תנ״ך · אחרונים · אור החיים · תורה

אור החיים על שמות

רבי חיים בן עטר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אור החיים על שמות

רבי חיים בן עטר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אור-החיים-על-שמות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 14
פרק ג 19
פרק ד 31
פרק ה 39
פרק ו 42
פרק ז 54
פרק ח 59
פרק ט 63
פרק י 68
פרק יא 75
פרק יב 79
פרק יג 91
פרק יד 96
פרק טו 107
פרק טז 114
פרק יז 124
פרק יח 127
פרק יט 137
פרק כ 157
פרק כא 169
פרק כב 189
פרק כג 197
פרק כד 204
פרק כה 206
פרק כו 224
פרק כז 227
פרק כח 229
פרק כט 239
פרק ל 242
פרק לא 250
פרק לב 261
פרק לג 278
פרק לד 282
פרק לה 287
פרק לו 294
פרק לז 296
פרק לח 296
פרק לט 301
פרק מ 304

פרק א

פסוק א

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. טַעַם אָמְרוֹ "וְאֵלֶּה" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם כִּי כֻּלָּם צַדִּיקִים כַּאֲבוֹתֵיהֶם, "וְאֵלֶּה" מוֹסִיף עַל הָרִאשׁוֹנִים, מָה רִאשׁוֹנִים לָהֶם אַבְרָהָם יִצְחָק יַעֲקֹב צַדִּיקִים עֶלְיוֹנִים, כְּמַעֲשֶׂה אָבוֹת עָשׂוּ הַבָּנִים.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, שמות ד) כִּי זְמַן הַגָּלוּת הִתְחִיל מִימֵי אַבְרָהָם מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק, וְהוּא אָמְרוֹ "וְאֵלֶּה" וְגוֹ' "הַבָּאִים מִצְרַיְמָה" – מוֹסִיף עַל הָרִאשׁוֹנִים, לוֹמַר לְךָ שֶׁגַּם הָרִאשׁוֹנִים בְּגָלוּת הָיוּ וְאֵלֶּה עִמָּהֶם.

עוֹד יִרְצֶה, מַה הָרִאשׁוֹנִים יָדְעוּ וְהִכִּירוּ בַּגָּלוּת וְקִבְּלוּ עֲלֵיהֶם וְעַל זַרְעָם, כְּמוֹ כֵן אֵלֶּה. וְהוּא אָמְרוֹ "וְאֵלֶּה" מוֹסִיף עַל הָרִאשׁוֹנִים.

וּלְדֶרֶךְ זֶה הִרְוַחְנוּ טַעַם נָכוֹן לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן חָזַר הַכָּתוּב וּמָנָאם אַחַר שֶׁכְּבָר מָנָאם בְּפָרָשַׁת וַיִּגַּשׁ בִּירִידָתָם לְמִצְרַיִם, וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ כִּי לְהוֹדִיעַ חִבָּתָם חָזַר וּמָנָאם בְּמוֹתָם, וְאֵין דָּבָר זֶה מַסְפִּיק אֶלָּא לְדָרְשָׁה וְלֹא לִפְשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים, וְעוֹד לְדִבְרָיו הָיָה לוֹ לִקְבֹּעַ הַמְנָיָן אַחַר אָמְרוֹ "וַיָּמָת יוֹסֵף" וְגוֹ' "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת" וְגוֹ'.

וּלְדַרְכֵּנוּ הַכָּתוּב יוֹדִיעַ טַעַם מִנְיָנָם שֶׁמּוֹנֶה הוּא וְהוֹלֵךְ בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה מִי וְמִי הַבָּא לְקַבֵּל גְּזֵרַת מֶלֶךְ לְסִבּוֹל עוֹל הַגָּלוּת, וְלֹא פָּנָה עוֹרֵף כְּמַעֲשֶׂה עֵשָׂו הָרָשָׁע (בראשית לו:ח) שֶׁהָלַךְ לוֹ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב, וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פב,יג) מִפְּנֵי שִׁטַּר חוֹב שֶׁל הַגָּלוּת. וְאָמַר "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת" וְגוֹ' הַבָּאִים מִצְרַיְמָה", פֵּרוּשׁ הַבָּאִים לְסִבּוֹל עוֹל הַגָּלוּת בְּמִצְרַיִם "אֶת יַעֲקֹב", אִתּוֹ בְּדוֹמִין לוֹ בְּהַסְכָּמָה אַחַת לְפָרוֹעַ שִׁטַּר חוֹב הַגָּלוּת. לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **הַבָּאִים**, פֵּרוּשׁ הֲגַם שֶׁלֹּא בָּאוּ, חֲפֵצִים הָיוּ לָבוֹא, וְזֶה לְךָ הָאוֹת **אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ** כְּאָדָם שֶׁמֵּכִין עַצְמוֹ עַל הַדָּבָר, וְאִלּוּ יָרְדוּ מִצְרַיִם לְסִבָּה יְדוּעָה לֹא הָיוּ עוֹקְרִים דִּירָתָם וּבָאִים, וְהָיוּ בָּאִים בִּיאַת עָרַאי וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יִשְׂרָה לָשׁוּב אַרְצָה כְּנַעַן.

וְטַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר **בָּאוּ** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר "הַבָּאִים", נִתְכַּוֵּן לַעֲשׂוֹת הֶפְרֵשׁ בֵּין הַמְנוּיִים בַּפָּרָשָׁה לְאַנְשֵׁי בֵיתָם, כִּי אַנְשֵׁי בֵיתָם אֵין כֻּלָּם בְּגֶדֶר זֶה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת וַיִּגַּשׁ בְּפָסוּק "בָּנָיו וּבְנֵי בָנָיו" וְגוֹ' (בראשית מו:ז), כִּי הֵם דַּוְקָא הָיוּ חֲפֵצִים בַּדָּבָר. וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָנָה כָּאן אֶלָּא שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, אוּלַי שֶׁהֵם הָיוּ בְּגֶדֶר בִּפְנֵי עַצְמָם בְּדוֹמֶה לְיַעֲקֹב.

אוֹ יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת** בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מֵרְצוֹנָם וְחֶפְצָם מִצְרַיְמָה הָרִשּׁוּמִים רְאוּבֵן שִׁמְעוֹן וְגוֹ', אֲבָל כָּל שְׁאָר יוֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב לְצַד שֶׁבָּא יַעֲקֹב בָּאוּ עִמּוֹ,

וְהוּא אָמְרוֹ **אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ**, וְזוֹלַת בִּיאַת יַעֲקֹב לֹא הָיוּ בָּאִים כֻּלָּם, וְלָזֶה הֻצְרַךְ לוֹמַר "בָּאוּ" פַּעַם שְׁנִיָּה.

עוֹד יִרְצֶה אָמְרוֹ **הַבָּאִים** וְגוֹ', שֶׁבָּא לוֹמַר מוֹפֶת חוֹתֶךְ כִּי בִּרְצוֹנָם בָּאוּ, וְהָרְאָיָה שֶׁאַחַר מוֹת אֲבִיהֶם וְעָלוּ אַרְצָה כְּנַעַן חָזְרוּ פַּעַם שְׁנִיָּה, כָּאָמוּר בְּפָרָשַׁת וַיְחִי, וְהוּא אָמְרוֹ "הַבָּאִים מִצְרַיְמָה אֵת יַעֲקֹב" מֻחְדָּשׁ "אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ", אַחַר שֶׁעָלוּ מִשָּׁם חָזְרוּ לְמִצְרַיִם אִישׁ וּבֵיתוֹ. וּמָנָה הַכָּתוּב מִי הֵם בַּעֲלֵי צִדְקוּת זֶה רְאוּבֵן וְגוֹ', הָא לָמַדְתָּ כִּי עַנְפֵי הָאִילָן כְּאִילָן עַצְמוֹ שָׁוִים לַחְפֹּץ בִּגְזֵרַת מֶלֶךְ, וַיִּכָּתֵב בְּסֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי ה' וְגוֹ':

פסוק ה

וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ וְגוֹ' וְיוֹסֵף וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר "וַיְהִי" לְשׁוֹן צַעַר, וְאִם עַל הַגָּלוּת – אֵין זֶה מְקוֹם הַדָּבָר. גַּם צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **כָּל**. עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לַחְזֹר לְהוֹדִיעַ מִנַּיִן יוֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב וּכְבָר הִשְׁמִיעָנוּ וִידַעְנוּם. עוֹד מַה הוֹדָעָה זוֹ כְּדָבָר חָדָשׁ "וְיוֹסֵף הָיָה בְּמִצְרָיִם". **וְאוּלַי** שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לו,א) שֶׁעָתִיד הָיָה יוֹסֵף לְהַעֲמִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, וּמִי סִבֵּב שֶׁלֹּא הֶעֱמִיד אֶלָּא שְׁנַיִם, הוּא פֶּגַע רַע שֶׁפָּגְעָתוּ אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר "וַיַּפְזוּ זְרֹעֵי יָדָיו" (בראשית מט:כד) עַד כָּאן. הָא לְמַדְתָּ שֶׁזּוֹלַת זֶה הָיָה יוֹסֵף מַעֲמִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, שֶׁמִּצְטַעֶרֶת הַתּוֹרָה עַל שֶׁלֹּא הָיוּ בֵּין הַכֹּל אֶלָּא שִׁבְעִים נֶפֶשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **כָּל נֶפֶשׁ** וְגוֹ', וְנָתַן הַטַּעַם לַדָּבָר שֶׁלֹּא הָיוּ אֶלָּא שִׁבְעִים, וְאָמַר **וְיוֹסֵף הָיָה** וְגוֹ', וְדַיָּן גָּרְמָא שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב אֶלָּא שִׁבְעִים נֶפֶשׁ, שֶׁזּוֹלַת זֶה אִם לֹא יָרַד יוֹסֵף לְמִצְרַיִם הָיָה יוֹסֵף מַעֲמִיד שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים וְהָיוּ בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁמוֹנִים עֲנָפִים, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים יַחַד.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **כָּל נֶפֶשׁ** וְגוֹ' **וְיוֹסֵף** וְגוֹ', לוֹמַר כִּי כְּלָלוּת עֲנָפִים אֵלּוּ כֻּלָּם שָׁוִים לְטוֹבָה בְּאֵין הֶבְדֵּל בֵּינֵיהֶם, כֻּלָּם צַדִּיקִים, כֻּלָּם חֲכָמִים, כֻּלָּם בְּלֵב שָׁלֵם זֶה עַל זֶה וּכְאִלּוּ כֻּלָּם נֶפֶשׁ אַחַת. וְהוֹדִיעַ חִדּוּשׁ וּרְבוּתָא גְּדוֹלָה הִיא לְצַד יוֹסֵף שֶׁהָיָה בְּמִצְרַיִם, וּמִן הַטֶּבַע יִהְיֶה מִשְׁתַּנֶּה מֵהַשְׁוָאַת הָאַחִים, בֵּין לְצַד הָאַחְוָה, כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּהְיֶה שָׁוֶה בְּרָצוֹן כְּהַשְׁוָאַת כֻּלָּם לְצַד מַה שֶּׁעָשׂוּ לוֹ שֶׁמְּכָרוּהוּ וְנִתְאַכְזְרוּ עָלָיו, וְאֵיךְ לֹא יִהְיֶה קְצָת שִׁנּוּי בֵּינוֹ לְבֵין כֻּלָּם, בֵּין לְצַד הַצְּדָקוּת כִּי הָיָה נָתוּן בְּכוּר הַטֻּמְאָה וְהָאַחִים הָיוּ בְּאֶרֶץ כְּנַעַן וּמְסוֹכָכִים בְּאֵילָן הוּא יַעֲקֹב אֲבִיהֶם, וְעַל כָּל פָּנִים יִשְׁתַּנֶּה קְצָת. וְאַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב כִּי שָׁוֶה הוּא לָהֶם וְנִכְנָס בְּמִסְפַּר הַשִּׁבְעִים, וּכְהַשְׁוָאַת כֻּלָּם יַחַד לִקְרָא נֶפֶשׁ אַחַת, בֵּין לִפְרָט הָאַהֲבָה וְהָאַחְוָה הַנִּכּוֹנָה בֵּין לְעִנְיַן הַצְּדָקוּת וְטַהֲרַת הַנֶּפֶשׁ, שֶׁלֹּא נִדְבַּק בּוֹ מִתַּחֲלוּאֵי הַנֶּפֶשׁ הֲגַם הֱיוֹתוֹ בְּמִצְרַיִם. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (בראשית מו:ל) "אָמוּתָה הַפָּעַם" וְגוֹ'.

פסוק ו

וַיָּמָת יוֹסֵף וְגוֹ' וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לְאֵיזֶה עִנְיָן חָזַר פַּעַם שְׁנִיָּה לְהוֹדִיעַ מִיתַת יוֹסֵף, וּכְבָר הִשְׁמִיעָנוּ (בראשית נ:כו) "וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן" וְגוֹ'? עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת הוֹדָעַת הַכָּתוּב שֶׁמַּתּוּ הָאַחִים וְכָל הַדּוֹר. עוֹד מַה קֶּשֶׁר יֵשׁ בֵּין מִיתַת הָאַחִים וְהַדּוֹר לְאָמְרוֹ "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל". וְהִנֵּה הַמַּגִּיד שֶׁל מהרי"ק הִגִּיד לוֹ טַעַם סְמִיכוּת זֶה וְהוּא דֶּרֶךְ סוֹד. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת טַעַם אָמְרוֹ כְּסֵדֶר זֶה "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', שֶׁאִם בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ פְּרִיַת וּרְבִיַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה לוֹ לוֹמַר כְּסֵדֶר זֶה "וַיִּפְרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וְגוֹ' בְּנֵי יִשְׂרָאֵל".

אָכֵן שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד לְהוֹדִיעַ הִשְׁתַּלְשְׁלוּת הַתְחָלַת הַשִּׁעְבּוּד וְסִבּוֹתָיו, וְהֵם בְּמִסְפָּר אַרְבָּעָה. הָא' – מִיתַת יוֹסֵף, שֶׁאִם הָיָה יוֹסֵף קַיָּם יַסְפִּיק שֶׁלֹּא יִמְשְׁלוּ בָּהֶם הַמִּצְרִיִּים, הָא לָמַדְתָּ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁיּוֹסֵף קַיָּם הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁקֵטִים וּמְעֻנָּגִים.

ב' – מִיתַת הָאַחִים, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁאֶחָד מִן הָאַחִים קַיָּם הָיוּ הַמִּצְרִיִּים מְכַבְּדִים אוֹתָן, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יג,א) בְּפָסוּק (בראשית נ:יד) "וַיָּשָׁב יוֹסֵף וְגוֹ' וְאֶחָיו" וְגוֹ' אַחַר קָבְרוֹ אֶת אָבִיו, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם.

ג' – מִיתַת כָּל הַדּוֹר. פֵּרוּשׁ: כָּל הַשִּׁבְעִים נֶפֶשׁ, שֶׁכֻּלָּן הָיוּ חֲשׁוּבִין בְּעֵינֵיהֶם, וּבְאֶמְצָעוּתָם לֹא הָיָה לָהֶם פָּנִים לְהִשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם. אוֹ לְצַד שֶׁהָיוּ בְּנֵי דַעַת, וְאֵין מְצִיאוּת לַמִּצְרִיִּים לְהִתְחַכֵּם חָכְמָתָם שֶׁמַּתְחִיל בְּפֶה רַךְ, כִּי הָיוּ בְּנֵי הַדּוֹר הַהוּא חֲכָמִים וְיַכִּירוּ הַחָכְמָה וְלֹא יְקַבְּלוּ עֲשׂוֹת לָהֶם דָּבָר בְּשׁוּם אֹפֶן.

ד' – וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ', כִּי אִם לֹא הָיְתָה הַהַרְגָּשָׁה הַגְּדוֹלָה שֶׁ"פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וְגוֹ' בִּמְאֹד וְגוֹ' וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ" וְגוֹ' – לֹא הָיוּ נוֹתְנִים לֵב לְבַקֵּשׁ תַּחְבּוּלוֹת, אֶלָּא הַהֶרְגֵּשׁ הַגָּדוֹל הוּא הַסּוֹבֵב בְּאֶמְצָעוּת הָעִנְיָן הַמּוֹנֵעַ שֶׁהוּא יוֹסֵף וְאֶחָיו וְכָל הַדּוֹר. וּבָזֶה נִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל** וְלֹא אָמַר "וַיִּפְרוּ" וְגוֹ', כִּי לֹא בָּא לְהוֹדִיעַ עִנְיַן הָרִבּוּי אֶלָּא לְהוֹדִיעַ כִּי הוּא זֶה סוֹבֵב הַגְּלוּת.

וְעוֹד **וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ וְגוֹ'**, וְזוֹלַת אַחַת מִכָּל דְּבָרִים הַסְּדוּרִים לֹא הָיָה הַשִּׁעְבּוּד, וּלְמַאן דְּאָמַר (סוטה יא,א) "חָדָשׁ" שֶׁנִּתְחַדְּשׁוּ גְּזֵרוֹתָיו, הַסִּבּוֹת הַקּוֹדְמוֹת הֵם סִבָּבוּהוּ לְחַדֵּשׁ דַּעְתּוֹ מִשֶּׁנָּה מִקֶּדֶם, וְהָבֵן.

וְהִנֵּה לְפִי פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים יַגִּיד כִּי כָּל עוֹד שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהַדּוֹר הַהוּא קַיָּם הָיָה מוֹנֵעַ הַשִּׁעְבּוּד, וְקָשֶׁה אִם כֵּן לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר הַכָּתוּב אֶלָּא "וַיָּמָת כָּל הַדּוֹר הַהוּא", שֶׁאֲפִלּוּ כָּל יְמֵי אֶחָד מֵהַדּוֹר לֹא הָיָה שִׁעְבּוּד, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר לֹא מִיתַת יוֹסֵף וְלֹא מִיתַת אֶחָיו, דְּקַל וָחוֹמֶר שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַשִּׁעְבּוּד בִּימֵיהֶם. וַאֲפִלּוּ לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סדר עולם רבה ג) שֶׁאָמְרוּ כָּל זְמַן שֶׁאֶחָד מֵהַשְּׁבָטִים קַיָּם לֹא הָיָה הַשִּׁעְבּוּד, קָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר מִיתַת יוֹסֵף, קַל וָחוֹמֶר הוּא מֵהָאַחִים.

וְאוּלַי כִּי יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי הָיוּ הַדְּרָגוֹת בַּדָּבָר, כִּי בְּמִיתַת יוֹסֵף יָרְדוּ מִגְּדֻלָּתָם שֶׁהָיוּ מְעֻלִּים יוֹתֵר מִמִּצְרִיִּים וְנַעֲשׂוּ שָׁוִים לָהֶם, וּבְמִיתַת הָאַחִים יָרְדוּ לְמַטָּה מִמַּדְרֵגָתָם שֶׁהָיוּ בְּעֵינֵיהֶם נִבְזִים אֲבָל לֹא הָיוּ מְשֻׁתָּעְבָּדִים בָּהֶם, וּבְמִיתַת כָּל הַדּוֹר הַתְחִילוּ לְהִשְׁתַּעְבֵּד בְּאֶמְצָעוּת קִנְאָתָם אֲשֶׁר רָאוּ הַפְלָגַת רִבּוּיָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְמַלְּאוּ אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּהֶם.

וְאִם תֹּאמַר, וַהֲלֹא רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא אָמְרוּ אֶלָּא כָּל זְמַן שֶׁאֶחָד מִן הַשְּׁבָטִים וְכוּ', וְלִדְבָרֵינוּ אָפְלוּ מִן הַשִּׁבְעִים. דַּע כִּי דָּבָר זֶה לֹא הֶחְלַט לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְזֶה לְשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסֵדֶר עוֹלָם (סדר עולם רבה ג): מִשֶּׁמֵּת לֵוִי עַד שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קט"ז שָׁנָה, אֵין שִׁעְבּוּד יָתֵר עָלָיו וְלֹא פָּחוֹת מִפ"ו, כְּשֶׁנּוֹתָיהּ שֶׁל מִרְיָם שֶׁנִּקְרְאָה עַל שֵׁם הַמֵּרוּר, עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי אֵין הַכְרַעַת דָּבָר שֶׁמִּשֶּׁמֵּת לֵוִי שֶׁהוּא אַחֲרוֹן שֶׁבַּשְּׁבָטִים הִתְחִיל הַשִּׁעְבּוּד. וּפְשַׁט הַכָּתוּב אֲנִי רוֹאֶה שֶׁלֹּא אָמְרוּ "הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ" אֶלָּא אַחַר מִיתַת כָּל הַדּוֹר הַהוּא, וְהִשְׁוָה הַכָּתוּב לְכָל אֶחָיו.

פסוק ט

וַיֹּאמֶר אֶל עַמּוֹ הִנֵּה וְגוֹ'. אָמְרוּ "הִנֵּה" וְגוֹ' יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פ,יב) בַּפָּסוּק (בראשית ל"ד:ל') "עֲכַרְתֶּם אוֹתִי" שֶׁצְּלוּלָה הָיְתָה הֶחְבִית וְכוּ', כִּי מָסֹרֶת הָיְתָה בְּיַד וְכוּ' שֶׁעֲתִידִין לִפּוֹל בְּיַד יִשְׂרָאֵל, עַד כָּאן. וְלָזֶה אָמַר מֶלֶךְ מִצְרַיִם "הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" הַיְדוּעַ בְּתוֹקֶף וָעוֹז, הִנֵּה הוּא רַב וְעָצוּם.

וְאָמַר **הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה** וְגוֹ' **וְעָלָה מִן הָאָרֶץ**, וַיַּעֲשֶׂה מַה שֶּׁהוּא מְסֹרֶת בְּיָדָם שֶׁהוּא יְאַבֵּד כָּל נֶפֶשׁ לַכְּנַעֲנִי אָחִיו, לָזֶה יִתְחַכְּמוּ עָלָיו לְאָסְרוֹ לְבַל צֵאת. וְלָזֶה נִקְרֵאת מִצְרַיִם בֵּית הַכֶּלֶא, כִּי הָיוּ הַמִּצְרִיִּים שׁוֹמְרִים אֶת יִשְׂרָאֵל בִּלְתִּי צֵאת מִשָּׁם לַחֲשֹׁשׁ כַּלּוֹת אָחִיו הַכְּנַעֲנִי וְכוּ'.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **הִנֵּה עַם** וְגוֹ' עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי עַם זֶה מְשֻׁנֶּה מִכָּל הָעַמִּים, כִּי שְׁאָר הָעַמִּים יִתְעָרְבוּ בֵּינֵיהֶם, וְאֵין לְךָ עַם שֶׁאֵין בּוֹ תַּעֲרוֹבוֹת גְּדוֹל מִכַּמָּה עַמִּים, אֲשֶׁר לֹא כֵן עַם יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **הִנֵּה עַם** כֻּלּוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵין זָר אִתָּם, וְאָמְרוֹ **רַב וְעָצוּם** פֵּרוּשׁ כִּי בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹתָם עַם אֶחָד וּמְיֻחָד, הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ מְעַטִּים בְּעֵרֶךְ שְׁאָר הָאֻמּוֹת, יֵחָשְׁבוּ לְרַבִּים וַעֲצוּמִים מֵהֶם לְצַד שֶׁהֵם כֹּל אֶחָד נוֹתֵן נַפְשׁוֹ עַל אֲחִיו, וְזֶה יָדוּעַ לְיוֹדְעֵי עֶרֶךְ מִלְחָמָה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **רַב וְעָצוּם**, "רַב" – שֶׁמִּתְרַבֶּה שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הָעוֹלָם, וְהִנֵּה מִטֶּבַע הָעוֹלָם כַּאֲשֶׁר יִוָּלְדוּ רַבִּים יִהְיוּ תִּשְׁשֵׁי כֹחַ בֵּין בִּבְחִינַת הַנּוֹלָדִים בֵּין בִּבְחִינַת הַמּוֹלִיד, וְצֵא וּלְמַד מֵהַתְּאוֹמִים כַּיָּדוּעַ לַטִּבְעִיִּים, וּמֵעַתָּה אֵין מֵחוּשׁ לְרִבּוּיִם כִּי סוֹפָם לְהִתְמַעֵט, וְכִי יִהְיוּ רַבִּים אֵין בָּהֶם כֹּחַ לָחוּשׁ לְרִיבּוּיִם, לָזֶה אָמַר "וְעָצוּם", פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהֵם מִתְרַבִּים בְּיוֹתֵר מֵהָרָגִיל אַף עַל פִּי כֵן "וְעָצוּם מִמֶּנּוּ", הֲגַם שֶׁאֵין בָּהֶם הָרִבּוּי, וּמִן הָרָאוּי הֵם הָיוּ רְאוּיִים

לְהִיוֹת חֲזָקִים יוֹתֵר מֵהֶם, וּמַעֲתָּה בְּהֶכְרֵחַ לְהִתְחַכֵּם עָלָיו. וּכְפִי זֶה תֵּיבַת "מִמֶּנּוּ" חוֹזֶרֶת אֶל "עָצוּם" וְלֹא לְאָמְרוֹ "רַב", כִּי בְּסָמוּךְ הוּא אוֹמֵר "פֶּן יִרְבֶּה".

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ**, פֵּירוּשׁ שֶׁגְּדוֹלָתָם וְרִבּוּיָם מֵהֶם הָיָה. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי בָּא לְהוֹדִיעַ אוֹתָם כִּי יֵשׁ לָהֶם חוֹב בְּיִשְׂרָאֵל, וְנִתְכַּוֵּן לְהַקְדִּים טַעֲנָה לְבַל יֹאמְרוּ אֵלָיו עַמּוֹ אוֹ כָּל רוֹאֶה מַעֲשָׂיו נָכְרִיִּים, כִּי בְּאֵיזֶה כֹּחַ יַעֲמֹד וְיִקַּח עַם אֶחָד הַשּׁוֹכֵן בְּקִרְבּוֹ וְיַעֲבֹד בּוֹ עֲבוֹדַת עֶבֶד. לָזֶה אָמַר **הִנֵּה עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** זֶה עַצְמוֹ וּבְשָׂרוֹ מִשֶּׁלָּנוּ הוּא, כִּי אָנוּ הֶחֱיֵינוּ אוֹתוֹ בִּשְׁנֵי רָעָב, וְכָל מַה שֶּׁנִּתְרַבָּה מִמֶּנּוּ הוּא גַּם כֵּן, כִּי בִּשְׁבִעִים נֶפֶשׁ בָּא לָגוּר בָּאָרֶץ. וּמַעֲתָּה יַחְזִיק בְּיִשְׂרָאֵל בַּחֲזָקָה שֶׁעִמָּהּ טַעֲנָה, וְיִתְחַכְּמוּ לוֹ לַעֲשׂוֹת לוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא כִּי כָּל הַמְּלָכִים וּגְדוֹלֵי הָעַמִּים יִתְחַכְּמוּ לְפָאֵר מַלְכוּתָם בְּעַם מְכֻבָּד, וּמַה גַּם בְּעַם יִשְׂרָאֵל כִּי שֵׁם וּמַעֲלָה מְיֻחֶדֶת לוֹ, וְאֵין לְךָ אֻמָּה שֶׁשָּׁלְטָה בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הָיְתָה מְעֻלָּה עַל כָּל הָאֻמּוֹת, בְּסוֹד (איכה א:ה) "הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ". לָזֶה אָמַר מֶלֶךְ חָדָשׁ: "הִנֵּה בְנֵי יִשְׂרָאֵל" הַמְכֻבָּדִים הֵם הֵם הָעִקָּר בַּמַּלְכוּת יוֹתֵר מֵהַמִּצְרִים, וּבָהֶם הֵם מִתְכַּבְּדִים, וְכִי יֵצְאוּ מֵהָעִיר תִּהְיֶה הָעִיר פְּחוּתָה וּבְזוּיָה. לָזֶה **הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ** וְגוֹ', פֶּן יֵצֵא מֵהָעִיר בְּאֶמְצָעוּת סִבָּה כִּי תִּקָּרֵאנָה מִלְחָמָה וְיִקּוֹץ מֵהַמִּלְחָמָה וְיֵלֵךְ לוֹ, וְאָז אֵין אָנוּ יְכוֹלִין לְמָנְעוֹ כִּי יִלָּחֵם בָּנוּ בְּהִצְטָרְפוּת מִלְחָמָה הַלּוֹחֶמֶת עִמָּנוּ.

פסוק יא

וַיָּשִׂימוּ עָלָיו וְגוֹ'. כָּאן הַבֵּן שׁוֹאֵל: מַה חָכְמָה נִתְחַכְּמוּ בָּזֶה? אֵין זוֹ חָכְמָה אֶלָּא רָעוּת וַחֲצִיפוּת. עוֹד, אֵיךְ מְלָאָם לִבָּם בְּתְחִלַּת הַשִּׁעְבּוּד לָשׂוּם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי מִסִּים? וְעוֹד, אֵיךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נָטוּ עָרְפָּם לַעֲבוֹדַת עֲבוֹדָה נָכְרִיָּה בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים? וְהִנֵּה רַז"ל שָׁאְמְרוּ (סוטה יא,א) כִּי הָיָה הַדָּבָר בְּהַדְרָגָה, בִּתְחִלָּה בְּפֶה רַךְ וּלְבַסּוֹף בְּפֶרֶךְ, וּמִן סֵדֶר הַכְּתוּבִים מַשְׁמַע כִּי בִּתְחִלָּה שָׂמוּ עֲלֵיהֶם שָׂרֵי מִסִּים, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה צָרִיךְ לוֹמַר כִּי קָדְמוּ דְּבָרִים לְשִׂימַת שָׂרֵי מִסִּים.

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "רַב וְעָצוּם מִמֶּנּוּ", כִּי סוֹבְרִים שֶׁיְּכוֹלִין לְהִשְׁתַּעְבֵּד בָּהֶם בְּעַד הַטּוֹב שֶׁעָשׂוּ לָהֶם בִּשְׁנֵי רָעָב, אֶפְשָׁר שֶׁבָּאוּ עֲלֵיהֶם בְּכֹחַ וְאֵל תֵּכֶף וּמִיָּד, וְשִׁעְבְּדוּם וַיָּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם שָׂרִים, וְאָז הָיוּ מוּעָטִים בְּעֶרֶךְ הַמִּצְרִיִּים וְנָטוּ עָרְפָּם. וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "הָבָה נִתְחַכְּמָה" אֵינוֹ עַל פְּרָט הַשִּׁעְבּוּד אֶלָּא עַל פְּרָט אַחֵר, וּכְמוֹ כֵּן אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א,יח) שֶׁהָיָה עַל שִׁקּוּעַ הַבָּנִים בַּיָּם כְּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם.

עוֹד נִרְאֶה בְּדִקְדּוּק עוֹד אָמְרוֹ **לְמַעַן עַנֹּתוֹ** וְגוֹ', שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁהוּא לְמַעַן עַנּוֹתוֹ מִתְכַּוְּנִים. עוֹד אָמְרוֹ **בְּסִבְלֹתָם** מַה בָּא לְמַעֵט?

אָכֵן נִרְאֶה שֶׁנִּתְחַכְּמוּ עָלָיו לְהַשְׁתַּעְבֵּד בְּדֶרֶךְ זֶה, כִּי פַּרְעֹה מִן הַסְּתָם יִהְיוּ לוֹ בּוֹנִים עָרִים לְשֶׁבֶת וְהַרְבֵּה עוֹבְדִים עֲבוֹדוֹת הַצְּרִיכִין לַמַּלְכוּת מֵהַמִּצְרִיִּים עַצְמָם וּמֵהַזּוּלַת, וְהָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה יִקָּרְאוּ "מַס" כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (מלכים א ה:כז): "וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מַס מִכָּל יִשְׂרָאֵל", וְיָעַץ עֵצָה לָשׂוּם עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּהְיוּ הֵם שָׂרֵי מִסִּים, יוּבַן שֶׁיִּהְיוּ הֵם הַמְמֻנִּים עַל כָּל עוֹשֵׂי מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ. וְדָבָר זֶה אֵינוֹ פְּחִיתוּת וְלֹא דַּלּוּת לְיִשְׂרָאֵל וְאֵינָם יְכוֹלִין לְמָאֵן. וְכַוָּנָתָם בָּזֶה הוּא לְעָרְמָה, לְמַעַן עַנּוֹתוֹ לְעַם יִשְׂרָאֵל בְּסִבְלוֹתָן שֶׁל הַמִּסִּים שֶׁהֵם עוֹבְדֵי עֲבֹדוּת, כְּשֶׁלֹּא יוּכְלוּ לַעֲבֹד עֲבוֹדָתָם אֲשֶׁר שָׂמוּ עֲלֵיהֶם בְּתוֹסֶפֶת מֵרֻבָּה מִמַּה שֶּׁיּוּכְלוּ שְׂאֵת, יִצְטָרְכוּ הַשָּׂרִים לְהִצְטָרֵף עִמָּהֶם לַעֲבֹד עֲבוֹדָתָם לְהַשְׁלִים חֻקָּם, שֶׁלֹּא הָיוּ מַכִּירִים בְּחֹק הָעֲבוֹדָה אֶלָּא לַשָּׂרִים שֶׁהֵם יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם הֵם הַמְמֻנִּים. וְזוֹ הִיא חָכְמָתָם שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עָרְמָה זוֹ הִכְנִיסוּם בַּסִּבָלוֹת, וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּתְחִלָּה בְּפֶה רַךְ הָיוּ לְשָׂרִים וְאַחַר כָּךְ לַעֲבָדִים, "יַיְבֶּן עָרֵי" וְגוֹמֵר.

פסוק יב

וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְגוֹ'. מַה יֵּעָרֵב נְעִימוּת הַכָּתוּב עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב בַּזֹּהַר (חלק ב צה:) בְּפָסוּק (קהלת ח:ט) "עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בְּאָדָם לְרַע לוֹ", כִּי בְּאֶמְצָעוּת הָעִנּוּי וְהַצָּרוֹת תִּתְבָּרֵר בְּחִינַת הַטּוֹב מֵהָרַע וְתִסָּמֵךְ אֶל חֵלֶק הַטּוֹב, וְתִתְבָּרֵר בְּחִינַת הָרַע מֵהֵלֶק הַטּוֹב וְתִסָּמֵךְ אֶל בְּחִינַת הָרַע, וּשְׁנֵי פְּרָטִים אֵלּוּ רְמוּזִים בְּאָמְרוֹ "לְרַע לוֹ". וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ כֵּן" – כְּשֶׁעִוּר הָעִנּוּי הָיוּ מוֹצִיאִים וּמְבָרְרִים חֵלֶק הַטּוֹב וּמִתְרַבֶּה חֵלֶק הַטּוֹב "וְכֵן יִפְרֹץ". אוֹ יִרְמֹז **וְכֵן יִפְרֹץ** שֶׁהָיָה נִפְרָץ מִמֶּנּוּ חֵלֶק הָרַע שֶׁהָיָה דָּבוּק בּוֹ, וְהוּא הַצֵּרוּף אֲשֶׁר צָרַף ה' אוֹתָם בְּכוּר הַבַּרְזֶל בְּמִצְרַיִם.

וּכְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב יְרָצֶה, כִּי כְּשֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים מַרְבִּים לְעַנּוֹת, הָיָה ה' מַרְבֶּה אֶת יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נֶעֱזָרִים עַל הָעֲבוֹדָה וְהָיָה נוֹתֵן בָּהֶם כֹּחַ, וְהוּא אָמְרוֹ **כֵּן יִרְבֶּה** לְשַׁעוּר אֲשֶׁר יַסְפִּיקוּ הָעוֹבְדִים בָּעֲבוֹדָה, וְגַם ה' נוֹתֵן בָּהֶם כֹּחַ לְשַׁעוּר אֲשֶׁר יִתְמַעֵט מִכֹּחָם מֵהָעִנּוּי. וּכְשֶׁרָאוּ הַמִּצְרִים כֵּן, הָיוּ מַעֲבִידִים אוֹתָם בְּפֶרֶךְ, כְּתַרְגּוּמוֹ בְּקַשְׁיוּ.

פסוק יד

וַיְמָרְרוּ אֶת וְגוֹ'. אָמְרוֹ **בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה** פֵּרוּשׁ, בַּעֲבוֹדָה שֶׁהִיא קָשָׁה מִצַּד עַצְמָהּ אֲפִלּוּ בְּמוּעָט מִמֶּנָּה, וְהוּא עֲבוֹדַת חֹמֶר וּלְבֵנִים וַעֲבוֹדַת שָׂדֶה.

וְאָמְרוֹ **אֵת כָּל עֲבוֹדָתָם** וְגוֹ', כִּי לֹא תֹאמַר שֶׁהִרְפּוּ יָדָם מֵהֶם מִשְּׁעוּר הַבִּנְיָן שֶׁקִּבְּצוּ לָהֶם מִקּוֹדֶם, אֶלָּא שֶׁקִּבֵּצוּ עֲבוֹדָה רִאשׁוֹנָה בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת וְהוֹסִיפוּ לָהֶם. כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שֶׁאַחַר שֶׁשָּׂמוּ עֲלֵיהֶם כָּךְ וְכָךְ שֶׁיִּבְנוּ בְּכָל יוֹם אַחַר שֶׁיִּהְיֶה הַחֹמֶר וְהַלְּבֵנִים מוּכָנִים לִפְנֵיהֶם, הוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶם לַעֲשׂוֹת הֻכָּנַת הַחֹמֶר וְהַלְּבֵנִים וְכָל עֲבוֹדַת הֻכָּנַת הַבִּנְיָן, וְלֹא הֵקֵלּוּ מִצַּד

זֶה שִׁעוּר עֲבוֹדָה רִאשׁוֹנָה אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפֶרֶךְ אֶלָּא אִתָּהּ עִמָּהּ. וְזֶה מֵהַהִתְחַכְּמוּת פֶּן יִרְבֶּה, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִילוּ לְהַמְעִיטָם כִּי נִתְרַבּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהִסְפִּיקוּ לְדָבָר זֶה, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן "וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם" וְגוֹ' לְהָמִית הַזְּכָרִים.

פסוק טו

וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁכָּל הַמַּעֲשֶׂה הָאָמוּר בְּעִנְיַן אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, דִּכְתִיב "וַיְשַׂימוּ" "וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ" וְגוֹ', "וַיַּעֲבִידוּ", "וַיְמָרְרוּ", כִּי לֹא הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ עוֹשֶׂה אֶלָּא הוּא וְעַמּוֹ, דָּבָר זֶה עָשָׂאוֹ הַמֶּלֶךְ לְבַדּוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בְּסוֹד, שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ הָעִבְרִיּוֹת לְהַסְתִּיר הֶרְיוֹנָם וְשֶׁלֹּא יַרְחִיקוּ הַמְיַלְּדוֹת מִלֵּילֵד אוֹתָם כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ.

לַמְיַלְּדֹת הָעִבְרִיּוֹת וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מָה אָמַר לָהֶם בַּאֲמִירָה זוֹ. וְאוּלַי כִּי הָאֲמִירָה הִיא שֶׁקָּרָא וְאָמַר **הָעִבְרִיּוֹת אֲשֶׁר שֵׁם הָאַחַת** וְגוֹ', כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁבָּאוּ לְפָנָיו הַרְבֵּה וְלֹא הָיָה מַכִּיר אֵלּוּ הַמְיַלְּדוֹת, לָזֶה קָרָא בִּשְׁמוֹתָם לְיַחֵד לָהֶם הַדִּבּוּר לְצַד שֶׁהָיוּ גְּדוֹלוֹת שֶׁל כָּל הַמְיַלְּדוֹת וְרָצָה לְהַטִּיל הַדָּבָר עֲלֵיהֶן, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הַשָּׂרָה. עוֹד יִרְצֶה שֶׁהוּא עָשָׂה אוֹתָן גְּדוֹלוֹת וְשָׂרוֹת בְּקָרִיאָה זוֹ עַל כָּל הַמְיַלְּדוֹת, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן פֵּרֵט אֶת שְׁמוֹתָן, וְלָזֶה חָזַר לוֹמַר פַּעַם אַחֶרֶת **וַיֹּאמֶר בְּיַלֶּדְכֶן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁהַצִּוּוּי לֹא לִשְׁתֵּיהֶן לְבַד אֶלָּא לְכָל הַמְיַלְּדוֹת, אֶלָּא שֶׁאֵלּוּ יִהְיוּ עֲלֵיהֶם שָׂרוֹת.

עוֹד יִרְמֹז הַכָּתוּב לְשׁוֹן גְּדֵלָה וְרוֹמְמוּת, עַל דֶּרֶךְ (דברים כו:יז-יח) "אֶת ה' הֶאֱמַרְתָּ וַה' הֶאֱמִירְךָ", וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְהַגִּיד שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עִנְיָן זֶה גָּרַם לָהֶם פְּרִעֹה מַעֲלָה וְהִתְרוֹמְמוּת לִשְׁתֵּי הַמְיַלְּדוֹת, וְעָלוּ בְּמַעֲלָה כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ (שמות א:כ): "וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים וְגוֹ' וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים" – בָּתֵּי כְהוּנָּה, בָּתֵּי לְוִיָּה, בָּתֵּי מַלְכוּת, בָּתֵּי נְבִיאוּת (סוטה יא:).

פסוק טז

וַיֹּאמֶר וְגוֹ' וּרְאִיתֶן עַל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לְאֵיזֶה עִנְיָן רְאִיָּה זוֹ, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "אִם בֵּן" וְגוֹ', וּמַה גַּם לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יא:) שֶׁאָמְרוּ סִימָן מָסַר לָהֶם – בֵּן פָּנָיו לְמַטָּה, בַּת פָּנֶיהָ לְמַעְלָה, לֹא יָדַעְתִּי לְמָה הֻצְרַךְ לְסִימָנִים אֵלּוּ. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק טַעֲמוֹ לָמָּה לֹא גָּזַר עַל הַכֹּל, וְאֵין לְהַאֲמִין עָלָיו כִּי בְּמִדַּת רַחֲמִים נָהַג לְשׁוּם לָהֶם שְׁאֵרִית בָּאָרֶץ, כִּי שָׁרְשׁוֹ שֹׁרֶשׁ אַכְזָרִי הוּא. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וַהֲמִתֶּן אוֹתוֹ** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו מִבְּלִי מַעֲשֶׂה קוֹדֶם לְדַבֵּר. עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְאִם בַּת הִיא וָחָיָה**, כֵּיוָן שֶׁפַּרְעֹה לֹא גָּזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יְבַקְּשׁוּ הַמְיַלְּדוֹת לַעֲקוֹר אֶת הַכֹּל.

אָכֵן רָשַׁע זֶה נִתְחַכֵּם כְּדֵי שֶׁתַּעֲלֶה בְיָדוֹ הָעֵצָה, כִּי מִי זֹאת הָאִשָּׁה אֲשֶׁר תַּזְמִין עַצְמָהּ לְמְיַלֶּדֶת לַהֲרֹג בָּנֶיהָ, לָזֶה נִתְחַכֵּם וְאָמַר לָהֶן שֶׁיִּתְנַהֲגוּ בְּסֵדֶר זֶה וְיַעֲשׂוּ בְּהֶעְלֵם דָּבָר וְלֹא יַרְגִּישׁוּ הַיּוֹלְדוֹת עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי קֹדֶם שֶׁיִּוָּדַע הַנּוֹלָד מַה הוּא אִם בֵּן אִם בַּת יִרְאוּ הַמְיַלְּדוֹת

עַל הָאָבְנַיִם אִם בֵּן הוּא יְמִיתוּהוּ וְיֹאמְרוּ נוֹלַד מֵת, וְלֹא יַנִּיחוּ עַד שֶׁיֵּצֵא וְעַוַי (צועק; ראה סוטה יב,א) אֶלָּא שֶׁיִּרְאוּ עַל הָאָבְנַיִם קֹדֶם שֶׁיֵּצֵא לָעוֹלָם אִם בֵּן הוּא, וּמִנַּיִן יֵדָעוּ, לָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה סִימָן מָסַר לָהֶם, וְלָזֶה אָמַר "וְהַמִּתֵּן" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, כִּי מִצְוָה רִאשׁוֹנָה צִוּוּי אוֹתָן לְהַבְחִין לְדַעַת אִם בֵּן הוּא קֹדֶם שֶׁיֵּצֵא לָעוֹלָם וְיִתֵּן קוֹלוֹ, וְהַשְׁנִיָּה "וְהַמִּתֵּן אוֹתוֹ" בְּצֵאתוֹ מִבֶּטֶן אִמּוֹ.

וְאָמְרוֹ **וְאִם בַּת הִיא** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן גַּם כֵּן בָּזֶה כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עִנְיָן זֶה לֹא יַרְגִּישׁוּ בַּדָּבָר הַנָּשִׁים הַיּוֹלְדוֹת, כְּשֶׁיִּרְאוּ שֶׁלִּפְעָמִים וַלְדוֹתֵיהֶן מִתְקַיְּמִין לֹא יַחְשְׁדוּ בַּמְיַלְּדוֹת, וְהֵם לֹא יַבְחִינוּ כִּי הוֹרְגוֹת הַזְּכָרִים וְלֹא הַנְּקֵבוֹת. וְאוּלַי שֶׁצִּוָּה עֲלֵיהֶם לְבַל יוֹדִיעוּ הַזָּכָר אֶלָּא יֹאמְרוּ שֶׁהַנּוֹלָד נוֹלַד מֵת, שֶׁבְּאֶמְצָעוּת כֵּן יֵסְתַּר הַחָשַׁד, וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים.

וְהִנֵּה עֵצָה חֲכָמָה יָעַץ פַּרְעֹה בְּדָבָר זֶה לְבַל יוּכְלוּ עֲלוֹת מֵהָאָרֶץ, וְהוּא כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיַּהַרְגוּ כָּל זָכָר וְיִתְרַבּוּ הַנָּשִׁים, וְהֵן הָאִשָּׁה טַב לְמֵיתַב טַן דּוּ, וְיִתְחַבְּרוּ נְשֵׁי יִשְׂרָאֵל עִם הַמִּצְרִיִּים וְיִתְחַתְּנוּ בָּהֶם, וּמֵעַתָּה אֵין מְצִיאוּת לַעֲלוֹת מִן הָאָרֶץ כְּשֶׁיִּהְיוּ לְעַם אֶחָד. גַּם יַפְגִּימוּ הַנְּפָשׁוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת בְּעֵרְבּוּב הַנְּפָשׁוֹת הַטְּמֵאוֹת וְיִהְיוּ שָׁם עַד עוֹלָם, בַּר מִינָן. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ רַז"ל (ויקרא רבה לב,ה) שֶׁלֹּא נִגְאֲלוּ יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁהָיוּ בָהֶם אַרְבָּעָה דְּבָרִים, וְאֶחָד מֵהֶם שֶׁשָּׁמְרוּ עַצְמָם מִן הָעֲרָיוֹת, וְעַל זֶה מְפֹרָשׁ בַּקַּבָּלָה (שיר השירים ד:יב) "גַּן נָעוּל" וְגוֹ', וְאִם הָיוּ מִתְחַתְּנִים עִם הַמִּצְרִיִּים לֹא הָיְתָה בַּר מִינָן תְּקוּמָה לְשׂוֹנְאֵיהֶם.

פסוק יז

וַתִּירֶאן הַמְיַלְּדֹת וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **וְלֹא עָשׂוּ וַתְּחַיֶּיןָ**. וְרַז"ל (סוטה יא,א) אָמְרוּ שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת מַיִם וּמָזוֹן. וְצָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה לֹא הָיוּ עוֹשִׂים לָהֶם כֵּן מִקּוֹדֶם. וְאוּלַי שֶׁיּוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁלֹּא פָּסְקוּ מֵהַהֶטְבָה, וְהוּא סִבַּת הַיִּרְאָה שֶׁיָּרְאוּ אֶת הָאֱלֹהִים אֲפִלּוּ עַל מְנִיעַת הַהֶטְבָה שֶׁהָיוּ רְגִילִין לְהֵטִיב בְּסִפּוּק מָזוֹן, וְלֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא עָשׂוּ וְגוֹ' אֶלָּא **וַתְּחַיֶּיןָ**. **אוֹ** לְעוֹלָם כִּי מִקּוֹדֶם לֹא נָתְנוּ דַּעְתָּם עַל מִצְוָה זוֹ לְסַפֵּק מַיִם וּמָזוֹן, וְאַחַר שֶׁצִּוָּה לָהֶם פַּרְעֹה חִשְּׁשׁוּ שֶׁיִּהְיוּ נֶחְשָׁדִים אִם יָמוּת אֶחָד מֵהַנּוֹלָדִים שֶׁהֵם הֲרָגוּהוּ, לָזֶה לְהוֹצִיא עַצְמָן מֵהַחֶשְׁד, הִשְׁתַּדְּלוּ לְהַחֲיוֹת אֲפִלּוּ מִי שֶׁיָּמוּת מֵיתַת עַצְמוֹ מֵחֶסְרוֹן הַסִּפּוּק. וְאוּלַי כִּי זֶה רָמַז בְּתֹרַת **אֶת הָאֱלֹהִים** לְרַבּוֹת יְצִיאַת יְדֵי חוֹבַת חָשַׁד בְּנֵי אָדָם לִהְיוֹת נְקִיִּים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל. וְטַעַם אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** כ"ף הַדִּמּוּי, לוֹמַר לֹא הוּא וְלֹא דּוֹמֶה לוֹ. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר, לֶהֱיוֹת כִּי מִן הַדֶּרֶךְ הוּא כְּשֶׁיִּגְזֹר מֶלֶךְ דָּבָר, עַל כָּל פָּנִים בִּתְחִלַּת הַגְּזֵרָה דְּבַר מֶלֶךְ חָזָק וְאֵימַת מֶלֶךְ רוֹעֶשֶׁת לְבַל עֲבוֹר עָלֶיהָ, וּבְאֹרֶךְ הַיָּמִים אַחַר הַגְּזֵרָה הִיא רוֹפָפֶת, וְלָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַצַּדְקָנִיּוֹת הַלָּלוּ בִּטְּלוּ גְּזֵרַת מֶלֶךְ סָמוּךְ לַגְּזֵרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא עָשׂוּ**, וְאֵימָתַי? **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר**, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר כִּי בְּעֵת שֶׁיָּצְאוּ מִשָּׁם וְהָיוּ מְיַלְּדוֹת לָעִבְרִיּוֹת לֹא עָשׂוּ וְגוֹ', וְאַדְרַבָּה

סִפְּקוּ מָזוֹן לְאֵין נָכוֹן וּבְטְלוּ דְּבָרָיו סָמוּךְ לַגְּזֵרָה. וְשִׁעוּר **כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר** כְּשִׁעוּר (בראשית כז:ל) "כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ".

פסוק יח

מַדּוּעַ וְגוֹ' וַתְּחַיֶּיןָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מַה הוּא הַמַּעֲשֶׂה שֶׁעָשׂוּ, שֶׁעָלָיו הוּא אוֹמֵר **מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן**, וְאִם שֶׁלֹּא הֵמִיתוּ אֶת הַיְלָדִים, זֶה יִקָּרֵא שְׁלִילַת הַמַּעֲשֶׂה וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר מַדּוּעַ לֹא עֲשִׂיתֶן. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **וַתְּחַיֶּיןָ**, וְאִם עַל סְפּוּק הַמָּזוֹן לַיְלָדִים הוּא אוֹמֵר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאָמְרוֹ "וַתִּירָאן הַמְיַלְּדוֹת וְגוֹ' וַתְּחַיֶּיןָ" וְגוֹ', אִם לָזֶה נִתְכַּוְּנוּ מַה מַּעֲנֶה בִּלְשׁוֹן הַמְיַלְּדוֹת עַל זֶה, וַהֲרֵי הֵן מוֹרְדוֹת בַּמֶּלֶךְ.

וְאוּלַי כִּי לֹא יָדַע פַּרְעֹה בְּפֵרוּשׁ שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת מָזוֹן לַיְלָדִים, כִּי מִן הַסְּתָם לֹא יַעֲשׂוּ כֵן בִּפְנֵי הַמִּצְרִיִּים, וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין לַחְשֹׁד בָּהֶם דֶּלְטוֹרִין, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה לב,ה) בְּפָסוּק "וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה" וְגוֹ', כִּי שְׁנַיִם עָשָׂר חֲדָשִׁים הָיָה בֵּינֵיהֶם דָּבָר זֶה וְלֹא גִּלָּה אָדָם מֵעוֹלָם. אֶלָּא שֶׁהַמִּצְרִיִּים הִגִּידוּ לוֹ שֶׁהָיוּ הַמְיַלְּדוֹת מְסַפְּקוֹת מַיִם וּמָזוֹן לְבֵית הַנְּשִׁים חָיוֹת, וְדָבָר זֶה יְכוֹלִין הַגּוֹיִם הַשְּׂכֵנִים לְהַכִּיר בַּדָּבָר כְּשֶׁתַּכְנִיס הַמְיַלֶּדֶת עִמָּהּ דִּבְרֵי סִפּוּק, וְיָדְעוּ גַּם כֵּן כִּי הַנָּשִׁים הֶחָיוֹת הָיוּ בְּנֵיהֶם זְכָרִים. לָזֶה אָמַר פַּרְעֹה **מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן אֶת הַדָּבָר הַזֶּה**, פֵּרוּשׁ סִפּוּק מַיִם וּמָזוֹן שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה הַנִּגְלֶה. וְהֵן אֱמֶת אִם לֹא הָיוּ מְחַיִּים הַיְלָדִים הָיִיתִי תּוֹלֶה כִּי לְבָנוֹת אַתֶּם מְסַפְּקִים, אֶלָּא כֵּיוָן שֶׁהַסִּפּוּק הוּא לִמְקוֹם הַיְלָדִים וְהַיְלָדִים הִנָּם בַּחַיִּים, זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לָהֶם אַתֶּם מְסַפְּקִים. וְהוּא אָמְרוֹ **וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים**, וְאֵין זֶה אֶלָּא מֵעִיּוּן שִׂכְלִי כַּנִּזְכָּר, כִּי הַיָּדוּעַ לוֹ בְּבֵרוּר אֵינוֹ אֶלָּא מַעֲשֶׂה הַסִּפּוּק לְבֵית הַיּוֹלְדוֹת.

פסוק יט

כִּי לֹא כַנָּשִׁים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה הֶאֱרִיךְ כָּל כָּךְ לָשׁוֹן, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "לֹא כַמִּצְרִיּוֹת הָעִבְרִיּוֹת" אוֹ "הָעִבְרִיּוֹת לֹא כַמִּצְרִיּוֹת". עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מַה מַּעֲנֶה בְּפִיהֶם עַל סִפּוּק הַמָּזוֹן, וְרוֹאֲנִי כִּי קִבֵּל פַּרְעֹה תְּשׁוּבָתָם. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וְיָלְדוּ** שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר יוֹלְדוֹת.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא שֶׁהֵשִׁיבוּהוּ שֶׁלֹּא יִקַּח שִׁעוּר לְעִבְרִיּוֹת מֵהַמְיַחֲדוֹת שֶׁבַּמִּצְרִיּוֹת, כִּי כֻּלָּן חֲכָמוֹת מִכָּל הַמִּצְרִיּוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי חָיוֹת הֵנָּה** וּמְיֻלָּדוֹת זוֹ לָזוֹ אוֹ אֵינָם צְרִיכִין מְיַלֶּדֶת.

וְאוּלַי שֶׁרָמְזוּ כִּי הַנָּשִׁים שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיוּ בָּהֶם שְׁתֵּי לְמוּדִיּוֹת בְּהַהַשְׁכָּלָה: הָאַחַת הֱיוֹתָם מֵעִקָּרָם עִבְרִיּוֹת, וְהַשְּׁנִיָּה שֶׁהֵן עַתָּה מִצְרִיּוֹת, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה נִתְחַכְּמוּ שְׁנֵי מִינֵי הַשְׂכָּלָה. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב "כִּי לֹא כַנָּשִׁים" הָרְגִילוֹת בַּנִּמְצָא הֵם אֵלּוּ שֶׁהֵם מִצְרִיּוֹת עִבְרִיּוֹת, וּבָזֶה לֹא תִּהְיֶה הוֹכָחַת הַסְּתִירָה לֹא מֵעִבְרִיּוֹת וְלֹא מִמִּצְרִיּוֹת כִּי אֵלּוּ יֵשׁ בָּהֶם שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת, וְהָבֵן. וְאָמְרוֹ **בְּטֶרֶם** וְגוֹ' נִתְכַּוְּנוּ לְהַשִּׁיב אִם יֹאמַר וְלָמָּה לֹא יִהְיוּ הֵם מְיַלְּדוֹת אוֹתָם בְּעַל

כָּרְחָן לְצַד שֶׁהֵם הַמְמֻנוֹת מֵהַמֶּלֶךְ, וְאָמְרוּ "בְּטֶרֶם" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי אָנוּ מִתְחַכְמִין לָבוֹא אֶצְלָם קֹדֶם שֶׁיִּגִּיעַ זְמַן הַלֵּדָה כְּפִי חֶשְׁבּוֹנָם לְיַלֵּד אוֹתָם, וְאַף עַל פִּי כֵן אָנוּ מוֹצְאִים אוֹתָם שֶׁכְּבָר יָלְדוּ, כִּי הַיּוֹלְדוֹת הָיוּ מִתְחַכְּמוֹת לְהַרְחִיק לָהֶם זְמַן לֵדָתָם כִּי הִרְגִּישׁוּ בַּדָּבָר, וְכָל זֶה נִכְלָל בְּתֵבַת "חָיוֹת". וּמֵעַתָּה כְּפִי הַנָּחָה זוֹ פָּרְחָה לָהּ מֵעַצְמָהּ הַחֲשָׁדָה, הֲגַם שֶׁיָּבִיאוּ בְּיָדָם מַיִם וּמָזוֹן הָיָה לְחֶשְׁבָּם שֶׁעֲדַיִן לֹא יָלְדוּ וְהֵם בָּאִים לְיַלֵּד אוֹתָם, וְכָל מַה שֶּׁיַּעֲשׂוּ מֵהוֹרָאַת חִבָּה לָהֶם אַדְרַבָּה כַּשּׁוּרָה וְכַהֶגֶן עוֹשִׂין כְּדֵי שֶׁיִּתְקָרְבוּ הַלְּבָבוֹת שֶׁל הַיּוֹלְדוֹת וְלֹא יִהְיוּ נֶחְשָׁדִים בְּעֵינֵיהֶם כְּרַצְחָנִיּוֹת וְיִמְצְאוּ מָקוֹם לְקַיֵּם גְּזֵרַת הַמֶּלֶךְ לְהָמִית הַבָּנִים. וְאַחַר שֶׁהָיוּ מְבִיאִין לְחֶשְׁבָּן שֶׁעֲדַיִן לֹא יָלְדוּ כַּנִּזְכָּר, וְהָיוּ מוֹצְאִים כִּי כְּבָר יָלְדוּ, אֵינוֹ מֻהַמּוּסָר לְהָשִׁיב הַמּוּבָא, וּבָזֶה סָפָה תַּמָּה תְּלוּנַת וַחֲשַׁד פַּרְעֹה הֲגַם שֶׁצָּדְקוּ דִּבְרֵי הוֹלְכֵי רָכִיל שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַמְיַלְּדוֹת סִפְּקוּ מָזוֹן.

פסוק כ

וַיֵּיטֶב וְגוֹ' וַיִּרֶב וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מַה הוּא הַהֶטְבָה, וְאוּלַי שֶׁהוּא הָרְשׁוּם בְּסָמוּךְ "וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים", וְקָשֶׁה אִם כֵּן לֹא הָיָה מַפְסִיק בְּאָמְרוֹ "וַיִּרֶב הָעָם". וְנִרְאֶה שֶׁמּוֹרֵנוּ הַכָּתוּב דָּבָר שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ רָבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ שֶׁהָיוּ מְסַפְּקוֹת לָהֶן מַיִם וּמָזוֹן, לָזֶה אָמַר **וַיֵּיטֶב אֱלֹהִים לַמְיַלְּדֹת**, פֵּרוּשׁ, נָתַן לָהֶם רַב טוּב וּבְאֶמְצָעוּתוֹ הָיָה לָהֶן יְכֹלֶת לְסַפֵּק מָזוֹן, וּבָזֶה **וַיִּרֶב הָעָם**, וְזוֹלַת זֶה לֹא יִהְיֶה לָהֶם לְסַפֵּק לָרַבִּים בְּהַכְפָּלָנָה, וְאַחַר כָּךְ הִזְכִּיר ה' שְׂכָרָם הַטּוֹב שֶׁעָשָׂה לָהֶם בָּתִּים.

עוֹד יִרְמֹז כִּי בִּרְאוֹת ה' יִרְאָתָם מֵהָאֱלֹהִים, הִזְמִין לְיָדָם עֲשׂוֹת מִצְווֹת לְאֵין קֵץ לְהַרְבּוֹת שְׂכָרָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּיטֶב** וְגוֹ', וּמַה הוּא הַטּוֹבָה – **וַיִּרֶב הָעָם**, שֶׁבְּזֶה יִגְדַּל זְכוּתָם כִּי כֻלָּם יֵחָשְׁבוּ לָהֶם כְּשֶׁלֹּא הֻרְגוּם. וְאוּלַי כִּי לְטַעַם זֶה זָכוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי בְּשֶׁלָּם זוֹכִים לְצַד כִּי יוֹכֶבֶד וּמִרְיָם נָתְנוּ נַפְשָׁם עָלֵינוּ וְעָבְרוּ פִּי מָלֵךְ, וְעוֹד לָהֶם שֶׁזָּנוּ וּפִרְנְסוּ מִשֶּׁלָּהֶם, לָזֶה יֵחָשְׁבוּ עָלָיו הוּא אֲבִינוּ הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ. וְכֵלֵךְ גַּם כֵּן לְדֶרֶךְ זֶה כִּי לְצַד שֶׁאָנוּ עֲנִפֵי נִשְׁמָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (ישעיהו סג:יא) "מֹשֶׁה עַמּוֹ", לָזֶה סָבְלָה יוֹכֶבֶד עָלֵינוּ לְהָגֵן בַּעֲדֵינוּ וּלְסַפֵּק מַיִם וּמָזוֹן כְּמִשְׁפַּט הַיּוֹלְדִים לִבְנֵיהֶם.

וּלְדִבְרֵי הַמְפָרְשִׁים (רש"י) שֶׁהַהֶטְבָה הִיא עֲשִׂיַּת הַבָּתִּים, יֵשׁ לוֹמַר כִּי טַעַם שֶׁהִפְסִיק בְּאָמְרוֹ **וַיִּרֶב הָעָם**, שֶׁזּוֹלַת זֶה אֵין מָקוֹם לְבָתֵּי כְּהוּנָּה וּבָתֵּי מַלְכוּת, כִּי אִם אֵין עַם אֵין מֶלֶךְ וְכֹהֵן, לָזֶה הִקְדִּים ה' הָעָם וְאַחַר כָּךְ עָשָׂה לָהֶם בָּתִּים וְגוֹ':

פסוק כב

וַיְצַו וְגוֹ' לְכָל עַמּוֹ וְגוֹ'. לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ כִּי מִתְּחִלָּה דִּבֵּר לַמְיַלְּדוֹת שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בְּסוֹד וְלֹא יֵדְעוּ בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל, כְּשֶׁלֹּא עָלְתָה בְּיָדוֹ עֲשָׂה הַדָּבָר בְּפִרְסוּם וְצִוָּה לְכָל עַמּוֹ עַל הַדָּבָר,

כִּי חָשַׁב כִּי אֵין נִמְלָט מֵהֶם לְצַד הֱיוֹתָם רַבִּים וְנִכָּרִים שֶׁלֹּא יְרַחֲמוּ עֲלֵיהֶם. עוֹד אוּלַי לְצַד שֶׁרָאָה בְּאַצְטַגְנִינוּת כִּי מוֹשִׁיעַן שֶׁל יִשְׂרָאֵל נוֹלָד וְעָתִיד לְלָקוֹת בַּמַּיִם (סנהדרין קא,א), לָזֶה גָּזַר גְּזֵרָה חֲזָקָה וּמִנָּה כָּל אִישׁ מִצְרִי עַל הַדָּבָר, וּבָזֶה אֵין נִמְלָט מִיָּדָם.

וְאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁהַמִּצְרִיִּים הֵם עַצְמָם יַשְׁלִיכוּהוּ, אֶלָּא שֶׁיֹּאמְרוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּל אֶחָד יַשְׁלִיךְ בָּנָיו. וְהַטַּעַם לְמַה שֶּׁאָמַרְנוּ שֶׁהַגְּזֵרָה הָיְתָה לְצַד מַה שֶּׁרָאוּ אִצְטַגְנִינָיו וְכוּ', מִן הַסְּתָם יִרְאוּ הַדֶּרֶךְ שֶׁלְּקָה בּוֹ שֶׁהוּא עַל יְדֵי יִשְׂרָאֵל, לָזֶה גָּזַר שֶׁבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם יַשְׁלִיכוּ אוֹתוֹ הַיְאוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁיּוֹכֶבֶד הִיא הִשְׁלִיכָה אֶת מֹשֶׁה בַּיְאוֹר.

אוֹ יִרְצֶה **לֵאמֹר**, שֶׁהֵם יְצַוּוּ לְכָל שִׁכּוּנָתוֹ עַל הַדָּבָר, וְלֹא יִצְטָרְכוּ כָּל הָעָם.

וְיֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ (סוטה יב,א) שֶׁגַּם עַל הַמִּצְרִיִּים גָּזַר, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ שֶׁבְּיוֹם אֶחָד אֲשֶׁר אָמְרוּ לְפַרְעֹה כִּי בוֹ בַּיּוֹם וְגוֹ', אוֹתוֹ יוֹם גָּזַר עַל כָּל עַמּוֹ. אֲבָל פְּשַׁט הַכְּתוּב אֵין הַדְּבָרִים אֲמוּרִים אֶלָּא בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי גְּזֵרָה זוֹ בְּתְמִידוּת הָיְתָה, וְהָרְאָיָה כִּי יוֹכֶבֶד נָתְנָה מֹשֶׁה בַּיְאוֹר אַחַר שְׁלֹשָׁה יְרָחִים וְהָאִצְטַגְנִינִים רָאוּ יוֹם הַלֵּידָה, וְאִלּוּ לֹא הָיְתָה הַגְּזֵרָה אֶלָּא יוֹם לֵידַת מֹשֶׁה וְהוּכַר הַיּוֹם הַהוּא, מַה מָּקוֹם לְגָזוֹר עוֹד? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁגְּזֵרָה זוֹ עַל כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הָיְתָה בְּתְמִידוּת, וּבְהֶכְרֵחַ אָמְרוֹ **לְכָל עַמּוֹ** הוּא לְצַוּוּם עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהַדְּרָשָׁה תִּדָּרֵשׁ.

פרק ב

פסוק ב

כִּי טוֹב הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק מַה הִיא הַטּוֹבִיּוּת שֶׁרָאָתָה בּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב,א) אָמְרוּ נוֹלַד מָהוּל וַתִּמָּלֵא הַבַּיִת אוֹרָה. וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק קֶשֶׁר "וַתִּצְפְּנֵהוּ" עִם "וַתֵּרֶא אוֹתוֹ כִּי טוֹב" וְגוֹ', וְכִי אִם לֹא הָיָה טוֹב לֹא תַחְמֹל עַל פְּרִי בִּטְנָהּ לְצָפֵּן אוֹתוֹ מֵאַנְשֵׁי דָמִים?

אֲכָן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא, כִּי מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וַתִּצְפְּנֵהוּ" וְגוֹ' "וְלֹא יָכְלָה עוֹד" וְגוֹ', אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב,א) כִּי מָנוּ לָהּ הַמִּצְרִיִּים מֵעֵת הֲרִיּוֹנָהּ וְהִיא יְלָדַתּוּ בֶּן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וְיוֹם אֶחָד. וְהִנֵּה הַיּוֹלֶדֶת לְשִׁשָּׁה פְּשִׁיטָא שֶׁאֵינוֹ מִתְקַיֵּם, וְהַיּוֹלֶדֶת לְשִׁבְעָה מִתְקַיֵּם, וְהִנֵּה אֵין הָאִשָּׁה מְדַקְדֶּקֶת בְּמִסְפַּר יוֹם אֶחָד, וּכְשֶׁיְּלָדַתּוּ בְּחֶזְקַת נֵפֶל יְלָדַתּוּ. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי רָאַתְהוּ טוֹב, פֵּרוּשׁ בָּרִיא וְחָזָק שֶׁאֵין בּוֹ סִימָנִים שֶׁל נֵפֶל, וְלָזֶה טָרְחָה בִּשְׁבִילוֹ וְסִכְּנָה עַצְמָהּ מֵהַמִּצְרִיִּים שֶׁהָיוּ בּוֹדְקִים הַבָּתִּים בַּקָּטַנִּים כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם), וְהוּא אָמְרוֹ **וַתֵּרֶא** וְגוֹ' **וַתִּצְפְּנֵהוּ**. וּדְרָשַׁת רַז"ל תִּדָּרֵשׁ מִמַּה שֶּׁלִּקַּח לְשׁוֹן זֶה **כִּי טוֹב** וְלֹא אָמַר לְשׁוֹן אַחֵר. וְכַוָּנַת רַז"ל שֶׁדָּרְשׁוּ טוֹב הוּא מָהוּל, כְּבָר גִּלּוּ דַּעְתָּם בְּמָקוֹם אַחֵר (סנהדרין לח,ב) כִּי אָדָם הָרִאשׁוֹן קוֹדֶם שֶׁחָטָא הָיָה טוֹב מֻחְלָט, וּבְמַעֲשֵׂה הָרַע שֶׁעָשָׂה

מָשָׁךְ הָעָרְלָה מִבְּחִינַת הָרַע, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב "כִּי טוֹב" הֲרֵי זֶה מֹרֶאָה בָּאֶצְבַּע כִּי מְשֻׁלָּל מֵהֶכֵּר רַע שֶׁהִיא הָעָרְלָה.

פסוק ה

וְנַעֲרוֹתֶיהָ הוֹלְכוֹת וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק כְּוָנַת סִפּוּר זֶה **וְנַעֲרוֹתֶיהָ הוֹלְכוֹת**, וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר מַעֲשֶׂה בְּתִיָּה, לֶהֱיוֹת כִּי מַעֲשֶׂה מִצְוָה גְּדוֹלָה עָשְׂתָה דְּקְדֵּק הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ דְּקְדּוּק אוֹפֶן הַמַּעֲשֶׂה. וְהִנֵּה דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי בַּת מֶלֶךְ לֹא תֵלֵךְ לַיְאוֹר בִּלְא נְעָרוֹת כְּמִשְׁפַּט בְּנוֹת מְלָכִים, גַּם מִמּוּסַר הַגְּדוֹלִים וּבִפְרָט הַמְּלָכִים לִהְיוֹת לָהֶם אֶחָד מְיֻחָד מְכֻבָּד הָרְבֵּה לְהִתְגַּלּוֹת לְפָנָיו וּלְשַׁמְּשׁוֹ וְלִרְחֹץ בְּבֵית הַמֶּרְחָץ אוֹ בַּיְאוֹר וְכַדּוֹמֶה, וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "וְנַעֲרוֹתֶיהָ הוֹלְכוֹת" שֶׁהָיָה בִּזְמַן שֶׁהָיְתָה רוֹחֶצֶת, שֶׁהֲצְרְכוּ נַעֲרוֹתֶיהָ מִמּוּסַר הַמַּלְכוּת שֶׁלֹּא לַעֲמֹד לְפָנֶיהָ, וְלֹא נִשְׁאֲרָה עִמָּהּ אֶלָּא אַחַת הַמְיֻחֶדֶת וַתִּשְׁלַח אוֹתָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ** פֵּרוּשׁ הַמְיֻחֶדֶת לָהּ לִרְחֹץ וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **וַתִּקָּחֶהָ** שְׁקוּלָה – אוֹ שֶׁשָּׁלְחָה אוֹתָהּ לְבַל תִּיעָצֵהּ הֶפֶךְ רְצוֹנָהּ, כִּי רְצוֹנָהּ שֶׁל בַּת פַּרְעֹה הָיְתָה לְהַצִּיל הַיֶּלֶד הַהוּא וַתִּקָּחֶהָ בַּת פַּרְעֹה לַתֵּבָה; אוֹ **וַתִּשְׁלַח** וְגוֹ' **וַתִּקָּחֶהָ אֲמָתָהּ**, וְלִשְׁנֵי הַדְּרָכִים שֶׁבַח בַּת פַּרְעֹה יַגִּיד, כִּי נַפְשָׁהּ נָפְשׁ טְהוֹרָה, מִי יִתֵּן טָהוֹר מִטָּמֵא וְגוֹ' (איוב י״ד:ד׳) לַדֶּרֶךְ הָאֵ' יְכַוְּנִין לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא הָיְתָה עִמָּהּ אֶלָּא אֲמָה אַחַת וְכָל נַעֲרוֹתֶיהָ הָיוּ הוֹלְכוֹת וְגוֹ' אַף עַל פִּי כֵן חָשְׁשָׁה לְמִנִיעָה מִמֶּנָּה וּשְׁלָחַתְהּ וְנִשְׁאֶרֶת בַּת מֶלֶךְ לְבַדָּהּ וְלָקְחָה הַתֵּבָה בְּיָדָהּ, וּלְדֶרֶךְ ב' גַּם כֵּן שֶׁבַח יַגִּיד, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא הָיְתָה עִמָּהּ אֶלָּא אֲמָה אַחַת וְאֵין מִדֶּרֶךְ הַמּוּסָר שֶׁתִּשָּׁאֵר בַּת מֶלֶךְ יְחִידָה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר עַל שִׁפַּת הַיְאוֹר, אַף עַל פִּי כֵן שָׁלְחָה אוֹתָהּ לְמֵרָחוֹק, וְלָזֶה הִקְדִּים לְהוֹדִיעַ **וְנַעֲרוֹתֶיהָ** וְגוֹ' לַדַּעַת כַּוָּנַת הוֹדָעַת **וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ** עַל אוֹפֶן שֶׁכָּתַבְנוּ, וְאִלּוּ לֹא אָמַר וְנַעֲרוֹתֶיהָ לֹא הָיְתָה הַכַּוָּנָה יְדוּעָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְמַה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, וְהָבֵן:

פסוק ו

וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **וַתִּרְאֵהוּ** וְגוֹ', שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר וַתֵּרֶא וְגוֹ'. וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁיָּדְעָה שֶׁהַתֵּבָה הִיא מֵהַיְלָדִים הַמּוּשְׁלָכִים הַיְאוֹרָה, וְנִתְכַּוְּנָה לְהַצִּילוֹ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק "וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ", וְהוּא אָמְרוֹ **וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֵהוּ** לְהַיֶּלֶד שֶׁנִּתְכַּוְּנָה לְהַצִּיל, וְאִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב וַתִּרְאֶה יֶלֶד יְהֶיֶה הַמַּשְׁמָעוּת כִּי רָאֲתָה מַה שֶׁלֹּא חָשְׁבָה כֵּן, וְהָבֵן.

וְרַז״ל דָּרְשׁוּ (סוטה יב:) "וַתִּרְאֵהוּ" – רָאֲתָה שְׁכִינָה עִמּוֹ, וְהוּא דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. וְצָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא הִכִּירָה הַשְּׁכִינָה הִיא, כִּי מִנַּיִן יָדְעָה הַשְּׁכִינָה מִבֵּית אֲבִיהָ וַאֲבִי אֲבִיהָ, אֶלָּא שֶׁרָאֲתָה עִמּוֹ אוֹר גָּדוֹל, וְהִ' עָשָׂה כֵּן כְּדֵי שֶׁתִּגְדַּל מַעֲלַת הַיֶּלֶד בְּעֵינֶיהָ. גַּם לְטַעַם שֶׁדָּרְשׁוּ ז״ל (זהר

ח"ב יב:) בַּכָּתוּב "וְהִנֵּה נַעַר בֹּכֶה", שֶׁרָמַז עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ בּוֹכִים בַּגָּלוּת, לָזֶה וַיְגַל ה' אֶת עֵינֶיהָ לְהַרְאוֹתָהּ הָאוֹר הַסּוֹמֵךְ לְמשֶׁה.

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁהַרְגָּשָׁתָהּ בַּשְּׂכִינָה הָיְתָה לְצַד שֶׁכְּשֶׁנִּגְעָה בּוֹ פָּרְחָה מִמֶּנָּה צַרַעַת (שמות רבה א,כג), אָמְרָה: אֵין זֶה אֶלָּא בֶּן אֱלֹהִי. וְאוּלַי שֶׁרָמַז פְּרִיחַת הַצָּרַעַת בְּאָמְרוֹ **וַתִּרְאֵהוּ אֶת הַיֶּלֶד**, פֵּרוּשׁ, וַתִּרְאֵהוּ לְהָאֻמּוּר בְּסָמוּךְ בְּכֹחַ, דִּכְתִיב "לְרָחוֹץ" וְזִכְרוֹן "בְּשָׂרָהּ" בְּכֹחַ, וּכְשֶׁפָּתְחָה הַתֵּבָה וַתִּרְאֵהוּ לְבָשָׂרָהּ אֶת הַיֶּלֶד, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁנִּגְעָה בַּיֶּלֶד, **וְהִנֵּה נַעַר**, פֵּרוּשׁ, חָזַר לִהְיוֹת כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּנַעֲמָן (מלכים ב ה:יד): "וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן":

וַתַּחְמֹל עָלָיו. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי נִתְכַּוְּנָה מִתְּחִלָּה וּבְרֹאשׁוֹנָה לְהַצִּיל הַיֶּלֶד, טַעַם הַחֶמְלָה חֲדָשָׁה – לֹא לְהַצִּילוֹ מֵהַיְאוֹר, אֶלָּא יַגִּיד הַכָּתוּב שֶׁבִּקְּשָׁה לַהֲנִיקוֹ, וְהֵעֵד מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ "וַתֹּאמֶר אֵחוֹתוֹ וגו' הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי" וגו', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב:) שֶׁהֶחְזִירַתּוּ עַל מֵנִיקוֹת גּוֹיוֹת וְכוּ':

וַתֹּאמֶר מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים וגו'. קָשֶׁה, מַה חִדּוּשׁ אוֹמֶרֶת **מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה**? פְּשִׁיטָא שֶׁכֵּן הוּא, כִּי הֵן הֵנָּה הַמַּשְׁלִיכוֹת יַלְדֵיהֶן בַּיְאוֹר בְּגִזְרַת פַּרְעֹה. וְאִם לְפִי מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יב,א) כִּי בְּאוֹתוֹ יוֹם גָּזַר גַּם עַל הַמְצְרִיִּים, אִם כֵּן מִנַּיִן יָדְעָה וְהִכִּירָה כִּי אֵינוֹ מִיַּלְדֵי מִצְרִיִּים? וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הֶחֱזִירַתּוּ עַל כַּמָּה מֵינִיקוֹת גּוֹיוֹת וְלֹא רָצָה לִינֹק, זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא מִיַּלְדֵי הַמִּצְרִיוֹת, וְעַל כָּל פָּנִים מַה חִדּוּשׁ אוֹמֶרֶת בִּדְבָרֶיהָ?

וְלַעֲמֹד עַל הַדָּבָר נַשְׁכִּיל עַל דָּבָר אִם הַצִּלַּת הַיֶּלֶד הָיְה לְצַד שֶׁנִּסְתַּפְּקָה הֲיוֹתוֹ מִצְרִי אוֹ אֲפִלּוּ יִהְיֶה עִבְרִי. וְהִנֵּה אִם נֹאמַר שֶׁחָשְׁבָה לְהַצִּיל לִסְפֵּק מִצְרִי, תְּכַוֵּן בְּאָמְרָהּ **מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים זֶה** כִּי נִתְבָּרֵר לָהּ הַפֶּךְ מַה שֶּׁחָשְׁבָה, וּבָזֶה גִּלְּתָה דַּעְתָּהּ כִּי לֹא לְהַצִּיל מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים נִתְכַּוְּנָה, וְדָבָר זֶה הַשֵּׂכֶל יְבַחֲרֵהוּ, כִּי סְתָם גּוֹיָה לֹא תְרַחֵם אֶלָּא עַל בְּנֵי אוּמָּתָהּ, וַהֲגַם שֶׁאָנוּ רוֹאִים שֶׁאַחֲרֵי שֶׁיָּדְעָה כִּי מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים הוּא הֶחֱזִיקָה בּוֹ וְשָׂכָרָה לוֹ מֵינֶקֶת, אֵין מִזֶּה רְאָיָה, כִּי אַחַר שֶׁיָּדְעָה מַעֲלָתוֹ גַּם שֶׁרִפֵּא אוֹתָהּ מִצָּרַעְתָּהּ רִחֲמָה עָלָיו, גַּם רָאוּי הוּא מִכֹּחַ זֶה לְהַטּוֹת לִבָּהּ לֶאֱמוּנַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִיא רָאֲתָה מַה נּוֹרָא מַעֲשָׂיו.

וְאִם נֹאמַר שֶׁמִּתְּחִלָּה רִחֲמָה עַל הַיֶּלֶד, הֲגַם שֶׁיָּדְעָה כִּי מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הוּא, תְּכַוֵּן בְּאָמְרָהּ **מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים** נְתִינַת טַעַם שֶׁלֹּא יָנַק מֵהַנְּכְרִיּוֹת, לֹא שֶׁהוּחֲלָה מֵהַיְאוֹר וּמִסָּכָן הוּא וְאֵינוֹ יָכוֹל לִינֹק, אֶלָּא לְצַד שֶׁהוּא מִיַּלְדֵי הָעִבְרִים, וְלָזֶה תִּכֶף אָמְרָה לְהּ אֲחוֹתוֹ **הַאֵלֵךְ וְקָרָאתִי לָךְ** וגו' מֵהָעִבְרִיוֹת לְהַבְחִין דִּבְרֵיהָ, וְאָמַר הַכָּתוּב **וַתִּקַּח הָאִשָּׁה** וגו' **וַתְּנִיקֵהוּ**.

פסוק י

וַתִּקְרָא שְׁמוֹ וְגוֹ' וַתֹּאמֶר וְגוֹ'. הִנֵּה תִּמְצָא שִׁנּוּי בִּקְרִיאַת שֵׁם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וְהַשְּׁבָטִים, כִּי לְכֻלָּם יַקְדִּים טַעַם הַשֵּׁם וְאַחַר כָּךְ הַשֵּׁם. בְּיִצְחָק (בראשית כא:ו) "כָּל הַשּׁוֹמֵעַ יִצְחַק וְגוֹ' וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִצְחָק", יַעֲקֹב (בראשית כה:כו) "וְיָדוֹ אוֹחֶזֶת בַּעֲקֵב וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב". בַּשְּׁבָטִים "כִּי רָאָה ה' וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן" (בראשית כט:לב), "כִּי שָׁמַע וְגוֹ' וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן" (בראשית כט:לג), וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּקְרִיאַת שְׁמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הִקְדִּים הַזְכָּרַת שְׁמוֹ וְאַחַר כָּךְ טַעַם הַשֵּׁם.

וְאוּלַי כִּי הָאֻמָּהוֹת הָיוּ בַּעֲלֵי רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, וְהָיוּ מַשִּׂיגוֹת בְּחִינַת הַשֵּׁם, וּקְרִיאַת הַשֵּׁם הָיְתָה לְמָה שֶׁהָיוּ מְכַוְּנִים בּוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן קְרִיאַת שֵׁם מֹשֶׁה. מַגִּיד הַכָּתוּב כִּי לֹא הִשִּׂינָה לָדַעַת בְּחִינַת הַשֵּׁם, כִּי שְׁמוֹ נִפְלָאוֹת יַגִּיד. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתוּב בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק ג דף רעו; תיקונים תיקון סט) מַה יִּרְמֹז שֵׁם זֶה. וַה' הַשֵּׁם שְׁמוֹת בָּאָרֶץ שָׁם בְּפִיהָ שֵׁם מֹשֶׁה, וּמַה שֶּׁאָמְרָה הִיא בְּטַעַם הַשֵּׁם הוּא **כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ**, וְלֹא יָדְעָה טַעַם זוּלַת זֶה:

אוֹ יִרְצֶה הַכָּתוּב לוֹמַר, כִּי זֹאת הָאִשָּׁה הֶעְלִימָה טַעַם הַשֵּׁם שֶׁלֹּא יִתְגַּלֶּה לַכֹּל, לְצַד כִּי הַמַּעֲשֶׂה הָיָה הֵפֶךְ רְצוֹן כָּל עַמָּהּ, לְהַצִּיל אוֹתָם, שֶׁהֵם גָּזְרוּ עֲלֵיהֶם לְהַשְׁלִיכָם לַיְאוֹר וְהִיא תְּבַטֵּל עֲצָתָם לְרַע לָהֶם. לָזֶה לֹא פֵּרְסְמָה טַעַם הַשֵּׁם אֶלָּא קָרָאתּוּ סְתָם בְּלֹא טַעַם, וְהַכָּתוּב מוֹדִיעַ טַעְמָהּ שֶׁקָּרָאתּוּ כָּךְ הוּא לְצַד שֶׁאָמְרָה "כִּי מִן הַמַּיִם".

פסוק יא

אִישׁ עִבְרִי מֵאֶחָיו. דִּקְדֵּק לוֹמַר **מֵאֶחָיו**, יִרְמוֹז כִּי הִבִּיט בּוֹ שֶׁהָיָה מֵהַצַּדִּיקִים שֶׁבְּיִשְׂרָאֵל, כִּי הָיוּ אָז בְּיִשְׂרָאֵל רְשָׁעִים. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא על שמות יב:כט) בְּפָסוּק "וַחֲמֻשִׁים עָלוּ" וְגוֹ' (שמות יג:יח) שֶׁאַרְבָּעָה חֲלָקִים, וּלְמַאן דְּאָמַר יוֹתֵר, מֵתוּ בִּימֵי הַחֹשֶׁךְ, וְהַשְּׁאָר עָלוּ לְצַד הֱיוֹתָם רְשָׁעִים. וְתִמְצָא שֶׁכַּאֲשֶׁר אָמַר בְּסָמוּךְ "שְׁנֵי אֲנָשִׁים עִבְרִים נִצִּים" לֹא אָמַר "מֵאֶחָיו", לְטַעַם שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים, כִּי הֵם דָּתָן וַאֲבִירָם (שמות רבה א,כט).

פסוק יג

וַיֹּאמֶר לָרָשָׁע וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לָרָשָׁע שֶׁהָיָה בָּהֶם, וְאָמְרוֹ **רֵעֶךָ** – לוּ יִהְיֶה שֶׁיִּהְיֶה רָשָׁע כְּמוֹתְךָ, לָמָּה יִהְיֶה בּוֹלֵעַ צַדִּיק מִמֶּנּוּ. אוֹ יִרְצֶה כִּי הִכִּיר שֶׁאֶחָד רָשָׁע וְאֶחָד תָּם שֶׁלֹּא הֵרִיעוֹ, לָזֶה אָמַר לָרָשָׁע, לָמָּה תַכֶּה אָדָם שֶׁלֹּא נִתְחַיֵּב לְךָ וְלֹא בִּקֵּשׁ רָעָתְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **רֵעֶךָ**. וְהָגַם שֶׁאָמַר בַּתְּחִלָּה שְׁנֵי אֲנָשִׁים נִצִּים, יִמְצָא שֶׁאֶחָד יָרִיב חִנָּם לְצַד רִשְׁעוֹ וְאִידָךְ יָרִיב עַל רִיבוֹ חִנָּם.

פסוק טו

אֶת הַדָּבָר הַזֶּה. אָמַר תִּיבַת **הַזֶּה** לוֹמַר שֶׁשָּׁמַע דְּבָרִים הַבָּאִים בְּסָמוּךְ, שֶׁהֵם דִּבְרֵי הָרָשָׁע שֶׁאָמַר "הַלְהָרְגֵנִי" וְגוֹ', לֹא שֶׁיָּדַע בְּבֵרוּר כִּי הוּא הַהוֹרֵג לַמִּצְרִי.

וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, בִּקֵּשׁ לְהוֹכִיחַ הַדָּבָר אִם כֵּן עָשָׂה כְּדֵי לַהֲרֹג אוֹתוֹ, וְלָזֶה בָּרַח מֹשֶׁה מִפְּנֵי פַּרְעֹה שֶׁמָּא יִתְבָּרֵר הַדָּבָר וְיַהַרְגֶנּוּ. אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **מִפְּנֵי פַּרְעֹה** כִּי הִכִּיר בְּפָנָיו כִּי זְעוּמִים הֵם וְהִרְגִּישׁ מִזֶּה וּבָרַח, הֲגַם שֶׁלֹּא יָדַע כִּי הִגִּיעוּ הַדְּבָרִים לְפַרְעֹה.

פסוק כ

לָמָּה זֶּה וְגוֹ'. כְּאִלּוּ אָמַר: לָמָּה עֲזַבְתֶּן אֶת זֶה הָאִישׁ אֲשֶׁר גְּמַלְכֶם טוֹבוֹת. אוֹ יִרְצֶה שֶׁמַּקְפִּיד עַל זְמַן שֶׁעָזַבוּהוּ מֵאָז עַד שֶׁיִּחְזְרוּ לִקְרֹא לוֹ, וְטַעְמוֹ כִּי אֵינוֹ מֵהַמּוּסָר שֶׁיַּעֲשֶׂה עִמָּהֶם אִישׁ נָכְרִי חֶסֶד וְיָבֹאוּ וְיַנִּיחוּהוּ יַעֲמֹד בַּחוּץ. אוֹ יִרְצֶה שֶׁהַגַּם שֶׁיַּקְפִּיד יִתְרוֹ עַל הִתְקָרְבוּתָם עִם אֲנָשִׁים, אָמַר כִּי יִשְׁתַּנֶּה זֶה מִכֻּלָּם, וְהוּא אָמְרוֹ **לָמָּה זֶּה** וְגוֹ', כִּי מַעֲשָׂיו מוֹכִיחוֹת כִּי אִישׁ חֶסֶד הוּא, וּמַה גַּם לִדְבָרֵיהֶם (שמות רבה א,לב) שֶׁאָמְרוּ לוֹ שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לְקָרְאתוֹ, הֲרֵי זֶה מְשֻׁנֶּה לִשְׁבַח שְׁבָחִים.

פסוק כא

אֶת צִפֹּרָה בִּתּוֹ לְמֹשֶׁה. טַעַם שֶׁכָּפַל הַזְכָּרַת שְׁמוֹ וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וַיִּתֵּן לוֹ אֶת" וְגוֹ', יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ כִּי הִיא בַּת זוּגוֹ, וְתֵיבַת **לְמֹשֶׁה** הוּא דִּבְרֵי הַכָּתוּב שֶׁאוֹמֵר כִּי צִפּוֹרָה לְמֹשֶׁה הִיא לְמָנָה בַּת זוּגוֹ.

פסוק כב

גֵּר הָיִיתִי. לְשׁוֹן עָבָר, כִּי בִּזְמַן שֶׁנִּכְתְּבָה הַתּוֹרָה יְדַבֵּר הַכָּתוּב. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **גֵּר הָיִיתִי** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים קיט:יט) "גֵּר אָנֹכִי בָּאָרֶץ", כִּי הַצַּדִּיקִים אֵינָם בָּעוֹלָם הַזֶּה אֶלָּא כְּגֵרִים בְּלֹא שׁוּם יִשּׁוּב, וְהוּא אָמְרוֹ **גֵּר הָיִיתִי** מֵעוֹדִי, וְנוֹסַף לִי **בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה** לְצַד שֶׁהָיָה חוּץ מֵאֶחָיו וּבֵית אָבִיו:

פסוק כג

מִן הָעֲבֹדָה. פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁצָּעֲקוּ לְאֵל שֶׁיּוֹשִׁיעֵם, אֶלָּא צָעֲקוּ מִן הַצַּעַר כְּאָדָם הַצּוֹעֵק מִכְּאֵבוֹ. וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי אוֹתָהּ צְעָקָה עָלְתָה לִפְנֵי ה', וְהוּא אָמְרוֹ **שַׁוְּעָתָם** וְגוֹ' **מִן הָעֲבֹדָה**, פֵּירוּשׁ מִצַּעַר הָעֲבוֹדָה. **וַיִּשְׁמַע ה' אֶת נַאֲקָתָם** (שמות ב:כד), פֵּרוּשׁ, הָרַמַּת קוֹל כְּאֵבָם.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים קיח:ה) "מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ", כִּי אַחַת מֵהַתְּפִלּוֹת הַמִּתְקַבְּלוֹת הִיא תְּפִלָּה שֶׁמִּתּוֹךְ צָרָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (יונה ב:ג) "קָרָאתִי מִצָּרָה", וְהוּא אָמְרוֹ **וַתַּעַל שַׁוְעָתָם** וְגוֹ' **מִן הָעֲבֹדָה**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהָיְתָה מִצָּרַת הָעֲבוֹדָה. וּכְפִי זֶה שַׁוְעָה זוֹ הִיא תְּפִלָּה וְצַעֲקַת כְּאֵב הַצָּרָה, הִנֵּה הִיא רְמוּזָה בְּאָמְרוֹ "מִן הָעֲבֹדָה

וַיִּזְעָקוּ". וּבָזֶה יְדַיֵּק עַל נָכוֹן טַעַם שֶׁשִּׁנָּה הַכָּתוּב לְשׁוֹנוֹ שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר "וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם" וְגוֹ', שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַתַּעַל זַעֲקָתָם" וְגוֹ', אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהֵם זָעֲקוּ מֵהַצָּרָה וְגַם שִׁוְּעוּ לַה', כְּאָמְרוֹ "וַתַּעַל שַׁוְעָתָם". וּכְפִי זֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וַתַּעַל שַׁוְעָתָם" שֶׁשִּׁוְּעוּ לֵאלֹהִים מִן הָעֲבוֹדָה.

עוֹד אוּלַי אָמְרוֹ **מִן הָעֲבוֹדָה** יִרְצֶה, שֶׁלֹּא הִגִּיעָה הַשַּׁוְעָה לִפְנֵי ה' עַל יְדֵי אֶמְצָעִי, אֶלָּא בְּיוֹשֶׁר עָלְתָה מִן הָעֲבוֹדָה אֶל הָאֱלֹהִים, שֶׁלֹּא עַל יְדֵי בַּעַל כְּנָפַיִם יַגִּיד דָּבָר (קהלת י:כ).

פסוק כה

וַיַּרְא וְגוֹ' וַיֵּדַע וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁצָּעֲקוּ וְעָלְתָה צַעֲקָתָם זָכַר ה' בְּרִית הָאָבוֹת, וְזֶה הָיָה סִבָּה לִפְנוֹת לָהֶם וְלִרְאוֹת אוֹתָם, כִּי רְאִיַּת ה' בַּמִּצְטַעֵר תּוֹעִיל לַהֲסָרַת הַצַּעַר, כִּי הוּא רַחְמָן מָלֵא רַחֲמִים וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיֵּדַע" וְגוֹ' בְּלַעַ"ז אפיאד"ו. וְתִמְצָא כִּי בְּעֵת כַּעֲסוֹ יַסְתִּיר פָּנָיו, וְהוּא אָמְרוֹ (דברים לא:יח) "וְאָנֹכִי הַסְתֵּר אַסְתִּיר" וְגוֹ'. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וַיֵּדַע** דְּבָרִים נִסְתָּרִים שֶׁהֵרֵעוּ.

פרק ג

פסוק א

וּמֹשֶׁה וְגוֹ' וַיִּנְהַג וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ כִּי ה' סִבְּבוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן. אוֹ שֶׁהוּא נָהַג כְּמִנְהָגוֹ וְהַצֹּאן הָלְכוּ שָׁמָּה אֶל הַר וְגוֹ', כִּי שָׁם יְדַבֵּר אֵלָיו הָאֱלֹהִים.

פסוק ד

וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי. לֹא כִּשְׁמוּאֵל שֶׁלֹּא הִכִּיר הַקּוֹרֵא (שמואל א ג:ד), כִּי מֹשֶׁה נָבִיא הָיָה בְּטֶרֶם יָצָא מִבֶּטֶן אִמּוֹ וְהִכִּיר הַקּוֹרֵא. וְאוּלַי כִּי זֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ **הַמַּרְאֶה הַגָּדוֹל** רָמַז אֶל גָּדוֹל הַמְיֻחָד:

פסוק ה

אַל תִּקְרַב וְגוֹ' שַׁל וְגוֹ'. הִנֵּה שְׁנֵי דְּבָרִים יְצַו אוֹתוֹ ה', אֶחָד שֶׁלֹּא יִקְרַב, וְאֶחָד שֶׁיִּשְׁלֹף נַעַל רַגְלוֹ שֶׁלֹּא יַעֲמֹד בּוֹ אֲפִלּוּ בַּמָּקוֹם שֶׁהוּא עוֹמֵד בּוֹ, כְּאָמְרוֹ **הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו** כְּבָר **אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא**, וְצָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה לֹא הִקְדִּים לוֹמַר לוֹ הֲסָרַת מִכְשׁוֹל שֶׁכְּבָר הוּא נָתוּן בּוֹ שֶׁהוּא עוֹמֵד בְּמִנְעָלוֹ עַל אַדְמַת קֹדֶשׁ, וְאַחַר כָּךְ יְצַו עָלָיו לְבַל יִקְרַב הֲלוֹם.

דַּע כִּי בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ גִּלָּה ה' דַּעְתּוֹ וּרְצוֹנוֹ, כִּי עִקַּר הַקְפָּדָתוֹ וּמוּסָרוֹ הוּא עַל מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, כִּי זֶה יַחְבּוֹל בַּנֶּפֶשׁ. וְהוּא טַעַם אָמְרוֹ (קהלת יב:ז) "וְהָרוּחַ תָּשׁוּב וְגוֹ' אֲשֶׁר נְתָנָהּ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב,ב): תְּנָהּ לוֹ כְּמוֹ שֶׁנִּתְּנָה לְךָ. אֲבָל מִצְוֹות עֲשֵׂה הֵם הַשָּׂגַת הַטּוֹב כְּשֶׁיִּהְיוּ, וּבְהֵעָדְרָם אֵין עוֹנֶשׁ, זוּלַת עַל פְּרָטִים יְדוּעִים כְּגוֹן פֶּסַח וּמִילָה.

וְהִנֵּה כָּאן צִוָּה לוֹ ה' מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה וּמִצְוַת עֲשֵׂה. לֹא תַעֲשֶׂה הִיא **אַל תִּקְרַב הֲלֹם**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (עירובין צו,א; שבועות לו,ב) כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "פֶּן" וְ"אַל" אֵינוֹ אֶלָּא לֹא תַעֲשֶׂה, וּמִצְוַת עֲשֵׂה הִיא **שַׁל נְעָלֶיךָ**. וְאִם מֹשֶׁה יִקְרַב הֲלוֹם הֲרֵי עָבַר עַל לֹא תַעֲשֶׂה, וְאִם לֹא יָסִיר נַעֲלוֹ, הֲגַם שֶׁאֵינוֹ דֶּרֶךְ כְּבוֹד לַמָּקוֹם, לֹא עָבַר אֶלָּא אַעֲשֶׂה מִמַּה שֶׁאָמַר לוֹ ה' בִּלְשׁוֹן עֲשֵׂה. וְתָמִיד יִקְּדִים ה' הַשְׁמִירָה לְעֲשִׂיָּה, דִּכְתִיב (דברים ד:ו): "וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם", "לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת" (דברים טו:ה), "מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי" (בראשית כו:ה). לָזֶה גַּם כֵּן הַקְּדִים הֶחָמוּר **אַל תִּקְרַב** לֹא תַעֲשֶׂה, וְאַחַר כָּךְ עֲשֵׂה **שַׁל** וְגוֹ', שֶׁיִּנָּהֵג כָּבוֹד בַּמָּקוֹם הַמְקֻדָּשׁ.

אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָנוּ לְדַעַת דַּעַת עֶלְיוֹן, לָמָּה לֹא קָרָא אֵלָיו קֹדֶם שֶׁיַּעֲמֹד בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, לָכָל יִקְרַב בְּנַעֲלוֹ אֲשֶׁר בְּרַגְלוֹ עַל אַדְמַת קֹדֶשׁ. וְאוּלַי כִּי אֵינוֹ רָאוּי הַדָּבָר לְהִתְיַחֵד הַדִּבּוּר עָלָיו כִּי אִם בְּצִרּוּף אַזְהָרַת **אַל תִּקְרַב הֲלֹם**. עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר שֶׁלֹּא נִתְקַדֵּשׁ הַמָּקוֹם שֶׁבּוֹ עָמַד עַד אַחַר כָּךְ, וְהַטַּעַם שֶׁכְּשֶׁרָצָה ה' לְדַבֵּר עִמּוֹ שָׁם בְּמָקוֹם עֲמִידָתוֹ רָצָה לְקַדְּשׁוֹ וְהִזְהִירוֹ קֹדֶם. וְאוּלַי כִּי לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּבַת הוּא, כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא הַמָּקוֹם וְגוֹ' אַדְמַת קֹדֶשׁ, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **הוּא** לוֹמַר וְלֹא הָיָה קֹדֶם.

פסוק ז

וַיֹּאמֶר ה' רָאֹה רָאִיתִי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה כָּפַל לוֹמַר שְׁתֵּי רְאִיּוֹת. שֵׁנִית, לָמָּה הֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ וְלוֹמַר "אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם", וְאִם לֹא יַכִּיר מֹשֶׁה עִמּוֹ שֶׁל הָאֱלֹהִים אֵינוֹ מְסֵיָם אֶצְלוֹ בְּסִימָן זֶה "אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם", הֲלֹא כַּמָּה אֻמּוֹת הָיוּ בְּמִצְרַיִם. וְאוּלַי כִּי לֹא הָיְתָה אִמָּה מְעֻנָּה וּמְרוּדָה בְּמִצְרַיִם כְּיִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁאֵין הַדַּעַת מְקַבֶּלֶת כִּי לֹא יָדַע מֹשֶׁה כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם עַם ה' וְנַחֲלָתוֹ.

אָכֵן יְכַוֵּן ה' לְהוֹדִיעַ כִּי רָאָה שְׁתֵּי רְאִיּוֹת. הָאַחַת שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַקֵּץ, וְאַף עַל פִּי כֵן **רָאִיתִי אֶת עֳנִי עַמִּי**, וְהֶעֱנִי הוּא **אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם**, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם שָׁם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (י.) שֶׁבִּשְׁבִיל שְׁנֵי סְלָעִים מֵילַת וְכוּ' נִתְגַּלְגֵּל הַדָּבָר וְיָרְדוּ אֲבוֹתֵינוּ לְמִצְרַיִם. וְהִקְשׁוּ הַתּוֹסָפוֹת, וַהֲלֹא כְּבָר נִגְזַר הַגָּלוּת בֵּין הַבְּתָרִים, וְאָמְרוּ שֶׁהָיָה יָכוֹל לִהְיוֹת בְּמָקוֹם אַחֵר שֶׁלֹּא הָיוּ מִשְׁתַּעְבְּדִים בּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּכָל כָּךְ צַעַר וְעִנּוּי. וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם**, פֵּרוּשׁ, וְלִבְחִינָה זוֹ שֶׁל כּוֹבֶד הַשִּׁעְבּוּד אֲנִי רוֹאֶה כִּי הֲגַם שֶׁלֹּא הִגִּיעַ עֲדַיִן קֵץ הַגְּאֻלָּה, הִגִּיעַ קֵץ פְּרָט בְּחִינַת הָעֳנִי אֲשֶׁר מְעַנִּים וּמְשַׁעְבְּדִים אוֹתָם.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר רָאֹה הַצַּעַר שֶׁיֶּשְׁנָם בּוֹ, וְעוֹד **רָאִיתִי עֳנִי עַמִּי** שֶׁהֵם חֵלֶק ה' עַמּוֹ, וְהֶעֱנִי הוּא אֲשֶׁר הֵם בְּמִצְרַיִם, כִּי אִם יִשְׂרָאֵל מִתְעַכְּבִים עוֹד הֵם נֶאֱבָדִים בַּר מִינָן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הגדה של פסח): וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם עֲדַיִן וְגוֹ', כִּי אִם הָיוּ מִתְעַכְּבִים שָׁם עוֹד הָיוּ נִכְנָסִים בַּחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי טֻמְאָה וְלֹא הָיְתָה

תְּקוּמָה, לָזֶה גְּאָלָם מִיָּד וְלֹא שָׁהוּ אֲפִלּוּ שִׁעוּר שֶׁיַּסְפִּיק בְּצַקָּם לְהַחְמִיץ. הֲגַם שֶׁכְּבָר בָּטְלָה עֲבוֹדָה מֵהֶם וְהָיוּ שָׂרֵי צֹעַן, הַמָּקוֹם הוּא גּוֹרֵם עִנּוּי, וְהוּא טַעַם אָמְרוֹ (שמות יג:לט) "וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ", וְהוּא שֶׁרָמַז פִּי חָכָם בָּרוּךְ הוּא **אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם**.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **רָאֹה רָאִיתִי** שְׁתֵּי רְאִיּוֹת: אַחַת שֶׁנִּשְׁלְמוּ בֵּרוּרֵי נִיצוֹצֵי הַקְּדוּשָּׁה וְאֵין לָהֶם עוֹד הֲנָאָה בַּגָּלוּת, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ט,ב; פסחים קיט,ב) בְּפָסוּק "וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרַיִם" – עֲשָׂאוּהָ כְּמְצוּדָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגָן וְכִמְצוּלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים, וְעוֹד רָאִיתִי שֶׁעִכּוּבָם שָׁם תַּרְעִיעַ לָהֶם לְהַטְמִינָם בַּקְּלִפָּה בַּטּוּמְאָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי. פֵּרוּשׁ, וְעוֹד בָּא לְפָנַי צַעֲקָתָם מִצָּרָה לָהֶם, כִּי הוֹסִיפוּ לְהָרַע עַד שֶׁצָּעֲקוּ צְעָקָה מִכְּאֵב לֵב, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַתַּעַל שַׁוְעָתָם וְגוֹ' מִן הָעֲבוֹדָה". וְזֶה הַקְּדָמַת טַעַם לִשְׁלִיחוּתוֹ קוֹדֶם הַזְּמַן, שֶׁהוּא לְהַצִּילוֹ מִצָּרָה מַעֲכְשָׁיו, שֶׁלֹּא יִשְׁתַּעְבְּדוּ בּוֹ בְּאוֹתָהּ שָׁנָה שֶׁהָיוּ הַמִּצְרִים מוּכִים מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת, כִּי מִיּוֹם שֶׁהֻתְחִילוּ הַמַּכּוֹת בְּמִצְרַיִם נִסְתַּלֵּק הַשִּׁעְבּוּד מִיִּשְׂרָאֵל, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּפָסוּק "וַאֲרֵד לְהַצִּילוֹ". גַּם לָמָּה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּאָמְרוֹ **רָאֹה רָאִיתִי** שֶׁנִּתְכַּוֵּן עַל צָרַת מִצְרַיִם כִּי הִגִּיעַ הָעֵת לְהִסְתַּלֵּק, אַף עַל פִּי כֵן צָרִיךְ הִתְעוֹרְרוּת מֵהַנִּצּוֹלִים, לָזֶה אָמַר **וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי**:

וְאָמְרוֹ **מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו** – אַחַר שֶׁהִזְכִּיר שְׁמִיעַת הַצְּעָקָה, וְלֹא כֵן הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "וְאֶת צַעֲקָתָם מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו שָׁמַעְתִּי". עוֹד אָמַר "צַעֲקָתָם" לְשׁוֹן רַבִּים וְ"נוֹגְשָׂיו" לְשׁוֹן יָחִיד וְלֹא הַשָּׁוָה מִדַּת הַלָּשׁוֹן, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צָעַק לִבָּם אֶל ה' בִּתְפִלָּה, וְזֶה יַצְדִּיק מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַתַּעַל שַׁוְעָתָם" וְגוֹ' (שמות ב:כג), וְאִם הָיָה אוֹמֵר "וְאֶת צַעֲקָתָם מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו שָׁמַעְתִּי" הָיָה נִשְׁמָע שֶׁהַצְּעָקָה הָיְתָה מֵהָעֲבוֹדָה, וְלֹא כֵן הוּא, שֶׁצַּעֲקָתָם הָיְתָה בִּתְפִלָּה לִפְנֵי ה'.

וְטַעַם שֶׁאָמַר **צַעֲקָתָם** בְּלָשׁוֹן רַבִּים **וְנוֹגְשָׂיו** בְּלָשׁוֹן יָחִיד, לֶהֱיוֹת כִּי אֵין רַבִּים הַצּוֹעֲקִים שָׁוִים בְּצַעֲקָם אֶל ה', לָזֶה כִּנָּה אוֹתָם בְּשֵׁם רַבִּים, אֲבָל בְּעֶרֶךְ הַנּוֹגֵשׂ הָיָה נוֹגֵשׂ לְכֻלָּם יַחַד בְּשָׁוֶה, לָזֶה אָמַר מִפְּנֵי **נוֹגְשָׂיו** לְשׁוֹן יָחִיד. וְטַעַם אָמְרוֹ **מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו** הוּא לְרָמְזוֹ כִּי טַעַם שֶׁקִּבֵּל צַעֲקַת לִבָּם אֶל ה' הוּא לְצַד שֶׁצָּעֲקוּ מִצָּרָה וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "מִן הָעֲבוֹדָה". עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו** כָּאן רָמַז כִּי הַמִּצְרִיִּים נִתְמַלְּאוּ סְאָתָם לִפְרַע מֵהֶם אֲשֶׁר הֵרֵעוּ, הֲגַם שֶׁיִּשְׂרָאֵל עֲדַיִן לֹא נִשְׁלַם זְמַן הַגְּאֻלָּה, וְזֶה טַעַם אַחֵר לִשְׁלִיחוּת מֹשֶׁה קֹדֶם זְמַן הַגְּאֻלָּה.

עוֹד יִרְמֹז **מִפְּנֵי נוֹגְשָׂיו** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה סה,כד) "טֶרֶם יִקְרָאוּ וַאֲנִי אֶעֱנֶה", וְכָאן הוֹדִיעַ כִּי קוֹדֶם נְגִישָׁתָם הָאָדוֹן מַרְגִּישׁ בְּצַעֲקַת בָּנָיו יְדִידָיו, וּלְדֶרֶךְ זֶה טַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן יָחִיד לוֹמַר אֲפִלּוּ נְגִישַׁת רֹאשׁוֹן שֶׁבָּהֶם. וְאָמַר הַטַּעַם **כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאוֹבָיו** לוֹמַר הֲגַם

שֶׁעֲדַיִן לֹא צָעֲקוּ אֲנִי יוֹדֵעַ וְנוֹתֵן לֵב עַל מַכְאוֹבָיו שֶׁל עַמִּי וְנֶחֱלְתִּי, גַּם בָּזֶה גִּלָּה עוֹצֶם אַהֲבָתוֹ עִם יִשְׂרָאֵל כְּרַחֵם אָב רַחֲמָן וְגוֹ'.

וְלַדְּרָכִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, כַּוָּנַת אָמְרוֹ **כִּי יָדַעְתִּי** וְגוֹ', לְהַגְדִּיל רוֹב צָרוֹתָם כִּי לֹא יוּכְלוּ שְׂאֵת, כִּי רַבּוּ מַכְאוֹבֵיהֶם בַּנִּגְלֶה וּבַנִּסְתָּר.

עוֹד יְרֻצֶּה לְהוֹדִיעוֹ **כִּי יָדַעְתִּי מַכְאוֹבָיו**, פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁקִּבְּלָם מֵהַצּוֹעֲקִים אֶלָּא הִכִּיר וְיָדַע שִׁעוּר הַמַּכְאוֹבִים, וְדָבָר זֶה יְחַיֵּב לְצַד מִדּוֹתָיו לְהַצִּיל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַיַּרְא אֱלֹהִים", כִּי לְצַד רְאִיָּתוֹ בְּצָרַת הַנִּבְרָאִים יִתְרַבּוּ רַחֲמָיו לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, וּכְמוֹ כֵן הַדְּבָרִים שֶׁבְּאֶמְצָעוּת יְדִיעַת הַמַּכְאוֹב שֶׁל יְדִידָיו יִתְרַבּוּ רַחֲמָיו, וּמִכָּל קִבּוּץ הַטְּעָמִים אָמַר **וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ**.

פסוק ח

וָאֵרֵד לְהַצִּילוֹ וּלְהַעֲלֹתוֹ וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **וָאֵרֵד**, כִּי לְפִי עֵרֶךְ גְּדֻלַּת אֵל עֶלְיוֹן אֵינוֹ מִכְּבוֹדוֹ לַעֲשׂוֹת כָּל הַנַּעֲשֶׂה שֶׁיָּבוֹאוּ דְּבָרָיו לְאָדָם נָבָל כְּפַרְעֹה וְלוֹמַר אֲלֵיהֶם דְּבָרִים מִשְּׁמוֹ, וּמַה גַּם כְּשֶׁיַּגִּיעַ לְמַדְרֵגַת מֵיאוּן עַד הַגִּיעוֹ לוֹמַר (שמות ה:ב) "מִי ה'" חָס וְשָׁלוֹם. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ בְּרַבּוֹת בְּפִתְיחַת אֵיכָה (איכה רבה, פתיחתא י"ד) בְּפָסוּק (משלי כט:ט) "אִישׁ חָכָם נִשְׁפָּט אֶת אִישׁ אֱוִיל" – שָׁפַט לֹא אָמַר אֶלָּא נִשְׁפָּט וְכוּ' יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. לָזֶה אָמַר ה' **וָאֵרֵד** – הִסְכִּים עַל מְעוּט כְּבוֹדוֹ כְּבִיכוֹל לְצַד הַצָּלַת יִשְׂרָאֵל, כְּאָמְרוֹ "לְהַצִּילוֹ". וְכַוָּנַת הַצָּלָה זוֹ הִיא שֶׁיַּצִּילוֹ מֵהַעֲנוּי וּמֵהַשִּׁעְבּוּד, וְהוּא אָמְרוֹ **מִיַּד מִצְרַיִם** הַמְשַׁעְבְּדִים בָּהֶם.

וְאָמְרוֹ **וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ**, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיַּגִּיעַ זְמַן הַגְּאֻלָּה מִכָּאן עַד שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ אַעֲלֶה אוֹתוֹ מִן הָאָרֶץ וְגוֹ', לְבַל יִתְעַכֵּב שָׁם עוֹד אֲפִלּוּ בְּלֹא עִנּוּי. וְטַעַם שֶׁלֹּא הֶעֱלָה אוֹתָם תֵּכֶף וּמִיָּד, הוּא לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ זְמַן הַגְּאֻלָּה אֲשֶׁר קָצַב ה'. וּבָזֶה נָתָה דַּעְתִּי בַּחֲקִירָה אַחַת לָמָּה הֶאֱרִיךְ ה' שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּמַכּוֹת הַמִּצְרִים, וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,יב) מֵהֶם אָמְרוּ שֶׁהַמַּכָּה הָיְתָה מִשְּׁמֹנֶה שְׁלֹשָׁה שְׁבוּעוֹת וְהַהַתְרָאָה שְׁבוּעַ אֶחָד, וּמֵהֶם אָמְרוּ לְהַכֵּף, וְלָמָּה יְאַחֵר ה' הַגְּאֻלָּה, וְהָיָה לוֹ לְהָבִיא הַמַּכּוֹת זוֹ אַחַר זוֹ וְיִגָּאֲלֵם מִיָּד, וְתַסְפִּיק הַהַתְרָאָה בְּיוֹם אֶחָד אוֹ בְּשָׁעָה אַחַת כְּדִין הַתְרָאַת יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין צָרִיךְ בָּהּ זְמַן, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אֻמּוֹת הָעוֹלָם שֶׁאֵינָן צְרִיכִין הַתְרָאָה. גַּם לָמָּה לֹא הִסְפִּיק הַתְרָאָה אַחַת עַל כָּל הַמַּכּוֹת. אֶלָּא לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַזְּמַן הָיָה ה' מַלְבִּישׁ הַזְּמַן הַהוּא לְהַשְׁבִּיעָם מְרוֹרוֹת בֵּינֵי בֵּינֵי עַד שֶׁהִגִּיעַ הַזְּמַן וּגְאָלָם מִיָּד בְּלֹא שׁוּם עִכּוּב. וְאִם תֹּאמַר וּמַה בְּכָךְ אִם הָיָה ה' גּוֹאֵל אוֹתָם קֹדֶם זְמַן זֶה. עוֹד, לָמָּה ה' הוֹצִיאָם בְּזִבּוּלָא בַּתְרֵיתָא בִּזְמַן שֶׁאִם הָיוּ מִתְעַכְּבִים קְצָת הָיוּ נִלְכָּדִים עַד שֶׁהַצָּרָךְ לְמַהֵר וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְהָיָה לוֹ לְהוֹצִיאָם בִּזְמַן מֻרְוָח?

הִנֵּה לְמַה שֶׁקָּדַם לָנוּ כִּי עִקַּר הַגְּלוּיוֹת הוּא לְבָרֵר הַנִּיצוֹצוֹת שֶׁנִּטְמְעוּ בַּחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי טֻמְאָה, וּכְמוֹ שֶׁצִּיַּנְתִּי דָּבָר זֶה כַּמָּה פְּעָמִים (בראשית מט:ט), בָּזֶה יָנוּחַ דַּעַת בִּשְׁתֵּי הַשְּׁאֵלוֹת, כִּי אִם הָיָה מוֹצִיאָם קוֹדֶם זֶה הָיוּ מַפְסִידִים בֵּרוּר הַחֵלֶק הַהוּא. וְתֵדַע שֶׁעַם ה' הִשְׁיגוּ בִּבְחִינַת כְּלָלוּתָם הַכָּלוּל בְּמִשֶּׁה שֶׁנִּתְיַחֵס בְּשֵׁם עַמּוֹ הַשָּׁגַת מ"ט שַׁעֲרֵי בִּינָה, וְטַעַם שֶׁלֹּא הִשִּׂיג שַׁעַר הַחֲמִשִּׁים הוּא לְצַד שֶׁאֵין הַמּוּשָׂג אֶלָּא בְּהִשְׁתַּדְּלוּת הַמַּשִּׂיג, וּלְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא נִכְנְסוּ בַּחֲמִשִּׁים שַׁעֲרֵי טֻמְאָה לְבָרֵר אוֹתוֹ לֹא הִשִּׂיגוּ בְּחִינַת הַקֹּדֶשׁ שֶׁכְּנֶגְדּוֹ. וְהֶבְטַחְנוּ כִּי לֶעָתִיד לָבוֹא יַשְׁפִּיעַ בָּנוּ אֵל עֶלְיוֹן תּוֹרַת חַיִּים שֶׁבְּשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים וְהַשָּׂגָתוֹ הוּא בְּאֶמְצָעוּת הַגְּלֻיּוֹת, וּבִפְרָט גָּלוּת הָאַחֲרוֹן אָנוּ מַשִּׂיגִים הַדָּבָר.

וְטַעַם שֶׁנִּסְתַּכְּנוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּבֵרוּר שַׁעַר הַחֲמִשִּׁים, לְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי תוֹרָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים בְּאֶמְצָעוּת תּוֹרָתָם יַשִּׂיגוּ לִיכָּנֵס לְשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים וּלְהוֹצִיא בָּלְעוֹ מִפִּיו, וְאָז סָפוּ תַּמּוּ בְּחִינַת הַטֻּמְאָה. וּמֵעַתָּה כָּל שֶׁהָיָה ה' מוֹצִיא יִשְׂרָאֵל קוֹדֶם זְמַן כָּל שֶׁהוּא הָיוּ מְמַעֲטִים הַבֵּרוּר וְהָיוּ מִתְמַעֲטִים בַּמּוּשָׂג, וְלָזֶה הוֹצִיאָם בַּנְּקֻדָּה הָאַחֲרוֹנָה שֶׁל מ"ט וְקוֹדֶם שֶׁיִּכָּנְסוּ לְשַׁעַר הַחֲמִשִּׁים, וְהוּא אָמְרָם ז"ל וּגְאָלָם מִיָּד (פסחים פרק י משנה ה לגירסת הרמב"ם).

פסוק ט

וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל הָאָמוּר, שֶׁכְּבָר אָמַר "וְאֶת צַעֲקָתָם" וְגוֹ'. עוֹד דִּקְדּוּק אָמְרוֹ **וְעַתָּה**. עוֹד אָמְרוֹ **הִנֵּה**. עוֹד אָמְרוֹ **בָּאָה אֵלַי** כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "אֵלַי". עוֹד אָמְרוֹ **וְגַם רָאִיתִי** שֶׁכְּבָר אָמַר זֶה לְמַעְלָה.

וְנִרְאֶה כִּי מוֹדִיעוֹ ה' לְמֹשֶׁה כִּי אָז בְּעוֹדוֹ מְדַבֵּר עִמּוֹ בָּאָה צַעֲקַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵחָדָשׁ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְעַתָּה**, וְגַם אָמַר **הִנֵּה** כְּמַרְאֶה לוֹמַר הִנֵּה הוּא לְפָנַי.

וְאָמַר **בָּאָה אֵלָי**, לְצַד שֶׁיֵּשׁ הַדְּרָגוֹת בַּתְּפִלּוֹת הַמַּגִּשׁוֹת לִפְנֵי הַנַּעֲתָר: יֵשׁ מֵהֶם שֶׁמְּבִיאִין אוֹתָם מְשָׁרְתֵי עֶלְיוֹן וּמַגִּישִׁים אוֹתָם לְפָנָיו יִתְבָּרַךְ, וְיֵשׁ מֵהֶם שֶׁהֵם מְעֻלִּים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם כֹּחַ שֶׁאֵין צְרִיכִין אֶמְצָעִי לְהַגִּיעָם לִפְנֵי הַבּוֹרֵא אֶלָּא הֵם מֵעַצְמָם נִגָּשִׁים לְפָנָיו. לָזֶה אָמַר **בָּאָה אֵלַי** פֵּרוּשׁ, בְּלֹא אֶמְצָעִי.

וְאָמְרוֹ **וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחַץ**, לְפִי דִּבְרֵי הַתַּנָּא (בהגדה של פסח) שֶׁאָמַר זֶה הַדּוֹחַק, הוּא פְּרָט שֶׁלֹּא נִרְשַׁם בְּדִבְרֵי ה' הַקּוֹדְמִים לָזֶה, הֲצָרַךְ ה' לְאָמְרוֹ. וְנִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **רָאִיתִי** לְהַגְדִּיל מְדוּרַת חֶפְץ הַפִּדְיוֹם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ בַּפָּסוּק (שמות ב:כה) "וַיֵּדַע אֱלֹהִים". וְהַכַּוָּנָה בְּהוֹדַעַת כָּל זֶה לוֹמַר **וְעַתָּה לְכָה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ תֵּכֶף וּמִיָּד בְּלֹא שׁוּם עִכּוּב, לְצַד הַדּוֹחַק אֲשֶׁר הֵם נִדְחָקִים אֵין לְהַמְתִּין שׁוּם זְמַן.

פסוק י

לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר **וְאֶשְׁלָחֲךָ** לְלֹא צֹרֶךְ, כִּי מִן הַסְּתָם כְּשֶׁיֹּאמַר לוֹ "לְכָה" וַדַּאי כִּי הוּא הַמְּשַׁלְּחוֹ. גַּם הִקְדִּים הַהֲלִיכָה קֹדֶם הַזְכָּרַת הַשְׁלִיחוּת, לוֹמַר כִּי לֹא הֲלִיכָה זוֹ לְבַד הִיא הַשְׁלִיחוּת, אֶלָּא אַחַר הַהֲלִיכָה תִּהְיֶה הַתְמָדַת הַשְׁלִיחוּת, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁאַחַר שֶׁהָלַךְ הוּא שֶׁהָיָה שׁוֹלְחוֹ פַּעַם אַחַר פַּעַם לְהוֹצִיא וְגוֹ'.

עוֹד רָמַז לוֹ כִּי לֹא בַּהֲלִיכָה זוֹ לְחוּד יוֹצִיא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁיַּחְזוֹר שְׁלִיחוּת אַחַר שְׁלִיחוּת, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי עֲתִידוֹת יַשְׁמִיעֵהוּ שֶׁלֹּא יִתְרַצֶּה פַּרְעֹה לְשַׁלְּחָם תֵּכֶף וּמִיָּד.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (מכות י.) בְּדֶרֶךְ שֶׁאָדָם רוֹצֶה לֵילֵךְ בָּהּ מוֹלִיכִין אוֹתוֹ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו **לְכָה** פֵּרוּשׁ, אִם אַתָּה חָפֵץ בְּמִצְוָה זוֹ לֵךְ אָז אֲנִי אַשְׁלִים חֶפְצְךָ וְאֶשְׁלָחֲךָ, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד שֶׁאִם הוּא יִמְאַס מֵהֲלוֹךְ לֹא יִשְׁלָחֶנּוּ.

וְאוּלַי כִּי לָזֶה הָיָה מֹשֶׁה מַשִּׂיב בִּטְעָנוֹת, כֵּיוָן שֶׁלֹּא רָאָה דְּבַר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן, אֶלָּא אִם יִרְצֶה הָיָה מְגַלֶּה דַּעְתּוֹ כִּי יֵשׁ לוֹ טְעָנוֹת מוֹנְעוֹת, וְהָיָה ה' מְשִׁיבוֹ עַל כָּל טַעֲנָה וְטַעֲנָה כְּדֵי שֶׁיֵּלֵךְ מִדַּעְתּוֹ וְרִצּוֹנוֹ כַּאֲשֶׁר אָבֵאר בְּסָמוּךְ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת וַיֵּשֶׁב בִּשְׁלִיחוּת יַעֲקֹב לְיוֹסֵף (בראשית לז:יג), פֵּרוּשׁ "לְכָה", וְאִם תָּחוּשׁ לְמִקְרֶה רַע "וְאֶשְׁלָחֲךָ", וּשְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָן נִזּוֹקִין, וְהִיא שֶׁעָמְדָה לוֹ בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן (שמות ד:כד) שֶׁלֹּא הֻמְּתוֹ הַמַּלְאָךְ.

פסוק יא

מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ בִּשְׁלִיחוּת שֶׁאֵינָהּ הֵפֶךְ רְצוֹנוֹ, כִּי אֵינִי חָשׁוּב לְדַבֵּר לִפְנֵי מֶלֶךְ, וּמֵאֶמְצָעוּת כֵּן לֹא יֵאָמֵן בִּשְׁלִיחוּתוֹ וְיִסְתַּכֵּן, שֶׁהָאָדָם בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן. וְצֵא וּלְמַד מִמַּאֲמַר שְׁמוּאֵל (שמואל א טז:ב) "אֵיךְ אֵלֵךְ וְשָׁמַע שָׁאוּל וַהֲרָגָנִי", וְתִמְצָא שֶׁלֹּא יֵאָמֵן אָדָם בִּנְבוּאָה לְצַד בְּחִינַת הַשִּׁפְלוּת, כָּאָמוּר בִּנְבוּאַת עָמוֹס (קהלת רבה א א ב) שֶׁהָיוּ מְזַלְזְלִין בּוֹ בְּנֵי דּוֹרוֹ וְכוּ'. וְעוֹד **כִּי אוֹצִיא** וְגוֹ', כִּי לָזֶה צָרִיךְ אָדָם גָּדוֹל בְּמַעֲשִׂים שֶׁיִּזְכֶּה לִזְכוּת גָּדוֹל כָּזֶה, וְחָשׁ שֶׁמָּא יֶאֱרַע תַּקָּלָה לְיִשְׂרָאֵל בְּאֶמְצָעוּת מְנִיעַת זְכוּתוֹ, וְזֶה מֵהֶעָנָוָה וְהַשִּׁפְלוּת.

פסוק יב

וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת מַה תְּשׁוּבָה מְשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ", הֲלֹא וַדַּאי כִּי יָדַע מֹשֶׁה כִּי מִכֹּחוֹ הוּא בָּא, אֶלָּא שֶׁטָּעַן כִּי לְצַד מְעוּט עֶרְכּוֹ לֹא יִצְטַדֵּק. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וְזֶה לְךָ הָאוֹת** וְגוֹ', אֵין יָדוּעַ הָאוֹת, וְאִם עַל אוֹת שֶׁלֹּא אֶכֶל הַסְּנֶה כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י, אֵין הַדַּעַת מִתְיַשֶּׁבֶת בָּזֶה, וְכִי מֹשֶׁה הָיָה סָפֵק אֶצְלוֹ חַס וְשָׁלוֹם הֲיָכוֹל יוּכַל הַצִּיל.

וְעוֹד קָשֶׁה מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר **כִּי אָנֹכִי** וְגוֹ', שֶׁמַּשְׁמָע כִּי הָיָה מִסְתַּפֵּק אִם ה' שׁוֹלְחוֹ, וְזֶה אֵינוֹ אֱמֶת כִּי לֹא אָמַר מֹשֶׁה דָּבָר שֶׁיַּגִּיד סְפֵקוֹ בָּזֶה.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁבָּא ה' לְהָשִׁיבוֹ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַרְתָּ "מִי אָנֹכִי כִּי אֵלֵךְ אֶל פַּרְעֹה", דַּע כִּי שָׁם אֶהְיֶה עִמָּךְ, וּמַעֲתָּה גְּדֻלָּתְךָ גְּדוֹלָה מִגְּדֻלָּתוֹ וְכִתְרְךָ גָּדוֹל מִכִּתְרוֹ, וְאֵימָתְךָ מוּטֶלֶת עָלָיו מִמַּה שֶּׁמּוּטֶלֶת אֵימָתוֹ עָלֶיךָ, וְרָאוּי לִהְיוֹת בְּעֵינֶיךָ הֶדְיוֹט. גַּם בָּזֶה סָתַר לוֹ מַה שֶּׁאָמַר שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְהוֹצִיא, כִּי הֵן הֶרְאָהוּ ה' שֶׁהִשְׂגְתּוֹ גְּדוֹלָה. וְאָמְרוֹ **וְזֶה לְּךָ הָאוֹת**, פֵּרוּשׁ, וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁאַתָּה רָאוּי לַעֲשׂוֹת דָּבָר גָּדוֹל כָּזֶה, וּמַה הוּא הָאוֹת – "כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ", וְאִלּוּ לֹא הָיִיתָ רָאוּי לֹא הָיִיתִי שׁוֹלְחֶךָ, וּמַה מָּקוֹם לַחֲשָׁשַׁת שֶׁאֵינְךָ רָאוּי. וְאָמְרוֹ **בְּהוֹצִיאֲךָ** וְגוֹ', יְכַוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי תַּעֲלֶה בְּיָדוֹ הַמְּצָוָה עַד תַּכְלִיתָהּ וְיוֹצִיא הָעָם הוּא וְיַעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים וְגוֹ', וּמֵעַתָּה תַּמָּה טַעֲנַת "וְכִי אוֹצִיא", כִּי הֲרֵי מוֹדִיעוֹ ה' תַּכְלִית הַדָּבָר, וְאֵין סָפֵק כַּאֲשֶׁר יַגִּיד ה' מֵהָעֲתִידוֹת.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְזֶה לְּךָ** וְגוֹ', עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: דָּבָר זֶה שֶׁאַתָּה מַקְטִין עַצְמְךָ וְאוֹמֵר "מִי אָנֹכִי", זֶה לְךָ לְאוֹת כִּי בְּאֶמְצָעוּת קְנִיָּתְךָ מִדָּה זוֹ "אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ". וְאָמְרוֹ **בְּהוֹצִיאֲךָ** וְגוֹ', כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ בְּסָמוּךְ.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **וְזֶה לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי** גָּמַרְתִּי הַדָּבָר שֶׁיִּהְיֶה שְׁלִיחוּת זֶה עַל יָדֶךָ, **בְּהוֹצִיאֲךָ** וְגוֹ' **עַל הָהָר הַזֶּה** סִינַי בַּקֹּדֶשׁ, פֵּרוּשׁ הָהָר הַנָּמוּךְ שֶׁבֶּהָרִים, וְאֵין אֲנִי בּוֹחֵר בֶּהָרִים הָרָמִים כְּתָבוֹר וְחֶרְמוֹן, הָא לְמַדְתָּ כִּי אֵין אֲנִי חָפֵץ אֶלָּא בַּנְּמוּכִים כְּמוֹךָ הֶעָנָיו וְהַשָּׁפָל בְּעֵינֶיךָ וּבָהָר הַנָּמוּךְ הַזֶּה, וְכָל זֶה תְּשׁוּבָה לְטַעֲנַת "וְכִי אוֹצִיא" וְגוֹ'.

פסוק יג

הִנֵּה אָנֹכִי בָא וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲרֵינִי מַסְכִּים לָבוֹא בִּשְׁלִיחוּת זֶה, וְאֵין מָקוֹם לַטְּעָנוֹת שֶׁטָּעַנְתִּי, אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ קֹדֶם לְהֶאָמֵן לְנָבִיא לְיִשְׂרָאֵל, וְצָרִיךְ אֲנִי לָבוֹא לָהֶם מִקּוֹדֶם. **וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ** – פֵּרוּשׁ, בְּפִשְׁיטוּת הוּא אֶצְלִי שֶׁיֹּאמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ, וְהַטַּעַם כִּי תִּמְצָא שֶׁבְּכָל נְבוּאַת הַבְּטָחוֹת הָאָבוֹת יְזַכִּיר לָהֶם ה' שְׁמוֹ. בְּאַבְרָהָם אָמַר בְּפָרָשַׁת לֶךְ לְךָ (בראשית טו:ז): "אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ" וְגוֹ', וּבִנְבוּאַת הַבְּטָחַת הַזֶּרַע וְהָאָרֶץ עוֹד אָמַר לוֹ (בראשית יז:א): "אֲנִי אֵל שַׁדָּי", וְכֵן בְּיַעֲקֹב אָמַר בְּפָרָשַׁת וַיֵּצֵא (בראשית כח:יג): "וַיֹּאמֶר אֲנִי ה'", עוֹד בְּפָרָשַׁת וַיִּשְׁלַח אָמַר אֵלָיו (בראשית לה:יא): "אֲנִי אֵל שַׁדָּי" וְגוֹ'. הָא לְמַדְתָּ כִּי בְּכָל הַבְּטָחוֹת יַזְכִּיר שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ הַמַּבְטִיחַ, וּמִכָּל שֶׁכֵּן כְּשֶׁיִּשְׁלַח נָבִיא לְזוּלָת, שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיֹּאמַר שֵׁם הַמְשֻׁלָּח. וְאוּלַי כִּי בְּכָל נְבוּאָה אֲשֶׁר יִנָּבֵא ה' לַעֲבָדָיו יְזַכּוֹר שְׁמוֹ, וְיִלָּמֵד סָתוּם מֵהַמְפֹרָשׁ. וְלֶהֱיוֹת שֶׁכְּשֶׁדִּבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בִּנְבוּאָה זוֹ לֹא הִזְכִּיר לוֹ שְׁמוֹ, אֶלָּא כֵּן אָמַר לוֹ: "אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ" וְגוֹ', לָזֶה אָמַר אֵלָיו: **הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם**

כְּמַאֲמַר ה' אֶל מֹשֶׁה **אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם** בְּלֹא הַזְכָּרַת הַשֵּׁם, **וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ** – פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאֵין אֲנִי מַזְכִּיר הַשֵּׁם בְּזִכְרוֹנוֹ הֵם יִשְׁאָלוּ.

וּבָזֶה תְּנוּחַ הַדַּעַת בַּחֲקִירָה אַחַת, וְהוּא מָה אוֹת וְהַמּוֹפֵת בִּידִיעַת הַשֵּׁם אוֹ בְּהַזְכָּרָתוֹ, מִמָּה נַפְשָׁךְ: אִם שֵׁם זֶה יָדוּעַ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵין בָּזֶה אוֹת לְטוֹבָה, כִּי כְּשֵׁם שֶׁיְּדָעוּהוּ יִשְׂרָאֵל יְדָעוּ גַּם כֵּן מֹשֶׁה וְאֵין הוֹכָחָה, וְאִם אֵין הַשֵּׁם יָדוּעַ כִּי זֶה שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ וְעַד עַתָּה וּמִי יַאֲמִין אֵלָיו כִּי זֶה שֵׁם נוֹרָא. וְרָאִיתִי מֵהַמְפָרְשִׁים שֶׁפֵּרְשׁוּ פֵּרוּשִׁים וּדְרָכִים רְחוֹקִים, וְכָל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ חֵיךְ טוֹעֵם יִטְעַם דְּבָרֵינוּ וְיִהְיוּ לְפִיו צַפִּיחִית כִּי לֹא לְאוֹת וּלְמוֹפֵת הוּא חָפֵץ בְּהַזְכָּרַת הַשֵּׁם, וְתִמְצָא שֶׁאָמַר לוֹ ה' שֵׁם "אֶהְיֶה" הֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁהוּזְכַּר בְּכָל הַנְּבוּאוֹת לְאָבוֹת וּמִן הַסְּתָם לֹא יִהְיֶה יָדוּעַ לַבָּנִים אֶלָּא שֵׁמוֹת שֶׁהוּכְּרוּ לְהָאָבוֹת, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁאֵין אוֹת וְלֹא מוֹפֵת בְּהַזְכָּרַת הַשֵּׁם אֶלָּא טַעְמוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְזֶה תְּחִלַּת הַכָּרַת מֹשֶׁה כִּי נֶאֱמָן פָּשׁוּט הוּא בְּכָל שְׁלִיחוּתָיו וּנְבוּאוֹתָיו שֶׁדִּקְדֵּק דִּבְרֵי ה' שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַשֵּׁם, וְלֹא סָמַךְ עַל דַּעְתּוֹ לוֹמַר כִּי יְפָרֵשׁ מִדַּעְתּוֹ וַיַּזְכִּיר שְׁמוֹ אַחַר שֶׁהוּשַׂג אֶצְלוֹ אֱמוּנַת הַנְּבוּאָה, וּמִן הַסְּתָם וַדַּאי שֶׁיָּדוּעַ הָיָה לְמֹשֶׁה שֵׁם אֶחָד מִשְּׁמוֹתָיו שֶׁל הַמְנַבֵּא. וְעוֹד אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה לְהַרְוִיחַ דַּעַת מַה הִיא הַמִּדָּה שֶׁמְּדַבֵּר עִמּוֹ ה' בָּהּ.

פסוק יד

וַיֹּאמֶר אֶהְיֶה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הוֹדִיעוֹ מִדָּה שֶׁבָּהּ מְדַבֵּר עִמּוֹ, וְשֵׁם זֶה יִתְיַחֵס לְמִדַּת הָרַחֲמִים וַאֲשֶׁר הִיא בְּחִינַת הַמּוֹצִיא מַעֲבָדוּת לְחֵרוּת, וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר הַתִּקּוּנִים (תיקון ל') סוֹד חֲמִשִּׁים פְּעָמִים שֶׁנִּזְכְּרָה יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּתּוֹרָה, וְגַם הוּא טַעַם שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִיִּים חֲמִשִּׁים מַכּוֹת כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ"ה). וְשֵׁם זֶה כְּבָר רָמְזוּ אֶל עֶלְיוֹן בְּנֹעַם דְּבָרָיו בְּאָמְרוֹ לוֹ "כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ". וְאוּלַי כִּי לָזֶה סָמַךְ וְאָמַר **וְזֶה לְּךָ הָאוֹת כִּי אָנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ**, פֵּרוּשׁ, בְּחִינַת "אָנֹכִי", וְהוּא שֶׁהִזְכִּיר ה' בְּהַר סִינַי פֶּתַח דְּבָרָיו "אָנֹכִי וְגוֹ' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ" וְגוֹ', אֶלָּא שֶׁמֹּשֶׁה לֹא הֵבִין עֻמְקָן שֶׁל דְּבָרִים כִּי ה' יָדַע כִּי יָבֹא מֹשֶׁה לִשְׁאֹל עַל הַדָּבָר וְנָתַן אוֹמֶר הַמַּבְשֵּׂר צָבָא רַב בְּחִינָה הַמְדַבֶּרֶת וְסוֹדָהּ.

וְאוּלַי כִּי מֹשֶׁה הִשְׂכִּיל וְהֵבִין, אֶלָּא שֶׁשּׁוֹאֵל אִם יַזְכִּיר שֵׁם זֶה לְיִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר אֶהְיֶה** הוּא טַעַם הַשֵּׁם שֶׁנִּקְרָא כֵּן לְצַד שֶׁיִּהְיֶה עִם יִשְׂרָאֵל בְּצָרָתָם, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יב,א) טַעַם שֵׁם שַׁדַּי – שֶׁאָמַר לְעוֹלָמוֹ דַּי, טַעַם צְבָאוֹת – שֶׁהוּא אוֹת בִּצְבָאוֹ (חגיגה טז,א), טַעַם שֵׁם הָוָיָה – לְצַד שֶׁהָיָה וְהוֹוֶה וְיִהְיֶה (זהר ח"ג רצז,א), כְּמוֹ כֵּן אֶהְיֶה – לְצַד שֶׁיִּהְיֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר אֶהְיֶה** וְכָאן הוֹדִיעוֹ לְמֹשֶׁה סוֹד הַשֵּׁם הַגָּדוֹל. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ט,א) דָּרְשׁוּ אֶהְיֶה עִמָּם בְּצָרָה זוֹ אֲשֶׁר אֶהְיֶה עִמָּם בְּצָרָה אַחֶרֶת. גַּם יֵשׁ בָּזֶה סוֹד שְׁלֹשָׁה כְּתָרִים, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁגִּלָּה אֶל מֹשֶׁה עַבְדּוֹ סוֹד הַשֵּׁם כְּמוֹ שֶׁאָמַר "אֲשֶׁר אֶהְיֶה", חָזַר לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ בָּאמוּר אֶלָּא הַזְכָּרַת הַשֵּׁם, וְהוּא גַּם כֵּן אָמְרוֹ **אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם**, אֲבָל מַה שֶּׁהוֹסִפְתִּי לְגַלּוֹת לְךָ "אֲשֶׁר אֶהְיֶה" הוּא בְּבַל תֹּאמַר.

וְרַז"ל אָמְרוּ (ברכות ט,א) שֶׁהֶחְזִיר מֹשֶׁה לְקוֹנוֹ בְּטַעֲנַת "הֲיָה לְצָרָה בִּשְׁעָתָהּ", וְהִצְּצָתִי וְרָאִיתִי כִּי דְּבַר חָכְמָה וְצֶדֶק דִּבְּרוּ מִכֹּחַ הַכָּתוּב עַצְמוֹ, כִּי אִם סוֹף דִּבּוּר כְּתְחִלַּת דִּבּוּר וְלֹא הָיְתָה חֲזָרָה מִדִּבּוּר רִאשׁוֹן אֶלָּא שֶׁגּוֹמֵר דְּבָרָיו לִנְבִיאוֹ נֶאֱמָן בֵּיתִי – לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיֹּאמֶר" בְּאֶמְצַע דִּבּוּר רִאשׁוֹן, לָזֶה אָמְרוּ כִּי הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא בְּאָמְרוֹ "אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה" גָּמַר אוֹמֶר הָעִנְיָן, וּלְצַד סִבָּה חָזַר לוֹמַר אָמִירָה אַחֶרֶת. וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין הַהֶפְרֵשׁ שֶׁבֵּין דִּבּוּר רִאשׁוֹן לְדִבּוּר שֵׁנִי וְהַמְדַבֵּר אֵלָיו, וְיֵדַע הַמְּנִיעָה וְהַמּוֹנֵעַ.

וְאִם תֹּאמַר, אֵיךְ מִתְּחִלָּה לֹא חָשׁ ה' עַל הַדָּבָר עַד שֶׁהֻצְרַךְ מֹשֶׁה לוֹמַר לְפָנָיו וְכוּ'? הִנֵּה בְּמַה שֶּׁנִּדְקְדֵק דְּבָרָיו יִתְבָּרַךְ תֵּדַע כִּי יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה הִשְׂכִּיל עַל דָּבָר, וְהוּא שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר בִּתְחִלַּת דְּבָרָיו **כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**, לְצַד שֶׁתִּשּׁוּבָה זוֹ בָּא עַל טַעֲנַת מֹשֶׁה "וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ", הָיָה צָרִיךְ לַהֲשִׁיבוֹ "כֹּה תֹאמַר". אֶלָּא לְצַד שֶׁיֵּדַע כִּי לֹא יַעֲמֹד הַדָּבָר הַזֶּה כֵּן בְּמַה שֶּׁיִּטְעֹן מֹשֶׁה כְּמוֹ שֶׁטָּעַן אַחַר כָּךְ, דַּיְּהּ לְצָרָה, לָזֶה כְּדֵי שֶׁלֹּא יֵצְאוּ דְּבָרָיו לְבַטָּלָה לֹא אָמַר "כֹּה תֹאמַר", וְאָמַר דְּבָרָיו שְׁקוּלִים שֶׁיֵּשׁ בְּמַשְׁמָעוּתָם שֶׁהַכֹּל הוּא תְּשׁוּבַת "מָה אֹמַר אֲלֵיהֶם". וּכְשֶׁבָּא מֹשֶׁה וְטָעַן, אָמַר כִּי לֹא יֹאמַר אֶלָּא "אֶהְיֶה", וּמַה שֶּׁאָמַר "אֲשֶׁר אֶהְיֶה" הוּא הוֹדָעָה לְמֹשֶׁה, גַּם הוֹדָעָה לְדוֹרוֹת כְּדֵי שֶׁיִּתְמְכוּ לִבָּם בִּרְאוֹת כִּי שׁוֹכֵן סְנֶה יִהְיֶה עִם יִשְׂרָאֵל בְּכָל צָרָתָם. וְאִם הָיָה מְפָרֵשׁ דְּבָרָיו מִתְּחִלָּה וְאוֹמֵר "כֹּה תֹאמַר וְגוֹ' אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם", הָיְתָה נַעֲדֶרֶת יְדִיעָה זוֹ מִיִּשְׂרָאֵל, בְּאֹפֶן כִּי תְּחִלַּת הַמַּחְשָׁבָה הָיְתָה סוֹף הַדִּבּוּר. אֶלָּא מֹשֶׁה חָסֵר מְעַט מֵאֱלֹהִים, וְאוּלַי שֶׁיֵּדַע וְהִבְחִין אֶלָּא שֶׁלֹּא סָמַךְ עַל עִיּוּנוֹ וְרָצָה שֶׁיְּגַלֶּה לוֹ ה' דַּעְתּוֹ בְּפֵרוּשׁ.

פסוק טו

וַיֹּאמֶר עוֹד וְגוֹ' כֹּה תֹאמַר וְגוֹ'. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה שֵׁם הָוְיָה בָּרוּךְ הוּא וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ הוֹדָעַת שֵׁם אֶהְיֶה, לְצַד כִּי שֵׁם הָוְיָה הוּא כּוֹלֵל כָּל הַבְּחִינוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת, יָחִיד וּמְיֻחָד בָּרוּךְ הוּא, וּמִתְּחִלָּה לֹא הִזְכִּיר לוֹ אֶלָּא שֵׁם בְּחִינָה אַחַת מִבְּחִינוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת אֲשֶׁר יִתְכַּנֶּה בָּהּ ה' בִּזְמַן שֶׁיִּהְיֶה עִם יִשְׂרָאֵל בְּצָרָה, וּבִזְמַנּוֹ דִּבֵּר שֶׁהָיוּ בְּצָרָה לָזֶה הִזְכִּיר שֵׁם אֶהְיֶה לְצַד דָּבָר בְּעִתּוֹ וְהִזְכִּיר שֵׁם הַמְיֻחָד.

עוֹד טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר "כֹּה תֹאמַר וְגוֹ' ה'" וְגוֹ', לְצַד שֶׁחָשׁ אֵל עֶלְיוֹן שֶׁיְּבִין מֹשֶׁה שֶׁשָּׁלַל ה' מִדַּעְתּוֹ לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל שֵׁם הָוְיָ"ה, גַּם שָׁלַל מִלּוֹמַר מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ "אֱלֹהֵי וְגוֹ' שְׁלָחַנִי" וְגוֹ' וְלֹא יֹאמַר אֶלָּא "אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי" וְגוֹ', לָזֶה חָזַר לוֹמַר כִּי יֹאמַר גַּם כֵּן **ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם**

וְגוֹ'. וְאֶרְאֶה כִּי בַּאֲמִירָה זוֹ רָמַז גַּם כֵּן שֵׁם אֶהְיֶה בִּתְחִלַּת שְׁמוֹת הָאָבוֹת: א' דְּאַבְרָהָם וּשְׁנֵי יוּדִי"ן, אֶחָד בְּיִצְחָק וְאֶחָד בְּיַעֲקֹב:

עוֹד יְכַוֵּן ה' שֶׁיֵּדְעוּ יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא זֶה הַמַּבְטִיחַ לְהָאָבוֹת הַבְטָחַת הַגְּאֻלָּה, כִּי שֵׁם אֶהְיֶה לֹא הוּבָא בַּכְּתוּבִים הָרִאשׁוֹנִים הַבָּאִים בַּהַבְטָחוֹת. גַּם לְצַד שֶׁעֲדַיִן יִשְׁמִיעֵם דִּבְרוֹת קָדְשׁוֹ וּפִתַּח דְּבָרוֹ יֹאמַר "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", לָזֶה הִקְדִּים לְהוֹדִיעָם שֵׁם אֶהְיֶה וְשֵׁם הֱוָי"ה. שֵׁם אֶהְיֶה הָרָמוּז בְּאָנֹכִי, וְשֵׁם הֱוָי"ה כִּפְשׁוּטוֹ, כְּדֵי שֶׁיְּצַדִּיקוּ דִּבְרֵי מֹשֶׁה כְּשֶׁיְּדַבֵּר ה' וְיֹאמַר "אָנֹכִי ה'", וְהֶבֵן. נִמְצִינוּ אוֹמְרִים כִּי צָרִיךְ מֹשֶׁה לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל בְּסֵדֶר זֶה "אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם", וּלְצַד שֶׁהוּא שֵׁם חָדָשׁ לִידִיעָתָם וְנִקְרָא עַל שֵׁם הַמְּאֹרָע, פֵּרוּשׁ, שֶׁהָיָה עִמָּם בְּצָרָתָם, יַחְזֹר וְיֹאמַר לָהֶם ה' **אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם**. וְאוּלַי שֶׁגַּם רָמַז שָׁלֹשׁ אוֹתִיּוֹת הָרִאשׁוֹמִים בִּשְׁמוֹת אֲבוֹתָם שֶׁהוּא שֵׁם אֶהְיֶה נָטוּי עַל רָאשֵׁיהֶם מִלְמַעְלָה.

פסוק טז

לֵךְ וְאָסַפְתָּ וְגוֹ'. טַעַם כָּפֶל הַדְּבָרִים פַּעַם שְׁנִיָּה, נִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּין ה' לוֹמַר כִּי בְּעֵת בִּיאָתוֹ לְמִצְרַיִם בַּתְּחִלָּה וּבָרִאשׁוֹנָה יֹאמַר לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כִּי הוּא בָּא שְׁלִיחַ מֵה' לְיִשְׂרָאֵל, וְאַחַר כְּךָ יְקַבֵּץ כָּל זְקְנֵי יִשְׂרָאֵל יַחַד וְיֹאמַר לָהֶם שְׁלִיחוּתוֹ יִתְבָּרֵךְ כִּי פָקֹד פָּקַד אֶת עַמּוֹ וְגוֹ'.

וְטַעַם קְדִימַת הוֹדָעַת לַכֹּל כִּי אִישׁ שָׁלוּחַ הוּא לָהֶם מֵה', כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת כֵּן יִתְקַבְּצוּ אֵלָיו, כִּי זוּלַת זֶה מִי יַשָּׂה אֵלָיו אֹזֶן לְהִתְקַבֵּץ. גַּם נִתְחַכֵּם ה' לְהוֹדִיעוֹ דְּבָרִים שֶׁיֹּאמַר לְכָל אִישׁ וְאִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל וּדְבָרִים אֲשֶׁר יֹאמַר בַּאֲסִיפַת זְקֵנִים, וְטַעַם הַזְּקֵנִים לְבַד, לְצַד הַכָּבוֹד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה יא,ח) לֹא מָקוֹם אֶחָד וְכוּ':

פָּקֹד פָּקַדְתִּי. אָמַר שְׁתֵּי פְּקִידוֹת כְּנֶגֶד פְּקִידַת קֵץ הַגְּאוּלָה וּכְנֶגֶד פְּקִידָתָם מִצָּרָתָם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶתְכֶם** כְּנֶגֶד קֵץ הַגְּאוּלָה, **וְאֶת הֶעָשׂוּי לָכֶם** כְּנֶגֶד צָרָתָם בְּמִצְרַיִם כְּדֵי לִגְאוֹל אוֹתָם מֵהַצָּרָה וּלְהַעֲלוֹתָם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע. וְרָמַז לָהֶם כִּי זוּלַת הֶעָשׂוּי לָהֶם בְּמִצְרַיִם שֶׁהוּא הַלַּחַץ וְגוֹ' עוֹדֶנּוּ זְמַן הַקֵּץ. גַּם רָמַז בְּאָמְרוֹ **הֶעָשׂוּי** כִּי בָּא לְפָרֵעַ מֵהַמְצָרְרִים אֶת אֲשֶׁר כְּבָר עָשׂוּ לָהֶם.

פסוק יח

וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ. טַעַם אָמְרוֹ **לְקוֹלֶךָ** יְכַוֵּן לְהוֹדִיעוֹ כִּי יֹאמֵינוּ וְיִקַּבְּלוּ מִמֶּנּוּ, הֲגַם שֶׁלֹּא יֹאמַר לָהֶם מַה שְּׁמוֹ. וְלָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר "וְשָׁמְעוּ לִדְבָרֶיךָ" אוֹ "אֵלֶיךָ", עֲדַיִן יֵשׁ בַּנִּשְׁמָע כִּי טַעַם הַקַּבָּלָה לְצַד דְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים מִמֶּנּוּ. וּמֵאָמְרוֹ **לְקוֹלֶךָ**, הִנֵּה הַקּוֹל הוּא מֻגְבָּל הֱיוֹתוֹ מֵאָדָם הַמּוֹצִיאוֹ לֹא מִזּוּלָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַדְּבָרִים שֶׁיִּתְכְּנוּ לְהֵאוֹמֵר אוֹתָם וְהֵם דִּבְרֵי הַזּוּלַת. לָזֶה אָמַר **לְקוֹלֶךָ**, פֵּרוּשׁ, כִּי כְּשֶׁיּוֹצִיא קוֹלוֹ קוֹל מְבַשֵּׂר יְקַבְּלוּ מִמֶּנּוּ, וּבָזֶה שָׁלַל שֶׁאֵין שׁוּם דָּבָר מְעַכֵּב לָהֶם הֶאֱמוּנָה, לֹא שְׁאֵלַת הַשֵּׁם וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים.

ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִיִּים. הִנֵּה הָאָדוֹן ה' צְבָאוֹת נִתְחַכֵּם לוֹמַר אֵלָיו כִּי אֵינוֹ מִתְרַצֶּה שֶׁיִּקָּרֵא שְׁמוֹ אֶלָּא עַל הָעִבְרִים, וְלֹא הוֹדִיעַ שֵׁם הַגָּדוֹל הַזֶּה אֶלָּא לְהָעִבְרִים, וְהַכַּוָּנָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה לוֹ מָקוֹם לְפַרְעֹה לוֹמַר "לֹא יָדַעְתִּי" וְגוֹ', וַהֲלֹא גַּם ה' אָמַר "אֱלֹהֵי הָעִבְרִים", אֲבָל אַתָּה אֵינְךָ מַכִּיר כִּי בָּזוּי אַתָּה מְאֹד, וּמַה יַּכִּיר אִישׁ שָׁדֶה בְּמַרְגָּלִיּוֹת?

נִקְרָה עָלֵינוּ. פֵּרוּשׁ, לְבַל יַחְשׁוֹב כִּי יִהְיוּ רְגִילִים בְּכָךְ וְיִהְיֶה כָּזֶה יוֹם מָחָר וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. גַּם אֶפְשָׁר שֶׁיֹּאמַר לָהֶם אַחֲרֵי כֵן שֶׁיַּתְמִידוּ בָּעִנְיָן, לָזֶה אָמְרוּ כִּי דָּבָר זֶה אֵינוֹ בִּתְמִידוּת גַּם אֵינוֹ דָּבָר הָרָגִיל אֶלָּא דֶּרֶךְ מִקְרֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **נִקְרָה עָלֵינוּ**:

וְעַתָּה נֵלְכָה נָּא. אָמְרוֹ **וְעַתָּה** פֵּרוּשׁ, כִּי דָּבָר זֶה הֵם צְרִיכִין לַעֲשׂוֹתוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד בְּלֹא שׁוּם שְׁאֵלַת זְמַן, כִּי אֱלֹהֵיהֶם לֹא קָבַע זְמַן. אוֹ יִרְצֶה, כִּי אֵינוֹ דָּבָר זֶה אֶלָּא לְפִי שָׁעָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּ"נִקְרָה עָלֵינוּ", וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה מֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁאָמַר **נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים**. **שְׁלֹשֶׁת יָמִים**. וְטַעֲמָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁאָמַר כֵּן, לְצַד שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה" וְגוֹ', וְאִם לֹא יֹאמְרוּ כֵּן אֵין מְצִיאוּת לִשְׁאוֹל מֵהֶם וּלְהַלְווֹתָם כְּלֵי כֶסֶף וְגוֹ' וְלִצְאֵת בְּרְכוּשׁ גָּדוֹל. וּבָזֶה תָּנוּחַ הַדַּעַת לָמָּה צִוָּה ה' שְׁאֵלַת כֶּסֶף וְגוֹ' מֵהַשְּׁכֵנוֹת בִּזְמַן מוּקְדָּם, וְלֹא הִמְתִּין עַד עֵת בֹּא דְּבָרוֹ הַטּוֹב לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְשָׁם יֹאמַר לָהֶם, וּמַה גַּם שֶׁהַדְּבָרִים שָׁם בְּמִקּוֹמָן וּבִזְמַנָּם נֶאֶמְרוּ בְּיוֹם שֶׁלְּמָחָר יֵצְאוּ, וְאִם כֵּן מַה צוֹרֶךְ לְאָמְרָם קוֹדֶם שְׁנֵים עָשָׂר חוֹדֶשׁ.

וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי זֶה הָיָה לְחַזֵּק לְבָבָם בַּאֲמִתּוּת הַגְּאֻלָּה, וְאֵין זֶה עִקָּר. וּלְדַרְכֵּנוּ כַּפְתּוֹר וָפֶרַח, כִּי הֶצְרֵךְ ה' לוֹמַר לָהֶם הַטַּעַם שֶׁהוּא הַסּוֹבֵב שֶׁיֹּאמְרוּ "נֵלְכָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים" וְגוֹ', שֶׁבָּזֶה "וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה" וְגוֹ' לְצַד שֶׁדַּעְתָּם לַחְזוֹר. וּבְסָמוּךְ יִתְבָּאֵר עוֹד תֵּבֵת "וְעַתָּה".

וַעֲדַיִן צָרִיךְ לְתֵת לֵב, סוֹף כָּל סוֹף לָמָּה יָצְאוּ ה' דְּבָרִים שֶׁאֵינָם מֻהַמּוּסָר, לְגַנּוֹב דַּעְתָּם בֵּין בַּהֲלִיכָה בֵּין בְּהַשְׁאֲלַת חֲפָצֵיהֶם. וְהָאֱמֶת כִּי כָל הַמַּעֲשֶׂה הוּא מִשְׁפַּט צֶדֶק, כִּי לְצַד שֶׁשִּׁעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל צְרִיכִין לְהַעֲלוֹת שְׂכַר שָׂכִיר, וְצֵא וּלְמַד מִתְּשׁוּבַת אִישׁ יִשְׂרְאֵל לְמִצְרַיִם (סנהדרין צא,א) כְּשֶׁתָּבְעוּ מֵהֶם כְּלֵיהֶם אֲשֶׁר שְׁאָלוּם. אֶלָּא לָמָּה יַעֲשֶׂה ה' הַדָּבָר דֶּרֶךְ עֶרְמָה, כִּי חָס וְשָׁלוֹם לֹא קָצוֹר קָצְרָה יָדוֹ מִפְּדוֹת יִשְׂרָאֵל בְּעַל כָּרְחָם וּלְהוֹצִיא מָמוֹנָם וְעֵינֵיהֶם רוֹאוֹת וְכָלוֹת?

וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי נִתְכַּוֵּן ה' בָּזֶה לְהַטְעוֹתָם, כְּדֵי שֶׁיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵיהֶם לְהַכְבֵּד בְּפַרְעֹה וְגוֹ', וְזוּלַת הַהַשְׁאָלָה גַּם זוּלַת הֲלִיכָתָם בְּדֶרֶךְ זֶה עַל דַּעַת לַחְזוֹר, לֹא הָיוּ הַמִּצְרִיִּים רוֹדְפִים אַחֲרֵיהֶם. וְעַיֵּן מַה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּשַׁלַּח בְּפָסוּק "וַיְהַפֵּךְ לְבַב פַּרְעֹה" וְגוֹ' (שמות יד:ה).

וְתִמְצָא אוֹת לִדְבָרֵינוּ, כִּי אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יד,ג) שֶׁבִּימֵי הָאֲפֵלָה גָּלוּ יִשְׂרָאֵל מַצְפּוּנֵי הַמִּצְרִיִּים וְיָדְעוּ אוֹצְרוֹתֵיהֶם וּסְגֻלּוֹתֵיהֶם וְחֶפְצֵיהֶם, וּבְיוֹם שְׁאֵלָתָם לֹא הָיוּ

הַמִּצְרִים יְכוֹלִים לְהַכְחִיד. מְאוֹרֵי דְּאַבְרָהָם, וְלָמָּה לֹא נְטָלוּם אָז וְאֵין מֵבִין דָּבָר? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' שֶׁיַּעֲשׂוּ כְּסֵדֶר זֶה לְרִדּוּף אַחֲרֵיהֶם כַּנִּזְכָּר וְיִכָּבֵד בָּהֶם.

וּבְעִנְיַן הַמַּעֲשֶׂה מִצַּד עַצְמוֹ שֶׁנִּטְלוּ מָמוֹנָם אֵין אִסּוּר בָּזֶה לְהַצִּיל אָדָם אֶת שֶׁלּוֹ מֵהָאַנָּס, וְצֵא וּלְמַד מִיַּעֲקֹב שֶׁהָיָה מַעֲרִים לְהַצִּיל אֶת שֶׁלּוֹ מִיַּד לָבָן הָאֲרַמִּי, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה שְׁלֹשָׁה תַּנָּאִים (יומא פג,א) אֲשֶׁר הִצִּילוּ פִּקָּדוֹנָם מֵאֵשֶׁת כִּידוֹר בְּדֶרֶךְ עָרְמָה וְאֵין בָּזֶה אִסּוּר, וְהוּא אֹמֶר הַנָּבִיא (תהלים יח,כז): "וְעִם עִקֵּשׁ" וְגוֹ'.

וּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ הָעִנְיָן הוּא יוֹתֵר נָקִי וּבֵר, כִּי דְּקְדַּקְתִּי בְּכָל הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בָּעִנְיָן וְאֵין בָּהֶם דָּבָר שֶׁקֶר, כִּי לֹא הִזְכִּירוּ בִּלְשׁוֹנָם הַחֲזָרָה כְּלָל. וְגַם לָשׁוֹן זֶה לְצַד מַעֲלַת קָדְשׁוֹ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לֹא רָצָה לְכַנּוֹת הַדְּבָרִים אֲלֵיהֶם, אֶלָּא הֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְדַבְּרוּ כָּזֶה. וְלָזֶה אָמַר תֵּיבַת **וְעַתָּה**, פֵּרוּשׁ לוֹמַר כִּי הֵם דִּבְרֵי עַצְמָם לֹא דִּבְרֵי עֶלְיוֹן. שֶׁאִם לֹא אָמַר "וְעַתָּה" הָיָה הַכַּוָּנָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "נִקְרָה עָלֵינוּ וְאָמַר נֵלְכָה" וְגוֹ'. וּכְמוֹ כֵן תִּמְצָא בְּדִבְרֵי מֹשֶׁה עִם פַּרְעֹה אָמַר לוֹ (שמות ה:א) "שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר", לֹא הִזְכִּיר זְמַן, אֶלָּא יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ לוֹ (שמות ה:ג) "נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ" וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁבְּדִבְרֵיהֶם שָׁם לֹא אָמְרוּ "וְעַתָּה", סָמַךְ עַל פָּסוּק רִאשׁוֹן. וַהֲבִינוֹתִי בְּאִמְרֵי נֹעַם בְּאָמְרוֹ "שַׁלַּח אֶת עַמִּי וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר" כִּי כָל דְּבָרָיו צֶדֶק וֶאֱמֶת, שֶׁהֲרֵי דּוֹר שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם לֹא חָגְגוּ אֶלָּא בַּמִּדְבָּר, כִּי שָׁם נִפְלוּ פִּגְרֵיהֶם וְאֶת בְּנֵיהֶם הִכְנִיס ה' לָאָרֶץ. וַהֲגַם שֶׁאוֹתָם גַּם כֵּן יָצְאוּ מִמִּצְרַיִם, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יֵחָשְׁבוּ הֵם אֶלָּא הַגְּדוֹלִים הָעוֹבְדִים וְהַזּוֹבְחִים וְהֵם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה, וּבָזֶה כָּל דִּבְרֵי ה' אֱמֶת וָצֶדֶק. גַּם הַשְׁאֵלַת הַכֶּסֶף וְגוֹ' אֵין בּוֹ דָּבָר שֶׁקֶר, בְּתוֹרַת שְׁאֵלָה בָּא לְיַדֵּם אֶלָּא שֶׁעִכְּבוּהוּ בְּעֵד תְּבִיעָתָם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם כְּנֶגֶד שְׂכַר שֶׁעָבְדוּ אוֹתָם וּבָנוּ כַּמָּה בִּנְיָנִים, וּכְשֶׁיְּבוֹאוּ לְחֻשְׁבּוֹן יְדַיְּקוּ הַחֻשְׁבּוֹן וְיַשְׁלִימוּ לָהֶם הַמִּצְרִיִּים מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָהֶם.

וְאַחַת שְׁאַלְתִּי עָמְדָה לִי, וּמַה הִכְרִיחַ הַדָּבָר לִהְיוֹת כֵּן לִרְדֹּף הַמִּצְרִים אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלָמָּה לֹא יִכְבֵּד ה' בְּפַרְעֹה וּבְכָל עַמּוֹ וְיַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַיְאוֹר בַּדָּבָר עַצְמוֹ אֲשֶׁר זָדוּ, וְשָׁם יָצַף ה' לְפַרְעֹה וּלְכָל עַמּוֹ וְגַם הַנְּשִׁים וְהַטַּף, וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְכָל הָאָמוּר, וְיוֹצִיא יִשְׂרָאֵל בְּכֶסֶף וְזָהָב בְּעַל כָּרְחָם, אוֹ שֶׁיִּטְלוּ הַכֹּל בְּשִׁבְעַת יְמֵי אֲפֵלָה (שמות רבה פי"ד) כִּי לָהֶם הָיָה אוֹר וְחִפְּשׂוּם כְּמוֹ שֶׁכִּתַּבְנוּ בְּסָמוּךְ. וְאוּלַי כִּי עָשָׂה ה' כָּכָה לִשְׁנֵי טְעָמִים, הָאֶחָד כִּי קְרִיעַת יַם סוּף וּפְלָאָיו פֹּרְסְמוּ גְּדֻלָּתוֹ יִתְבָּרַךְ וּכְבוֹדוֹ מָלֵא עוֹלָם כַּיָּדוּעַ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה נַעֲשָׂה כֵּן בְּאֹפֶן אַחֵר. וְטַעַם שֵׁנִי כִּי ה' מוֹדֵד מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה יא:) כִּי הַמִּצְרִיִּים נִתְחַכְּמוּ עַל יִשְׂרָאֵל לְשַׁעְבְּדָם בַּתְּחִלָּה בְּפֶה רַךְ וְאַחַר כָּךְ בְּפֶרֶךְ, וְהַשּׁוֹפֵט בְּצֶדֶק מָדַד בַּמִּדָּה עַצְמָהּ כִּי מִתְּחִלָּה בְּפֶה רַךְ "נֵלְכָה שְׁלֹשֶׁת יָמִים", "הַשְׁאִילוּנוּ כַּסְפֵּיכֶם

שִׁמְלוֹתֵיכֶם" וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ בְּפָרֶךְ, וְעַל כָּל פָּנִים נִתְחַכֵּם הָאָדוֹן שֶׁלֹּא יֵצֵא גַּם מִפִּי יִשְׂרָאֵל דְּבַר שֶׁקֶר כַּנִּזְכָּר (מיכה ז:כ) "תִּתֵּן אֱמֶת לְיַעֲקֹב".

פסוק כא

לֹא תַלְכוּ רֵיקָם. כָּאן רָמַז ה' מִשְׁפַּט עֶבֶד עִבְרִי, דִּכְתִיב בּוֹ (דברים טו:יג-יד): "לֹא תְשַׁלְּחֶנּוּ רֵיקָם, הַעֲנֵק תַּעֲנִיק לוֹ".

פסוק כב

וְנִצַּלְתֶּם וְגוֹ'. כָּאן רָמַז הֶתֵּר הַצָּלַת אָדָם מָמוֹנוֹ מֵאַנָּס. אוֹ יִרְמוֹז שֶׁבָּזֶה יְסוֹבְבוּ לְמִצְרַיִם לְרֶדֶת בְּמִצּוּלוֹת יָם, כִּי בְּאֶמְצָעוּת שְׁתֵּי הַמְצָאוֹת שֶׁיְּדַבְּרוּ לָלֶכֶת דֶּרֶךְ שִׁלְשֶׁת יָמִים, גַּם כְּשֶׁיִּשְׁאֲלוּ מֵהֶם כְּלֵיהֶם, זֶה יְסוֹבֵב אוֹתָם לְרִדּוּף אַחֲרֵיהֶם וְיֵרְדוּ בַּמְּצוּלוֹת:

פרק ד

פסוק א

וַיַּעַן מֹשֶׁה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה מָּקוֹם לְטַעֲנַת "לֹא יַאֲמִינוּ" אַחַר שֶׁהִבְטִיחוֹ ה' וְאָמַר "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ". עוֹד, לָמָּה כָּפַל לוֹמַר "לֹא יַאֲמִינוּ וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי"? וְהָיָה אֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי לְצַד שֶׁאָדָם בַּעַל בְּחִירָה וְרָצוֹן, לֹא סָמַךְ לִבּוֹ עֲלֵיהֶם שֶׁיַּצְדִּיקוּ בֶּאֱמוּנָה. וְאָמְרוֹ **וְלֹא יִשְׁמְעוּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אֶפְלוּ שְׁמִיעַת קוֹלוֹ לֹא יִרְצוּ לִשְׁמֹעַ. וְאֵין דֶּרֶךְ זֶה מַסְפִּיק בְּכַוָּנַת הַכָּתוּב, כִּי לֹא הָיָה לוֹ לְהַרְהֵר אַחַר מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ וְלַחְשֹׁד כָּל כָּךְ בְּיִשְׂרָאֵל. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ הֵן וְלֹא אָמַר "אִם לֹא" וְגוֹ'.

וְיִתְבָּאֵר עַל נָכוֹן עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ז' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אֵין נְבוּאָה שׁוֹרָה אֶלָּא עַל חָכָם גָּדוֹל בְּחָכְמָה וְכוּ' שָׁלֵם בְּגוּפוֹ וְכוּ', עַד כָּאן, וְכָתַב הַכֶּסֶף מִשְׁנֶה וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְצָרִיךְ עִיּוּן, לָמָּה לֹא כָּתַב שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה עָשִׁיר גִּבּוֹר וְעָנִיו, וְתֵרֵץ שֶׁאוֹתָם תְּנָאִים צְרִיכִין לְמִתְנַבֵּא בְּקִבְיעוּת, וְרַמְבַּ"ם לֹא נָחֵת לְפָרֵשׁ אֶלָּא עַל הַמִּתְנַבֵּא שֶׁלֹּא בְּקִבְיעוּת. וְהִנֵּה אֲפִלּוּ אִם נֹאמַר שֶׁתַּחֲשֹׁב נְבוּאָה זוֹ שֶׁל מֹשֶׁה אַקְרֵאי, מַה שֶּׁאֵינוֹ כֵּן, אַף עַל פִּי כֵן טוֹעֵן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת לְצַד עַנְוָתָנוּתוֹ כִּי הוּא חָסֵר תְּנָאִים שֶׁבָּהֶם יֵאָמֵן נָבִיא לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ וְהֵן, פֵּרוּשׁ, וְכֵן הוּא הַדִּין שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ לִי כִּי אֵין אֲנִי חָכָם גָּדוֹל בְּחָכְמָה וּמָלֵא מִכָּל הַתְּנָאִים הַמְּאֻשָּׁרִים, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם תֵּחָשֵׁב נְבִיאַת קְבִיעוּת כְּמוֹ שֶׁכֵּן הוּא כְּפִי הָאֱמֶת, כִּי הוּא הוֹלֵךְ וּבָא מֵהַשֵּׁם לְיִשְׂרָאֵל וּלְפַרְעֹה וּלְמִצְרַיִם, אִם כֵּן צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה עָשִׁיר מַה שֶּׁלֹּא כֵן הָיָה, וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁהָיָה רוֹעֶה לְחוֹתְנוֹ צֹאנוֹ וְלֹא נִתְעַשֵּׁר אֶלָּא בַּמִּדְבָּר מֵהַלּוּחוֹת (נדרים לח,א), וְאִם כֵּן אִם יָבוֹאוּ יִשְׂרָאֵל לִשְׁאוֹל לְזִקְנֵיהֶם הַמִּשְׁפָּט, הֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי כְּפִי הַדִּין.

וּמַה שֶּׁאָמַר **וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי**, כָּאן רָמַז עוֹד טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כִּי הוּא כְּבַד פֶּה, וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה אַחַר כָּךְ בְּפֵרוּשׁ "כִּי כְבַד פֶּה". וְדָבָר זֶה הוּא אֶחָד מִתְּנָאֵי הַמִּתְנַבֵּא אֲפִלּוּ בְּאַקְרַאי שֶׁיִּהְיֶה שָׁלֵם בְּגוּפוֹ, וְזֶה אֶחָד מֵחֶסְרוֹנֵי הַגּוּף, וְלָזֶה אָמַר "וְלֹא יִשְׁמְעוּ" לְסִבַּת קוֹל, כִּי כְבַד פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן הוּא. וְאָמַר הַטַּעַם **כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֵינְךָ רָאוּי שֶׁיֵּרָאֶה לְךָ כָּל עִקָּר וַאֲפִלּוּ בְּאַקְרַאי. וּמַה שֶּׁלֹּא טָעַן טַעֲנָה זוֹ מֹשֶׁה עַד עַתָּה וְלֹא שָׁאַל אֶלָּא "וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מָה אֹמַר", שֶׁזֶּה יַגִּיד שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לָהֶם שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ, שֶׁאִם הָיָה חוֹשֵׁשׁ לָזֶה לֹא הָיָה מְחַזֵּר אַחַר יְדִיעַת הַשֵּׁם שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁתֵּכֶף יֹאמַר אֵלָיו "זֶה שְׁמִי".

וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן בִּשְׁאֵלָה רִאשׁוֹנָה "וְאָמְרוּ" וְגוֹ', שֶׁיְּגַלֶּה ה' שְׁמוֹ וְסוֹדוֹ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בּוֹ נִפְלָאוֹת, כִּי שֵׁם הַמְפֹרָשׁ יַפְלִיא עֲשׂוֹת וּבְאֶמְצָעוּתוֹ יִקְנֶה כָּל הַקִּנְיָנִים, בֵּין מַעֲלוֹת הַמַּרְגָּשׁוֹת בֵּין מַעֲלוֹת הָאֹשֶׁר וְהַחָכְמָה, וַיַּשְׂלִים עַצְמוֹ לִהְיוֹת רָאוּי לִנְבוּאָה בְּסוֹד (תהלים צא:יד) "אֲשַׂגְּבֵהוּ כִּי יָדַע שְׁמִי". גַּם יַפְלִיא בְּעֵינֵיהֶם נִפְלָאוֹת מִדַּרְכֵי הַשֵּׁם. וּבִתְשׁוּבַת ה' אֵלָיו אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הוֹדִיעוֹ סוֹדֵי הַשֵּׁם וּסְגֻלּוֹתָיו וְנִפְלָאוֹת אֲשֶׁר יַפְלִיא בָּהֶם, לָזֶה חָזַר וְטָעַן "וְהֵן" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא נִתְרַגֵּשׁ מֹשֶׁה לִטְעוֹן טַעֲנָה זוֹ "הֵן לֹא יַאֲמִינוּ", אֶלָּא לְצַד שֶׁאָמַר ה' לוֹ דָּבָר חָדָשׁ מַה שֶּׁלֹּא שָׁמַע מִקּוֹדֶם, וְהוּא אָמְרוֹ "וַאֲנִי יָדַעְתִּי כִּי לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה". אָמַר, מֵעַתָּה מַשְׁכַּחַת לַהּ שֶׁלֹּא יַחְשִׁיב פַּרְעֹה שְׁלִיחוּתוֹ וְלֹא יְשַׁלְּחֵם, אִם כֵּן "הֵן לֹא יַאֲמִינוּ לִי", וּכְשֶׁיִּתְרַבֶּה הַשְׁלִיחוּת וְלֹא יְשַׁלַּח יוֹסִיפוּ שֶׁלֹּא לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹלִי, וְהַטַּעַם כִּי יֹאמְרוּ **לֹא נִרְאָה אֵלֶיךָ** וְגוֹ', שֶׁאִם הָיוּ הַדְּבָרִים מֵאֵל עֶלְיוֹן מִי הוּא זֶה שֶׁיְּמָאֵן לַעֲשׂוֹת דְּבָרָיו וְלֹא יַשְׁחִית לוֹ מַשְׁתִּין בְּקִיר (מלכים א יד:י), אֶלָּא וַדַּאי כִּי לֹא ה' שְׁלָחֶךָ, וַאֲפִלּוּ נְבוּאָה לֹא הִשַּׂגְתָּ.

פסוק ב

וַיֹּאמֶר וגו' מַה זֶּה בְּיָדֶךָ. אֵין שְׁאֵלָה זוֹ דּוֹמָה לִשְׁאֵלַת ה' לְבִלְעָם (במדבר כב:ט) "מִי הָאֲנָשִׁים" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט) שֶׁמְּצָאוֹ עָבִיט שֶׁל מֵי רַגְלַיִם, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר אַתָּה יָדַעְתָּ, כִּי שָׁם מַשְׁמָעוּת הַשְּׁאֵלָה הוּא שֶׁהֶעְנִין נָעֳלָם וְשׁוֹאֵל עָלָיו, וּמִמַּה שֶּׁמַּשִּׁיב מְגֻלֶּה דַּעְתּוֹ מַה שֶּׁהוּא עָבִיט שֶׁל מֵי רַגְלַיִם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאֵלָה זוֹ לֹא שָׁאַל עַל הַנֶּעְלָם, כִּי גָּלוּי הָיָה כִּי בְּיָדוֹ מַטֶּה, אֶלָּא כְּמִי שֶׁרוֹצֶה שֶׁיּוֹדֶה בְּפִיו עַל הַדָּבָר. וְעָשָׂה מֹשֶׁה מִצְוַת רַבּוֹ **וַיֹּאמֶר מַטֶּה**, וְשִׁעוּר מַשְׁמָעוּת הוּא וַיֹּאמֶר אַתָּה מַבְחִין מַה שֶּׁאַתָּה לוֹקֵחַ בְּיָדְךָ מַה הוּא, וְאָמַר לוֹ הֵן אֲדוֹנִי אֲנִי מַכִּיר בְּמַה שֶּׁבְּיָדִי שֶׁהוּא מַטֶּה.

פסוק ג

וַיְהִי לְנָחָשׁ וגו'. כַּוָּנַת אוֹת זֶה הוּא לִרְמֹז כִּי בְּחִינַת הַקְּלִפָּה תִּתְיַחֵס לְנָחָשׁ, וְצֵא וּלְמַד מִנָּחָשׁ הַקַּדְמוֹנִי כִּי הוּא בְּחִינַת ס"מ, וְרָמַז לוֹ כִּי בְּאֶמְצָעוּת יְדֵי מֹשֶׁה בְּכֹחוֹ הֶעְצוּם מְאַבֵּד כֹּחַ הַנָּחָשׁ וְיִהְיֶה לְעֵץ יָבֵשׁ, וּכְשֶׁיִּרְפֶּה יָדוֹ מִמֶּנּוּ וּמַשְׁלִיכוֹ יִהְיֶה לְנָחָשׁ עַד שֶׁנַּס מֹשֶׁה מִפָּנָיו. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **מַה זֶּה בְיָדֶךָ**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּשְׂכִּיל הַשְּׂכָלָה דַּקָּה בּוֹ אִם הִתְחִיל לְהִתְנוֹעֵעַ כְּעַכְבְּרָא דְּדַבְרָא שֶׁיַּתְחִיל לְחָיוֹת מְעַט מְעַט, וְלִפְעָמִים יִמְצֵא מְעוּט מְעוּטוֹ עַכְבָּר וְלִפְעָמִים מְעוּטוֹ וְלִפְעָמִים חֶצְיוֹ, וְהִשִּׁיב מֹשֶׁה **מַטֶּה** פֵּרוּשׁ, כֻּלּוֹ עֵץ יָבֵשׁ; **וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיְהִי לְנָחָשׁ**, פֵּרוּשׁ הֲוָיָה, בְּפַעַם אַחַת הָיָה נָחָשׁ.

וְאָמְרוֹ **אַרְצָה**, רָמַז כִּי בְּעֶרֶךְ הַנָּחָשׁ תִּגְדַּל מַעֲלַת הָאָרֶץ, כִּי הוּא לַחְמוֹ וְנָחְשֶׁבֶת לוֹ (בראשית ג:יד), וְהֶרְאָהוּ בָּזֶה דְּבָרִים רַבִּים לְמֹשֶׁה, גַּם שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאוֹת עַצְמוֹ לְיִשְׂרָאֵל.

וְאָמְרוֹ **שְׁלַח יָדְךָ** וגו', פֵּרוּשׁ, הֶרְאָהוּ שֶׁהֲגַם שֶׁיָּצָא מֵרְשׁוּתוֹ, יֵשׁ כֹּחַ בְּמֹשֶׁה לְהִתְחַזֵּק עָלָיו וּלְהָסִיר מִמֶּנּוּ כֹּחוֹ.

וְאָמְרוֹ **וָאֶחֱזֹ בִּזְנָבוֹ** וְלֹא אָמַר "בּוֹ", נִתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר אֵלָיו, לֶהֱיוֹת שֶׁחֲשָׁשַׁת הַנָּחָשׁ הִיא אִם יִקְּחֵהוּ מִזְּנָבוֹ, כִּי אִם יִתְחַכֵּם לְקַחַת רֹאשׁוֹ וְיִדְחוֹק הַנּוֹשֵׁךְ אֵין מַחוּשׁ מִכָּל הַזָּנָב, לָזֶה אָמַר אֵלָיו ה' אֱחוֹז אֲפִלּוּ בִּזְנָבוֹ בְּאֵין פַּחַד. וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וַיַּחֲזֶק בּוֹ** פֵּרוּשׁ בַּמָּקוֹם שֶׁנִּזְדַּמֵּן לוֹ בְּאֵין פַּחַד, וְהָיָה לְמַטֶּה בִּלְקִיחָתוֹ **בְּכַפּוֹ**, פֵּרוּשׁ בִּנְגִיעָתוֹ בְּכַף מֹשֶׁה יָבֵשׁ כֹּחוֹ כְּאַחַת וְלֹא נוֹתַר בּוֹ שׁוּם חַיּוּת, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיְהִי לְמַטֶּה בְּכַפּוֹ".

פסוק ה

לְמַעַן יַאֲמִינוּ וגו' אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם. טַעַם אָמְרוֹ "אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם" וגו' פַּעַם אַחַר פַּעַם. אוּלַי שֶׁרָמַז כִּי מֵהַנִּמְנָע שֶׁתִּהְיֶה שְׁלִיטַת הָאָדָם בִּבְחִינַת הַנָּחָשׁ כְּחֶזְיוֹן הָאוֹת, אֶלָּא לְמִי שֶׁנִּגְלָה אֵלָיו אֱלֹהֵי אֲבוֹת הָעוֹלָם, וְלָזֶה יִהְיֶה הַדָּבָר לְאוֹת כִּי נִרְאָה אֵלָיו אֱלֹהֵי אֲבוֹתָם וגו':

פסוק ט

וְהָיָה אִם לֹא יַאֲמִינוּ. וְכִי יֵשׁ סָפֵק לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְעוֹד, וַהֲלֹא כְּבָר אָמַר "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ"? וְאוּלַי שֶׁשִּׁעוּר הַדְּבָרִים כָּךְ הוּא: וְהָיָה אִם עֲדַיִן תָּחוּשׁ עוֹד וְלֹא יַסְפִּיק לְךָ טַעַם זֶה לוֹמַר שֶׁבּוֹ וַדַּאי יַאֲמִינוּ.

עוֹד נִרְאֶה כִּי נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ לְהָסִיר גַּם סָפֵק שֶׁאֵינוֹ נִרְאֶה, וְהוּא דִּלְמָא לֹא יַחְלִיטוּ יִשְׂרָאֵל הָאֱמוּנָה בְּלִבָּם הֲגַם שֶׁבִּפְנֵיהֶם לֹא יֵכַר הֶעְדֵּר הָאֱמוּנָה, לָזֶה אָמַר "אִם לֹא יַאֲמִינוּ" וגו', וְסָפֵק זֶה אֵינוֹ יוּכַל לְהִתְבָּרֵר לְמֹשֶׁה לוֹמַר עָלָיו מִי אֵיכָא סְפֵיקָא קַמֵּי שְׁמַיָּא לוֹמַר "אִם לֹא", שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁבַּלֵּב, וּבָא הָאָדוֹן לְהָסִיר מִמֶּנּוּ סָפֵק הַכְחָשַׁת הָאֱמוּנָה בְּלֵב יִשְׂרָאֵל בְּאֶמְצָעוּת שְׁלֹשׁ הָאוֹתוֹת.

וְהָיוּ הַמַּיִם וְגוֹ'. מְאוֹר עֵינֵי יִשְׂרָאֵל רַשִׁ"י זַ"ל נִרְאֶה בְּעֵינָיו כִּי טַעַם אָמְרוֹ "וְהָיוּ וְהָיוּ" הוּא לוֹמַר שֶׁלֹּא יִהְיוּ לְדָם עַד שֶׁיִּהְיוּ בַּיַּבָּשֶׁת. וְדִבְרֵי קָדוֹשׁ חֵן. וְאֲנִי מוֹסִיף בּוֹ טַעַם לִשְׁבָחָ, כִּי הוּא מִטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁצִּוָּה ה' כִּי אַהֲרֹן הוּא יַכֶּה בְּמַטֵּהוּ בַּיְאוֹר, וְאָמְרוּ זַ"ל (שמות רבה ט,י) כִּי מֹשֶׁה אֵינוֹ יָכוֹל לְהַכּוֹת הַיְאוֹר לְצַד שֶׁהֵגִין בַּעֲדוֹ, וְכָאן צִוָּה ה' שֶׁיִּקַּח מִמֵּימֵי הַיְאוֹר וְיִהְיוּ לְדָם, וְנִתְחַכֵּם שֶׁלֹּא תִהְיֶה הַמַּכָּה עַל יְדֵי מֹשֶׁה. לָזֶה אָמַר **וְהָיוּ** בַּהֲוָיָתָן כָּל זְמַן שֶׁיִּהְיוּ בְּיָדוֹ, אֶלָּא אַחַר שֶׁיִּהְיוּ בַּיַּבָּשֶׁת יִהְיוּ דָם, וּבָזֶה אֵין לְקוּתָם בָּא עַל יְדֵי מֹשֶׁה.

פסוק י

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגוֹ' בִּי אֲדֹנָי. אַחַר שֶׁנִּסְתְּמוּ מִמֶּנּוּ הַטְּעָנוֹת, חָזַר לְבַקֵּשׁ מֵה' מִמִּדַּת הָרַחֲמִים, וְלָזֶה דַּיֵּק לוֹמַר אֶל ה' שֵׁם הָרַחֲמִים, מַה שֶּׁלֹּא אָמַר כֵּן מִקּוֹדֶם אֶלָּא כָּל אִמְרוֹתָיו הֵם אֶל הָאֱלֹהִים, וְהִתְחִיל לְהִתְחַנֵּן לְפָנָיו וְאָמַר **בִּי** לְשׁוֹן תְּחִנָּה וְרָצוּי.

אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **בִּי**, פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ הוּא לְצַד הַחִסָּרוֹן הַתָּלוּי בִּי, כְּשֶׁיִּרְאוּנִי עֹלֵג וַאֲפִלּוּ דִּבּוּר אֵין אֲנִי יוֹדֵעַ דָּבָר. וְאָמְרוֹ **גַּם מִתְּמוֹל** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לוֹמַר אֲלֵיהֶם כִּי חָשַׁב שֶׁבְּאֶמְצָעוּת שֶׁיְּדַבֵּר ה' עִמּוֹ פַּעֲמַיִם וְשָׁלֹשׁ יוֹסֵר פְּגָמוֹ וִידַבֵּר צַחוֹת, וְכֵיוָן שֶׁרָאָה שֶׁדִּבֵּר פַּעַם אַחַת גַּם שְׁתַּיִם גַּם שָׁלֹשׁ וְעוֹדֶנּוּ לֹא אִישׁ דְּבָרִים, צָעַק לִבּוֹ אֶל ה', שֶׁהֲרֵי מוּמוֹ קָבוּעַ, וּמֵעַתָּה וַדַּאי שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ לוֹ כִּי יֹאמְרוּ אִם נִרְאָה אֵלָיו ה' הָיָה מֵסִיר פְּגָמוֹ.

פסוק יא

וַיֹּאמֶר ה' אֵלָיו מִי שָׂם וְגוֹ'. יִרְצֶה לוֹמַר אֵלָיו שֶׁהָיָה לוֹ לִבְטֹחַ בּוֹ שֶׁהוּא הַשָּׂם פֶּה שֶׁיָּשִׂים גַּם אֵלָיו, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן מָנַע מִמֶּנּוּ הָרְפוּאָה זוּלַת לְעֵת הַצֹּרֶךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְעַתָּה** וְגוֹ' **וְהוֹרֵיתִיךְ** אֲבָל לֹא לַעֲקֹר מִמֶּנּוּ הָעִלְגוּת. אוֹ יִרְצֶה לְרַמֵּז שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה עַל מִיעוּט הַבְטָחָתוֹ.

עוֹד רָאִיתִי לְדַקְדֵּק דִּבְרֵי ה' שֶׁלֹּא רָמַז לוֹ פְּרַט הַפְּעֻלָּה שֶׁמִּשֶּׁה צָרִיךְ לָהּ, שֶׁהִיא שֶׁיָּשִׂים לוֹ פֶּה אַחַר הֱיוֹתוֹ אִלֵּם, אוֹ עַיִן אַחַר הֱיוֹתוֹ עִוֵּר, וְלֹא אָמַר אֶלָּא תְּחִלַּת הַבְּרִיאָה וּמֵאַרְע שֶׁאַחֲרֵי כֵן, וְהוּא אָמְרוֹ "מִי שָׂם פֶּה" וְגוֹ', וְהַמְּאַרֵּע הוּא "אוֹ מִי יָשׂוּם אִלֵּם אוֹ חֵרֵשׁ", וְכֵן חָלוּקָה שְׁנִיָּה: "אוֹ פִקֵּחַ" בִּתְחִלָּתוֹ "אוֹ עִוֵּר" אַחַר כָּךְ, אֲבָל לֹא הִזְכִּיר כִּי יַעֲשֶׂה אַחַר כָּךְ לְאִלֵּם פְּתוּחַ פֶּה, וְחֵרֵשׁ שׁוֹמֵעַ, וְעִוֵּר פִּקֵּחַ. וּמֵעַתָּה אֵין כַּוָּנַת הַתְּשׁוּבָה יְדוּעָה. וְיֵשׁ לְהַעִיר עוֹד לָמָּה ה' לֹא מָנַע מִמֶּנּוּ טַעֲנָה זוֹ בִּתְחִלָּה וּבְרֹאשׁוֹנָה, וּמַה גַּם שֶׁרָאוּי לִהְיוֹת כֵּן.

אָכֵן נִתְכַּוֵּן לוֹמַר אֲלֵיהֶם כִּי הוּא הָאָדוֹן הוּא הַבּוֹרֵא, וְהִשְׁכִּיל לַעֲשׂוֹת פֶּה לָאָדָם לִשְׂכְלוּל הַבְּרִיאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי שָׂם פֶּה** וְגוֹ', וְאָמַר **אוֹ מִי** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, שֶׁהַגַּם שֶׁיֵּאָרַע לָאָדָם דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה אִלֵּם וְגוֹ' גַּם זֶה לֹא בְּמִקְרֶה יִהְיֶה הַדָּבָר הַהוּא אֶלָּא מִמֶּנִּי, אָנֹכִי ה' הוּא הָעוֹשֶׂה הַדָּבָר וַאֲנִי מְסַבֵּב סִבּוּבִין לַעֲשׂוֹתוֹ כֵּן לְתַכְלִית דָּבָר. וּבָזֶה רָמַז לוֹ כִּי כְּבֵדוּת פִּיו וּלְשׁוֹנוֹ הוּא לְתַכְלִית דָּבָר טוֹב, וְלָזֶה לֹא הֵסִיר מִמֶּנּוּ עִלְגוּתוֹ. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁהַשָּׂם אִלֵּם וְגוֹ'

הוּא ה' בָּרוּךְ הוּא, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַשְׁכִּיל בְּדַעְתּוֹ כִּי מֵה' יָצָא דְּבַר מַלְכוּת שֶׁיֵּעָשֶׂה עִלֵּג, וְזוּלַת גְּזֵרַת מֶלֶךְ לֹא הָיָה כֵּן, וַאֲפִלּוּ לְדִבְרֵי חֲכָמִים (שמות רבה א,כה) שֶׁהָיָה סִבָּה לְדָבָר זֶה גַּחֶלֶת שֶׁנָּתַן לְפִיו בְּהַבְחָנַת פַּרְעֹה, אִם לֹא הָיָה ה' חָפֵץ בַּדָּבָר לֹא הָיָה כֵּן אַחַר שֶׁה' הֵכִין וְעָשָׂה פְּעָלָתוֹ בַּהֲכָנַת הַפֶּה, כְּאָמְרוֹ "מִי שָׂם פֶּה" וְגוֹ' דָּבָר פָּשׁוּט הוּא שֶׁכְּשֶׁיַּעֲשֶׂה אֹלֶם יִהְיֶה הַדָּבָר לְצַד אֵיזֶה תַּכְלִית הָגוּן אוֹ לְמַה שֶּׁנִּתְחַיֵּב כְּפִי מַעֲשָׂיו, וּכְמַאֲמַר רַבִּי אַמֵּי (שבת נה,א) אֵין יִסּוּרִין בָּלֹא עָוֹן, וּכְבַד פֶּה וְלָשׁוֹן נִקְרָאִים גַּם כֵּן יִסּוּרִין, וְאִם כֵּן הָיָה רָאוּי לוֹ לְמֹשֶׁה לָדַעַת סִבַּת דָּבָר וּלְתַקֵּן וְיִתְפַּלֵּל לַה' עַל הַדָּבָר, אֲשֶׁר לֹא כֵן הוּא עוֹשֶׂה אֶלָּא אַדְרַבָּה מַרְאֶה כִּי הַדָּבָר הוּא טִבְעִי וְאֵינוֹ תָּלוּי מִצִּדּוֹ. וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְעַתָּה**, וְאֵין וְעַתָּה אֶלָּא תְּשׁוּבָה שֶׁיַּחְזֹר בּוֹ מִדַּעַת זוֹ.

וּכְנֶגֶד חֲשָׁשׁ שֶׁלֹּא יַאֲמִינוּ יִשְׂרָאֵל לְצַד עִלְּגוּתוֹ, אָמַר אֵלָיו "אָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְהוֹרֵיתִיךָ" וְגוֹ'.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **לֵךְ וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ**, שֶׁהֵשִׁיבוֹ תְּשׁוּבָה נִצַּחַת, כִּי כָּל עוֹד שֶׁלֹּא הִתְחִיל בַּמִּצְוָה אֵין מָקוֹם לְהָסִיר עִלְּגוּתוֹ, וְלָזֶה אָמַר "לֵךְ" – פֵּרוּשׁ, לֵךְ בִּשְׁלִיחוּת זֶה וּכְשֶׁתְּדַבֵּר תִּרְאֶה שֶׁיּוּסַר כְּבֵדוּת פִּיךָ וּלְשׁוֹנְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהוֹרֵיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר**, לֹא אָמַר "אֶת אֲשֶׁר תְּדַבֵּר" אֶלָּא "אֲשֶׁר תְּדַבֵּר" – פֵּרוּשׁ, אַרְאֶךָּ שֶׁתְּדַבֵּר בְּלָשׁוֹן צַח, וְהֶבֶן וְנָכוֹן. וְטַעַם אָמְרוֹ "וְהוֹרֵיתִיךָ" וְלֹא אָמַר "וְאוֹרֶךָּ", נִתְכַּוֵּן לִרְמֹז לוֹ שֶׁיִּהְיֶה לוֹ צַחוּת הַדִּבּוּר כְּדֶרֶךְ הָרְגִיל בָּאָדָם בְּהוֹרָתוֹ, לֹא לְפִי שָׁעָה יִהְיֶה הַדָּבָר כְּמַעֲשֶׂה נִסִּים אֶלָּא בְּדֶרֶךְ טִבְעִיּוּת גָּמוּר כְּאִלּוּ הוֹרָה גֶּבֶר בְּלָשׁוֹן צַח וְרָגִיל, וְלֹא כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ רִאשׁוֹן שֶׁלֹּא יְדַבֵּר צַחוּת אֶלָּא בְּעֵת הַצּוֹרֶךְ.

פסוק יג

בִּי אֲדֹנָי שְׁלַח וגו'. פֵּרוּשׁ, אֵינִי חַס וְשָׁלוֹם תּוֹלֶה הַדָּבָר לְצַד הַבּוֹרֵא, כִּי כֹּל יָכוֹל עָשׂוֹת, אֶלָּא מְנִיעַת הֶסֵּרַת הַפֶּגֶם הִיא מִצִּדִּי, כִּי אֵינִי רָאוּי לְנֶס. וְהוּא אָמְרוֹ "בִּי אֲדֹנָי" תְּלוּי כָּל הַחִסָּרוֹן וְהַמְּנִיעָה. וְאָמְרוֹ **שְׁלַח נָא** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, בְּיַד מִי שֶׁהוּא רָאוּי לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתְךָ, לֹא בְּשֶׁפֶל כָּמוֹנִי שֶׁקִּבּוּעַ בִּי מוּמִי, וְזֶה יַגִּיד עַל הֱיוֹתִי בִּלְתִּי מוּכְשָׁר לִשְׁלִיחוּת נַעֲלָה:

פסוק יד

וַיִּחַר אַף וגו' בְּמֹשֶׁה. אוֹמֵר אֲנִי שֶׁהָרוֹשֶׁם שֶׁעָשָׂה חָרוֹן אַפּוֹ הוּא שֶׁנִּשְׁאַר מֹשֶׁה קָבוּעַ בּוֹ מוּם כְּבֵדוּת פֶּה וְלָשׁוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּמֹשֶׁה** פֵּרוּשׁ בּוֹ בְּגוּפוֹ, וְנָכוֹן. וּדְרָשַׁת חֲכָמִים (זבחים קב,א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהוּא אָמְרוֹ "הֲלֹא אַהֲרֹן" וְגוֹ', אֵין דִּבְרֵינוּ מַכְחִישׁ אוֹתָהּ. וְאוּלַי כִּי שְׁנֵיהֶם רָמַז הַכָּתוּב, וּרְמָזָם בְּאָמְרוֹ **וַיִּחַר אַף** שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיִּחַר ה'", וּמֵאָמְרוֹ "וַיִּחַר אַף" רָמַז לִשְׁנֵי דְּבָרִים.

כִּי דַבֵּר יְדַבֵּר. טַעַם הַכֶּפֶל לוֹמַר אֵלָיו: דַּבֵּר עַתָּה, יְדַבֵּר – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה כְּבַד פֶּה וְלָשׁוֹן כְּמוֹתוֹ יְדַבֵּר. אוֹ יִרְמֹז דְּבָרֵינוּ עַצְמָם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק "וַיִּחַר אַף", וְהוּא אָמְרוֹ "דַּבֵּר יְדַבֵּר" – פֵּרוּשׁ, אָמְרוֹ "דַּבֵּר" לְגוּפוֹ, וְאָמְרוֹ "יְדַבֵּר" לְהַסְמִיךְ לָהּ תֵּבַת "הוּא", לוֹמַר הוּא יִהְיֶה דִּבּוּרוֹ צַח וְלֹא אַתָּה, כִּי תִּשָּׁאֵר כְּמוֹת שֶׁאַתָּה.

וְגַם הִנֵּה הוּא וְגוֹ'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ בְּאָמְרוֹ "דַּבֵּר יְדַבֵּר", כִּי יַגִּיד שִׁבְחוֹ שֶׁל אַהֲרֹן שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּתוֹ הֲגַם שֶׁהָיָה כְּבַד פֶּה, יֵצְדַּק לוֹמַר "וְגַם הִנֵּה" וְגוֹ', כִּי הוּא תּוֹסֶפֶת שֶׁבַח. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי הֶחְלִיט מִמֹּשֶׁה תִּקְוַת הֶסְרַת הַכְּבֵדוּת פֶּה, יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת קלט, א וֶזֶה לְשׁוֹנָם: "בִּשְׂכַר יִרְאַת וְשִׂמַח בְּלִבּוֹ זָכָה לְחִשָּׁן הַמִּשְׁפָּט עַל לִבּוֹ" עַד כָּאן. כְּפִי זֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְגַם** כִּי מִלְּבַד שֶׁהֶחְלִיט מִמֹּשֶׁה רְפוּאַת הַדִּבּוּר כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ, גַּם הֵסִיר מִמֶּנּוּ הַכְּהֻנָּה וּנְתָנָהּ לְאַהֲרֹן, וְהוּא אָמְרוֹ "וְגַם וְגוֹ' וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ", כָּאן רָמַז הֶסְרַת הַכְּהֻנָּה, וְהֵם דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְהַגִּיד שִׁבְחוֹ וַעֲנָוָתָנוּתוֹ, כִּי מִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַקְפִּיד עַל הֱיוֹתוֹ הוּא לְפֶה וְאָחִיו הַקָּטֹן יִגְדַּל מִמֶּנּוּ, וְאָמַר כִּי מִלְּבַד שֶׁלֹּא יַקְפִּיד עַל הַדָּבָר אֶלָּא "וְגַם וְגוֹ' וְשָׂמַח". וּבְאֶמְצָעוּת דְּבָרִים אֵלּוּ יַגִּיד כִּי הֲגַם שֶׁהוּא עָנִיו, דַּבֵּר יְדַבֵּר, וַהֲגַם שֶׁהָיָה כְּבַד פֶּה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ שֶׁהֶעָנָוָה לֹא תִגְרֹם הַרְחָקַת עֲשׂוֹת רְצוֹן הַמֶּלֶךְ. וְאָמַר **וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ**, לוֹמַר הֲגַם שֶׁלֹּא יַרְאֶךָּ שִׂמְחָה לְפָנִים, הוּא בְּרוּךְ הוּא הָעֵד שֶׁיִּשְׂמַח בְּלִבּוֹ. אוֹ יִרְצֶה שֶׁלֹּא לְפָנִים בְּלִבַּד אֶלָּא לְפָנִים וּבַלֵּב.

פסוק יז

וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה. אָמַר **הַזֶּה**, לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּזֹּהַר (זוהר חלק ב כח) כִּי הָיוּ שְׁנֵי מַטּוֹת, אָמַר "הַזֶּה" לִשְׁלוֹל אַחֵר.

וְאוֹמְרוֹ **תִּקַּח בְּיָדֶךָ** פֵּרוּשׁ בִּתְמִידוּת, וְהַטַּעַם לְסִימָן כִּי יֵשׁ בְּיָדוֹ מַטֵּה עֹז תִּפְאָרָה, וְכֵן חֹק לַשָּׁרָה הַמְמֻנִּים עַל דְּבַר מַלְכוּת. וְזֶה לְךָ הָאוֹת דִּכְתִיב (שמות ד:כ) "וַיָּשֶׂם אַרְצָה מִצְרַיִם וַיִּקַּח וְגוֹ' מַטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ", הֲרֵי שֶׁתִּכֶּף לְבַשׁ כְּלֵי זַיִן שֶׁנִּתַּן לוֹ ה', שֶׁאִם הָיְתָה כַּוָּנַת הַלְּקִיחָה הוּא שֶׁלְּקָחוֹ לְהוֹלִיכוֹ עִמּוֹ לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּיָדוֹ.

וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתוֹת**, אוּלַי שֶׁרָמַז לְמַטֵּה שֵׁנִי שֶׁל אַהֲרֹן שֶׁבּוֹ עָשָׂה הָאוֹתוֹת שֶׁנֶּהְפַּךְ לְנָחָשׁ (שמות ז:י), וּכְאָמְרָם שָׁם בַּזֹּהַר שֶׁזֶּה יִקָּרֵא מַטֵּה אַהֲרֹן, שֶׁצִּוָּה גַּם עָלָיו שֶׁיִּהְיֶה מוּכָן בְּיַד אַהֲרֹן. עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תרגום יונתן שמות ב:כא) שֶׁהַמַּטֶּה הָיָה סַנְפִּרִינוֹן, וְלֹא הָיָה אָדָם יָכוֹל לַהֲסִיטוֹ אֶלָּא מֹשֶׁה, וּכְפִי זֶה לְקִיחָתוֹ יַגִּיד כִּי הוּא בּוֹ יַעֲשֶׂה אֶת הָאוֹתוֹת, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא יִקְרַב אֶל הַמַּטֶּה אִישׁ זָר זוּלַת מֹשֶׁה.

פסוק יח

אֵלְכָה נָּא. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א,כט) שֶׁאָמְרוּ שֶׁמִּשְׁבָּע הָיָה לְיִתְרוֹ, הֲצָרַךְ לְחַלּוֹת פָּנָיו לְמָחוֹל לוֹ עַל הַשְּׁבוּעָה.

וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים. וְלֹא גִּלָּה לוֹ דְּבַר הַשִּׁלּוּחוּת, כִּי לֹא אָמַר לוֹ ה' לֵאמֹר, וְאָמְרוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (יומא ד,א) שֶׁכָּל שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ לֵאמֹר הֲרֵי הוּא בְּבַל תֹּאמַר.

לֵךְ לְשָׁלוֹם. פֵּרוּשׁ, מָחַל לוֹ הַשְּׁבוּעָה, וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּזֶה אֵינוֹ צָרִיךְ הַתָּרָה, אֶלָּא כָּל שֶׁמּוֹחֵל הַמַּשְׁבִּיעַ אֵין כָּאן שְׁבוּעָה.

פסוק יט

אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן. כַּוָּנַת הַכָּתוּב בַּהוֹדָעָה כִּי הַדִּבּוּר הָיָה בְּמִדְיָן, לְהַגִּיד שִׁבְחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁלֹּא חָשׁ עַל שׂוֹנְאָיו שֶׁהָיוּ בְּמִצְרַיִם בְּעֵת שֶׁטָּעַן טַעֲנוֹתָיו הָרַבִּים, כִּי לֹא הָיָה חוֹשֵׁשׁ בְּכָל טַעֲנוֹתָיו אֶלָּא לְצַד הוֹרַעַת כֹּחַ הַשִּׁלּוּחוּת לֹא לְצָרַת עַצְמוֹ, וְהָרְאָיָה שֶׁלֹּא טָעַן כִּי יָרֵא מִמְּבַקְשֵׁי נַפְשׁוֹ. וְאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב בְּמִדְיָן, תָּבֹא הַסְּבָרָא כִּי לֹא הֶחְלִיט בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לָלֶכֶת בַּשְּׁלִיחוּת עַד שֶׁהֻבְטַח מִפִּי אֵל כִּי מֵתוּ מְבַקְשֵׁי נַפְשׁוֹ. לָזֶה אָמַר **בְּמִדְיָן**, לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁגָּמַר בְּדַעְתּוֹ וְהִסְכִּים עִם ה' לָלֶכֶת הוּא שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר, וְלֹא הָיָה דָּבָר זֶה מְעַכְּבוֹ.

פסוק כב

כֹּה אָמַר ה' בְּנִי בְכוֹרִי. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת נְבוּאָה זוֹ שֶׁלֹּא בִּזְמַנָּהּ, גַּם בַּמֶּה שֶׁשָּׁמַר לְבַל יִטְעֶה מֹשֶׁה וְיֹאמַר נְבוּאָה זוֹ לְפַרְעֹה בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַרְעֹה.

וְנִרְאֶה שֶׁנִּתְחַכֵּם אֵל עֶלְיוֹן לְהָרִים מִכְשׁוֹל מִלֵּב מֹשֶׁה, לְבַל יָקוּץ בַּשְּׁלִיחוּת וְחָס וְשָׁלוֹם תִּוּלַד בְּדַעְתּוֹ תּוֹלְדָה רָעָה בְּרְאוֹתוֹ עוֹצֶם הַמַּכּוֹת וּפַרְעֹה לֹא קָם וְלֹא זָע, וְיֵאָרֵךְ זְמַן חֹדֶשׁ נָכְנָס חֹדֶשׁ יוֹצֵא. לָזֶה שָׂם דְּבָר בְּפִיו וְיִהְיֶה לוֹ לְמִבְטָח לְבַל יַחְשׁוֹב מַחְשָׁבוֹת אָוֶן חָס וְשָׁלוֹם, וְאָמַר אֵלָיו **וְאָמַרְתָּ אֶל פַּרְעֹה כֹּה אָמַר ה' בְּנִי בְכֹרִי**, וּמַעַתָּה יִהְיֶה מְצַפֶּה מֹשֶׁה לְדָבָר זֶה, וְכָל עוֹד שֶׁלֹּא יִרְאֶה מַכַּת בְּכוֹרוֹת יִסְעַד לִבּוֹ וְלֹא יִהְיֶה מִתְיָרֵא כָּל עוֹד שֶׁלֹּא הֵבִיא עָלָיו מַכָּה זוֹ. וְשָׁעוּר הַנְּבוּאָה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה רְאֵה" וְגוֹ', וְהִנְנִי מוֹדִיעֲךָ שֶׁאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֲפִלּוּ אַחַר כַּמָּה מַכּוֹת, וּלְבַסּוֹף "וְאָמַרְתָּ אֶלָיו וְגוֹ' הִנְנִי הוֹרֵג" וְגוֹ'.

עוֹד נִתְחַכֵּם בָּזֶה לְהוֹדִיעוֹ לְמֹשֶׁה כִּי מַכָּה זוֹ תִּהְיֶה בָּאַחֲרוֹנָה, כִּי בָּהּ יְשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת הָעָם, כִּי לֹא אָמַר ה' שֶׁיְּחַזֵּק לֵב פַּרְעֹה אַחַר מַכַּת בְּכוֹרוֹת. וַאֲשֶׁר לָזֶה כְּשֶׁאָמַר פַּרְעֹה לְמֹשֶׁה (שמות י:כח) "אַל תּוֹסֵף רְאוֹת פָּנַי", הִכִּיר כִּי הִגִּיעַ עֵת מִצְוָה שֶׁאָמַר לוֹ ה' בְּדַרְכְּךָ בְּבוֹאוֹ מִמִּדְיָן לְמִצְרַיִם "וְאָמַרְתָּ בְּנִי בְכוֹרִי". וַהֲגַם שֶׁהוֹסִיף דְּבָרִים שֶׁלֹּא נֶאֶמְרוּ כָּאן, מִן הַסְּתָם נֶאֶמְרוּ וְיִלָּמֵד סָתוּם מֵהַמְפֹרָשׁ. וּבָזֶה אֵין לְהַקְשׁוֹת אֵימָתַי נֶאֱמְרָה לְמֹשֶׁה אוֹתָהּ נְבוּאָה

וְהֲצָרְכוּ רַבּוֹתֵינוּ לוֹמַר מִדְּרָשִׁים, וַהֲרֵי שֻׁלְּךְ לְפָנֶיךָ. וְלֹא חָשׁ ה' שֶׁיִּטְעֶה מֹשֶׁה וְיֹאמַר נְבוּאָה זוֹ לְפַרְעֹה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיָּשִׁיב מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' דִּבְרֵי פַּרְעֹה תֵּכֶף וּמִיָּד יִשְׁלָחֵהוּ בִּשְׁלִיחוּת מַכָּה אַחֶרֶת, וּמִמֵּילָא יֵדַע מֹשֶׁה כִּי עֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ זְמַן מַכַּת בְּכוֹרוֹת עַד עֵת בֹּא דְּבַר פַּרְעֹה וְאָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף". וְרָאָה כִּי אֵינוֹ יָכוֹל לָצֵאת מִלִּפְנֵי פַּרְעֹה לְהִתְנַבְּאוֹת חוּץ לָעִיר לָדַעַת מַה יְדַבֵּר ה', אָמַר הִגִּיעַ הַזְּמַן לֵאמֹר מַכַּת בְּכוֹרוֹת. אוֹ דַּיֵּק דִּבְרֵי ה' שֶׁאָמַר "וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לֵב פַּרְעֹה", וּמֵעַתָּה אֵינוֹ יוֹדֵעַ שֶׁעוֹד שֶׁיְּחַזֵּק ה' לִבּוֹ שֶׁיֹּאמַר לוֹ אַחֲרֵי כֵן מַכּוֹת בְּכוֹרוֹת, וּכְשֶׁאָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי" הִכִּיר כִּי זֶה הוּא תַּכְלִית חֹזֶק הַלֵּב, וּבְצֵרוּף טַעַם רִאשׁוֹן שֶׁכָּתַבְנוּ אָמַר לוֹ שְׁלִיחוּת מַכַּת בְּכוֹרוֹת.

עוֹד אֶפְשָׁר שֶׁאִם הָיָה פַּרְעֹה מַחֲזִיק לִבּוֹ לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל וְלֹא הָיָה מְדַבֵּר דְּבָרִים נֶגֶד כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ (שמות ה:ב) "מִי ה'", הָיָה ה' מֵבִיא עָלָיו מַכַּת בְּכוֹרוֹת תֵּכֶף וּמִיָּד וְלֹא הָיָה מַשְׁבִּיעוֹ כּוֹסוֹת הַתַּרְעֵלָה. וְזֶה הוּא שֶׁרָמַז ה' לְמֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ "וַאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לִבּוֹ וְלֹא יְשַׁלַּח אֶת הָעָם", פֵּרוּשׁ שֶׁהַחוֹזֵק הוּא שֶׁלֹּא יְשַׁלַּח, שֶׁאִם יְשַׁלַּח אֲפִלּוּ מַכַּת בְּכוֹרוֹת לֹא תָּבֹא עָלָיו. וּכְשֶׁלֹּא יִהְיֶה אֶלָּא מְנִיעַת שִׁלּוּחַ הָעָם, יִהְיֶה לוֹ לְצָרָה מַכַּת בְּכוֹרוֹת, אֲבָל אַחַר שֶׁנִּגַּע בִּכְבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ יָבוֹאוּ עָלָיו מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת וְנֶאֱמָנוֹת. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר ה' (שמות ט:טז): "בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי" וְגוֹ':

פסוק כד

וַיְבַקֵּשׁ הֲמִיתוֹ. אָמַר **וַיְבַקֵּשׁ**, אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁהָיָה שְׁלִיחַ מִצְוָה הָיָה לוֹ מוֹנֵעַ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים ח:) שְׁלוּחֵי מִצְוָה אֵינָן נִזּוֹקִין, וְהַמִּצְוָה שֶׁהָיָה עָסוּק בָּהּ קָנָה לוֹ בָּהּ פְּרָקְלִיט אֶחָד, וְהוּא הַמְלַוֶּהוּ וְהַשּׁוֹמֵר אוֹתוֹ וּמְנָעוֹ לַמַּשְׁחִית בַּל קְרוֹב אֵלָיו. וְאוּלַי כִּי לְזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן**, לוֹמַר שֶׁלֹּא הָיָה עוֹסֵק בַּהֲלִיכַת הַמִּצְוָה אֶלָּא בַּמָּלוֹן, וְלָזֶה הוּא שֶׁבִּקֵּשׁ הֲמִיתוֹ. וְאַף עַל פִּי כֵן הָיָה לוֹ מוֹנֵעַ, כִּי סוֹף כָּל סוֹף חָשׁוּב כִּשְׁלוּחֵי מִצְוָה גַּם בַּזְּמַן הַהוּא, וּבֵינִי בֵּינִי כִּי הַמַּלְאָכִים נוֹעֲדוּ יַחְדָּיו נִתְחַכְּמָה צִפּוֹרָה וְהֵרִימָה מִכְשׁוֹל, אֲבָל בְּעוֹדוֹ עָסוּק בַּמִּצְוָה פְּשִׁיטָא כִּי לֹא יִקְרַב אֵלָיו מַשְׁחִית.

פסוק כז

לֵךְ לִקְרַאת מֹשֶׁה וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁאָמַר אֵלָיו ה' מִקּוֹדֶם (שמות ד:יד) "הִנֵּה הוּא יוֹצֵא" וְגוֹ', לְפִי מַה שֶּׁנּוֹדַע לָנוּ כִּי יָדַבֵּר ה' דְּבָרִים רַבִּים בְּדִבּוּר אֶחָד, בְּשָׁעָה שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה "הִנֵּה הוּא" וְגוֹ' יָצָא דִּבּוּר אַחֵר לְאַהֲרֹן בְּמִצְרַיִם. וּנְבוּאָה זוֹ אֵין סָפֵק שֶׁנֶּאֶמְרָה לְאַהֲרֹן, הֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תורת כהנים א) שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן" לֹא נֶאֱמַר הַדִּבּוּר אֶלָּא לְמֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן, וַאֲפִלּוּ לְרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי שֶׁסּוֹבֵר (שם) שֶׁנִּתְמַעֵט אַהֲרֹן אֲפִלּוּ בְּדִבּוּרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּמִצְרַיִם, דַּוְקָא בִּדְבָרִים הַשַּׁיְכִים בִּשְׁלִיחוּת לְהַזּוֹלֶת, אֲבָל

פְּרָט זֶה שֶׁיֵּעָשֶׂה אַהֲרֹן מִצְוָה, הֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו ה', וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד שֶׁהָיָה נָבִיא לְעַצְמוֹ.

פרק ה

פסוק א

וְאַחַר בָּאוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁהֶאֱמִין הָעָם. וְכֵן הֵם דִּבְרֵי ה', דִּכְתִיב (שמות ג:יח): "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ" וְאַחַר כָּךְ "וּבָאתָ" וְגוֹ', וְלָזֶה הִפְסִיק הַפָּסָקָה קוֹדֶם "וְשָׁמְעוּ לְקוֹלֶךָ", הֲגַם שֶׁהוּא סִיּוּם עִנְיַן הַנּוֹגֵעַ לְיִשְׂרָאֵל, וּסְמָכָהּ עִם "וּבָאתָ" וְגוֹ' וְהָבֵן:

פסוק ב

"אֲשֶׁר אֶשְׁמַע וְגוֹ' לְשַׁלַּח" וְגוֹ'. יְכַוֵּן לוֹמַר: מַה כֹּחוֹ הַגָּדוֹל לִשְׁמֹעַ בְּקוֹלוֹ בְּדָבָר גָּדוֹל כָּזֶה לְשַׁלַּח וְכוּ'? וְחָזַר לוֹמַר שֶׁדְּבָרָיו לְרִבּוּתָא נֶאֶמְרוּ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה גָּדוֹל עַד מְאֹד לֹא יוֹעִיל זֶה לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל. וְאֵין כַּוָּנָתוֹ בָּזֶה שֶׁהוּא יוֹדְעוֹ, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ גָּדוֹל בְּעֵינָיו לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁאֵינוֹ יוֹדְעוֹ כָּל עִקָּר, וְהוּא אָמְרוֹ **"לֹא יָדַעְתִּי"** וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **"וְגַם"**, פֵּרוּשׁ, וַהֲגַם שֶׁיּוֹדִיעֵהוּ וְיַשְׂכִּיל כִּי גָּדוֹל הוּא, אַף עַל פִּי כֵן "אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא" וְגוֹ', וְהֵם תְּחִלַּת דְּבָרָיו, וְהָבֵן.

פסוק ג

וַיֹּאמְרוּ וְגוֹ' פֶּן יִפְגָּעֵנוּ. דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ה,יד) שֶׁהַזְּקֵנִים נִשְׁמְטוּ אֶחָד אֶחָד, אַף עַל פִּי כֵן אַחַר כָּךְ דִּבְּרוּ דְּבָרִים אֵלּוּ. וְעַל שֶׁלֹּא בָּאוּ יַחַד עִם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נֶעֱנָשׁוּ. אוֹ אוּלַי שֶׁכָּל הָעָם נִכְנְסוּ יַחְדָּיו אֶל פַּרְעֹה וְאָמְרוּ לוֹ דִּבְרֵי טַעַם, כִּי יוֹתֵר טוֹב לוֹ שֶׁיְּשַׁלְּחֵם וְיֵשׁ תִּקְוָה שֶׁיָּשׁוּבוּ אַחַר כָּךְ מִשֶּׁבֶת שָׁם וְיִכְלוּ בַּדֶּבֶר וְגוֹ', גַּם דָּבָר זֶה יִפְחַד מִמֶּנּוּ פַּרְעֹה כִּי יִגַּע עַד לִבּוֹ דָּבָר וְחֶרֶב הַבָּא לִשְׁכוֹנָתוֹ. וְאוּלַי נִתְחַכְּמוּ לְהַפְחִידוֹ פֶּן יִפְגָּעֵהוּ לְפַרְעֹה וְגוֹ', וְהִלְבִּישׁוּ הַקְּלָלָה בָּהֶם לְצַד כְּבוֹדוֹ שֶׁל מֶלֶךְ.

פסוק ד

וַיֹּאמֶר וְגוֹ' לָמָּה מֹשֶׁה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ לְפָנָיו מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְהַזְּקֵנִים שֶׁאָמְרוּ "אֱלֹהֵי הָעִבְרִים" וְגוֹ', וְהֶחְזִיר פָּנָיו אֶל מֹשֶׁה וְאָמַר: אֵין תְּלוּנָתִי עַל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי הֵם נָפַל עֲלֵיהֶם פַּחַת וָפַחַד מֵהַחֶרֶב וְהַדֶּבֶר, וְהַתְּלוּנָה הוּא עֲלֵיכֶם שֶׁעֲשִׂיתֶם שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד – שֶׁבָּאתֶם בִּשְׁלִיחוּת אֵלַי מֵאֱלֹהֵיכֶם, אִם כֵּן הַדָּבָר תְּלוּי בִּי, אִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְהַפְחִיד הָעָם פֶּן יִפְגָּעֵם בַּדֶּבֶר, וַהֲלֹא אֵינָם בִּרְשׁוּת עַצְמָם וַאֲנוּסִים הֵם. מַה תֹּאמַר, כִּי הֵם יְכוֹלִין לָצֵאת בִּרְשׁוּת עַצְמָם? אִם כֵּן לָמָּה בָּאתָ אֵלַי בִּשְׁלִיחוּת לְשַׁלְּחָם? וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוְּנוּ רַז"ל (שמות רבה ה,טו) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "אַתֶּם לָמָּה, דִּבְרֵיכֶם לָמָּה?" פֵּרוּשׁ, אַתֶּם לָמָּה בָּאתֶם אֵלַי,

דִּבְּרֵיכֶם שֶׁאֲמַרְתֶּם לָעָם הַזֶּה מִפִּי אֱלֹהֵיהֶם פֶּן וְגוֹ' לָמָּה? – שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים סוֹתְרִים. וְהֵשִׁיב פָּנָיו לְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר **לָכוּ לִסְבְלוֹתֵיכֶם**, כִּי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בִּרְשׁוּת עַצְמָן הָיוּ.

פסוק ה

וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהֵם רַבִּים אֵינָם בַּת יְכֵיל (מלכים א ז:כו) לְהָסִיר מֵהֶם מוֹרֵךְ לֵבָב זֶה שֶׁל פְּגִיעַת חֶרֶב מִכָּלָם, וְדָבָר זֶה יִהְיֶה גּוֹרֵם שֶׁתַּשְׁבִּיתוּ אוֹתָם מִסִּבְלוֹתָם כִּי יִתְחַמֵּץ וְיֵרַךְ לְבָבָם, וְתַרְעוֹמֶת זֶה הוּא עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. אוֹ יִטְעוֹן כְּנֶגֶד הַנּוֹגְשִׁים אֲשֶׁר הִנִּיחוּ אוֹתָם לְבֹא לְפַרְעֹה וּבִטְּלוּ עֲבוֹדָתָם, וְאָמַר כִּי הֵן רַבִּים הֵם וּזְמַן מוּעָט שֶׁל בִּטּוּל עֲבוֹדָתָם יַעֲשֶׂה הַרְבֵּה רֹשֶׁם.

פסוק ו

וַיְצַו פַּרְעֹה בַּיּוֹם הַהוּא. פֵּרוּשׁ, דִּוְקָא בַּיּוֹם הַהוּא צִוָּה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת תֹּקֶף הַצָּרָה שֶׁלֹּא יוּכְלוּ שְׂאֵת תִּשְׁכַּח מֵהֶם הַמַּחְשָׁבָה הַהִיא שֶׁל הַמּוֹרָא וְיִפְנוּ לַעֲבֹד עֲבוֹדָתָם, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין כִּי צָרָה הַמְזַמֶּנֶת תַּשְׂכִּיחַ מֵחוּשׁ צָרָה הָעֲתִידָה וְשֶׁכְּבָר עָבְרָה, וְזֶה מֵהַמֻּרְגָּשׁ לַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר. וְשִׁעֵר כִּי יַסְפִּיק לָזֶה יוֹם אֶחָד.

אוֹ יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְרַמּוֹז שֶׁלֹּא נִשְׁאַר עוֹד לָהֶם בָּעֲבוֹדָה אֶלָּא יוֹם הַהוּא, כִּי לְמָחָר בָּא מֹשֶׁה וְהִכָּה יְאוֹר מִצְרַיִם, וְנִשְׁבְּרָה מַקֵּל הַשִּׁעְבּוּד, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מֵעֵת שֶׁהִתְחִילוּ הַמַּכּוֹת נִסְתַּלֵּק הַשִּׁעְבּוּד מֵעֲלֵיהֶם, וְאַדְרַבָּה הִתְחִילוּ לְהוֹזִיל כַּסְפָּם בְּעַד מַשְׁקֶה מַיִם, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,י). וְאֵין לְהַקְשׁוֹת מֵאָמְרוֹ "גַּם תְּמוֹל גַּם הַיּוֹם", כִּי יוֹם שֶׁלְּפָנָיו לֹא כִלּוּ חֻקָּם לְצַד שֶׁהָיָה יוֹם בְּשׁוֹרָה וְהָיוּ מְקֻבָּצִים לִפְנֵי מֹשֶׁה שֶׁעָשָׂה לְעֵינֵיהֶם הָאוֹתוֹת.

פסוק ח

כִּי נִרְפִּים הֵם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מִי תָּלָה צַעֲקַת עֲבוֹדָה לֵאלֹהִים לְצַד שֶׁהָעֲבוֹדָה רְפוּיָה עֲלֵיהֶם. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּין לוֹמַר שֶׁלֹּא רָצוּ לְלֶכֶת לִזְבּוֹחַ אֶלָּא לְצַד שֶׁרָאוּ שֶׁהֵיטִיב ה' עִמָּהֶם שֶׁהֵקֵל מֵעֲלֵיהֶם הַשִּׁעְבּוּד וְהֵם בְּטֵלִים, **עַל כֵּן** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ, עַל זֶה הֵם צוֹעֲקִים לֵאמֹר נִזְבְּחָה וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְהָבִיא קָרְבַּן תּוֹדָה עַל הַטּוֹב שֶׁהוֹצִיאָם מִצָּרַת הַשִּׁעְבּוּד, שֶׁזּוֹלַת זֶה מַה טּוֹבַת ה' עֲלֵיהֶם לְהִתְחַיֵּב לִזְבּוֹחַ לוֹ. לָזֶה אָמַר **תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה** עֲלֵיהֶם וּמֵעַתָּה לֹא יְדַבְּרוּ עוֹד בִּדְבָרִים אֵלּוּ שֶׁל שֶׁקֶר, כִּי אֲפִילּוּ כְּפִי דַּעְתָּם אֵין לָהֶם לִזְבּוֹחַ כִּי פָּסְקָה טוֹבַת רִפְיוֹן הַצָּרָה מֵעֲלֵיהֶם.

עוֹד יְרֻצֶּה, כִּי מֵאֲמָרָם **נֵלְכָה וְנִזְבְּחָה** וְגוֹ', זֶה יַגִּיד כִּי טַעֲמָם הוּא כִּי מַה שֶּׁבִּטְּלוּ מֵעֲבוֹדָתָם יִשְׁנוּ בְּהִשָּׁבוֹן, כְּשֶׁיִּחָזְרוּ יְדַחֲקוּ עַצְמָם לַעֲבוֹד בְּכָל יוֹם חֵלֶק יוֹתֵר מֵהָרָגִיל עַד תַּשְׁלוּם מִלַּאכְתָּם אֲשֶׁר בָּטְלָה. לָזֶה אָמַר **לֹא תֹאסִפוּן לָתֵת תֶּבֶן** וְגוֹ' וְאֶת מַתְכֹּנֶת וְגוֹ', וְהַטַּעַם כִּי

נִרְפִּים וְגוֹ' **עַל כֵּן הֵם צוֹעֲקִים לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ צְעָקָה שֶׁאַחֲרֶיהָ אֲמִירָה אַחֶרֶת שֶׁהִיא הַתַּשְׁלוּם הָעֲבוֹדָה שֶׁיֵּעָשׂוּ בַּחֲזָרָתָם, אִם כֵּן **תִּכְבַּד** וְגוֹ', וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְאַל יִשְׁעוּ** לְשׁוֹן רִפְיוֹן. וְאָמַר סִבַּת הָרִפְיוֹן הוּא בַּדָּבָר הַנֶּאֱמַר לָהֶם מִמֹּשֶׁה שֶׁבְּעֵינֵי פַּרְעֹה הוּא שֶׁקֶר, וְהַכַּוָּנָה הוּא עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְהִשְׁבַּתֶּם" וְגוֹ', כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמּוֹרָא פֶּן יִפְגְּעֵם יְכַנֵּס מוֹרֶךְ בִּלְבָבָם וְלֹא יִהְיֶה בָּהֶם כֹּחַ לָעֲבוֹדָה הַכְּבֵדָה שֶׁעֲלֵיהֶם, לָזֶה "תִּכְבַּד" וְגוֹ' כַּנִּזְכָּר.

פסוק יא

כִּי אֵין נִגְרָע וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ "כִּי אֵין" וְגוֹ' וְלֹא אָמַר "וְאֵין נִגְרָע", הָכִי פֵּרוּשׁוֹ: כֹּה אָמַר פַּרְעֹה וְגוֹ' **אַתֶּם לְכוּ** וְגוֹ', וּדְבָרִים אֵלּוּ אֵין בָּהֶם בְּשׂוֹרָה רָעָה, וְאַדְרַבָּה הֵם חֲפֵצִים בַּדָּבָר, לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם מְלֶאכֶת הַבִּנְיָן וְלַעֲשׂוֹת מְלָאכָה זוֹ לְקוֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן. לָזֶה אָמַר טַעַם הַגְּזֵרָה הִיא **כִּי אֵין נִגְרָע**, וְאֵין זֶה אֶלָּא הַמְעָטַת הַזְּמַן בְּדָבָר זֶה כְּדֵי שֶׁתַּעֲשׂוּ עֲבוֹדַתְכֶם בִּזְמַן מוּעָט.

פסוק כב

וַיָּשָׁב מֹשֶׁה וְגוֹ' לָמָּה וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **לָמָּה הֲרֵעֹתָה**, פֵּרוּשׁ, כִּי לֹא אָמַרְתָּ לִי אֶלָּא שֶׁיְּחַזֵּק לִבּוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם, אֲבָל לֹא שֶׁיְּכַבֵּד עֲלֵיהֶם הָרָע. וְאִם תֹּאמַר שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעַ הַקֵּץ לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם הַשִּׁעְבּוּד וְזֶה הוּא סִבַּת הָרָע, אִם כֵּן **לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי**, פֵּרוּשׁ בִּזְמַן זֶה, וְהָיָה לְךָ לְהַמְתִּין עַד קֵץ הַשִּׁעְבּוּד.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, כִּי גְּלָה ה' אֵלָיו שֶׁהַגַּם שֶׁעֲדַיִן לֹא קָרַב קֵץ גְּאוּלָה, אַף עַל פִּי כֵן הוּא מַקְדִּים לְהַצִּיל אוֹתָם מֵהָעֹנִי, וּכְשֶׁיִּגִּיעַ קֵץ הַגְּאוּלָה לְאַחַר שְׁנִים עָשָׂר חֹדֶשׁ יַעֲלֶה אוֹתָם. וְהוּא אָמְרוֹ **לָמָּה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה**, וְאִם תֹּאמַר מוּטָב שֶׁיִּסְבְּלוּ צָרָה זוֹ לְתַכְלִית הַגְּאוּלָה, אִם כֵּן "לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי", שֶׁהֲרֵי כָּל עִקַּר הַשְׁלִיחוּת מִקֹּדֶם זְמַן הַגְּאוּלָה הוּא לְצַד הֶסֶרַת הַשִּׁעְבּוּד, וְאִם אֵין תַּכְלִית טוֹב לַדָּבָר אֶלָּא הֲיִצִיאָה וְלֹא הַצָּלָתוֹ מִצָּרָה, אִם כֵּן **לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי**. וְרָמַז בְּאָמְרוֹ **זֶה** לִשְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ שֶׁנִּתְעַכְּבוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם מִזְּמַן זֶה עַד הַגְּאוּלָה, וְחֹשֶׁשׁ מֹשֶׁה כִּי צָרָה זוֹ שֶׁהִכְבִּיד פַּרְעֹה עַל יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה כֵּן עַד זְמַן יְצִיאָתָם מִמִּצְרַיִם.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁהָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל כַּת הַמִּשְׁתַּעְבְּדִים וְכַת שֶׁאֵינָם מִשְׁתַּעְבְּדִים וְהוּא שֶׁבָּט לֵוִי, לָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד כַּת הַמִּשְׁתַּעְבְּדִים **לָמָּה הֲרֵעֹתָה לָעָם הַזֶּה**, אָמַר "הַזֶּה" לִשְׁלוֹל שֶׁאֵינָם מִשְׁתַּעְבְּדִים, וּכְנֶגֶד כַּת שֶׁלֹּא גָּרַם לָהֶם רָעָה אָמַר **לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא הוֹעַלְתִּי בִּשְׁלִיחוּתִי כְּלוּם.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **לָמָּה הֲרֵעֹתָה** לְעַמְּךָ, וּבְהֶכְרֵחַ לְהָשִׁיב בְּאֶמְצָעוּת הַשְׁלִיחוּת יָצְתָה הָרָעָה, אִם כֵּן **לָמָּה זֶּה שְׁלַחְתָּנִי**, וְרָמַז בְּתֵיבַת "זֶה" לוֹמַר כִּי עַל זֶה הָיָה מְמָאֵן מִלֵּילֵךְ בְּעֵת הַשְׁלִיחוּת.

פסוק כג

לְדַבֵּר בִּשְׁמֶךָ וְגוֹ' וְהַצֵּל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד טַעֲנוֹת הָרִאשׁוֹנִים, עוֹד הוּא קוֹבֵל לִפְנֵי מֶלֶךְ אֵיךְ יִהְיֶה הַדָּבָר הַזֶּה, כִּי מֵאָז דִּבַּרְתִּי לָרָשָׁע זֶה בִּשְׁמֶךָ לֹא דַי שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא הוֹסִיף לְהָרַע. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **מֵאָז**, פֵּרוּשׁ, מִשָּׁעָה עַצְמָהּ שֶׁהִזְכִּיר לוֹ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ נִתְמַלֵּא חֵמָה, כִּי בָּזֶה יוּכַר הַדָּבָר כִּי מַה שֶּׁעָשָׂה הוּא מִשְּׁנֶאֱתוֹ אֶת ה' וּמִמְּיעוּט עֶרְכּוֹ בְּעֵינָיו נִתְכַּוֵּן לְזַלְזֵל חַס וְשָׁלוֹם, וְאֵין לְךָ מֵרִים יָד בַּמֶּלֶךְ וְנוֹגֵעַ בִּכְבוֹדוֹ כָּזֶה. וְנִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בָּזֶה לוֹמַר, כִּי אֵיךְ לֹא נִתְקַנָּא אֵל עֶלְיוֹן לִכְבוֹד שְׁמוֹ לְהַצִּיל לְיִשְׂרָאֵל מִיָּדוֹ לָמְנָעוֹ מֵהָרַע לְעַמּוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד, הֲגַם שֶׁלֹּא יִהְיוּ רְאוּיִים יִשְׂרָאֵל לְנֵס מִצַּד עַצְמָן – יִהְיוּ רְאוּיִים לְמַעַן שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר חִלֵּל רָשָׁע בְּגוֹבַהּ לִבּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהַצֵּל לֹא הִצַּלְתָּ** בְּתָמִיהָה, אֵיךְ לֹא הִצַּלְתָּ אוֹתָם לְמַעַן מְנַאֵץ שִׁמְךָ. וְכָפַל לוֹמַר שְׁתֵּי הַצָּלוֹת, לְרָמוֹז כִּי בִּלֹּא טַעַם זֶה הֵם עוֹמְדִים לְהַצָּלָה וְלָזֶה שְׁלָחוֹ.

פרק ו

פסוק א

עַתָּה תִּרְאֶה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **עַתָּה**, הוּא תְּשׁוּבָה לְמַה שֶּׁאָמַר "וּמֵאָז בָּאתִי וְגוֹ' הֵרַע לְיִשְׂרָאֵל" יוֹתֵר מֵהַקּוֹדֵם, אָמַר לוֹ **עַתָּה תִּרְאֶה** כִּי רָעָה זוֹ תֵּכֶף תִּסְתַּלֵּק תּוֹסֶפֶת וְעִקָּר, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה שֶׁבְּמַכָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁל דָּם נִסְתַּלֵּק הַשִּׁעְבּוּד כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט), וְזֶה הֵפֶךְ מֵחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁחָשַׁב שֶׁיַּתְמִיד רָעַת יִשְׂרָאֵל מֵאֶמְצָעוּת שְׁלִיחוּת זֶה עַד עֵת הַגְּאֻלָּה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּדְבָרָיו.

עוֹד יִרְצֶה לְהַשִּׁיבוֹ עַל מַה שֶּׁאָמַר כִּי אוֹיֵב חֵרֵף ה' וְלֹא קִנֵּא לִכְבוֹד שְׁמוֹ, **עַתָּה תִּרְאֶה אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לְפַרְעֹה** עַל זֶה. וְאָמְרוֹ **כִּי בְיָד** וְגוֹ' יִתְבָּאֵר לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאֶחָד מֵהַטְּעָמִים שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה מֵכַּת בְּכוֹרוֹת בִּשְׁלִיחוּת רִאשׁוֹנָה, הוּא שֶׁאִם לֹא הָיָה פַּרְעֹה מֵעִיז פָּנָיו לְדַבֵּר דְּבָרִים נֶגֶד כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, תֵּכֶף הָיָה מְשֻׁלְּחָם בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת, וְעַל יְדֵי כִּי דִּבֵּר ה' בָּזֶה הִפְלִיא ה' מַכּוֹתָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי בְיָד חֲזָקָה יְשַׁלְּחֵם**, פֵּרוּשׁ, אֲחַזֵּק לִבּוֹ עַד שֶׁאַטְעִימֵהוּ מִטְּעָמִים רַבִּים מָרִים וְקָשִׁים, וְאַחַר כָּךְ יְשַׁלְּחֵם, וְזֶה לְטַעַם נָגַע בִּכְבוֹד עֶלְיוֹן.

וּבְיָד חֲזָקָה וְגוֹ'. כָּאן הוֹדִיעַ אֲשֶׁר יַרְעִישׁ ה' בַּהֲבָאַת מַכַּת בְּכוֹרוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני קפ"ו) בְּפָסוּק "אֵין בַּיִת אֲשֶׁר אֵין שָׁם מֵת", כִּי הָיוּ מֵתִים גְּדוֹלֵי הַבָּתִּים אִם אֵין בְּכוֹר, וְהָיוּ מֵתִים בְּכוֹרֵי אָב גַּם בְּכוֹרֵי אֵם. וּבְאֶמְצָעוּת כֵּן לֹא הִסְפִּיק לְשַׁלְּחָם

לְבַד אֶלָּא לְגָרְשָׁם בִּמְהִירוּת גָּדוֹל, דִּכְתִיב (שמות יב:לג) "וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם וְגוֹ' לְמַהֵר" וְגוֹ'. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר בַּתְּחִלָּה "לָמָּה הֲרֵעֹתָה" וְגוֹ', בָּאָה הַתְּשׁוּבָה בַּפָּרָשָׁה הַסְּמוּכָה "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים" וְגוֹ'.

חסלת פרשת שמות

פסוק ב

וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה דִּבֵּר אֱלֹהִים, גַּם הוֹדָעַת "אֲנִי ה'" אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר לוֹ לְמַעְלָה זְכרוֹן הַשֵּׁם, וְאָמַר לוֹ (שמות ג:טו) "זֶה שְׁמִי לְעֹלָם".

אָכֵן לֶהֱיוֹת שֶׁדִּבֵּר מֹשֶׁה לִפְנֵי אֵל נוֹרָא וְאָיוֹם דְּבָרִים שֶׁאֵינָם מֻהָמּוֹסָר, וּבִפְרָט לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל, וְדָבָר זֶה נִמְשָׁךְ לְצַד שֶׁהֶרְאָה לוֹ פָּנִים צוֹחֲקוֹת פָּנִים שְׂמֵחוֹת הָרְשׁוּמִים בְּשֵׁם הוי"ה, לָזֶה הֶרְאָהוּ ה' פָּנִים שֶׁל מוֹרָא שֶׁהֵם בְּחִינַת הַדִּין הָרְשׁוּמִים בְּשֵׁם אֱלֹהִים, וְהוּא אָמְרוֹ "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה". וְשִׁעוּר אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** הוּא כִּי הַכָּתוּב יַגִּיד שֶׁהָיָה ה' מְדַבֵּר כָּל הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים בַּפָּרָשָׁה בִּבְחִינַת שֵׁם אֱלֹהִים, שֶׁהֵם פָּנִים הַמַּפְחִידִים וּמַרְעִידִים אֶת הַנִּדְבָּר אֵלָיו.

וְאָמְרוֹ **וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'**, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (ברכות ל:) בְּמָקוֹם גִּילָה שָׁם תְּהֵא רְעָדָה, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי הֲגַם כִּי הֶרְאָהוּ מִדַּת הָרַחֲמִים בְּדַבְּרוֹ עִמּוֹ, לֹא מִפְּנֵי זֶה יָסִיר מַסְוֵה הַפַּחַד וִידַבֵּר בְּלֹא מוֹרָא מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים שֶׁהֲרֵי הוּא מְדַבֵּר עִמּוֹ בְּפָנִים הַנּוֹרָאִים, וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** – פֵּרוּשׁ, דִּבֵּר אִתּוֹ מִשְׁפָּט, וּמַה הוּא הַמִּשְׁפָּט? כִּי טָעָנוֹ טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת. וְאָמַר "אֲנִי ה'" – פֵּרוּשׁ, אֵיךְ אַתָּה מְיַחֵס לִי מִדָּה רָעָה בַּר מִינָן וְתֹאמַר אֵלַי "לָמָּה הֲרֵעֹתָה", וַהֲלֹא אֲנִי ה' וּמִדָּתִי מִדַּת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים וְטוֹב אֲנִי לַכֹּל. וּכְמוֹ שֶׁכֵּן אָמַר הַנָּבִיא (איכה ג:לח): "מִפִּי עֶלְיוֹן לֹא תֵצֵא הָרָעוֹת" כִּי אִם הַטּוֹבוֹת. וּמַה שֶּׁאָמַר שָׁם "וְהַטּוֹב" הוּא עַל בְּחִינַת פְּרָט טוֹב אֶחָד שֶׁהוּא לְהִיוֹת אָדָם צַדִּיק, לֹא יִגְזֹר ה' דָּבָר כֵּן אֶלָּא בְּיַד כָּל אָדָם לִבְחֹר בַּטּוֹב. וְתִמְצָא שֶׁבְּכָל פַּעַם שֶׁיַּזְכִּיר ה' זְכרוֹן תַּשְׁלוּם הָרַע לְעוֹשֵׂי רִשְׁעָה יְדַקְדֵּק לוֹמַר (שמואל א כד:יד) "כִּי מֵרִשְׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ירמיה ב:יט) "תְּיַסָּרֵךְ רָעָתֵךְ", (ישעיה סד:ו) "וַתְּמוּגֵנוּ בְּיַד עֲוֹנֵינוּ", (איוב ח:ד) "וַיְשַׁלְּחֵם בְּיַד פִּשְׁעָם". מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַטּוֹב (תהלים פה:יג) "ה' יִתֵּן הַטּוֹב", (תהלים קמה:ט) "טוֹב ה' לַכֹּל". וּמֵעַתָּה לוּ יִהְיֶה שֶׁעָבְרָה צָרָה עַל יִשְׂרָאֵל, מִי יוֹדֵעַ אִם הָיוּ חַיָּבִין כֵּן וַעֲוֹנָם גָּרַם, אוֹ לְצַד הַקּוֹדֶם לְתַשְׁלוּם גְּזֵרַת הָעִנּוּי, אוֹ לְצַד קְצָת מֵהֶם שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ כָּרָאוּי וְכַדּוֹמֶה. וְהִנֵּה רוֹאֶה כִּי הַזְּקֵנִים חָזְרוּ לַאֲחוֹרֵיהֶם וְלֹא הָלְכוּ עִם מֹשֶׁה לִפְנֵי פַּרְעֹה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם

לְבָרְכָה (שמות רבה ה), וְהִקְפִּיד ה' עֲלֵיהֶם, בְּאֹפֶן כִּי מֵהֶם יָצָא לָהֶם דָּבָר זֶה. וְאֵיךְ הוֹצִיא מִפִּיו דְּבָרִים נָכְרִים לוֹמַר "לָמָּה הֲרֵעֹתָה"?

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר מֹשֶׁה "לָמָּה הֲרֵעֹתָה, לָמָּה שְׁלַחְתָּנִי" בָּאָה הַתְּשׁוּבָה – כְּנֶגֶד "לָמָּה הֲרֵעֹתָה" דִּבֵּר אִתּוֹ קָשׁוֹת, שֶׁדִּבֵּר לִפְנֵי אֱלֹהָיו בְּלֹא דֶּרֶךְ כָּבוֹד, וְהֶעְלִים הַכָּתוּב הַדְּבָרִים לְצַד כְּבוֹדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁאָמַר לוֹ שֶׁיַּעֲמִידֵנוּ בַּמִּשְׁפָּט עַל זֶה בְּעֵת מִשְׁפָּט, וּכְנֶגֶד "לָמָּה שְׁלַחְתָּנִי" הֵשִׁיב "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'" – פֵּרוּשׁ: רַחְמָן אֲנִי, לָזֶה לֹא יָכֹלְתִּי לְסָבוֹל רְאוֹת יִשְׂרָאֵל בְּצַעַר עַד עֵת קֵץ, וְהִקְדַּמְתִּי לְשַׁלְּחֵךְ קוֹדֶם הַגְּעַת הַקֵּץ לְהָקֵל מֵעַל יִשְׂרָאֵל הַצָּרָה שֶׁל הַגָּלוּת. וּתְשׁוּבָה זוֹ אֵינָהּ צוֹדֶקֶת אֶלָּא אַחַר שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר לוֹ "עַתָּה תִרְאֶה", כִּי תֵּכֶף וּמִיָּד יַפְלִיא פֶּלֶא בְּפַרְעֹה מַכּוֹת נִפְלָאוֹת, וְתֵכֶף נִסְתַּלֵּק הַשִּׁעְבּוּד.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה ג,ו) בְּפָסוּק "מוֹצִיא אֲסִירִים בַּכּוֹשָׁרוֹת" – בְּכִי לְמִצְרַיִם וְשִׁירוֹת לְיִשְׂרָאֵל, וְהֵם שְׁתֵּי מִדּוֹת: מִדַּת הַדִּין וּמִדַּת רַחֲמִים. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב, כְּנֶגֶד מַה שֶּׁהֵכִין לָדוּן אֶת הַמִּצְרִיִּים אָמַר **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** שֶׁהוּא בְּחִינַת הַדִּין, וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁרָצָה לְהֵטִיב לְיִשְׂרָאֵל אָמַר **וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'**. וּבִכְלַל זֶה רָמַז לוֹ כִּי הַמַּכּוֹת הַגְּדוֹלוֹת הַמּוּכָנוֹת לָבֹא עַל הַמִּצְרִיִּים, הֲגַם שֶׁיָּבוֹאוּ דֶּרֶךְ כְּלָל עַל כָּל מִצְרַיִם וְיִשְׂרָאֵל נְתוּנִים נְתוּנִים הֵמָּה בְּתוֹכָם, וְדָבָר יָדוּעַ כִּי אֵין הַמַּשְׁחִית מַבְחִין וּמְחַבֵּל הַכֹּל, וּבִפְרָט בְּבֹא הַחֹשֶׁךְ הַדַּעַת נוֹתֶנֶת כִּי בְּוַדַּאי כִּי יַחְשִׁיךְ דֶּרֶךְ כְּלָל לְכָל יוֹשְׁבֵי אָרֶץ. לָזֶה אָמַר כִּי עֶרֶךְ הַדִּינִים הָרְמוּזִים בְּשֵׁם אֱלֹהִים אֲשֶׁר הֵכִין ה' לְהַשְׁקוֹת אֶת הַמִּצְרִיִּים תְּשַׁמֵּשׁ מִדַּת הָרַחֲמִים לְעֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ "אֲנִי ה'". וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות י:כג) "וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר", (שמות ט:ו) "וּמִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת" וְגוֹ'.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לג,ג) כִּי הָרְשָׁעִים מְהַפְּכִים מִדַּת הָרַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין, וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן כִּי גַּם מִדַּת הָרַחֲמִים הִסְכִּימָה לַעֲשׂוֹת דִּין בְּמִצְרַיִם, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** שֶׁהוּא כִּנּוּי לְדִין, **וַיֹּאמֶר אֵלָיו** וְגוֹ' אֲנִי מוֹדִיעֲךָ כִּי מִדַּת הַדִּין זוֹ הִיא מִשֵּׁם הַוָי"ה שֶׁגַּם הָרַחֲמִים נִתְהַפְּכוּ עֲלֵיהֶם לְדִין.

עוֹד יְרֻמַּז גַּם כֵּן כְּנֶגֶד יִשְׂרָאֵל עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה לג,ב) אַשְׁרֵיהֶם הַצַּדִּיקִים שֶׁמְּהַפְּכִים מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ מִדַּת הַדִּין זוֹ שֶׁאַתָּה רוֹאֶה נַעֲשֵׂית רַחֲמִים הַמִּתְכַּוֶּנֶת בְּשֵׁם הַוָי"ה, וּמִזֶּה יַחְלִיט מֹשֶׁה בְּדַעְתּוֹ כִּי נֶחְתָּם גְּזַר דִּין רָעַת פַּרְעֹה אָפְלוּ בְּהַסְכָּמַת הָרַחֲמִים, וְנֶחְתַּם גְּזַר דִּין טוֹבַת יִשְׂרָאֵל אָפְלוּ בְּמִדַּת הַדִּין, וּבָזֶה תֶּחֱזַקְנָה יָדָיו בַּשְּׁלִיחוּת.

עוֹד יְרֻצֶּה לְהָשִׁיב עַל מַה שֶּׁטָּעַן מֹשֶׁה לָמָּה לֹא קִנֵּא ה', וְאָמַר אֱלֹהִים אֲנִי, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** פֵּרוּשׁ שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו כִּי הוּא אֱלֹהִים וּמֵבִיא בַּמִּשְׁפָּט עַל הַכֹּל וְאֶת פַּרְעֹה יִשְׁפֹּט

מִשְׁפָּט שָׁלֵם, וְטַעַם שֶׁלֹּא מִהֵר, "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'", וְשָׁם זֶה יֵשׁ בּוֹ מִדּוֹת הָרְשׁוּמִים י"ג מִדּוֹת הָרַחֲמִים וְאַחַת מֵהֶם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם, שֶׁאֵינוֹ מְמַהֵר לְפָרֵעַ לָרְשָׁעִים בְּפֹעַל כַּפֵּיהֶם.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** – וּמִדַּת דִּין זֶה בָּאָה כְּנֶגֶד הַשָּׂלִיחַ שֶׁהוּא מֹשֶׁה, שֶׁדִּבֵּר לְפָנַי ה' שֶׁלֹּא כְּדֶרֶךְ הַמּוּסָר, אֲבָל כְּנֶגֶד הַמִּשְׁתַּלֵּחַ אֲלֵיהֶם שֶׁהֵם יִשְׂרָאֵל – "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'".

עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה** – יָשַׁב עָלָיו בַּדִּין, "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'" – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁצָּרִיךְ לָדוּן אוֹתְךָ, אֵלֶיךָ אֲנִי נוֹהֵג מִדַּת הָרַחֲמִים. וְהוּא שֶׁדִּיֵּק לוֹמַר "אֵלָיו אֲנִי ה'", וְהַטַּעַם עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה יז.) לְמִי נוֹשֵׂא עָוֹן – לְמִי שֶׁעוֹבֵר עַל פֶּשַׁע. וְיָדוּעַ הוּא כִּי מֹשֶׁה עָנָיו מְאֹד וּמַעֲבִיר עַל מִדּוֹתָיו יוֹתֵר מִכָּל הַנִּבְרָאִים, לָזֶה נָהֲגוּ ה' עִמּוֹ בְּמִדָּה זוֹ וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ שֶׁהָיָה רָאוּי לְבֹא עִמּוֹ בְּמִשְׁפָּט עָלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ "אֲנִי ה'" וְרָמַז לְמִדַּת "נוֹשֵׂא עָוֹן", וְאֵין כָּאן מִשְׁפָּט אֵלָיו.

עוֹד רָמַז ה' סוֹד אָמְרוֹ "ה' הוּא הָאֱלֹהִים" (מלכים א יח:לט), וְהוּא אָמְרוֹ "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר וְגוֹ' אֲנִי ה'", וְזֶה הוּא גִּלּוּי יִחוּד ה' אֲשֶׁר גִּלָּה ה' סוֹדוֹ אֶל עַבְדּוֹ נְבִיאוֹ נֶאֱמָן בֵּיתוֹ:

פסוק ג

וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהִזְכִּירָם בִּפְרָטוּת, לְצַד שֶׁכָּל אֶחָד יֵשׁ בּוֹ בְּחִינָה מְעֻלָּה. **אֶל אַבְרָהָם** שֶׁנִּתְעַלָּה לְצַד שֶׁהוּא אֲשֶׁר הִכִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ תְּחִלָּה מִבְּלִי שֶׁיְּקַדִּים אֵלָיו דָּבָר מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא כָּל מִי שֶׁקָּדַם לוֹ יְדִיעָה מֵהַבּוֹרֵא מִמַּעֲשָׂיו וְהַנְהָגָתוֹ עִם בְּרוּאָיו אֵין לְשַׁבֵּחַ אוֹתוֹ כְּשֶׁיֵּלֵךְ בְּדֶרֶךְ בָּחַר לוֹ יְהוָ, כִּי כָל מַשְׂכִּיל יִבְחַר בַּטּוֹב וּבְפָרָט בַּטּוֹב הַשָּׁלֵם וְהָעֲרֵב וְהַמַּפְלִא הוּא דֶּרֶךְ ה', מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַבְרָהָם, כִּי דָּבַק בַּה' קוֹדֶם שֶׁיּוּכַר אֶצְלוֹ מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ וְהַנְהָגָתוֹ, וּכְבָר כָּתַבְתִּי כִּי לְאַבְרָהָם לְמָנָה שֶׁיִּקְרְאוּ לוֹ (ישעיהו מא:ח) אוֹהֲבוֹ שֶׁל מָקוֹם, פֵּרוּשׁ אַהֲבַת הָאֱמֶת אַהֲבַת הַטּוֹב, כִּי הֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא הִכִּיר מִמֶּנּוּ אֶלָּא הַנִּסְיוֹנוֹת הַגְּדוֹלוֹת, אַף עַל פִּי כֵן דָּבַק בַּה' וַאֲהֵבוֹ וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בִּמְקוֹמוֹ.

אֶל יִצְחָק. שֶׁהָיְתָה בּוֹ בְּחִינָה אַחֶרֶת, שֶׁפָּשַׁט צַוָּארוֹ עַל גַּבֵּי הַמִּזְבֵּחַ.

וְאֶל יַעֲקֹב. שֶׁהָיָה שָׁלֵם, שֶׁלֹּא יָצְתָה מִמֶּנּוּ טִפָּה מְאוּסָה כְּיִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו.

וְהַכְּוָנָה בָּזֶה, שֶׁלְּכָל ג' הַדְּרָגוֹת הַצַּדִּיקִים בְּחִירֵי עוֹלָם לֹא נִגְלֵיתִי עֲלֵיהֶם אֶלָּא בְּאֵל שַׁדַּי, שֶׁהוּא גִּלּוּי הַדַּרְגָּה לְמַטָּה מֵהַדַּרְגַּת גִּלּוּי שֶׁנִּתְגַּלָּה לְמֹשֶׁה שֶׁהוּא בְּשֵׁם ה', כְּאָמְרוֹ "אֲנִי ה'", וְהַכְּוָנָה בָּזֶה לְהוֹדִיעוֹ כִּי הוּא כָּפוּי בְּטוֹבָתוֹ שֶׁל מָקוֹם שֶׁכָּל כָּךְ הֶחְשִׁיבוֹ מֵהָאָבוֹת וְהוּא מְדַבֵּר לְפָנָיו בְּמַעוּט דֶּרֶךְ אֶרֶץ.

וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר בִּנְבוּאַת הָאָבוֹת גַּם כֵּן (בראשית יח:א) "וַיֵּרָא אֵלָיו ה'", מִדְּבַר ה' כָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי הַכָּתוּב שָׁם יַגִּיד שֶׁנִּגְלָה לָהֶם ה', אֲבָל לֹא הִשִּׂיגוּ לְדַעַת וּלְהַכִּיר בְּחִינָה

זוֹ הַנִּפְלָאָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִתְוַדְּעָה לָהֶם בְּחִינָה זוֹ הָעֶלְיוֹנָה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: הוֹדָעַת יִחוּד שְׁנֵי שֵׁמוֹת יַחַד שֶׁהֵם שְׁמִי ה' שֶׁנּוֹדַעְתִּי לְךָ, כְּאָמְרוֹ "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֲנִי ה'", וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (מלכים א יח:לט) "ה' הוּא הָאֱלֹהִים", וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (זכריה יד:ט) "ה' אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד". לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם לְהָאָבוֹת, פֵּרוּשׁ: סוֹד שְׁנֵי שֵׁמוֹת יַחַד, שְׁמִי, ה', שֶׁהֵם אֱלֹהִים הַוָּי"ה, שֶׁהַדִּין יֵעָשֶׂה רַחֲמִים וְרַחֲמִים יֵעָשׂוּ מִשְׁפָּט – לֹא נוֹדַעְתִּי, וְהָבֵן. וְאָמַר "לֹא נוֹדַעְתִּי" כִּי ה' בָּרוּךְ הוּא הוּא שְׁמוֹ וּשְׁמוֹ הוּא, וְאֵינוֹ כִּשְׁאָר הַנִּבְרָאִים שֶׁחֲלוּקִים מִשְׁמָם וּשְׁמָם חָלוּק מֵהֶם, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא יִצְדַּק לוֹמַר "לֹא הוֹדַעְתִּי" כִּי הַשֵּׁם הוּא הַמְדַבֵּר, וְאִם כֵּן צָרִיךְ לוֹמַר **לֹא נוֹדַעְתִּי**.

עוֹד יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **בְּאֵל שַׁדָּי וּשְׁמִי** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרְשׁוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (זוהר ח"ב כג.) בְּפָסוּק "וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי", כִּי מִדַּת "כֹּה" הִיא בְּחִינַת הַהֵיכָל שֶׁהוּא שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְיִחוּדָהּ הוּא חַי הָעוֹלָם, וְזֶה בְּחִינַת יִחוּד קָטָן. וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְיַחֵד יִחוּד עֶלְיוֹן וְאָמַר "וְאַתָּה שָׁלוֹם", רָמַז לְמָקוֹם גָּבוֹהַּ שֶׁהוּא תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל הָרָמוּז בָּוָא"ו. וְאוּלַי כִּי הֵן הֵן הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים כָּאן בְּאָמְרוֹ **בְּאֵל שַׁדָּי**, שֶׁזֶּה הוּא בְּחִינַת חַי, אֲבָל **וּשְׁמִי ה'** שֶׁהוּא יִחוּד הָעֶלְיוֹן הָרָמוּז בְּתֵבַת "וְאַתָּה" שֶׁגִּלָּה לְמֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** וְגוֹ' **אֲנִי ה'**, **לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם** וְגוֹ', וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה, כִּי בָּא הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא לְהָשִׁיב לְמֹשֶׁה עַל שֶׁשְּׁלָחוֹ קוֹדֶם הַקֵּץ, וְאָמַר כִּי הֲגַם שֶׁשָּׁם קֵץ לַחֹשֶׁךְ לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהַקֵּץ עֲדַיִן לֹא נִשְׁלַם, יֵשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי הַקֵּץ שֶׁעָשִׂיתִי לְהָאָבוֹת הוּא בְּחִינַת אֵל שַׁדַּי, וּבוֹ שַׂמְתִּי לַגָּלוּת גְּבוּל וְאָמַרְתִּי לוֹ דַּי, אֲבָל בְּחִינָה אַחֶרֶת לֹא נוֹדַעְתִּי, פֵּרוּשׁ לֹא אָמַרְתִּי לָהֶם הַקֵּץ שֶׁיִּהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת הָרַחֲמִים אִם יְבַקְּשׁוּ וְיִעוֹרְרוּ רַחֲמִים, כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁבִּקְּשׁוּ מִמֶּנִּי רַחֲמִים וַיִּדְפְּקוּ עַל דַּלְתֵי הָרַחֲמִים קוֹדֶם הַקֵּץ, "לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם". וְלָכֵן הֲגַם שֶׁלֹּא שָׁלְמוּ יְמֵי הָעִנּוּי וְהַצָּרָה, אַף עַל פִּי כֵן רִחַמְתִּי עֲלֵיהֶם בְּמִדַּת הַוָּי"ה, וְהוּא אָמְרוֹ בִּתְחִלָּה **אֲנִי ה'**, וְהָבֵן.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם** – פֵּרוּשׁ, אֵיךְ אֵעְלִים רַחֲמִים מֵעַם זֶה אֲשֶׁר הֵם בָּנַי בְּחוּנַי שֶׁנִּגְלֵיתִי עַל אֲבוֹתָם, וְלֹא לְאֶחָד בִּלְבַד אֶלָּא לִשְׁלֹשֶׁת הָאָבוֹת, לְכָל אֶחָד בִּזְמַנּוֹ. וְלָזֶה הִפְסִיק בֵּינֵיהֶם "אֶל אַבְרָהָם אֶל יִצְחָק וְאֶל יַעֲקֹב", וְלֹא אָמַר "אֶל אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב", וְזֶה יַגִּיד שֶׁבַח כָּל אֶחָד בִּפְנֵי עַצְמוֹ בְּאֵל שַׁדַּי, הוּא חִבַּת גִּילּוּי שְׁכִינָה. וְאָמְרוֹ **וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם** – פֵּרוּשׁ, עֲדַיִן לֹא הוֹדַעְתִּי מִדַּת רַחֲמַי לָהֶם, שֶׁכָּל הַהַבְטָחוֹת שֶׁהִבְטַחְתִּים עֲדַיִן לֹא הֵבֵאתִי עֲלֵיהֶם, וַאֲנִי חָפֵץ לְהוֹדִיעַ לָהֶם מִדַּת רַחֲמַי כִּי לָהֶם יֵאוֹתוּ. וְנִתְכַּוֵּן ה' בָּזֶה לְהוֹדִיעַ גּוֹדֶל חִבָּתָם בְּעֵינָיו.

פסוק ד

וְגַם הֲקִימֹתִי וגו'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי יוֹדִיעֵנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יַפְלִיא בֵּינוֹ וּבֵין הָאָבוֹת, יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וְגַם הֲקִימֹתִי** כְּאִלּוּ אָמַר וַהֲגַם שֶׁהֲקִימֹתִי וגו', אוֹ וְגַם שֶׁהֲקִימֹתִי וגו', אַף עַל פִּי כֵן לֹא הִשְׁגִּינוּ לְהוֹדִיעַ לָהֶם שְׁמִי ה' כְּמוֹ שֶׁהִשַּׁגְתָּ אַתָּה.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר כִּי דָּבָר זֶה הוּא דָּבָר שֶׁה' בָּרוּךְ הוּא חַיָּב לַעֲשׂוֹתוֹ כִּבְיָכוֹל, מִלְּבַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם בְּאֵל שַׁדַּי וְהִבְטִיחָם, עוֹד לוֹ שֶׁקִּיֵּם עִמָּהֶם שְׁבוּעָה וְכוּ', וּמֵעַתָּה צָרִיךְ לְקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ וְהַדָּבָר בְּהֶכְרֵחַ לִהְיוֹת. וּבָזֶה תֶּחֱזַקְנָה יָדָיו שֶׁל מֹשֶׁה כְּשֶׁיֵּדַע כִּי דָּבָר זֶה אֵין לוֹ מְנִיעָה מִלִּהְיוֹת כֵּן. וַהֲגַם שֶׁכְּבָר הֻשִּׁיבוֹ עַל מַה שֶּׁטָּעַן מֹשֶׁה שֶׁהָיָה לוֹ לְעַכֵּב הַשְׁלִיחוּת עַד עֵת קֵץ וֶהֱשִׁיבוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ **אֲנִי ה'** כִּי לֹא יוּכַל לִסְבוֹל לִכְבוֹשׁ אֶת רַחֲמָיו, עֲדַיִן יֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁיִּתְעַצֵּל מֹשֶׁה בִּגְמַר שְׁלִיחוּת הַיְצִיאָה כְּשֶׁיִּרְאֶה כָּל חוֹזֶק לֵב פַּרְעֹה אוֹ עַל הַיָּם יֵרָתַע לַאֲחוֹרָיו, לָזֶה הוֹדִיעוֹ אֵל עֶלְיוֹן כִּי הַדְּבָרִים הֵם עָלָיו בְּתוֹקֶף הַשְּׁבוּעָה לָתֵת לָהֶם אֶת הָאָרֶץ.

אֵת אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁהִזְכִּיר שְׁמָהּ "אֶרֶץ כְּנַעַן", וְחָזַר וְאָמַר "אֵת אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם"? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי הַגֵּרוּת כְּבָר הִתְחִיל מִימֵי הָאָבוֹת, וְנָפְקָא מִנָּהּ לְהַתְחִיל הַמִּנְיָן מִזְּמַן הָאָבוֹת וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה. אֶלָּא כִּי עֲדַיִן קָשֶׁה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם", לָמָּה אָמַר "אֵת" שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהֵם שְׁתֵּי אֲרָצוֹת? וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהוֹסִיף אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (בראשית כו:ג) "גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְגוֹ' כִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן" וגו', יְעַיֵּן שָׁם.

פסוק ה

וְגַם אֲנִי שָׁמַעְתִּי וגו'. אָמְרוֹ **וְגַם** פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁהִתְפַּלְּלוּ לְמִדַּת הָרַחֲמִים, וּמִלְּבַד אַהֲבַת הָאָבוֹת וּבְרִיתָם, יֵשׁ בְּחִינָה שְׁלִישִׁית שֶׁלְּצַד צַעֲקָתָם לְבַד מֵהַשְׁעִבּוּד שָׁמַע ה' קוֹל צַעֲקָתָם מִכְּאֵב לֵב. וְהוּא אָמְרוֹ **וְגַם אֲנִי**, וּפֵרוּשׁ "אֲנִי" הוּא שֵׁם הָרַחֲמִים שֶׁאָמַר בַּתְּחִלָּה "וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה'", מִצַּד רַחֲמֵי לְבַד שָׁמַעְתִּי אֶת נַאֲקָתָם, פֵּרוּשׁ, צְעָקָה מִכְּאֵב לֵב כְּחָלְל הַנּוֹאָק מִבְּלִי צוֹרֶךְ תְּפִלָּתָם, וְהוּא שֶׁדַּיֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִידִים אוֹתָם**, פֵּרוּשׁ, בְּחִינַת צַעַר הַשִּׁעְבּוּד שֶׁמְּצָרִים מַעֲבִידִים אוֹתָם הוּא שֶׁשָּׁמַעְתִּי. וְעַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות ב:כג) "וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבוֹדָה". גַּם יִתְיַשֵּׁב לְפִי שְׁאָר הַדְּרָכִים שֶׁכָּתַבְנוּ, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין:

וָאֶזְכֹּר אֶת בְּרִיתִי. פֵּרוּשׁ גַּם כֵּן לְנֶאֱלָם לָתֵת לָהֶם אֶת הָאָרֶץ, וְהִיא הַבְּרִית הָרִאשׁוֹמָה בְּסָמוּךְ, וַאֲנִי מַקְדִּים בִּזְמַן זֶה לְצַד הָרַחֲמִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה. וְהָאוֹמֵר שֶׁהַבְּרִית הִיא לְיִפְרַע מִן הַגּוֹי הָעוֹבֵד, לֹא הוּזְכְּרָה בְּרִית זוֹ בְּסָמוּךְ וְדוֹחֵק לְהַרְחִיק הַדְּבָרִים:

פסוק ו

לָכֵן אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה'. פֵּרוּשׁ, הוֹדִיעֵם מִשְׁמִי כִּי מִדָּתִי מִדַּת רַחֲמִים וְרִחַמְתִּי עֲלֵיהֶם, וּמִלְּבַד הוֹדָעָה זוֹ תֹּאמַר לָהֶם סֵדֶר הַטּוֹבוֹת אֲשֶׁר אֶעֱשֶׂה לָהֶם **וְהוֹצֵאתִי** וְגוֹ'. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לָכֵן** לְשׁוֹן שִׁבּוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּע ה' לַעֲשׂוֹת כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר יְחֶזְקֵאל (יחזקאל כ:ו) "בַּיּוֹם הַהוּא נָשָׂאתִי יָדִי לָהֶם לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם".

וְאָמְרוֹ **וְהוֹצֵאתִי** וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לְסַדֵּר סֵדֶר הַטּוֹבוֹת, כִּי בַּתְּחִלָּה יֵקֵל עֹל סֻבָּלָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם** שֶׁהוּא תּוֹקֶף הַשִּׁעְבּוּד, וְזֶה הָיָה תֵּכֶף וּמִיָּד בְּמַכַּת הַיְאוֹר נִתְפָּרְדָה חֲבִילַת נוֹגְשִׂים וְשׁוֹטְרִים, אֲבָל יִשְׂרָאֵל הָיוּ עוֹבְדִים קְצָת כִּי אֵימַת הַמַּצְרִיִּים הָיְתָה עֲלֵיהֶם וּמֵעַצְמָם הָיוּ עוֹבְדִים עֲבוֹדָה קַלָּה. וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וְהִצַּלְתִּי אֶתְכֶם מֵעֲבֹדָתָם** שֶׁתֵּעָקֵר עֲבוֹדָה מֵהֶם כָּל עִקָּר, וְאַחַר כָּךְ **וְגָאַלְתִּי אֶתְכֶם** הֵיא יְצִיאָתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבִכְלָל פֹּרָט זֶה הֵיא קְרִיעַת יַם סוּף, שֶׁאִם לֹא כֵּן זוֹ גְּאֻלָּה שֶׁאַחֲרֶיהָ כְּלִיָּה בַּר מִינָן, וְלָזֶה לֹא אָמַר "וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ" אֶלָּא "וְגָאַלְתִּי" לוֹמַר הוֹצָאָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ גְּאֻלָּה אִם יִרְדֹּף אוֹיֵב יִרְדֹּף בְּאַף וּבְחֵמָה שְׁפוּכָה. וְאַחַר כָּךְ **וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם** שֶׁהוּא מַתַּן תּוֹרָה, כִּי שָׁם נִתְיַחַדְנוּ לוֹ לְעָם וְיָחֵד שְׁמוֹ עָלֵינוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים**.

אוֹ יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז,א) בְּפִסּוּק "וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמֶּךָ" וְגוֹ' (שמות לג:טז), כִּי בִּקֵּשׁ מֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם מֵה' שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עַל אֻמּוֹת הָעוֹלָם, וְהֶשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן "גַּם אֶת הַדָּבָר וְגוֹ' אֶעֱשֶׂה" עַד כָּאן, וּכְנֶגֶד זְמַן זֶה אָמַר **וְהָיִיתִי לָכֶם** וְגוֹ', וְלֹא לְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, שֶׁלֹּא יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ עֲלֵיהֶם.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ו,ד) כִּי אַרְבַּע גְּאוּלוֹת נֶאֶמְרוּ בְּפִסּוּק זֶה, וְאוּלַי כִּי הֵם רְמוּזִים בְּשֵׁם הַוָיְ"ה שֶׁאָמַר ה' פֶּתַח דְּבָרָיו **אֱמֹר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה'**, וּלְצַד זֶה שֵׁם הַפּוֹעֵל יִפְעַל אַרְבַּע מִינֵי גְּאוּלוֹת. וּלְפִי זֶה יְדוּיַק אָמְרוֹ **וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים** עַל גְּאוּלָה הַבָּאָה בְּחִינַת ה"א אַחֲרוֹנָה, כִּי תִקָּרֵא שֵׁם אֱלֹהִים כַּיָּדוּעַ לְאַנְשֵׁי אֱמֶת. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ אַחַר שֶׁסִּדֵּר אַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת שֶׁל גְּאוּלָה: "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי שֵׁם הַוָיְ"ה", פֵּרוּשׁ, וְזֶה לְךָ הָאוֹת אַרְבַּע גְּאוּלוֹת.

פסוק ז

וִידַעְתֶּם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, עַכְשָׁיו יֵשׁ לָכֶם לָדַעַת יְדִיעָה בְּרוּרָה **כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם** הוּא **הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרַיִם**, פֵּרוּשׁ, לָתֵת עֲלֵיכֶם סִבְלוֹת אֱלָהוּתִי. עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר לָהֶם שֶׁיְּשַׁגִּיחוּ לְהַכִּיר מִדּוֹת אֱלֹהֵיכֶם, כִּי אֵל רַחוּם ה' אֱלֹהֵיכֶם.

פסוק ח

וְהֵבֵאתִי וְגוֹ'. קָשֶׁה, כִּי דִּבְרֵי אֵל עֶלְיוֹן דְּבָרוֹ טָהוֹר הוּא, כִּי יוֹצְאֵי מִצְרַיִם הֵם הַנִּכְנָסִים לָאָרֶץ, דִּכְתִיב: "וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ", וְלֹא מָצִינוּ שֶׁכֵּן הָיָה, אֶלָּא וְאֶת בְּנֵיהֶם הֵבִיא שָׁמָּה, אֲבָל כָּל דּוֹר יוֹצְאֵי מִצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה נָפְלוּ פְּגָרֵיהֶם בַּמִּדְבָּר. וְתִגְדַּל הַקֻּשְׁיָא לְמַה שֶׁאָמַרְנוּ שֶׁנִּשְׁבַּע ה' עַל כָּל הַדְּבָרִים בְּאָמְרוֹ "לָכֵן", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ו,ד) אֵין "לָכֵן" אֶלָּא לְשׁוֹן שְׁבוּעָה.

וְנִרְאֶה כִּי מִקּוֹר הַחָכְמָה נִתְחַכֵּם עַל קֻשְׁיָא זוֹ, וְקוֹדֶם אָמְרוֹ **וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם** וְגוֹ', אָמַר **וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה' הַמּוֹצִיא** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ תְּנַאי הוּא הַדָּבָר וּבָזֶה "וְהֵבֵאתִי" וְגוֹ', וְזוּלַת זֶה אִם תְּנַאצוּ ה' אֵין כָּאן הַבְטָחָה זוֹ. וַאֲשֶׁר עַל כֵּן כָּתַב פְּרָט זֶה שֶׁל יְדִיעַת ה' וְגוֹ' בְּאֶמְצַע הַבְטָחוֹת הַטּוֹבוֹת, וְלֹא אַחַר וְלֹא הִקְדִּים, לוֹמַר עַד כָּאן הוּא בִּשְׁבוּעָה בְּלֹא תְּנַאי, אֲבָל פְּרָט זֶה שֶׁל הֲבָאָתָם לָאָרֶץ תְּנַאי הוּא הַדָּבָר "וִידַעְתֶּם" וְגוֹ', אָז "הֵבֵאתִי", וְזוּלַת זֶה יִהְיֶה מַה שֶּׁיִּהְיֶה.

פסוק ט

מִקֹּצֶר רוּחַ. אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ בְּנֵי תּוֹרָה לֹא שָׁמְעוּ, וְלָזֶה יִקָּרֵא **קֹצֶר רוּחַ** כִּי הַתּוֹרָה מַרְחֶבֶת לִבּוֹ שֶׁל אָדָם.

וּמֵעֲבוֹדָה קָשָׁה. טַעַם אָמְרוֹ **וּמֵעֲבוֹדָה**, זֶה יַגִּיד כִּי מִלְּבַד צַעַר הֲעֲבוֹדָה עוֹד הָיָה לָהֶם קֹצֶר רוּחַ, וְהַטַּעַם בִּרְאוֹתָם כַּמָּה כָּבְדָה עֲלֵיהֶם הַמְּלָאכָה קָצְרָה נַפְשָׁם מִלְּבַד פְּרָט צַעַר הֲעֲבוֹדָה, וְגַם מֵדֶרֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר תִּקְצַר נַפְשׁוֹ לֹא יוּכַל עֲבוֹד כִּי יֵחָלֵשׁ לְמַכְאוֹבוֹ, וְרָעִים הֵם הַשִּׁנַּיִם, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר **וּמֵעֲבוֹדָה** כִּי קָצְרָה רוּחָם וְגַם כָּבְדָה עֲבוֹדָתָם.

עוֹד לְמָה שֶׁנִּתְבַּשְּׂרוּ יִשְׂרָאֵל בְּשׂוֹרַת הַגְּאֻלָּה, נִתְרַחֵב לְבָבָם וַתְּחִי נַפְשָׁם וְרוּחָם, וּכְשֶׁחָזְרוּ לְשַׁעְבּוּד, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיוּ מְשֻׁתָּעְבָּדִים אֶלָּא שִׁעוּר הָרֶגִיל וּלְמַטָּה מִמֶּנּוּ, אַף עַל פִּי כֵן תִּקְצַר רוּחַ, וְהַמַּשְׂכִּיל בְּטִבְעִיּוּת הַרְכָּבַת הָאֱנוֹשִׁי יַשְׂכִּיל עַל דָּבָר. וּמוֹדִיעַ עוֹד הַכָּתוּב שֶׁגַּם הִכְבִּידוּ עֲלֵיהֶם יוֹתֵר מֵהָרֶגִיל, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמֵעֲבֹדָה** וְגוֹ'.

פסוק י

לֵאמֹר בֹּא דַבֵּר וְגוֹ'. אָמְרוֹ **לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ שֶׁיֹּאמַר אֵלָיו כִּי הוּא אָמַר לוֹ בֹּא דַבֵּר, וְאָמְרוֹ **וִישַׁלַּח** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו הֲגַם שֶׁלֹּא קָדַם לוֹ דָּבָר, לְצַד שֶׁשְּׁלִיחוּת מֹשֶׁה לְדַבֵּר לְפַרְעֹה הוּא עִנְיָן גָּדוֹל לְדַבֵּר הֶדְיוֹט לִפְנֵי מֶלֶךְ, וְעוֹד לוֹ שֶׁיְּדַבֵּר אֵלָיו דְּבָרִים הַנּוֹקְבִים לִבּוֹ לְהוֹצִיא בָּלְעוֹ מִפִּיו.

עוד יִרְצֶה לוֹמַר אֲלֵיו, כִּי לֹא מִלְּבַד שֶׁאִם יֵצְאוּ מֵעַצְמָן לֹא יְעַכֵּב עַל יָדָם, אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ הוּא בְּעַצְמוֹ לְשַׁלְּחָם גַּם כֵּן וְיֹאמַר לָהֶם "קוּמוּ צְאוּ". עוֹד יִרְצֶה שֶׁמַּבְטִיחוֹ שֶׁיְּדַבֵּר וּבְוַדַּאי שֶׁיְּשַׁלַּח וְגוֹ' לְבַסּוֹף.

פסוק יב

לִפְנֵי ה' לֵאמֹר הֵן וְגוֹ'. קָשֶׁה אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כִּי לְמִי יֹאמַר ה' דִּבְרֵי מֹשֶׁה? וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי לֹא הֵשִׁיב מֹשֶׁה תְּשׁוּבָה זוֹ לְבַל יֵלֵךְ בִּשְׁלִיחוּת זֶה, אֶלָּא כְּמִי שֶׁמִּתְלוֹנֵן עַל עַצְמוֹ שֶׁלֹּא הִצָּלִיחַ, וְהוּא אָמְרוֹ תֵּיבַת **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין תַּכְלִית הַדִּבּוּר אֶלָּא הָאֱמִירָה, לֹא תַּכְלִית זוּלָתָהּ שֶׁהִיא מְנִיעַת הַשְּׁלִיחוּת, וְהָבֵן.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי כַּוָּנַת דְּבָרָיו הֵם לוֹמַר אֱמִירָה אַחֶרֶת, וְהִיא מוּבָנֶת מֵהַדִּבּוּר מֵאָמְרוֹ "הֵן בְּנֵי וְגוֹ' וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם", רוֹצֶה לוֹמַר בָּזֶה כִּי יִהְיֶה ה' רוֹפְאֵהוּ, וְעַיֵּן בְּפָסוּק "הֵן בְּנֵי" וְגוֹ':

הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. קַל וָחוֹמֶר זֶה יִצְדַּק לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "מִקְצָר רוּחַ", שֶׁהֵם דִּבְרֵי תּוֹרָה, יִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק מֹשֶׁה קַל וָחוֹמֶר, כִּי לֹא חָשַׁב כִּי זֶה גּוֹרֵם. וְאִם נֹאמַר כִּי מֹשֶׁה גַּם כֵּן יָדַע כִּי טַעַם שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ הוּא לְצַד קוֹצֶר רוּחַ, יִהְיֶה הַקַּל וָחוֹמֶר מֻפְרָךְ.

וְאוּלַי כִּי יִשְׁפּוֹט קַל וָחוֹמֶר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁהֲגַם כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּקֹצֶר רוּחַ, יֵשׁ בָּהֶם גַּם כֵּן שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: הָאַחַת שֶׁהֵם בַּעֲלֵי אֱמוּנָה וּמַכִּירִים מַלְכוּת שָׁמַיִם, וְהַשְּׁנִיָּה שֶׁהַבְּשׂוֹרָה הִיא בְּשׂוֹרָה טוֹבָה וְעָצוּמָה. וּשְׁתֵּי אֵלּוּ אֵינָם בְּפַרְעֹה, כִּי הוּא כְּפַר בָּעִקָּר וְאָמַר "מִי ה'" חָס וְשָׁלוֹם, וְגַם דְּבָרִים הַמַּכְהִים אֶת עֵינָיו וְהַנּוֹקְבִים אֶת לִבּוֹ. וְאִם כֵּן קַל וָחוֹמֶר נָכוֹן הוּא, וּמָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם שְׁתֵּי מִדּוֹת הַנִּזְכָּרִים לֹא הִטָּה ה' לְבָבָם לִשְׁמֹעַ וְלֹא שָׁמְעוּ מִצַּד טַעַם כָּל שֶׁהוּא שֶׁיֵּשׁ לָהֶם קֹצֶר רוּחַ, וְאֵיךְ יִשְׁמַע פַּרְעֹה שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי סִבּוֹת מוֹנְעוֹת מִמֶּנּוּ הַשְׁמִיעָה, שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין כָּל עִקָּר וְהֵם דְּבָרִים שֶׁחוֹנְקִים אוֹתוֹ, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִשְׁמַע הֲגַם שֶׁאֵינוֹ קְצוּר רוּחַ. שֶׁקֹּצֶר רוּחַ שֶׁל פַּרְעֹה בִּדְבָרֵי מֹשֶׁה וְגַם בִּדְבָרֵי הַמְשֻׁלָּחַ הוּא יוֹתֵר מִקְּצָרוּת רוּחַ שֶׁל יִשְׂרָאֵל, וְאִלּוּ הָיָה כֹּחַ בִּדְבָרֵי מֹשֶׁה לְהַכְרִיחַ לְפַרְעֹה לִשְׁמֹעַ אֵלָיו, מִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁהָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוֹמְעִים אֵלָיו הֲגַם הֱיוֹתָם בְּקֹצֶר רוּחַ. וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר הֵן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לְהַקְשׁוֹת מָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְכוּ', הֲלֹא יֵשׁ גַּם כֵּן לֵאמֹר לְהַכְרִיעַ הַבְּנָיָא הַהוּא כַּנִּזְכָּר.

וְאָמְרוֹ **וַאֲנִי עֲרַל** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ: וְעוֹד בָּהּ עֲצָרְיָה כִּי הוּא עֲרַל שְׂפָתַיִם, וְיֹאמַר פַּרְעֹה: אִם אֱלֹהֵי הָעִבְרִים שֹׁלִיט וְכֹל יָכוֹל, לָמָּה לֹא רִפֵּא אֶת מֹשֶׁה?, וּבְעֵרֶךְ עִנְיָן זֶה גַּם כֵּן יִשְׁתַּנֶּה פַּרְעֹה מִיִּשְׂרָאֵל, לִהְיוֹתוֹ חָסֵר הָאֱמוּנָה בְּכָל שֶׁהוּא יְנַסֶּה לְהַרְחִיק הָאֱמוּנָה וּלְהַכְזִיבָהּ חָס וְשָׁלוֹם.

עוֹד יִרְצֶה, לְצַד שֶׁדִּקְדֵּק ה' בִּדְבָרָיו שֶׁאָמַר לוֹ בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (שמות ד:טז) עַל אַהֲרֹן "וְדִבֶּר הוּא לְךָ אֶל הָעָם", מִכָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי אֵין אַהֲרֹן לוֹ לְפֶה אֶלָּא אֶל הָעָם וְלֹא לְפַרְעֹה.

וְכֵן תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות ד:ל) בִּשְׁלִיחוּת רִאשׁוֹנָה אֶל הָעָם "וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה", וּבְדַבְּרָם לְפַרְעֹה אָמַר (שמות ה:א) "וַיֹּאמְרוּ אֶל פַּרְעֹה", מוּכָח כִּי מֹשֶׁה יְדַבֵּר. וְטַעַם אָמְרוֹ "וַיֹּאמְרוּ" לְשׁוֹן רַבִּים, כֵּן מִשְׁפַּט כָּל שְׁנַיִם שֶׁאֶחָד מְדַבֵּר וְאֶחָד מַסְכִּים יֵחָשְׁבוּ כִּי שְׁנֵיהֶם דִּבְּרוּ. וְאִם תֹּאמַר כַּלֵּךְ לְדַרְכּוֹ זֶה, אַהֲרֹן דִּבֵּר וּמֹשֶׁה הִסְכִּים – מִמַּה שֶׁרָאִינוּ שֶׁדִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר בְּדִבּוּר אֶל הָעָם "וַיְדַבֵּר אַהֲרֹן" בְּדִיּוּק, גַּם בְּדִבְרֵי ה' מָצִינוּ שֶׁלֹּא אָמַר אֶלָּא "וְדִבֶּר הוּא לְךָ אֶל הָעָם", זֶה יַגִּיד כִּי הַדְּבָרִים יַצְדִּיקוּ לָנוּ. וּכְפִי זֶה הַכָּרַעַת צַד קַל וְחוֹמֶר הוּא אָמְרוֹ "וַאֲנִי עֲרַל שְׂפָתָיִם", כִּי בְּחִינָה זוֹ אֵינָהּ אֶלָּא בְּפַרְעֹה כִּי מֹשֶׁה יְדַבֵּר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֶל הָעָם כִּי אַהֲרֹן הוּא הַמְדַבֵּר. וְאוּלַי כִּי לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר בְּעֶרְךְ יִשְׂרָאֵל תֵּבֵת **אֵלַי** וּבְעֶרְךְ פַּרְעֹה אָמַר **יִשְׁמָעֵנִי**, כִּי יִשְׂרָאֵל אֵינָם שׁוֹמְעִים מִפִּיו מַמָּשׁ אֶלָּא מִפִּי אַהֲרֹן, אֲבָל פַּרְעֹה הָיָה שׁוֹמֵעַ מִמֹּשֶׁה עַצְמוֹ. וּשְׁמוֹר לְךָ פְּרָט זֶה לְהָבִין אִמְרֵי קָדוֹשׁ בְּסָמוּךְ.

פסוק יג

וַיְדַבֵּר ה' וגו'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה דִּבֶּר ה' לָהֶם. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וַיְצַוֵּם אֶל** וגו'. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ז,ג) דָּרְשׁוּ שֶׁיִּנְהֲגוּ יִשְׂרָאֵל בְּנַחַת וְגַם שֶׁיִּנָּהֲגוּ כָּבוֹד בַּמַּלְכוּת, וְזֶה דֶּרֶךְ דָּרֹשׁ. עוֹד קָשֶׁה הֵיכָן תִּשּׁוּבַת אֵל עֶלְיוֹן לִדְבָרֵי שִׁלּוּחוֹ, וּמַה גַּם שֶׁטַּעַן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת, וְלוּ יְהִי שֶׁטָּעָה וְקַל וָחֹמֶר אֵינוֹ קַל וָחֹמֶר, הָיָה לוֹ לִסְתֹּר דְּבָרָיו, וַהֲגַם שֶׁנּוּכַל לוֹמַר כִּי הָעִדֵּר הַתְּשׁוּבָה הִיא הַהַכְחָשָׁה בְּקַל וָחֹמֶר כִּי אֵינֶנּוּ נָכוֹן, עִם כָּל זֶה בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ אֵין אָנוּ יְכוֹלִין לוֹמַר כֵּן, בְּהָעִיר הֶעָרָה אַחַת בַּכָּתוּב שֶׁאַחַר זֶה "וַיְדַבֵּר ה'" וגו' – אִם נֹאמַר שֶׁמַּה שֶּׁאָמַר מֹשֶׁה "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" לֹא חָשׁ לַהֲשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן, אִם כֵּן לָמָּה לֹא רָצָה ה' לְדַבֵּר הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּפָסוּק "וַיְדַבֵּר" וגו' גַּם הַצַּוָּאָה הַלָּז שֶׁאָמַר "וַיְצַוֵּם" עַד אַחַר דִּבֶּר מֹשֶׁה לְפָנָיו "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"?

אָכֵן הַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי בָא לַהֲשִׁיבוֹ עַל טַעֲנָתוֹ שֶׁלֹּא הֶחְשִׁיבוּהוּ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ דְּבָרָיו, וְעוֹד לוֹ כִּי לְצַד פַּרְעֹה כִּי מֹשֶׁה יְדַבֵּר יֵשׁ לוֹ גֵּרְעוֹן וּפְחִיתוּת לְצַד הֱיוֹתוֹ עֲרַל שְׂפָתַיִם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וּבָאָה הַתְּשׁוּבָה עַל זֶה **וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן** פְּרוּשׁ, הַשְׁוָה אוֹתָם בַּשְּׁלִיחוּת וּבָזֶה יְדַבֵּר אַהֲרֹן גַּם לְפַרְעֹה כִּי שְׁנֵיהֶם שָׁוִים בַּדָּבָר, וּלְצַד שֶׁלֹּא יִהְיוּ נֶחְשָׁבִים לִשְׁמֹעַ לָהֶם אָמַר **וַיְצַוֵּם** פְּרוּשׁ הִמְלִיכָם עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל פַּרְעֹה עַל דֶּרֶךְ (שמואל א יג:יד) "וַיְצַוֵּהוּ ה' לְנָגִיד", וּמֵעַתָּה הִנֵּה מוֹרָאָם עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל פַּרְעֹה.

וְאָמַר **לְהוֹצִיא** וגו', פְּרוּשׁ, לְסִבַּת פְּרָט זֶה הִקְנָה לָהֶם ה' בְּחִינַת הַמַּלְכוּת עַל יִשְׂרָאֵל לְבַל יְמָאֲנוּ לָצֵאת, וְעַל פַּרְעֹה לְבַל יַעֲכֵב עַל יָדָם. וּמִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁיֵּשׁ רְשׁוּת לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לְרַדּוֹת בְּאִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמְּמָאֵן לָצֵאת. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן מֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא

שָׁמְעוּ אֵלַי", פֵּרוּשׁ, לֹא רָצוּ לְצֵאת, כִּי אָמְרוּ "יָנִיחַ לָנוּ בֶּן עַמְרָם בְּמִקוֹמֵנוּ". לָזֶה הִמְלִיךְ ה' אֶת הָאַחִים לִמְלָכִים עֲלֵיהֶם כַּנִּזְכָּר, וּמֵעַתָּה פָּרְחָה לָהּ טַעֲנַת "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', כִּי מֵעַתָּה וָהָלְאָה מוֹרָא מַלְכוּת עֲלֵיהֶם וְעַל פַּרְעֹה, וִידַבֵּר מֹשֶׁה אֵלָיו כְּדַבֵּר אֶל עַבְדּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַדְּבָרִים עַל נָכוֹן.

פסוק יד

אֵלֶּה רָאשֵׁי וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהֶעֱלָה מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד מֹשֶׁה, לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסָמוּךְ שֶׁהִמְלִיכָם עַל יִשְׂרָאֵל, יֵחֵס אוֹתָם הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי אֵין מַעֲמִידִין עַל יִשְׂרָאֵל אֶלָּא הַמְיֻחָס עַד יַעֲקֹב, וְלָזֶה לֹא יֵחֵס אוֹתָם הַכָּתוּב קוֹדֶם אֶלָּא אַחַר מַאֲמַר מֹשֶׁה "הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וּתְשׁוּבַת ה' אֵלָיו וַיְצַוֵּם, שֶׁהִמְלִיךְ אוֹתָם, וְנָכוֹן.

פסוק כו

הוּא אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ, הַמְיוּחָסִים בַּפָּרָשָׁה, הֵם **אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ**. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁיֵּשׁ בְּיִדָם יְכוֹלֶת לְהוֹצִיא, שֶׁהֵם מַלְכֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ בַּפָּסוּק "וַיְצַוֵּם", לָזֶה **אָמַר ה' לָהֶם הוֹצִיאוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**, וְכָל הַמְמָאֵן יַכּוּהוּ בְּשֵׁבֶט מוּסָר אֲשֶׁר הֵכִין ה' לְגֵו כְּסִילִים.

פסוק כז

וְאָמְרוֹ **הֵם הַמְדַבְּרִים**, פֵּרוּשׁ, כְּמֶלֶךְ הַגּוֹזֵר עַל עַבְדּוֹ בְּדָבָר שְׁפָתַיִם לַעֲשׂוֹת דָּבָר. עוֹד יְכַוֵּין לְהוֹדִיעַ שֶׁהֵגֵם שֶׁאָמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב שֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה, תֵּדַע כִּי גַּם אַהֲרֹן דִּבֵּר, כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּפָסוּק "וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר ה'" (שמות ו:כח).

הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן. פֵּרוּשׁ, שֶׁשְּׁקוּלִים הֵם, וְלָזֶה פַּעַם יַקְדִּים מֹשֶׁה וּפַעַם יַקְדִּים אַהֲרֹן, וּמֵעַתָּה יָכוֹל לוֹמַר עַל שְׁנֵיהֶם לְשׁוֹן יָחִיד "הוּא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן". וְאוּלַי כִּי טַעַם שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ לְשׁוֹן רַבִּים "הֵם הַמְדַבְּרִים" לְצַד שֶׁבַּדִּבּוּר יִשְׁתַּנּוּ.

פסוק כח

וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר ה' וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁאָתָה רוֹאֶה כִּי שָׁוֶה אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בְּכָל פְּרָטֵי דָּבָר זֶה, הָיָה לְצַד כִּי בְּיוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר וְגוֹ' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. פֵּרוּשׁ, לְשַׁלּוֹל דִּבּוּר רִאשׁוֹן שֶׁהָיָה בַּמִּדְבָּר שֶׁאָמַר לוֹ ה' (שמות ד:יד) "הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ" וְגוֹ', כִּי שָׁם עֲדַיִן לֹא הִשְׁוָה הַכָּתוּב אַהֲרֹן לְמֹשֶׁה בִּשְׁלִיחוּת מִצְוָה זוֹ, עַד שֶׁדִּבֶּר ה' עִם מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּיוֹם דִּבֶּר** וְגוֹ' **בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם**.

וְחָזַר הַכָּתוּב לוֹמַר אוֹפֶן הַדִּבּוּר שֶׁדִּבֶּר ה' עִם מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר אֲנִי ה' דַּבֵּר אֶל פַּרְעֹה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ "לֵאמֹר" שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר לוֹ "אֲנִי ה'", וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁתִּסְמוֹךְ עַל דְּבָרַי וְתֵלֵךְ בִּשְׁלִיחוּתִי וּתְדַבֵּר אַתָּה בְּעַצְמְךָ אֶל פַּרְעֹה כָּל אֲשֶׁר וְגוֹ'.

וְתִמְצָא שֶׁדִּבּוּר זֶה שֶׁל "אֲנִי ה'" הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, דִּכְתִיב (שמות ו:ב) "וַיֹּאמֶר אֱלֹיו אֲנִי ה'" – זֶה הָיָה בְּמִצְרַיִם, וְאָמַר לוֹ שֶׁיֵּלֵךְ הוּא וִידַבֵּר אֶל פַּרְעֹה, לֹא אַהֲרֹן. וַהֲגַם שֶׁכְּבָר שִׁתֵּף ה' עִמּוֹ אַהֲרֹן, הִנֵּה בַּאֲרִתִּי הֵיטֵב שָׁם בִּמְקוֹמוֹ שֶׁאַהֲרֹן יְדַבֵּר אֶל הָעָם, אֲבָל לְפַרְעֹה עֲדַיִן ה' חָפֵץ שֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה, וְרָצָה אוֹתוֹ בְּאָמְרוֹ **אֲנִי ה'** וְלֹא תָּחוּשׁ לְשׁוּם דָּבָר. וְלֹא רָצָה מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְחָזַר וְטָעַן **הֵן אֲנִי עֲרַל שְׂפָתַיִם וְאֵיךְ יִשְׁמָעֵנִי פַּרְעֹה**. הִנֵּה דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁטָּעֲנַת עֲרַל שְׂפָתַיִם הָיְתָה לְצַד פַּרְעֹה, לְצַד שֶׁאַהֲרֹן אֵינוֹ מְדַבֵּר עַד עַתָּה אֶלָּא לָעָם וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. אָז אָמַר ה' לְמֹשֶׁה **רְאֵה** וְגוֹ' **וְאַהֲרֹן אָחִיךָ יְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה**, פֵּרוּשׁ, גַּם לְפַרְעֹה מִלְּבַד הָעָם. וּמֵעַתָּה הַשִּׁוּוּ אַהֲרֹן וּמֹשֶׁה בְּמִצְוָה זוֹ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא אָמַר ה' לְמֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר כְּשֶׁשִּׁתֵּף עִמּוֹ אַהֲרֹן אֶת כָּל הַהֲכָנוֹת הָאֵלּוּ הָאֲמוּרִים כָּאן, וְהָיָה לְךָ לְאוֹת כִּי הֵם דְּבָרִים חֲדָשִׁים כַּנִּזְכָּר מִסַּעַם הָאָמוּר.

וְהִנֵּה הֶרְאָנוּ ה' כִּי הִקְפִּיד ה' עַל הַדָּבָר שֶׁלֹּא עָשָׂאוֹ מֹשֶׁה, שֶׁכָּל כָּךְ הִשְׁתַּדֵּל ה' עִם מֹשֶׁה לַעֲשׂוֹת הוּא הַכֹּל. וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, כִּי הָעִנְיָן יַגִּיד כִּי יִתְרוֹן גָּדוֹל הָיָה אִם עָשָׂה מֹשֶׁה הַכֹּל, וְהָרְאָיָה מֵהִשְׁתַּדְּלוּת ה' עִמּוֹ, וּכְפִי זֶה אָמַר "וַיְהִי" עַל חֶסְרוֹן הַיִּתְרוֹן.

וְאֶפְשָׁר כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן מְסַדֵּר הַפָּרָשִׁיּוֹת לִכְתֹּב פְּסוּק זֶה "**וַיְהִי** בְּיוֹם" בַּפָּרָשָׁה שֶׁקְּדָמָה, וּכְפִי הָאֱמֶת נִקְשָׁר הוּא עִם מַה שֶּׁלְּמַטָּה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי הַצַּעַר הָרָמוּז בְּתֵיבַת "וַיְהִי" הִיא עַל עֲשׂוֹת הַמִּצְוָה בִּשְׁנֵיהֶם יַחַד. וְאוּלַי אִם הָיָה מֹשֶׁה עוֹשֶׂה מִצְוָה זוֹ לְבַדּוֹ, הָיָה מִתְחַזֵּק כֹּחוֹ וְהָיָה נִכְנָס לְאֶרֶץ וְלֹא הָיוּ עוֹבְרִים הָרַפְתְּקֵי עַל יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר. גַּם אִם הָיָה נִכְנָס לְאֶרֶץ הָיָה בּוֹנֶה בֵּית הַבְּחִירָה וְהָיָה עוֹמֵד כָּל הַיָּמִים. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁבִּשְׁבִיל חֶסְרוֹן מֹשֶׁה אָמַר לְשׁוֹן צַעַר.

עוֹד יְכַוֵּן מַה שֶּׁהִפְסִיק הַסֵּדֶר, לוֹמַר כִּי כָּל הָאָמוּר "הֵם אֲשֶׁר דִּבֶּר ה'" וְגוֹ', "הֵם הַמְדַבְּרִים" וְגוֹ', שֶׁהֵם שָׁוִים בַּמִּצְוָה שְׁנֵיהֶם יַחַד – זֶה הָיָה בְּיוֹם דִּבֶּר ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגוֹ'. אֲבָל קוֹדֶם לָכֵן, הֲגַם שֶׁאָמַר ה' "הֲלֹא אַהֲרֹן" וְגוֹ', לֹא הָיוּ שָׁוִים בַּמִּצְוָה, כִּי מֹשֶׁה הוּא הָיָה עוֹשֶׂה כָּל הַשְּׁלִיחוּת לְפַרְעֹה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עַתָּה שֶׁאַהֲרֹן לְבַד הוּא יְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה, כְּאָמְרוֹ **יִהְיֶה נְבִיאֶךָ** וְגוֹ' **יְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה**:

פרק ז

פסוק ד

וְלֹא יִשְׁמַע. קָשֶׁה, אַחַר שֶׁאָמַר "וַאֲנִי אַקְשֶׁה", מַה מָּקוֹם לוֹמַר "וְלֹא יִשְׁמַע"? עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת מַה נִּתְּנַת יָד זוֹ חֲדָשָׁה שֶׁאֵינָהּ בִּכְלַל אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה בְּהַקְשָׁאַת לִבּוֹ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק בַּכָּתוּב.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא: בְּתְחִלָּה אָמַר **וַאֲנִי אַקְשֶׁה** וְגוֹ' וְהִרְבֵּיתִי, וּמוֹדִיעַ עוֹד שֶׁאַחַר שֶׁיְּרֻבֶּה מוֹפְתִים יוֹסִיף פַּרְעֹה הָרָשָׁע עַל חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע, וְלֹא יִרְצֶה לִשְׁמוֹעַ הַשְׁלִיחוּת עוֹד מִכֶּם כְּשֶׁאֶשְׁלַח אֶתְכֶם אֵלָיו. וְכֵן הָיָה, דִּכְתִיב (שמות י:כח) "אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי" וְגוֹ'. וּמוֹדִיעַ ה' לְמֹשֶׁה כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ כֵּן אָז הוּא גְּבוּלוֹ, כִּי תֵּכֶף וּמִיָּד יִתֵּן ה' יָדוֹ, פֵּרוּשׁ, מַכַּת בְּכוֹרוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברי הימים א כא:טז) "וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ".

וְאָמַר בְּכִנּוּי אֵלָיו **אֶת יָדִי**, לוֹמַר כִּי מַכָּה זוֹ יַעֲשֶׂנָּה ה' בְּיָדוֹ מַמָּשׁ כִּבְיָכוֹל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בא): אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ וְלֹא שָׂרָף וְלֹא שְׁלִיחַ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וְכוּ', וּבְאֶמְצָעוּת מַכָּה זוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד אוֹצִיא אֶת צִבְאוֹתַי. וְרָמַז גַּם כֵּן עַל מַה שֶּׁעָשָׂה בֵּאלֹהֵיהֶם שְׁפָטִים גְּדוֹלִים בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת כַּיָּדוּעַ:

וּבָזֶה נָחָה דַּעְתִּי בְּמַאֲמַר מֹשֶׁה שָׁם, כְּשֶׁאָמַר לוֹ פַּרְעֹה "אַל תּוֹסֶף" וְגוֹ', הֱשִׁיבוֹ "כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא אוֹסִיף" וְגוֹ'. וְקָשֶׁה עַל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, עַל מִי סָמַךְ לוֹמַר "לֹא אוֹסִיף" וְגוֹ', וְאִם יֹאמַר לוֹ אֱלֹהֵינוּ "לֵךְ אֶל פַּרְעֹה" פַּעַם אַחֶרֶת, מַה יַּעֲנֶה? וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרְשְׁנוּ טַעְמוֹ לִשְׁבָח, כִּי ה' אָמַר אֵלָיו כִּי כְּשֶׁיְּגִיעַ לְמַדְרֵגַת מֵיאוּן שְׁמִיעַת דִּבְרֵיהֶם, זֶה הוּא סוֹף גְּזֵרָתוֹ לִנְטוֹת ה' יָדוֹ וְגוֹ' וּלְהוֹצִיא. לָזֶה כְּשֶׁאָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף" וְגוֹ', הֲרֵי שָׁלַל הַשְׁמִיעָה שֶׁלֹּא יִשְׁמַע עוֹד מֵהֶם דָּבָר קָטָן וְגָדוֹל, וְאַפִּלּוּ רְאוֹת פְּנֵיהֶם אָסַר עַל עַצְמוֹ. לָזֶה תֵּכֶף אָמַר אֵלָיו "כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא אוֹסִיף" וְגוֹ', אֶלָּא עוֹד תִּשְׁמַעְנָה אָזְנְךָ דָּבָר עַתָּה וְגוֹ'. וְדָבָר זֶה שֶׁל מַכַּת בְּכוֹרוֹת כְּבָר הוֹדִיעוֹ ה', וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת בְּפָסוּק (שמות ד:כב) "כֹּה אָמַר ה' בְּנִי בְכֹרִי יִשְׂרָאֵל", דְּרוּשׁוֹ מִשָּׁם.

וְהוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתַי אֶת עַמִּי וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת מִי הֵם הַצְּבָאוֹת, וְאִם הֵם יִשְׂרָאֵל הָיָה לוֹ לוֹמַר "אֶת צִבְאוֹת עַמִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וְאוּלַי כִּי יְכַוֵּן ה' לְרַשּׁוֹם בַּתּוֹרָה הַפְלָגַת מַעֲלָתֵנוּ אֲצִלּוֹ, כִּי אֵין לוֹ צְבָאוֹת מְיֻחָדִים לוֹ כְּיִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר "אֶת צִבְאוֹת עַמִּי" וְגוֹ' הָיָה מָקוֹם לוֹמַר כִּי ה' יֵשׁ לוֹ הַרְבֵּה צִבְאֵי צְבָאוֹת וְזֶה אֶחָד מֵהֶם. לָזֶה אָמַר **אֶת צִבְאוֹתַי** סְתָם, לוֹמַר הָרְשׁוּמִים, וְאֵין צֹרֶךְ לוֹמַר צָבָא פְּלוֹנִי, כִּי בְּאֶמְרָךְ צִבְאוֹת ה' אֶחָד הוּא הַמְיֻחָד, וְאַחַר כָּךְ אָמַר מִי הוּא זֶה וְאֵיזֶה הוּא – אֶת **עַמִּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל**. וְיִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ כְּלָל

וּפָרָט – אֵין בַּכְּלָל, צְבָאוֹתַי, אֶלָּא הַפָּרָט שֶׁהֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמֵעַתָּה לֹא יִקָּרֵא בְּכִנּוּי צְבָאוֹת ה' אֶלָּא יִשְׂרָאֵל הַמְרוֹמָמִים וְהַמְעֻלִּים.

פסוק ו

וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְגוֹ' כֵּן עָשׂוּ. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **כַּאֲשֶׁר צִוָּה וְגוֹ' כֵּן עָשׂוּ**, וְלֹא הִסְפִּיק הַכָּתוּב בְּאַחַת מֵהֵנָּה. וְנִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁעָשׂוּ הַשְׁלִיחוּת כַּאֲשֶׁר אָמַר לָהֶם ה' בְּשִׁתֵּי הַדְּרָגוֹת: הָאַחַת, שֶׁכָּל מַה שֶׁהִשִּׂיגוּ הֵבִין בְּדִבְרֵי ה' כֵּן עָשׂוּ, וְהַשְּׁנִיָּה, שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ אֶל אֱמִתּוּת הַדְּבָרִים בְּשִׁלֵּמוּת. וְזֶה הוּא שֶׁעִוּר הַכָּתוּב "וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר צִוָּה" וְגוֹ' וְלֹא שִׁנּוּ דָּבָר, וְחוֹזֵר הַכָּתוּב וּמֵעִיד וְאוֹמֵר **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אוֹתָם** פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁנִּתְכַּוְּנוּ ה' בְּמִצְוָתוֹ לָהֶם כֵּן עָשׂוּ, וְהָבֵן.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר, כִּי כָּל מַעֲשֵׂה מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לֹא הָיְתָה לְסִבַּת אֶמְצָעוּת שׁוּם דָּבָר, אֶלָּא כַּאֲשֶׁר צִוָּה אוֹתָם ה', וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ו:כה) "וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָנוּ וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ", וְאָמְרוֹ **כֵּן עָשׂוּ** הוּא עַל גּוֹף הַמַּעֲשֶׂה שֶׁלֹּא הָיָה בְּשׁוּם שִׁנּוּי.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁעַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר הָיוּ מַזְכִּירִין שֵׁם שָׁמַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **עָשׂוּ**, וּבִשְׁעַת מַעֲשֶׂה אָמְרוּ "כַּאֲשֶׁר" וְגוֹ'. עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר, שֶׁלֹּא הָיוּ מִתְעַכְּבִים בַּדָּבָר, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד בְּכָל‌וֹתוֹ לְצַוּוֹת אוֹתָם ה' הָיוּ נֶחְפָּזִים לַעֲשׂוֹת דְּבַר ה'.

פסוק ז

בְּדַבְּרָם אֶל פַּרְעֹה. אוּלַי כִּי בְּיוֹם רִאשׁוֹן שֶׁדִּבְּרוּ הָיוּ כֵּן וְגוֹ' וְלֹא אַחַר כֵּן, וְשִׁיעוּר תֵּיבַת **בְּדַבְּרָם** בְּהַתְחָלַת דִּבְּרָם.

פסוק ח

לֵאמֹר כִּי יְדַבֵּר אֲלֵיכֶם וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **לֵאמֹר** שֶׁנָּתַן לָהֶם רְשׁוּת לוֹמַר כִּי עַל פִּי ה' הֵם עוֹשִׂים הָאוֹתוֹת, שֶׁזּוֹלֶת זֶה יִהְיֶה אָסוּר לָהֶם לְהוֹדִיעַ דָּבָר זֶה הֲגַם שֶׁיִּשְׁאָלֵם, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ד,א) שֶׁהוּא בְּבַל תֹּאמַר עַד שֶׁאָמַר לוֹ לֵאמֹר, וְדָוְקָא אִם יִשְׁאַל פַּרְעֹה אוֹ אִם יִרְצוּ הֵם לוֹמַר אֵלָיו, אֲבָל אֵין חִיּוּב בַּדָּבָר עַד שֶׁיֹּאמַר לֵאמֹר דַּבֵּר אַחַת רְשׁוּת וְאַחַת לְחוֹבָה.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תורת כהנים א) כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן אֵינוֹ אֶלָּא לְמֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן, וְהוּא עַצְמוֹ שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ כִּי מַה שֶּׁאַתָּה רוֹאֶה "אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן" לֹא שֶׁהַדִּבּוּר הָיָה לִשְׁנֵיהֶם, אֶלָּא "לֵאמֹר" פֵּרוּשׁ לְמֹשֶׁה שֶׁיֹּאמַר לְאַהֲרֹן. וְטַעַם הַשְׁוָאָתָם בַּדִּבּוּר, לְצַד שֶׁשְּׁקוּלִים הֵם בְּמִצְוָה זוֹ, כִּי אַהֲרֹן יְדַבֵּר אֶל פַּרְעֹה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה:

פַּרְעֹה לֵאמֹר תְּנוּ וְגוֹ'. כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לֵאמֹר** לְבַל יִצְטָרְכוּ עַד שֶׁיֹּאמַר פַּרְעֹה בְּפֵרוּשׁ "תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת" וְאָז הוּא שֶׁתַּעֲשׂוּ הָאָמוּר בָּעִנְיָן, אֶלָּא כָּל שֶׁיֹּאמַר דִּבּוּר שֶׁהַמְכָוָן הוּא שֶׁצָּרִיךְ הוּא לְאוֹת וּלְמוֹפֵת, אוֹ שֶׁרְאִיתֶם שֶׁהוּא מְפַקְפֵּק בַּדָּבָר וּמַכְחִישׁ לוֹמַר "מִי יֹאמַר כְּדִבְרֵיכֶם", הֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר "תְּנוּ" וְגוֹ' אַף עַל פִּי כֵן אֱמוֹר אֶל אַהֲרֹן "קַח מַטֶּךָ" וְגוֹ'.

פסוק י

וַיַּעֲשׂוּ כֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה וְגוֹ'. טַעַם כְּפֵל לוֹמַר "כֵּן כַּאֲשֶׁר" וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ בְּאַחַת מֵהֵנָּה, נִתְכַּוֵּן לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁעָשׂוּ הַדְּבָרִים כֵּן, וְהַשֵּׁנִי שֶׁלֹּא עָשׂוּ עַד אֲשֶׁר שָׁאַל מֵהֶם פַּרְעֹה הָאוֹת כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת כִּי הָאוֹת יַגִּיד עַל חִזּוּק נְבוּאָתָם כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִנוּ, הֵעִיד הַכָּתוּב עֲלֵיהֶם כִּי לֹא עָשׂוּ הַדָּבָר לְצַד דָּבָר זֶה אֶלָּא לַעֲשׂוֹת מִצְוַת ה'. וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'**, כִּי יוֹתֵר חָבִיב עַל הַצַּדִּיקִים עֲשׂוֹת מִצְוַת ה' מִכָּל רָצוֹן בָּעוֹלָם:

פסוק יד

וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' **כָּבֵד וְגוֹ'**. צָרִיךְ לְדַעַת מַה מּוֹדִיעַ בְּדָבָר זֶה הָאֱלֹהִים, אַחַר שֶׁהֵם יוֹדְעִים אוֹתוֹ. וְאוּלַי כִּי לֹא הָיְתָה תְּשׁוּבָה בְּפֵרוּשׁ מִפַּרְעֹה עַל זֶה לְמַשָּׂה שֶׁלֹּא יְשַׁלַּח, אֶלָּא רָאָה הָאוֹת וְשָׁתַק, וְהוֹדִיעַ ה' לְמֹשֶׁה מַה זּוֹ שְׁתִיקָה, כִּי כָּבֵד לִבּוֹ וּמֵאֵן לְשַׁלַּח אֶת הָעָם וְלֹא חָשׁ לְהָשִׁיב שְׁלִילַת הַדָּבָר.

פסוק טז

וְאָמַרְתָּ אֵלָיו ה' וְגוֹ' שִׁלְחַנִי וְגוֹ'. כָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא פָּסוּק שֶׁאַחֲרָיו "כֹּה אָמַר ה'" וְגוֹ'. וְאִם לוֹמַר כִּי הוּא שִׁלְחוֹ, זֶה אֵינוֹ צָרִיךְ כִּי יָדוּעַ הוּא. וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁבָּא אֵלָיו וְהוּא הוֹלֵךְ לַעֲשׂוֹת צָרְכָיו בַּבֹּקֶר הַשְׁכֵּם, וְיֹאמַר פַּרְעֹה שֶׁאֵין זֶה מַהֲלִכּוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁהָיָה לוֹ לְהַמְתִּין עַד עֵת שֶׁיִּהְיֶה יוֹשֵׁב בְּפָלְטִין שֶׁלּוֹ וְיֹאמַר אֵלָיו הַשִּׁלּוּחוּת, לָזֶה צִוָּה ה' לָתֵת לוֹ טַעַם בְּתְחִלַּת דְּבָרָיו וְיֹאמַר אֵלָיו ה' **שִׁלְחַנִי אֵלֶיךָ** וּדְבַר מֶלֶךְ עָלַי לְבַא בְּעֵת זוֹ. גַּם לְצַד שֶׁהוּא אֱלוֹהַּ עֶלְיוֹן צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת שְׁלִיחוּתוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ח,א) בְּפָסוּק (יחזקאל כט,ג) "לִי יְאוֹרִי וַאֲנִי עָשִׂיתִנִי", שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה עַצְמוֹ אֱלוֹהַּ וְהָיָה מַטְעֶה עַמּוֹ לוֹמַר כִּי הוּא מַכְנִיס וְאֵינוֹ מוֹצִיא, וְהָיָה יוֹצֵא בְּהַשְׁכָּמָה דֶּרֶךְ נִסְתָּר מִכָּל חַי וְהָיָה עוֹשֶׂה צָרְכָיו בַּיְאוֹר. לָזֶה בָּאָה הַשְּׁלִיחוּת מֵה' לְמָקוֹם גְּנוּבָתוֹ וּמִסְתּוֹרוֹ מִכָּל חַי, וְאָמַר אֵלָיו תְּחִלַּת דְּבָרָיו: "ה' **אֱלֹהֵי הָעִבְרִים** הוּא **שִׁלְחַנִי אֵלֶיךָ**", פֵּרוּשׁ, הוֹדִיעֵנִי מָקוֹם אַתָּה בּוֹ, וַהֲרֵי לְךָ אוֹת כִּי ה' אֱלֹהֵינוּ יוֹדֵעַ אִם יִסָּתֵר אִישׁ בַּמִּסְתָּרִים. גַּם בָּזֶה נִבְאַשׁ כִּי גִּלָּה ה' קְלוֹנוֹ לַעֲבָדָיו כִּי כְּבוֹלְעוֹ כָּךְ פּוֹלְטוֹ וְשֶׁקֶר בִּימִינוֹ וְהִנֵּה הוּא כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל (מלכים א יד,י). וְאָמְרוֹ **וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ**

עד כֹּה, פֵּרוּשׁ, מוֹדִיעוֹ כִּי ה' יוֹדֵעַ מַחְשָׁבוֹת, וַהֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא הֵשִׁיב פַּרְעֹה תְּשׁוּבָה לְמֹשֶׁה עַל הַדָּבָר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "כָּבֵד לֵב פַּרְעֹה", אַף עַל פִּי כֵן ה' יוֹדֵעַ כִּי לֹא שָׁמַע עַד כֹּה. **עוֹד** יִרְצֶה, לְצַד שֶׁקָּדְמָה שְׁלִיחוּת מֹשֶׁה וְעָשָׂה אוֹת מַטֵּה שֶׁנֶּהְפַּךְ לְנָחָשׁ, וְלֹא הָיְתָה לוֹ מַכָּה כְּשֶׁלֹּא שָׁמַע עַל יְדֵי שְׁלִיחוּת זוֹ, וּכְשֶׁבָּא לְהַכּוֹת מַכָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁל דָּם אָמַר אֵלָיו כִּי כְּבָר אָמַר לוֹ הַשְׁלִיחוּת עַל מָה הוּא מֵבִיא עָלָיו הָרָעָה, וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים** כְּבָר **שְׁלָחַנִי אֵלֶיךָ** וְדִבַּרְתִּי לְךָ וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן **כֹּה אָמַר ה'** וְגוֹ', בְּאֹפֶן כִּי אֵינוֹ צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ עוֹד פַּעַם אַחֶרֶת "כֹּה אָמַר ה' שַׁלַּח עַמִּי" וְגוֹ', שֶׁכְּבָר אָמַר לוֹ הַדָּבָר.

פסוק יז

בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה'. טַעַם שֶׁצִּיֵּן לוֹ יְדִיעַת ה' בְּאֶמְצָעוּת מַכָּה זוֹ, עַל דֶּרֶךְ אֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,ט) כִּי נִילוּס הָיָה לְמִצְרִים לֵאלוֹהַּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן רָשַׁם ה' בְּהַכָּאַת הַיְאוֹר לְדָם וְאָמַר "בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה'" כְּשֶׁאֵעֱשֶׂה מִשְׁפָּט כָּתוּב בֵּאלֹהֵיכֶם. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֲנִי ה'**, כִּי שֵׁם זֶה מִלְּבַד שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ג רצז,א) שֶׁיִּרְצֶה לוֹמַר הָיָה הֹוֶה וְיִהְיֶה, עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר כִּי בְּמַאֲמָרוֹ הָיָה כָּל הַוֶּה. וְהִנֵּה כְּשֶׁיַּכֶּה עַבְדּוֹ לַיְאוֹר יֵרָאֶה כִּי הוּא יִתְבָּרַךְ הוּא שֶׁעָשָׂה הַיְאוֹר, הוּא מְהַוֶּהוּ בְּכָל עֵת לַאֲשֶׁר יַחְפּוֹץ, וְהִנֵּה הוּא עוֹשֶׂה בּוֹ הֲוָיָה אַחֶרֶת וְהוֹפְכוֹ לְדָם.

עוֹד רָמַז לוֹ כִּי מִזֶּה יֵדַע מִדַּת רַחֲמָיו יִתְבָּרַךְ עַל הַנִּבְרָאִים, בְּרֵאוֹת לְפָנָיךָ הַיְאוֹר נֶהְפַּךְ לְדָם כְּדֵי שֶׁתִּשְׁוּב וּתְשַׁלַּח וְלֹא תָמוּת, וְאִם לֹא הָיָה צַד הָרַחֲמִים הָיָה מַכֶּה בּוֹ וּמְאַבְּדוֹ מִן הָעוֹלָם, וְקַל וָחוֹמֶר הַדְּבָרִים, וּמָה יְאוֹר גָּדוֹל מְהַפְּכוֹ לְדָם, אָדָם אַמְגּוּשִׁי כְּמוֹתוֹ לֹא כָל שֶׁכֵּן, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה'** שֶׁאֲנִי מִתְחַכֵּם עָלֶיךָ בִּדְבָרִים גְּדוֹלִים כָּזוֹ שֶׁל הַכָּאַת אֱלֹהֶיךָ כְּדֵי שֶׁתַּאֲמִין וְלֹא תֹּאבַד:

פסוק כ

וַיַּעֲשׂוּ כֵן מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כַּאֲשֶׁר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁעָשׂוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מַעֲשֶׂה הַכָּאַת הַיְאוֹר, נַעֲשֵׂית הַפְּעֻלָּה וְנִתְקַיֵּם הָרָצוֹן כְּאִלּוּ הָיְתָה מְצוָת ה' מִפִּיו בָּרוּךְ הוּא לַיְאוֹר שֶׁיֵּהָפֵךְ לְדָם. וְעַיִן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי עוֹד בְּפָסוּק (שמות ז:ו) "וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה" וְגוֹ' הַקּוֹדֵם לָזֶה, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

לְעֵינֵי פַּרְעֹה וּלְעֵינֵי עֲבָדָיו. הֲגַם כִּי תְּחִלַּת דְּבָרָיו הָיָה עִם פַּרְעֹה בְּיִחוּד בְּעֵת הִסְתָּרְתּוֹ לַעֲשׂוֹת צָרְכָיו לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ"ט), וּמִן הַסְּתָם הוּא לְבַדּוֹ יִהְיֶה שָׁם, אַף עַל פִּי כֵן מוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב כִּי נִתְעַכֵּב מֵהַכּוֹת עַד שֶׁהִכָּה בְּפַרְסוּם לְעֵינֵי עֲבָדָיו. וַהֲגַם כִּי בְּמִצְוַת ה' לֹא דִּקְדֵּק לוֹמַר פְּרָט זֶה, מִן הַסְּתָם כֵּן דִּבֶּר ה' אֵלָיו, וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן

הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּה**, פֵּרוּשׁ, כֵּן כַּדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּדִבְרֵי ה', וּכְנֶגֶד פְּרָטִים אֲשֶׁר תִּרְאֶה בְּמַעֲשֵׂיהֶם שֶׁאֵין כְּתוּבִים כֵּן בְּדַבֵּר הָאֱלֹהִים, מֵעִיד הַכָּתוּב עֲלֵיהֶם כִּי הֵם כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה', וְנָכוֹן.

פסוק כא

וַהַדָּגָה וְגוֹ' מֵתָה. הַכַּוָּנָה בָּזֶה לוֹמַר כִּי הָיָה לָהֶם סִימָן בְּמַעֲשֶׂה זֶה, כִּי לֹא הָיָה מַעֲשֶׂה שֵׁדִים וְלֹא מַעֲשֶׂה כְּשָׁפִים, כִּי מַעֲשֶׂה שְׁנַיִם אֵלּוּ יִהְיוּ דְּמְיוֹן וְלֹא מַמָּשׁ, וְהַדְּמְיוֹן יִהְיֶה לְעֵין הָרוֹאִים, לֹא שֶׁיִּהְיֶה מַמָּשׁ דָּם שֶׁיַּהֲרֹג כָּל שׁוֹתָיו וַאֲפִלּוּ דָּגִים. לָזֶה אָמַר **וַהַדָּגָה** וְגוֹ' **מֵתָה וַיִּבְאַשׁ הַיְאוֹר**, וְזֶה יִהְיֶה לָהֶם לְאוֹת עוֹלָם כִּי מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה פְּעֻלָּה צוֹדֶקֶת וְלֹא דְּמְיוֹן. עוֹד אָמַר **וַיִּהְיוּ הַדָּם בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם** וְגוֹ', כִּי אֲפִלּוּ בְּמֶרְחֲצָאוֹת וּבְאַמְבַּטָּאוֹת. וְאוּלַי כִּי יִרְצֶה עוֹד לוֹמַר שֶׁהַדָּם הַהוּא שֶׁנַּעֲשָׂה מֵהַמַּיִם, הֲגַם שֶׁהָיוּ נוֹטְלִים אוֹתוֹ מִמָּקוֹם זֶה וְנוֹתְנִים אוֹתוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר וְחוֹזְרִים וְכוּ', וְכָל דָּבָר שֶׁיִּהְיֶה מִמַּעֲשֵׂה שֵׁדִים יְבַטְּלֵהוּ שִׁנּוּי מָקוֹם, וּבִפְרָט כְּשֶׁיְּנִיחוּהוּ בָּאָרֶץ כַּיָּדוּעַ (זהר ח"ב קצב,א), וּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ הָיָה הַדָּם בַּהֲוָיָתוֹ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם.

פסוק כב

וַיַּעֲשׂוּ כֵן חַרְטֻמֵּי וְגוֹ'. לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,יא) שֶׁהָיוּ כָּל מֵימוֹת מִצְרַיִם לְדָם, אִם כֵּן מִנַּיִן מָצְאוּ מַיִם לְהָפְכוֹ לְדָם? וְאוּלַי כִּי לֹא נֶהֶפְכוּ אֶלָּא מַיִם הַמְגֻלִּים, אֲבָל מַיִם שֶׁלֹּא נִרְאוּ בָּעוֹלָם שֶׁהֵם תַּחַת לָאָרֶץ לֹא נֶהֶפְכוּ, כְּאָמְרוֹ "וַיַּחְפְּרוּ מִצְרַיִם סְבִיבוֹת" וְגוֹ'.

עוֹד לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,י) כִּי יִשְׂרָאֵל נִתְעַשְּׁרוּ מִמַּכַּת הַיְאוֹר, שֶׁהָיוּ מוֹכְרִים מַיִם לַמִּצְרִים וְכוּ' יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם, כְּפִי זֶה עָשׂוּ הַחַרְטוּמִים מֵהַנִּמְכָּר לָהֶם. וּכְבָר אָמַרְנוּ שֶׁהַכָּתוּב רָשַׁם שִׁנּוּי הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנַּעֲשָׂה מֵה' כִּי יִשְׁתַּנֶּה מִמַּעֲשֵׂי כְּשָׁפִים וְשֵׁדִים, אֶלָּא כִּי לְצַד קַשְׁיוּת עָרְפָּם שֶׁל הַמִּצְרִים לֹא בָּחֲנוּ בְּמַעֲשֵׂה כִּשְׁפֵיהֶם לְדַעַת כִּי אֵינָם אֶלָּא חִזָּיוֹן וְדִמְיוֹן כּוֹזֵב.

פסוק כג

וַיִּפֶן וְגוֹ' וְלֹא שָׁת לִבּוֹ וְגוֹ'. לֹא שֶׁהֵשִׁיב שֶׁאֵינוֹ חָפֵץ לְשַׁלֵּחַ, וְכַוָּנַת הָרָשָׁע כְּדֵי שֶׁלֹּא יִתְחַיֵּב עֹנֶשׁ עַל הַמֵּיאוֹן וְיָבִיא עָלָיו עוֹד מַכָּה אַחֶרֶת. וְטַעַם שֶׁלֹּא שָׁת לִבּוֹ וְלֹא שָׂאַל מִמֹּשֶׁה שֶׁיְּבַקֵּשׁ עָלָיו רַחֲמִים נִבְאַר בְּסָמוּךְ (שמות ח:ד) בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם:

פסוק כה

וַיִּמָּלֵא שִׁבְעַת יָמִים. פֵּרוּשׁ, מָלְאוּ שִׁיעוּר הַמּוּגְבָּל לַמַּכָּה, וְאַחֲרֵי שֶׁשָּׁלְמוּ שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת וְגוֹ' וַיֹּאמֶר ה'. וְכַוָּנַת הַכָּתוּב בְּהוֹדָעָה זוֹ הִיא כִּי לֹא נִתְרַגֵּשׁ פַּרְעֹה בְּמַכָּה זוֹ

לְבַקֵּשׁ מִמֹּשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל אֶל ה' וְנִשְׁאֲרָה הַמַּכָּה עַד גְּבוּלָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּמָּלֵא** וְגוֹ' אַחֲרֵי שֶׁהִכָּה ה' וְשָׁלְמוּ וּמָלְאוּ יְמֵי הַמַּכָּה. וְזֶה לְדַעַת מֵרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ט,יב) שֶׁאָמְרוּ כִּי עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה יָמִים הָיָה מַתְרֶה בָּהֶם עַד שֶׁלֹּא בָּאָה הַמַּכָּה וְשִׁבְעָה יָמִים הָיְתָה הַמַּכָּה מְשַׁמֶּשֶׁת בָּהֶם, אֲבָל לְהָאוֹמֵר כִּי שִׁבְעָה יָמִים הָיָה מַתְרֶה בָּהֶם וְעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה יָמִים הָיְתָה הַמַּכָּה מְשַׁמֶּשֶׁת בָּהֶם, הָיוּ שִׁבְעַת יָמִים שֶׁל הַהַתְרָאָה, וּמִמֵּילָא הַנִּשְׁאָר מֵהַחֹדֶשׁ הָיְתָה מְשַׁמֶּשֶׁת הַמַּכָּה בָּהֶם. אֶלָּא שֶׁקָּשֶׁה לִסְבָרָתוֹ מִמַּכַּת חֹשֶׁךְ, וְאוּלַי זוֹ יָצְתָה מֵהַכְּלָל, וְאֶפְשָׁר שֶׁגַּם הַיְאוֹר מַכָּתוֹ יָצְתָה מֵהַכְּלָל, וְיוֹדֶה מַאן דְּאָמַר עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה יָמִים הָיְתָה מְשַׁמֶּשֶׁת הַמַּכָּה שֶׁהַיְאוֹר לֹא אָרְכָה מַכָּתוֹ, וְיִתְכַּוְּנוּ שְׁנֵיהֶם יַחַד בְּמַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב שֶׁאָמַר "שִׁבְעַת יָמִים אַחֲרֵי הַכּוֹת" שֶׁלֹּא הוּכָּה אֶלָּא שִׁבְעַת יָמִים כְּמִשְׁפַּט מַכַּת חֹשֶׁךְ שֶׁלֹּא הָיְתָה יוֹתֵר מִשִּׁבְעָה. וְסוֹבֵר אֲנִי שֶׁהֲגַם שֶׁהָיָה גְּבוּל לַמַּכָּה הָיְתָה מִסְתַּלֶּקֶת אִם הָיָה מֹשֶׁה מִתְפַּלֵּל קוֹדֶם הַזְּמַן הַהוּא:

פסוק כז

וְאִם מָאֵן אַתָּה. צָרִיךְ הַהַתְרָאָה סָמוּךְ לַמַּכָּה.

פרק ח

פסוק ד

הַעְתִּירוּ אֶל ה'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא פָּנָה וּבָא אֶל בֵּיתוֹ בְּמַכָּה זוֹ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בְּמַכַּת הַדָּם, הֲלֹא גַּם אֶת זֹאת הֶרְאוּהוּ חַרְטוּמָיו כִּי עָשׂוּ גַּם הֵמָּה. אֲכָן פִּיו עָנָה בּוֹ טַעַם הַרְגָּשָׁתוֹ בָּזוֹ וְכָל כַּיּוֹצֵא בָּהּ שֶׁהוּרְגַּשׁ וְקָרָא לְמֹשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ, כִּי לֹא הָיָה מִתְפַּעֵל אֶלָּא כְּשֶׁאֵימוֹת מָוֶת נָפְלוּ עָלָיו.

וְזֶה סֵדֶר מַכּוֹתָיו: רִאשׁוֹנָה מַכַּת דָּם לֹא הָיָה לוֹ בָּהּ סַכָּנַת מָוֶת, וּמַיִם לִצְמָאוֹ מָצְאוּ לוֹ סְבִיבוֹת הַיְאוֹר אוֹ הָיָה קוֹנֶה מִיִּשְׂרָאֵל, לָזֶה לֹא נִרְגַּשׁ מִמֶּנָּה.

מַכַּת צְפַרְדֵּעַ הָיוּ בוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד – הַרְעָשַׁת הַקּוֹל, וְהַשֵּׁנִי – שֶׁהָיוּ נִכְנָסִים בְּמֵעֵיהֶם, דִּכְתִיב (שמות ז:כט) "וּבְכָה וּבְעַמְּךָ יַעֲלוּ הַצְפַרְדְּעִים", וּמַכָּה זוֹ מְבַהֶלֶת הַנֶּפֶשׁ וְאֵין אָדָם בְּטוּחַ בְּחַיָּיו. לָזֶה אָמַר פַּרְעֹה אֶל מֹשֶׁה וְגוֹ' **וְיָסַר הַצְפַרְדְּעִים מִמֶּנִּי** פֵּרוּשׁ, מִתּוֹךְ בְּנֵי מֵעָיו וְגוֹ';

מַכַּת כִּנִּים, כִּי הֲגַם שֶׁיִּצְטַעֵר אֲבָל אֵין שָׁם סַכָּנַת מָוֶת כַּצְּפַרְדְּעִים שֶׁתִּנָּקֵב בְּנֵי מֵעָיו וְגוֹ' וְתַעֲשֶׂנּוּ טְרֵפָה, וְלָזֶה הֲגַם שֶׁיָּדַע כִּי אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא וְהֵעִידוּ הַחַרְטוּמִים כִּי אֵינָם יְכוֹלִים עָשׂוֹת, אַף עַל פִּי כֵן "וַיֶּחֱזַק לֵב" וְגוֹ'.

מַכַּת עָרוֹב, אֵימוֹת שֵׁן בְּהֵמוֹת שֶׁשָּׁלַח ה' בּוֹ, בְּהָלוּהוּ וַיִּירָא עַד מְאֹד, וְתֶכֶף שָׁלַח אַחֲרֵיהֶם וְאָמַר (שמות ח:כא) "לְכוּ זִבְחוּ וְגוֹ' אָנֹכִי אֲשַׁלַּח וְגוֹ' הַעְתִּירוּ בַּעֲדִי".

מַכַּת דֶּבֶר, לְצַד שֶׁהָיְתָה בַּמִּקְנֶה לְבַד, הֲגַם כִּי שָׁלַח וְרָאָה מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וְלֹא מֵת אֶחָד, אַף עַל פִּי כֵן לֹא שָׁת לִבּוֹ לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים.

מַכַּת שְׁחִין, לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ סַכָּנָה, גַּם אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּבֵּד בְּמַכָּה זוֹ מִמַּה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר ה' בְּפֵרוּשׁ כִּי גַּם בּוֹ הָיָה שְׁחִין, וְלֹא אָמַר אֶלָּא (שמות ט:יא) כִּי הָיָה הַשְּׁחִין בַּחַרְטֻמִּים וּבְכָל מִצְרָיִם, לָזֶה לֹא בִּקֵּשׁ מִמֹּשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדוֹ.

מַכַּת בָּרָד, לְצַד שֶׁהִרְעִים ה' מְשֻׁמַּיִם וְנָתַן קוֹלוֹת וְאֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם נָפְלָה עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וַפַּחַד, שֶׁיַּעֲשֶׂה לָהֶם כְּמַהְפֵּכַת סְדוֹם וַעֲמוֹרָה, וּפַחַד וְרַהַב לְבָבוֹ (ישעיהו ס:ה) וְאָמַר "ה' הַצַּדִּיק וְגוֹ' הַעְתִּירוּ אֶל ה'" וְגוֹ' (שמות ט:כז).

מַכַּת הָאַרְבֶּה פִּיו עָנָה בּוֹ, כִּי מַה שֶּׁנִּתְרַגֵּשׁ הוּא לְצַד שֶׁיֵּרָא יִרְאַת מָוֶת, דִּכְתִיב (שמות י:יז) "וְיָסֵר מֵעָלַי רַק אֶת הַמָּוֶת הַזֶּה".

מַכַּת חֹשֶׁךְ לֹא רָאִינוּ לוֹ שֶׁבִּקֵּשׁ מִמֹּשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל, וְאוּלַי כִּי בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים רִאשׁוֹנִים הָיָה מַדְלִיק עֲשָׁשִׁיוֹת וּפָנָסוֹת גְּדוֹלוֹת וַיָּאֶר אֶת הַחֹשֶׁךְ, וּבִשְׁלֹשָׁה יָמִים שְׁנִיִּים שֶׁהָיָה חֹשֶׁךְ מְמֻשָּׁשׁ וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו לֹא הָיָה מְצִיאוּת לוֹ שֶׁיֵּלֵךְ אָדָם לִקְרֹא לְמֹשֶׁה כִּי לֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו, וְאַחַר שֶׁשָּׁלְמוּ שִׁבְעַת יְמֵי אֲפֵלָה (שמות רבה יד) תֵּכֶף וּמִיָּד שָׁלַח אַחַר מֹשֶׁה וְאָמַר אֵלָיו שֶׁיֵּלְכוּ אֶלָּא שֶׁיִּתְּנוּ בְּטָחוֹן מֵהֶם שֶׁיַּחְזְרוּ וְלֹא קִבֵּל מֹשֶׁה, וּלְצַד שֶׁכְּבָר פָּסְקָה הַמַּכָּה לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר לוֹ הִתְפַּלֵּל.

פסוק ה

הִתְפָּאֵר עָלַי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **הִתְפָּאֵר עָלַי** וְגוֹ'. וְאִם לוֹמַר כִּי הֲגַם שֶׁיֹּאמַר לוֹ לְהָסִיר מֵעָלָיו תֵּכֶף וּמִיָּד, זֶה הוּא הַהִתְפָּאֲרוּת, אִם כֵּן כְּשֶׁאָמַר לוֹ פַּרְעֹה "לְמָחָר", וְלֹא אָמַר עַתָּה בְּשָׁעָה זוֹ, שֶׁיַּגִּיד כִּי לֹא רָצָה לְהִתְפָּאֵר עָלָיו, מַה מָּקוֹם לוֹמַר לוֹ "כִּדְבָרְךָ לְמַעַן תֵּדַע"? אֵין זֶה הִתְפָּאֲרוּת מִיּוֹם לְיוֹם, וְאַדְרַבָּה הִרְחִיק לוֹ הַזְּמַן. עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר **לְמָתַי אַעְתִּיר** וְגוֹ', שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא מָתַי יָסִיר הַצְפַרְדְּעִים שֶׁהוּא הַמְבֻקָּשׁ. **אֲבָל** כַּוָּנַת מֹשֶׁה לְהַרְאוֹתוֹ אֲשֶׁר יַפְלִיא ה' לְחַבֵּב יְדִידָיו, וּמִזֶּה יִשְׂעַר וְיַחְלִיט בְּדַעְתּוֹ כִּי מֵהַנִּמְנָע שֶׁיַּעֲזֹבֵם ה' בְּשׂוּם אוֹפֶן. כִּי הִנֵּה מִדֶּרֶךְ הַמּוּסָר, עֶבֶד כִּי יִשְׁאַל דָּבָר מֵרַבּוֹ, וּלְוַאי שֶׁיַּשִּׂיג עֲשׂוֹהוּ לוֹ, לֹא שֶׁיִּתְּנֶה עָלָיו בְּזְמַן מְסֻיָּם, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַקְדִּים וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְאַחֵר, אֶלָּא וְעֶבֶד יִשְׁאַל רַבּוֹ עֵת אֲשֶׁר יַחְפֹּץ לְחָנְנוֹ רָצוֹן. וְאָמַר מֹשֶׁה: בֹּא וּרְאֵה הַהַשְׁגָּחָה הַנִּכוֹנָה וּשְׁלֵמוּת הַחִבּוּב, שֶׁאֶעְתִּיר לַה' וְאוֹמַר אֵלָיו בִּתְפִלָּתִי כִּי יַעֲשֶׂה הַדָּבָר בְּעֵת אֲשֶׁר אֶקְבַּע לוֹ

הַזְּמַן. וְהוּא אָמְרוֹ **לָמָתַי אַעְתִּיר**, פֵּרוּשׁ, לְאֵיזֶה זְמַן, תִּתְפָּאֵר עָלַי לוֹמַר הִתְפַּלֵּל לַה' עַתָּה כִּי לִזְמַן פְּלוֹנִי יָסִיר וְגוֹ'.

פסוק ו

וֶהֱשִׁיבוֹ פַּרְעֹה **לְמָחָר** וגו', וְקָשֶׁה, כִּי הֲגַם כִּי נֶפֶשׁ רָשָׁע אִוְּתָה רָע (משלי כא:י) – זֶה דָּוְקָא בְּדָבָר שֶׁאֵין הָרָעוּת נִכָּר לָאָדָם אֶלָּא בַּמּוּשְׂכָּל, אֲבָל כָּזוֹ וְכָזֶה אֵין לְךָ אָדָם שֶׁיִּחְפֹּץ שֶׁיִּתְעַכֵּב בְּסַכָּנַת מָוֶת, כְּמוֹ שֶׁכֵּן קָרָאהּ הוּא: "וַיָּסֵר מֵעָלַי אֶת הַמָּוֶת". וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי לִרְאוֹתוֹ זְרִיזוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁאָמַר "לְמָתַי אַעְתִּיר" וְגוֹ', הִטְעָתוּ עֵין שִׂכְלוֹ כִּי אָמַר כֵּן מֹשֶׁה לְצַד שֶׁהִכִּיר כִּי קָרֵב זְמַן קֵץ הַמַּכָּה וְאֵין עוֹד מֵאָז וְהָלְאָה שְׁלִיטָה לֵאלֹהֵי הָעִבְרִים וְהַמַּכָּה כָּלְתָה מֵאֵלֶיהָ, וְהֶעֱרִים חָס וְשָׁלוֹם מֹשֶׁה לְצַד שֶׁאָמַר בְּדַעְתּוֹ כִּי חָפֵץ יַחְפֹּץ פַּרְעֹה לְמַהֵר וּלְהָסִיר הַנֶּגַע, לָזֶה אָמַר "הִתְפָּאֵר", וּמִן הַסְּתָם יֹאמַר בָּעֵת וּבָעוֹנָה הַזֹּאת, לָזֶה סָבַל צַעַר אוֹתוֹ זְמַן לְהַכִּיר הַדָּבָר אִם מִרְמָה אָחַז וְאָמַר "לְמָחָר".

אֶלָּא שֶׁכְּפִי דַּרְכֵּנוּ אֵין אָנוּ צְרִיכִין לָזֶה, כִּי רָצָה לִבְחוֹן הִתְפָּאֲרוּת מֹשֶׁה שֶׁאָמַר שֶׁיִּתְפַּלֵּל וְיִתָּנֶה בִּתְפִלָּתוֹ עַל אֱלֹהָיו שֶׁיִּשְׁמַע תְּפִלָּתוֹ עַתָּה וְלֹא יַעֲשֶׂה כִּי אִם לְמָחָר, וְאֵין מִדָּה זוֹ אֲפִלּוּ בְּעוֹבֵד לְכוֹכָב וּמַזָּל. וְאָמַר **לְמָחָר** פֵּרוּשׁ שֶׁיִּתְפַּלֵּל עַכְשָׁיו וְיֹאמַר בִּתְפִלָּתוֹ כִּי לְמָחָר יָסִיר וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן הָרָשָׁע לְהַגְדִּיל הַנִּסָּיוֹן שֶׁיִּתְפַּלֵּל לְהָסִיר וְלֹא יָסִיר עַד לְמָחָר. וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה עַל זֶה וְאָמַר כִּדְבָרְךָ נַעֲשֶׂה לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֵין כַּה' אֱלֹהֵינוּ שֶׁיִּקָּבֵל תְּפִלָּתֵנוּ בְּתִנְאֵיהָ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ד:ז) "כִּי מִי וְגוֹ' כַּה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קָרְאֵנוּ אֵלָיו", וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד יָצָא וְהִתְפַּלֵּל לַה'. וְאֵין לָחוּשׁ וְלוֹמַר כִּי בַּמֶּה יֵאָמֵת פַּרְעֹה אֶת הַדָּבָר שֶׁהִתְפַּלֵּל אָז וְלֹא לְמָחָר בְּעֵת הַצָּרָךְ, הִנֵּה לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה מִתְפַּלֵּל תּוֹךְ הַכְּרַךְ הָיוּ יוֹדְעִים זְמַן תְּפִלָּתוֹ וּכְשֶׁיָּצָא בְּאוֹתוֹ יוֹם וְלֹא לְמָחָר הִנֵּה הָאוֹת צוֹדֵק, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיֵּצֵא מֹשֶׁה** וְגוֹ' **מֵעִם פַּרְעֹה וַיִּצְעַק מֹשֶׁה** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ צָעָק שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד לַהֲסִירָם וְהַשֵּׁנִי לַהֲסִירָם לְמָחָר וְלֹא קֹדֶם, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר "עַל דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים", וְלֹא אָמַר "וַיִּצְעַק וְגוֹ' לְהָסִיר הַצְפַרְדְּעִים", שֶׁאז יִהְיֶה נִשְׁמַע שֶׁתְּפִלָּתוֹ הָיְתָה עַל הַהֲסָרָה לְבַד בְּלֹא תְּנַאי הַזְּמַן, "וַיַּעַשׂ ה' כִּדְבַר מֹשֶׁה", פֵּרוּשׁ, בַּזְּמַן שֶׁאָמַר לוֹ, "וַיָּסַר" וְגוֹ'.

פסוק ח

אֲשֶׁר שָׂם לְפַרְעֹה. מִכָּאן שֶׁצָּרִיךְ לְפָרֵשׁ תְּפִלָּתוֹ.

פסוק יג

וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה וגו' כָּל עֲפַר וגו'. קָשֶׁה, שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "כָּל עֲפַר וְגוֹ' הָיָה כִנִּים וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה". וְיוּבַן עַל פִּי מַה שֶּׁנֶּחְלְקוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת דף י"ב רַבִּי יַעֲקֹב מֵאוֹרְלִיינְשׁ וְרַבֵּנוּ תָּם מַה הִיא הַנִּקְרֵאת כִּנָּה, וּמֵהֶם הוֹכִיחוּ מִכָּאן כִּי כִּנָּה הִיא

הַקּוֹפֶצֶת שֶׁדַּרְכָּהּ לְהִתְהַוּוֹת מֵעָפָר הָאָרֶץ, וּמֵהֶם אָמְרוּ כִּי זוֹ נִקְרֵאת פַּרְעוֹשׁ, וְכִנָּה הִיא הַלְּבָנָה הַגְּדוֹלָה בַּבְּגָדִים, וְהוֹכִיחוּ מֵאוֹתָהּ שֶׁאָמְרוּ (ברכות נא,א) מִסְמַרְטוּטֵי קַלְמֵי. וְהִנֵּה לְמָה שֶׁנֶּאֱמַר כִּי כִנִּים הִיא כִּנָּה הַלְּבָנָה, בָּא הַכָּתוּב לְהָסִיר מָקוֹם הַטָּעוּת, כִּי הַשֵּׂכֶל יַכִּיר דָּבָר זֶה שֶׁמַּה שֶּׁמִּתְהַוֶּה מֵהֶעָפָר הִיא כִּנָּה הַקּוֹפֶצֶת. לָזֶה אִם הָיָה אוֹמֵר "כָּל עֲפַר הָאָרֶץ וְגוֹ' וַתְּהִי הַכִּנָּם", אָז תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה בִּפְשִׁיטוּת שֶׁהִיא הַקּוֹפֶצֶת. לָזֶה נִתְחַכֵּם לוֹמַר **וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם**, פֵּרוּשׁ הָרְגִילָה לִהְיוֹת בָּאָדָם מִמֶּנּוּ, וְהַכִּנַּת הַהַכָּאָה הִיא שֶׁיִּתְרַבֶּה עִפּוּשׁוֹ וְיִגְדַּל בְּגוּף הָאָדָם כִּנָּה הַלְּבָנָה וּבַבְּהֵמָה כִּנָּה הָרְגִילָה בָּהּ.

אוֹ אֶפְשָׁר כִּי שְׁנֵיהֶם הָיוּ בָּעִנְיָן, הָאַחַת רְמָזָהּ בְּאָמְרוֹ **וַתְּהִי הַכִּנָּם בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה**, פֵּרוּשׁ הַמִּתְהַוֶּה מֵהָאָדָם וּמֵהַבְּהֵמָה, מִלְּבַד כִּנָּה הַקּוֹפֶצֶת שֶׁכָּל עֲפַר הָאָרֶץ הָיָה כִּנִּים. וּכְפִי זֶה שְׁנֵי מִינִים אֵלּוּ נִקְרָאִים כִּנִּים, וּכְפִי זֶה אֵין הוֹכָחָה מִכָּאן לַכִּנָּה הַמְּזֻכָּר בְּדִבְרֵי חֲכָמִים מַה הִיא, אִם הִיא מִין הַלְּבָן אוֹ מִין הַקּוֹפֵץ, כֵּיוָן שֶׁשְּׁנֵיהֶם נִקְרָאִים כִּנָּה. וּמֵעַתָּה אֵין הוֹכָחוֹת הָרַב יוֹסֵף מֵאוֹרְלֵיינְשׁ הוֹכָחָה, וּבָאנוּ לְהַכְרֵעַת רַבֵּנוּ תָּם שֶׁהוֹכִיחַ מֵהַשַּׁ"ס מַה הוּא שְׁקוֹרִין חָזַ"ל כִּנָּה, שֶׁהִיא הַלְּבָנָה, אֲבָל הַקּוֹפֶצֶת יְחֻדּוּ לָהּ חֲכָמִים שֵׁם פַּרְעוֹשׁ כְּדֵי לְהַכִּיר מִין הַכִּנָּה שֶׁאָסְרוּ בְּשַׁבָּת, וְכֵן הֲלָכָה (טור שולחן ערוך אורח חיים סימן שט"ז).

פסוק יז

וּמָלְאוּ בָתֵּי מִצְרַיִם אֶת הֶעָרֹב. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **אֶת הֶעָרֹב** וְלֹא סָמַךְ עַל הֶעָרֹב שֶׁהִזְכִּיר סָמוּךְ לָהּ, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַבָּתִּים יְמַלְאוּ מֵהֶעָרֹב, וְאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר "אֶת הֶעָרֹב" יִהְיֶה נִשְׁמָע עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וּמִלְאוּ הֶעָרֹב אֶת בָּתֵּי מִצְרַיִם", וּכְפִי זֶה זֶה הוּא תַּכְלִית הַמַּכָּה שֶׁיְּמַלְאוּ הֶעָרֹב בָּתֵּיהֶם לְבַד, וְלֹא כֵן הוּא, אֶלָּא מִתְּחִלָּה אָמַר **מַשְׁלִיחַ בָּךְ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לַחֲבֹל וּלְהַשְׁחִית, וְעוֹד אָמַר שֶׁיְּמַלְאוּ הַבָּתִּים מֵהֶעָרֹב, וְהָבֵן.

אוֹ יֹאמַר, אִם לֹא הָיָה אוֹמֵר "אֶת הֶעָרֹב", וְהָיִינוּ מְפָרְשִׁים "וּמִלְאוּ הֶעָרֹב אֶת בָּתֵּי מִצְרַיִם", הָיָה בַּנִּשְׁמָע כִּי זֶה גִּבּוּל רִבּוּיִם עַד שֶׁיִּהְיֶה בָּהֶם גֶּדֶר זֶה שֶׁיְּמַלְאוּ הֵם אֶת הַבָּתִּים, וְלֹא כֵן הוּא, כִּי רַבִּים הֵם הֶעָרֹב וְיִתְמַלְאוּ הַבָּתִּים מֵהֶם וְלֹא מִכֻּלָּם, וְזֶה הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בַּהֲבָאַת הַמַּכָּה "וּבְכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם" וְגוֹ'.

פסוק יט

וְשַׂמְתִּי פְדֻת. פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לְאֶרֶץ גּוֹשֶׁן, עוֹד יַעֲשֶׂה פְּדוּת אֲפִלּוּ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם חוּץ מֵאֶרֶץ גּוֹשֶׁן, לְבַל קְרוֹב לָהֶם הֶעָרוֹב. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בֵּין עַמִּי וּבֵין עַמֶּךָ**, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיִּהְיוּ עַמִּי וְעַמְּךָ עוֹמְדִים בְּשָׁוֶה, יַעֲשֶׂה ה' פְּדוּת לָזֶה מִבֵּין זֶה, וְלַנָּכְרִי יַשִּׁיךְ וּלְאִישׁ יִשְׂרָאֵל לֹא יַשִּׁיךְ.

פסוק כ

תִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ. פֵּרוּשׁ, שֶׁהֶעָרוֹב יַשְׁחִית גַּם כָּל נִמְצָא מִלְּבַד בְּנֵי אָדָם:

פסוק כד

לֹא תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת. פֵּרוּשׁ, כְּשִׁיעוּר שְׁלֹשָׁה יָמִים, כִּי כְּלוּם טַעַם שֶׁאָמַר מֹשֶׁה הוּא "הֵן נִזְבַּח וְגוֹ' וְלֹא יִסְקְלוּנוּ", אִם כֵּן לָמָּה יִצְטָרְכוּ לְהַרְחִיק דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, בְּהַרְחָקַת פַּרְסָה אוֹ יוֹתֵר קְצָת דַּי. וְטַעַם שֶׁנִּתְרַצָּה לוֹ מֹשֶׁה, כֵּיוָן שֶׁכָּל עַצְמֵינוּ אֵין אָנוּ מִשְׁתַּדְּלִים אֶלָּא לָצֵאת מֵהָעִיר, מַה לִּי בִּתְנָאוֹ יוֹם אוֹ יוֹמַיִם, וְכִי יִרְדּוֹפֵהוּ רָעָה וּגְזֵרָתוֹ עוֹמֶדֶת לְעוּמָתוֹ. לָזֶה לֹא רָצָה מֹשֶׁה לְדַקְדֵּק בִּתְנַאי הַזְּמַן וְאָמַר "רַק אַל יוֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל לְבִלְתִּי שַׁלַּח" בְּאֵיזֶה אוֹפָן שֶׁיִּהְיֶה, וְדִקְדֵּק לוֹמַר "רַק" לְשׁוֹן מִיעוּט, לוֹמַר הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה הַשִּׁלּוּחוּת בִּתְנַאי פָּחוֹת מִשְּׁלֹשָׁה יָמִים.

פרק ט

פסוק א

בֹּא אֶל פַּרְעֹה. כְּלָל זֶה בְּיָדְךָ – כָּל מָקוֹם שֶׁיֹּאמַר "בֹּא אֶל פַּרְעֹה" יְכַוֵּן לוֹמַר לוֹ שֶׁיִּכָּנֵס אֶל טְרַקְלִין שֶׁלּוֹ בְּלֹא הַשְׁאָלַת רְשׁוּת, הֲגַם שֶׁהָיוּ לוֹ כְּמִשְׁפַּט הַמְּלָכִים שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת, אַף עַל פִּי כֵן יֵעוֹל וְיִכָּנֵס אֲצְלוֹ בְּלֹא שְׁאֵלַת רְשׁוּת. וְכֵן הָיָה עוֹשֶׂה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני קעה) כִּי כַּמָּה שׁוֹמְרִים הָיוּ לְפַרְעֹה מְזֻיָּנִים וַאֲרָיוֹת וּכְלָבִים, וְהָיָה נִכְנָס בְּאֵין מוֹנֵעַ. וּמָצָאתִי רְאָיָה בְּרוּרָה לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה מִמַּה שֶׁאָמַר פַּרְעֹה לְמֹשֶׁה (שמות י:כח) "הִשָּׁמֶר לְךָ וְגוֹ' אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי" וְגוֹ' – לָמָּה הֻצְרַךְ פַּרְעֹה לְהַתְרוֹת בְּמֹשֶׁה? וְהָיָה לוֹ לְצַוּוֹת לַעֲבָדָיו שׁוֹמְרֵי הַבַּיִת, כִּי כֵן מִנְהַג הַמְּלָכִים לְהַעֲמִיד שׁוֹמְרֵי הַמֶּלֶךְ וְלָהֶם יְצוּ שֶׁלֹּא יַנִּיחוּהוּ לִיכָּנֵס. אֶלָּא וַדַּאי כִּי לֹא עָמְדוּ כְּנֶגְדּוֹ וַאֲפִלּוּ אֲרָיוֹת, וְזֶה נֵס עָצוּם. לָזֶה הָיָה ה' צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ: "בֹּא אֶל פַּרְעֹה", פֵּרוּשׁ, הִכָּנֵס וְעָלֶה אֵלָיו וְלֹא תִשִּׂים לִבְּךָ לְמוֹנֵעַ בָּעוֹלָם. וּבִזְמַן שֶׁהָיָה פַּרְעֹה יוֹצֵא הַמַּיְמָה, הָיָה אוֹמֵר לוֹ "לֵךְ אֶל פַּרְעֹה", כִּי שָׁם אֵין שׁוֹמְרִים לִירֹא מֵהֶם לְהִצְטָרֵךְ לוֹמַר אֵלָיו "עֲלֵה אֵלָיו", אֶלָּא לְצַד שֶׁאֵין זְמַן זֶה רָאוּי לַהֲלִיכָה, כִּי הוּא מוֹצִיא בּוֹלְעוֹ הַתָּעוּב וְאֵינוֹ מֵהַמּוּסָר, לָזֶה אוֹמֵר לוֹ "לֵךְ" אַף עַל פִּי כֵן.

פסוק ג

אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה. פֵּרוּשׁ דַּוְקָא, וְכוּלָּן מֵתוּ דִּכְתִיב "וַיָּמָת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם" (שמות ט:ו), פֵּרוּשׁ שֶׁהָיוּ בַּשָּׂדֶה כָּרָשׁוּם בְּדִבְרֵי ה'.

פסוק ה

וַיָּשֶׂם ה' מוֹעֵד לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, הוֹדִיעַ אוֹתָם זְמַן הַמַּכָּה כְּדֵי שֶׁיַּכְנִיסוּ הַמִּקְנֶה מֵהַשָּׂדוֹת, וּכְמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁעָשָׂה בְּמַכַּת הַבָּרָד, וְשָׁם אָמַר ה' הַדְּבָרִים מְפוֹרָשִׁים דִּכְתִיב (שמות ט:יט): "שְׁלַח הָעֵז" וְגוֹ', וְכָאן אָמַר הַדְּבָרִים בְּרֶמֶז, וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר בְּתֵיבַת **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁיֹּאמְרוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן שִׁימַת מוֹעֵד זֶה לְפַרְעֹה וְלַמִּצְרִיִּים כִּי הוּא תַּכְלִית הַמְכָוָּן כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

פסוק ו

כֹּל מִקְנֵה מִצְרָיִם. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא הִכְנִיסוּם מֵהַשָּׂדֶה, וְלָזֶה לֹא אָמַר "אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה", וְהָבֵן: **וּמִמִּקְנֵה בְנֵי יִשְׂרָאֵל**. שֶׁהָיוּ לָהֶם מִימֵי יַעֲקֹב וּבָנָיו שֶׁבָּאוּ מִצַּרְעָמָה, גַּם אוּלַי שֶׁקָּנוּ מֵרֻוַח שֶׁהִרְוִיחוּ בְּמַכַּת הַדָּם. וְעוֹד יֵרָצֶה לוֹמַר שֶׁאִם הָיוּ מִתְחַכְּמִין מֵהַמִּצְרִיִּים לְמָכוֹר לְיִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נִקְרָאִים עַל שֵׁם יִשְׂרָאֵל כְּדֵי שֶׁיַּפְלִיא ה' בָּהֶם וְלֹא יָמוּתוּ וְהָיוּ מַעֲרִימִין – גַּם אֵלּוּ מֵתוּ. אֲבָל מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם כְּפִי הָאֱמֶת מִקְנֵיהֶם, לֹא מֵת. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב הוּא: וַיָּמָת כָּל מִקְנֵה מִצְרַיִם וְחֵלֶק אֶחָד מִמִּקְנֵה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּפֵרוּשׁ מ"ם – לֹא מ"ם מִקְצָת הַצֹּאן אֶלָּא מ"ם מִקְצָת מִן הַמִּקְנֶה הַנִּקְרָא עַל שֵׁם יִשְׂרָאֵל, כִּי יֵשׁ מִקְנֶה שֶׁנִּקְרָא עַל שְׁמוֹ וְהוּא שֶׁלּוֹ, וְיֵשׁ שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ אֶלָּא שְׁמוֹ נִקְרָא עָלָיו, וְאָמַר כִּי בְּחִינָה אַחַת מִמִּקְנֵה יִשְׂרָאֵל שֶׁהֶעֱרִימוּ הַמִּצְרִיִּים לִקְרוֹתָם עַל שְׁמָם מֵתוּ. וּמִקְנֵה יִשְׂרָאֵל פֵּרוּשׁ שֶׁהוּא כְּפִי הָאֱמֶת שֶׁל יִשְׂרָאֵל לֹא מֵת מֵהֶם אֶפִלּוּ אֶחָד:

פסוק יג

הַשְׁכֵּם בַּבֹּקֶר וְגוֹ'. שְׁלֹשׁ מִצְווֹת נִצְטַוָּה: א' שֶׁיֵּלֵךְ בְּהַשְׁכָּמָה, ב' שֶׁיִּתְיַצֵּב לְפָנָיו, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יַרְכִּין רֹאשׁוֹ וְלֹא יַרְכִּין קוֹמָתוֹ כְּדֶרֶךְ הָעוֹמְדִים לִפְנֵי גְּדוֹלִים, אֶלָּא כְּגָדוֹל הָעוֹמֵד לִפְנֵי קָטָן, כִּי כְּבָר עָשָׂאוֹ רִבּוֹן וְשַׁלִּיט עָלָיו. וְהוּצְרַךְ לְצַוּוֹתוֹ לְצַד שֶׁמִּטִּבְעוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְהַרְכִּין רֹאשׁוֹ מְעַט כְּדֶרֶךְ הַשְׁפָלִים, לָזֶה אָמַר כִּי לִפְנֵי פַּרְעֹה לֹא יִתְנַהֵג כֵּן. עוֹד רָמַז לוֹ כִּי פְּרָט זֶה שֶׁאוֹמֵר לוֹ "הִתְיַצֵּב", לֹא בְּכָל מָקוֹם יָסִיר מֵעָלָיו הַהַכְנָעָה הָרְגִיל בָּהּ, אֶלָּא לִפְנֵי פַּרְעֹה, אֲבָל יִהְיֶה בְּלִבּוֹ עָנִיו וְשָׁפָל לִפְנֵי אֵל עֶלְיוֹן, וְיִהְיֶה נִצָּב בְּגוּפוֹ וְלִבּוֹ מוּכָנָע מֵאֵימַת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ, וּמִצְוָה ג' "וְאָמַרְתָּ אֵלָיו" וְגוֹ'.

פסוק יד

כִּי בַפַּעַם הַזֹּאת וְגוֹ'. הוֹדִיעוֹ עִצֹּם הַמַּכָּה כְּדִין הַהַתְרָאָה שֶׁצְּרִיךְ לְהַתְרוֹת עָלָיו בַּמִּיתָה עַצְמָהּ, שֶׁאִם הִתְרוּ בּוֹ בְּמִיתָה קַלָּה וּבָאִים לַהֲמִיתוֹ בַּחֲמוּרָה – פָּטוּר כַּיָּדוּעַ.
כָּל מַגֵּפֹתַי וְגוֹ'. קָשֶׁה, הֲלֹא רָאִינוּ שֶׁהֵבִיא עָלָיו עוֹד שָׁלֹשׁ מַכּוֹת אֲחֵרוֹת. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי לְצַד שֶׁשְּׁקוּלָה זוֹ כְּנֶגֶד כֻּלָּן, וּמַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י) שֶׁשְּׁקוּלָה מַכַּת בְּכוֹרוֹת

כְּנֶגֶד כָּל הַמַּכּוֹת, אוּלַי שֶׁזּוֹ שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל שְׁלֹשָׁתָן, שֶׁהֵם שֵׁשׁ מַכּוֹת, וּמַכַּת בְּכוֹרוֹת שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל שְׁלֹשָׁתָן וּמַכַּת בָּרָד בִּכְלָל, וּכְשֶׁאַתָּה בָּא לְמָנְיָן תִּהְיֶה מַכַּת בְּכוֹרוֹת שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד י"ד מַכּוֹת, וְלֹא הִנְאַנִי דֶּרֶךְ זֶה.

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר אֵלָיו כִּי בְּאֶמְצָעוּת מַכָּה זוֹ יַטֶּה לִבּוֹ לְהָבִין לְהַרְגִּישׁ בַּמַּגֵּפוֹת שֶׁהֵבִיא עָלָיו ה', יוּבַן כִּי בְּכָל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא עַד עַתָּה לֹא הָיָה מַחְלִיט פַּרְעֹה בְּדַעְתּוֹ כִּי הֵם מֵאֱלֹהֵי הַיְכֹלֶת וְהָיָה תּוֹלֶה בְּמִכַשְּׁפוּת וּמַעֲשֶׂה שֵׂדִים, וְזֶה לְךָ הָאוֹת שֶׁגַּם הַחַרְטֻמִּים עוֹשִׂים כֵּן. וְהֵגֵם שֶׁהָיְתָה מַכָּה שֶׁאָמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִיא, יֵשׁ מָקוֹם לְפַרְעֹה לַחְשׁוֹב כִּי אֶפְשָׁר כִּי הָאֲנָשִׁים הָהֵמָּה לֹא הִשִּׂיגוּ הַשָּׂגַת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּמִכַשְּׁפוּת וְאוֹמְרִים כֵּן, וּלְעוֹלָם יִמְצֵא אָדָם מְכַשֵּׁף שֶׁיַּעֲשֶׂה כֵּן. לָזֶה אָמַר אֵלָיו ה' **כִּי בַפַּעַם הַזֹּאת** בְּאֶמְצָעוּת הַמַּכָּה אֲשֶׁר אָבִיא עָלֶיךָ אֲנִי שׁוֹלֵחַ אֶת כָּל מַגֵּפוֹתַי שֶׁכְּבָר הֵבֵאתִי עָלֶיךָ **אֶל לִבְּךָ** פֵּרוּשׁ שֶׁתֵּדַע כִּי לֹא מַעֲשֶׂה כִּשּׁוּף וְשֵׂדִים הֵמָּה אֶלָּא מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים, וְהוּא אָמְרוֹ **מַגֵּפוֹתַי** בְּכִנּוּי הָעוֹשֶׂה אוֹתָם, כִּי בְּרִאוֹתְךָ מַכָּה נִפְלָאָה אֲשֶׁר אֵין יְכֹלֶת לְשֵׂד וְכִשּׁוּף לַעֲשׂוֹת אֲפִלּוּ דּוֹמָה דְּדוֹמָה לְהוֹרִיד אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם בְּפִלְאֵי פְּלָאוֹת אָז לָרְאשׁוֹנוֹת תִּתְבּוֹנָן.

פסוק טז

בַּעֲבוּר וְגוֹ' וּלְמַעַן סַפֵּר. יִרְצֶה **בַּעֲבוּר הַרְאוֹתְךָ אֶת כֹּחִי** אַתָּה שֶׁאָמַרְתָּ מִי ה', **וּלְמַעַן סַפֵּר שְׁמִי** בְּאֶמְצָעוּתְךָ **בְּכָל הָאָרֶץ**, פֵּרוּשׁוֹ, כָּל הָעוֹלָם יְסַפְּרוּ אֶת גְּדֻלָּה אֲשֶׁר עָשָׂה לְמָמְאֵן בִּדְבָרָיו. וְכֵן שָׁמַעְנוּ שֶׁאָמַר מֶלֶךְ אֶחָד גָּדוֹל כִּי אִם יָבֹא מְשִׁיחַ יִשְׂרָאֵל וְיַעֲשֶׂה אוֹת אוֹ מוֹפֵת כִּי לֹא יַעֲשֶׂה כְּפַרְעֹה לְמָאֵן בִּדְבַר ה'.

פסוק יט

וְעַתָּה שְׁלַח הָעֵז. וְאִם תֹּאמַר, אִם כֵּן מַה מַּכָּה זוֹ עוֹשָׂה? הֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ מַה שֶׁהִקְדִּים ה' לוֹמַר לוֹ שֶׁאֵין תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בַּמַּכּוֹת לְהָרַע, אֶלָּא בַּעֲבוּר הַרְאוֹתוֹ כֹּחוֹ הַגָּדוֹל וְיָדוֹ הַחֲזָקָה, וְלָזֶה הוֹדִיעוֹ שֶׁיֵּאָסֵף אָדָם וּבְהֵמָה מִן הַשָּׂדֶה. וְעַל כָּל פָּנִים תַּעֲשֶׂה הַמַּכָּה רֹשֶׁם בְּהַשְׁחָתָה מַה שֶּׁהוּא מְחֻבָּר לָאָרֶץ, שֶׁכֵּן כְּתִיב: "וְאֵת כָּל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה הִכָּה הַבָּרָד וְאֶת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר" (שמות ט:כה).

וְנִשְׁאַר לָנוּ לְהַשְׂכִּיל בְּתֹכֶן **וְעַתָּה** מַה יְכַוֵּן בָּהּ אֱלֹהֵינוּ עֶלְיוֹן, אִם לוֹמַר כִּפְשָׁטָהּ מִמָּשׁ בְּאוֹתוֹ עֵת לָמָּה יָצוֹ הָאֵל עַל זֶה כֵּיוָן שֶׁאֵין הַבָּרָד יוֹרֵד עַד לְמָחָר כָּעֵת הַהִיא. וְאוּלַי כִּי צָרִיךְ שִׁיעוּר זֶה לִשְׁלוֹחַ עַד לְמָקוֹם שֶׁאָדָם וּבְהֵמָה שָׁמָּה וְלָשׁוּב לֵיאָסֵף הַבַּיְתָה.

עוֹד נִרְאֶה בְּהַקְדִּים לִשְׁאוֹל: דִּבֶּר ה' "שְׁלַח הָעֵז" – לְאֵיזֶה מָקוֹם נוֹטֶה? אִם לְהַיֵּרָא דְּבַר ה', הוּא מֵעַצְמוֹ כְּשֶׁיִּשְׁמַע כִּי מָחָר יַמְטִיר ה' בָּרָד בַּשָּׂדֶה יִירָא וְיַכְנִיס עֲבָדָיו וּמִקְנֵהוּ, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלֹּא בָּאוּ הַדְּבָרִים אֶלָּא לְמִי שֶׁאֵינוֹ יָרֵא דְּבַר ה'. וּכְפִי זֶה יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְעַתָּה** עַל

דֶּרֶךְ אֶמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ״א; מדרש תהילים ק,ב) אֵין ״וְעַתָּה״ אֶלָּא תְּשׁוּבָה, כִּי לֶהֱיוֹת שָׁהֵם אֵינָם שָׂמִים עַל לֵב דְּבַר ה׳, לָזֶה אָמַר לָהֶם שֶׁיַּחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה וְיָשִׂימוּ עַל לֵב דְּבַר ה׳ כִּי עָשׂה יַעֲשֶׂה, וַיַּכְנִיסוּ מִן הַשָּׂדֶה וְגוֹ׳. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הָרְשָׁעִים לֹא חָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה וְלֹא שָׂמוּ לִבָּם וְגוֹ׳, וּבָעֲרָה בָּם אֵשׁ ה׳.

פסוק כא

וַאֲשֶׁר לֹא וְגוֹ׳ וַיַּעֲזֹב. טַעַם אָמְרוֹ **וַיַּעֲזֹב** בְּתוֹסֶפֶת וא״ו, שְׁעוּר הַכְּתוּב כֵּן הוּא: וַאֲשֶׁר לֹא שָׂת לִבּוֹ בְּכָל הַקּוֹדֵם אֶל דְּבַר ה׳, הוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ אֲפִלּוּ בְּדָבָר כָּזֶה שֶׁאֵין לוֹ שׁוּם הֶפְסֵד בְּהַכְנָסָתָם הַבַּיְתָה וְהוּא עוֹמֵד לְהַפְסִיד קִנְיָנָיו, אַף עַל פִּי כֵן **וַיַּעֲזֹב** וְגוֹ׳ לְהַרְאוֹת כִּי דְּבַר ה׳ בָּזֶה. וְהִצַּצְתִּי כִּי הַמִּצְרִיִּים מַכְעִיסִים הָיוּ אֶת הַמָּקוֹם, לֹא לְצַד שֶׁהָיוּ מַחְזִיקִים בְּיִשְׂרָאֵל לַעֲבוֹדָתָם הוּא שֶׁהָיוּ מְמָאֲנִים לְשַׁלְּחָם, וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ שֶׁיֵּשׁ כֹּחַ בּוֹ חָס וְשָׁלוֹם לְהוֹרִיד הַבָּרָד, וַאֲפִלּוּ בְּתוֹרַת סָפֵק לֹא הָיָה אֶצְלָם שֶׁלֹּא חָשְׁשׁוּ לִשְׁמִירַת עַבְדֵיהֶם וּבְהֶמְתָּם. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ בְּשֵׁשׁ מַכּוֹת הַקּוֹדְמוֹת דְּבַר פֶּלֶא כָּזֶה, לֹא לָקְחוּ מֵהֶם שִׁעוּר כִּי יָכוֹל לְהֹ וְנִרְאֶה בְּעֵינֵיהֶם שֶׁהוּא רָחוֹק שֶׁיָּכוֹל עָשׂוֹהוּ.

פסוק כד

וַיְהִי בָרָד וְאֵשׁ וְגוֹ׳. אָמְרוֹ **מִתְלַקַּחַת** פֵּרוּשׁ, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהַמַּיִם וְהָאֵשׁ הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הַפְּכִיִּים בְּקִצֵּה הַקָּצְווֹת, וְאֵין קֵרוּב לָהֶם, וּבְהִתְחַבְּרָם יַחַד הַמִּתְרַבָּה עַל חֲבֵירוֹ נוֹצֵחַ וּמְאַבְּדוֹ, אִם מַיִם רַבִּים יוּכְלוּ לְכַבּוֹת, וְאִם אֵשׁ רַבָּה הִיא אוֹכֶלֶת אֶת הַמַּיִם. וְהוֹדִיעַ ה׳ כִּי בִּשְׁלִיחוּת ה׳ כְּשֶׁשְּׁלָחָם יַחַד הָיְתָה הָאֵשׁ מִתְלַקַּחַת, פֵּרוּשׁ, מַפְעֶלֶת הַפְּכִיּוּת טִבְעָהּ אֲשֶׁר הִטְבִּיעַ ה׳ בָּהּ שֶׁלֹּא לְהִלָּקַח יַחַד הִיא עִם הַמַּיִם, הִיא הָיְתָה מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד וְנִסְמֶכֶת אֵלָיו לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ.

פסוק כט

וְהַבָּרָד לֹא יִהְיֶה עוֹד. פֵּרוּשׁ, לֹא יִהְיֶה מֻחְדָּשׁ, וּמַה שֶּׁכְּבָר הָיָה וְיָצָא מִן הַשָּׁמַיִם אֵין עוֹד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות ט:לג): ״וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אָרְצָה״, וְעָמַד בָּאֲוִיר עַד עֵת בּוֹא דְּבָרוֹ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְהוֹרִיד אֲבָנִים שֶׁהָיוּ עַל גַּב אִישׁ (ברכות נד:).

לְמַעַן תֵּדַע וְגוֹ׳. פֵּרוּשׁ, אֵין אֲנִי מִתְפַּלֵּל עָלֶיךָ לְצַד שֶׁאֲנִי מַאֲמִין בִּדְבָרֶיךָ שֶׁתִּשְׁתַּלַּח אֶת הָעָם, אֶלָּא לְהַרְאוֹתְךָ כִּי לַה׳ הָאָרֶץ.

פסוק ל

וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ וְגוֹ׳. הִזְכִּיר הָעֲבָדִים, לֶהֱיוֹת שֶׁרָאָה כִּי לֹא שָׂמוּ לִבָּם אֶל דְּבַר ה׳ וְהִנִּיחוּ עַבְדֵיהֶם וּמִקְנֵיהֶם בַּשָּׂדֶה שִׁתְּפָם יַחַד. וְאִם תֹּאמַר מִי גִּלָּה לְמֹשֶׁה שֶׁאַחַר מַכַּת הַבָּרָד עוֹדָם בְּמִרְדָּם וְלֹא נִכְנְעוּ, וַהֲלֹא הִצְדִּיקוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַדִּין אַחַר כָּךְ וְאָמְרוּ ״ה׳ הַצַּדִּיק וַאֲנִי וְעַמִּי

הָרִשָׁעִים"? כְּבָר כָּתַבְתִּי לְךָ שֶׁהַשֵּׁם הִשְׁכִּילוֹ כִּי יָבִיא מַכַּת בְּכוֹרוֹת עַל הַמִּצְרִיִּים, גַּם כְּפִי מַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות ז:ד) "וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה" שֶׁיִּגִּיעַ עֵת שֶׁלֹּא יִרְצֶה עוֹד לִשְׁמֹעַ אֲפִלּוּ הַשְׁלִיחוּת מֵהֶם, אִם כֵּן מִזֶּה יָדַע מֹשֶׁה שֶׁהֶגֶם שֶׁיֶּחְדְּלוּ הַמָּטָר וְגוֹ' לֹא יְשַׁלְּחוּ אֶת הָעָם וְאָמַר לָהֶם "יָדַעְתִּי" וְגוֹ'. עוֹד יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ כִּי יֶשְׁנוֹ לְטַעַם שֶׁמִּמֶּנּוּ אָמַר "טֶרֶם תִּירָאוּן".

יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירָאוּן. פֵּרוּשׁ, יוֹדֵעַ אֲנִי כִּי קוֹדֶם שֶׁתִּסְתַּלֵּק הַמַּכָּה אַתֶּם יְרֵאִים אֶת ה' וְאוֹמְרִים "ה' הַצַּדִּיק" וְגוֹ', אֲבָל אַחַר כְּלוֹת הַמַּכָּה וְתִרְאוּ הַרְוָחָה תּוֹסִיפוּ לְמָרוֹד כְּבַתְּחִלָּה, וּכְבָר נָהֲגָה כֵּן עִמִּי שֶׁתַּסְכִּים עַל שִׁלּוּחַ הָעָם קוֹדֶם כְּלוֹת הַמַּכָּה וְאַחַר כְּלוֹת תַּכְבִּיד לִבְּךָ. עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעוֹ כִּי יוֹדֵעַ הוּא כִּי דִּבְּרֵיהֶם לֹא עָרְמָה וְתַחְבּוּלָה כְּדֵי שֶׁיִּתְרַצֶּה מֹשֶׁה לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדָם, אֶלָּא מִלִּבָּם פָּחַד וְרָהַב לְבָבָם מֵהי' אֱלֹהִים, וְיֵשׁ בָּזֶה הוֹדָעָה לָהֶם כִּי יוֹדֵעַ הוּא מַחְשְׁבוֹת אָדָם וְתַחְבּוּלוֹתָיו, וְדָבָר זֶה יַשִּׂיגֵהוּ פַּרְעֹה בְּעַצְמוֹ כִּי צָדָק בִּימִין מֹשֶׁה. גַּם הוֹדִיעוֹ בָּזֶה כִּי יוֹדֵעַ הוּא כִּי אֵין זֶה אֶלָּא טֶרֶם כְּלוֹת הַמַּכָּה לֹא אַחֲרֵי כֵן כְּשֶׁיִּרְאֶה הַרְוָחָה יִמְרֹד, וְגַם זֶה יֵדָעֵהוּ לְבַסּוֹף שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לְהַכְחִישׁ נְבוּאָתוֹ וְלִשְׁלֹחַ יִשְׂרָאֵל לֹא יִמְשֹׁל בְּרוּחוֹ, וְהָבֵן:

פסוק לא

וְהַפִּשְׁתָּה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְמָה סִדֵּר עִנְיָן זֶה קוֹדֶם גְּמַר עִנְיַן תְּפִלָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהִבְטִיחַ "כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר" וְגוֹ', הָיָה לוֹ לִגְמוֹר אוֹמֶר כִּי עָשָׂה מֹשֶׁה כֵּן, וַיֵּצֵא מֵאֵת פַּרְעֹה וְהִתְפַּלֵּל וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ יוֹדִיעֵנוּ אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה הַבָּרָד.

וְאוּלַי שֶׁיִּתְכַּוֵּן לְהַסְמִיךְ עִנְיָן זֶה לְאָמְרוֹ "טֶרֶם תִּירָאוּן אֶת ה'", לִרְמֹז הַסִּבָּה אֲשֶׁר סִבְּבָה אוֹתָם לְחַזֵּק לִבָּם, וְאָמַר **וְהַפִּשְׁתָּה** וְגוֹ'. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמִדְרָשׁ תַּנְחוּמָא וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: "כִּי אֲפִלּוֹת" פְּלָאֵי פְּלָאוֹת נַעֲשׂוּ לָהֶם שֶׁלֹּא לָקוּ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה כִּרְאוֹת פַּרְעֹה כִּי לֹא שָׁלְטָה מַכַּת הַבָּרָד בַּחִטָּה וְכֻסֶּמֶת שֶׁלֹּא כְּפִי הַטֶּבַע, כְּאָמְרָם פְּלָאֵי פְּלָאוֹת נַעֲשׂוּ לָהֶם, הוּא לֹא יִתְלֶה כִּי ה' הִפְלִיא, אֶלָּא יִתְלֶה כִּי אֵין שִׁלִּיטַת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל הָוֶה, וְזֶה יַגִּיד חָס וְשָׁלוֹם הַשְׁתּוּף וְאֵין שִׁלִּיטָה בַּכֹּל, וְזֶה הָיָה לוֹ מָקוֹם לְהַכְבִּיד לִבּוֹ. וְלָזֶה אָמַר מֹשֶׁה **יָדַעְתִּי כִּי טֶרֶם תִּירָאוּן**, וְטַעְמוֹ **כִּי הַפִּשְׁתָּה** וְגוֹ' **וְהַחִטָּה** וְגוֹ' **לֹא נֻכּוּ**, וְעָשָׂה ה' פֶּלֶא זֶה לְחַזֵּק לֵב פַּרְעֹה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר "וַאֲנִי אֲחַזֵּק" וְגוֹ'.

פסוק לד

וַיַּרְא פַּרְעֹה כִּי חָדַל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא עָמַד בִּתְשׁוּבָתוֹ שֶׁאָמַר "ה' הַצַּדִּיק" וְגוֹ' אֲפִלּוּ זְמַן מוּעָט, אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד "וַיּוֹסֶף לַחֲטֹא". פֵּרוּשׁ, הוֹסִיף עַל הַקּוֹדֶם, כִּי אִלּוּ לֹא הָיָה אֶלָּא

שִׁעוּר הָרִאשׁוֹן לֹא הָיָה מַסְפִּיק לְהַחֲזִיק בְּיִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי רְאוֹתוֹ פֶּלֶא הַבָּרָד, אֶלָּא שֶׁהוֹסִיף עַל גֶּדֶר רִשְׁעוֹ שֶׁהָיָה בּוֹ וְהִכְבִּיד לִבּוֹ וְלֵב עֲבָדָיו.

חסלת פרשת וארא.

פרק י

פסוק א

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה. אָמַר לְשׁוֹן אֲמִירָה רַכָּה, גַּם הִזְכִּיר שֵׁם הָרַחֲמִים, לֹא לְצַד הַמִּשְׁתַּלֵּחַ אֵלָיו אֶלָּא לְצַד הַשָּׁלִיחַ שֶׁהַזְכַּר בְּסָמוּךְ "אֶל מֹשֶׁה", כִּי הֵם דְּבָרִים שֶׁיִּשְׂמַח בָּהֶם צַדִּיק כִּי חֲזָה נָקָם (תהלים נח:יא), לָזֶה אָמַר לְשׁוֹן אֲמִירָה וְהַזְכָּרַת שֵׁם הָרַחֲמִים, כִּי הֵם דְּבָרִים הַסּוֹעֲדִים אֶת לִבּוֹ.

עוֹד – לְצַד שֶׁלֹּא הָיָה ה' שׁוֹלֵחַ הַמַּכָּה תֵּכֶף וּמִיָּד, עַד שֶׁהָיָה שׁוֹלֵחַ לְהַתְרוֹת בּוֹ קוֹדֶם, לְמָר שְׁבוּעַ אֶחָד (שמות רבה ט,יב) וּלְמָר שְׁלֹשָׁה שָׁבוּעוֹת, וְזֶה הוּא מִמִּדַּת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים, לָזֶה אָמַר לְשׁוֹן אֲמִירָה וְזִכְרוֹן שֵׁם הָרַחֲמִים.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא (שמות ו:ב) כִּי אֲפִלּוּ מִדַּת הָרַחֲמִים הִסְכִּימָה בְּשִׂמְחָה לַעֲשׂוֹת דִּין וּלְהִנָּקֵם מֵאוֹיֵב זֶה.

כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי – פֵּרוּשׁ, מֵעַתָּה תַּשְׂכִּיל לָדַעַת כִּי אֲנִי הוּא שֶׁהִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ, כִּי מִטֶּבַע אָדָם לוֹ יִהְיֶה לִבּוֹ קָשֶׁה כָּאֶבֶן יִרְעַד וְיִפְחַד בִּרְאוֹתוֹ מַכַּת הַבָּרָד, וְזֶה הָאִישׁ עוֹדֶנּוּ בְּרִשְׁעוֹ, אֵין זֶה מִמִּדַּת אָדָם אֶלָּא אֱלֹהִים נְזַר עָלָיו לְהַקְשׁוֹתוֹ. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות ט:לב) "וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת וְגוֹ' כִּי אֲפִילוֹת" וְגוֹ' כִּי ה' עָשָׂה פְּלָאֵי פְלָאִים, וְזֶה הָיָה סִבָּה לְהַכְבִּיד לִבּוֹ, יְדוּעַ גַּם כֵּן עַל נָכוֹן "כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי" בַּעֲשׂוֹת פֶּלֶא זֶה.

אוֹ יִרְצֶה לְדֶרֶךְ זֶה, כִּי לְצַד שֶׁרָאָה מֹשֶׁה הַמַּכָּה הַגְּדוֹלָה שֶׁל הַבָּרָד וְרָשַׁע זֶה אַדְרַבָּה הוֹסִיף לַחֲטֹא, יִשְׁלֹל הַתִּקְוָה מִמֶּנּוּ וְיִתְחַמֵּץ לְבָבוֹ בִּשְׁלִיחוּתָיו אֶל פַּרְעֹה. לָזֶה אָמַר: לֹא תָחוּשׁ לָזֶה, **כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי לִבּוֹ**, וְזוּלַת זֶה כְּשֶׁאַרְפֶּה מִמֶּנּוּ כֹּבֶד לֵב הִנֵּה הוּא מְשַׁלְּחָם.

וְאֶת לֵב עֲבָדָיו – טַעַם כּוֹבֶד לֵב עֲבָדָיו הוּא לְבַל יִעֲצוּהוּ לְשַׁלְּחָם, גַּם שֶׁבָּזֶה תִּהְיֶה הֲבָאַת הַמַּכּוֹת לְכָל מִצְרַיִם וְלֹא לְפַרְעֹה לְבַד, כִּי בָּזֶה לֹא יִהְיֶה פִּרְסוּם הַמַּכּוֹת אֲשֶׁר יָבִיא ה' עַל פַּרְעֹה לְבַד. וַהֲגַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר ה' פְּרָט זֶה בִּשְׁלִיחוּת רִאשׁוֹנָה וְלֹא אָמַר אֶלָּא "אֲחַזֵּק אֶת לֵב פַּרְעֹה", אָמַר הָעִקָּר וּבִכְלָלוֹ הֵם עֲבָדָיו. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' בִּדְבָרָיו כָּאן לְפָרֵשׁ לוֹ דְּבָרָיו הָרִאשׁוֹנִים, שֶׁלֹּא לֵב פַּרְעֹה לְבַד אֶלָּא גַּם לֵב עֲבָדָיו. וְטַעַם שֶׁלֹּא בֵּאֵר מִקּוֹדֶם וּבֵאֵר עַתָּה, לְצַד שֶׁאָמַר מֹשֶׁה בַּפָּרָשָׁה הַקּוֹדֶמֶת "וְאַתָּה וַעֲבָדֶיךָ" (שמות ט:ל), גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי הוּא סוֹבֵר שֶׁאֵין הַזְכָּרַת עֲבָדָיו נִכְלֶלֶת בְּהַזְכָּרַת פַּרְעֹה, וּמֵעַתָּה יָבִין בִּדְבָרֵי ה' שֶׁאָמַר לוֹ "וַאֲנִי אֲחַזֵּק

אֶת לֵב פַּרְעֹה" כִּי אֵין עֲבָדָיו בִּכְלָל, וְיַחְשׁוֹב כִּי חִזּוּק לֵב עֲבָדָיו לֹא מֵה' יָצָא הַדָּבָר, לָזֶה אָמַר **אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו**:

לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אוֹתוֹתַי אֵלֶּה**, שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁעִקַּר הַטַּעַם שֶׁהִכְבִּיד לִבּוֹ הוּא לְצַד אוֹתוֹת אֵלֶּה לְשׁוֹמָם, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁיֵּשׁ צֹרֶךְ בְּשִׂימַת אוֹתוֹת אֵלֶּה וְלֹא זוּלָתָם. עוֹד אָמְרוֹ **בְּקִרְבּוֹ**. וְיִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יב,ה) כִּי מַעֲשֶׂה מִצְרַיִם מֵעִיד עַל הָאֱלֹהוּת כִּי הוּא הַשַּׁלִּיט וְהוּא הָאָדוֹן, וְהָאָדוֹן לְצַד שֶׁחָפֵץ בְּיִשְׂרָאֵל לְקָרְבָם לְעָבְדוֹ וּלְדָבְקָה בּוֹ הָיָה חָפֵץ לְהַשְׁכִּילָם לִרְאוֹת וּלְהַבִּיט בְּעֵין הַכְּחֻשַׁת כָּל אֱמוּנָה חוּץ מִמֶּנּוּ, וַעֲדַיִן לֹא הֶרְאָם כִּי הוּא בּוֹרֵא רוּחַ וְעוֹשֶׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת, גַּם לֹא הֶרְאָם כִּי הוּא בּוֹרֵא אוֹר וְחֹשֶׁךְ. וְלָזֶה אָמַר **לְמַעַן שִׁתִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לְצַד שֶׁאָמַר אֵלָיו "כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לִבּוֹ" יֵשׁ מָקוֹם לְמִשֶּׁה לוֹמַר, לָמָּה יַאֲרִיךְ עוֹד הַטּוֹרֵחַ וְיִצְטָרֵךְ גַּם כֵּן לְשַׁדֵּד הַמַּעֲרָכוֹת, כִּי יֵשׁ בְּכָל מַכָּה שִׁנּוּי סֵדֶר מַעֲרֶכֶת הַבְּרִיאָה, אִם לְהַרְאוֹתוֹ אֶת כֹּחוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר אָמַר עָלָיו "מִי ה'", הֲלֹא הִכָּה מַכַּת הַבָּרָד וְהֶרְאָהוּ ה' יָדוֹ הַנִּפְלָאָה, וּמַה צֹּרֶךְ לְהַפֵּךְ סֵדֶר הַבְּרִיאָה עוֹד. לָזֶה אָמַר אֵלָיו טַעַם "לְמַעַן שִׁתִי אוֹתוֹתַי אֵלֶּה", פֵּרוּשׁ אוֹתוֹת שֶׁאֲנִי רוֹצֶה לַעֲשׂוֹת בְּעוֹלְמֵי כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּ יִשְׂרָאֵל הָאֱלֹהוּת, עַדַיִן נִשְׁאֲרוּ מֵהֶם אֵלֶּה לְהַשְׁלֶמֶת הָאֱמוּנָה, כִּי בְּכָל שֶׁבַע מַכּוֹת שֶׁעָבְרוּ אֵין בָּהֶם הַכְחָשָׁה לַמִּשְׁתַּחֲוֶה לַשֶּׁמֶשׁ אוֹ לַיָּרֵחַ, גַּם לָאֲשֶׁר יִטְעֶה כִּי בּוֹרֵא הָרוּחַ אֵינוֹ בּוֹרֵא הֶעָפָר, וַהֲגַם שֶׁשָּׁלַט ה' עַל הָאָרֶץ, בַּמֶּה יִוָּדַע כִּי הוּא בּוֹרֵא רוּחַ הוּא הַיּוֹצֵר אָדָם וְצָר צוּרָה. וְהֶצְרֵךְ ה' לְהַרְאוֹתָם בְּמַעֲשֶׂה הָאַרְבֶּה כִּי עָשָׂה מַלְאָכָיו רוּחוֹת לַהֲבִיאָם גַּם לְהַחֲזִירָם, גַּם לְשֵׂאת אֶת הַמֵּתִים לְבַל יֵהָנוּ מֵהֶם הַמִּצְרִיִּים (שמות רבה יג,ז), וּבְמַכַּת חֹשֶׁךְ כִּי הוּא יוֹצֵר הַמְּאוֹרוֹת וְשָׁלַט בָּהֶם, גַּם יְצִירַת הַחֹשֶׁךְ, וְגָזַר עָלָיו לְשַׁמֵּשׁ עֲבוֹת לְמִצְרַיִם (שמות רבה יד,א), וּבְמַכַּת בְּכוֹרוֹת נוֹדַע כִּי הוּא הַיּוֹצֵר צוּרָה בְּתוֹךְ צוּרָה וּמַכִּיר טִפַּת הַבְּכוֹר (בבא מציעא סא,ב), גַּם בְּאֶמְצָעוּת מַכָּה זוֹ צִוָּה ה' מִצְוַת (שמות יג,ב) "קַדֶּשׁ לִי כָּל בְּכוֹר", וְיִהְיֶה זֶה לְזִכָּרוֹן כִּי הוּא יוֹצְרוֹ מִבֶּטֶן לְעֶבֶד לוֹ. וְלָזֶה כְּשֶׁמָּצָא רָשָׁע זֶה הִקְשָׁה ה' לִבּוֹ "לְמַעַן שִׁתִי אוֹתוֹתַי אֵלֶּה" שֶׁאֲנִי צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת לְאוֹת וּלְמוֹפֵת לַטַּעַם הַנִּזְכָּר, יִהְיוּ בְּקִרְבּוֹ שֶׁתִּמְצָאנָה אוֹתוֹ כּוֹסוֹת הַתַּרְעֵלָה גַּם כֵּן לְצַד רִשְׁעוֹ, וְזוּלַת טַעַם זֶה לֹא הָיָה ה' מְשַׁדֵּד הַמַּעֲרָכוֹת בִּשְׁבִילוֹ לְבַד.

פסוק ב

וּלְמַעַן תְּסַפֵּר וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הֻצְרַךְ לְטַעַם זֶה, וְלֹא הִסְפִּיק בַּטַּעַם הָרִאשׁוֹן שֶׁה' חָפֵץ לְהָשִׂים אוֹתוֹת אֵלֶּה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסָמוּךְ. עוֹד, מַה הוּא "אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם", וּמַה הוּא "וְאֶת אֹתֹתַי" שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים. עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וִידַעְתֶּם** וְגוֹ':

אֲכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא כִּי בָּא ה' לְהוֹדִיעַ כִּי אֵין תַּכְלִית הַכַּוָּנָה בַּהֲבָאַת הָאוֹתוֹת בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת נְקָמָה בְּפַרְעֹה, אֶלָּא לְחַזֵּק הָאוֹתוֹת שֶׁבָּהֶם עִקַּר הָאֱמוּנָה בְּלֵב יִשְׂרָאֵל, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה רָשׁוּם בַּל יִשָּׁכַח לָנֶצַח, כִּי כְּשֶׁיִּהְיֶה בְּקִרְבּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה יִהְיֶה בִּזְכָרוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם וָעֶד. וְהַכַּוָּנָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת חוּלִין (חולין עה:) בְּדִין בֶּן פְּקוּעָה, כָּל שֶׁיִּהְיוּ בוֹ שְׁנֵי דְּבָרִים הַמַּפְלִאִים יִהְיֶה מוּזְכָּר תָּמִיד, וּכְשֶׁיִּרְאוּ שֶׁאוֹכְלוֹ בְּלֹא שְׁחִיטָה לֹא יַחְשְׁדוּהוּ כִּי מוּזְכָּר הוּא בֵּינֵיהֶם, כִּי תְּרֵי תְּמִיהֵי מִדְכַּר דְּכִירֵי אִינְשֵׁי. וְהִנֵּה בְּאֶמְצָעוּת הַפֶּלֶא שֶׁיַּפְלִיא ה' לְהוֹדִיעָם כִּי הוּא שׁוֹלֵט בָּרוּחַ וּבַמַּיִם וּבָעָפָר וּבְבַעֲלֵי חַיִּים וּבָאֵשׁ וּבָאֲוִיר וְכַדּוֹמֶה, אֵין זֶה מַסְפִּיק שֶׁיִּזָּכֵר הַדָּבָר בִּתְמִידוּת לְעוֹלָם לַחְקֹק הָאֱמוּנָה, אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת הֱיוֹת הַפֶּלֶאה שְׁנִיָּה, כִּי יַפְלִיא ה' לְהָרַע אֶת פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו לְהַשְׁקוֹתָם כּוֹסוֹת לַעֲנָה מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן לְכָל גּוֹי. וְזֶה לְךָ נְעִימוּת אִמְרֵי נֹעַם "וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ" עִנְיַן זֶה, וְהַסִּפּוּר מִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר תָּמִיד בְּזִכְרוֹנְךָ זוֹלַת בְּאֶמְצָעוּת שְׁתֵּי תְּמִיהוֹת: הָאַחַת **אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם** הֲרֵי תְּמִיהָה אַחַת, הֲגַם שֶׁהָיָה ה' עוֹשֶׂה לָהֶם צָרוֹת שֶׁאֵין בָּהֶם שִׁבּוּד הַמַּעֲרָכוֹת וְהַטִּבְעִיּוֹת, אַף עַל פִּי כֵן לְצַד רֹב הַצָּרוֹת וְהַמַּכּוֹת עֶשֶׂר מַכּוֹת, וְכָל מַכָּה הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע וְחָמֵשׁ מַכּוֹת, לֹא עָשָׂה כֵּן לְכָל גּוֹי, הִנֵּה הַדָּבָר תָּמוּהַּ, וּתְמִיהָה זוֹ לְבַד לֹא דְּכִירֵי אִינְשֵׁי וְלֹא יְסַפְּרוּ מַעֲשֵׂה ה'. וְאָמַר **וְאֶת אֹתֹתַי**, פֵּרוּשׁ, הָאוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה ה' תְּמִיהָה שְׁנִיָּה, שֶׁגַּם בְּלֹא עִנְיַן מִצְרַיִם הָאוֹת מֵעַצְמוֹ הוּא דָּבָר פֶּלֶא, וּבְאֶמְצָעוּת שְׁתֵּי פְּלָאוֹת "וְתִסַּפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ" וְגוֹ'. וְתַכְלִית הַמְכָוָּן בַּסִּפּוּר הוּא "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'" וְאֵין עוֹד, וְתָכְזִיבוּ הָאֱמוּנוֹת זוֹלַת זֶה. וְכֵן תִּמְצָא כְּשֶׁדִּבֵּר אִתָּנוּ ה' בָּרוּךְ הוּא בְּהַר סִינַי פֶּתַח דִּבָּרָיו יִתְבָּרַךְ אָמַר "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", וְזֶה לְךָ הָאוֹת, "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְהוּא שֶׁהִקְדִּים דְּבָרָיו כָּאן וְאָמַר "וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה'", כִּי יַכִּירוּ בָּזֶה בְּחוּשׁ הָרְאוּת צֶדֶק הָאֱמוּנָה מַה שֶּׁלֹּא הִשִּׂיג אָדָם מֵהָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם, בָּרוּךְ אֲשֶׁר כֵּן עָשָׂה לָנוּ.

פסוק ו

וַיִּפֶן וַיֵּצֵא. זִלְזְלוֹ בְּעֵינָיו, שֶׁאַחַר שֶׁהִתְוַדָּה וְאָמַר "ה' הַצַּדִּיק" וְגוֹ' וְחָזַר לְסָרְחוֹנוֹ, לָזֶה פָּנָה וְיָצָא כְּדֶרֶךְ הַנָּהוּג עִם שְׁאָר בְּנֵי אָדָם. וְתִמְצָא כִּי גַּם פַּרְעֹה הָרָשָׁע שִׁלֵּם לוֹ כֵּן, דִּכְתִיב "וַיּוּשַׁב וְגוֹ' וַיֶּגֶרֶשׁ אֹתָם מֵאֵת פְּנֵי פַּרְעֹה" (שמות י:ח,יא). וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאַחַר כָּךְ כְּשֶׁקָּרָא לוֹ לְהִתְפַּלֵּל עַל הַסָּרַת מַכַּת הָאַרְבֶּה, אָמַר אֲלֵיהֶם "חָטָאתִי לַה' וְלָכֶם" (שמות י:טז), מַה שֶּׁלֹּא הָיָה רָגִיל לוֹמַר קוֹדֶם, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהִתְוַדּוֹת עַל שֶׁנָּהַג בָּם מִנְהַג פְּחִיתוּת וַיְגָרֶשׁ אוֹתָם.

פסוק ז

עַד מָתַי יִהְיֶה וְגוֹ'. לֹא שֶׁהִסְכִּימוּ לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל בְּהֶחְלֵט, כִּי הַנְּבוּאָה שֶׁאָמַר ה' לְמֹשֶׁה "הִכְבַּדְתִּי" וְגוֹ' תַּכְחִישׁ זֶה, אֶלָּא שֶׁרָצוּ שֶׁיֵּלְכוּ בְּאֹפֶן שֶׁיַּחְזְרוּ וַדַּאי. וְלָזֶה תִּמְצָא כְּשֶׁאָמַר

מֹשֶׁה "בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ" וְגוֹ' וְגֵרְשָׁם פַּרְעֹה, לֹא יָסְפוּ דַּבֵּר עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה. גַּם פִּיהֶם עָנָה בָם כִּי לֹא הֶאֱמִינוּ בְּסֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה כִּי אֱלֹהֵי הָעִבְרִים הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא נָטָה יָדוֹ בָּהֶם לְשַׁלַּח יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא שֶׁהָיוּ יוֹקְשִׁים בָּהֶם, וְאֵין לְךָ כְּפִירָה בֶּאֱמוּנוֹת הָעִנְיָן כָּזֶה.

הֲטֶרֶם תֵּדַע. פֵּרוּשׁ, הַאִם קוֹדֶם שֶׁתִּשְׁלְחֵם תִּרְצֶה לָדַעַת שֶׁאָבְדָה מִצְרַיִם? לָזֶה שַׁלַּח אוֹתָם קוֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ גֶּדֶר זֶה שֶׁל אֲבֵדַת מִצְרַיִם.

וְרָאִיתִי לָתֵת לֵב בַּמֶּה הִסְכִּימָה דַּעְתָּם עַל אֲבֵדַת מִצְרַיִם אַחַר כָּךְ, וְשָׁתְקוּ וְהָלְכוּ לָהֶם. וּלְהָבִין הָעִנְיָן נַשְׂכִּיל בָּחֵקוֹר בָּעִנְיָן מַה הָיְתָה דַּעְתּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו מִתְּחִלַּת הָעִנְיָן, הַאִם יֵשׁ שׁוֹטֶה גָּמוּר בָּעוֹלָם שֶׁיִּסְבּוֹל כָּל הָרָעוֹת וְהַצָּרוֹת הַהֻמָּה וְיִכָּנִיס עַצְמוֹ בְּסַכָּנוֹת נְפָשׁוֹת, וְעוֹד לוֹ שֶׁלְּקָה אֱלוֹהוֹ וְסָפוּ מִקְנָיו וְאָבְדוּ צֹאנוֹ וּבְקָרוֹ, וְכִמְעַט סָפוּ תַּמּוּ, כְּאֶמְרוֹ "הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרַיִם"? וּמִן הַסְּתָם לֹא יֵאָמֵן כִּי כָּל כָּךְ טִפֵּשׁ הָיָה, וַהֲגַם כִּי הִקְשָׁה ה' אֶת רוּחוֹ, עִם כָּל זֶה צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה לוֹ אֵיזֶה סְבָרָא שֶׁבָּהּ יִתְגַּלֶּה טִפְּשׁוּתוֹ. וְתִגְדַּל הַקֻּשְׁיָא בִּרְאוֹת כִּי לֹא שָׁאַל ה' מִמֶּנּוּ אֶלָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וַהֲגַם שֶׁכָּתַבְנוּ שָׁם (שמות ג:יח) כִּי ה' לֹא אָמַר פְּרָט זֶה אֶלָּא יִשְׂרָאֵל, עִם כָּל זֶה הֲרֵי בְּכָל שְׁלִיחוּתָיו לֹא אָמַר אֶלָּא (שמות ה:א) "וְיָחֹגּוּ לִי בַּמִּדְבָּר", "וְיַעַבְדֻנִי" (שמות ה:ג), זֶה יַגִּיד כִּי לֹא לַחֲלוּטִין יָצוֹ ה'.

וְאָבִין דָּבָר, כִּי הוּא זֶה אֲשֶׁר הִטְעָהוּ לְפַרְעֹה וּלְכָל עַמּוֹ אֹפֶן הַשְּׁלִיחוּת אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לְשַׁלֵּחַ יִשְׂרָאֵל לָחֹג בַּמִּדְבָּר, שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא לָשׁוּב אַחַר כָּךְ. הֲרֵי הוּא גָּלוּי לְפַרְעֹה וּלְעַמּוֹ כִּי לֹא בְּהֶחְלֵט הוּא שׁוֹאֵל, וּמִזֶּה נָפַל הַטָּעוּת כִּי יֵשׁ בַּדָּבָר שְׁנֵי צְדָדִין: הָאֶחָד כִּי דְּבַר ה' אֱמֶת הוּא כִּי אֵינוֹ חָפֵץ אֶלָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְהַשֵּׁנִי כִּי הַדְּבָרִים בָּאוּ דֶּרֶךְ עָרְמָה וְאֵין דַּעְתּוֹ אֶלָּא לְהוֹצִיאָם לַחֲלוּטִין. וּלְפִי זֶה הַדְּבָרִים מְעִידִים כִּי כִּבְיָכוֹל אֵין כֹּחַ בּוֹ לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט, בַּר מִינָן, הָא לָמַדְתָּ שֶׁיֵּשׁ לוֹ מְנִיעָה חַס וְשָׁלוֹם לָרָצוֹן אֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וְלָזֶה פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו, לְצַד שְׁלִילַת עִקַּר הָאֱמוּנָה בָּהֶם, חָשְׁבוּ צַד הַשֵּׁנִי, וְלָזֶה הִקְשׁוּ עָרְפָּם וּמֵאֲנוּ לְקַבֵּל מַאֲמַר ה', כִּי אָמְרוּ אֵין בְּכֹחוֹ חַס וְחָלִילָה לְהַכְרִיחַ הֶכְרֵחַ גָּדוֹל, וְזֶה לְךָ הָאוֹת הַמֻּפְלָא שֶׁעָרוֹם יַעְרִים. וְלָזֶה הִקְשׁוּ לִבָּם, וְאַחַר כָּךְ כְּשֶׁרָאוּ עֲבָדָיו שֶׁעָבְרוּ עֲלֵיהֶם שֶׁבַע מַכּוֹת וְהִתְרָה בְּמַכָּה שְׁמִינִית שֶׁל הָאַרְבֶּה, נָתְנוּ לֵב לְצַדֵּד צַד הָרִאשׁוֹן, כִּי הָאֱמֶת הוּא שֶׁטַּעְמוֹ שֶׁל הָאֱלוֹהַּ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵינוֹ חָפֵץ לְהוֹצִיאָם לַחֲלוּטִין. וְהוּא אָמְרָם **עַד מָתַי יִהְיֶה** וְגוֹ' **שַׁלַּח אֶת הָאֲנָשִׁים וְיַעַבְדוּ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין כַּוָּנַת ה' אֶלָּא עַל פֹּרָט זֶה, וְהַטַּעַם שֶׁבּוֹ הִכְרַחְנוּ הַדָּבָר כִּי הִכַּרְנוּ כִּי כֹּל יָכוֹל, וְאִם הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ שֶׁיֵּלְכוּ לַחֲלוּטִין הָיָה אוֹמֵר כֵּן בְּפֵרוּשׁ וְיֹאבֵד כָּל מְסָרֵב וּמְמָאֵן בִּדְבָרָיו. וְאָמְרוּ **הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרַיִם** בַּמַּכּוֹת אֲשֶׁר הִכָּה, הָא לָמַדְתָּ כִּי יָכוֹל הוּא לַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וּלְפִי זֶה הִכְרִיחוּ שְׁנֵי דְבָרִים: הָאֶחָד שֶׁיִּשְׂרָאֵל לֹא יֵלְכוּ בְּהֶחְלֵט, וְהִצְדִּיקוּ מִפְּלְאֵי הַמַּכּוֹת, כִּי אִם הָיָה ה' חָפֵץ לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט – אֵין מִיָּדוֹ מַצִּיל.

וְתִמְצָא כִּי נִתְחַכֵּם פַּרְעֹה הָרְשָׁע וְהֶשִׁיבָם בְּמִרְמָה, "וַיּוּשַׁב אֶת מֹשֶׁה וְגוֹ', וַיֹּאמֶר לָהֶם מִי וָמִי הַהוֹלְכִים", וְהֶשִׁיבוּהוּ "בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ", וְאָמַר לָהֶם "רָעָה נֶגֶד וְגוֹ', לְכוּ נָא הַגְּבָרִים וְגוֹ' כִּי אוֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְּשִׁים, וַיְגָרֶשׁ אוֹתָם" וְגוֹ'. וּמֵאֶמְצָעוּת הַמַּעֲשֶׂה נִסְתָּרָה דַּעַת עַבְדֵי פַרְעֹה, כִּי לֹא כְּמוֹ שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁאֵין הֲלִיכָתָם אֶלָּא לְשָׁעָה, שֶׁהֲרֵי מֵהָעִנְיָן מוּכָח כִּי עָרְמָה בַּדָּבָר, וַהֲלִיכָתָם הֲלִיכַת עוֹלָם. וּלְפִי זֶה חָזְרוּ גַּם כֵּן לַמַּחוּשׁ הָרִאשׁוֹן, כִּי זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא כֹּל יְכוֹל כַּנִּזְכָּר לְמַעְלָה, וּבָזֶה לֹא הוֹסִיפוּ לְדַבֵּר עוֹד כְּדִבְרֵיהֶם הָרִאשׁוֹנִים.

פסוק ח

לְכוּ עִבְדוּ וְגוֹ'. אָמַר סְתָם הַדְּבָרִים וְנִתְחַכֵּם לְהַרְחִיק שֶׁלֹּא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיִּשְׁאֲלוּ שֶׁיֵּלְכוּ כֻּלָּם, וְלָזֶה דִּבֵּר סְתָם "לְכוּ עִבְדוּ", וְאָמַר **מִי וָמִי**, לֹא לוֹמַר אִם כֻּלָּם אִם מֵהֶם זֶה, וַדַּאי שֶׁלֹּא יֵלְכוּ אֶלָּא בְּנֵי הָעֲבוֹדָה, כְּמוֹ שֶׁגִּלָּה לְבַסּוֹף "לְכוּ הַגְּבָרִים כִּי אוֹתָהּ אַתֶּם מְבַקְּשִׁים", אֶלָּא גַּם בַּגְּבָרִים הָיָה חֵפֶץ שֶׁלֹּא יֵלְכוּ כֻּלָּם.

פסוק יב

בָּאַרְבֶּה. אוּלַי שֶׁיִּקְשֹׁר אַרְבֶּה אֶחָד בְּמַטֵּהוּ, אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁיַּזְכִּיר שֵׁם הָאַרְבֶּה בִּנְטוֹתוֹ אֶת יָדוֹ לְסִימָן, כִּי נְטִיַּת יָדוֹ הוּא בִּשְׁבִיל אַרְבֶּה.

פסוק כב

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ – צָרִיךְ לְדַקְדֵּק, לָמָּה בְּמַכַּת הָאַרְבֶּה הַסְמוּכָה לָהּ, הֻגַּם שֶׁאָמַר אֵלָיו ה' נְטֵה יָדְךָ, אָמַר הַכָּתוּב "וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת מַטֵּהוּ" וְגוֹ' (שמות י:יג), וְגַם בְּכָל הַמַּכּוֹת לֹא הָיְתָה מַכָּה שֶׁהִזְכִּיר בָּהּ נְטִיַּת יָד אֶלָּא מַטֶּה, וּבְמַכָּה זוֹ אָמַר **אֶת יָדוֹ**.

וְאוּלַי שֶׁיִּתְכַּוֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יד,ב), כִּי חֹשֶׁךְ שֶׁל מִצְרַיִם הָיָה מֵאוֹתוֹ חֹשֶׁךְ דִּכְתִיב (תהלים יח:יב): "יָשָׁת חֹשֶׁךְ סִתְרוֹ", אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא נָהַג מִנְהַג מִעוּט דֶּרֶךְ כְּבוֹד לִנְטוֹת מַטֵּהוּ כְּלַפֵּי מַעְלָה.

גַּם לְיֵשׁ מַרְבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ (שמות רבה יד,ב) שֶׁחֹשֶׁךְ זֶה הָיָה מִגֵּיהִנֹּם, אוּלַי כִּי שְׁנֵיהֶם נִתְכַּוְּנוּ אֶל הָאֱמֶת, כִּי שְׁנֵי מִינֵי חֹשֶׁךְ הָיוּ: אֶחָד שֶׁשִּׁמֵּשׁ בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים שֶׁלֹּא רָאוּ וְגוֹ', וְאֶחָד שֶׁשִּׁמֵּשׁ בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים אֲחֵרִים שֶׁלֹּא קָמוּ וְגוֹ'.

פסוק כג

וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר וְגוֹ'. דִּקְדֵּק לוֹמַר **וּלְכָל**, לוֹמַר שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ לְבֵית הַמִּצְרִי הָיָה לוֹ אוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם שֶׁל הַמִּצְרִיִּים.

אוֹ יְכַוֵּן לוֹמַר: אוֹר זֶה מִנַּיִן מוֹצָאוֹ? וְאָמַר שֶׁהוּא **אוֹר בְּמוֹשָׁבוֹתָם**, וְחָסֵר תֵּיבַת "אֲשֶׁר", וְהַרְבֵּה מִקְרָאוֹת יְקַצְּרוּ כֵּן. וְהַכַּוָּנָה עַל דֶּרֶךְ אֲמִרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יד,ב) כִּי הָרְשָׁעִים מִתְכַּסִּים בַּחֹשֶׁךְ, וְהוּא אֲשֶׁר כִּסָּה הַמִּצְרִים הָרְשָׁעִים, וּכְנֶגֶד הַצַּדִּיקִים עֲלֵיהֶם

יִזְרַח הַשֶּׁם בָּרוּךְ הוּא, וְאוֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבוּרָתוֹ, וּמֵאוֹר מוֹשְׁבוֹתָם לְוֵה לָהֶם הַשֵּׁם בָּרוּךְ הוּא חֵלֶק אֶחָד, וְהוּא אָמְרוֹ **אוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם**:

פסוק כד

וַיִּקְרָא פַרְעֹה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁשָּׁלְמוּ יְמֵי הַחֹשֶׁךְ, כִּי קוֹדֶם "לֹא קָמוּ אִישׁ" וְגוֹ', וְלָזֶה דִּבֵּר הָרְשָׁע קְשׁוֹת לְמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף וְגוֹ' רְאוֹת פָּנַי תָּמוּת", כִּי אִם חֹשֶׁךְ יְשׁוּפֵהוּ הָיָה מְדַבֵּר תַּחֲנוּנִים.

גַּם טַפְּכֶם. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְמִיךְ הַהוֹלְכִים יַחַד וְאַחַר כָּךְ הַמַּצְגִּים, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "לְכוּ עִבְדוּ וְגוֹ' גַּם טַפְּכֶם גַּם צֹאנְכֶם", רַק "צֹאנְכֶם" וְגוֹ' – אוּלַי שֶׁנִּתְחַכֵּם הָרְשָׁע לְהַקְדִּים הַתְּנַאי קוֹדֶם לַמַּעֲשֶׂה, וְזֶה שִׁעוּר דְּבָרָיו: **לְכוּ עִבְדוּ** כְּדִבְרֵי הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהַגְּבָרִים הֵם הָעוֹבְדִים וְלֹא הַטַּף, רַק אִם תַּעֲשׂוּ תְּנַאי זֶה **שֶׁצֹּאנְכֶם** וְגוֹ' **יֻצָּג**, בְּתְנַאי זֶה **גַּם טַפְּכֶם** יֵלֵךְ וְגוֹ', וְזוּלַת הַתְּנַאי לֹא יֵלְכוּ אֶלָּא הָעוֹבְדִים, שֶׁהֵם הַגְּבָרִים, וְלֹא הַטַּף. וְאִם הָיָה מַקְדִּים הַמַּעֲשֶׂה לוֹמַר "גַּם טַפְּכֶם" וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "רַק צֹאנְכֶם", הַמַּעֲשֶׂה קַיָּם וְהַתְּנַאי בָּטֵל. וְאוּלַי שֶׁגַּם בֵּין הַגּוֹיִם יַקְפִּידוּ עַל דִּיּוּק זֶה, לֶהֱיוֹת דִּבְרֵי סְבָרָא וְהֵם דְּבָרִים הָרְגִילִים בְּמֶקַח וּמִמְכָּר.

פסוק כה

גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ. קָשֶׁה, אֵיךְ שָׁאוֹל יִשְׁאַל עֶבֶד ה' זִבְחֵי אֱלֹהִים מֵאִישׁ בָּזוּי וְטָמֵא אֲשֶׁר הֵרִים פִּיו בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל, נוֹסָף עַל הֱיוֹתוֹ נָכְרִי? הַחֵפֶץ לַה' בְּזֶבַח רְשָׁעִים? וַהֲגַם שֶׁאָמְרָה תּוֹרָה "אִישׁ אִישׁ" לְרַבּוֹת (חולין יג,ב), אַךְ וְרַק לֹא לְשָׁאוֹל מִמֶּנּוּ.

אָכֵן דִּבְרֵי פִּי חָכָם, דְּקִדֵּק בִּלְשׁוֹנוֹ וְאָמַר **וְנַעֲשֶׂה**, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "לַעֲשׂוֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ", אֶלָּא נִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר שֶׁהוּא יִתֵּן בְּיָדֵם מִקְנֶה הָרָאוּי לִזְבָחִים, וַאֲנַחְנוּ נַעֲשֶׂה לַה' אֱלֹהֵינוּ לִצְרָךְ עַצְמֵנוּ, אֶלָּא שֶׁהוּא יַמְצִיא לָהֶם מַתָּנָה שֶׁיִּסְתַּפְּקוּ מִמֶּנָּה לִזְבְחֵיהֶם לַה'. גַּם בָּזֶה לֹא קָשֶׁה אָמְרוֹ "זְבָחִים וְעוֹלוֹת" לַתַּנָּא שֶׁאָמַר (מנחות עג:) שֶׁאֵין מְקַבְּלִין מֵאֻמּוֹת הָעוֹלָם אֶלָּא עוֹלָה וְלֹא שְׁלָמִים, וַהֲרֵי מִקְרָא מָלֵא דִּבֵּר הַכָּתוּב כָּאן "זְבָחִים וְעוֹלוֹת", וְלִדְבָרֵינוּ לֹא קָשֶׁה.

פסוק כו

וְגַם מִקְנֵנוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּיר אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר אֵלָיו "גַּם אַתָּה תִּתֵּן"? זֶה יַגִּיד שֶׁמִּלְּבַד שֶׁיִּקְחוּ מִקְנֵיהֶם גַּם אַתָּה וְגוֹ', אִם כֵּן הֲרֵי הִזְכִּיר מִקְנֵיהֶם. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר שֶׁחָשׁ שֶׁיָּבִין פַּרְעֹה כִּי אָמְרוֹ "גַּם אַתָּה" לֹא יִרְמֹז הַקּוֹדֶם עַל מִקְנֵיהֶם אֶלָּא עַל הַטַּף, כִּי מִלְּבַד שֶׁיֵּלֵךְ הַטַּף גַּם צָרִיךְ הוּא לִתֵּן וְגוֹ', לָזֶה בֵּאֵר הַדְּבָרִים שֶׁעַל הַמִּקְנֶה, זֶה דּוֹחֵק. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח** וְגוֹ', מַה חִדּוּשׁ בָּזֶה? אִם לְהוֹדִיעוֹ שֶׁעוֹבְדִים ה' בִּזְבִיחַת צֹאן, הֲלֹא כְּבָר אָמַר אֵלָיו "גַּם אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵינוּ זְבָחִים" וְגוֹ', אִם כֵּן אֵין חִדּוּשׁ בְּהוֹדָעָה זוֹ. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ "לֹא נֵדַע מַה נַּעֲבֹד", כִּי פְּשַׁט הַדְּבָרִים יַגִּיד בָּזֶה הוּא

עַל הַשִּׁעוּר שֶׁאֵינָם יוֹדְעִים כַּמָּה תִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה, וְלָזֶה צְרִיכִין לְמִקְנֵיהֶם וְגַם הוּא יִתֵּן אִם יַחְפֹּץ, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר "כַּמָּה נַעֲבֹד".

אָכֵן נִרְאֶה כִּי נִתְכַּוֵּן לִשְׁלוֹל טַעֲנָה אַחַת לְבַל יִטְעוֹן אוֹתָהּ פַּרְעֹה, וְהוּא כִּי יִקָּחוּ מִין הָרָאוּי לְזִבּוּחַ לַה' וּמִין שֶׁאֵינוֹ רָאוּי יַצַּג. לָזֶה אָמַר "וְגַם מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ" – פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ אוֹתָם שֶׁאֵינָם רְאוּיִם לִזְבִיחָה, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה** – פֵּרוּשׁ, כָּל רֶגֶל בְּהֵמָה, וּבִכְלָל זֶה נִכְלָל סוּס וּפֶרֶד גָּמָל חֲמוֹר וְכוּ', כִּי כֻּלָּם יִקָּרֵא לָהֶם מִקְנֶה. וְאָמְרוֹ "כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח" יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (כד:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תָּא שְׁמַע וְכוּ' "אֲשֶׁר חָמַל הָעָם עַל מֵיטַב הַצֹּאן וְגוֹ' לְמַעַן זְבוֹחַ לַה'" וְגוֹ', מַאי מֵיטַב? דְּמֵי מֵיטַב, וּמַאי שְׁנָא דְּאַקְפּוּץ עֲלֵיהֶם זְבִינָא, עַד כָּאן. הִנֵּה שֶׁהֻגַּם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "לְמַעַן זְבוֹחַ לַה'" מְפֻרָשׁ לָהּ הַתַּלְמוּד לְמַעַן קְנוֹת מִדְּמֵיהֶן זְבָחִים, וּכְמוֹ כֵן יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ כָּאן **כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח** – פֵּרוּשׁ, הֻגַּם שֶׁאֵינָם רְאוּיִם לִזְבִיחָה אַף עַל פִּי כֵן יִצְטָרֵךְ לָנוּ לְטַעַם **כִּי מִמֶּנּוּ** – פֵּרוּשׁ, מִדָּמָיו נִקַּח לַעֲבוֹד ה', פֵּרוּשׁ צָרְכֵי עֲבוֹדָה, וְלָזֶה לֹא אָמַר "מִמֶּנּוּ נִזְבַּח לַה' אֱלֹהֵינוּ".

וְאָמְרוֹ **וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה נַּעֲבֹד**. פֵּרוּשׁ: וְאִם תֹּאמַר נְשַׁעֵר שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק לָעֲבוֹדָה וְהַשְּׁאָר יֵצַג, לָזֶה אָמַר "לֹא נֵדַע מַה נַּעֲבֹד". תֵּבֶת "מַה" תִּסְבּוֹל שְׁנֵי עִנְיָנִים וְלִשְׁנֵיהֶם נִתְכַּוֵּן: הָאֶחָד הוּא כַּמָּה, וְהַשֵּׁנִי מַה הוּא אֹפֶן הָעֲבוֹדָה שֶׁיִּצְטָרֵךְ הָאֵל אוֹתָנוּ, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁיֹּאמַר שֶׁנִּבְנֶה בְּנָיִן לִזְבּוֹחַ בּוֹ וּכְלֵי זָהָב אֵין שִׁעוּר וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת וַעֲבוֹדוֹת אֲחֵרִים, וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ "וְנִזְבְּחָה" וְגוֹ', הֲרֵי אָמַר עוֹד "שַׁלַּח עַמִּי וְיַעַבְדֵנִי" (שמות ד:כג) וְהִכְנִיס פְּרָטִים אֲחֵרִים בִּכְלַל זֶה מִלְּבַד הַזְּבִיחָה, בְּאֹפֶן שֶׁאֵין דָּבָר זֶה שֶׁל הַזְּבִיחָה מְסֻיָּם שֶׁאֵין זוּלָתָהּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָנוּ צְרִיכִין לְכָל מַה שֶּׁיֵּשׁ לָנוּ וְגַם אַתָּה תִּתֵּן.

וְאָמְרוֹ **עַד בֹּאֵנוּ שָׁמָּה**, נִתְחַכֵּם לְהַשִּׁיב כִּי יֹאמַר אֵלָיו: הֲלֹא נָבִיא אַתָּה, וּשְׁאַל לְךָ דָּבָר זֶה מֵה' וְיִתְבָּרֵר הָעִנְיָן, וְיַצַּג דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ צָרְךָ. לָזֶה אָמַר "עַד בֹּאֵנוּ שָׁמָּה", פֵּרוּשׁ, שֶׁאֵין זֶה מֵהַמּוּסָר לִשְׁאוֹל אֶת אֱלֹהֵינוּ עַל הַדָּבָר לָדַעַת מַה יַּחְפֹּץ עַד בֹּאֵנוּ שָׁמָּה בְּמָקוֹם הָעֲבוֹדָה, אָז נֵדַע הַדָּבָר. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁפַּרְעֹה לֹא הִצְדִּיק תְּשׁוּבָה זוֹ וְחָשַׁד כִּי מֹשֶׁה עָרוֹם יַעְרִים עָלָיו וְדִבְרֵי עַצְמוֹ מֵשִׁיב וְאֵין חַס וְשָׁלוֹם בְּפִיהוּ נְכוֹנָה, כִּי מִן הַסְּתָם יוֹדְעִים גַּם יְכוֹלִים לֵידַע, אֶלָּא מֹשֶׁה מִפִּי עַצְמוֹ אָמַר תְּשׁוּבָה זוֹ לְנֶגְדּוֹ, לָזֶה נִתְכַּעֵס עָלָיו וְאָמַר אֵלָיו: "אַל תּוֹסֵף רְאוֹת פָּנַי" וְגוֹ'.

פסוק כז

וַיְחַזֵּק ה' וְגוֹ' וְלֹא אָבָה וְגוֹ'. יֵעִיד הַכָּתוּב כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת הֶחְלִיט בְּדַעְתּוֹ שְׁלִילַת שִׁלּוּחוּת יִשְׂרָאֵל, וְלֹא נִשְׁאַר בְּדַעְתּוֹ לַחְשֹׁב מַחְשָׁבוֹת אִם יָחוּשׁ לַמַּכּוֹת אוֹ אִם יִסְבֹּל מַכּוֹת הַגְּדוֹלוֹת, אֶלָּא חָתַם הַדָּבָר יַעֲבֹר עַל דִּבְרֵי ה' הֻגַּם שֶׁיֵּהָרֵג.

אוֹ יִרְצֶה שֶׁנִּתְחַכֵּם לַעֲשׂוֹת אֹפֶן שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ עָלָיו עוֹד מַכּוֹת, וּבָזֶה אֵין הֶכְרֵחַ לְשַׁלְּחָם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר סָמוּךְ לְאָמְרוֹ "וְלֹא אָבָה", **וַיֹּאמֶר לוֹ פַּרְעֹה לֵךְ מֵעָלָי** וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לְצַד שֶׁהִשְׁכִּיל בְּתֹשַׁע מַכּוֹת שֶׁבָּאוּ עָלָיו, שֶׁכֻּלָּן הָיוּ עַל זֶה הָאֹפֶן: שְׁתַּיִם בְּהַתְרָאָה וְאֶחָד בְּלֹא הַתְרָאָה, לְמַאן דְּאָמַר שְׁלֹשָׁה שֶׁבּוּעוֹת הָיָה מַתְרֶה עַל כָּל מַכָּה וּמַכָּה, וּלְמַאן דְּאָמַר שֶׁבּוּעַ אֶחָד, אָמַר מֵעַתָּה בְּמַכָּה זוֹ הַבָּאָה תִּתְחַיֵּב לִהְיוֹת הַהַתְרָאָה, וְאִם אֵין הַתְרָאָה אֵין מַכָּה. לָזֶה נִתְחַכֵּם וְאָמַר "הִשָּׁמֶר לְךָ אַל תּוֹסֵף רְאוֹת פָּנַי", וְכֵיוָן שֶׁכֵּן אֵין הַתְרָאָה, וְכֵיוָן שֶׁאֵין הַתְרָאָה אֵין מַכָּה. וְהִנֵּה לֹא הִקְשָׁה ה' אֶת לִבּוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן אֶלָּא עַד כְּלוֹת תֹּשַׁע מַכּוֹת וְלֹא נִשְׁאֲרָה אֶלָּא מַכַּת בְּכוֹרוֹת. וְלָזֶה אָמַר מֹשֶׁה **כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא אוֹסִיף עוֹד** וְגוֹ'. וּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי מֹשֶׁה כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי אוֹתָם בְּפָרָשַׁת וָאֵרָא בְּפָסוּק (שמות ז:ג) "וַאֲנִי אַקְשֶׁה וְלֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה" וְגוֹ'.

וּבְדָרֶךָ רֶמֶז יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **כֵּן דִּבַּרְתָּ** תְּשׁוּבָה לְמַה שֶּׁאָמַר לוֹ "בְּיוֹם רְאוֹתְךָ פָּנַי תָּמוּת", הֵשִׁיבוֹ כִּי אֵינוֹ יָכוֹל לְהָמִית וְאֵין בְּיָדוֹ אֶלָּא כֹּחַ הַדִּבּוּר, וְהוּא אָמְרוֹ "כֵּן דִּבַּרְתָּ" וְלֹא "כֵּן תַּעֲשֶׂה". אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כְּבָר דִּבַּרְתָּ כֵּן פַּעַם אַחֶרֶת, וְהַמְכֻוָּן הוּא רְאֵה מַה עָלְתָה בְּיָדְךָ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א,לא) בְּפָסוּק (שמות ב:טו) "וַיִּבְקֵשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה" וְלֹא עָלְתָה בְּיָדוֹ, גַּם אָמְרוּ (ילקוט שמעוני קע"ה) שֶׁהָרַג כָּל שׁוֹעֲרָיו שֶׁהִנִּיחוּ לְמֹשֶׁה לְכָנֵס וְהֵשִׁיבוּ כִּי אֵין לָהֶם שִׁלִּיטָה עָלָיו, וְאִם כֵּן הַבָּזוּי אֵיךְ מַחְלִיט לוֹמַר "בְּיוֹם וְגוֹ' תָּמוּת". וּכְנֶגֶד הָעִנְיָן מְצַד עַצְמוֹ שֶׁאֵין אַתָּה חָפֵץ לִרְאוֹת פָּנַי גַּם אֲנִי אֵינִי חָפֵץ לְהִסְתַּכֵּל בִּדְמוּתְךָ, "לֹא אוֹסִיף" וְגוֹ':

פרק יא

פסוק א

וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' עוֹד נֶגַע וְגוֹ'. פֵּרוּשָׁה זוֹ מַגֵּדֶת מַה שֶּׁכְּבָר אָמַר ה' קוֹדֶם. וְתִמְצָא כִּי הַתְחָלַת הַמַּכּוֹת נִבּוּאָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהָיְתָה בְּמִדְיָן אָמַר לוֹ (שמות ג:יט) "לֹא יִתֵּן אֶתְכֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַהֲלֹךְ וְלֹא בְּיָד חֲזָקָה וְשָׁלַחְתִּי אֶת יָדִי וְגוֹ' וְנָתַתִּי אֶת חֵן הָעָם וְגוֹ' וְשָׁאֲלָה" וְגוֹ'. וּנְבוּאָה שְׁנִיָּה גַּם כֵּן בְּמִדְיָן הוֹדִיעוֹ מַכַּת בְּכוֹרוֹת, דִּכְתִיב (שמות ד:כב) "בְּנִי בְכֹרִי וְגוֹ' וַתְּמָאֵן לְשַׁלְּחוֹ הִנֵּה אָנֹכִי הֹרֵג אֶת בִּנְךָ בְּכֹרֶךָ", הֲרֵי בְּיָדוֹ מַכַּת בְּכוֹרוֹת בָּאַחֲרוֹנָה. וּנְבוּאָה שְׁלִישִׁית בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אָמַר אֵלָיו (שמות ז:ד) כִּי סִימָן סוֹף הַמַּכּוֹת הוּא כְּשֶׁלֹּא יִשְׁמַע לָהֶם פַּרְעֹה, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יִרְצֶה לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵיהֶם עוֹד. אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּשֶׁאָמַר לוֹ "אַל תּוֹסֶף" וְגוֹ' מִזֶּה יָדַע כִּי הִגִּיעַ זְמַן מַכָּה הָאַחֲרוֹנָה שֶׁבָּהּ יֵצְאוּ, וְיָדַע אוֹתָהּ כִּי הִיא זוֹ מַכַּת בְּכוֹרוֹת שֶׁשְּׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל וְכוּ' הַנֶּאֱמֶרֶת אֵלָיו בִּסְמִיכוּת מִצְוַת "וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ". וְהוּא

מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיֹּאמֶר ה' עוֹד נָגַע** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כְּבָר אָמַר ה' "עוֹד" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, שֶׁהוּא מַה שֶּׁכָּתַב בַּנְּבוּאוֹת הָרִאשׁוֹנוֹת כְּמוֹ שֶׁרָשַׁמְתִּי. וְלָזֶה אָמַר מֹשֶׁה תֵּכֶף אֶל פַּרְעֹה "כֹּה אָמַר ה' כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה" וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁאָמַר לוֹ ה' שָׁם פֶּרֶט זֶה שֶׁל כַּחֲצוֹת, יִלָּמֵד סָתוּם מֵהַמְפֹרָשׁ כִּי כֵן הָיוּ שָׁם הַדְּבָרִים אֶלָּא שֶׁקִּצֵּר, וּמִמְּקוֹמוֹ אַתָּה לָמֵד כִּי כֵן אָמַר אֵלָיו ה'. וּמֵעַתָּה לֹא נֶאֱמְרָה נְבוּאָה זוֹ בְּמִצְרַיִם. גַּם לֹא קָשֶׁה לָמָּה יָצָו ה' פַּעֲמַיִם עַל שְׁאֵלַת כֵּלִים מִמִּצְרִים.

פסוק ד

כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה. כְּבָר דִּבְּרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ד.) בְּטַעַם אָמְרוֹ כַּחֲצוֹת בְּכ"ף. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוִּין עוֹד עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מג,ג) בְּפָסוּק (בראשית יד:טו) "וַיֵּחָלֵק עֲלֵיהֶם לַיְלָה" כִּי לֵיל ט"ו בְּנִיסָן הָיָה. עוֹד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מב) כִּי הֲרִינַת אַרְבָּעָה מְלָכִים שֶׁהָרַג אַבְרָהָם אִבְּדָה כַּמָּה אֻמּוֹנוֹת, גַּם הָיְתָה מִלְחָמָה גְּדוֹלָה וַעֲצוּמָה וּרְשׁוּמָה בְּמַלְכֵי עוֹלָם, כִּי הָיוּ מְלָכִים תַּקִּיפִים וְשָׁלְטוּ עַל חֲמִשָּׁה מְלָכִים גְּדוֹלִים וְתַקִּיפִים, וְאָדָם אֶחָד הוּא וְעַבְדֵי בֵיתוֹ נִצְחוּם. לָזֶה צִיֵּן לוֹ הַזְּמַן וְאָמַר לוֹ **כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה** הַיְדוּעַ בָּעוֹלָם, שֶׁיָּצָאתִי לְיֵשַׁע אַבְרָהָם אֲבִיהֶם, כְּמוֹ כֵן "אֲנִי יוֹצֵא" וְגוֹ':

אֲנִי יוֹצֵא וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לִי כַּמָּה מְשָׁרְתִים, אַף עַל פִּי כֵן אֲנִי בְּעַצְמִי אֵצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם. וְהַטַּעַם לִשְׁתֵּי סִבּוֹת: א', לְחִבַּת הַבָּנִים, שֶׁתִּהְיֶה יְצִיאָתָם עַל יָדוֹ בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ. ב', כִּי אֵין מַלְאָךְ מַבְחִין הַמַּבְחָנָה הַגְּדוֹלָה מִי הוּא שֶׁנּוֹצַר מִטִּפָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁל אָדָם שֶׁיִּקָּרֵא גַּם כֵּן בְּכוֹר, הֲגַם שֶׁהוּא שֵׁנִי וּשְׁלִישִׁי לַבֶּטֶן, זוּלַת הוּא הַיּוֹצֵר הוּא הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא מַכִּיר הַטִּפּוֹת שֶׁצָּר מִי וָמִי הַבְּכוֹר.

פסוק ה

וּמֵת כָּל בְּכוֹר. וְלֹא אָמַר "וְהָרַגְתִּי כָּל" וְגוֹ', לֶהֱיוֹת כִּי ה' בָּרוּךְ הוּא פּוֹעֵל הַטּוֹב בְּיָדוֹ, אֲבָל פְּעֻלַּת הָרַע יְצוּ לִמְשָׁרְתָיו עוֹשֵׂי דְבָרוֹ וְהֵם יַעֲשׂוּ, לָזֶה לֹא אָמַר "וְהָרַגְתִּי" אֶלָּא "וּמֵת", פֵּרוּשׁ, עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. וּמַעֲשֶׂה ה', הֵמָּה הַזְּכָרַת הוֹדָעַת הַבְּכוֹרוֹת זֶה הוּא, וְזֶה גּוֹרֵם כִּי הַמַּשְׁחִית יַשְׁחִיתֶנּוּ וּמֵת, וּמִזֶּה יִתְגַּלֶּה פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ "וְהִכֵּיתִי" שֶׁהוּא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לד,א) יָהֵב בֵּיהּ עֵינֵיהּ וְקַטְלֵיהּ, גַּם אָמְרוּ וְנַעֲשָׂה גַּל שֶׁל עֲצָמוֹת. וְהִנֵּה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּהַשְׁקָפָה רִאשׁוֹנָה יְרַחֲקֵם הַשֵּׂכֶל, כִּי אֵיךְ תִּהְיֶה רְאִיַּת צַדִּיק לְרָעָה, וַהֲלֹא כְּתִיב (משלי כב:ט) "טוֹב עַיִן הוּא יְבֹרָךְ", גַּם צִיֵּן רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה (זהר ח"ג ריא,א) לְרַע עַיִן הַמַּזִּיק בְּעֵינוֹ כִּי הוּא חֵלֶק רַע. אָכֵן אַחַר הַהַשְׁקָפָה בְּדִקְדּוּק אָמְרָם "יָהֵיב עֵינֵיהּ", הָיָה לוֹ לוֹמַר "רָאָה בּוֹ בְּעֵינָיו", אֶלָּא לֶהֱיוֹת כִּי כָּל חֵלֶק רַע שֶׁבָּעוֹלָם בְּהֶכְרֵחַ כִּי יִהְיֶה לוֹ דָּבָר הַמַּעֲמִיד כָּל שֶׁהוּא מֵהַחִיּוּנִי שֶׁהוּא

בְּחִינַת הַטּוֹב, כִּי חֵלֶק הָרַע שֵׁם מִיתָה יֵשׁ לוֹ וְאֵיךְ יִחְיֶה וְיִהְיֶה בַּמְּצִיאוּת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁיִּתְנוֹעֵעַ וְיֵלֵךְ כְּבַעֲלֵי חַיִּים. לָזֶה בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיִּהְיֶה בּוֹ חֵלֶק כָּל שֶׁהוּא מִבְּחִינָה הַנִּקְרֵאת חַיִּים וְזֶה חֵלֶק טוֹב. וּבָזֶה תַּשְׂכִּיל לְהָבִין מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב,א) כִּי לֶעָתִיד לָבֹא יָבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְסמא"ל וְיִשְׁחָטֶהוּ בְּמַעֲמַד הַצַּדִּיקִים וְכוּ' עַד כָּאן. וּדְבָרִים אֵלּוּ אֵין לָהֶם מַשְׁמָעוּת כִּי לֹא יֵצַדֵּק שְׁחִיטָה לְמַלְאָךְ, וּלְמָה שֶׁהִקְדִּימָנוּ תִּהְיֶה הַכַּוָּנָה כִּי יָסִיר מִמֶּנּוּ חֵלֶק הַמְחַיֵּהוּ, וּבַהֲסָרַת מִמֶּנּוּ חֵלֶק הַטּוֹב זוֹ הִיא שְׁחִיטָתוֹ.

עוֹד יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָּל מָקוֹר יִשְׂאַף לְמִינוֹ וְיִשְׁאֲבֶנּוּ, וְזֶה הוּא סוֹד בְּחִינַת בֵּרוּרֵי נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה בְּאֶמְצָעוּת נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל וְעֶסֶק תּוֹרָתָם, וְהַצַּדִּיקִים הָעֲצוּמִים קִדְמוֹנֵינוּ יַכִּירוּ בְּהַבִּיטָם בְּאָדָם רָשָׁע לְבָרֵר מִמֶּנּוּ כֹּחַ הַחִיּוּנִי שֶׁהוּא בְּחִינַת הַטּוֹב בְּאֶמְצָעוּת הָרְאִיָּה הַדַּקָּה אֲשֶׁר יַבִּיטוּ בְּעֵין הַחָכְמָה לְהוֹצִיא חֵלֶק הַטּוֹב הַהוּא, כִּי כְּשֶׁיִּתְכַּוֵּן לְמוּל עָנָף הַקְּדֻשָּׁה תַּעֲשֶׂה בּוֹ נֶפֶשׁ הַצַּדִּיק כְּמַעֲשֵׂה אֻבָּן הַשּׁוֹאֶבֶת לַבַּרְזֶל הַנִּקְרֵאת קאלמיט"ע בְּלַע"ז שֶׁתּוֹצִיאֶנּוּ מִמָּקוֹם שֶׁנִּקְבַּע שָׁם בִּרְאִיָּה, וַה' עָשָׂה דִּמְיוֹנוֹת בָּעוֹלָם לְהַאֲמִין אָדָם בְּתוֹרַת חָכָם. וּמֵעַתָּה נִמְצָא דַּעַת אֱלֹהִים בְּאָמְרוֹ "וּמֵת כָּל בְּכוֹר", פֵּרוּשׁ כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁאֲנִי עוֹבֵר בְּתוֹךְ מִצְרַיִם בָּזֶה יָמוּת מֵעִמּוֹ כָּל בְּכוֹר, כִּנְתִינַת עַיִן שֶׁל חֲכָמִים בָּרָשָׁעִים וְעוֹשִׂים אוֹתָם גַּל שֶׁל עֲצָמוֹת, כִּי בְּאֶמְצָעוּת כֵּן יֵצֵא מֵהֶם הַחִיּוּנִיּוּת, כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה שֶׁיַּפְרִיד מֵהֶם בְּאֶמְצָעוּת הָעֲבָרָתוֹ שָׁם כָּל נִשְׁמוֹת הַבְּכוֹרוֹת, וְהֶבֵן הַדְּבָרִים.

וְאָמְרוֹ **כָּל בְּכוֹר**, פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁתֵּצֵא הַנֶּפֶשׁ מֵהַגּוּף לְבַד, אֶלָּא שֶׁגַּם בְּחִינַת נֶפֶשׁ תָּמוּת – גּוּף וְנֶפֶשׁ שֶׁל קְלִפַּת בְּכוֹר מִצְרַיִם. וְאוּלַי כִּי בָּזֶה לֹא נִתְעַצֵּם שׁוּם גְּלוּת עוֹד כִּבְחִינַת גָּלוּת וְשִׁעְבּוּד מִצְרַיִם, כִּי אֲבַד כֹּחַ הַקְּלִפָּה הֶעָצוּם שֶׁהוּא בְּחִינַת בְּכוֹר:

וְרָאִיתִי לְתֵת טַעַם לָמָּה לֹא יָצְאוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת מַכַּת בְּכוֹרוֹת. עוֹד לָמָּה ה' הִכָּה אֲפִילּוּ בְּכוֹר שֶׁאֵינוֹ מִצְרִי, דִּכְתִיב (שמות יב:כט) "בְּכוֹר הַשְּׁבִי". וְאוּלַי כִּי הַטַּעַם הוּא לְצַד שֶׁמָּצִינוּ שֶׁקָּרָא ה' לְיִשְׂרָאֵל (שמות ד:כב) "בְּנִי בְכוֹרִי", וּכְבָר הוֹדִיעוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק ב רסג) כִּי כָּל מַה שֶּׁבָּרָא ה' בְּמִדַּת הַטּוֹב גַּם זֶה לְעֵמַת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים בִּבְחִינַת הָרַע, וְכָל בְּחִינָה וּבְחִינָה שֶׁיֵּשׁ בַּקְּדֻשָּׁה יֵשׁ כְּנֶגְדָּהּ בַּקְּלִפָּה, וְהַקְּלִפָּה מִתְאַמֶּצֶת וּמִתְחַזֶּקֶת לֶאֱחֹז בָּהּ. וְלָזֶה כְּנֶגֶד בְּחִינַת הַבְּכוֹרָה שֶׁבַּקְּדֻשָּׁה הָיְתָה בְּחִינַת בְּכוֹרָה שֶׁבַּקְּלִפָּה אוֹחֶזֶת וְתוֹקֶפֶת בָּהּ לְבַל שַׁלַּח, עַד אֲשֶׁר הָרַג ה' כָּל שֵׁם הַבְּכוֹרָה שֶׁבִּקְלִפַּת מִצְרַיִם, בֵּין שֶׁל מִצְרַיִם בֵּין שֶׁל הָאֻמּוֹת שֶׁהָיוּ שָׁם, דִּכְתִיב "עַד בְּכוֹר הַשְּׁבִי" וּ"בְכוֹר הַשִּׁפְחָה" "וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה". וְגַם בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל קִדֵּשׁ אוֹתָם ה' כְּאָמְרוֹ (במדבר ח:יז) "כָּל בְּכוֹר וְגוֹ' הִקְדַּשְׁתִּי אוֹתָם לִי", כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשָּׁאֵר בְּכוֹרָה זוֹלַת שֶׁל קֹדֶשׁ אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ ה'. וְלָזֶה מֵת אֲפִילּוּ בְּכוֹר בְּהֵמָה, וְכֵיוָן שֶׁנֶּעֱקַר שֵׁם זֶה נָפַל עָנָף הָרַע שֶׁהָיָה מַחְזִיק בִּבְכוֹר הַקְּדֻשָּׁה, וְלָזֶה תֵּכֶף יָצְאוּ

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁיָּצְאוּ וְרָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם, חָשְׁבוּ שֶׁעֲדַיִן יֵשׁ בָּהֶם כֹּחַ לֶאֱחֹז בָּם, וְצֵא וּלְמַד מַה עָלְתָה בְיָדָם – לֹא נוֹתַר בָּהֶם עַד אֶחָד.

פסוק ז

וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת הַכַּוָּנָה בָּזֶה, וְאִם לוֹמַר שֶׁלֹּא יָמוּת אָדָם מֵהֶם, הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּפֵרוּשׁ "וְלֹא יָמוּת מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ'.

וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן בְּסֵדֶר הַדִּבּוּר עַל דֶּרֶךְ אִמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא ס:): כְּלָבִים צוֹעֲקִים מַלְאַךְ הַמָּוֶת בָּעִיר, לָזֶה אָמַר **וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** וְגוֹ', כְּדֵי שֶׁתֵּדַע שֶׁלֹּא יָמוּת מֵהֶם אָדָם, שֶׁלֹּא יֵחָרֵץ כֶּלֶב לְשׁוֹנוֹ שָׁם. הָא לְמַדְתָּ שֶׁלֹּא נִרְאָה בֵּינֵיהֶם מְחַבֵּל, וְהוּא אָמְרוֹ **לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה**:

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְרַמֵּז לוֹ כִּי דַּוְקָא בְּמָקוֹם שֶׁיִּהְיוּ כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, פֵּרוּשׁ, כֻּלָּם יַחַד יִהְיוּ יִשְׂרָאֵל, "לֹא יֵחָרֵץ כֶּלֶב" וְגוֹ', זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֵין זָר אִתָּם, אֲבָל אִם לֹא יִהְיוּ כֻּלָּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה בֵּינֵיהֶם אִישׁ מִצְרִי, יֵחָרֵץ כֶּלֶב לְשׁוֹנוֹ. הָא לְמַדְתָּ כִּי יֵרָאֶה שָׁם מַשְׁחִית. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לוֹמַר לוֹ כִּי לֹא תוֹעִיל עָרְמָה לַבְּכוֹרוֹת לְהִמָּלֵט, שֶׁהֲגַם שֶׁיִּתְחַבְּאוּ הַבְּכוֹרוֹת הַמִּצְרִים בֵּין יִשְׂרָאֵל לֹא יִמָּלְטוּ בְּאֶמְצָעוּת זֶה, וְכֵן אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יח,ב).

פסוק ח

וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ וְגוֹ'. כָּאן הִבְטִיחַ כִּי עֲבָדָיו אֵלּוּ יִחְיוּ וְלֹא יָמוּת מֵהֶם אֶחָד בְּמַכַּת בְּכוֹרוֹת. וְאוּלַי שֶׁהָיוּ כֻּלָּם פְּשׁוּטִים וְאֵין בְּכוֹר בֵּינֵיהֶם וְיָדַע בִּידִיעַת נָבִיא. אוֹ הֲגַם שֶׁהָיוּ בֵּינֵיהֶם בְּכוֹרוֹת, אַף עַל פִּי כֵן הוֹצִיאָם מִכְּלַל הַמַּכָּה, וְהַטַּעַם לֹא לְצַד צִדְקוּתָם אֶלָּא לְצַד שֶׁבִּזְהוּ פַּרְעֹה הָרָשָׁע בְּפָנֵיהֶם וְדִבֵּר אֵלָיו כְּדַבֵּר הַנָּבָל "אַל תּוֹסֶף רְאוֹת וְגוֹ' כִּי בְּיוֹם" וְגוֹ', לָזֶה צָרִיךְ גַּם הוּא לְהִתְבַּזּוֹת בְּפָנֵיהֶם כְּדִין הַמְבַיֵּשׁ חֲבֵרוֹ בְּפְנֵי רַבִּים שֶׁצָּרִיךְ לְפַיְּסוֹ בְּפָנֵיהֶם. וְתִמְצָא שֶׁהִקְפִּיד מֹשֶׁה עַל הַדָּבָר, דִּכְתִיב: "וַיֵּצֵא מֵעִם פַּרְעֹה בָּחֳרִי אָף". וְהִנֵּה הֲגַם שֶׁלֹּא אָמַר מֹשֶׁה אֶלָּא "וְיָרְדוּ כָל עֲבָדֶיךָ", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר גַּם עָלָיו כִּי הוּא בְּעַצְמוֹ יָקוּם לַיְלָה, אֶלָּא שֶׁדִּבֵּר דֶּרֶךְ כָּבוֹד.

וְהִשְׁתַּחֲווּ לִי לֵאמֹר. טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר בְּפֵרוּשׁ "וְיֹאמְרוּ לִי", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי אֶמְצָעוּת הַהִשְׁתַּחֲוָיָה עַצְמָהּ יַגִּיד כִּי כַּוָּנָתָם לֵאמֹר "צֵא אַתָּה", כֵּיוָן שֶׁהוּא אָדוֹן עֲלֵיהֶם, אִם כֵּן הָאָדוֹן יַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ וְאֵין עָלָיו שִׁלְטוֹן.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי לֶהֱיוֹת כִּי מִנְהַג הַמְּלָכִים כְּשֶׁיָּבֹא אָדָם לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם דָּבָר יִשְׁתַּחֲווּ לְפָנָיו, וּמִזֶּה יֵדַע הַמֶּלֶךְ כִּי הֵם חֲפֵצִים לְדַבֵּר עִמּוֹ, כִּי אֵין מַהֲמוּסָר לְדַבֵּר לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל בְּלֹא שְׁאֵלַת רִשְׁיוֹן, גַּם אֵין דֶּרֶךְ כָּבוֹד לִשְׁאוֹל רְשׁוּת, לָזֶה יִשְׁתַּחֲוֶה וּבָזֶה יֵדַע הַמֶּלֶךְ כִּי חָפֵץ דָּבָר וְיֹאמַר אֵלָיו דָּבָר. וְהוּא שֶׁאָמַר **וְהִשְׁתַּחֲווּ לִי לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁהַהִשְׁתַּחֲוָיָה הִיא לְהַגִּיד

שֶׁרוֹצִים לֵאמֹר, וְהָאֲמִירָה "צֵא אַתָּה" וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַכָּתוּב פְּרָט זֶה בְּאוֹתָהּ הַלַּיְלָה, קְצֵר וְאָמַר גְּדוֹלָה מֵהָאָמוּר כָּאן, שֶׁפַּרְעֹה עַצְמוֹ קָם לַיְלָה וְגוֹ':

פסוק ט

וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' לֹא יִשְׁמַע. הַכַּוָּנָה בָּזֶה אוּלַי שֶׁחָשַׁב מֹשֶׁה כִּי פַּרְעֹה בִּרְאוֹתוֹ כָּל הַמּוֹפְתִים וְהַפְּלָאִים אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה בָּזֶה, הֲגַם שֶׁיִּרְאֶה כִּי הִלְכוּ יִשְׂרָאֵל וְלֹא חָזְרוּ, שֶׁמָּא תִּפּוֹל עָלָיו אֵימָתָה וָפַחַד וְלֹא יִרְדּוֹף אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָזֶה הוֹדִיעוֹ כִּי "לֹא יִשְׁמַע", פֵּרוּשׁ, לֹא יְקַבֵּל אֲלֵיכֶם, פֵּרוּשׁ, לְמַה שֶּׁאַתֶּם חוֹשְׁבִים שֶׁהֶחְלִיט דַּעְתּוֹ מִיִּשְׂרָאֵל. וְאָמַר לְשׁוֹן עָתִיד לוֹמַר אֲפִלּוּ אַחַר מַכַּת בְּכוֹרוֹת לֹא אַכְנִיעַ לִבּוֹ לְקַבֵּל לְשַׁלֵּחַ בְּהֶחְלֵט, וְהַטַּעַם "לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" כְּשֶׁיִּרְדְּפוּ אַחֲרֵיהֶם. וְאָמְרוֹ "אֶרֶץ" כְּבָר אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא י"ד) בְּפָסוּק "כִּי ה' נִלְחָם לָהֶם בְּמִצְרַיִם" וְגוֹ', יַעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר מֹשֶׁה **וְהִשְׁתַּחֲווּ לִי לֵאמֹר צֵא אַתָּה וְכָל הָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ**, וּפֵרוּשׁ "בְּרַגְלֶיךָ" הוּא בִּרְשׁוּתְךָ, הֲרֵי שֶׁהוֹצִיאָם לָעָם מֵרְשׁוּת פַּרְעֹה וּנְתָנָם בִּרְשׁוּת מֹשֶׁה רוֹעֵנוּ מַלְכֵּנוּ, וּבָזֶה גִּלָּה לוֹ כִּי יְצִיאָתָן מִמִּצְרַיִם הָיְתָה בַּעֲקִירַת רְשׁוּת פַּרְעֹה מֵעֲלֵיהֶם. לָזֶה אָמַר ה' אֵלָיו **לֹא יִשְׁמַע אֲלֵיכֶם פַּרְעֹה**, פֵּרוּשׁ, לֹא יָבִין דִּבְרֵיכֶם פַּרְעֹה, וְהַטַּעַם, "לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתַי", וְאִם יָבִין הַדָּבָר מֵעֵת שֶׁיֹּאמַר לָכֶם בַּלַּיְלָה (שמות יב:לא) "קוּמוּ צְאוּ" יַחְלִיט הַדָּבָר וְאֵין לוֹ מָקוֹם לְרַדֵּף אַחֲרֵיהֶם אַחַר כָּךְ, וְאֵין מָקוֹם לַמּוֹפְתִים שֶׁאֲנִי רוֹצֶה לְהַרְבּוֹת מֵאתַיִם וַחֲמִשִּׁים מַכּוֹת יְסוֹבְבוּהוּ.

פסוק י

וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְגוֹ' וַיְחַזֵּק וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁעָשׂוּ אֶת כָּל הַמּוֹפְתִים הָאֵלֶּה, אַף עַל פִּי כֵן לֹא נִתְרַצָּה לְשַׁלְּחָם אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא בְּהֶחְלֵט, אֶלָּא לְצֵאת מֵאַרְצוֹ לְבַד, כְּאָמְרוֹ (שמות ה:ג) "נֵלְכָה נָּא דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים".

פרק יב

פסוק ב

הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם וְגוֹ'. טַעַם כֶּפֶל "רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא" וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי חֹדֶשׁ זֶה הוּא רֹאשׁ, פֵּרוּשׁ מֻבְחָר שֶׁבֶּחָדָשִׁים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות ל:כג) "בְּשָׂמִים רֹאשׁ".

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לָכֶם**, כִּי אֵינוֹ מְשֻׁבָּח וּמְעֻלֶּה שֶׁבֶּחָדָשִׁים אֶלָּא לְיִשְׂרָאֵל. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה יא.) בְּנִיסָן נִגְאֲלוּ בְּנִיסָן עֲתִידִין לְגָאֵל, כִּי הַחֹדֶשׁ מְסֻיָּם לְטוֹבַת יִשְׂרָאֵל, וְעַל זֶה "רִאשׁוֹן הוּא", רָאוּי לִהְיוֹת לָכֶם שֶׁיִּהְיוּ מוֹנִים מִנִּיסָן לְצַד מַעֲלָתוֹ.

עוֹד יִרְמז בְּאָמְרוֹ **הַחֹדֶשׁ הַזֶּה** וְלֹא אָמַר חֹדֶשׁ זֶה, לִרְמז עַל הַיְדוּעַ, שֶׁהוּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּכְתִיב (שמות טו:ב) "זֶה אֵלִי", כִּי יִהְיֶה זֶה "לָכֶם" שֶׁיִּגָּלֶה לָהֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בשלח יד): רָאֲתָה שִׁפְחָה עַל הַיָּם וְכוּ'.

עוֹד יִרְמז **כִּי הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ**, פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּהְיֶה לְיִשְׂרָאֵל כִּנּוּי בְּחִינַת הָרֹאשׁ, שֶׁלֹּא יִהְיוּ עוֹד נִבְזִים וּשְׁפָלִים. עוֹד רָמַז בְּתֵיבַת "זֶה" כִּי יִהְיֶה רֹאשׁ לְכָל הֶחֳדָשִׁים שֶׁהֵם שְׁנֵים עָשָׂר כְּמִסְפַּר "זֶה".

פסוק ג

דַּבְּרוּ וְגוֹ' לֵאמֹר. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "דַּבְּרוּ" וְלֹא סָמַךְ עַל מַה שֶּׁאָמַר בְּפָסוּק רִאשׁוֹן "וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' לֵאמֹר", וְאִם לֹא הִסְפִּיק לוֹ תֵּבַת "לֵאמֹר" הָיָה לוֹ לוֹמַר "דַּבְּרוּ" קֹדֶם אָמְרוֹ "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה", כִּי מִצְוָה זוֹ לְיִשְׂרָאֵל לְדוֹרוֹתָם נִתְּנָה, וְלָמָּה לֹא אָמַר קֹדֶם לָהּ "דַּבְּרוּ". עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ תֵּבַת **לֵאמֹר** כִּי לְמִי יֹאמְרוּ יִשְׂרָאֵל?

וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁבְּמִצְוָה זוֹ שֶׁל לְקִיחַת הַשֶּׂה יֵשׁ בָּהּ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: אַחַת לְטוֹבָה, כִּי בָהּ נָשְׂאוּ רֹאשׁ וְרָאוּ אוֹתָם אוֹיְבֵיהֶם עוֹשִׂים בֵּאלֹהֵיהֶם שְׁפָטִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טז,ג), וְהַשְּׁנִיָּה לְצַד הַמִּצְוָה כִּי מִצְוַת הַמֶּלֶךְ הִיא לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְהָעוֹבֵר עָלֶיהָ עָנוּשׁ יֵעָנֵשׁ. לָזֶה הֻצְרַךְ לוֹמַר **דַּבְּרוּ** וְגוֹ' **לֵאמֹר**, "דַּבְּרוּ" לְשׁוֹן קְשִׁי, כְּנֶגֶד צֹרֶךְ הַדָּבָר וּגְזֵרַת מֶלֶךְ וּלְהַעֲנִישׁ עַל כָּל עוֹבֵר, וְ"לֵאמֹר" אֲמִירָה רַכָּה, כְּנֶגֶד מַעֲלָה וְכָבוֹד אֲשֶׁר תִּשַּׂיג בַּדָּבָר. וּלְצַד שֶׁבַּמִּצְוָה שֶׁצִּוָּה בְּתָחִלַּת הַנְּבוּאָה, שֶׁהִיא לַחְשֹׁב מִנְיָסָן, אֵין עֹנֶשׁ לְעוֹבֵר עַל זֶה כְּעֹנֶשׁ הַחוֹדֵל מֵעֲשׂוֹת הַפֶּסַח, וְלָזֶה לֹא אָמַר כְּנֶגְדּוֹ אֶלָּא "לֵאמֹר", אֲשֶׁר עַל כֵּן הֻצְרַךְ לַחְזֹר וְלוֹמַר "דַּבְּרוּ" כְּנֶגֶד מִצְוַת פֶּסַח, וְאָמַר עוֹד "לֵאמֹר" כִּי גַּם בָּהּ יֵשׁ מַעֲלָה לְיִשְׂרָאֵל כַּנִּזְכָּר. וּבְדֶרֶךְ דָּרַשׁ צְוָם לְהַנְהִיג אֶת יִשְׂרָאֵל בְּהַנְהָגַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת, לְהוֹדִיעָם חֻקֵּי ה' וְתוֹרוֹתָיו וּלְהַנְהִיגָם בְּדֶרֶךְ יְשָׁרָה, וְלָזֶה אָמַר "דַּבְּרוּ" וְאָמַר "לֵאמֹר", פֵּרוּשׁ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מְעֻלִּים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו ג:י): "אִמְרוּ צַדִּיק" וְגוֹ'.

עוֹד יֵרָצֶה, כִּי מִתְּחִלָּה יְדַבֵּר אֶל הַזְּקֵנִים כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁכֵּן עָשָׂה מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (שמות יב:כא) "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְהוּא אָמְרוֹ **דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר** שֶׁיֹּאמַר לְהָעָם, וְהוּא גַּם כֵּן מַה שֶּׁאָמַר שָׁם הַכָּתוּב "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם".

וְיִקְחוּ לָהֶם וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה אָמַר ו' בְּתָחִלַּת עִנְיָן? וְאוּלַי כִּי רָמַז לַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים בְּדִבְרֵי מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב "מִשְׁכוּ וּקְחוּ" וְגוֹ', וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טז,ב) "מִשְׁכוּ יְדֵיכֶם מֵעֲבוֹדָה זָרָה" וְגוֹ', וְדָבָר זֶה לֹא נֶאֱמַר בְּדִבְרֵי ה', וְהִנֵּה מִדִּבְרֵי מֹשֶׁה נִשְׁמַע כִּי כֵן נֶאֱמַר לוֹ בִּנְבוּאָה, וְהוּא אָמְרוֹ "וְיִקְחוּ" בְּתוֹסֶפֶת ו' רָמַז שֶׁקָּדַם דִּבּוּר, וּמַה הוּא "מִשְׁכוּ" שֶׁאָמַר מֹשֶׁה.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר "בֶּעָשׂוֹר" – יָכוֹל לָקַח בֶּעָשׂוֹר יִשְׁחַט, לֹא לָקַח בֶּעָשׂוֹר לֹא יִקַּח בְּי"א בְּי"ב בְּי"ג, תַּלְמוּד לוֹמַר "וְיִקָּחוּ" לְרַבּוֹת אַחַר כָּךְ. וּבַמְּכִילְתָא (שמות יב:ג) לָמְדוּ דִּין זֶה שֶׁל לְקִיחָה בְּי"א בְּי"ב בְּי"ג מִדִּין קַל וָחוֹמֶר, וְדָבָר הַבָּא בְּקַל וָחוֹמֶר אִם נִמְצָא לוֹ רֶמֶז בַּכָּתוּב נִסְכִּים לוֹמַר כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן.

עוֹד יִרְמֹז בְּדַקְדֵּק עוֹד תֵּיבַת "לָהֶם". עוֹד אָמְרוּ תֵּיבַת **אִישׁ** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וְיִקְחוּ שֶׂה לְבֵית" וְגוֹ'. אָכֵן יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (תנחומא) בְּפָסוּק "וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה" וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קְחוּ אוֹתִי עִמָּכֶם, וְהוּא אָמְרוֹ כָּאן לְצַד כִּי זוֹ מִצְוָה רִאשׁוֹנָה הוֹדִיעָם הַשָּׁגַת הַמִּצְוָה כִּי בַּעֲשׂוֹתָהּ יִשְׁרֶה עֲלֵיו ה' שְׁכִינָתוֹ בְּסוֹד (דברים כח:י) "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ". גַּם אָמְרוּ כִּי תֵּיבַת "מִצְוָה" יֵשׁ בָּהּ שֵׁם הַוְיָ"ה חֲצִי בְּאַ"ת בַּ"שׁ וַחֲצִי בְּפָשׁוּט (תיקוני זוהר תיקון כט), וְהוּא אָמְרוֹ **וְיִקְחוּ לָהֶם אִישׁ** פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (סוטה מב:) "אִישׁ" – אֵין אִישׁ אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, כִּי בְּמִצְוָה זוֹ יִקְחוּ לָהֶם לְקִיחָה גְּדוֹלָה וַעֲצוּמָה וְהוּא אִישׁ שֶׁהוּא אֱלֹהֵינוּ מַלְכֵּנוּ.

וְרָאִיתִי לָתֵת לֵב לָמָּה לֹא צִוָּה ה' בְּפֶסַח מִצְרַיִם עַל הַטְּמֵאִים וְהָעֲרֵלִים וּבְנֵי הַנֵּכָר שֶׁלֹּא יֹאכְלוּ מִפֶּסַח. הֵן אֱמֶת כִּי אִזְהֶרֶת הַטְּמֵאִים, לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת "זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה" (במדבר יט:ב), יֵשׁ טַעַם נָכוֹן בַּדָּבָר, אֲבָל הָעֲרֵלִים וּבְנֵי הַנֵּכָר לָמָּה לֹא צִוָּה אוֹתָם ה'. וְהִנֵּה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הוּזְהָרוּ יִשְׂרָאֵל עַל שְׁנֵיהֶם, עַל הַמִּילָה כָּאָמוּר בְּדִבְרֵי קַבָּלָה (יחזקאל טז:ו) "וְאָרְאַךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ", וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה יט:ו) דַּם פֶּסַח וְדַם מִילָה, וְעַל בֶּן נֶכֶר דְּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה טז) בְּפָסוּק "מִשְׁכוּ" וְגוֹ' – מִשְׁכוּ יְדֵיכֶם מֵעֲבוֹדָה זָרָה, הֲרֵי שֶׁהִזְהִיר עַל הַדָּבָר כִּי קוֹדֶם מִצְוֹת הַפֶּסַח יֵצְאוּ מִכְּלַל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְיִכָּנְסוּ בִּכְלַל יִשְׂרָאֵל. וְכָל זֶה אֵינוֹ מַסְפִּיק לְקוּשְׁיָתֵנוּ כִּי לָמָּה לֹא בָּאוּ הַדְּבָרִים בְּדִבְרֵי ה' בְּעִקַּר הַמִּצְוָה.

וְהִנֵּה בְּסוֹף הַפָּרָשָׁה, אַחַר שֶׁשִּׁסְּדֵר יְצִיאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, נֶאֱמְרָה פָּרָשַׁת "זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח" וְגוֹ', "כָּל בֶּן נֵכָר" וְגוֹ', "וְכָל עֶבֶד" וְגוֹ'. וְרָאִיתִי לְרַבִּי אַבְרָהָם בֶּן עֶזְרָא זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה שֶׁכָּתַב כִּי פָּרָשָׁה זוֹ נֶאֱמְרָה לְפֶסַח דּוֹרוֹת וְהוֹסִיף מִצְוֹת אֲחֵרוֹת וְכוֹ', וְאִם נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי בֶּן נֵכָר וְעֶרֶל הֵם מִצְוֹת מוּסָפוֹת בְּפֶסַח דּוֹרוֹת, דְּבָרָיו כָּאן בְּטֵלִים הֵם כְּפִי דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, וְגַם מִמַּה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר הַכָּתוּב שָׁם בְּפָרָשַׁת עֶרֶל וּבֶן נֵכָר וְאָמַר (שמות יב:נ) "וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר" וְגוֹ', וְאִם לְפֶסַח דּוֹרוֹת נֶאֱמְרָה פָּרָשָׁה זוֹ לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה" וְגוֹ' שֶׁמַּשְׁמַע שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל כָּל הָאָמוּר בַּפָּרָשָׁה. גַּם מַה שֶּׁאָמַר שֶׁיִּכְוֵן עַל פֶּסַח שֶׁעָשׂוּ בְּמִדְבַּר סִינַי הֵם דְּבָרִים בְּעָלְמָא, וּמִי יִשְׁמַע אֵלָיו וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר לְקַבֵּל דְּבָרָיו בָּזֶה, הֲגַם שֶׁהָרַב זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה חָשׁ לְקִמְחֵיהּ וְאֵינוֹ חוֹלֵק עַל

דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ אֶלָּא בְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ הוֹרָאָה לָעֲתִיד, אַף עַל פִּי כֵן גַּם בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ חוֹלֵק בְּלֹא עֹמֶק הַמַּכְרִיחַ וְכַיּוֹצֵא בּוֹ.

וְרָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמְּכִילְתָּא שֶׁאָמְרוּ, וְזֶה לְשׁוֹנָם: "זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח" (שמות יב:מג) – בְּפֶסַח מִצְרַיִם וּבְפֶסַח דּוֹרוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, דִּבְרֵי רַבִּי יֹאשִׁיָּה. רַבִּי יוֹנָתָן אוֹמֵר: בְּפֶסַח מִצְרַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר. אֵין לִי אֶלָּא פֶּסַח מִצְרַיִם, פֶּסַח דּוֹרוֹת מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "כְּכָל חֻקֹּתָיו וְגוֹ' יַעֲשׂוּ אֹתוֹ" (במדבר ט:ג) עַל כָּרְחָם. הֲרֵי דִּלְכָל דַּעַת הַתַּנָּאִים בְּפֶסַח מִצְרַיִם הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְנֶעֱקְרוּ דִּבְרֵי רַבִּי עֲזַרְיָה וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ.

וּלְפִי זֶה אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְמוֹז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וְיִקָּחוּ**, פְּרוּשׁ, מִלְּבַד מִצְוֹת מִילָה וּמִצְוֹת מְשִׁיכָתָם מֵעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהוּא בְּחִינַת בֶּן נֵכָר שֶׁצִּוָּה ה', הוֹסִיף עוֹד לוֹמַר "וְיִקָּחוּ" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **לָהֶם** כָּאן רָמַז שְׁלִילַת בֶּן נֵכָר וְעֵרֶל שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לֶאֱכוֹל בְּפֶסַח, כְּמוֹ שֶׁבָּא הַדָּבָר מְבוֹאָר בִּנְבוּאַת "זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח" (שמות יב:מג).

פסוק ד

וְאִם יִמְעַט וְגוֹ'. הַכָּתוּב יִתְיַשֵּׁב בֵּין לְדַעַת רַבִּי יְהוּדָה וּבֵין לְדַעַת רַבִּי יוֹסֵי, שֶׁנֶּחְלְקוּ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (מכילתא; פסחים צט,א). לְרַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר צָרִיךְ שֶׁיִּשָּׁאֵר אֶחָד מִבְּנֵי חֲבוּרָה רִאשׁוֹנָה, יְדוּיַּק אָמְרוֹ **יִמְעַט הַבַּיִת**, פְּרוּשׁ שֶׁיִּתְמַעֵט מֵהַחֲבוּרָה וְלֹא כָּל הַחֲבוּרָה. וּלְרַבִּי יוֹסֵי שֶׁאָמַר שֶׁלֹּא יַנִּיחוּ הַפֶּסַח כְּמוֹת שֶׁהוּא, יְדוּיַּק אָמְרוֹ **מִהְיוֹת מִשֶּׁה**, שֶׁמִּמַּעַט שֶׁה יִתְמַעֵט מִמְּנוּיִים וְעָלָיו הוּא הַהַקְפָּדָה שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר בְּלֹא מְנוּיִים, וְהַכָּתוּב שָׁקוּל הוּא.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר, שֶׁאֵין דֶּרֶךְ שֶׁיִּהְיֶה הַשֶּׂה מוּעָט לְאוֹכְלָיו, כִּי כַּזַּיִת בָּשָׂר יִמְצָא בּוֹ לְרַבִּים שֶׁיִּהְיוּ בַּחֲבוּרָה.

אוֹ יִרְצֶה, כִּי בִּרְכַּת הַקֹּדֶשׁ מְרֻבָּה הִיא, וְיִמָּצֵא בּוֹ שִׁעוּר הַצָּרִיךְ לִמְנוּיָיו, וְלֹא יִמָּצֵא הַמִּעוּט אֶלָּא בַּבַּיִת שֶׁהֵם בְּנֵי חֲבוּרָה שֶׁלֹּא יַסְפִּיקוּ לְאוֹכְלוֹ.

לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים פח.) שׁוֹחֵט אָדָם עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבִתּוֹ הַקְּטַנִּים וְגַם עַל יְדֵי אִשְׁתּוֹ, גַּם אָמְרוּ (פסחים פז:) אִם הִיא לְמוּדָה לָבֹא אֵצֶל אָבִיהָ אוֹכֶלֶת מִשֶּׁל אָבִיהָ לְצַד הֱיוֹתָהּ רְגִילָה לֶאֱכֹל שָׁם, וְהוּא אָמְרוֹ **אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ**, פְּרוּשׁ עַל אוֹתָם שֶׁהֵם רְגִילִים לְבֹא אֵצְלוֹ לֶאֱכֹל וְסוֹמְכִים עַל שֻׁלְחָנוֹ לְפִי מַה שֶּׁהֵם יְמָנֶה עִמּוֹ וְשָׁם קְנוּ מְקוֹמָם.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (פסחים צ,א) שֶׁאוֹנֵן שׁוֹחֵטִין עָלָיו, הֲגַם שֶׁבִּשְׁעַת שְׁחִיטָה אֵינוֹ רָאוּי, כֵּיוָן שֶׁיְּכוֹל לֶאֱכוֹל בַּלַּיְלָה שׁוֹחֵטִין עָלָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **לְפִי אָכְלוֹ**, פְּרוּשׁ הוֹלְכִין וְנִמְנִין בִּשְׁעַת שְׁחִיטָה עַל שְׁעַת אֲכִילָה.

עוֹד יִרְצֶה **לְפִי אָכְלוֹ**, עַל פִּי מַה שֶּׁשָּׁנִינוּ בִּפְסָחִים (פסחים צא,א) זָב וְכוּ' שׁוֹחֲטִין עָלָיו, וְגַם אָמְרִינַן הָתָם שׁוֹחֲטִין וְזוֹרְקִין עַל טְבוּל יוֹם וּמְחוּסַּר כִּפּוּרִים, וְעוֹלָא אָמַר אַף עַל טְמֵא שֶׁרֶץ עַד כָּאן. וְהַטַּעַם הוּא כָּל שֶׁיָּכוֹל לֶאֱכוֹל אֶת פִּסְחוֹ בְּעֵת אֲכִילָתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לְפִי אָכְלוֹ**, פֵּרוּשׁ אֵין הוֹלְכִים בּוֹ אֶלָּא לְפִי אֲכִילָתוֹ שֶׁל פֶּסַח, וְכָל שֶׁבִּשְׁעַת אֲכִילָתוֹ הוּא רָאוּי לְאָכְלוֹ, הֲגַם שֶׁבִּשְׁעַת שְׁחִיטָה לֹא הָיָה רָאוּי, שׁוֹחֲטִין עָלָיו. וּלְפִי זֶה הוּא הַדִּין טְמֵא מֵת אִם הָיָה יוֹם שְׁבִיעִי שֶׁלּוֹ חָל בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר, שׁוֹחֲטִין עָלָיו וְאוֹכֵל לָעֶרֶב.

וּמַה שֶּׁאָמְרוּ שָׁם בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים וְהוּבָא בִּפְסָחִים דף צ,א סְבָרַת תַּנָּא שֶׁסּוֹבֵר כִּי "וְלֹא יָכְלוּ לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא" (במדבר ט:ו) יוֹם שִׁבְיעִי שֶׁלָּהֶם הָיָה, וְאַף עַל פִּי כֵן נִדְחוּ לְפֶסַח שֵׁנִי, דְּוָקָא טְמֵאַת מֵת דַּחֲמִירָא, וְלָזֶה אָמַר (שם) "לְנֶפֶשׁ אָדָם", הֲגַם שֶׁלָּעֶרֶב הָיוּ טְהוֹרִים. וּלְרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי (שם) נוֹכַל לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ טְמֵא מֵת שֶׁחָל שְׁבִיעִי שֶׁלּוֹ בְּיוֹם אַרְבָּעָה עָשָׂר שׁוֹחֲטִים עָלָיו. וּמַה גַּם אִם טָבְלוּ וּכְדַעַת הַתּוֹסָפוֹת בִּפְסָחִים דף צ וּלְדַעַת הָרַאֲבַ"ד שֶׁהִשִּׂיג עַל רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת קָרְבַּן פֶּסַח, יֵעָיֵן שָׁם דְּבָרָיו, וְהוּא הַיּוֹתֵר קָרוֹב לִפְשָׁטָא דְּסוּגְיָא.

פסוק ה

וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר **תִּקָּחוּ**, לוֹמַר אֲפִלּוּ יֵשׁ כְּבָשִׂים יָכוֹל לִקַּח מִן הָעִזִּים, לָזֶה סָמַךְ לְקִיחָה לְעִזִּים.

פסוק ו

וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת. פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ שְׁמִירָה כְּדִין קָדָשִׁים כֵּיוָן שֶׁקָּרָא עָלָיו שֵׁם פֶּסַח. עוֹד יִרְמוֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (שיר השירים רבה ב,ב) בְּפָסוּק "גּוֹי מְקֻרֶב גּוֹי" (דברים ד:לד), שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם סְרוּכִים קְצָת בְּחֻקֵּי עֲבוֹדָה זָרָה מִצַּד הֱיוֹתָם בֵּין הַמִּצְרִיִּים, וְאָמְרוּ עוֹד (שמות רבה טז,ב) שֶׁרָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "מִשְׁכוּ" שֶׁיִּמְשְׁכוּ מֵעֲבוֹדָה זָרָה. וְהִנֵּה אֵין כַּוָּנָתָם זַ"ל לוֹמַר חָס וְשָׁלוֹם שֶׁהָיוּ עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה, אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיוּ בֵּינֵיהֶם מִבְּלִי יְדִיעָתָם יַעֲשׂוּ חֻקִּים שֶׁל עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה בִּפְרָטֵי הַמַּלְבּוּשִׁים וְהַמַּאֲכָלִים וּדְבָרִים הָרְגִילִים, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן מִלְּבַד שֶׁצִּוָּה שֶׁיַּעַקְרוּ מֵאוֹתָם פְּרָטִים שֶׁיִּדַּמּוּ לָהֶם, נִתְחַכֵּם עוֹד אֵל עֶלְיוֹן לַעֲקוֹר בְּחִינַת הָרַע מֵהֶם וְלַעֲשׂוֹת תִּקּוּן עָוֹן זֶה, וְאָמַר שֶׁיִּקְחוּ הַטָּלֶה, שֶׁהִיא עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁל מִצְרַיִם שֶׁבָּהּ הָיָה לְיִשְׂרָאֵל הַמִּכְשׁוֹלוֹת, וְיַעֲשׂוּ בָּהּ מִצְוָה הָאֲמוּרָה בָּעִנְיָן, וּבָזֶה יִהְיֶה לָהֶם תִּקּוּן לִשְׁמִירַת עָוֹן עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת**. פֵּרוּשׁ, בִּמְקוֹם מִצְוַת שְׁמִירַת עֲבוֹדָה זָרָה כְּשֶׁיִּנָּהֲגוּ בּוֹ מִשְׁפָּט כָּתוּב, וְהֻבַן.

פסוק ח

וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים פג.) אָמְרוּ "אֶת הַבָּשָׂר" – וְלֹא גִּידִים וַעֲצָמוֹת, קְרָנַיִם וּטְלָפַיִם. וְלִדְבָרֵיהֶם, לָמָּה אָמַר "אֶת"? מַה בָּא לְרַבּוֹת? וְנִרְאֶה כִּי בָא לְרַבּוֹת מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמִּשְׁנָה (פסחים פד.): כָּל הַנֶּאֱכָל בְּשׁוֹר הַגָּדוֹל נֶאֱכָל בִּגְדִי הֶרֶךְ, וּמְפֻרָּשׁ לְהּ רָבָא: כָּל הַנֶּאֱכָל בְּשׁוֹר הַגָּדוֹל בְּשׁוֹר הַגָּדוֹל וְכוּ'.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי מַחְלֹקֶת רַבִּי יוֹחָנָן וְרֵישׁ לָקִישׁ (פסחים פד,א) בְּגִידִין שֶׁסּוֹפָם לְהִתְקַשּׁוֹת, לְרַבִּי יוֹחָנָן נִמְנִין וּלְרֵישׁ לָקִישׁ אֵין נִמְנִין. לְרַבִּי יוֹחָנָן יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "אֶת הַבָּשָׂר" – כָּל שֶׁדּוֹמֶה לַבָּשָׂר שֶׁעִמָּהֶם קָאָמַר וַהֲרֵי הֵם דּוֹמִין, וּלְרֵישׁ לָקִישׁ כָּל שֶׁדּוֹמִין לַבָּשָׂר בִּבְחִינַת הַבָּשָׂר מִצַּד עַצְמוֹ, וּכְשֵׁם שֶׁהַבָּשָׂר אֵין סוֹפוֹ לְהִתְקַשּׁוֹת וְכוּ'.

וּמַצּוֹת עַל מְרוֹרִים. לְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב, לְפִי מַה שֶּׁרָאִינוּ שֶׁאָמַר ה' שֶׁצָּרִיךְ צְלִי אֵשׁ וְשֶׁיִּהְיֶה שָׁלֵם וְכוּ', זֶה יַגִּיד שֶׁדַּעַת עֶלְיוֹן הוּא לְהַרְאוֹת בְּחִינָה הַגְּדוֹלָה וְהַחֲרוּת וְאֵין רְשׁוּת אֲחֵרִים עֲלֵיהֶם. וּלְפִי זֶה גַּם הַמְּרוֹרִים שֶׁצִּוָּה ה' הוּא לְצַד כִּי כֵן דֶּרֶךְ אוֹכְלֵי צְלִי לֶאֱכוֹל עִמּוֹ דָּבָר חַד, כִּי בָּזֶה יֶעֱרַב לְחֵיךְ הָאוֹכֵל וְיֹאכַל בְּכָל אַוַּת נַפְשׁוֹ. גַּם בָּזֶה יֵבֵא גּוֹדֶל הֶעֲרֵבוּת כְּשֶׁיַּקְדִּים לְפִיו מְרוֹרִים. גַּם מַה שֶּׁהִזְכִּיר הַמַּצּוֹת הוּא פְּרָט אֲשֶׁר יְכוֹנֵן חֵיךְ אוֹכֵל יִטְעַם לוֹ הַצְּלִי.

וְהִנֵּה שְׁלֹשֶׁת הַשְּׁרִיגִים יַטְעִימוּ יַחַד, וְהוּא רוֹמֵז לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאֶחָד הוּא הַגָּלוּת שֶׁמֵּרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם, הַשֵּׁנִי הִיא הַיְצִיאָה תֵּכֶף וּמִיָּד שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָם לְהַחְמִיץ בְּמִצְרַיִם, שְׁלִישִׁי, אֲשֶׁר פָּסַח ה' עַל בָּתֵּיהֶם וְהוּא בְּחִינַת הַגְּאֻלָּה, כִּי עָבַר ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְנִתַּק חֶבֶל מוֹסֵרוֹת הֶעָבוֹת שֶׁהָיוּ תּוֹקְפִים בָּהֶם שֶׁהוּא בְּחִינַת הַבְּכוֹרָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי הָעִנְיָן בְּמָקוֹמוֹ (שמות יא:ה). וּשְׁלֹשֶׁת הָעִנְיָנִים יַחַד הָיוּ צְרִיכִין לִהְיוֹת, וְזוּלַת אֶחָד אֵין נֵס בַּשְּׁנַיִם הָאֲחֵרִים, שֶׁאִם לֹא הָיָה הַגָּלוּת לֹא הָיוּ מַשִּׂיגִים אֲשֶׁר הִשִּׂיגוּ מֵהַצָּרוּף וּמַה שֶּׁבֵּרְרוּ, וּמַה גַּם לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּמָקוֹמוֹת אֲחֵרִים (בראשית מו:ג) כִּי גּוֹי גָּדוֹל עֲצָמוֹ שֶׁהוֹצִיא ה' מִמִּצְרַיִם הֵם בְּחִינוֹת נִיצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁשָּׁם הָיְתָה וְשָׁם נִמְצֵאת, וּסְגֻלַּת הוֹצָאָתָהּ הוּא הַמָּרוֹר אֲשֶׁר מֵרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (קהלת ח:ט) "עֵת אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בָּאָדָם לְרַע לוֹ". וְאִלּוּ לֹא הָיָה הַמְּהִירוּת שֶׁהוֹצִיאָם ה' הָיוּ חוֹזְרִים וּמִשְׁתַּקְּעִים בּוֹרְרִים וּמִתְבָּרְרִים, וְהוּא מַאֲמַר הַתַּנָּא (הגדה של פסח): וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא וְכוּ' עֲדַיִן וְכוּ', וְהֵיינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְכוּ', דִּכְתִיב (שמות יב:לט): "וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ", וְעִקַּר הַגְּאֻלָּה הִיא הַפְּסִיחָה. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי שְׁלָשְׁתָּם יַחַד הֵם הָעִקָּר, וְלָזֶה הָיָה הַלֵּל מְדַקְדֵּק לָכֶרְכָם יַחַד (פסחים קטו,א).

פסוק יג

וְלֹא יִהְיֶה וְגוֹ' לְמַשְׁחִית. פֵּרוּשׁ, לְסִבַּת מַשְׁחִית שֶׁיּוֹצֵא לְהַשְׁחִית בְּזוּלַת, אֵין בּוֹ אֶלָּא בְּחִינַת טֶבַע הַהַשְׁחָתָה לְכָל זוּלַת, בְּרָאוֹת חוֹתָם שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהִיא הַמִּצְוָה יִפְחַד וְיִרָא מִגֶּשֶׁת

אֵלָיו, לָזֶה הוּא שֶׁצִּוָּה ה' לִהְיוֹת הַדָּם לְאוֹת. וְאִם תֹּאמַר אִם כֵּן מִצְרִי שֶׁהָיָה נָחְבָּא אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה נִצּוֹל, תַּלְמוּד לוֹמַר "בָּכֶם" וְלֹא בַּמִּצְרִים, כִּי לֹא תָאִיר אוֹר הַמִּצְוָה לְהַצָּלָה אֶלָּא עַל יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (ישעיה ס:ב) "וְעָלַיִךְ יִזְרַח ה' וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה".

פסוק יד

חֻקַּת עוֹלָם תְּחָגֻּהוּ. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק לוֹמַר "לְדֹרֹתֵיכֶם", וְהֶגֵּם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) כִּי "דֹּרֹתֵיכֶם" לְבַד הָיִיתִי אוֹמֵר מִעוּט רַבִּים שְׁנַיִם, תַּלְמוּד לוֹמַר "חֻקַּת עוֹלָם" לְגַלּוֹת עַל פֵּרוּשׁ "דֹּרֹתֵיכֶם" שֶׁהוּא תָּמִיד, עֲדַיִן קָשֶׁה, לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר "לְדֹרֹתֵיכֶם" אֶלָּא "חֻקַּת עוֹלָם". אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ הָאוֹמֵר (ברכות יב:) "לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ, וּלְמַאן דְּאָמַר "כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ" הַלֵּילוֹת. אֶפְשָׁר כִּי אָמַר "חֻקַּת עוֹלָם" שֶׁלֹּא תֹּאמַר תֵּינַח בִּימֵי הַחֻרוּת, בִּימֵי הַגָּלוּת שֶׁאָנוּ מְשֻׁעְבָּדִים מַה מָּקוֹם לְזִכָּרוֹן לְטוֹבָה שֶׁפְּסָקָה, תַּלְמוּד לוֹמַר "חֻקַּת עוֹלָם" אֲפִלּוּ בְּזֶמֶן הַשִּׁעְבּוּד בְּשָׁאָר גָּלֻיּוֹת חֻקָּה חָקַק ה'. וּמֵאֶמְצָעוּת פֵּרוּשָׁם זֶה תִּשְׂכִּיל גַּם כֵּן הֶסְרַת טַעֲנַת "לְדֹרֹתֵיכֶם" שֶׁאֵין כַּוָּנָתוֹ שְׁנֵי דּוֹרוֹת. וְאִם לֹא הָיָה אוֹמֵר "לְדֹרֹתֵיכֶם" לֹא הָיִינוּ שׁוֹמְעִים מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּ"חֻקַּת עוֹלָם", וְהָיִינוּ אוֹמְרִים שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא לְהַתְמַדַּת דּוֹרוֹת וְלֹא לִשְׁנֵי דּוֹרוֹת לְבַד הַנִּשְׁמָע מִתֵּבַת "לְדֹרֹתֵיכֶם", וּמֵהַיִּתּוּר שָׁמַעְנוּ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ.

פסוק טו

שִׁבְעַת יָמִים. הִנֵּה הַטַּעַם הוּא לְצַד שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצִדְקָם לְהַחְמִיץ וּגְאָלָם הַגּוֹאֵל. וְאִם תֹּאמַר, וַהֲלֹא הַיּוֹצְאִים עֲדַיִן לֹא יָצְאוּ לַעֲשׂוֹת זִכָּרוֹן לַדָּבָר? הֲלֹא גַּם הַפֶּסַח שֶׁצִּוָּה ה' לָקַחַת שֶׂה לְבֵית אָבוֹת וְגוֹ' עֲדַיִן לֹא פֶּסַח, אֶלָּא שֶׁבִּזְכוּת מִצְוָה זוֹ יִפְסַח ה', גַּם הַמַּצָּה בִּזְכוּת מִצְוָה זוֹ יְמַהֵר לְגָאֳלָם, וְכֵן הָיָה:

וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (פסחים קכ.) מִדְּרָשׁוֹת הַתּוֹרָה בְּאַחַת מִשְּׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִדּוֹת, כִּי כָּל שִׁבְעָה אֵין חִיּוּב בְּמַצָּה אֶלָּא לַיְלָה הָרִאשׁוֹנָה קָבָעוּ הַכָּתוּב חוֹבָה, וְהַטַּעַם כִּי גַּם בְּחִינַת הַמִּצְוָה לֹא הָיָה אֶלָּא בְּלֵיל חֲמִשָּׁה עָשָׂר, וְזֶה נִקְבַּע לְחוֹבָה בַּזְּמַן עַצְמוֹ, וּמֵאָז וְהָלְאָה אֵין כִּוּוּן בַּנֵּס לַמִּצְוָה, וְהֶבֵן. וְטַעַם אָמְרוֹ "שִׁבְעַת יָמִים מַצּוֹת" אֵינוֹ אֶלָּא רְשׁוּת. וְאוּלַי שֶׁדִּבֵּר בְּסֵדֶר זֶה לוֹמַר כִּי מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ אָכַל כָּל שִׁבְעָה.

וְתִמְצָא כִּי צִוָּה ה' שְׁנֵי מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ – בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, יוֹם רִאשׁוֹן לְצַד נֵס יוֹם חֲמִשָּׁה עָשָׂר, וְיוֹם שְׁבִיעִי לְצַד נֵס גְּמַר הַגְּאוּלָה שֶׁל קְרִיעַת יַם סוּף וְכוּ'.

עוֹד טַעַם אָמְרוֹ **שִׁבְעַת**, לְצַד שֶׁלֹּא צִוָּה ה' בְּכָל שִׁבְעָה לָאו דְּלֹא תֹּאכַל חָמֵץ, וְהָיִיתִי אוֹמֵר אִם לֹא אָכַל חָמֵץ אֵין בְּיָדוֹ לֹא זְכוּת וְלֹא עֹנֶשׁ. תַּלְמוּד לוֹמַר "שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת", לוֹמַר לְךָ כִּי כְּשֶׁלֹּא אָכַל חָמֵץ כְּאִלּוּ אָכַל מַצּוֹת, וְהֵרֵי בְּיָדוֹ שֶׁבַע מִצְוֹות עֲשֵׂה.

וְטַעַם שִׁבְעָה וְלֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר, נִתְכַּוֵּן ה' שֶׁיִּהְיוּ עֲסוּקִים בְּמִצְוֹות עַד גְּמַר הַגְּאוּלָה שֶׁהוּא בְּיוֹם שְׁבִיעִי שֶׁל פֶּסַח אֲשֶׁר הִפְלִיא ה' עֲשׂוֹת נִסִּים לָהֶם וּבְרוֹדְפֵיהֶם מִשְׁפָּטִים. גַּם יֵשׁ טַעַם בָּרוּחָנִיּוּת, כִּי יְסוֹדֵי הַקְּדֻשָּׁה שֶׁהֵם שֹׁרֶשׁ נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל שִׁבְעָה עֵינַיִם (זכריה ג:ט), וְתִקְרֵא כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל בַּת שֶׁבַע לְסִבָּה זוֹ (זהר חלק ג ו:).

פסוק יז

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַמַּצּוֹת וגו'. פֵּרוּשׁ, כְּשֵׁם שֶׁאֲנִי שָׁמַרְתִּי הַיּוֹם וְלֹא אַחַרְתִּי יוֹם אֶחָד, וּבְעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם, לְטַעַם זֶה אַתֶּם גַּם כֵּן לֹא תְּאַחֲרוּ הַמַּצָּה עַד שֶׁתַּחְמִיץ.

וְאָמַר עוֹד **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַיּוֹם הַזֶּה**, יְצַו כֵּן הָאֵל גַּם כֵּן שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם מְשַׁמֵּר גַּם הַיּוֹם לְבַל יִטְעֶה בַּחֶשְׁבּוֹן, וְלֹא יַקְדִּים וְלֹא יְאַחֵר מֵעֲשׂוֹת אֶת הַיּוֹם הַזֶּה וְלֹא יוֹם אַחֵר בִּמְקוֹמוֹ. וְכָל פֵּרוּשׁ זֶה אוֹמֵר **כִּי בְּעֶצֶם** יָאִיר יָמִין וּשְׂמֹאל, יָאִיר לָתֵת טַעַם לְמַה שֶּׁלְּפָנָיו לִשְׁמִירַת הַמַּצּוֹת, וְיָאִיר לְמַה שֶּׁלְּאַחֲרָיו לִשְׁמִירַת הַיּוֹם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בְּעֶצֶם וְגוֹ' פֵּרוּשׁ לְטַעַם שֶׁבְּעֶצֶם הַיּוֹם וְגוֹ' וּשְׁמַרְתֶּם אַתֶּם גַּם כֵּן אֶת הַיּוֹם הַזֶּה.

פסוק כא

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל. וַהֲגַם כִּי ה' אָמַר אֵלָיו "דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל", יִהְיֶה פֵּרוּשׁוֹ כְּמַאֲמַר (ויקרא ד:יג) "וְאִם כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ" שֶׁיֵּאָמֵר עַל הַזְּקֵנִים כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמָקוֹמוֹ (תורת כהנים), "וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם" יְכַוֵּן לִשְׁאָר הָעָם, כְּמִשְׁפַּט כָּל מִצְוֹות ה' לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ מִפִּי מֹשֶׁה (עירובין נד,א).

אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא אָמַר אֶלָּא לַזְּקֵנִים וְהֵם יְדַבְּרוּ לְכָל עֲדַת יִשְׂרָאֵל, וַחֲלוּקָה מִצָּוָה זוֹ מִשְּׁאָר מִצְוֹות הַתּוֹרָה כִּי עֲדַיִן לֹא נִכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל בַּבְּרִית וְלֹא הוּחְנְכוּ לְהִכָּנֵס לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת, וְלָזֶה הָיָה מְדַבֵּר לַזְּקֵנִים וְהַזְּקֵנִים כָּל אֶחָד יְדַבֵּר בְּנַחַת וּבְדֶרֶךְ הַמִּתְקַבֵּל לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נוֹחִים לַעֲשׂוֹת.

פסוק כד

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה. הִנֵּה פְּשַׁט הַכָּתוּב יַגִּיד כִּי גַּם לְדוֹרוֹת יְצַו דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעֲנָיְן, וְלֹא רָאִינוּ שֶׁעָשׂוּ כֵּן קַדְמוֹנֵינוּ, גַּם רַבּוֹתֵינוּ לֹא צִוּוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן. וְנִרְאֶה כִּי מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **לְחָק לְךָ** בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְחָזַר לוֹמַר **וּלְבָנֶיךָ**, גִּלָּה הַמְכֻוָּן שֶׁהוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, שֶׁאֵין הַדְּבָרִים שָׁוִים בּוֹ וּבְבָנָיו, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחָק עוֹלָם", וּמֵאֲמָרוֹ "לְחָק לְךָ וּלְבָנֶיךָ" הֲרֵי זֶה מְפֹרָשׁ הַמְכֻוָּן שֶׁאֵינָם שָׁוִים בַּדָּבָר. "לְחָק לְךָ" הוּא כָּל הָאֲמוּר בָּעֲנָיְן, "וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם" פְּרָטִים מֵהָעִנְיָן, וְסָמַךְ הַכָּתוּב עַל שֶׁיָּבֹא בִּמְקוֹמוֹת אֲחֵרִים הַפְּרָטִים שֶׁהֵם נוֹהֲגִים לְדוֹרוֹת וְשָׁלַל בָּהֶם פְּרָטִים שֶׁאֵינָם לְדוֹרוֹת שֶׁלֹּא הִזְכִּירָם

בָּהֶם, וְגַם כָּאן בֵּאֵר הַדְּבָרִים בְּאָמְרוֹ "וְלֹא יִתֵּן הַמַּשְׁחִית לָבֹא אֶל בָּתֵּיכֶם לִנְגֹּף" שֶׁיִּנְגֹּף אֶת מִצְרַיִם, וְדָבָר זֶה אֵינוֹ מָצוּי לְדוֹרוֹת.

פסוק כה

וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ וְגוֹ'. הִנֵּה פְּשַׁט הַכָּתוּב יַגִּיד כִּי מִצְוָה זוֹ אֵינָהּ אֶלָּא אַחַר כְּנִיסָתָם לָאָרֶץ, אִם כֵּן לָמָּה חָזַר ה' מִדַּעַת זוֹ וְצִוָּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (במדבר ט:א) בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ כְּכָל חֻקּוֹתָיו?

וְנִרְאָה כִּי גִּלָּה ה' דַּעַת עֶלְיוֹן בָּזֶה, כִּי הָיָה בְּדַעְתּוֹ אִם יִזְכּוּ יִשְׂרָאֵל לֹא יַעֲשׂוּ פֶּסַח שֵׁנִי אֶלָּא בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, אֶלָּא לְצַד הַמָּראתָם מֵעֵת יָצְאוּ מִמִּצְרַיִם וְהֵם מַמְרִים פִּי ה', וַאֲפִלּוּ בְּיָם סוּף הִתְחִילוּ לַמְרוֹת, דִּכְתִיב (תהלים קו:ז) "וַיַּמְרוּ עַל יָם בְּיַם סוּף", זֶה הָיָה סִבָּה שֶׁאָרְכוּ הַיָּמִים וְלֹא הָיָה לָהֶם זְכוּת לַעֲלוֹת תֵּכֶף וּמִיָּד. וְלָזֶה כְּשֶׁרָאָה ה' שֶׁנִּרְמוּ מַעֲשֵׂיהֶם וְלֹא נִכְנְסוּ לָאָרֶץ וְהֵם עֲדַיִן בַּמִּדְבָּר, הֵצֵרַךְ לְצַוּוֹת לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּמִּדְבָּר, כִּי עַד עַתָּה לֹא נִצְטַוּוּ אֶלָּא "כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ". וַהֲגַם כִּי הָאָדוֹן קוֹרֵא הַדּוֹרוֹת מֵרֹאשׁ (ישעיהו מא:ד), אַף עַל פִּי כֵן מַחְשְׁבוֹתָיו הַטּוֹבִים הִגִּיד לְעַמּוֹ כַּנִּזְכָּר:

פסוק כח

וַיֵּלְכוּ וְגוֹ' כֵּן עָשׂוּ. הֵצֵרַךְ לוֹמַר כֵּן עָשׂוּ וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁקָּדַם לוֹמַר "וַיַּעֲשׂוּ" וְגוֹ', לוֹמַר הִצְדִּיקוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם בְּמִצְוֹת ה' וְלֹא הֵבִינוּ דָּבָר שֶׁלֹּא כֵן הוּא בְּמַשְׁמָעוּת, וְזֶה לֹא הָיָה נִשְׁמָע מֵאָמְרוֹ "וַיַּעֲשׂוּ וְגוֹ' כַּאֲשֶׁר" וְגוֹ', כִּי אֶפְשָׁר שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר מַה שֶּׁחָשְׁבוּ הֵם, וְהָבֵן:

פסוק ל

וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה. טַעַם אָמְרוֹ לַיְלָה יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ב לח.) כִּי אוֹתוֹ לַיְלָה הָיָה כְּיוֹם יָאִיר כְּצַחוּת הַיּוֹם. וְרָמַזְתִּי רֶמֶז זֶה בַּפְּסוּק (שמות יג:ח) "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא", כִּי יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיַּגִּיד לוֹ גַּם נֵס הַלַּיְלָה שֶׁנַּעֲשָׂה יוֹם. וְשָׁמָּא תֹּאמַר כִּי זֶרַח אוֹר בַּלַּיְלָה דֶּרֶךְ כְּלָל לָרָעִים וְלַטּוֹבִים, לָזֶה אָמַר **וַיָּקָם פַּרְעֹה לַיְלָה**, כְּשֶׁקָּם הוּא לִקְרֹא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן מָנַע ה' מֵרָשָׁע אוֹרָה וְהָיָה לַיְלָה, פֵּרוּשׁ חֹשֶׁךְ, כְּאָמְרוֹ (בראשית א:ה) "וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה".

פסוק לא

וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וְגוֹ' לַיְלָה. טַעַם אָמְרוֹ פַּעַם שְׁנִיָּה **לַיְלָה**; אוּלַי לֶהֱיוֹת כִּי חָשׁ פַּרְעֹה בְּקֹרְיאָתוֹ לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא יֵצֵא לִקְרָאתוֹ מֵחֲשַׁשׁ גְּזֵרָתוֹ שֶׁאָמַר לוֹ (שמות י:כח) "אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי כִּי בְּיוֹם רְאוֹתְךָ פָּנַי תָּמוּת", וְאִם כֵּן יָחוּשׁ לְבַל יַעֲלִיל עָלָיו, לָזֶה אָמַר בְּקֹרְיאָתוֹ "לַיְלָה", פֵּרוּשׁ, אֵין זֶה מִתְּנָאֵי הַגְּזֵרָה כִּי הוּא לֹא אָמַר אֶלָּא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה וּזְמַן זֶה לַיְלָה הוּא.

אוֹ לְצַד שֶׁלֹּא יִרְאֶה פָּנָיו הוּא אוֹמֵר כִּי הוּא לַיְלָה וְאֵין כָּאן טַעֲנַת "אַל תּוֹסֶף רְאוֹת פָּנַי" כִּי הוּא בְּמַחְשָׁךְ, לֹא יִרְאוּ אִישׁ אֶת וְגוֹ'.

אוֹ יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר תְּשׁוּבַת מֹשֶׁה אֶל פַּרְעֹה כְּשֶׁקָּרָא לוֹ, כִּי עָנָהוּ וְאָמַר לוֹ "לַיְלָה", וְאֵין אֲנִי יָכוֹל לָצֵאת לְדַבֵּר עִמְּךָ, כִּי צִוָּה ה' (שמות יב:כב) "לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר".

וְאָמַר פַּרְעֹה "**קוּמוּ צְאוּ**" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, עֲשָׂאם בְּנֵי חוֹרִין לְעַצְמָן. וְאוּלַי שֶׁרָמַז בְּתֵיבַת **קוּמוּ** לְשׁוֹן הִתְקוֹמְמוּת וּנְשִׂיאוּת רֹאשׁ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נח,ח) בְּפָסוּק (בראשית כג,יז) "וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן". וְחָשַׁב כִּי בָּזֶה תֵּקַל הַמַּכָּה מֵעָלָיו כְּשֶׁיִּגְמֹר הַדָּבָר מִצִּדּוֹ לְשַׂלְּחָם, הֲגַם שֶׁיָּבֹא הָעִכּוּב מֵהֶם אֵין עָלָיו אַשְׁמַת דָּבָר.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **קוּמוּ צְאוּ**, כִּי לְצַד שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹצִים לָצֵאת אֲלֵיהֶם קָרָאם לָקוּם, כִּי חָשַׁב שֶׁאֵינָם רוֹצִים לָקוּם מִמְּטָתָם לָבוֹא אֶצְלוֹ, וְאָמַר כִּי קְרִיאָתוֹ לָהֶם הוּא לַהֲנָאָתָם שֶׁאוֹמֵר לָהֶם "צְאוּ" וְגוֹ'. וּלְדֶרֶךְ זֶה טַעַם אָמְרוֹ "לַיְלָה", הִקְדִּים הַכָּתוּב לוֹמַר טַעַם שֶׁלֹּא יָצְאוּ לִקְרָאתוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד, וַה' צִוָּה עַל כְּבוֹד הַמַּלְכוּת, לָזֶה הִקְדִּים סִבָּה אֲשֶׁר סִבְּבָה עַכָּבָתָם מִצֵּאת וְאָמַר "לַיְלָה", וְזוֹ סִבָּה שֶׁלֹּא קָמוּ וְיָצְאוּ אֶצְלוֹ כִּי ה' צִוָּה "לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ" וְגוֹ' (שמות יב:כב).

גַּם אַתֶּם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר "גַּם" בְּתִחִלַּת דָּבָר? וְעוֹד, וְכִי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הָיוּ אֲסוּרִים שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר "צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי"? וְאוּלַי כִּי מִתּוֹךְ דְּבָרָיו גִּלָּה מַחְשַׁבְתּוֹ כִּי הָיָה חָפֵץ שֶׁיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, לָזֶה אָמַר **גַּם אַתֶּם** מִלְּבַד יִשְׂרָאֵל. וּלְצַד שֶׁאֵין הַדָּבָר מוּבָן בְּתֵבַת "גַּם" שֶׁהִיא עַל יִשְׂרָאֵל, כִּי לְפִי הָאֱמֶת מֹשֶׁה לֹא הָיָה בְּמַאֲסָר, וּכְשֶׁאָמַר "גַּם" אֵין בְּמַשְׁמָעוּת הַקּוֹדֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא יֻצְדַּק לוֹמַר "גַּם אַתֶּם" אֶלָּא לְפִי מַחְשֶׁבֶת פַּרְעֹה כַּנִּזְכָּר, לָזֶה חָזַר לְבָאֵר **גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי נִתְכַּוֵּן לְגָרֵשׁ אוֹתָם הֲגַם שֶׁיִּחְפְּצוּ מֵרְצוֹנָם לְשֶׁבֶת עִמָּהֶם, וּלְפִי זֶה יֻצְדַּק לוֹמַר **גַּם אַתֶּם** – הֲגַם שֶׁאַתֶּם בִּרְשׁוּת עַצְמְכֶם, אַף עַל פִּי כֵן אֵין אֲנִי חָפֵץ שֶׁתֵּשְׁבוּ בְּאַרְצִי, וְזֶה חִדּוּשׁ, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר ה' (שמות יא:א) "כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה גָּרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם". וְאָמְרוֹ **גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** לְרַבּוֹת הַטַּף וְהַנָּשִׁים, וְאָמְרוֹ **גַּם צֹאנְכֶם** וְגוֹ' לְרַבּוֹת שְׁאָר מִקְנֶה, אוֹ לְרַבּוֹת מַה שֶּׁשָּׁאֲלוּ לְעֵזֶר מִמֶּנּוּ.

פסוק לב

וּבֵרַכְתֶּם גַּם אֹתִי. כְּאִלּוּ אָמַר "וְגַם תְּבָרְכוּ אוֹתִי", וְשִׁעוּר הַכָּתוּב "וּבֵרַכְתֶּם גַּם כֵּן אוֹתִי" מִלְּבַד שֶׁיְּסִיר הַמַּכָּה, הַרְחָקַת הַנֶּזֶק וְהַקְרָבַת הַתּוֹעֶלֶת.

פסוק לה

עָשׂוּ כִּדְבַר מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ, לֹא לַהֲנָאַת הַמָּמוֹן אֶלָּא לְמִצְוַת נָבִיא. עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי מַה שֶּׁהֶעֱלָה רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, כִּי אִם יָבֹא נָבִיא וְיֹאמַר לְיִשְׂרָאֵל עַל פִּי ה' לַעֲבוֹר עַל מִצְוָה אַחַת הוֹרָאַת שָׁעָה כְּאֵלִיָּהוּ בְּהַר הַכַּרְמֶל וְכַדּוֹמֶה – שׁוֹמְעִין לוֹ חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ**. וּלְצַד כִּי מַעֲשֶׂה זֶה הוּא מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן לְגָנוֹב דַּעַת גּוֹי, גַּם לִגְזוֹל מָמוֹנָם, וְאֵיךְ יַצְדִּיקוּ יִשְׂרָאֵל לְאוֹמֵר לָהֶם עֲבוֹר עֲבֵרָה? לָזֶה אָמַר עַל פִּי מֹשֶׁה, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר הוּבְחַן לְנָבִיא וּבִפְרָט זֶה יֵאָמְנוּ דְּבָרָיו כַּנִּזְכָּר:

פסוק לו

וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁנָּתַן ה' חֵן הָעָם בְּעֵינֵי הַמִּצְרִים, וּבָזֶה הָיוּ הַמִּצְרִים מַשְׁאִילִים אוֹתָם בְּעַל כָּרְחָם, וּמֵחֲמַת זֶה הִצְדִּיקוּ הַדְּבָרִים, כִּי אֵין כַּוָּנָתָם לְלֶכֶת בְּהֶחְלֵט, שֶׁאִם כֵּן הָיוּ מְבַקְּשִׁים הֵם לְקַחַת מֵהֶם לְהַרְוִיחַ יוֹתֵר, וּבָזֶה "וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם". וְהִנֵּה הַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִרְאֶה כִּי פּוֹעֵל אָדָם יְשֻׁלַּם לוֹ (ברכות ט,א), כִּי לְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל חִבְּבוּ דְּבַר הַיְצִיאָה וְלֹא חָשְׁשׁוּ לַהֲנָאַת מָמוֹן, הוּא הַדָּבָר וְהוּא הַסִּבָּה שֶׁהִפְלִיאוּ לְהַרְוִיחַ, וּזְכוּתָם עוֹמֶדֶת לָהֶם.

פסוק לט

מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ. פֵּרוּשׁ, הַטַּעַם שֶׁאָפוּהוּ מַצּוֹת כִּי לֹא הֻתַּר לָהֶם לֶאֱכוֹל חָמֵץ, לָזֶה מִהֲרוּ לֶאֱפוֹתוֹ מַצָּה. וַהֲגַם שֶׁשָּׁהָה מֵעֵת לִישָׁה עַד עֵת אֲפִיָּה זְמַן מָה, אוּלַי כִּי הָיוּ מִתְעַמְּלִים בּוֹ, וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב "מִשְּׁאֲרוֹתָם צְרֻרוֹת בְּשִׂמְלוֹתָם עַל שִׁכְמָם", וְכִי לֹא הָיָה לָהֶם מָקוֹם לָשֵׂאת אוֹתָם שֶׁהֻצְרְכוּ לְתִתָּם עַל שִׁכְמָם? אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּתְעַמְּלוּ בָּהֶם, וְכָל זְמַן שֶׁמִּתְעַמְּלִים בָּעִסָּה אֵינָהּ מַחְמֶצֶת, נוֹסָף עַל שֶׁלֹּא נָתְנוּ בּוֹ שְׂאוֹר לְחַמֵּץ. וְנָתַן הַכָּתוּב טַעַם **כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם** וְגוֹ':

פסוק מא

וַיְהִי מִקֵּץ וְגוֹ'. וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב מַה הָיָה, וְאִם נִתְכַּוֵּן עַל הַיְצִיאָה הֲרֵי חָזַר וְאָמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וַיְהִי בְּעֶצֶם". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת מַה צָּעַר יְרֻמּז בְּתֵיבַת **וַיְהִי**.

וְאוּלַי כִּי יַגִּיד הַכָּתוּב הַצַּעַר שֶׁל עִכּוּבָם עַד הַקֵּץ, וְלֹא הָיָה בָּהֶם זְכוּת לְצֵאת קוֹדֶם הַקֵּץ. אוֹ לְרָמוֹז כִּי הַצַּעַר שֶׁהָיָה לְיִשְׂרָאֵל בַּמִּסְפָּר הַמְּזֻכָּר לְמַעְלָה, דִּכְתִיב: "וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ' (שמות יב:מ), לֹא כָּל הַזְּמַן הַהוּא אֶלָּא מִקֵּץ.

וַיְהִי בְּעֶצֶם. רָמַז הַצַּעַר שֶׁל יְצִיאַת הַיּוֹצְאִים עִמָּהֶם, שֶׁמֵּהֶם סָבְבוּ רָעוֹת. אוֹ לְרָמוֹז כִּי לֹא חָדְלוּ הַמַּכּוֹת וְהַצָּרוֹת מִמִּצְרַיִם גַּם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (במדבר לג:ד) "וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים" וְגוֹ', "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים בְּיָד רָמָה" (שמות יד:ח).

פסוק מב

לֵיל שִׁמֻּרִים וְגוֹ'. יְכַוֵּן הַכָּתוּב לִרְמֹז חֲמִשָּׁה נִסִּים מֻפְלָאִים שֶׁזִּמְנָם לַיְלָה זוֹ: א', בִּימֵי אַבְרָהָם כְּשֶׁהִכָּה אֶת אַרְבָּעָה מְלָכִים (בראשית יד:טו) "וַיֶּחְלַק עֲלֵיהֶם לָיְלָה". ב', בִּיצִיאַת מִצְרַיִם דִּכְתִיב (שמות יב:כט) "וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה". ג', בִּימֵי חִזְקִיָּה כְּשֶׁהִכָּה גַּבְרִיאֵל מַחֲנֵה סַנְחֵרִיב דִּכְתִיב (מלכים ב יט:לה) "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא". ד', בִּימֵי מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר (אסתר ו:א) "בַּלַּיְלָה הַהוּא נָדְדָה שְׁנַת הַמֶּלֶךְ". ה', גְּאֻלָּה הָעֲתִידָה.

כְּנֶגֶד נֵס אַבְרָהָם אָמַר **לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַה'**, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַנֵּס נִתְגַּלִּית אֲמִתָּתוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה מב,א) שֶׁיֵּשׁ מֵהָאוּמּוֹת שֶׁלֹּא הָיוּ מַאֲמִינִים בְּנֵס הַצָּלָתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְהֶאֱמִינוּ בְּנֵס הַכָּאַת אַרְבָּעָה מְלָכִים. וּכְנֶגֶד מִצְרַיִם אָמַר **לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם**. וּכְנֶגֶד נֵס חִזְקִיָּהוּ אָמַר **הוּא הַלַּיְלָה** הַיָּדוּעַ לָכֶם כָּרָשׁוּם בְּדִבְרֵי נָבִיא (מלכים ב יט,לה) "וַיְהִי בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ" וְגוֹ'. וּכְנֶגֶד נֵס מָרְדְּכַי אָמַר **הַזֶּה לַה'**, וּכְנֶגֶד גְּאֻלָּה הָעֲתִידָה אָמַר **שִׁמֻּרִים לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְדֹרֹתָם**, פֵּרוּשׁוֹ לְסוֹף הַדּוֹרוֹת בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב.

פסוק מג

וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ' זֹאת חֻקַּת הַפָּסַח. קָשֶׁה, לָמָּה לֹא אָמַר "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" כַּסֵּדֶר הָאָמוּר בְּכָל מִצְוָה וּמִצְוָה. וּלְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ (שמות יב:ג) כִּי פָּרָשָׁה זוֹ נֶאֱמְרָה בְּי"ד בְּנִיסָן, לֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר "דַּבֵּר" כִּי הִיא סְמוּכָה עִם "דַּבְּרוּ אֶל כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל" שֶׁאָמַר שָׁם. וְיֵשׁ לָתֵת טַעַם לָמָּה לֹא נִכְתְּבָה בִּמְקוֹמָהּ, כִּי לְצַד שֶׁמִּצְוָה זוֹ בִּשְׁלֵמוּת יֶשְׁנָהּ כְּפֶסַח דּוֹרוֹת נֶאֱמְרָה אַחַר יְצִיאַת מִצְרַיִם, לוֹמַר כִּי כָּל זֶה בִּשְׁלֵמוּת מְעֻכָּב לְדוֹרוֹת.

וְרָאִיתִי מִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ (שמות רבה יט,ה) שֶׁהוֹצִיא ה' רוּחַ מִגַּן עֵדֶן, וּבְשָׁם פִּסְחוּ שֶׁל מֹשֶׁה, וְנִתְקַבְּצוּ כָּל יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ לוֹ: מֹשֶׁה רַבֵּינוּ, בְּבַקָּשָׁה הַאֲכִילֵנוּ מִפֶּסַח שֶׁלְּךָ. אָמַר לָהֶם: אִם אֵין אַתֶּם נִימוֹלִים אֵין אַתֶּם אוֹכְלִים, דִּכְתִיב "זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח" וְגוֹ'. מִיָּד נָתְנוּ עַצְמָן וּמָלוּ וְכוּ', עַד כָּאן. הִנֵּה לְפִי מִדְרָשׁ זֶה לֹא קָשֶׁה לָמָּה לֹא אָמַר "דַּבֵּר" וְגוֹ' אוֹ "לֵאמֹר", כִּי פָּרָשָׁה זוֹ לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן נֶאֱמְרָה, וְצִוָּה אוֹתָם "כָּל בֶּן נֵכָר" וְגוֹ', וְאַחַר שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לְצַד אֲכִילַת פִּסְחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הַמְבֻשָּׂם מָלוּ עַצְמָם.

וְקָשֶׁה לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ, אֵיךְ יָכוֹל לִיתֵּן לָהֶם מִפִּסְחוֹ, וַהֲלֹא אֵין הַפֶּסַח נֶאֱכָל אֶלָּא לְמָנוּיָיו? וְאוּלַי שֶׁאָמַר לָהֶם כֵּן כְּדֵי שֶׁיְּמוֹלוּ, וּכְשֶׁיְּמוֹלוּ יִהְיֶה כְּמוֹ כֵן פִּסְחֵיהֶם כְּפִסְחוֹ שֶׁל מֹשֶׁה מְבֻשָּׂם. וְרָאִיתִי רְאָיָה לְדִבְרֵי הַמִּדְרָשׁ שֶׁלֹּא רָצוּ לְמוֹל מִמַּה שֶּׁאָמַר בִּיחֶזְקֵאל (כ:ח) "וַיֹּמְרוּ בִי וְלֹא אָבוּ לִשְׁמֹעַ אֵלַי וְגוֹ' וְאוֹמַר לִשְׁפֹּךְ חֲמָתִי עֲלֵיהֶם בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם", הֲרֵי שֶׁלֹּא קִבְּלוּ עֲשׂוֹת מִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ:

פסוק מח

וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר. כָּאן הִסְכִּים עַל קַבָּלַת גֵּרִים מֵהָעֵרֶב רַב כְּדַעַת מֹשֶׁה, וְהוּא אָמְרוֹ **אִתְּךָ**. עוֹד רָמַז דַּעַת עֶלְיוֹן כִּי לֹא הִסְכִּימָה עַל הַדָּבָר אֶלָּא לִרְצוֹן מֹשֶׁה ה' חָפֵץ, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מב). וְהוּא אָמְרוֹ **אִתְּךָ גֵּר**, פֵּרוּשׁ, עִמְּךָ הוּא גֵּר, שֶׁאֵין אַתָּה בָּקִי בַּנִּסְתָּרוֹת וְלֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם, וְצֵא וּלְמַד מַה עָלְתָה בְּיָדָם מֵהֶם.
הַמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר. פֵּרוּשׁ, כְּשֵׁם שֶׁמִּילַת עֶבֶד מְעַכֶּבֶת בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יֹאכַל, גַּם הַגֵּר מִילַת עַבְדָּיו וְכוּ' מְעַכֶּבֶת אוֹתוֹ עַד שֶׁיְּמוֹל לוֹ כָּל זָכָר. וְאָמְרוֹ **וְאָז יִקְרַב** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לֹא יִצְטָרֵךְ שֶׁיִּשְׁחֲטוּ אֲחֵרִים עָלָיו אֶלָּא הוּא בְּעַצְמוֹ יִקְרַב לַעֲשׂוֹתוֹ, **וְהָיָה כְּאֶזְרַח** וְגוֹ':

פסוק נא

וַיְהִי בְּעֶצֶם וְגוֹ'. הוֹדִיעַ הַדָּבָר בְּסָמוּךְ לַעֲשִׂיַּת פֶּסַח, לוֹמַר כִּי זֶה גּוֹרֵם גְּמַר הַיְצִיאָה, כִּי זוּלַת זֶה לֹא הָיָה בְּיָדָם מִצְווֹת לָצֵאת, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (יחזקאל טז:ו) בְּפָסוּק "וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ" וְגוֹ':

פרק יג

פסוק ה

וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁתְּלָה מִצְוָה זוֹ בִּבְיאַת הָאָרֶץ, לְפִי שֶׁעַם עַצְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק (שמות י"ב:כ"ה) "וְהָיָה כִּי תָבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ", אוֹ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח בְּאֹרֶךְ הַיָּמִים שָׁם כְּשֶׁיִּרְבּוּ יְמֵיהֶם עַל הָאֲדָמָה.

פסוק ח

וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא אָמַר "וְאָמַרְתָּ", כִּי תֵּבֶת הַגָּדָה מָצִינוּ לְרַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (שבת פז,א) שֶׁיִּתְכַּוֵּן בָּהּ דְּבָרִים קְשִׁים כְּגִידִים. עוֹד קָשָׁה אָמְרוֹ **בַּיּוֹם הַהוּא**, וּבְסָמוּךְ גָּמַר אוֹמֶר "בַּעֲבוּר זֶה", וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בא פרשה יז ובהגדה) בְּשָׁעָה שֶׁמַּצָּה וּמָרוֹר וְגוֹ', וְהוּא בַּלַּיְלָה וְלֹא בַּיּוֹם, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה", וַאֲנִי יוֹדֵעַ זְמַן הַהַגָּדָה שֶׁהוּא בַּלַּיְלָה. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וְהוּא כְּבָר אָמַר "וְהִגַּדְתָּ".
וְנִרְאֶה כִּי יְכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (פסחים קטז:) מַתְחִיל בְּגָנוּת וּמְסַיֵּם בְּשֶׁבַח. יֹאמַר גְּנוּת אֲבוֹתֵיהֶם שֶׁל הָאָבוֹת כִּי לֹא הָיָה דָּבָר מְשֻׁבָּח, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהִגַּדְתָּ** דְּבָרִים קָשִׁים שֶׁלֵּב הָאָדָם נָעָקֹשׁ מֵהֶם, וְאַחַר כָּךְ מְסַיֵּם בְּשֶׁבַח, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר** אֲמִירוֹת מְשֻׁבָּחוֹת מְשַׁמְּחִים אֶת הַלֵּב וּמְסָעֲדִים אוֹתוֹ. וְאָמַר **בַּיּוֹם הַהוּא** הוֹדִיעַ בְּמֶתֶק לְשׁוֹן צַדִּיק כִּי הַלַּיְלָה הַהוּא יוֹם יִקָּרֵא לֹא לַיְלָה, וְהוּא אָמְרוֹ (תהלים קלט:יב) "וְלַיְלָה כַּיּוֹם יָאִיר", וְלֹא חָשׁ שֶׁתִּטְעֶה לוֹמַר

יוֹם מַמָּשׁ מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר "בַּעֲבוּר זֶה" שֶׁהוּא בְּשִׁעַת מַצָּה וְכוּ' כְּאָמְרָם זַ"ל. וְאוּלַי כִּי סָמַךְ "בַּיּוֹם הַהוּא" עִם "וְהִגַּדְתָּ" כִּי גַּם נֵס זֶה בִּכְלַל מִצְוַת הַהַגָּדָה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, לֶהֱיוֹת שֶׁאָמַר "וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ", תֵּנַח אִם יֵשׁ לוֹ בֵּן, אִם אֵין לוֹ בֵּן יִהְיֶה פָּטוּר? תַּלְמוּד לוֹמַר "לֵאמֹר", שֶׁעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ לְהַגִּיד אֲפִלּוּ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ. וְאִם תֹּאמַר, כֵּיוָן שֶׁעַל כָּל פָּנִים הוּא צָרִיךְ לְהַגִּיד אֲפִלּוּ בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ, אִם כֵּן לָמָּה אָמַר "לְבִנְךָ"? וְאוּלַי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת הַיִּתּוּר אֲנִי מֵבִין כֵּן וְלֹא בְּלֹא יִתּוּר. וְאֶפְשָׁר עוֹד שֶׁיִּרְמֹז בְּאָמְרוֹ **וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ**, שֶׁאִם יַגִּיד הַגָּדָה הָאֲמוּרָה בָּעִנְיָן יְזַכֶּהוּ ה' שֶׁיַּגִּיד לִבְנוֹ, וּכְדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֶה לוֹמַר דַּוְקָא, לָזֶה אָמַר "לֵאמֹר".

בַּעֲבוּר זֶה. אוּלַי שֶׁרָמַז בְּתֵיבַת "זֶה" שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה מִצְוֹות הָרְשׁוּמִים בְּחַג הַפֶּסַח: שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים – פֶּסַח, מַצָּה וּמָרוֹר, וְהַגָּדָה, וְשִׁבְעַת יְמֵי הֶחָג, וְקִדּוּשׁ יוֹם רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי, הֲרֵי שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה כְּמִסְפַּר "זֶ"ה", וְהוּא אָמְרוֹ **בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה** וְגוֹ', וַהֲגַם שֶׁשִּׁבְעַת יְמֵי הֶחָג לְעִנְיַן תרי"ג מִצְוֹות אֵינָם נִמְנִים לְשֶׁבַע מִצְוֹות.

פסוק יא

וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ וְגוֹ'. אָמַר **וְהָיָה כִּי יְבִיאֲךָ** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁלֹּא יִשְׁכַּח מִצְוֹות ה' כִּי יַרְחִיב ה' גְּבוּלוֹ וְיִשְׁמַן וְיִבְעַט, וְלֹא חָשׁ לוֹמַר כִּי דַּוְקָא בָּאָרֶץ, לְצַד שֶׁהִיא מִצְוָה הַתְּלוּיָה בַּגּוּף וְאָמְרִינַן בְּקִדּוּשִׁין (לו:) שֶׁכָּל מִצְוָה שֶׁהִיא תְּלוּיָה בַּגּוּף אֵין חִלּוּק בֵּין בָּאָרֶץ בֵּין בְּחוּץ לָאָרֶץ.

פסוק יד

וְהָיָה כִּי יִשְׁאָלְךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, בְּשָׁעָה שֶׁיִּרְאֶה בִּנְךָ עִנְיַן פִּדְיוֹן בְּכוֹר, אִם יִשְׁאָלְךָ אַתָּה חַיָּב לוֹמַר לוֹ, אֲבָל בְּלֹא שְׁאֵלָה אֵין חִיּוּב אֶלָּא בְּלֵיל פֶּסַח. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **מָחָר**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ לְמָחָר דְּהַיְנוּ כָּל זְמַן שֶׁיִּהְיֶה, וְאָמַר **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ בַּשְּׁאֵלָה שֶׁתֹּאמַר אֵלָיו, אָז הוּא שֶׁתְּשִׁיבֵהוּ בַּדֶּרֶךְ הָאֲמוּר, אֲבָל אִם יֹאמַר "מַה זֹּאת" בְּדֶרֶךְ זִלְזוּל לֹא לְכַוָּנַת הַתְּשׁוּבָה – לֹא תְּשִׁיבֵהוּ כָּזֶה.

עוֹד יִרְצֶה שֶׁאֵין צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה הַשְּׁאֵלָה בְּלָשׁוֹן זֶה "מַה זֹּאת", אֶלָּא הַגַּם שֶׁתִּהְיֶה בְּאֵיזֶה אוֹפֶן שֶׁתִּהְיֶה, כָּל שֶׁהַמְכֻוָּן שֶׁל הַשְּׁאֵלָה הוּא "לֵאמֹר מַה זֹּאת". נִמְצִינוּ אוֹמְרִים כִּי פְּסוּק זֶה שֶׁלֹּא בְּלֵיל פֶּסַח נֶאֱמַר, אֶלָּא בְּמִצְוַת קְדוּשַׁת פֶּטֶר רֶחֶם, וְאֵין צוֹרֶךְ בְּהַגָּדָה זוּלַת עַל יְדֵי שְׁאֵלָה. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) אָמְרוּ כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָּנִים וְכוּ', זֶה דֶּרֶךְ דְּרוּשׁ.

פסוק טז

וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדֶךָ וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות לז,א) אָמְרוּ: "יָדְכָה" – יָד כֵּהָה שֶׁהוּא יָד שְׂמֹאל, וְצָרִיךְ לְדַעַת מַדּוּעַ לֹא בָּחַר ה' בְּיָד יָמִין לַעֲשׂוֹת בּוֹ הַמִּצְוָה כִּי הוּא הַמְשֻׁבָּח. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (שם) לֶהֱיוֹתוֹ מְכֻוָּן כְּנֶגֶד הַלֵּב שֶׁבְּצַד שְׂמֹאל, וְדִבְרֵיהֶם אֱמֶת,

אֶלָּא שֶׁנִּרְאֶה לִי לְתֵת טוּב טַעַם כִּי הַכָּתוּב עַצְמוֹ נָתַן טַעַם הַדָּבָר בְּמַה שֶּׁכָּתַב **כִּי בְּחֹזֶק יָד**, כִּי יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא יֵשׁ בְּמִדּוֹתָיו שְׁתֵּי בְּחִינוֹת, הָאַחַת תִּקָּרֵא יָד הַגְּדוֹלָה, וְהָאַחַת תִּקָּרֵא יָד הַחֲזָקָה, הַיָּד הַגְּדוֹלָה הִיא צַד הַחֶסֶד וְהַטּוֹב, וְהַיָּד הַחֲזָקָה הִיא הַגְּבוּרָה הַמְשַׁלֶּמֶת לְעוֹשֶׂה רָעָה כְּרָעָתוֹ. וְהִנֵּה בְּהוֹצָאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם נָטָה ה' יָד הַחֲזָקָה וְהִכָּה שׁוֹנְאֵיו עֶשֶׂר מַכּוֹת, אֲשֶׁר לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר הָאָדוֹן שֶׁתִּהְיֶה הֲנָחַת תְּפִלִּין בְּכְתִיבַת זְכָרוֹן בְּיָד כֵּהָה שֶׁלָּנוּ שֶׁהִיא דּוּגְמַת יָד הַחֲזָקָה הַמּוֹצִיאָה אוֹתָנוּ מִמִּצְרַיִם, וְזֶה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן **כִּי בְּחֹזֶק יָד** וְנָכוֹן. וַהֲגַם שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר בְּהַרְבֵּה פְּעָמִים "יָד הַגְּדוֹלָה", זוֹ הַסְכָּמַת מִדַּת הָרַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין, אֲבָל עִקַּר הַמִּשְׁפָּט יָד הַחֲזָקָה יִתְכַּנֶּה.

חסלת פרשת בא

פסוק יז

וַיְהִי בְּשַׁלַּח וגו'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר לְשׁוֹן צַעַר בִּמְקוֹם גִּילָה וְרָנָן. עוֹד לָמָּה כִּנָּה הָעִנְיָן בְּפַרְעֹה וְלֹא בַּאֲדוֹן הַמַּעֲשִׂים, כִּי הוּא הַמּוֹצִיא אוֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

אָכֵן הַכָּתוּב יַגִּיד הַסִּבָּה שֶׁגָּרְמָה כָּל הַצַּעַר שֶׁנִּצְטַעֲרוּ יִשְׂרָאֵל בִּרְדִיפַת פַּרְעֹה, וְאָמַר: תֵּדַע סִבַּת הַדָּבָר, לְצַד שֶׁלֹּא הוֹצִיא ה' אֶת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לִרְצוֹנוֹ שֶׁל פַּרְעֹה, כָּפָה אוֹתוֹ עַד שֶׁנִּתְרַצָּה וְשִׁלְּחָם וְאָמַר לָהֶם קוּמוּ צְאוּ מִזֶּה, חָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם, וּבָזֶה גָּרַם צַעַר לְיִשְׂרָאֵל, וְגַם לְעַצְמוֹ גָּרַם אִבּוּד לוֹ וּלְאֻמָּתוֹ. וְצָא וּלְמַד כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יַקְפִּיד עַל כְּלִיוֹן הַנִּבְרָאִים, כַּמּוּבָא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה י,ב): מַעֲשֶׂה יָדַי טוֹבְעִים בַּיָּם וְאַתֶּם אוֹמְרִים שִׁירָה. וּכְנֶגֶד כָּל זֶה אָמַר הַכָּתוּב "וַיְהִי" לְשׁוֹן צַעַר, וּמִי גָּרַם כָּל צַעַר זֶה – "בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה", שֶׁאִם הָיָה ה' מוֹצִיאָם שֶׁלֹּא לִרְצוֹנוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ לְשַׁלְּחָם, לֹא הָיָה לוֹ מָקוֹם לִרְדֹּף, אֶלָּא עֵינוֹ הִטְעָתוּ שֶׁהָיָה הַדָּבָר תָּלוּי בּוֹ וְלָזֶה חָשַׁב לָשׁוּב לְקַחְתָּם. וְאָמְרוֹ **וְלֹא נָחָם** בָּוְא"ו בְּתִחִלַּת הוֹדָעַת עִנְיָן, יְכַוֵּן תּוֹסֶפֶת עַל הַגָּדַת צַעַר הַקּוֹדֵם הָרָמוּז בְּתֵבַת "וַיְהִי" כַּנִּזְכָּר.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (זהר ח"ב מה:) כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁיִּכְנֶה יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁם "עַם" יִרְמֹז עַל עֵרֶב רַב, וְלָזֶה תִּמְצָא בְּעִנְיָן זֶה לְפָעָמִים מַזְכִּיר שְׁמָם "הָעָם" וְלִפְעָמִים מַזְכִּירָם "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", דִּכְתִיב "וְחָמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', הֲרֵי זֶה מַרְאֶה בְּאֶצְבַּע כִּי הָעָם לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. וְאָמְרוּ זַ"ל (שמות רבה מב,ו) כִּי הַשְׁחָתַת יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר זֶה הוּא סִבָּתוֹ, הֵם אָמְרוּ "נִתְּנָה רֹאשׁ" וְגוֹ', הֵם אָמְרוּ "נַעֲשֶׂה לָנוּ" וְגוֹ', וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי** – צַעַר גָּדוֹל לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, **בְּשַׁלַּח פַּרְעֹה אֶת הָעָם** – פֵּרוּשׁ, עֵרֶב רַב שֶׁשִּׁלְּחָם פַּרְעֹה, לֹא ה' בָּרוּךְ הוּא הוֹצִיאָם, כִּי לֹא בָא אֱלֹהִים לָקַחַת לוֹ אֶלָּא גּוֹי גָּדוֹל נַחֲלָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אֶלָּא פַּרְעֹה

שְׁלָחָם, וְטַעְמוֹ הָיָה לָכוֹף אֶת יִשְׂרָאֵל לָשׁוּב מִצְרַיִם, וְהֵם מָצְאוּ מָקוֹם לְהִדָּבֵק בְּיִשְׂרָאֵל וְסוֹבֵב בְּתַכְלִיתָם צַעַר לְיִשְׂרָאֵל כַּנִּזְכָּר.

וּלְדֶרֶךְ זֶה יְדוּיַק עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וְלֹא נָחָם אֱלֹהִים כִּי קָרוֹב הוּא**, פֵּרוּשׁ, קָרוֹב הוּא לִרְמוֹז הָעָם מִקָּרוֹב בָּא וְאֵין לוֹ חוֹזֶק בִּקְדֻשָּׁה. אוֹ קָרוֹב הוּא לְהַרְשִׁיעַ וְיסוֹבֵב רָעָה גַּם לְיִשְׂרָאֵל, וְהָרָעָה הִיא "כִּי אָמַר וְגוֹ' פֶּן יִנָּחֵם בִּרְאוֹתָם", וִידוּיַק עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וְלֹא נָחָם** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו בִּתְחִלַּת עִנְיָן, לוֹמַר כִּי זֶה נוֹסָף עַל כַּמָּה צַעַר שֶׁגָּרְמוּ לָהֶם הָרְמוּז בְּתֵבַת "וַיְהִי" וְגוֹ', וְעוֹד לָהֶם "וְלֹא נָחָם".

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כ,ג) כִּי פַּרְעֹה עָשָׂה לְיִשְׂרָאֵל לְוָיָה, וּלְפִי זֶה יָגִיד הַכָּתוּב צַעַר הַנִּמְשָׁךְ לָהֶם מִזֶּה, וְאָמַר **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר לְסִבַּת שִׁלַּח פַּרְעֹה, כִּי יִצְטָרֵךְ הַדָּבָר לִהְיוֹת שִׁיטּוֹל שְׂכַר פְּסִיעוֹתָיו. וְצָא וּלְמַד מִשְׂכַּר פְּסִיעוֹת שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע נְבוּכַדְנֶצַּר (סנהדרין צו,א), וְכָל שָׂכָר שֶׁיִּקְצֹב לוֹ ה' יִהְיֶה גּוֹרֵם רָעָה לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכֵּם ה' וּבִטֵּל מִצְוָתוֹ מִמֶּנּוּ וְנִתְחַכֵּם שֶׁלֹּא הוֹלִיכָם דֶּרֶךְ קָרוֹב שֶׁמִּן הַסְּתָם לְשָׁם יַעֲרִים פַּרְעֹה לְלַוּוֹתָם, וּבָזֶה בָּטְלָה מַחְשַׁבְתּוֹ כְּאִלּוּ לֹא לִוָּה אוֹתָם. נִמְצָא מִי גָּרַם שֶׁלֹּא הָלְכוּ יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ קָרוֹב, לְוָיָתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה.

וְטַעַם אָמְרוֹ **וְלֹא נָחָם** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לְדֶרֶךְ זֶה, לִרְמוֹז כִּי צַעַר אַחֵר גָּרַם הַדָּבָר זוּלַת זֶה, שֶׁעַל כָּל פָּנִים הִגִּיעוּ קְצָת זְכוּת בַּלְוָיָה, וְזֶה סִבָּה שֶׁנִּכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל בְּסַכָּנָה בְּרִדְיפָתוֹ, כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא) בְּפָסוּק "וְלֹא קָרַב זֶה" וְגוֹ' וּבְפָסוּק "מַה תִּצְעַק אֵלַי" וְגוֹ', וְכַמָּה הָרַפְתְּקֵי דַּעֲדוּ עֲלַיְיהוּ.

וְאָמְרוֹ **כִּי אָמַר** וְגוֹ', הוּא טַעַם אַחֵר, וּכְאִלּוּ אָמַר "וְכִי אָמַר", וְתוֹלְדוֹת מֵחוּשׁוֹ הוּא לְצַד שְׁלִיחַת הָעָם שֶׁהֵם עֵרֶב רַב כְּמוֹ שֶׁרָשַׁמְנוּ בְּדֶרֶךְ שֵׁנִי.

פסוק יח

וַחֲמֻשִּׁים עָלוּ וְגוֹ'. וְאוּלַי כִּי זוּלַת הֱיוֹתָם מְזֻיָּנִים בִּכְלֵי זַיִן לֹא יוֹעִיל מַה שֶּׁיְּסַבֵּב ה' אוֹתָם לְבַל יַחְזְרוּ בִּרְאוֹתָם מִלְחָמָה, כִּי עַל כָּל פָּנִים יָשׁוּבוּ מִצְרַיְמָה כֵּיוָן שֶׁאֵין בְּיָדָם כְּלֵי זַיִן לַעֲרֹךְ עִם אוֹיֵב מִלְחָמָה וְיִרְאוּ עַצְמָן אֲבוּדִים. לָזֶה אָמַר **וַחֲמֻשִּׁים עָלוּ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ מִלְבַד טַעַם שֶׁיְּסַבֵּב ה' הָיוּ לָהֶם גַּם כֵּן כְּלֵי זַיִן, וּבְהִצְטָרְפוּת שְׁנֵי הַטְּעָמִים **לֹא יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאוֹתָם מִלְחָמָה וְגוֹ'**:

פסוק יט

פָּקֹד יִפְקֹד וְגוֹ'. טַעַם הַכֶּפֶל לְהַצְדִּיק אֱמוּנַת הַדָּבָר. וְזֶה שֶׁעִוְּרוֹ "פָּקֹד" פֵּרוּשׁ, הַפְקִידָה שֶׁהִבְטִיחַ ה' וַדַּאי "יִפְקֹד". עוֹד יִרְצֶה לִרְמֹז עַל שְׁנֵי דְּבָרִים: עַל הַרְחָקַת הַנֵּזֶק, הִיא הַצָּלָתָם מֵעֹנִי מִצְרַיִם וּמֵעוֹל סֶבֶלָם, וְהַקְרָבַת הַתּוֹעֶלֶת, שֶׁיֵּצְאוּ בְּרֹב טוּב לְבֵית יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב

(בראשית טו:יד) "וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל". וְטַעַם שֶׁרָמַז לָהֶם דָּבָר זֶה לְפִי שֶׁהוּא נוֹגֵעַ לַשִּׁבּוּעָה, שֶׁלֹּא יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר זֶה סִבָּה לִמְנִיעָה לְבַל יַעֲלוּ עַצְמוֹתָיו לְצַד שֶׁיִּהְיוּ טְרוּדִים בַּאֲסִפַּת הוֹן וּטְעִינַת כֶּסֶף וְזָהָב כִּי יִרְבֶּה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בכורות ה:) שֶׁאֵין לְךָ אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא טָעַן עֲשָׂרָה חֲמוֹרִים מִכֶּסֶף וְזָהָב שֶׁל מִצְרַיִם, וְזֶה יִהְיֶה סִבָּה לִמְנִיעַת הַדָּבָר. לָזֶה אָמַר **הַשְׁבֵּעַ** וגו' **לֵאמֹר פָּקֹד יִפְקֹד** גַּם פְּקִידַת הָעֹשֶׁר, וְאַף עַל פִּי כֵן תִּדְחָקוּ עַצְמְכֶם וְתִסְבְּלוּ עַצְמוֹתַי, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם מֵאֲמְצָעוּת כֵּן הֶפְסֵד כְּשִׁעוּר מַשָּׂאוֹ מִכֶּסֶף וְזָהָב. וְתִמְצָא שֶׁכֵּן עָשָׂה מֹשֶׁה, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ"כ) שֶׁבִּמְקוֹם שֶׁיִּטְעֹן כֶּסֶף וְזָהָב טָעַן אֲרוֹנוֹ שֶׁל יוֹסֵף בְּמָקוֹמוֹ וְנָטַל שְׂכָרוֹ עַל הַדָּבָר.

מִזֶּה אִתְּכֶם. טַעַם אָמְרוֹ **מִזֶּה**, אֵין לוֹמַר כִּי דַּוְקָא מִשָּׁם יַעֲלוּהוּ, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לְחַזֵּק הַשְּׁבוּעָה שֶׁתִּהְיֶה חֲזָקָה כְּדִין הַנִּשְׁבָּע עַל דַּעַת חֲבֵרוֹ בִּשְׁבִיל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה לוֹ, וְלָזֶה הִתְנָה וְאָמַר **מִזֶּה**, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פד) בְּפָסוּק "נָסְעוּ מִזֶּה" – נָסְעוּ מֵהָאַחְוָה שֶׁהוּא מְנַיָּן ז"ה, וְהוּא שֶׁרָמַז לָהֶם כָּאן בִּשְׁעַת הַשְּׁבוּעָה בְּאָמְרוֹ **מִזֶּה אִתְּכֶם**, פֵּרוּשׁ כִּי בְּאֶמְצָעוּת חֶסֶד זֶה שֶׁהֵם נִשְׁבָּעִים לוֹ מַה שֶּׁהֵם הִפְרִידוּהוּ מִזֶּה וְנָסְעוּ מֵאַחְוָתוֹ וְעָשׂוּ מַה שֶּׁעָשׂוּ לוֹ, עַכְשָׁיו יִתָּקֵן הַדָּבָר וְיִהְיוּ לַאֲחָדִים, וְהוּא אָמְרוֹ "אִתְּכֶם" – יִהְיוּ חוֹנִים מֵהַנְּסִיעָה לִהְיוֹת אִתָּם עִמָּם וְנֶעֱקָר הֶעָוֹן הַהוּא וַהֲרֵי הֵם יַחַד בְּאַחְוָה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי מָחַל לָהֶם מַה שֶּׁפָּשְׁעוּ בּוֹ בְּעַד חֶסֶד זֶה שֶׁנִּשְׁבָּעִין לוֹ, וּכְפִי זֶה הִנֵּה הֵם נִשְׁבָּעִים עַל דַּעְתּוֹ בִּשְׁבִיל טוֹבָה שֶׁעָשָׂה לָהֶם.

פסוק כא

וַה' הוֹלֵךְ וגו'. אָמְרוֹ **לַנָּחֹתָם** פֵּרוּשׁ – לִהְיוֹת לָהֶם נַחַ הַדֶּרֶךְ, כִּי לְצַד שֶׁהָיוּ יְמֵי הַחֹם חוֹפֵף ה' עֲלֵיהֶם בְּעַמּוּד עָנָן לְבַל יַכֵּם הַשֶּׁמֶשׁ. וְלָזֶה לֹא הָיָה מְשַׁמֵּשׁ עַמּוּד הֶעָנָן אֶלָּא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה, וְעָנָן זֶה הוּא לְבַד מֵעָנָן הַקּוֹדֵם לָהֶם לְיַשֵּׁר הַמַּעֲקַשִּׁים לְהַשְׁפִּיל הַגְּבוֹהַּ וּלְהַגְבִּיהַּ הַנָּמוּךְ וּלְהַרְאוֹתָם הַדֶּרֶךְ. וְיֵשׁ רְאָיָה לָזֶה מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים (דברים א:לג) "הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם בַּדֶּרֶךְ לָתוּר לָכֶם מָקוֹם לַחֲנֹתְכֶם בָּאֵשׁ לַיְלָה לַרְאֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ וּבֶעָנָן יוֹמָם", וְהִנֵּה הִזְכִּיר הַכָּתוּב שְׁלֹשָׁה: הָאֶחָד – לָתוּר לָכֶם מָקוֹם, זֶה הָיָה מְשַׁמֵּשׁ תָּמִיד לִפְנֵיהֶם, פֵּרוּשׁ מְקַדִּים לְלֶכֶת קוֹדֶם לָהֶם. הַשֵּׁנִי – עַמּוּד הָאֵשׁ לַרְאוֹתְכֶם וְגוֹ', הַשְּׁלִישִׁי – וּבֶעָנָן יוֹמָם, וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם, שֶׁעָנָן זֶה לֹא הָיָה אֶלָּא חוֹפֵף מֵהַכּוֹתָם שֶׁמֶשׁ. וְלֹא כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשְׁ"י "לַנָּחֹתָם" וְחָסֵר ה"א וְהֵבִיא חָבֵר "לַרְאֹתְכֶם", כִּי לְפִי דְּבָרֵינוּ גַּם כָּאן גַּם שָׁם אֵינָהּ חֲסֵרָה ה"א, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

וְלַיְלָה וגו' **לְהָאִיר** וגו'. קָשֶׁה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת כב:) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁהָיוּ בַּמִּדְבָּר לֹא הָלְכוּ אֶלָּא לְאוֹרוֹ, שֶׁהָיוּ רוֹאִים אֲפִלּוּ מַה שֶּׁבְּתוֹךְ הַטַּפִּיחַ.

וְאֵין לוֹמַר כִּי עַל זְמַן הַלַּיְלָה הוּא אוֹמֵר, שֶׁאֵין זֶה פְּשַׁט אָמְרָם "לֹא הָלְכוּ אֶלָּא לְאוֹרוֹ", כִּי מַה בָּא לְמַעֵט אִם לֹא שֶׁנֹּאמַר אוֹר הַשֶּׁמֶשׁ בַּיּוֹם? וְאִם כֵּן הַלַּיְלָה לָמָּה לֹא יָאִיר כַּיּוֹם שֶׁלֹּא הָיוּ צְרִיכִין לַשֶּׁמֶשׁ, שֶׁהֲצָרַךְ לְעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם? וּלְהָבִין הָעִנְיָן יֵשׁ לְדַקְדֵּק עוֹד אָמְרוֹ **לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה**, לָמָּה לֹא הִסְפִּיק טַעַם "לְהָאִיר לָהֶם" שֶׁהֲצָרַךְ לוֹמַר "לָלֶכֶת" וְגוֹ'? **אֲבָל** כַּוָּנַת הַדְּבָרִים הִיא לְעוֹלָם שֶׁלֹּא זָז אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ מִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל תָּמִיד, כְּמַאֲמַר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ, אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָדַעַת כִּי הָאוֹר הַקָּדוֹשׁ הַלָּזֶה לֹא הָיָה מִתְפַּשֵּׁט חוּץ מִמַּחֲנֵה יִשְׂרָאֵל אֶלָּא דַּוְקָא בְּמוֹשְׁבוֹתָם. וְיֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר, וּמַה גַּם בַּמִּדְבָּר הָרַע שֶׁהוּא מָדוֹר שֶׁל מַחֲנֵה טֻמְאָה, כִּי שָׁם הִרְגִּישָׁה הַקְּלִפָּה כִּיְדוּעַ בְּדִבְרֵי הַקְּדוֹשִׁים (זהר חלק א' קכו.), וְכֵיוָן שֶׁכֵּן לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל יְכוֹלִים לֵיהָנוֹת מֵהָאוֹר הָעֶלְיוֹן אֶלָּא בְּמַחֲנֵיהֶם, אֲבָל חוּץ לְמַחֲנֵיהֶם לַיְלָה יַחְשִׁיךְ כְּסֵדֶר הָעוֹלָם. וְהִנֵּה אִם לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל הוֹלְכִים בַּלַּיְלָה כְּשֶׁיַּחְפֹּץ ה' לֶלֶכֶת, לֹא הָיוּ צְרִיכִין לְאוֹר עַמּוּד הָאֵשׁ כִּי לְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר ה' בְּמוֹשְׁבוֹתָם, אֶלָּא לְסִבַּת הֲלִיכָתָם בַּלַּיְלָה הֻצְרְכוּ לָעַמּוּד לְהָאִיר לְמַרְחוֹק חוּץ לְמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל לְהַכִּיר מָקוֹם שֶׁיֵּלְכוּ בּוֹ חוּץ לְמַחֲנֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **לְהָאִיר לָהֶם**, וְטַעַם אוֹר זֶה הוּא **לָלֶכֶת יוֹמָם וָלָיְלָה**, פֵּרוּשׁ בְּשָׁוֶה, כְּשֵׁם שֶׁבַּיּוֹם מִלְּבַד אוֹר ה' הַנּוֹצֵץ עֲלֵיהֶם הָיוּ רוֹאִים אוֹר לְמַרְחוֹק בְּאוֹר הַשֶּׁמֶשׁ הַמֵּאִיר לְעוֹלָם כֻּלּוֹ, כְּמוֹ כֵן הָיוּ רוֹאִים בַּלַּיְלָה בְּאֶמְצָעוּת עַמּוּד הָאֵשׁ. וּבָזֶה יִטְעַם בְּאוּר מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים (דברים א:לג) "בָּאֵשׁ לַיְלָה לְרָאוֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ", פֵּרוּשׁ לִרְאוֹתְכֶם – כְּדֵי לִרְאוֹתְכֶם, כְּדֵי שֶׁתִּרְאוּ אוֹתָם, לֹא כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ רַשִׁ"י לְהַרְאוֹתְכֶם וְחָסֵר ה"א וְהֵבִיא מֵהַנְּבִיאִים וּמֵהַכְּתוּבִים חָבֵר לָהּ, כִּי אֵין אָנוּ צְרִיכִים לָזֶה, וּבֵאֵר הַכָּתוּב דְּבָרָיו כִּי דְּבָרֵינוּ יַגִּיד בְּאָמְרוֹ "לַרְאוֹתְכֶם בַּדֶּרֶךְ", וְלִדְבָרָיו הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "הַדֶּרֶךְ", אֶלָּא הַכַּוָּנָה הִיא לִהְיוֹת שֶׁהָיָה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אוֹר עוֹלָם בְּמוֹשְׁבוֹתָם וְלֹא בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר עֲדַיִן לֹא בָּאוּ שָׁמָּה, לָזֶה אָמַר כִּי עַמּוּד [עָנָן] (אֵשׁ) טַעְמוֹ הוּא כְּדֵי שֶׁיֵּרְאוּ בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ בָהּ לְשׁוֹן עָתִיד, וְהֶבֵן וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם. וּמֵעַתָּה אֵין הֶבְדֵּל בֵּין הַיּוֹם לַלַּיְלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא הָיוּ מַכִּירִים זְמַן יוֹם וּזְמַן לַיְלָה אֶלָּא עַל יְדֵי הִשְׁתַּנּוּת הָעֲנָנִים.

פרק יד

פסוק ב

דַּבֵּר וְגוֹ' וְיָשֻׁבוּ וְגוֹ'. הִנֵּה כָּל רוֹאֶה יִקְהֶה בָּזֶה לָמָּה יִצְטָרֵךְ ה' לְהַעֲרִים חֹס וְשָׁלוֹם עַל הַדָּבָר, וְהוּא עֹשֶׂה יַעֲשֶׂה כָּל אֲשֶׁר יַחְפּוֹץ בְּלֵב פָּרְעֹה לִרְדּוֹף?

אֲבָל בְּהַשְׂכִּיל בְּמַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ בִּידִיעַת מִדַּת הַבּוֹרֵא כִּי חָפֵץ לְמַעַן צַדֵּק יִשְׂרָאֵל, הֲלֹא זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּמִצְוָה זוֹ שֶׁנִּתְחַכֵּם לְבַל יִכָּשְׁלוּ בְּהַכְעָסָה לַבּוֹרֵא וְיֹאמְרוּ דִּבְרֵי נִיאוּץ

שֶׁאָמְרוּ אַחַר כָּךְ (שמות יד:יא) "הַמִּבְּלִי אֵין קְבָרִים וְגוֹ' הֲלֹא וְגוֹ' טוֹב לָנוּ עֲבֹד אֶת מִצְרַיִם" וְגוֹ'. וְנִתְחַכֵּם ה' וְעָשָׂה דָּבָר מֻרְגָּשׁ וּמֻכָּר לָהֶם כִּי ה' יָעַץ עַל פַּרְעֹה רָעָה וּמִתְחַכֵּם אֵלָיו לְהוֹצִיאוֹ מִמִּצְרַיִם לִרְדֹּף אֶת יִשְׂרָאֵל לְהִכָּבֵד בּוֹ. וּמֵעַתָּה אֵין מָקוֹם לְיִשְׂרָאֵל לָחוּשׁ לְפַרְעֹה, וְאַדְרַבָּה יָחִילוּ דְּרָכָיו לְרָאוֹת נִקְמָתָם בּוֹ, וְלֹא הִסְפִּיק לַבּוֹרֵא לוֹמַר לָהֶם הַדְּבָרִים בַּפֶּה לָבַד כִּי הוּא יִחֲזֵק לֵב פַּרְעֹה לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם כִּי לֹא יַעֲשׂוּ הַדְּבָרִים בָּהֶם רֹשֶׁם, וּבְרֹאוֹת אוֹתוֹ יִרְעֲשׂוּ וְיִתְּנוּ רֹאשׁ לָשׁוּב אֵלָיו מִמּוֹרְאוֹ עֲלֵיהֶם. לָזֶה צִוָּה ה' שֶׁיָּשׁוּבוּ וְיִחָנוּ וְיַעֲשׂוּ מַעֲשֶׂה הַמּוֹכָן לִרְדֹּף פַּרְעֹה אַחֲרֵיהֶם, וְדָבָר זֶה יַרְגִּישֵׁם וְיַעֲשֶׂה בָּהֶם רֹשֶׁם כִּי הֵם הֵם הָעוֹשִׂים הֲכָנָה בְּהַרְגָּשָׁה רְעוּשָׁה שֶׁחָזְרוּ לְאַחוֹרֵיהֶם וְלַחֲנוֹת בְּמָקוֹם מְיֻחָד שֶׁמִּמֶּנּוּ יִטְעֶה פַּרְעֹה לִרְדֹּף אוֹתָם, וּבָזֶה לֹא יִפְחַד לִבָּם, וּבְבוֹאוֹ יָגֵל יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל כִּי יֻחֲזֶה נָקָם בְּאוֹיְבוֹ. וְתִמְצָא שֶׁאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל בְּהֶחְלֵט. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּרֵאוֹתוֹ, וּמִזֶּה תַּקִּישׁ מַה הָיוּ עוֹשִׂים זוֹלַת הַחֲזָרָה, וְהָבֵן.

פסוק ג

וְאָמַר פַּרְעֹה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁיָּשׁוּב הַמַּגִּיד הוּא יוֹדִיעוֹ כָּל אֲשֶׁר רָאוּ עֵינָיו:

פסוק ה

וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ וְגוֹ' כִּי בָרַח וְגוֹ' וַיֵּהָפֵךְ לְבַב וְגוֹ' אֶל הָעָם. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ "כִּי בָרַח" וְלֹא אָמַר "כִּי הָלַךְ", שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁרָאוּ בָּהֶם סִימַן בְּרִיחָה. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **וַיֵּהָפֵךְ** וְגוֹ', מַשְׁמַע שֶׁנִּתְחָרְטוּ עַל הַדָּבָר אֲשֶׁר עָשׂוּהוּ, וְהַדְּבָרִים תְּמוּהִים – וְכִי לִרְצוֹנָם עָשׂוּ? וַהֲלֹא הֻכּוּ מַכּוֹת גְּדוֹלוֹת עַד כְּמְעַט סָפוּ וְתַמּוּ, וּבְעַל כָּרְחוֹ שִׁלְּחוּם, וְאֵיךְ יֵהָפֵךְ לִבָּם בְּדָבָר שֶׁלֹּא לִרְצוֹנָם עָשׂוּהוּ? וְקָשֶׁה עוֹד אָמְרָם **מַה זֹּאת עָשִׂינוּ** וְגוֹ', כְּמִתְרַעֲמִים עַל עַצְמָם עַל עֲשׂוֹת דָּבָר שֶׁלֹּא כֹהוֹגֶן, וַהֲלֹא לֹא עָשׂוּ אֶלָּא בְּעַל כָּרְחָם, וּמַה יִּתְאוֹנֵן אָדָם עַל דָּבָר שֶׁעָשָׂאוּ בְּעַל כָּרְחוֹ?

וְאֶפְשָׁר לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ מַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ב מה:) כִּי "הָעָם" הוּא עֵרֶב רַב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בִּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה. וּפֵרוּשׁ הַכָּתוּב כָּךְ הוּא: "וַיֻּגַּד לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם כִּי בָרַח הָעָם" – פֵּרוּשׁ, הָעָם אֲשֶׁר שָׁלַח הוּא עִם יִשְׂרָאֵל לְטַעַם נָכוֹן אֲצִלוֹ לְהַשִּׁיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֵן עַתָּה בָּרְחוּ וְהָלְכוּ לָהֶם, וּלְאֵלּוּ יִתְיַחֵס הַבְּרִיחָה, כִּי זוֹלַת הַבְּרִיחָה אֵין מַצִּילָם מִיַּד פַּרְעֹה כִּי הֵם עַמּוֹ וַעֲבָדָיו.

וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וְגוֹ', פֵּרוּשׁ שֶׁנִּחַמּוּ עַל אֲשֶׁר שִׁלְּחוּם, פֵּרוּשׁ, לָעָם, לֹא עַל יִשְׂרָאֵל. **וַיֹּאמְרוּ מַה זֹּאת עָשִׂינוּ**, פֵּרוּשׁ, תְּמוּהִים הֵם עַל מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁשִּׁלְּחוּ הָעָם. וְטַעַם הַתְּמִיהָה הוּא **כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ**, פֵּרוּשׁוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני רח) כִּי פַּרְעֹה כָּתַב גֵּט שִׁחְרוּר לְיִשְׂרָאֵל וְאָמַר לָהֶם: הֲרֵי אַתֶּם לְעַצְמְכֶם, הֲרֵי אַתֶּם בְּנֵי חוֹרִין. וְהוּא אָמְרוֹ **שִׁלַּחְנוּ** בְּגֵט שִׁלּוּחִים, **מֵעָבְדֵנוּ** שֶׁאֵין לָהֶם מִשְׁפַּט עֶבֶד. וְהֵגַם שֶׁאֶפְשָׁר שֶׁעָלָה עַל

דַּיְתָם שֶׁיַּחְזְרוּ, לֹא יַעֲבֹד בָּהֶם עוֹד עֲבוֹדַת עֶבֶד, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן תַּחְזֹר הָעֲבוֹדָה הַצְּרִיכָה לַמֶּלֶךְ עַל הָעָם, וּמֵעַתָּה כֵּיוָן שֶׁבָּרַח הָעָם מִי יַעֲבֹד. גַּם בָּזֶה רָמַז לָמָּה לֹא חָשְׁשׁוּ עַל בְּרִיחַת הָעָם הַנִּזְכָּר כְּשֶׁיִּרְגִּישׁוּ שֶׁתִּכְבַּד הָעֲבוֹדָה עֲלֵיהֶם, וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד הֵכִינוּ עַצְמָם לִרְדֹּף. וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי אֵין הָרְדִיפָה אֶלָּא עַל הָעָם, וְאָמַר הַכָּתוּב כִּי ה' חִזַּק לְבּוֹ שֶׁל פַּרְעֹה וַיִּרְדֹּף גַּם אַחֲרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא לָעָם בִּלְבָד.

עוֹד נִרְאֶה עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת בֹּא (שמות י:ז) כִּי טַעַם שֶׁהִקְשׁוּ עָרְפָּם פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו הוּא לְחָשְׁבָם כִּי דִּבְרֵי ה' בְּדֶרֶךְ זֶה הֵם דֶּרֶךְ עָרְמָה, וְזֶה יַגִּיד כִּי לֹא יוּכַל עֲשׂוֹת כָּל חֻפְצוֹ חָס וְשָׁלוֹם. וְהִנֵּה בְּיוֹם הַכִּפּוּרִים ה' אוֹתָם מַכַּת בְּכוֹרוֹת וַיְמַדְּדֵם פְּגָרִים מֵתִים, רָעֲשׂוּ וְרָעֲדוּ וְהִצְדִּיקוּ הַדְּבָרִים כִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּל יָכוֹל לְהַחֲרִיב עוֹלָם, וּמִכָּל שֶׁכֵּן מִצְרַיִם. וּלְפִי סְבָרָא זוֹ יִתְחַיְּבוּ לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁאָמַר ה' "דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים" אֵין עָרְמָה חָס וְשָׁלוֹם אֶלָּא אֱמֶת יֶהֱגֶה, וְהוֹכָחַת פַּרְעֹה מִמַּה שֶּׁהוֹלְכִים כֻּלָּם יַחַד אֵינָהּ הוֹכָחָה, כַּטַּעַם הָאָמוּר בְּדִבְרֵי מֹשֶׁה (שם) "כִּי חַג ה'" וְגוֹ'. וְזֶה הָיָה לָהֶם לְמִשְׁעָן שֶׁהִשְׁאִילוּ מֵמוֹנָם לְיִשְׂרָאֵל וְהוֹנָם, כִּי נִתְחַזֵּק בְּלִבָּם כִּי שׁוֹב יָשׁוּבוּ יִשְׂרָאֵל מִצְרַיִם. גַּם לֹא חָשְׁשׁוּ כִּי עָשָׂה ה' הַדָּבָר בְּדֶרֶךְ זֶה כְּדֵי שֶׁיַּשְׁאִילוּם, לְצַד שֶׁהִכִּירוּ שֶׁהָיָה ה' יָכוֹל לְהַכְרִיחָם גַּם עַל זֶה לָתֵת כָּל מָמוֹנָם. וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פי"ד) שֶׁגִּלּוּ מַצְפּוּנֵיהֶם בִּימֵי חשֶׁךְ מִצְרַיִם וְיָדְעוּ מִצְרַיִם בָּזֶה, וְאִם כֵּן מִטַּעַם זֶה הָיָה לָהֶם לִטּוֹל הַכֹּל בְּאֵין רוֹאֶה.

וְכַאֲשֶׁר הִגִּיד הַמַּגִּיד לְפַרְעֹה, אָמַר אֵלָיו "כִּי בָרַח הָעָם", פֵּרוּשׁ, לְפִי מַה שֶּׁעָלָה בְּמַסְקָנָתָם כְּפִי הַהוֹכָחוֹת כִּי מֵה' לֹא הָיָה הַדָּבָר בְּהֶחְלֵט הֲלִיכוֹת עוֹלָם, אִם כֵּן מַה שֶּׁלֹּא רָצוּ יִשְׂרָאֵל לַחְזֹר כִּי רָצוּ לִבְרֹחַ מִמִּצְרַיִם וְלֵלֶכֶת מֻחְלָטֶת, וְלֹא מִן ה' הוּא הַדָּבָר. לָזֶה **וַיֵּהָפֵךְ לְבַב פַּרְעֹה וַעֲבָדָיו אֶל הָעָם**, פֵּרוּשׁ לֹא לְצַד הַמּוֹצִיא כִּי הַמּוֹצִיא עֲדַיִן בְּחֶזְקַת כִּי לֹא הוֹצִיא אֶלָּא לְשָׁעָה, אֶלָּא לְמַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לָעָם לָמָּה לֹא חָשְׁשׁוּ לָהֶם שֶׁיִּבְרְחוּ. וְהוּא אָמְרָם **מַה זֹּאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעָבְדֵנוּ**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהָיָה לָנוּ לְשַׁלְּחָם לִגְזֵרַת אֱלֹהֵיהֶם, אַף עַל פִּי כֵן לֹא הָיִינוּ שׁוֹלְחִים אוֹתָם בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁיּוּכְלוּ לִבְרֹחַ מֵעָבְדֵנוּ, כִּי הָיוּ יְכוֹלִין לְשַׁלֵּחַ עִמָּהֶם חֵיל מִצְרַיִם וְרִכְבּוֹ וּפָרָשָׁיו עַד עֲבוֹד אֱלֹהֵיהֶם בַּמִּדְבָּר וְיָשׁוּבוּ לְמִצְרַיִם.

אוֹ יֹאמַר, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמַּגִּיד שֶׁהִגִּיד שֶׁבָּרְחוּ, נִתְהַפֵּךְ לְבַב פַּרְעֹה עַל מַה שֶּׁהִכְרִיעוּ כִּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּל יָכוֹל, וַהֲרֵי זֶה לְךָ הָאוֹת בְּבֵרוּר כִּי לֹא יָכוֹל עַל הַכֹּל, מִמַּה שֶּׁדִּבֵּר דֶּרֶךְ עָרְמָה. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמוֹפֵת חוֹתֵךְ כִּי לֹא הָיָה בּוֹ חָס וְשָׁלוֹם כֹּחַ לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט וְהֶצְרֵךְ לְגָנְבַת דַּעַת, וְדִקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר.

לְבַב – לוֹמַר כִּי שְׁנֵי לְבָבוֹת הֻכְרְעוּ בַּדָּבָר, כִּי הֲגַם שֶׁבַּתְּחִלָּה קוֹדֶם שֹׁלַח יִשְׂרָאֵל הָיָה חוֹשֵׁב מַחֲשָׁבָה זוֹ כִּי אֵין כֹּחַ בְּיָדוֹ לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט מִמַּה שֶּׁשּׁוֹאֵל בְּדֶרֶךְ זֶה, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה

לוֹ לֵב אַחֵר הוֹחֶה סְבָרָא זוֹ וְאוֹמֵר אוּלַי כִּי אֵינוֹ חָפֵץ בָּהֶם אֶלָּא לְשָׁעָה, וּמֵעַתָּה פָּרְחָה לָהּ טַעֲנָה זוֹ וְהִסְכִּימוּ שְׁנֵי הַלְּבָבוֹת יַחַד אֶל הָעָם לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם שֶׁהֲבְרַר אֶצְלָם צַד הָאַחֵר, וְאָמְרוּ, מַה פְּעֻלָּה רָעָה זֹאת עָשִׂינוּ כִּי שִׁלַּחְנוּ וְגוֹ', שֶׁלְּמַפְרֵעַ אָנוּ רוֹאִים שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לְהוֹצִיאָם בְּהֶחְלֵט מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ, לָזֶה "וַיֶּאְסֹר אֶת רִכְבּוֹ".

פסוק ו

וְאֶת עַמּוֹ לָקַח וְגוֹ'. כִּי לֹא הָיָה בַּמַּשָּׂא וּמַתָּן שֶׁכָּתַבְנוּ אֶלָּא הוּא וַעֲבָדָיו, אֲבָל עַמּוֹ הֻצְרַךְ לְקַחְתָּם בִּדְבָרִים, כִּי הֵם הָיוּ יְרֵאִים לְנַפְשָׁם.

פסוק ח

וַיְחַזֵּק וְגוֹ' וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֻצְרַךְ ה' לְחַזֵּק לִבּוֹ, כִּי הָיָה לוֹ לָתֵת לֵב לְאוֹפֶן וְסֵדֶר יְצִיאַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיְתָה בְּיָד רָמָה, וְזֶה יַגִּיד כִּי פָּסְקָה יַד מוֹשֵׁל מֵעֲלֵיהֶם, וּמִזֶּה הָיָה לוֹ לִהְיוֹת נִרְתָּע, אֶלָּא שֶׁה' חִזֵּק לִבּוֹ וְחָשַׁב מַחֲשָׁבוֹת הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה, "וַיִּרְדּוֹף" וְגוֹ':

פסוק י

וּפַרְעֹה הִקְרִיב וְגוֹ' וְהִנֵּה מִצְרַיִם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר זֶה וְלֹא הִסְפִּיק מַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר "וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם" וְגוֹ'? וְאָמַר עוֹד "וְהִנֵּה מִצְרַיִם נוֹסֵעַ" וְגוֹ', גַּם לָמָּה הִתְחִיל הַסִּפּוּר בְּפַרְעֹה וְגָמַר אוֹמֶר בְּמִצְרַיִם, דִּכְתִיב "וְהִנֵּה מִצְרַיִם", שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְהִנֵּה פַּרְעֹה" וְגוֹ'? עוֹד צָרִיךְ לְדַקְדֵּק אָמְרוֹ **נוֹסֵעַ** לְשׁוֹן יָחִיד וְגוֹ' עַל מִצְרַיִם שֶׁהֵם רַבִּים.

וּלְהָבִין הַכָּתוּב יֵשׁ לְהָעִיר הֶעָרָה גְּדוֹלָה בְּדִבְרֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל מֹשֶׁה "הַמִּבְּלִי אֵין קְבָרִים וְגוֹ' מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ" וְגוֹ', כְּנִשְׁמָע שֶׁהַדָּבָר לָהֶם חָדָשׁ, וְאֵין זֶה אֱמֶת, כִּי כְּבָר הוֹדִיעָם ה' כִּי יְחַזֵּק לִבּוֹ לִרְדֹּף לְהִכָּבֵד בּוֹ, וֶהֱעִירָם בָּזֶה בְּמַעֲשֶׂה אֲשֶׁר צִוָּה לָהֶם עֲשׂוֹת שֶׁיִּשּׂוּבוּ וְיַחֲנוּ וְגוֹ' כְּדֵי שֶׁיִּטְעֶה לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם, וַיַּעֲשׂוּ כֵן, הֲרֵי הֵכִינוּ עַצְמָם לְהַטְעוֹתוֹ לִרְדֹּף אַחֲרֵיהֶם, אִם כֵּן מִנַּיִן נִכְנַס לָהֶם הַפַּחַד? לוּ יְהִי שֶׁרְאוּ שֶׁבָּא בְּכֹחַ גָּדוֹל שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב וְגוֹ', אֲשֶׁר אֶפְשָׁר כִּי לֹא חָשְׁבוּ מִקּוֹדֶם שֶׁהָיוּ לָהֶם כָּל כָּךְ חוֹזֶק, אַף עַל פִּי כֵן כְּבָר הִבְטִיחָם ה' כִּי הוּא הַמְחַזֵּק לִבּוֹ לְהִכָּבֵד בּוֹ וְהֵם סִיְּעוּ בַּדָּבָר.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא,ה) שֶׁאָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וּמִצְרַיִם נוֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם" – זֶה שַׂר שֶׁל מִצְרַיִם, מִצְרַיִם שְׁמוֹ, עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְהִנֵּה הַמַּלְאָךְ הַלָּז בָּא עִמָּהֶם, כִּי כֵן הוּא הַנָּהוּג שֶׁהַשַּׂר יַעֲזֹר לְאֻמָּתוֹ וְיִפּוֹל בִּנְפִילָתָהּ, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה אֶלְכְּסַנְדְּרוּס מוּקְדוֹן (יומא סט:) שֶׁהָיָה נִדְמֶה לוֹ שָׂרוֹ בַּמִּלְחָמוֹת. וְהִנֵּה מִן הַסְּתָם כִּי הַשַּׂר יִהְיֶה עוֹמֵד לִימִין הַמֶּלֶךְ, לֹא לִפְנֵי הָעָם, וְהִנֵּה מִסֵּדֶר הָרֶגֶל בַּמִּלְחָמוֹת שֶׁהַמֶּלֶךְ בֵּינֵיהֶם – שֶׁהָעָם יַקְדִּימוּ קֹדֶם לַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ לְבַסּוֹף מֵהָעָם. וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב הַדָּבָר שֶׁמִּמֶּנּוּ בָּאָה הַהַרְגָּשָׁה לְיִשְׂרָאֵל לִירֹא וּלְפַחֵד, הֲגַם שֶׁקֹּדֶם לָהֶם מַה שֶּׁקָּדַם מֵהַיְדִיעָה, וְאָמַר **וּפַרְעֹה**

הִקְרִיב, פֵּרוּשׁ, לֹא עָשָׂה סֵדֶר הָרָגִיל לְהַקְדִּים הָעָם אֶלָּא הִקְרִיב עַצְמוֹ קֹדֶם לָעָם. **וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהִנֵּה מִצְרַיִם**, פֵּרוּשׁ, שֹׂר שֶׁל מִצְרַיִם כַּנִּזְכָּר. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁפַּרְעֹה הִקְרִיב וְהַשֹּׂר הָיָה לְפָנָיו עוֹמֵד, זֶה הָיָה סִבָּה לִרְאוֹת יִשְׂרָאֵל הַשֹּׂר שֶׁשָּׁמוֹ מִצְרַיִם נוֹסֵעַ וְגוֹ', וְהֵם לֹא יוּכְלוּ דַּעַת סִבַּת הַשֹּׂר שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא לַעֲמֹד לִפְנֵי מֶלֶךְ כַּנַּהוּג, כִּי אֵין מִנְהַג הַמֶּלֶךְ לְהַקְדִּים לַמַּחֲנֶה, וְהֵם רָאוּ הַשֹּׂר נוֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם, פֵּרוּשׁ, קֹדֶם הַמַּחֲנֶה. לָזֶה רָעֲשׁוּ כִּי חָשְׁבוּ כִּי שָׂרֵי מַעְלָה בָּאוּ לַעֲרֹךְ עִמָּם מִלְחָמָה, וַהֲגַם שֶׁקִּדַּם לָהֶם מַה שֶּׁקִּדַּם לֹא הִסְפִּיק לָהֶם כְּשֶׁרָאוּ מַלְאָכִים בָּאוּ לְהִלָּחֵם עִמָּהֶם, כִּי הוּא אוֹת כִּי ה' חָזַר מִמַּחֲשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה, כִּי זוּלַת זֶה לֹא הָיָה מַסְפִּיק עַל מַלְאָכוֹ לְבֹא כְּנֶגְדָּם, וְלָזֶה צָעֲקוּ וְגוֹ'. וְאִלּוּ לֹא הָיָה פַּרְעֹה מַקְדִּים, אוֹ אִם הָיָה סֵדֶר הָרָגִיל שֶׁיַּקְדִּים הַמֶּלֶךְ, הֵם הָיוּ תּוֹלִים הַדָּבָר כִּי לֹא לְמִלְחָמָה בָּא אֶלָּא לַעֲמֹד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כְּחֹק שָׂרֵי מַעְלָה עִם כָּל מְלָכִים אֲשֶׁר הֵם מְמֻנִּים עֲלֵיהֶם, וְלֹא הָיוּ מְפַחֲדִים. וּבָזֶה נִתְיַשֵּׁב הָעִנְיָן וְיִשּׁוּב הַכְּתוּבִים.

וְטַעַם שֶׁלֹּא מָנַע ה' הַמַּלְאָךְ מִבֹּא, לִשְׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, כְּדֵי לְהָרְגוֹ לִפְנֵיהֶם, כְּאָמְרוֹ "וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ב נב:) שֶׁיִּכָּוֵן עַל הַשֹּׂר שֶׁשָּׁמוֹ מִצְרַיִם. וְטַעַם שֵׁנִי, אֱלֹהִים חָשְׁבָה לְטוֹבָה כְּדֵי שֶׁיִּפְחֲדוּ וְיַחְזְרוּ בִּתְשׁוּבָה שְׁלֵמָה וְיִקָּרְבוּ לִבָּם לַשָּׁמַיִם, כְּדֵי שֶׁבְּאֶמְצָעוּת זֶה יַעֲשֶׂה ה' לָהֶם הַנֵּס הֶעָצוּם שֶׁל קְרִיעַת יַם סוּף, וְדָבָר זֶה לֹא הֻבְטַח בּוֹ קוֹדֶם. וְתִמְצָא שֶׁדְּרָשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא,ה) בְּתֵבַת "הִקְרִיב" וְלֹא אָמַר "קָרַב", יְרֵצָה שֶׁהִקְרִיב לִבָּן שֶׁל יִשְׂרָאֵל לַאֲבִיהֶם שֶׁבַּשָּׁמַיִם, וְכֵן הָיָה דִּכְתִיב **וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'**:

פסוק יג

הִתְיַצְּבוּ וּרְאוּ. אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לָהֶם שֶׁיִּתְיַצְּבוּ בִּתְפִלָּה כְּמוֹת שֶׁהָיוּ עוֹמְדִים וְצוֹעֲקִים אֶל ה' כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ "וַיִּצְעֲקוּ וְגוֹ' אֶל ה'", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמואל א א:כו) "אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמָּכָה" וְגוֹ':

אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם. נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **הַיּוֹם** לְהָסִיר מִלִּבָּם חֲשַׁשׁ מַה שֶּׁעָבַר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, שֶׁאָרַךְ קֵץ הַגְּאֻלָּה מִיּוֹם שֶׁהִתְחִילָה הַבְּשׂוֹרָה עַד גְּמַר הַדָּבָר שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ, לָזֶה אָמַר לָהֶם כִּי לֹא יַאֲרִיךְ זְמַן מִלְחָמָה זוֹ, אֶלָּא הֵן הַיּוֹם יַעֲשֶׂה ה' הַתְּשׁוּעָה.

אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם וְגוֹ' – כַּוָּנַת מַאֲמָר זֶה אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָסִיר מֵהֶם הַפַּחַד עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, בְּאָמְרוֹ: הֲלֹא מַה שֶּׁרְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם הוּא לְצַד שֶׁלֹּא תּוֹסִיפוּ לִרְאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם. לְטַעַם זֶה הוּא שֶׁהֻבְיָאם ה' וְהֶרְאָה ה' אוֹתָם לָכֶם, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר לָכֶם שׁוּם מֵחוּשׁ מֵהֶם לְעוֹלָם, וְהוּא מַאֲמָר הַקּוֹדֵם שֶׁאָמַר לָהֶם (שמות יד:ד) "וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פַּרְעֹה" וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁרָאוּ הַשֹּׂר, גַּם אוֹתוֹ יִתְמַדֵּד לִפְנֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה.

פסוק יד

ה' יִלָּחֵם לָכֶם. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהַפַּחַד שֶׁנָּפַל אֲלֵיהֶם הוּא מֵהַשֵּׁם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק "וּפַרְעֹה הִקְרִיב", לָזֶה אָמַר לָהֶם: בִּשְׁלָמָא אִם הָיוּ הֵם הַלּוֹחֲמִים, יְשַׁעֲרוּ כִּי עָצוּם הוּא מֵהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן לְצַד שֶׁהוּא הַלּוֹחֵם, אֵין לְחוּשׁ לְאֶלֶף כַּיּוֹצֵא בּוֹ.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ מִדַּת הָרַחֲמִים תֵּהָפֵךְ לְדִין עַל הַמִּצְרִיִּים לְהִלָּחֵם עִמָּהֶם, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לָכֶם** כֵּיוָן שֶׁבְּעֵרֶךְ יִשְׂרָאֵל יֵחָשֵׁב הַדָּבָר רַחֲמִים. עוֹד יִרְצֶה **יִלָּחֵם לָכֶם** כִּי לֹא לְעֶזְרָה לְבַד יִהְיֶה לָהֶם בַּמִּלְחָמָה אֶלָּא הוּא יַעֲרֹךְ כָּל הַמִּלְחָמָה.

וְאָמְרוֹ **וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זַ"ל (פתיחתא דאיכה רבתי ל') אַרְבָּעָה צַדִּיקִים מַה שֶּׁשָּׁאַל זֶה לֹא שָׁאַל זֶה, וַחֲלוּקָה הַמַּעֲלָה שֶׁבְּכוּלָּן הוּא מַה שֶּׁשָּׁאַל חִזְקִיָּה שֶׁאָמַר: אֲנִי אֵין בִּי כֹּחַ לֹא לַהֲרֹג וְלֹא לְרַדֵּף וְלֹא לְהִתְפַּלֵּל, אֶלָּא אֲנִי יָשֵׁן עַל מִטָּתִי וְאַתָּה עוֹשֶׂה. וְכֵן עָשָׂה ה', דִּכְתִיב (מלכים ב י"ט:ל"ה): "בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֵּצֵא מַלְאַךְ ה'" וְגוֹ', וְהִיא הַמַּדְרֵגָה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה "וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן", פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ בִּתְפִלָּה אִם אֵין בָּכֶם כֹּחַ כְּמַאֲמַר חִזְקִיָּה תַּחֲרִישׁוּן וְהוּא יִלָּחֵם לָכֶם. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק "הִתְיַצְּבוּ" שֶׁאָמַר לָהֶם יַעַמְדוּ בִּתְפִלָּה, יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וְאַתֶּם תַּחֲרִישׁוּן** לְמִדַּת הַדִּין, פֵּרוּשׁ תַּרְבּוּ בִּתְפִלָּה לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם לְהַחֲרִישׁ לְמִדַּת הַדִּין עֲלֵיכֶם.

פסוק טו

מַה תִּצְעַק אֵלָי. קָשֶׁה, וּלְמוּל מִי יִצְעַק אִם לֹא לַה' אֱלֹהָיו, וּבִפְרָט בְּעֵת צָרָה דִּכְתִיב (יונה ב:ג) "קָרָאתִי מִצָּרָה לִי", (תהילים קיח:ה) "מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָהּ", וְאִם לְצַד שֶׁהִרְבָּה לְהִתְפַּלֵּל, הֲלֹא כָּל עוֹד שֶׁלֹּא נַעֲנָה מֵהָעוֹנֶה בַּצַּר לוֹ לֹא יֵרֵף מִתְּפִלָּה. עוֹד רוֹאֲנִי כִּי נִתְקַבְּלָה תְּפִלָּתוֹ וְאָמַר לוֹ ה' **הָרֵם אֶת מַטֶּךָ** וְגוֹ', אִם כֵּן קַבָּלָנוּת זֶה שֶׁאָמַר **מַה תִּצְעַק אֵלָי** לְמָה. עוֹד קָשֶׁה אָמְרוֹ **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִסָּעוּ** לְהֵיכָן יִסְעוּ אִם רוֹדֵף מֵאָחוֹר וְהַיָּם לִפְנֵיהֶם, וְאִם הַכַּוָּנָה אַחַר שֶׁיִּבָּקַע הַיָּם אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר "הָרֵם אֶת מַטֶּךָ" וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ':

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן עַל פִּי מַאֲמָרָם זַ"ל (שמות רבה כא,ז) שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ נְתוּנִין בַּדִּין "מַה אֵלּוּ אַף אֵלּוּ". וְדָבָר יָדוּעַ הוּא כִּי כֹּחַ הָרַחֲמִים הוּא מַעֲשִׂים טוֹבִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם לְמַטָּה יוֹסִיפוּ כֹּחַ בְּמִדַּת הָרַחֲמִים, וּלְהֵיפֶךְ בַּעֲוֹנוֹתֵינוּ הָרַבִּים יְמַעֲטוּ הַכֹּחַ, וְהוּא אָמְרוֹ (דברים לב:יח) "צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי". וְהִנֵּה לְצַד שֶׁרָאָה אֵל עֶלְיוֹן כִּי יִשְׂרָאֵל קְטֹרְגָה עֲלֵיהֶם מִדַּת הַדִּין, וְהֵן אֱמֶת כִּי חָפֵץ ה' לְצַדֵּק יִשְׂרָאֵל אֲבָל אֵין כֹּחַ בְּרַחֲמִים לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם כַּנִּזְכָּר, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר לְמֹשֶׁה תְּשׁוּבָה נִצַּחַת **מַה תִּצְעַק אֵלָי**, פֵּרוּשׁ כִּי אֵין הַדָּבָר תָּלוּי בְּיָדִי הֲגַם שֶׁאֲנִי חָפֵץ עֲשׂוֹת נֵס כֵּיוָן שֶׁהֵם אֵינָם רְאוּיִים, מִדַּת הַדִּין מוֹנַעַת וְאֵין כֹּחַ בָּרַחֲמִים כְּנֶגְדָּ

מִדַּת הַדִּין הַמוֹנַעַת. וְאָמַר אֵלָיו **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ זֹאת הָעֵצָה הַיְעוּצָה לְהַגְבִּיר צַד הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִתְעַצְּמוּ בֶּאֱמוּנָה בְּכָל לִבָּם וְיִסְעוּ אֶל הַיָּם קֹדֶם שֶׁיֵּחָלֵק עַל סְמַךְ הַבִּטָּחוֹן כִּי אֲנִי אֶעֱשֶׂה לָהֶם נֵס, וּבֶאֱמְצָעוּת זֶה תִּתְגַּבֵּר הָרַחֲמִים. **וְאַתָּה הָרֵם אֶת מַטְּךָ**, פֵּרוּשׁ בֶּאֱמְצָעוּת מַעֲשֶׂה הַטּוֹב נַעֲשֶׂה לָהֶם הַנֵּס וּבָקַע הַיָּם, כִּי גְּדוֹל הַבִּטָּחוֹן וְהָאֱמוּנָה הַלָּז לְהַכְרִיעָם לְטוֹבָה. וְתִמְצָא שֶׁכֵּן הָיָה, וְצַדִּיק הָרִאשׁוֹן הוּא נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב וְנִכְנַס עַד גְּרוֹנוֹ וְלֹא נִבְקַע הַיָּם עַד שֶׁאָמַר "כִּי בָאוּ מַיִם עַד נָפֶשׁ" כְּמַאֲמָרָם ז"ל (סוטה לז,א). וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ הַכְּתוּבִים עַל נָכוֹן. וְנִרְאֶה לִי לוֹמַר כִּי רָשַׁם ה' לוֹמַר לָהֶם טַעַם תִּגְבֹּרֶת הַדִּין עֲלֵיהֶם לְצַד שֶׁהֵם הִמְעִיטוּ בְּלִבָּם הָאֱמוּנָה וְאָמְרוּ "הֲלֹא טוֹב לָנוּ אֶת עֲבוֹד מִצְרַיִם", לָזֶה צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת כְּנֶגֶד עָוֹן זֶה הַצְדָּקַת הָאֱמוּנָה בְּכָל תּוֹקֶף. גַּם בָּזֶה רְמָזָם לָדַעַת הַסּוֹבֵב תִּגְבֹּרֶת הַדִּין מֵחָדָשׁ.

פסוק יז

וַאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק וְגוֹ'. בְּחָכְמַת ה' עֲלֵיהֶם נִתְכַּוֵּן לְהוֹדִיעָם קֹדֶם, לְבַל יִפְחֲדוּ בִּרְאוֹתָם כִּי הַיָּם נִשְׁאָר חָלוּק לִפְנֵי הַמִּצְרִיִּים כְּסֵדֶר שֶׁהָיָה חָלוּק לִפְנֵיהֶם, יָשׁוּבוּ לַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת וּלְהַמְעִיט הָאֱמוּנָה בְּלִבָּם, וְיֹאמְרוּ הִנֵּה הֵמָּה עוֹלִים אַחֲרֵינוּ וְיִירְאוּ מְאֹד. לָזֶה הוֹדִיעָם וְאָמַר לָהֶם: דְּעוּ לָכֶם כִּי מִמֶּנִּי הָיוּ הַדְּבָרִים לְהִכָּבֵד בּוֹ, וַאֲנִי פּוֹרֵשׁ רֶשֶׁת לְרַגְלֵיהֶם.

פסוק יט

וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים וְגוֹ'. יְאִיר נָתִיב כָּתוּב זֶה בְּמַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק (שמות י"ג כ"א) "וַה' הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם" וְגוֹ' כִּי שְׁלֹשָׁה עֲנָנִים הָיוּ מְשַׁמְּשִׁים לְיִשְׂרָאֵל: אֶחָד לִפְנֵיהֶם לָתוּר לָהֶם מָקוֹם וְגוֹ', וְהַשֵּׁנִי לְהָגֵן עֲלֵיהֶם מֵחוֹם הַשֶּׁמֶשׁ, וְהַשְּׁלִישִׁי לְהָאִיר לָהֶם בַּלַּיְלָה. וְהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בַּלַּיְלָה הַהוּא, **וַיִּסַּע מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים** שֶׁהוּא הַהוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם, וְהוּא הֶעָנָן הָרִאשׁוֹן שֶׁמּוּזְכָּר בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים (דברים א' ל"ג) שֶׁאָמַר "הַהֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם" נָסַע וְהָלַךְ לְאַחֲרֵיהֶם. וְאָמַר עוֹד כִּי הֶעָנָן הַמְשַׁמֵּשׁ בִּפְנֵיהֶם שֶׁזְּמַנּוֹ כָּל הַיּוֹם, שֶׁהִגִּיעַ זְמַנּוֹ לִנְסֹעַ בַּלַּיְלָה, וְהוּא הַמּוּזְכָּר בְּפָרָשַׁת דְּבָרִים דִּכְתִיב (שם) "וּבֶעָנָן יוֹמָם", גַּם הוּא נָסַע וְעָמַד לְאַחֲרֵיהֶם. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי שְׁנֵי עֲנָנִים שֶׁהָיוּ לִפְנֵיהֶם נָסְעוּ לְאַחֲרֵיהֶם, וְטַעַם הַשֵּׁנִי כְּדֵי שֶׁיַּחְשִׁיךְ לִפְנֵיהֶם בִּלְתִּי דַּעַת מְקוֹם תַּחֲנוֹתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה**, פֵּרוּשׁ כִּי הֲצָרַךְ לִשְׁנֵיהֶם לְהַחְשִׁיךְ בִּפְנֵיהֶם לְבַל יֵדְעוּ מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה בּוֹ אוֹרָה הַלַּיְלָה, וְהָאוֹר יַגִּיד לָהֶם מָקוֹם. לָזֶה כִּסָּה חֹשֶׁךְ פְּנֵיהֶם, וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ חֹשֶׁךְ לְבַד כִּי יַבְהִיק אוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמוֹשְׁבוֹתָם, לָזֶה עָשָׂה ה' שְׁנַיִם – הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ.

פסוק כ

וַיָּבֹא בֵּין מַחֲנֵה מִצְרַיִם וְגוֹ'. אוּלַי כִּי כָּל מָקוֹם הֶחָלָל שֶׁבֵּין שְׁנֵי הַמַּחֲנוֹת מִלֵּא אוֹתָם הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּבֹא בֵּין** וְגוֹ', שֶׁאִם לֹא כֵן לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וַיָּבֹא בֵּין" וְגוֹ' אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר "וַיֵּלֶךְ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיַּעֲמֹד מֵאַחֲרֵיהֶם"?

פסוק כא

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיּוֹלֶךְ ה' וְגוֹ' וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה", לֹא שָׂם לֶחָרָבָה אֶלָּא מַיִם הָעֲמוּקִים, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִבָּקְעוּ כָּל מֵי הַיָּם וְיִצְטָרְכוּ יִשְׂרָאֵל לָרֶדֶת לַמַּעֲמַקִּים וְיַאֲרִיכוּ בַּהֲלִיכָה וּבִיגִיעָה, וְלָזֶה הִקְדִּים רוּחַ קָדִים לְהַקְפּוֹת עִמְקֵי הַמַּיִם, וְהוּא אָמְרוֹ (שמות טו:ח) "קִפְאוּ תְהֹמוֹת בְּלֶב יָם", וְחֶלֶק שֶׁלֹּא נִקְפָּא נִבְקַע, וְאִם לֹא הָיָה טַעַם זֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ לְרוּחַ קָדִים.

וְיֵשׁ לְדַעַת אֵימָתַי הָיְתָה נְטִיַּת יָדוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, אִם בִּתְחִלַּת הַלַּיְלָה אִם בְּסוֹפוֹ. וְהִנֵּה מִשֶּׁטַח הַכָּתוּב מוּכָח כִּי קֹדֶם הַבֹּקֶר הָיְתָה, וְקָשֶׁה דְּאִם כֵּן אֵין הֶכֵּר לִקְרִיעַת יַם סוּף שֶׁהָיְתָה עַל יְדֵי מֹשֶׁה. עַל כֵּן מֻכְרָח לוֹמַר שֶׁפֵּרוּשׁ הַכָּתוּב הוּא "וַיֵּט מֹשֶׁה" וְגוֹ', וּכְבָר הוֹלִיךְ ה' וְגוֹ' וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה, וְלָזֶה כְּשֶׁנָּטָה יָדוֹ בָּקְעוּ הַמַּיִם, וּכְפִי זֶה תֵּכֶף לִנְטִיַּת יָדוֹ נִבְקַע הַיָּם. וְזֶה מְכֻוָּן לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות יד:טו) "מַה תִּצְעַק אֵלָי" שֶׁלֹּא נָטָה יָדוֹ אֶלָּא אַחַר נְסִיעַת יִשְׂרָאֵל, וְתֵכֶף לִכְנִיסַת יִשְׂרָאֵל לַיָּם נָטָה יָדוֹ וּבָקְעוּ. וְכֵן הוּא בְּרַבּוֹת (שמות רבה כ"א) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מִיָּד כֵּיוָן שֶׁהֵרִים מֹשֶׁה יָדוֹ עַל הַיָּם נִבְקַע, עַד כָּאן. אוֹ יִרְצֶה אָמְרוֹ **וַיָּשֶׂם אֶת הַיָּם לֶחָרָבָה**, פֵּרוּשׁ כָּל מֵי הַיָּם נִגְלְדוּ, וּבִנְטִיַּת יַד מֹשֶׁה נִבְקְעוּ הַמַּיִם הַגְּלוּדִים כְּשִׁעוּר שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לָרֶדֶת לְעִמְקֵי יָם, וּלְעוֹלָם רוּחַ קָדִים שָׂם כָּל מֵי הַיָּם לֶחָרָבָה. וְרֹאשׁוֹן עִקֵּר. **כָּל הַלַּיְלָה**. פֵּרוּשׁ, עַד סוֹף הַלַּיְלָה, וְאָז נִקְרַע הַיָּם וְיָרְדוּ יִשְׂרָאֵל בְּאַשְׁמוֹרֶת הַבּוֹקֶר.

פסוק כב

בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה. פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ "בְּתוֹךְ הַיָּם" – בְּפַנְימִיּוּתוֹ, וְאָמְרוֹ **בַּיַּבָּשָׁה** – שֶׁלֹּא הָיָה קַרְקָעִית הַיָּם טִיט וָרֶפֶשׁ.

וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי חֵלֶק מֵהַמַּיִם שֶׁנֶּחְלַק לֹא נִשְׁפַּךְ לַצְּדָדִין. וְאָמְרוֹ "מִימִינָם" לוֹמַר כִּי לֹא חוֹמָה מַמָּשׁ שֶׁהוּא בְּהֶקֵּף מֵהַצְּדָדִין:

פסוק כג

וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם. הֲגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיְהִי הֶעָנָן" וְגוֹ' (שמות יד:כ), זֶה הָיָה בַּלַּיְלָה, וּבְאוֹר בֹּקֶר לֹא עָבוֹת חָזְרוּ הַמַּעֲרָכוֹת לְרֹאשׁוֹנוֹת, וְרָאוּ הַמִּצְרִיִּים הֲלִיכַת יִשְׂרָאֵל וְרָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם:

פסוק כד

וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר. צָרִיךְ לְדַעַת לְמָה עָשָׂה ה' הַמִּשְׁפָּט הַגָּדוֹל הַזֶּה בַּבֹּקֶר וְלֹא בַּלַּיְלָה שֶׁהוּא זְמַן תִּגְבֹּרֶת הַדִּינִים. וְרָאִיתִי שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני רלה) כִּי גַּבְרִיאֵל טָעַן טַעֲנָה זוֹ לִפְנֵי ה' וְהֵשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן: הַמְתֵּן עַד אוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁפְּעַל אֲבִיהֶם עִמִּי, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר" (בראשית כב:ג) עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ תְּשׁוּבַת ה', כִּי הֲגַם שֶׁאֵינוֹ זְמַן הַנְּקָמָה, אֲנִי מְהַפֵּךְ הַסֵּדֶר לִבְנֵי אַבְרָהָם כְּשֵׁם שֶׁהָפַךְ אַבְרָהָם טִבְעוֹ הָרַחֲמָן, וּמַה גַּם עַל בְּנוֹ יְדִידוֹ, וְאֶעֱשֶׂה כֵּן גַּם אֲנִי, שֶׁהָפַךְ הַזְּמַן לַאֲשֶׁר יַחְפֹּץ. וְיֵשׁ בָּזֶה הֲנָאָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיַּעֲמֹד זְכוּת הָעֵת, גַּם יַעֲשֶׂה ה' דְּבָרוֹ הַטּוֹב בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם וְחָבַשׁ חֲמוֹרוֹ בְּעַצְמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיַּשְׁקֵף ה'**.

פסוק כו

נְטֵה אֶת יָדְךָ וְגוֹ' וְיָשֻׁבוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הֻצְרַךְ לִנְטוֹת יָדוֹ עַל הַשָּׁבַת הַמַּיִם, הֲלֹא הֵם מֵעַצְמָם לֹא יַתְמִידוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן, וּבִגְמַר עֲלִיַּת יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא גַּם כֵּן גְּמַר יְרִידַת אַחֲרוֹן שֶׁל הַמִּצְרִיִּים (שמות רבה כב) מֵעַצְמוֹ יָשׁוּב הַיָּם.

וְאוּלַי כִּי מֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁנִּשְׁאַר חָלוּק גַּם בִּמְקוֹמוֹת שֶׁעָבְרוּ בוֹ כְּבָר יִשְׂרָאֵל, וְהָיוּ הַמִּצְרִיִּים בָּאִים שָׁמָּה, חָשַׁב הַיָּם כִּי "מַה אֵלּוּ אַף אֵלּוּ", וַה' גָּזַר כֵּן כְּדֵי שֶׁיִּכָּנְסוּ כֻּלָּן יַחַד לְתוֹךְ הַיָּם, וְטַעַם זֶה לֹא נוֹדַע לַיָּם וְלֹא הִרְהֵר אַחַר רִבּוֹ, לָזֶה צִוָּה ה' לְמֹשֶׁה לִרְמֹז לַיָּם כִּי כָּלְתָה שְׁלִיחוּתוֹ וְיֵלֵךְ כְּמִנְהָגוֹ.

עוֹד יִתָּבֵאר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּמַסֶּכֶת יוֹם טוֹב (ביצה ה,א): כָּל דָּבָר שֶׁבְּמִנְיָן צָרִיךְ מִנְיָן אַחֵר לְהַתִּירוֹ, וְהוֹכִיחוּ כֵּן מִמַּה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים ה:כז): "שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם", הֲגַם שֶׁאֵין טַעַם לָאֱסוֹר עוֹד, אַף עַל פִּי כֵן הֻצְרַךְ לְהַתִּיר.

עוֹד טַעַם הַנְּטִיָּה, לְפִי שֶׁזּוֹלֶת זֶה, הֲגַם שֶׁיָּשׁוּב הַיָּם, יָשׁוּב לְאַט לְאַט לְצַד הֱיוֹתוֹ תֹּשׁ כֹּחַ מֵהַהִשְׁתַּנּוּת שֶׁעָבְרָה עָלָיו, וּבָזֶה יוּכְלוּ לְהִמָּלֵט. לָזֶה צִוָּה ה' לְמֹשֶׁה לְהַעִיר לַיָּם בִּנְטִיַּת יָדוֹ לָשׁוּב לְתָקְפּוֹ הָרִאשׁוֹן תֵּכֶף וּמִיָּד, וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וַיָּשָׁב** וְגוֹ' **לְאֵיתָנוֹ**. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי לְצַד שֶׁהֲכָה הַיָּם עַל יְדֵי מֹשֶׁה, חָפֵץ ה' שֶׁעַל יְדֵי מֹשֶׁה שָׁב וְרָפָא לוֹ עַל יְדֵי נְטִיַּת יָדוֹ וַה' סוֹמְכָהּ, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו סג:יב) "מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה זְרוֹעַ תִּפְאַרְתּוֹ" יִתְבָּרַךְ.

עוֹד יִרְצֶה בִּנְטִיַּת יָדוֹ לִרְמֹז לַיָּם שֶׁיַּעֲשֶׂה מְלַאכְתּוֹ בָּהֶם שְׁלֵמָה, לְבַל יִמָּלֵט סוּס וְרוֹכְבוֹ, וְלֹא יִמָּנַע מֵהֶם בְּשׁוּם אֹפֶן לְבַל יִמָּלֵט מִצְרִי לָשׁוּב עֲלוֹת מֵהַיָּם, וּכְגוֹן אוֹתָם שֶׁבִּקְצוֹת הַיָּם שֶׁבְּשִׁיטָה אַחַת יִפְנוּ מֵהַיָּם, הִרְשָׁהוּ לַיָּם עַל כֻּלָּם לְבִלְתִּי יִמָּלֵט מֵהֶם עַד אֶחָד, וְכֵן הוּא אוֹמֵר **וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם וַיְכַסּוּ** וְגוֹ':

פסוק כז

לְאֵיתָנוֹ. רַז"ל אָמְרוּ (שמות רבה כא,ו) "לִתְנָאוֹ הָרִאשׁוֹן". וְקָשֶׁה לִי לְדִבְרֵיהֶם, אֵין זֶה מְקוֹם הַתְּנַאי אֶלָּא בִּשְׁעַת הַחֲלוּקָה שָׁם יִזְכֹּר תְּנַאי זֶה. וְאוּלַי כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי אַחַר שֶׁשָּׁב, אָז יָדַע שֶׁהוּא תְּנַאי שֶׁהִתְנָה עִמּוֹ ה', וְלֹא גָּזְרַת כָּלְיוֹנוֹ אוֹ הַנָּעַת צְבָיוֹנוֹ לְהִבָּטֵל מֵהָעוֹלָם. וְהֶגֶם כִּי הַתְּנַאי הָיָה יָדוּעַ לוֹ, אוּלַי שֶׁלִּרְאוֹת הַדָּבָר שֶׁנִּתְיַבֵּשׁ וְנַעֲשׂוּ הַמַּיִם יַבָּשָׁה, וְגַם הַמַּיִם הָעוֹמְדִים נַעֲשׂוּ חוֹמוֹת אֲבָנִים, יֹאמְרוּ כִּי בָא עַד קְצוֹ גַּם כֵּן, וּכְשֶׁחָזַר יָדַע כִּי אֵין זֶה אֶלָּא תְּנַאי רִאשׁוֹן לְבַד. וְצָרִיךְ לָדַעַת אֹפֶן הַתְּנַאי, אִם הָיָה לְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם, אִם כֵּן לָמָּה נִרְעַשׁ בַּפַּעַם הַזֹּאת כְּמַאֲמָרָם ז"ל (שם) שֶׁהִתְרִיס כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ: אֵין אֲנִי נִקְרָע מִפָּנֶיךָ שֶׁאֲנִי נִבְרֵאתִי בְּיוֹם שְׁלִישִׁי וְאַתָּה נִבְרֵאתָ בְּיוֹם שִׁשִּׁי" וְכוּ', עַד שֶׁנָּטָה ה' יְמִינוֹ לִימִין מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (ישעיהו סג,יב) "מוֹלִיךְ לִימִין מֹשֶׁה". וְעוֹד רוֹאֲנִי כִּי לִיחִידֵי סְגֻלָּה הָיָה נִקְרָע בְּעַל כָּרְחוֹ, כְּמַעֲשֶׂה הוּבָא בְּחוּלִּין (חולין ז,א) בְּרַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר וְכוּ', וְאִם לֹא הִתְנָה עִמּוֹ אֶלָּא לְיוֹצְאֵי מִצְרַיִם לְבַד, מַה כֹּחוֹ שֶׁל רַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר עָלָיו הַשָּׁלוֹם לְהִתְגַּבֵּר עַל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית?

אֲכָן תְּנַאי זֶה הוּא בִּכְלַל הַתְּנָאִים שֶׁהִתְנָה ה' עַל כָּל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, לִהְיוֹת כְּפוּפִים לַתּוֹרָה וַעֲמֵלֶיהָ, וְלַעֲשׂוֹת כָּל אֲשֶׁר יִגְזְרוּ עֲלֵיהֶם, וּמֵמְשַׁלְתָּם עֲלֵיהֶם כְּמֶמְשֶׁלֶת הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא. וְלָזֶה תִּמְצָא כְּמוֹ כֵן בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ וּבַכּוֹכָבִים וּבַשֶּׁמֶשׁ וְיֶרַח שָׁלְטוּ עֲלֵיהֶם הַצַּדִּיקִים יְחִידִים, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר מְרֻבִּים, כַּאֲשֶׁר חָקַק ה' לָהֶם בְּעֵת הַבְּרִיאָה. וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (ישעיהו מג:א) "בּוֹרַאֲךָ יַעֲקֹב" וְגוֹ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה לו:ד) שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְעוֹלָמוֹ: מִי בְּרָאָךְ, מִי יְצָרְךָ – יִשְׂרָאֵל, וְהַכֹּל בְּכֹחַ הַתּוֹרָה. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק בְּרֵאשִׁית.

וְהִנֵּה בִּיצִיאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם עֲדַיִן לֹא קִבְּלוּ הַתּוֹרָה, וְאֵין גְּזֵרָתוֹ עַל הַנִּבְרָאִים גְּזֵרָה, וְלָזֶה לֹא הִסְכִּים הַיָּם לַחֲלֹק לָהֶם, וְטָעַן לְמֹשֶׁה: אַתָּה נִבְרֵאתָ בְּשִׁשִּׁי וַאֲנִי בִּשְׁלִישִׁי". זֶה רֶמֶז כִּי אֵינוֹ בֶּן תּוֹרָה, שֶׁאִם הָיָה בֶּן תּוֹרָה הִנֵּה הוּא קוֹדֵם לוֹ, כִּי הַתּוֹרָה קָדְמָה לְעוֹלָם כֻּלּוֹ. וְלָזֶה נִתְחַכֵּם ה' וְהוֹלִיךְ יְמִינוֹ לִימִין מֹשֶׁה, פֵּרוּשׁ, הֶרְאָהוּ כִּי הוּא בֶּן תּוֹרָה הַמִּתְיַחֵס לָהּ יָמִין, דִּכְתִיב (דברים לג:ב) "מִימִינוֹ" וְגוֹ', וּכְשֶׁרָאָהוּ תֵּכֶף וּמִיָּד נִקְרַע כִּתְנַאי הָרִאשׁוֹן. וְלָזֶה כָּל צַדִּיק וְצַדִּיק שֶׁיַּעֲמֹד אַחַר קַבָּלַת הַתּוֹרָה יָבִיא בְּיָדוֹ שֵׁטַר חוֹב אֶחָד לְכוֹפוֹ לַחֲלֹק לְפָנָיו. וְתִמְצָא שֶׁכְּשֶׁלֹּא רָצָה לַחֲלֹק לְרַבִּי פִּנְחָס בֶּן יָאִיר וּלְהַמִּתְלַוֶּה עִמּוֹ, רָצָה לְקָנְסוֹ, וּפָחַד הַיָּם מִמֶּנּוּ.

וּמִצְרַיִם נָסִים וְגוֹ'. פֵּירוּשׁ, שֶׁהֶגֶם שֶׁהָיוּ נָסִים מִמֶּנּוּ כְּשֶׁרָאוּהוּ שָׁשָׁב לְאֵיתָנוֹ, אַף עַל פִּי כֵן "לִקְרָאתוֹ" פֵּירוּשׁ הָיָה הַיָּם בָּא לָהֶם לְמוּל מָקוֹם שֶׁנָּסִים שָׁמָּה, וּלְכָל מָקוֹם שֶׁהָיוּ נָסִים הָיוּ

מוֹצְאִים עַצְמָן שֶׁהוֹלְכִים לִקְרָאתוֹ, עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קי,א; במדבר רבה פי"ח) בִּבְלִיעַת קֹרַח וַעֲדָתוֹ שֶׁהָיָה פֶּה הָאָרֶץ רָץ אַחֲרֵיהֶם לְמָקוֹם שֶׁיַּעַמְדוּ שָׁמָּה, כִּי כָּל הַנִּבְרָאִים עוֹשִׂים רְצוֹן קוֹנָם בְּזְרִיזוּת וּזְהִירוּת גְּדוֹלָה, וְשִׁיעוּר הַכָּתוּב כִּי נִתְגַּבֵּר הַיָּם לְאֵיתָנוֹ פֵּירוּשׁ לְתַקְפּוֹ וְנַעֲשָׂה כַּנִּזְכָּר.

וַיְנַעֵר ה'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁיֵּשׁ בְּנֵי אָדָם בְּקִיאִין לָשׂוּט בַּיָּם, הֻגַּם שֶׁיִּהְיֶה הַיָּם בְּכָל תְּקֻפּוֹ וּגְבוּרָתוֹ יִתְחַכְּמוּ לָשׂוּם בּוֹ דֶּרֶךְ, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב כְּנֶגֶד אֵלּוּ "וַיְנַעֵר" וְגוֹ', בִּטֵּל מֵהֶם הַכֹּחַ הַהוּא. וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כא) שֶׁאָמְרוּ כִּי "מִצְרַיִם" מֵת הוּא שַׂר שֶׁל מִצְרַיִם, אָמַר כִּי הִגְשִׁימוֹ וְהִשְׁלִיט עָלָיו גֶּשֶׁם הַמַּיִם וְנֶעֱרוֹ בְּתוֹךְ וְגוֹ'.

פסוק כח

לְכֹל חֵיל פַּרְעֹה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הָרֶכֶב וְהַפָּרָשִׁים שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם כֹּחַ לְמַהֵר לָבֹא לְתוֹךְ הַיָּם, וְהָיוּ בָּאִים אַחֲרֵיהֶם, שָׁבוּ הַמַּיִם עֲלֵיהֶם לְמָקוֹם שֶׁהָיוּ שָׁם, "לֹא נִשְׁאַר בָּהֶם" וְגוֹ':

פסוק כט

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ וְגוֹ'. טַעַם הוֹדָעַת דָּבָר זֶה פַּעַם שְׁנִיָּה, אוּלַי כִּי יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיָּדְעוּ הַמִּצְרִיִּים אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, כִּי יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם הָיוּ לָהֶם חוֹמָה וְגוֹ', וְהֵם יָרְדוּ תַּחְתִּיּוֹת אָרֶץ, וּבָזֶה יָדְעוּ ה', כְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ (שמות יד:יח) "וְיָדְעוּ מִצְרַיִם" וְגוֹ', וְזוּלַת זֶה לֹא יָרְגִּישׁוּ בַּדָּבָר. וְצֵא וּלְמַד (אבן עזרא שמות יד:כז) מִמַּה שֶּׁטָּעוּ מֵהַמְשׁוּגָּעִים וְאָמְרוּ כִּי מֹשֶׁה הָיָה יוֹדֵעַ שָׁעוֹת שֶׁבּוֹ יִתְמַעֵט הַיָּם וְכוּ', וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ עֵת וְהַמִּצְרִים לֹא יָדְעוּ וְנִטְבְּעוּ, וּמוֹפֵת זֶה יָסִיר שִׁגְעוֹן דַּעַת זוֹ, כִּי הָלְכוּ בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם חוֹמָה – שְׁנֵי סִימָנִים אֵלּוּ יַעַקְרוּ הַכְּחָשַׁת הַנֵּס, וְהֶרְאָם ה' לַנִּטְבָּעִים.

פסוק ל

בַּיּוֹם הַהוּא. פֵּרוּשׁ **בַּיּוֹם הַהוּא** הָיְתָה הַתְּשׁוּעָה וְלֹא קוֹדֶם, הֻגַּם שֶׁיָּצְאוּ מִמִּצְרַיִם לֹא הָיוּ בּוֹטְחִים בְּעַצְמָן מֵהֶם.

וַיַּרְא וְגוֹ' מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם. קָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁרָאָהוּ מֵת, פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִהְיוּ חַיִּים אַחַר הַטְּבִיעָה. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא בשלח) אָמְרוּ כִּי רָאוּ בְּמִיתָתָן, וְהוֹדִיעָנוּ בָּזֶה כִּי שָׁם גָּמְרוּ מִיתָתָם, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּ בָּהֶם יִשְׂרָאֵל בְּעוֹדָם חַיִּים וְהֵם יִרְאוּ בְּיִשְׂרָאֵל וּתְכַסֵּם בּוּשָׁה. וּלְפִי זֶה תִּהְיֶה כַּוָּנַת הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם** שֶׁהָיְתָה יוֹצְאָה נִשְׁמָתוֹ **עַל שְׂפַת הַיָּם**, וְתֵיבַת "מֵת" נִקְשֶׁרֶת עִם אָמְרוֹ "עַל שְׂפַת הַיָּם" וְלֹא עִם תֵּיבַת "וַיַּרְא".

פסוק לא

וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת ה' – פֵּרוּשׁ, יִרְאַת הָרוֹמְמוּת, אֲבָל יִרְאַת הָעוֹנֶשׁ מִן הַסְּתָם הָיְתָה לָהֶם קוֹדֶם בְּמִצְרַיִם. וּלְפִי מַה שֶּׁהוֹכַחְנוּ בְּפָרָשַׁת (שמות י"ב:מ"ג) "זֹאת חֻקַּת הַפֶּסַח" כִּי לֹא קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם מִצְווֹת הַמֶּלֶךְ, אִם כֵּן אֲפִילוּ יִרְאַת הָעוֹנֶשׁ לֹא הָיְתָה לָהֶם עַד שֶׁרָאוּ הַיָּד הַגְּדוֹלָה וַיִּירְאוּ וְגוֹ', וְעַל כָּל פָּנִים בְּיִרְאַת הָרוֹמְמוּת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, מֵאָמְרוֹ "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדוֹלָה וַיִּירְאוּ" וְגוֹ'. וְאָמְרוֹ **וַיַּאֲמִינוּ** כִּי זֶה תַּשְׁלוּם הָאֱמוּנָה בָּהֶם.

פרק טו

פסוק א

אָז יָשִׁיר. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "אָז", אֶלָּא "וַיָּשַׁר מֹשֶׁה" וְגוֹ', וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי אָז שׁוֹרְרוּ. אֲכָל יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ הֶכְנַת הַמַּשָּׂג, כִּי כְּשֶׁנִּכְנְסָה בְּלִבָּם יִרְאַת הָרוֹמְמוּת וְהָאֱמוּנָה הַשְּׁלֵמָה, אָז זָכוּ לוֹמַר שִׁירָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ.

וְאָמְרוֹ **יָשִׁיר** לְשׁוֹן עָתִיד, לְצַד שֶׁאָמַר "אָז" חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁיִּטְעֶה אָדָם וְיֹאמַר כִּי "אָז" מֵעֵט שֶׁאֵין שִׁירָה זוֹ יְכוֹלָה לֵאָמֵר זוּלַת אָז, תַּלְמוּד לוֹמַר "יָשִׁיר", שֶׁיִּשָּׁנֶה לְשִׁירָה זוֹ גַּם לֶעָתִיד, וְכָל הַבָּא לְשַׁיר שִׁירָה זוֹ לִפְנֵי ה' יֶשׁ לְאֵל יָדוֹ. אוֹ יִרְמֹז לַמִּצְוָה שֶׁמִּצְוָה לְאָמְרָהּ תָּמִיד, וּקְבָעוּהָ בִּתְפִלַּת שַׁחֲרִית בְּכָל יוֹם.

וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר אָשִׁירָה. פֵּרוּשׁ, אָמְרוּ זֶה לָזֶה **לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁיֹּאמְרוּ שִׁירָה יַחַד בְּלֹא בְּחִינַת הִשְׁתַּנּוּת וְהַפְרָדָה, עַד שֶׁיִּהְיוּ כְּאִישׁ אֶחָד, הֲגַם הֱיוֹתָם רַבִּים, וְנִתְכַּוְּנוּ יַחַד וְעָשׂוּ כֵּן, וְאָמְרוּ **אָשִׁירָה** לְשׁוֹן יָחִיד כְּאִלּוּ הֵם אִישׁ אֶחָד, שֶׁזּוּלַת זֶה הָיוּ אוֹמְרִים נָשִׁירָה.

כִּי גָאֹה גָּאָה וְגוֹ'. אֵין לְשַׁבֵּחַ תְּחִלָּה אֶלָּא עַל מַפְלְתָּן שֶׁל רְשָׁעִים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי י"א:י') "וּבַאֲבֹד רְשָׁעִים רִנָּה". וּפֵרוּשׁ אָמְרוֹ **גָּאֹה גָּאָה** יְכַוֵּן עַל פַּרְעֹה שֶׁנִּתְגָּאָה גֵּאוּת שֶׁשָּׁמְהּ גֵּאוּת, כִּי דֶּרֶךְ הַגֵּאִים יִתְגָּאוּ עַל כַּיּוֹצֵא בָּהֶם, אָדָם עַל אָדָם כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וְנֶאֱוָתוֹ שֶׁל זֶה אֵינָהּ חֲשׁוּבָה גֵּאוּת כִּי הוּא מִתְגָּאֶה עַל הַשָּׁפֵל. אֲבָל פַּרְעֹה גָּאֹה גָּאָה, פֵּרוּשׁ גֵּאוּת שֶׁנִּקְרֵאת כְּפִי הָאֱמֶת גֵּאוּת גָּאָה, כִּי לֹא הֶחְשִׁיב מַאֲמַר עֶלְיוֹן וְאָמַר "מִי ה'". אוֹ יִרְצֶה **גָּאֹה גָּאָה** שֶׁהָיְתָה גַּאֲוָתוֹ כְּפוּלָה, סוּס וְרוֹכְבוֹ שֶׁל הַגֵּאֶה רָמָה וְגוֹ':

עוֹד יִרְצֶה **גָּאֹה גָּאָה** עַל "ה' מֶלֶךְ גֵּאוּת לָבֵשׁ" (תהלים צג:א), וְנִתְכַּוְּנוּ לוֹמַר כִּי קוֹדֶם שֶׁעָשָׂה מִשְׁפָּט זֶה הָיְתָה לוֹ בְּחִינַת גַּאֲוָה אַחַת, וּבְאֶמְצָעוּת יָד הַגְּדוֹלָה גָּאֹה גָּאָה. גַּם לִרְמוֹז בֵּין בָּעֶלְיוֹנִים בֵּין בַּתַּחְתּוֹנִים בְּאֶמְצָעוּת דָּבָר זֶה. וּלְדֶרֶךְ זֶה חָסֵר הַנִּסְמָךְ לְרוֹכְבוֹ. וְאוּלַי שֶׁעִוּר הַכָּתוּב הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "אָשִׁירָה לַה' כִּי גָאֹה גָּאָה", פֵּרוּשׁ ה', וְנִמְשֶׁכֶת עוֹד תֵּבַת "כִּי גָאֹה גָּאָה" לְמַטָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וּלְאוֹתוֹ שֶׁגָּאֹה גָּאָה סוּס וְגוֹ' רָמָה בַיָּם.

פסוק ב

עָזִּי וְזִמְרָת וגו'. הִנֵּה סֵדֶר הָעוֹמְדִים לִפְנֵי ה' לְשׁוֹרֵר וּלְשַׁבֵּחַ וּלְהִתְפַּלֵּל הוּא לְהַתְחִיל בְּדִבְרִים הַמַּשְׂכִּילִים מֵה' אֵלָיו וְאַחַר כְּךָ בַּמַּשְׂכָּל מֵה' לְאֲבוֹתָיו, וּכְמוֹ שֶׁמְּצִינוּ שֶׁתִּקְּנוּ אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה בְּאָבוֹת – "אֱלֹהֵינוּ" וְאַחַר כָּךְ "אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ". וְלָזֶה סִדְּרוּ בְּהַתְחָלַת הַשִּׁיר מַה שֶּׁהַגִּיעָם מִטּוּבוֹ, וְאָמְרוּ "עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה", וְהוּא מַה שֶּׁנִּתְחַסֵּד ה' עִמָּהֶם לְהוֹשִׁיעָם מֵהַצָּרָה שֶׁהָיוּ בָהּ קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ הַקֵּץ, וְזֶה הָיָה לְצַד רַחֲמָיו אֲלֵיהֶם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי עִנְיָן זֶה בְּאֹרֶךְ בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (ג:ז), וּבְפָרָשַׁת וָאֵרָא (ו:ג). וְלָזֶה גָּמְרוּ אוֹמֶר **זֶה אֵלִי וְאַחַר כָּךְ אָמְרוּ אֱלֹהֵי אָבִי**, וְהוּא כַּסֵּדֶר עַצְמוֹ שֶׁל כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה שֶׁקִּבְּעוּ לוֹמַר "אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ", וְכָאן אָמְרוּ לְשׁוֹן יָחִיד כִּי נַעֲשׂוּ כֻּלָּם כְּאִישׁ אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר".

פסוק ג

ה' אִישׁ מִלְחָמָה. פֵּרוּשׁ, גַּם בְּמִדַּת הָרַחֲמִים עָשָׂה מִלְחָמָה, וְלֹא שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה מִפְּנֵי זֶה חָס וְשָׁלוֹם, אֶלָּא "ה' שְׁמוֹ", עַל דֶּרֶךְ (מלאכי ג:ו) "אֲנִי ה' לֹא שָׁנִיתִי". אוֹ יִרְצֶה, כִּי בִּזְמַן עַצְמוֹ שֶׁעָשָׂה מִלְחָמָה עִם הַמִּצְרִיִּים, בַּזְּמַן עַצְמוֹ הָיָה מִתְנַהֵג בְּמִדַּת הָרַחֲמִים עִם יִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ (שמות ו:ב) "וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה וגו' אֲנִי ה'":

פסוק ה

תְּהֹמֹת וגו'. לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי (שמות י"ד:כ"א) כִּי חֲצִי הַיָּם נִרְקַע וַחֲצִי נִבְקַע, וְכָל חֵלֶק יִקָּרֵא תְּהוֹם לְצַד הַפְּלָגַת רִבּוּיוֹ וּשְׁנֵיהֶם יְכַסְּיֵמוּ, וְעַיֵּן בְּפָסוּק "קָפְאוּ תְהֹמֹת" (שמות ט"ו:ח) בְּאֹפֶן אַחֵר:

יָרְדוּ בְמִצֹלוֹת. יִרְמֹז אֶל אוֹתָם שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּדְּלִים לַעֲלוֹת מֵהַיָּם בְּכֹחַ מְלֶאכֶת הַשִּׁיטָה, שֶׁהוֹרִידָם לְעֹמֶק מַיִם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות יד:כז) "וַיִּנָּעֵר" וְגוֹ':

פסוק ו

יְמִינְךָ ה' וגו'. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁתִּהְיֶה מִדַּת הָרַחֲמִים מִתְחַזֶּקֶת לַעֲשׂוֹת דְּבַר מִשְׁפָּט, וְהוּא אָמְרוֹ **נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ**, אָז יְמִינְךָ ה' שֶׁהִיא מִדַּת הָרַחֲמִים עַצְמָהּ תְּרַעֵץ אוֹיֵב. אוֹ יְדָרוֹשׁ מִסּוֹפוֹ לְרֹאשׁוֹ, אֵימָתַי יְמִינְךָ ה' נֶאְדָּרִי בַּכֹּחַ? כְּשֶׁיְּמִינְךָ ה' תְּרוֹעֵץ אוֹיֵב, אָז תִּפּוֹל אֵימָתָה וָפַחַד עַל כָּל הַנִּבְרָאִים מִפְּנֵי שִׁמְךָ הָאַדִּיר.

פסוק ז

וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהִזְכִּיר כִּי יַעֲרֹץ קָמָיו, הוֹסִיף לוֹמַר כִּי עוֹד לָהֶם שֶׁיְּהֵרָסֵם בְּרֹב גְּאוֹנוֹ, וְהַכַּוָּנָה שֶׁלֹּא יַהֲרֹסֵם הֲרִיסָה קַלָּה בְּלֹא הַרְעָשָׁה אֶלָּא בְּמוֹפְתִים וּבְאוֹתוֹת יַעֲשֶׂה

בָּהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב. וְאָמְרוּ **תִּשְׁלַח חֲרוֹנְךָ יֹאכְלֵמוֹ כַּקַּשׁ**, פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁאַתָּה צָרִיךְ לְרֹב גְּאוֹנְךָ לַהֲרוֹס אוֹתָם, אֶלָּא הֲגַם שֶׁיָּכוֹל אַתָּה לִשְׁלֹחַ חָרוֹן אֶחָד שֶׁלְּךָ וְיִהְיֶה נֶאֱבָד כַּקַּשׁ.

פסוק ח

נָעֲרְמוּ וְגוֹ' נִצְּבוּ וְגוֹ' קָפְאוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ מְלָאכוֹת שֶׁעָשָׂה ה' בַּיָּם: הָא', שֶׁנִּבְקְעוּ וְנִתְקַבְּצוּ כֻּלָּם יַחַד וְלֹא נִשְׁאֲרוּ מְפֻזָּרִים בַּמָּקוֹם הַפָּנוּי, אֶלָּא נַעֲשׂוּ כֻּלָּן עֲרֵמָה אַחַת לַעֲשׂוֹת מִדְרַךְ רַגְלֵי יִשְׂרָאֵל. ב', הַמַּיִמוֹת שֶׁהָיוּ מִתְקַבְּצִים וּבָאִים וְשׁוֹפְכִים בַּיָּם מֵהַצְּדָדִין הָיוּ נִצָּבִים בַּמָּקוֹם שֶׁנֶּעֱרְמוּ הָרִאשׁוֹנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד נוֹזְלִים**. פֵּרוּשׁ, אוֹתָם שֶׁנּוֹזְלִים וּבָאִים נִצְּבוּ כְּמוֹ נֵד. ג', לְפִי מַה שֶּׁהֶעֱלִינוּ (שמות י"ד:כ"א) כִּי לֹא נֶחְלַק כָּל הַיָּם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לֶחָדֶת לְעֻמְקֵי הַיָּם, חֵלֶק שֶׁלֹּא נֶחְלַק נִקְפָּא וְנַעֲשָׂה כַּיַּבָּשָׁה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "קָפְאוּ" וְגוֹ'. וּכְבָר כָּתַבְתִּי כִּי הַהַקְפָּאָה קָדְמָה לַבְּקִיעָה, וְהוּא אָמְרוֹ **קָפְאוּ תְהֹמוֹת בְּלֶב יָם**, קוֹדֶם שֶׁנִּקְרַע קָפָא לִבּוֹ וְנִשְׁאַר מִלְּבּוֹ וְמַעְלָה מַיִם שֶׁלֹּא קָפְאוּ וְנִבְקָעוּ. וְטַעַם אָמְרוֹ **תְּהֹמוֹת** לְשׁוֹן רַבִּים, לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כד,א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַיָּם נִקְרַע לִשְׁנֵים עָשָׂר קְרָעִים, וְכָל מָקוֹם וּמָקוֹם שֶׁנִּקְרַע קָפָא שָׁם הַתְּהוֹם, וּכְנֶגֶד כֻּלָּם אָמַר **תְּהֹמוֹת**.

פסוק ט

אָמַר אוֹיֵב וְגוֹ'. טַעַם לַחֲזָרַת דְּבָרִים אֵלּוּ, וְהֵם עַצְמָן שֶׁאָמְרוּ בִּתְחִלַּת הַשִּׁירָה "מַרְכְּבוֹת פַּרְעֹה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם" וְגוֹ', נִתְכַּוְּנוּ לְשׁוֹרֵר עַל אוֹפֶן סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה שֶׁנִּתְחַכֵּם ה' עֲשׂוֹת בְּמִלְאֶכֶת הַיָּם לְיִשְׂרָאֵל לְנֵס, וְצִוָּה ה' שֶׁיַּעֲמֹד הַנֵּס כְּשִׁוּרָתוֹ וּכְמִנְהָגוֹ לְאוֹיֵב, שֶׁבָּזֶה טָעָה וְחָשַׁב לִרְדֹּף כִּי יַשִּׂיג וְיַחֵלֵק שָׁלָל, שֶׁזּוֹלַת זֶה לֹא הָיָה רוֹדֵף דֶּרֶךְ יָם וְלֹא הָיוּ מוּבְטָחִים מִמֶּנּוּ. **אֲחַלֵּק שָׁלָל**. הִנֵּה הָרִשָׁע חָשַׁב עֲשׂוֹת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: א' שֶׁוֶּה בְּכֻלָּן וְהוּא לִשְׁלוֹל כָּל שְׁלָלָם, וְהוּא אָמְרוֹ "אֲחַלֵּק שָׁלָל". ב' שֶׁיִּקַּח אוֹתָם לַעֲבָדִים כְּבָרִאשׁוֹנָה, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי**, פֵּרוּשׁ תִּתְמַלֵּא נַפְשִׁי מֵהֶם כְּשֶׁאֶחְזוֹר לִכְבּוֹשׁ אוֹתָם לַעֲבָדִים. גַּם רָמַז שֶׁיּוֹסִיף לַעֲשׂוֹת בָּהֶם חֶפְצוֹ בְּעִנּוּי יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁעָבַר. ג' לַהֲרוֹג מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְזִקְנֵיהֶם וּגְדוֹלֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **אָרִיק חַרְבִּי** וְגוֹ', וְאָמְרוֹ **תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי** יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה א,לא) בְּפָסוּק (שמות ב:טו) "וַיְבַקֵּשׁ לַהֲרֹג אֶת מֹשֶׁה" שֶׁבִּקֵּשׁ לְהָרְגוֹ בְּסַיִף וְלֹא שָׁלְטָה בּוֹ וְכוּ', וְהוּא שֶׁאָמַר מֹשֶׁה (שמות יח:ד) "וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה", לָזֶה אָמַר אוֹיֵב "תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי" כִּי תַּשִּׂיג יָדוֹ מַה שֶּׁלֹּא הִשִּׂיג מִקּוֹדֶם.

פסוק י

נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ וְגוֹ'. שָׁלֹשׁ פּוּרְעָנִיּוֹת כְּנֶגֶד שָׁלֹשׁ מַחְשָׁבוֹת, כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר "אֲחַלֵּק שָׁלָל" – כִּסְּמוֹ יָם, בָּזֶה הֲגַם שֶׁיִּמְלְטֶנּוּ סוּס וְיִשּׁוּט בַּיָּם הִנֵּה שְׁלֻלוֹ אָבַד, וּכְנֶגֶד הָעִנּוּי שֶׁחָשַׁב עַל הַיְּהוּדִים כָּרְמוּז בְּאָמְרוֹ "תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי", גַּם מַה שֶּׁחָשַׁב לְהָרִיק חַרְבּוֹ, אָמַר **צָלְלוּ**

וְגוֹ', פֵּרוּשׁ מֵתוּ, וְלֹא מֵתוּ תֵּכֶף וּמִיָּד אֶלָּא "צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים". וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁהָיוּ הַמַּיִם מַעֲלִים אוֹתָם עַד לַשָּׁמַיִם וּמוֹרִידִים אוֹתָם עַד הַתְּהוֹם וְהָיוּ מֵתִים בַּאֲרִיכוּת זְמַן, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּעוֹפֶרֶת בְּמַיִם אַדִּירִים** יְכַוֵּן לִשְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד הוּא הַשְׁקִיעוּת, וְהוּא אָמְרוֹ "צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת", וְהַשֵּׁנִי הוּא מְנִיעָתָם מִלְּמוּת תֵּכֶף וּמִיָּד, וְהוּא אָמְרוֹ "בְּמַיִם אַדִּירִים" וְהֵם יַעֲלוּם מִמַּעַל וְיִמְנְעוּם מִמָּוֶת תֵּכֶף וּמִיָּד, שִׁיר וְשֶׁבַח לֵאלֹהִים עַל נִסָּיו וּמוֹפְתָיו.

פסוק יא

מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁאָנוּ רוֹאִים מִצְרַיִם שֶׁהוּא הַשַּׂר מִצְרַיִם שְׁמוֹ מֵת, מִי יְדֻמֶּה לַה' בִּבְנֵי אֵלִים?

עוֹד נִרְאֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה טז,א) מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם כְּשֶׁנִּחְבָּא בְּתוֹךְ הָעָם אֵינוֹ נִכָּר כִּי הוּא זֶה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֱלֹהֵינוּ אוֹת הוּא בִּצְבָאוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי כָמֹכָה** אֲפִילּוּ כְּשֶׁאַתָּה בָּאֵלִים בְּלֹא שׁוּם הֶכֵּר הַמַּלּוּכָה רָשׁוּם הוּא.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) מֶלֶךְ בָּשָׂר וָדָם מוֹרָאוֹ עַל הָרְחוֹקִים יוֹתֵר מֵהַקְּרוֹבִים, אֲבָל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מוֹרָאוֹ עַל הַקְּרוֹבִים יוֹתֵר וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **מִי כָמֹכָה בָּאֵלִם** כִּי שָׁם מַכִּירִים יוֹתֵר, אֲבָל בַּתַּחְתּוֹנִים אֵימָתִי מִי כָמוֹכָה – כְּשֶׁאַתָּה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ, כְּשֶׁאַתָּה נוֹתֵן חוֹזֶק וְאֶדֶר לִבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, כְּמַעֲשֶׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר הִשְׁפִּיל גְּאוֹן רֶשַׁע וְהֶאְדִּיר הַקְּדֻשָּׁה:

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ "נְהַר דִּינוּר נָגֵד וְנָפִיק מִן קֳדָמוֹהִי" (דניאל ז:י), וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יג:) כִּי מְזִיעַת הַחַיּוֹת שֶׁמְּזִיעִים בְּעֵת שֶׁאוֹמְרִים קָדוֹשׁ יוֹצֵא נְהַר דִּינוּר, וְהוּא אָמְרוֹ **נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁמַּאְדִּירִים אוֹתוֹ בַּקֹּדֶשׁ, אָז לְצַד הַמּוֹרָא שֶׁנִּכְנָס בַּחַיּוֹת כְּשֶׁמְּהַלְּלִים אוֹתוֹ עוֹשֶׂה הַנּוֹרָאוֹת הַהוּא שֶׁמְּזִיעִים נְהַר דִּינוּר.

נוֹרָא תְהִלֹּת עֹשֵׂה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, יֵשׁ לַכֹּל לִירֹא מֵהַגִּיד תְּהִלּוֹתָיו, לְצַד שֶׁמַּעֲשָׂיו כֻּלָּם פֶּלֶא, וּמִי הוּא שֶׁיְּצַטַּדֵּק בִּתְהִלּוֹתָיו, כִּי אֵין אָדָם יַשִּׂיג דַּעַת הַמָּפְלָא לְשַׁבֵּחַ בּוֹ, וְאֵיךְ יְהַלְּלוּ בְּמַדְרֵגָה קְטַנָּה כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּחִינָה מֻפְלֵאת וּמְכֻסֶּה גְּדוֹלָה וַעֲצוּמָה.

פסוק יב

נָטִיתָ יְמִינְךָ וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ בְּסִפְרָא (מכילתא) מְלַמֵּד שֶׁהָיָה הַיָּם זוֹרְקָן לַיַּבָּשָׁה וְהַיַּבָּשָׁה לַיָּם. אָמְרָה הַיַּבָּשָׁה לַיָּם: וּמָה בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא קִבַּלְתִּי אֶלָּא דָּמוֹ שֶׁל הֶבֶל יָחִיד נֶאֱמַר לִי "אֲרוּרָה" וְגוֹ', עַתָּה אֵיךְ אוּכַל לְקַבֵּל כָּל הָאוֹכְלוּסִים? עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁאֵינוֹ מַעֲמִידָהּ בְּדִין, דִּכְתִיב "נָטִיתָ יְמִינְךָ" וְגוֹ', עַד כָּאן. וְכֵן תִּרְגֵּם יוֹנָתָן בֶּן עוּזִיאֵל. מִכָּאן אַתָּה רוֹאֶה כִּי לֹא רָצָה הַיָּם לְקַבְּלָן וְהָיָה פּוֹלְטָן לַיַּבָּשָׁה, וְלֹא כֵן

מָצִינוּ שֶׁאָמְרוּ בִּפְסָחִים קי"ח, וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְשָׁרוֹ שֶׁל יָם "פְּלֹט אוֹתָם לַיַּבָּשָׁה". אָמַר לְפָנָיו: "רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, יֵשׁ עֶבֶד שֶׁנּוֹתֵן לוֹ רַבּוֹ מַתָּנָה וְחוֹזֵר וְנוֹטְלָהּ מִמֶּנּוּ?" אָמַר לוֹ: "אֶתֵּן לְךָ אֶחָד וּמֶחֱצָה" וְכוּ'. אָמַר לוֹ: "יֵשׁ עֶבֶד שֶׁתּוֹבֵעַ רַבּוֹ?" אָמַר לוֹ: "נַחַל קִישׁוֹן יִהְיֶה עָרֵב". מִיָּד פְּלָטָן לַיַּבָּשָׁה וּבָאוּ יִשְׂרָאֵל וְרָאוּ אוֹתָם, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל" וְגוֹ', עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁאָמְרוּ זְכֻרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֵרוּשׁ שֶׁלֹּא הָיָה הַיָּם חָפֵץ לְפָלְטָן, אִם כֵּן אַחַר כָּךְ כְּשֶׁהֶחֱזִירָתַם לוֹ הָאֲדָמָה לָמָּה לֹא שָׁמַח לְקַבְּלָם? גַּם לָמָּה הֲצָרַךְ ה' לְפָרֵעַ לוֹ מִמַּחֲנֵה סִיסְרָא, וַהֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ – יַחֲזִירֵם לוֹ בְּעַצְמָן וְלֹא הָיָה צָרִיךְ עָרֵב?

עוֹד קָשֶׁה, הֲלֹא עֵינֵינוּ רוֹאוֹת כִּי אֵין הַיָּם סוֹבֵל בְּתוֹכוֹ אָדָם וּבְהֵמָה אֶלָּא פּוֹלְטָן לַיַּבָּשָׁה, שֶׁזְּכוּרֵנִי פְּעָמִים שֶׁטָּבְעוּ בְּנֵי אָדָם בַּיָּם וְהִשְׁלִיכָן לַיַּבָּשָׁה, מֵהֶם בַּיּוֹם הַהוּא מֵהֶם אַחַר יוֹם אוֹ יוֹמַיִם, וְלִדְבְרֵיהֶם זְכֻרוֹנָם לִבְרָכָה הַיָּם חָפֵץ שֶׁיִּהְיוּ עוֹמְדִים אֶצְלוֹ. וְרָאִיתִי לְרַשִׁ"י וְרַשְׁבַּ"ם שֶׁפֵּרְשׁוּ שֶׁטַּעֲנַת הַיָּם הוּא לְצַד פַּרְנָסַת דְּגֵי הַיָּם שֶׁיִּמְצְאוּ מָזוֹן. וְצָרִיךְ לְדַעַת אִם כֵּן לָמָּה לֹא קִבְּלָם כְּשֶׁזְּרָקָתָן הַיַּבָּשָׁה וְהָיוּ לְמָזוֹן הַדָּגִים. וְהָיָה נִרְאֶה לְיַשֵּׁב כִּי אָז הָיוּ סְרוּחִים וְאֵינָם רְאוּיִים לְמַאֲכַל דָּגִים, וְזֶה דִּבְרֵי דְּחוּי כִּי מִן הַסְּתָם לֹא יִתְעַכֵּב ה' לוֹמַר לַיַּבָּשָׁה לְקַבְּרָם מִדִּין "לֹא תָלִין" (דברים כא:כג), וְגַם אֵין צָרִךְ בַּדָּבָר לְעַכֵּב קְלוֹנָם עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֶלָּא עַד שֶׁיָּמוּתוּ, וְאַחַר מִיתָה מַה צָּרִךְ לְהִתְעַכֵּב בְּלֹא קְבוּרָה.

וַהֲגַם שֶׁאֵין דַּרְכֵּנוּ בְּחִבּוּר זֶה לְפָרֵשׁ מַאֲמָרֵי רַבּוֹתֵינוּ זְכֻרוֹנָם לִבְרָכָה, עִם כָּל זֶה הָעִנְיָן הוּא צָרִךְ מַשְׁמָעוּת הַכָּתוּב, וּכְדֵי שֶׁלֹּא נֹאמַר מִדְרָשִׁים חֲלוּקִים, נִרְאֶה לְהַתְאִימָם עַל פִּי מַאֲמָרָם זְכֻרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא על יד:ל) וְכָתַבְנוּ אוֹתוֹ בְּפָסוּק "וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' מֵת עַל שְׂפַת הַיָּם" כִּי רָאוּ אוֹתָם בִּגְמַר מִיתָה בְּעוֹדָם קְצָת חַיִּים כְּדֵי שֶׁיַּכִּירוּ וְאָז וְכוּ', וּלְפִי דִּבְרֵיהֶם אֵלּוּ זָרַח אוֹר שְׁנֵי הַמַּאֲמָרִים, כִּי מַה שֶּׁשָּׁאַל הַיָּם שֶׁלֹּא יִפְלֹט אוֹתָם הוּא לְצַד כִּי ה' אָמַר אֲלֵיו לִפְלֹט אוֹתָם חַיִּים לְסִבַּת הַנִּזְכָּר לְשַׂמֵּחַ יְדִידָיו שֶׁיַּכִּירוּ הַמִּצְרִיִּים יִשְׂרָאֵל וְיִרְאוּ וּתְכַסֵּם בּוּשָׁה, כָּאֲמוּר בְּדִבְרֵיהֶם הַפְּלָגַת נֶס זֶה, וַהֲגַם שֶׁלֹּא רָמוּז בְּמַאֲמָרָם זֶה עִנְיָן הַפְּלִיטָה שֶׁתִּהְיֶה בְּעוֹדָם חַיִּים, אַף עַל פִּי כֵן רַבּוֹתֵינוּ זְכֻרוֹנָם לִבְרָכָה סוֹמְכִים לְמַה שֶּׁיָּדוּעַ בֵּינֵיהֶם, וְלָזֶה טָעַן הַיָּם "יֵשׁ עֶבֶד שֶׁנּוֹתֵן" וְכוּ', הַכַּוָּנָה כִּי חָפֵץ הוּא לִגְמֹר הַמִּצְוָה בְּמַכְעִיסֵי אֵל. וְתִמְצָא כִּי כָּל שְׂרֵי מַעְלָה וְכָל בְּרוּאֵי מַעְלָה וּמַטָּה חֲפֵצִים וַחֲשֵׁקִים לַעֲשׂוֹת מִצְוֹת ה', כִּי הֵם אֲבִיוֹנִים בַּדָּבָר לְצַד שֶׁאֵין לָהֶם מִצְוֹת, וְכֵן תִּמְצָא שָׁם בִּפְסָחִים בְּאוֹתָהּ סוּגְיָה כִּי גַּבְרִיאֵל בִּקֵּשׁ מֶה' לְהַצִּיל אַבְרָהָם מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְאָמְרוּ שָׁם כִּי ה' לֹא קִפֵּחַ שְׂכָרוֹ וְאָמַר לוֹ תִּזְכֶּה וְתַצִּיל שְׁלֹשָׁה מִבְּנֵי בָנָיו וְגוֹ' עַד כָּאן, הֲרֵי כִּי זְכוּת הוּא לַמַּלְאָכִים לַעֲשׂוֹת חֶסֶד לַצַּדִּיקִים וּלְאוֹהֲבֵי עֶלְיוֹן, וּכְמוֹ כֵן הָיָה חָפֵץ הַיָּם שֶׁתִּגְמֹר יְצִיאַת נַפְשָׁם בַּיָּם וְלֹא בַּיַּבָּשָׁה

וְלָזֶה צָעַק לִבּוֹ, וְהֵשִׁיבוֹ אֵל עֶלְיוֹן כְּדֶרֶךְ שֶׁעָשָׂה לְגַבְרִיאֵל, כִּי לֶעָתִיד יַמְצִיא לוֹ זְכוּת אֶחָד לְאַבֵּד עִם רָשָׁע חֵלֶק וּמֶחֱצָה, וְהוּא מַחֲנֵה סִיסְרָא שֶׁהוּא יַעֲשֶׂה בָּהֶם מִצְוַת אִבּוּד רְשָׁעִים. **עוֹד** יֵשׁ טַעַם בְּטַעֲנַת הַיָּם שֶׁהָיָה חָפֵץ שֶׁתִּגָּמֵר מִיתָתָם בַּיָּם לָקַחַת כָּל כֹּחוֹת הַחִיּוּנִיּוֹת שֶׁהֵם כָּל הַנְּפָשׁוֹת שֶׁל הָעָם, כִּי מִטֶּבַע נַפְשׁוֹת הָעַמִּים לַעֲמֹד בִּמְקוֹם מִיתָתָן, כְּאָמְרוֹ (קהלת ג:יט) "וְרוּחַ הַבְּהֵמָה הַיּוֹרֶדֶת הִיא לְמַטָּה לָאָרֶץ", וְהָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת נִמְשְׁלוּ לַבְּהֵמוֹת, וְכִי תֵּצֵא נַפְשָׁם בַּיָּם יִזְכֶּה הַשַּׂר בָּהֶם לִבְחִינוֹת הַמּוּשָׁגוֹת אֶצְלוֹ מֵהָעִנְיָן. וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר אֵלָיו לְפָלְטָן חַיִּים, שֶׁאָז תִּהְיֶה הָאָרֶץ זוֹכָה בַּדָּבָר, כִּי קוֹנִים מְקוֹמָן בְּמָקוֹם הַנָּחָתָם יוֹרְדִים שָׁמָּה, צָעַק לִבּוֹ "יֵשׁ עֶבֶד" וְכוּ' עַד שֶׁעָנָהוּ רַבּוֹ כִּי יִתֵּן לוֹ בַּעֲדָם וְכוּ', פֵּרוּשׁ בְּנֵי אָדָם חַיִּים כְּמוֹת אֵלּוּ, וּפֵרַט לוֹ בְּדוֹמִין לְאֵלּוּ וְשֶׁאַב חִיּוּתָם מֵהֶם שֶׁהוּא עִקַּר חֶשְׁקוֹ לֹא בַּגּוּף. וְלָזֶה אַחַר שֶׁפִּלְטָם וְיִצְתָה נַפְשָׁם עַל שְׂפַת הַיָּם וּזְרָקָתָם הָאֲדָמָה לַיָּם, לֹא רָצָה לְקַבְּלָם כִּי אֵינוֹ מִטְבָּעוֹ, וְהָאָרֶץ הִיא הַמְכַסֶּית עַל בָּנֶיהָ אֲשֶׁר לֶקְחוּ מִמֶּנָּה, וְהִכְרִיחָהּ ה' לְקַבְּלָם כִּי לָהּ נוֹגֵעַ הַדָּבָר.

וְלֹא תַּקְשֶׁה לְדַרְכֵּנוּ זֶה מִמַּה שֶּׁאָמְרוּ שָׁם בִּפְסָחִים (פסחים קיח,ב) כִּי כְּשֶׁפָּרַע ה' לַיָּם פָּתְחוּ דָּגִים שֶׁבַּיָּם וְאָמְרוּ "וֶאֱמֶת ה' לְעוֹלָם" עַד כָּאן, אִם כֵּן לָהֶם נוֹגֵעַ הַדָּבָר. וְאוּלַי כִּי בְּעֵת אֲשֶׁר יַחְפֹּץ הַיָּם בְּקַבָּלָתָם בְּתוֹכוֹ, שֶׁהוּא בִּזְמַן שֶׁהֵם חַיִּים, הָיוּ הַדָּגִים נֶהֱנִים מֵהֶם בֵּינֵי וּבֵינֵי קֹדֶם שֶׁיְּמוּתוּ, וְאָז יַשְׁלִיכֵם הַיָּם וְאֵין לָהֶם עוֹד מֵהֶם מָזוֹן, וְעַל זְמַן פַּרְנָסָתָם אָמְרוּ שִׁירָה.

וְרָאִיתִי מִי שֶׁנִּתְעַצֵּם בְּטַעֲנַת הַיָּם "יֵשׁ עֶבֶד" וְכוּ' – הֲלֹא יַד עֶבֶד כְּיַד רַבּוֹ, וְאֵין בָּזֶה קִיהוּי, כִּי הַיָּם טַעֲנָתוֹ נְכוֹנָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (תענית כה,א): מִשְׁמַיִם מֵיהַב יְהֵבִי, מִשְׁקַל לָא שָׁקְלֵי, וְעַל אַדְנוּת אֲדוֹנוֹ הוּא אוֹמֵר, וְכִי קָרֵה מִקְרֶה זֶה לְאֵיזֶה עֶבֶד מֵעַבְדֵי ה' שֶׁנִּתַּן לוֹ רַבּוֹ וְחָזַר וְכוּ', וְלָזֶה לֹא אָמַר "יֵשׁ אָדוֹן שֶׁנּוֹתֵן וְכוּ' וְחוֹזֵר" וְכוּ', כִּי זוֹ אֵינָהּ טַעֲנָה – יֵשׁ וְיֵשׁ, וְאַדְרַבָּה יַד עֶבֶד כְּיַד רַבּוֹ, וּכְאִלּוּ לֹא נָתַן, אֶלָּא דְּבָרָיו הֵם לְרַבּוֹ כִּי אֵינוֹ מִתְנַהֵג כֵּן עִם עֲבָדָיו.

פסוק טו

אָז נִבְהֲלוּ וְגוֹ'. אָמְרוּ "אָז" לוֹמַר כִּי אֵינוֹ בַּזְּמַן שֶׁדִּבֵּר בּוֹ עַד עַתָּה, שֶׁהוּא זְמַן שֶׁל הַנִּכְנָסִים לָאָרֶץ, אֶלָּא עַל זְמַן בִּיאַת גּוֹאֲלֵנוּ. וְלָזֶה אָמַר "אָז נִבְהֲלוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם", וְכֵן הוּא אוֹמֵר (במדבר כד:יח) "וְהָיָה אֱדוֹם יְרֵשָׁה", וְגַם אָז יָחוּל זְמַן לִזְכוּת בְּמוֹאָב וְעַמּוֹן. וְלָזֶה אָמַר **אֵילֵי מוֹאָב יֹאחֲזֵמוֹ רָעַד**, וְטַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר עַמּוֹן, כִּי גַּם הוּא מֵאָב, פֵּרוּשׁ, עִם בִּתּוֹ בָּא, וְאָז גַּם כֵּן נִזְכֶּה בְּכָל הַנִּשְׁאָר מֵהַכְּנַעֲנִי, וְהוּא אָמְרוֹ "נָמֹגוּ כֹּל יֹשְׁבֵי כְנָעַן". וְאָמַר **יֹשְׁבֵי**, לוֹמַר שֶׁיִּטָּהֲרוּ בָּהֶם אֲפִלּוּ שְׁאָר הָעַמִּים. וְטַעַם אָמְרוֹ לְשׁוֹן עָבָר כִּי דְּבַר ה' כְּאִלּוּ נִתְקַיֵּם וְהָיָה.

פסוק טז

תִּפֹּל וְגוֹ' עַד וְגוֹ'. פָּסוּק זֶה וְשֶׁלְּאַחֲרָיו יְדַבֵּר כָּל אֶחָד עַל שְׁתֵּי הַכְּנָסוֹת לְאָרֶץ, אַחַת בִּימֵי מֹשֶׁה וְאַחַת בִּימֵי הַמָּשִׁיחַ, וְלָזֶה אָמַר הָעָנְיָנִים כְּפוּלִים.

פסוק יח

ה' יִמְלֹךְ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁלֹּא אָמְרוּ "ה' מָלַךְ", אָמְרוּ הֵם עַצְמָם הַטַּעַם "כִּי בָא" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה הַמִּשְׁפָּט אֶלָּא בְּאוּמָּה אַחַת, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה** וְגוֹ', כִּי לֹא יֵקַח מִזֶּה הַכְחָשַׁת כָּל הָאֱלֹהוֹת אֲשֶׁר אוּמּוֹת יַעַבְדוּ, וְלָזֶה אֵין מַלְכוּתוֹ נִכֶּרֶת לְעוֹלָם. מַה שֶּׁאֵין כֵּן לֶעָתִיד לָבֹא, כִּי יֵעָשֶׂה ה' מִשְׁפָּט בְּכָל הַגּוֹיִם, אָז יִהְיֶה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ "ה' יִמְלֹךְ".

אוֹ יִרְצֶה טַעַם אָמְרוֹ **יִמְלֹךְ** וְלֹא מָלַךְ, כִּי "בָא סוּס פַּרְעֹה" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כֻּלָּם הָיוּ בַּטְּבִיעָה כְּסוּס אֶחָד, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא נִמְלַט מֵהֶם עַד אֶחָד, כְּשֵׁם שֶׁיִּטְבַּע אָדָם אֶחָד יִטְבְּעוּ כֻּלָּם. וְהַן אֱמֶת, אִם הָיָה מַגִּיד לָעוֹלָם הַפְלָגַת וְעוֹצֶם הַנֵּס לְהַכִּיר הָעוֹלָם גְּדֻלַּת תִּגְבֹּרֶת פְּאֵר נְצָחוֹן וְהוֹד יְסוֹד אֱמוּנָתֵנוּ, אֲשֶׁר כָּל שׁוֹמְעָיו יִתְלַהֲבוּ וְיֹאמְרוּ: הָבוּ יָקָר כִּי הוּא זֶה אֲדוֹנֵינוּ מַלְכֵּנוּ, וּמֵעַתָּה יִהְיֶה ה' לְמֶלֶךְ, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָלְכוּ בַּיַּבָּשָׁה וְנִמְלְטוּ זוּלַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ "וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הָלְכוּ" וְגוֹ', וְלָהֶם לֹא יִשְׁמְעוּ הָאֱמוּת כִּי הֵם נוֹגְעִים בַּדָּבָר לְהְיוֹתוֹ אֱלֹהֵיהֶם.

פסוק כב

וַיַּסַּע מֹשֶׁה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, נְסִיעָה זוֹ עַל פִּי מֹשֶׁה נָסָעוּהָ, וּמִכָּאן וָאֵילָךְ עַל פִּי ה'.

פסוק כג

וַיָּבֹאוּ מָרָתָה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לִפְעָמִים יִקְרָא לָהּ מָרָתָה וְלִפְעָמִים מָרָה. וְנִרְאֶה כִּי שֵׁם הַמָּקוֹם הָיָה מָרָתָה, וְהַמַּעְיָן שֶׁל מַיִם שָׁבוּ לֹא הָיָה לוֹ שֵׁם מְיֻחָד.

וְאָמַר **וְלֹא יָכְלוּ לִשְׁתּוֹת מַיִם מִמָּרָה**, פֵּרוּשׁ, מֵהַמַּעְיָן שֶׁהָיָה בְּמָרָתָה, מִטַּעַם כִּי מָרִים הֵם. וְאַחַר כָּךְ חָזַר הַכָּתוּב לְגַלּוֹת לְךָ כִּי שֵׁם מָרָה שֶׁאָמַר הוּא שֵׁם שֶׁנִּקְבַּע לַמַּעְיָן הַהוּא אַחַר שֶׁמָּצְאוּ מֵימָיו מָרִים, קָרְאוּ הַכָּתוּב עַל שֵׁם הֶעָתִיד. וּלְדֶרֶךְ זֶה יָבֹא עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **כִּי מָרִים הֵם**, לְצַד שֶׁקְּרִיאַת שֵׁם מָרָה הוּא עַל הֶעָתִיד וְאָז עֲדַיִן לֹא נִקְרָא שְׁמָהּ מָרָה, וּכְאִלּוּ אָמַר "לִשְׁתּוֹת מַיִם מִמָּרָתָה", לָזֶה הֶצְרַךְ לוֹמַר **כִּי מָרִים הֵם**, וְהָבֵן.

פסוק כד

וַיִּלֹּנוּ וְגוֹ' לֵאמֹר. יְסַפֵּר הַכָּתוּב בְּגָנוּתָם כִּי בָּאוּ בְּרִיב, וְאֵין הַכָּתוּב מַקְפִּיד אֶלָּא עַל תְּלוּנוֹתָם, אֲבָל עַל פְּרָט אָמְרָם "מַה נִּשְׁתֶּה" לֹא יַקְפִּיד ה' אִם הָיוּ אוֹמְרִים כְּדֶרֶךְ שׁוֹאֵל חֶסְרוֹנוֹ.

פסוק כו

אִם שָׁמוֹעַ וגו'. פֵּרוּשׁ **אִם שָׁמוֹעַ** לְחוֹק וּמִשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׂם כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ, תִּזְכּוּ לִשְׁמוֹעַ בְּקוֹל ה', פֵּרוּשׁ מִפִּנּוּ יִתְבָּרֵךְ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים ד:לג) "הֲשָׁמַע עָם קוֹל אֱלֹהִים" וְגוֹ', וּמְבַשְּׂרִם שֶׁיִּזְכּוּ לְמַה שֶּׁזָּכוּ אַחַר כָּךְ, וַה' נָתַן לָהֶם שַׁבָּת וְדִינִים קוֹדֶם (סנהדרין נו:) לְנַסּוֹתָם אִם יִשְׁמְעוּ לְמִצְוֹות אֵלּוּ יְצַוֶּה הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ לְמַעְלָה **וְשָׁם נִסָּהוּ**, פֵּרוּשׁ, אִם יַעֲמוֹד בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה.

וְתִמְצָא שֶׁכָּאן רָמַז הַכָּתוּב אַרְבַּע מִצְוֹות: לִלְמוֹד וּלְלַמֵּד, לִשְׁמוֹר וְלַעֲשׂוֹת. כְּנֶגֶד לִלְמוֹד אָמַר **אִם שָׁמוֹעַ וגו' בְּקוֹל ה'** – זוֹ תַּלְמוּד תּוֹרָה, וְכָפַל הַשְּׁמִיעָה לְתַעֲם הַנִּזְכָּר, גַּם לְרָמוֹז לָהֶם שֶׁיִּהְיֶה עֵסֶק הַתּוֹרָה בְּחֵשֶׁק גָּדוֹל, שֶׁהֲגַם שֶׁעוֹדָנוּ לוֹמֵד יִתְאַוֶּה לִלְמוֹד עוֹד, וְזֶה יַגִּיד שֶׁאֵינוֹ שָׂבֵעַ וְקָץ בִּלְמוּדוֹ. וּכְנֶגֶד לְלַמֵּד אָמַר **וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבָּרְכָה (נדרים לז,א) מָה אֲנִי בְּחִנָּם אַף אַתָּה בְּחִנָּם, וְשִׁעוּר הַדְּבָרִים הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו יִתְבָּרַךְ לַעֲשׂוֹת הוּא עִם בְּרוּאָיו, שֶׁנָּתַן לָהֶם הַתּוֹרָה בְּחִנָּם – תַּעֲשֶׂה גַּם כֵּן אַתָּה. וּכְנֶגֶד מִצְוֹות עֲשֵׂה אָמַר **וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו**, וּכְנֶגֶד מִצְוֹות לֹא תַּעֲשֶׂה אָמַר **וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו** – לְשׁוֹן שְׁמִירָה הַצּוֹדֶקֶת עַל לֹא תַּעֲשֶׂה.

אֲשֶׁר שַׂמְתִּי וגו'. טַעַם שֶׁפֵּרַט לוֹמַר "אֲשֶׁר" וְגוֹ', נִתְכַּוֵּן לְבַל יֹאמְרוּ כִּי אֵינוֹ מַבְטִיחַ אֶלָּא שֶׁלֹּא לְהָבִיא עֲלֵיהֶם מַחֲלָה, אֲבָל אִם בָּאָה לְזוּלָתָם, בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כְּרָבָא וְאֵין כָּאן הַבְטָחָה, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְּמִצְרַיִם", וּלְכוּ וּרְאוּ מַעֲשֶׂה מִצְרַיִם, שֶׁהֲגַם שֶׁהֵבִיא ה' כַּמָּה מַחֲלוֹת הָיָה ה' מַגְבִּיל לַמַּכָּה לְבַל תִּגַּע בָּהֶם, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאֲפִלּוּ בִּשְׁעַת חֲרוֹן אַף יַפְלִיא ה' לָהֶם חַסְדּוֹ וְיַצִּילֵם ה'.

כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ. פֵּרוּשׁ, לְצַד חוֹלָאִים שֶׁאֵינָם בִּידֵי שָׁמַיִם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבָּרְכָה (כתובות ל,א) הַכֹּל בִּידֵי שָׁמַיִם חוּץ מִצְנִים וּפַחִים. לָזֶה אָמַר **כִּי אֲנִי ה' רֹפְאֶךָ**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיִּקָּרֶה לְךָ מִקָּרֶה מֵהֶם, אֲנִי אֶרְפָּאֲךָ מֵהֶם.

פרק טז

פסוק ב

וַיִּלֹּנוּ וגו' בַּמִּדְבָּר. פֵּרוּשׁ, כִּי תְּלוּנָתָם הָיְתָה עַל הֲבִיאָם דֶּרֶךְ מִדְבָּר, כִּי יָדוּעַ הָיָה דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּנַעַן כִּי יֶשְׁנוֹ לְבַד דֶּרֶךְ זֶה, וְזוֹ תְּלוּנָתָם שֶׁהֲבִיאוּם דֶּרֶךְ מִדְבָּר. וְהַדָּבָר הָיָה מֵאֵת ה' לְסִבּוֹת עֲצוּמוֹת יְדוּעוֹת, וְיִשְׂרָאֵל חָשְׁבוּ כִּי מֹשֶׁה הוּא שֶׁנִּתְחַכֵּם לַהֲבִיאָם דֶּרֶךְ זֶה לְסִבָּה יְדוּעָה.

פסוק ג

בְּיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. פֵּרוּשׁ, כִּי אִם הָיוּ בְּמִצְרַיִם וְהָיוּ מְמָאָנִים לָצֵאת, מַה הָיָה הַדָּבָר? הָיוּ מַתִּים הֲרוּגֵי ה', לָזֶה אָמְרוּ כִּי הֵם בּוֹחֲרִים שֶׁהָיָה ה' מְמִיתָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל מֵיאוּנָם, וְלֹא יוֹדוּ לָצֵאת, וְיָמוּתוּ בָּרָעָב, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איכה ד:ט) "טוֹבִים הָיוּ חַלְלֵי חֶרֶב מֵחַלְלֵי רָעָב". **בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר וְגוֹ'**. מִכָּאן אַתָּה לָמֵד כִּי מְדַבְּרֵי לָשׁוֹן הָרַע זֶה הֵם אוֹתָם שֶׁלֹּא הָיוּ עֲלֵיהֶם עוֹל סְבָלוֹת מִצְרַיִם וְהֵם הַשּׁוֹטְרִים, כִּי הַמְּעֻנִּים סוֹבְלֵי עוֹל הַגְּלוּת לַחְמָא עַנְיָא אָכְלוּ בְּמִצְרַיִם. וְאוּלַי שֶׁהֵם הָרְשׁוּמִים בָּרֶשַׁע, הוּא דָּתָן וַאֲבִירָם.

בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וּבְאֶמְצָעוּת הַבָּשָׂר הָיוּ אוֹכְלִים לֶחֶם לְשׂוֹבַע, כִּי הָיָה לָהֶם הַבָּשָׂר לְלַפֵּת בּוֹ אֶת הַפַּת.

אוֹ יִרְצֶה, כִּי מִלְּבַד שֶׁכְּבָר אָכְלוּ לֶחֶם, פֵּרוּשׁ, סְעוּדָתָם, הָיוּ מוֹסִיפִין לֶאֱכוֹל בָּשָׂר עַל הַשּׂוֹבַע. וְאוּלַי שֶׁדִּקְדְּקוּ בְּאָמְרָם **עַל סִיר** וְגוֹ', וְלֹא אָמְרוּ "בְּאָכְלֵנוּ בָּשָׂר" וְגוֹ', לְרָמוֹז כִּי לֹא הָיוּ אוֹכְלִים שֶׁנִּתְבַּשֵּׁל וְשָׁהָה, כִּי זֶה יִפְגֹּם טַעְמוֹ, אֶלָּא שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים עַל הַסִּיר לְאָכְלוֹ בְּעֵת גְּמַר בִּשּׁוּלוֹ. וְרָמְזוּ לוֹ בְּדִבְרֵיהֶם כִּי הֶגֶם שֶׁיֹּאמַר לָהֶם שֶׁחָטוּ מִמְּקֻנֵיכֶם וְאִכְלוּ בָּשָׂר, זֶה לֹא יַסְפִּיק בְּתָמִידוּת כַּאֲשֶׁר הָיוּ רְגִילִים לֶאֱכוֹל תָּמִיד לֶחֶם וּבָשָׂר.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב לְמַה שֶׁקָּדַם לוֹמַר "כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מִן הַסְּתָם לֹא תִהְיֶה כָּל הָעֵדָה בְּגֶדֶר שֶׁוֶּה בְּתִלּוּנָתָם נֶגֶד ה' וְנֶגֶד נְבִיאוֹ, וְלָזֶה רָשַׁם ה' שְׁתֵּי טְעָנוֹת כְּנֶגֶד שְׁתֵּי כִּתּוֹת שֶׁהָיוּ בְּיִשְׂרָאֵל, אַחַת תּוֹבַעַת בָּשָׂר וְאַחַת תּוֹבַעַת לֶחֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סִיר הַבָּשָׂר** – זוֹ כַּת הַפְּרִיצִים שֶׁבָּהֶם, וְהִתְחִיל הַכָּתוּב בִּדְבָרִים אֵלּוּ כִּי בַּקַּלְקָלָה מַתְחִילִין מִן הַצַּד, וְאַחַר כָּךְ אָמַר "בְּאָכְלֵנוּ לֶחֶם לָשׂבַע" כְּנֶגֶד הַתּוֹבְעִים לֶחֶם לֶאֱכֹל, כִּי הָיוּ רוֹאִים עַצְמָן בְּאֶרֶץ לֹא עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא הָיוּ מוֹשְׁלִים בְּרוּחָם לְהַמְתִּין עַד שֶׁיִּתֵּן לָהֶם רַבָּם מְנָתָם.

פסוק ד

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הִנְנִי וְגוֹ'. לֹא אָמַר הַכָּתוּב "לֵאמֹר". גַּם הִתְחִיל לְדַבֵּר נוֹכַח וְסִיֵּם נִסְתָּר "וְיָצָא הָעָם" וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עה,א) כִּי הַמָּן הָיָה יוֹרֵד לַצַּדִּיקִים פֶּתַח אָהֳלוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לָצֵאת אַחֲרָיו, וְלִשְׁאָר הָעָם הָיָה יוֹרֵד בְּמָקוֹם אַחֵר וְהָיוּ יוֹצְאִים לִלְקוֹט, וְהוּא אָמְרוֹ **הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ בְּאֵין צֹרֶךְ לָצֵאת לִלְקוֹט, אֲבָל הָעָם יֵצְאוּ וְיִלְקְטוּ. כְּנֶגֶד מַה שֶׁלֹּא בָּטְחוּ וְקָדְמוּ לִשְׁאוֹל יַשִּׂיגוּהוּ בְּטוֹרַח.

וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר בְּתְחִלַּת נְבוּאָה זוֹ "לֵאמֹר", לְצַד כִּי עֲדַיִן יְצִוֵּהוּ פַּעַם שְׁנִיָּה כָּל הַדְּבָרִים בַּפָּרָשָׁה שֶׁאַחַר זוֹ, אֶלָּא שֶׁהַקְּדִים הַדְּבָרִים לְמֹשֶׁה לִמְצוֹא בְּפִיו מַעֲנֶה, וְתֵכֶף וּמִיָּד הֻשְׁוְוָה שֶׁהַנְּבוּאָה נֶאֱמְרָה לוֹ כְּהֶרֶף עַיִן, וְתֵכֶף וּמִיָּד "וְהִנֵּה כְּבוֹד ה'":

לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ וְגוֹ'. כִּי לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם לֹא יִצְטָרֵךְ שׁוּם תִּקּוּן, וּבָזֶה יִהְיוּ פְּנוּיִם מִכֹּל, וְאֶרְאֶה הֲיֵלֵךְ וְגוֹ'.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ טַעַם **דָּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְמַעַן אֲנַסֶּנּוּ**, כְּשֶׁיִּהְיֶה צָרִיךְ לוֹ בְּכָל יוֹם לְמְזוֹנוֹתָיו:

פסוק ה

וְהָכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ. פֵּרוּשׁ, כִּי הַהֲבָאָה עַצְמָהּ בִּכְלַל הַהֲכָנָה, וּצְרִיכִין לַהֲכִינָהּ מִיּוֹם שִׁשִּׁי, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבִיאוּ בְּשַׁבָּת, וְהוּא מַאֲמַר מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל (שמות טז:כט) "אַל יֵצֵא אִישׁ מְמְקוֹמוֹ" וְגוֹ'.

פסוק ו

עֶרֶב וִידַעְתֶּם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל דִּבְּרוּ בְּדֶרֶךְ הַחְלָטַת הַמְּנִיעָה שֶׁיִּמְצְאוּ בָּשָׂר בַּמִּדְבָּר, בְּאָמְרָם "מִי יִתֵּן מוּתֵנוּ" וְגוֹ', וְלֹא שָׁאֲלוּ הַדָּבָר קוֹדֶם זֶה – יַגִּיד כִּי הָיָה לָהֶם הַדָּבָר בִּלְתִּי אֶפְשָׁר. לָזֶה אָמַר לָהֶם "עֶרֶב וִידַעְתֶּם כִּי ה'" וְגוֹ', כִּי עַד עַתָּה אֵינְכֶם יוֹדְעִים הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מַה נּוֹרָא מַעֲשָׂיו, וְלֹא לְקַחְתֶּם יְדִיעָה מֵהַמַּסּוֹת הַגְּדוֹלוֹת כִּי כֹל יָכוֹל, עַכְשָׁיו מֻחְדָּשׁ תַּכִּירוּהוּ. וְכֵנוֹת דְּבָרָיו הוּא לְשֶׁבֶט מוּסָר, כִּי טַח מֵרְאוֹת עֵינֵיהֶם וְגוֹ' (ישעיהו מד:יח). וְטַעַם שֶׁלֹּא תְּלָה הַיְדִיעָה אֶלָּא בְּמַעֲשֵׂה עֶרֶב וְלֹא בְּמַעֲשֵׂה בֹּקֶר, לְצַד שֶׁהוּא הַמַּפְלִג אֶצְלָם בַּמְּנִיעָה. וְאָמַר **וִידַעְתֶּם** בְּתוֹסֶפֶת וְאי"ו, לוֹמַר מִלְּבַד שֶׁתּוּסַר יִרְאַת מָוֶת בָּרָעָב, אֶלָּא שֶׁיִּהְיֶה בְּדֶרֶךְ מֻפְלָא כְּמַעֲשֵׂה ה' הַנּוֹרָא הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

פסוק ז

וּבֹקֶר וּרְאִיתֶם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ בֹּקֶר הוּא מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגוֹ' וְהִנֵּה כְבוֹד ה'" (שמות טז:ט-י), וְעִנְיַן זֶה הָיָה בְּיוֹם שֵׁנִי. וּלְפִי זֶה טַעַם אָמְרוֹ **וּרְאִיתֶם** בְּתוֹסֶפֶת ו', פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד דְּבָרוֹ אֲשֶׁר יְדַבֵּר לָכֶם עַל יָדִי, עוֹד יַעֲשֶׂה ה' לָכֶם דָּבָר שֶׁיִּרְאֶה לָכֶם אֶת כְּבוֹדוֹ. אוֹ יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וּבֹקֶר** כִּי גַּם בֹּקֶר יֵדְעוּ כִּי ה' וְגוֹ', וְהִיא נִמְשֶׁכֶת לְמַעְלָה עִם אָמְרוֹ "עֶרֶב וִידַעְתֶּם וְגוֹ' וּבֹקֶר", וְאָמְרוֹ "וּרְאִיתֶם" הוּא תְּחִלַּת עִנְיָן, וּכְפִי זֶה אֶפְשָׁר כִּי בּוֹ בַּיּוֹם רָאוּ כְּבוֹד ה'.

פסוק ח

וַיֹּאמֶר וְגוֹ' בְּתֵת וְגוֹ'. לֶהֱיוֹת שֶׁבַּתְּחִלָּה אָמַר הַדְּבָרִים סְתוּמִים עֶרֶב וָבֹקֶר, וְלֹא אָמַר מַה יִּהְיֶה עֶרֶב וָבֹקֶר, לָזֶה חָזַר וּפֵרֵשׁ מַה שֶּׁאָמַר "עֶרֶב וִידַעְתֶּם" הַיְדִיעָה הִיא בְּתֵת ה'.

פסוק ט

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן. פְּסוּק זֶה אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה בְּיוֹם רִאשׁוֹן עַצְמוֹ שֶׁדִּבֶּר אֲלֵיהֶם "עֶרֶב וִידַעְתֶּם". אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה לְמֻחָרָתוֹ, וּמַה שֶּׁאָמַר לָהֶם "עֶרֶב וִידַעְתֶּם" אֵינוֹ חוֹזֵר עַל עֶרֶב שֶׁל אוֹתוֹ יוֹם, אֶלָּא עֶרֶב שֶׁל זְמַן שֶׁיִּתֵּן ה' לָהֶם, כְּאָמְרוֹ "בְּתֵת ה'" וְגוֹ', וּלְאַפּוּקֵי בֹּקֶר.

פסוק י

וַיְהִי כְּדַבֵּר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, שֶׁהָיָה ה' כְּיוֹשֵׁב וּמְצַפֶּה שֶׁיִּפְנוּ אֵלָיו, וְתֵכֶף לִדְבָרוֹ נִרְאָה כְּבוֹד ה' בֶּעָנָן.

פסוק יא

וַיְדַבֵּר וְגוֹ' לֵאמֹר שָׁמַעְתִּי וְגוֹ' דַּבֵּר וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה אָמַר תֵּיבַת **לֵאמֹר** בְּפָסוּק רִאשׁוֹן, וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר אַחַר כָּךְ "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאִם נִתְכַּוֵּן שֶׁגַּם פֵּרֵט זֶה שֶׁאָמַר לוֹ "שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנוֹת" וְגוֹ' "אֱמָרֵנוּ לְיִשְׂרָאֵל, אִם כֵּן לָמָּה הוּצְרַךְ לוֹמַר עוֹד אַחַר כָּךְ "דַּבֵּר"? וְנִרְאֶה לוֹמַר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ד,א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל הָאוֹמֵר דָּבָר לַחֲבֵרוֹ הֲרֵי הוּא בְּבַל תֹּאמַר עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ לֵאמֹר, וְהִנֵּה כְּשֶׁדִּבֵּר ה' לְמֹשֶׁה וְאָמַר לוֹ **שָׁמַעְתִּי** וְגוֹ' הֵם דִּבְרֵי ה' לְמֹשֶׁה, וְעִנְיַן זֶה הוּא בְּבַל תֹּאמַר, לָזֶה אָמַר לוֹ ה' **לֵאמֹר**. וְהִנֵּה אֵין הֶכְרֵחַ בָּזֶה שֶׁחַיָּב לוֹמַר אֶלָּא רְשׁוּת הוּא שֶׁמַּרְשֶׁהוּ לוֹמַר לִשְׁלֹל בַּל תֹּאמַר, וְהַדָּבָר בְּיָדוֹ לְהוֹדִיעַ דְּבַר ה' זֶה אֲלֵיהֶם, וּכְשֶׁרָצָה ה' שֶׁיְּדַבֵּר אֵלָיו דְּבָרִים שֶׁנּוֹגְעִים לְיִשְׂרָאֵל, אָמַר "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" כִּי מִכָּאן וְאֵילָךְ הֵם דְּבָרִים שֶׁאֲנִי מְחַיֶּבְךָ לְדַבְּרָם, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁשָּׁנָה ה' אֶת דְּבָרוֹ, כִּי מְקוֹדֶם דִּבֵּר דֶּרֶךְ נִסָּתֹר עַל יִשְׂרָאֵל כְּאִלּוּ מְדַבֵּר דְּבָרִים בֵּינוֹ לְבֵין מֹשֶׁה אֶלָּא שֶׁהִרְשָׁהוּ לְסַפֵּר לְיִשְׂרָאֵל. וּכְשֶׁיֹּאמַר לְיִשְׂרָאֵל צָרִיךְ לְדַבֵּר לָהֶם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ כִּי ה' אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁשָּׁמַע תְּלוּנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לֹא שֶׁהוּשְׁלַח מֵהּ' לוֹמַר לָהֶם מִשְׁמוֹ שֶׁשָּׁמַע וְגוֹ', וּמַאֲמָר שֵׁנִי אָמַר אֲלֵיהֶם דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִשְׁמִי בִּשְׁלִיחוּת, "בֵּין הָעַרְבַּיִם תֹּאכְלוּ". וְטַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר תֵּבַת "לֵאמֹר", נִתְכַּוֵּן שֶׁיֹּאמַר לָהֶם מִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב, דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָהֶם בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר**, וּמְשַׁמֶּשֶׁת תֵּבַת "לֵאמֹר" בִּמְקוֹם כֹּה אָמַר ה'. גַּם בָּזֶה יֻצְדַּק גְּמַר הַדְּבָרִים שֶׁאָמַר **אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם**, וְזוֹלַת "לֵאמֹר" יִשָּׁמַע הַדָּבָר שֶׁחָס וְשָׁלוֹם עַל מֹשֶׁה.

פסוק טו

וַיֹּאמְרוּ אִישׁ וְגוֹ' מָן וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה כַּוָּנַת הַכָּתוּב בָּזֶה. וְאוּלַי כִּי בִּרְאוֹתָם אוֹתוֹ הִזְמִין ה' לְפִיהֶם בִּמְקוֹם שֶׁיֹּאמְרוּ "מַה הוּא" אָמְרוּ "מָן הוּא", וְזֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר קָבַע לוֹ ה' וְשָׁם שְׁמוֹ בְּפִי יִשְׂרָאֵל, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז,ב) "אֲשֶׁר שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ" שֶׁיְּכוֹנוּ לַשֵּׁמוֹת אֲשֶׁר קָרָא לָהֶם הַבּוֹרֵא. וְאָמְרוֹ **כִּי לֹא יָדְעוּ** נָתַן הַכָּתוּב טַעַם הַמְצָאַת הַשֵּׁם

לְפִיהֶם, הוּא לְצַד שֶׁלֹּא יָדְעוּ מַה הוּא, וּמֵאֶמְצָעוּת זֶה נָפַל אֵלֶיהָ בְּפִיהֶם. וְאוּלַי כִּי מִזֶּה נִתְחַכְּמוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקָרְאוּ שְׁמוֹ מָן, דִּכְתִיב (שמות טז:לא) "וַיִּקְרְאוּ בֵית יִשְׂרָאֵל שְׁמוֹ מָן", שֶׁהִשְׂכִּילוּ בְּתֹבֶת מָן שֶׁאֵינָהּ מִן הָרָגִיל בַּנִּדְבָר, וְאֵין זֶה אֶלָּא רוּחַ ה' דִּבֵּר וּמִלָּתוֹ עַל לְשׁוֹנָם כִּי זֶה שְׁמוֹ.

פסוק טז

אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ. פֵּרוּשׁ, לְפִי שִׁיעוּר בְּנֵי בֵיתוֹ, אִם רַבִּים אִם מְעַטִּים. וְאָמַר **אָכְלוֹ**, כִּי אֲכִילַת כּוּלָּן תַּחְשֹׁב אֲכִילַת הָאִישׁ הַתָּלוּי בּוֹ, וְהָעֵד עַל זֶה מַה שֶּׁאָמַר אַחַר כָּךְ "וַיְמַדּוּ בָעֹמֶר וְגוֹ' אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ" וְגוֹ', וְחָזַר לוֹמַר כַּמָּה יִקְחוּ לְכָל אֶחָד "עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת", וְחָזַר לוֹמַר **מִסְפַּר** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ הֶפְרֵשׁ בֵּין קָטָן לְגָדוֹל אֶלָּא מִסְפַּר הַנְּפָשׁוֹת, כִּי כּוּלָּם יִשְׁווּ בַּאֲכִילַת הַמָּן. וְאָמְרוֹ **לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּאָהֳלוֹ אִישׁ אוֹ אִשָּׁה שֶׁאֵין מְזוֹנוֹתֵיהֶם עָלָיו וְהֵם בִּשְׁכוּנָתוֹ, שֶׁגַּם לָהֶם יִקַּח הָאִישׁ. וּדְרָשַׁת רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עה,א) תְּאֵיר עֵינַיִם בְּנִפְלְאוֹת ה'.

פסוק יט

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגוֹ'. אוּלַי כִּי מִצְוָה זוֹ מֹשֶׁה מֵעַצְמוֹ דָּן אוֹתָהּ, לֶהֱיוֹת שֶׁרָאָה כִּי ה' נוֹתֵן לָהֶם דִּבֶּר יוֹם בְּיוֹמוֹ, זֶה יַגִּיד כִּי אֵין יוֹם אֶחָד מֵכִין לַחֲבֵרוֹ, וְהֵבִין דָּבָר מִתּוֹךְ דָּבָר וְאָסַר לָהֶם. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב "וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה", וְקָשֶׁה, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיּוֹתִירוּ" וְגוֹ' וַאֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁלֹּא שָׁמְעוּ.

עוֹד לָמָּה לֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וְלֹא שָׁמְעוּ וַיּוֹתִירוּ", וַאֲנִי יוֹדֵעַ כִּי לֹא שָׁמְעוּ לַמַּשְׁמִיעַ? וְלִדְבָרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן פֵּרוּשׁ **וְלֹא שָׁמְעוּ** – לְמָה שֶׁנִּתְחַכֵּם וְאָסַר לָהֶם מִדַּעְתּוֹ. וּלְדֶרֶךְ זֶה יְדַיֵּק גַּם כֵּן אָמְרוֹ בַּמַּאֲמָר הַקּוֹדֵם לָזֶה "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'", מַה שֶּׁלֹּא אָמַר כֵּן בְּמָה שֶׁלְּפָנֵינוּ. וְטַעַם שֶׁהִבְאִישׁ וַיָּרֶם תּוֹלָעִים, שֶׁהִסְכִּים ה' עַל יָדוֹ שֶׁהִצְדִּיק בִּסְבָרָתוֹ סְבָרַת חָכָם עַדְיִף מִנָּבִיא.

וַאֲפָשַׁר לוֹמַר כִּי לְעוֹלָם מִפִּי הַגְּבוּרָה נֶאֱמְרָה לוֹ מִצְוָה זוֹ, אֶלָּא לְצַד שֶׁכְּבָר אָמַר "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'", סָמַךְ שֶׁכָּל עִנְיַן פְּרָטֵי דִּינֵי הַמָּן נִמְשָׁךְ לְמָה שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'", וְהֵם לֹא הִשְׂכִּילוּ כַּוָּנָתוֹ וְחָשְׁבוּ כִּי הוֹרָאָתוֹ הוֹרָאַת חָכָם לֹא הוֹדְעַת נָבִיא.

פסוק כ

וַיָּרֶם תּוֹלָעִים וְגוֹ'. טַעַם שֶׁהִקְדִּים "וַיָּרֶם" וְגוֹ' לְ"וַיִּבְאַשׁ", לְצַד שֶׁהָרַמַת הַתּוֹלָעִים תִּמְצֵא בַּמִּין הַמָּתוֹק וְלֹא יְבָאַשׁ, כִּי אֵין הַסֵּרָחוֹן רָגִיל בַּדְּבָרִים הַמְּתוּקִים כִּרְגִילוּת הֲוָיַת הַתּוֹלָעִים, וּמִן זֶה טַעֲמוֹ כְּצַפִּיחִת בְּדְבַשׁ, וְלָזֶה אָמַר **וַיָּרֶם תּוֹלָעִים**, וְלֹא דֵּי זֶה אֶלָּא **וַיִּבְאַשׁ**.

וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לְפֵרוּשֵׁנוּ זֶה, אָמְרוֹ (שמות טז:כד) "וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא הָיְתָה בּוֹ", פֵּרוּשׁ, לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא הִבְאִישׁ, אֶלָּא אֲפִלּוּ רִמָּה הָרְגִילָה לִהְיוֹת בְּלֹא סִרְחוֹן לֹא הָיְתָה בּוֹ. וְאִם לֹא יָרוּם תּוֹלָעִים עַד שֶׁכְּבָר הִבְאִישׁ, אַחַר שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וְלֹא הִבְאִישׁ" אֵין צֹרֶךְ לוֹמַר עוֹד "וְרִמָּה" וְגוֹ'.

וְהִנֵּה רָאִיתִי לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁלֹּא פֵּרְשׁוּ כִּדְבָרֵינוּ, וְאוּלַי כִּי יִסְבְּרוּ שֶׁעַל כָּל פָּנִים הַגְדָּלַת הַתּוֹלָע יַקְדִּים לָהּ קְצַת מֵהַהַבְאָשָׁה שֶׁמִּמֶּנּוּ תִּתְהַוֶּה, הֶגֶם שֶׁלֹּא יִבָּאֵשׁ הַמָּתוֹק.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז יִרְצֶה כִּי אֵין תּוֹלָע גָּדֵל אֶלָּא מֵהַנִּבְאָשׁ. וְהִנֵּה מָצִינוּ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס רַע – בִּישׁ, וּבְחִינַת הָרַע וְיִסּוֹדוֹ הוּא עֲבוּר פִּי הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, וְאָדָם כִּי יֶחֱטָא יָרוּם תּוֹלָעִים, וְהוּא סוֹד גְּדִילַת תּוֹלָעִים מֵהַפֵּרוֹת וַאֲוִיר הָאֲדָמָה אַחַר חֵטְא הָאָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּרֶם תּוֹלָעִים** הַטַּעַם הוּא לְצַד "וַיִּבָּאֵשׁ", שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ בְּחִינַת הָרַע שֶׁהִנִּיחוּהוּ הֶפֶךְ מִצְוֹת הַתּוֹרָה, וְלָזֶה כְּשֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה הַנִּיחוּ אוֹתוֹ וְגוֹ' עַד הַבֹּקֶר, אָמַר הַכָּתוּב "וַיַּנִּיחוּ אוֹתוֹ עַד הַבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה וְלֹא הִבְאִישׁ וְרִמָּה לֹא" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא נָגַע בּוֹ בְּחִינַת הָרַע, וְזֶה "וְרִמָּה לֹא הָיְתָה", וּכְמוֹ כֵן הַצַּדִּיקִים אֲשֶׁר לֹא יִטְעִימוּ נַפְשָׁם מִבְּחִינַת הָרַע לֹא יַתְלִיעוּ. וְצֵא וּלְמַד מַעֲשֶׂה רַבִּי אֶלְיֶעֶזֶר בַּר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי עָלָיו הַשָּׁלוֹם (בבא מציעא פד:) כִּי תּוֹלָע אֶחָד לִבַּד גְּדַל בְּאָזְנוֹ לְצַד בְּחִינַת הָרַע אֲשֶׁר נָגַע שָׁם:

פסוק כב

וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה וְגוֹ'. מִכָּאן מַשְׁמַע שֶׁלֹּא הוֹדִיעָם קוֹדֶם דְּבַר ה'. וְקָשֶׁה, אֵיךְ יִכְבּוֹשׁ חָס וְשָׁלוֹם נְבוּאָתוֹ, וְלִמְדוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ (סנהדרין פט,א) דִּין נָבִיא הַכּוֹבֵשׁ נְבוּאָתוֹ וְכוּ' חָס וְשָׁלוֹם, וּמַה גַּם בְּהַגָּדַת מִצְוָה לְקַיֵּם יִשְׂרָאֵל רְצוֹן הַמֶּלֶךְ שֶׁיֵּשׁ בָּזֶה שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: כּוֹבֵשׁ נְבוּאָה וְעֵקִירַת הַמִּצְוָה. וְאֵין לוֹמַר כִּי חָס וְשָׁלוֹם שָׂכַח מִצְוַת ה', אִם כֵּן נָחוּשׁ לוֹ גַּם כֵּן שֶׁשָּׂכַח מִמַּה שֶּׁנִּצְטַוָּה וַעֲדַיִן שָׂכוּחַ חָס וְשָׁלוֹם, וּמַה גַּם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לְעַכֵּב זְמַן מַה לִישָּׂכַח וְתֵכֶף וּמִיָּד הָיָה לוֹ לְהַגִּיד נְבוּאָתוֹ, וְגַם קָשֶׁיא לֵאלֹהֵינוּ לָמָּה לֹא הִזְכִּירוֹ כְּשֶׁיָּדַע בּוֹ שֶׁשָּׂכַח, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עַצְמָהּ הָיָה לוֹ לְהַזְכִּירוֹ וְלֹא הָיָה מַנִּיחוֹ שָׂכוּחַ עַד שִׁבְעָה יָמִים שֶׁהוּזְכַּר מֵעַצְמוֹ.

אֲבָל מֹשֶׁה רַבֵּנוּ טַעְמוֹ וְנִמּוּקוֹ עִמּוֹ, וּבְמֶתֶק לְשׁוֹנוֹ הֵשִׁיב תְּשׁוּבָה כִּרְאוֹי מוּצָק (איוב לז:יח) בְּאָמְרוֹ **הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת** וְגוֹ'. כָּאן בְּנֹעַם דְּבָרָיו הִשְׁמִיט תֵּבַת "לֵאמֹר", רָמַז כִּי לֹא דִּבֶּר לוֹ ה' לֵאמֹר לָהֶם, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן הַדָּבָר בְּבַל תֹּאמַר כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא ד,א) וּכְתַבְנוּהוּ בְּפָסוּק (שמות טז:יא) "וַיְדַבֵּר וְגוֹ' שָׁמַעְתִּי" וְגוֹ', וְזֶה הוּא טַעְמוֹ שֶׁלֹּא הוֹדִיעָם קֹדֶם. וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן לְדִבְרֵי מֹשֶׁה ה' מְעִידוֹ בְּנוֹסַח הַנְּבוּאָה כְּשֶׁאָמַר לוֹ (שמות טז:ה) "וְהָיָה בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי" וְגוֹ' תִּמְצָא שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ ה' שָׁם "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וְלֹא תֵּבַת

"לֵאמֹר", הֲרֵי סָתַם הַדָּבָר בְּפָנָיו שֶׁאֵין לוֹ שְׁלִיחוּת בְּמִצְוָה זוֹ לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא שֶׁאָמַר הוּא אַחַר מַעֲשֶׂה שֶׁלָּקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה וּבָאוּ לְפָנָיו, גִּלָּה לָהֶם הַדָּבָר וְאָמַר לָהֶם שֶׁלֹּא הָיָה אֶצְלוֹ אֶלָּא בְּדֶרֶךְ סוֹד נִמְסְרוּ לוֹ הַדְּבָרִים וְלֹא לְאָמְרָם.

וְיֵשׁ לָנוּ לָתֵת לֵב כְּפִי זֶה, מִי הִתִּיר לוֹ לֵאמֹר לָהֶם כָּל מִצְוֹוֹת הָאֲמוּרוֹת בִּדְבָרָיו, שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לוֹ "דַּבֵּר" וְלֹא "לֵאמֹר"?

וְנִרְאֶה כִּי נִתְחַכֵּם מֹשֶׁה בַּחֲקִירַת חָכָם לָמָּה לֹא רָצָה ה' שֶׁיֹּאמַר הַדְּבָרִים לְיִשְׂרָאֵל, וְהִשְׂכִּיל כִּי טַעְמוֹ הוּא שֶׁחָפֵץ ה' לִנְטֹעַ בָּהֶם נֶטַע אֱמוּנַת וְהַצְדָּקַת מִצְוֹת שַׁבָּת שֶׁתִּהְיֶה קַבָּלָתָהּ וִידִיעָתָהּ מִמֶּנּוּ אֵל עֶלְיוֹן שֶׁלֹּא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ תְּחִלָּה, אֶלָּא כְּשֶׁיֵּצְאוּ לִלְקֹט כְּמִנְהָגָם שִׁעוּר הָרֶגֶל לְיוֹמוֹ וְיִמְּדוּ וְיִמְצְאוּ פִּי שְׁנַיִם מֵהָרֶגִיל יוֹם יוֹם, יִרְאוּ רְאִיָּה חוּשִׁיִּת וְשִׂכְלִיִּית כִּי ה' מְצַוֶּה לָהֶם לְבַל יִטְרְחוּ בְּיוֹם שַׁבָּת וּמַזְמִין לָהֶם מִיּוֹם שִׁשִּׁי צֹרֶךְ יוֹם שְׁבִיעִי, כְּדֵי שֶׁבָּזֶה תִּהְיֶה מִצְוָה זוֹ אֶצְלָם מְקֻבֶּלֶת בְּתוֹסֶפֶת קַבָּלַת הָרְצוֹן וּמוֹרָא גָּדוֹל מֵעֲבוֹר עָלֶיהָ לְצַד שֶׁמַּעֲלָתָהּ גְּדוֹלָה, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כה,יא) שָׁקוּל שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְלָזֶה לֹא צִוָּה לָהֶם תְּחִלָּה עַל הַשַּׁבָּת מֹשֶׁה כְּדֵי שֶׁלֹּא יְכַוְּנוּ לְהַרְבּוֹת בַּלְּקִיטָה וְיִלְקְטוּ כְּמִשְׁפָּט יוֹם יוֹם וְיֵעָשֶׂה לָהֶם הַנֵּס לִמְצֹא בְּכִפְלַיִם, אֵין זֶה אֶלָּא מַעֲשֶׂה אֱלֹהִים אֲשֶׁר יְשִׂיחֵם לִשְׁמֹר שַׁבָּת.

וְאִם תֹּאמַר: סוֹף כָּל סוֹף יְצִוָּה לָהֶם מֹשֶׁה עַל הַשַּׁבָּת, וְיֹאמַר לָהֶם כִּי לֹא יִלְקְטוּ אֶלָּא כְּשִׁעוּר זֶה הָרֶגִיל כְּדֵי לְהַכִּיר הַדָּבָר, אֵין זֶה מֻהַמּוּסָר לַהֲבִינָם כִּי צְרִיכִין נַס לְהַצְדִּיק דִּבְרֵי מֹשֶׁה, לָזֶה עָשָׂה ה' דָּבָר חָכְמָה.

וְעוֹד, אִם הָיָה מַקְדִּים הַמִּצְוֹוֹת עַל יְדֵי מֹשֶׁה, עָדַיִן יֵשׁ מָקוֹם לִטְעוֹת, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמִנָחוֹת פֶּרֶק רַבִּי יִשְׁמָעֵאל (מנחות סה,א), כְּשֶׁנִּטְפַּל רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי לַבַּיְתוֹסִין הָאֲרוּרִים וְאָמַר לָהֶם: "עֲצֶרֶת אַחַר הַשַּׁבָּת מְנַיִן לָכֶם?" וּפִטְפֵּט כְּנֶגְדּוֹ זָקֵן אֶחָד מֵהֶם וְאָמַר לוֹ: "מֹשֶׁה אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל הָיָה וְיוֹדֵעַ עֲצֶרֶת יוֹם אֶחָד הוּא, עָמַד וְתִקְּנָהּ אַחַר הַשַּׁבָּת כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מִתְעַנְּגִין שְׁנֵי יָמִים", עַד כָּאן. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם וְזֶה לְשׁוֹנָם: עָמַד וְתִקְּנָהּ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִסְכִּים עַל יָדוֹ, עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי יֵשׁ טוֹעִים שֶׁהֲגַם שֶׁתִּהְיֶה הַמִּצְוָה מִפִּי מֹשֶׁה יַסְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל יָדוֹ, אִם כֵּן יֵשׁ הֶפְרֵשׁ לְהַקְדֵּמַת יְדִיעַת הַמִּצְוָה מִנְּסִיוֹן אֵל עֶלְיוֹן. לָזֶה לֹא צִוָּה ה' לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לְיִשְׂרָאֵל דָּבָר זֶה, וּמֵעַתָּה אַחַר שֶׁיָּצְתָה הַמַּחְשָׁבָה אֲשֶׁר חָשַׁב אֱלֹהִים וְהִכִּירוּ יִשְׂרָאֵל הַדָּבָר תְּחִלָּה, אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה **הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה'** אֵלַי **שַׁבָּתוֹן שַׁבַּת קֹדֶשׁ**.

וְאִם תֹּאמַר, לָמָּה לֹא הוֹעִיל הַהֶכֵּר לְהַשִּׂיג בּוֹ יְדִיעַת שַׁבָּת, וְהַצְרַךְ מֹשֶׁה לוֹמַר לָהֶם הַדְּבָרִים? הִנֵּה זוֹלַת דִּבְרֵי מֹשֶׁה יִטְעוּ וְיֹאמְרוּ אוּלַי נִגְמְרָה יְרִידַת הַמָּן, וְלָזֶה נָתַן לָהֶם ה'

שֶׁלֹּא כַּסֵּדֶר הָרָגִיל. לְזֶה אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה **הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגוֹ', וְלֹא לְסִבָּה אַחֶרֶת, וְיֵכַר הַדָּבָר לָהֶם בְּהֶחְלֵט כְּשֶׁיֵּרֵד הַמָּן יוֹם אֶחָד אַחַר הַשַּׁבָּת. וְהֶכְרַח מֹשֶׁה לוֹמַר לָהֶם הַדְּבָרִים שֶׁהֵם בְּבַל תֹּאמַר שֶׁלֹּא יִכָּשְׁלוּ בְּאוֹתוֹ שַׁבָּת וְיֵצְאוּ, אֶלָּא שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם הָאַזְהָרָה בְּפֵרוּשׁ כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּפָסוּק "עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם" (שמות טז:כח).

פסוק כה

אִכְלֵהוּ הַיּוֹם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְצַוּוֹתָם עַל אֲכִילָתוֹ. וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם אֶלָּא הַנִּיחוּ אוֹתוֹ לְמִשְׁמֶרֶת וְלֹא פֵּרֵשׁ לָהֶם שֶׁיִּהְיוּ מֻתָּרִים בַּאֲכִילָתוֹ, וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁאָסַר בְּפֵרוּשׁ אֲכִילַת הַנּוֹתָר, מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁאָסְרוֹ לָהֶם. אוֹ אוּלַי דְּאָסוּר מִדִּין "לֹא תֹאכַל כָּל תּוֹעֵבָה" וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין קיד:) כָּל שֶׁתִּעַבְתִּי לְךָ הוּא בְּבַל תֹּאכַל, לְזֶה אָמַר לָהֶם **אִכְלוּהוּ הַיּוֹם**. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **הַיּוֹם** לִשְׁלֹל יוֹם אַחֵר אִסּוּר הַנּוֹתָר לַבֹּקֶר, וּכְדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֶה וְתֹאמַר הַיּוֹם דָּוְקָא וְלֹא יוֹם אַחֵר כָּל עִקָּר וַאֲפִלּוּ שַׁבָּת, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **כִּי שַׁבָּת** וְגוֹ', הָא לְמַדְתָּ כִּי מְעוּט הַיּוֹם לֹא בָּא לְמַעֵט אֶלָּא שֶׁאֵינָם שַׁבָּת.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **כִּי שַׁבָּת** טַעַם לְמַה שֶּׁלְּאַחֲרֶיהָ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וּלְטַעַם שֶׁהַיּוֹם שַׁבָּת לֹא תִּמְצָאוּהוּ בַּשָּׂדֶה. דִּקְדֵּק לוֹמַר **בַּשָּׂדֶה** לִרְמוֹז מַאֲמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי שֶׁאָמַר בַּזֹּהַר (חלק ב' פח.) כִּי בְּיוֹם שַׁבָּת יָרַד הַמָּזוֹן שֶׁל כָּל שִׁשָּׁת יָמִים לְמַעְלָה, וּמֵאוֹתוֹ מָזוֹן יוֹרֵד דִּבַּר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תִמְצָאוּהוּ בַּשָּׂדֶה** אֲבָל לְמַעְלָה בּוֹ יִמְצֵא אַדְרַבָּה מָזוֹן לְכָל שִׁשָּׁה יָמִים:

פסוק כו

שֵׁשֶׁת יָמִים וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה בָּזֶה לְהַזְהִירָם לְבַל יֵצְאוּ לְלַקּוֹט, וּפֵרוּשׁ **לֹא יִהְיֶה בּוֹ** – לֹא יִהְיֶה בּוֹ מַעֲשֶׂה זֶה שֶׁל הַלְקִיטָה, שֶׁאִם עַל הַוַּיְתִּית הַמָּן כְּבָר אָמַר "לֹא תִמְצָאֻהוּ בַּשָּׂדֶה", וְלָזֶה כְּשֶׁיָּצְאוּ מִן הָעָם לְלַקּוֹט אָמַר ה' לָהֶם "עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי" וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁעָבְרוּ עַל הַלְּאוִ, וְהֵיכָן מָצִינוּ אַזְהָרָה זוֹ שֶׁאָמַר לָהֶם כֵּן? וְאִם כַּוָּנָתוֹ עַל דִּיּוּק הַנִּשְׁמָע מֵאָמְרוֹ "שֵׁשֶׁת יָמִים" לְבַד, לְאוִ זֶה לֹא יִקָּרֵא לְאוִ אֶלָּא עֲשֵׂה כְּדִין לְאוִ הַבָּא מִכְּלַל עֲשֵׂה (פסחים מא,א), וְלֹא יֵצְדֵּק לוֹמַר לָהֶם עָלָיו "מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר" כִּי לְשׁוֹן שְׁמִירָה יֵאָמֵר עַל הַלְּאוִ.

פסוק כז

וְלֹא מָצָאוּ. פֵּרוּשׁ, שֶׁאִם מָצְאוּ הָיוּ לוֹקְטִין:

פסוק כח

עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם. לְפִי מַה שֶּׁהֶעֱלֵיתִי בְּפָסוּק "וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה" כִּי מֹשֶׁה לֹא פָּעַל אָוֶן בְּמַה שֶּׁלֹּא אָמַר לָהֶם קוֹדֶם עִנְיַן זֶה, אִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְכוֹלְלוֹ עִם הַמְּמָאֲנִים לִשְׁמֹר מִצְוֹות ה'? וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צב,א) אָמְרוּ: בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כַּרְבָּא, וְדִבְרֵיהֶם

זְכרוֹנָם לִבְרָכָה יַצְדִּיקוּ כִּי לֹא פָּעַל מִכְשׁוֹל. וְלִי נִרְאֶה כִּי עַל כָּל פָּנִים לֹא יִכְלְלֻנוּ הַכָּתוּב עִם הַשְּׁאָר אִם לֹא הָיָה לַה' עָלָיו חוּט הַשַּׁעֲרָה מֵהַהַקְפָּדָה. וְהִצַּצְתִּי בְּמַאֲמַר מֹשֶׁה בְּסָמוּךְ לְפָסוּק זֶה שֶׁאָמַר לְיִשְׂרָאֵל "רְאוּ" וְגוֹ', וְצָרִיךְ לָדַעַת נְבוּאָה זוֹ אֵימָתַי נֶאֶמְרָה לְמֹשֶׁה, אִם נֶאֶמְרָה אַחַר שֶׁאָמַר לוֹ "עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם" – קָשְׁיָא לֵאלֹהֵינוּ לָמָּה לֹא צִוָּה לוֹ קוֹדֶם לְצַוּוֹת יִשְׂרָאֵל "אַל יֵצֵא אִישׁ" וְגוֹ', וְאִם נֶאֱמְרָה לוֹ קוֹדֶם – אֵיךְ לֹא אֶמְרָהּ מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל?

אָכֵן זוֹ הִיא שִׁגְיוֹנוֹ שֶׁל אִישׁ הָאֱלֹהִים, כִּי הַהִתְחַכְּמוּת שֶׁנִּתְחַכֵּם בְּהַשְׂכָּלָתוֹ בְּדִבְרֵי ה' בְּטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ "דַּבֵּר" וְגוֹ', אוֹ "לֵאמֹר" הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרָהּ לְיִשְׂרָאֵל, וְהוּא לֹא אָמַר לָהֶם אֶלָּא "הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר ה'" וְגוֹ', וְלֹא אָמַר לָהֶם הַיּוֹצֵא מִמַּעֲשֶׂה זֶה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לָחֶם מִשְׁנֶה שֶׁהוּא לָתֵת לָהֶם הַשַּׁבָּת בְּדֶרֶךְ זֶה מִמֶּנּוּ לָהֶם, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק (שמות טז:כב) "וַיָּבֹאוּ כָּל נְשִׂיאֵי הָעֵדָה" וְגוֹ'. וְהִנֵּה מִזֶּה יָצָא לָהֶם שֶׁיָּצְאוּ בְּיוֹם שַׁבַּת קֹדֶשׁ מִן הָעָם לְלַקֵּט, כִּי חָשְׁבוּ כֵּיוָן שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם אַזְהָרָה בְּפֵרוּשׁ אֶלָּא דִּמְפָרֵשׁ לָהֶם הָעִנְיָן "הוּא אֲשֶׁר דִּבֶּר" וְגוֹ', לֹא עָשׂוּ הָרַגָּשָׁה וְיָצְאוּ לְלַקֵּט וְלֹא חָשְׁשׁוּ לָזֶה עַד אַחַר כָּךְ כְּשֶׁאָמַר לָהֶם "אַל יֵצֵא" וְגוֹ', אָז אָמַר הַכָּתוּב "וַיִּשְׁבְּתוּ הָעָם" וְגוֹ', הָא לָמַדְתָּ כִּי לֹא כֵן מִקֹּדֶם. אֲשֶׁר עַל כֵּן כְּלָלוֹ ה' וְאָמַר "עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם". וְלָזֶה כְּשֶׁרָאָה מֹשֶׁה שֶׁהִקְפִּיד ה' עֲלֵיהֶם הֵבִין הַדְּבָרִים וְתֵכֶף אָמַר "רְאוּ כִּי ה'" וְגוֹ', וְהֵם הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ לוֹ בִּתְחִלַּת דְּבַר ה' בְּעִנְיָן זֶה (שמות טז:ה) "וְהֵכִינוּ אֵת אֲשֶׁר יָבִיאוּ" וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם. וְהִנֵּה מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁעַל עִכּוּב מַאֲמָר זֶה לְיִשְׂרָאֵל כְּלָלוֹ ה' עִם הַמְמָאֲנִים, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל כַּוָּנַת ה' כְּמוֹ שֶׁהִשִּׂיג לָדַעַת הוּא וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק "וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה". וְסוֹבֵר אֲנִי כִּי אֵין בְּדָבָר זֶה כְּדֵי לְהִתְיַסֵּר בְּשֶׁבֶט מוּסָר גָּדוֹל עָלָיו לֵאָמֵר לוֹ "עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם", כִּי הוּא לֹא נִצְטַוָּה וְכִחֵד וְלֹא עָבַר אֶפִלּוּ עַל חוּט הַשַּׁעֲרָה, אֶלָּא שֶׁהָיָה לוֹ לְהוֹדִיעַ לְיִשְׂרָאֵל מַה שֶּׁהִשִּׂיג בְּדַעַת עֶלְיוֹן כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁגּוּ לָצֵאת כְּמוֹ שֶׁשָּׁגְגוּ וְאֵין בָּזֶה עֹנֶשׁ, לָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא צב,א) בַּהֲדֵי הוּצָא לָקֵי כַּרְבָּא לִקּוּי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לוֹ.

מִצְוֹתַי וְתוֹרֹתָי. כִּי מִצִּינוּ לָהֶם שֶׁעָבְרוּ עַל שְׁתֵּי מִצְווֹת: אַחַת שֶׁאָמַר לָהֶם "אַל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ" וְהוֹתִירוּ, וּשְׁנִיָּה שֶׁאָמַר לָהֶם "תִּלְקְטוּהוּ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִהְיֶה בּוֹ" הִלְקִיטָה, וְעָבְרוּ וְיָצְאוּ לְלַקּוֹט, לָזֶה אָמַר "עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם לִשְׁמֹר מִצְוֹתַי". וְאָמְרוֹ **וְתוֹרֹתָי** גַּם כֵּן הֵם שְׁתֵּי תּוֹרוֹת: אַחַת כִּי ה' אָמַר לָהֶם שֶׁיִּלְקְטוּ עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת וְהֵם לָקְטוּ יוֹתֵר, וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) בְּאָמְרוֹ "וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה", וּבְמַעֲשֶׂה שַׁבָּת גַּם כֵּן לֹא הִסְפִּיק לָהֶם מַה שֶּׁנִּתַּן לָהֶם מִשְׁנֶה יוֹם שִׁשִּׁי וְיָצְאוּ לְלַקּוֹט יוֹתֵר מֵעֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת, וּשְׁנִיָּה שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ בְּמַאֲמַר ה' כִּי בְּיוֹם שַׁבָּת לֹא יִהְיֶה בּוֹ וְיָצְאוּ וְגוֹ', וְאֵין לְךָ עוֹבֵר עַל תּוֹרָה כָּזֶה שֶׁאֵינוֹ מַאֲמִין בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדּוֹ.

פסוק כט

רְאוּ כִּי ה' וְגוֹ'. פֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה שֶׁנִּתְכַּוֵּן מֹשֶׁה לוֹמַר לָהֶם כִּי מִצְוָה זוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ לְאָמְרָהּ הוּא לָהֶם, אֶלָּא הִנֵּה הֵם רוֹאִים אוֹתָהּ כִּי ה' נוֹתֵן הַמִּצְוָה מְמֻנוּ לָהֶם בְּלֹא שׁוּם אֶמְצָעִי, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (שמות טז:כב) "וַיַּגִּידוּ" וְגוֹ', וְזֶה לְמַעְלַת הַשַּׁבָּת כִּי יִרְאוּ יִשְׂרָאֵל הַדָּבָר בְּחוּשׁ הָרְאוּת. וְאָמְרוֹ **אַל יֵצֵא אִישׁ**, פֵּרוּשׁ כִּי ה' לֹא הוֹרִיד הַמָּן לְצַד שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ לָצֵאת אִישׁ מִמְּקוֹמוֹ וְגוֹ', וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (שמות טז:כח) "עַד אָנָה מֵאַנְתֶּם":

פסוק לב

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אֶמְרוֹ **הַדָּבָר**. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת מִצְוָה זוֹ לְמִי מְצֻוֶּה אוֹתָהּ מֹשֶׁה, אִם לְאַהֲרֹן הֲרֵי הוּא אוֹמֵר אַחַר כָּךְ "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה" וְגוֹ'. וְעוֹד כֻּלָּם הַדְּבָרִים רוֹאֲנִי כָּאן.

וְנִרְאֶה כִּי כַּוָּנַת מֹשֶׁה הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה** וְגוֹ' **מְלֹא הָעֹמֶר** וְגוֹ', וְלֹא אָמַר ה' מִי יְקַחֶנּוּ, וְגַם לֹא אָמַר סֵדֶר לְקִיחָתוֹ, גַּם לֹא אָמַר מְקוֹם הַנָּחָתוֹ, אֶלָּא זֶה הוּא הַדִּבּוּר שֶׁיָּצָא מִפִּי ה' אֵלַי וְלֹא יוֹתֵר. וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן – שָׁפַט בְּצֶדֶק דַּעַת חָכָם, כִּי פֵּרוּשׁ "לְמִשְׁמֶרֶת" סוֹבֶלֶת שְׁתֵּי דְּרָכִים, וּמִדְּרָכֵי הַתּוֹרָה כָּל שֶׁהַתֵּבָה תִּסְבּוֹל שְׁנֵי דְּבָרִים שְׁקוּלִים בְּמַשְׁמָעוּתָהּ תְּכַוֵּן אֶל הַשְּׁנַיִם, כִּי אֵיזֶה מֵהֶם תּוֹצִיא. וּשְׁתֵּי הַדְּרָכִים הֵם: הָאַחַת – לְמִשְׁמֶרֶת מִן הַטֻּמְאָה, וְהַשְּׁנִיָּה – מִן שְׁלִיחוּת יָד. כְּנֶגֶד שְׁלִיחוּת יָד אָמַר מָקוֹם הַמִּשְׁתַּמֵּר בְּאֹהֶל מוֹעֵד, גַּם שָׁם מָקוֹם שֶׁצְּרִכֵי יִשְׂרָאֵל נְתוּנִים שָׁם, הַתּוֹרָה וּכְלֵי שָׁרֵת, וְזֶה גַּם כֵּן כְּלִי שֶׁמְּשַׁמֵּשׁ הוֹרָאַת דָּבָר אֲשֶׁר חָפֵץ ה' לְהַרְאוֹת לְדוֹרוֹת. וּכְמוֹ כֵן עָשָׂה ה' בְּמַטֵּה אַהֲרֹן וּבְמַחְתּוֹת עֲדַת קֹרַח (במדבר יז:כה, יז:ג-ד), וְלָזֶה אָמַר לְהַנִּיחוֹ לִפְנֵי ה'. וּכְנֶגֶד שְׁמִירַת טֻמְאָה אָמַר צְנָצֶנֶת אַחַת, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) צְנָצֶנֶת דָּבָר שֶׁהוּא מֵצִיץ מֵחֲבֵרוֹ שֶׁהוּא כְּלִי חֶרֶס שֶׁכָּל שֶׁצָּמִיד פָּתִיל עָלָיו טָהוֹר. וּשְׁנֵי פְּרָטִים אֵלּוּ שָׁמָעְתִּי מִדָּבָר ה' בְּאָמְרוֹ "לְמִשְׁמֶרֶת", וּמֵעַתָּה דָּן כִּי אַהֲרֹן הוּא הַלּוֹקֵחַ כִּי הוּא הַכֹּהֵן הַמְּשֻׁרֶת בַּמִּקְדָּשׁ, וְלָזֶה "וַיֹּאמֶר אֶל אַהֲרֹן". וּלְבַל יַחְשְׁבוּ הָעָם כִּי ה' אָמַר אֵלָיו לְדַבֵּר אֶל אַהֲרֹן "וְלָקַחְתָּ צְנָצֶנֶת" וְגוֹ', לָזֶה אָמַר הַנֶּאֱמָן הַגָּדוֹל "זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה'" וְלֹא יוֹתֵר, וְהֶחְכָּם הֵבִין הַכַּוָּנָה.

אוֹ יִרְצֶה, כִּי מִתְּחִלָּה כְּשֶׁקִּבֵּל הַנְּבוּאָה סִדְּרָהּ לִפְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּסֵדֶר שְׁמִיעָתָהּ מֵאֵל עֶלְיוֹן, וְהָיָה חָסֵר הַיְדִיעָה מִי הָעוֹשֶׂה וּמְקוֹם הֶנָּחַת הַמָּן וּמְקוֹם הֶנָּחַת הַכְּלִי, וְלֹא יָדַע מַה לַּעֲשׂוֹת עַד שֶׁבָּאָה הַנְּבוּאָה פַּעַם שְׁנִיָּה, וְאָמַר לוֹ סְפֵקוֹתָיו, וְהוּא אָמְרוֹ בְּסוֹף הַמַּעֲשֶׂה **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶל מֹשֶׁה** (שמות טז:לד), פֵּרוּשׁ, לֹא תַחְשׁוֹב בְּדַעְתְּךָ כִּי פְּרָטִים שֶׁאֵינָם מְפֹרָשִׁים בְּדִבֵּר ה' שֶׁהֵם שְׁלֹשָׁה הַנִּזְכָּרִים, מֹשֶׁה מֵעַצְמוֹ עָשָׂאן, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶל מֹשֶׁה מִפִּי עֶלְיוֹן הָיוּ הַדְּבָרִים.

וְלַדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'** וְגוֹ', יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר כִּי הִצְדִּיקוּ עִיּוּנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כְּאִלּוּ כֵּן צִוָּה ה' אֵלָיו כַּאֲשֶׁר שָׁפַט בַּדְּבָרִים הַסְּתוּמִים כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם. אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, אַחַת הָיְתָה בְּדוֹרוֹ שֶׁל יִרְמְיָה, וְאַחַת תִּהְיֶה לֶעָתִיד לָבֹא כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא כא, תנחומא ג) שִׁלְשָׁה דְּבָרִים עָתִיד אֵלִיָּהוּ לְהַעֲמִיד לְיִשְׂרָאֵל, וְאֶחָד מֵהֶם הִיא צְלוֹחִית שֶׁל מָן.

פסוק לה

אֶת הַמָּן אָכְלוּ וְגוֹ'. הֶצְרֵךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "אֶת הַמָּן" וְלֹא סָמַךְ עַל הַזְּכָרָתוֹ בְּסָמוּךְ, לֶהֱיוֹת שֵׁשׁ שִׁנּוּי בֵּין אֲכִילַת הַמָּן שֶׁאָכְלוּ עַד בּוֹאָם אֶל אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת לַמָּן שֶׁאָכְלוּ עַד בּוֹאָם לִקְצֵה אֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁהוּא קֹדֶם הָעֲבָרַת הַיַּרְדֵּן, כִּי אוֹתוֹ שֶׁעַד אֶרֶץ נוֹשָׁבֶת הָיָה מֵהַמָּן שֶׁבַּכֵּלִים לֹא שֶׁהָיָה יוֹרֵד יוֹם יוֹם, לָזֶה כְּשֶׁרָצָה לְהַזְכִּיר הַמָּן שֶׁאָכְלוּ עַד בּוֹאָם אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן זָכַר אוֹתוֹ בְּפִנֵּי עַצְמוֹ, לוֹמַר כִּי יִשְׁתַּנֶּה זֶה מִזֶּה, וְהַשֵּׂכֶל יַכִּיר זֶה כִּי כָל שֶׁיּוֹסִיף לְהִתְרַחֵק זְמַן שֶׁהָיָה קָרוֹב לַמָּקוֹר שֶׁנִּתְהַוָּה מִמֶּנּוּ יוּגְשַׁם יוֹתֵר. עוֹד אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין לח,א) וְכִי אַרְבָּעִים שָׁנָה אָכְלוּ, וַהֲלֹא חֲסֵרִים שִׁלְשִׁים יוֹם מִט"ו בְּנִיסָן עַד ט"ז בְּאִיָּר, אֶלָּא שֶׁהָיוּ טוֹעֲמִים בָּעוּגוֹת טַעַם כַּמָּן.

וְרָאִיתִי לְדַקְדֵּק הַכָּתוּב לָמָּה שִׁנָּה לְשׁוֹנוֹ: בְּתְחִלָּה כְּתִיב **אָכְלוּ אֶת הַמָּן**, הִקְדִּים זִכְרוֹן הָאֲכִילָה לְזִכְרוֹן הַמָּן, וּכְשֶׁהִזְכִּיר הַמָּן פַּעַם שְׁנִיָּה אָמַר **אֶת הַמָּן אָכְלוּ**, הִקְדִּים זִכְרוֹן הַמָּן לְזִכְרוֹן הָאֲכִילָה. הִנֵּה הַכָּתוּב יְדַקְדֵּק לְשׁוֹנוֹ לוֹמַר כִּי יִשְׁתַּנֶּה חֶשְׁבּוֹן אַרְבָּעִים שָׁנָה שֶׁמָּנָה בַּאֲכִילַת הַמָּן לְמָה שֶׁמּוֹדִיעֲךָ שֶׁאָכְלוּ הַמָּן עַד בּוֹאָם וְגוֹ', מִלְּבַד הַהֶפְרֵשׁ שֶׁכָּתַבְנוּ שֶׁל יְרִידָתוֹ יוֹם יוֹם אוֹ מֵהַשָּׁמוּר, כִּי הַמָּן שֶׁנִּכְנַס בְּחֶשְׁבּוֹן אַרְבָּעִים שָׁנָה אֵינוֹ אֶלָּא בְּעֵרֶךְ מַה שֶּׁהָיוּ טוֹעֲמִים בַּאֲכִילָתָן, וְהוּא שֶׁהִקְדִּים זִכְרוֹן אֲכִילָה קוֹדֶם זִכְרוֹן הַמָּן לוֹמַר כִּי לְצַד הָאֲכִילָה הֵכַר הֱיוֹתוֹ מָן שֶׁהָיוּ טוֹעֲמִים בְּעוּגוֹתֵיהֶם מָן, אֲבָל אֵין כָּל הָאַרְבָּעִים שָׁנָה מָן מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי שִׁלְשִׁים יוֹם אָכְלוּ מַה שֶּׁהוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עוּגוֹת, וּכְשֶׁרָצָה לְהַגְבִּיל שִׁעוּר זְמַן אֲכִילַת הַמָּן הִקְדִּים זִכְרוֹנוֹ לוֹמַר אֵין זֶה נֶחְשָׁב מָן לְצַד שֶׁטָּעֲמוּ כֵּן אֶלָּא לְפִי מַה שֶּׁהוּא כְּפִי הָאֱמֶת, וְדוֹק:

פרק יז

פסוק א

וַיַּחֲנוּ בִּרְפִידִים וְאֵין מַיִם. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בכורות ה:) אֵין רְפִידִים אֶלָּא רִפְיוֹן יָדַיִם מִן הַתּוֹרָה, יְכַוֵּין הַכָּתוּב לוֹמַר כְּשֶׁרָפוּ יְדֵיהֶם מִן הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְמַיִם, לָזֶה גַּם ה' מָנַע מֵהֶם הַמַּיִם מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה.

פסוק ב

וַיָּרֶב הָעָם וגו'. פֵּרוּשׁ, וְהַמְּרִיבָה הוּא שֶׁאָמְרוּ לָהֶם בְּדֶרֶךְ זֶה "תְּנוּ לָנוּ מַיִם", וְכִי מֹשֶׁה יֵשׁ לוֹ מַיִם לָתֵת לָהֶם? אֵין זֶה אֶלָּא מְרִיבָה, שֶׁאִם הָיְתָה כַּוָּנָתָם לִשְׁאוֹל כִּי יִצְעַק אֶל ה', הָיָה לָהֶם לוֹמַר כְּדֶרֶךְ שֶׁדִּבְּרוּ אֵלָיו (במדבר כא:ז) כִּשֶּׁשָּׁלַח ה' בָּהֶם נְחָשִׁים שְׂרָפִים. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהָיוּ תּוֹבְעִים הַמַּיִם כְּמִי שֶׁתּוֹבֵעַ חוֹב מַחֲבֵרוֹ וְאוֹמֵר לוֹ תֵּן לִי מַה שֶּׁאַתָּה חַיָּב לִי, וְאָמְרוּ לְשׁוֹן רַבִּים וְדִבְּרֵיהֶם עִם מֹשֶׁה לְבַד, כָּאן כָּלְלוּ לַה'. וְלָזֶה אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה **מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי מַה תְּנַסּוּן אֶת ה'**. וְאָמַר בְּסֵדֶר זֶה כִּי בְּעֶרְךְ ה' כְּבָר יָדְעוּ כִּי כֹל יָכוֹל, אֶלָּא מְנַסִּים אִם יֵשׁ בְּקִרְבָּם.

פסוק ג

וַיִּצְמָא שָׁם וגו'. הִנֵּה הָעִנְיָן יוֹלִיד הַתֵּימָה, לָמָּה יְבִיאֵם ה' אֶל הַנִּסָּיוֹן הַגָּדוֹל הַזֶּה לְמוּת בַּצָּמָא, וּכְפִי הַשֵּׂכֶל יִשְׁעַר אָדָם שֶׁדָּבָר זֶה וְכַדּוֹמֶה תּוֹלִיד הַכְּפִירָה. וְעוֹד תִּגְדַּל הַקֻּשְׁיָא עַל מֹשֶׁה שֶׁבְּמָקוֹם שֶׁיֶּאֱזוֹר חֶלְצָיו בִּתְפִלָּה וּבְתַחֲנוּנִים בָּא בְּטַעֲנָה לִפְנֵי ה' "עוֹד מְעַט" וגו', שֶׁיֵּרָאֶה כִּי לֹא חָשַׁשׁ עַל צְמָאוֹנָם וְעַל מוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּצָּמָא, כִּי הַכָּתוּב מֵעִיד כִּי צָמְאוּ לַמַּיִם.

וְנִרְאֶה כִּי ה' נִסָּה אוֹתָם לְהַדְרִיכָם לָשֵׂאת עֵינֵיהֶם וּלְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי ה', כִּי זֶה עִקָּר גָּדוֹל בֶּאֱמוּנָה וּבְהַשְׂלָמַת הַנֶּפֶשׁ. וְתִמְצָא שֶׁנִּתְחַכֵּם ה' עַל הַדָּבָר וְלֹא נָתַן לָהֶם מָן יוֹם לְחָדְשׁ אֶלָּא דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן מָנַע מֵהֶם הַנֵּס עַד שֶׁיִּתְחַנְּנוּ לְמוּל קוֹנָם וְיִשְׁמַע צַעֲקָתָם. וּמוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי בִּמְקוֹם שֶׁיִּצְעָקוּ לַה' הָיוּ מְרִיבִין עִם מֹשֶׁה, וּכְשֶׁתְּקַף עֲלֵיהֶם הַצְּמָאוֹן, וַיָּלֶן הָעָם עַל מֹשֶׁה. לָזֶה סִדֵּר הַכָּתוּב סֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה "וַיִּצְמָא וגו' וַיָּלֶן" וגו', לוֹמַר שֶׁלֹּא עָשׂוּ דָּבָר זוֹלֶת זֶה – הָא לְמַדְתָּ כִּי לֹא צָעֲקוּ לַה'. וְכֵן הֵעִיד הַכָּתוּב עַל נַסּוֹתָם וגו' "הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ אִם אָיִן" – הָא לְמַדְתָּ כִּי לֹא הָיוּ מַצְדִּיקִים בַּהַשְׁגָּחָה. וְהֵן הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא הָיָה מַכְרִיחָם לְצָעֳקָ אֲלֵיו וּלְהָסִיר הַמַּחְשָׁבָה הָרָעָה בְּאֶמְצָעוּת תֹּקֶף הַצְּמָאוֹן, וְכָל זֶה הִשְׂכִּיל וְהֵבִין מֹשֶׁה, וְלָזֶה לֹא הִתְפַּלֵּל אֶל ה' וְהָיָה מְצֻפֶּה לִתְקוּנוֹת הָאָדוֹן מֵהֶם. וּכְשֶׁרָאָה כִּי גָּדוֹל הַכְּאֵב אָמַר לִפְנֵי ה' **מַה אֶּעֱשֶׂה לָעָם הַזֶּה**, פֵּרוּשׁ, מַה אֶּעֱשֶׂה לָהֶם לְהַרְחִיק תְּלוּנָתָם מֵעָלַי. וּמִזֶּה תֵּדַע כִּי הִרְגִּישׁ מֹשֶׁה כִּי אֵין דָּבָר זֶה תְּלוּי בִּתְפִלָּה, שֶׁאִם לֹא כֵּן הָיָה מִתְפַּלֵּל כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה עַל הַיָּם, וְלוּ יְהִי שֶׁלֹּא נַעֲנָה הָיָה מוֹסִיף בִּתְפִלָּה עַד שֶׁיַּעֲנֵהוּ ה'. וְטָעַן עוֹד לִפְנֵי ה' **עוֹד מְעַט** וגו', פֵּרוּשׁ, אִם תּוֹסִיף לְצַעֲרָם עוֹד מְעַט תּוֹלְדוֹת הַדָּבָר שֶׁתֵּצֵא מֵהֶם הִיא וּסְקָלֵנִי, וְלוּ יְהִי שֶׁאַחַר תּוֹסִיף לְצַעֲרָם עַד שֶׁיִּצְעָקוּ לְפָנֶיךָ בִּבְכִיָּה רַבָּה וְתֵצֵא כַּוָּנַת ה' לַפֹּעַל, אֲבָל בֵּינֵי בֵּינֵי וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה בִּסְקִילָה, וְזוֹ טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת.

וְרָאִיתִי לָתֵת לֵב אֵיךְ עִם ה' הָרוֹאִים דְּבָרִים הַמַּפְלִאִים וְהַנּוֹרָאִים בְּמִצְרַיִם וְעַל הַיָּם וּבַמִּדְבָּר, יִטְעוּ בַּדָּבָר וְלֹא יִצְעֲקוּ אֶל ה', וַהֲלֹא הֵם הַמַּכִּירִים תּוֹעֶלֶת הַצְּעָקָה כִּי שָׁמַע אֶת נַאֲקָתָם בְּמִצְרַיִם (שמות ב:כג). וְאוּלַי כִּי דַּעְתָּם הָיָה שֶׁאֵין צוֹרֶךְ לִתְפִלָּה עַל הַדָּבָר כָּל שֶׁה' יָשְׁנוֹ בְּתוֹכָם, כִּי אַחַר שֶׁהֵבִיאָם לַמִּדְבָּר פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא הֵבִיאָם אֶלָּא לְסַפֵּק צָרְכָּם, שֶׁאִם לֹא כֵן הֲלֹא הֵמָּה אֲבוּדִים וְלֹא יִצְטָרְכוּ לִתְפִלָּה, וְאֵין זֶה אֶלָּא שֶׁאֵין ה' בְּקִרְבָּם, וְהוּא הַנִּסָּיוֹן שֶׁאָמְרוּ "הֲיֵשׁ ה' בְּקִרְבֵּנוּ" וְגוֹ'.

פסוק ה

עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיָּדַע ה' כִּי גָּדַל הַצְּמָאוֹן בָּעָם וְיִהְיוּ מִסְתַּכְּנִים אֲפִלּוּ בְּזֶמֶן מוּעָט, לָזֶה אָמַר כִּי מִדֵּי עָבְרוֹ יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם, פֵּרוּשׁ בְּדַרְכּוֹ שֶׁיֵּדְעוּ שֶׁאַתָּה הוֹלֵךְ לִמְצֹא לָהֶם מַיִם כְּדֵי שֶׁיִּשְׁקֹט אֵשׁ הַצְּמָאוֹן מֵהֶם בֵּינֵי וּבֵינִי, וְלֹא תַּעֲבֹר דֶּרֶךְ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לִפְנֵיהֶם, וְגַם קַח עִמְּךָ הַזְּקֵנִים כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה הַהַרְגָּשָׁה.

אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ וְגוֹ'. וְזֶה יִהְיֶה לָנֵס עָצוּם, כִּי זֶה אֲשֶׁר הִבְאִישׁ הַמַּיִם הַנִּמְצָאִים וַעֲשָׂאָם דָּם, יִפְעוֹל בְּכֹחַ עֶלְיוֹן פְּעֻלָּה נֶגְדִּית שֶׁיַּמְצִיא מַיִם לִשְׁתּוֹת הָעָם. וְיֵשׁ בָּזֶה הַכְחָשׁוֹת מַפְלָאוֹת מְנֻגָּדוֹת לַמִּתְחַכְּמִים לְהַכְחִישׁ כִּי הֵם פְּלָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, בְּמַטֵּה זֶה תִּבְקַע קַרְקַפְּתּוֹ הַחוֹשֶׁבֶת זְרוֹת.

פסוק ו

הִנְנִי עוֹמֵד וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ "לְפָנֶיךָ" בְּמָקוֹם זֶה, וְ"שָׁם" עַל הַצּוּר, כִּי מִלֹּא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ בִּתְמִידוּת בְּאֵין הִשְׁתַּנּוּת מָקוֹם שֶׁלֹּא יִהְיֶה בּוֹ שׁוֹכֵן הַשּׁוֹכֵן, אֶלָּא יֵשׁ מָקוֹם שֶׁתִּגְדַּל בּוֹ הַשְׁרָאַת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ, אוֹ כְּפִי מַעֲלַת הַכָּנַת הַמָּקוֹם כְּמָקוֹם הַמִּקְדָּשׁ, אוֹ כְּפִי הַשְּׁרוּיִים בְּתוֹכוֹ.

פסוק ח

וַיָּבֹא עֲמָלֵק וְגוֹ'. לֶהֱיוֹת שֶׁנִּתְעַצְּלוּ בַּתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְמַיִם וּלְאֵשׁ, דִּכְתִיב (ירמיה כג:כט) "כֹּה דְבָרִי כָּאֵשׁ", וְלֹא נִתְעַסְּקוּ בְּמִלְחַמְתָּהּ שֶׁל תּוֹרָה, לָזֶה הֶעֱנִישָׁם בְּצִמָּאוֹן כְּנֶגֶד בְּחִינַת הַמַּיִם וּבְאֵשׁ הַמִּלְחָמָה שֶׁל עֲמָלֵק.

פסוק ט

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוֹשֻׁעַ. נִתְחַכֵּם מֹשֶׁה כְּשֶׁהִכִּיר הֶעָוֹן שֶׁהוּא לְצַד בְּטוּל מִלְחֶמֶת הַתּוֹרָה, אָמַר: אֵין רָאוּי לָצֵאת לַמִּלְחָמָה אֶלָּא יְהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו (שמות לג:יא) "לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל" בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה, וְאָמַר לוֹ שֶׁיִּבְחַר כַּיּוֹצֵא בּוֹ, וּבָזֶה יִתְגַּבֵּר עָלָיו, וְכֵן הָיָה.

פסוק יד

וְשִׂים בְּאָזְנֵי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְמָה נִתְיַחֵד מַאֲמָר זֶה לִיהוֹשֻׁעַ לְבַד. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁרָאָה יְהוֹשֻׁעַ עוֹצֶם הַכְעָסַת עֲמָלֵק וְתַקְפּוֹ, וְלֹא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כְּלָיוֹן אֶלָּא שֶׁהֶחְלִישָׁם לְבַד, וְיֵשׁ בְּלִבּוֹ שֶׁל צַדִּיק אֵיךְ לֹא עָשָׂה ה' מַה שֶּׁרָאוּי לַעֲשׂוֹת בְּרִשְׁעַ זֶה, לָזֶה בָּא ה' לְהַפִּיג צִנָּתוֹ וְצִוָּה לְמֹשֶׁה לֵאמֹר לוֹ בְּאָזְנוֹ, פֵּרוּשׁ כִּי הַדָּבָר הוּא לְהָשִׁיב לְמַה שֶּׁבְּלִבּוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וְאָמַר לוֹ כִּי לֹא יִדְאַג עַל הַדָּבָר, "מָחֹה" וְגוֹ', וּדְבַר ה' כְּאִלּוּ כְּבָר הָיָה, וְתִהְיֶה זֹאת נֶחָמָתוֹ. וְטַעַם כָּפֶל "מָחֹה" וְגוֹ', אוּלַי שֶׁרָמַז לָנוּ זְמַנִּים שֶׁיִּמָּחֶה בָּהֶם: א' בִּימֵי שָׁאוּל, וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר "מָחֹה", ב' בִּימֵי מָרְדְּכַי, וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר "אֶמְחֶה", וְאַחַת לֶעָתִיד, וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר "מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם".

חסלת פרשת בשלח

פרק יח

פסוק א

וַיִּשְׁמַע וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן יְחָסוֹ בְּיִחוּס "כֹּהֵן מִדְיָן", שֶׁאֵין זוֹ מַעֲלָה אֶלָּא יְרִידָה, וּמִן הָרָאוּי רְאשׁוֹנוֹת לֹא תִּזָּכֵרְנָה.

וְאוּלַי כִּי יְכַוֵּן שֶׁבַח הָאִישׁ בְּאָמְרוֹ **כֹּהֵן מִדְיָן**, לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת הָרְמוּזוֹת בְּכֹהֵן מִדְיָן, שֶׁהֵם הֱיוֹתוֹ רֹאשׁ לְמִדְיָן וְאָדוּק לַעֲבוֹדָה זָרָה, אַף עַל פִּי כֵן עָשָׂה שְׁנֵי דְּבָרִים נֶגְדִּיִּים וְהַפְכִּיִּים לִשְׁנֵי הַפְּרָטִים. כְּנֶגֶד הֱיוֹתוֹ גָּדוֹל אָמַר **חֹתֵן מֹשֶׁה**, שֶׁנִּתְחַתֵּן לְאָדָם שֶׁלֹּא נוֹדְעָה לוֹ גְּדֻלָּה עֲדַיִן, וְדָבָר זֶה יַקְפִּידוּ עָלָיו נוֹהֲגֵי שְׁרָרָה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אֶחָד הַמְיֻחָד לְאֻמָּתוֹ שֶׁיַּקְפִּיד לָתֵת בִּתּוֹ לְאָדָם בְּלֹא שֵׁם. וּכְנֶגֶד הֱיוֹתוֹ אָדוּק לַעֲבוֹדָה זָרָה כַּמַּשְׁמָעוּת הַמּוּבָן מִתֹּבֶת כֹּהֵן, אָמַר הַכָּתוּב (שמות יח:יא) מַה שֶּׁאָמַר בְּסוֹף הָעִנְיָן: "עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי גָדוֹל ה' מִכָּל הָאֱלֹהִים". וְדָבָר זֶה אֵין בּוֹ חִדּוּשׁ וּמַעֲלָה גְּדוֹלָה בֶּאֱמוֹר כֵּן גּוֹי אֶחָד לְקִבְעוֹ בַּתּוֹרָה, אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת מַה שֶּׁקָּדַם לְיַחֵסוֹ בְּשֵׁם "כֹּהֵן מִדְיָן", דָּבָר גָּדוֹל הוּא שֶׁכֹּהֵן אֻמָּה אַחַת מֵהֶם וּבָהֶם יָעִיד עַל כִּי הֶבֶל יִפְצֶה פִּיהֶם.

עוֹד טַעַם אָמְרוֹ **כֹּהֵן מִדְיָן**, לוֹמַר בְּאֶמְצָעוּת כֵּן הִשִּׂיג לְדַעַת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה', כִּי לָאֲנָשִׁים הַגְּדוֹלִים יִתְגַּלֶּה וְיִוָּדַע הַכֹּל בְּצֶדֶק בְּלֹא תוֹסֶפֶת וְגֵרָעוֹן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן לְשֹׁאֵינָם רָשׁוּת, הֲגַם שֶׁיִּוָּדַע לָהֶם הַחֲדָשׁוֹת לֹא יֵדְעוּ כָּל הַדְּבָרִים הַנַּעֲשִׂים:

אֵת כָּל אֲשֶׁר וְגוֹ' – גַּם זֶה יַגִּיד שֶׁבַח הָאִישׁ שֶׁהִשְׁתַּדֵּל לְדַעַת כָּל פְּרָטֵי הַמַּעֲשִׂים, וְזֶה יַגִּיד כִּי אָהַב אֶת יַעֲקֹב, שֶׁהֲלֹא תִּרְאֶה אִישׁ שׂוֹנֵא לְרֵעֵהוּ יָקוּץ בְּהַגָּדַת שְׁבָחָיו וְטוּבוֹ וְיֶחְדַּל מִדַּעַת מַצָּבוֹ הַטּוֹב, אֲשֶׁר לֹא כֵן אָהוּב לַאֲהוּבוֹ, וְרָשַׁם ה' בְּדָתוֹ כִּי זֶה הָאִישׁ אָהַב אֶת יִשְׂרָאֵל.

עוֹד יִרְצֶה בְּדִקְדּוּק עוֹד לָמָּה הוֹצִיא הַכָּתוּב פְּרָט זֶה שֶׁל הוֹצָאַת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם מִכְּלַל כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה. וְעוֹד כִּי הוּא עִקַּר כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְפָרְשָׁהּ.

אָכֵן לְצַד כִּי יִתְרוֹ מִן הַסְּתָם יָדַע תּוֹקֶף שִׁבְיַת מִצְרַיִם, כָּאֲמוּר בְּדִבְרֵיהֶם (מכילתא) כִּי אֲסִירֵי מִצְרַיִם לֹא פֻּתְּחוּ מֵעוֹלָם, וּמַה גַּם לְדִבְרֵיהֶם (סנהדרין קו,א; שמות רבה א,א) שֶׁאָמְרוּ כִּי יִתְרוֹ הָיָה מִיּוֹעֲצֵי פַּרְעֹה וּבָקִי בְּמִצְרַיִם וַאֲסִירֶיהָ. וְלָזֶה הֲגַם שֶׁיִּשְׁמַע כִּי הוֹצִיא וְגוֹ' לֹא יַצְדִּיק הַיְצִיאָה בְּלִבּוֹ, לָזֶה הִקְדִּים הַכָּתוּב דָּבָר שֶׁמִּמֶּנּוּ הִצְדִּיק "כִּי הוֹצִיא", וְאָמַר **וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה**, פֵּרוּשׁ כָּל הַנִּפְלָאוֹת וְהַנּוֹרָאוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּהַצְדָּקַת נְבִיא, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשָׂה לְמֹשֶׁה** וְהַנִּפְלָאוֹת שֶׁעָשָׂה לְהַצָּלַת יִשְׂרָאֵל, בֵּין בִּרְדִיַּת מַחֲזִיק בָּם בֵּין בְּהַפְלָאָתָם מֵהַמַּכּוֹת בֵּין בְּנֵס הַיָּם וְכוּ', וּבָזֶה יָדַע **כִּי הוֹצִיא** וְגוֹ', וְלָזֶה לֹא אָמַר "וְכִי הוֹצִיא", וְזוֹלַת שְׁמִיעַת כָּל הַנַּעֲשֶׂה מֵהַפְלָאִים לֹא הָיָה מַצְדִּיק הֲגַם שֶׁיִּשְׁמַע שֶׁשֹּׁלְחָם, כִּי לֹא יַאֲמִין, וְאִם יַאֲמִין לֹא יִבְטַח כִּי יֹאמַר שׁוּב יְרַדְּפוּ אַחֲרֵיהֶם, וְאִם רָדְפוּ וְלֹא יָכְלוּ יָכִינוּ עוֹד מַחֲנֶה וְיִרְדְּפוּ.

אָכֵן בְּמַה שֶׁשָּׁמַע **כָּל אֲשֶׁר** וְגוֹ' הִצְדִּיק "כִּי הוֹצִיא". וְתִמְצָא כִּי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה נָחְלְקוּ (זבחים קטז,א) בְּאֵיזֶה מֵהַשְּׁמוּעוֹת נִרְגַּשׁ, מֵהֶם אָמְרוּ קְרִיעַת יַם סוּף וּמֵהֶם אָמְרוּ מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, וְזֶה מַתְאִים לְדִבְרֵינוּ. וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק מִמַּה שֶּׁסָּמַךְ לוֹ "וַיִּשְׁמַע", זֶה יַגִּיד כִּי לֹא הִסְפִּיק לוֹ כָּל מַה שֶּׁשָּׁמַע מֵהַנִּפְלָאוֹת, כִּי יִתְלֶה שֶׁהַסּוֹבֵב הוּא פַּחֲזוּתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה שֶׁהִתְרִיס כְּנֶגֶד שִׁלּוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם, לֹא לְצָרְכּוֹ הַצָּלַת יִשְׂרָאֵל, כִּי לֹא הָיָה ה' טוֹרֵחַ כָּל כָּךְ בִּשְׁבִילָם. וּכְפִי זֶה אֵין בְּטָחוֹן לְיִשְׂרָאֵל מֵעַמִּים אֲשֶׁר יָקוּמוּ עֲלֵיהֶם, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב שֶׁשָּׁמַע מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, וּכְבָר הִפְלִיאוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) לוֹמַר מַה עִצְמָה הַמִּלְחָמָה הָאֲרוּרָה. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ לְדֶרֶךְ זֶה אָמְרוּ "כִּי הוֹצִיא", פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁשָּׁמַע כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וּבִכְלַל זֶה מִלְחֶמֶת עֲמָלֵק, בָּזֶה הִצְדִּיק כִּי כָל הַמּוֹפְתִים לֹא הָיוּ אֶלָּא לְמַעֲלָה וּלְחִבַּת יִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיאָם, וּבִשְׁבִילָם עָשָׂה כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה, וּשְׁמִיעַת עֲמָלֵק יַגִּיד.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **כִּי הוֹצִיא** לְסָמֹךְ אַחֲרֶיהָ הַגָּדַת קִיחַת יִתְרוֹ אֶת צִפּוֹרָה וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ד,ד) כִּי אָמַר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה: לְמָה אַתָּה מוֹלִיךְ אִשְׁתְּךָ וְכוּ'? אָמַר לוֹ: עֲתִידִין יִשְׂרָאֵל לְקַבֵּל הַתּוֹרָה עַל הַר סִינַי וְלֹא יִהְיוּ בָּנַי בַּכְּלָל. אָמַר לוֹ: לֵךְ לְשָׁלוֹם וְכוּ', עַד כָּאן, וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **כִּי הוֹצִיא וַיִּקַּח** וְגוֹ' לְקַיֵּם דְּבָרוֹ.

פסוק ב

וַיִּקַּח יִתְרוֹ חוֹתֵן מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהָיָה חוֹתֵן מֹשֶׁה מָצָא עֲשׂוֹת כָּכָה שֶׁהָלַךְ לְהַר הָאֱלֹהִים וְגוֹ', שֶׁהִנִּיחוּהוּ מִיִּרְאָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה כִּי נָפְלָה אֵימָתוֹ עַל כָּל הָעַמִּים, אֲבָל זוֹלַת זֶה הָיוּ מוֹנְעִין אוֹתוֹ מִלֶּכֶת לִכְפוֹר בֶּאֱמוּנָתָם, וּמַה גַּם שֶׁחָשׁוּד הָיָה בְּעֵינֵיהֶם, וְתִמְצָא שֶׁכָּל

אוּמָה תְּחַיֵּב מִיתָה לַכּוֹפֵר בֶּאֱמוּנָתָם, וּלְצַד הֱיוֹת יִתְרוֹ לְחוֹתֵן מֹשֶׁה הִיא שֶׁעָמְדָה לוֹ. וְאוּלַי שֶׁיִּרְמֹז עוֹד כִּי הֲגַם שֶׁהָיָה לְיִתְרוֹ כִּנּוּי שֶׁל גְּדֻלָּה לִקָּרוֹת "כֹּהֵן מִדְיָן", מָאַס בְּכִנּוּי זֶה וְלָקַח לוֹ כִּנּוּי "חוֹתֵן מֹשֶׁה", וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּקַּח יִתְרוֹ**, וּמַה לָּקַח מֵהַשֵּׁנִי יְחוּסִין שֶׁיִּחָסוֹ הַכָּתוּב בְּתוֹחֶלָה, **חוֹתֵן מֹשֶׁה** לֹא כֹּהֵן מִדְיָן.

אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ – טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר "אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ", גַּם דִּקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן שִׁלּוּחִין, וְזוּלַת דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ד,ד) שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק "אֵת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה" וְגוֹ', נִרְאֶה לוֹמַר כִּי מֹשֶׁה גֵּרְשָׁה כְּשֶׁרָאָה שֶׁהָיָה עוֹסֵק בְּמִצְוַת שִׁלּוּחוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, לֹא יָדַע שִׁעוּר הַזְּמַן וְשִׁלְּחָהּ מִבֵּיתוֹ. וְהַבָּנִים – אֱלִיעֶזֶר קָטָן הָיָה וְצָרִיךְ לְאִמּוֹ שֶׁנּוֹלַד בַּדֶּרֶךְ בַּמָּלוֹן, וְגֵרְשֹׁם מִן הַסְּתָם קָטָן הָיָה סָמוּךְ לֶאֱלִיעֶזֶר מִלְּפָנָיו, אוֹ לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (מכילתא) שֶׁהִתְנָה עִם יִתְרוֹ בֵּן אֶחָד לַבַּת וּבֵן שֵׁנִי לְאָב, לְטַעַם זֶה נִמְצְאוּ שְׁנֵיהֶם בְּיָדָהּ. וְכַוָּנַת הוֹדָעַת ה' הַדָּבָר כָּאן לוֹמַר שֶׁבַח יִתְרוֹ וּמַעֲלַת מֹשֶׁה בְּעֵינָיו, שֶׁהֲגַם שֶׁשִּׁלְּחָהּ לְקָחָהּ וְטָרַח בְּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ לְהוֹלִיכָהּ לוֹ אֲפִלּוּ אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ. אֶלָּא לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה) שֶׁאָמְרוּ שֶׁלֹּא שִׁלְּחָהּ אֶלָּא סָמַךְ עַל הַבְּטָחַת יִתְרוֹ כִּי יָדָיו תְּבִיאֻנָּהּ, נִרְאֶה לוֹמַר כִּי טַעַם אָמְרוֹ **אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ** פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא הָיָה הַדָּבָר אֶלָּא עַד שֶׁקִּדְּמָה וְשִׁלְּחָהּ לוֹ לְמֹשֶׁה שְׁלוּחִים וְיָדְעָה מְקוֹם תַּחֲנוּתוֹ וְהִסְכִּים עַל יָדָהּ, אָז הוּא שֶׁלָּקַח יִתְרוֹ וְגוֹ' וַיָּבֹא אֶל הַמִּדְבָּר וְגוֹ'.

פסוק ג

שֵׁם הָאֶחָד גֵּרְשֹׁם וְגוֹ'. הֻצְרַךְ לִכְתֹּב טַעַם הַשֵּׁם פַּעַם שְׁנִיָּה אַחַר שֶׁכְּתָבוֹ בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (שמות ב:כב), כְּדֵי שֶׁתֵּדַע כִּי הוּא זֶה הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת וְלֹא אַחֵר שֶׁנִּקְרָא עַל שְׁמוֹ. **עוֹד** אוּלַי כִּי חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁיֹּאמַר הָאוֹמֵר כִּי טַעַם שֶׁקָּרָא לוֹ שֵׁם גֵּרְשׁוֹם הוּא לְצַד שֶׁגֵּרְשׁוֹ יִתְרוֹ מֵעַל שֻׁלְחָנוֹ אוֹ מִבֵּיתוֹ, וַהֲגַם שֶׁאָמַר הַטַּעַם "גֵּר הָיִיתִי" וְגוֹ', אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ יִתְרוֹ אָמַר כֵּן, לָזֶה חָזַר הַכָּתוּב וְהִצְדִּיק הַדְּבָרִים אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁלֹּא יָחוּשׁ לְהַרְגָּשַׁת יִתְרוֹ כִּי טַעַם **שֵׁם** וְגוֹ' **כִּי אָמַר** וְגוֹ'. וּפֵרוּשׁ מַשְׁמָעוּת "כִּי אָמַר גֵּר" וְגוֹ' פָּרַשְׁתִּיו בְּפָרָשַׁת שְׁמוֹת (שמות ב:כב).

פסוק ד

וְשֵׁם הָאֶחָד אֱלִיעֶזֶר וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **הָאֶחָד**, כִּי לְצַד טַעַם קְרִיאַת הַשֵּׁמוֹת טַעְמוֹ שֶׁל זֶה קֹדֶם לְטַעְמוֹ שֶׁל שֵׁם גֵּרְשֹׁם, שֶׁבַּתְּחִלָּה הִצִּילוֹ מֵחֶרֶב פַּרְעֹה וְאַחַר בָּא לְמִדְיָן וְגָר שָׁם. וְטַעַם שֶׁלֹּא הִקְדִּים קְרִיאַת שֵׁם אֱלִיעֶזֶר הוּא, כִּי קָרָא לַמְּאוֹרָע שֶׁהָיָה בּוֹ אָז בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה, וְאַחַר כָּךְ הָלַךְ לְחַפֵּשׂ מְאוֹרָעוֹת קוֹדְמוֹת. אוֹ לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק "גֵּר הָיִיתִי" (שמות ב:כב), שֶׁיְּכַוֵּן עַל גֵּרוּתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, בְּחִינָה זוֹ קֹדֶמֶת לְהַצָּלָתוֹ מֵחֶרֶב פַּרְעֹה וְלָזֶה הִקְדִּימוֹ.

וּלְצַד בְּחִינַת גֵּרוּת שְׁנִיָּה בְּאֶרֶץ נָכְרִיָּה קֹדֶם לוֹ כַּוָּנָה הָרְמוּזָה בִּקְרִיאַת שֵׁם אֱלִיעֶזֶר, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר "הָאֶחָד", וְלָזֶה הֶצְרַךְ לְפָרֵשׁ מַה הוּא הָעֵזֶר שֶׁכְּנֶגְדּוֹ קָרָא לוֹ שֵׁם, וְאָמַר **וַיַּצִּלֵנִי** וְגוֹ'. וּבָזֶה יֻצְדַּק לוֹמַר עָלָיו שֵׁם **הָאֶחָד**. וְזוּלַת אָמְרוֹ "וַיַּצִּלֵנִי מֵחֶרֶב פַּרְעֹה" הָיִיתִי מְפָרֵשׁ שֶׁהָעֵזֶר הוּא אַחַר הַגֵּרוּת, וְהַהַקְדָּמָה שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר "גֵּר הָיִיתִי" וְגוֹ' תְּחַיְּבֵנִי לְפָרֵשׁ כֵּן, וְיִסְתֹּם בְּפָנַי יְדִיעַת טַעַם אָמְרוֹ "הָאֶחָד".

פסוק ה

אֶל הַמִּדְבָּר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וְאִם תֹּאמַר מִנַּיִן יָדְעוּ מְקוֹם חֲנוֹתוֹ בַּמִּדְבָּר הַגָּדוֹל? לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר הוּא חוֹנֶה שָּׁם** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, וּכְבָר הוֹדִיעוֹ מֹשֶׁה מָקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ שָׁם הָאֱלֹהִים, וְאָמַר אֵלָיו (שמות ג:יב) "תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה", וְהוֹדִיעוֹ הָהָר שֶׁעָלָיו יְקַבְּלוּ הַתּוֹרָה. וְהוּא אָמְרוֹ "אֲשֶׁר הוּא חוֹנֶה שָּׁם הַר" וְגוֹ' הַיְדוּעַ אֶצְלוֹ. וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ"ד) שֶׁאָמַר מֹשֶׁה לְיִתְרוֹ עִנְיַן קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וּכְתַבְתִּיו בְּתְחִלַּת הַפָּרָשָׁה, וְתִהְיֶה הוֹדָעַת הַר הָאֱלֹהִים מִכְּלַל מַה שֶׁהוֹדִיעוֹ.

פסוק ו

אֲנִי חֹתְנְךָ וְגוֹ' וְאִשְׁתְּךָ וְגוֹ'. טַעַם שֶׁשָּׁנָה הַכָּתוּב סִדְרָם כָּאן מִסֵּדֶר שֶׁכָּתַב בְּפָסוּק שֶׁלִּפְנֵי זֶה שֶׁהַקְדִּים הַבָּנִים לָאִשָּׁה, יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא; שמות רבה כז,ב) שֶׁאָמְרוּ אִם אֵין אַתָּה יוֹצֵא בְּגִינִי וְכוּ', אִם כֵּן מִמַּטָּה לְמַעְלָה סִדְרָם הַכָּתוּב, לָזֶה הִקְדִּים הָאִשָּׁה לַבָּנִים, שֶׁאִם לֹא יַעֲשֶׂה בִּשְׁבִילָהּ יַעֲשֶׂה בִּשְׁבִיל הַבָּנִים, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּיֹאתָם לַמִּדְבָּר וְסִדְרָם סֵדֶר הֶחָשׁוּב חָשׁוּב קוֹדֵם הִקְדִּים הַבָּנִים. וְהֶגֶם שֶׁהִקְדִּים שָׁם יִתְרוֹ לַבָּנִים וְכָאן סִדְּרוֹ קוֹדֵם לָאִשָּׁה שֶׁיּוֹרֶה שֶׁהוּא לְמַטָּה מִמֶּנָּה, הוּא יִתְרוֹ דִּבֵּר בַּעֲנָוָה וְשִׁפְלוּת אֲבָל הַכָּתוּב כִּבְּדוֹ וְהִקְדִּימוֹ לְצַד הֱיוֹתוֹ חוֹתְנוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְצָרִיךְ לְכַבְּדוֹ אֲפִלּוּ מֹשֶׁה, דִּכְתִיב (שמואל א כד:יא) "וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה".

וּשְׁנֵי בָנֶיהָ עִמָּהּ. טַעַם אָמְרוֹ **עִמָּהּ**, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר חֲלוּקָה רְבִיעִית, שֶׁאִם אֵין אַתָּה עוֹשֶׂה בְּגִינָהּ לְבַד וְלֹא בְּגִין בָּנֶיהָ לְבַד, צָרַף כְּבוֹד שְׁנֵיהֶם וְצֵא.

פסוק ז

וַיֵּצֵא וְגוֹ' לִקְרַאת חֹתְנוֹ. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאָמַר לוֹ יִתְרוֹ אִם אֵין אַתָּה יוֹצֵא בְּגִינִי וְכוּ', לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וַיֵּצֵא מֹשֶׁה לִקְרַאת חֹתְנוֹ**, כִּי כְּבוֹדוֹ שֶׁל חוֹתְנוֹ הִסְפִּיק לוֹ לָצֵאת לִקְרָאתוֹ. וְאוּלַי שֶׁעֲשָׂה הֵכֵר לַדָּבָר שֶׁיָּצָא בְּיִחוּד לִקְרָאתוֹ וְלֹא פָּנָה בִּיצִיאָתוֹ לִמְקוֹם אֹהֶל הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ, אוֹ שֶׁהָיָה אוֹמֵר בְּפֵרוּשׁ שֶׁיְּצִיאָתוֹ הוּא לִקְרַאת חוֹתְנוֹ. גַּם לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁמֹּשֶׁה הוּא שֶׁהִשְׁתַּחֲוָה לְיִתְרוֹ, זֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לִכְבוֹדוֹ יָצָא, וְלָזֶה אָמְרוּ

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם): כָּבוֹד גָּדוֹל נִתְכַּבֵּד יִתְרוֹ וְכוּ', וְזוּלַת דְּבָרֵינוּ מְנַיִן לוֹ כָּבוֹד מִיְּצִיאָה זוֹ, דִּלְמָא לִכְבוֹד בָּנָיו וְאִשְׁתּוֹ יָצָא מֹשֶׁה?

וַיִּשְׁתַּחוּ וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (מכילתא יתרו א) אָמְרוּ: אֵינִי יוֹדֵעַ מִי הִשְׁתַּחֲוָה לְמִי, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר "אִישׁ" – מִי הוּא שֶׁקָּרוּי אִישׁ? זֶה מֹשֶׁה, עַד כָּאן. הִנֵּה טַעַם שֶׁלֹּא אָמְרוּ כִּי שְׁנֵיהֶם הִשְׁתַּחֲווּ זֶה לָזֶה, לְצַד שֶׁאָמַר לְשׁוֹן יָחִיד "וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשַּׁק לוֹ", זֶה יַגִּיד כִּי אֶחָד לְבַד הִשְׁתַּחֲוָה. וְאִם תֹּאמַר לְדִבְרֵיהֶם ז"ל וַהֲלֹא מָצִינוּ שֶׁגַּם יִתְרוֹ נִקְרָא אִישׁ, דִּכְתִיב (שמות ב:כא) "וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה לָשֶׁבֶת אֶת הָאִישׁ", יֵשׁ לְחַלֵּק בֵּין קְרִיאַת אִישׁ שֶׁל יִתְרוֹ לִקְרִיאַת אִישׁ שֶׁל מֹשֶׁה. וְקֹדֶם אֶעִירָה שֶׁחַר מַה מַּעֲלֶה יֵשׁ בְּשֵׁם זֶה שֶׁל אִישׁ, וַהֲלֹא כָּל אָדָם יִקָּרֵא אִישׁ וּנְקֵבָתוֹ אִשָּׁה, וְגַם בַּבְּהֵמוֹת מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת נֹחַ (בראשית ז:ב) "שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ". אֲלָא שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה שֵׁם אִישׁ כְּשֶׁיִּהְיֶה בְּמָקוֹם זִכְרוֹן הָאָדָם וְיוּסַף לוֹ לִוּוּי קְרִיאַת אִישׁ, זֶה יַגִּיד שֶׁהוּא לְשׁוֹן מַעֲלָה. וּבְמָקוֹם שֶׁיֹּאמַר אִישׁ בְּלֹא זִכְרוֹן שְׁמוֹ, זֶה יִמָּצֵא בִּמְקוֹם הַשֵּׁם וְלֹא יַגִּיד מַעֲלָה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר (בראשית כד:כא) "וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ", "וַיִּתְאַוֶּהוּ אִישׁ" (בראשית לז:טו). וְגַם זִכְרוֹן אֲנָשִׁים שֶׁאָמְרוּ ז"ל (במדבר רבה טז) שֶׁהוּא לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת, דָּוְקָא בְּצֵרוּף זִכְרוֹן שְׁמָם, דִּכְתִיב (במדבר יג:ג) "כֻּלָּם אֲנָשִׁים", שֶׁאַחַר שֶׁזָּכַר שְׁמָם חָזַר לוֹמַר "כֻּלָּם אֲנָשִׁים", זֶה יַגִּיד לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת. מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁיִּהְיֶה בְּמָקוֹם הַזְכָּרַת שְׁמָם כְּנוּי זֶה, אֵין זוֹ מַעֲלָה, כְּאָמְרוֹ (במדבר כב:ט) "מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ". וְהִנֵּה מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות יא:ג) "גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה", "כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ" (שמות לב:כג), הֲרֵי הִזְכִּיר שְׁמוֹ וְהוֹסִיף לוֹמַר "הָאִישׁ", זֶה יַגִּיד כִּי לְמַעֲלָה וַאֲדְנוּת יְכַוֵּן. וְזֶה הוּא אָמְרָם: מִי הוּא שֶׁקָּרוּי אִישׁ? זֶה מֹשֶׁה, פֵּרוּשׁ אִישׁ, לְשׁוֹן שְׂרָרוּת וּמְשִׁילוּת. אֲבָל יִתְרוֹ, הֲגַם שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁנִּקְרָא אִישׁ, לֹא מָצִינוּ אוֹתוֹ בְּלִוּוּי אֶלָּא בִּמְקוֹם זִכְרוֹן שְׁמוֹ אָמַר "הָאִישׁ", וְהוּא שֵׁם הַצּוֹדֵק עַל כָּל נִבְרָא זָכָר.

וּמֵעַתָּה כְּשֶׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן **אִישׁ**, הַדָּבָר שָׁקוּל אִם הוּא כִּנּוּי הָרָגִיל בִּבְחִינַת הַזְּכָרִים, אוֹ פֵּרוּשׁוֹ הוּא אִישׁ הָרָשׁוּם לְמַעֲלָה וַחֲשִׁיבוּת. וְתֵבָה זוֹ מוּנַחַת בֵּין יִתְרוֹ וּבֵין מֹשֶׁה, אִם נֹאמַר שֶׁפֵּרוּשׁוֹ הוּא כִּנּוּי לְזָכָר יִכָּנֵס בַּמַּשְׁמָעוּת גַּם יִתְרוֹ וּשְׁנֵיהֶם שְׁקוּלִים בַּמַּשְׁמָעוּת, וְאֵין אֲנִי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת שְׁנֵיהֶם שֶׁהֲרֵי הַכָּתוּב לֹא אָמַר אֶלָּא אֶחָד כְּמוֹ שֶׁדִּיַּקְנוּ מֵאָמְרוֹ "וַיִּשְׁתַּחוּ", וְאֶחָד זֶה אֵין אֲנִי יוֹדֵעַ מִי הוּא, וְלֹא בָּא הַכָּתוּב לִסְתּוֹם אֶלָּא לְפָרֵשׁ. וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר כִּי פֵּרוּשׁ **אִישׁ** הָאָמוּר כָּאן הוּא לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת, וּבְאָמְרוֹ כֵּן נִתְחַיֵּב לוֹמַר כִּי זֶה הוּא מֹשֶׁה הָאִישׁ שֶׁאֵלָיו נִתְיַחֵד חֲשִׁיבוּת זֶה וְלֹא לְיִתְרוֹ, וּבָזֶה לֹא סָתַם הַכָּתוּב כַּוָּנָתוֹ וַהֲרֵי פֵּרֵשׁ שֶׁעַל מֹשֶׁה הוּא אוֹמֵר.

פסוק ח

וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה. הֵגַם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "וַיִּשְׁמַע וְגוֹ' אֵת כָּל אֲשֶׁר" וְגוֹ', אוּלַי שֶׁהָיוּ פְּרָטִים שֶׁלֹּא שָׁמַעְתָּן אָזְנוֹ. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הִצְדִּיק הַפְּלָאוֹת לְצַד הַגְּזֵמַת הָעִנְיָנִים, אוֹ שֶׁהֲגַם שֶׁקָּדַם לוֹ מֵהַיְדִיעוֹת עֲדַיִן הָיָה מִסְתַּפֵּק שֶׁלֹּא נִרְתַּק חֶבֶל מִצְרִי שֶׁעַל צַוָּארֵיהֶם, וְסִפֵּר לוֹ מֹשֶׁה עִנְיָן שֶׁלֹּא הָיָה יָכוֹל לָדַעַת מִזּוּלָתוֹ, וְהוּא הֲרִיגַת שַׁר מִצְרַיִם שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"ב נב:) שֶׁרָאוּהוּ יִשְׂרָאֵל מֵת, וּבָזֶה הֶחְלִיט יִתְרוֹ כִּי פָּקַע נִירָם מֵעֲלֵיהֶם.

וְאוּלַי כִּי זֶה הוּא שֶׁרָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **אֵת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצָאָתַם בַּדָּרֶךְ וַיַּצִּלֵם** וְגוֹ', שֶׁהוֹדִיעוֹ מֵרְדִּיפַת הַשַּׂר, כִּי יִתְרוֹ כֹּהֵן מִדְיָן הָיָה, וּמִן הַסְּתָם הֵם יָבְחִינוּ וְיֵדְעוּ כִּי יֵשׁ שָׂרֵי מַעְלָה עַל כָּל אֻמָּה, וְסִפֵּר לוֹ כִּי רָדַף אוֹתָם הוּא בְּעַצְמוֹ, דִּכְתִיב (שמות י"ד:י') "וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם", וּמִזֶּה רָעֲשׁוּ וּפָחֲדוּ יִשְׂרָאֵל, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שָׁם. וּכְשֶׁשָּׁמַע יִתְרוֹ כֵּן אָמַר **בָּרוּךְ** וְגוֹ' **מִתַּחַת יַד מִצְרַיִם**, שֶׁהוּא הַשַּׂר שֶׁמִּצְרַיִם שְׁמוֹ, וְנָכוֹן.

פסוק ט

וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ. תַּרְגּוּם אוּנְקְלוֹס "וַחְדִי". וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה יְדַבֵּר הַכָּתוּב כָּאן אֲרָמִית וְלֹא אָמַר לְשׁוֹן בְּרוּר שֶׁהוּא לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לב,א) בְּשִׁבְעִים לְשׁוֹן, אַף עַל פִּי כֵן דָּבָר יַגִּיד בְּשַׁנּוֹתוֹ אֶת טַעְמוֹ.

וְנִרְאֶה כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי מֵרוֹב הַשִּׂמְחָה נִתְחַדֵּד בְּשָׂרוֹ, כִּי תִּמְצָא כְּשֶׁתִּהְיֶה לְאָדָם שִׂמְחָה וְהוּא דָּבָר שֶׁלֹּא כְּפִי הַמְשׂוֹעָר בַּמּוּשָׂג הָרָגִיל תִּוָּלֵד בּוֹ הַרְגָּשָׁה בְּהַרְכָּבַת מִזְגּוֹ, וְלִפְעָמִים יִתְעַלֵּף וְלִפְעָמִים יִסְתַּכֵּן מַמָּשׁ. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּוַיִּגַּשׁ בְּפָסוּק (בראשית מה:כו) "לֵאמֹר עוֹד יוֹסֵף חַי". וְהִנֵּה יִתְרוֹ הֲגַם שֶׁקָּדַם אֶצְלוֹ יְדִיעָה מִבְּשׂוֹרוֹת הַטּוֹבוֹת, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁשָּׁמַע תּוֹכֶן הַנֵּס, וּמַה גַּם בִּרְדִיפַת הַמַּלְאָךְ אוֹתָם כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (ח') "וַיְסַפֵּר מֹשֶׁה" וְהִצִּילָם ה', נִתְחַדֵּד בְּשָׂרוֹ. וְדָבָר זֶה מוּרְגָּשׁ הוּא אֵצֶל כָּל בַּעַל חַי מַרְגִּישׁ.

פסוק יא

עַתָּה יָדַעְתִּי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לָאֻמּוֹת שָׂרִים גְּדוֹלִים וַעֲצוּמִים לְהִלָּחֵם בַּעֲדָם וּלְהָרַע לְאוֹיְבֵיהֶם, וְכָל מֵרִים יָד כְּנֶגְדָּם, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יְכַוְּנוּ לְהִנָּקֵם מֵהָאֻמָּה הַנֶּגְדִּיִּית בְּדִמְיוֹן הַמֶּרֶד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיְּכַוֵּן לְמַדֵּד בַּמִּדָּה עַצְמָהּ שֶׁל הַמּוֹרֵד וְעוֹשֶׂה רִשְׁעָה, שִׁקַּע שׁוֹקְעֵיהֶם וְכוּ'. גַּם יֵשׁ לִתְלוֹת בַּמְּאֹרָע הָרָע כִּי לֹא מִצַּד שֶׁכְּנֶגְדּוֹ הֻכָּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּל הַמַּכּוֹת וְהַיִּסּוּרִין אֲשֶׁר יִסַּר פַּרְעֹה הֵם מְכֻוָּנִים לְמַה שֶּׁזָּדוּ עֲלֵיהֶם. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) בְּכִוּוּן הַמַּכּוֹת שֶׁכָּל אַחַת כְּנֶגֶד מִדָּה אַחַת רָעָה שֶׁזָּדוּ הַמִּצְרִיִּים וְכוּ':

פסוק יב

וַיִּקַּח יִתְרוֹ וְגוֹ' עֹלָה וְגוֹ'. הִנֵּה נִתְחַכֵּם יִתְרוֹ לִזְבֹּחַ שְׁלָמִים רַבִּים, וְזֶה הָיָה לוֹ לֶאוֹת כִּי מַזְמִין הוּא גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל עַל שֻׁלְחָנוֹ, וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב "וַיִּקְרָא לְאַהֲרֹן וּלְזִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכֹל" וְגוֹ' אֶלָּא **וַיָּבֹא אַהֲרֹן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, מֵעַצְמָן בָּאוּ, כִּי מַעֲשָׂיו מוֹכִיחִים הַהַזְמָנָה כְּדֵי שֶׁלֹּא יָבוֹאוּ קָדֻשִׁים לִידֵי נוֹתָר, וְכִבְּדוּהוּ וּבָאוּ מֵעַצְמָן אַהֲרֹן וְהַזְּקֵנִים וְלֹא הִטְרִיחוּהוּ לְהַזְמִינָם עַל הַזֶּבַח.

פסוק טו

כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם וְגוֹ'. קָשֶׁה, מַה תְּשׁוּבָה זוֹ עוֹשָׂה, וַהֲלֹא רָאָה יִתְרוֹ כִּי בָא אֵלָיו הָעָם לִדְרֹשׁ, וְכַוָּנַת קֻשְׁיָתוֹ הוּא לְמָה יִתְנַהֵג בְּמִנְהָג זֶה כִּי יֵשׁ טֹרַח לָעָם. וּדְבָרָיו בָּרוּר מְלֻלֹּא "אַתָּה יוֹשֵׁב לְבַדֶּךָ", פֵּרוּשׁ, וְאֵין שׁוֹפְטִים אֲחֵרִים לָדוּן הָעָם, וְלוּ יִהְיֶה שֶׁלֹּא הֵבִין מֹשֶׁה דְּבָרָיו, הָיָה לוֹ לִשְׁאֹל גְּזֵרַת הַדִּבּוּר, לֹא שֶׁיֹּאמַר לוֹ דְּבָרִים שֶׁעֲלֵיהֶם הוּא מַקְשֶׁה.

וְנִרְאֶה כִּי מֹשֶׁה הֵבִין בְּדִבְרֵי יִתְרוֹ בְּמַה שֶׁאָמַר **אֲשֶׁר אַתָּה עוֹשֶׂה** וְגוֹ', מַשְׁמָע כִּי מֹשֶׁה מַכְרִיחָם וּמְחַיְּבָם שֶׁלֹּא לַעֲמוֹד לִפְנֵי דַּיָּן זוּלָתוֹ, וְזֶה סִבָּה שֶׁסּוֹבְלִים הָעָם הַטּוֹרַח, וְאִם יַחְפּוֹץ יְמַנֶּה עֲלֵיהֶם דַּיָּנִים וְיֵלְכוּ לָדוּן לִפְנֵיהֶם. לָזֶה הֵשִׁיבוֹ כִּי לֹא מִמֶּנּוּ אֶלָּא מֵהָעָם, כִּי יָבֹא מֵעַצְמוֹ אֵלַי וְלֹא לְזוּלָתִי חָפֵץ לָלֶכֶת. וּלְצַד שֶׁיִּקְשֶׁה לְךָ לָמָּה יַחְפְּצוּ בְּטוֹרַח זֶה, הַטַּעַם הוּא **כִּי יִהְיֶה לָהֶם דָּבָר בָּא אֵלָי**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר חלק ב עח.) בָּא אֵלַי הַדָּבָר עַצְמוֹ וְיִצְטַדֵּק הַדִּין לַאֲמִתּוֹ, וְדָבָר זֶה לֹא יִמָּצֵא בְּזוּלָתִי.

וּמֹדַעְתִּי אֵין מְצִיאוּת לְמַנּוֹת דַּיָּנִים וְיֵלְכוּ הָעָם לִפְנֵיהֶם, וְנָמַר אוֹמֵר **וְהוֹדַעְתִּי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ גַּם דָּבָר זֶה אִי אֶפְשָׁר בְּזוּלָתִי.

וְיִתְרוֹ נִסְתַּפֵּק בְּמַשְׁמָעוּת דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁסּוֹבֵל שְׁתֵּי דְּרָכִים. הָאַחַת, כִּי לְצַד שֶׁבָּאִים אֶצְלוֹ הָעָם הוּא חָשׁ עַל הַמְּצָוָה לָדוּן בֵּין אִישׁ וְגוֹ' לַעֲשׂוֹתָהּ הוּא וְלֹא אֲחֵרִים, וְהַשְּׁנִיָּה, כִּי הָעָם לֹא יַחְפְּצוּ לְזוּלָתוֹ לְצַד מָה שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בִּדְבָרָיו. לָזֶה הֵשִׁיבוֹ כְּנֶגֶד הַמּוּבָן מִדְּבָרָיו כִּי יִבְחַר עֲשׂוֹת הַמְּצָוָה בְּעַצְמוֹ וְלֹא יִמְנַע עֲשׂוֹת טוֹב אָמַר **לֹא טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר אַתָּה** וְגוֹ', כַּאֲשֶׁר יָבֹאר הַטַּעַם. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁמּוּבָן מִדְּבָרָיו כִּי הָעָם לֹא יִתְרַצּוּ לָלֶכֶת לְזוּלָתוֹ, אָמַר **אִיעָצְךָ** וְגוֹ' **הֱיֵה אַתָּה לָעָם** וְגוֹ' **וְאַתָּה תֶּחֱזֶה** וְגוֹ' **וְשָׂפַטְתּ אֶת הָעָם בְּכָל עֵת**. פֵּרוּשׁ, בְּכָל דִּין שֶׁיִּהְיֶה הַמִּשְׁפָּט רָצוּי לִשְׁנֵי בַּעֲלֵי דִּינִים, וּמִן הַסְּתָם כְּשֶׁיְּדוּנוּ לָהֶם מִשְׁפָּט רָצוּי לָמָּה יִבְחֲרוּ בַּטּוֹרַח הַגָּדוֹל, **וְהָיָה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ וּכְשֶׁיִּהְיֶה דָּבָר גָּדוֹל שֶׁל הִתְעַצְּמוּת הַדִּין, בֵּין לְצַד הַשּׁוֹפְטִים שֶׁלֹּא יוּכְלוּ הַשֹּׂג בֵּין לְצַד הַנִּשְׁפָּטִים שֶׁלֹּא יִתְרַצּוּ שִׁתֵּי הַכִּתּוֹת בְּמִשְׁפָּטָם – יָבִיאוּ אֵלֶיךָ, וְלֹא לְצַד פְּרָט זֶה תִּתְחַיֵּב בַּכֹּל.

פסוק יח

נָבֹל תִּבֹּל. כָּפַל לוֹמַר **נָבוֹל** וְגוֹ', לְהָיוֹת כִּי יֵשׁ שְׁנֵי גְּדָרִים בְּמַשְׁמָעוּת **תִּבֹּל**, הָאֶחָד כָּל שֶׁיִּגָּרַע כָּל שֶׁהוּא מִכֹּחוֹ הָרִאשׁוֹן יִקָּרֵא עָלָיו הַלְּאוּת לְעֶרְךְּ הַקּוֹדֶם, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים יָכוֹל עֲשׂוֹת מַה שֶּׁהָיָה עוֹשֶׂה קוֹדֶם בִּמְעַט יְגִיעָה. וְהַשֵּׁנִי הוּא הַלְּאוּת הַנִּרְגָּשׁ לְכָל שֶׁהוּא גֶּדֶר הַמּוֹנֵעַ הָאָדָם מֵעֲשׂוֹת חֶפְצוֹ לְצַד כִּי לֹא יִשָּׁאֵר בּוֹ כֹּחַ, לָזֶה אָמַר אֲלָיו כִּי מַה שֶּׁיְּגִיעַ אֵלָיו מֵהַלְּאוּת כֹּחַ לֹא שִׁעוּר מוּעָט אֶלָּא שִׁעוּר שֶׁכְּפִי הָאֱמֶת יִקָּרֵא לוֹ **תִּבֹּל**, וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹתָם **לֹא תוּכַל עֲשׂוֹתוֹ לְבַדֶּךָּ**. אוֹ אוּלַי שֶׁכָּפַל כְּנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר "גַּם אַתָּה גַּם" וְגוֹ'.

גַּם אַתָּה גַּם הָעָם הַזֶּה. טַעַם אָמְרוֹ **גַּם** בַּחֲלוּקָה רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה, יִרְצֶה לֹא מִבָּעְיָא זוֹלָתְךָ בְּמַצָּב זֶה אֶלָּא **גַּם אַתָּה** כִּי רַב חֵילְךָ, וְאָמְרוֹ **גַּם הָעָם הַזֶּה** פֵּרוּשׁ יִשְׂרָאֵל לְצַד שֶׁצְּרִיכִין לְהַמְתִּין זֶה לָזֶה בַּדִּין כַּמַּעֲשֶׂה הָאָמוּר בָּעִנְיָן "וַיַּעֲמֹד" וְגוֹ', וְאָמְרוֹ תֵּבֹת **גַּם** לְצַד שֶׁטָּרְחָם אֵינוֹ מְקֻבָּץ בְּיָחִיד.

וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) אָמְרוּ "גַּם" – זֶה אַהֲרֹן, "הָעָם" – אֵלּוּ הַשִּׁבְעִים זְקֵנִים. וְצָרִיךְ לְדַעַת טַעַם רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁפֵּרְשׁוּ כֵּן, וְאִם לְצַד "גַּם" הָיָה לָהֶם לְפָרֵשׁ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. אָכֵן לְצַד שֶׁרָאוּ כִּי בַּעֲצָתוֹ אָמַר שֶׁיְּמַנֶּה סַךְ גָּדוֹל מִיִּשְׂרָאֵל שָׂרֵי אֲלָפִים וְגוֹ' שֶׁעוֹלֶה בָּהֶם לְמִנְיָן שְׁמוֹנָה רְבָבוֹת, גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי לֹא יַסְפִּיקוּ שִׁבְעִים זְקֵנִים. וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יִתְפָּרֵשׁ אָמְרוֹ **גַּם** מִלְּבַד הַזְּקֵנִים, **וְגַם** שֵׁנִית פֵּרוּשׁ מִלְּבַד מֹשֶׁה, וְיֵשׁ רְבוּתָא בְּכָל אֶחָד, מֹשֶׁה לְצַד מַעֲלָתוֹ, וְהַזְּקֵנִים לְצַד הֱיוֹתָם רַבִּים. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **גַּם אַתָּה** לְרַבּוֹת הָעָם שֶׁיְּגִיעַ לָהֶם הַלְּאוּת אֲנָשִׁים כְּשֶׁיִּהְיוּ מַמְתִּינִים זֶה לָזֶה בַּדִּין, וְאָמְרוֹ גַּם שֵׁנִי לְרַבּוֹת הַגַּם שֶׁיִּצְטָרֵף הוּא עִם הַזְּקֵנִים.

פסוק כא

וְאַתָּה תֶחֱזֶה. פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁהָעָם יְמַנּוּ עֲלֵיהֶם אֶלָּא הוּא יֶחֱזֶה. עוֹד רָמַז, כִּי לְצַד זֶה יֵחָשֵׁב כְּאִלּוּ הוּא הַשּׁוֹפֵט כֵּיוָן שֶׁהֵם שְׁלוּחָיו וְיִטּוֹל חֵלֶק בַּמִּצְוָה.

מִכָּל הָעָם. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיִּמְצָא בְּנֵי אָדָם שֶׁיֵּרָאֶה בְּעֵינָיו כִּי הֵם רְאוּיִים לַדָּבָר, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִהְיֶה מִתְרַצֶּה בָּהֶם עַד שֶׁיְּבַקֵּשׁ כָּל הָעָם וְיִקַּח הַגָּדוֹל שֶׁבְּכוּלָּם בְּכָל בְּחִינָה מִבְּחִינוֹת הַטּוֹבוֹת הַמְּנוּיוֹת בִּדְבָרָיו.

אַנְשֵׁי חַיִל וְגוֹ'. אָמַר אַרְבַּע הַדְּרָגוֹת כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה מִנּוּיִים הַמְּזֻכָּרוֹת בִּדְבָרָיו, כְּנֶגֶד שָׂרֵי אֲלָפִים אָמַר **אַנְשֵׁי חַיִל**, תֵּיבַת חַיִל תַּגִּיד עֹצֶם הַשִּׂלְמַת הָאִשָּׁר וְהַמִּדּוֹת וְהַגְּבוּרָה וּכְלָלוּת הַשְּׁלֵמוּת, כִּי כֵן צָרִיךְ לִהְיוֹת שַׂר הָאֶלֶף. וּכְנֶגֶד שָׂרֵי הַמֵּאוֹת אָמַר **יִרְאֵי אֱלֹהִים**, כִּי לְצַד פְּרָט זֶה לֹא יִצְטָרֵךְ כָּל כָּךְ אֶלָּא כְּשֶׁיִּהְיֶה יָרֵא אֱלֹהִים רָאוּי לְהִתְמַנּוֹת שַׂר לְמֵאָה, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **יִרְאֵי אֱלֹהִים** שֶׁצְּרִיכִין לִהְיוֹת יְרֵאִים יִרְאַת הָעֹנֶשׁ, כִּי יֵשׁ לְךָ לְדַעַת כִּי הַיְרֵא בִּבְחִינַת

שֵׁם הַוָּי"ה לְצַד שֶׁיִּהְיֶה בְּדַעְתּוֹ כִּי ה' רַחוּם וְחַנּוּן לִפְעָמִים יֶחֱטָא וְיִסְמֹךְ עַל רַחֲמָיו כִּי יַאֲרִיךְ אַפּוֹ וְכַדּוֹמֶה, אֲבָל יִרְאַת הָעֹנֶשׁ תַּרְעִיד הַמַּשְׂכִּיל, וּכְמוֹ שֶׁתִּמְצָא שֶׁכָּל גְּדוֹלֵי עוֹלָם יְרֵאִים מִדִּקְדּוּקֵי הַמִּשְׁפָּט הֲגַם כִּי יוֹדְעִים שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם יְשָׁרִים וּנְכוֹנִים. וְצֵא וּלְמַד מִמַּאֲמַר חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה ד,ב) שֶׁאָמְרוּ בְּמַעֲשֶׂה בַּעֲלַת אוֹב כְּשֶׁעָלָה שְׁמוּאֵל וְהֵבִיא עִמּוֹ מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם, וַאֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר "יִרְאֵי אֱלֹהִים", כִּי צְרִיכִין לִהְיוֹת בְּגֶדֶר יִרְאָה מִדִּקְדּוּקֵי הַמִּשְׁפָּט בְּאֵין רַחֲמִים, וּבְחִינָה זוֹ יֶשְׁנָהּ גַּם כֵּן בְּשָׂרֵי הָאֲלָפִים אֶלָּא שֶׁנּוֹסָף בָּהֶם פְּרָטִים אֲחֵרִים שֶׁאֵין צָרִךְ לָהֶם בְּשַׂר הַמֵּאָה. וּכְנֶגֶד שָׂרֵי חֲמִשִּׁים אָמַר **אַנְשֵׁי אֱמֶת**, שֶׁיַּסְפִּיק לְגֶדֶר זֶה הֲגַם שֶׁלֹּא הִשִּׂיגוּ לִבְחִינָה זוֹ שֶׁל יִרְאַת עֹצֶם הַדִּין אֶלָּא שֶׁיִּהְיוּ אַנְשֵׁי אֱמֶת שֶׁיִּשְׁתַּדְּלוּ עַל הָעֲמָדַת הָאֱמֶת לְבַל תִּהְיֶה נֶעְדֶּרֶת. וּכְנֶגֶד שָׂרֵי עֲשָׂרוֹת אָמַר **שׂוֹנְאֵי בָצַע**, דַּי לָהֶם גֶּדֶר זֶה וּבָזֶה יִהְיוּ רְאוּיִים לִהְיוֹת שָׂרֵי עֲשָׂרוֹת. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **שׂוֹנְאֵי**, פֵּרוּשׁ, כִּי יִהְיֶה לָהֶם הַדָּבָר שָׁנוּא לֹא שֶׁיִּצְטָרְכוּ לְהַרְחִיק תַּאֲוָתָם, כִּי לְאֵלֶּה יֵשׁ חֶשֶׁד שֶׁיְּנַצְּחוּ מֵהֶרְשַׁע הַמְפַתֶּה. וְכָל מִדּוֹת הַשִּׁלְשָׁה יֶשְׁנָם בְּאַנְשֵׁי חַיִל, וְכָל מִדּוֹת הַשִּׁנַּיִם יֶשְׁנָם בְּיִרְאֵי אֱלֹהִים, וּמִדַּת שׂוֹנְאֵי בָצַע יֶשְׁנָהּ בְּאַנְשֵׁי אֱמֶת וְהֵם זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְלָזֶה לֹא אָמַר וְיִרְאֵי וְגוֹ' וְאַנְשֵׁי אֱמֶת וְשׂוֹנְאֵי בָצַע אִם כֻּלָּם יִתְקַבְּצוּ יַחַד בְּאָדָם אֶחָד הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר וָא"ו בְּכָל אַחַת אוֹ לְפָחוֹת בַּחֲלוּקָה הָאַחֲרוֹנָה, אֶלָּא וַדַּאי כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי שֶׁאֵין צָרִךְ לָזֶה בְּכָל הַפְּרָטִים.

וְהִנֵּה פְּשִׁיטָא שֶׁאִם יִמְצָא מִמִּין הַמִּשָּׁבָּח שֶׁבְּכֻלָּן לְכָל הַמְּנוּיִים מַה טּוֹב וּמַה נָּעִים, וְלָזֶה כְּשֶׁבִּקֵּשׁ מֹשֶׁה בְּיִשְׂרָאֵל מָצָא מִמִּין הַמִּשָּׁבָּח "אַנְשֵׁי חַיִל" שֶׁעִוּר שֶׁיַּסְפִּיק לְכֻלָּם, כְּאָמְרוֹ "וַיִּבְחַר מֹשֶׁה אַנְשֵׁי חַיִל מִכָּל יִשְׂרָאֵל", וְלֹא הָצְרַךְ לְפָרֵט שְׁאָר הַפְּרָטִים כִּי יֶשְׁנָם בִּבְחִינַת אַנְשֵׁי חַיִל. וְזֶה יַצְדִּיק לְךָ גַּם כֵּן פֵּרוּשֵׁנוּ בְּדִבְרֵי יִתְרוֹ, שֶׁאִם כַּוָּנָתוֹ לוֹמַר זֹאת וְעוֹד, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לְמֹשֶׁה לִבְחֹר גַּם כֵּן כָּל הָרְמוּזִים בְּדִבְרֵי יִתְרוֹ. וְאֵין לוֹמַר חָס וְשָׁלוֹם כִּי לֹא מָצָא בְּיִשְׂרָאֵל יִרְאֵי אֱלֹהִים אַנְשֵׁי אֱמֶת וְגוֹ', אֶלָּא וַדַּאי כִּדְבָרֵינוּ, שֶׁלֹּא הִזְכִּיר יִתְרוֹ שְׁאָר הַפְּרָטִים אֶלָּא לְצַד שֶׁחָשׁ יִתְרוֹ שֶׁלֹּא יִמְצָא שִׁעוּר הַמַּסְפִּיק מִבְּחִינָה הַגְּדוֹלָה וְהָיָה מִסְתַּפֵּק בְּמַדְרֵגָה קְטַנָּה כַּנִּזְכָּר.

וְרָאִיתָ לְתֹת לֵב אֵיךְ זָכָה יִתְרוֹ שֶׁתִּכָּתֵב עַל יָדוֹ פָּרָשָׁה זוֹ, וְהֵן אֱמֶת כִּי הוּא כִּבֵּד מֹשֶׁה עֶבֶד ה', וְהִנֵּה שָׁכְרוֹ שֶׁכִּבְּדוֹ ה', אֶלָּא הָיָה ה' יָכוֹל עֲשׂוֹת לוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד אַחֵר, לֹא בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁיֵּרָאֶה חָס וְשָׁלוֹם כְּפִחוּת יְדִיעָה בְּעֹם ה' עַד שֶׁבָּא כֹּהֵן מִדְיָן וְהִשְׂכִּילָם.

וְנַרְאָה כִּי טַעַם הַדָּבָר הוּא לְהַרְאוֹת ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדּוֹר הַהוּא וְכָל דּוֹר וָדוֹר, כִּי יֵשׁ בָּאוּמּוֹת גְּדוֹלִים בַּהֲבָנָה וּבְהַשְׂכָּלָה. וְצֵא וּלְמַד מֵהַשְׂכָּלַת יִתְרוֹ בַּעֲצָתוֹ וְאֹפֶן סֵדֶר בְּנֵי אָדָם אֲשֶׁר בָּחַר, כִּי יֵשׁ בָּאוּמּוֹת מַכִּירִים דְּבָרִים הַמְאֻשָּׁרִים. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי לֹא בָאָה הַבְּחִירָה

בְּיִשְׂרָאֵל לְצַד שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם הַשְׂכָּלָה וְהַכָּרָה יוֹתֵר מִכָּל הָאוּמוֹת, וְזֶה לְךָ הָאוֹת הַשְׂכָּלַת יִתְרוֹ. הָא לָמַדְתָּ כִּי לֹא מֵרוֹב חָכְמַת יִשְׂרָאֵל וְהַשְׂכָּלָתָם בָּחַר ה' בָּהֶם, אֶלָּא לְחֶסֶד עֶלְיוֹן וּלְאַהֲבַת הָאָבוֹת. וְיוֹתֵר יֻעֲרַב לַחֵיךְ טַעַם זֶה לְמַאן דְּאָמַר (זבחים קטז,א) יִתְרוֹ קוֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה בָּא, כִּי נִתְחַכֵּם ה' עַל זֶה קוֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁיֵּשׁ בָּאוּמוֹת יוֹתֵר חֲכָמִים מִיִּשְׂרָאֵל, אַף עַל פִּי כֵן אוֹתָנוּ הֵבִיא ה' אֵלָיו וּבָחַר בָּנוּ. וְעַל זֶה בִּפְרָט עָלֵינוּ לְשַׁבֵּחַ לַאֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִצַּד חֶסְדָּיו. גַּם לְמַאן דְּאָמַר אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, יֵשׁ טַעַם בְּמַה שֶּׁסִּדֵּר בִּיאָתוֹ קוֹדֶם לְהַרְאוֹת הַכַּוָּנָה הַנִּזְכֶּרֶת, שֶׁזּוֹלֶת זֶה אֵין הַכַּוָּנָה הַנִּזְכֶּרֶת נִגְלֵית, וְהָבֵן:

פסוק כב

בְּכָל עֵת. רַמַז אֶפְלוּ בִּזְמַן שֶׁהוּא מֹשֶׁה עָסוּק בְּקַבָּלַת חֻקֵּי ה' וְתוֹרוֹתָיו וְכַדּוֹמֶה, אֵלּוּ הֵם פְּנוּיִים יִשְׁפְּטוּ בְּכָל עֵת, מַה שֶּׁאֵין כֵּן יָכוֹל עֲשׂוֹת מֹשֶׁה.

וְהָקֵל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ. פֵּרוּשׁ, כִּי מַה שֶּׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ לְהָקֵל מֵעָלֶיךָ, לֹא שֶׁלֹּא תִּשְׁפּוֹט אֶלָּא הַדָּבָר הַגָּדוֹל, אֶלָּא **וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ**, פֵּרוּשׁ, אַתָּה וְהֵם תִּהְיוּ בְּמִלְאכָה זוֹ.

פסוק כג

אִם אֶת הַדָּבָר וְגוֹ' וְצִוְּךָ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **וְצִוְּךָ**, אִם לְהַמְלֵךְ בַּגְּבוּרָה הוּא אוֹמֵר, כְּבָר אָמַר לוֹ כֵּן פַּעַם אַחַת, דִּכְתִיב (שמות יח:יט) "אִיעָצְךָ וִיהִי אֱלֹהִים עִמָּךְ", וּמַה צָּרִךְ בְּכָפֶל הַדְּבָרִים. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ תְּשׁוּבָה עַל מַה שֶּׁיִּטְעוֹן כִּי סוֹף כָּל סוֹף הוּא מוֹנֵעַ מֵעַצְמוֹ הַמִּצְוֹוֹת, וְאֵין מִמְּדַּת הַצַּדִּיקִים לְהָקֵל מֵעֲלֵיהֶם הַמִּצְוֹוֹת, הֲגַם כִּי יִיעַף וְכִי יִגַע, כִּי אָדָם לְעָמָל יוּלָּד (איוב ה:ז) בַּעֲמָלָהּ שֶׁל מִצְוָה. לָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְצִוְּךָ אֱלֹהִים** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי הִנֵּה יָדוּעַ הוּא עִצָּם הַכֹּחַ אֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ לְאִישׁ נָבִיא, וְצֵא וּלְמַד מִמַּאמְרֵי דָּנִיֵּאל (דניאל י:ז) בְּדַבֵּר אֵלָיו מַלְאָךְ, וּמִזֶּה תַּשְׂכִּיל לְדִבְרוֹת אֵל. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (נדרים לח,א) אֵין נְבוּאָה שׁוֹרָה אֶלָּא עַל גִּבּוֹר. וְהֵן אֱמֶת כִּי מֹשֶׁה זְכֵךְ גּוּפוֹ וְלֹא יֵאֶרַע לוֹ הַתַּשּׁוּת כֹּחַ, אֲבָל עַל כָּל פָּנִים לֹא יָכוֹל לְהִתְאַזֵּר כָּל כָּךְ כְּשֶׁיִּהְיֶה חֻלְּשׁ בְּטִבְעוֹ. וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו כִּי יוֹתֵר בְּמִצְוָה זוֹ שֶׁיְּכוֹלָה לְהִתְקַיֵּם עַל יְדֵי אֲחֵרִים כְּדֵי שֶׁיְּקַיְּמוּ מִצְוֹת הַנְּבוּאָה שֶׁאֵינָהּ יְכוֹלָה לְהִתְקַיֵּם עַל יְדֵי זוּלָתוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **אִם אֶת** וְגוֹ' **וְצִוְּךָ אֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ כַּאֲשֶׁר יְצַוְּךָ אֱלֹהִים הַמִּצְוֹוֹת אֲשֶׁר הוּא מְצַוְּךָ בְּהוֹדַעַת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה תּוּכַל עָמֹד בָּהֶם, פֵּרוּשׁ יִהְיֶה בְּךָ כֹּחַ לַעֲמֹד בָּהֶם. וְאוּלַי כִּי דִּקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן עֲמִידָה לוֹמַר כִּי יִהְיֶה בּוֹ כֹּחַ לְקַבֵּל הַנְּבוּאָה מְעֻמָּד, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"א קעא,א) כִּי שְׁאָר הַנְּבִיאִים הָיוּ נוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֹשֶׁה דִּכְתִיב "וְנִצַּבְתָּ שָׁם" וְגוֹ' (שמות לד:ב), "פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי" (דברים ה:כח). וְלָזֶה אִם לֹא יָקֵל מֵעָלָיו זֶה יִהְיֶה לוֹ סִבָּה שֶׁיִּגְרַע מִצַּדִּיק עֵינוֹ חֹס וְשָׁלוֹם וְלֹא יוּכַל עָמֹד.

פרק יט

פסוק א

בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי וגו'. הִנֵּה לָמָּה שֶׁקִּדֵּם מַעֲשֶׂה חִבָּתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּיִשְׂרָאֵל וְגֹדֶל חֶשְׁקוֹ לָתֵת לָהֶם אֲרוּסָתָם זֹאת הַתּוֹרָה, תִּקְשֶׁה לָמָּה נִתְעַכֵּב ה' מִתֵּת הַתּוֹרָה עַד חֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי, כִּי מִן סִימָנֵי הָאֲהָבָה הִיא שֶׁלֹּא יִתְעַכֵּב חוֹשֶׁק מִבֹּא לַחֲשׁוּקָתוֹ. וְאִם לְצַד הַדֶּרֶךְ, הֲלֹא מָצִינוּ שֶׁאֲפִלּוּ לְאֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם קָפְצָה לוֹ הָאָרֶץ (סנהדרין צה,א) בְּלֶכְתּוֹ לָקַחַת אִשָּׁה לְיִצְחָק, וּמִכָּל שֶׁכֵּן וְקַל וָחֹמֶר לַחֲתֻנַּת נְשִׂיאַת רֹאשׁ כִּי תִּקְפֹּץ הָאָרֶץ וְגַם הַשָּׁמַיִם אִם יִצְטָרְכוּ לָהּ.

אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וְנָתַן אֲמַתְלָא לַדָּבָר, כִּי לֹא מִעוּט הַחֶשֶׁק הוּא הַסּוֹבֵב, אֶלָּא לְצַד הַכְשָׁרַת הֶחָתָן, כִּי לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לְצַד שֶׁהָיוּ בָּאָרֶץ הַטְמֵאָה וְהָיוּ לְנִדָּה בֵּינֵיהֶם, וְהֻצְרְכוּ לִסְפֹּר סְפִירַת טָהֳרָתָם שֶׁבַע שַׁבָּתוֹת כְּדֶרֶךְ שִׁבְעָה נְקִיִּים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְזָבָה (זהר ח"ג צז:), וְהוּא אָמְרוֹ **לְעֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, לִסְבַּת יְצִיאָתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא הַסּוֹבֵב עַכְבַת הַדָּבָר עַד הַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. וְהָרְאָיָה, כִּי כְּשֶׁקָּרְבוּ יְמֵי הַכְשָׁרָתָם בּוֹ בַּיּוֹם נָסְעוּ בּוֹ בַּיּוֹם בָּאוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **בַּיּוֹם הַזֶּה**, פֵּרוּשׁ, שֶׁנָּסְעוּ בּוֹ בַּיּוֹם בָּאוּ, וְכֵן הוּבָא בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פז:) שֶׁבַּיּוֹם שֶׁנָּסְעוּ בּוֹ בָּאוּ. וְהִצַּצְתִּי בָּעִנְיָן וָאֶרְאֶה עִצָּם חִשְׁקוֹ יִתְבָּרַךְ בְּיִשְׂרָאֵל שֶׁנִּכֶּרֶת מִתּוֹךְ מַעֲשָׂיו, בְּהַעִיר לָמָּה הִטְרִיחָם ה' בַּדֶּרֶךְ עַד הַחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי. וְאִם לַסִּבָּה שֶׁכְּתַבְנוּ עֲדַיִן תִּקְשֶׁה שֶׁהָיָה לוֹ לִקְפֹּץ הָאָרֶץ וּלְהַגִּיעַ לְמִדְבַּר סִינַי בּוֹ בַּיּוֹם, וְשָׁם יִתְעַכְּבוּ עַד סְפֹר שִׁבְעָה שָׁבוּעוֹת וְיִהְיֶה זְמַן הַכּוֹשֶׁר כַּנִּזְכָּר.

אָכֵן זֶה יַגִּיד עִצָּם חֶשֶׁק נְתִינַת הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל, כִּי לְגוֹדֶל חִשְׁקוֹ בָּרוּךְ הוּא בָּהֶם לֹא רָצָה לַהֲבִיאָם וּלְהִתְעַכֵּב זְמַן אָרוֹךְ בְּלֹא חֻתּוּנָּה בְּבֵית חַתְנוּת, וְלָזֶה הָיָה מְמַעֵט הַיָּמִים בְּרִחוּק מָקוֹם. וְתִקַּח לְךָ שִׁעוּרָן שֶׁל דְּבָרִים מֵחֶשׁוּק וַחֲשׁוּקָתוֹ, כִּי לֹא יִצְטַעֵר בְּעַכְּבָתוֹ מִבּוֹא אֵלֶיהָ כָּל זְמַן שֶׁלֹּא הִגִּיעוּ עֵת דּוֹדִים וְעַדַיִן לֹא עָלְתָה כַּלָּה לְחֻפָּתָהּ, אֲשֶׁר לֹא כֵן בְּעֵת כַּלָּה בְּחֻפָּתָהּ לֹא יַעֲצוֹר כֹּחַ לְעַכֵּב בִּיאָתוֹ אֵלֶיהָ:

פסוק ב

וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים. קָשֶׁה לָמָּה אִחֵר הַמֻּקְדָּם, כִּי פָּסוּק זֶה הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים קוֹדֶם פָּסוּק שֶׁלְּפָנָיו שֶׁאָמַר "בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי"? וְאוּלַי שֶׁהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (סנהדרין קה:) אַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת הַשּׁוּרָה לְהַקְדִּים הַמְאֻחָר, שֶׁלְּהֱיוֹת כִּי הוּא זֶה יוֹם הַמְקֻוֶּה לַבּוֹרֵא לַתּוֹרָה לָעוֹלָם, לָעֶלְיוֹנִים וְלַתַּחְתּוֹנִים, וּמִיּוֹם הַבְּרִיאָה וְהֵם יוֹשְׁבִים וּמְצַפִּים מָתַי יָבוֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִדְבַּר סִינַי, לָזֶה כְּשֶׁהִגִּיעוּ שָׁמָּה לֹא עָצְרוּ כֹּחַ לְסַפֵּר סֵדֶר הַדָּבָר וְתֵכֶף קִדְּמָה הַהוֹדָעָה בְּאָמְרוֹ **בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ** וְגוֹ', הִגִּיעַ חִשּׁוּק וְנָחְשַׁק לְחוֹשֵׁק וְחִשּׁוּק, וְשָׂמְחוּ שָׁמַיִם וְאָרֶץ כִּי זֶה הוּא תַּכְלִית הַבְּרִיאָה וְתִקְוָתָהּ, וְאַחַר כָּךְ חָזַר הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ פְּרָטָן שֶׁל דְּבָרִים.

עוֹד יְרֻצָּה בְּהָעִיר עוֹד אָמְרוֹ **וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינָי**, וַהֲלֹא כְּבָר אָמַר בַּכָּתוּב שֶׁלְּפָנָיו "בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וַיִּחֲנוּ בַּמִּדְבָּר", הֲלֹא מוּבָן הוּא הַדָּבָר כִּי בְּמָקוֹם בִּיאָתָם חָנוּ.

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְהַקְדִּים שְׁלֹשָׁה עִנְיָנִים הֵם עִקְרֵי הַהֲכָנָה לְקַבָּלַת הַתּוֹרָה, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם נִתְרַצָּה ה' לְהַנְחִילָם נַחֲלַת שַׁדַּי הִיא תּוֹרָתֵנוּ הַנֶּעִימָה.

הָאֶחָד הוּא הִתְגַּבְּרוּת וְהִתְעַצְּמוּת בְּעֵסֶק הַתּוֹרָה, כִּי הָעַצְלוּת הוּא עֵשֶׂב הַמַּפְסִיד הַשָּׁנָתָה. וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי כָּל מָקוֹם שֶׁיְּזַכִּירֵנָה ה' לַתּוֹרָה יְדַקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן חוֹזֶק וְאוֹמֶץ, עַד גֶּדֶר שֶׁיְּמִית עַצְמוֹ עָלֶיהָ, דִּכְתִיב (במדבר יט,יד) "זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת" וְגוֹ' וְדָרְשׁוּ זַ"ל (שבת פג,ב) וְכוּ'. כְּמוֹ כֵן רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל יְדַקְדְּקוּ בְּהַזְכָּרָתָהּ לוֹמַר "עֵסֶק הַתּוֹרָה", "הִשְׁתַּדְּלוּת הַתּוֹרָה", וְרַבִּים כְּמוֹהוּ. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּסִפְרִי "חֶפֶץ ה'" שֶׁחִבַּרְתִּי עַל קְצָת מִמַּסֶּכְתּוֹת הַשַּׁ"ס בְּקַטְנוּתִי בְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (שבת פח,ב) לַמַּיְמִינִים בָּהּ וְכוּ', וְתִרְאֶה כִּי לֹא תוּשַׁג הַהַשָּׂגָה אֶלָּא בְּהִתְעַצְּמוּת גָּדוֹל. וּכְנֶגֶד זוֹ אָמַר הַכָּתוּב **וַיִּסְעוּ מֵרְפִידִים**, לֹא בָּא לְהוֹדִיעַ מָקוֹם שֶׁמִּמֶּנּוּ נָסְעוּ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקְדִּימוֹ קוֹדֶם תַּחֲנוֹתָם, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁנָּסְעוּ מִבְּחִינַת רְפִיּוֹן יָדַיִם, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁדָּרְשׁוּ כֵּן רַבּוֹתֵינוּ זַ"ל (סנהדרין קו,א) בְּפָסוּק (שמות יז,ח) "וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בִּרְפִידִים" – בִּרְפִיּוֹן יָדַיִם, עַד כָּאן. וְהֵן עַתָּה נָסְעוּ מִבְּחִינָה זוֹ וְהֵכִינוּ עַצְמָם לַעֲבֹד עֲבוֹדַת מַשָּׂא בְּנֹעַם ה', וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּבֹאוּ מִדְבַּר סִינָי**.

וְעַנְיָן שֵׁנִי הוּא הַשִּׁפְלוּת וְהָעֲנָוָה, כִּי אֵין דִּבְרֵי תוֹרָה מִתְקַיְּמִין אֶלָּא בְּמִי שֶׁמַּשְׁפִּיל עַצְמוֹ וּמֵשִׁים עַצְמוֹ כְּמִדְבָּר, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל כְּנֶגֶד הָהָר**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן שִׁפְלוּת וַעֲנָוָה כַּמִּדְבָּר שֶׁהַכֹּל דּוֹרְכִים עָלָיו.

וְעַנְיָן שְׁלִישִׁי הוּא בְּחִינַת יְעוּד חֲכָמִים בְּהִתְחַבְּרוּת בְּלֵב שָׁלֵם וְתָמִים, לֹא שֶׁיִּהְיוּ בַּד בְּבַד שֶׁעֲלֵיהֶם אָמַר הַכָּתוּב (ירמיה נ:לו) "חֶרֶב אֶל הַבַּדִּים" (ברכות סג,א), אֶלָּא יִתְוַעֲדוּ יַחַד וְיִתַּחְדּוּ זֶה לָזֶה וְיִסְבְּלוּ פְּנִים זֶה לָזֶה, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וַיִּחַן שָׁם יִשְׂרָאֵל** לְשׁוֹן יָחִיד שֶׁנַּעֲשׂוּ כֻּלָּן יַחַד כְּאִישׁ אֶחָד, וְהֵן עַתָּה הֵם רְאוּיִים לְקַבָּלַת הַתּוֹרָה.

פסוק ג

וּמֹשֶׁה עָלָה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה עָלָה מֹשֶׁה קֹדֶם שֶׁיִּקְרָא לוֹ ה'. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה מָקוֹם עָלָה, אִם לָהָר הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶל הָהָר בְּפֵרוּשׁ. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה פכ"ח) זֶה הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (תהלים ס"ח:י"ט) "עָלִיתָ לַמָּרוֹם" וְגוֹ'. וְלִדְבְרֵיהֶם קָשֶׁה עוֹד, כִּי מָצִינוּ שֶׁאַחַר כָּךְ הָיְתָה הַקְּרִיאָה אֵלָיו מִן הָהָר, דִּכְתִיב "וַיִּקְרָא וְגוֹ' מִן הָהָר", וְאִם הוּא כְּבָר עָלָה לַשָּׁמַיִם מַה מָּקוֹם לִקְרִיאָה מִמָּקוֹם נָמוּךְ לְמָקוֹם עֶלְיוֹן. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵּק לָמָּה אָמַר הַכָּתוּב **אֶל הָאֱלֹהִים** וְלֹא אָמַר אֶל ה' כְּמוֹ שֶׁגָּמַר אוֹמֶר "וַיִּקְרָא אֵלָיו ה'" וְגוֹ':

אָכֵן כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא, לֶהֱיוֹת שֶׁקָּדַם ה' וְאָמַר לְמֹשֶׁה בַּסְּנֶה (שמות ג:יב) "בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה", הוּא מַרְאֵהוּ כִּי שָׁם הוּא מְקוֹם קַבָּלַת הַתּוֹרָה. אֲשֶׁר עַל כֵּן בְּהַגִּיעוֹ שָׁמָּה, עָשָׂה מֹשֶׁה מִשְׁפַּט עֶבֶד נֶאֱמָן וְקָדַם וְעָלָה אֶל הָהָר, וְלֹא הֶצְרִךְ לְהַזְכִּיר הָהָר כֵּיוָן שֶׁהִזְכִּירוֹ בְּסָמוּךְ דִּכְתִיב "נֶגֶד הָהָר", וְעָלָיו חוֹזֵר אָמְרוֹ **וּמֹשֶׁה עָלָה**. וְאָמְרוֹ **אֶל הָאֱלֹהִים** הוּא טַעַם עֲלִיָּתוֹ, כִּי מַה שַׂיְכוּת בַּעֲלִיָּה זוֹ? לָזֶה אָמַר "אֶל הָאֱלֹהִים" שֶׁקָּדַם אֶצְלוֹ מֵהַבּוֹרֵא "תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה". לָזֶה אִם הָיָה מִתְעַכֵּב עַד שֶׁיִּקְרָא ה' אֵלָיו, יֵרָאֶה הִתְרַשְּׁלוּת וּמְעוּט חֵשֶׁק בַּדָּבָר, לָזֶה תֵּכֶף קָדַם וְהֵכִין עַצְמוֹ וְעָלָה. וְזוֹלַת מַה שֶׁקָּדַם לוֹ בְּמַאֲמַר ה' "תַּעַבְדוּן אֶת הָאֱלֹהִים" לֹא הָיָה עוֹלֶה אֶל הָהָר. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ כָּל הַדִּקְדּוּקִים שֶׁדִּקְדַּקְנוּ. וְאֵין בְּפֵרוּשׁ זֶה סְתִירָה לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (שמות רבה שם) "עָלִיתָ לַמָּרוֹם", כִּי בַּעֲלִיָּתוֹ הָהָר שֶׁהוּא מָקוֹם שֶׁהֶרְכִּין ה' שָׁמַיִם עָלָיו, הִנֵּה הוּא נִמְצָא עוֹלֶה לַשָּׁמַיִם.

וַיִּקְרָא אֵלָיו ה'. פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁקָּדַם הוּא וְעָלָה תֵּכֶף קָרָא לוֹ ה'. וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי בְּחִינַת הַקְּדוּשָׁה לֹא תַקְדִּים אֶלָּא לַמְזַמֵּין אוֹתָהּ וּמֵעִיר עַל הַדָּבָר, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ג צב.): בְּאִתְעָרוּתָא דִּלְתַתָּא אִתְעָרוּתָא דִּלְעֵילָּא, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (בראשית ב:ו) "וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה" מִלְמַעְלָה "אֶת כָּל פְּנֵי הָאֲדָמָה", וְיִרְמוֹז בְּאָמְרוֹ **וַיִּקְרָא** לְשׁוֹן יְקָר וּגְדוּלָּה עֲשָׂה ה' לְמֹשֶׁה עַל הֲכָנָתוֹ וּזְרִיזוּתוֹ בַּדָּבָר.

מִן הָהָר לֵאמֹר. פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי דִּבֵּר ה' בָּא מִן שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם, כִּי עֲדַיִן לֹא יָרַד ה' עַל הַר סִינַי, אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ הַכָּתוּב כִּי צִוָּה ה' עַל הַקּוֹל שֶׁיַּעֲבוֹר דֶּרֶךְ הָהָר, וּמִשָּׁם יִשְׁמַע מֹשֶׁה אֲמָרָיו, וְלֹא יִפְּנֶה לַצְּדָדִין, גַּם לֹא יִשְׁמַע לְאוֹזֶן מֹשֶׁה קוֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ לָהָר, אֶלָּא לָהָר יָבֹא וּמִן הָהָר יִהְיֶה נִשְׁמָע אֵלָיו. וְזֶה הוּא שִׁיעוּר הַכָּתוּב **וַיִּקְרָא אֵלָיו ה'** מִמָּקוֹם שֶׁשָּׁמוֹ שָׁם כַּיָּדוּעַ, וּקְרִיאָה זוֹ **מִן הָהָר לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, מִן הָהָר הִתְחִיל הָאֲמִירָה וְלֹא קוֹדֶם וְלֹא מִן הַצְּדָדִים. וְאִם לֹא אָמַר הַכָּתוּב תֵּיבַת "לֵאמֹר" הָיָה בַּנִּשְׁמָע כִּי הַתְחָלַת הַקְּרִיאָה הָיָה מִן הָהָר וּכְבָר יָרְדָה שְׁכִינָה שָׁמָּה, וְלֹא כֵן הוּא.

כֹּה תֹאמַר וְגוֹ' אַתֶּם רְאִיתֶם וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה כָּפַל **תֹּאמַר** וְגוֹ' **וְתַגִּיד** וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה כח,ב) "בֵּית יַעֲקֹב" הֵם הַנָּשִׁים, וְלָהֶם יֹאמַר מַעֲנֶה רַךְ, וְ"לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל" דְּבָרִים קָשִׁים כְּגִידִים. וְקָשֶׁה, הֲלֹא לֹא מָצִינוּ שֶׁאָמַר ה' בִּדְבָרָיו שְׁנֵי מִינֵי שְׁלִיחוּת, אֶלָּא לְשׁוֹן אֶחָד לְכֻלָּם יַחַד, אֲנָשִׁים וְנָשִׁים – אִם הֵם קָשִׁים יַחַד יִשְׁמְעוּהוּ, וְאִם הֵם רַכִּים יַחַד יִשְׁמְעוּהוּ. וְאֵין לוֹמַר שֶׁכְּשֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה יְשַׁנֶּה מַעֲנֶה לְשׁוֹן מְסֻדָּר הַנִּדְבָּר חָס וְשָׁלוֹם, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא כִּי בְּסוֹף דִּבְרֵי ה' אָמַר אֵלָיו (שמות יט:ו) "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר.

וְלִכְשֶׁנֹּאמַר כִּי כַּוָּנַת אָמְרוֹ **אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** הוּא עַל הָאֲנָשִׁים, יֶחְסַר דֶּרֶךְ אֲשֶׁר יְדַבֵּר בּוֹ לַנָּשִׁים. גַּם אֵין אֲנִי רוֹאֶה דְּבָרִים קָשִׁים בְּדִבְרֵי ה' לָאֲנָשִׁים אֶלָּא דְּבָרִים הַמְחַיִּים אֶת הַנֶּפֶשׁ. **אָכֵן** כַּוָּנַת דִּבְרֵי ה' הוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְקוֹדֶם אַקְדִּים הַמּוּשָׂג אֲצָלֵנוּ מִכָּל הַתּוֹרָה כִּי הָאָדוֹן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מִדּוֹתָיו הֵם לְהֵיטִיב, וְיוֹתֵר מֵחֵשֶׁק הַמְקַבֵּל חִשְׁקוֹ לְהֵיטִיב, וְזֶה לְגוֹדֶל הַפְלָגַת בְּחִינַת טוּבוֹ, וְיוֹתֵר מֵהֶמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמִתְחַכֵּם הוּא יִתְבָּרַךְ לְהַרְבּוֹת שְׂכָרֵנוּ וְטוֹבָתֵנוּ כִּי זֶה הוּא אֲשֶׁר יַחְפּוֹץ ה'. וְהִנֵּה מָצִינוּ לוֹ שֶׁגִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי שְׂכַר הַמְקַיֵּם תּוֹרַת ה' וּמִצְוֹתָיו מִיְּרֹאָה הוּא מֻחְצָה מֵהָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה, מִשֶּׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים בְּהוֹדְעַת שְׂכַר הַמִּצְוֹות: בְּאֶחָד אָמַר (דברים ז:ט) "לְאֶלֶף דּוֹר", וּבְאֶחָד אָמַר (שמות כ:ו) "לַאֲלָפִים", וְדִקְדֵּק בְּשֵׂר הָאֶלֶף שֶׁהוּא הַשּׁוֹמֵר מִיְּרֹאָה וְשֵׂר הָאֲלָפִים שֶׁהוּא לָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה.

וְהִנֵּה יֵשׁ בִּבְחִינַת הָאַהֲבָה צַד גּוֹרֵם רָעָה, כִּי לֹא תַּסְפִּיק לְבָעֲלֶיהָ לְהִשָּׁמֵר בִּתְמִידוּת לְבַל עָבוֹר אֵיזֶה פַּעַם בְּאַקְרַאי, כִּי יֹאמַר שֶׁמִּצַּד קוּרְבָתוֹ לַבּוֹרֵא וַחֲבִיבוּתוֹ לֹא יַקְפִּיד עָלָיו עַל זֶה כְּמִנְהַג וְסֵדֶר הָרָגִיל בֵּין הַנִּבְרָאִים. וּלְהַשְׁכִּילְךָ בָּעִנְיָן מִמֹּשֶׁה אַתָּה לָמֵד, כִּי לְצַד רוֹב קוּרְבָתוֹ וְחִבָּתוֹ עִם ה' שָׁגַג וְדִבֵּר אֵלָיו (שמות ד:יג) "שְׁלַח נָא בְּיַד תִּשְׁלָח", "לָמָּה הֲרֵעֹתָה" וְגוֹ' (שמות ה:כב), "לֹא הִצַּלְתָּ" וְגוֹ', וְזֶה הָיָה סִבָּה גּוֹדֶל קְרִיבָתוֹ לִפְנֵי ה' נִתְקָרְרָה הַיִּרְאָה, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁאָדָם אַחֵר כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה קָרֵב כָּל כָּךְ תִּפּוֹל עָלָיו אֵימָתָה וָפַחַד. וְהִנֵּה הָאָדוֹן ה' צְבָאוֹת לֹא כֵן יַחְשׁוֹב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים י:יז) "אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא" וְגוֹ', וַיַּקְפִּיד אַדְרַבָּה בְּיוֹתֵר עַל אֲהוּבוֹ לְיַסְּרוֹ בְּתוֹסֶפֶת מֻרְבֶּה עַל עָבְרוֹ אֲפִלּוּ פַּעַם אַחַת וַאֲפִלּוּ עַל הַקַּלָּה שֶׁבַּקַּלִּים, כְּאָמְרוֹ (תהלים נ:ג) "וּסְבִיבָיו נִשְׂעֲרָה מְאֹד", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא נ,א) שֶׁמְּדַקְדֵּק עִם חֲסִידָיו כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה.

וַאֲשֶׁר עַל כֵּן בְּעֵת נְתִינַת הַתּוֹרָה חָשַׁב ה' מַחְשָׁבוֹת טוֹבוֹת לְהוֹעִיל בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה, וּלְפָנָיו שְׁתֵּי דְּרָכִים: א' לְדַבֵּר דִּבְרֵי אַהֲבָה וְחִבָּה, וְיֵשׁ בָּזֶה תַּכְלִית דָּבָר טוֹב כְּשֶׁיְּקַבְּלוּהָ מֵאַהֲבָה, שֶׁשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּפוּל הוּא בִּשְׂכָרָם, וְיֵשׁ בָּזֶה צַד אַחֵר, כִּי הָעוֹשֶׂה מֵאַהֲבָה לִפְעָמִים לֹא יְדַקְדֵּק בִּפְרָט אֶחָד מֵהַתּוֹרָה, כְּדֶרֶךְ הָאָב עִם בְּנוֹ הַמְגַעְגְּעוֹ וְהַמְשַׁעְשְׁעוֹ, כֵּיוָן שֶׁאֵין עָלָיו בְּחִינַת הַמּוֹרָא, מַה שֶּׁאֵין כֵּן כְּשֶׁתִּהְיֶה קַבָּלַת הַתּוֹרָה מֵחֲמַת יִרְאָה, מִדֶּרֶךְ הַיִּרְא לִפְחֹד עַל דִּקְדּוּק אֶחָד כְּעֶבֶד מֵרַבּוֹ, וְנִמְצָא תָּמִיד עוֹמֵד לִשְׁמֹר עֵץ הַחַיִּים, וְכֵן הוּא בִּדְבָרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי ברכות). וְדֶרֶךְ ב' הוּא לְדַבֵּר דְּבָרִים קָשִׁים כְּמֶלֶךְ שֶׁגּוֹזֵר עַל עַבְדּוֹ בְּזִרִיקַת מָרָה וְאֵימַת מַלְכוּת, וְיֵשׁ בָּזֶה תַּכְלִית טוֹב שֶׁלֹּא יִזְלְזְלוּ בְּאַחַת מִכָּל מִצְוֹות הַתּוֹרָה וַאֲפִלּוּ בְּאַקְרַאי וַעֲרַאי, אֶלָּא שֶׁמַּגִּיעָם מַחֲצִית שָׂכָר מִשָּׂכָר הַמַּגִּיעַ בַּעֲשׂוֹתָם מֵאַהֲבָה.

אֲשֶׁר עַל כֵּן נִתְחַכֵּם ה' לְצַוּוֹת בִּשְׁנֵי אוֹפָנִים, בְּדֶרֶךְ אַהֲבָה וְדֶרֶךְ שְׂרָרָה וְהַפְחָדָה, וְאָמַר גַּם שְׁנֵיהֶם בְּמֶתֶק לְשׁוֹן צַדִּיק בְּנוּשֵׂא אֶחָד. וְהוּא מַה שֶּׁהִתְחִיל לוֹמַר **כֹּה תֹאמַר**, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ:

"כֹּה" – פֵּרוּשׁ כְּסֵדֶר זֶה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לְךָ, **תֹּאמַר לְבֵית יַעֲקֹב וְתַגֵּיד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, יֵשׁ בּוֹ אֲמִירָה רַכָּה שֶׁהִיא דֶּרֶךְ אַהֲבָה וְחִבָּה, **וְתַגֵּיד** – פֵּרוּשׁ, יֵשׁ בּוֹ גַּם כֵּן דְּבָרִים קָשִׁים כְּגִידִים שֶׁהוּא דֶּרֶךְ הַפְחָדָה וְיִרְאָה. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בֵּית יַעֲקֹב** בַּאֲמִירָה, **וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל** בְּקוֹשִׁי, לוֹמַר חֵלֶק הֶחָסֵר לְכָל אֶחָד מִשְּׁנֵיהֶם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: כִּי בֵּית יַעֲקֹב הֵם מַדְרֵגָה הַקְּטַנָּה שֶׁבְּאוּמָתֵנוּ הַקְּדוֹשָׁה אֲשֶׁר לֹא יַשִּׂיגוּ עֲבוֹד ה' מֵאַהֲבָה אֶלָּא מִיִּרְאָה, לָזֶה הַמִּצְוָה לָהֶם שֶׁצְּרִיכִין לְהוֹסִיף עֲבוֹד מֵאַהֲבָה הָרְמוּזָה בַּאֲמִירָה רַכָּה כַּנִּזְכָּר. וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁהֵם מַדְרֵגָה הַנִּבְחֶרֶת וְהַמְעֻלָּה אֲשֶׁר יַשִּׂיגוּ בְּחִינַת הָאַהֲבָה, אָמַר כְּנֶגְדָּם **וְתַגֵּיד**, שֶׁלֹּא יַסְפִּיק לָהֶם בְּחִינַת הָאַהֲבָה לְגַבֵּי פְּרָט אֶחָד וּצְרִיכִין הֵם לְיִרְאָה וּלְאַהֲבָה מִטַּעַם שֶׁכָּתַבְנוּ. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי טוֹבִים הַשְּׁנַיִם וְצָרֵךְ בָּהֶם לְקִיּוּם הַתּוֹרָה, וְצָרִיךְ כָּל אִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל לְקִנּוֹת שְׁנֵיהֶם אַהֲבָה וְיִרְאָה. וּשְׁנֵיהֶם יַחַד אֶמָּרָם אֵל עֶלְיוֹן בִּנְעִימוּת דְּבָרָיו בְּאָמְרוֹ "אַתֶּם רְאִיתֶם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי" וְגוֹ', כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (מכילתא) אֵלּוּ הַנָּשִׁים וְאֵלּוּ הָאֲנָשִׁים – הֵם דֶּרֶךְ דְּרָשׁ.

פסוק ד

אַתֶּם רְאִיתֶם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אֵל עֶלְיוֹן בְּמַה שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם**, שֶׁיּוֹתֵר הָיָה לוֹ לוֹמַר "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", שֶׁהוּא עִקַּר הַדָּבָר לְהִתְחַיֵּב לְהִשְׁתַּעְבֵּד וּלְחַבֵּק אֲמָרָיו עַל כֹּל אֲשֶׁר גְּמָלָם ה'. וְאִם לְהַזְכִּיר נִפְלְאוֹתָיו, הֲרֵי הֵם רְשׁוּמִים בְּאָמְרוֹ "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם", וְיָדוּעַ הוּא כִּי לֹא הוֹצִיאָם אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת הַמַּסּוֹת הַגְּדוֹלוֹת.

וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי יְכַוֵּן ה' לִשְׁנֵי דְּבָרִים, שֶׁהֵם בְּחִינַת הָאַהֲבָה וּבְחִינַת הַיִּרְאָה, לָזֶה רָשַׁם ה' שְׁנֵיהֶם בְּמַאֲמָר זֶה. הַיִּרְאָה בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם**, פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר יִסַּרְתִּי יִסּוּרֵי נְקָמָה לַמְּמָאֵן עֲשׂוֹת מַאֲמָרִי, כַּמָּה מַכּוֹת רָעוֹת בְּאֵין מִסְפָּר עַל אֲשֶׁר מֵאֵן עֲשׂוֹת מִצְוָתִי לְשַׁלֵּחַ אֶתְכֶם, וְהָיָה הַדָּבָר הַזֶּה לָכֶם לְאוֹת לָעוֹבֵר עַל מִצְוָתִי כִּי אֶתְנַקֵּם מִמֶּנּוּ בְּיִסּוּרֵי נְקָמָה וְצָרוֹת רַבּוֹת כַּאֲשֶׁר רְאִיתֶם וּקְחוּ מוּסָר. וְנִתְכַּוֵּן ה' לְרַמֵּז לָהֶם שֶׁהֵם בְּגֶדֶר זֶה עַצְמוֹ שֶׁל הַמִּצְרִים אִם יְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ אֶל הַתּוֹרָה וְאֶל הַמִּצְוֹת, וְזוֹ בְּחִינַת הַיִּרְאָה יִרְאַת הָעֹנֶשׁ. גַּם יֵשׁ בְּנִשְׁמַע מַאֲמַר **אֲשֶׁר עָשִׂיתִי** יִרְאַת הָרוֹמְמוּת בְּכָל הַנִּפְלָאוֹת וְהָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר עָשָׂה לְמִצְרַיִם. גַּם בָּזֶה הָרְאָה בְּחִינַת הָאַהֲבָה וְהַחִבָּה שֶׁכָּל זֶה עָשָׂה בִּשְׁבִילֵנוּ, הִרְעִישׁ כָּל הַבְּרִיאָה וְאִבֵּד אוּמָה אַחַת בִּשְׁבִילֵנוּ, וּלְצַד זֶה יִתְלַהֵב אָדָם בְּחִבַּת הַבּוֹרֵא אֲשֶׁר הִפְלִיא חַסְדּוֹ לָהֶם, וְהִנֵּה הִיא בְּחִינַת הָאַהֲבָה לַה' אֱלֹהֵינוּ. וְהֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הָרְמוּזִים בְּאָמְרוֹ **תֹּאמַר לְבֵית יַעֲקֹב** שֶׁלֹּא תַסְפִּיק הַיִּרְאָה וְצָרִיךְ גַּם הָאַהֲבָה, **וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל** שֶׁלֹּא תַסְפִּיק בְּחִינַת הָאַהֲבָה וְצָרִיךְ גַּם הַיִּרְאָה, וְהַטַּעַם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וָאֶשָּׂא אֶתְכֶם. הִנֵּה הֶאֱרִיךְ הָאָדוֹן בִּבְחִינַת הָאַהֲבָה, כִּי הוּא הָעִקָּר בַּמִּצְוָה לְהַרְוִיחַ כָּפֶל הַשָּׂכָר, וְצָרִיךְ הִתְעַצְּמוּת גָּדוֹל לְהַשִּׂיגָהּ. לָזֶה אָמַר: רְאוּ חִבַּתִי בָּכֶם כְּרַחֵם אָב עַל בָּנִים חֲבִיבִין, שֶׁאֲפִלּוּ מִדֶּרֶךְ כַּף רַגְלֵיכֶם חַסְתִּי עָלָיו וְנָשָׂאתִי אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים, פֵּרוּשׁ, עֲנָנֵי כָבוֹד הָיוּ מְמַצְּעִים תַּחְתָּם. וְכֵן הוּא אוֹמֵר (דברים ח:ד): "וְרַגְלְךָ לֹא בָצֵקָה". וְעוֹד יֵשׁ לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין לְעוֹרֵר הָאַהֲבָה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַיְרָאָה שֶׁבְּנָקֵל תִּכָּנֵס בְּלֵב הָאָדָם, לָזֶה הִסְפִּיק לוֹ בִּרְמִיזָתוֹ בְּמַאֲמַר "אֲשֶׁר עָשִׂיתִי לְמִצְרַיִם" כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי.

וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי. יִרְצֶה כִּי לֹא קָדַם הַקְּרָבָתָם אֶל ה' כְּמִשְׁפַּט כָּל הַקָּרֵב הַקְּרֵב לְמִשְׁכַּן ה', שֶׁיְּקַדִּים הוּא לְעוֹרֵר חִבָּתוֹ, כַּיָּדוּעַ שֶׁאֵין אֱלֹהֵי עוֹלָם מַקְדִּים לְקָרֵב עַד שֶׁיְּעוֹרֵר הַמִּתְקָרֵב אֶת הָאַהֲבָה, וְכֵן הוּא מֻהַמּוּסָר כִּי הַהֶדְיוֹטוֹת וְהַקַּלִּים הֵם הַמַּשְׁתַּדְּלִים לְהִתְקָרֵב לִגְדוֹלִים וְנִכְבָּדִים מֵהֶם, וּמִכָּל שֶׁכֵּן עִם עֶבֶד מוֹשְׁלִים, וְאַף עַל פִּי כֵן אָמַר ה' כִּי לֹא כֵן עָשָׂה, אֶלָּא הֲגַם שֶׁהָיוּ גּוֹי מְקֻרָב גּוֹי עֵרוֹם וְעֶרְיָה בְּלֹא שׁוּם הִתְעוֹרְרוּת, אַף עַל פִּי כֵן אֲנִי הֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֵלַי וְלֹא אַתֶּם הִתְקָרַבְתֶּם אֵלַי.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר, שֶׁאַחַר שֶׁהוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם הָיוּ חוֹזְרִים מֵאַחֲרֵי הַשְּׁכִינָה, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לָהֶם שֶׁהִמְרוּ אִמְרֵי אֵל בְּיַם סוּף, בַּמָּן וּבַשְּׂלָו וְכַדּוֹמֶה, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה ה' מוֹשְׁכָם אֵלָיו בְּכָל עֵת שֶׁהָיוּ חוֹזְרִים לַאֲחוֹרֵיהֶם, וּמְבִיאָן וּמְקָרְבָן אֵלָיו יִתְבָּרֵךְ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הגדה של פסח) אִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם מִיָּד כּוּ', וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּקְּעוּ בִּבְחִינַת הָרַע בְּטֻמְאַת מִצְרַיִם וְלֹא תִּהְיֶה חַס וְשָׁלוֹם עוֹד תְּקוּמָה לְשׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לָזֶה מֵהֵר לְהוֹצִיאָם כְּדֵי שֶׁיַּעַמְדוּ בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וָאָבִא אֶתְכֶם אֵלָי**, דְּיֵק תֵּיבַת אֵלָי לִשְׁלוֹל הִשְׁתַּקְּעוּת בַּחֵלֶק הָרַע רַחְמָנָא לִצְלָן, וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה לִשְׁלוֹל טַעֲנַת הַטּוֹעֵן, כִּי הֲלֹא מָצִינוּ לוֹ (ספרי ברכה) שֶׁהָלַךְ לְשֵׂעִיר וּפָארָן לְיִשְׁמָעֵאל וְעֵשָׂו וְהִזְמִינָם לְקַבֵּל תּוֹרָה וְלֹא קִבְּלוּ לְטַעַם שֶׁאָמְרוּ, וְאִם כֵּן מַה מַּעֲלָה זוֹ שֶׁמְּרוֹמֵם לְעַם יִשְׂרָאֵל? לָזֶה אָמַר **וָאָבִא** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט הראובני ר"פ בלק) בְּפָסוּק (במדבר כג:ד) "וַיִּקַּר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם" וְגוֹ', מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁבָּא אוֹהֲבוֹ לְדַבֵּר עִמּוֹ וְכוּ' עַד כָּאן. פֵּרוּשׁ, כִּי אַתֶּם הֵבֵאתִי אֶתְכֶם אֵלַי, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֵם שֶׁשָּׁלַחְתִּי לָהֶם לְמִקוֹמָם לְשֵׂעִיר וּלְפָארָן, וְאֵין זֶה אֶלָּא לִדְחוֹתָם לֶעָתִיד לָבֹא וּלְחַיָּבָם בַּדִּין, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אַתֶּם כִּי דַּעְתִּי וּרְצוֹנִי לְקָרְבָכֶם אֵלַי, וְאֵין לְדַמּוֹת מַעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל לְמַעֲשֵׂה אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל.

פסוק ה

וְעַתָּה אִם וְגוֹ'. אָמְרוֹ **וְעַתָּה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה פכ"א) אֵין וְעַתָּה אֶלָּא תְּשׁוּבָה, כִּי לְצַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְלֻכְלָכִים בְּחֶרְמֵי הָעֲוֹנוֹת אֲשֶׁר קִדְּמוּ לָהֶם וְגַם הַחֲדָשִׁים מִקָּרוֹב בָּאוּ בְּהַמְרָאָתָם, כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה כַּמָּה פְּרָטֵי חֲטָאִים בַּמָּן בַּשְּׁלָיו בַּשַּׁבָּת בַּמַּיִם, וְכַאֲשֶׁר רָצָה אֵל עֶלְיוֹן לָתֵת הַתּוֹרָה זַכָּה וּבָרָה יְסוֹד הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה וְרוּחָנִיּוּת הָרוּחָנִיּוּת, צִוָּה לָהֶם שֶׁיִּחָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה אֲפִלּוּ מֵחֵטְא קַל. וּכְבָר קָדַם לָנוּ מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין מט,ב) בְּדִין הַמְקַדֵּשׁ אֶת הָאִשָּׁה עַל מְנָת שֶׁהוּא צַדִּיק גָּמוּר וְנִמְצָא רָשָׁע שֶׁקִּדּוּשָׁיו קִדּוּשִׁין, כִּי חֲשִׁשְׁנָן שֶׁמָּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה וּבָאֶמְצָעוּת תְּשׁוּבָתוֹ יִקָּרֵא צַדִּיק. עוֹד יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ:

אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק טַעַם כֶּפֶל **שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ**, וְאוּלַי יְכַוֵּן ה' לְצַוּוֹתָם עַל קַבָּלַת שְׁתֵּי תּוֹרוֹת: אַחַת אֲשֶׁר יִשְׁמִיעֵם בְּאוֹתוֹ מַצָּב, וְאַחַת הִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה וְדִקְדּוּקֵי סוֹפְרִים וּסְפָרִים וְגִדְרֵי חֲכָמִים וְתַקָּנוֹתָם וּגְזֵרָתָם אֲשֶׁר יוֹרוּ, כְּרָמוּז בְּמִצְוַת (דברים יז:יא) "לֹא תָסוּר מִכָּל הַדָּבָר אֲשֶׁר יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל". וְלָזֶה אָמַר כְּנֶגֶד מַה שֶּׁמַּשְׁמִיעָם מֵהַמִּצְוֹות אָז אָמַר **שָׁמוֹעַ**, וּכְנֶגֶד תּוֹרוֹת הָעֲתִידִים מִפִּי חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל אָמַר **תִּשְׁמְעוּ** לֶעָתִיד. וּלְדֶרֶךְ זֶה יְדוּיַק עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ**, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁמְּצַוֶּה בְּאָמְרוֹ **תִּשְׁמְעוּ** עַל הֶעָתִיד, לָזֶה סָמַךְ **וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ** לוֹמַר, אִם שָׁמוֹעַ עַתָּה וְתִשְׁמְעוּ לֶעָתִיד כַּנִּזְכָּר.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **בְּקוֹלִי**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יד) שׁוֹמֵעַ מִפִּי חָכָם וְכוּ' כְּשׁוֹמֵעַ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְהוּא אָמְרוֹ כִּי מִצָּוָה זוֹ שֶׁאֲנִי אוֹמֵר לָכֶם שֶׁתְּקַבְּלוּ תַּקָּנַת חָכָם צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה לָכֶם שָׁוֶה כְּאִלּוּ אֲנִי הִשְׁמַעְתִּיהָ וְהִגַּדְתִּיהָ לָכֶם.

וְאוּלַי כִּי בָּזֶה יִתְיַשֵּׁב מַאֲמָרָם ז"ל (שבת פח,א) שֶׁדָּרְשׁוּ בַּפָּסוּק (שמות יט,יז) "וַיִּתְיַצְּבוּ בְּתַחְתִּית הָהָר" שֶׁכָּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית וְאָמַר לָהֶם: אִם אַתֶּם מְקַבְּלִים וְכוּ' וְאִם לָאו שָׁם תְּהֵא קְבוּרַתְכֶם. וְקָשֶׁה, וַהֲלֹא הֵם אָמְרוּ (שמות כד,ז) "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע", וּמַה מָּקוֹם לְכָפִיָּה זוֹ? וְהַתּוֹסְפוֹת תֵּרְצוּ שָׁם שֶׁמָּא הָיוּ חוֹזְרִים כְּשֶׁיִּרְאוּ הָאֵשׁ הַגְּדוֹלָה שֶׁיָּצְתָה נִשְׁמָתָן, עַד כָּאן. וְאֵין דִּבְרֵיהֶם נִרְאִים, כִּי אַדְרַבָּא יוֹסִיפוּ פַּחַד וְפַחַת וְיִרְאוּ יִרְאַת הָרוֹמְמוּת. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי ה' אָמַר לָהֶם שְׁתֵּי תּוֹרוֹת, אַחַת מִפִּיו אָז וְאַחַת לֶעָתִיד מִפִּי חֲכָמִים כַּנִּזְכָּר, נוּכַל לְפָרֵשׁ תְּשׁוּבָתָם שֶׁאָמְרוּ "כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע" שֶׁכְּוָנָתָם הִיא עַל זֶה הָאֹפֶן: כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' חֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא מַה שֶּׁאָמַר **וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ** שֶׁהוּא עִנְיַן הַנֶּאֱמָר מִפִּי הַגְּבוּרָה אָז, נַעֲשֶׂה – אָנוּ מְקַבְּלִין עָלֵינוּ לַעֲשׂוֹת מֵעַתָּה קֹדֶם שֶׁנִּשְׁמַעֵהוּ. וְחֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁהוּא מַה שֶּׁאָמַר **תִּשְׁמְעוּ** לֶעָתִיד שֶׁהוּא תּוֹרַת חָכָם – וְנִשְׁמָע, פֵּרוּשׁ, לֹא קִבְּלוּ וְלֹא מֵאֲנוּ אֶלָּא תָּלוּ הַדָּבָר עַד שֶׁיִּשְׁמְעוּ לְדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל, כִּי הֵם

דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם שִׁעוּר וְאֵין גְּבוּל לְקַבָּלָה זוֹ, כִּי בְּכָל דּוֹר וָדוֹר יְחַדְּשׁוּ דִינִים וּגְדָרִים וּסְיָגִים וְתַקָּנוֹת, וּמִי יְכַלְכֵּל תּוֹרָה שֶׁאֵין לָהּ שִׁעוּר כָּזוֹ? לָזֶה תָּלוּ שֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר בִּרְשׁוּתָם עַד שֶׁיִּשְׁמְעוּ וְיִבְחֲנוּ בְּכָל דָּבָר אִם יוּכְלוּ קַבֵּל. וּמֵעַתָּה לֹא קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶלָּא תּוֹרָה שֶׁבִּכְתָב, אֲבָל תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הַדָּבָר תָּלוּי וְעוֹמֵד. וְעַל זֶה כָּפָה ה' עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית עַד שֶׁקִּבְּלוּ עֲלֵיהֶם תּוֹרַת חָכָם, וּבְאֹנֶס הָיָה עַד יְמֵי מָרְדְּכַי שֶׁרָאוּ פְּעֻלַּת חָכָם לְחַיִּים אֲשֶׁר עָשׂוּ לָהֶם מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר, חָזְרוּ לְקַבֵּל בְּרָצוֹן לְקַיֵּם כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יְחַדְּשׁוּ וְיִתַּקְּנוּ עֲלֵיהֶם חַכְמֵיהֶם, אַחַר אֲשֶׁר רָאוּ מַה גָּדְלוּ מַעֲשֵׂה הַצַּדִּיקִים שֶׁזּוּלָתָם לֹא הָיָה נִשְׁאָר רֹשֶׁם מִשּׁוֹנְאֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וַהֲגַם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ ז"ל (שבת פח,א) דָּרְשׁוּ אֲמָרָם "נַעֲשָׂה וְנִשְׁמָע" בְּאֹפֶן אַחֵר לְשֶׁבַח, שֶׁדָּמוּ לְמַלְאָכִים שֶׁקִּדְּמוּ לוֹמַר הַמַּעֲשֶׂה קֹדֶם הַשְּׁמִיעָה כַּמַּלְאָכִים שֶׁמַּקְדִּימִין (תהלים קג,כ) "עֹשֵׂי דְבָרוֹ" קֹדֶם "לִשְׁמֹעַ בְּקוֹל דְּבָרוֹ", זֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ. וְגַם לְדַרְכֵּנוּ הֲרֵי אָמְרוּ "נַעֲשֶׂה" קֹדֶם שֶׁיִּשְׁמְעוּ וְלֹא הִקְדִּימוּ הַשְּׁמִיעָה אֶלָּא בְּתוֹרַת חָכָם. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהַכָּתוּב נִתְכַּוֵּן לִשְׁנֵי הַפֵּרוּשִׁים, אֶחָד בַּצַּדִּיקִים וְאֶחָד בִּשְׁאָר הָעָם, כִּי פְּשִׁיטָא שֶׁמִּן הַסְּתָם לֹא יִשְׁווּ הַדְּרָגוֹת יִשְׂרָאֵל יַחַד בְּצִדְקוּת.

עוֹד יִרְמוֹז בְּכֻפֶל **שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ** מַה שֶּׁהָיָה אַחַר הָאֱמֶת בְּקַבָּלַת הַתּוֹרָה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבָרָכָה (הוריות ח,א) כִּי שְׁתֵּי דִּבְרוֹת שְׁמָעוּם מִפִּי הַגְּבוּרָה וּשְׁמוֹנָה מִפִּי הַמַּלְאָךְ שֶׁנִּבְרָא מִדִּבּוּרוֹ יִתְבָּרַךְ, לָזֶה אָמַר **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ** – שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת הַשְּׁמִיעָה, וְדִקְדֵּק לוֹמַר כְּנֶגֶד שְׁמִיעָה שֶׁיִּשְׁמְעוּ מֵמֹשֶׁ מֵהַגְּבוּרָה **תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי** וְלֹא אָמַר לְקוֹלִי, וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר, כִּי אִם יַתְחִיל לִשְׁמוֹעַ הַתּוֹרָה, מִשָּׁם וְאֵילְךְ הוּא יִתְאַוֶּה לִשְׁמוֹעַ עוֹד, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם שָׁמוֹעַ** – עַתָּה אֲנִי מַבְטִיחֲכֶם כִּי תִּשְׁמְעוּ מֵעַצְמְכֶם כְּשֶׁתִּטְעֲמוּ טַעְמָהּ, כְּאָמְרוֹ (תהלים לד:ט) "טַעֲמוּ וּרְאוּ כִּי טוֹב ה'".

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבָרָכָה (סוטה כא:) תּוֹרָה בֵּין וְכוּ' מַגְּנָא וּמַצָּלָא, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם שָׁמוֹעַ** פֵּרוּשׁ, אִם תִּהְיֶה הַשְּׁמִיעָה זֶה יִהְיֶה לָכֶם לִשְׁתֵּי תּוֹעֲלִיּוֹת: הָאַחַת שֶׁאַתֶּם שׁוֹמְעִים קוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ דִּבְרֵי אֱלֹהִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם הַחַיִּים וְתִחְיוּ, כְּאָמְרוֹ (ישעיה נה:ג) "שִׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם", וְהַשְּׁנִיָּה **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי** פֵּרוּשׁ שֶׁיָּגֵן עֲלֵיכֶם מִיֵּצֶר הָרָע. וּלְדֶרֶךְ זֶה הִרְוַחְנוּ גְּזֵרַת הַדִּבּוּר שֶׁמְּקוֹמוֹ הוּא תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ', שֶׁעִקַּר הַמְּצָוָה הוּא שְׁמִיעַת הַתּוֹרָה וּמִמֶּנָּה נִמְשָׁכִים כָּל הַתּוֹעֲלִיּוֹת: הָא' שֶׁהֵם נֶהֱנִים מִקּוֹל אֱלֹהִים חַיִּים, ב' יִהְיוּ שׁוֹמְרִים הַמִּצְוֹת וְלֹא יִשְׁלוֹט בָּהֶם יֵצֶר הָרָע, ג' "וִהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה" וְגוֹ'. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה כִּי אָמְרוֹ "תִּשְׁמְעוּ" הוּא לְתוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, תִּהְיֶה גְּזֵרַת הַכָּתוּב **וּשְׁמַרְתֶּם** וְגוֹ' כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה תַּצִּילֵהוּ מִיֵּצֶר הָרָע הַמַּחְטִיאוֹ, וְאָמְרוֹ בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לוֹמַר מִלְּבַד שֶׁתִּהְיֶה לָכֶם יְדִיעָה מְמֻנָּה לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לְרָע, עוֹד לָכֶם שֶׁתַּשִּׂיגוּ הַשְּׁמִירָה וְלֹא יִשְׁלוֹט בָּכֶם הַשָּׂטָן.

עוֹד יְכַוֵּן הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ**, פֵּרוּשׁ תְּכִינוּ עַצְמְכֶם לִשְׁמוֹעַ אֲנִי אֲשַׁמִּיעֲכֶם אֶת קוֹלִי, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא אֲדַבֵּר עִמָּכֶם עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. גַּם רָמַז כִּי בְּאֶמְצָעוּת שֶׁיִּשְׁמְעוּ הַדְּבָרִים מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ מִשְּׁמִיעָה אַחַת יִשְׁמְעוּ עוֹד שְׁמִיעוֹת רַבּוֹת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים סח:יב) "ה' יִתֵּן אֹמֶר הַמְבַשְּׂרוֹת צָבָא רָב", וְתִדְלֶה נַפְשָׁם מַיִם חַיִּים חָכְמָה וּתְבוּנָה. וְזֶה שֶׁעִוּר הַכָּתוּב **אִם שָׁמוֹעַ**, פֵּרוּשׁ, שְׁמִיעָה שֶׁמִּמֶּנָּה תִּשְׁמְעוּ עוֹד שְׁמִיעוֹת רַבּוֹת הִיא שְׁמִיעָה בְּקוֹלִי, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי**. עוֹד יֵשׁ לָכֶם תּוֹעֶלֶת בָּזֶה **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ב בפסוק ישקני) כִּי הַשּׁוֹמֵעַ תּוֹרָה מִפִּי אָדָם הִיא עוֹמֶדֶת לִשְׁכֹּחַ מִמֶּנּוּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי עֶלְיוֹן שְׁמוּרָה לָעַד וּלְעוֹלְמִים, וְהוּא אָמְרוֹ "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי".

גַּם יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קמו.) יִשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוּהֲמָתָן, וְהַכַּוָּנָה הִיא כִּי בְּאֶמְצָעוּת דִּבּוּר ה' לָהֶם בְּכֹחַ בְּגִדֵי מַלְכוּת שֶׁנִּתַּן לָהֶם שֶׁהִיא נֶפֶשׁ אָדָם, וּבְאֶמְצָעוּת כֵּן תִּתְרַצֶּה הַנֶּפֶשׁ לְמָאוֹס בְּגִעוּלֵי גּוֹיִם הַמִּתְאַוִּים הָרַע, וְהוּא אָמְרוֹ **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי**:

וְהָיִיתֶם לִי וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה בָּזֶה הִיא, כִּי כְּשֵׁם שֶׁהַסְּגֻלָּה הוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ כְּפִי הַטֶּבַע, כִּי הֲלֹא תִמְצָא כִּי יֵשׁ עֵשֶׂב שֶׁטִּבְעוֹ קַר וּסְגֻלָּתוֹ לְרַפְּאוֹת חוֹלִי הַקְּרִירוּת, וְכֵן יֵשׁ עֵשֶׂב חַם וְכוּ', וְזֶה אֵינוֹ כְּפִי הַטֶּבַע אֶלָּא דָּבָר סְגֻלָּה, וּכְמוֹ כֵן מַבְטִיחָם ה' שֶׁיִּהְיוּ סְגֻלָּה גַּם שֶׁלֹּא כְּפִי הַמְּשׁוֹעָר. וְיֵשׁ הַרְבֵּה עֲנָפִים בְּהַבְטָחָה זוֹ. רְאשׁוֹנָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סג,א) חָשַׁב אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וְנֶאֱנַס וְלֹא עָשָׂאהּ נוֹתְנִים לוֹ שָׂכָר כְּאִלּוּ עֲשָׂאהּ, וְלֹא כֵן בַּעֲבֵרָה, וּבְאֻמּוֹת אֵינוֹ כֵן אֶלָּא לְהֵפֶךְ. וְאֵין זֶה מֵהַנִּשְׁעָר כְּפִי הַשֵּׂכֶל, מַמָּה נַפְשֵׁךְ אִם הַמַּחְשָׁבָה תַּעֲשֶׂה דָּבָר אִם כֵּן תַּעֲשֶׂה בְּחוֹשֵׁב רַע, וְאִם לֹא תַּעֲשֶׂה אֶלָּא בְּבְחִינַת הַטּוֹב וְלֹא בְּבְחִינַת הָרַע אִם כֵּן בָּאֻמּוֹת לָמָּה בְּהֵפֶךְ? עוֹד תִּמְצָא (סנהדרין נט,א) כּוּתִי שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה אוֹ שֶׁשָּׁבַת חַיָּב מִיתָה, וַאֲפִלּוּ שְׁאָר מִצְוֹת אֵין לוֹ לַעֲשׂוֹת, וְלָמָּה אִם הַפְּעֻלָּה מִצַּד עַצְמָהּ פְּעֻלָּה טוֹבָה, כָּל הָעוֹשֶׂה הֲרֵי זֶה עוֹשֶׂה דָּבָר טוֹב? לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וְהָיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים**, כִּי אֵין פְּעֻלָּה טוֹבָה יוֹצְאָה אֶלָּא מִיֶּדְכֶם שֶׁאֵין סְגֻלַּת הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת אֶלָּא מִכֶּם. וְאָמְרוֹ **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ**, פֵּרוּשׁ כִּי יֹאמַר הָאוֹמֵר כִּי הַבְטָחָה זוֹ שֶׁיִּהְיוּ סְגֻלָּה לֹא תֵצְדֵּק אֶלָּא כְּשֶׁיִּהְיוּ הָאֻמּוֹת חֲפֵצִים לִלְמֹד וְלַעֲשׂוֹת וְגוֹ', בָּזֶה יֵצְדֵּק לוֹמַר שֶׁעָשׂוּ סְגֻלָּה. אֲבָל רוֹאֲנִי (ספרי ברכה) כִּי אַדְרַבָּה מֵאֲנוּ הָעַמִּים לְקַבֵּל תּוֹרָה וּמִצְוֹות כְּשֶׁדִּבֶּר ה' לְפָארָן וְשָׂעִיר, וּמֵעַתָּה בַּמֶּה יֵכֶר טוֹבִיּוּת הַבְטָחַת הַמַּעֲלָה? לָזֶה אָמַר **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ**, כָּאן הוֹדִיעַ ה' כִּי אֵין לְךָ אֻמָּה וְאֻמָּה שֶׁאֵין בָּהּ מַכִּירֵי אֱלֹהוּתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (מלאכי א:יא) "מֻקְטָר

מֻגָּשׁ לִשְׁמִי״ וְגוֹ׳, הֲרֵי כִּי כָּל הַגּוֹיִם לוֹ יִכְרְעוּ וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא יִטְלוּ שָׂכָר עַל הַדָּבָר וְלֹא יַעֲשֶׂה מַעֲשֵׂיהֶם רֹשֶׁם, וְזוֹ הִיא סְגֻלָּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל.

עוֹד יְרֻצָּה שֶׁיִּהְיוּ סְגֻלָּה, וְהַסְּגֻלָּה הִיא שֶׁיִּהְיוּ מְיֻחָדִים לוֹ בְּיִחוּד לַעֲבוֹד אֱלֹהֵי עוֹלָם מִכָּל הָעַמִּים, כִּי גַּם כָּל הָעַמִּים לִי הֵם, פֵּרוּשׁ, עֲבוֹדָתָם לִי הוּא, כִּי אֵינָם עוֹבְדִים אֶלָּא לִמְשָׁרְתָיו. הָא כֵּיצַד? עוֹבְדִים לַשֶּׁמֶשׁ וְלַיָּרֵחַ וְלִצְבָא הַשָּׁמַיִם, הֲלֹא כֻּלָּם מְשַׁמְּשָׁיו יִתְבָּרַךְ, וְנִמְצָאִים עוֹבְדִים לַעֲבָדָיו, כְּאָמְרוֹ (דברים ד:יט) ״אֲשֶׁר חָלַק ה׳ וְגוֹ׳ לְכֹל הָעַמִּים״.

וּמַה שֶּׁמְּצִינוּ שֶׁמָּרַד פַּרְעֹה וְסַנְחֵרִיב וְכוּ׳, הוּא בְּדֶרֶךְ טָעוּת וְשִׁגָּיוֹן. הָא לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה? לְמֶלֶךְ שֶׁנָּחְבָא וְיָצָא לִפְנֵי שְׁאֵינָם מַכִּירִים אוֹתוֹ, הֲרֵי הוּא כְּהֶדְיוֹט, וְלִפְעָמִים עֲבָדָיו עַצְמָם יְזַלְזְלוּ בּוֹ כִּפְחוּת הַפְּחוּתִים. כְּמוֹ כֵן פַּרְעֹה לֹא יָדַע כִּי הוּא זֶה הָאָדוֹן הַשַּׁלִּיט עַל מִי שֶׁחוֹשֵׁב שֶׁהוּא אֱלוֹהוֹ. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי כָּל הָאָרֶץ לִמְשָׁרְתֵי מַלְכוּתוֹ יִשְׁתַּחֲווּ, וּבָחַר לוֹ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיַּעַבְדוּהוּ לוֹ בְּיִחוּד וַעֲשָׂאָם סְגֻלָּה.

וְהִצַּתִּי בְּהַשְׂכָּלַת דָּבָר זֶה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרֵי בְּפָרָשַׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה, וְזֶה לְשׁוֹנָם: כְּשֶׁנִּגְלָה ה׳ עַל יִשְׂרָאֵל לָתֵת הַתּוֹרָה, הָלַךְ אֵצֶל בְּנֵי עֵשָׂו, אָמַר לָהֶם: ״מְקֻבָּלִים אַתֶּם הַתּוֹרָה?״ אָמְרוּ לוֹ: ״מַה כָּתוּב בָּהּ?״ וְאָמַר לָהֶם: ״לֹא תִרְצָח״. אָמְרוּ לְפָנָיו: ״רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כָּל עַצְמוֹ שֶׁל אוֹתוֹ אָבִיהֶם רוֹצֵחַ הָיָה, וְעַל כָּךְ הִבְטִיחוֹ אָבִיו ׳וְעַל חַרְבְּךָ תִחְיֶה׳״. הָלַךְ אֵצֶל עַמּוֹן וּמוֹאָב וְכוּ׳, אָמְרוּ לוֹ: ״מַה כָּתוּב בָּהּ?״ ״לֹא תִּנְאָף״ וְגוֹ׳, אָמְרוּ לוֹ: ״כָּל עַצְמָהּ שֶׁל עֶרְוָה לָהֶם הִיא״. הָלַךְ וּמָצָא בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל, אָמַר לָהֶם וְכוּ׳: ״לֹא תִּגְנֹב״ וְכוּ׳, ״רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, כָּל עַצְמוֹ שֶׁל אֲבִיהֶם לִסְטִים הָיָה״ וְכוּ׳ עַד כָּאן. הִנֵּה מַאֲמָר זֶה תְּמוּהַּ הוּא, כִּי מַה יִּצְדַּק אֱנוֹשׁ עִם אֵל, וּמַה טַּעֲנָה פְּחוּתָה זוֹ, וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁאֲבִיהֶם רָשָׁע הִיא טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת? וְעוֹד, מִי שֶׁאָכַל שׁוּם וְרֵיחוֹ וְכוּ׳, וְתִגְדַּל הַקְּשָׁיָא אֵיךְ קִבֵּל ה׳ אֶת טַעֲנָתָם כְּנִשְׁמָע שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מַמָּשׁ.

אָכֵן אַשְׁכִּילְךָ כִּי כָּל אֲשֶׁר עֵינֶיךָ תֶחֱזֶינָה בְּתוֹרָתֵנוּ, בֵּין בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה בֵּין בְּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, טַעַם הַדְּבָרִים הוּא כִּי ה׳ בָּחַן בְּמַה שֶּׁבָּרָא וְהִכִּיר בְּחִינַת הָרַע וְהִבְדִּילָנוּ מִמֶּנּוּ, וּבָחַן בְּחִינַת הַטּוֹב וְקִדְּשָׁנוּ בוֹ. וְהוּא מַאֲמַר הַזֹּהַר (תיקוני זוהר תיקון כא) בְּפָסוּק ״וַעֲשֵׂה לִי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי״ – מִמִּצְוֹת עֲשֵׂה, וְלֹא כַּאֲשֶׁר שָׂנֵאתִי – מִמִּצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה. וְכֵן הוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסִפְרָא (מכילתא פסוק ״כי אני ה׳ רופאך״): אָמַר ה׳ לְמֹשֶׁה, אֱמוֹר לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל דִּבְרֵי תוֹרָה שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לָכֶם רְפוּאָה הֵם לָכֶם, חַיִּים הֵם לָכֶם, עַד כָּאן. כָּפַל לוֹמַר ״רְפוּאָה״ וְ״חַיִּים״ כְּנֶגֶד מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה וּמִצְוֹת עֲשֵׂה: רְפוּאָה – לְבַל תֶּחֱלוּ בְּאָכְלְכֶם אוֹ בַּעֲשׂוֹתְכֶם מֵהַמַּעֲשִׂים הָרָעִים, וְחַיִּים – הֵם בַּעֲשׂוֹתְכֶם מַעֲשִׂים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם וְחַי בָּהֶם. וְתִמְצָא כִּי בְּעֵת צַוּוֹת ה׳ עַל דְּבָרִים הָאֲסוּרִים יֹאמַר (ויקרא

יא:מג): "אַל תְּשַׁקְּצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם", "אַל תִּטַּמְּאוּ" וְגוֹ' (ויקרא יח:כד), גַּם יַזְכִּיר הָעֲרָיוֹת בְּשֵׁם תּוֹעֵבָה וְכַדּוֹמֶה לָזֶה, לְהַגִּיד בָּא הָאֱלֹהִים כִּי כָל מַחְשְׁבוֹתָיו הֵם לִשְׁמֹר אוֹתָנוּ לִהְיוֹת בִּבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה וְצִוָּנוּ לִהְיוֹת קְדוֹשִׁים.

וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי כָל בְּחִינַת מַעֲשֵׂה הָרַע יֵשׁ לָהּ שֹׁרֶשׁ בִּבְחִינַת רוּחַ הַטֻּמְאָה, וְכָל בְּחִינַת מַעֲשֵׂה הַטּוֹב הִיא בְּחִינַת שֹׁרֶשׁ הַקְּדֻשָּׁה וְהַטָּהֳרָה. וְהִנֵּה כָּל מִצְוָה שֶׁצִּוָּנוּ ה' עָלֶיהָ לָבַל עֲשׂוֹתָהּ שְׁמָהּ הוּא שֵׁם בְּחִינַת הָרַע שֶׁמִּמֶּנּוּ הוּא, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שִׁקּוּץ הַנֹּאוּף שֹׁרֶשׁ בְּחִינַת הָרַע כְּךָ שְׁמוֹ, הַגֶּזֶל כְּמוֹ כֵן כָּךְ שֵׁם שֹׁרֶשׁ בְּחִינַת הָרַע, וּבְעֵת עֲשׂוֹת הָאָדָם מִפְעַל הָרַע הִנֵּה הוּא מַחֲזִיק שָׁרְשׁוֹ הָרַע, וּבְעֵת שֶׁיִּהְיֶה נִזְהָר מֵעֲשׂוֹתוֹ הִנֵּה הוּא בְּטוּלוֹ, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרְשׁוּ בְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים צב) בְּפָסוּק "הִנֵּה אוֹיְבֶיךָ ה'" וְגוֹ'.

וְדַע כִּי מַעֲשֵׂה הָאָדָם יַגִּיד עַל שֹׁרֶשׁ נַפְשׁוֹ, אִם שֹׁרֶשׁ רֹאשׁ וְלַעֲנָה שֶׁהוּא בְּחִינַת הָרַע, אוֹ אִם שֹׁרֶשׁ הַמָּתוֹק וְהֶעָרֵב שֶׁהוּא בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, וּכְבָר כָּתַבְתִּי עָנָף מִזֶּה בְּפָרָשַׁת וַיְחִי בְּפָסוּק "רְאוּבֵן בְּכוֹרִי" וְגוֹ' (בראשית מט:ג). וּבָזֶה מָצָאנוּ מְאוֹר הַבָּרִיְתָא שֶׁבָּאנוּ עָלֶיהָ, כִּי טַעֲנָה נִצַּחַת טָעֲנוּ שְׁלֹשׁ הַכְּתוֹת: עֵשָׂו, יִשְׁמָעֵאל, עַמּוֹן וּמוֹאָב, כָּל אֶחָד לְמַה שֶּׁנָּגַע לוֹ. עֵשָׂו אָמַר כִּי שֹׁרֶשׁ נַפְשׁוֹתָם הוּא מִבְּחִינַת הָרַע הַהוּא שֶׁשָּׁמוֹ רְצִיחָה, מִמֶּנּוּ הוּא כְּמַעֲשֵׂהוּ, וּבְעֵת קַבָּלָתָם הַדָּבָר זֶה הוּא שְׁלִילַת הֱוָיָתָם, וּכְמוֹ כֵן עַמּוֹן וּמוֹאָב וְיִשְׁמָעֵאל. וְזֶה הוּא שֶׁדִּקְדֵּק כָּל אֶחָד וְאָמַר "כָּל עַצְמוֹ שֶׁל אֲבִיהֶם" וְכוּ', פֵּרוּשׁ כָּל הֲוָיָתוֹ הוּא בָּנוּי מִבְּחִינַת הָרַע שֶׁשָּׁמָּהּ רוֹצֵחַ, וּכְמוֹ כֵן אָמְרוּ מוֹאָב וְכוּ' עַצְמָהּ שֶׁל עֶרְוָה, פֵּרוּשׁ שֶׁאַתָּה מְצַוֶּה עָלֶיהָ לָהֶם הִיא, פֵּרוּשׁ הֵם בְּחִינָתָהּ וְאֵיךְ יְקַבְּלוּ הַהַפְכִּיּוּת, אִם כֵּן זֶה הוּא בְּטוּלָם. וְכֵן יִשְׁמָעֵאל אָמַר "כָּל עַצְמוֹ שֶׁל אֲבִיהֶם לִסְטִים הָיָה", פֵּרוּשׁ בְּחִינַת הָרַע הַנִּקְרֵאת לִסְטִים, וּמַעֲשֵׂיהֶם הָיָה מַגִּיד עַל בְּחִינַת נַפְשָׁם מֵאֵיזֶה מָקוֹם בָּאָה. וְהִנֵּה עַמּוֹן וּמוֹאָב הוֹכִיחוּ בְּטַעֲנָתָם מֵעִקַּר הֲוָיָתָם שֶׁהֲיָתָה מִבְּחִינַת הַנֹּאוּף, אֲבָל אֱדוֹם וְיִשְׁמָעֵאל לֹא הֻכַּר הַדָּבָר מֵעִקַּר הַבְּנָיָן, אֶלָּא יִשְׁמָעֵאל עַל פִּי מַלְאָךְ שֶׁאָמַר (בראשית טז:יב) "וְהוּא יִהְיֶה פֶּרֶא אָדָם יָדוֹ בַכֹּל", הֲרֵי כִּי מַגִּיד לָהּ שָׁרְשׁוֹ כִּי הוּא זֶה, וְעֵשָׂו עַל פִּי יִצְחָק כְּאָמְרוֹ (בראשית כז:מ) "וְעַל חַרְבְּךָ", פֵּרוּשׁ, שֶׁאַתָּה מֵאוֹתָהּ בְּחִינָה.

וַאֲשֶׁא עֵינַי וָאֶרְאֶה חִבַּת הַקֹּדֶשׁ הוּא אֲדוֹן יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִתְנַהֵג עִם הָעַמִּים בְּסֵדֶר זֶה, לְהַקְדִּים לְכָל אֶחָד מֵהֶם מִצְוָה שֶׁיֵּשׁ לָהֶם טַעֲנָה כְּנֶגְדָּהּ, כִּי אוּלַי שֶׁיֵּדַע שֶׁיְּקַבְּלוּ כֵּיוָן שֶׁאֵין לָהֶם טַעֲנָה כְּנֶגְדָּהּ, וְנִתְחַכֵּם בָּרוּךְ הוּא כְּדֵי שֶׁלֹּא יִטְלוּ שָׂכָר עַל קַבָּלַת מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁאֵין לָהֶם עָלֶיהָ מַעֲנֶה, וּפָתַח דְּבָרָיו לָהֶם רוֹמְמוֹת אֵל לְהַשְׁמִידָם מִנַּחֲלַת שַׁדַּי וּבָחַר לוֹ יְהֹוָה לְעַמּוֹ סְגֻלָּה. וְהִנֵּה דֶּרֶךְ זֶה אָמְרוֹ **וְהָיִיתֶם לִי סְגֻלָּה** הוּא גְּזֵרַת הַפָּסוּק, וּכְפִי זֶה טַעַם אָמְרוֹ בְּתוֹסֶפֶת וְאי"ו, לְתוֹסֶפֶת שָׂכָר מִלְּבַד שְׁאָר פְּרָטֵי הַמַּשָּׂג מֵהַמַּעֲלוֹת עוֹד לָכֶם שֶׁתִּהְיוּ

סְגֻלָּה כַּנִּזְכָּר, וְלֹא הֻצְרַךְ לְהַזְכִּירָם כִּי מוּבָנִים מִמַּשְׁמָעוּת תּוֹסֶפֶת וָא"ו שֶׁל "וִהְיִיתֶם" וְגוֹ'. עוֹד יִרְצֶה בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו לִרְמֹז עִנְיָן אַחֵר, וְהוּא כִּי לֹא יִטְעֶה לְבָבָם לַחְשֹׁב כִּי הוּא הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא חָס וְשָׁלוֹם צָרִיךְ לָהֶם לְשׁוּם דָּבָר, לֹא כֵן הוּא אֶלָּא סְגֻלָּה כַּמְּלָכִים שֶׁחֲפֵצִים בִּדְבַר סְגֻלָּה שֶׁהוּא כְּלִי יָקָר הֲגַם שֶׁאֵין לָהֶם צֹרֶךְ בּוֹ, גַּם אַתֶּם תִּהְיוּ לִי אֶבֶן יְקָרָה בְּעֶרֶךְ כָּל הָעַמִּים, וְלֹא שֶׁהַדָּבָר הוּא אֶצְלִי לְצֹרֶךְ, **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ** פֵּרוּשׁ, וּמֵעַתָּה לֹא יֵצַדֵּק לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ לִי צֹרֶךְ בַּדָּבָר, וּכְאָמְרוֹ (איוב לה,ז) "אִם צָדַקְתָּ מַה תִּתֶּן לוֹ", כִּי הַכֹּל שֶׁלּוֹ יִתְבָּרַךְ.

עוֹד יִרְמוֹז לְמַה שֶּׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קמו,א) יִשְׂרָאֵל שֶׁעָמְדוּ עַל הַר סִינַי פָּסְקָה זוּהֲמָתָן, וְזוֹ הִיא סְגוּלָּתָן מִכָּל הָעַמִּים שֶׁלֹּא פָּסְקָה זוּהֲמָתָן.

עוֹד יִרְמֹז סֵתֶר עֶלְיוֹן לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ, כִּי עַנְפֵי הַקְּדֻשָּׁה נִתְפַּזְּרוּ בָּעוֹלָם, וְאֵין מְצִיאוּת לָהֶם לְהִתְבָּרֵר זוּלַת בְּאֶמְצָעוּת יִשְׂרָאֵל, וּבְיוֹתֵר בְּאֶמְצָעוּת עֶסֶק הַתּוֹרָה שֶׁהִיא כְּאֶבֶן הַשּׁוֹאֶבֶת נִיצוֹצֶיהָ בְּמָקוֹם שֶׁהֵם, וְאוֹתָם נִצוֹצֵי הַקְּדֻשָּׁה גַּם לָהֶם יִקָּרֵא סְגֻלָּה. וְהוּא אָמְרוֹ **וִהְיִיתֶם**, קְרִינָן בֵּיהּ "וְהוּיְתֶם", פֵּרוּשׁ בְּהֵי"א מִלְּאפוּ"ם, כִּי הֵם יִהְיוּ הַוָּיַת סְגֻלָּה **מִכָּל הָעַמִּים** אֲשֶׁר נָפוֹצוּ שָׁם בְּאֶמְצָעוּת הַתּוֹרָה, כְּמַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ כַּמָּה פְּעָמִים הַדְּבָרִים בְּמַעֲשֶׂה מִצְרִים. וְאָמְרוֹ **כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ**, כָּאן רָמַז שֶׁיֵּשׁ לוֹ סְגֻלָּה מְפֻזֶּרֶת בְּכָל הָאָרֶץ, וְזֶה טַעַם פִּזּוּר יִשְׂרָאֵל בְּאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, לְחַזֵּר אַחַר הַסְּגֻלָּה שֶׁהִיא אֲבֵדָתָם. וְהִנֵּה זוּלַת עֲוֹנָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיוּ יְכוֹלִים הַשָּׂגַת הַדָּבָר בְּלֹא פִּזּוּר בָּעוֹלָם, אֶלָּא בְּכֹחַ עֶצֶם תּוֹרָתָם הָיוּ מוֹלְכִים בְּכָל הָעוֹלָם וְשׁוֹאֲבִים כָּל בְּחִינוֹת הַקְּדוּשׁוֹת מִכָּל מָקוֹם שֶׁהֵם, וּבְאֶמְצָעוּת הַחֵטְא תֹּשׁ כֹּחַם וּצְרִיכִין לָרֶדֶת שָׁמָּה לְבָרֵר הַטּוֹב הַהוּא.

פסוק ו

וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְאַתֶּם", כֵּיוָן שֶׁעַד עַתָּה לָהֶם הָיָה מְדַבֵּר. וְאוּלַי כִּי עַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן חוֹזְרִים הַדְּבָרִים, וְלֶהֱיוֹת שֶׁעַד עַתָּה הָיָה מְדַבֵּר עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַעֲשָׂאָם סְגֻלָּה, אִם כֵּן יֹאמַר מֹשֶׁה כִּי אֵין הֶפְרֵשׁ עוֹד בֵּינָם לְבֵין יִשְׂרָאֵל, לָזֶה אָמַר **וְאַתֶּם**, פֵּרוּשׁ אַתָּה וְאָחִיךָ **תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים** כְּנֶגֶד אַהֲרֹן, **וְגוֹי קָדוֹשׁ** כְּנֶגֶד מֹשֶׁה וּמִשְׁפַּחְתּוֹ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר ח:יז-יח) "הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם לִי וָאֶקַּח אֶת הַלְוִיִּם" וְגוֹ'.

אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר לָהֶם כִּי מַעֲתָּה יִהְיוּ הֵם בִּבְחִינַת פַּמַּלְיָא שֶׁל מַעְלָה, כִּי לְמַעְלָה יֵשׁ לְהָאָדוֹן מְשָׁרְתָיו וּמְשַׁמְּשִׁים לְפָנָיו בַּמָּרוֹם וְלָהֶם יִקָּרֵא כֹּהֲנִים, גַּם יֵשׁ לְפָנָיו צָבָא רָב הַנִּקְרָא קָדוֹשׁ דִּכְתִיב (דניאל ח:יג) "אֶחָד קָדוֹשׁ", וְאָמַר ה' כִּי אוֹתָם יַעֲשֶׂה ה' בִּמְקוֹם כֹּהֲנִים וּקְדוֹשִׁים הָעֶלְיוֹנִים, וְכֵן הָיָה שֶׁצִּוָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ בַּיִת לִשְׁכּוֹן בְּתוֹכֵנוּ וּבָחַר מִמֶּנּוּ כֹּהֲנִים וְצִוָּה לָנוּ (ויקרא יא:מד) "וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדוֹשִׁים". וּכְפִי זֶה אָמְרוֹ **וְאַתֶּם** חוֹזֵר הַדָּבָר לִכְלָלוּת יִשְׂרָאֵל, וְהֻצְרַךְ לוֹמַר תִּבַּת **וְאַתֶּם**, לְבַל יַחְשְׁבוּ כִּי דְּבָרָיו לָהֶם עַל הֶעָתִיד לָבֹא בַּעֲלוֹת הַנֶּפֶשׁ אַחַר

הַפְּרָדָה מֵהַגּוּף יַשִּׂיג הָרוּחָנִיּוּת מַעֲלוֹת הַסְּדוּרוֹת, אֲבָל בַּחַיִּים חַיּוּתוֹ תַּרְחִיק הַדַּעַת הַשָּׁגָה זוֹ, לָזֶה אָמַר **וְאַתֶּם** פְּרוּשׁ, אַתֶּם בְּעַצְמְכֶם בַּעֲלֵי גְּוִיָּה תַּשִּׂיגוּ מַעֲלָה זוֹ. וּמָצִינוּ שֶׁהַצַּדִּיקִים הִשִּׂיגוּ מַעֲלָה זוֹ שֶׁנִּקְרָאִים מַלְאָכִים וּקְדוֹשִׁים, כִּי בֶּאֱמְצָעוּת הַתּוֹרָה תִּגְדַּל וְתַעֲלֶה מַעֲלַת הָאָדָם עַד אֵין קֵץ לְמַעְלָה מֵהַמַּלְאָכִים (סנהדרין צג,א), וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי ה' בָּחַר לְיוֹתֵר מַעֲלָה לִקְדֻשַּׁת מְקוֹם כְּבוֹדוֹ עִם יִשְׂרָאֵל, הָא לְמַדְתָּ כִּי הֵם לְמַעְלָה מֵהֶם כִּי מַעֲלִין בַּקֹּדֶשׁ וְכוּ'.

עוֹד יִרְמֹז לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה", שֶׁיִּרְמֹז לְבֵרוּרֵי נִיצוֹצוֹת הַקְּדֻשָּׁה. אִמְרוֹ **וְאַתֶּם** וְגוֹ', לְהַגְדִּיל מַעֲלַת הַמְבֹרָר מֵהַמִּתְבַּרֵר, כִּי הַמְבֹרָר יִהְיֶה מַמְלֶכֶת שֶׁל כֹּהֲנִים וְשֶׁל גּוֹי קָדוֹשׁ, שֶׁהֵם שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשָּׁה הַמִּתְבָּרְרִים כַּנִּזְכָּר. וְחִלְקָם לִשְׁנֵי חֲלָקִים, כִּי יֵשׁ בַּנִּבְרָרִים הַדְּרָגוֹת עֶלְיוֹנִים וְהַדְּרָגוֹת קְטַנִּים כְּפִי בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה כִּי בְּחִינַת מַלְכוּת יֵשׁ לָהֶם עַל הַמִּתְבָּרְרִים. וְצֵא וּלְמַד מִמִּשָּׁה, כִּי לְצַד שֶׁהוֹצִיא יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָנָה מַלְכוּת עֲלֵיהֶם.

אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְגוֹ'. כַּוָּנַת הַכָּתוּב לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּסָמוּךְ בְּפָסוּק "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי" עַל יִשְׂרָאֵל, יָדַיִן הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שֶׁלֹּא תַחְשֹׁב כִּי אֲמִירָתִי "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי" וְגוֹ' חוֹזֶרֶת עֲלֵיכֶם מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תְּדַבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" כִּי הַמַּעֲלוֹת לָהֶם הֵנָּה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁחוֹזֵר עַל מֹשֶׁה, יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **אֵלֶּה הַדְּבָרִים** וְגוֹ' שֶׁלֹּא יוֹסִיף עֲלֵיהֶם. וְאִם תֹּאמַר פְּשִׁיטָא שֶׁלֹּא יוֹסִיף עֲלֵיהֶם, וְאִם יֵשׁ לְחָשְׁדוֹ חָס וְשָׁלוֹם לְמָה לֹא צִוָּה לוֹ בִּשְׁאָר הַמִּצְוֹות שֶׁשְּׁלָחוֹ עַד עַתָּה?

אֲכָן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁצִּוָּה לוֹ שֶׁלֹּא יְפָרֵשׁ דִּבְרֵי ה' לְיִשְׂרָאֵל, אֶלָּא יֹאמַר הַדְּבָרִים כְּמוֹת שֶׁהֵם. וְטַעַם הַבּוֹרֵא, לֶהֱיוֹת שֶׁדִּקְדֵּק בְּדִבָּרָיו עִנְיַן הַיִּרְאָה וְעִנְיַן הָאַהֲבָה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּם בְּפָסוּק (שמות יט:ג) "כֹּה תֹאמַר", וְחָשׁ הַבּוֹרֵא לְמֹשֶׁה שֶׁאַחַר שֶׁיְּדַבֵּר דִּבְרֵי ה' לָהֶם יָבֹא לְבָאֵר הַדְּבָרִים לְהוֹסִיף זֵרוּז מֵעַצְמוֹ לְהַכְנִיס מוֹרָאוֹ בְּלֵב יִשְׂרָאֵל אוֹ לְהַפְלִיג בְּאַהֲבַת הַבּוֹרֵא, לָזֶה אָמַר אֵלָיו אַל תְּדַבֵּר עוֹד בַּדָּבָר הַזֶּה זוּלַת **אֵלֶּה הַדְּבָרִים**, כִּי אִם יֹאמַר מֹשֶׁה דִּבְרֵי יִרְאָה יָבוֹאוּ לַעֲשׂוֹת מִצַּד הַיִּרְאָה, וַה' לֹא כֵן יַעַץ וְלֹא הִזְכִּיר הַיִּרְאָה אֶלָּא כְּמִי שֶׁמּוֹסִיף תַּבְלִין בְּתַבְשִׁיל לְהוֹסִיף בּוֹ טַעַם עֶרֶב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי שָׁם שֶׁהוּא לְבַל יְזַלְזֵל אָדָם בְּאֵיזֶה זְמַן בְּאֵיזֶה פְּרָט בְּאָמְרוֹ כִּי לֹא יַקְפִּיד הָאוֹהֵב, אֲבָל כָּל עִקַּר הָעֲבוֹדָה צְרִיכָה בְּאַהֲבָה, וְנִמְצָא דִּבְרֵי מֹשֶׁה מַפְסִיד חָס וְשָׁלוֹם הַכַּוָּנָה.

עוֹד נִרְאֶה כִּי רָצָה ה' לְנַסּוֹתָם, וְשִׁעֵר דְּבָרִים הַמַּסְפִּיקִים לָהֶם מֵהַמּוּסָר וּמֵהָאַהֲבָה לְצֹרֶךְ קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וְאִם לֹא תְּדוּךְ נַפְשָׁם בְּשָׁמְעָם דְּבָרִים אֵלּוּ – זֶה יַגִּיד כִּי רְחוֹקִים הֵם מִטּוֹהַר לֵב. לָזֶה אִם יוֹסִיף מֹשֶׁה לְדַבֵּר דְּבָרִים רַבִּים, בֵּין בִּבְחִינַת הַיִּרְאָה בֵּין בִּבְחִינַת הָאַהֲבָה, הֲגַם

שֶׁיֹּאמַר בְּפֵרוּשׁ שֶׁהֵם דִּבְרֵי עַצְמוֹ – הֲרֵי הוּא מַפְסִיד כַּוָּנַת הַבּוֹרֵא בְּנִסְיוֹנוֹ, הֲגַם שֶׁיְּקַבְּלוּ, יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר כִּי רְצוּיוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הוּא הַסּוֹבֵב. גַּם יֵשׁ בָּזֶה פְּחִיתוּת חִבַּת הַתּוֹרָה וְשֶׁבַח בֵּית אָבִיהָ הָאֵל הַגָּדוֹל, אֲשֶׁר עַל כֵּן צִוָּה ה' לְבַל יוֹסִיף לְדַבֵּר אֶפְלוּ מִפִּי עַצְמוֹ דָּבָר, וְהָבֵן:

פסוק ז

וַיִּקְרָא לְזִקְנֵי הָעָם. הִנֵּה נִתְחַכֵּם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בִּשְׁלִיחוּתוֹ לַעֲשׂוֹתָהּ בְּהִתְבּוֹנְנוּת, כִּי יֵרֵא וּפֶחָד לְבָבוֹ דִּלְמָא תֶּאֱרַע תַּקָּלָה בַּדָּבָר שֶׁהוּא תַּכְלִית הַכֹּל וְעִקַּר הָעוֹלָם, וּכְבָר אֲחָזוּ חֲבָלִים לְאֶרֶץ שֶׁמָּא חָס וְשָׁלוֹם לֹא יְקַבְּלוּ יִשְׂרָאֵל אֶת הַתּוֹרָה, וְנִתְחַכֵּם עָלָיו הַשָּׁלוֹם וְלֹא דִּבֵּר לְכָלְלוּת הָעָם עַד שֶׁקָּרָא לַזְּקֵנִים וְהוֹשִׁיבָם לְפָנָיו וְכָל יִשְׂרָאֵל יַחַד שׁוֹמְעִים דִּבְרֵי מֹשֶׁה, אֶלָּא שֶׁהִקְבִּיל הַדְּבָרִים לִפְנֵי הַזְּקֵנִים, וְהוֹעִיל בָּזֶה כְּדֵי שֶׁלֹּא יַתְחִילוּ לְהַשִּׁיב לְמֹשֶׁה אֶלָּא הַזְּקֵנִים וְלֹא כְּלָלוּת הָעָם, כִּי חָשׁ דִּלְמָא חָס וְשָׁלוֹם יַעֲנוּ מֵהָעָם תְּשׁוּבָה שֶׁלֹּא כַּהֹגֶן, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַזְּקֵנִים מֻבְטָח הוּא בָּהֶם שֶׁתְּשׁוּבָתָם תִּהְיֶה כַּהֹגֶן, וְאַחַר שֶׁיָּשִׁיבוּ הַזְּקֵנִים כַּהֹגֶן הָעָם יִטּוּ אַחֲרֵיהֶם, וְלוּ יִהְיֶה כִּי יִקְהוּ שִׁנֵּיהֶם חָס וְשָׁלוֹם, כָּל זָקֵן וְזָקֵן יְדַבֵּר לִבְנֵי מִשְׁפַּחְתּוֹ. וְאוּלַי כִּי בְּנֵי אֵל חַי נוֹדְעָה לָהֶם הִתְחַכְּמוּת מֹשֶׁה כִּי חָשׁ לְמֵיאוּן חָס וְשָׁלוֹם וְהוֹצִיאוּ עַצְמָם מֵהַחֶשְׁד וְלֹא הִנִּיחוּ לַזְּקֵנִים לְהָשִׁיב תְּחִלָּה, וְעָנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו, כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה מְדַיְּקִינוּ הַשְּׁלֵמָה וּבְרִצּוֹנֵנוּ הַפָּשׁוּט, וְלֹא קָדְמָה תְּשׁוּבַת הַזְּקֵנִים לִתְשׁוּבַת כָּל עַם ה'. וְהִנֵּה הֶרְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִצָּם אַחְדוּתָם וְהַשְׁוָאַת רְצוֹנָם בֵּאלֹהֵינוּ, כִּי שִׁשִּׁים רִבּוֹא אָמְרוּ בְּהַשְׁוָאָה דִּבּוּר אֶחָד כְּאָמְרוֹ "יַחְדָּו", וְלֹא נִתְאַחֵר אֶחָד מֵהֶם וְלֹא קָדַם אֶחָד לַחֲבֵרוֹ וְלֹא שִׁנָּה אֶחָד מֵהֶם לְהָשִׁיב בְּנֹסַח אַחֵר, אַשְׁרֵי עוֹלָם שֶׁאֻמָּה זוֹ בְּתוֹכוֹ. וּבָזֶה יֻדַּיק מַאֲמַר הַנָּבִיא (ירמיה ב:ב) "כֹּה אָמַר ה' זָכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אַהֲבַת כְּלוּלֹתָיִךְ", פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ "כְּלוּלֹתָיִךְ" הוּא תְּשׁוּבָתָם שֶׁעָנוּ כָּל הָעָם יַחְדָּו שֶׁעָשׂוּ שְׁתֵּי כְּלָלִיּוֹת בָּאַהֲבָה: הָאי תְּשׁוּבָה כַּהֹגֶן מִכֻּלָּם וְאֵין גַּם אֶחָד שֶׁלֹּא נִתְרַצָּה בַּדָּבָר, ב' שֶׁהֻשְׁווּ יַחַד בְּקוֹל הַתְּשׁוּבָה וּבִלְשׁוֹן הַתְּשׁוּבָה עַל דֶּרֶךְ שֶׁכָּתַבְנוּ.

אֵת כָּל וְגוֹ'. נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **אֵת כָּל** שֶׁלֹּא שִׁנָּה מֵהוֹדָעַת כֹּל בְּלֹא מִגְרַעַת, וְאָמְרוֹ **הָאֵלֶּה** שֶׁלֹּא הוֹסִיף לְדַבֵּר דָּבָר כְּמַאֲמַר ה' אֵלָיו (שמות יט:ו) אֶלָּא הַדְּבָרִים.

פסוק ח

וַיָּשֶׁב מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן חֲזָרָה, כִּי מִלְּבַד מַה שֶּׁקָּדְמָה הַיְדִיעָה לַבּוֹרֵא מִתְּשׁוּבַת יִשְׂרָאֵל, כִּי הוּא יוֹדֵעַ נִסְתָּרוֹת בְּכִלְיוֹת הָאָדָם וּמִכָּל שֶׁכֵּן הַנִּגְלוֹת, עוֹד הֶחְזִיר הַדְּבָרִים פַּעַם שְׁנִיָּה, וְהַטַּעַם הוּא לִשְׁבַּח הַתְּשׁוּבָה כַּאֲשֶׁר אֲבָאֵר בְּסָמוּךְ. אוֹ יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁאָמַר ה' לְמֹשֶׁה "הַחֲזֵר לִי תְּשׁוּבָה", לָזֶה אָמַר **וַיָּשֶׁב** פֵּרוּשׁ כִּי לְצַד הַתְּשׁוּבָה שֶׁאָמַר לוֹ ה' "הֲשִׁיבֵנִי" וְכוּ' הוּא שֶׁעָשָׂה, כִּי זוֹלַת זֶה מִי יַגִּיד לִפְנֵי יוֹדֵעַ כֹּל בָּרוּךְ הוּא.

אֶת דִּבְרֵי הָעָם וְגוֹ'. אֵין הַכַּוָּנָה שֶׁהֵשִׁיב שֶׁקִּבְּלוּ לַעֲשׂוֹת, אֶלָּא הֵשִׁיב לַה' אִפֶּן סֵדֶר הַתְּשׁוּבָה שֶׁעָנוּ כֻּלָּם יַחְדָּיו, עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וְלֹא לְהוֹדָעָה אֶלָּא נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לְפָאֵר לְרוֹמֵם עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַל כַּמָּה בְּחִינוֹת טוֹבוֹת אֲשֶׁר תַּגִּיד אִפֶּן הַתְּשׁוּבָה, וְלָזֶה הֶחְזִיר מֹשֶׁה הַדְּבָרִים לִפְנֵי ה', עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברי הימים א יז:כא) "וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד".

פסוק ט

הִנֵּה אָנֹכִי בָּא אֵלֶיךָ וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי לְצַד שֶׁהָיָה ה' רָגִיל לְדַבֵּר עִמּוֹ פָּנִים בְּפָנִים, לָזֶה אָמַר אֵלָיו שֶׁיְּדַבֵּר עִמּוֹ בְּאֹפֶן אַחֵר, דְּהַיְנוּ **בְּעַב הֶעָנָן**, וְלֹא יִהְיֶה הַדִּבּוּר כָּל כָּךְ רוּחָנִי כָּרְגִילוּת הַקּוֹדֶם. וְנָתַן הַטַּעַם **בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם** כְּשֶׁיְּדַבֵּר עִם מֹשֶׁה, וְאִם יְדַבֵּר כַּסֵּדֶר הָרִאשׁוֹן בְּאַסְפַּקְלַרְיָא הַמְּאִירָה אֵין כֹּחַ בְּיִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ הַדְּבָרִים לְעֻצַּם רוּחָנִיּוּתָם, וַה' חָפֵץ שֶׁיִּשְׁמְעוּ הַמַּאֲמָרִים לְיִשְׂרָאֵל. וְאָמַר לוֹ שֶׁמִּלְבַד תַּכְלִית זֶה שֶׁיִּשְׁמַע הָעָם הַמִּצְוָה מִפִּי הַבּוֹרֵא וְיֵשׁ בָּזֶה חִזּוּק הָאֱמוּנָה בְּלִבָּם, עוֹד יֵשׁ תּוֹעֶלֶת שֶׁיַּאֲמִינוּ בְּמֹשֶׁה לְעוֹלָם בִּשְׁאָר מִצְוֹות כְּשֶׁיְּצַוֶּה אוֹתָם עַל פִּי ה'. וְנִתְכַּוֵּן ה' בָּזֶה גַּם כֵּן לְרָצוֹת מֹשֶׁה שֶׁלֹּא יַקְפִּיד עַל הַמְעָטַת כְּבוֹדוֹ מֵאֹפֶן הַדִּבּוּר הָרָגִיל.

יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם. פֵּרוּשׁ "לְעוֹלָם" – לַדּוֹרוֹת הַבָּאִים יַאֲמִינוּ בְּאֶמְצָעוּתְךָ בְּכָל הַנְּבִיאִים, עַל דֶּרֶךְ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ח' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: כָּל נָבִיא שֶׁיַּעֲמֹד אַחַר מֹשֶׁה רַבֵּינוּ אֵין אָנוּ מַאֲמִינִים בּוֹ מִפְּנֵי הָאוֹת וְכוּ' אֶלָּא מִפְּנֵי הַמִּצְוָה שֶׁצִּוְּתָה מֹשֶׁה בַּתּוֹרָה וְאָמַר אִם נָתַן אוֹת אֵלָיו תִּשְׁמָעוּן, עַד כָּאן. וְכָתַב עוֹד שָׁם כִּי אֱמוּנַת מֹשֶׁה לֹא הָיְתָה לְצַד הַמּוֹפְתִים וְכוּ' אֶלָּא לְצַד שֶׁשָּׁמְעוּ בְּדַבֵּר ה' עִמּוֹ וְהֵם עֵדִים בַּאֲמִתּוּת נְבוּאָתוֹ. וְעַל פִּי הַדְּבָרִים יְכֻלְנוּ לְפָרֵשׁ **וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם** – טַעַם אָמְרוֹ "לְעוֹלָם" רָמַז גַּם עַל שְׁאָר נְבִיאִים הַבָּאִים אַחֲרָיו לְעוֹלָם, כְּשֶׁיָּבֹא גַּם כֵּן נָבִיא לָהֶם שָׁלוּחַ מִמֶּנִּי יַצְדִּיקוּ נְבוּאָתוֹ, כִּי הָאוֹתוֹת שֶׁיַּעֲשׂוּ לֹא יְאַמְּתוּ הַנְּבוּאָה אֶלָּא בְּמִצְוֹת ה' עַל אֱמוּנָתָם, וְזוֹלַת הַבְּחִנָה זוֹ גַּם הַמְצֻוֶּה בְּמִצְוָה זוֹ יֵשׁ בּוֹ פִּקָּפּוּק כְּשֶׁתִּהְיֶה אֱמוּנָתוֹ עַל פִּי הָאוֹתוֹת זוֹלַת כְּשֶׁיִּשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרוֹ עִמּוֹ.

אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לָתֵת לֵב בְּדִבְרֵי הָרַמְבַּ"ם, אֵיךְ יִצְדַּק לוֹמַר שֶׁלֹּא הֶאֱמִינוּ בְּמֹשֶׁה, וַהֲלֹא כְּבָר נֶאֱמַר (שמות י"ד, ל"א) "וַיַּאֲמִינוּ בַּה' וּבְמֹשֶׁה" וְגוֹ', כִּי מוֹפְתָיו וְאוֹתוֹתָיו מֻפְלָאִים הֵם, וּמַה גַּם מַעֲשֵׂה קְרִיעַת יַם סוּף הוּא דָּבָר מַבְהִיל וּבוֹ יַצְדִּיקוּ וְיַכְרִיחוּ הָאֱמוּנָה. הֵן אֱמֶת כִּי בִּשְׁאָר נְבִיאִים, לְצַד שֶׁאֵין צְרִיכִין לַעֲשׂוֹת אוֹתוֹת חֲזָקִים וּגְדוֹלִים כְּאוֹתוֹת מֹשֶׁה, לָזֶה צְרִיכִין אָנוּ לְחַזֵּק אֱמוּנַת נְבוּאָתָם עַל פִּי מַאֲמַר ה' אֲשֶׁר צִוָּה לִשְׁמֹעַ לוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֹשֶׁה. וּמַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם שָׁם כִּי אוֹתוֹת שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה לֹא הָיוּ כְּדֵי שֶׁיַּאֲמִינוּ בּוֹ אֶלָּא לְצָרְכֵי יִשְׂרָאֵל וְכוּ' כָּאֲמוּר שָׁם, סוֹף כָּל סוֹף יִשְׁתַּמֵּעַ הָאֱמֶת מֵעַצְמוֹ כִּי מֹשֶׁה אֱמֶת.

וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי הָאֱמוּנָה שֶׁהֶאֱמִינוּ יִשְׂרָאֵל בְּמֹשֶׁה הָיְתָה שֶׁהוּא עֶבֶד ה' וַה' חָפֵץ בּוֹ וְעוֹשֶׂה תְּפִלָּתוֹ וּרְצוֹנוֹ, אַךְ לֹא הֱאֶמִינוּ שֶׁהָיָה ה' מְדַבֵּר עִמּוֹ, כִּי יֵשׁ סְבָרָא מֵחַכְמֵי אֻמּוֹת שֶׁמּוֹכִיחִים בְּהַרְבֵּה הוֹכָחוֹת כְּפִי פִּילוֹסוֹפְיוֹתָם כִּי מִן הָאִי אֶפְשָׁרְיוּת שֶׁיְּדַבֵּר ה' עִם אָדָם וָחָי, וְאֵלֶּה יַצְדִּיקוּ כִּי ה' יִשְׁמַע וְיַעֲנֶה וְיֹאהַב לַחֲבִיבָיו וְיַעֲשֶׂה רְצוֹנָם. וּלְצַד שֶׁיֵּשׁ סְבָרָא זוֹ בָּעוֹלָם נוֹכַל לוֹמַר כִּי הֶגֶם שֶׁהֶאֱמִינוּ יִשְׂרָאֵל בְּמֹשֶׁה עַבְדּוֹ, פֵּרוּשׁ שֶׁהוּא עֶבֶד ה' וְיִשְׁמַע ה' תְּפִלָּתוֹ וְיַעֲשֶׂה חֶפְצוֹ וּרְצוֹנוֹ, אֲבָל לֹא מִפְּנֵי זֶה יַצְדִּיקוּ כִּי יְדַבֵּר ה', וְיֶשְׁנָהּ עֲדַיִן לַחֲשָׁשַׁת פִּילוֹסוֹפֵי הָאֻמּוֹת. לָזֶה אָמַר ה' אֵלָיו **בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרִי עִמָּךְ**, וּבָזֶה יַצְדִּיקוּ כִּי יְדַבֵּר ה' עִם הָאָדָם וָחָי.

וְאָמְרוֹ **וְגַם בְּךָ יַאֲמִינוּ**, פֵּרוּשׁ, בְּאֶמְצָעוּתְךָ יַאֲמִינוּ בַּנָּבִיא אֲשֶׁר אָקִים לָהֶם תַּחְתֶּיךָ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר לְעוֹלָם, כִּי תִּפְקַע מֵהֶם טַעֲנַת סְבָרָא זוֹ. אוֹ יִרְצֶה אָמְרוֹ **בְּךָ** בְּאֶמְצָעוּת נְבוּאָתְךָ, כְּשֶׁיַּצְדִּיקוּהָ כְּשֶׁתְּצַוֶּה לָהֶם שֶׁיִּשְׁמְעוּן לַנָּבִיא עַל פִּי אוֹת, יַאֲמִינוּ לְעוֹלָם לְכָל נָבִיא וְנָבִיא, אֲבָל זוֹלַת הַצְדָּקַת נְבוּאָתְךָ לֹא יוֹעִיל הָאוֹת לְהַאֲמִין בַּנָּבִיא כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הָרַמְבָּ"ם. אַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי זֶה מָצָאתִי בְּרֵירָתָא בַּמְכִילְתָּא וְזֶה לְשׁוֹנָם: "גַּם בְּךָ" – גַּם בַּנְּבִיאִים שֶׁאַחֲרֶיךָ, עַד כָּאן. וְהֵם דְּבָרֵינוּ עַצְמָם, וּבְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי תָּבִין כַּוָּנַת דִּבְרֵיהֶם.

וְהִנֵּה בִּשְׁמוֹעַ הָעָם דִּבְרֵי ה', הִצְדִּיקוּ כֻּלָּם יַחַד כִּי יְדַבֵּר ה' עִם הָאָדָם וָחָי, וּכְמוֹ שֶׁהִגִּידוּ בְּפִיהֶם וְאָמְרוּ (דברים ה:כא): "הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יְדַבֵּר ה' עִם הָאָדָם וָחָי", וְהֵם עַדֵי ה' בַּדָּבָר וְנִכְזְבָה דַּעַת הַפִּילוֹסוֹפִים בְּרְאָיָה בְּרוּרָה. וְגַם הִכִּירוּ מַעֲלַת הַנָּבִיא מֹשֶׁה בְּמֹשֶׁה שֶׁנִּשְׁאַל ה' בִּנְבוּאָתוֹ, דִּכְתִיב (שמות יט:יט): "מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל", וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּבָּתוּב (מכילתא יתרו), יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם.

וַיַּגֶּד מֹשֶׁה וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁהִגִּיד שֶׁהִסְכִּימוּ לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי ה' מִפִּיו כְּמַאֲמַר ה' "בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם" וְגוֹ', אוֹ שֶׁאֵין צָרִיךְ עוֹד אוֹת לְהַאֲמִין בְּמֹשֶׁה שֶׁכְּבָר הֶאֱמִינוּ בְּמֹשֶׁה כִּי הוּא נָבִיא. וּמְכֻוָּן הַהַגָּדָה הִיא לְמוּד זְכוּת עַל יִשְׂרָאֵל לְבַד, וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהַהַגָּדָה הִיא שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל רְצוֹנֵנוּ לִשְׁמֹעַ מִפִּי ה', וּלְמַאן דְּאָמַר לִרְאוֹת אֶת מַלְכֵּנוּ יָדַיִם לְשׁוֹן הַגָּדָה שֶׁהֵם דְּבָרִים קָשִׁים שֶׁיְּבַקֵּשׁ עֶבֶד לִשְׁמֹעַ קוֹל אֱלֹהָיו אוֹ לִרְאוֹת כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ. וַהֶגֶם כִּי מָצִינוּ שֶׁאָמַר ה' "בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם" לֹא אָמַר שֶׁיְּדַבֵּר עִמָּהֶם אֶלָּא בְּדַבְּרוֹ עִם מֹשֶׁה יִשְׁמְעוּ הֵם, וּבַקָּשָׁתָם הָיְתָה שֶׁיְּדַבֵּר ה' עִמָּהֶם. וְטַעַם הַהַגָּדָה, הֶגֶם שֶׁלֹּא יִכָּחֵד מִמֶּנּוּ דָּבָר, הוּא לְהָשִׁיבוֹ עַל שְׁאֵלָתָם. וּמְצִינוּ לוֹ שֶׁהֵשִׁיב תֵּכֶף וּמִיָּד "לֵךְ אֶל הָעָם וְקִדַּשְׁתָּם" וְגוֹ':

פסוק יב

וְהִגְבַּלְתָּ וְגוֹ'. נִרְאֶה שֶׁאֵין מִצְוַת הַגְבָּלָה זוֹ אֶלָּא לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וְאַף עַל פִּי כֵן הִקְדִּימָה מַעֲתָּה כְּדֵי שֶׁיִּנָּהֲגוּ בּוֹ כָּבוֹד מֵעַכְשָׁיו, גַּם יַרְגִּילוּ עַצְמָם לְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ בִּשְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְאֵין לוֹמַר שֶׁיִּנָּהֵג חִיּוּב הַנְּגִיעָה בָּהָר מִיּוֹם צַוּוֹתוֹ, זֶה אֵינוֹ, כִּי הוּא דָּבָר רָחוֹק שֶׁיִּתְקַדֵּשׁ הָהָר וְיִתְחַיְּבוּ עָלָיו קֹדֶם רֶדֶת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ. וְכֵן מַשְׁמַע מִמַּתְנִיתָא בְּסִפְרֵי (מכילתא כד) כִּי לֹא הִתְחִיל הַחִיּוּב אֶלָּא מִיּוֹם שְׁלִישִׁי.

פסוק יג

וַיּוֹצֵא מֹשֶׁה וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁלְּצַד חֲרִדָתָם פָּחֲדוּ מִן הָהָר, וְהוֹצִיאָם מֹשֶׁה וְהֶעֱמִידָם בְּתַחְתִּית הָהָר לְקַבֵּל הַתּוֹרָה מֵעוֹמֵד.

פסוק יח

עָשַׁן כֻּלּוֹ. פֵּרוּשׁ, שֶׁשָּׁלַט הָאֵשׁ בְּגוּפוֹ שֶׁל הַר וְנִשְׂרְפוּ אֲבָנָיו כְּמִשְׁפַּט הַכִּבְשָׁן אֲשֶׁר יִשְׂרְפוּ בּוֹ הָאֲבָנִים לַעֲשׂוֹת סִיד, וּמֵעַתָּה אַבְנֵי סִינַי נַעֲשׂוּ סִיד. וְאָמְרוֹ **וַיֶּחֱרַד כָּל הָהָר**, כִּי כֵן דֶּרֶךְ הָאֲבָנִים כְּשֶׁשּׁוֹלֵט בָּהֶם אֵשׁ בַּכִּבְשָׁן יִתְזַעְזְעוּ וְיַשְׁמִיעוּ קוֹל חֲרָדָה:

פסוק יט

מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁהָיָה מֹשֶׁה מְדַבֵּר לִפְנֵי ה' דִּבְרֵי שִׁיר וְשֶׁבַח כִּמְקֻבָּל פְּנֵי מֶלֶךְ הַגְּדוֹל בָּרוּךְ הוּא, **וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל** פֵּרוּשׁ בַּקּוֹל הָאָמוּר בְּסָמוּךְ שֶׁהוּא קוֹל הַשּׁוֹפָר כְּמִי שֶׁמִּתְרַצֶּה בִּדְבָרָיו. אוֹ יֹאמַר **יַעֲנֶנּוּ** לְמָה שֶׁהָיָה מְדַבֵּר לוֹ, וְאָמְרוֹ **בְקוֹל** פֵּרוּשׁ בְּקוֹל גָּדוֹל, בַּעֲבוּר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְּרוֹ עִמּוֹ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁבָּזֶה יַצְדִּיקוּ נְבוּאָתוֹ. וְרוֹאֲנִי כִּי יֵשׁ בָּזֶה תּוֹסֶפֶת הַדְרָנָה, כִּי הָיָה ה' עוֹנֶה לְדִבְרֵי מֹשֶׁה, וְזֶה יוֹתֵר מַעֲלָה מִמַּה שֶׁהָיָה ה' מְדַבֵּר תְּחִלָּה וְיַעֲנֵהוּ מֹשֶׁה. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (מכילתא) שֶׁיִּכָּוֵן עַל הַדִּבְּרוֹת שֶׁשָּׁמְעוּ מִפִּי מֹשֶׁה שֶׁהָיָה ה' מַגְבִּיהַּ קוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְכוּ', וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ וּכְפַטִּישׁ וְגוֹ'.

פסוק כ

וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סוכה ה.), לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה. וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **אֶל רֹאשׁ הָהָר**, כֵּיוָן שֶׁהַגָּבוֹהַּ הוּא עֲשָׂרָה מֵהָהָר, פְּשִׁיטָא שֶׁאֲפִלּוּ לְרֹאשׁוֹ לֹא הִגִּיעַ. וְאוּלַי כִּי בָא לִשְׁלֹל שֶׁלֹּא יָרְדָה שְׁכִינָה לְצִדְדֵי הָהָר וַאֲפִלּוּ לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה, הֲגַם שֶׁמְּצִינוּ לוֹ שֶׁאֲפִלּוּ בַּמְּקוֹמוֹת הַנְּמוּכִים יָרְדָה שְׁכִינָה כָּל שֶׁיֵּשׁ מִמֶּנָּה לָאָרֶץ עֲשָׂרָה טְפָחִים, וְצֵא וּלְמַד מֵהַמִּשְׁכָּן בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר יַחֲנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׁכֹּן שָׁם כְּבוֹד ה', כָּאן בָּהָר לֹא יָרַד אֶלָּא עַל רֹאשׁ הָהָר, וְלָזֶה מָצָא מֹשֶׁה עֲלוֹת אֶל רֹאשׁ הָהָר, וּכְאָמְרוֹ בְּסָמוּךְ: "וַיִּקְרָא ה' לְמֹשֶׁה אֶל רֹאשׁ הָהָר".

וְצָרִיךְ לְיַשֵּׁב עֲדַיִן לָמָּה לֹא אָמַר הַכָּתוּב "וַיֵּרֶד ה' עַל רֹאשׁ הַר סִינַי". וְאוּלַי שֶׁחָשׁ לְטָעוּת בְּכַוָּנַת דְּבָרָיו, כִּי לְעוֹלָם יָרַד עַל כְּלָלוּת הַר סִינַי רֹאשׁוֹ וּצְדָדָיו, וְאָמְרוֹ "עַל רֹאשׁ" לְצַד שֶׁלֹּא הִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ מַמָּשׁ עַל הָהָר בִּבְחִינַת כָּל חֵלֶק וְחֵלֶק מֵהָהָר, יִקָּרֵא מְקוֹם שְׁכִינַת ה' שָׁמָּה רֹאשׁ, לֶהֱיוֹתוֹ עֶלְיוֹן מִמֶּנּוּ, וְהָבֵן. לָזֶה אָמַר בְּסֵדֶר זֶה **וַיֵּרֶד ה' עַל הַר סִינַי** לְמַעְלָה מֵעֲשָׂרָה, וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְהוֹדִיעַ מָקוֹם שֶׁיָּרַד שָׁמָּה שֶׁהוּא **אֶל רֹאשׁ הָהָר**, וְהָבֵן:

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (מכילתא פ"ט): כָּתוּב אֶחָד אוֹמֵר "מִן הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', מִלַּמֵּד שֶׁהִרְכִּין הַשֵּׁם שָׁמַיִם הָעֶלְיוֹנִים וְכוּ' וְהִצִּיעַן עַל גַּבֵּי הָהָר וְדִבֵּר עִמָּהֶם, עַד כָּאן. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיֵּרֶד ה' עַל** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא יָרַד מַמָּשׁ אֶלָּא לְמַעְלָה, כָּרָמוּז בְּתֵיבַת "עַל", וְשָׁמָּיו מְקוֹם מַצָּבוֹ הָיוּ נוֹגְעִים אֶל רֹאשׁ הָהָר.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ כִּי כְּשֶׁיָּרַד ה', פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁהִתְחִיל לְהוֹרִיד שְׁכִינָתוֹ, רָעַשׁ הָהָר וְעָלָה לִקְרָאתוֹ כְּעֶבֶד רַק לִפְנֵי רַבּוֹ, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיֵּרֶד ה'**, וַעֲדַיִן לֹא גִּלָּה הַכָּתוּב לְאֵיזֶה מָקוֹם יָרַד, וְהוֹדִיעַ פְּעֻלַּת הָהָר הֲגַם הֱיוֹתוֹ דּוֹמֵם שֶׁנַּעֲשָׂה בַּעַל חַי וְעָלָה קֹדֶם שֶׁיַּגִּיעַ עֲדַיִן, וְאַחַר כָּךְ הוֹדִיעַ הַכָּתוּב לְאֵיזֶה מָקוֹם יָרַד, וְאָמַר **אֶל רֹאשׁ הָהָר**, הָא לְמַדְתָּ שֶׁעָלָה הָהָר קֹדֶם הַגָּעַת שְׁכִינַת ה' אֶל רֹאשׁוֹ.

פסוק כא

פֶּן יֶהֱרְסוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְבַל יַחְשְׁבוּ בְּדַעְתָּם כִּי יִרְאוּ בָּרוּחַ הוּא הֲגַם שֶׁשְּׁמוּתוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים סג:ד) "טוֹב חַסְדְּךָ מֵחַיִּים", וּמִיתָתָם זוֹ הִיא חַיּוּתָם. וְהוּא אָמְרוֹ **פֶּן יֶהֱרְסוּ**, פֵּרוּשׁ, יַסְכִּימוּ עַל הֲרִיסָתָם, **אֶל ה' לִרְאוֹת**, פֵּרוּשׁ כְּאִלּוּ אָמַר לִרְאוֹת אֶל ה'. וְאָמְרוֹ **וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב**, פֵּרוּשׁ תִּהְיֶה נְפִילָתָם נְפִילָה רַבָּה, מִלְּבַד שֶׁמְּוּתוּ תִּהְיֶה לָהֶם נְפִילָה אַחַר נְפִילָה. אוֹ יִרְצֶה, כִּי לְצַד שֶׁאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ מְמַלֵּא הַמָּקוֹם, כְּשֶׁיָּבוֹאוּ לִרְאוֹת יִצְטָרֵךְ ה' לְסַלֵּק הָאוֹר הַהוּא לְבַל יַבִּיטוּ בּוֹ, וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **פֶּן יֶהֱרְסוּ אֶל ה'**, פֵּרוּשׁ, לְאוֹרוֹ לְסִבַּת רְאוֹתָם. וַהֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי לֹא יַשִּׂיגוּ לִרְאוֹת אִם יָבוֹאוּ לִרְאוֹת, וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב "פֶּן יִרְאוּ" כִּי לֹא יַשִּׂיגוּהוּ כַּנִּזְכָּר, אֶלָּא הֵם יַחְשְׁבוּ בְּדַעְתָּם לִרְאוֹת. וְשָׁמָּא תֹּאמַר אֵין כָּאן לֹא הַקְרֵבַת הַתּוֹעֶלֶת וְלֹא נֶזֶק, לָזֶה אָמַר **וְנָפַל** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד שֶׁלֹּא יִרְאוּ, עוֹד לָהֶם הַקְרֵבַת הַנֶּזֶק. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **רָב**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ יִהְיֶה הָרֵב שֶׁבָּהֶם לֹא יֹאמַר שֶׁלֹּא אַקְפִּיד אֶלָּא עַל הֲמוֹן הָעָם, אֲבָל גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל הָרְאוּיִים לְהַשְׂרַאת שְׁכִינָה לֹא אַקְפִּיד, תַּלְמוּד לוֹמַר "וְנָפַל מִמֶּנּוּ רָב".

פסוק כב

וְגַם הַכֹּהֲנִים. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מַעֲלַת קְרִיבָה אֶל מָקוֹם הַמְקֻדָּשׁ לַעֲבוֹד בְּבֵית ה' כַּאֲשֶׁר הָיָה מְקֻבָּל בְּיָדָם, אוֹ הַבְּכוֹרוֹת אוֹ מִזֶּרַע אַהֲרֹן, **יִתְקַדָּשׁוּ** פֵּרוּשׁ, לֹא תִּהְיֶה קְדֻשָּׁתָם מַגַּעַת עַד גָּדֵר זֶה וּצְרִיכִין הֵם לַחְשׁוֹב עַצְמָם בְּעֶרֶךְ מָקוֹם זֶה כְּאִלּוּ אֵין לָהֶם קְדֻשָּׁה כָּל עִקָּר.

וְשֵׁיעוּר תֵּיבַת "יִתְקַדָּשׁוּ" כְּשֵׁיעוּר תֵּיבַת "וְדִשָּׁנוּ" (במדבר ד:יג). אוֹ יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) כִּי הִגְבִּיל הָהָר: עַד כָּאן מֹשֶׁה, עַד כָּאן גְּבוּל אַהֲרֹן, עַד כָּאן גְּבוּל הַכֹּהֲנִים. כְּפִי זֶה אָמְרוֹ **הַנִּגָּשִׁים אֶל ה'** פְּרוֹשׁ, שֶׁגְּבוּלָם בָּהָר נִגָּשִׁים מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל, **יִתְקַדָּשׁוּ**, פֵּרוּשׁ, יַעַמְדוּ בְּקִדֻּשָּׁתָם וְלֹא יוֹסִיפוּ לַעֲלוֹת עוֹד פֶּן וְגוֹ'.

פסוק כג

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְגוֹ' לֹא יוּכַל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת תֹּכֶן מַשְׁמָעוּת עִנְיַן הַהֶפְרֵשׁ בֵּין מֹשֶׁה וּבֵין ה', כִּי ה' אָמַר לוֹ "רֵד הָעֵד" וְגוֹ' וְלֹא הִסְפִּיק מַה שֶּׁכְּבָר צִוָּה קֹדֶם, וּמֹשֶׁה מַקְשֶׁה וְאוֹמֵר כִּי אֵינוֹ צָרִיךְ וְדַי בְּמַה שֶּׁקָּדַם מֵהַצִּוּוִי וְהַהַתְרָאָה.

וְנִרְאֶה כִּי מִתְּחִלָּה צִוָּה ה' עַל יִשְׂרָאֵל לְבַל יַעֲלוּ וּלְבַל יִגְּעוּ בָּהָר בְּדֶרֶךְ כְּלָל, וּכְשֶׁחָזַר ה' לוֹמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיִּתְקַדְּשׁוּ הַכֹּהֲנִים וְרָמַז לוֹ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם מָקוֹם בָּהָר לַעֲמוֹד בּוֹ, וּכְמוֹ שֶׁדִּיַּקְנוּ מֵאָמְרוֹ "הַנִּגָּשִׁים אֶל ה' יִתְקַדָּשׁוּ", חָשׁ שֶׁיִּשְׂרָאֵל יָדוּנוּ בְּדִין זֶה דִּין דָּבָר שֶׁהָיָה בַּכְּלָל וְיָצָא מִן הַכְּלָל שֶׁלְּלַמֵּד עַל הַכְּלָל יָצָא, וְהַכֹּהֲנִים וְהָעָם וְאַהֲרֹן הַכֹּל בִּכְלַל נִגְיעַת וַעֲלִיַּת הָר הָיוּ, וּכְשֶׁיָּצְאוּ כֹּהֲנִים לְהַתִּיר חֵלֶק בָּהָר לְלַמֵּד עַל הַכְּלָל יָצָא וְיוּתְּרוּ כָּל יִשְׂרָאֵל בַּחֵלֶק שֶׁהוּתְּרוּ בּוֹ הַכֹּהֲנִים, וּלְפָחוֹת בַּחֵלֶק שֶׁלְּמַטָּה מִמֶּנּוּ בְּהַדְרָגָה. וְהַגַּם שֶׁעָדַיִן לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה לְדַעַת מִשְׁפָּט זֶה, אֶפְשָׁר שֶׁיִּמָּצֵא בְּתוֹךְ שִׁשִּׁים רִבּוֹא יִשְׂרָאֵל חָכָם שֶׁיָּדִין בְּחָכְמָתוֹ כָּזֶה. אוֹ לוּ יִהְיֶה שֶׁלֹּא יָדוּן אָדָם דִּין זֶה מִדַּעְתּוֹ, עִם כָּל זֶה ה' אוֹהֵב מִשְׁפָּט צֶדֶק וְלֹא יָכוֹל לְחַיְּבוֹ מִיתָה לַנּוֹגֵעַ בָּהָר בִּמְקוֹם עֲמִידַת הַכֹּהֲנִים אַחַר שֶׁכְּבָר מִשְׁפַּט הַתּוֹרָה פָּטוּר הוּא כַּנִּזְכָּר. לָזֶה חָזַר ה' לוֹמַר לוֹ "רֵד הָעֵד בָּעָם", וּבָזֶה סָתַר שֶׁאֵין לָדוּן בְּדִין זֶה דָּבָר שֶׁהָיָה בַּכְּלָל, שֶׁהֲרֵי גִּלָּה הַדָּבָר בְּפֵרוּשׁ לֶאֱסֹר חֵלֶק הָהָר שֶׁיַּעֲלוּ בּוֹ הַכֹּהֲנִים. וּמֹשֶׁה לֹא הֵבִין דִּבְרֵי ה' וְכַוָּנָתוֹ כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ, כִּי עֲדַיִן לֹא גִּלָּה לוֹ ה' מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת בָּהֶם, וְסָבַר כִּי דַּוְקָא אַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים שֶׁהִתִּירָם ה', אֲבָל יִשְׂרָאֵל בְּאִסּוּרָם עוֹמְדִים, וְלָזֶה צָעַק לִבּוֹ כִּי אִזְהָרָה זוֹ אֵינָהּ צְרִיכָה כִּי "לֹא יוּכַל" וְגוֹ' שֶׁכְּבָר הַעֲדוֹתָה בָּנוּ. וֶהֱשִׁיבוֹ ה' "לֶךְ רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה" וְגוֹ', וְעַל פְּרָטֵי הַמְּקוֹמוֹת שֶׁאֲנִי מַתִּיר לְךָ וּלְאַהֲרֹן וְלַכֹּהֲנִים אֲנִי מַזְהִירְךָ שֶׁתִּתְעַד בְּהַגְבָּלָתָם, הֲרֵי זֶה מוֹרֶה בְּאֶצְבַּע כִּי לְצַד מַה שֶּׁגִּלָּה בָּהֶם הַהֶתֵּר הוּא שֶׁהוּצְרַךְ לַחְזוֹר לְאָסְרָם.

וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאָמְרוֹ "הַנִּגָּשִׁים" וְגוֹ', שֶׁהַכַּוָּנָה הוּא הַנִּגָּשִׁים לַעֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן, גַּם כֵּן יִהְיֶה טַעַם חֲזָרַת הָאַזְהָרָה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, לְצַד דָּבָר שֶׁהָיָה בַּכְּלָל, אֶלָּא כִּי עֲדַיִן לֹא גִּלָּה ה' הֶתֵּר עֲלִיַּת אַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים, שֶׁמִּצַּדָּהּ הֻצְרַךְ לַחְזֹר פַּעַם שְׁנִיָּה הָאַזְהָרָה. וְתֵכֶף קָדַם מֹשֶׁה, קוֹדֶם שֶׁיִּגְמֹר הַדִּבּוּר שֶׁל הֶתֵּר עֲלִיַּת הַכֹּהֲנִים, וְאָמַר **לֹא יוּכַל** וְגוֹ'. וְחָזַר ה' וְהוֹדִיעוֹ הִתְבּוֹנְנוּת הַדְּבָרִים וְאָמַר לוֹ **לֶךְ רֵד וְעָלִיתָ אַתָּה וְגוֹ' וְהַכֹּהֲנִים** – הֲרֵי הִתִּיר חֵלֶק מֵעֲלִיַּת הָהָר, וְתֵכֶף סָמוּךְ מַמָּשׁ אָמַר לוֹ **וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ**, פֵּרוּשׁ כָּל עִקָּר, וְהַכֹּהֲנִים לֹא יֶהֱרְסוּ

לְמָקוֹם אַהֲרֹן, וְאַהֲרֹן לְמָקוֹם מֹשֶׁה. וְאָז הִשְׂכִּיל דַּעַת עֶלְיוֹן עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁהַמֵּחוּשׁ הוּא לְבַל יָדוּנוּ דָּבָר שֶׁהָיָה בַּכְּלָל וְכוּ', וּרְמָזוֹ אֵל עֶלְיוֹן בְּסֵדֶר הַדִּבּוּר שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר לוֹ **וְעָלִיתָ** וְגוֹ' **וְהַכֹּהֲנִים** וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ **וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ** וְגוֹ'. וּבָזֶה מָצָאנוּ נַחַת רוּחַ בְּמַאֲמָר שֵׁנִי שֶׁאָמַר ה' לְמֹשֶׁה **וְעָלִיתָ אַתָּה** וְגוֹ', וְקָשֶׁה מִמָּה נַפְשָׁךְ: אִם הוֹדָה לוֹ ה' עַל תְּשׁוּבָתוֹ, אִם כֵּן לָמָּה חָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה "וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ"? וְדָבָר זֶה פָּשׁוּט הוּא כִּי כַּוָּנָתוֹ הִיא שֶׁיֹּאמַר כֵּן לְיִשְׂרָאֵל, אִם כֵּן לֹא נִתְקַבְּלָה תְּשׁוּבַת מֹשֶׁה. וְאִם נֹאמַר גַּם כֵּן שֶׁלֹּא הוֹדָה עַל דִּבְרֵי מֹשֶׁה, לָמָּה לֹא הֻשִׁיבוֹ תֵּכֶף לְסִתּוֹר דְּבָרָיו עַד שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר "וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים"? כִּי הָיָה לוֹ לַה' לְגָמֹר עִנְיַן הַשְׁלִיחוּת שֶׁהִתְחִיל לְצַוּתוֹ עָלָיו שֶׁאָמַר לוֹ "הָעֵד בָּעָם" וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ יָצָו הָאֵל דָּבָר חָדָשׁ שֶׁהוּא עִנְיַן עֲלִיַּת אַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים שֶׁלֹּא הִזְכִּירוֹ עַד עַתָּה. וּבְמַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי לְעוֹלָם לֹא בָּאָה מִצְוַת "הָעֵד בָּעָם" אֶלָּא לְצַד הֶתֵּר גְּבוּלִין שֶׁל אַהֲרֹן, אֲבָל שֶׁלֹּא הִמְתִּין מֹשֶׁה עַד גָּמְרָן שֶׁל דְּבָרִים. וְלָזֶה בְּדִבְרֵי ה' אֵלָיו הִקְדִּים תַּשְׁלוּם הַדְּבָרִים שֶׁלֹּא הִסְפִּיק מֹשֶׁה לְשָׁמְעָם, שֶׁהוּא טַעַם הָאַזְהָרָה, וְאָמַר לוֹ **וְעָלִיתָ אַתָּה וְאַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים** – הֲרֵי הִתִּיר גְּבוּל מֵהָהָר לְאַהֲרֹן וּגְבוּל לַכֹּהֲנִים, וְגָמַר אוֹמֶר **וְהָעָם אַל יֶהֱרְסוּ** לַגְּבוּלִין שֶׁל אַהֲרֹן וְהַכֹּהֲנִים, אֲבָל כָּל הָהָר בְּאִסּוּר.

עוֹד נִרְאֶה לוֹמַר טַעַם הַהַתְרָאָה פַּעַם שְׁנִיָּה, לֶהֱיוֹת כִּי הַתְרָאָה רִאשׁוֹנָה לֹא נֶאֱמַר בָּהּ זְמַן מֵאֵימָתַי מַתְחִיל הָאִסּוּר, וַהֲגַם שֶׁהִזְכִּיר שָׁם "שִׁלֹּשֶׁת יָמִים", לֹא נֶאֱמְרוּ בְּפֵרוּשׁ בְּעִנְיַן אִסּוּר הַגְּבָלַת הָהָר שֶׁמַּתְחִיל מִיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי, וְנִמְצָא שֶׁעֲדַיִן לֹא יָדְעוּ יִשְׂרָאֵל זְמַן הַתְחָלָתָהּ. לָזֶה כְּשֶׁיָּרַד ה' תֵּכֶף אָמַר לְמֹשֶׁה שֶׁיֵּרֵד לְהָעֵד וְגוֹ', שֶׁהוּא מִשְׁעָה זוֹ וְאֵילָךְ, וּתְשׁוּבַת מֹשֶׁה צָרִיךְ עִיּוּן. וְאוּלַי כִּי מֹשֶׁה חָשַׁב כִּי אִסּוּר הַגְּבָלַת הָהָר הִיא מֵעֵת צַוּוֹתָם, כֵּיוָן שֶׁלֹּא נִתְבָּאֵר בְּפֵרוּשׁ "לֹא תִגַּע בּוֹ יָד" בְּיוֹם פְּלוֹנִי, הַתְחָלַת הַמִּצְוָה הִיא מֵעֵת הָאַזְהָרָה, וְלֹא כֵן הָיָה דַּעַת עֶלְיוֹן. וְלָזֶה הָיָה עָלָיו דְּבַר ה' חָזֹק לַחְזֹר לוֹמַר כִּי זֶה הוּא זְמַן הַהַגְבָּלָה. וְלִכְשֶׁנֹּאמַר כִּי כֵן הָיְתָה דַּעַת עֶלְיוֹן שֶׁאִסּוּר נְגִיעַת הָהָר יַתְחִיל מֵעֵת צַוּוֹתָם, טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ הָאַזְהָרָה פַּעַם שְׁנִיָּה, כִּי בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה אָמַר "כִּי סָקוֹל יִסָּקֵל אוֹ" וְגוֹ', הֲרֵי זוֹ מִיתַת בֵּית דִּין, וְכָאן חִדֵּשׁ כִּי מִי שֶׁלֹּא הֻרְגּוּהוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁה' יִפְרֹץ וְגוֹ'. וְדִקְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן רַבִּים, לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁיֶּהֶרְסוּ כֻּלָּם לְרָאוֹת, יְדִינֵם בְּדִין שָׁמַיִם וְיִפְרֹץ בָּם ה'.

פסוק כד

רֵד וְעָלִיתָ וְגוֹ' עִמָּךְ. כָּפַל לוֹמַר לָךְ **רֵד**, אַחַת לְגוּפָהּ וְאַחַת לוֹמַר לוֹ לְשׁוֹן יְרִידָה. וְאוּלַי שֶׁהַיְרִידָה הִיא כִּי מִקּוֹדֶם לֹא הָיָה לְמֹשֶׁה מָקוֹם מוּגְבָּל בָּהָר וְהָיָה עוֹלֶה לְרֹאשׁ הָהָר, וּכְשֶׁסֵּרֵב אָמַר לוֹ **רֵד וְעָלִיתָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כְּשֵׁם שֶׁאַהֲרֹן יֵשׁ לוֹ גְּבוּל גַּם אַתָּה יֵשׁ לְךָ גְּבוּל, וְהוּא אָמְרוֹ "עִמָּךְ", הֲרֵי הַשְׁוָה הָאַחִים בִּבְחִינַת הַגְּבוּל.

פרק כ

פסוק א

וַיְדַבֵּר וְגוֹ' אֶת כָּל הַדְּבָרִים וְגוֹ'. טַעַם זִכְרוֹן שֵׁם אֱלֹהִים בְּנִתְינַת תּוֹרָה, לוֹמַר כִּי הַתּוֹרָה נִתְּנָה מִמִּדַּת הַדִּין וּמִמִּדַּת הָרַחֲמִים, מִדַּת הַדִּין **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים**, מִדַּת רַחֲמִים **אָנֹכִי ה'**, עוֹד הוֹדִיעַ סוֹד אָמְרוֹ (מלכים א יח:לט) "ה' הוּא הָאֱלֹהִים", כִּי דִּבֵּר אֱלֹהִים אָנֹכִי ה', וְהוּא מַה שֶּׁאָנוּ מְיַחֲדִים פַּעֲמַיִם בְּאַהֲבָה בְּפָסוּק "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד":

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמַר רַב קְטִינָא (מנחות מא,א) "עַנְשִׁיתוּ אַעֲשֶׂה" וְכוּ', עַד כָּאן, הֲרֵי שֶׁעַל עֲשֵׂה לֹא יַעֲנִישׁ הַכָּתוּב. לָזֶה אָמַר ה' כִּי יָבִיא ה' בְּמִשְׁפָּט עֹנֶשׁ עַל כָּל הַדְּבָרִים גַּם לָעֲשִׂין הָרְשׁוּמִים בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת: אֱמוּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא עִקַּר הַכֹּל הָרְשׁוּמִים בְּתִחִלַּת דִּבֶּר ה' "אָנֹכִי" וְגוֹ', שַׁבָּת, כִּבּוּד אָב וָאֵם. עַל אֵלּוּ, הֲגַם שֶׁהֵם עֲשֵׂה, יֵשׁ אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים** שֶׁהוּא בְּחִינַת הַדִּין "אֵת כָּל הַדְּבָרִים", בֵּין עֲשֵׂה בֵּין לֹא תַעֲשֶׂה.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אֵת כָּל הַדְּבָרִים**, לוֹמַר כִּי אֵין חֵפֶץ בְּמִקְבֵּל תּוֹרָה אֶלָּא אִם יְקַבֵּל כָּל הַתּוֹרָה, וְכָל הַמְקַבֵּל עָלָיו תּוֹרָה חוּץ מִמִּצְוָה אַחַת אֵין לוֹ תּוֹרָה (בכורות ל:).

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי מַה שֶּׁהִקְדַּמְתִּי בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית, כִּי כְּשֶׁיְּדַבֵּר ה' בְּתִגְבֹּרֶת הַמְכֻנֶּית לְשֵׁם אֱלֹהִים, יְדַבֵּר דְּבָרִים מֻפְלָאִים אֲשֶׁר אֵין הַפֶּה יָכוֹל לְדַבֵּר, וְהוּא שֶׁאֹמַר הַדְּבָרִים שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים בְּדִבּוּר אֶחָד כַּאֲשֶׁר עָשָׂה בִּבְרִיאַת עוֹלָם, כְּמוֹ כֵן בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה דִּבֵּר בְּתִגְבֹּרֶת אֶת כָּל הַדְּבָרִים בְּדִבּוּר אֶחָד.

וְאָמְרוֹ תֵּיבַת **לֵאמֹר** יִתְבָּאֵר בְּהָעִיר מַה שֶּׁיֵּשׁ לְהָעִיר בְּנוֹסַח עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, מַדּוּעַ שִׁנָּה הַכָּתוּב נֹסַח דִּבּוּר מִדִּבּוּר, כִּי בִּתְחִלָּה הִתְחִיל לְדַבֵּר בְּסֵדֶר זֶה: **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, **הוֹצֵאתִיךָ**, **עַל פָּנַי**, כִּי ה' הוּא הַמְדַבֵּר עַל עַצְמוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, וְאַחַר כָּךְ יָצָא לְדַבֵּר בְּדֶרֶךְ אַחֵר: **אֶת שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ**, **לֹא יִנָּקֶה ה'**, **שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ**, **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'**, שֶׁהָיָה לוֹ לְסַיֵּם כְּדֶרֶךְ שֶׁהִתְחִיל עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "לֹא תִשָּׂא אֶת שְׁמִי, כִּי לֹא אֲנַקֶּה, כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשִׂיתִי" וְגוֹ'.

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבָרָכָה (מכות כד,א) "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" מִפִּי הַגְּבוּרָה שְׁמַעְנוּם, פֵּרוּשׁ, בְּתִגְבּוֹרֶת הַדִּבּוּר יוּבַן כִּי כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים בְּדִבּוּר אֶחָד כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ, אֵין הָאֹזֶן יְכוֹלָה לִשְׁמוֹעַ כָּל הַגְּבוּרוֹת. וּכְשֶׁהִשְׁמִיעָם לְיִשְׂרָאֵל, הִשִּׁיגוּ הֵם שְׁמוֹעַ שְׁתֵּי דִּבְּרוֹת מֵהֶם, שֶׁהֵם דִּבּוּר "אָנֹכִי" וְגוֹ' וְדִבּוּר "לֹא יִהְיֶה לְךָ", וְיָצְתָה נִשְׁמָתָם, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים ה:ו) "נַפְשִׁי יָצְאָה בְדַבְּרוֹ", וְלֹא יָכְלוּ הָבִין עוֹד. וּשְׁאָר הַדִּבְּרוֹת נֶחְצְבוּ לַהֲבוֹת אֵשׁ מִקּוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ וְעָמְדוּ סְדוּרִים עַל הַר סִינַי, עַד שֶׁחָזְרָה נִשְׁמַת יִשְׂרָאֵל בְּטַל חַיִּים. בָּאוּ הַדִּבְּרוֹת שֶׁהֵם קוֹלוֹת הָאַדִּיר בָּרוּךְ הוּא וְהָיוּ מְדַבְּרוֹת לְכָל אֶחָד

מִיִּשְׂרָאֵל. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁ"אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" נֶחְקְקוּ בַּתּוֹרָה כְּסֵדֶר שֶׁאָמָרָם ה': **"אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ"**, כִּי הָאֱלוֹהַּ בִּכְבוֹדוֹ מְדַבֵּר נוֹכֵחַ לְיִשְׂרָאֵל בָּעֵת עַצְמוֹ בָּרוּךְ הוּא, וּכְמוֹ כֵן בְּמִצְוֹת **"לֹא יִהְיֶה לְךָ"** גַּם כֵּן יְדַבֵּר כְּסֵדֶר זֶה. אֲבָל מִשָּׁם וְאֵילָךְ יְדַבֵּר קוֹלוֹ יִתְבָּרַךְ בְּעֵד מַלְאָכוֹ, כְּאָמְרוֹ **"שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ"**, **"כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'"**, **"עַל כֵּן בֵּרַךְ ה'"** וְגוֹ', וְכֵן כֻּלָּם, כִּי אֵינוֹ יָכוֹל הַקּוֹל לוֹמַר "שַׁבָּת לִי" וְגוֹ', "עָשִׂיתִי אֶת הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ' "וְנָתַתִּי" וְגוֹ', כִּי אֵינוֹ אֶלָּא מַלְאָכוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהֵבֵן וְיֵעָרֵב לְחִכְּךָ.

וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג:) כִּי מֹשֶׁה אָמָרָם לְיִשְׂרָאֵל, אֶפְשָׁר כִּי מֹשֶׁה הָיָה בּוֹ כֹּחַ וְשָׁמַע כֻּלָּם, וּכְשֶׁבָּאוּ הַקּוֹלוֹת לְדַבֵּר לְיִשְׂרָאֵל הָיָה קוֹלוֹ שֶׁל מֹשֶׁה גַּם כֵּן מְדַבֵּר. וְאוּלַי כִּי לָזֶה רָמַז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ (שמות יט:יט) "מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל". וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ב) שֶׁכָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר הָיָה עוֹמֵד עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל וְאוֹמֵר לוֹ "תְּקַבְּלֵנִי עָלֶיךָ" וְהוּא אוֹמֵר לוֹ "הֵן" וּמְחַבְּקוֹ וּמְנַשְּׁקוֹ וְעוֹלֶה וּמִתְעַטֵּר עַל רֹאשׁוֹ. וּלְפִי זֶה יִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ לֵ**אמֹר** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ בְּתִגְבֹּרֶת הָאֱלֹהִים וְדִבֵּר כֻּלָּם בְּדִבּוּר אֶחָד, גַּם עָשָׂה כֹּחַ בַּדִּבְּרוֹת שֶׁהֵם בְּעַצְמָם יֵאָמְרוּ לְיִשְׂרָאֵל כְּשֶׁיִּצְטָרְכוּ, כְּמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה, כִּי כְּשֶׁלֹּא יָכְלוּ יִשְׂרָאֵל לִשְׁמֹעַ כֻּלָּם מֵהַגְּבוּרָה דִּבְּרוּ הֵם אֲלֵיהֶם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

עוֹד יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **לֵאמֹר**, כִּי יֵשׁ בְּסֵדֶר זֶה שֶׁנִּדְבְּרוּ בּוֹ הַדְּבָרִים מַעֲלָה וְרוֹמְמוּת לְיִשְׂרָאֵל, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כו:יח) "וַה' הֶאֱמִירְךָ" וְגוֹ', כִּי הַרְבֵּה תּוֹעֲלִיּוֹת נִמְשְׁכוּ מִזֶּה שֶׁפִּסְקָה זוּהֲמָתָן, וְזֶה יְסוֹד קְנִיַּת הַקְּדֻשָּׁה בָּהֶם לְעוֹלָם.

עוֹד יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא תולדות) שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְיַחֵד שְׁמוֹ עַל הַנִּבְרָאִים בַּחַיִּים חַיּוּתָם, מְשׁוּם (איוב טו:טו) "הֵן בִּקְדוֹשָׁיו לֹא יַאֲמִין", וְלָזֶה לֹא יִחֵד שְׁמוֹ עַל אַבְרָהָם לוֹמַר עָלָיו "אֱלֹהֶיךָ" אֶלָּא אַחַר מוֹתוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה**, פֵּרוּשׁ בְּתִגְבֹּרֶת הַדִּבּוּר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשׁ דְּבָרִים שֶׁאֵין הָאָזֶן יְכוֹלָה לִשְׁמֹעַ, וְהַטַּעַם הוּא **לֵאמֹר** לָהֶם "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ", פֵּרוּשׁ לְיַחֵד שְׁמוֹ עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד מֵהֶם לוֹמַר לוֹ "אֱלֹהֶיךָ", אֲשֶׁר עַל כֵּן הִשְׁמִיעָם אֶת קוֹלוֹ לְיַסְּרָם לְהַפְרִיד מֵהֶם הַזּוּהֲמָא, וּבָזֶה יִהְיוּ רְאוּיִים לוֹמַר לָהֶם כֵּן.

וּלְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח:) שֶׁאָמְרוּ שֶׁפָּרְחָה נִשְׁמָתָם, נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי כְּשֶׁיִּחֵד שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם הָיָה זְמַן יְצִיאַת נִשְׁמָה, אִז אָמַר לְכָל אֶחָד מֵהֶם "אֱלֹהֶיךָ", וַהֲגַם שֶׁהָיוּ בַּחַיִּים וְשָׁמְעוּ גַּם כֵּן "לֹא יִהְיֶה לְךָ" וְגוֹ', לֹא יִתְיַחֵס לָהּ אַחוֹר, כִּי הַכֹּל אָמַר ה' בְּדִבּוּר אֶחָד וְלֹא קָדְמָה אֲפִלּוּ אוֹת לַחֲבֶרְתָּהּ.

עוֹד אָמְרוֹ **לֵאמֹר** יְכַוֵּן אָמְרָם זַ"ל (זהר ח"ב צג:) שֶׁכָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ רְמוּזָה בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **לֵאמֹר** פֵּרוּשׁ דְּבָרִים אֵלּוּ יֵשׁ בָּהֶם אֲמָרוֹת אֲחֵרוֹת כְּלוּלוֹת וּרְמוּזוֹת. וְרָאִיתִי לָתֵת טַעַם טוֹב בְּהַשְׁמָעַת ה' לְיִשְׂרָאֵל שְׁתֵּי דִּבְּרוֹת "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ", כִּי הֵם שְׁנֵי שָׁרָשִׁים לִשְׁנֵי כְּלָלוֹת הַמִּצְוֹות: מִצְוֹות עֲשֵׂה וּמִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה. **אָנֹכִי** הִיא עִקָּר וְשֹׁרֶשׁ כָּל מִצְוֹות עֲשֵׂה, **לֹא יִהְיֶה לְךָ** וְגוֹ' הִיא עִקָּר וְשֹׁרֶשׁ כָּל מִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה, לָזֶה נָטַע ה' בָּהֶם מִפִּי אֵל עֶלְיוֹן שָׁרְשֵׁי שְׁנֵי עִקְּרֵי הַמִּצְוֹות שֶׁבָּזֶה לֹא תִמּוֹט תּוֹרָה מִזַּרְעֵנוּ לְעוֹלָם וָעֶד.

פסוק ב

אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ וְגוֹ'. טַעַם כֶּפֶל אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ **מֵאֶרֶץ** וְגוֹ' **מִבֵּית עֲבָדִים**, פְּשַׁט הַדְּבָרִים הוּא שֶׁכְּוָנָתוֹ לְהַגְדִּיל עוֹצֶם שִׁבְיָתָם שֶׁהָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, מָקוֹם שֶׁאֵסִירָיו לֹא פָּתַח (ישעיהו יד:יז) וְגוֹ', נוֹסָף עַל הַפְלָגַת טֻמְאָתָהּ, וְעוֹד שֶׁהָיוּ שָׁם בְּגֶדֶר עֲבָדִים וְהוֹצִיאָנוּ ה'.

עוֹד יְכַוֵּן ה' לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ** – הִנֵּה הִזְכִּיר בִּתְחִלַּת דִּבְרֵי ה' שְׁנֵי עִנְיָנִים: הָאֶחָד הֱיוֹתוֹ ה' בָּרוּךְ הוּא שֵׁם הֲוָיָ"ה, זֶה יַגִּיד הֶאֱמוּנָה כִּי מִמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ וּבְמַאֲמָרוֹ הָיָה כָּל הֹוֶה וְכָל מַה שֶּׁהָיָה וּמַה שֶּׁיִּהְיֶה, גַּם יַגִּיד עַל הֲוָיָתוֹ יִתְבָּרֵךְ הָיָה וְהֹוֶה וְיִהְיֶה. וְהַשֵּׁנִי אֱמַר "אֱלֹהֶיךָ", פֵּרוּשׁ שֶׁעֲלֵיהֶם לְקַבֵּל מַאֲמָרוֹ וּגְזֵרוֹתָיו, וְכָל הַמַּמְרֶה אֶת פִּיו יַכֶּנּוּ אֱלוֹהַּ. וּכְנֶגֶד שְׁתֵּי בְּחִינוֹת אֵלּוּ בָּא הָאֱלֹקִים לְהַכְרִיחַ כָּל אַחַת מֵהֶם בְּהוֹכָחָה שֶׁאֵין עֶלְיָהּ טַעֲנָה. כְּנֶגֶד אָמְרוֹ **אָנֹכִי ה'**, זֶה לְךָ הָאוֹת **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**. דַּע כִּי בְּאֶמְצָעוּת יְצִיאַת מִצְרַיִם הֻכְחֲשׁוּ כָּל הַדּוֹבְרִים שֶׁקֶר שֶׁיֵּשׁ חָס וְשָׁלוֹם אֱמוּנָה זוּלָתוֹ, כִּי הֻכְחֲשׁוּ הַמְאוֹרוֹת כִּי לֹא אֱלֹהִים הֵמָּה בְּהַחְשִׁיךְ ה' מְאוֹרָם, הֻכְחֲשׁוּ הַיַּמִּים כִּי ה' עָשָׂה בָּהֶם אוֹתוֹת וַהֲפָכָם לְדָם, הֻכְחֲשָׁה הָאָרֶץ בְּהַכּוֹתָהּ ה' וַתִּשְׁרֹץ שְׁרָצִים רָעִים, הֻכְחֲשׁוּ בַּעֲלֵי חַיִּים שֶׁאֵין בָּהֶם וּבְמַזָּלָם חוֹזֶק, הֻכְחֲשׁוּ כָּל אֱלוֹהוֹת בַּעֲשׂוֹת ה' בָּהֶם שְׁפָטִים, הֲרֵי כִּי ה' הוּא אֲדוֹן כָּל הֹוֶה וְשׁוֹלֵט עַל הֹוֶה וּמַכְחִידוֹ וְגוֹזֵר עַל אַיִן וְיִהְיֶה כַּאֲשֶׁר עֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל רוֹאוֹת. וּכְנֶגֶד מַה שֶּׁאָמַר **אֱלֹהֶיךָ** שֶׁצְּרִיכִין לְקַבֵּלוֹ עֲלֵיהֶם לֶאֱלוֹהַּ לְקַיֵּם כָּל דְּבָרָיו, אָמַר טַעַם הַדָּבָר **מִבֵּית עֲבָדִים**, פֵּרוּשׁ, כִּי לְצַד שֶׁהָיִיתָ עֶבֶד לַזּוּלַת וַאֲנִי הוֹצֵאתִיךָ מֵעַבְדוּתָם, שׁוּרַת הַדִּין נוֹתֶנֶת כִּי תְּקַבֵּל אֱלֹהוּתִי עָלֶיךָ לְקַיֵּם כָּל דָּבָר.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּכֶפֶל **מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים** לְהוֹדִיעַ סוֹד כְּמוֹס כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי חֵן, כִּי נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁיָּצְאוּ מִמְּצָרַיִם הֵן הֵנָּה שֶׁהָיוּ טְבוּעִים בְּטֻמְאַת מִצְרַיִם, וּבְאֶמְצָעוּת יַעֲקֹב אָבִינוּ וּבָנָיו אֲשֶׁר יָרְדוּ מִצְרַיִם הוֹצִיאוּ אוֹתָם, כְּאָמְרוֹ (בראשית מו:ג) "כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם". וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם, וְאָמְרוּ יוֹדְעֵי נִסְתָּרוֹת לַה' כִּי הוּא עַצְמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב עָלָיו (דברים ד:ז) "כִּי מִי גּוֹי גָּדוֹל" וְגוֹ' שֶׁעָמְדוּ בְּהַר סִינַי. וּכְפִי זֶה יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** הוּא הוֹצָאַת הַנְּשָׁמוֹת מִשִּׁבְיָתָם בְּטֻמְאַת מִצְרַיִם,

פֵּרוּשׁ שֶׁבֵּרַךְ בְּאֶמְצָעוּת מוֹעֲצוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, אֲבָל עוֹדָם בְּמִצְרַיִם בְּבֵית עַבְדוּת, וְאָמַר **מִבֵּית עֲבָדִים** כְּנֶגֶד מַה שֶׁהוֹצִיא הָעָם הַמְבֹרָר לְבַל יִשְׁתַּעְבְּדוּ בָּהֶם שׁוֹנְאֵיהֶם.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי סוכה ה,ד) בְּפֵרוּשׁ "יוֹשֵׁב תְּהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל" כִּי לֹא נִתְרַצָּה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּתְהִלַּת מְהַלְלָיו כְּשֶׁאָמְרוּ אֱלֹהֵי עוֹלָם וְלֹא אֱלֹהֵי הַמַּלְאָכִים, אֶלָּא כְּשֶׁאָמְרוּ "בָּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל", וְהוּא אָמְרוֹ **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִתְרַצֵּיתִי בְּשׁוּם כִּנּוּי הַמַּעֲלוֹת אֶלָּא בְּקִרְיאָתוֹ אֱלֹהֶיךָ, וּבָזֶה פָּרַסְתִּ מַעֲלוֹת יִשְׂרָאֵל בָּעֶלְיוֹנִים. וּכְנֶגֶד פִּרְסוּם בַּתַּחְתּוֹנִים אָמַר **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ מָקוֹם שֶׁאֵין מְצִיאוּת לָצֵאת מִשָּׁם, וְהָיְתָה הוֹצָאָתְךָ פִּרְסוּם גָּדוֹל לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת. וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵי יִתְרוֹ שֶׁהוּא אֶחָד הַמְיֻחָד מֵהָאֻמּוֹת. וְאָמְרוֹ **מִבֵּית עֲבָדִים**, פֵּרוּשׁ לֹא הוֹצֵאתִיךָ בְּדֶרֶךְ שֶׁיִּשְׁאֵר עָלֶיךָ שֵׁם עַבְדוּת. הַמָּשָׁל, אִם הָיָה ה' מוֹצִיאָם בְּדֶרֶךְ בְּרִיחָה וְכַדּוֹמֶה, הֲגַם שֶׁהָיְתָה הַהַצָּלָה נְכוֹנָה, אַף עַל פִּי כֵן שֵׁם עַבְדוּת לֹא יֵעָקֵר מֵהֶם כִּי אֵלֶּה עַבְדֵי פַרְעֹה. וּמִמַּה שֶׁהוֹצִיאָם בְּכַמָּה נוֹרָאוֹת עַד שֶׁאָמַר פַּרְעֹה "הֲרֵי אַתֶּם לְעַצְמְכֶם, הֲרֵי אַתֶּם בְּנֵי חוֹרִין" וְכוּ' (ילקוט ר"ח), וְעוֹד לוֹ כְּשֶׁרָדַף שֶׁעָשָׂה ה' הַפֶּלֶא הַגָּדוֹל בְּהַטְבָּעָתוֹ בַּיָּם, בָּזֶה פָּקַע שֵׁם עַבְדוּת מֵהֶם.

עוֹד יִרְצֶה לְדַבֵּר עִם הַנֶּפֶשׁ וְעִם הַגּוּף. כְּנֶגֶד הַנְּשָׁמָה אֲשֶׁר תַּכִּיר בְּחִינַת הָרוּחָנִיּוּת אָמַר **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, כִּי הַנְּשָׁמָה תַּכִּיר בְּחִינַת הָאֱלֹהוּת. וְאוּלַי בְּאוֹתוֹ רֶגַע עַצְמוֹ הָיְתָה יְצִיאַת הַנֶּפֶשׁ וְהִכִּירָה אֱלוֹהַּ כְּשֶׁאָמַר לָהּ "אָנֹכִי", וְלָזֶה אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד **אֱלֹהֶיךָ**, כִּי בְּחִינַת הַנְּשָׁמוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת מִתְאַחֶדֶת הִיא וְאֵין בָּהֶם פֵּרוּד בְּעוֹלָם הַפֵּרוּד שֶׁהוּא עוֹלָם הַזֶּה. וְתִמְצָא שֶׁאָמַר דָּוִד בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (א יז,כא): "וּמִי כְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ", פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ בָּאָרֶץ בְּמָקוֹם הַפֵּרוּד הֵם גּוֹי אֶחָד, כִּי נִתְקַדְּשׁוּ וְנַעֲשׂוּ בָּאָרֶץ כְּמַלְאָכִים, וְהוּא הַשֶּׁבַח שֶׁמְּשַׁבְּחָם בּוֹ דָּוִד עָלָיו הַשָּׁלוֹם. וּכְנֶגֶד בְּחִינַת הַגּוּף וְחַיּוּתוֹ שֶׁהוּא בְּחִינַת הַדּוֹמֶה לְחַיּוּת הַבְּהֵמִי, אָמַר הַכָּרַת חֶסֶד עוֹלָם הַזֶּה כִּי לֹא תוּכַל בְּחוֹן בְּחֶשֶׁק רוּחָנִיּוּת הַנָּאוֹר.

עוֹד יִרְצֶה **אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, קוֹדֶם בִּיאָתְךָ לָעוֹלָם הַזֶּה, כִּי אַתָּה אוֹר מֵאוֹר הַקָּדוֹשׁ חֵלֶק ה', כְּאָמְרוֹ (דברים לב,ט) "חֵלֶק ה' עַמּוֹ". וּבְחִינָה זוֹ תַּגִּידֶנָּה תֵּיבַת "אֱלֹהֶיךָ", כִּי לֹא יִתְיַחֵס דָּבָר זֶה אֶלָּא לִבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה שֶׁהוּא מֵאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, כַּיָּדוּעַ לִיוֹדְעֵי חֵן וְכַנִּרְמָז בְּרוּבֵי מַאֲמְרֵי רַז"ל. וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אֲשֶׁר עַל כֵּן הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וּבָזֶה הִגִּיד טַעַם אֲשֶׁר הִרְעִים וְהִרְעִישׁ ה' תֵּבֵל וְיוֹשְׁבֶיהָ שָׁמַיִם וּצְבָאֶיהָ בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל לְהוֹצִיאָם, כִּי מֵהַנִּמְנָע שֶׁיְּצַיֵּל חֶלְקֵי הַקְּדֻשָּׁה וּלְקָרְבָם אֵלָיו.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **אָנֹכִי ה'**, פֵּרוּשׁ, בֵּין בִּזְמַן שֶׁאֲנִי מִתְחַסֵּד עִמְּךָ אֶהְיֶה לְךָ לְרִבּוֹן, בֵּין בִּזְמַן שֶׁאֲנִי מְיַסְּרֶךָ וּמוֹכִיחֲךָ אֶהְיֶה אֱלֹהֶיךָ.

עוד יְרֻצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים קטז:ד) "כּוֹס יְשׁוּעוֹת וְגוֹ' וּבְשֵׁם ה' אֶקְרָא צָרָה וְיָגוֹן וְגוֹ' וּבְשֵׁם" וְגוֹ', וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ס,א) מְבָרְכִין עַל הָרָעָה בְּשִׂמְחָה כְּשֵׁם וְכוּ', וְהַטַּעַם כִּי בְּחֵינַת הַמּוֹסָר מֵה' אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד הַטּוֹב וְהַחֶסֶד, וְהוּא אָמְרוֹ **אָנֹכִי ה'** פֵּרוּשׁ מִדַּת הַחֶסֶד וְהָרַחֲמִים אֶפְלוּ כְּזֶמֶן **אֱלֹהֶיךָ**, פֵּרוּשׁ שֶׁאֲנִי מְיַסְּרְךָ.

עוֹד יְרֻצֶה בְּאָמְרוֹ **מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֲנִי אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֲנִי עָתִיד לְהוֹצִיאֲךָ מִבֵּית עֲבָדִים, וְזֶה יִרְמֹז עַל גְּלוּת הָאַחֲרוֹן אֲשֶׁר שִׁעְבְּדוּ בְּיִשְׂרָאֵל כָּל אוּמָה וְלָשׁוֹן כַּמִּשְׁפָּט הָרִגְיל בְּעֶבֶד, וְרָמַז ה' כִּי יוֹצִיאֵנוּ מִבֵּית זֶה.

עוֹד יְרֻצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם**, וְאִם תֹּאמַר וְלָמָּה הוֹצֵאתָנוּ מִשָּׁם וְלֹא הִגְדַּלְתָּ חַסְדְּךָ עִמָּנוּ שֶׁהָיָה ה' מַמְשִׁיל יִשְׂרָאֵל שָׁם בְּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם וַיַּעֲבִידוּ בְּעוֹבְדֵיהֶם וְיִשְׁלְטוּ בָּהֶם וְיִקְחוּ אֶת אַרְצָם מִיָּדָם וְיֵשְׁבוּ בָהּ לְעֵינֵיהֶם, וְיֵשׁ בָּזֶה יוֹתֵר נַחַת רוּחַ לְיִשְׂרָאֵל וְהַגָּדַת עֹצֶם הַיְכֹלֶת כִּי יֵשׁ אֱלֹהִים שׁוֹפְטִים בָּאָרֶץ וְשׁוֹלְטִים בָּהּ. לָזֶה אָמַר ה' כִּי טַעַם הַדָּבָר הוּא לְצַד שֶׁהָאָרֶץ הִיא בֵּית עֲבָדִים, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים לב:ח) "בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן וְגוֹ' יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"א קח:) כִּי ה' חֵלֶק מְקוֹמוֹת הָעוֹלָם לְשָׂרֵי מַעְלָה זוּלַת אֶרֶץ כְּנַעַן אֲשֶׁר בָּחַר לוֹ לִשְׁמוֹ כִּבְיָכוֹל, וְהוּא אָמְרוֹ **מִבֵּית עֲבָדִים**, פֵּרוּשׁ, מָקוֹם שֶׁהוּא שֶׁל עֲבָדִים שֶׁל ה', פֵּרוּשׁ שֶׁמֶּמְשַׁלְתּוֹ מֶמְשֶׁלֶת שַׂר אֶחָד מֵעַבְדֵי ה', וְלֹא רָצָה ה' שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל תַּחַת מֶמְשֶׁלֶת הַשָּׂרִים אֶלָּא תַּחַת מֶמְשַׁלְתּוֹ יִתְבָּרַךְ בַּכֹּל, וְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְצַד שֶׁהִיא בֵּית עֲבָדִים לָתֵת לָהֶם אֶרֶץ אֲשֶׁר הִיא בֵּית אֱלֹהִים.

פסוק ג

לֹא יִהְיֶה לְךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁקָּדַם לְצַוּוֹת עַל אֱמוּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְהוּא דָּבָר שֶׁעִקָּרוֹ בַּלֵּב, לָזֶה אָמַר כִּי כְּמוֹ כֵן יִצְטָרֵךְ לְהַרְחִיק מִלִּבּוֹ אֱלֹהוּת הַזּוּלַת, הֲגַם שֶׁלֹּא יוֹצִיאֻנוּ בִּשְׂפָתָיו, וְהוּא שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר בְּתֵיבַת **לְךָ**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ בְּמַחֲשַׁבְתְּךָ. וּכְפִי זֶה מָצִינוּ אַזְהָרָה לְמַחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין לט:) בְּפָסוּק (יחזקאל יד:ה) "לְמַעַן תְּפֹשׂ" וְגוֹ' שֶׁהִ' מַעֲנִישׁ עַל מַחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זבחים קו:) אֵין עֹנֶשׁ בְּלֹא אַזְהָרָה, הֲרֵי לְךָ אַזְהָרָתוֹ.

עוֹד יְרֻצֶה לוֹמַר, כִּי כָּל עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁבָּעוֹלָם אֵין פְּעֻלַּת הָעוֹבֵד פּוֹעֶלֶת הַדְרָנָה בַּנֶּעֱבָד לַעֲשׂוֹתוֹ אֱלֹהִים, כַּאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂנָּה פְּעֻלַּת אִישׁ יִשְׂרָאֵל, כִּי נוֹתֵן כֹּחַ גָּדוֹל בִּבְחִינַת הָרַע וְכוֹפֶה חָס וְשָׁלוֹם בְּחֵינָה הַמַּעֲלָה לִפְנֵי בְּחִינַת הָרַע רַחֲמָנָא לִיצְלָן, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ הֲוָיָה שֶׁלְּךָ תַּעֲשֶׂנּוּ אֱלֹהִים.

עוֹד יְרֻצֶה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הָעוֹבֵד הוּא מַמְצִיא הֲוָיָה אַחַת שֶׁהִיא אֱלֹהִים, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֵּן קוֹדֶם.

עוד יִרְצֶה לוֹמַר, כִּי אֵל זָר אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם זוּלָתוֹ יִתְבָּרַךְ, הוּא הַשּׁוֹפֵט נָקְמָה מֵעוֹבְדֵהוּ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ירמיה ב,יט) "תְּיַסְּרֵךְ רָעָתֵךְ".

עוד יִרְצֶה, כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ אֵל זוּלָתוֹ יִתְבָּרַךְ, מֵהַנִּמְנָע שֶׁיִּהְיֶה לוֹ אֶחָד, וַהֲגַם שֶׁהוּא לֹא יִרְצֶה לַעֲבֹד אֶלָּא לְאֶחָד, יִתְחַיֵּב לַעֲשׂוֹת רַבִּים כִּי אֵין אֶחָד, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יִהְיֶה** לְשׁוֹן יָחִיד וְגָמַר אֹמֶר **אֱלֹהִים אֲחֵרִים**. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר כִּי כְּשֶׁיַּתְחִיל לַעֲבֹד אֶחָד, לְסוֹף יַעֲבֹד רַבִּים. וְצֵא וּלְמַד מִדִּבְרֵי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל (סנהדרין קב:) רִבּוּי הָאֱלוֹהוֹת שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל עוֹבְדִים בָּאָרֶץ בַּעֲוֹנוֹת. וְאָמְרוֹ **עַל פָּנַי** יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת יְסוֹדֵי הַתּוֹרָה, כִּי יֵאָמֵן נָבִיא בִּדְבָרָיו אִם יֹאמַר לַעֲבוֹר עַל מִצְוָה אַחַת מִמִּצְווֹת הַתּוֹרָה לְפִי שָׁעָה עַל פִּי ה', וְדָוְקָא בְּשִׁאַר מִצְווֹת חוּץ מֵעֲבוֹדָה זָרָה שֶׁאֲפִלּוּ לְפִי שָׁעָה הֲרֵי זֶה נְבִיא שֶׁקֶר וּבֶן מָוֶת הוּא, וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **עַל פָּנַי** פֵּרוּשׁ בְּכָל פְּרָטֵי הַזְּמַנִּים, כִּי כְּבָר הִקְדִּים הוֹדָעָתוֹ יִתְבָּרַךְ בְּהַזְכָּרַת שְׁמוֹ כִּי הוּא הָיָה וְהֹוֶה וְיִהְיֶה בְּאֵין הֶפְסֵק, וּמֵעַתָּה הֲרֵי זֶה הִכְנִיס בִּכְלַל הָאִסּוּר כָּל הַיָּמִים וְהַשָּׁעוֹת וְהָרָגָעִים, שֶׁכֻּלָּם בִּכְלַל אִסּוּר לֹא יִהְיֶה.

עוד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **עַל פָּנַי** – רָמַז לִשְׁלוֹל טַעֲנַת כַּת הַטּוֹעִים שֶׁעוֹשִׂים עֲבוֹדָה זָרָה לְאֶמְצָעִי, לְטַעֲנַת שְׁלִילוּת הַמָּצְאוֹ חַס וְשָׁלוֹם. לָזֶה אָמַר "עַל פָּנַי", פֵּרוּשׁ, כָּל הַהוֹוֶה בָּעוֹלָם הוּא עַל פָּנַי, כִּי עֵינֵי ה' מְשׁוֹטְטִים בְּכָל הָאָרֶץ.

עוד יִרְצֶה לָתֵת טַעַם לְאַזְהָרָתוֹ, כִּי כְּפִי שֵׂכֶל אֱנוֹשִׁי יַרְחִיק הַדָּבָר מִטַּעַם כִּי כָּל עוֹבֵד אֵינוֹ עוֹבֵד אֶלָּא לְאֶחָד מִמְּשַׁמְּשָׁיו יִתְבָּרַךְ, וְאַדְרַבָּה מִגְּדֻלַּת הָעֶבֶד גְּדֻלַּת הָאָדוֹן נוֹדַעַת, וְאִם כֵּן הָעוֹבֵד לַשֶּׁמֶשׁ וְלְיָרֵחַ הֲרֵי זֶה עוֹבֵד עֲבָדָיו וּמְשַׁמְּשָׁיו יִתְבָּרַךְ, וְלָמָּה יַקְפִּיד ה' עַל הַדָּבָר? לָזֶה אָמַר **עַל פָּנַי**, פֵּרוּשׁ, לְסִבָּה שֶׁאֲנִי מִתְכַּעֵס עַל הַדָּבָר שֶׁמְּשִׁימִים אֵל לְלֹא אֵל. וְתֵבֶת "פָּנַי" לְשׁוֹן כַּעַס, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות לג:יד) "פָּנַי יֵלֵכוּ" וְגוֹ', וּכְמוֹ שֶׁאָמַר לְבַסּוֹף "כִּי אָנֹכִי וְגוֹ' אֵל קַנָּא".

עוד יִרְצֶה **עַל פָּנַי** – עַל סִבַּת פָּנַי, לְבַל תִּהְיוּ נִמְנָעִים מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים, כִּי אֵין לְךָ עוֹנֶג בָּעוֹלָם כִּרְאוֹת פְּנֵי ה' בְּעוֹלַם הַנְּשָׁמוֹת, כִּי הוּא זֶה תַּכְלִית הַמְּקֻוֶּה, וְהִזְהִירָם ה' לְבַל יְסַבְּבוּ מְנִיעַת עַצְמָם מֵהַשָּׂגָה זוֹ.

עוד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים כח:י) "וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עָלֶיךָ", וּמֵעַתָּה כְּשֶׁעוֹבֵד אֱלֹהִים אֲחֵרִים הִנֵּה הוּא מַשְׁרֶה בְּחִינַת הֶרַע עַל הַפָּנִים אֲשֶׁר שָׁם קִנְתָה הַקְּדֻשָּׁה מְקוֹמָהּ.

פסוק ד

לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְגוֹ'. צָרִיךְ לַדַּעַת, אַחַר אָמְרוֹ "לֹא יִהְיֶה לְךָ" וְגוֹ' וַאֲפִלּוּ בְּמַחְשָׁבָה, מַה צֹּרֶךְ עוֹד לְצַוּוֹת עַל מַעֲשֶׂה הַפְּסִילִים? וְאִם לְצַוּוֹת עַל עֲשִׂיָּתָם אֲפִלּוּ לְזוּלַת, אִם כֵּן לֹא הָיָה

לוֹ לוֹמַר תֵּבֵת "לְךָ". עוֹד, לֹא הָיָה לוֹ לִגְמֹר אֹמֶר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה** אִם לֹא בָּאָה הָאַזְהָרָה אֶלָּא עַל מַעֲשֶׂה אוּמָן. עוֹד, לָמָּה קָרָא לַצְּלָמִים בְּשֵׁם פֶּסֶל? עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם אַחֶרֶת **ה' אֱלֹהֶיךָ**, שֶׁהָיָה מַסְפִּיק לוֹמַר "כִּי אָנֹכִי אֵל קַנָּא" וְחוֹזְרִים הַדְּבָרִים לְהַמְדַבֵּר בַּתְּחִלָּה "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ". עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת, לָמָּה הֻצְרַךְ לְתֵת טַעַם **כִּי** וְגוֹ' **אֵל קַנָּא**, הֲלֹא בְּלֹא טַעַם זֶה יִתְחַיְּבוּ לְקַבֵּל גְּזֵרַת מַלְכוֹ שֶׁל עוֹלָם בָּרוּךְ הוּא?

וְנִרְאֶה שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר אִסּוּר מִין עֲבוֹדָה זָרָה חוּץ מֵהַמְזָכָר בַּפָּסוּק "לֹא יִהְיֶה לְךָ", וְהוּא כִּי יֹאמַר אָדָם, הָאֱמֶת כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים וְכָל זוּלָתוֹ אַיִן, אֲבָל לְצַד עִצָּם גְּדֻלָּתוֹ תִּתְמַעֵט תְּכוּנַת הָאָדָם וְהַשָּׂגָתוֹ לְדַבֵּר לְפָנָיו וְלִשְׁאֹל פְּרָטֵי שְׁאֵלוֹתָיו, כִּי אֵינוֹ מְמוּסָר גֶּדֶר הַכָּבוֹד שֶׁתִּבָּא בְּרִיָּה שְׁפֵלָה אֲפֵלָה כָּמוֹנִי וְתִשְׁאַל שְׁאֵלוֹת מִלְּפָנֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא, וְלִפְעָמִים יַרְבֶּה בִּפְרָטֵי צְרָכָיו דַּקִּים וְרַבִּים, וְאֵיךְ יִהְיֶה לוֹ כָּל כָּךְ עַזּוּת פָּנִים לְהַרְבּוֹת לִשְׁאֹל דְּקָדּוּקֵי הַשְּׁאֵלוֹת. אֲשֶׁר עַל כֵּן יִתְיַעֵץ בְּדַעַת יִצְרוֹ שֶׁיִּבְחַר לְדַבֵּר דְּבָרָיו לִפְנֵי אֶחָד מִמְּשַׁמְּשֵׁי עֶלְיוֹן הַמְשַׁמְּשִׁים לְפָנָיו בַּמָּרוֹם, וְהוּא יַעֲזֹר לוֹ גַּם יִהְיֶה אֻמְצָעִי לְדַבֵּר דְּבָרָיו לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל בַּדָּבָר הַגָּדוֹל אִם יִצְטָרֵךְ, וּבְאֻמְצָעוּת כֵּן כַּבֵּד יְכַבֵּד אֶת הַשֶּׁמֶשׁ הַהוּא וִיבָרְכֵהוּ וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְפָנָיו בְּדֶרֶךְ כָּל הַכָּבוֹד וְהַמַּעֲלָה, שֶׁבָּזֶה יִתְרַצֶּה לְשֹׂאת מִשְׂאוֹ עָלָיו לַעֲשׂוֹת לוֹ צָרְכָיו. וְדַע כִּי טָעוּת זֶה בָּהּ טָעוּ רֹב הָעוֹבְדִים עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי יוֹדְעִים הֵם שֶׁעוֹבְדִים לְלֹא אֱלוֹהַּ אֶלָּא כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם לְאֻמְצָעִי וְכוּ' כַּנִּזְכָּר. וּבְחִינָה זוֹ לֹא יִקָּרֵא לוֹ שֵׁם אֱלוֹהַּ אֶלָּא פֶּסֶל, כִּי הוּא יוֹדֵעַ כִּי לֹא אֱלוֹהַּ הוּא וְזֶה הוּא פְּסוּלוּתוֹ שֶׁאֵין בּוֹ כֹּחַ אֱלֹהִי וּפְסֹלֶת הוּא לִפְנֵי הָעִקָּר שֶׁהוּא הַבּוֹרֵא עוֹלָם. אוֹ קָרָאוֹ **פֶּסֶל** כִּי הוּא עוֹמֵד לְהִתְפַּסֵּל כְּשֶׁיַּעֲבִירֵנוּ ה' מִמֶּמְשַׁלְתּוֹ עַל יְדֵי סִבָּה אוֹ עַל יְדֵי סִבַּת זֶה הַמִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ שֶׁיִּהְיֶה גּוֹרֵם לְהִתְפַּסֵּל, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (איכה רבתי פ"ב) בְּמַעֲשֶׂה דּוֹר הַמַּבּוּל שֶׁאָמְרוּ "אָנוּ מַשְׁבִּיעִים לַשָּׂרִים הַמְמֻנִּים" וְכוּ', וְה' הֶעֱבִיר מֶמְשֶׁלֶת הַשָּׂרִים, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו מ"ב:כ"ח) "וַאֲחַלֵּל שָׂרֵי קֹדֶשׁ". וְצִוָּה ה' גַּם עַל בְּחִינָה זוֹ וְאָמַר **לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶּסֶל**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם כִּי לְךָ בְּעַצְמְךָ בְּדַעְתְּךָ שֶׁהוּא פֶּסֶל, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תַּעֲשֶׂהוּ לְךָ.

וְחָזַר וּפֵרַשׁ מַה הוּא הַמַּעֲשֶׂה, וְאָמַר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם** וְגוֹ', וְאָמַר הַטַּעַם לְהָאִסּוּר **כִּי אָנֹכִי ה' אֵל קַנָּא**, פֵּרוּשׁ, מִתְקַנֵּא אֲנִי עַל הַדָּבָר הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה בְּדֶרֶךְ זֶה. וּלְהָבִין תֹּכֶן הַכְּוָנָה, הִנֵּה מָצִינוּ לַהי שֶׁהִזְכִּיר פְּרָט זֶה שֶׁל הַקִּנְאָה בְּפָרָשַׁת נָשֹׂא (במדבר ה:יד), דִּכְתִיב "וְעָבַר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנֵּא אֶת אִשְׁתּוֹ" וְגוֹ', הִנֵּה לִפְעָמִים יִתְקַנֵּא אָדָם בְּאִשְׁתּוֹ עַל בְּנוֹ וְעַל עַבְדּוֹ. וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי יִשְׂרָאֵל בִּבְחִינַת כַּלָּה הֵם, כָּרְמוּז בְּאֹרֶךְ בְּסֵפֶר קֹדֶשׁ קְדָשִׁים שִׁיר הַשִּׁירִים. וּמֵעַתָּה כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים לָהֶם בְּעָלִים, הֲגַם שֶׁלֹּא יִמְרְדוּ וְלֹא יַכְחִידוּ בַּבּוֹרֵא כִּי הוּא אֲדוֹן הָאֲדוֹנִים, הַשֵּׂכֶל יְחַיֵּב כִּי יִתְקַנֵּא הַבַּעַל. וְהַמָּשָׁל בָּזֶה אֵשֶׁת מֶלֶךְ כִּי תֹּאהַב עֶבֶד מֶלֶךְ אוֹ בְּנוֹ

לְהָכִין דִּקְדּוּקֵי פְּרָטִים הַצְּרִיכָה לָהֶם וּתְחַבְּקֵהוּ וּתְנַשְּׁקֵהוּ, הַאִם לֹא יִתְקַנֵּא הַמֶּלֶךְ לְדַקְרָהּ בַּחֶרֶב? כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה. וְהַמַּבְחִין אֹפֶן דְּבֵקוּת נֶפֶשׁ עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עִם הַבּוֹרֵא בַּחֲפִיצָה בַּחֲשִׁיקָה בִּדְבִיקָה בְּאַהֲבָה רַבָּה יַשִּׂיג הִתְבּוֹנְנוּת הַמֻּשְׂכָּל. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר **כִּי אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ**, דִּקְדֵּק לוֹמַר "אֱלֹהֶיךָ" לְרַמֵּז הָאָמוּר, וְהוּא סוֹד הַשְּׁרָאַת שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ עַל יִשְׂרָאֵל וְיִחוּד שְׁמוֹ, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְלָזֶה תִּמְצָא כִּי אָמַר הַכָּתוּב (דברים ד:יט) "אֲשֶׁר חָלַק ה'" וְגוֹ' לְכָל הָעַמִּים, כִּי הָעַמִּים שָׂרֵיהֶם שָׂרֵי מַעְלָה וְהֵם הַמּוֹשְׁלִים בָּהֶם, לֹא כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הוּא מַלְכֵּנוּ הוּא שָׂרֵינוּ הוּא אֱלֹהֵינוּ, בָּרוּךְ הוּא.

וּבְדָרְךָ רֶמֶז יִרְמֹז אָמְרוֹ לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶּסֶל, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יִפְסוֹל אֶת עַצְמוֹ, כִּי בַּחֲטֹא הָאָדָם בַּעֲוֹן עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ מִטִּבְעוֹ נִפְסָל וְיוֹסֵר צֶלֶם אֱלֹהִי, דִּכְתִיב (תהלים לט:ז) "אַךְ בְּצֶלֶם יִתְהַלֵּךְ אִישׁ", וְלֹא יֵרָאוּ פָּנָיו לְמַעְלָה, וְנִכְנָס בְּגֶדֶר אִיסּוּר לִבְנֵי אֵל חַי לְבַל יִסְתַּכְּלוּ בְּפָנָיו, כְּמַאֲמַר הַנָּבִיא לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (מלכים ב ג:יד) "לוּלֵי פְּנֵי יְהוֹשָׁפָט" וְגוֹ'.

פסוק ה

פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי אָמַר שֶׁהוּא קַנַּאי בָּרוּךְ הוּא, וְיָדוּעַ הוּא כִּי הַקִּנְאוּת תַּפְעִיל סָמוּךְ לַדָּבָר הַמִּתְקַנֵּא עָלָיו, וְרוֹאִים אָנוּ הַכְחָשַׁת הַדָּבָר חָס וְשָׁלוֹם, כַּמָּה וְכַמָּה מָרְדוּ וּפָשְׁעוּ וְעָשׂוּ וְהִצְלִיחוּ וְלֹא נִגְעָה יַד הַקַּנַּאי. לָזֶה אָמַר **פּוֹקֵד**, פֵּרוּשׁ, וְאִם רָאִיתָ הַפְכִּיוּת הַקִּנְאָה דַּע כִּי אֲנִי פּוֹקֵד, פֵּרוּשׁ, זוֹ הִיא מִדָּתִי שֶׁאֲנִי נִפְרָע מֵעוֹשֵׂי רֶשַׁע מִיָּד וּמַאֲרִיךְ אַפִּי עַד דּוֹר שֵׁנִי וְשִׁלִּישִׁי וּרְבִיעִי, פֵּרוּשׁ לְפָעָמִים, וְאֵין אֲנִי מַאֲרִיךְ אַפִּי אֶלָּא עַד זְמַן זֶה. וְהַטַּעַם, כִּי אִם הָיָה ה' מִתְקַנֵּא לָאָדָם תֵּכֶף, אֵין קִיּוּם לַנִּבְרָאִים, לָזֶה מִתְחַכֵּם ה' לְעוֹשֵׂי רִשְׁעָה וּמַעֲלִים עַיִן מִלְּאַבְּדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה כְּדֵי שֶׁיְּקוּמוּ בְּנֵיהֶם, אוּלַי יֵיטִיבוּ דַּרְכֵיהֶם וְנִמְצָא עוֹלָם קַיָּם בָּהֶם, גַּם יוֹעִיל לָאָבוֹת לְזַכּוֹתָם בָּעוֹלָם הַבָּא כְּאָמְרָם (סנהדרין קד,א) בְּרֹא מְזַכֶּה אַבָּא. וְאִם דּוֹר שֵׁנִי הִתְעִיבוּ כְּמַעֲשֵׂה אָבוֹת אָז יִפְקֹד עֲלֵיהֶם עֲוֹן אֲבוֹתָם אִתָּם יִמָּקוּ, וַעֲדַיִן יֶשְׁנוֹ לְקִנְאוֹת רֶשַׁע הָאָב בְּפִרְעוֹן הַבָּנִים. וְלִפְעָמִים יוֹסִיף ה' לְהַאֲרִיךְ אַפּוֹ גַּם לְדוֹר שֵׁנִי וְתוֹלֶה לָהֶם עַד דּוֹר שְׁלִישִׁי לַטַּעַם עַצְמוֹ הָאָמוּר, וּכְשֶׁיִּרְשִׁיעוּ יִפְקֹד עֲלֵיהֶם וְכוּ'. וְלִפְעָמִים יוֹסִיף גַּם כֵּן לְהַאֲרִיךְ אַפּוֹ גַּם לְדוֹר שְׁלִישִׁי, אֲבָל דּוֹר רְבִיעִי אֵין עוֹד תִּקְוָה לָהֶם, כִּי הֶשְׁרְשׁוּ בַּקְלָפָה לֹא יִנָּתְקוּ מִמֶּנָּה, וּבָעֲרָה בָּם קִנְאַת ה' עָוֹנָם וַעֲוֹן אֲבוֹת אֲבוֹתָם מִדּוֹר רִאשׁוֹן יֶחֱרַב, וְהַטַּעַם כִּי כֻּלָּם בְּחִינַת רַע שַׁלְשֶׁלֶת אַחַת. וְאַשְׁכִּילְךָ כִּי בְּעֶרֶךְ הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא אַפְלוּ כְּשֶׁיַּאֲרִיךְ אַפּוֹ עַד דּוֹר רְבִיעִי יִקְרֵא מִיָּד, כִּי שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעָה דוֹרוֹת הֵם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְיוֹמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלֶף שָׁנָה, וּכְמוֹ שֶׁיֵּאָמֵר תֵּכֶף וּמִיָּד בְּעֶרֶךְ הָאָדָם שֵׁשׁ וְשֶׁבַע שָׁעוֹת כְּמוֹ כֵן יִהְיֶה בְּעֶרֶךְ הָאָדוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה. וּבָזֶה תִּמְצָא יִשּׁוּב

טַעַם לָמָּה הֶאֱרִיךְ ה' לוֹמַר **עַל וְעַל** וְלֹא אָמַר בְּדֶרֶךְ כְּלָל "פּוֹקֵד עָוֹן עַד רִבֵּעִים", כְּאָמְרוֹ בְּעוֹשֶׂה חֶסֶד לָאֲלָפִים, כִּי יִשְׁתַּנֶּה זֶה מִזֶּה, וְהָבֵן, וְעַיֵּן בְּסָמוּךְ:

וְדַע כִּי הִתְבּוֹנְנוּת בְּדָבָר זֶה שֶׁאֵין ה' מִתְקַנֵּא בְּעוֹשֵׂי רֶשַׁע הוּא דָּבָר מַבְהִיל, וּמַה גַּם רָשָׁע מַאֲרִיךְ בְּרִשְׁעָתוֹ וּמַצְלִיחַ בְּרוֹם הַהַצְלָחוֹת. וְהַמַּשְׂכִּיל בַּגְּדֵר אֲשֶׁר גָּבַל הַבּוֹרֵא שֶׁהוּא לְאַרְבָּעָה דּוֹרוֹת יַצְדִּיק מִשְׁפָּט יָשָׁר, וְהוּא שֶׁאָמַר אָסָף (תהלים עג,יז) "אָבִינָה לְאַחֲרִיתָם", פֵּרוּשׁ, אַחֲרִית קִצְבַת הַדּוֹרוֹת אֲשֶׁר קָצַב ה'. וְדַע כִּי כֹּחַ בְּחִינַת הֶרַע יֶשְׁנוֹ עַד אַרְבָּעָה דּוֹרוֹת וְלֹא יִפְרַע ה' מִדּוֹר חֲמִישִׁי עָוֹן אָבוֹת הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהוּא חֲמִישִׁי לָהֶם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּחִינַת הַטּוֹב שֶׁתִּגְדַּל עַד אֶלֶף וַאֲלָפִים.

פסוק ו

וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וגו'. פֵּרוּשׁ, שֶׁגַּם עוֹשֶׂה חֶסֶד אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְשַׁלֵּם לוֹ כָּל חַסְדּוֹ תֵּכֶף וּמִיָּד, אֶלָּא בּוֹחֵר לוֹ אֹפֶן פֵּרָעוֹן הַנָּאוֹת לוֹ לְדוֹרוֹת, וְהוֹלֵךְ וּפוֹרֵעַ בְּכָל דּוֹר אֲשֶׁר יִצְטָרֵךְ אֵלָיו, וְיֵשׁ בּוֹ דָּבָר הַמַּעֲמִיד הֲגָנָה וְהַצָּלָה עַד אֲלָפִים, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מד,ג) שֶׁאִם הָיָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא פּוֹרֵעַ לְאָבוֹת שְׂכָרָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, בְּמָה הָיוּ מִתְפַּרְנְסִים בְּנֵיהֶם בְּכָל דּוֹר וָדוֹר וּבַגְּלִיּוֹת.

וְאָמְרוֹ **וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָי**, פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה לא,א) שֶׁאֵינָהּ נִמְשֶׁכֶת עִם "לָאֲלָפִים", כִּי אִלּוּ שֶׁהֵם עוֹבְדִים מִיִּרְאָה אִם יִצְטָרְכוּ הַדּוֹרוֹת לִזְכוּתוֹ לֹא יַאֲרִיךְ אֶלָּא עַד אֶלֶף, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּפָסוּק אַחֵר, דִּכְתִיב (דברים ז:ט) "לְאֶלֶף דּוֹר" וְגוֹ'.

פסוק ז

לֹא תִשָּׂא וגו'. פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי הַשִּׁבּוּעָה תַּגִּיד גְּדוֹלוֹת וּנְשִׂיאוּת לַה', יַחְשׁוֹב אָדָם כִּי יִשָּׁבַע בִּשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת, כִּי הוּא זֶה רִבּוֹנוֹ וְשַׁלִּיטוֹ, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה לַשָּׁוְא מַה בְּכָךְ אִם הַנִּשְׁבָּע לוֹ לֹא יַכִּיר בְּשִׁקְרוֹ, כִּי אִם יֵדַע שֶׁהוּא אֲדוֹנוֹ שֶׁל זֶה וְהוּא בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא יִתְגַּלֶּה הַהֵפֶךְ. לָזֶה אָמַר **לֹא תִשָּׂא** אֲפִילוּ יֵשׁ נְשִׂיאוּת לַשֵּׁם שֶׁאַתָּה נִשְׁבָּע בּוֹ, **כִּי לֹא יְנַקֶּה ה'** הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתוֹ לְשֵׁאת אֶת שְׁמוֹ, כֵּיוָן שֶׁהוּא לַשָּׁוְא.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת שְׁבוּעַת שָׁוְא הוּא נוֹשֵׂא מַעֲלָיו שֵׁם ה' הַנִּקְרָא עָלָיו, וּמִתְלַבֵּשׁ בִּבְחִינַת הָרַע הַמִּתְיַחֶסֶת בְּשֵׁם שָׁוְא, כִּי שֵׁם ה' אֱמֶת וְהַמַּזְכִּירוֹ בְּשֶׁקֶר פּוֹרֵחַ מִמֶּנּוּ בְּחִינַת הַשֵּׁם לְסִבַּת בָּחֳרוֹ בַּשָּׁוְא, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **לֹא תִשָּׂא** מֵעָלֶיךָ **שֵׁם ה' אֱלֹהֶיךָ** לְסִבַּת שָׁוְא, וְאָמַר **כִּי לֹא יְנַקֶּה ה'** לְעוֹשֵׂי כֵן.

עוֹד יִרְמוֹז שֶׁלֹּא יִהְיֶה נוֹשֵׂא עָלָיו שֵׁם ה' שֶׁהוּא אֱלוֹהוֹ, וְאוֹמֵר לַכֹּל שֶׁהוּא אִישׁ יְהוּדִי וְעוֹבֵד ה', וְהוּא אָמְרוֹ **שֵׁם ה'** שֶׁהוּא **אֱלֹהֶיךָ** וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב, וְהוּא אָמְרוֹ **לַשָּׁוְא**, וְאַזְהָרָה זוֹ

שֶׁלֹּא יִרְמֶה ב"ה לוֹמַר כִּי הוּא מֵעֲבָדָיו וְלֹא כֵן הוּא. וּבְכָלַל אַזְהָרָה זוֹ שֶׁלֹּא יַרְאֶה עַל עַצְמוֹ שֶׁהוּא צַדִּיק יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא.

פסוק ח

זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ שֶׁיִּזְכְּרֵהוּ מִיּוֹם רִאשׁוֹן, וְלָזֶה הִקְדִּים הַמְאֻחָר, כִּי מִן הָרָאוּי הָיָה לְהַקְדִּים לוֹמַר "שֵׁשֶׁת יָמִים" וְגוֹ' וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "זָכוֹר", אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַזְּכִירָה תִּהְיֶה מִיּוֹם רִאשׁוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) שֶׁכָּל יוֹם יֹאמַר "הַיּוֹם יוֹם א' בַּשַּׁבָּת" וְכוּ', פֵּרוּשׁ וּבָזֶה יְקַדְּשׁוֹ וְלֹא יִטְעֶה בּוֹ.

גַּם יִרְצֶה **לְקַדְּשׁוֹ** לְשׁוֹן הַזְמָנָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה טז,א) מֻחַד בְּשַׁבָּא לְשַׁבָּא.

גַּם יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מדרש תהלים צב) כִּי יוֹם שִׁשִּׁי שֶׁבּוֹ נִבְרָא אָדָם הָרִאשׁוֹן וְחָטָא וְיָצָא חַיָּב בְּדִינוֹ, בָּא יוֹם שַׁבָּת וְנַעֲשָׂה סָנֵגוֹר לָאָדָם לִפְנֵי ה' וְאָמַר: "רִבּוֹן הָעוֹלָם, לֹא נֶהֱרַג אָדָם מֵעוֹלָם וְכִי אֲנִי מַתְחִיל" וְכוּ', וְנִצּוֹל אָדָם. וּכְשֶׁרָאָה אָדָם כֹּחָהּ שֶׁל שַׁבָּת הִתְחִיל לְשׁוֹרֵר "מִזְמוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת". לָזֶה אָמַר ה' **זָכוֹר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּזְכּוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת אֲשֶׁר בְּאֶמְצָעוּתוֹ נִתְקַיֵּם אָדָם וְיוֹצְאֵי חֲלָצָיו, וְרָאוּי לְהַחְשִׁיבוֹ כִּי הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד לְכָל אִישׁ יִשְׂרְאֵל וִיקַדְּשׁוֹ. וְתִמְצָא כִּי מִי שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ נֵס בְּיוֹם אֶחָד יִהְיֶה הַיּוֹם הַהוּא מְכֻבָּד וְחָשׁוּב בְּעֵינָיו תָּמִיד מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, וְזֶה יוֹתֵר עַל בְּחִינָה זוֹ שֶׁהַשַּׁבָּת עַצְמוֹ הוּא הַמַּצִּיל, וְלָזֶה אָמַר **זָכוֹר** לֶהֱיוֹת הַדָּבָר רָחוֹק מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ הַזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל שַׁבָּת, וְהַטַּעַם **לְקַדְּשׁוֹ**, כִּי כְּשֶׁאַתָּה מַזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל שַׁבָּת בְּיוֹם זֶה בָּזֶה אַתָּה מְקַדְּשׁוֹ. וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **זָכוֹר אֶת יוֹם**, וּמַה יִּזְכּוֹר? שַׁבָּת. וְטַעַם **לְקַדְּשׁוֹ**, כִּי שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שַׁבָּת כְּמַאֲמַר רַשְׁבִּ"י (זהר ח"ב פח:), וְאַחַר כָּךְ בֵּאֵר הַכָּתוּב מַה יּוֹם מִיָּמִים וְאָמַר **שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ' **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ', הָא לְמַדְתָּ כִּי עַל יוֹם ז' שֶׁל שֵׁשֶׁת יְמֵי בְרֵאשִׁית הוּא אוֹמֵר.

פסוק ט

שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן יָצָו ה' לַעֲבֹד בְּשֵׁשֶׁת יָמִים. גַּם מַה הִיא כַּוָּנָתוֹ בְּאָמְרוֹ **וְעָשִׂיתָ** וְגוֹ'. וְנִרְאֶה כִּי יְכַוֵּן עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת בְּהַר סִינַי (ויקרא כה:כ) "וְכִי תֹאמְרוּ מַה נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית וְגוֹ' וְצִוִּיתִי" וְגוֹ', וְהֵם הַדְּבָרִים הַנֶּאֱמָרִים כָּאן לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לוֹמַר "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ" שֶׁאֵין בּוֹ דִּבְרֵי חוֹל, אִם כֵּן הָעוֹשֶׂה וְאוֹכֵל דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, מַה יֹּאכַל בַּיּוֹם הַמְקֻדָּשׁ, לָזֶה אָמַר **שֵׁשֶׁת יָמִים** לְבַד **תַּעֲבֹד** וּבָהֶם תַּעֲשֶׂה **כָּל מְלַאכְתֶּךָ**. פֵּרוּשׁ, הַצְרִיכָה לְךָ לְשִׁשִּׁי וְלִשְׁבִיעִי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שם) "וְעָשָׂת אֶת הַתְּבוּאָה לִשְׁלֹשׁ" וְגוֹ', כִּי מַבְטִיחַ ה' לְשׁוֹמְרֵי מִצְוֹתָיו.

עוֹד יִרְצֶה לְצַוּוֹת לְבַל יַחְשׁוֹב בִּמְלֶאכֶת חוֹל בְּשַׁבָּת, וְהוּא אָמְרוֹ **שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ', וְיִהְיֶה בְּעֵינֶיךָ כְּאִלּוּ עָשִׂיתָ כְּבָר כָּל מְלַאכְתְּךָ שֶׁיֵּשׁ לְךָ לַעֲשׂוֹת, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא): שְׁבוֹת כְּאִלּוּ מִלַּאכְתְּךָ עֲשׂוּיָה, שֶׁזּוּלַת זֶה יַחְשׁוֹב מַחֲשָׁבוֹת לְכוֹנֵן מְלַאכְתּוֹ וַאֲשֶׁר יֶחְסַר מֵהַמְּלָאכָה לַעֲשׂוֹתָהּ בַּחוֹל, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֵׂה הֶחָסִיד (שבת קנ:) שֶׁקִּנַּס עַצְמוֹ עַל אֲשֶׁר חָשַׁב לִגְדּוֹר גָּדֵר נִפְרָץ בְּשַׁבָּת לְבַל יְבַנֶּהוּ עוֹד וְכוּ':

פסוק י

וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ שַׁבָּת לַה' בָּזֶה אַתָּה עוֹשֶׂה ה' כִּי הוּא אֱלֹהֶיךָ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה כה) כִּי שָׁקוּל שַׁבָּת כְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְאוּלַי כִּי רְמוּזָה הִיא כָּל הַתּוֹרָה בְּתֵבַת שַׁבָּת עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: תרי"א הֵם מִצְוֹות שֶׁלֹּא שְׁמָעוּם מִפִּי הַגְּבוּרָה אֶלָּא מִפִּי נָבִיא, וּשְׁתֵּי מִצְוֹות "אָנֹכִי" וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" שֶׁהֵם שְׁתֵּי מִצְוֹות שֶׁנִּצְטַוּוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, מִצְוַת "אָנֹכִי" הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה וְ"לֹא יִהְיֶה לְךָ" הִיא מִצְוַת לֹא תַעֲשֶׂה. וּכְבָר הוֹדִיעוּנוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי מִצְוֹות עֲשֵׂה יִתְכַּנּוּ לְשֵׁם יִתְחַמִּים לְפִי שֶׁהֵם בִּבְחִינַת קַבָּלַת שָׂכָר, וּמִצְוֹות לֹא תַעֲשֶׂה יִתְכַּנּוּ לְשֵׁם אדנ"י לְפִי שֶׁהֵם בִּבְחִינַת הַדִּין לָעוֹבֵר עֲלֵיהֶם. וְהִנֵּה חֶשְׁבּוֹן הוי"ה אדנ"י עוֹלֶה צ"א וְתרי"א הֲרֵי שַׁבָּת.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת קיח:) כָּל הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת כְּהִלְכָתוֹ אֲפִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כֶּאֱנוֹשׁ מוֹחֲלִין לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַה'** בָּזֶה נַעֲשָׂה הוּא **אֱלֹהֶיךָ** וְלֹא זוּלָתוֹ, הָא לְמַדְתָּ שֶׁנִּמְחַל לוֹ מַה שֶּׁקִּבֵּל לֶאֱלוֹהַּ זוּלָתוֹ יִתְבָּרַךְ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **שַׁבָּת לַה'**, כִּי לֹא תִהְיֶה הַמְּנוּחָה וְהַשְׁבִּיתָה לִמְנוּחָתוֹ וּלְמַרְגּוֹעוֹ, אֶלָּא לְמִצְוַת ה' אֱלֹהָיו.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד** וְגוֹ', **וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי** גַּם כֵּן יִהְיֶה לְךָ מְלָאכָה אַחַת, וּמַה הִיא? שֶׁאַתָּה עוֹשֶׂה שַׁבָּת לַה' אֱלֹהֶיךָ, וְלֹא מִיַּעֲטְתִּי לְךָ יוֹם הַשְּׁבִיעִי אֶלָּא מִמְּלַאכְתְּךָ שֶׁל עַצְמְךָ.

פסוק יא

וַיְנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. כָּאן נִתְחַכֵּם ה' לֶאֱסוֹר מְלָאכוֹת אֲשֶׁר מָנוּ חֲכָמִים אַרְבָּעִים מְלָאכוֹת [חָסֵר אַחַת] שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם מְלָאכָה שֶׁאֵין בָּהּ שׁוּם טוֹרַח כְּלָל בַּעֲשִׂיָּתָהּ, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר הַמּוֹצִיא כְּלִי מֵרְשׁוּת הַיָּחִיד לִרְשׁוּת הָרַבִּים אוֹ לְהֵפֶךְ וְכַדּוֹמֶה לָזֶה רַבִּים, וְחִיְּבָה הַתּוֹרָה מִיתָה עֲלֵיהֶם. וְיֹאמַר אָדָם: מַה טּוֹרַח יֵשׁ בִּדְבָר זֶה לְהִתְחַיֵּב? לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ' **וַיְנַח** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, דּוֹק וְהַשְׂכֵּל בַּטַּעַם וְתֵדַע כִּי אֵין הַדָּבָר לְצַד הַטּוֹרַח לְבַד, וַהֲרֵי מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (ישעיהו מ:כח) "לֹא יִיעַף וְלֹא יִיגָע" וּבוֹ לֹא יַצְדִּיק לוֹמַר מְנוּחָה, אֶלָּא הַכַּוָּנָה

הִיא לְצַד הַפְּעֻלָּה הַיּוֹצֵאת אֲנוּ דָּנִים, הֲגַם שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בָּהּ יְגִיעָה וְטוֹרַח. וְלָזֶה כָּל שֶׁשָּׁם מְלָאכָה עָלֶיהָ, הֲגַם כִּי יֵעָשֶׂנָּה אָדָם בְּלֹא הַרְגָּשַׁת דָּבָר, הֲרֵי זֶה חַיָּב עָלֶיהָ.

עוֹד יְרֻצָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה'** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כִּי לֹא עָשָׂה בִּתְכוּנַת בְּרִיאָתָם שֶׁיַּעַמְדוּ אֶלָּא שֵׁשֶׁת יָמִים, וּמֵעַתָּה יִצְטָרֵךְ ה' לְחַדֵּשׁ הַבְּרִיאָה בְּכָל יוֹם, וּבְאֶמְצָעוּת נֶפֶשׁ הָעוֹלָם שֶׁהוּא הַשַּׁבָּת שֶׁבָּרָא ה' נָח מֵהַתְמָדַת הַמְּלָאכָה, וּכְמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה י,ט) שֶׁהָיָה הָעוֹלָם רוֹפֵף וְרוֹעֵד וּבָא שַׁבָּת עָמַד בְּקִיּוּמוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי**, וְיוֹם זֶה מַעֲמִיד הָעוֹלָם עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים, וּבְכָל יוֹם שִׁשִּׁי לֶעָרֶב שֶׁכָּלְתָה תְּכוּנַת הָעוֹלָם יָבֹא שַׁבָּת וְיַקְיֵם הָעוֹלָם עוֹד שֵׁשֶׁת יָמִים אֲחֵרִים וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, וְעַיֵּן פְּרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (בראשית ב:ב).

פסוק יב

לְמַעַן יַאֲרִיכוּן. אָמַר **יַאֲרִיכוּן** שֶׁמִּשְׁמָע מֵעַצְמָם, וְלֹא אָמַר "אַאֲרִיךְ יָמֶיךָ". אוּלַי שֶׁיִּרְצֶה לוֹמַר כִּי מְצוָה זוֹ סְגֻלָּתָהּ הִיא אֲרִיכוּת יָמִים מִלְבַד שְׂכָרָהּ מֵה', כִּי יֵשׁ מִצְוֹוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם סְגֻלּוֹת נִפְלָאוֹת מִלְבַד שְׂכָר אֲשֶׁר קָבַע לָהֶם ה', וְזוֹ גִּלָּה אוֹתָהּ ה'.

פסוק טז

דַּבֵּר וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וְאִם לְצַד כִּי כְּשֶׁיְּדַבֵּר ה' עִמָּנוּ נְקַבֵּל גְּזֵרוֹתָיו, מֵעַתָּה הֲרֵי אֲנוּ מְקַבְּלִין מִמְּךָ, וְאִם כֵּן אֵין צוֹרֶךְ בַּדָּבָר, וְלָמָּה נִסְתַּכֵּן? וְהוּא אָמְרוֹ **פֶּן נָמוּת**. עוֹד יְרֻצֶּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **דַּבֵּר אַתָּה עִמָּנוּ וְנִשְׁמָעָה**, פֵּרוּשׁ, יִהְיֶה כֹּחַ בָּנוּ לִשְׁמוֹעַ, אֲבָל אִם יְדַבֵּר ה' עִמָּנוּ – פֶּן נָמוּת וְלֹא נִשְׁמַע:

פסוק יז

אַל תִּירָאוּ. פֵּרוּשׁ, שֶׁיְּדַבֵּר עִמָּכֶם עוֹד, **כִּי לְבַעֲבוּר** וְגוֹ', וּכְבָר עָשָׂה ה' מַחֲשַׁבְתּוֹ הַטּוֹבָה וְעָשָׂה אֶתְכֶם נֵס שֶׁהֵם מוּבְדָּלִים לְטוֹבָה, כִּי פִּסְקָה זוּהֲמָתָם בְּאֶמְצָעוּת דְּבַר הָאֱלֹהִים. וְגַם טַעַם שֵׁנִי **בַּעֲבוּר תִּהְיֶה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי בַּעֲקִירַת הַזּוּהֲמָא מֵהֶם הִנֵּה קָנְתָה הַיִּרְאָה שֶׁהִיא שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ מָקוֹם לִהְיוֹת בִּתְמִידוּת עַל פְּנֵיהֶם, כִּי צֶלֶם אֱלֹהִי אֲשֶׁר יָצַר ה' אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ חָזַר לְקַדְמוּתוֹ. וְהָרְוָחַת שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ הוּא "לְבִלְתִּי תֶּחֱטָאוּ", כִּי כָּל מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ בּוֹשֶׁת פָּנִים שֶׁהִיא יִרְאָתוֹ הָאֲמוּרָה, לֹא בְּמְהֵרָה הוּא חוֹטֵא.

עוֹד יְרֻצֶּה בְּאָמְרוֹ **לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם**, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּהְיֶה לָכֶם טַעֲנָה לָמָּה לֹא יָנִבֵּא ה' אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל, הֲרֵי נִסָּה אוֹתָם בִּנְבוּאָה וְלֹא יָכְלוּ עָמוֹד.

פסוק כ

לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ תֵּיבַת **אִתִּי**. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) דָּרְשׁוּ שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ הַכְּרוּבִים אַרְבָּעָה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֱלֹהֵי זָהָב** שֶׁמַּעֲלֶה עֲלֵיהֶם כְּאִלּוּ עָשׂוּ

אֱלֹהֵי זָהָב, וְלֹא יַעֲשׂוּ הַשְּׁנַיִם שֶׁל כֶּסֶף וְאִם עָשׂוּ מַעֲלָה עֲלֵיהֶם וְכוּ', גַּם שֶׁלֹּא יַעֲשׂוּ צוּרָה לְדִמְיוֹן ה' לְהִשְׁתַּחֲוֹות לָהּ (ראש השנה כד,א) וְכַוָּנָתָם לַה' וְלֹא צוּרַת שַׁמָּשִׁים שֶׁל ה'. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב בְּדִקְדּוּק עוֹד לָמָּה חָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁקָּדַם לוֹמַר לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי וְגוֹ'. עוֹד לָמָּה דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּיבַת **לָכֶם**?

אָכֵן יְכַוֵּן ה' לְצַוּוֹת עַל שְׁנֵי מִינֵי עֲבוֹדוֹת אֵל אַחֵר: הָאֶחָד הוּא הָעוֹבֵד בֶּאֱמוּנַת לִבּוֹ כִּי מַאֲמִין בָּהּ וְכוֹסֵף לְעָבְדָהּ, וּכְנֶגְדּוֹ אָמַר **לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף**, פֵּרוּשׁ אֱלֹהֵי בְּכוֹסֶף, וְזֶה יוֹרֶה עַל הָעוֹבֵד מֵאֱמוּנַת לִבּוֹ. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אִתִּי** כִּי הָעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה בִּרְצוֹן נַפְשׁוֹ הוּא מַמְשִׁיךְ בְּשׁוֹרֶשׁ נַפְשׁוֹ בְּחִינַת הָרַע שֶׁבְּשׁוֹרֶשׁ הָעֲוֹן הַהוּא, וְהוּא סוֹד (איכה רבה א,לא) נָחָשׁ הַמְקַנֵּן בְּמִגְדָּל, כִּי כְּבָר הוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי נַפְשׁוֹת יִשְׂרָאֵל חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמַּעַל, דִּכְתִיב (דברים לב:ט) "חֵלֶק ה' עַמּוֹ", וּבְעָבְדוֹ לַעֲבוֹדָה זָרָה בֶּאֱמוּנַת נַפְשׁוֹ נוֹתֵן מָקוֹם לְס"מ לִיכָּנֵס בְּמָקוֹם שׁוֹרֶשׁ הַנֶּפֶשׁ הַהִיא שֶׁהוּא מְקוֹם הַקְּדֻשָּׁה, וְהוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה (משלי ל:כב) "תַּחַת עֶבֶד כִּי יִמְלוֹךְ", וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי**, וְאָמַר **אֱלֹהֵי כֶסֶף** פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן כּוֹסֵף שֶׁהוּא עוֹבְדוֹ מִכָּסְפּוֹ בּוֹ, רַחֲמָנָא לִצְלָן.

וְהַשֵּׁנִי, הַיּוֹדֵעַ בְּלִבּוֹ אֱמוּנָה שְׁלֵמָה כִּי הַכֹּל הוּא צוֹאָה בְּלִי מָקוֹם, אֲבָל עוֹבְדָהּ לְסִבַּת הֶנָּאָה לַהֲנָאַת הַמּוֹעִיל, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שֶׁיִּתְּנוּ לוֹ מָמוֹן עַל מְנָת לְעָבְדָהּ, וְיֹאמַר הָאָדָם בְּלִבּוֹ "רַחֲמָנָא לִבָּא בָּעֵי" וּבְלִבִּי אֲנִי מְחָרֵף וּמְגַדֵּף בַּעֲבוֹדָה זָרָה זוֹ וְאֵין מַעֲשַׂי אֶלָּא לְתַכְלִית הָרֻוחַ, וּכְנֶגֶד זֶה אָמַר **וֵאלֹהֵי זָהָב לֹא תַעֲשׂוּ לָכֶם**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֵין לִבּוֹ וְנַפְשׁוֹ מַאֲמִינִים בָּהּ דְּבָר אֶלָּא לְצַד שֶׁזֶּה אוֹהֵב הַזָּהָב וּבִשְׁבִיל הֶנָּאַת זְהָבוֹ הוּא מִשְׁתַּחֲוֶה, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תַעֲשׂוּ.

וְגִלָּה שֶׁחֵטְא זֶה הוּא דָּוְקָא בִּבְחִינַת הָאָדָם שֶׁהוּא פּוֹגֵם עַצְמוֹ וּמְמַעֵט דְּיוֹקָנוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לָכֶם** לְצַד שֶׁלֹּא חָטָא אֶלָּא בְּמַעֲשֶׂה וְהַמַּחְשָׁבָה מְנֻגֶּדֶת כַּגָּלוּי לְפָנֵי יוֹדֵעַ תַּעֲלוּמוֹת, לָזֶה לֹא יַעֲשֶׂה הַחֵטְא סִבָּה שֶׁתַּכְנִיעַ בְּחִינַת הָרַע אֶת בְּחִינַת הַטּוֹב כְּמַעֲשֶׂה הָרִאשׁוֹן.

חסלת פרשת יתרו

פרק כא

פסוק א

וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים. צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה**, וְהִנֵּה נֶחְלְקוּ בַּמְּכִילְתָּא רַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְרַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: לוֹמַר לְךָ מָה עֶלְיוֹנִים מִסִּינַי אַף תַּחְתּוֹנִים מִסִּינַי, רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר: וְאֵלֶּה יָכוֹל שׁוֹנִין וְלֹא יוֹדְעִים, תַּלְמוּד לוֹמַר "וְאֵלֶּה" וְגוֹ', עָרְכָן לִפְנֵיהֶם כְּשֻׁלְחָן הֶעָרוּךְ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה לְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל שֶׁמְּפָרֵשׁ "וְאֵלֶּה" שֶׁבָּא לוֹמַר שֶׁנֶּאֶמְרוּ

בְּסִינַי, בְּהֶכְרֵחַ לְפָרֵשׁ שֶׁטַּעַם שֶׁהַצָּרִךְ הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ זֶה הוּא לְלַמֵּד עַל פְּרָטֵי מִצְוָה זוֹ שֶׁנֶּאֶמְרוּ מִסִּינַי, שֶׁאִם עַל כְּלָלוֹתֶיהָ, הֲרֵי אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל בְּפֶרֶק בַּתְּרָא דִּזְבָחִים (קטו:) שֶׁכָּל הַמִּצְוֹות נֶאֶמְרוּ כְּלָלוֹתֵיהֶם בְּסִינַי וּפְרָטֵיהֶם בְּאֹהֶל מוֹעֵד, עַד כָּאן, וְאִם כֵּן גַּם אֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים בִּכְלָל וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וְאֵלֶּה" לְלַמֵּד עַל דָּבָר זֶה. וּלְרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁחָלַק עִם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל שָׁם בַּבְּרַיְתָא הַשְּׁנוּיָה בְּזֶבָחִים כִּי כָּל הַמִּצְוֹות נֶאֶמְרוּ כְּלָלוֹתֵיהֶם וּפְרָטֵיהֶן בְּסִינַי, אֵינוֹ יָכוֹל לְפָרֵשׁ "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים" שֶׁבָּא לְלַמֵּד שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּסִינַי כִּי אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַשְׁמִיעֵנוּ זֶה, וְהֶצְרֵךְ לְפָרֵשׁ בְּאֹפֶן אַחֵר.

וְצָרִיךְ עִיּוּן לְדִבְרֵי רַשִׁ"י שֶׁפֵּרֵשׁ כָּאן כִּסְבָרַת רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וּבְפָרָשַׁת בְּהַר סִינַי פֵּרֵשׁ כְּרַבִּי עֲקִיבָא שֶׁאָמַר, מַה שְׁמִיטָה נֶאֶמְרוּ כְּלָלוֹתֶיהָ וּפְרָטוֹתֶיהָ בְּסִינַי אַף כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ וְכוּ', וְהֵם שְׁנֵי פֵּרוּשִׁים חֲלוּקִים, וְהָיָה לוֹ לְפָרֵשׁ כָּאן "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים" מוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן מַה שֶּׁצְּוָה בְּעִנְיָן שֵׁנִי, שֶׁצָּרִיךְ לָשׂוּם לִפְנֵיהֶם כְּשֻׁלְחָן הֶעָרוּךְ, בֵּין מִשְׁפָּטִים תַּחְתּוֹנִים בֵּין מִשְׁפָּטִים שֶׁקָּדְמוּ לָהֶם.

וּמַה שֶּׁרָאִיתִי שֶׁכָּתַב הָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזְרָחִי שֶׁלְּמוּד רַבִּי יִשְׁמָעֵאל הוּא שֶׁנֶּאֱמְרוּ הַמִּשְׁפָּטִים בְּקוֹלוֹת וּבְרָקִים, אֵין דְּבָרָיו נִרְאִים וְלֹא מִתְקַבְּלִים לוֹמַר כִּי דִּבֵּר ה' יוֹתֵר מֵעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת. הֲגַם שֶׁהָיָה רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר בְּפֵרוּשׁ כֵּן, הָיָה צָרִיךְ כֹּחַ וּרְאָיָה לִדְבָרָיו, וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא אָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אֶלָּא "מָה עֶלְיוֹנִים מִסִּינַי" וְלֹא אָמַר "מָה עֶלְיוֹנִים בְּקוֹלוֹת וּבְרָקִים", וּדְבָרִים אֵלּוּ אֵין לִשְׁמֹעַ לָהֶם. וְאִם מֶחֱמַת הַקֻּשְׁיָא שֶׁהִקְשִׁינוּ, כְּבָר יִשַּׁבְנוּ אוֹתָהּ יִשּׁוּב נָכוֹן שֶׁבָּא הַכָּתוּב עַל הַדִּקְדּוּקִים, כְּמוֹ שֶׁבָּא בְּדִין הַשְׁמְטָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּהַר סִינַי. וּבְהֶכְרֵחַ לְרַבִּי יִשְׁמָעֵאל שֶׁיּוֹדֶה בַּשְּׁמְטָה שֶׁנֶּאֶמְרוּ כְּלָלוֹתֶיהָ וּפְרָטֶיהָ בְּסִינַי כַּמְבֹאָר בַּתּוֹרָה בְּפֵרוּשׁ, אֶלָּא שֶׁלֹּא סָבַר לִלְמֹד מִמֶּנָּה לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ. וְאוּלַי כִּי טַעְמוֹ מִמַּה שֶּׁבָּאָה הַזְכָּרַת הַר סִינַי בְּאַרְבַּע מִצְוֹות לֹא רָצָה לִלְמֹד מֵהֶם עַל כָּל הַתּוֹרָה, וְהָעִקָּר כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְיוֹתֵר נָכוֹן לְהַנִּיחַ הַדָּבָר בְּצָרִיךְ עִיּוּן לְדִבְרֵי רַשִׁ"י מִלְּפָרֵשׁ בּוֹ כִּי הֵבִין בִּדְבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל שֶׁאָמַר ה' אֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים.

וְאִם כַּוָּנַת הָרַב רַבִּי אֵלְיָהוּ מִזְרָחִי לוֹמַר שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּקוֹלוֹת לְבַד וְלֹא כְּסֵדֶר עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, גַּם זֶה אֵינוֹ, כִּי זֶה יִהְיֶה בְּנִין שְׁלִישִׁי בְּסֵדֶר הַדִּבּוּר: הָאֶחָד הוּא סֵדֶר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בּוֹ עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, שֵׁנִי, סֵדֶר שֶׁהָיָה רָגִיל לְדַבֵּר עִמּוֹ כָּל הָאַרְבָּעִים יוֹם כָּל מִצְוֹות הַתּוֹרָה, שְׁלִישִׁי, סֵדֶר דִּבּוּר אֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים, וּמִי יַשָּׂה אָזְנוֹ לִשְׁמוֹעַ דְּבָרִים אֵלּוּ לִבְנוֹת מְצִיאוּת שֶׁלֹּא מָצִינוּ לוֹ כַּיּוֹצֵא בּוֹ בַּתּוֹרָה. וְעוֹד יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת אֶלָּא שֶׁהַדְּבָרִים פְּשׁוּטִים.

עוֹד נִרְאֶה לוֹמַר כִּי טַעַם אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה** לִרְמוֹז דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבָּרָכָה (סנהדרין פו:) כִּי צָרִיךְ לָשׁוּם דַּיָּנִים לִפְנֵי הַמִּקְדָּשׁ, לָזֶה אָמַר **וְאֵלֶּה** מוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן שֶׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ מָקוֹם שְׁכוּנַת הַקֹּדֶשׁ שֶׁכֻּלָּם בְּמָקוֹם אֶחָד.

אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם. טַעַם אָמְרוֹ בְּלָשׁוֹן זֶה, הֶגֶם שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ דְּרָשׁוֹת (סנהדרין ז,א) צָרִיךְ לְדַעַת פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים. וְאוּלַי כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁיֵּשׁ חֲלָקִים בַּתּוֹרָה שֶׁהֵם חוֹבַת גַּבְרָא לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר יַעֲבוֹדוּ, וְזוּלַת זֶה אֵינָם בְּנֵי בְּרִית הַתּוֹרָה, הַמָּשָׁל בָּזֶה, אִם לֹא יָדַע שֶׁאָסוּר לֶאֱכוֹל טְרֵפָה הֲרֵי הוּא אוֹכְלָהּ, וְכֵן הַדָּם וְחֵלֶב, וּבְמִצְוֹת עֲשֵׂה – פֶּסַח מַצָּה וּמָרוֹר, שְׁבִיתַת יָמִים הַמְקֻדָּשִׁים, הֵן אֱלֶּה יִתְחַיֵּב לְדַעְתָּם, וְיֵשׁ בְּחִינָה אַחֶרֶת, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר דִּינֵי טוֹעֵן וְנִטְעָן, הִלְכוֹת קִדּוּשׁ הַחֹדֶשׁ, הִלְכוֹת קָרְבָּנוֹת וְכַדּוֹמֶה. הָאֱמֶת כִּי חוֹבַת יְדִיעַת הַתּוֹרָה לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינוֹ אִם יֶחְסַר יְדִיעָתָם כָּל שֶׁיֵּשׁ בְּיִשְׂרָאֵל גְּדוֹלִים שֶׁיִּשְׁפְּטוּ וְיוֹרוּ מִשְׁפָּטִים לְיִשְׂרָאֵל. וְנִתְחַכֵּם ה' לוֹמַר כָּאן **אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם** לוֹמַר כִּי דַּיָּנִים אֵלּוּ יִתְחַיְּבוּ בִּשְׁמִיעָתָם כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, שֶׁזּוּלַת זֶה אֵין הַקּוֹנֶה מַכִּיר בִּשְׁעַת הַקִּנְיָן לָדַעַת אֶת אֲשֶׁר יִקְנֶה, וְגַם אֵין הַנִּקְנֶה יוֹדֵעַ כִּי ה' שִׁחְרְרוֹ אַחַר שֵׁשׁ שָׁנִים לְתִבְּעַ הַתּוֹבֵעַ, וְגַם הַשּׁוֹפְטִים לֹא יֵדְעוּ כָּל קוֹנֶה עֶבֶד לְהוֹדִיעוֹ כִּי חַיָּב לְשַׁלְּחוֹ. וְלָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**, כִּי מִשְׁפָּט זֶה הוּא מֵהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צְרִיכִין לְשׂוּם לִפְנֵי כֻּלָּם. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁדִּבֵּר הַכָּתוּב בְּדֶרֶךְ נוֹכֵחַ, **כִּי תִקְנֶה** וְגוֹ', כִּי יוֹדִיעַ הַדָּבָר לְכָל קוֹנֶה.

עוֹד יִרְצֶה לְהַסְבִּיר הַמִּצְוֹת שֶׁתִּתְקַבֵּל לַכֹּל, וְלָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**, פֵּרוּשׁ, הֶגֶם כִּי דָּבָר זֶה יֵשׁ בּוֹ חֶסְרוֹן הָרְצוֹן, שֶׁהַקּוֹנֶה עַבְדּוֹ יְמַהֵר לְשַׁלְּחוֹ אַחַר שֵׁשׁ שָׁנִים, תָּשִׂים הַדְּבָרִים לִפְנֵיהֶם כִּי מִצְוָה זוֹ לִזְכוּת כָּל אֶחָד מֵהֶם הִיא, כְּשֶׁיִּהְיֶה עֶבֶד לֹא יַעֲבֹד בּוֹ לְעוֹלָם, וּבָזֶה יִתְרַצֶּה בַּדָּבָר, כִּי כָּל אֶחָד יַעֲרִיךְ הַדָּבָר שֶׁהוּא לְזִכּוּתוֹ לְצַד כִּי כָּל עִבְרִי הַנִּמְכָּר אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד דָּחֳקוֹ, אוֹ גָּנַב וּמְכָרוּהוּ בֵּית דִּין, וְזֶה יְסוֹבְבוֹ הָעִנְיָן, וּבְאוֹתוֹ מַצָּב כֻּלָּם עֲשִׁירִים הָיוּ, וְאֵין זֶה אֶלָּא לְדָבָר הַמִּתְגַּלְגֵּל, וְכָל אֶחָד יָשִׂים לְפָנָיו שֶׁאֵלָיו נוֹגֵעַ הַחֶסֶד דִּלְמָא יִתְגַּלְגֵּל עָלָיו הַגַּלְגַּל, וְזֶה זְכוּת הוּא לוֹ.

פסוק ב

כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם יִהְיֶה לְפָנָיו לִקְנוֹת עֶבֶד כְּנַעֲנִי וְעֶבֶד עִבְרִי יַקְדִּים הָעִבְרִי, וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב: כִּי תִּרְצֶה לִקְנוֹת עֶבֶד – תַּקְדִּים לִקְנוֹת עִבְרִי, וְלֹא תֹאמַר, אֶקְנֶה עֶבֶד שֶׁאֶעֱבֹד בּוֹ עַד עוֹלָם וְלֹא אֶקְנֶה עֶבֶד שֶׁאַחַר שֵׁשׁ שָׁנִים אֲשַׁלְּחֶנּוּ.

וְטַעַם שֶׁקָּרָאוֹ **עִבְרִי**, כִּי חָשׁ הַכָּתוּב לְיַחֵס שֵׁם עַבְדוּת עַל יִשְׂרָאֵל, לָזֶה כִּנָּה אוֹתוֹ בְּשֵׁם זֶה. עוֹד רָמַז כִּי שֵׁם עַבְדוּת עַל יִשְׂרָאֵל הוּא עוֹבֵר וְאֵינוֹ קָבוּעַ, מִטַּעַם כִּי לַה' הֵם עֲבָדִים, וְיֵצֵא מִתַּחַת יָדוֹ בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית. עוֹד יִרְמוֹז שֶׁלֹּא בָּא לִידֵי מִדָּה זוֹ עַד שֶׁעָבַר עַל הַתּוֹרָה וּמִצְוֹת,

וּמְכֻוָּן לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין יד:) כִּי בִּמְכָרוּהוּ בֵּית דִּין בִּגְנֵבָתוֹ הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְגַם בְּמוֹכֵר עַצְמוֹ מֵחֲמַת דְּחָקוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים טו:יב) "כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי", גַּם הוּא לֹא בָּא לִידֵי זוֹ עַד שֶׁכְּבָר קָדְמוּ לוֹ עֲבֵרוֹת, וּכְמַאֲמַר רַבִּי אַמֵּי (שבת נה:) אֵין יִסּוּרִין בְּלֹא עָוֹן.

עוֹד דְּקְדֵּק לוֹמַר **כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי** וְלֹא אָמַר עִבְרִי עֶבֶד, לְרָמְזוֹ כִּי קוֹדֶם שֶׁתִּקְנֶנּוּ עֶבֶד הוּא, וּכְאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין כב,ב) כִּי בְּמוֹכְרִים אוֹתוֹ בֵּית דִּין הַכָּתוּב מְדַבֵּר וּכְבָר נִתְחַיֵּב מֵהַשָּׁמַיִם. וּבְזֶה לֹא קָשְׁיָא לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר תֵּבֵת עֶבֶד, שֶׁמִּזֶּה יָצָא לְנוּ לִטְעוֹת עֶבֶד שֶׁל עִבְרִי (מכילתא משפטים א) עַד שֶׁהֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ פָּסוּק אַחֵר תַּלְמוּד לוֹמַר "כִּי יִמָּכֵר לְךָ אָחִיךָ הָעִבְרִי" (דברים טו:יב).

עוֹד נִרְאֶה כִּי טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר "עֶבֶד", לְתֵת טַעַם לְמָה שֶׁצִּוָּה שֵׁשׁ שָׁנִים, לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר כִּי זֶה שֶׁאַתָּה קוֹנֶה כְּבָר הוּא עֶבֶד, עַל דֶּרֶךְ שֶׁאָמַר (ויקרא כה:נה) "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים":

שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד. טַעַם אָמְרוֹ כֵּן לְדָרוֹשׁ שֶׁעַל כָּל פָּנִים יַעֲבוֹד שֵׁשׁ וַאֲפִלּוּ בָּרַח, וְאָמְרוֹ **יַעֲבֹד** וְלֹא פֵּרֵשׁ יַעֲבָדְךָ נִתְכַּוֵּן לְרַבּוֹת שֶׁיַּעֲבוֹד גַּם בִּמוֹת הַקּוֹנֶה לִבְנוֹ:

וּבַשְּׁבִיעִית וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, וְלִפְעָמִים יַעֲבֹד גַּם בַּשְּׁבִיעִית כְּשֶׁיִּמְכֹּר בְּאֶמְצַע שְׁנַת עוֹלָם לְתַשְׁלוּם שָׁנָה שֶׁנִּמְכַּר בָּהּ, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ שֵׁשׁ שָׁנִים שְׁלֵמִים מִיּוֹם לְיוֹם. עוֹד יִרְצֶה כִּי יַעֲבֹד גַּם בַּשְּׁבִיעִית, פֵּרוּשׁ, שְׁבִיעִית לַשָּׁנִים אִם תִּפְגַּע בְּתוֹךְ שֵׁשׁ שָׁנָיו. שׁוּב מָצָאתִי דִּיּוּק זֶה בְּדִבְרֵי רַמְבַּ"ם בְּפֵרוּשׁ הַמִּשְׁנָה (קידושין פרק א משנה ב).

פסוק ג

אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּקִדּוּשִׁין (קידושין כ.) אָמְרוּ: יְחִידִי נִכְנָס יְחִידִי יֵצֵא, מִכָּאן שֶׁאֵין רַבּוֹ רַשַּׁאי לִמְסֹר לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית אֶלָּא אִם הוּא נָשׂוּי. וְנִרְאֶה כִּי הֵקֶשָּׁה לָהֶם יִתּוּר הַכָּתוּב, לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר כֵּן? מִמָּה נַפְשָׁךְ, אִם לוֹמַר כִּי דַּוְקָא כְּשֶׁיִּכָּנֵס בְּגַפּוֹ הוּא שֶׁיֵּצֵא בְּגַפּוֹ, אֲבָל כְּשֶׁיִּכָּנֵס עִם אִשְׁתּוֹ לֹא יֵצֵא בְּגַפּוֹ – פְּשִׁיטָא, כִּי מִי הִכְנִיסָהּ שֶׁצָּרִיךְ לוֹמַר כֵּן? וְתִמְצָא שֶׁדִּקְדְּקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קדושין כב.) בְּמַאֲמַר "וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ" כִּי לֹא הָיָה צָרִיךְ לְאָמְרָהּ, וּפֵרְשׁוּהָ לְחַיֵּב מְזוֹן אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו. וְאִם עַל שִׁפְחָה הַנּוֹתֶן לוֹ רַבּוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ, הֲרֵי הוּא אוֹמֵר בְּסָמוּךְ "הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ". אֶלָּא וַדַּאי לְדָרְשָׁה בָּא, לוֹמַר "אִם בְּגַפּוֹ" – פֵּרוּשׁ, בְּלֹא אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית, מִמַּה שֶּׁגִּלָּה בְּסוֹף דִּבְרָיו "אִם בַּעַל אִשָּׁה" וְגוֹ'. **בְּגַפּוֹ יֵצֵא** – פֵּרוּשׁ, יְחִידִי יֵצֵא, פֵּרוּשׁ, יִשָּׂאֵר בְּכַמּוּת שֶׁהוּא יְחִידִי עַד יְצִיאָתוֹ. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ מַקִּישׁ יְצִיאָה לְהַכְנָסָה, כְּשֵׁם שֶׁכְּשֶׁנִּכְנָס נִכְנָס יְחִידִי מִמָּשׁ בְּלֹא אִשָּׁה וּבָנִים, בֵּין הַיּוֹצְאִים עִמּוֹ בֵּין הַנִּשְׁאָרִים בְּבֵית הָאָדוֹן, כְּמוֹ כֵן בִּיצִיאָתוֹ.

וְאִם הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה וְלֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים גַּם כֵּן אֵין רַבּוֹ מוֹסֵר לוֹ שִׁפְחָה שֶׁאָנוּ קוֹרְאִים בּוֹ "בְּגַפּוֹ", וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר הָיוּ לוֹ בָּנִים וְלֹא הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה.

וָרָאִיתִי לְהָרַב רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי שֶׁדִּיֵּק שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "אִם בְּגַפּוֹ וְגוֹ' כֵּן יֵצֵא". וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִים, כִּי אַדְרַבָּה אִם הָיָה אוֹמֵר כֵּן יִהְיֶה נִשְׁמָע יוֹתֵר שֶׁלֹּא יִתֵּן לוֹ שִׁפְחָה וְיִשָּׁאֵר כְּמוֹת שֶׁהוּא. וְהָאֱמֶת כִּי טַעַם שֶׁלֹּא אָמַר כֵּן, כִּי יֵשׁ לָחוּשׁ לִדְרָשׁוֹת אֲחֵרִים הַנִּשְׁמָעִים מִמֶּנָּה, וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

וְאִם תֹּאמַר מִנַּיִן לָהֶם לְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין כ.) שֶׁהוֹסִיפוּ הַבָּנִים, וַהֲגַם כִּי דִּבְרִים אֵלּוּ הֲלָכָה הֵם, יֵשׁ לוֹמַר כִּי אִם יִכָּנֵס בְּאִשָּׁה בִּלֹּא בָנִים הֲרֵי אֲנִי קוֹרֵא עָלָיו "בְּגַפּוֹ יֵצֵא", שֶׁלֹּא יִתֵּן לוֹ שִׁפְחָה וְיִהְיוּ לוֹ בָּנִים מִמֶּנָּה, שְׁאָז אֵינוֹ דּוֹמֶה גַּפּוֹ שֶׁל יְצִיאָה לְגַפּוֹ שֶׁל הַכְנָסָה, כִּי אָז לֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים וַעֲתָה יֵשׁ לוֹ בָּנִים. וְאִם בְּשָׁעָה שֶׁנִּכְנַס הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה וְלֹא בָנִים וְאַחַר כָּךְ הָיוּ לוֹ בָּנִים, נִכְנַס בְּגֶדֶר הֶתֵּר. וְאוּלַי כִּי לָזֶה תָּלְתָה הַתּוֹרָה הַדָּבָר בְּאִשָּׁה שֶׁהִיא צְרִיכָה לִהְיוֹת בִּשְׁעַת בִּיאָתוֹ לְעַבְדוּת, אֲבָל הַבָּנִים הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ אַחַר כָּךְ. וְאִם הָיְתָה לוֹ אִשָּׁה כְּשֶׁקָּנָאוֹ וּמֵתָה, מִשְׁמַע שֶׁמֵּתָה, כִּי לֹא הִקְפִּיד הַכָּתוּב אֶלָּא עַל שְׁעַת בִּיאָה "בְּגַפּוֹ יָבֹא". וְזוֹלַת דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי הַכָּתוּב שָׁלַל דִּין זֶה מֵאָמְרוֹ "אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא", צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ עַד שְׁעַת יְצִיאָה, וּבָזֶה אֲנִי מַתִּיר לְךָ – אִם אֲדוֹנָיו יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה.

אִם בַּעַל אִשָּׁה וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא אחריתי דר"ש) שֶׁאֵין הָאָדוֹן חַיָּב בִּמְזוֹנוֹת אִשְׁתּוֹ שֶׁל עֶבֶד, אֶלָּא אִם תִּהְיֶה אִשָּׁה הֶרְאוּיָה לוֹ לַעֲמֹד עִמּוֹ וְלֹא אִשָּׁה הָאֲסוּרָה לוֹ מֵאִסּוּרֵי לָאוִין. וְהִנֵּה בְּדִין מְסִירַת שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית מַשְׁמַע מֵהַשֵּׁ"ס וְהוּבָא בְּדִבְרֵי רַמְבַּ"ם (הלכות עבדים פ"ג ה"ד) שֶׁכָּל שֶׁיֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה וּבָנִים, וַאֲפִלּוּ הָאִשָּׁה מֵאִסּוּרֵי לָאוִין, יָכוֹל לִיתֵּן לוֹ וְכוּ'. וְהוּא אָמְרוֹ **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא**, פֵּרוּשׁ, אֵין צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה אִשְׁתּוֹ הֶרְאוּיָה לוֹ לְגַבֵּי מַה שֶּׁאָסַרְתִּי לְךָ בְּסָמוּךְ "אִם בְּגַפּוֹ" שֶׁאֵין רַבּוֹ מוֹסֵר לוֹ, אֲבָל לְגַבֵּי מְזוֹנוֹת **וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ**, פֵּרוּשׁ, הֶרְאוּיָה לוֹ הוּא שֶׁחַיָּב הָאָדוֹן בְּמְזוֹנוֹתֶיהָ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) וְזֶה לְשׁוֹנָם: יָכוֹל יְהֵא חַיָּב בִּמְזוֹנוֹת אֲרוּסָה וְשׁוֹמֶרֶת יָבָם? תַּלְמוּד לוֹמַר "אִשְׁתּוֹ" – לְהוֹצִיא שׁוֹמֶרֶת יָבָם, "עִמּוֹ" – לְהוֹצִיא אֲרוּסָתוֹ. וְהִנֵּה עֶבֶד שֶׁהָיְתָה לוֹ אִשָּׁה שׁוֹמֶרֶת יָבָם אוֹ אֲרוּסָה מֵתָר לָתֵת לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית, וְהוּא אָמְרוֹ **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא** – פֵּרוּשׁ בִּלֹּא תְּנַאי, הֲגַם שֶׁתִּהְיֶה אֲרוּסָה אוֹ שׁוֹמֶרֶת יָבָם יָצָא מִכְּלַל בְּגַפּוֹ שֶׁאָסַרְתִּי לְךָ נְתִינַת שִׁפְחָה. וּלְדִבְרֵי הַשֵּׁ"ס (קידושין כ.) שֶׁדִּקְדְּקוּ הַבָּנִים גַּם כֵּן יִהְיֶה הַדִּין בְּהֵיכָא שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים מֵאִשָּׁה אֲחֶרֶת וּמֵתָה וְאֵרַס אִשָּׁה – יֶשְׁנוֹ בְּמִסִּירַת שִׁפְחָה.

וַיָּצְאָה. אָמְרוּ בְּתוֹסֶפְתָּ וָא"ו, כִּי לְצַד שֶׁצִּוָּה ה' עַל מְזוֹנוֹת הָאִשָּׁה, יְצַדֵּק לוֹמַר וָא"ו, כִּי מִלְּבַד שֶׁחַיָּב בְּמְזוֹנוֹתֶיהָ גַּם כֵּן.

פסוק ד

אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לּוֹ. קָשֶׁה לָמָּה הִתְחִיל לְדַבֵּר לְנוֹכֵחַ "כִּי תִקְנֶה", וְתוֹךְ כְּדֵי דִּבּוּר חָזַר לְדַבֵּר דֶּרֶךְ נֶסְתָּר "אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ", "תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ", "וְהִגִּישׁוֹ אֲדֹנָיו", כָּל הַפָּרָשָׁה בְּדֶרֶךְ נֶסְתָּר, וּמִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַשְׁלִים הַדִּבּוּר כְּדַרְכּוֹ שֶׁהִתְחִיל "אִם תִּתֵּן לוֹ", "תִּהְיֶה לְךָ" וְגוֹ', "וְהִגַּשְׁתָּ אוֹתוֹ". וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי לֹא כִּנָּה הַזִּוּוּג לְקוֹנֵהוּ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה סח) כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְזַוֵּג זִוּוּגִים, לָזֶה אָמַר **אִם אֲדֹנָיו** הָאֱמֶת, כִּי לוֹ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, יִתֵּן לוֹ אִשָּׁה, אֶלָּא שֶׁלֹּא יַצְדִּיק פְּרוּשׁ זֶה אָמְרוֹ "הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֵצַרְךָ לוֹמַר **וְהוּא יֵצֵא בְגַפּוֹ** וַהֲלֹא הַדָּבָר מוּבָן שֶׁיֵּצֵא בְגַפּוֹ מֵאָמְרוֹ "הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ". עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **אָמֹר יֹאמַר**:

אָכֵן כַּוָּנַת הַכְּתוּבִים הוּא, לְצַד כִּי יָצוֹ הָאֵל הַשְׁתַּנּוּת הַדִּין "אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא", פְּרוּשׁ שֶׁאֵין רַבּוֹ יָכוֹל לִמְסֹר לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית אֶלָּא אִם הָיָה נָשׂוּי, כְּאָמְרָם בְּקִדּוּשִׁין (קידושין כ,א). וְיֹאמַר הָאוֹמֵר: מַדּוּעַ חָקַק ה' חֻקָּה זוֹ לְהַשְׁתַּנּוּת הַדִּין, מַה לִּי הָיָה נָשׂוּי אוֹ לֹא? לָזֶה בָּא הַכָּתוּב בְּחָכְמָה לְתֵת טַעַם, וְאָמַר הַטַּעַם הוּא **אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה** שֶׁהִיא שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית כַּמּוּבָן מֵהָעִנְיָן, הַמְּשֻׁפָּט הוּא שֶׁהָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ וְהוּא הָעֶבֶד יֵצֵא בְּגַפּוֹ, פְּרוּשׁ, בְּלֹא אִשָּׁה כָּל עִקָּר. וְלֶהֱיוֹת כֵּן, אִם יִתֵּן לוֹ רַבּוֹ אִשָּׁה וְהוּא פָּנוּי מֵעוֹלָם, לֹא יִרְצֶה לָצֵאת מֵעַבְדוּת לְצַד שְׁתֵּי סִבּוֹת: הָאֶחָד – אַהֲבַת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, וְהַשֵּׁנִיָּה – שֶׁבְּצֵאתוֹ נִשְׁאָר פָּנוּי, וּשְׁתַּיִם רָעוֹת יֵשׁ לוֹ בִּיצִיאָתוֹ. וּלְצַד זֶה כָּל עֶבֶד אִישׁ לֹא יַחְפֹּץ לָצֵאת מֵאֵת רַבּוֹ, מַה שֶּׁאֵין רְצוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ כֵּן. אֲשֶׁר עַל כֵּן גָּזַר אוֹמֶר שֶׁלֹּא יִתֵּן לוֹ רַבּוֹ אִשָּׁה אֶלָּא אִם הוּא נָשׂוּי, כִּי בָּזֶה יֵקַל מֵעָלָיו הַפְרָדַת אִשְׁתּוֹ וּבָנָיו, כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ אִשָּׁה יִשְׂרְאֵלִית בַּת חוֹרִין יִהְיֶה בְּעֵינָיו קַל לָצֵאת. וּכְפִי פְּסוּק "אִם אֲדֹנָיו" וְגוֹ' נִתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר בְּסֵדֶר הַדְּבָרִים לָתֵת טַעַם בְּמֶתֶק לְשׁוֹן לָמָּה שִׁנָּה הַדִּין.

וְאָמְרוֹ **וְאִם אָמֹר יֹאמַר**, פְּרוּשׁ, מִלְּבַד אֲמִירָה אַחַת שֶׁעָשָׂה ה' לוֹ תִּקּוּן כַּנִּזְכָּר, עוֹד יֹאמַר **אָהַבְתִּי** וְגוֹ', **וְהִגִּישׁוֹ** וְגוֹ', **וְרָצַע** וְגוֹ', כִּי זֶה מֵעִיד שֶׁאֵינוֹ חוֹשֵׁשׁ לְעָלוֹ יִתְבָּרֵךְ וְקוֹנֶה אָדוֹן לְעַצְמוֹ:

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַפָּרָשָׁה דֶּרֶךְ רֶמֶז, כִּי תְּצַוֶּה הַתּוֹרָה לְהָאָדָם לְשׂוּם לְפָנָיו בִּתְמִידוּת כָּל הַדְּבָרִים הָאֱלֶּה בֵּין עֵינָיו, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר תָּשִׂים לִפְנֵיהֶם**, שֶׁתָּמִיד יָשִׂים הָאָדָם עִנְיָן זֶה לְפָנָיו. וְהוּא **כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי**, הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי הָאָדָם נֶחְלָק לִשְׁנַיִם: חֵלֶק אֶחָד רוּחָנִי וְהוּא הָעִקָּר, וְחֵלֶק אֶחָד גַּשְׁמִי שֶׁבָּרָא ה' לִנְשָׁמָה לְשַׁמְּשָׁהּ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ מְקַיֵּם כַּמָּה מִצְווֹת

אֲשֶׁר צִוָּה ה', וְלוֹ יִקָּרֵא שֵׁם עֶבֶד, כִּי אֵינוֹ אֶלָּא שֵׁמֶשׁ לַנֶּפֶשׁ שֶׁבִּשְׁבִילָהּ יִקָּרֵא אָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות ל:לב) "עַל בְּשַׂר אָדָם לֹא" וְגוֹ', שֶׁזֶּה יַגִּיד כִּי לֹא הַבָּשָׂר יִקָּרֵא אָדָם, וְכֵן אָמַר (יחזקאל ל"ד:ל"א) "אָדָם אַתֶּם", אַתֶּם קְרוּיִים אָדָם וְלֹא אֻמּוֹת הָעוֹלָם (בבא מציעא קיד,א) שֶׁאֵין לָהֶם נֶפֶשׁ רוּחָנִית. וְלָזֶה תִּצְוֶה הַתּוֹרָה לְהָאָדָם **כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי**, פֵּרוּשׁ עִבְרִי – עוֹבֵר, כִּי אֵינוֹ קַיָּם לָעַד, כִּי מִי גֶּבֶר יִחְיֶה וְלֹא יִרְאֶה מָוֶת, עַל דֶּרֶךְ (תהילים קמ"ד:ד') "כְּצֵל עוֹבֵר". וּזְמַן קְבִיעָתוֹ הוּא עַד שֵׁשׁ שָׁנָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (איוב ה':כ"ו) "תָּבוֹא בְכֶלַח אֶלֵי קֶבֶר", וְאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס (מועד קטן כח,א) כִּי בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה הוּא זְמַנּוֹ שֶׁל אָדָם לְלֶכֶת כְּחֻשְׁבַּן "בְּכֶלַח", שֶׁאָז הוּא כַּעֲלוֹת גְּדִישׁ. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **שֵׁשׁ שָׁנִים**, פֵּרוּשׁ, כָּל יָמָיו הֵם שִׁשִּׁים, וַהֲגַם שֶׁאָמַר שֵׁשׁ יֵשׁ חֶשְׁבּוֹן שֶׁיִּכְלֹל כְּלֻלּוֹת אֶחָד וְכָאן כּוֹלֵל הָעֲשִׂירִי. **וּבַשְּׁבִיעִית**, פֵּרוּשׁ בְּעֶשֶׂר שָׁנִים הַשְּׁבִיעִית יֵצֵא לַחָפְשִׁי הָעֶבֶד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים פח:ו) "בַּמֵּתִים חָפְשִׁי". וְאָמְרוֹ תֵּבַת **חִנָּם** לְרַמֵּז עַל יַד מִי תִּהְיֶה הַיְצִיאָה, עַל יְדֵי חִנָּם שֶׁהוּא סמא"ל וְחֵילוֹתָיו, שֶׁהֵם נִרְמָזִים בְּתֵבַת חִנָּם, כְּאָמְרָם בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (זוהר ח"ב קכח,ב) כִּי בְּמִילֵי דְּמַגָּנָא הוּא זִינַיְיהוּ דְּהַהִיא סִטְרָא, וְלָזֶה לֹא שַׁלְטֵי בְּדָבָר מִצְוָה שֶׁעוֹשֶׂה הָאָדָם בְּדָמִים יְקָרִים. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁכָּל דָּבָר טָמְאָה בָּא בְּחִנָּם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן דָּבָר מִצְוָה וּקְדֻשָּׁה צָרִיךְ לָהֶם טֹרַח גָּדוֹל וְדָמִים יְקָרִים.

אִם בְּנָפוֹ יָבֹא. צָרִיךְ לְדַקְדֵּק לְמָה אָמַר לְשׁוֹן זֶה, וְלֹא אָמַר לְשׁוֹן הָרְגִיל בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ "אִם לְבַדּוֹ", כְּאָמְרוֹ (בראשית לב:כה) "וַיִּוָּתֵר יַעֲקֹב לְבַדּוֹ".

אָכֵן יֵשׁ לְדַעַת כִּי אִם סִגֵּל מִצְווֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְקָנָה לְעַצְמוֹ כֹּחַ, יִמְצָא כֹּחַ לַעֲלוֹת בְּיוֹם הַתְּחִיָּה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהילים עב:טז) "וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ" (כתובות קיא,א). וְזֶהוּ שֶׁאָמַר כָּאן **אִם בְּנָפוֹ**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן נַף, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי ט:ג) "עַל גַּפֵּי מְרוֹמֵי", שֶׁרוֹמֵז אֶל הַמִּצְווֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת מט,א) "נִמְשְׁלוּ יִשְׂרָאֵל לְיוֹנָה" וְכוּ'. וְאָמְרוֹ **יָבֹא**, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (אונקלוס בראשית כח:כא) "כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ" – עָאל שִׁמְשָׁא. **בְּנָפוֹ יֵצֵא**, פֵּרוּשׁ בְּאוֹתוֹ כָּנָף יֵצֵא מִן הָאָרֶץ בְּעֵת הַתְּחִיָּה, וְאַחֲרֵי נָפְלוֹ קִימָה תִּהְיֶה לוֹ. וִידִיעַת הַהֶפְכִים שָׁוָה הִיא, שֶׁאִם בָּעוֹלָם הַזֶּה לֹא יִשְׁתַּדֵּל בְּסִגּוּל הַטּוֹב, אֵין כֹּחַ בּוֹ לַעֲלוֹת. וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות קיא,ב) בַּפְּסוּק (משלי ג:יח) "עֵץ חַיִּים" וְגוֹ', שֶׁאֵין גּוּפוֹת עַמֵּי הָאָרֶץ עוֹמְדִים זוּלַת לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ.

וְאָמְרוֹ **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ עִמּוֹ** – כָּאן רָמְזָה הַתּוֹרָה סוֹד גָּדוֹל, וְהוּא כִּי יֵשׁ לְךָ אָדָם שֶׁקָּנָה נִשְׁמָתוֹ בְּאֶמְצָעוּת חוֹזֶק מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים וְנַעֲשָׂה הוּא בַּעְלָהּ שֶׁל נְשָׁמָה הַקְּדוֹשָׁה. וְצָרִיךְ אַתָּה לָדַעַת מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק ג צא,א) בְּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז כִּי יִוָּלֵד" וְגוֹ', כִּי הַבְּהֵמוֹת מֵעֵת לֵידָתָם קוֹנִים שֵׂכֶל שֶׁיֵּשׁ לַשּׁוֹר,

מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאָדָם – כְּפִי מַעֲשָׂיו זָכָה נוֹתְנִים לוֹ נָפֶשׁ, זָכָה יַתִּיר וְכוּ', זָכָה יַתִּיר וְכוּ' עַד כָּאן. הִנֵּה שֶׁבְּאֶמְצָעוּת מַעֲשָׂיו קוֹנֶה הַנְּשָׁמָה הַנִּקְרֵאת אִשָּׁה, וּכְמוֹ כֵן מָצִינוּ שֶׁקְּרָאוּהָ חַכְמֵי אֱמֶת (תיקון ו). וְלָזֶה אָמַר **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא** שֶׁקָּנָאהּ כַּנִּזְכָּר, **וְיָצְאָה אִשְׁתּוֹ** – פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ אַחַר יְצִיאַת אִשְׁתּוֹ אַף עַל פִּי כֵן עוֹדֶנָּה עִמּוֹ וְנִשְׁאַר חַי אֲפִלּוּ אַחַר מוֹתוֹ. וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת קנב,ב) שֶׁל הָנְהוּ קַפּוּלְאֵי וְכוּ' נָחַר בָּהוּ גַּבְרָא וְכוּ' שֶׁהָיָה מְדַבֵּר לְאַחַר מוֹתוֹ, וְזֶה הוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות יח,א) צַדִּיקִים בְּמִיתָתָן קְרוּיִים חַיִּים.

עוֹד יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **אִם בַּעַל אִשָּׁה הוּא**, לוֹמַר אִם הוּא אָדָם אֲשֶׁר כָּל מַחְשְׁבוֹתָיו וְיִגְיעוֹתָיו וְטָרְחוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאַפִלּוּ מַאֲכָלוֹ וּמַשְׁקֵהוּ, אֵינוֹ אֶלָּא בִּשְׁבִיל הַנְּשָׁמָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי יג:כה) "צַדִּיק אוֹכֵל לְשֹׂבַע נַפְשׁוֹ", לְהַגְדִּיל הָרוּחָנִיּוּת, אָדָם כָּזֶה לוֹ יִקָּרֵא בַּעַל אִשָּׁה, כַּבַּעַל הַזֶּה שֶׁטּוֹרֵחַ בִּשְׁבִיל אִשְׁתּוֹ לָזוּן וּלְפַרְנֵס וּלְכַלְכֵּל וּלְמַלְאוֹת רְצוֹנָהּ, כֵּן זֶה הָאִישׁ עוֹשֶׂה לְנַפְשׁוֹ. אָדָם כָּזֶה שֶׁהַחוֹמֶר נִזְדַּכֵּךְ וְנַעֲשָׂה מֵעֵין הַצּוּרָה בְּמְצִיאוּת זֶה, תּוֹכַל נַפְשׁוֹ לִסְבוֹל לָדוּר עִמּוֹ בְּמְחִיצָתוֹ אֲפִלּוּ אַחַר יְצִיאָתָהּ.

וְאָמְרוֹ **אִם אֲדֹנָיו יִתֶּן לוֹ אִשָּׁה** וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אִם אֵינוֹ בַּעַל אִשָּׁה עַל אוֹפֶן הָאָמוּר, אֲבָל אִשָּׁה הִקְנוּ לוֹ מִן הַשָּׁמַיִם, כִּי תִמְצָא כַּמָּה בְּנֵי אָדָם שֶׁזּוֹכִים לִנְשָׁמָה טְהוֹרָה בְּסוֹד הַזִּוּוּג בִּשְׁעַת יְצִירָה מִצַּד אֲבִיו הַצַּדִּיק. "וְיָלְדָה לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת" – פֵּרוּשׁוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (בראשית רבה פ"ל) עִקַּר תּוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צַדִּיקִים וְכוּ', גַּם כִּי עַל יְדֵי מַעֲשִׂים טוֹבִים יִהְיֶה נוֹלָד מַלְאָךְ טוֹב, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות פ"ד) הָעוֹשֶׂה מִצְוָה אַחַת קָנָה לוֹ פְּרַקְלִיט אֶחָד וְכוּ', וְכֵן הוּא מְפֹרָשׁ בַּאֲר הֵיטֵב בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ. לָזֶה אָמַר "וְיָלְדָה לוֹ בָנִים אוֹ בָנוֹת" – בְּחִינַת הַבָּנִים הֵם מִצְווֹת הַנַּעֲשִׂים בְּהִתְעַצְּמוּת גָּדוֹל, וּבְחִינַת הַבָּנוֹת הִיא מַדְרֵגָה לְמַטָּה מִבָּנִים. אָדָם כָּזֶה "הָאִשָּׁה וִילָדֶיהָ תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ", לְשֶׁלֹּל מַה שֶּׁזָּכָה הָאִישׁ אֲשֶׁר קָנָה הָאִשָּׁה בְּאֶמְצָעוּת הִתְעַצְּמוּתוֹ וְנַעֲשָׂה בַּעַל הָאִשָּׁה לִהְיוֹת עִמּוֹ תָּמִיד, לֹא כֵן הוּא זֶה, אֶלָּא "תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ", כִּי אָדָם כָּזֶה לֹא קָנָאהּ לִהְיוֹת בַּעְלָהּ שֶׁבָּזֶה לֹא תִפָּרֵד מִמֶּנּוּ. גַּם לְפָרוּשׁ שֵׁנִי, זֶה לֹא זָכָה גּוּפוֹ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה רָאוּי שֶׁלֹּא תִפָּרֵד מִמֶּנּוּ הַנְּשָׁמָה, וְלָזֶה "תִּהְיֶה לַאדֹנֶיהָ". "וְהוּא יֵצֵא" וְגוֹ' – פֵּרוּשׁ, וּבְעֵת יְצִיאָתוֹ מֵהֶקֵּבֶר בְּעֵת הַתְּחִיָּה "יֵצֵא בְנַפּוֹ", פֵּרוּשׁ זְכֻיּוֹתָיו שֶׁיֵּשׁ לוֹ, וְלֹא תּוּשְׁלַל מִמֶּנּוּ הַתְּחִיָּה בְּהֵעָדֵר הַדִּבּוּר הָאָמוּר.

וְאָמְרוֹ **וְאִם אָמוֹר יֹאמַר הָעֶבֶד** וְגוֹ'. כָּאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב עֲבוֹדַת הָעֶבֶד יִשְׂרָאֵל הַמִּתְלַהֵב לַעֲבוֹדַת קוֹנוֹ, וְאַף אַחַר שֶׁאִפְסוּ כֹּחוֹתָיו מִתְאַוֶּה תַּאֲוָה לַעֲבֹד הָאָדוֹן, וְזֶהוּ אָמְרוֹ **אָהַבְתִּי אֶת אֲדֹנִי אֶת אִשְׁתִּי וְאֶת בָּנָי**, שֶׁהֵם הַנְּשָׁמָה וְהַמִּצְווֹת שֶׁעוֹשֶׂה בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְאֵינוֹ רוֹצֶה לָצֵאת מֵהָעוֹלָם הַזֶּה לַחָפְשִׁי כַּמִּתִּים, וְזֶה יוֹרֶה עַל הַחֵשֶׁק וְהַתַּאֲוָה בְּהָאָדוֹן. לְאִישׁ כָּזֶה

מַבְטִיחַ הָאָדוֹן כִּי לוֹ יִקָּרֵא עֶבֶד ה' וִימַלֵּא תַּאֲוַת לִבּוֹ נָתַתָּ לוֹ, אַךְ לֹא עַתָּה, כִּי עַתָּה אֵין לוֹ עוֹד בָּעוֹלָם אֶלָּא **וַעֲבָדוֹ לְעוֹלָם** – לָעוֹלָם הַבָּא יִבְחַר בּוֹ ה' מֵהַמַּלְאָכִים לִהְיוֹת לוֹ לְעֶבֶד נֶאֱמָן. וּמָצִינוּ שֶׁכֵּן הָיָה לְמֹשֶׁה שֶׁקָּרָאוֹ ה' (דברים לד:ה) עֶבֶד ה', שֶׁנִּתְאַוָּה לִחְיוֹת לִכְנֵס לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד ה' וּלְקַיֵּם מִצְוֹתָיו (סוטה יד,א). וּמַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **וְרָצַע** וְגוֹ' **בַּמַּרְצֵעַ**, תִּמְצָא בְּחֶשְׁבּוֹן מַרְצֵעַ אַרְבַּע מֵאוֹת עוֹלְמוֹת הַכְּסוּפִין, כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר הַזֹּהַר (חלק א קכג:). וְאָמְרוֹ **וַעֲבָדוֹ לְעוֹלָם**, פֵּרוּשׁ, יַחְשֹׁב עָלָיו כְּאִלּוּ חַי כָּל יְמֵי עוֹלָם וְעָבַד בָּהּ עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ, מַחְשָׁבָה טוֹבָה וְכוּ'. עוֹד רָמַז **לְעוֹלָם** סוֹד יְדוּעַ לְיוֹדְעֵי דַּעַת קָדוֹשׁ.

פסוק ז

וְכִי יִמְכֹּר – הִלְבִּישׁ הַדָּבָר בַּמּוֹכֵר וְלֹא בַּקּוֹנֶה, לוֹמַר כִּי זוֹ אֵין מְצִיאוּת לִקְנוֹתָהּ אֶלָּא מֵאֲבִיהָ, כִּי אֵינָהּ נִמְכֶּרֶת עַל יְדֵי עַצְמָהּ, גַּם אֵין בֵּית דִּין מוֹכְרִין אוֹתָהּ (מכילתא). וְאָמְרוֹ בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לוֹמַר כִּי מִלְּבַד רְשׁוּת הַנְּתוּנָה לוֹ לִזְכוֹת בְּקִדּוּשֶׁיהָ שֶׁהִיא נְקֵנִית בָּהֶם, עוֹד זוֹכֶה הוּא בָּהּ לְמָכְרָהּ לְאָמָה.

אִישׁ אֶת בִּתּוֹ. אָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה כג.) "אִישׁ" – לְהוֹצִיא אִשָּׁה שֶׁלֹּא תִּמְכּוֹר בִּתָּהּ. וְאָמְרוֹ תֵּיבַת **אֶת** תִּתְפָּרֵשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) הָאִישׁ רַשַּׁאי לִמְכּוֹר עַצְמוֹ וְלֹא הָאִשָּׁה. וְהוּא אָמְרוֹ **וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ** פֵּרוּשׁ, אֶת עַצְמוֹ וְעוֹד בִּתּוֹ, וְאִם הָיָה אוֹמֵר כִּי יִמְכֹּר אִישׁ בִּתּוֹ לֹא הָיָה נִשְׁמָע אֶלָּא מֻכָּר בִּתּוֹ וְלֹא כַּנִּזְכָּר.

לְאָמָה. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת קִידּוּשִׁין (קידושין ד.) שֶׁאֲפִילּוּ הַבַּת אֵילּוֹנִית יֵשׁ לְאָבִיהָ רְשׁוּת לְמָכְרָהּ. וְהוּא אָמְרוֹ **לְאָמָה**, פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לְהִנָּשֵׂא כָּל שֶׁרְאוּיָה לְאָמָה. אוֹ יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (תוספתא בכורים ד) כִּי הַטּוּמְטוּם וְהָאַנְדְּרוֹגִינוֹס לֹא יִמָּכְרוּ לֹא מִמְּכֶּרֶת עֶבֶד עִבְרִי וְלֹא אָמָה הָעִבְרִיָּה. וְלָזֶה אָמַר **לְאָמָה**, פֵּרוּשׁ, אִם הִיא בְּרוּרָה אָמָה וְלֹא טוּמְטוּם וְאַנְדְּרוֹגִינוֹס:

לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים. רַבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין טז.) פֵּרְשׁוּ כִּיצִיאַת עֶבֶד כְּנַעֲנִי בְּשֵׁן וְעַיִן, עַד כָּאן. וְטַעְמָם כִּי לֹא יִקְרָא הַכָּתוּב עֶבֶד סְתָם אֶלָּא לִכְנַעֲנִי, כִּי יִשְׂרָאֵל אֵין לוֹ שֵׁם עַבְדוּת סְתָם. וּפְשַׁט הַכָּתוּב נִרְאֶה לִי שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא **לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** שֶׁאֵינָם יוֹצְאִים עַד שֶׁיַּעַבְדוּ שֵׁשׁ שָׁנִים, וְאִם מֵת הָאָב יַעַבְדוּ לִפְנֵי הַבֵּן, אֶלָּא מֵת הָאָדוֹן הֲרֵי זוֹ יוֹצְאָה לְחֵרוּת אֲפִלּוּ לֹא שָׁהֲתָה שֵׁשׁ.

אוֹ יְכַוֵּן לוֹמַר **לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ, שֶׁבַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִית יֵצֵא, אֶלָּא שָׁם קָנְתָה מְקוֹמָהּ שֶׁיִּשְׁאֲנָה הָאָדוֹן (קידושין יד,ב), וְלֹא תֵּצֵא אֲפִלּוּ אַחַר מֵאָה שָׁנָה אֶלָּא בְּמִיתַת הָאָדוֹן אוֹ בְּגֵט. וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֵר **אִם רָעָה וְגוֹ'**. וְקָשֶׁה, עַד שֶׁיְּזַכִּיר הַכָּתוּב יְעוּדֶיהָ וְאָז יֶצְדַּק לוֹמַר "אִם רָעָה אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ". וְלִדְבָרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי בְּאָמְרוֹ **לֹא תֵצֵא**

שָׁם רָמַז הַיְעוּד, וְעַל זֶה אָמַר **אִם רָעָה** וְגוֹ'. גַּם לֹא חָשׁ לְטָעוּת שֶׁשָּׁלַל זְכֻיּוֹת אֲשֶׁר רָשַׁם ה' בָּעֲבָדִים, שֶׁהֵם יְצִיאַת שְׁנַת שְׁבִיעִית וּשְׁנַת הַיּוֹבֵל, כִּי מִמַּה שֶׁגָּמַר אוֹמֶר "אִם רָעָה" וְגוֹ' בָּזֶה הֶרְאָה בָּאֶצְבַּע כִּי לְיִעוּדֵי הַבַּעַל אָמַר שֶׁקָּנָתָה מִקּוֹמָהּ. וְהוֹסִיף לְהָסִיר הַטָּעוּת בְּמַה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים טו,יב) "אֲחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה", הֲרֵי הַשְׁוָה הָאָמָּה הָעִבְרִיָּה לָעֶבֶד הָעִבְרִי לִתֵּן אֶת הָאָמוּר בָּעִבְרִי בָּעִבְרִיָּה.

וְאֵין בְּפֵרוּשׁ זֶה הַכְחָשָׁה לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ לְעִנְיַן הֲלָכָה, זוּלַת בְּיִשּׁוּב הַכָּתוּב רְשׁוּת נְתוּנָה לָנוּ מֵהֶם לְמִסְבַּר קְרָאֵי בְּאֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה, לְבַד מֵהַכְחָשַׁת הֲהֶלְכוֹת כִּי כֻלָּן מִסִּינַי בָּאוּ לָהֶם. וְכָאן בָּאָה הֲהֶלְכָה כִּי דִּין שֵׁן וְעַיִן אֵינוֹ אֶלָּא בִּכְנַעֲנִי וְלֹא בְּיִשְׂרָאֵל, וְהַטַּעַם נִרְאֶה כִּי זְכוּת יֵשׁ לְעֶבֶד עִבְרִי שֶׁלֹּא יֵצֵא בְּשֵׁן וְעַיִן, כִּי חַיָּב לְשַׁלֵּם לוֹ אֲדוֹנוֹ דְּמֵי עֵינוֹ וְשִׁנּוֹ וּשְׁאָר הַדְּבָרִים, וַיַּעֲלֶה בְּיוֹתֵר, וּמַה גַּם כְּשֶׁיִּהְיֶה הַדָּבָר אַחַר עֲבוֹר שָׁנִים מִשֵּׁשׁ שָׁנִים שֶׁל עֲבוֹדָתוֹ, וְלִפְעָמִים יִהְיֶה הַדָּבָר בַּסּוֹף. לָזֶה קָבַע ה' שֶׁיִּטּוֹל עֶבֶד עִבְרִי דְּמֵי עֵינוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן עֶבֶד כְּנַעֲנִי שֶׁגּוּפוֹ קָנוּי לוֹ, עָשָׂה בּוֹ הָאָדוֹן מִנְהַג הַוַּתְרָנוּת הַיְדוּעָה לִבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, וְהַדְּבָרִים עַתִּיקִין.

פסוק ח

אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ וְגוֹ'. טַעַם **לֹא** בְּאֶל"ף וּקְרִי בְּוָא"ו, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין יט.) שֶׁאֵין יִעוּד אֶלָּא לִרְצוֹנָהּ, וְדָרְשׁוּהָ בְּקִדּוּשִׁין מִתֵּיבַת "יְעָדָהּ", שֶׁצָּרִיךְ לִרְצוֹנָהּ, וְלָזֶה כְּנֶגֶד עִכּוּב הַבָּא מִמֶּנּוּ אָמַר **אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ**, וּכְנֶגֶד עִכּוּב הַבָּא מִצִּדָּהּ אִם לֹא תִתְרַצֶּה בַּדָּבָר אָמַר **אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ** כִּי לֹא הָיָה הַדָּבָר מִדַּעְתָּהּ, אֹתָת מֵהֶנָּה מְעֻכֶּבֶת. וְאָמְרוֹ **וְהֶפְדָּהּ** פֵּרוּשׁ אָז הוּא שֶׁיִּשְׁנֶה בְּפִדְיוֹן וּמְגֹרַעַת מִפִּדְיוֹנָהּ, אֲבָל זוּלַת זֶה אִם יְעָדָהּ אֵין מְצִיאוּת לָצֵאת כַּנִּזְכָּר.

לְעַם נָכְרִי. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁאָמַרְתִּי לָךְ כִּי יָכוֹל אִישׁ לִמְכּוֹר בִּתּוֹ, לֹא לְעַם נָכְרִי יָכוֹל לִמְכֹּר. הֲגַם שֶׁכְּבָר עָשָׂה הַדָּבָר וּבָגַד בָּהּ וּמְכָרָהּ, אֵין מִמְכָּרוֹ מִמְכָּר, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יִמָּשֵׁל** וְגוֹ' **בִּבְגִדוֹ** וְגוֹ', וּפְקַע זְכוּת קוֹנָהּ וּמַקְנֶה.

עוֹד יְרֻצֶּה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (קידושין יט.) שֶׁיֵּשׁ לָאָב לִמְכּוֹר בִּתּוֹ לִפְסוּלִים, אַלְמָנָה לְכֹהֵן גָּדוֹל וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **לְעַם נָכְרִי**, פֵּרוּשׁ לְעַם נָכְרִי הוּא שֶׁלֹּא יִמָּשֵׁל, אֲבָל אִישׁ נָכְרִי לָהּ וְהוּא מֵעַם שֶׁאֵינוֹ נָכְרִי – רַשַּׁאי:

פסוק ט

וְאִם לִבְנוֹ. פֵּרוּשׁ – לֹא יְעָדָהּ הוּא וַיַּחְפֹּץ בָּהּ לִבְנוֹ, מוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי יָכוֹל לְיַעֲדָהּ, וְהוּא אוֹמֵר **יַיעֲדֶנָּה**, פֵּרוּשׁ, בְּכֶסֶף קִנְיָתָהּ בּוֹ יִהְיֶה יְעוּדֶיהָ אוֹ לוֹ אוֹ לִבְנוֹ וְאֵין צָרִיךְ כֶּסֶף קִדּוּשִׁין. וְאָמְרוֹ **כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת**, פֵּרוּשׁ, בֵּין אִם יְעָדָהּ לוֹ אוֹ לִבְנוֹ, צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת, שֶׁהוּא מַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ "שְׁאֵרָהּ" וְגוֹ':

פסוק יא

וְאִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה. הֵם שְׁאֵרָהּ, כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָהּ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אֵלֶּה** וְלֹא הַקּוֹדְמִים לָהֶם שֶׁהֵם יְעוּד וְגוֹ'. וְאָמַר **וְיָצְאָה חִנָּם**, פֵּרוּשׁ פָּקַע זְכוּתָם מִמֶּנָּה, שֶׁאֵינָם יְכוֹלִים לְכָבְשָׁהּ עַד זְמַן שֵׁשׁ שָׁנִים אוֹ שְׁאָר סִימָנִים, אֶלָּא אוֹ יְקַיֵּם שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אוֹ יוֹצִיאֶנָּה בְּגֵט, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **אֵין כָּסֶף**, לוֹמַר כֶּסֶף הוּא שֶׁאֵין אֲבָל גֵּט צָרִיךְ כִּי אֲרוּסָתוֹ הִיא. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה: יְעוּד לוֹ וְלִבְנוֹ וְגֵרְעוֹן כֶּסֶף, וְיָצְאָה חִנָּם בַּהֲבָאַת סִימָנִים, וְאֵלּוּ מִן הַהֲלָכוֹת שֶׁנֶּאֶמְרוּ בְּהַר סִינַי וּסְמָכוּם.

וְנִרְאָה לְפָרֵשׁ פָּרָשָׁה זוֹ דֶּרֶךְ רֶמֶז עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (סוטה מב:) אֵין "אִישׁ" סְתָם אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, דִּכְתִיב (שמות טו:ג) "ה' אִישׁ מִלְחָמָה". וְאָמְרוּ עוֹד (שיר השירים רבה פ"ג) לֹא זָז ה' מֵחֲבִיב לְכְנֶסֶת יִשְׂרָאֵל עַד שֶׁקְּרָאָהּ בִּתּוֹ, וּמְצִינוּ שֶׁכֵּנָּה הַכָּתוּב עִנְיַן הַגָּלוּת בְּשֵׁם מְכִירָה, דִּכְתִיב (שמואל א יב:ט) "וַיִּמְכֹּר אוֹתָם בְּיַד" וְגוֹ', וְהִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם וְצִוָּה הַכָּתוּב עַל הַקּוֹנֶה עֶבֶד עִבְרִי שֶׁלֹּא יַעֲבֹד אֶלָּא שֵׁשׁ שָׁנִים, לָזֶה קוֹבֵל הַכָּתוּב בְּעַד עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לָמָּה נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ מִדִּין הָעֲבָדִים הַיּוֹצְאִים בְּשֵׁשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בִּתּוֹ לְאָמָה**, לָמָּה תִּגָּרַע מִדִּין הָעֲבָדִים אֲשֶׁר צִוִּיתָ שֵׁשׁ שָׁנִים וְגוֹ', וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** בַּשְּׁבִיעִית. וְלָמָּה נִמְכְּרָה בַּגָּלוּת הַמַּר הַזֶּה זֶה לָנוּ אֶלֶף וְתרע"ב וַאֲנַחְנוּ לֹא נוֹשַׁעְנוּ, וְתֵן לָנוּ מִשְׁפַּט עֶבֶד עִבְרִי הָרָשׁוּם בִּכְתָב.

וְחָזַר הַכָּתוּב וְטָעַן **אִם רָעָה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, אִם עוֹדֶנָּה בְּמַדְרֵגַת רֶשַׁע שֶׁבִּשְׁבִילוֹ נִמְכְּרָה, דִּכְתִיב (ישעיה נ:א) "הֵן בַּעֲוֹנוֹתֵיכֶם נִמְכַּרְתֶּם" וְגוֹ'. וְאָמְרוּ **בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי הַבַּת הַיְקָרָה יֶשְׁנָהּ גַּם בְּמַדְרֵגַת כַּלָּה, כְּמַאֲמַר סֵפֶר קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים שִׁיר הַשִּׁירִים (שיר השירים ד:ח), וְהוּא אָמְרוֹ **אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר לוֹ יְעָדָהּ**, כִּי אוֹתָהּ יִעֵד לְכַלָּה. וּכְתִיב בְּאֶלֶ"ף "אֲשֶׁר לֹא יְעָדָהּ", פֵּרוּשׁ, הֵן עַתָּה לֹא יְעָדָהּ לְצַד מַעֲשֶׂיהָ הַמְכֹעָרִים. וְטָעַן הַכָּתוּב עַל זֶה **וְהֶפְדָּהּ**, פֵּרוּשׁ, כִּי לֹא יַכִּר לָהּ בְּחִינַת הָרַע בְּעוֹדָהּ מְכוּרָה וּבוֹעֲלֶיהָ אֲדוֹנִים זָרִים, כִּי הֵם יִמְנָעוּהָ מַעֲשׂוֹת טוֹב וְיַכְרִיחוּהָ לַעֲשׂוֹת רָעָה בְּעֵינֵי אֲדוֹנֶיהָ, וְאֵין תְּשׁוּבַת הֶיּוֹתָהּ רָעָה בַּגָּלוּת תְּשׁוּבָה עַד שֶׁתִּהְיֶה גְּאֻלָּה, אָז יַכִּר בָּהּ אִם רָעָה אִם לֹא. וּמֵעַתָּה אֵינוֹ מִן הַדִּין שֶׁיִּמְכְּרֶנָּה לְעַם נָכְרִי עַל אֲשֶׁר תִּהְיֶה רָעָה בְּעֵינָיו כָּל זְמַן שֶׁהוּא בּוֹגֵד בָּהּ, פֵּרוּשׁ, כָּל זְמַן מְכִירָתָהּ, אֶלָּא עַל אֲשֶׁר עָשְׂתָה בִּימֵי שַׁלְוָתָהּ כְּשֶׁלֹּא הָיָה עָלֶיהָ יַד מוֹשֵׁל נָכְרִי.

וְאָמְרוּ **וְאִם לִבְנוֹ** – טָעַן וְחָזַר וְטָעַן, כִּי מְצִינוּ שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא קָרָא לְיִשְׂרָאֵל בָּנִים בְּהַכְרָזָה לְעֵינֵי הָעַמִּים כֻּלָּם, וְיָדְעוּ כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם אֻמָּה הַמְיֻעֶדֶת בְּשֵׁם בֵּן לַה'. וְהֵן עַתָּה אִם עֲדַיִן אֻמָּה זוֹ מְיֻעֶדֶת לִבְחִינַת בְּנוֹ, מִן הָרְאוּי הָיָה לְפָחוֹת שֶׁלֹּא תִּהְיֶה גְּרוּעָה מֵהָאֻמּוֹת, כַּאֲשֶׁר עֵינֵינוּ רוֹאוֹת רוֹם מַעֲלוֹת הָאֻמּוֹת וְיִשּׁוּבָן מַה שֶּׁאֵין כֵּן יִשְׂרָאֵל, וּמִן הָרְאוּי לֹא תִּהְיֶה

גְּרוּעָה מֵהֶם, וְדַי לָהּ הַשְׁפָּלָה זוֹ שֶׁלֹּא יִהְיֶה לְיִשְׂרָאֵל מַדְרֵגָה גְּדוֹלָה מֵהֶם. וְהוּא אָמְרוֹ **כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת**, כִּי גַּם הֵם יִקָּרְאוּ בָּנוֹת אֶלָּא שֶׁלֹּא יִתָּכְנוּ בְּמַעֲלָה זוֹ לִקָּרְאוֹת בִּתּוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְאָמְרוּ **אִם אַחֶרֶת**, דַּע כִּי אָמְרוּ זַ"ל (זהר ח"ב קנב:) כִּי בִּזְמַן הַחֻרְבָּן כָּל כְּלֵי הַשֶּׁפַע מַשְׁפִּיעִין חוּץ לִמְקוֹמָן בִּשְׁאָר הָאֻמּוֹת וְלֹא בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי מִתְקַלְקְלִים הַצִּנּוֹרוֹת וּמְרִיקִים בְּמָקוֹם לֹא קָדוֹשׁ. וְהוּא אָמְרוֹ **אִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ**, לָתֵת מִדַּת טוּבוֹ כַּאֲשֶׁר עֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל רוֹאוֹת הַפְלָגַת הַטּוֹב בְּיַד לֹא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה. טָעַן הַכָּתוּב עוֹד – לוֹ יִהְיֶה שֶׁכָּעַס עוֹד עָלֶיהָ שֶׁלֹּא תִהְיֶה בְּהַדְרַגַת הַטּוֹב וְהַהַשְׁקֵט כִּבְנוֹת הָעוֹלָם, וְנוֹתַן ה' מִדַּת טוּבוֹ לְאָמָה אַחֶרֶת, לְפָחוֹת שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרַע. שְׁאֵרָהּ – אֵלּוּ מְזוֹנוֹתֶיהָ כְּמַאֲמַר רַבִּי יֹאשִׁיָּה (מכילתא), כְּסוּתָהּ כְּמַשְׁמָעוֹ, וְעֹנָתָהּ – הִיא שֶׁיִּהְיֶה עוֹנָה אוֹתָהּ בַּצָּר, וּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם דְּבָרִים הַמֻּכְרָחִים וְאֵיךְ יְכוֹלָה לִחְיוֹת זוּלָתָם.

וְאָמַר עוֹד **וְאִם שָׁלֹשׁ אֵלֶּה** – פֵּרוּשׁ, שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעוֹנָתָהּ לֹא יַעֲשֶׂה לָהּ, וְתִהְיֶה גְּרוּעָה מֵהֶם. **וְיָצְאָה חִנָּם** – פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּיָדָם לֹא תּוֹרָה וְלֹא מִצְווֹת, וַאֲפִלּוּ לֹא יִכְסְפוּ לְדָבָר הַגְּאֻלָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵין כָּסֶף**, כִּי יִסּוּרֶיהָ יַסְפִּיקוּ לְפִדְיוֹנָהּ.

אוֹ תִּרְמֹז הַפָּרָשָׁה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ** – זֶה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, **אֶת בִּתּוֹ** – אוּמָּה הַקְּדוֹשָׁה, **לְאָמָה** – פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֻׁכְבָר עֲבָרוּ גָּלְיוֹת עַל יִשְׂרָאֵל: גְּלוּת מִצְרַיִם, גָּלוּת בָּבֶל וְכוּ', וְכֻלָּם לֹא נִשְׁתַּעְבְּדוּ יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לְאוּמָּה אַחַת, וְאֵין דָּבָר זֶה סוֹבֵב קְרִיאַת שֵׁם עַבְדוּת עַל יִשְׂרָאֵל. אֲבָל בַּגָּלוּת הַחֵל שֶׁאָנוּ בּוֹ עַתָּה, מִשְׁתַּעְבְּדִים יִשְׂרָאֵל לְכָל שִׁבְעִים אוּמּוֹת, בְּכָל מָקוֹם אֲשֶׁר שָׁם עִבְרִי בָּזוּי הוּא וְשָׁפָל, וְכָל אֶחָד בּוֹזֵז וְחוֹזֵר לִקּוּטֵי בָּתַר לִקּוּטֵי, וְדָבָר זֶה יְנַסֶּה וְיִסַּמֵּן בָּהֶם בְּנִסָּיוֹן גָּדוֹל וְסִימָן מֻבְהָק. וְהוּא אָמְרוֹ **לְאָמָה**, כִּי אוּמָּתֵנוּ בְּגָלוּת זֶה קָנְתָה שֵׁם אָמָה, וּמֵעַתָּה גַּם בְּבוֹא גְּאֻלָּתֵנוּ וּפִדְיוֹן נַפְשֵׁנוּ כְּבָר קָנְתָה הָאוּמָּה שֵׁם עַבְדוּת. לָזֶה אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הַבָּטָחָה כִּי גְּאֻלַּת הָאוּמָּה הַלָּז לֹא תִהְיֶה כְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים, אֶלָּא בְּנִסִּים מֻפְלָגִים בְּפִרְסוּם בְּכָל הָעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים** הָרְמוּזִים בַּתּוֹרָה (שמות כ:ב) "מִבֵּית עֲבָדִים" וְגוֹ', שֶׁאָז לֹא הִפְלִיא ה' פְּלָאָיו אֶלָּא בְּאוּמָּה אַחַת, וְאָז בְּכָל הָעוֹלָם וְהָיוּ מְלָכִים אוֹמְנַיִךְ וְשָׂרוֹתֵיהֶם וְגוֹ', וְיִשְׁתַּחֲווּ כָּל מַלְכֵי אֶרֶץ, כַּכָּתוּב בְּסֵפֶר יְשַׁעְיָה (מט:כג).

וְאָמְרוֹ **אִם רָעָה** וְגוֹ', יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַאֲמַר הַזֹּהַר כִּי תִּשְׁתַּנֶּה גְּאֻלַּת יִשְׂרָאֵל אִם תִּהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים לְאִם תִּהְיֶה לְצַד הַשְׁלֵמַת קֵץ הַסָּתוּם, כִּי אִם תִּהְיֶה בְּאֶמְצָעוּת הֲכָנַת יִשְׂרָאֵל יָבֹא הַגּוֹאֵל מַלְאַךְ ה' בְּעַמּוּד אֵשׁ מֵצַב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ בַּשָּׁמַיְמָה, וְאִם לְצַד הַקֵּץ וְיִשְׂרָאֵל לֹא רְאוּיִים לוֹ, עָלָיו נֶאֱמַר (זכריה ט,ט) "עָנִי וְרוֹכֵב עַל חֲמוֹר", וְהוּא אָמְרוֹ כְּנֶגֶד בִּיאַת הַגּוֹאֵל לְצַד הַקֵּץ הֲגַם שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לוֹ **אִם רָעָה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ אִם

תִּהְיֶה רָעָה בְּעֵינֵי אֲדוֹנֶיהָ, כְּשֶׁיַּגִּיעַ הַקֵּץ אֲשֶׁר קָצַב לְיַעֲדָהּ, **וְלֹא** בְּאָלֶ"ף יִרְצֶה, שֶׁאֵינָהּ רְאוּיָה לְיִעוּדָיו כִּי הִיא רָעָה, אַף עַל פִּי כֵן **וְהֶפְדָּהּ**, פֵּרוּשׁ פִּדְיוֹן יֻשַּׁג לָהּ עַל כָּל פָּנִים, אֲבָל לֹא יִהְיֶה הַדָּבָר כְּדֶרֶךְ אִם לֹא תִּהְיֶה רָעָה בְּעֵת הַגְּאֻלָּה. וְאָמַר **לְעַם נָכְרִי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כִּי לֹא לַצְּמִיתוּת יִהְיֶה הַמֶּכֶר לְעַם נָכְרִי הֲגַם שֶׁיִּבְגֹּד בָּהּ, כְּמַאֲמַר הַכָּתוּב (איוב כח,ג) "קֵץ שָׂם לַחֹשֶׁךְ".

וּכְנֶגֶד בִּיאַת הַגְּאוּלָה לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם הַטּוֹבִים וְהַכְשָׁרָתָם אָמַר **וְאִם לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (בבא בתרא י.) כְּשֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם נִקְרָאוּ בָּנִים. הַכַּוָּנָה – אִם יִעוּדִים אֲשֶׁר יִיעָדֶנָּה ה' בְּעֵת הַגְּאוּלָה תִּהְיֶה לְצַד הֱיוֹתָם בְּמַדְרֵגַת בָּנִים, אָז **כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת**. דָּבָר זֶה יַגִּיד הַפְּלָגַת שַׁעֲשׁוּעַ יִשְׂרָאֵל בְּבוֹא הַגּוֹאֵל, פֵּרוּשׁ בָּנוֹת הֵם נְשָׁמוֹת הַמִּשְׁתַּעַשְׁעִים בְּגַן עֵדֶן הַנִּקְרָאִים בְּנוֹת יְרוּשָׁלַיִם, וּמִשְׁפָּט שֶׁקָּצַב לָהֶם צְרוֹר הַמּוֹר דּוֹדִי לִי לְהַגָּלוֹת לָהֶם אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, וְזֶה הוּא מְחִיָּתָם וְשַׁעֲשׁוּעָם וְתַכְלִית מַאֲוָיִם. אָמַר ה' כִּי כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לָהֶם בְּבִיאַת הַגּוֹאֵל בְּעוֹדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה, יָגֵלֶּה ה' אוֹר שְׁכִינָתוֹ עַל כָּל הַצַּדִּיקִים וְיֹאמְרוּ כֻּלָּם "זֶה אֵלִי" וְגוֹ' בְּתִמְידוּת כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת.

וְאָמְרוֹ **אִם אַחֶרֶת וְגוֹ'**. בָּא הַכָּתוּב לְהַתְנוֹת, אֵימָתַי חִלַּקְתִּי לְךָ בֵּין זְמַן שֶׁהִיא רָעָה לִזְמַן שֶׁהִיא בְּמַדְרֵגַת בָּנוֹ, אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁאִם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ לְמַעְלָה, **שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ** שֶׁל הַבַּת הַיִּשְׂרְאֵלִית **לֹא יִגְרָע**, בָּזֶה הוּא שֶׁחִלַּקְתִּי. אֲבָל **אִם שְׁלֹשׁ אֵלֶּה** וְגוֹ' **וְיָצְאָה חִנָּם**, פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ אֵינָם צַדִּיקִים לְכְסוֹף אֶל יוֹם פְּדוּת יֵצְאוּ אֲפִלּוּ קוֹדֶם זְמַן הַגְּלוּת, וַהֲרֵי הֵם יוֹצְאִים בִּזְכוּת יְסוּרִין אֲשֶׁר קִבְּלוּ בְּמַחְסוֹר שְׁלֹשֶׁת הַדְּבָרִים, וְשָׁוִים הֵם לְמַדְרֵגַת בֵּן.

פסוק יב

מַכֵּה אִישׁ וָמֵת. פֵּרוּשׁ, אֵין צָרִיךְ שֶׁתִּהְיֶה הַמִּיתָה בִּשְׁעַת הַהַכָּאָה עַצְמָהּ, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שֶׁיִּשְׁחָטֶנּוּ אוֹ יִשְׁרְפֶנּוּ אוֹ יַחְנְקֶנּוּ שֶׁמּוֹצִיא נִשְׁמָתוֹ מִמֶּנּוּ בְּיָדוֹ מַמָּשׁ, אֶלָּא אֲפִילּוּ מֵת אַחַר כְּךָ בְּכֹחַ הַהַכָּאָה חַיָּיב, אֶלָּא אִם כֵּן עָמַד מֵחֳלְיוֹ, דִּכְתִיב (שמות כא:יט) "אִם יָקוּם". וְחִדּוּשׁ מַשְׁמִיעֵנוּ מַה שֶּׁאֵין הַדִּין כֵּן בְּהוֹרֶג בִּשּׁוֹגֵג, שֶׁאֵינוֹ חַיָּיב לְגָלוֹת אֶלָּא דַּוְקָא אִם מֵת בְּיָדוֹ, כִּדְתַנְיָא בְּפֶרֶק מִי שֶׁאָחֲזוֹ (גיטין ע,א): שְׁחַט בּוֹ שְׁנַיִם אוֹ רוֹב שְׁנַיִם הֲרֵי זֶה אֵינוֹ גּוֹלֶה, מִשּׁוּם דְּחַיְישִׁינַן שֶׁמָּא הָרוּחַ בַּלְבָּלָתוּ אוֹ הוּא פִּרְכֵּס וְקֵירֵב מִיתָתוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת כִּי דַּוְקָא בְּהוֹרֵג בִּשּׁוֹגֵג אָנוּ דָּנִים דִּין זֶה, דִּבְהָכִי תַּלְיָא, דִּכְתִיב "וַיַּפֵּל עָלָיו וַיָּמֹת" (במדבר לה:כג), מַשְׁמַע לֵיהּ לְאַלְתַּר, אַף עַל פִּי שֶׁבְּמֵזִיד חַיָּיב אֲפִילּוּ לֹא מֵת לְאַלְתַּר, יֵשׁ חִלּוּק בֵּין מִיתָה לְגָלוּת, עַד כָּאן. וְהֵם דִּבְּרֵינוּ שֶׁדִּיְּקְנוּ בְּאָמְרוֹ בְּמֵזִיד **מַכֵּה אִישׁ וָמֵת** וְלֹא אָמַר הוֹרֵג אִישׁ וְגוֹ', לוֹמַר אֲפִילּוּ הָרַגוֹ עַתָּה וּמֵת אַחַר כַּמָּה יָמִים. וּבְשׁוֹגֵג דִּקְדֵּק לוֹמַר

אֲנָּה לְיָדוֹ, פֵּרוּשׁ, שֶׁהֲרָגוֹ בְּיָדוֹ מַמָּשׁ. וְכֵן מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ה' מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ, וְלֹא כֵן דַּעַת הָרַאֲב"ד שֶׁאֵינוֹ מְחַלֵּק, יְעוּיַן שָׁם דִּבְרֵיהֶם, וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִים בְּשׁוּם אוֹפֶן בָּעוֹלָם, וְאֵין כָּאן מָקוֹם פִּלְפּוּל הַפּוֹסְקִים.

מוֹת יוּמָת. טַעַם הַכֶּפֶל בְּדִין זֶה וּבְדִין מַכֵּה וּמְקַלֵּל יוֹלְדָיו וּבְגֻנֵּבַת אִישׁ וּבְהַכָּאַת עַבְדּוֹ וְכַדּוֹמֶה. דַּע כִּי מִשְׁפְּטֵי ה' הוּא הַשּׁוֹפֵט כָּל הָעוֹלָם לְהָמִית לְעוֹשֵׁי רִשְׁעָה, אֶלָּא שֶׁבָּחַר לָתֵת קְצָת מֵהֶם לְשׁוֹפְטֵי אֶרֶץ לְהָמִית הָרְשׁוּמִים בְּתוֹרַת ה', לְטַעֲמִים רַבִּים, מֵהֶם נִגְלוּ לָנוּ מֵהִתְבּוֹנְנוּת הַתּוֹרָה, וְכָהֵנָּה וְכָהֵנָּה יִשְׁפּוֹט הוּא הָאָדוֹן לְמַעְלָה כְּבוֹעֵל נִדָּה וּמְחַלֵּל יוֹם כִּפּוּר וּכְאוֹכֵל חֵלֶב וְכַדּוֹמֶה, הוּא יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ לִפְגֹּעַ בּוֹ. וְלָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **מוֹת יוּמָת**, פֵּרוּשׁ אוֹתוֹ שֶׁהוּא בֶּן מָוֶת יוּמַת עַל יָדֶכֶם, כִּי בֶן מָוֶת הוּא הֲגַם שֶׁלֹּא יוּמַת מִכֶּם. וְלָזֶה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות ל,א) הֲגַם שֶׁיִּבְטְלוּ הַדַּיָּנִים, דִּינָם לֹא בָּטֵל וְיִשְׁפְּטֵהוּ הַשּׁוֹפֵט לְעוֹלָם. וְלָזֶה בְּדִין שׁוֹר שֶׁנָּגַח אָדָם וְהוּעַד בִּבְעָלָיו אָמַר "וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת", כִּי שָׁם אֵין מִיתָה אֶלָּא בִּידֵי שָׁמַיִם וְלֹא מָסְרוֹ לְבֵית דִּין, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא) "יוּמָת" – בִּידֵי שָׁמַיִם. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא לא,ב) אָמְרוּ עוֹד בָּזֶה דָּבָר.

פסוק יג

וַאֲשֶׁר לֹא צָדָה וְהָאֱלֹהִים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל "לֹא צָדָה" "וְהָאֱלֹהִים" וְגוֹ'? וְעוֹד קָשֶׁה, לָמָּה יְאֻנָּה ה' לְאָדָם אָוֶן זֶה? וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא וּבְהַגּוֹלִין (מכות י,א) זֶה הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע" וְגוֹ' (שמואל א כד,יד), הָא כֵּיצַד? הָיָה יוֹרֵד בַּסֶּלָם וְנָפַל עָלָיו וַהֲרָגוֹ וְכוּ' – הֲרֵי זֶה גּוֹלֶה, הָיָה עוֹלֶה בַּסֶּלָם וְנָפַל עָלָיו וַהֲרָגוֹ – הֲרֵי זֶה אֵינוֹ גּוֹלֶה וְכוּ', בָּא מֵזִיד וְנָפַל בְּיַד שׁוֹגֵג עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, הֵן אֱמֶת כִּי מֵזִיד זֶה נָטַל שְׂכָרוֹ מֻשְׁלָם כִּי בֶן מָוֶת הוּא וַהֲרֵי הוּא נֶהֱרָג, אֶלָּא שׁוֹגֵג זֶה שֶׁגּוֹלֶה – גְּלוּת זֶה הוּא עַל מַה שֶּׁשָּׁגַג עַתָּה בַּפַּעַם הַזֹּאת, וְעַל שִׁגְגָתוֹ אֲשֶׁר שָׁגַג בָּרִאשׁוֹן אֵין לוֹ פְּרָעוֹן עָלֶיהָ. וְאִם אֲשֶׁר הִזְמִין לְיָדוֹ ה' לֹא יִתְחַיֵּב עָלֶיהָ כִּי ה' הִזְמִינָהּ לְיָדוֹ, אִם כֵּן מַכְרָח לוֹמַר כִּי בַּפַּעַם הַזֹּאת לֹא אִנָּה ה' לְיָדוֹ וְהַנֶּהֱרָג עַל יָדוֹ לֹא הָיָה מְחַיֵּב מִיתָה, שֶׁאִם מְחַיֵּב הֲרֵי זֶה יִכָּנֵס גַּם כֵּן בְּגֶדֶר כִּי ה' אִנָּה לְיָדוֹ, וְזֶה דּוֹחֵק, כִּי הַכָּתוּב יַגִּיד עִנְיַן שִׁגְגַת הֲרִיגַת נֶפֶשׁ בְּלֹא צְדִיָּה וְלֹא חִלֵּק בִּקְצָת מֵהֶם.

וְהַנָּכוֹן כִּי גַּם נֶהֱרָג רִאשׁוֹן נִתְחַיֵּב מִיתָה, וַהֲרָגוֹ זֶה בְּמַאֲמָרוֹ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר אִנָּה לְיָד זֶה הַהוֹרֵג בְּשׁוֹגֵג. וְהִנֵּה זֶה שֶׁנֶּהֱרַג נִלְכַּד בְּפִשְׁעוֹ וְנֶהֱרַג עַל אֲשֶׁר הָרַג בְּמֵזִיד, אֲבָל הָיָה ה' יָכוֹל לְהַפִּיל עָלָיו מַפֹּלֶת בִּלֹּא אֶמְצָעוּת הוֹרֵג בְּשׁוֹגֵג, אֶלָּא לְצַד שֶׁקָּדַם אֵלָיו עָוֹן מֵזִיד [שׁוֹגֵג] שֶׁאֵין עָלָיו חִיּוּב אֶלָּא גָּלוּת וְאִנָּה ה' לְיָדוֹ דָּבָר זֶה. וְהִנֵּה אָדָם זֶה אֵינוֹ גּוֹלֶה עַל הַהֲרִיגָה אֶלָּא עַל מַה שֶּׁקָּדַם לָהּ שֶׁסִּבֵּב הֲרִיגָה, וּכְפִי זֶה אֲפִלּוּ הָרַג עֲשָׂרָה אֵינוֹ חַיָּב אֶלָּא גָּלוּת אַחַת

כִּי סִבַּת הַגְּלוּת אַחַת הִיא, וְאַחַר שֶׁיִּשַּׁלֵּם עֲוֹנוֹ לֹא יַזְמִין ה' לְיָדוֹ רְצִיחָה אַחֶרֶת. וְתִמְצָא שֶׁלֹּא הִגְבִּיל ה' שִׁעוּר הַגְּלוּת לְכָל הָרַצָּחָנִים שִׁעוּר אֶחָד, אֶלָּא כָּל אֶחָד כְּפִי שִׁעוּר חֵטְא הַקָּדוּם לוֹ. וּכְפִי זֶה טַעַם שֶׁאָמַר הַשַּׁ"ס שֶׁעָוֹן זֶה הַהוֹרֵג בְּשׁוֹגֵג הוּא עַל אֲשֶׁר הָרַג בְּשׁוֹגֵג, וּכְפִי דְּבָרֵינוּ הוּא חֵטְא נֶעְלָם קָדוּם לַהֲרִיגַת הָרִאשׁוֹן, אוּלַי שֶׁנִּקְטוּ הַמְצָאָה שָׁוָה בְּעִנְיַן שְׁנֵיהֶם שֶׁהוּא עַל הַהֲרִיגָה, וְהַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר לְבָבוֹ יָבִין יְסוֹדָן שֶׁל דְּבָרִים.

אוֹ אֶפְשָׁר כִּי לְצַד שֶׁרָמְזוּהוּ מִן הַשָּׁמַיִם דְּהַמִּתְגַּלְגֵּל עַל יָדוֹ שֶׁהָרַג הַנֶּפֶשׁ, וְהָיָה לוֹ לְהִכָּנַע וּלְקַבֵּל עָלָיו הַגְּלוּת מֵעַצְמוֹ, הֲרֵי זֶה הוֹסִיף עַל חַטָּאתוֹ פֶּשַׁע, וְלָזֶה הִזְמִין לוֹ עוֹד שׁוֹגֵג אַחֵר מִלְּבַד הָרִאשׁוֹן, וְצָרִיךְ לְגָלוּת פִּי שְׁנַיִם כַּשִּׁעוּר הַצָּרִיךְ לְמִסְפַּר רִשְׁעוּיוֹתָיו. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁנִּתְחַכֵּם ה' וְלֹא גָּבַל שִׁעוּר גָּלוּת הָרוֹצֵחַ אֶלָּא עַד מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל, וְדָבָר זֶה הִנֵּה הוּא מָסוּר לַאֲדוֹן כָּל הָאָרֶץ וְהוּא יִשְׁפּוֹט בְּצֶדֶק כַּמָּה שִׁעוּר הַצָּרִיךְ לוֹ אִם לְאַחַת אִם לְשָׁתַּיִם. וּלְפִי דֶּרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב כַּוָּנַת אָמְרוֹ הָעִנְיָן, אֲבָל עֲדַיִן אֵין כְּדֵי לְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **וְהָאֱלֹהִים** בְּתוֹסֶפֶת ו'.

וְנִרְאָה כִּי יְכַוֵּן הַכָּתוּב לְדַקְדֵּק דִּין הַגּוֹלֶה אֹפֶן שֶׁנִּתְחַיֵּב בּוֹ עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ, שֶׁאֵין גּוֹלֶה אֶלָּא שׁוֹגֵג שֶׁאֵינוֹ אוֹנֵס, פָּרוּשׁ, שֶׁהַמַּעֲשֶׂה הוּא דָּבָר הָרָגִיל, גַּם שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ צַד הֶזְדֵּה כָּל עִקָּר, אֲבָל אִם הָיָה הַשּׁוֹגֵג דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מָצוּי, אוֹ שֶׁהָיָה בּוֹ צַד הֶזְדֵּה כְּגוֹן שׁוֹנֵא שֶׁחִזְּקוּתוֹ לְמַזִּיד וְכַדּוֹמֶה לוֹ אֵינוֹ גּוֹלֶה. וּכְנֶגֶד שְׁנֵיהֶם דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר שְׁנֵי דְּבָרִים: **וַאֲשֶׁר** וְגוֹ' **וְהָאֱלֹהִים** וְגוֹ', כְּנֶגֶד שׁוֹגֵג בְּדָבָר שֶׁאֵינוֹ מָצוּי אָמַר **לֹא צָדָה**, פָּרוּשׁ לֹא צָדָה לְהָרְגוֹ, גַּם לֹא צִדֵּד שֶׁלֹּא לְהָרְגוֹ, כִּי כָּל שׁוֹגֵג צַד חִיּוּבָא הוּא, שֶׁהָיָה לוֹ לְהִתְעַלּוֹת עַל דַּעְתּוֹ לְבַל תִּבְא תַּקָּלָה עַל יָדוֹ, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁהַגַּם שֶׁיְּצַדֵּד הוּא דָּבָר שֶׁאֵינוֹ רָגִיל – אָנוּס הוּא וּפָטוּר. וּכְנֶגֶד בְּחִינַת מֵזִיד שֶׁל הַשּׁוֹנֵא אָמַר **וְהָאֱלֹהִים** וְגוֹ', פָּרוּשׁ, לְמַעֵט בָּא שֶׁלֹּא בָּא הַדָּבָר אֶלָּא מֵה' וְלֹא מִמֶּנּוּ, כִּי לֹא חָפֵץ הוּא הֲמִיתוֹ כִּי לֹא שׁוֹנֵא לוֹ אֶלָּא מֵה' יָצָא הַדָּבָר, אֲבָל אִם גַּם יֵשׁ צַד שִׂנְאָה מִמֶּנּוּ שֶׁהָיָה שׁוֹנֵא, אֵינוֹ גּוֹלֶה.

פסוק יד

וְכִי יָזִיד וְגוֹ'. בְּסִפְרֵי (מכילתא כאן) וְזֶה לְשׁוֹנָם: "לְמוּת" – וְלֹא לָדוּן, וְלֹא לְלָקוֹת, וְלֹא לְגָלוֹת. וְזֶה הוּא טַעְמוֹ שֶׁל יוֹאָב שֶׁבָּרַח אֶל הַמִּזְבֵּחַ וַיַּחֲזֵק וְגוֹ', הֲגַם שֶׁלֹּא הֲרָגוֹ שְׁלֹמֹה אֶלָּא בְּדִין, וּכְמוֹ שֶׁכָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת בְּסוֹף פֶּרֶק נִגְמַר הַדִּין (סנהדרין מט,א) שֶׁהָיָה מוֹרֵד בַּמַּלְכוּת, הוּא בָּרַח קוֹדֶם הַדִּין. וְאָמְרוּ בְּהַגּוֹלִין (מכות יב,א) כִּי טָעוּתוֹ הָיָה שֶׁלֹּא הָיָה מִזְבֵּחַ עוֹלָמִים, וְגַם שֶׁתִּפְסָם בְּקַרְנוֹתָיו וְאֵינוֹ קוֹלֵט אֶלָּא גַּגּוֹ.

וְרָאִיתִי לָרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב בְּפֶרֶק ה' מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ וּשְׁמִירַת נֶפֶשׁ, שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קוֹלֵט רוֹצֵחַ בְּשׁוֹגֵג לְעִנְיַן מִיתָה מִגּוֹאֵל הַדָּם, אֲבָל לֹא מִגָּלוּת, עַד כָּאן. וְהוּא וַדַּאי שֶׁלֹּא רָאָה הַבָּרַיְתָא

שֶׁמְּדַיֵּק "לָמוּת" וְלֹא לִגְלוֹת וְלֹא וְכוּ'. וַהֲגַם שֶׁיֵּשׁ לִדְחוֹק בִּישׁוּב אָמְרָם "וְלֹא לְגָלוּת", שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא לְמִי שֶׁנִּתְחַיֵּב גָּלוּת שֶׁלֹּא יַהַרְגֶנּוּ גּוֹאֵל הַדָּם, פֵּרוּשׁ זֶה דָּחוּק הוּא, וְגַם תַּכְחִישֶׁנּוּ מַה שֶּׁלְּפָנָיו "וְלֹא לָדוּן וְלֹא לִלְקוֹת", וְהֶבֵן. וּמַה מְּאֹד גָּדְלָה לִי הַקֻּשְׁיָא לְדַעַת הָרַב בַּעַל מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ שֶׁכָּתַב וְתָמַהּ עַל רַמְבַּ"ם שֶׁחִלֵּק בֵּין שׁוֹגֵג לְמֵזִיד אֲפִלּוּ לְעִנְיַן מִיתָה מִגּוֹאֵל הַדָּם, וְאָמַר כִּי אֵין לְחַלֵּק כְּלָל בֵּין שׁוֹגֵג לְמֵזִיד, עַד כָּאן. וְאֵין דְּבָרָיו מְחֻוָּרִין אֲפִלּוּ בְּלֹא מַתְנִיתָא, כִּי אֵין לָנוּ לוֹמַר שֶׁאֵין מִזְבֵּחַ קוֹלֵט אֶלָּא בְּמַה שֶּׁמֹּעֵט הַכָּתוּב בְּפֵרוּשׁ.

פסוק יח

וְכִי יְרִיבֻן אֲנָשִׁים וְגוֹ' וְלֹא יָמוּת. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְלֹא יָמוּת**, וְלֹא סָמַךְ לְהָבִין כִּי בְּלֹא יָמוּת מְדֻבָּר הַכָּתוּב, בֵּין מִמַּה שֶּׁקִּדַּם בְּמִשְׁפַּט אִם יָמוּת, בֵּין מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר "אִם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ" וְגוֹ'?

אֲכָן הַכַּוָּנָה הִיא לוֹמַר שֶׁאֵין חִיּוּב לָתֵת שֶׁבֶת וְרִפּוּי אֶלָּא אִם לֹא יָמוּת, אֲבָל אִם יָמוּת לֹא יִתֵּן שֶׁבֶת וְרִפּוּי, וְלָזֶה לֹא אָמַר הַכָּתוּב "שִׁבְתּוֹ יִתֵּן" וְגוֹ' אֶלָּא אַחַר שֶׁעָמַד מֵחֳלְיוֹ וְהִתְהַלֵּךְ. וּמִסְתַּפֵּק אֲנִי אִם אֶמְדּוּהוּ לְמִיתָה וְלֹא מֵת, אִם נֹאמַר מַעֲשֶׂה נִסִּים נַעֲשׂוּ לוֹ שֶׁלֹּא מֵת, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חולין מב,א) בְּטַרְפָּה שֶׁאֵינָהּ חַיָּה וְאִם חַיְתָה מַעֲשֶׂה נִסִּים נַעֲשׂוּ לָהּ (חולין מג,א), כְּמוֹ כֵן בְּמַה שֶּׁלְּפָנֵי כָאן, אִם לֹא מֵת – נֵס הוּא זֶה וְחִיּוּב שֶׁבֶת וְרִפּוּי כֵּיוָן שֶׁפְּקָעַ פְּקָע, אוֹ דִּלְמָא הֲרֵי לֹא מֵת וְחַיָּב בְּשֶׁבֶת, וּמִדִּבְרֵי רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ד' מַשְׁמַע כִּי כָל שֶׁלֹּא מֵת הֲגַם שֶׁאָמְדּוּהוּ לְמִיתָה חַיָּב בְּשֶׁבֶת וְרִפּוּי.

שׁוּב מָצָאתִי שֶׁאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא, וְזֶה לְשׁוֹנָם: "וְלֹא יָמוּת וְנָפַל לְמִשְׁכָּב" – הָא אִם הִכָּהוּ הַמַּכָּה מַכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית – פָּטוּר מֵהַשֶּׁבֶת וְהָרִפּוּי, עַד כָּאן. מַשְׁמַע אֲפִלּוּ לֹא מֵת, מִמַּה שֶּׁתּוֹלֶה הַטַּעַם בַּמַּכָּה וְלֹא אָמַר "הָא אִם יָמוּת".

וְנִרְאֶה שֶׁכַּוָּנַת הַתַּנָּא לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ לְפָטֵר מִן הַשֶּׁבֶת דַּוְקָא אִם מֵת עַל יְדֵי מַכָּה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית, אֲבָל אִם מֵת בְּמַכָּה שֶׁאֵין בָּהּ כְּדֵי לְהָמִית, שֶׁאָז פָּטוּר הַמַּכֶּה מִמִּיתָה, יִתְחַיֵּב לָתֵת שֶׁבֶת וְרִפּוּי, אִם לֹא נָתַן לוֹ בַּחַיִּים חִיּוּתוֹ לְצַד אֵיזוֹ סִבָּה, יִתְחַיֵּב לָתֵת לְיוֹרְשָׁיו כָּל מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לַאֲבִיהֶם אִם חַי.

פסוק יט

רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא. פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ אַחַר שֶׁקָּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ, אִם הוּא עֲדַיִן בָּטֵל מִמְּלַאכְתּוֹ וְאֵינוֹ יָכוֹל לְעַשּׂוֹתָהּ, אוֹ שֶׁעֲדַיִן הוּא צָרִיךְ לְרוֹפֵא לְשִׁיּוּרֵי הַחוֹלִי מֵהֶחָמַת הַמַּכָּה, הֲרֵי זֶה חַיָּב לָתֵת.

וְאָמְרוּ "רַק" יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם (הלכות חובל ומזיק ב): מְשַׁעֲרִין אֶת הָרִפּוּי וְכוּ', וְכֵן הַשֶּׁבֶת אוֹמְדִין וְכוּ', וְאִם וְכוּ', וְאָרַךְ הַחוֹלִי יוֹתֵר עַל מַה שֶּׁאָמְדּוּהוּ אֵינוֹ מוֹסִיף

לוֹ כְּלוּם וְכוּ', בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים כְּשֶׁרָצָה הַמַּזִּיק שֶׁזּוֹ תַּקָּנָה הִיא לוֹ וְכוּ', עַד כָּאן. וְלָזֶה אָמַר "רַק" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְמַעֵט בָּא שֶׁיֵּשׁ זְמַן שֶׁלֹּא יִתֵּן שִׁבְתּוֹ וּרְפוּאָתוֹ, וְהוּא אִם קָדַם וְקָצַב וְכוּ', אֲבָל בְּלֹא קְצָבָה יִתֵּן עַד שֶׁיִּתְרַפֵּא לַחֲלוּטִין.

וְרַפֹּא יְרַפֵּא. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבָּ"ם (הלכות חובל ומזיק ב יד): אָמַר לוֹ הַנִּזָּק פְּסוֹק וְכוּ' וַאֲנִי אֲרַפֵּא אֶת עַצְמִי – אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְרַפֹּא יְרַפֵּא** וְלֹא אָמַר יִתֵּן כְּאָמְרוֹ בְּשִׁבְתּוֹ הַסְמוּכָה, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר שִׁבְתּוֹ וּרְפוּאָתוֹ יִתֵּן. וְהַרְבֵּה דְּרָשׁוֹת נֶאֶמְרוּ בְּכָפֶל זֶה.

פסוק כ

בַּשֵּׁבֶט. כָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יֵרָאֶה לִי דָּוְקָא בְּשֵׁבֶט, אֲבָל בְּסַיִף וְסַכִּין אוֹ אֶבֶן וְאֶגְרוֹף וְכַיּוֹצֵא, וַאֲמָדוּהוּ לְמִיתָה, אֲפִלּוּ מֵת לְאַחַר שָׁנָה הֲרֵי זֶה נֶהֱרָג עָלָיו, עַד כָּאן. וְקָשֶׁה לִי, אִם לֹא הֶרְגוֹ בְּדָבָר שֶׁאָמְדוּהוּ לַהֲרִיגָה, לָמָּה אִם לֹא יַעֲמֹד יוֹם יִתְחַיֵּב? הֲרֵי אֲפִלּוּ לְאָדָם אַחֵר שֶׁאֵינוֹ עַבְדּוֹ פָּטוּר הוּא אֲפִלּוּ לֹא יַעֲמֹד יוֹם. וְאוּלַי שֶׁעַל שְׁאָר אוּמְדָנוֹת הוּא אוֹמֵר, שֶׁהֲגַם שֶׁאָמְדוּהוּ שֶׁיָּמוּת בְּמָקוֹם הַמַּכָּה וּשְׁאָר אוּמְדָנוֹת. וְלִי נִרְאֶה שֶׁאָמְרוֹ **בַּשֵּׁבֶט**, לוֹמַר שֶׁאִם מַעֲשָׂיו מוֹכִיחִים כִּי לְיַסְּרוֹ בְּשֵׁבֶט מוּסָר הוּא שֶׁנָּתַן ה' זְכוּת יוֹם אֶחָד וְכוּ', אֲבָל אִם מַעֲשָׂיו מוֹכִיחִים שֶׁמִּתְכַּוֵּן לְהָרְגוֹ, כְּגוֹן שֶׁתּוֹחֵב לוֹ סַכִּין בְּבִטְנוֹ וּבְסִימָנָיו, שֶׁזֶּה מַגִּיד שֶׁאֵינוֹ מְיַסְּרוֹ אֶלָּא מְמִיתוֹ, וּמֵת אֲפִלּוּ אַחַר שָׁנָה חַיָּב עָלָיו.

פסוק כא

לֹא יֻקַּם כִּי כַסְפּוֹ. וְאִם הֶרְגוֹ שׁוֹגֵג יִגָּלֶה עַל יָדוֹ, וּבְדִין זֶה אֵין בּוֹ חִלּוּק בֵּינוֹ לְבֵין רוֹצֵחַ לְאָדָם שֶׁאֵינוֹ עַבְדּוֹ, כִּי אֵינוֹ חַיָּב גָּלוּת אֶלָּא אִם הֲרָגוֹ וּמֵת תַּחַת יָדוֹ מַמָּשׁ, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ בְּפָסוּק (שמות כא:יב) "מַכֵּה אִישׁ" וְגוֹ', וְלֹא הֻצְרַךְ לִכְתֹּב אֶלָּא דִּין שֶׁהוּא מְשֻׁנֶּה מִדִּין רוֹצֵחַ לְשֶׁאֵינוֹ עַבְדּוֹ.

פסוק כב

וְכִי יִנָּצוּ אֲנָשִׁים. פֵּרוּשׁ, וְכָל אֶחָד מִתְכַּוֵּן לַהֲרוֹג אֶת חֲבֵרוֹ, וּבָאָה הַמַּכָּה בָּאִשָּׁה, בָּזֶה הוּא שֶׁאָמַר כָּל צְדָדֵי הַדִּינִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

וְנָגְפוּ וְגוֹ'. אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, לוֹמַר שֶׁאִם שְׁנֵיהֶם נָפְלוּ עָלֶיהָ וּנְגָפוּהָ, מְשַׁלְּשִׁין בֵּינֵיהֶם, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת חוֹבֵל וּמַזִּיק.

אִשָּׁה הָרָה. פֵּרוּשׁ, הַמְצוּיָה שָׁם בִּידִיעָתָם, אֲבָל אִם בָּאָה וְעָמְדָה בִּגְבוּלָם וּנְגָפוּהָ בְּלֹא יְדִיעָה – פְּטוּרִים מִכְּלוּם, מִדִּין שֶׁכָּתַב בַּיְרוּשַׁלְמִי וּפְסָקוֹ רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת חוֹבֵל וּמַזִּיק, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: אִם הָיָה אֶחָד יָשֵׁן וּבָא אֶחָד וְשָׁכַב בְּצִדּוֹ, הֲרֵי זֶה פָּטוּר הַיָּשֵׁן גַּם מֵהַנָּזָק, כִּי זֶה אוֹנֶס מִיקָּרֵי.

כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה. פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי הוּא הַנּוֹטֵל דְּמֵי וְלָדוֹת, הוּא יִהְיֶה בַּעַל דִּינוֹ בְּעִנְיָן זֶה לָקַחַת מִמֶּנּוּ הָרָאוּי לוֹ.

פסוק כג

וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ וְגוֹ'. נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בַּמְּכִילְתָּא, יֵשׁ אוֹמְרִים מִיתָה, הֲגַם שֶׁנִּתְכַּוֵּן לַהֲרוֹג אֶת זֶה וְהָרַג אֶת זֶה, וְיֵשׁ אוֹמְרִים מָמוֹן. וְלִדְבָרָיו יְדַיֵּק אָמְרוֹ **וְנָתַתָּה** עַל נָכוֹן, שֶׁהוּא דָּבָר הַנִּתָּן מִיָּד לְיָד. וּלְמַאן דְּאָמַר נֶפֶשׁ מַמָּשׁ אָמַר **וְנָתַתָּה** לוֹמַר כִּי בִּמְקוֹם נְתִינָה הָאֲמוּרָה בְּסָמוּךְ כְּשֶׁלֹּא יִהְיֶה אָסוֹן תִּהְיֶה זוֹ, וְאֵין כָּאן נְתִינָה אַחֶרֶת כִּי פָּטוּר מִדְּמֵי וְלָדוֹת, זוֹלַת אִם הָיָה אָסוֹן וְהוּא בְּדָרְךְ שֶׁאֵינוֹ חַיָּב, כְּגוֹן שֶׁאָמְדוּ הַמַּכָּה שֶׁאֵינָהּ כְּדֵי לְהָמִית הֲרֵי זֶה חַיָּב, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (שמות כא:יח) "וְכִי יְרִיבֻן".

פסוק כו

וְכִי יַכֶּה וְגוֹ'. בִּקְדוּשִׁין (קידושין כד:) פִּלִּיגִי רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל וְרַבָּנָן, רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל סוֹבֵר צָרִיךְ לְכַוֵּן לְשַׁחֲתָהּ, וְרַבָּנָן סוֹבְרִים הֲגַם שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לְשַׁחֲתָהּ אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לְכַוֵּן לְעַיִן עַצְמָהּ. וְקָשֶׁה לְרַבָּנָן הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְכִי יַשְׁחִית אִישׁ אֶת עֵין עַבְדּוֹ". וְאוּלַי כִּי הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי הַשְׁחָתָה שֶׁאָמַר הַכָּתוּב הִיא לְגוּפָהּ, וְלֹא הָיִינוּ יוֹדְעִים שֶׁיְּכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר תְּנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּכַוֵּן לָהּ.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר, שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא שִׁחֲתָהּ בִּשְׁעַת הַהַכָּאָה עַצְמָהּ אֶלָּא אַחַר זְמַן, יִהְיֶה הַדִּין כֵּן. וְאֵינוֹ דּוֹמֶה לְשׁוֹגֵג שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיָּמוּת בַּשָּׁעָה עַצְמָהּ. וּדְרָשַׁת רַבָּנָן שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיְּכַוֵּן לָעַיִן נִשְׁמַעַת מִכְּנוּי "וְשִׁחֲתָהּ":

פסוק כז

וְאִם שֵׁן עַבְדּוֹ. טַעַם שֶׁלֹּא כָּלַל הַכָּתוּב שֵׁן וְעַיִן וְחִלְּקָם בִּשְׁתֵּי מִצְוֹוֹת, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּקִדּוּשִׁין (קידושין כד:) אָמַר רַבִּי שִׁשַּׁת: הָיְתָה עֵינוֹ סְמוּיָה וַחֲטָטָהּ – יוֹצֵא לְחֵרוּת. וּלְפִי זֶה יֵשׁ בָּעַיִן שְׁנֵי דִּינִים שֶׁל שִׁחְרוּר: הָאֶחָד – אִם כֹּהֶה עֵינוֹ, הֲגַם שֶׁלֹּא חֲטָטָהּ, כַּמּוּבָן שָׁם בְּקִדּוּשִׁין שֶׁהֲגַם שֶׁלֹּא נֶחְטְטָה, כָּל שֶׁחִסֵּר מְאוֹרָהּ וְאֵינוֹ יָכוֹל לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ – יָצָא לְחֵרוּת. וְהַשֵּׁנִי – שֶׁהֲגַם שֶׁהָיְתָה כְּהוֹיָה, אִם חֲטָטָהּ – יָצָא לְחֵרוּת. וְאִם הָיָה הַכָּתוּב כּוֹלֵל אוֹתָם בְּדִין אֶחָד, הָיִינוּ לוֹמְדִין בָּעַיִן כְּדִין הַשֵּׁן: מַה שֵּׁן בִּטּוּלָהּ הוּא נְפִילָתָהּ, גַּם עַיִן בִּטּוּלָהּ הוּא נְפִילָתָהּ, אֲבָל כְּהוּי שֶׁאֵינוֹ מְחַסֵּר כְּלָל מֵהָעַיִן – לֹא יָצָא לְחֵרוּת.

פסוק כח

וְכִי יִגַּח וְגוֹ' אֶת אִישׁ. טַעַם אָמְרוֹ **אֶת**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּגְּמָרָא (סנהדרין עט,א) נִתְכַּוֵּן לַהֲרוֹג שִׁמְעוֹן וְהָרַג רְאוּבֵן חַיָּב, שֶׁהֲרֵי נִתְכַּוֵּן לַהֲרוֹג מִי שֶׁחַיָּב עָלָיו. וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת**

אִישׁ לְרַבּוֹת כָּל שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְאִישׁ, הֲגַם שֶׁהָרַג אַחֵר שֶׁלֹּא נִתְכַּוֵּן לוֹ. וְדַוְקָא נִתְכַּוֵּן לְאִישׁ, אֲבָל נִתְכַּוֵּן לִבְהֵמָה וְהָרַג הָאִישׁ פָּטוּר, כִּדְאָמְרִינַן שָׁם (סנהדרין עח,ב).

וָמֵת. פֵּרוּשׁ, אֲפִילּוּ מֵת אַחַר זְמַן, כָּל שֶׁמֵּת מֵחֲמַת נְגִיחָה, וְכֵן מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי רַשִׁ"י (בבא קמא מא.) בְּפֵירוּשׁ סוּגְיַת סְכֵּן שְׁלֹשָׁה בְּנֵי אָדָם וְלֹא מֵתוּ, יְעוּיַן שָׁם.

וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ. וְאִם אֲכָלוֹ לוֹקֶה, אֲבָל שְׁאָר הֲנָאוֹת הַנִּשְׁמָעוֹת מֵאָמְרוֹ "וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי" – הֲגַם שֶׁאָסוּר אֵינוֹ לוֹקֶה, וְלָזֶה לֹא כָּלַל הַכֹּל בִּכְלָלוּת אֶחָד.

פסוק כט

וְהוּעַד בִּבְעָלָיו. אָמַר לְשׁוֹן רַבִּים, נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם הָיוּ לוֹ שְׁנֵי בְּעָלִים – חַיָּבִים שְׁנֵיהֶם מִיתָה, וְלֹא יְהִיוּ כִּשְׁנַיִם שֶׁהָרְגוּ אָדָם כְּאַחַת שֶׁפְּטוּרִין לְמַאן דְּאָמַר (בבא קמא כו:), כִּי הָתָם פְּטוּרִין מִמִּיתָה בִּידֵי אָדָם וְחַיָּבִים בִּידֵי שָׁמַיִם וְכָאן פְּטוּרִין מִמִּיתָה בִּידֵי אָדָם וְחַיָּבִים בִּידֵי שָׁמַיִם. וּבְכוֹפֶר, לֶהֱיוֹתוֹ מָמוֹן, חַיָּבִין אֲפִילּוּ בִּידֵי אָדָם:

פסוק ל

פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ. נֶחְלְקוּ בְּפֶרֶק אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה (בבא קמא מ,א) בְּשֶׁל מִי שָׁמַיִן, אִם בְּשֶׁל מַזִּיק אִם בְּשֶׁל נִזָּק, וְהָיָה נִרְאֶה כִּי לְהָאוֹמֵר בְּשֶׁל מַזִּיק, אִם הֵמִית שׁוֹר שֶׁל שְׁנֵי בְּנֵי אָדָם – חַיָּבִין לְשַׁלֵּם דְּמֵי כָּל אֶחָד מֵהֶם, כִּי כֻּלָּן נִתְחַיְּבוּ לַשָּׁמַיִם. וּלְהָאוֹמֵר שֶׁל נִזָּק – אֵינָם חַיָּבִין אֶלָּא דְּמֵי הַנִּזָּק. וְקָשֶׁה, אִם כֵּן מַאי בָּעֵי שָׁם רַב נַחְמָן לְרַב אַחָא בַּר יַעֲקֹב אִם חַיָּבִין לְתֵת כּוֹפֶר כָּל אֶחָד שָׁלֵם, הֲלֹא דָּבָר זֶה מַחְלוֹקֶת הַתַּנָּאִים? אֶלָּא וַדַּאי דְּהֵן אֱמֶת לְהָאוֹמֵר בְּשֶׁל מַזִּיק וַדַּאי שֶׁצָּרִיךְ לְשַׁלֵּם שְׁנֵי כְּפָרִים, מִידֵי דַּהֲוָה שֶׁהֵמִית שׁוֹר אָדָם גָּדוֹל שֶׁשָּׁוֶה מָאתַיִם לְאָדָם שֶׁשָּׁוֶה חֲמִשִּׁים, שֶׁחַיָּב לְשַׁלֵּם וְלֹא יִגְרַע אִם יֶחְלְקוּ לִשְׁנֵי גּוּפִים, וְחַיָּבִים לָתֵת דְּמֵי כּוֹפֶר שְׁנַיִם. וּבָעְיָא דְּרַב נַחְמָן הִיא אַלְבָּא דַּחֲכָמִים שֶׁסּוֹבְרִין שָׁמַיִן בְּשֶׁל נִזָּק. וְכֵן מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי רַמְבַּ"ם שֶׁפָּסַק פֶּרֶק י"א מֵהִלְכוֹת נִזְקֵי מָמוֹן בְּדִין דְּמֵי כּוֹפֶר שֶׁשָּׁמַיִן דְּמֵי הַנֶּהֱרָג, וּבְשׁוֹר שְׁנֵי שׁוּתָּפִין פָּסַק (שם פרק י) שֶׁחַיָּבִין לִתֵּן כּוֹפֶר שָׁלֵם לְכָל אֶחָד, וְהֶבֵן. וְטַעַם שֶׁפָּסַק רַמְבַּ"ם לְחוּמְרָא מִשּׁוּם דְּהָוְיָא סְפֵק כּוֹפֶר נָפֶשׁ.

וְאִם קֹדֶם גּוֹאֵל הַדָּם וְהָרַג אֶת זֶה קוֹדֶם שֶׁיִּתֵּן פִּדְיוֹן נַפְשׁוֹ, נִרְאֶה לִי שֶׁנֶּהֱרָג עָלָיו, שֶׁלֹּא פָּטַר הַכָּתוּב אֶלָּא הֶרְיֵגַת הוֹרֵג בַּיָּד בְּשׁוֹגֵג מִדִּין יֵחַם לִבָּבוֹ, אֲבָל אִם שׁוֹרוֹ הָרַג אֵין כָּאן יֵחַם לִבָּבוֹ כְּהוֹרֵג בַּיָּד.

פסוק לג

וְכִי יִפְתַּח וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ בִּשְׁעַת פְּתִיחַת וּכְרִיַּת הַבּוֹר, אִם נָפַל עָלָיו שׁוֹר אוֹ חֲמוֹר – חַיָּב בַּעַל הַבּוֹר, וַאֲפִלּוּ נֶהֱרַג בְּתוֹךְ בּוֹרוֹ – יוֹרְשָׁיו יִשַּׁלְּמוּ, וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק קַמָּא דַּעֲרָכִין (ערכין ז,א).

פסוק לה

שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר רֵעֵהוּ. אָמְרוֹ **אֶת**, יִרְצֶה שֶׁשְּׁנֵיהֶם שָׁוִים בְּחַיֵּיהֶם כְּשֶׁנֶּעֱרְכוּ אוֹתָם יִהְיוּ שָׁוִים, וְהוּא אָמְרוֹ **שׁוֹר אִישׁ אֶת שׁוֹר** פִּרוּשׁ, הַנֶּעֱרָךְ אִתּוֹ, אֲבָל אִם הָיָה גָּדוֹל הַנּוֹגֵף אֵין לַנִּזָּק אֶלָּא חֲצִי נִזְקוֹ, וְכֵן מְבֹאָר בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא קמא לד,א). וְאִם אֵין שִׁעוּר הַמַּזִּיק כַּנִּזָּק אֵין לוֹמַר שֶׁיִּטֹּל יוֹתֵר מֵחֲצִיוֹ שֶׁל חַי, שֶׁאִם כֵּן לֹא הָיָה הַכָּתוּב תּוֹלֶה בְּמִכְיֶרֶת הַשּׁוֹר הַחַי אֶלָּא הָיָה לוֹ לוֹמַר יִתֵּן לוֹ חֲצִי נִזְקוֹ שֶׁל מֵת וְיֶחֱצוּן הַמֵּת, וּמִמַּה שֶּׁתָּלָה בַּחֲצִי שׁוֹר הַחַי שְׁמַע מִנָּהּ שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא חֲצִי הַחַי הֲגַם שֶׁיַּעֲלֶה לְפָחוֹת מֵחֲצִי נֶזֶק, וְלֹא חָשׁ עָלַי לִטְעוֹת שֶׁאֲפִלּוּ יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁשָּׁוֶה. וְאִם תֹּאמַר כְּלָךְ לְדֶרֶךְ זֶה מַה שֶּׁתָּלָה הַדָּבָר בַּחֲצִי הַחַי הוּא אֲפִלּוּ יִהְיֶה בְּחֶצְיוֹ יוֹתֵר מֵחֲצִי נֶזֶק וְאָמַר הַהַשְׁוָאָה בַּשְּׁוָרִים לְהֵיכָא שֶׁלֹּא הָיָה שָׁוֶה שֶׁיִּטֹּל יוֹתֵר מֵחֲצִי, זֶה אֵינוֹ דִּלְכְשֶׁתֹּאמַר כִּי נִגַּף יִטֹּל חֲצִי מַזִּיק הֲרֵי לֹא חִלַּקְתָּ, אִם כֵּן לִפְעָמִים יִגַּח שׁוֹר שָׁוֶה מָאתַיִם לְשׁוֹר שָׁוֶה חֲמִשִּׁים וְלִכְשֶׁתִּדּוֹן כִּסְבָרָא זוֹ הֲרֵי הוּא נוֹטֵל כִּפְלַיִם מֵהֶזֵּקוֹ, וְנִרְאֶה לְמִי דּוֹמֶה דִּין זֶה שֶׁנִּסְכִּים עָלָיו.

פסוק לו

וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּפֶרֶק אַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה (בבא קמא מה:): רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר אֵין לוֹ שְׁמִירָה אֶלָּא סַכִּין. אָמַר רַבָּה: מַאי טַעְמָא? דְּאָמַר קְרָא "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ" – שׁוּב אֵין לוֹ שְׁמִירָה לָזֶה. אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי: אֶלָּא מֵעַתָּה "וְלֹא יְכַסֶּנּוּ" נַמִּי שׁוּב אֵין לוֹ וְכוּ' עַד כָּאן. וְנִרְאֶה כִּי דִּיּוּקָא דְּרַבָּה קָאֵי וְקָאֵי, כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין "וְלֹא יְכַסֶּנּוּ" שֶׁהַכָּתוּב לֹא שָׁנָה שְׁעוּר הַדִּבּוּר שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר "כִּי יִפְתַּח" לְשׁוֹן עָתִיד, "כִּי יִכְרֶה" וְגוֹ' "וְלֹא יְכַסֶּנּוּ" לְשׁוֹן עָתִיד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ" שֶׁהִתְחִיל הַכָּתוּב לוֹמַר לְשׁוֹן עָבָר "אוֹ נוֹדַע" וְגוֹ' וְגָמַר אוֹמֶר לְשׁוֹן עָתִיד "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ", שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וְלֹא שָׁמְרוֹ" וְנָכוֹן. וְהָתָם לֹא חָשׁ רַבָּה לְהָשִׁיב לְאַבַּיֵי, וְלִסְבָרַת רַבִּי יְהוּדָה שֶׁפּוֹטְרוֹ בִּשְׁמִירָה אֲפִלּוּ פְּחוּתָה אָמַר הַכָּתוּב כְּסֵדֶר זֶה "וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ" לְדָרוֹשׁ לָזֶה וְלֹא לְאַחֵר, וְעַיֵּן שָׁם בְּסוֹף הַפֶּרֶק.

יְשַׁלֵּם שׁוֹר. אוּלַי שֶׁהֲגַם שֶׁאָמְרוּ (בבא קמא ה.) מוּעָד יְשַׁלֵּם מֵעִידִית שֶׁבִּנְכָסָיו, אִם הָיָה לְבַעַל הַמַּזִּיק עִדִּית יוֹתֵר בִּנְכָסָיו יָכוֹל לְסַלְקוֹ בְּשָׁוֶה כְּשׁוֹרוֹ, וְלֹא אָמְרוּ עִדִּית אֶלָּא לְאַפּוֹקֵי פְּחוּת מִזֶּה.

פסוק לז

וּטְבָחוֹ וּמָכָרוֹ. פִּרוּשׁ לְשׁוֹר וְשֶׂה, אֲבָל טָלֶה וּגְדִי וְגַדְלוּ בְּרִשׁוּתוֹ וְנִשְׁתַּנּוּ בְּיָדוֹ – אֵינוֹ חַיָּב, שֶׁקְּנָאוֹ בְּשִׁנּוּי, וְשֶׁלּוֹ מָכַר אוֹ טָבַח. וְכֵן מוּכָח מִדִּבְרֵיהֶם (בבא קמא סה.).

חֲמִשָּׁה. בַּמִּשְׁנָה (בבא קמא סב:) אָמְרוּ: אֵין חַיָּב בְּאַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה אֶלָּא דַּוְקָא שׁוֹר וְשֶׂה, וְלֹא חַיָּה וָעוֹף. וְטַעְמָם, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "כִּי יִגְנֹב אִישׁ שׁוֹר וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ חֲמִשָּׁה בָקָר

יְשַׁלֵּם וְאַרְבַּע צֹאן תַּחַת הַשֶּׂה", וְדוֹרֵשׁ אַחַת מֵהֶם לְמַעֵט כָּל חוּץ מֵהֶם, וּבְיִתּוּר שֶׁל אֶחָד הָיָה נִשְׁמָע הַמְכֻוָּן שֶׁיִּשְׁתַּנֶּה הַדִּין בֵּין הַשּׁוֹר לַשֶּׂה.

פרק כב

פסוק ג

אִם הַמָּצֹא תִמָּצֵא. טַעַם הַכֶּפֶל לוֹמַר אַחַת לְגוּפָהּ שֶׁבָּאוּ עֵדִים שֶׁגְּנָבָהּ, וּשְׁנִיָּה לוֹמַר שֶׁמְּצָאוּהָ בְּעַיִן אֶצְלוֹ, אֲבָל זוּלַת זֶה יִתְחַיֵּב בְּאַרְבָּעָה וַחֲמִשָּׁה שֶׁכָּל שֶׁאֵינָהּ בְּיָדוֹ בְּחֶזְקַת מְכוּרָה אוֹ שְׁחוּטָה, וְלֹא אָמַר הַכָּתוּב שְׁנַיִם לְבַד אֶלָּא בְּנִמְצֵאת. וְתֵדַע שֶׁלָּאו דַּוְקָא מָכַר אוֹ טָבַח אֶלָּא הוּא הַדִּין נָתַן אוֹ אִבֵּד כָּל שֶׁיְּצִיָּתָה מֵרְשׁוּתוֹ, וְכֵן מוּכָח בַּשַּׁ"ס (בבא קמא עט:) לְהַדְיָא, וְהוּא הַדִּין הַקְּדִישׁ. וְרָאִיתִי לְרַיֵּק מִכָּאן שֶׁאִם גָּנַב מֵעוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת אֵין בּוֹ דִּין "וְאִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ" שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ, מִמַּה שֶּׁאָמַר סָמוּךְ לְ"וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ" "אִם הַמָּצֹא תִמָּצֵא וְגוֹ' שְׁנַיִם יְשַׁלֵּם", וְאָמַר הַכָּתוּב בְּדִין תַּשְׁלוּמֵי שְׁנַיִם – "לֵאלֹהִים" וְלֹא לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא). הָא לָמַדְתָּ כִּי דִּין "וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ" הָאָמוּר בָּעִנְיָן אֵין הַכָּתוּב מְדַבֵּר אֶלָּא בְּגָנַב מִיִּשְׂרָאֵל וְלֹא מֵעוֹבֵד כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת וְלֹא מֵהֶקְדֵּשׁ, וְהֵם דִּבְרֵי רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ג' מֵהִלְכוֹת גְּנֵבָה, וְלֹא מָצְאוּ לוֹ שָׁם טַעַם וְהִנֵּה הוּא.

פסוק ד

כִּי יַבְעֶר אִישׁ וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּהַכּוֹנֵס (בבא קמא נו:) אָמַר רַב הַמְנַמֵּיד בֶּהֱמַת חֲבֵרוֹ עַל קֶמַת חֲבֵרוֹ וְכוּ' חַיָּב, וְאָמְרוּ שָׁם אֲפִלּוּ קָם לָהּ בְּאַפָּהּ וַאֲפִלּוּ הִכִּישָׁהּ חַיָּב, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי יַבְעֶר אִישׁ** פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ אִם [אֵין] הַבְּעִיר שֶׁלּוֹ. וְאָמְרוֹ **וְשִׁלַּח אֶת בְּעִירוֹ** פֵּרוּשׁ, וַאֲפִלּוּ לֹא הֶעֱמִיד וְלֹא קָם לָהּ בְּאַפָּהּ וְלֹא הִכִּישָׁהּ אֶלָּא שֶׁשִּׁלְּחָהּ לְנַפְשָׁהּ וְלֹא שְׁמָרָהּ מִלֶּכֶת וְהִיא מַעֲצָמָהּ בְּעֶרֶה בִּשְׂדֵה הַזּוּלַת, אִם הַבְּהֵמָה שֶׁלּוֹ, כְּאָמְרוֹ בְּעִירֹה בְּכִנּוּי – חַיָּב מֵיטַב וְגוֹ':

פסוק ה

כִּי תֵצֵא אֵשׁ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהִדְלִיק בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ, כְּשֶׁיִּהְיֶה בָּאֵשׁ הַנִּדְלֶקֶת שִׁעוּר לָצֵאת לְמָקוֹם שֶׁאֵינוֹ שֶׁלּוֹ. וְשִׁעוּר תֵּבַת **תֵּצֵא** הוּא שֶׁתִּהְיֶה רְאוּיָה לָצֵאת, אֲבָל הִדְלִיק בְּתוֹךְ שֶׁלּוֹ וְלֹא הָיָה שִׁעוּר לָצֵאת לַחוּץ וְיָצְתָה – פָּטוּר, שֶׁזּוֹ מַכָּה בִּידֵי שָׁמַיִם, וְכִדְאִיתָא בַּגְּמָרָא (בבא קמא סא:). וְאָמְרוֹ **וּמָצְאָה קוֹצִים**, פֵּרוּשׁ, וַהֲגַם שֶׁזּוֹלַת הַקּוֹצִים לֹא הָיְתָה מַשֶּׁגֶת מְקוֹם קָמָה וְגָדִישׁ לְהַבְעִירָם, וּבְאֶמְצָעוּת הַקּוֹצִים נֶאֱכַל גָּדִישׁ וְגוֹ', **שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם** – פֵּרוּשׁ, שַׁלֵּם הַגָּדִישׁ אוֹ הַקָּמָה, יְשַׁלֵּם דְּמֵי הָעֵצִים, הֲגַם שֶׁהֵם אַדְרַבָּה הָיוּ סִבָּה לְקִלְקוּל. וְדַוְקָא שֶׁמְּצָאתָם, אֲבָל בָּא אָדָם וְהִנִּיחָם אַחַר שֶׁהִבְעִיר – הַשֵּׁנִי חַיָּב לְשַׁלֵּם.

הַמַּבְעִיר. וְכָפַל לוֹמַר **הַבְּעֵרָה**, לְרָמוֹז גַּם אֶל הָעֵצִים שֶׁהֵם הֵם הַמַּבְעִירִים אֶת הַגְּדִישׁ וְהַקָּמָה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וּמָצְאָה**, הֲגַם שֶׁלֹּא יָדַע הַמַּבְעִיר שֶׁהָיוּ שָׁם קוֹצִים, אוֹ אֲפִלּוּ לֹא הָיוּ שָׁם בְּשָׁעַת הַהַבְעָרָה, וּבָא אָדָם וְהִנִּיחָם בְּמָחוֹז שֶׁלּוֹ וְלֹא יָדַע כִּי יֵשׁ הַבְעָרָה – הֲרֵי הַמַּבְעִיר חַיָּב. **וּבָרָךְ** רָמַז תִּרְמֹז הַתּוֹרָה אֶת אֲשֶׁר יְסוֹבְבוּ הָרְשָׁעִים בְּרִשְׁעָם, כְּדֵי שֶׁיִּתְעוֹרֵר הָאָדָם מִתַּרְדֵּמַת שֵׁנַת שִׂכְלוֹ בְּהַבִּיטוֹ הַפְלָגַת הָרָעוֹת אֲשֶׁר יָבִיאוּ לָעוֹלָם, כִּי לֹא לְבַדָּם יֵרֵעוּ אֶלָּא יְסוֹבְבוּ רַע לְכָל הָעוֹלָם. וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי תֵצֵא אֵשׁ**, הֲלֹא יָדַעְתָּ כִּי צָרַת הָעָם תִּתְכַּנֵּה בְּשֵׁם אֵשׁ. וְצֵא וּלְמַד מִשְּׁלִיחַ גַּבְרִיאֵל (יומא עז,א) אֲשֶׁר שָׁאַל אֵשׁ מִבֵּין הַבַּדִּים (הַכְּרוּבִים), וְהוּא בְּחִינַת תְּגִבּוֹרֶת הַדִּינִים.

וְאָמַר **וּמָצְאָה קוֹצִים** – הֵם הָרְשָׁעִים שֶׁאֵינָם אֶלָּא קוֹצִים מַכְאִיבִים. וְאָמְרוֹ לְשׁוֹן **מָצְאָה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (דברים לא:כא) "וְהָיָה כִּי תִמְצֶאן אֹתוֹ" וְגוֹ', וְהַטַּעַם מְשׁוּם שֶׁהָרְשָׁע אֵין לוֹ בְּעָלִים, כִּי הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא הִנָּה הוּא פָּקַר בּוֹ וְהֵסִיר אֲדָנוּתוֹ מֵעָלָיו, וַה' הִסְתִּיר פָּנָיו מִמֶּנּוּ, וּמֵעַתָּה הֲרֵי הוּא כִּמְצִיאָה וְכָל הַפּוֹגֵעַ בּוֹ יַעֲשֶׂה בּוֹ רְצוֹנוֹ. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב עוֹד כִּי אַחַר שֶׁנִּתַּן רְשׁוּת לָאֵשׁ הַדִּינִים לְהַבְעִיר, לֹא לַקּוֹצִים לְבַד הֵם מַבְעִירִים, אֶלָּא **וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ** – כָּאן רָמַז אֶל תִּינוֹקוֹת הֵם הַנִּתְפָּסִים בְּצָרַת עוֹלָם. גַּם אָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:ד) בְּפָסוּק (תהלים ח:ג) "מִפִּי עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים יִסַּדְתָּ עֹז", כִּי הָיוּ עֲרֵבִים בִּשְׁעַת קַבָּלַת הַתּוֹרָה, וּכְשֶׁיִּרְשִׁיעוּ בְּנֵי אָדָם הִנֵּה הָרְשׁוּת נְתוּנָה לָאֵשׁ לְבַעֵר בָּהֶם.

וְאָמְרוֹ **אוֹ הַקָּמָה**, כָּאן מוֹדִיעַ כִּי לִפְעָמִים חָרֵב עַד צַוָּאר הִגִּיעָה, מוֹפְתֵי הַדּוֹר יְסוֹדֵי עוֹלָם נִלְקָחִים בַּעֲוֹנָם כְּדֵי לְהַצִּיל עַל כְּלָלוּת הַדּוֹר, כְּאָמְרוֹ (שיר השירים א:יד) "אֶשְׁכֹּל הַכֹּפֶר" וְגוֹ', וְלָהֶם יִקָּרֵא קָמָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שיר השירים ז:ח) "זֹאת קוֹמָתֵךְ דָּמְתָה לְתָמָר", שֶׁהֵם הַצַּדִּיקִים הַנִּמְשָׁלִים לְתָמָר, כְּאָמְרוֹ (תהלים צב:יג) "צַדִּיק כַּתָּמָר" וְגוֹ'. וְלִפְעָמִים יִגְדַּל הַחֵטְא וְלֹא יַצִּילוּ הַצַּדִּיקִים לְבַד, וְחֻמָּה שְׁפוּכָה עַל כָּל שׁוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **אוֹ הַשָּׂדֶה**, שֶׁזֶּה יִרְמֹז אֶל כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסְפִּיקוּ לֹא תִּינוֹקוֹת וְלֹא צַדִּיקִים לְהַצִּיל.

וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי יֵשׁ יוֹם לָאֵל אָיוֹם לָבֹא בְּמִשְׁפָּט עִם הַסּוֹבְבִים אֶת הַדָּבָר לְמִיתַת הַצַּדִּיקִים וּגְאוֹנֵי עוֹלָם לְהִשְׁתַּלֵּם מֵהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ **שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִיר** הֵם הָרְשָׁעִים הַקּוֹצִים אֶת כָּל אֲשֶׁר הֶרְגוּ, וְאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ק,א) כִּי ה' יִתֵּן כֹּחַ בָּרְשָׁעִים לְסַבֵּל שִׁעוּר הַמַּגִּיעַ לָהֶם בְּחֶטְאָם, אוֹי לְרִשְׁע רַע לַשָּׁמַיִם וְלַבְּרִיּוֹת כַּמָּה יְסַבֵּל בְּעֵד קִלְקוּלוֹ. וְתִמְצָא (בראשית רבה סג,י) שֶׁהַצַּדִּיקִים כְּשֶׁהָיוּ בְּנֵיהֶם מַגִּיעִים לְכְלַל שָׁנִים שֶׁאֵינָם נִלְכָּדִים בַּעֲוֹן אֲבִיהֶם, הָיוּ שְׁמֵחִים וְאוֹמְרִים בָּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁפְּטָרָם מֵעָנְשׁ זֶה, הֲרֵי כִּי יַעֲנִישׁ

ה' לַגּוֹרֵם עֹנֶשׁ בִּשְׁבִילוֹ לַזּוֹלֵת, וּבֶאֱמֶת כִּי יֶחֱרַד אֱנוֹשׁ וְיכַבֵּה שַׁלְהֶבֶת יִצְרוֹ הַמַּחֲטִיא אוֹתוֹ בְּאֵשׁ הַמִּשְׁפָּט בְּהַעֲלוֹתוֹ עַל לִבּוֹ נַהֲרוֹת הָעֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַגִּיעוּהוּ עַל כַּמָּה נְפָשׁוֹת קְטַנִּים וּגְדוֹלִים אֵין קֵץ שֶׁכֻּלָּם הוּא הָרַצְחָן הַגָּדוֹל לָהֶם בְּאֶמְצָעוּת תַּאֲוָתוֹ הַסְּרוּחָה. וְהֵנָּה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין מ,ב) לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם כְּאִלּוּ כָּל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ חֶצְיוֹ זַכַּאי וְכוּ', עֲשֵׂה עֲבֵרָה אַחַת אוֹי לוֹ שֶׁהִכְרִיעַ אֶת כָּל הָעוֹלָם לְחוֹבָה, וְדָם כָּל הָעוֹלָם וְדָם זַרְעִיּוֹתֵיהֶם עַל צַוָּארוֹ וְעַל נַפְשׁוֹ עֲמוּסִים, וְיִסְבֹּל מַר הַמָּוֶת בְּעַד כָּל נֶפֶשׁ אַחַת מֵהֶם, וּבְכָל צָרָתָם לוֹ צָר כַּאֲשֶׁר עָשָׂה, וְהוּא אָמְרוֹ **שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם** וְגוֹ', טַעַם כֶּפֶל שֶׁלֵּם וְגוֹ' הַמַּבְעִיר וְגוֹ' כָּאן רָמַז הַכָּתוּב כִּי לֹא לְאִישׁ הָרָשָׁע לְבַד יַעֲשֶׂה ה' מִשְׁפַּט הַתַּשְׁלוּמִין אֶלָּא גַּם לְהַמַּחֲטִיאוֹ, וְהוּא יֵצֶר הָרַע בְּחֵינָה הַמַּחֲטִיאָתוֹ, כִּי גַּם לוֹ מִשְׁפָּט חָרוּץ בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד עָלָיו בַּעֲשׂוֹת בּוֹ ה' דִּין, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה נב,א) שֶׁמְּבִיאוֹ ה' וְשׁוֹחֲטוֹ, וְלֹא יִמָּלֵט בְּבָרְחוֹ לְבָצְרָה וַאֲפִילוּ לְבֶצֶר (מכות יב,א) כִּי מֵזִיד הוּא, וּמֶלֶךְ הַמִּשְׁפָּט יִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק לְהִשְׁתַּלֵּם מִמֶּנּוּ וְנִשְׁגָּב ה' לְבַדּוֹ. וּבְקַמָּא (בבא קמא ס,א) רָמְזוּ בְּאֹפֶן אַחֵר.

פסוק ו

כִּי יִתֵּן אִישׁ. פָּרָשָׁה זוֹ הֶעֱמִידוּהָ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא צד:) בְּשׁוֹמֵר חִנָּם, כִּי הוּא לְבַדּוֹ פָּטוּר מִגְּנֵבָה וַאֲבֵדָה. וְאָמְרוּ שֶׁעַל כָּל פָּנִים חַיָּב בְּפִשִּׁיעָה, וְלֹא נוֹדַע מִנַּיִן לָהֶם, כֵּיוָן שֶׁהַכָּתוּב לֹא חִיְּבוֹ אֶלָּא לִשָּׁבַע שֶׁלֹּא שָׁלַח יָדוֹ, כָּל חוּץ מִזֶּה פָּטוּר. וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה בְּהַשׁוֹאֵל דַּף צ"ה כָּתַב בְּדִבּוּר הַמַּתְחִיל אַשּׁוֹמֵר חִנָּם וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: דִּכְתִיב בֵּיהּ פְּשִׁיעָה, דִּכְתִיב "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע". וְנִשְׁאַר לָדַעַת עַל מִי סָמַךְ הַכָּתוּב לָדַעַת כִּי יְדַבֵּר בְּשׁוֹמֵר חִנָּם. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁהִלְבִּישׁ הַנְּתִינָה בְּכֶסֶף אוֹ כֵלִים שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁמִּן הַסְּתָם שֶׁאֵינָם צְרִיכִין שָׁכָר לְשָׁמְרָם, וּבְשׁוֹמֵר שָׂכָר אָמַר דְּבָרִים שֶׁמִּן הַסְּתָם צְרִיכִין שָׂכָר לְשָׁמְרָם, שֶׁהֵם חֲמוֹר אוֹ שׁוֹר אוֹ שֶׂה וְכָל בְּהֵמָה, שֶׁכָּל מִין זֶה יֵשׁ בּוֹ טִפּוּל וּמִן הַסְּתָם רְגִילוּת לִשְׂמֹר בְּשָׂכָר.

אֶל רֵעֵהוּ. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (בבא מציעא נז.) וְלֹא שֶׁל הֶקְדֵּשׁ, וְנִרְאֶה לִי לְתֵת טַעַם הַדָּבָר שֶׁהוּא לְמַעַן עַצְמוֹ שֶׁצִּוָּה ה' לִפְטוֹר בַּבְּעָלִים, וְשֶׁפִּיר יִקָּרֵא הָאָדוֹן בְּעָלָיו שֶׁל הֶקְדֵּשׁ עִמּוֹ שֶׁל כָּל נִפְקָד, שֶׁאֵין לְךָ שָׂעָה וָרֵעַ שֶׁאֵין ה' עוֹשֶׂה פְּעֻלָּה עִם הָאָדָם, בֵּין בִּבְחִינַת גּוּפוֹ בֵּין בִּבְחִינַת צְרָכָיו.

כֶּסֶף אוֹ כֵלִים. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "כִּי יִתֵּן אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ", וַהֲרֵי הוּא אוֹמֵר בְּסָמוּךְ "עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע עַל שׁוֹר עַל" וְגוֹ', וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כָּל פְּרָטִים שֶׁיִּתְחַיֵּב עֲלֵיהֶם אִם לֹא שָׁמַר וּפָשַׁע. וְאִם לְרַשּׁוֹם הַכָּתוּב כִּי בְּשׁוֹמֵר חִנָּם הוּא מְדַבֵּר, הָיָה מַסְפִּיק לוֹמַר "כִּי יִתֵּן כֶּסֶף", [כֵּלִים] לָמָּה לִי. וּבְמַכִּילְתָּא אָמְרוּ: "כֶּסֶף אוֹ כֵלִים" – מַה כֶּסֶף שֶׁדַּרְכּוֹ

לְמָנוֹת, אַף כֵּלִים שֶׁדַּרְכָּם לִמָּנוֹת, מִכָּאן אָמְרוּ כָּל טַעֲנָה שֶׁאֵינָהּ בְּמִדָּה בְּמִשְׁקָל וּבְמִנְיָן אֵינָהּ טַעֲנָה, עַד כָּאן. וְאֵין סְתִירָה לִדְבָרֵינוּ מִדִּבְרֵיהֶם. עוֹד נִרְאֶה לִי טַעַם אָמְרוֹ **כֵּלִים**, לוֹמַר שֶׁהֲגַם שֶׁיִּרְצֶה הַשּׁוֹמֵר לְשַׁלֵּם אֵינוֹ נִפְטָר, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ו' מֵהִלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפִקָּדוֹן, שֶׁאִם הַפִּקָּדוֹן הוּא כְּלִי מְתֻקָּן מַשְׁבִּיעִין אוֹתוֹ, וַהֲגַם שֶׁהִרְמְבַּ"ם אָמַר מִשּׁוּם תַּקָּנַת חֲכָמִים, אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְמֹז הַכָּתוּב לָזֶה, וְיָדַיִ"ק גַּם כֵּן מַה שֶּׁגָּמַר אוֹמֶר הַכָּתוּב **אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ**, דְּקִדֵּק לוֹמַר מְלֶאכֶת, לוֹמַר הֲגַם שֶׁאֵין טַעֲנָה אֶלָּא טַעֲנַת מְלָאכָה שֶׁבַּכֵּלִים וּמְשֻׁלֶּם שָׁוְיוֹ.

לִשְׁמֹר. בַּמְכִילְתָּא רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: עַד שֶׁיִּפְקִיד אֶצְלוֹ וְיֹאמַר לוֹ "שְׁמוֹר לִי", אֲבָל אִם אָמַר לוֹ "עֵינֶיךָ בּוֹ" – הֲרֵי זֶה פָּטוּר. וּבְהַחוֹבֵל (בבא קמא צג,א) דָּרְשׁוּ "לִשְׁמֹר" – וְלֹא לְאַבֵּד וְלִקְרוֹעַ, "לִשְׁמֹר" – וְלֹא לְחַלֵּק לַעֲנִיִּים. וּמִדִּבְרֵי הַתּוֹסָפוֹת שָׁם מַשְׁמַע שֶׁלֹּא פָּטַר הַתַּנָּא כָּל שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ "שְׁמוֹר לִי" אֶלָּא מִפְּשִׁיעָה, אֲבָל אִם אִבְּדוֹ בְּיָדַיִם אֵינוֹ פָּטוּר עַד שֶׁיֹּאמַר לוֹ בְּפֵרוּשׁ לְאַבֵּד וְלִקְרוֹעַ. וְקָשֶׁה לִי מִנַּיִן מָצְאוּ לִדְרוֹשׁ שְׁנֵי מִעוּטִים בִּשְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת: הָאַחַת – אִם לֹא אָמַר לוֹ "שְׁמוֹר" פָּטוּר מִפְּשִׁיעָה, וְהַשְּׁנִיָּה – אִם אָמַר לוֹ לְאַבֵּד פָּטוּר אִם אִבֵּד. וְנִרְאֶה כִּי דְּרָשַׁת מְכִילְתָּא דְּרָשָׁה גְּמוּרָה הִיא, וּדְרָשַׁת הַחוֹבֵל "וְלֹא לְאַבֵּד" סְבָרָא הִיא, אֶלָּא שֶׁאַסְמְכוּהָ אַקְּרָא. וְתֵדַע כִּי אָמְרוּ עוֹד "וְלֹא לְחַלֵּק לַעֲנִיִּים", וְטַעַם מִעוּט הָעֲנִיִּים מוּכָח מִשָּׁם שֶׁהוּא מִטַּעַם שֶׁהוּא מָמוֹן שֶׁאֵין לוֹ תּוֹבְעִים. וּכְמוֹ שֶׁאָמַר שָׁם בְּהַהִיא מַעֲשֶׂה שֶׁהַקְּדִישׁ הַהוּא גַּבְרָא אַרְנָקֵי לְצָדָקָה, אַפְקְדֵיהּ רַב יוֹסֵף בְּהַהוּא גַּבְרָא, אָתוּ גַּנָּבֵי גְּנָבוּהוּ וְחַיְּבֵיהּ רַב יוֹסֵף. אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי: "וְהָתַנְיָא 'לִשְׁמֹר' וְלֹא לְחַלֵּק לַעֲנִיִּים!" אָמַר לֵיהּ: "עֲנִיֵּי פּוּמְבְּדִיתָא מֵקֵץ קֵץ לְהוּ". וּפֵרֵשׁ רַשִׁ"י: וַהֲוָה לְהוּ מָמוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ תּוֹבְעִים. הֲרֵי שֶׁטַּעְמוֹ הוּא זֶה, וּלְטַעַם זֶה לֹא הָיָה צָרִיךְ מִעוּט, דְּזֶה כֵּיוָן דְּאַקְדְּשֵׁיהּ לְמָמוֹן זֶה לַעֲנִיִּים פָּקַע זְכוּתוֹ מִמֶּנּוּ וְנִשְׁאַר הַמָּמוֹן אֵין לוֹ תּוֹבְעִים. וְנִרְאֶה כִּי הוּא הַדִּין אִם אָמַר לוֹ לִשְׁמֹר לְחַלְּקָם לַעֲנִיִּים שֶׁהוּא פָּטוּר מִטַּעַם שֶׁהוּא מָמוֹן שֶׁאֵין לוֹ תּוֹבְעִים. וְהָרְאָיָה מִמַּה שֶּׁמַּקְשֶׁה אַבַּיֵי לְרַב יוֹסֵף מִבַּרַיְתָא "לִשְׁמֹר וְלֹא לְחַלֵּק", וּמַאי קַשְׁיָא? דִּלְמָא הוּא אָמַר לוֹ בְּפֵרוּשׁ לִשְׁמֹר! מַה תֹּאמַר שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ לִשְׁמֹר? אִם כֵּן הָוָה לֵיהּ לְהַקְשׁוֹתוֹ מִבַּרַיְתָא דְּ"לִשְׁמֹר" עַד שֶׁאָמַר לוֹ "שְׁמֹר", וְזוֹלֶת זֶה יִהְיֶה פָּטוּר אֲפִלּוּ בְּמָמוֹן שֶׁאֵינוֹ לְחַלֵּק. עוֹד אָמְרוּ שָׁם בַּמְכִילְתָּא אַחַר דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל: רַבִּי נָתָן אוֹמֵר "לִשְׁמֹר" – לְהָבִיא כָּל הַדּוֹמֶה לְכֶסֶף וְכֵלִים.

פסוק ח

עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע וְגוֹ'. אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא נז:) "עַל כָּל" וְגוֹ' – כְּלָל, "עַל שׁוֹר" וְגוֹ' – פְּרָט, "עַל כָּל" וְגוֹ' – חָזַר וְכָלַל. מָה הַפְּרָט – דָּבָר הַמִּטַּלְטֵל וְגוּפוֹ מָמוֹן וְכוּ', יָצְאוּ קַרְקָעוֹת שֶׁאֵין מִטַּלְטְלִין, וַעֲבָדִים שֶׁהֲקִשּׁוּ לְקַרְקָעוֹת, יָצְאוּ שְׁטָרוֹת שֶׁאֵין גּוּפָן מָמוֹן,

עַד כָּאן. וּפָסַק כֵּן רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ב' מֵהִלְכוֹת גְּנֵבָה. הִנֵּה פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים יַגִּידוּ כִּי הֲגַם שֶׁפָּשַׁע שׁוֹמֵר חִנָּם וְכוּ' פָּטוּר, כִּי זוּלַת הַפְּשִׁיעָה אֲפִלּוּ בְּכֶסֶף וְכֵלִים פָּטוּר הוּא.

וְרָאִיתִי לָרַמְבָּ"ם שֶׁכָּתַב בְּפֶרֶק ב' מֵהִלְכוֹת שְׂכִירוּת, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: יֵרָאֶה לִי שֶׁאִם פָּשַׁע הַשּׁוֹמֵר בַּעֲבָדִים וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם חַיָּב לְשַׁלֵּם, שֶׁאֵינוֹ פָּטוּר בַּעֲבָדִים וְקַרְקָעוֹת וּשְׁטָרוֹת אֶלָּא מִדִּין גְּנֵבָה וַאֲבֵדָה, שֶׁאִם הָיָה שׁוֹמֵר חִנָּם וְנִגְנְבוּ אוֹ אָבְדוּ וְכוּ' פָּטוּר מִשְּׁבוּעָה וְכוּ', אֲבָל אִם פָּשַׁע בָּהּ חַיָּב לְשַׁלֵּם, שֶׁכָּל הַפּוֹשֵׁעַ מַזִּיק הוּא, וְאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין דִּין מַזִּיק קַרְקַע לְדִין מַזִּיק מִטַּלְטְלִין, וְדִין אֱמֶת הוּא זֶה לַמְּבִינִים וְכוּ', עַד כָּאן. וְחָלְקוּ עָלָיו רַבְּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּטַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת, וְהִיא שֶׁאִם הָיָה פּוֹשֵׁעַ מַזִּיק מַמָּשׁ, לֹא הָיָה פָּטוּר אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "לֹא יְשַׁלֵּם" וַאֲפִלּוּ אִם פָּשַׁע, וּכְמוֹ שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם עַצְמוֹ בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת שְׂכִירוּת, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וַאֲפִלּוּ פָּשַׁע וְכוּ' וְאָבַד מֵחֲמַת הַפְּשִׁיעָה פָּטוּר, עַד כָּאן. וּפָשׁוּט שֶׁדִּין פּוֹשֵׁעַ אֵינוֹ כְּדִין מַזִּיק, כִּי הַפּוֹשֵׁעַ אֵינוֹ לֹא שׁוֹמֵר וְלֹא מַזִּיק, אֶלָּא שֶׁבְּהִסְתַּלְּקוּת שְׁמִירָתוֹ הֲהֶזֵּק בָּא מֵעַצְמוֹ, אֲבָל הַמַּזִּיק הוּא גּוֹרֵם לוֹ הַהֶזֵּק. וְעוֹד הִקְשׁוּ, אִם כֵּן יִתְחַיֵּב עַל כָּל פָּנִים שׁוֹמֵר חִנָּם שְׁבוּעָה שֶׁלֹּא פָּשַׁע כֵּיוָן שֶׁאִם פָּשַׁע חַיָּב.

וְנִרְאֶה לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁהִקְשׁוּ מִשְּׁמִירָה בַּבְּעָלִים שָׁאנֵי וְשָׁאנֵי, כִּי בַּבְּעָלִים גִּלָּה הַכָּתוּב בְּפֵרוּשׁ כִּי פָּטוּר הוּא הֲגַם שֶׁהִזִּיק, כַּמּוּבָן מֵהַכְּתוּבִים וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ בְּהַשּׁוֹאֵל, אֲבָל מַה שֶּׁמֵּעֵט הַכָּתוּב קַרְקָעוֹת וּשְׁטָרוֹת בְּדִין שׁוֹמֵר חִנָּם לֹא מָצִינוּ שֶׁמֵּעֲטָם בְּפֵרוּשׁ אֲפִלּוּ פָּשַׁע, כִּי לֹא הוּזְכְּרָה פְּשִׁיעָה כְּלָל אֶלָּא שְׁלִיחוּת יָד דִּכְתִיב "אִם לֹא שָׁלַח", וּמַה שֶּׁאָנוּ מְחַיְּבִין שׁוֹמֵר חִנָּם עַל הַפְּשִׁיעָה אֵינוֹ אֶלָּא לְצַד דִּין מַזִּיק, וְאֵיךְ נָפְרֵשׁ הַמְּעוּט עַל דָּבָר שֶׁלֹּא הוּזְכַּר כְּלָל. וְאִם אָמְרוּ "דְּבַר פֶּשַׁע", כְּבָר פֵּרְשׁוּהוּ שֶׁיְּכַוֵּן עַל פֶּשַׁע בּוֹ שֶׁגְּנָבוֹ הוּא וְאוֹמֵר נִגְנַב, אֲבָל הַפְּשִׁיעָה לֹא הוּזְכְּרָה. וְהֵן אֱמֶת כִּי אִם הַפְּשִׁיעָה לֹא הָיָה בָּהּ מִשְׁפַּט מַזִּיק הָיִינוּ אוֹמְרִים כִּי מֵעֵט לְכָל מִשְׁפְּטֵי שׁוֹמֵר חִנָּם הֲגַם שֶׁלֹּא הוּזְכְּרוּ, אָכֵן לָמָּה שֶּׁאָנוּ רוֹאִים כִּי מַה שֶּׁחִיְּבוּ חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה פּוֹשֵׁעַ הוּא מִדִּין מַזִּיק, אִם כֵּן מִנַּיִן לָנוּ לְהָקֵל בַּדָּבָר, וְלָזֶה כָּתַב הָרַמְבַּ"ם שֶׁאֵין לְפָטְרוֹ.

וְאִם תֹּאמַר, כֵּיוָן שֶׁפּוֹשֵׁעַ דִּין מַזִּיק יֵשׁ לוֹ, אִם כֵּן בַּעַל הַבַּיִת שֶׁהִדְלִיק גְּדִישׁוֹ שֶׁל שָׂכִיר אוֹ כְּסוּתוֹ יִהְיֶה פָּטוּר, שֶׁהֲרֵי פּוֹשֵׁעַ מַזִּיק וּפָטַר רַחֲמָנָא. וְאוּלַי כִּי לֹא הֵקֵל הַכָּתוּב אֶלָּא בְּשׁוֹמֵר. עוֹד נִרְאֶה כִּי גַּם הָרַמְבַּ"ם יוֹדֶה שֶׁאֵין לוֹ דִּין מַזִּיק מַמָּשׁ, וְאִם שָׂרַף כְּסוּתוֹ הַמֻּפְקֶדֶת אֶצְלוֹ מֵהַבְּעָלִים חַיָּב עָלֶיהָ, וּפוֹשֵׁעַ כְּמַזִּיק וְלֹא מַזִּיק מַמָּשׁ. וְתִמְצָא שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם פֶּרֶק כ"א מֵהִלְכוֹת אִישׁוּת: הָאִשָּׁה שֶׁשָּׁבְרָה כֵּלִים בְּעֵת מְלַאכְתָּהּ פְּטוּרָה מִתַּקָּנַת חֲכָמִים, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁשִּׁבְּרָה בְּיָדִים אֵינָהּ פְּטוּרָה אֶלָּא מִתַּקָּנָה, וּמַה שֶּׁהִקְשׁוּ עָלָיו, אִם כֵּן יִתְחַיֵּב שְׁבוּעָה עַל הַפְּשִׁיעָה, כָּתַב רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ד' מֵהִלְכוֹת שְׁאֵלָה וּפִקָּדוֹן: הַמַּפְקִיד

אֵצֶל חֲבֵירוֹ חִנָּם וְנִגְנַב וְכוּ' הֲרֵי זֶה נִשְׁבָּע וְכוּ' אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ וְגוֹ' וּמְגַלְגְּלִין עָלָיו שֶׁלֹּא פָּשַׁע, עַד כָּאן. מַשְׁמַע מִדִּבְרֵי הָרַב כִּי עִקַּר שְׁבוּעָה דְּאוֹרַיְתָא אֵינָהּ אֶלָּא שֶׁנִּגְנְבָה וְאֵינוֹ בִּרְשׁוּתוֹ, אֲבָל שְׁבוּעַת שֶׁלֹּא פָּשַׁע מִדִּין גִּלְגּוּל אָנוּ בָּאִים עָלֶיהָ, וּמַעֲתָּה שְׁבוּעַת שֶׁלֹּא פָּשַׁע הָאֲמוּרָה בְּשׁוֹמֵר חִנָּם תַּקָּנַת חֲכָמִים הוּא, שֶׁלֹּא אָמְרָה תּוֹרָה אֶלָּא שֶׁלֹּא שָׁלַח, וְלָזֶה כָּל שֶׁיֵּשְׁנָהּ לִשְׁבוּעָה שֶׁל תּוֹרָה גִּלְגְּלוּ בָּהּ חֲכָמִים שְׁבוּעַת לֹא פָּשַׁע, וְכָל שֶׁאֵינָהּ שְׁבוּעַת הַתּוֹרָה שֶׁפִּטְרָתוֹ פָּקַע גִּלְגּוּל.

נִמְצִינוּ אוֹמְרִים, שֶׁלֹּא בָּא הַמְעוּט שֶׁל הַהֶקְדֵּשׁוֹת, הַקַּרְקָעוֹת וְכוּ', אֶלָּא עַל שְׁבוּעַת שׁוֹמֵר חִנָּם שֶׁלֹּא שָׁלַח יָדוֹ דַּוְקָא, וְאִם יִטְעֲנוּ שֶׁפָּשַׁע בָּהּ יִתְחַיֵּב שְׁבוּעַת הֶסֵת כְּתַקָּנַת רַב נַחְמָן (בבא מציעא ה,א). וּלְפִי זֶה מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסוֹף פֶּרֶק הַחוֹבֵל (בבא קמא צג,א) בְּהַהוּא אַרְנָקֵי שֶׁל צְדָקָה שֶׁהִפְקִידוֹ רַב יוֹסֵף אֵצֶל הַהוּא גַּבְרָא, נִגְנַב וְחִיְּבוֹ רַב יוֹסֵף, וְהִקְשָׁה אַבַּיֵּי "לִשְׁמֹר וְלֹא לְחַלֵּק", אִם כֵּן שֶׁסּוֹבֵר שֶׁמְּמַעֵט הַכָּתוּב אֶפִלּוּ מִדִּין פּוֹשֵׁעַ כִּי הָתָם שֶׁפּוֹשֵׁעַ הָיָה מִמַּה שֶׁחִיְּבוֹ לְשַׁלֵּם וְהוּא שׁוֹמֵר חִנָּם. לְפִי מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק "לִשְׁמֹר" כִּי דִּין זֶה דְּלְחַלֵּק מִסְבָרָא פָּטוּר הוּא בְּלֹא מְעוּטָא דִּלְשְׁמֹר, אֶלָּא דְּאַסְמְכוּהָ אַקְרָא אוֹ שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְבַל תִּטְעֶה מִדְּבָרָיו לְחַיֵּב אֶפִלּוּ לְחַלֵּק. לָזֶה שָׁמַר לְךָ הַסְּבָרָא הַנִּשְׁמַעַת לְךָ כִּי כָּל מָמוֹן שֶׁאֵין לוֹ תּוֹבְעִים פָּטוּר הוּא כִּי לְכָל אֶחָד יֹאמַר וְגוֹ', מַה שֶּׁאֵין כֵּן דִּין פּוֹשֵׁעַ בְּמָמוֹן שֶׁיֵּשׁ לוֹ תּוֹבְעִים שֶׁהַשֹּׂכֶל נוֹתֵן כִּי פּוֹשֵׁעַ מַזִּיק הוּא, אִם לֹא תִּהְיֶה רְאָיָה בְּרוּרָה לְפָטְרוֹ, כַּמְבֹאָר, כְּשֶׁלֹּא בִּבְעָלִים, בְּדִינוֹ עוֹמֵד.

פסוק י

בֵּין שְׁנֵיהֶם. יִרְצֶה כִּי יֵשׁ עֹנֶשׁ לַנִּשְׁבָּע וְלַמַּשְׁבִּיעַ, אִם יָדַע שֶׁהוּא רוֹצֶה לִשָּׁבַע לַשֶּׁקֶר וּמַסְכִּים עַל הַדָּבָר.

פסוק יד

אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ וְגוֹ'. יֵשׁ לָנוּ לְדוּן בְּמִשְׁפָּט זֶה, הַאִם נִשְׁפְּטָה בְּדִין זֶה לְעוֹלָם הַבָּא, כְּשֶׁיְּבוֹא בַּעַל הַפִּקָּדוֹן הוּא אָדוֹן הָעוֹלָם אֲשֶׁר הִפְקִיד הַנֶּפֶשׁ בְּיַד הָאָדָם לִשְׁמֹר, דִּכְתִיב (דברים ד:ט) "וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד", כְּשֶׁיְּבֹא לִתְבֹּעַ פִּקָּדוֹנוֹ מִכָּל אֶחָד וְנִמְצָא נִגְנַב אוֹ נִשְׁבַּר אוֹ נִשְׁבָּה אוֹ מֵת, כִּי כָל בְּחִינוֹת אֵלּוּ יֶשְׁנָם מְצוּיוֹת בְּעוֹבְרֵי עֲבֵרָה. יֵשׁ מִי שֶׁנַּפְשׁוֹ נִגְנֶבֶת מִמֶּנּוּ בְּמִקְרֶה לֹא טָהוֹר, וְיֵשׁ שֶׁהוּא מֵזִיד בַּעֲבֵרָה וְאֵבָר מֵאֵבְרֵי הַנְּשָׁמָה הַמְיֻחָד כְּנֶגֶד הַמִּצְוָה שֶׁעָבַר עָלֶיהָ הוּא נִפְגָּם, וְלִפְעָמִים בַּעֲשׂוֹת עָוֹן מֵהַכְּרֵתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית דִּין גּוֹרֵם מִיתָה לַנֶּפֶשׁ, כְּאָמְרוֹ (בראשית יז:יד) "וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ", וְלִפְעָמִים יִגְרֹם לָהּ שִׁבְיָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (זהר ח"ב צה:) הַנְּפָשׁוֹת הָעֲשׂוּקוֹת וְגוֹ'. וּבַעֲמֹד בַּעַל הַפִּקָּדוֹן וְיִטְעֹן טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת "תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ כְּמוֹ שֶׁנְּתַתִּיהָ לְךָ", כְּאָמְרוֹ (קהלת יב:ז) "וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ", וְדָרְשׁוּ

זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קנב:) "תְּנָהּ לוֹ כְּמוֹ שֶׁנִּתָּנָה לְךָ", הַאִם יְכוֹלִין הַנִּפְקָדִים לִפְקֹד בְּטַעֲנַת בְּעָלָיו עִמּוֹ? כִּי אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא צז.) אֲפִלּוּ אָמַר לוֹ "הַשְׁקֵנִי מַיִם" וְשָׁאַל מִמֶּנּוּ חֻפְצוֹ הֲרֵי זוֹ שְׁאֵלָה בִּבְעָלִים, וְהוּא הַדִּין כָּל הַשּׁוֹמְרִים. וְהֵן הָאָדוֹן קָדַם לָזוּן וּלְכַלְכֵּל מִיּוֹם הֱיוֹת הָאָדָם, וְהוּא הַנּוֹפֵחַ בְּאַף הָאָדָם נִשְׁמַת חַיִּים וּמִתְעַסֵּק בְּצָרְכֵי אָדָם, מִלְבַד אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לִכְלֻלוּת הָעוֹלָם מְחַדֵּשׁ בְּכָל יוֹם מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית. לָזֶה יִקָּרֵא "בְּעָלָיו עִמּוֹ" מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף, וְהֲרֵי שׁוֹמְרֵי הַנְּפָשׁוֹת פְּטוּרִים הֲגַם שֶׁלֹּא יְשִׁיבוּ הַנֶּפֶשׁ כְּמוֹ שֶׁנִּתָּנָה.

וְאוֹמַר לְנֶפֶשׁ אָדָם: אַל תִּבְטְחִי בְּעוֹשֶׁק מִשְׁפָּט זֶה, כִּי לִשְׁתֵּי סִבּוֹת לֹא יִפָּטֵר בְּטַעֲנָה זוֹ. הָאֶחָד, כִּי כָּאן פֵּרֵשׁ שֶׁיִּתְחַיְּבוּ הַשּׁוֹמְרִים וְכָל תְּנַאי שֶׁבִּשְׁמִירָה קַיָּם, וּכְאָמְרָם בְּהַשָּׂכֵר אֶת הַפּוֹעֲלִים (בבא מציעא צד,א), מַתְנָה בַּעַל הַפִּקָּדוֹן עַל שׁוֹמֵר חִנָּם לִהְיוֹת חַיָּב כְּשׁוֹאֵל. וְהַטַּעַם כִּי כָל תְּנַאי שֶׁבְּמָמוֹן קַיָּם, וְהוּא הַדִּין שֶׁיָּכוֹל לְהַתְנוֹת הַמַּפְקִיד עַל הַשּׁוֹמֵר שֶׁיִּתְחַיֵּב הֲגַם שֶׁהוּא בִּבְעָלִים, וְאֵין זֶה מַתְנָה עַל מַה שֶּׁכָּתוּב בַּתּוֹרָה בְּדֶרֶךְ זֶה, כַּמּוּבָן מֵהַהִיא דְּאָמַר שְׁמוּאֵל בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת (מכות ג,א) עַל מְנָת שֶׁלֹּא תְּשַׁמְּטֵנוּ שְׁבִיעִית אֵין שְׁבִיעִית מְשַׁמֶּטְתּוֹ, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהַטַּעַם הוּא שֶׁכָּל תְּנַאי שֶׁבְּמָמוֹן קַיָּם. וּבַמְּצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ כְּאִלּוּ הִתְנָה בְּפֵרוּשׁ עַל הַדָּבָר מִמַּה שֶּׁקִּבֵּל עָנְשִׁין לְכָל הָעוֹבֵר עַל הַפִּקּוּדִים, וְעוֹד לוֹ שֶׁהוֹסִיף לְהַשְׁבִּיעַהּ עַל הַדָּבָר.

שֵׁנִית: יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי שׁוֹפְטֵי אֶרֶץ לֹא יִשְׁפְּטוּ כָּל הַחִיּוּבִים אֶלָּא מְעַט מֵהַרְבֵּה, וְכָל הַמִּשְׁפָּטִים הַשּׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ יִשְׁפֹּט בְּצֶדֶק. וּמִי יֹאמַר כִּי הַפּוֹשֵׁעַ בְּנִכְסֵי רֵעֵהוּ וְהוּא בִּבְעָלִים שֶׁלֹּא יִשְׁפְּטֵהוּ הַשּׁוֹפֵט, כְּמוֹ שֶׁהוּא שׁוֹפֵט כַּמָּה וְכַמָּה שֶׁפְּטוּרִין בְּדִינֵי אָדָם וְחַיָּבִים בְּדִינֵי שָׁמַיִם וְכוּ', וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה בְּפָסוּק (שמות כא:יב) "מוֹת יוּמָת" כִּי לֹא לְכָל מְחֻיָּבֵי מִיתָה יָצוּ ה' לְשׁוֹפְטֵי אֶרֶץ לַהֲרֹג וְכוּ'. וְתִמְצָא כַּיּוֹצֵא בָּזֶה שֶׁצִּוָּה ה' כִּי שׁוֹמֵר חִנָּם וְשׁוֹמֵר שָׂכָר וְשׁוֹאֵל פְּטוּרִין בַּהֶקְדֵּשׁוֹת, וַאֲפִלּוּ פָּשְׁעוּ. וְאַפִלּוּ לָרַמְבַּ"ם שֶׁחִלֵּק לְחַיֵּב בִּפְשִׁיעָה בְּקַרְקָעוֹת וַעֲבָדִים, נִרְאֶה מִדְּבָרָיו כִּי יוֹדֶה בַּהֶקְדֵּשׁוֹת שֶׁפְּטוּר גַּם בִּפְשִׁיעָה, מִטַּעַם כִּי בָּא הַמְעוּט בְּכָל הַשּׁוֹמְרִים. וּמִמֶּנָּה אַתָּה לָמֵד כִּי לֹא פְּטוּר וּמֻתָּר הוּא, וְאַדְרַבָּה עָנְשׁוֹ גָּדוֹל הוּא שֶׁזִּלְזֵל נִכְסֵי שָׁמַיִם, אֶלָּא שֶׁלֹּא קָבַע ה' מִשְׁפָּטוֹ לְדַיָּנֵי אֶרֶץ וְסִלֵּק דִּינוֹ לְפָנָיו. וְיֵשׁ עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין כְּפִי פְּנִימִיּוּת הַתּוֹרָה וְאֵין כָּאן מְקוֹמָן.

פסוק כ

וְגֵר לֹא תוֹנֶה וְגוֹ' כִּי גֵרִים וְגוֹ'. רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה פֵּרֵשׁ: אַף הוּא יָכוֹל לְהוֹנוֹתְךָ "כִּי גֵרִים" וְגוֹ', וְרַבִּי אַבְרָהָם [אִבֶּן עֶזְרָא] פֵּרֵשׁ: זָכוֹר כִּי הֱיִיתֶם כְּמוֹתוֹ. וְרַמְבַּ"ן דָּחָה שְׁתֵּי הַדְּרָכִים וּפֵרֵשׁ: כִּי תֵּדְעוּ שֶׁאַתֶּם צַעֲקַת דַּלִּים כַּאֲשֶׁר שָׁמַע צַעֲקָתְךָ וְגוֹ'.

וְנִרְאָה לוֹמַר עַל פִּי הַהַקְדָּמָה הַיְדוּעָה, כִּי נִשְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם שֹׂרֶשׁ הַקְּדֻשָּׁה, בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְכָל זוּלָתָם הֵם חֵלֶק רַע. וְלָזֶה לֹא יַקְפִּידוּ בְּזִלְזוּל אָדָם שֶׁאֵינוֹ מֵהֶם וּבְאוֹנָאתוֹ, לְצַד שֶׁיַּחְשְׁבוּהוּ שֶׁפָּחוּת הוּא מֵהַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשָּׁה, וּמִזֶּה יִוָּלֵד עַנְפֵי הָאוֹנָאָה. לָזֶה כַּאֲשֶׁר צִוָּה עֲלֵיהֶם לְבַל יוֹנוּם וְלֹא יִלְחָצוּם, אָמַר הַטַּעַם שֶׁאֲנִי מְצַוְּךָ לְבַל תּוֹנֶהוּ, שֶׁאֵין לְךָ לוֹמַר שֶׁהוּא בְּחִינַת שֹׂרֶשׁ הָרַע, אוֹ כֵּיוָן שֶׁהוּא מֻטְבָּע בִּבְחִינַת הַקְּלִפָּה הֲרֵי נִגְרָע מֵעֶרְכֶּךָ. **כִּי אַתֶּם גֵּרִים הֱיִיתֶם בְּמִצְרָיִם**, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי (בראשית מו:ג) "כִּי לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימְךָ שָׁם" וּבְפָסוּק (שמות כ:ב) "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" בְּפָרְשַׁת יִתְרוֹ, שֶׁנִּשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל עַצְמָם הָיוּ טְבוּעוֹת בַּקְּלִפָּה, וְאִם כֵּן יִהְיֶה גֵּר זֶה כְּאֶחָד מִכֶּם בְּאֵין הֶבְדֵּל, וְלָזֶה לֹא תוֹנֶהוּ וְלֹא תִלְחָצֶנּוּ.

פסוק כב

אִם עַנֵּה תְעַנֶּה אֹתוֹ. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר תֵּבַת "אוֹתוֹ" וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "אִם תְּעַנֶּה" וְגוֹ', וְהַדָּבָר יָדוּעַ שֶׁחוֹזֵר אֶל הַסָּמוּךְ. וְנִרְאֶה עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּמְּכִילְתָּא בְּפָסוּק "לֹא תְעַנּוּן": אֵין לִי אֶלָּא יָתוֹם וְאַלְמָנָה, שְׁאָר כָּל אָדָם מְנַיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "לֹא תְעַנּוּן", עַד כָּאן. וּכְפִי זֶה יֵשׁ אַזְהָרָה גַּם לִשְׁאָר כָּל אָדָם מ"לֹא תְעַנּוּן", לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **אוֹתוֹ**, פֵּרוּשׁ, אוֹתוֹ שֶׁמּוּזְכָּר בְּפֵרוּשׁ הוּא שֶׁעֲנָשׁוֹ נְשִׂיהֶם אַלְמָנוֹת וּבְנֵיהֶם יְתוֹמִים, אֲבָל הַמְּעַנֶּה כָּל אָדָם אֵין עָנְשׁוֹ כָּל כָּךְ.

פסוק כד

אִם כָּסֶף. בַּמְּכִילְתָּא רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר: כָּל "אִם" שֶׁבַּמִּקְרָא רְשׁוּת, חוּץ מִזּוֹ וְכוּ'. וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה יָדַבֵּר ה' בְּדֶרֶךְ סָפֵק בְּמָקוֹם וַדַּאי. וְאוּלַי כִּי בָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ וּלְהַשְׁיב גַּם כֵּן לַאֲשֶׁר יִשְׁאַל הַשּׁוֹאֵל בְּרְאוֹתוֹ כִּי יִרְבֶּה כְבוֹד אָדָם בְּזָהָב לְרֹב וְאוֹצְרוֹתָיו מְלֵאִים הוֹן עָתֵק לְלֹא צָרַךְ בּוֹ, וְיֹאמַר אָדָם: "מַה הֻנָּה אוֹצְרוֹת זָהָב לְאָדָם לְלֹא דָבָר? לָמָּה לֹא הִסְפִּיק ה' לָתֵת לוֹ מְזוֹנוֹתָיו הַצְּרִיכִין וְלֹא יִהְיֶה זֶה גָּדוֹל מִיַּעֲקֹב אָבִינוּ אֲשֶׁר שָׁאַל (בראשית כח:כ) לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לְלָבוּשׁ". הֵן אֱמֶת כִּי מַה שֶּׁיְּחַסֵּר לְאָדָם מִכְּדֵי צָרְכּוֹ יֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר לְיַסְּרוֹ עַל עֲוֹנוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן אוֹצְרוֹת הוֹן לָמָּה לְאִישׁ אֵין לוֹ צֹרֶךְ בָּהֶם? לָזֶה הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי הַסּוֹבֵב דָּבָר הוּא אוֹתָם שֶׁאֵינָם רְאוּיִים לְקַבֵּל חֵקֶם לְצַד מַעֲשֵׂיהֶם, כִּי ה' בְּחַסְדּוֹ נוֹתֵן שֶׁפַע הַצָּרִיךְ בְּרֶוַח לְכָל אִישׁ וְאִישׁ דֵּי מַחְסוֹרוֹ. וְהָיָה כִּי יֶחֱטָא אָדָם וְאֵינוֹ רָאוּי לְקַבֵּל פַּרְנָסָתוֹ בְּכָבוֹד מֵאֵל הַכָּבוֹד, הַחֵלֶק הַמַּגִּיעוֹ לֹא יִטָּלֵנוּ עֶלְיוֹן, אֶלָּא הֲרֵי הוּא מִתְקַבֵּץ אֶל מָקוֹם אַחֵר, וְתִהְיֶה פַּרְנָסַת הַלָּז עִם אָדָם אַחֵר הַבָּא לוֹ דֶּרֶךְ שָׁם פַּרְנָסָתוֹ, וְיִתְפַּרְנֵס בִּפְחִיתוּת וּבְבִזּוּי כַּאֲשֶׁר גָּזַר הַגּוֹזֵר בְּצָדָק. וְיַעֲשֶׂה ה' בְּדֶרֶךְ זֶה לִשְׁתֵּי מִדּוֹת טוֹבוֹת: הָאַחַת – לְהִשְׁתַּלֵּם אָדָם בָּעוֹלָם הַזֶּה פָּעֳלוֹ הָרָע, וְהַשֵּׁנִיָּה – כְּדֵי שֶׁיִּזְכֶּה הַנּוֹתֵן בְּאֶמְצָעוּת נְתִינַת צְדָקָה וָחֶסֶד לְרֵעֵהוּ.

וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **אִם כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת עַמִּי**, פֵּרוּשׁ, אִם רָאִיתָ שֶׁהָיָה לְךָ כֶּסֶף יָתֵר עַל מַה שֶּׁאַתָּה צָרִיךְ לְעַצְמְךָ שֶׁאַתָּה מַלְוֶה לְעַמִּי, תֵּדַע לְךָ שֶׁאֵין זֶה חֵלֶק הַמַּגִּיעֲךָ אֶלָּא חֵלֶק אֲחֵרִים, שֶׁהוּא הֶעָנִי, עִמְּךָ, וּבָזֶה רָמַז כִּי צָרִיךְ לִפְתֹּחַ לוֹ מִשֶּׁלּוֹ. וְאוּלַי כִּי רָמַז לוֹ גַּם כֵּן שֶׁלֹּא יִתְנַשֵּׂא וְיִתְגַּדֵּל עַל הֶעָנִי בִּרְאוֹתוֹ כִּי הוּא הַנּוֹתֵן לוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה**, לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת וּמַעֲלָה, כִּי מְשֻׁלּוֹ הוּא נוֹתֵן לוֹ. וְחָזַר לוֹמַר כְּנֶגֶד הַהַלְוָאָה **לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו** וְגוֹ':

פסוק כה

אִם חָבֹל תַּחְבֹּל. נִרְאֶה כִּי יִרְמֹז לְהַעִיר אָדָם הַנִּרְדָּם אֲשֶׁר בְּיָדוֹ שַׁלְמַת מִי שֶׁאָמַר עָלָיו הַכָּתוּב (משלי כז:י) "רֵעֲךָ וְרֵעֵה אָבִיךָ" וְגוֹ', וְהַנֶּפֶשׁ תִּתְיַחֵס לְשַׁלְמָה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (קנב:) מָשָׁל לְמֶלֶךְ שֶׁחִלֵּק בִּגְדֵי מַלְכוּת וְכוּ', וּכְבָר פֵּרַשְׁנוּ בּוֹ כִּי לְצַד שֶׁנֶּפֶשׁ אָדָם הִיא מֵאוֹרוֹ יִתְבָּרֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ (תהלים קד:ב) "עוֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה", וַיְצַו ה' אִם מִשְׁכְּנָהּ בְּחוֹבוֹ, שֶׁהֵם חֲטָאָיו, יֵשׁ לוֹ זְמַן לַהֲשִׁיבוֹ עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים צ:ג) "תָּשֵׁב אֱנוֹשׁ עַד דַּכָּא", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קהלת רבה פ"ב) עַד דְּכְדּוּכָהּ שֶׁל מָוֶת, כִּי יֵשׁ לוֹ זְמַן תְּשׁוּבָה עַד בִּיאַת שִׁמְשׁוֹ.

וְטַעַם כָּפֶל **חָבֹל תַּחְבֹּל**, דַּע כִּי כָּל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל יֵשׁ לוֹ שָׁלֹשׁ בְּחִינוֹת: נֶפֶשׁ, רוּחַ, נְשָׁמָה, וְכָאן רָמַז הַכָּתוּב עַל שְׁלִשְׁתָּן. כְּנֶגֶד הַנְּשָׁמָה אָמַר **אִם חָבֹל**, וּכְנֶגֶד הָרוּחַ אָמַר **תַּחְבֹּל**, וּכְנֶגֶד הַנֶּפֶשׁ אָמַר **שַׂלְמַת רֵעֶךָ**, וּכְנֶגְדָּם אָמַר שָׁלֹשׁ חֲלוּקוֹת: א' כִּי הִיא **כְּסוּתָהּ לְבַדָּהּ** הִיא הַנְּשָׁמָה, ב' **הִיא שִׂמְלָתוֹ לְעוֹרוֹ** וְהִיא הָרוּחַ, ג' **בַּמֶּה יִשְׁכָּב** וְהִיא הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עִמּוֹ בַּקֶּבֶר, וּכְאָמְרוֹ (איוב יד:כב) "וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל".

וְאָמְרוֹ **וְהָיָה כִּי יִצְעַק**, פֵּרוּשׁ, חוֹזֵר לְעִנְיַן רִאשׁוֹן "תְּשִׁיבֶנּוּ לוֹ" שֶׁהִיא הַתְּשׁוּבָה, כִּי לֹא יִצְטָרֵךְ לְצַעַר לְהֲשִׁיבוֹ, אֶלָּא כִּי יִצְעַק יִשְׁמַע ה' וְגוֹ', וְיַעֲבוֹר חַטֹּאתָיו.

פרק כג

פסוק ב

לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הִרְבּוּ לִדְרֹשׁ בְּפָסוּק זֶה, אֲבָל אֵין הַמִּקְרָא מִתְיַשֵּׁב לְפִי פְּשׁוּטוֹ. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב לְפִי מַה שֶּׁאָמְרָה הַתּוֹרָה "וְשָׁפְטוּ הָעֵדָה וְהִצִּילוּ" וְגוֹ' (במדבר לה:כד-כה), וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין ב,א) עֵדָה שׁוֹפֶטֶת וְעֵדָה מַצֶּלֶת, אֲבָל אִם פָּתְחוּ כֻּלָּם לְחוֹבָה פְּטוּר (סנהדרין יז,א).

וּבָא הַכָּתוּב כָּאן לְהָסִיר שְׁנֵי מִכְשׁוֹלִין אֲשֶׁר יִכָּשֵׁל בָּהֶם חָכָם מֵאֲמְצָעוּת דִּין זֶה. הָאֶחָד בְּהַגִּיעַ מִשְׁפָּט כָּזֶה וְיִרְאֶה חָכָם אֶחָד מֵהַשּׁוֹפְטִים שֶׁכָּל חֲבֵרָיו פָּתְחוּ לְחוֹבָה, וְהוּא חוֹשֵׁב בְּדַעְתּוֹ כִּי הוּא זַכַּאי, וְיִתְחַכֵּם לוֹמַר: "אִם נֹאמַר זַכַּאי הִנֵּה הוּא יֵצֵא חַיָּב, כִּי יֵשׁ שָׁם עֵדָה

שׁוֹפֶטֶת וְעֵדָה מַצֶּלֶת, וְנִמְצְאוּ דְבָרֵי עוֹשִׂים הֵפֶךְ דַּעְתִּי. לָזֶה אֶתְחַכֵּם וְאוֹמַר חַיָּב, שֶׁבָּזֶה תִּהְיֶה סְבָרָתִי מִתְקַיֶּמֶת שֶׁיֵּצֵא זַכַּאי מִטַּעַם פָּתְחוּ כֻּלָּם וְכוּ', וְגַם אֶהְיֶה מְקַיֵּם הַמּוּסָר לְבַטֵּל דַּעְתִּי לִפְנֵי דַּעַת הַמְרֻבִּין שֶׁאוֹמְרִים חַיָּב וְנֹאמַר חַיָּב עִמָּהֶם". לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְצִוָּה עַל זֶה בְּדִיּוּק לְבַל עֲשׂוֹתוֹ, וְאָמַר **לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעֹת**, פֵּרוּשׁ, כְּשֶׁתִּהְיֶה סוֹבֵר סְבָרָא אַחַת שֶׁבְּאָמְרְךָ דַּעְתְּךָ יֵצֵא זֶה הַנִּדּוֹן חַיָּב בְּדִינוֹ, וּכְגוֹן שֶׁכֻּלָּם אָמְרוּ חַיָּב וְאַתָּה חוֹשֵׁב זַכַּאי, לֹא תִתְחַכֵּם לִהְיוֹת אַחֲרֵי רַבִּים שֶׁאוֹמְרִים חַיָּב, וְהוּא אָמְרוֹ **לָרָעֹת**, וְתֹאמַר אַתָּה כְּדַעְתָּם חַיָּב הֵפֶךְ מַה שֶּׁנִּרְאָה לְךָ כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא זַכַּאי כְּדַעְתְּךָ, אֶלָּא אֱמוֹר דַּעְתְּךָ כְּפִי מַה שֶּׁיִּדַּעְתָּ בְּמִשְׁפְּטֵי הַתּוֹרָה, וְאֵין לְךָ לְהִתְחַכֵּם עַל הַמִּשְׁפָּט כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים, וְהוּא שֶׁאָמַר פָּתְחוּ כֻּלָּם לְחוֹבָה זַכַּאי, לֹא אָמַר ה' שֶׁיְּזַכֶּה זֶה אֶלָּא אִם לְךָ יֵרָאֶה חַיָּב וְלֹא שֶׁיֵּרָאֶה לְךָ זַכַּאי, שֶׁאָז חַיָּב הוּא כְּמִשְׁפַּט הָאֱלֹהִים.

עוֹד יֵשׁ מִכְשׁוֹל שֵׁנִי בְּמִשְׁפָּט זֶה בְּאֹפֶן אַחֵר, וְהוּא אִם יֵרָאֶה בְּעֵינֵי חָכָם שֶׁהוּא חַיָּב כְּכָל הַדַּיָּנִים שֶׁאָמְרוּ חַיָּב, וְרוֹאֶה שֶׁאִם יֹאמַר חַיָּב הִנֵּה הוּא יוֹצֵא זַכַּאי הֵפֶךְ דְּבָרָיו שֶׁאוֹמֵר חַיָּב, לָזֶה יִתְחַכֵּם לוֹמַר זַכַּאי כְּדֵי שֶׁיֵּטֶה הַמִּשְׁפָּט אַחֲרֵי רַבִּים שֶׁאוֹמְרִים חַיָּב וְיֵצֵא חַיָּב כְּפִי סְבָרָתוֹ, וְיֵשׁ בָּזֶה גַּם כֵּן כְּפִית רֹאשׁ בִּגְמַר הַמִּשְׁפָּט לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים. לָזֶה אָמַר **וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִיב** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ לֹא תַעֲנֶה מַעֲנֶה עַל רִיב לִנְטוֹת **אַחֲרֵי רַבִּים**, פֵּרוּשׁ, שֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתְךָ בְּמַעֲנֶךָ כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה כְּמִשְׁפָּט יָחִיד וְרַבִּים, וְזֶה יַגִּיד שֶׁאִם יִגָּלֶה דַּעְתּוֹ כְּמוֹת שֶׁהוּא אֵין כָּאן הַטָּיָה אַחֲרֵי רַבִּים אֶלָּא כֻּלָּם בְּדַעַת אַחַת. וּבֵאֵר הַכָּתוּב טַעַם הַקְּפָדָתוֹ עַל הַדָּבָר וְאָמַר **לְהַטֹּת**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁתִּהְיֶה כַּוָּנָתְךָ לְהַטּוֹת מִמַּה שֶּׁבְּדַעְתְּךָ בְּעִיּוּן מִשְׁפַּט הַתּוֹרָה שֶׁהוּא חַיָּב וְאַתָּה מַטֶּה לוֹמַר זַכַּאי כְּדֵי שֶׁיֵּצֵא חַיָּב לִנְטוֹת אַחֲרֵי רַבִּים וְיֵצֵא חַיָּב, אֶלָּא אֱמוֹר דַּעְתְּךָ הֲגַם שֶׁיֵּצֵא זַכַּאי הֵפֶךְ דַּעְתְּךָ – ה' זְכָהוּ. וְטַעַם מִשְׁפָּט זֶה לְצַד כִּי ה' יוֹשֵׁב בְּמִסְבַּת הַדַּיָּנִים וְהוּא יִשְׁפֹּט בְּפִיהֶם, וּכְשֶׁיִּרְאֶה מִשְׁפָּט מְרֻמֶּה וְאֵין בּוֹ מְצִיאוּת לְזַכּוֹת הַזַּכַּאי יִתְחַכֵּם לִפְתֹּחַ כֵּלָּן לְחוֹבָה וְצִוָּה שֶׁיֵּצֵא זַכַּאי בָּזֶה:

פסוק ג

וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ. יִרְמוֹז בְּתֵיבַת **בְּרִיבוֹ** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה לד) כִּי הֶעָנִי עוֹשֶׂה מְרִיבָה עִם קוֹנוֹ לָמָּה זָן לְכֹל וְהוּא בָּרָעָב וּבְעֵירוֹם, וְכָל הַנּוֹתֵן פְּרוּטָה לֶעָנִי וּמְפָרְנְסוֹ הֲרֵי זֶה מַשְׁבִּית רִיב עָנִי מֵעַל הַשָּׁמַיִם, וּבִזְמַן שֶׁאֵין חוֹנֵן דַּלִּים טַעֲנַת עָנִי הִיא טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת וּמְהוּדֶּרֶת, וְלָזֶה יְצַו ה' שֶׁלֹּא יְסוֹבְבוּ הִדּוּר לְרִיב הֶעָנִי עִם קוֹנוֹ אֶלָּא יְחוֹנְנוּהוּ כְּמִשְׁפַּט חוֹנֵן דַּלִּים.

פסוק ו

לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיוֹנְךָ. אוּלַי שְׁצִוָּה ה' עַל מִשְׁפַּט הָעֲנִיִּים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא עא,א) "עָנְיֶיךָ וַעֲנְיֵי עִירְךָ וְכוּ', עֲנְיֵי עִירְךָ וַעֲנְיֵי עִיר אַחֶרֶת – עֲנְיֵי עִירְךָ קוֹדְמִין", וְלָזֶה בָּא הַמַּצָּוָה כָּאן בְּלָאו לְבַל יַטֶּה מִשְׁפַּט הַקָּדוֹם לְאַחֲרוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ "אֶבְיוֹנְךָ".

פסוק ז

כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע. לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לג:) שֶׁפֵּרְשׁוּ "נָקִי" – זֶה מִי שֶׁיֵּשׁ עָלָיו מַגִּיד זְכוּת, וְ"צַדִּיק" – זֶה מִי שֶׁיָּצָא צַדִּיק בְּדִינוֹ וְיֵשׁ עָלָיו מַגִּיד חוֹבָה, יְכַוֵּן הַכָּתוּב לוֹמַר טַעַם הַדְּבָרִים שֶׁלֹּא תֹּאמַר אֵיךְ אַחַר שֶׁנִּגְמַר דִּינוֹ לְחוֹבָה יַחֲזֹר הַדִּין לִזְכוּת, לָזֶה אָמַר **כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע**, פֵּרוּשׁ, מִמָּה נַפְשָׁךְ, אִם מַה שֶּׁיָּצָא חַיָּב הוּא כְּפִי הָאֱמֶת וְהַצַּדָּק – לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע וְלֹא יוֹעִיל הַמְלַמֵּד זְכוּת, וְאִם מַה שֶּׁיָּצָא חַיָּב הָיָה שֶׁלֹּא כְּפִי הַדִּין – לָמָּה יִבָּלַע נָקִי חִנָּם. וּכְנֶגֶד חֲלֻקַּת מִי שֶׁיָּצָא צַדִּיק בְּדִינוֹ אָמַר גַּם כֵּן **כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע**, פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁיָּצָא צַדִּיק לֹא הִצְדַּקְתִּיהוּ וְהוּא רָשָׁע, כִּי אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל וּבְקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט וְהוּא שׁוֹפֵט בְּצֶדֶק, וּמִן הַנִּמְנָע שֶׁיְּחַתֹּם ה' עַל דָּבָר שֶׁקֶר חָס וְשָׁלוֹם. וְצֵא וּלְמַד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כתובות כא:) דְּאָסוּר לְמֶחְתַּם עַל מִלְתָא דְּמִתְחֲזֵי כְּשִׁקְרָא. וְאִם תֹּאמַר וְלָמָּה אֵין אָנוּ אוֹמְרִים כֵּן בְּיָצָא חַיָּב, יֵשׁ לְךָ לָדַעַת כִּי ה' יִנָּחֵם עַל הָרָעָה וְלֹא יִנָּחֵם עַל הַטּוֹבָה, וּמִי שֶׁיָּצָא חַיָּב חָזַר בּוֹ ה' לְזַכּוֹתוֹ, אֲבָל מִי שֶׁיָּצָא זַכַּאי לֹא יִנָּחֵם ה' מֵהַטּוֹבָה, וְלִפְעָמִים יַסְפִּיק לְאָדָם זֶה עִנּוּי זֶה שֶׁיָּצָא מִשְׁפָּטוֹ חַיָּב וְאֵימוֹת מָוֶת יַגִּיעוּהוּ בְּרֹאוֹתוֹ כִּי נִגְמַר דִּינוֹ לָמוּת, וְלָזֶה אַחַר כָּךְ בְּקֶרֶב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט לְזַכּוֹתוֹ.

פסוק ט

וְאַתֶּם יְדַעְתֶּם אֶת נֶפֶשׁ וְגוֹ'. עַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (שמות כב:כ) "וְגֵר לֹא תוֹנֶה", וּפָסוּק זֶה יַצְדִּיק לְךָ כָּל מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי לְךָ.

פסוק י

וְשֵׁשׁ שָׁנִים וְגוֹ'. סָמַךְ מִצְוָה זוֹ לְמַה שֶּׁלְּפָנֶיהָ, לוֹמַר כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֲמוּ טַעַם גֵּרוּת עוֹד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא כו:לד) "אָז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שַׁבְּתוֹתֶיהָ" וְגוֹ':

פסוק יב

תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ. וְלֹא "כָּל מַעֲשֶׂיךָ" כְּמוֹ שֶׁאָמַר בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, כִּי בְּשֵׁשֶׁת יָמִים שֶׁל שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה שֶׁעָלֶיהָ חוֹזֵר צִוּוּי שַׁבָּת כָּאן, אֵינוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת כָּל מְלַאכְתּוֹ, כִּי מְלֹאכֶת אֲדָמָה אֲסוּרָה לוֹ כָּאָמוּר בְּסָמוּךְ.

פסוק יג

וּבְכֹל אֲשֶׁר אָמַרְתִּי וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **וּבְכֹל** וְגוֹ' **תִּשָּׁמֵרוּ** וְלֹא אָמַר וְכָל אֲשֶׁר וְגוֹ' תִּשָּׁמֵרוּ, יְכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות כג:) כִּי מִנְיַן מִצְוֹות עֲשֵׂה הֵם רמ"ח כְּנֶגֶד רמ"ח אֵבָרִים שֶׁל אָדָם וְשס"ה לֹא תַּעֲשֶׂה הֵם כְּנֶגֶד שס"ה גִּידָיו (זהר ח"א קע:), וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז שֶׁלֹּא יֹאמַר אָדָם אֲקַיֵּם כָּךְ וְכָךְ מִצְוֹות וְיִסְפֹּיקוּ לִשְׁמִירָתִי, לָזֶה אָמַר **וּבְכֹל אֲשֶׁר** וְגוֹ' פֵּרוּשׁ בְּכָל הַמִּצְוֹות תִּהְיוּ נִשְׁמָרִים וּבְהֶסְרוֹן אֶחָד מֵהֶם תֶּחְסַר הַשְׁמִירָה לְאוֹתוֹ אֵבָר הַמְכֻוָּן לָהּ.

וְשֵׁם אֱלֹהִים וְגוֹ'. בָּא לוֹמַר, כְּשֵׁם שֶׁשְּׁמִירַת כָּל הַמִּצְוֹות תּוֹעִיל לְכָל אָדָם לְמִנְיַן אֵבָרָיו וְשס"ה גִּידָיו, כְּמוֹ כֵן יֵשׁ שְׁמִירָה לִכְלָלוּת הָאָדָם בִּכְפִירַת עֲבוֹדָה זָרָה, שֶׁכָּל הַכּוֹפֵר בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּמוֹדֶה בְּכָל הַתּוֹרָה, וְיַחְזִיק בְּשׁוֹמֵר וְעוֹשֶׂה כָּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדוֹ עֲשׂוֹת, וְיִהְיוּ נִשְׁמָרִים בְּאֶמְצָעוּת כְּפִירַת עֲבוֹדָה זָרָה כָּל אֵיבָרָיו וְגִידָיו, הֲגַם שֶׁלֹּא עָשָׂה הַמִּצְוָה הַהִיא וְלֹא בָּאָה לְיָדוֹ הֶעֱבֵרָה וְנִשְׁמַר מִמֶּנָּה. וְדַוְקָא מִן הַסְּתָם, אֲבָל אִם מְבַטֵּל לְהֶדְיָא קְצָת מֵהַמִּצְוֹות – לֹא יִהְיֶה נִשְׁמָר בְּאוֹתוֹ אֵבָר הַמְכֻוָּן לְאוֹתָהּ מִצְוָה שֶׁמְּבַטֵּל לְצַד כְּפִירָתוֹ בַּעֲבוֹדָה זָרָה.

פסוק טו

כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ. לְפִי שֶׁיֵּשׁ הַרְבֵּה פְּרָטֵי מִצְוֹות שֶׁלֹּא נִתְפָּרְשׁוּ כָּאן, הָא' שֶׁצָּרִיךְ לִהְיוֹת מַצָּה מִדָּבָר הַבָּא לִידֵי חִמּוּץ (פסחים לה:), ב' שֶׁלֹּא יֵצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ בְּמַעֲשֶׂה קְדֵרָה, ג' שֶׁלֹּא יִהְיֶה חָמֵץ מִיּוֹם טוֹב רִאשׁוֹן, וְכָל זֶה מְפֹרָשׁ בְּפָרָשַׁת בֹּא כַּמְבֹאָר בַּמְּכִילְתָּא, לָזֶה אָמַר **כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ** לְרַמֵּז לִתְנָאֵי הַמִּצְוָה הַנִּזְכָּרִים.

פסוק טז

בְּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ. פֵּרוּשׁ, לְמַעֵט דְּעֵיֵל בְּיַד גּוֹי שֶׁאֵינוֹ מַעֲשָׂיו, וּכְמוֹ שֶׁמִּיעֵט בְּאָמְרוֹ "קְצִירְכֶם" (ויקרא כג:י), כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה (ראש השנה יג.), שֶׁכָּל שֶׁהֵבִיאָה שְׁלִישׁ בְּיַד גּוֹי לֹא יָבִיא מִמֶּנָּה בִּכּוּרִים.

פסוק יט

רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיִּרְמֹז שֶׁלֹּא יַשְׁחִית זַרְעוֹ, וְשֶׁתִּהְיֶה טִפָּה רִאשׁוֹנָה שֶׁתֵּצֵא מִמֶּנּוּ מוּבֶאת בֵּית ה', עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (יומא ב,א) בֵּיתוֹ זוֹ אִשְׁתּוֹ.

וְדַיֵּק לוֹמַר **בֵּית ה'** לִשְׁלוֹל בֵּית אִשָּׁה זוֹנָה, וְהוּא מִצְוָה שֶׁקִּיֵּם יַעֲקֹב אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, דִּכְתִיב (בראשית מט:ג) "כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי".

וְנָמַר אָמְרוֹ **לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ** לְרַמֵּז סוֹד גָּדוֹל, כִּי הַמַּשְׁחִיתִים זַרְעָם סוֹבְבִים מִיתַת הַקְּטַנִּים מִבֵּין שְׁדֵי אִמָּם, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ הַדָּבָר בְּאָמְרוֹ בְּפָסוּק (מיכה ו:ז) "הַאֶתֵּן בְּכוֹרִי

פִּשְׁעֵי פְּרִי בִטְנִי חַטַּאת נַפְשִׁי", כִּי כְּשֶׁאָדָם מַשְׁחִית זַרְעוֹ נִבְרָא מִמֶּנּוּ מַשְׁחִית רַע וְהוּא שׁוֹלֵט אַחַר כָּךְ בַּבֵּן הַיָּלוֹד, וְהֵם נְפָשׁוֹת הָעֲשׂוּקוֹת כָּאָמוּר בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (חלק א רי"ט.), וּמִי גָּרַם זֶה שֶׁלֹּא הֵבִיא בִּכּוּרָיו בֵּית ה'.

וּכְפִי דֶּרֶךְ הַפְּשָׁט, טַעַם סָמַךְ **לֹא תְבַשֵּׁל** וְגוֹ' עִם הַבִּכּוּרִים, לְהָאוֹמֵר (חולין קיד:) בָּשָׂר בְּחָלָב אָסוּר בַּהֲנָאָה שֶׁהוּא עִקַּר הַהֶלְכָה, נִתְכַּוְּנוּ לְסָמְכוֹ עִם הַבִּכּוּרִים לֶהֱיוֹת שֶׁהֵם אֲסוּרִים בַּהֲנָאָה (רמב"ם הלכות ביכורים פרק ב), וְעַיֵּן בְּסִפְרִי פְּרִי תֹאַר:

פסוק כ

הִנֵּה אָנֹכִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, מַלְאָךְ זֶה הוּא הַמַּלְאָךְ הַגּוֹאֵל אֶת הָאָבוֹת, לֹא מְשֻׁלַּחַת מִמְּשָׁרְתָיו, אֶלָּא מַלְאָךְ גָּדוֹל כַּיָּדוּעַ לַמַּשְׂכִּילִים, כִּי אֵין אָנוּ מַכִּירִים מַלְאָךְ אֶמְצָעִי אֶלָּא הוּא יִתְבָּרַךְ וּשְׁכִינַת עֻזּוֹ הַמִּתְיַחֶדֶת עִמּוֹ בְּסוֹד (זכריה יד:ט) "ה' אֶחָד וּשְׁמוֹ אֶחָד".

פסוק כא

הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו וְגוֹ'. כָּאן צִוָּה עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה וּמִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כְּנֶגֶד מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה אָמַר **הִשָּׁמֶר** וְגוֹ', כִּי כָל הִשָּׁמֶר וְגוֹ' לֹא תַעֲשֶׂה, וּכְנֶגֶד מִצְוֹת עֲשֵׂה אָמַר **וּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ**:

אַל תַּמֵּר בּוֹ. כָּאן רָמַז לְפְעָלַת הָאָדָם אֲשֶׁר תְּסוֹבֵב תְּמוּרַת טוֹב בְּרַע וְעֶבֶד מוֹלֵךְ וְשִׂפְחָה יוֹרֶשֶׁת גְּבִרְתָּהּ (משלי ל:כג), וְעַל יְדֵי זֶה יִתְנַקֵּם נָקָם מֵהָעוֹשֶׂה תְּמוּרָה וְלֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם. גַּם מַלְאָךְ זֶה יָדוּעַ הוּא כִּי הוּא בְּחִינַת הַמִּשְׁפָּט וְלֹא יִשָּׂא עָוֹן כְּאָמְרוֹ **לֹא יִשָּׂא** וְגוֹ', וְאָמְרוֹ **כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ** הִשְׂכִּילוּ בַּדָּבָר הַזֶּה כִּי בְּאֶמְצָעוּת חֵטְא הָאָדָם יְסוֹבֵב פְּרֵדַת אֲלוּף מִקִּרְבּוֹ. וְאַשְׁכִּילְךָ כִּי מטט"רון הַקָּדוֹשׁ אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין לח:) שְׁמוֹ כְּשֵׁם רַבּוֹ, וְהוּא שד"י, כִּי עוֹלֶה מִסְפַּר עַצְמוֹ שֶׁל הַשֵּׁם, וּבְחֵטְא הָאָדָם יִסְתַּלֵּק שֵׁם שד"י מִמֶּנּוּ, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (ישעיהו יט:ה) "וְנָהָר יֶחֱרַב" וְגוֹ', וְהִשְׂכִּיל לֵב מַשְׂכִּיל בַּדְּבָרִים בְּאָמְרוֹ **כִּי אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹלוֹ** כִּמְדֻבֶּר עַל זוּלַת, וְנֶמַר אָמְרוֹ **וְעָשִׂיתָ אֶת אֲשֶׁר אֲדַבֵּר** וְלֹא אָמַר אֲשֶׁר יְדַבֵּר, לוֹמַר כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ וְהָבֵן:

פסוק כב

וְאָיַבְתִּי וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיִּרְמֹז כִּי בְּאֶמְצָעוּת עֵסֶק הַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, הִנֵּה הָאָדוֹן יַעֲקֹר שֹׁרֶשׁ הַקְּלִפָּה וַעֲנָפֶיהָ, שֶׁהֵם הַמְּסִיתִים וְהַמַּדִּיחִים וְהַמְבַקְשִׁים לְהַשְׁפִּיל דֶּגֶל הַתּוֹרָה. וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית בְּמַעֲשֵׂה קַיִן בְּהִתְוַכְּחוּת הָאָדוֹן עִמּוֹ (בראשית ד:ט-טו).

פסוק כג

וֶהֱבִיאֲךָ וְגוֹ' וְהִכְחַדְתִּיו. יְכַוֵּן כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַכְנָסַת יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ נִכְחָדִים הָאֱמוֹת הָהֵם, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק (במדבר יד:ט) "סָר צִלָּם וְגוֹ' וַה' אִתָּנוּ" וְגוֹ', כִּי הַקְּדֻשָּׁה תִּשְׁאַב

חֵלֶק הַמְחַיֶּה וְתִשָּׁאֵר כְּפֶגֶר מוּבָס, וְהוּא סוֹד אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת לד,א) יָהִיב עֵינֵיהּ בֵּיהּ וְנַעֲשָׂה גַּל שֶׁל עֲצָמוֹת, כִּי יְבָרֵר וְיִשְׁאַב חֵלֶק הַמְחַיֶּה מִמְּקוֹם תַּחֲנוּתוֹ.

פסוק כד

לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְצַוּוֹת לָזֶה אַחַר שֶׁהִזְהִיר כַּמָּה אַזְהָרוֹת עַל כְּעוּר זֶה וְעַל הַדּוֹמֶה לוֹ, וּמַה גַּם שֶׁבְּסָמוּךְ לְמַעְלָה הִזְהִיר אֲפִלּוּ עַל בַּל יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹתָם עַל שְׂפָתָיו, וְלֹא לִגְרֹם שֶׁיִּזְכְּרוּ שְׁמָם הַזּוֹלֶת, דִּכְתִיב (שמות כג:יג) "וְלֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ", אִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְהַזְהִיר עוֹד עַל הָעֲבוֹדָה. וְרַמְבַּ"ן יִשֵּׁב כִּי לֶהֱיוֹתָהּ חֲמוּרָה יָרְבָּה בָּהּ הָאַזְהָרוֹת, וּמִן הַתֵּימַה הוּא שֶׁאַחַר שֶׁהִשְׁוָה אוֹתָהּ לְכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ כָּאָמוּר לְמַעְלָה בֵּין לְעִנְיַן עֹנֶשׁ בֵּין לְעִנְיַן שָׂכָר, הִנֵּה הָעוֹבְדָהּ עוֹבֵר עַל תַּרְי"ג אַזְהָרוֹת, וּמַה גַּם שֶׁיֵּשׁ מִצְוֹוֹת שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם שְׁנֵי לָאוִין וְיוֹתֵר, וּמִצָּוָה זוֹ שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד הַכֹּל.

וְנִרְאָה לוֹמַר כִּי טַעַם הַכָּתוּב הוּא לְשָׁלֹשׁ סִבּוֹת: הָאֶחָד, לֶהֱיוֹת שֶׁרְצָה לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא יִדְמֶה לְהָאֻמּוֹת בְּמַעֲשֵׂיהֶם, לָזֶה אִם לֹא הָיָה מְקַדִּים לוֹמַר "לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה וְלֹא תָעָבְדֵם" לֹא יַעֲלֶה עַל דַּעַת אֱנוֹשׁ לוֹמַר שֶׁיִּכָּנֵן הַכָּתוּב לוֹמַר עַל מַעֲשֶׂה חוֹל שֶׁאֵין בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁאָסוּר, וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ אוֹמֵר אֶלָּא עַל מַעֲשֶׂה אִסּוּר שֶׁהוּא עֲבוֹדָה זָרָה. אַךְ אַחַר שֶׁאָמַר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה וְלֹא תָעָבְדֵם**, בָּזֶה גִּלָּה דַּעְתּוֹ כִּי מַה שֶּׁאָמַר **לֹא תַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם** הוּא אֲפִלּוּ דָּבָר שֶׁאֵינוֹ נִכָּר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא שֶׁלֹּא יִדְמֶה לָהֶם לֹא בְּמַלְבּוּשֵׁיהֶם וְלֹא בְּתִגְלַחְתָּם כְּלָל, וְכָאן נִכְלָל כָּל שֶׁהוּא מִיָּחַד לְמַעֲשֵׂה הַגּוֹיִם כָּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סז,א). וְהַשֵּׁנִי, לְהוֹדִיעֵנוּ בָּא כִּי כָּל מַעֲשֵׂיהֶם יֵשׁ בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי הִ' יוֹדֵעַ מַחְשְׁבוֹת בְּנֵי אָדָם וְיסוֹד כָּל דָּבָר, וְאִם כֵּן כָּל הָעוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה גּוֹיִם הֲרֵי זֶה טוֹעֵם מֵעֲוֹן עֲבוֹדָה זָרָה. וְהַשְּׁלִישִׁי, לֶהֱיוֹת שֶׁרְצָה לְצַוּוֹת עַל הֲרִיסָתָם וְשִׁבְרוֹנָם, לָזֶה קָדַם לוֹמַר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה** וְגוֹ', לוֹמַר שֶׁאִם לֹא הָרַס וְלֹא שִׁבֵּר הֲרֵי הוּא כְּעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה, כִּי הִ' תּוֹפֵס עַל הַמַּחְשָׁבָה בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וּצְרִיכִין הֶכֵּר לִשְׁלִילַת מַחְשֶׁבֶת עֲבוֹדָה זָרָה מִלִּבָּם, וְאֵין הֶכֵּר אֶלָּא בְּשַׁבֵּר מַצֵּבוֹתֵיהֶם, וְאִם לֹא יַעֲשׂוּ כֵּן הֲרֵי הֵם כְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וְזֶה לְךָ הָאוֹת. וְלָזֶה הֻצְרַךְ לוֹמַר **לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה וְלֹא תָעָבְדֵם וְגוֹ' כִּי הָרֵס**, לוֹמַר שֶׁבְּהֶעְדֵּר הָרֵס הֲרֵי הוּא עוֹבֵר עַל לֹא תַעֲבְדֵם. וְתִמְצָא שֶׁהִקְפִּיד הִ' עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא עָשׂוּ כֵּן בִּכְנִיסָתָם לָאָרֶץ (שופטים ב,ב).

פסוק כה

וַעֲבַדְתֶּם אֶת ה'. אוּלַי שֶׁהוּא נִמְשָׁךְ עִם מַה שֶּׁלְּמַעְלָה (שמות כג:כד), כִּי כְּשֶׁיְּשַׁבֵּר כֹּחַ הָעֲבוֹדָה זָרָה וְיַהֲרֹס מִבְצָרֶיהָ, בָּזֶה עוֹבֵד אֶת ה' וְיַשְׁפִּיעַ לוֹ טוֹבָה וִיבָרֵךְ לַחְמוֹ.

וְאָמְרוּ **וְאֶת מֵימֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, לֶהֱיוֹת שֶׁמַּהֲמִים יֶלֶד הַכְּחִישׁוּת וְתוֹלְדוֹת הַחוֹלָאִים וְלֵיחוֹת הָרָעוֹת, לָזֶה הִבְטִיחַ שֶׁיְּבָרֵךְ מֵימָיו שֶׁיִּצְמְחוּ צֶמַח הָאָדָם בְּתַכְלִית הַבְּרִיאוּת, כַּיָּדוּעַ

לַמַּשְׁכִּילִים בְּהַבְחָנַת הַמַּיִמוֹת, כִּי אַחֲרֵי מַיִם חַיִּים יְשׁוֹטֵט הָאָדָם לִשְׁכּוֹן שָׁם. וְהַבְטָחָה גְּדוֹלָה הִבְטִיחַ הַבּוֹרֵא בָּרוּךְ הוּא בָּזֶה, וְלָזֶה סָמַךְ לְבִרְכַּת הַמַּיִם "וְלֹא תִהְיֶה מְשַׁכֶּלָה" וְגוֹ'. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נט:) בְּמֵי פְּרָת.

וַהֲסִרֹתִי וְגוֹ'. רָשַׁם ה' הַבְחָנַת הַבְּרָכָה בִּשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים: הָאי – שֶׁיִּהְיֶה הָאָדָם בָּרִיא לְהִתְעַדֵּן בְּטוּב ה', וְהוּא אָמְרוֹ **וַהֲסִרֹתִי** וְגוֹ', שֶׁזּוֹלַת זֶה כָּל אֹכֶל תִּתְעַב נַפְשָׁם. ב' – יַרְבֶּה לוֹ בָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא תִהְיֶה מְשַׁכֶּלָה** וְגוֹ'. ג' – שֶׁיַּשְׁלִים יָמָיו אֹרֶךְ יָמִים וּשְׁנוֹת חַיִּים, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת מִסְפַּר יָמֶיךָ** וְגוֹ'. גַּם בָּזֶה הֶרְאָה ה' הַפְלָגַת הַבְּרָכָה, כִּי זוֹלַת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ אֵין הֶכֵּר לַבְּרָכָה, שֶׁאִם הָיוּ הָאוֹכְלִים מוּעָטִים וּמְשֻׁלְּלֵי הַבְּרִיאוּת וְשָׁנִים מוּעָטוֹת – כָּל שֶׁהוּא שֶׁיִּתֵּן ה' יַסְפִּיק לְסִפּוּק צָרְכָּם, וְנִמְצָא בֵּרַךְ לַחְמוֹ וּמֵימָיו, וְאֵין בְּהַבְטָחָה זוֹ דָּבָר גָּדוֹל אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ.

פסוק כז

אֶת אֵימָתִי וְגוֹ'. הֲגַם שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות כג:כג) "וְהִכְחַדְתִּיו", כָּאן גִּלָּה כִּי בַּתְּחִלָּה לֹא לַכֹּל יַכְחִיד, אֶלָּא עַד שֶׁיִּפְרֶה יוֹסִיף ה' לְהוּם אֶת הָעָם הַצָּרִיךְ יִשְׂרָאֵל לְאַרְצוֹ, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ יִהְיוּ כּוֹבְשִׁים וְהוֹלְכִים, וּכְמוֹ שֶׁגִּלָּה לְבַסּוֹף בְּאָמְרוֹ **לֹא אֲגָרְשֶׁנּוּ** וְגוֹ' עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְתִנְחַל הַכֹּל.

פסוק לב

לֹא תִכְרֹת וְגוֹ'. קָשֶׁה, אִם כְּבָר צִוָּה שֶׁיַּהֲרְסוּ וִישַׁבְּרוּ אוֹתָם, מַה מָּקוֹם לְצַוּוֹת עַל כְּרִיתַת בְּרִית עִמָּהֶם? וְעוֹד, אֵיךְ יֶצְדַּק לִכְרוֹת בְּרִית לֵאלֹהֵיהֶן? וְאִם עַל עֲבוֹדַת עֲבוֹדָה זָרָה הוּא אוֹמֵר, מַאי אִירְיָא בִּכְרִיתַת בְּרִית?

אֲבָל כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לוֹמַר שֶׁאֵין אוֹסֵר כְּרִיתַת בְּרִית עִם הָאֱמוֹת, אֶלָּא כָּל עוֹד שֶׁהֵם וֵאלֹהֵיהֶן עִמָּהֶם, אֲבָל אִם כָּפְרוּ בֵּאלֹהֵיהֶן אֵין אִסּוּר. לָזֶה אָמַר **לֹא תִכְרֹת לָהֶם וְלֵאלֹהֵיהֶם**, פֵּרוּשׁ כְּשֶׁיִּהְיוּ לָהֶם אֱלֹהֵיהֶן בְּרִית.

וְנִתְכַּוֵּן גַּם לוֹמַר כִּי הַכּוֹרֵת בְּרִית לְעוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כְּאִלּוּ כָּרַת בְּרִית לַעֲבוֹדָה זָרָה עַצְמָהּ מִשְּׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, כִּי סוֹפוֹ לִכָּשֵׁל, כַּמַּאֲמָר הַסָּמוּךְ: "פֶּן יַחֲטִיאוּ וְגוֹ' כִּי תַעֲבֹד". וְהַשֵּׁנִי, כִּי בְּחִינַת הָעֲבוֹדָה זָרָה תִּתְלַבֵּשׁ בְּעוֹבְדֶיהָ, וּבָזֶה נִמְצָא שֶׁכּוֹרֵת בְּרִית גַּם לֵאלֹהֵיהֶן רַחְמָנָא לִיצְלַן. וְאֵין לוֹמַר כִּי לָזֶה לְבַד נִתְכַּוֵּן, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר "לֹא תִכְרוֹת לָהֶם בְּרִית וְלֵאלֹהֵיהֶן", וְאָז הָיִינוּ אוֹמְרִים שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא אִם כָּרַת לָהֶם בְּרִית מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ וְכוּ'. אָכֵן מֵאֲמָרוֹ הַזֹּכֶרֶת הַבְּרִית אַחַר הַזְּכֶרֶת אֱלֹהֵיהֶן יָגִיד גַּם מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ, שֶׁלֹּא אָסַר אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁלֹּא קִבֵּל שֶׁלֹּא לַעֲבֹד עֲבוֹדָה זָרָה, אֲבָל אִם אֵין לוֹ אֱלוֹהַּ מַתִּיר לִכְרוֹת לוֹ בְּרִית כְּמוֹ שֶׁכָּרְתוּ בְּרִית לַגִּבְעוֹנִים. וְטַעַם שֶׁהִקְפִּידוּ יִשְׂרָאֵל אַחַר כָּךְ, לְצַד שֶׁאָמְרוּ

זְכרוֹנָם לִבָּרָכָה (ירושלמי שביעית ו,א) שֶׁמִּתְחִלָּה הָיוּ מֻהַמּוֹרָדִים בְּיִשְׂרָאֵל בִּשְׁלִיחוּת אִגֶּרֶת יְהוֹשֻׁעַ וְנִתְחַיְּבוּ כְּלָיָה כְּמִצְוַת הַמֶּלֶךְ "לֹא תִחְיֶה כָּל נְשָׁמָה" (דברים כ:טז).

פסוק לג

פֶּן יַחֲטִיאוּ אוֹתְךָ לִי. כָּאן גִּלָּה הָאָדוֹן כִּי הַחִסָּרוֹן נוֹגֵעַ לַבּוֹרֵא. וְהַשְׂכָּלַת הַדְּבָרִים הִיא כִּי יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹתָם בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה, בְּעֵת אֲשֶׁר יַעַבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה הִנֵּה הֵם גּוֹרְעִים מֵעֶרְךְ קֹדֶשׁ וְנֶחְסָרִים מִשָּׁרְשָׁם, וְנִמְצָא הַחִסָּרוֹן נוֹגֵעַ לְשֹׁרֶשׁ הַקְּדֻשָּׁה.

כִּי יִהְיֶה לְךָ לְמוֹקֵשׁ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, נָתַן טַעַם מִנַּיִן יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיֵּחָשְׁדוּ יִשְׂרָאֵל עַל זֶה לְהַמִּיר כְּבוֹדָם בְּלֹא יוֹעִיל, לָזֶה הוֹדִיעַ כִּי הָעֲבוֹדָה זָרָה מַטְעָה אֶת עוֹבְדֶיהָ לִנָּקֵשׁ אַחֲרֶיהָ, כְּאָמְרָם זְכרוֹנָם לִבָּרָכָה (עבודה זרה נה,א) שֶׁיֵּשׁ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁמְּגַלָּה מַצְפּוּנוֹת וּמַטְמוֹנוֹת וּמַגָּדֶת עֲתִידוֹת, וְלָזֶה חָשׁ ה' עַל בָּנָיו לְבַל יִנָּקְשׁוּ.

פרק כד

פסוק א

וְאֶל מֹשֶׁה וְגוֹ'. מִשְׁמָעוּת הַכְּתוּבִים יַגִּיד כִּי פָּרָשָׁה זוֹ בְּמָקוֹמָהּ נֶאֱמְרָה אַחַר מַתַּן תּוֹרָה, וְאֵין לְהַאֲרִיךְ בְּכִתְבֵי הוֹכָחוֹת הַמְּעִידִים עַל הַדָּבָר, וְכֵן רָאִיתִי לְרַאבַ"ע וְרַשְׁבַּ"ם וְרַמְבַּ"ן שֶׁיַּחְדָיו הָיוּ תָּמִים בְּדֵעָת זוֹ.

אֲלֵא שֶׁרָאִיתִי בַּמְּכִילְתָּא סְבָרָא בְּאֵין חוֹלֵק עָלֶיהָ, כִּי בְּיוֹם ה' בַּחֹדֶשׁ שֶׁהֵיְתָה הַפְּסָקָה בָּנָה מֹשֶׁה מִזְבֵּחַ הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת הַמִּשְׁפָּטִים, וְכָרַת עִמָּהֶם הַבְּרִית עַל כַּמָּה מֵהַמִּצְוֹות אֲשֶׁר כְּבָר קִבְּלוּם עֲלֵיהֶם, לְמָר עַל שֶׁבַע מִצְוֹות וּלְמָר עַל מַה שֶּׁנִּצְטַוּוּ בְּמָרָה, וְיֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמְרוּ שָׁם שֶׁעַל מִצְוֹות הַנֶּאֱמָרוֹת בְּפָרָשַׁת בְּהַר סִינַי עַד סוֹף אִם בְּחֻקּוֹתַי, וּמִשְׁמַע מִדְּבָרָיו כִּי אֵלּוּ קָדְמוּ מַתַּן תּוֹרָה וַעֲלֵיהֶם כָּרַת בְּרִית הָאָמוּר, לְפִי שֶׁלֹּא כָּרְתוּ בְּרִית עַד עַתָּה עַל שׁוּם קַבָּלַת מִצְוָה, וּבָהֶן אוֹתָם מֹשֶׁה אִם מֵעַצְמָן יְקַיְּמוּ עֲלֵיהֶם הַבְּרִית עַל מַה שֶּׁעָבַר הֶגֶם שֶׁלֹּא חִיְּבָם ה' עָלָיו. וְאוּלַי כִּי דִּבֵּר מֹשֶׁה כֵּן לְצַד שֶׁרָמָזוֹ ה' בְּאָמְרוֹ (שמות יט:ג) "וְתַגֵּיד לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל", וְדָרְשׁוּ זְכרוֹנָם לִבָּרָכָה (שבת פז,א) שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ מְשׁוֹךְ אוֹתָם בְּדִבְרֵי אַגָּדָה, וְגַם זֶה מִכְּלַל הַמְּשֻׁכַת הַלֵּב שֶׁמֵּעַצְמָם יִשְׁבְּעוּ עַל הָרִאשׁוֹנוֹת. גַּם מִסּוּגְיַת הַגְּמָרָא (שבת פח, א) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהִקְדִּימוּ יִשְׂרָאֵל נַעֲשֶׂה לְנִשְׁמַע כְּשֶׁבָּא מֹשֶׁה אֲלֵיהֶם וְיָרְדוּ שִׁשִּׁים רִבּוֹא מַלְאָכִים וְקִשְּׁרוּ לָהֶם שְׁנֵי כְּתָרִים וְכוּ', זֶה יַגִּיד שֶׁקּוֹדֶם מַתַּן תּוֹרָה הָיְתָה פָּרָשָׁה זוֹ.

פסוק יא

וְאֶל אֲצִילֵי וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְאֶל אֲצִילֵי" וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וְלֹא שָׁלַח בָּהֶם יָדוֹ", וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁעַל הַזְּקֵנִים וְגוֹ' הַמְּזֻכָּרִים בְּסָמוּךְ הוּא אוֹמֵר. וְאוּלַי כִּי טַעַם הוּא

נוֹתֵן לָמָּה לֹא שָׁלַח יָדוֹ, לְצַד שֶׁהָיוּ אֲצִילֵי, פְּרוּשׁ גְּדוֹלֵי יִשְׂרָאֵל, וְאִלּוּ עָשׂוּ כֵּן זוּלָתָם הָיָה שׁוֹלֵחַ יָדוֹ. אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה טו) שֶׁלֹּא רָצָה לְעָרְבֵב הַשִּׂמְחָה, כִּי כָל יִשְׂרָאֵל יִתְאַבְּלוּ עֲלֵיהֶם לְצַד הֱיוֹתָם גְּדוֹלֵיהֶם וַאֲצִילֵיהֶם, לָזֶה לֹא שָׁלַח יָדוֹ.

לֹא שָׁלַח וְגוֹ' וַיֹּאכְלוּ וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה חָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה וַיֶּחֱזוּ וְגוֹ', וְלֹא הִסְפִּיק מַה שֶּׁקָּדַם בְּאָמְרוֹ "וַיִּרְאוּ אֵת" וְגוֹ'? וְהִנֵּה רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כ,י) אָמְרוּ כִּי נִתְכַּוֵּן לוֹמַר כִּי עַל יְדֵי מַחֲזֵה שַׁדַּי נֶהֱנוּ וְהִרְגִּישׁוּ הַבְּרִיאוּת וְהַשּׂוֹבַע כְּאִישׁ אָכַל וְשָׂתָה. וַעֲדַיִן קָשֶׁה לָמָּה הִפְסִיק הַכָּתוּב בְּאֶמְצַע הָעִנְיָן בְּמַאֲמַר "לֹא שָׁלַח יָדוֹ", כִּי מִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים לוֹמַר מַעֲשֵׂיהֶם בִּשְׁלֵמוּת וְאַחַר כָּךְ אֲרִיכוּת אַפַּיִם שֶׁהֶאֱרִיךְ ה' לָהֶם וְלֹא הֲרָגָם מִיָּד, עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "וַיִּרְאוּ אֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וְגוֹ' וְאֶל אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וְגַם לֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב פַּעַם שְׁנִיָּה "וַיֶּחֱזוּ" וְגוֹ', וְהָיָה מַסְפִּיק בְּמַה שֶּׁהִתְחִיל לוֹמַר "וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ' לָטֹהַר וַיֹּאכְלוּ" וְגוֹ', וּדְרָשַׁת חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה לֹא זֶה מְמְקוֹמָהּ.

וְאוּלַי שֶׁכַּוָּנַת הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות לג:כג) "וְהֵסִרֹתִי אֶת כַּפִּי וְרָאִיתָ" וְגוֹ', הֲרֵי כִּי ה' יַעֲשֶׂה הַבְּדָלָה בְּיָדוֹ לְנַבְּרָאִים מֵהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים, וַאֲפִלּוּ לְמֹשֶׁה כְּשֶׁנִּגְלָה אֵלָיו בְּגִלּוּי שְׁכִינָה שָׁם כַּפּוֹ עָלָיו, פֵּרוּשׁ, בְּחִינָה הַמַּפְסֶקֶת לְבַל יִסְתַּכֵּל, וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי לַאֲצִילֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ לְמְנוֹעַ מֵהֶם הַמַּחֲזֶה לְצַד הֱיוֹתָם חֲשׁוּבִים בְּעֵינָיו וְהִנִּיחָם לְזוּז עֵינֵיהֶם מֵאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ.

וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, רָאוּ אוֹר גָּדוֹל שֶׁל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל לֹא נִסְתַּכְּלוּ אֶלָּא תַּחַת רַגְלָיו, וְאַחַר כָּךְ לְצַד שֶׁלֹּא שָׁלַח ה' יָדוֹ, פֵּרוּשׁ, כֹּחוֹ וְרִשְׁיוֹנוֹ לְמְנוֹעַ מֵהֶם, וּבָזֶה הָיָה לָהֶם כֹּחַ לַחֲזוֹת בְּנוֹעַם ה', וְנֶהֱנוּ – זוֹ אֲכִילָה, זוֹ שְׁתִיָּה, וְשָׂבְעָה בַּטּוֹב נַפְשָׁם.

וְלֹא יִקָּשֶׁה לָמָּה לְמֹשֶׁה שָׁם כַּפּוֹ עָלָיו וּמְנָעוֹ מֵהַבִּיט, וְלַאֲצִילֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ, כִּי מַה שֶּׁהֶצְרַךְ ה' לָשׂוּם כַּפּוֹ עַל מֹשֶׁה – לֹא לִשְׁלֹל מִמֶּנּוּ הַשָּׂגָה שֶׁהִשִּׂיגוּ אֲצִילֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי הַשָּׂגָה זוֹ הָיְתָה לְמֹשֶׁה בִּתְמִידוּת, אֶלָּא לְהַבִּיט בְּהַשָּׂגָה מַפְלֵאת אֲשֶׁר כָּל מַחֲזֶה עֶלְיוֹן יֶחֱזֶה. וְיֵשׁ עוֹד לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין בְּפֵרוּשָׁן שֶׁל דְּבָרִים, וְשׁוֹמֵר אֲנִי עַצְמִי מֵהַעֲלוֹת עַל סֵפֶר דְּבָרִים הַיּוֹשְׁבִים בְּסֵתֶר עֶלְיוֹן, לְבַל יֵהָנוּ מֵהֶם מִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לֵאוֹר בְּאוֹר הַחַיִּים.

חסלת פרשת משפטים

פרק כה

פסוק ב

דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה לֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁקִּדֵּם לוֹמַר **לֵאמֹר** וְהַדָּבָר מוּבָן שֶׁלִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֹאמַר, אוֹ לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "לֵאמֹר" וַיִּסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". וְנִרְאֶה לִי עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל (יומא ד.) מִנַּיִן שֶׁהָאוֹמֵר דָּבָר לַחֲבֵירוֹ שֶׁהוּא בְּבַל תֹּאמַר, שֶׁנֶּאֱמַר "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר". וְעַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יִצְטָרֵךְ לוֹמַר "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁאִם לֹא כֵּן יַחְשׁוֹב מֹשֶׁה כִּי לֹא בָּא אֶלָּא לָתֵת רְשׁוּת שֶׁאֵין זֶה בְּבַל תֹּאמַר, חוֹבָה מִנַּיִן? תַּלְמוּד לוֹמַר "דַּבֵּר" וְגוֹ'. וּלְדֶרֶךְ זֶה תִּמְצָא מָרְגּוֹעַ לְנַפְשְׁךָ בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "לֵאמֹר" וְחָזַר לוֹמַר "דַּבֵּר", כִּי בְּכָל מְצָוָה צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ "לֵאמֹר" וְ"דַּבֵּר", וּבְאַחַת מֵהֶנָּה לֹא יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁחוֹבָה עָלָיו הֵם הַדְּבָרִים לְאָמְרָם לָהֶם אֶלָּא רְשׁוּת. וְרִבּוֹתֵינוּ זַ"ל (ילקוט הראובני) דָּרְשׁוּ "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" שֶׁלֹּא יְמַנֶּה עֲלֵיהֶם מֵעֶרֶב רַב, וְדוֹרְשִׁים לְשׁוֹן דַּבְּרוּת וּשְׁרָרָה. עוֹד יִתְבָּאֵר בְּסָמוּךְ בְּאֹפֶן אַחֵר.

וְיִקְחוּ לִי. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּתַב וְא"ו בְּתִחִלַּת עִנְיָן. וְאוּלַי שֶׁיִּרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שקלים א,ג) מְמַשְׁכְּנִין עַל הַשְּׁקָלִים, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) כִּי שָׁלֹשׁ תְּרוּמוֹת שָׁנוּ כָּאן, שְׁתַּיִם מֵהֶם שְׁקָלִים בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת, אַחַת לָאֲדָנִים וְאַחַת לְקָרְבָּנוֹת צִבּוּר, וְהַשְּׁלִישִׁית נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן עַד כָּאן. וּכְפִי זֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְיִקְחוּ** כְּנֶגֶד נִדְבַת הַשְּׁקָלִים הָרְמוּזָה בַּתְּרוּמָה הַסְּמוּכָה לָהּ, לוֹמַר שֶׁיִּשָּׁנוֹ בִּכְפִיָּה לִשְׁקוֹל, וְסָמַךְ תֵּבַת **וְיִקְחוּ** אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְרַמֵּז שֶׁבַּשְּׁקָלִים מְדַבֵּר הַכָּתוּב, שֶׁאֵינָם שׁוֹקְלִים אֶלָּא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל, דִּכְתִיב (שמות ל:יג) "כֹּל הָעוֹבֵר" וְגוֹ'. וּלְפִי זֶה אָמְרוּ **מֵאֵת כָּל אִישׁ**, פֵּרוּשׁ שֶׁהַלְקִיחָה תִּהְיֶה בְּהַשְׁוָאָה מֵאֵת כָּל אִישׁ, וַאֲפִלּוּ אֵת אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ תִּהְיֶה לְקִיחָה שָׁוָה מִכֻּלָּם, וְלֹא יַרְבֶּה הַנָּדִיב וְלֹא יַמְעִיט הַכִּילִי. וְעוֹד יִרְצֶה בְּתוֹסֶפֶת וְאִי"ו לְרַמֵּז שֶׁכְּבָר קָדַם דָּבָר אַחֵר, וְהוּא נִדְבַת לֵב, כְּרָמוּז בְּסוֹף דְּבָרָיו שֶׁאָמַר **אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ**, וּלְדֶרֶךְ זֶה יִדַּבֵּר הַכָּתוּב גַּם בִּתְרוּמַת הַמִּשְׁכָּן, וַיַּחְפֹּץ ה' שֶׁכָּל נְדָבָה תִּהְיֶה מִלֵּב וְלֹא תִּהְיֶה הַנְּתִינָה עַד שֶׁתִּקְדֵּם הַנְּדָבָה בַּלֵּב.

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת בָּבָא בַּתְרָא (ח,א): קַפָּה נְגֶבִית בְּשִׁנַּיִם וּמִתְחַלֶּקֶת בִּשְׁלֹשָׁה, נְגֶבִית בִּשְׁנַיִם לְפִי שֶׁאֵין עוֹשִׁין שְׁרָרוּת עַל הַצִּבּוּר פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם. וְאָמְרוּ שָׁם: מָנָא הָנֵי מִילֵּי? אָמַר קְרָא (שמות כח,ה) 'וְהֵם יִקְחוּ'. וּמַאי שְׁרָרוּת? שֶׁמְּמַשְׁכְּנִים עַל הַצְּדָקָה אִם אָמוּד הוּא, עַד כָּאן. וְהֶעֱלוּ שָׁם הַתּוֹסָפוֹת וְהָרַ"ן כִּי שְׁנַיִם שֶׁאָמְרוּ דָּוְקָא בְּדָבָר הַקָּצוּב, אֲבָל שֶׁאֵינוֹ קָצוּב צָרִיךְ שְׁלֹשָׁה. וְדַע כִּי לְעִנְיַן דִּין אֲפִלּוּ יָחִיד אִם הוּא מֻמְחֶה יָכוֹל אָדָם בְּעַל כָּרְחוֹ לָדוּן אוֹתוֹ יְחִידִי, כִּדְתַנְיָא (סנהדרין ה,א): אִם הָיָה

יָחִיד מֻמְחֶה לָרַבִּים וכו' הֲרֵי זֶה דָּן יְחִידִי. וְכָתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שָׁם: וְיָכוֹל לָכוֹף אֶת הָאָדָם בָּעַל כָּרְחוֹ דְּאִי בְּדָקְבְּלֵיהּ וכו'. וּמִכָּאן אֲנִי לָמֵד שֶׁהוּא הַדִּין וְכָל שֶׁכֵּן הוּא שֶׁיָּכוֹל לְהַנְהִיג שְׁרֵרוּת יְחִידִי וְאֵינוֹ צָרִיךְ שְׁנַיִם, וּמַה מִּשְׁפָּט הַצָּרִיךְ שְׁלֹשָׁה דָּן וְכֵייָ"ק, שְׁרֵרוּת שֶׁמַּסְפִּיק בִּשְׁנַיִם לֹא כָּל שֶׁכֵּן. וּבָזֶה נַשְׁכִּיל בֵּאוּר הַכָּתוּב, אָמְרוֹ **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, אֵין פֵּרוּשׁוֹ לְשׁוֹן דִּבּוּר אֶלָּא לְשׁוֹן שְׁרֵרוּת וְדַבָּרוּת, לוֹמַר כִּי הוּא לְבַדּוֹ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת שְׁנֵי מִשְׁפָּטִים שֶׁיֶּשְׁנָם בָּעִנְיָן: הָאַחַת הִיא הַהַעֲרָכָה, וְהַשְּׁנִיָּה הִיא הַשְׁרָרָה, שֶׁהֲגַם שֶׁהַהַעֲרָכָה צָרִיךְ שְׁלֹשָׁה וְהַשְׁרָרָה צְרִיכָה שְׁנַיִם כַּנִּזְכָּר, אַתָּה לְבַדְּךָ תִּהְיֶה דַּבֵּר עַל הַדָּבָר לְצַד שֶׁאַתָּה יָחִיד מֻמְחֶה תַּסְפִּיק בְּמָקוֹם שְׁלֹשָׁה, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בִּמְקוֹם שְׁנַיִם לְעִנְיַן הַשְׁרָרוּת, וְדַוְקָא אַתָּה, אֲבָל הַזּוֹלַת **וְיִקְחוּ** לְשׁוֹן רַבִּים. וְתִמְצָא שֶׁכֵּן הָיָה דִּכְתִיב (שמות לו,ג): "וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה", הֲרֵי כִּי מֹשֶׁה לְבַדּוֹ קִבֵּל הַנְּדָבָה, בֵּין דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ קִצְבָּה בֵּין דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ קִצְבָּה. וְהֲגַם שֶׁבַּתַּלְמוּד דָּרְשׁוּ מִפָּסוּק (שמות כח,ה) "וְהֵם יִקְחוּ", אוּלַי כִּי שָׁם חִדֵּשׁ לְעִנְיַן הַשְׁרָרוּת שֶׁצְּרִיכָה שְׁנַיִם, וְכָאן לְעִנְיַן פְּרָט לְקִיחַת דָּבָר שֶׁאֵין בּוֹ קִצְבָּה שֶׁלֹּא נָתַן רְשׁוּת לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר בְּיָחִיד אֶלָּא לְמֹשֶׁה, אֲבָל הַזּוֹלַת צָרִיךְ רַבִּים. וּלְדֶרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב אָמְרוֹ **וְיִקְחוּ** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לְצַד שֶׁקָּדַם וְאָמַר דַּבְּרוּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, לָזֶה יֵצְדֵק לוֹמַר אַחַר כָּךְ "וְיִקְחוּ".

מֵאֵת כָּל אִישׁ וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר כִּי בְּאִישׁ שֶׁיּוֹדְעִים בּוֹ שֶׁהוּא נָדִיב לֵב, לֹא יַכְנִיסוּהוּ בְּמִשְׁפַּט הַהַעֲרָכָה לְדַעַת מַה יְקַבְּלוּ מִמֶּנּוּ, כֵּיוָן שֶׁהוּא מֻחְזָק כִּי לִבּוֹ נָדִיב, יִקְחוּ מִמֶּנּוּ אֶת אֲשֶׁר יָבִיא, כִּי וַדַּאי שֶׁיּוֹדֵעַ הוּא עַצְמוֹ שֶׁזֶּה הוּא יְכָלְתּוֹ, וְאֶת זוֹ אַצְדִּיק שֶׁהוּא תִּרוּמָתִי הַצָּרִיךְ לָתֵת, כְּאָמְרוֹ **אֶת תְּרוּמָתִי**.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁאֵינָהּ חֲשׁוּבָה לִקְרֹאוֹת תְּרוּמָתִי אֶלָּא הַמּוּבָא מִנִּדְבַת לֵב הָאָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **מֵאֵת אֲשֶׁר** וְגוֹ' **תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי**, אֲבָל הַמְעוּשֶׂה לֹא קְרָאָהּ תְּרוּמָתִי אֶלָּא תְּרוּמָה דִּכְתִיב "וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה".

עוֹד נִרְאֶה בְּדִקְדּוּק אָמְרוֹ שְׁלֹשָׁה רִבּוּיִים אֵלּוּ **מֵאֵת כָּל אִישׁ** שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "מֵאֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ" וְגוֹ', וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְרַבּוֹת שְׁלֹשָׁה פְּרָטִים שֶׁיֶּשְׁנָם בְּהַדָּרָגָה מְשֻׁנָּה בְּדִין הַצְּדָקוֹת מִכָּל יִשְׂרָאֵל, וְהֵם: הַיְתוֹמִים וְהַנָּשִׁים וְהַשּׁוֹעֵ. הַיְתוֹמִים – כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת בָּבָא בַּתְרָא (ח,א) אֵין פּוֹסְקִים צְדָקָה עַל הַיְתוֹמִים, וְאִם לַעֲשׂוֹת לָהֶם שֵׁם – מֻתָּר. הַנָּשִׁים – כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּסוֹף מַסֶּכֶת קִמָּא (קיט,א) שֶׁאֵין לוֹקְחִים מֵהַנָּשִׁים אֶלָּא דָּבָר מוּעָט, וְאָמְרוּ עוֹד שָׁם כִּי מוּעָט וּמֻרְבֶּה הוּא לְפִי עֶרְךְ מַה שֶּׁהֵם הַנָּשִׁים, וּכְמַעֲשֶׂה רַבִּינָא שֶׁלָּקַח שַׁרְשֵׁרוֹת זָהָב מֵהֶם וְאָמַר כִּי בְּעֶרְךְ בְּנֵי מְחוֹזָא דָּבָר מוּעָט הוּא. שׁוֹעֵ – כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ בְּבָבָא בַּתְרָא (שם) שֶׁאָסוּר לְגַבַּאי צְדָקָה לְתָבְעוֹ וְלִגְבוֹת מִמֶּנּוּ וְכוּ', וּכְמַעֲשֶׂה הוּבָא שָׁם (תענית כד,א) עוֹד שֶׁהָיוּ נִשְׁמָטִים הַגַּבָּאִים מֵהִתְרָאוֹת לְפָנָיו לְבַל יִהְיֶה מֵצַר לְעַצְמוֹ וְיִתֵּן מַה שֶּׁאֵין בּוֹ כֹּחַ

לִתֵּן. וְהִנֵּה בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן אָמַר ה' לְמֹשֶׁה שֶׁיִּקַּח מֵהַשְּׁלֹשָׁה הַנִּזְכָּרִים, וְהוּא מַה שֶּׁרִבָּה בִּשְׁלֹשֶׁת הָרִבּוּיִים: יְתוֹמִים, נָשִׁים, שׁוֹעַ. **אֶת** לְרַבּוֹת הַנָּשִׁים, **כָּל** לְרַבּוֹת הַיְתוֹמִים, **אִישׁ אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ** זֶה שׁוֹעַ כְּמַשְׁמָעוֹ, שֶׁמִּשְׁלָשְׁתָּם יִקַּח אֶפִלּוּ דָּבָר גָּדוֹל.

וְיֵשׁ טַעַם בַּדָּבָר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁאָמְרוּ כִּי הַמִּשְׁכָּן הוּא כַּפָּרָה עַל מַעֲשֵׂה הָעֶגֶל. עוֹד אָמְרוּ (שמות רבה לג,ח) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי ה', וְכִי יִשְׂרָאֵל יְכוֹלִין לִבְנוֹת מִשְׁכָּן? אָמַר לוֹ: מֵהַקְּטָן שֶׁבָּהֶם כּוּ', כִּי הַמָּן הָיָה מוֹרִיד לְיִשְׂרָאֵל אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, עַד כָּאן. וְגַם אָמְרוּ (תנחומא) כִּי מִבִּזַּת מִצְרַיִם נָטְלוּ קָטָן שֶׁבְּכֻלָּם מַשָּׂא אַרְבָּעִים חֲמוֹרִים כֶּסֶף וְזָהָב וַאֲבָנִים טוֹבוֹת וְכוּ'. וְאָמְרוּ (שיר השירים רבה א,יא) עוֹד שֶׁבִּזַּת הַיָּם גְּדוֹלָה מִבִּזַּת מִצְרַיִם, הֲרֵי שֶׁהָיָה לְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׁר מֻפְלָג. וּלְפִי זֶה יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לִשְׁלָשְׁתָּם, כִּי לֹא אָמְרוּ אֵין לוֹקְחִים מֵהַיְתוֹמִים אֶלָּא בְּמָקוֹם שֶׁאֵין בּוֹ שֵׁם וְלֹא כַּפָּרָה, אֲבָל בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ אֶחָד מֵהֶם כַּמִּשְׁכָּן – לוֹקְחִים מֵהֶם. וְהַנָּשִׁים גַּם כֵּן בְּמָקוֹם כַּפָּרָה לוֹקְחִים מֵהֶם, וְעוֹד שֶׁהֲגַם שֶׁיִּתְּנוּ דָּבָר גָּדוֹל בְּעֵרֶךְ עָשְׂרָם הַמֻּפְלָג דָּבָר קָטָן יֶחְשֹׁב, וְהַשּׁוֹעַ גַּם כֵּן לְצַד רֹב הָעֹשֶׁר לֹא יַעֲשֶׂה בּוֹ רֹשֶׁם כָּל מַה שֶּׁיִּתֵּן לְנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן אֶפִלּוּ יִתֵּן כָּל הַצָּרִיךְ לַמִּשְׁכָּן.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי**, לוֹמַר שֶׁלֹּא הִתִּיר לָקַחַת מֵהַדְּרָגוֹת הַנִּזְכָּרִים "מֵאֵת כָּל אִישׁ" וְגוֹ' אֶלָּא "אֶת תְּרוּמָתִי" שֶׁהִיא תְּרוּמַת הַמִּשְׁכָּן לַטְּעָמִים שֶׁפֵּרַשְׁנוּ.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז יִרְצֶה שֶׁיְּכַוֵּן כָּל אֶחָד לְדַבֵּק בַּה' בְּחִינַת נַפְשׁוֹ הַנִּקְרֵאת תְּרוּמָה בְּאֶמְצָעוּת הַמַּעֲשֶׂה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְיִקְחוּ לִי תְּרוּמָה**, כִּי הַנֶּפֶשׁ שֶׁל יִשְׂרָאֵל תִּקָּרֵא תְּרוּמָה, דִּכְתִיב (ירמיה ב:ג) "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ", וּתְרוּמָה נִקְרֵאת רֵאשִׁית, וּבְאֶמְצָעוּת לְקִיחַת מֵאֵת כָּל אִישׁ וְגוֹ' יַשִּׂיגוּ שֶׁתִּשְׁרֶה עֲלֵיהֶם הַשְּׁכִינָה, וְהוּא אָמְרוֹ **תִּקְחוּ אֶת תְּרוּמָתִי**, כִּי הַשְּׁכִינָה תִּקָּרֵא תְּרוּמַת ה', וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין.

פסוק ג

וְזֹאת הַתְּרוּמָה וְגוֹ'. טַעַם אָמְרוֹ **וְזֹאת** וְגוֹ', אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא יָבִיאוּ יִשְׂרָאֵל נְדָבָה מִמִּין אֶחָד אוֹ מִשְּׁלֹשָׁה, אֶלָּא צְרִיכִין לְהָבִיא מִכָּל הַמִּינִים, וְאֵינָם יוֹצְאִים יְדֵי חוֹבַת תְּרוּמַת הַמִּשְׁכָּן אֶלָּא בַּהֲבָאָתָם מִכָּל הַמִּינִים, וְהוּא אָמְרוֹ "וְזֹאת", לוֹמַר מִלְּבַד חִיּוּב הַהֲבָאָה עוֹד אֲנִי מְצַוֶּה שֶׁתִּהְיֶה הַתְּרוּמָה מִמִּינִים אֵלּוּ כֻּלָּם. וְהַטַּעַם כִּי אֵין הֲכָנַת הַמִּשְׁכָּן מֻשְׁלֶמֶת בְּחִסָּרוֹן אֶחָד מֵהַמִּינִים. וְאֵין הַכַּוָּנָה כִּי כָּל אִישׁ וְאִישׁ מִיִּשְׂרָאֵל יָבִיא מִכֻּלָּן, אֶלָּא שֶׁבְּכֻלָּלוּת תְּרוּמַת כָּל יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ כָּל הַמִּינִים. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁיְּקַבְּלוּ מֵהַמְּבִיאִים כָּל הַשְּׁלֹשָׁה עָשָׂר מִינִים, וְלֹא יְזַלְזֵל בַּמֵּבִיא פִּשְׁתָּן וְעוֹרוֹת וְכוּ':

פסוק ז

אַבְנֵי שֹׁהַם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּתַב **אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים** בַּסֵּדֶר אַחַר כָּל הָאַחַד עָשָׂר מִינִים, וּמִן הָרָאוּי הָיָה לוֹ לְסַדְּרָם קוֹדֶם זָהָב וָכֶסֶף כִּי הֵם מְעֻלִּים מֵהֶם. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁמָּצִינוּ שֶׁהַנְּשִׂיאִים הֵבִיאוּ אוֹתָם בְּאַחֲרוֹנָה כְּשֶׁרָאוּ שֶׁהֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל כָּל הַצּוֹרֶךְ לַמִּשְׁכָּן, וְתִמְצָא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פי"ב) שֶׁהִקְפִּיד ה' עַל זֶה וְחִסֵּר אוֹת אַחַת מֵהֶם, "וְהַנְּשִׂאִם" כְּתִיב, לָזֶה סִדְּרָם ה' בָּאַחֲרוֹנָה לוֹמַר כִּי הֵם לְמַטָּה מִכֻּלָּם, וּמֵהַטַּעַם עַצְמוֹ שֶׁהֵם בָּאַחֲרוֹנָה, וְהָבֵן:

עוֹד נִרְאֶה לוֹמַר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּיוֹמָא פֶּרֶק בָּא לוֹ (יומא סט.) שֶׁבִּגְדֵי כְּהוּנָּה מֻתָּרִים לְהָנוֹת מֵהֶם, וּמַשְׁמַע שֶׁאֵין מוֹעֲלִין בָּהֶם. וְשׁוּב רָאִיתִי לְרַמְבַּ"ם שֶׁכָּתַב כֵּן בְּפֶרֶק ה' מֵהִלְכוֹת מְעִילָה, וּלְפִי זֶה בִּגְדֵי כְּהוּנָּה אֵינָם בְּהַשְׁוָאָה עִם כְּלֵי הַמִּשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ שֶׁכֻּלָּן קָדֻשָּׁתָן לְמַעְלָה מִבִּגְדֵי כְּהוּנָּה וּמוֹעֲלִין בָּהֶם. וּמֵעַתָּה בְּדִין הוּא לְסַדֵּר בָּאַחֲרוֹנָה אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלֻּאִים אַחַר כָּל הָאַחַד עָשָׂר דְּבָרִים, לְצַד שֶׁכָּל הָאַחַד עָשָׂר הַדְּבָרִים כֻּלָּם הֵם צָרְכֵי הַמִּשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאֲבָנִים שֶׁאֵינָם אֶלָּא לִבְגְדֵי כְּהוּנָּה. וַהֲגַם שֶׁבְּהָאַחַד עָשָׂר דְּבָרִים יֵשׁ גַּם כֵּן בִּקְצָת מֵהֶם שֶׁהֵם לְצָרְכֵי בִּגְדֵי כְּהוּנָּה, אַף עַל פִּי כֵן אֵין לְךָ מִין וָמִין מֵהָאַחַד עָשָׂר שֶׁאֵין בּוֹ צָרְכֵי מִשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הָאֲבָנִים שֶׁאֵינָם אֶלָּא לִבְגְדֵי כְּהוּנָּה.

עוֹד נִרְאֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ בְּיוֹמָא (יומא עה.) שֶׁהָעֲנָנִים הָיוּ מְבִיאִים אֶת אַבְנֵי הַשֹּׁהַם וְכוּ', אִם כֵּן מִשֶּׁלְחָן גָּבוֹהַּ הָיוּ מְבִיאִים בְּלֹא טוֹרַח וִיגִיעָה וְלֹא חֶסְרוֹן כִּיס, אֲשֶׁר עַל כָּרְחוֹ סִדֵּר נְדָבָתָם אַחַר כָּל הַנְּדָבוֹת שֶׁמְּבִיאִין מִכִּיסָם וְעַל יְדֵי טוֹרַח.

פסוק ח

וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה קָרְאוֹ **מִקְדָּשׁ**, וְתֵיכֶף חָזַר בּוֹ וּקְרָאוֹ מִשְׁכָּן, דִּכְתִיב **אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן**.

וְנִרְאֶה כִּי אָמְרוֹ **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ** הִיא מִצְוַת עֲשֵׂה כּוֹלֶלֶת כָּל הַזְּמַנִּים, בֵּין בַּמִּדְבָּר בֵּין בְּכִנְיָסָתָן לְאֶרֶץ בְּכָל זְמַן שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל שָׁם לְדוֹרוֹת. וּצְרִיכִין הָיוּ יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת כֵּן אֲפִלּוּ בַּגָּלְיוֹת, אֶלָּא שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָסַר ה' כָּל הַמְּקוֹמוֹת מֵעֵת שֶׁנִּבְנָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, כְּאָמְרוֹ (דברים יב:ט) "כִּי לֹא בָאתֶם עַד עָתָּה אֶל הַמְּנוּחָה וְאֶל הַנַּחֲלָה". וְלָזֶה לֹא אָמַר "וְעָשׂוּ מִשְׁכָּן" שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁעַל אוֹתוֹ זְמַן לְבַד נֶאֶמְרָה מִצְוָה זוֹ. וְאַחַר שֶׁצִּוָּה דֶּרֶךְ כְּלָל, אָמַר פָּרָט הַנַּעֲשֶׂה בַּמִּדְבָּר שֶׁאֵינוֹ מָקוֹם לִבְנוֹת בּוֹ בְּנָיִן אֲבָנִים, שֶׁיֵּעָשֶׂה מִשְׁכָּן כַּסֵּדֶר הָאָמוּר. וְתִמְצָא שֶׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה: מִצְוַת עֲשֵׂה לַעֲשׂוֹת בַּיִת לַה' דִּכְתִיב "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", עַד כָּאן, וְטַעְמוֹ הוּא מִשְּׁנוּי הַלָּשׁוֹן כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ

וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ כִּי מֵעֵת שֶׁעוֹשִׂים אוֹתוֹ לִשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ, כְּאָמְרוֹ "לִי", הֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה, הֲרֵי הוּא מִקְדָּשׁ וְדִין קֹדֶשׁ יֵשׁ לוֹ.

וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם. וְלֹא אָמַר "בְּתוֹכוֹ", לוֹמַר שֶׁהַמָּקוֹם אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ לְשָׁכְנוֹ יִהְיֶה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיַּקִּיפוּ הַמִּשְׁכָּן בְּאַרְבָּעָה דְּגָלִים. וְאוּלַי כִּי דְּבָרִים אֵלּוּ הֵם תְּשׁוּבָה לְמַה שֶׁחָשְׁקוּ יִשְׂרָאֵל (במדבר רבה ב,ה) בִּרְאוֹתָם בְּהַר סִינַי שֶׁהָיָה בָּרוּךְ הוּא מֻקָּף בְּדִגְלֵי הַמַּלְאָכִים וְהוּא אוֹת בְּתוֹכָם, וְחִשְׁקוּ אַהֲב לִהְיוֹת כֵּן בְּתוֹכָם, וְלָזֶה בָּאָה הַתְּשׁוּבָה מִבּוֹחֵן לְבָבוֹת וְאָמַר **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי** כְּמוֹ כֵן **בְּתוֹכָם**.

פסוק ט

כְּכֹל אֲשֶׁר וְגוֹ'. בַּפְּסִיקְתָא (רבתי ט"ז) אָמְרוּ: כְּשֶׁאָמַר ה' לְמֹשֶׁה "וְעָשׂוּ לִי" וְגוֹ', נִבְהַל מֹשֶׁה וְאָמַר לְפָנָיו: "הֲלֹא הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּהוּ" וְגוֹ', עַד שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא: "לֹא כְמוֹ שֶׁאַתָּה סוֹבֵר, אֶלָּא עֶשְׂרִים קְרָשִׁים" וְכוּ', עַד כָּאן. וְצָרִיךְ לָדַעַת מִי עָמַד בְּסוֹד ה' וּמֹשֶׁה עַבְדּוֹ לָדַעַת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁעָבְרוּ בֵּינֵיהֶם, וְהֲגַם שֶׁכָּל דִּבְרֵיהֶם דִּבְרֵי קַבָּלָה הֵם, עִם כָּל זֶה לֹא יִבָּצֵר דָּבָר מֵהַכְּתוּבִים.

וְנִרְאֶה לוֹמַר לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁהֻקְשָׁה לָהֶם שֶׁאֵין מַשְׁמָעוּת לַכָּתוּב מִמָּה נַפְשָׁךְ: אִם הוּא נִמְשָׁךְ לְמַטָּה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "כְּכֹל אֲשֶׁר וְגוֹ' תַּעֲשׂוּ", לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְכֵן" בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו אֶלָּא "כֵּן תַּעֲשׂוּ", שֶׁהִיא גְּזֵרַת תְּחִלַּת מַה שֶׁאָמַר "כְּכֹל אֲשֶׁר" וְגוֹ'. וְאִם אָמְרוֹ "כְּכֹל" חוֹזֵר לְאָמְרוֹ "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ", לֹא הָיָה לוֹ לְהַפְסִיק בְּאָמְרוֹ "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם", אֶלָּא הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ כְּכֹל אֲשֶׁר" וְגוֹ', וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר "וְשָׁכַנְתִּי" וְגוֹ'. וּמִמַּה שֶׁהִקְדִּים לוֹמַר "וְשָׁכַנְתִּי", גִּלָּה ה' כִּי גָּמַר מַאֲמַר כְּלוּלוּת הַמִּצְוָה וְלֹא הֻצְרַךְ לוֹמַר בָּהּ "כְּכֹל" וְגוֹ', וְסָמַךְ עַל מַה שֶּׁיּוֹדִיעֵנוּ כָּל פְּרָטֵי הַמַּעֲשֶׂה שִׁעוּר הַקְּרָשִׁים וְכָל הַכֵּלִים כְּמוֹ שֶׁאָמַר אַחַר כָּךְ. וּמִמַּה שֶׁאָנוּ רוֹאִים שֶׁנִּמְלַךְ אַחַר כָּךְ לוֹמַר "כְּכֹל" וְגוֹ', הַמַּשְׂכִּיל יָבִין שֶׁזֶּה הָיָה לְצַד דְּבָרִים שֶׁנּוֹלְדוּ בָּאֶמְצַע, שֶׁזּוֹלֶת זֶה מִתְּחִלָּה מַאי סָבַר שֶׁלֹּא אָמַר "כְּכֹל", וּלְבַסּוֹף מַאי סָבַר. וְנַשְׂכִּיל לָדַעַת מַה הֵם הַדְּבָרִים שֶׁיִּכּוֹלִין לִהְיוֹת בָּאֶמְצַע, מֵהַתְּשׁוּבָה אַתָּה יוֹדֵעַ הַשְּׁאֵלָה, וְהַתְּשׁוּבָה הִיא **כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי** וְגוֹ'. הָא לָמַדְתָּ שֶׁחָשַׁב יוֹתֵר, וְהַסְבָּרָא תַּצְדִּיק וּתְאַמֵּת זֶה, וְיוֹתֵר זֶה אֵין לוֹ שִׁעוּר. לְבָבְךָ יָבִין כִּי יֶשְׁנָהּ לְתָמִיהָה, וְהוּא אָמְרָם שֶׁאָמַר "הֲלֹא שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם" וְגוֹ', וְעַל זֶה הֻצְרַךְ לְהַשִּׁיבוֹ וְאָמַר לוֹ **כְּכֹל אֲשֶׁר** וְגוֹ', וְהֶרְאָהוּ תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן בְּאוֹתוֹ מַצָּב. וְהַכָּתוּב מֵעִיד עַל זֶה מֵאָמְרוֹ **מַרְאֶה** וְלֹא אָמַר אַרְאֶה לָעָתִיד, וְאָז רָאָה כִּי הָיָה עֶשְׂרִים קְרָשִׁים וְגוֹ'. וְטַעַם הָרְאִיָּה וְלֹא הִסְפִּיק בְּדִבּוּר, אֲבָאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם בְּסָמוּךְ.

וְדֶרֶךְ זֶה נַעֲלֶה לְהָבִין דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה,א) שֶׁאָמְרוּ בְּפָסוּק (שמות לח:כב) "וּבְצַלְאֵל וְגוֹ' עָשָׂה אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה", אָפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ רַבּוֹ הִסְכִּימָה

דַּיְתוֹ וְכוּ'. מֹשֶׁה צִוָּה לְבְצַלְאֵל לַעֲשׂוֹת כֵּלִים תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ מִשְׁכָּן, אָמַר לוֹ בְּצַלְאֵל: "מִנְהָג הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹת תְּחִלָּה בַּיִת" וְכוּ'. אָמַר לוֹ: "כָּךְ שָׁמַעְתִּי מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, בְּצֵל אֵל הָיִיתָ, כִּי בְּוַדַּאי כָּךְ צִוָּה לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא" וְכוּ', עַד כָּאן. וְקָשֶׁה אֵיךְ יִשְׁכַּח מֹשֶׁה מִצְוַת ה', חָס וְשָׁלוֹם שֶׁיֵּאָמֵן עָלָיו דָּבָר כָּזֶה. וּלְהָבִין הָעִנְיָן יֵשׁ לְהַעִיר עוֹד כִּי כְּפִי סֵדֶר הַכְּתוּב רוֹאֵנִי כִּי ה' הִקְדִּים מִצְוַת הַכֵּלִים תְּחִלָּה, אֶת הָאָרוֹן וְכַפֹּרֶת וּכְרוּבָיו, וְאַחַר כְּךָ הַשֻּׁלְחָן, וְאַחַר כְּךָ הַמְּנוֹרָה, וְאַחַר כָּךְ הַמִּשְׁכָּן, וּמֹשֶׁה אֱמֶת וּדְבָרָיו אֱמֶת, וְלָמָּה חָזַר מִדְּבָרָיו הָרִאשׁוֹנִים?

אָכֵן לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ, כִּי כְּשֶׁאָמַר "כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן", אָז בְּאוֹתוֹ מַצָּב הֶרְאָהוּ הַמִּשְׁכָּן בְּתְחִלָּה, וּכְשֶׁפֵּרַט לוֹ פְּרָטֵי הַמַּעֲשֶׂה הִקְדִּים הַכֵּלִים, וְיֵשׁ בָּזֶה שְׁנֵי דְּרָכִים בִּדְבָרֵי ה': הָאֶחָד שֶׁיַּקְדִּים הַמִּשְׁכָּן כַּמּוּבָן מִפָּסוּק א' דִּכְתִיב **אֵת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן**, וּמַה שֶּׁהִקְדִּים ה' בְּסֵדֶר הַמַּעֲשֶׂה אֶת הַכֵּלִים, לֹא לְהַתְחִיל בָּהֶם, אֶלָּא שֶׁהִתְחִיל מִמַּה שֶּׁגָּמַר שֶׁהוּא תַּבְנִית הַכֵּלִים, וְהַשֵּׁנִי שֶׁכַּוָּנַת ה' הוּא לְהַקְדִּים הַכֵּלִים כַּסֵּדֶר שֶׁאָמַר ה' בִּפְרָטֵי הַמַּעֲשֶׂה, וְטַעַם שֶׁהִקְדִּים ה' בְּפָסוּק א' לוֹמַר **אֵת הַמִּשְׁכָּן** קוֹדֶם הַכֵּלִים הוּא לְצַד שֶׁהַתְּמִיהָה שֶׁהָיְתָה לְמֹשֶׁה "שָׁמַיִם וּשְׁמֵי שָׁמַיִם" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי לְמַעְלָה, לֹא הָיְתָה אֶלָּא עַל הַמִּשְׁכָּן, לָזֶה בָּאָה הַתְּשׁוּבָה בְּהוֹרָאַת הַמִּשְׁכָּן כִּי קָטָן הוּא, וּבְאַגַּב הוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי גַּם הֶרְאָהוּ עִם תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן תַּבְנִית הַכֵּלִים שֶׁהָיוּ בוֹ. וְאוּלַי כִּי נִתְכַּוֵּן גַּם כֵּן לוֹמַר כִּי אֵין צָרֵךְ שֶׁיִּהְיוּ גְּדוֹלִים בְּהַפְלָגָה, וּכְשֶׁבָּא לְסַדֵּר סֵדֶר פְּרָטֵי הַמַּעֲשֶׂה הִקְדִּים הַכֵּלִים.

וּמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם מִתְּחִלָּה הִכְרִיעַ בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי ה' כְּדֶרֶךְ שֵׁנִי, וּכְשֶׁזָּן לְפָנָיו בְּצַלְאֵל הִכְרִיעַ בְּסָבָרָא כַּדֶּרֶךְ הָרִאשׁוֹן. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁאָמַר הַמִּדְרָשׁ (פסיקתא רבתי) שֶׁאָמַר מֹשֶׁה "וַדַּאי כָּךְ אָמַר לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא", וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר "וַדַּאי"? אֶלָּא לְצַד שֶׁהָיוּ לְפָנָיו שְׁנֵי דְּרָכִים הַנִּזְכָּרִים, וּמִתְּחִלָּה בֵּרֵר אֶחָד מֵהֶם, וְעַתָּה חָזַר בּוֹ וְאָמַר בְּוַדַּאי כִּי הָאֱמֶת הוּא כִּדְבַר בְּצַלְאֵל. וְהִנֵּה לְצַד שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ ה' בְּפֵרוּשׁ אֶת מִי יַקְדִּים, לֹא יֵאָמֵר עַל זֶה חָס וְשָׁלוֹם שֶׁשָּׁכַח דִּבְרֵי ה'.

וְאַל יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ לְפִי דְּבָרֵינוּ לְשׁוֹן הַמַּאֲמָר שֶׁאָמַר מֹשֶׁה: "כָּךְ שָׁמַעְתִּי מִפִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא". אֵין הַכַּוָּנָה לוֹמַר שֶׁאָמַר בְּפֵרוּשׁ הִקְדִּים הַמִּשְׁכָּן, אֶלָּא פֵּרוּשׁ לְפִי סֵדֶר הַדְּבָרִים כֵּן נִשְׁמַע.

וְנִשְׁאַר לָתֵת טוּב טַעַם לָמָּה הֻצְרַךְ ה' לְהַרְאוֹתוֹ אֶת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן, וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא בָּאוּ הַדְּבָרִים אֶלָּא תְּשׁוּבָה לִדְבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר "שָׁמַיִם וּשְׁמֵי" וְגוֹ', לָזֶה אִם הָיָה מֵשִׁיב ה' עֶשְׂרִים קְרָשִׁים וְכוּ', הָיָה שׁוֹמֵעַ מֹשֶׁה כִּי לֹא בָּא הַשֹּׁעוּר אֶלָּא לוֹמַר כִּי יְקֻבַּל וְיִתְרַצֶּה ה' בְּבֵית קָטָן כָּזֶה מִבִּלִי לְהַטְרִיחַ, וְאֵין בִּדְיוּק שִׁעוּר זֶה מִצָּוָה, וְלוּ יִהְיֶה שֶׁיֵּאָמַר ה' אֵלָיו בְּצַו

לָצוֹ שֶׁלֹּא יוֹסִיף, עִם כָּל זֶה עֲדַיִן יֶשְׁנוֹ שֶׁהוּא לְטַעַם הִסְתַּפְּקוּת בַּמּוּעָט, אֲשֶׁר עַל כֵּן הֶרְאָהוּ ה' תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן דְּמוּת שֶׁהוּא לְמַעְלָה, וּבָזֶה יַצְדִּיק כִּי זוֹ מִצְוָתוֹ לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה. **וּבְדָרָךְ** רֶמֶז יִרְמֹז הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ בְּסֵדֶר זֶה שֶׁהַקְּדִימִים **וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם** קוֹדֶם אָמְרוֹ **כְּכֹל**, לוֹמַר לוֹ עִנְיָן גָּדוֹל כִּי בְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה וְהַדָּרְגוֹתֶיהָ לֹא בְּגֶדֶר הַמִּסְפָּר, כִּי גְּבוֹהַּ מֵעַל גָּבוֹהַּ וּגְבוֹהִים. הֲלֹא תִמְצָא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (אבות ג,ז) אֶחָד שֶׁיּוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה שְׁכִינָה עִמּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כ:כא) "בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי", וְאָמְרוּ עַל שְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה וַחֲמִשָּׁה וַעֲשָׂרָה, וְכָל אֶחָד כְּפִי הַדְּרָגָתוֹ. וְאָמְרוּ עוֹד (בראשית רבה עד) שֶׁאֵין הַשְּׁכִינָה שׁוֹרָה עַל פָּחוֹת מִשִּׁשִּׁים רִבּוֹא, כִּי מִטַּעַם זֶה לֹא נִתְּנָה תּוֹרָה לְהָאֲבוֹת עַד שֶׁהָיוּ הַבָּנִים בְּמִסְפַּר שִׁשִּׁים רִבּוֹא. מִכָּאן תָּקִישׁ וְתָדִין כִּי הַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשָּׁה הֵם מֵאֶחָד עַד שִׁשִּׁים רִבּוֹא, וְזֶה בִּבְחִינַת הַמִּסְפָּר וּבִבְחִינַת הָאֵיכוּת כַּמָּה הַדְּרָגוֹת מֵאֶחָד לְאֶחָד עַד אֵין קֵץ. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, כַּאֲשֶׁר אָמַר ה' לְמֹשֶׁה שֶׁיִּשְׁכֹּן בְּתוֹכֵנוּ, לֹא יָדַע מֹשֶׁה הַדְּרָגוֹת שֶׁל בְּחִינַת הַשּׁוֹכֵן כַּמָּה שִׁעוּרָהּ. לָזֶה נִתְחַכֵּם ה' וְדִבֵּר אֵלָיו כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה: **וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה אוֹתְךָ**, סְמַךְ **כְּכֹל אֲשֶׁר** וְגוֹ' לְ**וְשָׁכַנְתִּי**, לוֹמַר כִּי אוֹתָהּ בְּחִינָה הַמְדֻבֶּרֶת עִמּוֹ כְּשִׁעוּר אוֹתָהּ הַמֻּרְכָּבָה אֲשֶׁר הָיָה מַרְאֶהוּ יִשְׁכֹּן בְּתוֹכָם. וּכְפִי זֶה תִּהְיֶה נִקְשֶׁרֶת תֵּיבַת **כְּכֹל** וְגוֹ' עִם **וְשָׁכַנְתִּי** וְגוֹ'.

וְכֵן תַּעֲשׂוּ. הִנֵּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁהֶרְאָהוּ תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן לוֹמַר כָּזֶה תַּעֲשׂוּ, לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר, אַל יִקְשֶׁה לְךָ, אִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ", כִּי תִמְצָא שֶׁאָמְרוּ בִּשְׁבוּעוֹת יז, א וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֶחָד הַנִּכְנָס לְעֲזָרָה וְכוּ' שֶׁאֵין מוֹסִיפִין עַל הָעִיר וְהָעֲזָרוֹת אֶלָּא בְּמֶלֶךְ וְנָבִיא וְאוּרִים וְתוּמִים וְסַנְהֶדְרִין. מְנָא הָנֵי מִלֵּי? אָמַר רַב שִׁימִי אָמַר קְרָא: "כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי מַרְאֶה וְגוֹ' וְאֵת תַּבְנִית כָּל כֵּלָיו וְכֵן תַּעֲשׂוּ" – לְדוֹרוֹת. הִנֵּה כִּי בָאָה "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְצַוּוֹת שֶׁיַּעֲשׂוּ כַּסֵּדֶר הַזֶּה לְדוֹרוֹת. וְדַע שֶׁדְּרָשַׁת "לְדוֹרוֹת" דּוֹרֵשׁ לָהּ הַתַּלְמוּד מִתֵּיבַת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ", לֹא מִתּוֹסֶפֶת וָא"ו לְבַד, כִּי לִכְשֶׁנֹּאמַר שֶׁאֵינוֹ דּוֹרֵשׁ אֶלָּא יִתּוּר תֵּיבַת וָא"ו, אֵין כָּאן יִתּוּר, כִּי אִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב "כֵּן תַּעֲשׂוּ" לֹא הָיָה נִשְׁמָע כַּוָּנַת הַהוֹדָעָה שֶׁבָּא הַכָּתוּב לְהוֹדִיעֵנוּ שֶׁעָבְרוּ הַדְּבָרִים בֵּין מֹשֶׁה וּבֵין ה', וְיִהְיֶה קָשֶׁה לִי לִשְׁמֹעַ דִּבְרֵי ה' לָמָּה לֹא אָמַר "כְּכֹל" וְגוֹ' קֹדֶם אָמְרוֹ "וְשָׁכַנְתִּי", אֶלָּא וַדַּאי שֶׁכָּל תֵּיבַת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" מְיֻתֶּרֶת. וְכֵן פֵּרֵשׁ רַשִׁ"י שָׁם בִּשְׁבוּעוֹת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְכֵן תַּעֲשׂוּ, קְרָא יְתֵירָה לְמִדְרַשׁ לְדוֹרוֹת, עַד כָּאן. וְטַעְמוֹ שֶׁל רַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה לֹא מִטַּעֲמֵנוּ, אֶלָּא לְצַד שֶׁפֵּרֵשׁ "כְּכֹל אֲשֶׁר אֲנִי" וְגוֹ' שֶׁהוּא מְחֻבָּר לְמַעְלָה "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְגוֹ' כְּכֹל" וְגוֹ', אִם כֵּן הֲרֵי בָּא הַדָּבָר לְעִכּוּב שֶׁלֹּא יַחְשֹׁב לְהִתְנַדֵּב לַעֲשׂוֹת גָּדוֹל, אִם כֵּן "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לָמָּה לִי? לְדוֹרוֹת. וּלְדַרְכֵּנוּ שֶׁהָלַכְנוּ לְשִׁיטַת

דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי אָמְרוּ **כְּכֹל** וְגוֹ' בָּא לְהָשִׁיב לְמֹשֶׁה עִכּוּב הַשִּׁעוּר מִמַּה שֶׁהֶרְאָה לוֹ כַּיּוֹצֵא בּוֹ בַּשָּׁמַיִם, מִזֶּה יַרְגִּישׁ שֶׁלֹּא יְשַׁנּוּ.

וְרָאִיתִי לְהָרַב אִבְּן עֶזְרָא שֶׁפֵּרֵשׁ "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" עַל הַכֵּלִים, לְפִי שֶׁלֹּא הֻזְכַּר בִּתְחִלָּה אֶלָּא "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ". וְלֹא נָתַן לֵב הָרַב לוֹמַר טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" עַל הַכֵּלִים, וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶׁמְּצַוֶּה בְּסָמוּךְ עַל פְּרָטוּת כָּל הַכֵּלִים. בִּשְׁלָמָא מַה שֶּׁאָמַר "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" הִיא כְּלָלוּת הַמִּצְוָה וְטַעְמָהּ שֶׁיֵּעָשֶׂה מִקְדָּשׁ לִשְׁכֹּן ה' בְּתוֹכוֹ, וְאַחַר כָּךְ אָמַר אוֹתָנִי הַבְּנָיָן, מַה שֶּׁאֵין טַעַם זֶה צוֹדֵק בְּמַאֲמַר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" עַל עֲשִׂיַּת הַכֵּלִים, אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר כְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁדְּרָשׁוּ לְדוֹרוֹת. וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה מַעֲלִים עֵינָיו מֵאוֹר הַחַיִּים אֲשֶׁר הֵאִירוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה.

גַּם בְּעֵינַי יִפָּלֵא דִּבְרֵי רַמְבַּ"ן ז"ל שֶׁהִשִּׂיג עַל דִּבְרֵי רַשִׁ"י שֶׁאָמַר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת, וְאָמַר: וְלֹא יָדַעְתִּי אִם יִהְיֶה זֶה אֱמֶת שֶׁיִּתְחַיֵּב שְׁלֹמֹה לַעֲשׂוֹת כְּלֵי בַּיִת עוֹלָמִים כְּתַבְנִית אֵלּוּ, וּמִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת עָשָׂה עֶשְׂרִים אַמָּה אֹרֶךְ וְעֶשְׂרִים רֹחַב" (דברי הימים ב ד:ח), עַד כָּאן. מִדְּבָרָיו נִרְאֶה כִּי נֶעֱלְמָה מִלִּפְנֵי זִכְרוֹנוֹ סוּגְיַת מַסֶּכֶת שְׁבוּעוֹת, שֶׁדִּבְרֵי רַשִׁ"י הֵם דִּבְרֵי הַגְּמָרָא, וּמַה מָקוֹם לַחְלוֹק עַל הַתַּלְמוּד. וְהָיָה נִרְאֶה לוֹמַר שֶׁסּוֹבֵר רַמְבַּ"ן כִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת, אֵין הַכַּוָּנָה עַל שִׁעוּר הַכֵּלִים אֶלָּא עַל דְּבָרִים הָאֲמוּרִים שָׁם שֶׁצָּרִיךְ מָלֵךְ וְנָבִיא וכו' וְשִׁבְעִים וְאַחַת סַנְהֶדְרִין, וְאֵין דְּבָרָיו נִרְאִים, כִּי מִי מֵפִיס. וְעוֹד לְדִבְרָיו מַה מַּקְשֶׁה שָׁם בַּגְּמָרָא מִמִּשִׁיחַת כֵּלִים שֶׁמִּקַּדֶּשֶׁת כֵּלִים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה וְלֹא בְּשְׁאָר כֵּלִים שֶׁעָשׂוּ זוּלַת מֹשֶׁה, וְהֻצְרַךְ הַשַּׁ"ס לְהָבִיא לָהֶם רְאָיָה מֵהַפָּסוּק, וְהָיָה יָכוֹל לוֹמַר כִּי לֹא לְכָל הַפָּרָטִים אָמַר הַכָּתוּב "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת אֶלָּא לַדְּבָרִים שֶׁמָּנוּ שָׁם בַּמִּשְׁנָה?

אֲלָא שֶׁצָּרִיךְ לְיַשֵּׁב קֻשְׁיַת רַמְבַּ"ן מִמִּזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה. וְרָאִיתִי לְהָרַב רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי שֶׁרָצָה לְיַשֵּׁב וְאָמַר כִּי אֵין כַּוָּנַת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" עַל הַשִּׁעוּר מַמָּשׁ, אֶלָּא עַל דּוּגְמַת תְּכוּנַת הַבִּנְיָן הָרֹחַב בְּעֶרֶךְ הָאֹרֶךְ וְגֹבַהּ לְפִי עֶרֶךְ אָרְכּוֹ וְרָחְבּוֹ, אֲבָל לְעִנְיַן הַגֹּדֶל אֵין קְפִידָא. וְלָזֶה כִּשֵּׁם שֶׁמִּזְבַּחַ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה הָיָה ה' עַל ה', כְּמוֹ כֵן עָשׂוּ לְדוֹרוֹת מֻרְבָּע עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים. וְנִסְתַּיַּע הָרַב מִדִּבְרֵי הַתּוֹסְפוֹת בְּפֶרֶק הַזּוֹרֵק (שבת צח:) שֶׁהִקְשׁוּ לָמָּה שֶׁנִּשְׁמַע מִדִּבְרֵי הַשַּׁ"ס כִּי רֹחַב הַמִּשְׁכָּן הָיָה עֶשֶׂר אַמּוֹת, מִנַּיִן לָהֶם זֶה, וְדִלְמָא רָחְבּוֹ אַחַד עָשָׂר אַמּוֹת וכו'. וְתֵרֵץ רַבִּי יְהוּדָה דְּמִבֵּית עוֹלָמִים יָלְפִינַן לָהּ, שֶׁהָיָה אָרְכּוֹ שִׁשִּׁים אַמָּה וְרָחְבּוֹ עֶשְׂרִים, הָכִי נַמִּי בַּמִּשְׁכָּן רָחְבּוֹ שְׁלִישׁ אָרְכּוֹ, וּכְתִיב "וְכֵן תַּעֲשׂוּ", עַד כָּאן. וְהִקְשָׁה הָרַב עַל זֶה, אִם כֵּן לָמָּה לֹא עָשָׂה הַגֹּבַהּ שֶׁל הַמִּזְבֵּחַ כִּתְכוּנַת מִזְבַּח מֹשֶׁה שֶׁעָשָׂה שְׁלֹשׁ גֹּבַהּ לְחֻמֵּשׁ אָרֶךְ וְרֹחַב, וּלְפִי שִׁעוּר זֶה יַעֲלֶה לְמִזְבַּח שְׁלֹמֹה שֶׁהָיוּ בּוֹ עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים, שְׁנֵים

עָשָׂר גֹּבַהּ. וְתֵרֵץ כִּי כְּךָ בָּאָה הַהֲלָכָה שֶׁלֹּא אָמַר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" אֶלָּא עַל אֹרֶךְ וְרוֹחַב לְבַד וְלֹא עַל הַגֹּבַהּ, עַד כָּאן.

וּלְפִי דַּעְתִּי אֵין דִּבְרֵי הָרַב נְרְאִים, כִּי מַה שֶּׁכָּתַב כִּי "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת לֹא בָּאָה אֶלָּא עַל תְּכוּנַת הַבִּנְיָן וְלֹא עַל שִׁעוּרוֹ, לֹא יְקֻבְּלוּ הַדְּבָרִים מִפִּיו בְּלֹא הוֹכָחָה מֵהַשַּׁ"ס. וְאִם מֵחֲמַת הַקֻּשְׁיָא, יוֹתֵר יֵשׁ לְהַנִּיחַ הַדָּבָר בְּצָרִיךְ עִיּוּן מִלְּבָדוֹת מִדַּעְתֵּנוּ דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם עַל מַה שֶּׁיִּסְמְכוּ. וּמַה שֶּׁהוֹכִיחַ מִתֵּרוּץ רַבִּי יְהוּדָה, וְגַם עָלָיו אֲנִי דָן, וְעוֹד אֵינוֹ הוֹכָחָה כִּי רַבִּי יְהוּדָה לֹא סָמַךְ תֵּרוּצוֹ עַל דְּרָשַׁת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ". וּמַה שֶּׁכָּתַב הָרַב בְּהֶעְתֵּק דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה "וּכְתִיב וְכֵן תַּעֲשׂוּ" אֵינָם מִדִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה אֶלָּא הָרַב לְהַצְדִּיק דְּבָרָיו אָמַר כֵּן. וּפְרוּשׁ דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה הוּא כִּי גִּלּוּי מִלְּתָא הוּא אוֹמֵר, כִּי מִמַּה שֶּׁרָאִינוּ שֶׁהָיָה בְּבֵית עוֹלָמִים עֶשְׂרִים עַל שִׁשִּׁים, וְכָאן בַּמִּשְׁכָּן יֵשׁ סָפֵק אִם הָיָה עֶשְׂרִים אֹרֶךְ וַעֲשָׂרָה רֹחַב אוֹ אַחַד עָשָׂר, יִתְגַּלֶּה הַסָּפֵק מִבֵּית עוֹלָמִים. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁהָיָה לָהֶם אֵיזוֹ רְאָיָה לִלְמֹד סֵדֶר זֶה מִבֵּית עוֹלָמִים וְלֹא מִדְּרָשַׁת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ". וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי לֹא הִזְכִּיר רַבִּי יְהוּדָה דְּרָשַׁת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְחַזֵּק תֵּרוּצוֹ. וְעוֹד מַה שֶּׁהוֹסִיף לְהַקְשׁוֹת מֵהַגֹּבַהּ וְאָמַר כִּי בָּאָה הַהֲלָכָה מֵהַר סִינַי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" אֶלָּא עַל תְּכוּנַת הָרִבּוּעַ וְלֹא עַל תְּכוּנַת הַגֹּבַהּ לְשַׁעוּר הָרִבּוּעַ.

דַּע כִּי נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זבחים נט:) רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי יוֹסֵי. רַבִּי יוֹסֵי סוֹבֵר כִּי כָּל מִזְבְּחוֹת הַנְּחֹשֶׁת, בֵּין מַה שֶּׁעָשָׂה מֹשֶׁה, בֵּין מַה שֶּׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה, בֵּין מַה שֶּׁעָשׂוּ בְּנֵי גוֹלָה וְשֶׁעָתִיד לְהֵעָשׂוֹת – כֻּלָּן עֶשֶׂר אַמּוֹת גֹּבַהּ שֶׁל כָּל אֶחָד מֵהֶם, וְשָׁלֹשׁ אַמּוֹת שֶׁכְּתוּב בַּתּוֹרָה – מְקוֹם הַמַּעֲרָכָה לְבַד, עַד כָּאן. וּסְבָרָא זוֹ הֲלָכָה הִיא (רמב"ם הלכות בית הבחירה פ"ב), וְסוּגְיַת פֶּרֶק שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (מנחות צז.) כְּדַעַת זוֹ מַגֶּדֶת. וְלִסְבָרָא זוֹ אֵין קֻשְׁיַת הָרַב רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי קֻשְׁיָא כָּל עִקָּר, וְרַבִּי יְהוּדָה חוֹלֵק וְסוֹבֵר דְּבָרִים כִּכְתָבָן – שָׁלֹשׁ אַמּוֹת קוֹמָתוֹ. וְהִנֵּה קֻשְׁיַת הָרַב רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי אֵינָהּ צוֹדֶקֶת אֶלָּא לְסִבָּרַת רַבִּי יְהוּדָה, וּמִן הָרְאוּי לֹא הָיָה מְדַבֵּר דְּבָרָיו בְּדֶרֶךְ פְּשִׁיטוּת שֶׁנִּרְאֶה כִּי הֵם דְּבָרִים מֻסְכָּמִים אֲשֶׁר לֹא כֵן הוּא. וּמַה שֶּׁתֵּרֵץ הָרַב זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה כִּי כְּךָ בָּאָה הַהֲלָכָה וְכוּ', מִסּוּגְיַת שְׁבוּעוֹת לֹא מִשְׁמַע כֵּן, מִמַּה שֶּׁאָמַר הַשַּׁ"ס אַמַּתְנִיתִין דְּאֵין מוֹסִיפִין עַל הָעֲזָרוֹת וְכוּ' מְנָא הָנֵי מִלֵּי, וּמְתָרֵץ רַב שִׁימִי דְּאָמַר קְרָא "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת, עַד כָּאן. הִנֵּה מִמַּה שֶּׁשּׁוֹאֵל הַשַּׁ"ס מְנָא הָנֵי מִלֵּי וְהֲצָרְךָ רַב שִׁימִי לְתָרֵץ, שְׁמַע מִנָּהּ כִּי הַשּׁוֹאֵל לֹא הָיָה יוֹדֵעַ דְּרָשַׁת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי לֹא הָיָה יוֹדֵעַ גַּם כֵּן הַהֲלָכָה שֶׁאָמַר הָרַב שֶׁבָּאָה עַל הַגֹּבַהּ שֶׁאֵינָהּ לְדוֹרוֹת, שֶׁאִם הָיָה יוֹדֵעַ הַהֲלָכָה בְּהֶכְרֵחַ שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ דְּרָשַׁת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת שֶׁעַל מַשְׁמָעוּתָהּ בָּאָה הַהֲלָכָה. וְכֵיוָן שֶׁכֵּן, לָמָּה לֹא הִקְשָׁה הַשּׁוֹאֵל עַצְמוֹ מִגֹּבַהּ הַמִּזְבֵּחַ שֶׁלֹּא עָשׂוּ שְׁלֹמֹה כְּשֶׁל מֹשֶׁה, שֶׁהִיא קֻשְׁיַת הָרַב רַבִּי אֱלִיָּהוּ מִזְרָחִי עַצְמָהּ, שֶׁהֲרֵי אֵין לָהּ

תֵּרוּץ אֶלָּא בַּהֲלָכָה שֶׁבָּאָה עַל זֶה, וַהֲלָכָה זוֹ לֹא יָדְעָה הַשּׁוֹאֵל כַּנִּזְכָּר. וְיֵשׁ עוֹד לְהוֹכִיחַ מֵעִמָּק הַסּוּגְיָא כִּי לֹא הָיְתָה הֲלָכָה בָּזֶה, וְדִבְרֵי הָרַב שֶׁלֹּא בְּדִקְדּוּק.

וַאֲנִי אוֹמֵר כִּי אֵין קֶשְׁיַת רַמְבַּ"ן מֵהַמִּזְבֵּחַ שֶׁהָיָה עֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים, וְלֹא קֶשְׁיַת רַבִּי אֱלִיֶּהוּ מִזְרָחִי מֵהַגּוֹבַהּ קֶשְׁיָא. וַהֲרֵי לְפָנֶיךָ בָּרַיְתָא עֲרוּכָה בְּפֶרֶק קָדְשֵׁי קָדָשִׁים (זבחים סב,א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תְּנוּ רַבָּנָן, קֶרֶן וְכֶבֶשׁ וְיסוֹד וְרִבּוּעַ מְעַכְּבִין, מִדַּת אָרְכּוֹ וּמִדַּת רָחְבּוֹ וּמִדַּת קוֹמָתוֹ אֵינָם מְעַכְּבִין. וְקָאָמַר בְּשֵׁ"ס מְנָא הָנֵי מִילֵּי? דְּאָמַר קְרָא "הַמִּזְבֵּחַ" לְעַכֵּב, עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי מִזְבֵּחַ עֲצְמוֹ שֶׁעֲשָׂה מֹשֶׁה יָכוֹל הָיָה לַעֲשׂוֹתוֹ מֵעֶשְׂרִים עַל עֶשְׂרִים, וְהַגּוֹבַהּ גַּם כֵּן יָכוֹל הָיָה לַעֲשׂוֹתוֹ יוֹתֵר מִשָּׁלֹשׁ אַמּוֹת. וְאִם כֵּן מַה מָּקוֹם לְקֶשְׁיַת הָרַב מִמִּזְבֵּחַ שֶׁעֲשָׂה שְׁלֹמֹה, כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא גִּלָּה כִּי אֵין מְעַכֵּב גּוֹבַהּ וְרוֹחַב וְאוֹרֶךְ. וְגַם הָרַב רַבִּי אֱלִיֶּהוּ מִזְרָחִי זַ"ל נָעֲלַם מֵעֵינָיו דִּבְרֵי הַבָּרַיְתָא, וְחָשַׁב כִּי לֹא הָיָה מֹשֶׁה יָכוֹל לַעֲשׂוֹת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹתֵר מִשְּׁעוּר זֶה, וְגַם הַגּוֹבַהּ צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה חֲמֵשׁ עַל שֶׁלֹשׁ גּוֹבַהּ וְלֹא עַל יוֹתֵר, וְהֶצְרֵךְ לְתָרֵץ שְׁנֵי הַתֵּרוּצִים הַכְּחוּשִׁים. וְהִנֵּה שָׁתַלְתִּי לְךָ עֵץ שָׁתוּל עַל מַיִם וְתָחֵזַק בּוֹ בַּל תִּמּוֹט, כִּי אָמְרוּ "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" הוּא עַל דְּבָרִים הַמְעַכְּבִין בַּמִּזְבֵּחַ מִדִּבֵּר, שֶׁהֵם קֶרֶן וְכֶבֶשׁ וְיסוֹד וְרִבּוּעַ כִּדְקָתָנֵי בַּבָּרַיְתָא, וְגַם שֶׁלֹּא יִפְחוֹת מֵחֲמֵשׁ אַמּוֹת רוֹחַב וְחֲמֵשׁ אַמּוֹת אוֹרֶךְ כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ שָׁם בְּפֶרֶק קָדְשֵׁי קָדָשִׁים, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַפְחִיתֻנּוּ מִמִּזְבֵּחַ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה.

אֶלָּא שֶׁנִּשְׁאַר לָנוּ לְדַעַת שְׁאָר הַפְּרָטִים שֶׁבַּמִּשְׁכָּן הָיוּ לְעִכּוּבָא, וּבְבֵית עוֹלָמִים לֹא הָיוּ מְעַכְּבִין. וְאַדְרַבָּה, כָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה שֶׁאֵין בּוֹנִים אֶלָּא בַּאֲבָנִים אוֹ בִּלְבֵנִים. וְהִנֵּה הֲבִינוֹתִי בְּכָל מַה שֶּׁכָּתַב רַמְבַּ"ם בְּמִשְׁפְּטֵי בֵּית אֱלֹהֵינוּ, וְאָרְאֶה כִּי בִּשְׁלֹשָׁה כֵּלִים כָּתַב שֶׁצָּרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ כְּמוֹת כֵּלִים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר מַמָּשׁ, וְהֵם: הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה וּמִזְבַּח הַזָּהָב, וְכֵן מְפֹרָשׁ בְּפֶרֶק שְׁתֵּי הַלֶּחֶם (מנחות צט,ב). אֲבָל שְׁאָר כֵּלִים וְצוּרַת הַבַּיִת אֵין לָקַחַת שְׁעוּר לְדוֹרוֹת מִמַּעֲשֵׂה מֹשֶׁה בַּמִּדְבָּר. וּלְפִי זֶה הָיָה נִרְאֶה לוֹמַר כִּי לֹא בָאָה מִצְוַת "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת אֶלָּא בַּכֵּלִים. וְאֵין זֶה אֱמֶת, כִּי בַּגְּמָרָא דְּרָשׁוּהוּ לְעִנְיַן קִדּוּשׁ הָעֲזָרָה, וְזֶה יַגִּיד שֶׁגַּם עַל הַבַּיִת בָּאָה הַמִּצְוָה לְדוֹרוֹת. וְעוֹד, גַּם בַּכֵּלִים רוֹאֲנִי שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה כְּרוּבִים שְׁנַיִם, וּמְשֻׁנִּים הָרִבֵּה מִכְּרוּבִים שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה (מלכים א ו), וְכַמָּה שְׁנוּיִים הָיוּ בְּשְׁאָר הַכֵּלִים.

וְהִנֵּה בְּהַשְׂכָּלָה מוּעֶטֶת בָּעִנְיָן אֵין שׁוּם קֶשְׁיָא כְּלָל, כִּי יֵשׁ לָדַעַת כִּי כָּל בִּנְיַן הַבַּיִת וְהַכֵּלִים לֹא עָשָׂאם שְׁלֹמֹה כְּפִי אֲשֶׁר נִרְאֶה בְּעֵין שִׂכְלוֹ לְפָאֵר, אֶלָּא עַל פִּי נָבִיא, וְגַם הַנָּבִיא הִגִּיד כִּי לֹא דִּבְרֵי נְבוּאָתוֹ הִגִּיד אֶלָּא דִּבְרֵי קַבָּלָתוֹ, דִּכְתִיב בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א כח:יא) "וַיִּתֵּן דָּוִד לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ תַּבְנִית הָאוּלָם וְגוֹ' וְתַבְנִית כָּל אֲשֶׁר הָיָה בָּרוּחַ עִמּוֹ וְגוֹ' הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד ה' עָלַי הִשְׂכִּיל כָּל מְלֶאכֶת הַתַּבְנִית" וְגוֹ', וּכְתִיב עוֹד (רש"י דברי

הימים א כח:יב) "אֲשֶׁר הָיָה בָרוּחַ עִמּוֹ כַּאֲשֶׁר הֶרְאָהוּ שְׁמוּאֵל הָרוֹאֶה", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּאַגָּדַת שְׁמוּאֵל (מדרש שמואל פרק טו): רַבִּי יִרְמְיָה בְּשֵׁם רַבִּי שִׁמְעוֹן וְכוּ' בֵּית הַמִּקְדָּשׁ מְסָרָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בַּעֲמִידָה לְמֹשֶׁה, וּמֹשֶׁה מְסָרָהּ לִיהוֹשֻׁעַ בַּעֲמִידָה וְכוּ', יְהוֹשֻׁעַ מְסָרָהּ לַזְּקֵנִים בַּעֲמִידָה, דִּכְתִיב "וַיַּאֲסֹף יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ' וַיִּתְיַצְּבוּ" וְגוֹ', זְקֵנִים מְסָרוּהָ לַנְּבִיאִים בַּעֲמִידָה, נְבִיאִים מְסָרוּהָ לְדָוִד בַּעֲמִידָה וְכוּ', דָּוִד לִשְׁלֹמֹה וְכוּ', וְאוֹמֵר "הַכֹּל בִּכְתָב" וְגוֹ' מְלַמֵּד שֶׁנִּתְּנָה לְדָרַשׁ, "מִיַּד ה'" מְלַמֵּד שֶׁנִּתְּנָה בְּמָסוֹרֶת, "עָלַי הִשְׂכִּיל" מְלַמֵּד שֶׁנִּתְּנָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, עַד כָּאן. הִרְאֵתָ לָדַעַת כִּי כָּל מַה שֶּׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה בַּבַּיִת הָיָה הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי, וְהַכֹּל כָּתוּב בַּסֵּפֶר גָּלוּי לְדוֹרְשֵׁי תּוֹרָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ.

וְכֵן תִּמְצָא שֶׁכָּתַב רַשִׁ"י בְּפֵרוּשׁ דִּבְרֵי הַיָּמִים (דברי הימים א כח:יט), וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: וְהַכֹּל דָּרַשׁ שְׁמוּאֵל מִן הַתּוֹרָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ הַר הַבַּיִת הָיָה חָמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה עַל חָמֵשׁ מֵאוֹת אַמָּה, דָּרַשׁ אֹרֶךְ הֶחָצֵר מֵאָה בָאַמָּה וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים וְגוֹ' יִהְיוּ חָמֵשׁ מֵאוֹת עַל חָמֵשׁ מֵאוֹת, עַד כָּאן. וּמִן הַסְּתָם יִהְיֶה כָּל הַמַּעֲשֶׂה נִרְמָז בַּתּוֹרָה לַמְּבִינִים בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. וּלְפִי זֶה מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" לְדוֹרוֹת הֵם עַל דְּבָרִים שֶׁלֹּא בָּא עֲלֵיהֶם הַהַפְכִּיוּת בַּתּוֹרָה, כַּמּוּשְׂכָּל לִמְבִינֵי מַדָּע בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ. בָּזֶה יִתְנַהֲגוּ עַל פִּי מַעֲשֶׂה הָאָמוּר בְּמִשְׁכָּן מִדְּבָר, אֲבָל דְּבָרִים שֶׁנֶּאֶמְרוּ בַּתּוֹרָה בְּמִשְׁפַּט מִקְדַּשׁ עוֹלָמִים לֹא תִּהְיֶה לָהֶם סְתִירָה מִפְּסוּק "וְכֵן תַּעֲשׂוּ", כֵּיוָן שֶׁיֵּשׁ לוֹ מָקוֹם לַעֲמֹד בּוֹ בִּשְׁאָר הַפְּרָטִים שֶׁלֹּא בָּאָה עֲלֵיהֶם הֲלָכָה, וְהָבֵן.

וּלְדָרָךְ זֶה גַּם כֵּן נִרְתַּק חֶבֶל קֻשְׁיַת רַמְבַּ"ן מֵעַל רַשִׁ"י, וְגַם נִתְרַפֵּא כְּאֵבוֹ שֶׁל רַבִּי אֵלִיָּהוּ מִזְרָחִי בְּעִנְיַן שְׁעוּר גֹּבַהּ מִזְבֵּחַ, לוּ יְהֵא שֶׁהָיָה גֹּבַהּ מִזְבֵּחַ מִדְּבָר מְעַכֵּב.

וְלָהֱיוֹת שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁנִּתְּנָה לִדְרֹשׁ בְּנִינָהּ שֶׁל בֵּית עוֹלָמִים מִן הַתּוֹרָה, אָמַרְתִּי לִטּוֹל חֵלֶק בִּדְרָשָׁה זוֹ בִּשְׁנַיִם וּשְׁלֹשָׁה פְּרָטִים. וְזֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה: תְּחִלַּת דִּבֶּר ה' אָמַר **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ** וְנֶאֱמַר אוֹמֶר **תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן**, וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וְעָשׂוּ לִי מִשְׁכָּן". הָא לָמַדְתָּ כִּי עַל שְׁנֵי מִקְדָּשׁוֹת צִוָּה, וּכְמוֹ שֶׁרָמַזְנוּ בִּתְחִלַּת הָעִנְיָן. וְרָמַז מַעֲשֵׂהוּ בְּאָמְרוֹ חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ שְׁמוּאֵל הַנָּבִיא עָלָיו הַשָּׁלוֹם, וְאִם אֵינוֹ עִנְיָן לְמִשְׁכָּן מִדְּבָר תְּנֵהוּ עִנְיָן לְמִקְדָּשׁ עוֹלָם הָרָמוּז בְּאָמְרוֹ **וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ**. וּמֵעַתָּה מַאֲמַר **וְכֵן תַּעֲשׂוּ** לְדוֹרוֹת אֵינוֹ נוֹהֵג בִּפְרָט זֶה שֶׁל שְׁעוּר תַּבְנִית הַבַּיִת, וְעוֹדְנוּ בִּמְקוֹמוֹ לִשְׁאָר דְּבָרִים שֶׁדָּרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּשְׁבוּעוֹת (שבועות טו,א) לְעִנְיַן נָבִיא וְסַנְהֶדְרִין וְכוּ'.

עוֹד מָצִינוּ (מלכים א ו:כג) שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה שְׁנֵי כְּרוּבִים שְׁנַיִם נוֹסָפִים עַל מַה שֶּׁעָשָׂה מֹשֶׁה, וְנִמְצְאוּ אַרְבָּעָה כְּרוּבִים אֲשֶׁר לֹא צִוָּה ה', גַּם מְשֻׁנִּים שִׁנּוּי גָּדוֹל מִכְּרוּבֵי מֹשֶׁה.

וְנִרְאֶה כִּי הַכָּתוּב רָמָזָם בְּמַה שֶּׁאָמַר (שמות כה:יח) "וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים וְגוֹ' מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת, וַעֲשֵׂה כְּרוּב אֶחָד וְגוֹ' וּכְרוּב אֶחָד" וְגוֹ', וְקָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים הַמַּעֲשֶׂה "וְעָשִׂיתָ" "וַעֲשֵׂה". עוֹד קָשֶׁה שֶׁכָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, כִּי מֵאָמְרוֹ "מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת" מוּבָן הוּא שֶׁכְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה וְגוֹ'. עוֹד קָשֶׁה לָמָּה אָמַר עוֹד "עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו"? אָכֵן רָמַז ה' לְמַעֲשֶׂה שְׁנֵי כְּרוּבִים שֶׁיַּעֲשׂוּ בְּבֵית עוֹלָמִים מִלְּבַד כְּרוּבִים שֶׁיַּעֲשֶׂה מֹשֶׁה. כְּנֶגֶד מַה שֶּׁיַּעֲשֶׂה לְפִי שָׁעָה אָמַר **וְעָשִׂיתָ** לְנוֹכֵחַ כִּי הוּא יַעֲשֶׂה בַּמִּשְׁכָּן, וּכְנֶגֶד כְּרוּבֵי בֵּית עוֹלָמִים שֶׁרָמַז בְּתְחִלַּת דְּבָרָיו אָמַר **וַעֲשֵׂה**, לֹא דִּבֵּר אֵלָיו לְנוֹכֵחַ אֶלָּא כְּמִצַּוֶּה עַל עֲשִׂיָּה אַחֶרֶת לִזְמַן אַחֵר, שֶׁמִּלְּבַד שְׁנֵי כְּרוּבִים הַנִּזְכָּרִים שֶׁהֵם מִקְצוֹת הַכַּפֹּרֶת, עוֹד יַעֲשׂוּ מַעֲשֶׂה אַחֵר כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה, וְאֵלּוּ הֵם בִּפְנֵי עַצְמָן כְּמוֹ שֶׁכֵּן עָשָׂה שְׁלֹמֹה (מלכים א ו:כג-לב) שֶׁהָיוּ רַגְלֵיהֶם נוֹגְעִים בָּאָרֶץ וְלֹא בְּקָצֵה הַכַּפֹּרֶת. וּפֵרוּשׁ **מִקָּצָה** בְּמָקוֹם שֶׁכָּלָה קָצָתוֹ, וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן בְּתֵבַת **מִזֶּה** לוֹמַר מִלְּבַד זֶה וְחוֹזֵר אֶל הַכְּרוּב שֶׁהִזְכִּיר. וְאַחַר כָּךְ חָזַר לְהַתְנוֹת הַכָּתוּב וְאָמַר כְּנֶגֶד כְּרוּבִים שֶׁיַּעֲשֶׂה מֹשֶׁה אָמַר **מִן הַכַּפֹּרֶת**, פֵּרוּשׁ מִגּוּפוֹ שֶׁל כַּפֹּרֶת **תַּעֲשׂוּ אֶת הַכְּרוּבִים** שֶׁזִּכַּרְתִּי בִּתְחִלַּת דְּבָרַי שְׁנֵי כְּרוּבִים. וּכְדֵי שֶׁלֹּא תִּטְעֶה שֶׁחוֹזֵר אֶל הַכְּרוּבִים הַשְּׁנַיִם, לָזֶה הִזְכִּיר פַּעַם שְׁנִיָּה **תַּעֲשׂוּ** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁכְּבָר אָמַר "וַעֲשֵׂה", אֶלָּא לוֹמַר כִּי אֵינוֹ מְדַבֵּר בְּמַעֲשֶׂה שֶׁל כְּרוּבֵי הַמִּקְדָּשׁ אֶלָּא בְּמַעֲשֶׂה מֹשֶׁה הוּא מְדַבֵּר, וְלָזֶה אָמַר לְנוֹכֵחַ **תַּעֲשׂוּ**. וְעוֹד הֵעִיר ה' לַהֲבִינְךָ כֵּן בְּמַה שֶּׁאָמַר **אֶת הַכְּרוּבִים** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהַזְכִּירָם כֵּיוָן שֶׁבָּהֶם הוּא עוֹסֵק, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא תַּעֲשֵׂם אוֹ תַּעֲשֶׂה אוֹתָם, וּמֵאָמְרוֹ **תַּעֲשׂוּ אֶת הַכְּרוּבִים** גִּלָּה שֶׁאֵינוֹ מְדַבֵּר בְּמַה שֶּׁלְּפָנָיו אֶלָּא בְּמַה שֶּׁלְּפָנָיו פָּנָיו כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְאָמְרוֹ **עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו** פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ שֶׁיַּעַמְדוּ עַל קְצֵה הַכַּפֹּרֶת, שֶׁלֹּא תֹּאמַר הֵן אֱמֶת שֶׁיִּהְיוּ מִגּוּפוֹ שֶׁל כַּפֹּרֶת אֲבָל אֶפְשָׁר שֶׁיִּרְדְּדוּ לָהֶם רַגְלֵיהֶם וְיַעַמְדוּ בָּאָרֶץ וְלֹא עַל כַּפֹּרֶת הָאָרוֹן, לָזֶה אָמַר **עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו**, פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה הַעֲמָדָתָם עַל קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת מַמָּשׁ, מַה שֶּׁלֹּא הִתְנָה כֵּן בַּשְּׁנַיִם שֶׁל בֵּית עוֹלָמִים.

וְהֶגֶם שֶׁתִּמְצָא שֶׁבְּמַעֲשֶׂה שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל אָמַר הַכָּתוּב כְּסֵדֶר כָּל הָאָמוּר, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁכָּל הָאָמוּר בַּכָּתוּב יֶשְׁנוֹ בְּמַעֲשֶׂה הַמִּשְׁכָּן שֶׁל מִדְבָּר, וְיִשְׁבּוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה טַעַם הַכֹּפֶל שֶׁלֹּא תֹּאמַר שֶׁתַּעֲשֶׂה שְׁנַיִם לְכָל קָצֶה וְכוּ', יְעַיֵּן שָׁם בְּדִבְרֵי רַשִׁ"י (שמות כה:יט). וְהִנֵּה אִם לֹא הָיָה לְטַעַם שֶׁרָצָה לְרָמֹז עַל כְּרוּבִים הַשְּׁנַיִם שֶׁיַּעֲשֶׂה לֶעָתִיד, לֹא הָיָה לוֹ לִכְתֹּב תְּחִלָּה סְתָם "וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרוּבִים" וְלַחֲזֹר לְהַסִּיר הַטָּעוּת שֶׁלֹּא תַּחְשֹׁב שְׁנַיִם מִכָּל צַד, וְיֹאמַר "כְּרוּב אֶחָד" וְגוֹ', וּמִתְּחִלָּה הָיָה לוֹ לִכְתֹּב "וְעָשִׂיתָ כְּרוּב אֶחָד מִקְצֵה הַכַּפֹּרֶת וּכְרוּב אֶחָד וְגוֹ' תַּעֲשֶׂה אוֹתָם". אֶלָּא וַדַּאי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרָמֹז כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי, וּפְשַׁט הַכְּתוּבִים בִּמְקוֹמוֹ מֻנָּח, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא מַה שֶּׁפֵּרֵשׁ שְׁמוּאֵל הָרוֹאֶה בְּפָסוּק (שמות כז:יח) "חֲמִשִּׁים

בַּחֻמְשִׁים" אֵין זֶה פְּשַׁט הַכָּתוּב אֶלָּא דְּרָשָׁה, וְלֹא נֶעֱקַר הַפְּשָׁט. גַּם לְדַרְכֵּנוּ, הֲגַם שֶׁיֵּשְׁנוֹ לְפְשַׁט הַכָּתוּב, יֶשְׁנָהּ לְדְרָשָׁה מִכֹּחַ הַקֶּשְׁיָא שֶׁהִקְשֵׁנוּ בְּסָמוּךְ. וְעוֹד תִּמְצָא כִּי כָאן בְּמִצְוַת ה' דִּקְדֵּק לוֹמַר תֵּבַת **וְעָשׂוּ** לְדַיֵּק מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בָּהּ, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמַעֲשֶׂה בְּצַלְאֵל לֹא אָמַר "וַיַּעַשׂ", יַסְפִּיק בְּהֶעָרָה.

וּמִזְבַּח הַזָּהָב מָצִינוּ (מלכים א ז:מח) שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה אַחֵר וְגָנַז לְשֶׁל מֹשֶׁה, כַּמְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות צט,א) שֶׁהַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה יֵשׁ בּוֹ מַחְלֹקֶת אִם לֹא הָיוּ מְסַדְּרִין וּמַדְלִיקִין (אֶלָּא) בּוֹ אוֹ גַּם בְּשֶׁאַר שֻׁלְחָנוֹת וְהַמְּנוֹרוֹת שֶׁעָשָׂה שְׁלֹמֹה הָיוּ מְסַדְּרִים וּמַדְלִיקִין לִפְעָמִים בָּזֶה וְלִפְעָמִים בָּזֶה, אֲבָל מִזְבַּח הַזָּהָב דָּבָר מֻסְכָּם שֶׁנִּגְנַז וְלֹא שִׁמְּשׁוּ אֶלָּא בְּשֶׁל שְׁלֹמֹה, וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה גָּנַז שֶׁל מֹשֶׁה.

וְנִרְאָה כִּי הַתּוֹרָה רָמְזָה הַדָּבָר בְּמַה שֶּׁעִקְּרָה סֵדֶר מִצְוֹת מִזְבַּח הַזָּהָב מִמָּקוֹם שֶׁהָיָה רָאוּי לְצַוּוֹת עָלָיו, כִּי תִּמְצָא כִּי מִתְּחִלָּה הִתְחִיל בָּאָרוֹן שֶׁהוּא פְּנִימִי פְּנִימִיִּים, וְאַחַר כָּךְ הַכַּפֹּרֶת, וְאַחַר כָּךְ הַשֻּׁלְחָן, וְאַחַר כָּךְ הַמְּנוֹרָה, וְאַחֲרֵיהֶם הַמִּשְׁכָּן יְרִיעָיו קְרָשָׁיו עַמּוּדָיו אֲדָנָיו, וְאַחֲרָיו מִזְבַּח הַחִיצוֹן, וְאַחֲרָיו חֲצַר הַמִּשְׁכָּן, וְאַחֲרָיו הַשֶּׁמֶן וּבִגְדֵי שָׂרֵת לְאַהֲרֹן וְקָרְבְּנוֹת הַחִנּוּךְ וְהַתְּמִידִין, וְאַחַר כָּל זֶה צִוָּה מִזְבַּח הַזָּהָב. וְיֵשׁ בָּזֶה הַרְגָּשָׁה גְּדוֹלָה בְּשִׁנּוּי גָּדוֹל כָּזֶה, וְרָמַז בָּזֶה שֶׁדִּינוֹ מְשֻׁנֶּה מִכָּל הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו, כִּי הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו הָרְאוּי לְבֵית עוֹלָמִים יְשַׁמֵּשׁ לְבֵית עוֹלָמִים, כְּגוֹן הַשֻּׁלְחָן וְהַמְּנוֹרָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה שֶׁהָיוּ מְשַׁמְּשִׁים בְּבֵית עוֹלָמִים, וּמִי שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְבֵית עוֹלָמִים כְּגוֹן מִשְׁכָּן וְכֵלִים שֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ בַּמִּקְדָּשׁ, גַּם מִזְבַּח הַחִיצוֹן שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ הַקְפָּדָה אֶלָּא בְּרִבּוּעַ וּבַמִּקְדָּשׁ הָיוּ צְרִיכִין לַעֲשׂוֹתוֹ גָּדוֹל לְצַד הַצָּרָךְ, אֲבָל מִזְבַּח הַזָּהָב הֲגַם שֶׁלֹּא תִשְׁתַּנֶּה עֲבוֹדָתוֹ שֶׁהוּא הַקְּטֹרֶת חֲצִי מָנֶה בַּבֹּקֶר וַחֲצִי מָנֶה בָּעֶרֶב, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יְשַׁמֵּשׁ בְּבֵית עוֹלָמִים, וְעָשָׂה אַחֵר וּגְנָזוֹ לַחֲלוּטִין מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה כֵּן בְּשֻׁלְחָן וּמְנוֹרָה שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה, שֶׁהֲגַם שֶׁעָשָׂה עֲשָׂרָה – שֶׁל מֹשֶׁה עוֹלֶה עַל כֻּלָּן. וְעִנְיַן רְמִיזוֹת מַעֲשֵׂה בֵּית עוֹלָמִים אֵינוֹ אֶלָּא רֶמֶז בְּעָלְמָא.

פסוק י

וְעָשׂוּ אֲרוֹן. טַעַם שֶׁבָּאָרוֹן שִׁנָּה ה' אֶת דְּבָרוֹ הַטּוֹב מִכָּל הַכֵּלִים, שֶׁבְּכֻלָּם אָמַר "וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן", "וְעָשִׂיתָ מְנוֹרַת" וְגוֹ', "וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה", "וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ עֲצֵי" וְגוֹ', וְגַם בִּפְרָטֵי הָאָרוֹן עַצְמוֹ גָּמַר אוֹמֶר בְּנוֹכֵחַ דִּכְתִיב "וְצִפִּיתָ אוֹתוֹ" "וְיָצַקְתָּ לוֹ" "וְעָשִׂיתָ בַדֵּי" וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁרָמַז שֶׁאֵין גּוּפוֹ שֶׁל תּוֹרָה יָכוֹל לְהִתְקַיֵּם אֶלָּא בְּכָלְלוּת כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאֵין מְצִיאוּת בָּעוֹלָם יָכוֹל עֲשׂוֹת כָּל עִקְרֵי הַתּוֹרָה. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: אִם הוּא כֹּהֵן הֲרֵי זֶה אֵינוֹ מְקַיֵּם נְתִינַת עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע מַתָּנוֹת כְּהוּנָּה וּפִדְיוֹן בְּכוֹר וְכוּ', וְאִם הוּא יִשְׂרְאֵל הֲרֵי אֵינוֹ יָכוֹל לְקַיֵּם מִצְוַת עֲשֵׂה שֶׁבְּהַקְרֵבַת הַקָּרְבָּנוֹת וְדִינֵיהֶם אֲשֶׁר רַבּוּ מִצְוֹת עֲשֵׂה שֶׁבָּהֶם, וְכֵן לֵוִי. וּבִכְלָלוּת

כָּל יִשְׂרָאֵל יְקַיְּמוּ כְּלָלוּת עִקָּרֵי הַתּוֹרָה, לָזֶה אָמַר **וְעָשׂוּ** לְשׁוֹן רַבִּים, וּבִשְׁאָר פְּרָטֵי תִּקּוּנֵי הָאָרוֹן אָמַר לְשׁוֹן יָחִיד, כִּי לְתַקֵּן כְּלֵי הַתּוֹרָה שֶׁהֵם לוֹמְדֵיהָ וַעֲמֵלֵיהָ וְהַכָּנוֹתֶיהָ יְכוֹלִין לְהִתְקַיֵּם מֵאָדָם אֶחָד.

עוֹד אוּלַי שֶׁקָּדַם לְדַבֵּר לוֹ בְּלָשׁוֹן זֶה לְגַלּוֹת לוֹ עַל כָּל הַמַּעֲשֶׂה, שֶׁהַגַּם שֶׁמְּדַבֵּר עִמּוֹ לְנוֹכֵחַ, לֹא אֵלָיו בָּא הַמְצָוָה אֶלָּא לְזוּלָת, שֶׁהֵם חַכְמֵי לֵב (שמות לו:א), כְּמוֹ שֶׁבֵּאֵר אַחַר כָּךְ, וּמְכֻנֶּה הַדָּבָר אֵלָיו לְפִי שֶׁהוּא הַמְצֻוֶּה לְיִשְׂרָאֵל.

עוֹד לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זַ"ל (רש"י על דברים ח:א), כִּי אֶרוֹן עֵץ עָשָׂה מֹשֶׁה וְשָׂם שָׂם הַלּוּחוֹת תֵּכֶף בִּירִידָתוֹ מִן הָהָר עַד שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל הָאָרוֹן שֶׁהוּנְחוּ שָׂם לְעוֹלָם, וְכֵן אָמַר בְּפָרָשַׁת עֵקֶב (דברים י:א) "וְעָשִׂיתָ לְךָ אָרוֹן עֵץ". דִּקְדֵּק לוֹמַר "לְךָ", פֵּרוּשׁ: אֵין פֵּרוּשׁ "וְעָשִׂיתָ" כְּשְׁאָר "וְעָשִׂיתָ" אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ בְּמַעֲשֶׂה מִשְׁכָּן – "וְעָשִׂיתָ שֻׁלְחָן", "וְעָשִׂיתָ מְנוֹרַת", "וְעָשִׂיתָ מִזְבֵּחַ", וְכֻלָּן לֹא עָשָׂאן אֶלָּא בְּצַלְאֵל. דָּבָר זֶה לְךָ אֲנִי מְצַוֶּה לַעֲשׂוֹת, וְכֵן עָשָׂה, דִּכְתִיב (דברים י:ג) "וָאַעַשׂ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים", וּכְתִיב (דברים י:ה) "וָאָשִׂים אֶת הַלֻּחוֹת בָּאָרוֹן אֲשֶׁר עָשִׂיתִי". אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר כָּאן **וְעָשׂוּ**, פֵּרוּשׁ, מִלְּבַד מַה שֶּׁתַּעֲשֶׂה אַתָּה שֶׁהוּא לְפִי שָׁעָה, עוֹד יַעֲשׂוּ הָעוֹשִׂים מִנְּכָסֵי נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן. וְאִם הָיָה אוֹמֵר "וְעָשִׂיתָ", הָיָה סוֹבֵר מֹשֶׁה לָדוּן מִמַּה שֶּׁגִּלָּה לוֹ בָּאָרוֹן שֶׁלְּפִי שָׁעָה שֶׁיִּהְיֶה מִשֶּׁלּוֹ גַּם אֶת זֶה יִהְיֶה הַדָּבָר כֵּן, אוֹ יַחְשׁוֹב שֶׁיִּהְיֶה אוֹתוֹ אָרוֹן עַצְמוֹ שֶׁכְּבָר עָשָׂה. לָזֶה אָמַר, לֹא כֵן הוּא, **וְעָשׂוּ** וְגוֹ'. וּבִשְׁאָר מַעֲשִׂים שֶׁלֹּא הָיָה מַעֲשֶׂה זוּלַת הָאָמוּר, דִּבֵּר הַכָּתוּב כְּדַרְכּוֹ "וְעָשִׂיתָ", לוֹמַר שֶׁהַזְּכוּת מְכֻוָּנָה לְמֹשֶׁה הֲגַם שֶׁאֲחֵרִים עוֹשִׂים.

פסוק טו

לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר **מִמֶּנּוּ** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "לֹא יָסוּרוּ" וְהָעִנְיָן מוּבָן שֶׁמִּמֶּנּוּ הוּא, אֶפְשָׁר שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין צָרִיךְ שֶׁיִּהְיוּ מְהֻדָּקִין מַמָּשׁ שֶׁלֹּא יָזוּזוּ מִתְּחִלָּתָם לְסוֹפָם בַּטַּבָּעוֹת עַצְמָם, אֶלָּא שֶׁלֹּא יָסוּרוּ מֵהָאָרוֹן הִיא הַהַקְפָּדָה. אֶלָּא שֶׁבְּיוֹמָא (עב,א) אָמְרוּ וְזֶה לְשׁוֹנָם: רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא רָמֵי, כְּתִיב "בְּטַבְּעֹת הָאָרֹן יִהְיוּ הַבַּדִּים לֹא יָסֻרוּ מִמֶּנּוּ" וּכְתִיב "וְהוּבָא אֶת בַּדָּיו", הָא כֵּיצַד? מִתְפָּרְקִין וְאֵין נִשְׁמָטִין, עַד כָּאן. מִדִּבְרֵי הַגְּמָרָא מוּכָח כִּי "לֹא יָסוּרוּ" לְבַד מַשְׁמַע לֵיהּ שֶׁלֹּא יָזוּזוּ, וְאוּלַי כִּי תֵּבת **מִמֶּנּוּ** יֵשׁ בָּהּ מַשְׁמָעוּת אַחֵר, כִּי בָא לְרַבּוֹת שֶׁלֹּא יָזוּזוּ אָנָה וָאָנָה, לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב (שמות כה:יד) **וְהֻבָּאתָ**.

עוֹד נִרְאֶה, כִּי אִם לֹא אָמַר "וְהֻבָּאתָ" הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב "מִמֶּנּוּ" בָּא לוֹמַר שֶׁאֵין חִיּוּב מַלְקוּת אֶלָּא עַל הֶסָּרָתָם בְּהֶחְלֵט, וּלְעוֹלָם יֵשׁ אִסּוּר אֲפִלּוּ בַּהֲזָזָתָם. תַּלְמוּד לוֹמַר **וְהֻבָּאתָ**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן הֲבָאָה, שֶׁאִם כַּוָּנַת הַכָּתוּב שֶׁיִּהְיוּ קְבוּעִים וְלֹא זָזִים, הָיָה לוֹ לוֹמַר "וְקִבַּעְתָּ" אוֹ "וְחִבַּרְתָּ", וְלֹא "וְהֻבָּאתָ", שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁיִּהְיוּ נִכְנָסִים וְיוֹצְאִים.

וְרָאִיתִי לְהַתּוֹסָפוֹת שֶׁהִקְשׁוּ לָמָּה הֵבִיא רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא פָּסוּק "וְהוּבָא", וְהִקְשׁוּ עוֹד מִפָּסוּק "וְשָׂמוּ אֶת בַּדָּיו" (במדבר ד:ה-ז) בִּשְׁעַת סִלּוּק מַסָּעוֹת, שֶׁנִּרְאֶה שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים אוֹתָם בְּכָל מַסָּע, הָא לְמַדְתָּ שֶׁהָיוּ מְסִירִים אוֹתָם, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה "לֹא יָסֵרוּ מִמֶּנּוּ". וְאָמְרוּ כִּי הָיוּ שְׁמוֹנָה טַבָּעוֹת בָּאָרוֹן וְאַרְבָּעָה בַּדִּים, וְדַיֵּק הַכָּתוּב שֶׁאָמַר "וְיָצַקְתָּ לוֹ אַרְבַּע טַבָּעוֹת" וְגוֹ' (שמות כה:יב), וּכְתִיב "וּשְׁתֵּי טַבָּעוֹת" וְגוֹ', הָא לְמַדְתָּ שֶׁהֵם שְׁמוֹנָה, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. וְאֵין אֲנִי מַצְדִּיק דְּבָרִים אֵלּוּ כִּי רַבּוּ הַקְּשָׁיוֹת עַל הָאוֹתְיוֹת, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט כִּי טָעוּת נָפַל בַּסְּפָרִים וְצָרִיךְ לוֹמַר בִּמְקוֹם "וְהוּבָא" – "וְהֵבֵאתָ אֶת הַבַּדִּים בַּטַּבָּעוֹת".

וְקוּשְׁיַת "וְשָׂמוּ בַּדָּיו" (במדבר ד:ז) נִרְאֶה לִי לוֹמַר, כִּי לֶהֱיוֹת שֶׁהַבַּדִּים הָיוּ לְשֵׂאת אֶת הָאָרוֹן בָּהֶם, לָזֶה כְּשֶׁצִּוָּה ה' לְכַסּוֹת אֶת הָאָרוֹן בְּפָרֹכֶת הַמָּסָךְ, צִוָּה שֶׁיְּשִׂימוּ הַכֹּהֲנִים הֶכָּנַת הַבַּדִּים שֶׁיּוֹצִיאוּ רָאשֵׁי הַבַּדִּים. וּפֵרוּשׁ "וְשָׂמוּ" קונפוני"ר בְּלַע"ז, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה בְּסֵדֶר וְאוֹפֶן שֶׁיִּשְׂאוּ אוֹתָם הַלְוִיִּם עַל כִּתְפֵיהֶם, שֶׁלֹּא יִצְטָרְכוּ הַלְוִיִּם לְהוֹצִיא רָאשֵׁי הַבַּדִּים וְיָזוּזוּ עֵינֵיהֶם מִן הַקֹּדֶשׁ. וְהָרַב יְהוּדָה מֵאוֹרְלֵיינְשׁ פֵּרֵשׁ שֶׁיְּשִׂימוּ הַבַּדִּים עַל כִּתְפֵי הַלְוִיִּם, וּכְבָר דָּחוּ הַתּוֹסָפוֹת דְּבָרָיו, יְעַיֵּן שָׁם דִּבְרֵיהֶם (יומא עב,א). וְעוֹד יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת עַל דְּבָרָיו זַ"ל כְּהֵנָּה וְכָהֵנָּה, וְיוֹתֵר יֵשׁ לִבְחוֹר בִּדְבָרֵינוּ. וְטַעַם אָמְרוֹ "וּשְׁתֵּי טַבָּעוֹת", לֹא יָדַעְתִּי מַה יְּפָרְשׁוּ בַּפָּסוּק (שמות כח:ג) "וְעָשׂוּ אֶת בִּגְדֵי אַהֲרֹן וְגוֹ' וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים", וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁאֵין יוֹתֵר מִשְּׁמוֹנָה, וְכָאֵלֶּה רַבּוֹת, וְתִהְיֶה זֹאת כְּאַחַת מֵהֶם בְּוָא"ו נוֹסֵף שֶׁבָּא לְאַיֶּזֶה דְּרָשָׁה. וְאוּלַי כִּי צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת שְׁתֵּי טַבָּעוֹת שֶׁיִּהְיוּ קְבוּעִים בְּגוּף הָאָרוֹן וְאֵינָם נָעִים וְנָדִים, וְאַחַר כָּךְ יַעֲשֶׂה שְׁתֵּי טַבָּעוֹת וְיַכְנִיסֵם בַּטַּבָּעוֹת הַקְּבוּעִים בָּאָרוֹן, וְאֵלּוּ הֵם נָעִים וְנָדִים, וְזֶה מִיּוֹפִי הַנַּעֲשֶׂה בְּהִתְכַּוְּנוּת הַנּוֹשְׂאִים לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת. וּלְעוֹלָם לֹא הָיוּ אֶלָּא שְׁנֵי בַּדִּים אֲשֶׁר בָּהֶם הָיוּ נוֹשְׂאִים הָאָרוֹן.

פסוק כא

וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת וְגוֹ' וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **וְאֶל הָאָרֹן תִּתֵּן** אַחַר שֶׁכְּבָר אָמַר לְמַעְלָה "וְנָתַתָּ אֶת הָעֵדוּת" וְגוֹ'? וְרַשִׁ"י זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה יִשַּׁב שֶׁיִּרְצֶה לוֹמַר שֶׁיִּתֵּן תְּחִלָּה הָעֵדוּת וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן הַכַּפֹּרֶת עָלָיו עַד כָּאן. מַשְׁמַע מִדְּבָרָיו שֶׁהָיָה מָקוֹם לְטָעוֹת שֶׁיִּתֵּן הָעֵדוּת עַל הָאָרוֹן, וְאֵין דַּעְתִּי נוֹחָה לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לְטָעוֹת בָּזֶה, וּמַה גַּם שֶׁאֵין מָקוֹם שָׁם כִּי הוּא מְקוֹם הַכְּרוּבִים, וְעוֹד הָיָה לוֹ לוֹמַר בְּפָסוּק רִאשׁוֹן בִּמְקוֹם תֵּבַת "אֶל" – "תּוֹךְ" וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב פַּעַם שְׁנִיָּה "וְאֶל הָאָרֹן". וְיֵשׁ עוֹד לְהַקְשׁוֹת בָּזֶה. וְרַבִּי אֵלְיָהוּ מִזְרָחִי זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה כָּתַב בָּזֶה דְּבָרִים שֶׁאֵינָם לְפִי רוּם חָכְמָתוֹ. וּרְאִיתִיו שֶׁרָצָה לְהִסְתַּיֵּעַ לְדִבְרֵי רַשִׁ"י מִדִּבְרֵי רַאֲבַ"ע, וּבִמְחִילָה מִכְּבוֹדוֹ דִּבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא הֵם שֶׁבָּא לְתַקֵּן הַמַּשְׁמָעוּת שֶׁלֹּא יִקָּשֶׁה לְךָ בַּפָּסוּק שֶׁהִקְדִּים נְתִינַת הַכַּפֹּרֶת קֹדֶם נְתִינַת

הָעֵדוּת, וּמִן הָרָאוּי לְהַקְדִּים נְתִינַת הָעֵדוּת, לָזֶה אָמַר "וּכְבָר" וְכוּ' – לֹא לְפָרֵשׁ שֶׁכָּל הַכָּתוּב בָּא לוֹמַר שֶׁלֹּא יִתֵּן הָעֵדוּת לְמַעְלָה מֵהַכַּפֹּרֶת, שֶׁזֶּה אַדְרַבָּה מוּבָן מִפְּסוּק רִאשׁוֹן וְהַטָּעוּת אַדְרַבָּה מִפָּסוּק שֵׁנִי.

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי לוֹמַר, כִּי כַּוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לְרַבּוֹת בּוֹ נְתִינָה, לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁיִּתֵּן הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרוֹן לֹא יֵצְאוּ מִמֶּנּוּ עוֹד לְדוֹרוֹת עוֹלָם, כְּמִשְׁפַּט סֵפֶר תּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה לָשׂוּם מִצַּד וְכוּ', וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (דברים רבה ט,ט) שֶׁמִּשְׁפָּטוֹ שֶׁאִם יִהְיֶה הֶפְרֵשׁ בֵּין שֵׁבֶט לְשֵׁבֶט בְּסִפְרֵיהֶם שֶׁכָּתְבוּ כָּל שֵׁבֶט סֵפֶר תּוֹרָה אֶחָד, יְבָרְרוּ הַסֵּפֶר מִסֵּפֶר הַמּוּנָח בֵּית ה', וְאָמַר כִּי הָעֵדוּת שָׁם יִהְיוּ לְבַל יֵצְאוּ עוֹד. וְלָזֶה רִבָּה בּוֹ נְתִינָה אַחַר נְתִינָה, וּלְטַעַם זֶה גַּם כֵּן אָנוּ מַרְוִיחִים לָמָּה הִקְדִּים נְתִינַת הַכַּפֹּרֶת לִנְתִינַת הָעֵדוּת, כִּי לֹא בָּא אֶלָּא לוֹמַר שֶׁאַחַר שֶׁנִּתְּנוּם בָּאָרוֹן וְכִסָּה בַּכַּפֹּרֶת נְתוּנִים נְתוּנִים יִהְיוּ שָׁמָּה עַד עוֹלָם, וְהָבֵן.

עוֹד יְרֻצֶּה, כִּי לֹא יַנִּיחַ הָעֵדוּת בָּאָרוֹן עַד שֶׁיִּהְיֶה הָאָרוֹן שָׁלֵם בְּכָל פְּרוֹרֶת הֲלוֹם וְלֹא קוֹדֶם, וְזֶה אָמְרוֹ **וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת** וְגוֹ', אֶל **אֶל הָאָרוֹן תִּתֵּן אֶת הָעֵדֻת**.

עוֹד אֶפְשָׁר לוֹמַר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא בתרא יד:) שֶׁהַלּוּחוֹת וְשִׁבְרֵי לוּחוֹת מוּנָּחִים בָּאָרוֹן, לָזֶה אָמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים, אַחַת כְּנֶגֶד הַלּוּחוֹת הַשְּׁלֵמִים וְהַשְּׁנִיָּה כְּנֶגֶד הַשְּׁבוּרִים.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז נִרְאֶה, כִּי בָא לִרְמֹז לוֹ שֶׁהֲגַם שֶׁהַכַּפֹּרֶת לְמַעְלָה מִן הָעֵדוּת שֶׁהֵם בְּתוֹךְ הָאָרוֹן לְמַטָּה מֵהַכַּפֹּרֶת, הֵם בִּבְחִינָה לְמַעְלָה מִמֶּנָּה. וְלָזֶה סָדַר נְתִינַת הָעֵדוּת אַחַר הַכַּפֹּרֶת, לוֹמַר זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, מַה שֶּׁלֹּא הָיָה נִשְׁמָע כֵּן אִם הָיָה מַקְדִּים לוֹמַר "וְנָתַתָּ אֶת הָעֵדוּת וְגוֹ' וְנָתַתָּ אֶת הַכַּפֹּרֶת עַל הָאָרוֹן מִלְמַעְלָה", מַשְׁמַע שֶׁהַכַּפֹּרֶת הוּא לְמַעְלָה מֵהָאָרוֹן.

פסוק כג

אַמָּתַיִם אָרְכּוֹ וְגוֹ'. הִנֵּה כְּשֶׁתְּרַבֵּעַ כָּל אַמּוֹת הַשֻּׁלְחָן אַמָּה עַל אַמָּה בְּרוּם אַמָּה, יִהְיוּ בֵּין אֹרֶךְ וְרֹחַב וְגֹבַהּ שָׁלֹשׁ אַמּוֹת מְרֻבָּעוֹת בְּאֹרֶךְ וְרֹחַב וְגֹבַהּ, וְהוּא סוֹד הַשְּׁפָעַת שֻׁלְחָן הָעֶלְיוֹן מִשָּׁלֹשׁ הַדְּרָגוֹת בְּנֶצַח הוֹד יְסוֹד הָעוֹלָם.

פסוק כז

לָבָתִּים לַבַּדִּים. לְפִי מַה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּטַבְּעוֹת הָאָרוֹן שֶׁצָּרִיךְ לְצֶקֶת אַרְבַּע טַבָּעוֹת וּלְקָבְעָם בָּאָרוֹן, וּבְתוֹךְ הַטַּבָּעוֹת יַכְנִיס שְׁתֵּי טַבָּעוֹת, וּבְתוֹךְ הַטַּבָּעוֹת יִתֵּן הַבַּדִּים, כָּאן אָמַר כִּי אֵינוֹ צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת כָּכָה, אֶלָּא הַטַּבָּעוֹת עַצְמָן הַקְּבוּעוֹת הֵם יִהְיוּ בָּתִּים לַבַּדִּים, וְהָבֵן:

פסוק לא

תַּיעֲשֶׂה הַמְּנוֹרָה. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "תֵּיעָשֶׂה הַמְּנוֹרָה", וּבְמִנְחוֹת פֶּרֶק הַקּוֹמֵץ רַבָּה (מנחות כח,א) דָּרְשׁוּ "תֵּיעָשֶׂה" לְרַבּוֹת שְׁאָר הַמַּתְכוֹת. וּלְפִי זֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר "תֵּיעָשֶׂה"

וְלֹא "תַּעֲשֶׂה", כִּי בִּימֵי מֹשֶׁה לֹא הָיָה צֹרֶךְ לָזֶה כִּי שֶׁל זָהָב עָשׂוּ, וּבַמִּדְבָּר לֹא הֻצְרְכוּ לַעֲשׂוֹת אַחֶרֶת.

פסוק לו

כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם מִמֶּנָּה יִהְיוּ. בְּהַקּוֹמֵץ רַבָּה (מנחות כח,א) תְּנַן: שִׁבְעָה קְנֵי מְנוֹרָה מַעֲכִבִין זֶה אֶת זֶה, שִׁבְעָה נֵרוֹתֶיהָ מַעֲכִבִין זֶה אֶת זֶה. מַאי טַעְמָא? "הַוְיָה" כְּתִיב בְּהוּ, עַד כָּאן. וְקָשֶׁה, וַהֲלֹא לֹא נֶאֱמַר "הַוְיָה" אֶלָּא בַּקָּנִים וְלֹא בַּנֵּרוֹת, כִּי שְׁתֵּי הַוָּיוֹת נֶאֶמְרוּ בַּמְּנוֹרָה: אַחַת בְּפָסוּק זֶה וְאַחַת בְּפָסוּק רִאשׁוֹן "וְעָשִׂיתָ מְנוֹרַת זָהָב", יֵרֶכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ. מִמֶּנָּה יִהְיוּ", מַשְׁמַע שֶׁאֵינוֹ מְעַכֵּב אֶלָּא שִׁבְעָה קָנִים וּגְבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ. וַהֲגַם שֶׁבַּמִּשְׁנָה לֹא הִזְכִּיר אֶלָּא הַקָּנִים וְהַנֵּרוֹת, כָּתְבוּ הַתּוֹסָפוֹת שֶׁהוּא הַדִּין, וְלֹא הִזְכִּירָם הַתַּנָּא לְצַד שֶׁאֵינָם בִּמְנוֹרוֹת שֶׁל מַתָּכוֹת, וְכֵן כָּתַב רַמְבַּ"ם פֶּרֶק ג' מֵהִלְכוֹת בֵּית הַבְּחִירָה, יְעַיֵּן שָׁם. אֲבָל הַנֵּרוֹת לֹא הִזְכִּיר בָּהֶם הַהֲוָיָה, וְהִנֵּה יֵשׁ מַחְלֹקֶת בֵּין רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות פח,ב) אִם הַנֵּרוֹת קְבוּעִים אוֹ לֹא, וְלֹא מִבָּעְיָא לְהָאוֹמֵר שֶׁלֹּא הָיוּ קְבוּעִים שֶׁהֵם כֵּלִים בִּכְפָנֵי עַצְמָן וְלֹא מָצִינוּ בָּהֶם הַוָיָה, אֶלָּא אֲפִלּוּ לְמַאן דְּאָמַר קְבוּעִים הֲרֵי מוֹדֶה הוּא שֶׁאֵינָם מִקְשָׁה עִמָּהּ, שֶׁלֹּא נֶחְלְקוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּפֶרֶק ב' מִדּוֹת (מנחות פח,ב) אֶלָּא אִם הָיְתָה מֵהַכְּפֹר אוֹ לְבַד מֵהַכְּפֹר, אֲבָל שֶׁאֵינָם מִקְשָׁה מִמֶּנָּה אַלִּיבָּא דְּכוּלֵּי עָלְמָא לֹא. וְכֵן דִּקְדֵּק הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ "מִקְשָׁה יֵרֶכָהּ וְקָנָהּ גְּבִיעֶיהָ כַּפְתֹּרֶיהָ וּפְרָחֶיהָ", וְאִלּוּ נֵרוֹתֶיהָ לֹא אָמַר, וְאַחַר שֶׁאָמַר מִשְׁפְּטֵי פְּרָטֵי הַמְּנוֹרָה בְּאֹרֶךְ אָמַר שֶׁיַּעֲשׂוּ אֶת נֵרוֹתֶיהָ, הֲרֵי זֶה מַרְאֶה בָּאֶצְבַּע שֶׁחֲלוּקִים הֵם מֵהַמְּנוֹרָה. וְעוֹד דִּקְדֵּק הַכָּתוּב לוֹמַר **מִמֶּנָּה יִהְיוּ**, לוֹמַר אוֹתָם שֶׁהֵם מִמֶּנָּה עֲלֵיהֶם אֲנִי מַתְנֶה הַוָיָה.

וְאוּלַי כִּי כֵּיוָן שֶׁנִּתְגַּלָּה טַעַם שִׁבְעָה קָנִים שֶׁהֵם לָשׁוּם בָּהֶם נֵרוֹת, אִם כֵּן כְּשֶׁאֵין נֵר הֲרֵי הַקָּנֶה בָּטֵל וּכְאִלּוּ אֵינוֹ וְהוּא מְעַכֵּב. וְאוּלַי כִּי לֹא אָמַר הַשֵּׁ"ס בְּהַקּוֹמֵץ רַבָּה (מנחות כח,א) מַאי טַעְמָא אֶלָּא עַל הַקָּנִים, אֲבָל הַנֵּרוֹת אֵינוֹ צָרִיךְ כִּי זֶה תְּלוּי בָּזֶה.

פסוק לח

וּמַלְקָחֶיהָ וְגוֹ' זָהָב טָהוֹר. הֻצְרַךְ לוֹמַר **זָהָב טָהוֹר**, לְפִי שֶׁאַלִּיבָּא דְּכוּלֵּי עָלְמָא אֵינָם בָּאִים מֵהַכְּפֹר, וְלָזֶה צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ מִמָּה יֵעָשׂוּ אוֹתָם:

פסוק לט

כִּכַּר זָהָב וְגוֹ'. בְּפֶרֶק ב' מִדּוֹת (מנחות פח,א) תַּנְיָא: "כִּכַּר זָהָב טָהוֹר" וְגוֹ', לְמַדְנוּ לַמְּנוֹרָה שֶׁבָּאָה מִן הַכְּפֹר, מִנַּיִן לְרַבּוֹת נֵרוֹתֶיהָ? תַּלְמוּד לוֹמַר "אֵת כָּל הַכֵּלִים". יָכוֹל שֶׁאֲנִי מְרַבֶּה אַף מַלְקָחֶיהָ? תַּלְמוּד לוֹמַר "אֹתָהּ".

וְלַעֲמֹד עַל אֱמִתָּתָן שֶׁל דְּבָרִים, נַשְׁכִּיל לָדַעַת מַה הָיָה חָסֵר לִי בִּידִיעַת מִצְוַת הַמְּנוֹרָה שֶׁעָלָיו הֻצְרַךְ לוֹמַר פָּסוּק זֶה. וְאֶרְאֶה כִּי בְּלֹא פָּסוּק זֶה לֹא הָיִיתִי יוֹדֵעַ שִׁעוּר זָהָב הַמְּנוֹרָה אִם כִּכָּר אִם חֻצְיוֹ, לָזֶה בָּא וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב הַשִּׁעוּר דְּכִכַּר זָהָב טָהוֹר תַּעֲשֶׂה. וְאַחַר שֶׁהוֹדִיעַ שִׁעוּר הַמְּנוֹרָה אָז נִכְנַסְנוּ בְּסָפֵק אִם הַנֵּרוֹת בִּכְלַל הַשִּׁעוּר אוֹ לֹא. וְטַעַם שֶׁלֹּא נִכְנַס אֶלָּא בְּסָפֵק הַנֵּרוֹת וְלֹא בְּסָפֵק הַמֻּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת, מִפְּנֵי שֶׁהַמֻּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת בֵּאֵר הַכָּתוּב וְאָמַר "זָהָב טָהוֹר", וְאִם הֵם מִשִּׁעוּר הָרְשׁוּם בַּמְּנוֹרָה לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר בָּהֶם זָהָב טָהוֹר, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הַנֵּרוֹת שֶׁלֹּא הִזְכִּיר בָּהֶם זָהָב נִשְׁאֲרוּ בְּסָפֵק אִם הֵם מֵהַכִּכָּר. וְאֵין לוֹמַר כִּי מִמָּה שֶׁלֹּא אָמַר זָהָב טָהוֹר שְׁמַע מִנָּהּ שֶׁהֵם מֵהַכִּכָּר, מִשּׁוּם שֶׁיֵּשׁ לוֹמַר כִּי לֹא הִקְפִּיד ה' עֲלֵיהֶם שֶׁיִּהְיוּ אוֹ מִן הַזָּהָב אוֹ מִן שְׁאָר הַמַּתְּכוֹת לְצַד שֶׁעוֹמְדִים לְתַשְׁמִישׁ וּלְעוֹלָם אֵינָם מֵהַכִּכָּר. לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וְאֵת כָּל כֵּלֶיהָ**, הֲרֵי בֵּרֵר סְפֵקָן שֶׁהָיוּ מִסְתַּפְּקִין בַּנֵּרוֹת וְאָמַר שֶׁהֵם מֵהַכִּכָּר, אֲבָל מֻלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת אֵין לִי סָפֵק בָּהֶם מִמָּה שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר בָּהֶם זָהָב טָהוֹר וַדַּאי שֶׁאֵינָם מֵהַכִּכָּר. וּמֵעַתָּה לֹא חָשׁ עָלַי הַכָּתוּב לִטְעוֹת בְּמַאֲמַר "אֵת כָּל כֵּלֶיהָ" שֶׁנִּכְנָס גַּם מֻלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת.

אִם כֵּן קָשֶׁה, לָמָּה אָמַר הַכָּתוּב תֵּיבַת "אוֹתָהּ" לְמַעֵט? אִם לְמַעֵט מֻלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת הֲרֵי אֵין צָרִיךְ מִעוּט. וְנִרְאֶה לוֹמַר, בְּהָעִיר עוֹד בַּכָּתוּב, אַחַר הָאֱמֶת שֶׁאֵין בִּכְלַל הַכִּכָּר הַמֻּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת, לָמָּה סִדֵּר מִצְוַת כִּכַּר זָהָב טָהוֹר אַחַר שֶׁהִזְכִּיר מֻלְקָחַיִם וּמַחְתּוֹת, שֶׁמִּזֶּה יֵחָיֵב הַשֹּׂכֶל לוֹמַר שֶׁגַּם עֲלֵיהֶם חוֹזֵר הַדִּבּוּר? שֶׁאִם לֹא כֵּן הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים לוֹמַר "כִּכַּר זָהָב טָהוֹר וְגוֹ' וְאֶת כָּל כֵּלֶיהָ", וְאַחַר כָּךְ יָצָו ה' "מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ", וְאָז עַל כָּל פָּנִים לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר תֵּיבַת "אוֹתָהּ" לְמַעֵט מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ, כִּי מְמֻעָטִים הֵם כֵּיוָן שֶׁלֹּא הֻזְכְּרוּ אֶלָּא אַחַר אָמְרוֹ "כִּכַּר זָהָב" וְגוֹ':

אָכֵן הִנֵּה הָאָדוֹן בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן הַתּוֹרָה בָּחַר לוֹמַר פָּסוּק **וּמַלְקָחֶיהָ** וְגוֹ' קוֹדֶם אָמְרוֹ **כִּכַּר זָהָב** וְגוֹ' לִשְׁתֵּי סִבּוֹת. הָאֶחָד לְצַד שֶׁהוּא אוֹמֵר **וּרְאֵה וַעֲשֵׂה בְּתַבְנִיתָם אֲשֶׁר אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר** (שמות כה:מ), לָזֶה סָמַךְ פָּסוּק זֶה לְמַאֲמַר הַמְּנוֹרָה וְכֵלֶיהָ שֶׁהֵם נֵרוֹתֶיהָ, וְאִם הָיָה מְסַדֵּר פָּסוּק זֶה "כִּכַּר זָהָב" וְגוֹ' קוֹדֶם "וּמַלְקָחֶיהָ" הָיָה נִשְׁמָע שֶׁחוֹזְרִים הַדְּבָרִים גַּם עֲלֵיהֶם, וְלֹא כֵן הוּא, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁלֹּא הֶרְאָהוּ ה' תַּבְנִית הַמֻּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת בָּהָר.

וְסִבָּה שְׁנִיָּה, לִסְמוֹךְ מֻלְקָחַיִם לְנֵרוֹת – לוֹמַר כְּשֵׁם שֶׁהַמֻּלְקָחַיִם נַעֲשׂוּ בִּפְנֵי עַצְמָם, גַּם הַנֵּרוֹת דּוֹמוֹת לָהֶם בִּפְרָט זֶה שֶׁמַּעֲשֵׂיהֶם בִּפְנֵי עַצְמָן, הֲגַם שֶׁהֵם מֵהַכִּכָּר לֹא מִפְּנֵי זֶה תִּתְחַיֵּב לוֹמַר שֶׁהָיוּ מִקְשָׁה כַּכַּפְתּוֹרִים וּגְבִיעִים וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה כִּי מִמַּה שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַנֵּרוֹת עִם שְׁאָר הַפְּרָטִים שֶׁהִזְכִּיר בְּמִקְשָׁה שְׁמַע מִנָּהּ כִּי אֵינָם בִּכְלָל, וְאִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ לָרֶמֶז הַנִּזְכָּר, עִם כָּל זֶה כֵּיוָן שֶׁאָמַר הַכָּתוּב "כִּכַּר זָהָב טָהוֹר וְגוֹ' אֵת כָּל

הַכֵּלִים" (שמות כה:לט), הֲרֵי הַשָּׁוָה אוֹתָם לַמְּנוֹרָה, וְתָבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר כִּי גַּם לָזֶה נִתְכַּוֵּן הַכָּתוּב לְכָלְלָם שֶׁיִּהְיוּ בְּמִקְשָׁה, כִּי לֹא מָצִינוּ פֶּרֶט מִפְּרָטֵי הַמְּנוֹרָה שֶׁהוּא מֵהַכִּכָּר וְאֵינוֹ מֵהַמִּקְשָׁה, לָזֶה בָּא הַכָּתוּב וְהִסְמִיךְ עִנְיַן הַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת לַנֵּרוֹת לוֹמַר כַּנִּזְכָּר.

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁהָיָה צָרִךְ בַּדָּבָר לִכְתֹּב פָּסוּק "כִּכַּר זָהָב" וְגוֹ' אַחַר פָּסוּק "וּמַלְקָחֶיהָ" וְגוֹ' לַטְּעָמִים הַנִּזְכָּרִים, חָשׁ הַכָּתוּב שֶׁלֹּא יַשְׂכִּיל מַשְׂכִּיל עַל דָּבָר כִּי זֹאת הִיא כַּוָּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ, וְיֹאמַר הָא וַדַּאי שֶׁלֹּא דִּבֵּר כְּסֵדֶר זֶה אֶלָּא לְהַכְנִיס הַמֶּלְקָחַיִם וְהַמַּחְתּוֹת בְּשִׁעוּר הַכִּכָּר, וְיִדְחוֹק לוֹמַר טַעַם אָמְרוֹ "זָהָב טָהוֹר" לְאֵיזוֹ דְּרָשָׁה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר לְעִכֵּב בָּהֶם, הֲגַם שֶׁהַמְּנוֹרָה אָמַר בָּהּ הַכָּתוּב רִבּוּי "תַּעֲשֶׂה הַמְּנוֹרָה", מִכָּל מָקוֹם אֲפִלּוּ מִשְׁאָר מַתְכוֹת בְּאֵלּוּ צְרִיכִין לִהְיוֹת זָהָב טָהוֹר. אֲשֶׁר עַל כָּרְחוֹ נִתְחַכֵּם ה' וְאָמַר תֵּבֵת **אוֹתָהּ** לְמַעֵט מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ שֶׁאֵינָם מֵהַכִּכָּר, וְהוֹדְעַת הַנֵּרוֹת שֶׁהֵם מֵהַכִּכָּר מֵאָמְרוֹ **אֵת כָּל הַכֵּלִים** בְּמִקּוֹמָהּ עוֹמֶדֶת. וּמֵעַתָּה נָחֲזִיק לוֹמַר שֶׁטַּעַם שֶׁסִּדֵּר פָּסוּק **וּמַלְקָחֶיהָ** וְגוֹ' קֹדֶם פָּסוּק **כִּכַּר זָהָב** וְגוֹ' שֶׁהוּא לְהַסְבִּיר שֶׁכַּתַּבְנוּ, וְלָזֶה דָּרַשׁ הַתַּנָּא תֵּבַת "אוֹתָהּ" לְמַעֵט מַלְקָחֶיהָ וּמַחְתּוֹתֶיהָ, וְ"אֵת כָּל הַכֵּלִים" לְרַבּוֹת הַנֵּרוֹת. וְאָמַר **כָּל** לוֹמַר שֶׁאֲפִלּוּ נֵר אֶחָד אֵין לַעֲשׂוֹתוֹ אֶלָּא מֵהַכִּכָּר. וּלְדֶרֶךְ זֶה הָרַוַחְתִּי אָמְרוֹ **אֵת כָּל הַכֵּלִים** וְלֹא אָמַר "וְאֵת" לוֹמַר "אוֹתָהּ אֵת" וְגוֹ', "אֵת כָּל" וְגוֹ' "וְאוֹתָהּ", וְהָבֵן.

פרק כו

פסוק א

וְאֶת הַמִּשְׁכָּן תַּעֲשֶׂה עֶשֶׂר יְרִיעֹת. רְמַז בָּזֶה כְּנֶגֶד עֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם, לוֹמַר שֶׁשָּׁקוּל הַמִּשְׁכָּן כְּכָל הָעוֹלָם כֻּלּוֹ שֶׁנִּבְרָא בַּעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת, גַּם זְכוּת לְיִשְׂרָאֵל בּוֹ כְּאִלּוּ קִיְּמוּ הָעֲשָׂרָה מַאֲמָרוֹת שֶׁבָּהֶם נִבְרָא הָעוֹלָם.

עוֹד נִתְכַּוֵּן בְּסֵדֶר מִצְוָה זוֹ שֶׁל יְרִיעוֹת שֵׁשׁ וְשֶׁל יְרִיעוֹת עִזִּים, שֶׁבְּשֶׁל שֵׁשׁ צִוָּה עֲשָׂרָה וְשֶׁל עִזִּים צִוָּה עַשְׁתֵּי עָשָׂר. עוֹד צִוָּה שֶׁיְּחַבֵּר חָמֵשׁ יְרִיעוֹת לְבַד וְחָמֵשׁ יְרִיעוֹת לְבַד, וְכֵן בְּשֶׁל עִזִּים צִוָּה לְחַבֵּר שֵׁשׁ לְבַד. טַעַם הַדָּבָר הוּא כִּי רָשַׁם ה' שְׁמוֹ הַנִּכְבָּד בַּיְּרִיעוֹת, וְצִוָּה כִּי כֻלָּן יִהְיוּ רָחְבָּן אַרְבַּע בֵּין שֶׁל שֵׁשׁ בֵּין שֶׁל עִזִּים כְּנֶגֶד אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם הוי"ה. וְכֵן תִּמְצָא שֶׁרָמְזוּ רִאשׁוֹנִים בְּמַאֲמָרָם הַזֶּה (שבת ו,א) רְשׁוּת הַיָּחִיד רָחְבּוֹ אַרְבָּעָה וְגָבְהוֹ עֲשָׂרָה, שֶׁהוּא עַל שֵׁם הוי"ה, רָחְבּוֹ אַרְבָּעָה וְגָבְהוֹ פְּרוּשׁ בְּמִלּוּי עֲשָׂרָה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ יו"ד ה"י וא"ו ה"י. וְקִדֵּשׁ הַפְּנִימִי לִהְיוֹתוֹ קָרוֹב לַמָּקוֹם הַמְקֻדָּשׁ וְצִוָּה לַעֲשׂוֹת עֲשָׂרָה יְרִיעוֹת כְּנֶגֶד אוֹת יו"ד שֶׁל שְׁמוֹ הַגָּדוֹל, וְצִוָּה שֶׁיְּחַבֵּר חָמֵשׁ לְבַד לְרָמֹז בָּזֶה אוֹת ה"א רִאשׁוֹנָה שֶׁל שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. וְרָמַז בָּזֶה כִּי אוֹת ה"א רִאשׁוֹנָה הִיא מֻכְלֶלֶת תָּמִיד בְּאוֹת הַיו"ד, וְזֶה הוּא

סוֹד קְרִיאָתָהּ כִּי כְּשֶׁאַתָּה קוֹרֵא יו"ד אַתָּה מְחַבֵּר וא"ו וְדל"ת שֶׁהֵם תְּכוּנַת הַה"א עַל זֶה הַדֶּרֶךְ ה' וְאֵין אַתָּה קוֹרֵא אֶלָּא אוֹת אַחַת, כְּמוֹ כֵן הַדָּבָר הַזֶּה, וְהָבֵן. וּבְחִינָה זוֹ הִיא סוֹד הַחָכְמָה, וְהִנֵּה לְךָ רִשּׁוּמָהּ נָכָר בִּירִיעוֹת אֵלּוּ. חָכְמָה – הַשְּׁתֵּי אוֹתִיּוֹת רִאשׁוֹנִים הֵם שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים, כְּנֶגְדָּם צִוָּה אֹרֶךְ הַיְרִיעָה שְׁמוֹנָה וְעֶשְׂרִים בָּאַמָּה. אוֹת שְׁלִישִׁית מ' – אַרְבָּעִים, כְּנֶגְדָּם צִוָּה ה' רֹחַב אַרְבַּע בָּאַמָּה שֶׁעוֹלֶה לְמִנְיַן עֶשֶׂר יְרִיעוֹת אַרְבָּעִים, וְאוֹת רְבִיעִית הִיא אוֹת ה' שֶׁרָשַׁם בְּמַאֲמַר חֲמֵשׁ לְבַד, וְגַם הוּא סוֹד חֲמִשָּׁה חֲסָדִים הַנִּמְשָׁכִים מֵהַחָכְמָה. וְאַחַר כָּךְ צִוָּה ה' כְּנֶגֶד תַּשְׁלוּם הַשֵּׁם שֶׁהוּא ו"ה לַעֲשׂוֹת יְרִיעוֹת עִזִּים אַחַד עָשָׂר, וְרָשַׁם שֶׁיְּחַבֵּר שֵׁשׁ לְבַד שֶׁהוּא כְּנֶגֶד וא"ו וְחָמֵשׁ לְבַד כְּנֶגֶד ה"א, הֲרֵי תַּשְׁלוּם שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ. וְגַם רָשַׁם בְּחֶשְׁבּוֹן רֹחַב עַשְׁתֵּי עֶשְׂרֵה מ"ד לְסוֹד הַוא"ו תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא סוֹד יו"ד ה"א וא"ו ה"א שֶׁעוֹלֶה בּוֹ מ"ה. וּכְבָר הוֹדִיעָנוּ ה' (בראשית מח:ה) כִּי לֹא יַעֲכֵב אֶחָד לְמִסְפָּר כִּי יַשְׁלִימֶנּוּ הַכְּלָלוּת. וְרָשַׁם בְּחֶשְׁבּוֹן הָאֹרֶךְ שְׁלֹשִׁים בָּאַמָּה כְּנֶגֶד הַדְּרָגוֹת ה"א אַחֲרוֹנָה שֶׁבְּשֵׁם שְׁמֹאִירָה מִשָּׁלֹשׁ הַכּוֹלְלוֹת עֶשְׂרִיּוֹת וְהֵם שְׁלֹשִׁים. וְעוֹד יֵשׁ לֶאֱלוֹהַּ מִלִּין עִלָּאִין קַדִּישִׁין, וְהַשּׁוֹמֵעַ יִשְׁמַע וּלְבָבוֹ יָבִין.

פסוק טו

וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן. פֵּרוּשׁ, כִּי הַמִּשְׁכָּן יִקָּרֵא הָאֹהֶל שֶׁעַל הַקְּרָשִׁים, וְאֵין הַקְּרָשִׁים נִקְרָאִים מִשְׁכָּן אֶלָּא קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן.

עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּיוֹמָא (עב.) אָמְרוּ שֶׁעוֹמְדִין דֶּרֶךְ גְּדִילָתָן. וְנִרְאֶה שֶׁדִּיְּקוּ לָהּ מִמַּה שֶׁלֹּא אָמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן עוֹמְדִים עֲצֵי שִׁטִּים" אוֹ "וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים עֲצֵי שִׁטִּים לַמִּשְׁכָּן עוֹמְדִים", שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁהַהֶעָמְדָה הִיא בְּמִצְוַת הַמִּשְׁכָּן שֶׁלֹּא יִהְיוּ שׁוֹכְבִים. וּמֵאָמְרוֹ **עֲצֵי שִׁטִּים עֹמְדִים** רָמַז כִּי חוֹוֶרֶת תֵּיבַת עוֹמְדִים גַּם לִתְכוּנַת הָעֵצִים מֵעֲצָמָם, שֶׁיִּהְיוּ כְּסֵדֶר הֶעֱמָדָתָם בְּשָׁעַת גְּדִילָתָם. **רָמַז** הַמִּשְׁכָּן – **קְרָשִׁים**, אֵין קְרָשִׁים אֶלָּא קְשָׁרִים, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יִתְקַשְּׁרוּ וְיִתְיַחֲדוּ כָּל בְּחִינוֹת הַקְּדֻשָּׁה, עֶלְיוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וְכֻלָּן רְמוּזִים בּוֹ. "עֶשֶׂר אַמּוֹת אֹרֶךְ הַקָּרֶשׁ" – אֵין לְךָ בְּחִינָה מִבְּחִינַת הַקְּדֻשָּׁה שֶׁאֵין בָּהּ כְּלָלוּת עֲשָׂרָה.

וְאָמְרוֹ **וְאַמָּה וַחֲצִי**, כָּאן רָמַז יִחוּד מַצָּה שְׁלֵמָה וּמַצָּה פְּרוּסָה, וְהוּא סוֹד ה"א וְדל"ת. אוֹ יְרֻצֶּה סוֹד הַיְּסוֹד חֵי הָעוֹלָמִים הוּא רָמַז הָאַמָּה, וַעֲטֶרֶת הַיְּסוֹד הוּא בְּחִינַת חֲצִי הָאַמָּה, נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי כָּל קֶרֶשׁ יֵשׁ בּוֹ רָמַז עֲשָׂרָה שֶׁיְּשָׁנָם בְּכָל סְפִירָה, וְיֵשׁ בָּהֶם רָמַז צַדִּיק וְצַדָּק מְיֻחָדִים בָּרֹחַב.

מִנְיַן הַקְּרָשִׁים מ"ח, וְהוּא סוֹד (ישעיהו נד:יב) "וְשַׂמְתִּי כַדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ".

הָאֲדָנִים שְׁמָם יַגִּיד וּמַעֲשֵׂיהֶם יַצְדִּיק בְּחִינָתָם, כִּי הֵם בְּחִינַת הַשְׁכִּינָה אֲשֶׁר תִּתְכַּנֶּה בְּשֵׁם אדנ"י, וַאֲשֶׁר תְּקַבֵּל הַיְסוֹד בְּתוֹכָהּ. וּמִסְפָּרָם מֵאָה, וְהוּא סוֹד הַקָּטֹן לְמֵאָה, גַּם הִיא הָעֲשִׂירִי לַמַּדְרֵגוֹת וְכוֹלֶלֶת כָּל הָעֲשִׂירִיּוֹת הֲרֵי מֵאָה.

פסוק ל

וַהֲקֵמֹתָ אֶת הַמִּשְׁכָּן. פֵּרֵשׁ רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא שֶׁיֹּאמַר כֵּן לְחַכְמֵי לֵב וְכוּ'. הֲרֵב הִשְׂכִּיל בִּכְלָלוּת מִצְוַת ה' וְחָשַׁב כִּי כְּשֵׁם שֶׁנֶּאֶמְרוּ כָּל מַעֲשֵׂיהָ שֶׁל הַמִּשְׁכָּן לְנוֹכַח וְאַחַר הֶאֱמֶת לֹא הוּא עָשָׂה אֶלָּא חַכְמֵי לֵב, כְּמוֹ כֵן תִּהְיֶה מִצְוָה זוֹ. וְלֹא כֵן הוּא לְעוֹלָם, כִּי כָּל מַה שֶּׁיְּצַוֶּה ה' בְּנוֹכַח לְמֹשֶׁה הוּא יַעֲשֶׂה וְאֵין זוּלָתוֹ, זוּלַת בְּמָקוֹם שֶׁיְּיַחֵד ה' וְיֹאמַר בְּפֵרוּשׁ כִּי אֲחֵרִים הֵם הָעוֹשִׂים, אָז נֹאמַר כִּי טַעַם שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו לְנוֹכַח הוּא לוֹמַר לוֹ כִּי כֵיוָן שֶׁהוּא הַמְצַוֶּה כְּאִלּוּ הוּא הָעוֹשֶׂה. וּכְמַעֲשֶׂה כָּל הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו שֶׁהֻגַּם שֶׁכְּנָה הַדָּבָר אֵלָיו, חָזַר וְצִוָּהוּ בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא "קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל וְגוֹ' וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב וְגוֹ' וּבְלֵב כָּל חֲכַם וְגוֹ' וְעָשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ", חָזַר וְגִלָּה הַדָּבָר כִּי לֹא יַעֲשֶׂה מֹשֶׁה דָּבָר בַּמְּלָאכָה. אֲבָל הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁחָזַר ה' וּפֵרֵשׁ לוֹ מִי הַמְּקִים, הֲרֵי זֶה יַגִּיד כִּי הַדְּבָרִים כִּכְתָבָן כִּי הוּא יָקִים, וְהוּא הֵקִים דִּכְתִיב (שמות מ:יח) "וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן" וְגוֹ', הוּא לְבַדּוֹ וְאֵין אִישׁ אִתּוֹ, וְהוּא דִּבְרֵי חֲכָמֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה נב) וְעִקָּר, וְזוּלָתוֹ עִקָּר נֶעֱקָר.

פסוק לג

וְנָתַתָּה אֶת הַפָּרֹכֶת וְגוֹ' וְהֵבֵאתָ שָּׁמָּה. מִכָּאן מַשְׁמַע כִּי יְקִדִּים לִתְלוֹת הַפָּרֹכֶת בְּמְקוֹמוֹ, וְאַחַר כָּךְ יָבִיא הָאָרוֹן לִפְנִים מֵהַפָּרֹכֶת, וּבְפָרָשַׁת פְּקוּדֵי (שמות מ:ג) אָמַר ה' אֵלָיו "וְשַׂמְתָּ שָׁם אֶת אֲרוֹן הָעֵדוּת וְסַכֹּתָ עַל הָאָרוֹן אֶת הַפָּרֹכֶת", מַשְׁמַע כִּי יַקְדִּים הָאָרוֹן, וְכֵן עָשָׂה מֹשֶׁה שֶׁהִקְדִּים הָאָרוֹן תְּחִלָּה כַּמְבֹאָר שָׁם (שמות מ:כ).

וְנִרְאֶה כִּי מַה שֶּׁהִקְדִּים נְתִינַת הַפָּרֹכֶת לַהֲבָאַת הָאָרוֹן, אֵינוֹ אֶלָּא שֶׁרָצָה לִגְמֹר מַעֲשֵׂה הַפָּרֹכֶת, אֲבָל סֵדֶר אֶת מִי יַקְדִּים הִנֵּה הוּבָא בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי, אוֹ לְצַד כִּי סֵדֶר הַהֲקָמָה אֵין זֶה מְקוֹמוֹ אֶלָּא בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי, וְלֹא הוּזְכַּר כָּאן הֲבָאַת הָאָרוֹן אֶלָּא לוֹמַר מַה מְּשַׁמֵּשׁ הַפָּרֹכֶת וּמַה מַּעֲשָׂיו, שֶׁהוּא לְהַבְדִּיל בֵּין הַקֹּדֶשׁ וּבֵין קֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים שֶׁהוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל הָאָרוֹן, לָזֶה לֹא דִּקְדֵּק לוֹמַר מִי קוֹדֵם, וְתִדְרְשֶׁנּוּ בְּמְקוֹמוֹ.

פרק כז

פסוק א

וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ. אָמַר **הַמִּזְבֵּחַ** וְלֹא אָמַר מִזְבֵּחַ. אוּלַי שֶׁחוֹזֵר אֶל הַמִּזְכָּר בְּמִצְוֹת הַכְּלֵלוּת דִּכְתִיב (שמות כה:ט) "אֶת תַּבְנִית הַמִּשְׁכָּן וְאֶת תַּבְנִית כָּל כֵּלָיו", וְשָׁם הֶרְאָהוּ הַמִּזְבֵּחַ, וְלָזֶה אָמַר **וְעָשִׂיתָ אֶת הַמִּזְבֵּחַ** שֶׁהֶרְאֵיתִיךָ תַּבְנִיתוֹ, צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה מִבִּפְנִים עֲצֵי שִׁטִּים.

פסוק יח

חָמֵשׁ אַמּוֹת וְגוֹ'. עַיֵּין מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בַּפָּסוּק (שמות כה:ט) "וְכֵן תַּעֲשׂוּ".

פסוק כ

וְאַתָּה תְּצַוֶּה. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר "וְאַתָּה" אַחַר שֶׁשָּׁמְעוּ הָיָה מְדַבֵּר, עוֹד לָמָּה אָמַר "תְּצַוֶּה" וְלֹא "צַו", עוֹד לָמָּה אָמַר לְשׁוֹן צִוּוּי. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ בָּזֶה דְּרָשׁוֹת, מֵהֶם אָמְרוּ (תורת כהנים סוף פרשת אמור) אֵין "צַו" אֶלָּא זֵרוּז לְצַד שֶׁיֵּשׁ חֶסְרוֹן כִּיס. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁהַדָּבָר אֵינוֹ מִן הַמּוּסָר לְצִוּוֹת ה' שֶׁיַּדְלִיקוּ נֵרוֹת בְּבֵית ה' אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ תֵּצֵא אוֹרָה, אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר לְמֹשֶׁה כִּי מִצְוָה זוֹ לֹא יֵאָמֶרְנָה לְיִשְׂרָאֵל עַל פִּי ה' אֶלָּא הוּא יְצַוֶּה, פֵּרוּשׁ מִפִּי עַצְמוֹ, שֶׁיִּנְהֲגוּ כָּבוֹד זֶה לְהָבִיא שֶׁמֶן לְהַדְלִיק, וְלָזֶה אָמַר **וְאַתָּה**, פֵּרוּשׁ מִלְּבַד מַה שֶּׁצִּוִּיתִיךָ הוֹסֵף אַתָּה לְצַוּוֹתָם עַל זֶה. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **תְּצַוֶּה** וְלֹא "תְּדַבֵּר", לְהַצְדִּיק דְּבָרֵינוּ אֵלֶּה שֶׁיְּזֻרְזֵם הוּא עַל הַדָּבָר, שֶׁאִם אָמַר "תְּדַבֵּר" יִהְיֶה הַנִּשְׁמָע כִּי יְדַבֵּר דִּבְרֵי ה' כְּסֵדֶר הָרָגִיל לְדַבֵּר מִבְּלִי צֹרֶךְ הַזְּרוּז, וְלָזֶה לֹא אָמַר "צַו", שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁיֹּאמַר כִּי ה' אָמַר אֵלָיו לְצַוּוֹת, אֶלָּא **תְּצַוֶּה** פֵּרוּשׁ מֵעַצְמְךָ. וְלֹא יֵרָאֶה בְּעֵינֶיךָ כִּי מִצְוָה זוֹ קַלָּה הִיא כֵּיוָן שֶׁאֵינָהּ אֶלָּא מִפִּי מֹשֶׁה, לֹא כֵן הוּא, שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא מְשׁוּם דֶּרֶךְ כָּבוֹד לְאֵל עֶלְיוֹן, אֲבָל הַמִּצְוָה הֲרֵי אָנוּ רוֹאִים כִּי ה' אָמַר אֵלָיו שֶׁיְּצַוֶּה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ לְמַה שֶּׁאַתָּה בְּדַעְתְּךָ תְּצַוֶּה.

עוֹד יְרֻצָּה, לְצַד שֶׁצִּוָּה ה' כָּל מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן וְעִנְיָנָיו לְנוֹכֵחַ, שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁמְּצַוֶּה לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה הוּא כָּל הַנִּדְבָּר אֵלָיו וְיָבִיא כָּל הַנְּדָבָה אֶל הַמִּשְׁכָּן, לְצַד הִתְלַהֲבוּתוֹ בַּעֲבוֹדַת ה' גַּם יַעֲשֶׂה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ, לָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְאַתָּה תְּצַוֶּה**, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁיֵּשׁ לְךָ מֵהַיִּתְרוֹן עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אֵינוֹ אֶלָּא מַה שֶּׁתְּצַוֶּה אוֹתָם לְבַד, וְלָזֶה אָמַר תֵּבֶת **וְאַתָּה**, וְתוֹסֶפֶת הַוָּא"ו לְצַד שֶׁיֵּשׁ עוֹשִׂים לְבַד מֹשֶׁה, וְיַדַּיִק גַּם כֵּן אָמְרוֹ **תְּצַוֶּה** וְלֹא אָמַר "צַו".

עוֹד יְרֻמַּז לְצַד כִּי הַגִּיעַ זְמַן תֵּת הַכְּהֻנָּה לְאַהֲרֹן, בֵּרַר ה' לְמֹשֶׁה הַמַּלְכוּת וְהַמְלִיכוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל א יג:יד) "וַיְצַוֵּהוּ ה' לְנָגִיד" וְגוֹ'. וְהַגַּם שֶׁבְּאָרֶץ מִצְרַיִם אָמַר הַכָּתוּב (שמות ו:יג) "וַיְצַוֵּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וּפֵרַשְׁנוּ שָׁם שֶׁעֲשָׂאָם מוֹשְׁלִים בָּעָם, כָּאן יַחַד מֹשֶׁה לְמַלְכוּת יִשְׂרָאֵל וְאַהֲרֹן כֹּהֵן. וְאוּלַי כִּי

לָזֶה נִתְכַּוֵּן מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות יט:ו) "וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ", מַמְלֶכֶת חוֹזֵר אֶל מֹשֶׁה, כֹּהֲנִים אַהֲרֹן וּבָנָיו, וְגוֹי קָדוֹשׁ אֵלּוּ הַלְוִיִּם.

וְאוּלַי שֶׁיִּרְמֹז בְּאָמְרוֹ **תְּצַוֶּה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (זהר ח"א פג.) כִּי כָּל תַּלְמִיד חָכָם יֵשׁ לוֹ נִיצוֹץ מִנִּשְׁמַת מֹשֶׁה, וְלָזֶה רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוכה לט.) הָיוּ קוֹרְאִים זֶה לָזֶה מֹשֶׁה, כִּי הוּא זֶה הַמְדַבֵּר בִּבְחִינַת נֶפֶשׁ הַלּוֹמֶדֶת תּוֹרָה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה תְּצַוֶּה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים צא:יא) "כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה לָךְ" שֶׁהוּא לְשׁוֹן צַוְתָּא, לְוּוּי לְאִישׁ יִשְׂרָאֵל הַנִּכְבָּדִים, וּכְבָר יָדַעְתָּ כִּי אֵין חֲשִׁיבוּת אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת עֵסֶק הַתּוֹרָה. וּבָחַר ה' לִרְמֹז רֶמֶז זֶה בְּמִצְוַת שֶׁמֶן כִּי הוּא בְּחִינַת הַתּוֹרָה שֶׁהוּא אוֹר הָעוֹלָם. וְעַיֵּן בַּפְּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ. טַעַם אָמְרוֹ **אֵלֶיךָ** יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת דף כב,א וְזֶה לְשׁוֹנָם: "מְחוּץ לְפָרֹכֶת הָעֵדוּת" – עֵדוּת הִיא לְכָל בָּאֵי עוֹלָם שֶׁהִשְׁכִּינָה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל, מַאי עֵדוּת? אָמַר רַב: זֶה נֵר הַמַּעֲרָבִי, וְכוּ' עַד כָּאן. וְהִנֵּה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה נב,ב): לֵיצָנֵי הַדּוֹר הָיוּ מִתְלוֹצְצִים עַל מֹשֶׁה לוֹמַר, אֶפְשָׁר שֶׁהַשְׁכִּינָה שׁוֹרָה עַל מַעֲשֵׂה שֶׁל מֹשֶׁה וְכוּ', עַד כָּאן. הֲרֵי כִּי לֹא הָיוּ מַצְדִּיקִים אֲפִלּוּ מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁתִּשְׁרֶה שְׁכִינָה בַּמִּשְׁכָּן, וּכְפִי זֶה הֲגַם שֶׁשָּׁרְתָה שְׁכִינָה בְּיוֹם א' בְּנִיסָן, עִם כָּל זֶה אֵין זֶה סִימָן לְתָמִידוּת שֶׁתִּקְבַּע הַשְׁכִינָה מְקוֹמָהּ בַּמִּשְׁכָּן, אֲבָל בְּנֵס נֵר הַמַּעֲרָבִי הוּא עֵדוּת לְכָל בָּאֵי עוֹלָם שֶׁהַשְׁכִינָה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל. וְהוּא מַאֲמַר ה' **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, אֵלֶיךָ נוֹגֵעַ הַדָּבָר, כִּי בָּזֶה תִּתְחַזֵּק נְבוּאָתְךָ שֶׁיַּכִּירוּ וְיַצְדִּיקוּ נְבוּאָתְךָ שֶׁהַשְׁכִינָה תִּשְׁרֶה בְּתוֹכָם כְּשֶׁיִּרְאוּ נֵס שֶׁיֵּעָשֶׂה בְּשֶׁמֶן הַמְּנוֹרָה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּאָמְרוֹ **וְאַתָּה תְּצַוֶּה**, לוֹמַר שֶׁלֹּא יָחוּשׁ שֶׁלֹּא יַאֲמִנוּ דְּבָרָיו לֶהֱיוֹת הַדָּבָר תָּמוּהַּ שֶׁיְּדַוֵּר אֶל עֶלְיוֹן בַּתַּחְתּוֹנִים, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן הָיָה. וְאִם תֹּאמַר מִנַּיִן יַצְדִּיקוּ – **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, בְּדָבָר זֶה יֵשׁ לְךָ חִזּוּק וְהַצְדָּקַת הַדְּבָרִים כַּנִּזְכָּר.

וּבְדָרָךְ רֶמֶז יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל דֶּרֶךְ מַאֲמַר הוּבָא בְּסֵפֶר זֹהַר חָדָשׁ (בראשית ח') כִּי אַרְבַּע גָּלֻיּוֹת שֶׁל יִשְׂרָאֵל כָּל אֶחָד מֵהֶם נִגְאֲלוּ מִמֶּנּוּ בִּזְכוּת אֶחָד, גָּלוּת הָרִאשׁוֹן נִגְאֲלוּ בִּזְכוּת אַבְרָהָם אָבִינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֵׁנִי נִגְאֲלוּ בִּזְכוּת יִצְחָק, שְׁלִישִׁי בִּזְכוּת יַעֲקֹב, וְהָרְבִיעִי תָּלוּי בִּזְכוּת מֹשֶׁה, וְלָזֶה נִתְאָרֵךְ הַגָּלוּת, כִּי כָּל עוֹד שֶׁאֵין עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּבַמִּצְוֹת אֵין מֹשֶׁה חָפֵץ לִגְאוֹל עִם בַּטְלָנִים מִן הַתּוֹרָה. וְזֶה הוּא שֶׁרָמַז הַכָּתוּב כָּאן בְּאָמְרוֹ **וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** עַל דֶּרֶךְ (תהלים צא:יא) "כִּי מַלְאָכָיו יְצַוֶּה", אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם ז"ל אֵין צַו אֶלָּא מַלְכוּת כִּי הוּא יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לָעַתִיד, וּתְנַאי הוּא הַדָּבָר שֶׁיַּעַסְקוּ יִשְׂרָאֵל בַּתּוֹרָה. וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ**, יִרְמֹז אֶל הַתּוֹרָה שֶׁנִּמְשְׁלָה לְשֶׁמֶן, מָה הַשֶּׁמֶן מֵאִיר לְעוֹלָם כָּךְ הַתּוֹרָה, וְהֵם דִּבְרֵי הַזֹּהַר שֶׁכָּתַבְנוּ בְּסָמוּךְ.

וְדִקְדֵּק לוֹמַר **זָךְ**, שֶׁצְּרִיכִין לַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה לִשְׁמָהּ בְּלִי שְׁמָרִים, שֶׁהֵם לְקַנְתֵּר חָס וְשָׁלוֹם אוֹ לְהִתְגַּדֵּל וְכַדּוֹמֶה, אֶלָּה הֵם שְׁמָרֶיהָ.

וְאָמַר עוֹד **כָּתִית**, פֵּרוּשׁ שֶׁצְּרִיכִין לַעֲסֹק בַּתּוֹרָה וְלִכְתֹּת גּוּפָם וְכֹחָם, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר יט:יד) "זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת" (ברכות סג:), וּכְבָר כָּתַבְתִּי עִנְיָן זֶה בְּחֶפְצִי (חפץ ה', פרק ה') בְּעִנְיַן הַמַּיְמִינִים בָּהּ, יְעַיֵּן שָׁם.

וְאָמְרוֹ **לַמָּאוֹר** תִּתְפָּרֵשׁ גַּם כֵּן כְּפִי דַּרְכֵּנוּ, כִּי בִּזְמַן הַגָּלוּת נֶחְשַׁךְ מְאוֹר הַלְּבָנָה שֶׁנִּקְרֵאת הַמָּאוֹר הַקָּטָן, וְנִפְרַד אַלּוּף מִמֶּנָּה וְשִׁפְחָה תִּירַשׁ גְּבִרְתָּהּ. וְלָזֶה יָצָו כִּי יְכַוֵּן בְּשֶׁמֶן זַיִת לְהָאִיר לַמָּאוֹר וּלְיַחֲדוֹ בְּמָכָוֵן, גַּם יְכַוֵּן אֶל הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל, כִּי כְּבָר יָדַעְתָּ מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה כט,א) בְּפָסוּק (דברים ל:ג) "וְשָׁב ה'" מִמַּה שֶּׁלֹּא אָמַר "וְהֵשִׁיב", גַּם מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תענית ה,א) בְּפָסוּק "לֹא אָבוֹא בְּעִיר", וְהָבֵן.

וְאָמְרוֹ **לְהַעֲלוֹת** וְגוֹ', עוֹלָה תָּמִיד, וְתָמִיד זֶה אֵין לוֹ שִׁעוּר, וְלֹא תָּשׁוּב לְדַאֲבָה עוֹד וְהָיָה לָהּ ה' לְאוֹר עוֹלָם. וְאוּלַי שֶׁכְּוֵן עוֹד לוֹמַר **לַמָּאוֹר לְהַעֲלוֹת נֵר תָּמִיד**, כִּי הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל הוּא יַעֲלֶה הַנֵּר תָּמִיד, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו סב:ח) "נִשְׁבַּע ה' וְגוֹ' אִם אֶתֵּן אֶת דְּגָנֵךְ", וְהָיְתָ רַק לְמַעְלָה.

פסוק כא

מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּתוֹסֶפְתָּא דִּשְׁקָלִים (תוספתא שקלים ב): כָּל קָרְבָּנוֹת הַצִּבּוּר שֶׁנִּתְנַדְּבוּ מֵעַצְמָן כְּשֵׁרִים, וּבִלְבַד שֶׁיִּמְסְרוּם לַצִּבּוּר, עַד כָּאן לְשׁוֹנָם. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב **מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ כִּי שָׁמָּן זֶה קָרְבַּן צִבּוּר, וְלָזֶה לוּ יִהְיֶה שֶׁיִּתְנַדְּבוּ יָחִיד, צָרִיךְ שֶׁיִּמְסְרֵם לַצִּבּוּר, וְתִהְיֶה הֲבָאָתוֹ לְמַשְׁכָּן מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

פרק כח

פסוק א

וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ. טַעַם אָמְרוֹ **וְאַתָּה**, גַּם אָמַר לְשׁוֹן הַקְרָבָה, גַּם אָמַר תֵּיבַת **אֵלֶיךָ**, יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ג,יז) כִּי הַכְּהוּנָה לְמֹשֶׁה הָיְתָה לְמָנָה, אֶלָּא לְצַד שֶׁמֵּאֵן לְלֶכֶת בְּדִבֵּר ה' אַחַר כַּמָּה פְּעָמִים חָרָה ה' בּוֹ וְהֵסִירוֹ מִגְּבִירַת הַכְּהוּנָה, בְּאָמְרוֹ (שמות ד:יד) "הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי", פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה לֵוִי וְעַכְשָׁיו נַעֲשָׂה כֹּהֵן, עַד כָּאן. לָזֶה אָמַר לוֹ בְּשִׁעַת מַעֲשֶׂה **וְאַתָּה**, פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד שֶׁאֲנִי מְצַוְּךָ לְבַד אֶלָּא גַּם אַתָּה מִצַּד עַצְמְךָ **הַקְרֵב** אֶת אַהֲרֹן בְּמָקוֹמְךָ וְתַעֲשֶׂה הַדָּבָר כְּאִלּוּ אַתָּה חָפֵץ בּוֹ, כִּי זֶה לְךָ בִּמְקוֹם קָרְבָּן לְכַפָּרָה עַל אֲשֶׁר הֵעִזְתָּ פָּנֶיךָ לִפְנֵי ה'. וְאָמְרוֹ **אֵלֶיךָ** לְכַפָּרָתְךָ, בְּהַקְרִיב אֶת אַהֲרֹן וְיִתֵּן לוֹ גְּדֻלָּתוֹ, אֵין לְךָ קָרְבָּן גָּדוֹל מִזֶּה.

עוד יִרְמז בְּאָמְרוֹ **הַקְרֵב אֵלֶיךָ**, כִּי עַל יְדֵי חֵטְא הָאָדָם מִתְרַחֵק בְּחִינַת עָנָף נִשְׁמָתוֹ שֶׁכְּנֶגֶד אוֹתוֹ עָנָף שֶׁבּוֹ חָטָא מִשָּׁרְשׁוֹ, הַגָּדוֹל כְּפִי גָּדְלוֹ וְהַקָּטָן וְכוּ', וְהִנֵּה בְּאֶמְצָעוּת הַהַפְצָרוֹת שֶׁהִפְצִיר בִּשְׁלִיחוּת ה' גָּרַם לְהִתְרַחֲקוּת עָנָף אֶחָד מֵעַנְפֵי נִשְׁמָתוֹ מִשָּׁרְשָׁהּ, וַהֲגַם כִּי ה' הֶעֱנִישׁוֹ, אַף עַל פִּי כֵן כָּל עוֹד שֶׁלֹּא קִבֵּל הָעֹנֶשׁ הַפְּגָם עוֹמֵד בִּמְקוֹמוֹ וְהָרְחוֹק עוֹדֶנּוּ מְרֻחָק, לָזֶה בִּשְׁעַת תַּכְלִית הַדָּבָר הוֹדִיעוֹ כִּי בָּזֶה יִהְיֶה מִתְקָרֵב הָרְחוֹק, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, הַקָּרֵב לְעַצְמְךָ, פֵּרוּשׁ לְבְחִינָתְךָ שֶׁרְחוֹקָה בְּאֶמְצָעוּת הַחֵטְא הַהוּא, וְנִתְכַּוֵּן ה' לְהוֹדִיעוֹ כִּי זֶה תִּקּוּנוֹ (שמות ד:יג).

וּמִזֶּה אֲנִי מַשְׂכִּיל עַל דָּבָר שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּסוֹף בְּרָכוֹת (נד:) חַיָּב אָדָם לְבָרֵךְ עַל הָרָעָה כְּשֵׁם שֶׁהוּא מְבָרֵךְ עַל הַטּוֹבָה וְכוּ', וּמְפֹרָשׁ בַּגְּמָרָא (שם ס:) לְקַבֵּל הָרָעָה בְּשִׂמְחָה כְּשֵׁם שֶׁשָּׂמֵחַ בַּטּוֹבָה, עַד כָּאן. וְהָיָה הַדָּבָר קָצַת בְּעֵינַי רָחוֹק, וְעַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן הִנֵּה הַיְסוּרִין הֵם מַקְרִיבִין עַנְפֵי הַנְּשָׁמָה שֶׁהָיוּ רְחוֹקִים מִשָּׁרְשָׁם, שֶׁאֵין לְךָ רַע וַמַר כְּעָזְבוֹ אֶת ה' אֱלֹהָיו, וּבְאֶמְצָעוּת הַיְסוּרִין יִתְקָרֵב הָרָחוֹק, וְעַל זֶה יִשְׂמַח לֵב הַמַּשְׂכִּיל. וְאָמַר **וְעָשִׂיתָ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ** וְגוֹ' **לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת** שֶׁהֵם הֵם סִימָנֵי הַשִּׂמְחָה שֶׁיֵּרָאֶה שֶׁחָפֵץ וְדָבֵר לְפָאֳרוֹ, אֲשֶׁר זֶה הוּא שְׁנוּי לְעוֹשֶׂה הַדָּבָר לְצַד הַהֶכְרֵחַ, וַהֲגַם שֶׁהַבְּגָדִים הֵם חוֹבַת גַּבְרָא הָעוֹמֵד לְשָׁרֵת, עִם כָּל זֶה רָצָה ה' לְזַכּוֹת לְגַלְגֵּל זְכוּת זֶה עַל יָדוֹ שֶׁיֵּעָשֶׂה אוֹתָם לְחִבָּה וּלְשִׂמְחָה בְּאָחִיו, וְדָבָר זֶה הוּא בְּחִינַת נְשָׁמָה לַנְּשָׁמָה בְּעִקַּר מַעֲשֶׂה זֶה. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן ה' לוֹמַר לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה הַבְּגָדִים מִשֶּׁלּוֹ, וַהֲגַם שֶׁשָּׁנִינוּ (משנה יומא פ"ג מ"ז) בִּגְדֵי הַכֹּהֲנִים בָּאִים מִשֶּׁל צִבּוּר, הֲרֵי אָמְרוּ שֶׁיָּחִיד יָכוֹל לְהִתְנַדְּבָם וּלְמָסְרָם לַצִּבּוּר, וּכְמוֹ כֵן צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת.

פסוק ב

וְעָשִׂיתָ וְגוֹ' לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הִיא כַּוָּנַת ה' בְּאָמְרוֹ **לְכָבוֹד** וְגוֹ', אַחַר שֶׁמּוֹדִיעַ מַעֲשֵׂיהֶם וְאֶפְנֵיהֶם, וְאִם לְהוֹדִיעוֹ שֶׁבִּגְדִים אֵלּוּ יֵשׁ בָּהֶם לְאַהֲרֹן כָּבוֹד וְתִפְאֶרֶת, מַה יֵּצֵא לָנוּ מִזֶּה. וְאוּלַי שֶׁיִּתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶׁאָמְרוּ בְּפֶרֶק אֵין מַעֲמִידִין (עבודה זרה לד,א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: שְׁאָלוּ אֶת רַבִּי עֲקִיבָא בַּמֶּה שִׁמֵּשׁ מֹשֶׁה שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים, לֹא הָיָה בִּידֵיהּ. אָתָא וְשָׁאַל בֵּי מִדְרָשָׁא, אָמַר לֵיהּ: בְּחֻלּוֹק לָבָן שֶׁאֵין בּוֹ אֶמְרָא, עַד כָּאן. הִנֵּה מִמַּה שֶׁשִּׁמֵּשׁ מֹשֶׁה בְּשִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים בְּחֻלּוֹק לָבָן זֶה, יַגִּיד שֶׁאֵין הַבְּגָדִים מְעַכְּבִין אֶלָּא לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו, אֲבָל זוּלַת הַכֹּהֲנִים תִּתְרַצֶּה עֲבוֹדַת הַקְּרְבָּנוֹת בְּלֹא בְּגָדִים. וְהוּא מַה שֶּׁמּוֹדִיעוֹ בְּאָמְרוֹ **כָּבוֹד** וְגוֹ', לוֹמַר, לֹא תַחְשֹׁב כִּי הַבְּגָדִים לְצָרְכֵי עֲבוֹדָה לְבַד, וְיִתְחַיֵּב הַדָּבָר לְלָבְשָׁם מֹשֶׁה בַּעֲבוֹדַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים, וְלֹא כֵן הוּא. אֵינָם אֶלָּא לְכָבוֹד וְגוֹ' לַמְשָׁרֵת קְבוּעַ לַעֲבוֹדָתוֹ, אֲבָל לְצַד הָעֲבוֹדָה לְבַד כְּשֶׁתִּהְיֶה בְּזוּלַת אַהֲרֹן וּבָנָיו, יַעֲבְדוּ בְּחֻלּוֹק לָבָן, וּכְמוֹ שֶׁכֵּן שִׁמֵּשׁ מֹשֶׁה כַּנִּזְכָּר.

אוֹ יֹאמַר כִּי בָא ה' לָתֵת טַעַם לָמָּה צִוָּה שְׁמוֹנָה בְּגָדִים, אַרְבָּעָה לָבָן וְאַרְבָּעָה זָהָב, וְאָמַר הַטַּעַם הוּא **לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת**. פֵּרוּשׁ, עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הקדמת תיקונים) כִּי הַשְּׁמוֹנָה בְּגָדִים, אַרְבָּעָה שֶׁל בִּגְדֵי לָבָן יִרְמְזוּ אֶל אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם הַוָי"ה בָּרוּךְ הוּא, וְאַרְבָּעָה בִּגְדֵי זָהָב יִרְמְזוּ אֶל אַרְבַּע אוֹתִיּוֹת שֶׁל שֵׁם אדנ"י. וְדַע כִּי שֵׁם הַוָי"ה בָּרוּךְ הוּא יִתְיַחֵס אֵלָיו כִּנּוּי הַתִּפְאֶרֶת כַּיָּדוּעַ, וְשֵׁם אדנ"י יִתְיַחֵס אֵלָיו כִּנּוּי הַכָּבוֹד. וְהוּא אָמְרוֹ **וְעָשִׂית בִּגְדֵי קֹדֶשׁ** וְגוֹ' **לְכָבוֹד** כְּנֶגֶד בִּגְדֵי זָהָב, **וּלְתִפְאָרֶת** כְּנֶגֶד בִּגְדֵי לָבָן. וְסִדֵּר הַכָּתוּב סֵדֶר הַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשָּׁה זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְהַקְּדִים **לְכָבוֹד**, וְהָבֵן.

וְצִוָּה ה' עֲשׂוֹת שְׁמוֹנָה בְּגָדִים, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתָם יִתְכַּפֵּר פְּגָמִים אֲשֶׁר יִסָּבְבוּ בְּנֵי הָאָדָם אֲשֶׁר יַגִּיעַ לְמָקוֹם עֶלְיוֹן, וּבָזֶה יְכֻפַּר הֶעָוֹן הַהוּא. וּלְדֶרֶךְ זֶה יֵשׁ לָתֵת טוּב טַעַם לָמָּה הִקְפִּיד ה' עַל הַבְּגָדִים בְּאַהֲרֹן וְלֹא בְּמֹשֶׁה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ערכין טז,א) כִּי שְׁמוֹנָה בִּגְדֵי כְּהֻנָּה מְכַפְּרִים עַל שְׁמוֹנָה מִינֵי עֲבֵרוֹת שֶׁיִּהְיֶה בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא צִוָּה ה' הַדָּבָר אֶלָּא לְהַכֹּהֵן הָעוֹמֵד לְשֶׁרֶת הוּא וּבָנָיו כָּל הַיָּמִים לְכַפֵּר עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. מַה שֶּׁאֵין כֵּן מֹשֶׁה שֶׁכָּל מַה שֶּׁשִּׁמֵּשׁ בְּשִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים לֹא הָיָה אֶלָּא לְכַפֶּרֶת אַהֲרֹן וּבָנָיו לְמַלֵּא אֶת יָדָם לַעֲבֹד לִפְנֵי ה', לֹא הָיָה צֹרֶךְ לְמַה שֶּׁיְכַפְּרוּ הַבְּגָדִים כַּנִּזְכָּר, לָזֶה שִׁמֵּשׁ בְּחָלוּק וְגוֹ'.

פסוק ג

וְאַתָּה תְּדַבֵּר. טַעַם אָמְרוֹ **וְאַתָּה**, שֶׁצָּרִיךְ הוּא בְּעַצְמוֹ לְהִתְטַפֵּל בַּדָּבָר לְדַבֵּר לְחַכְמֵי לֵב, וַהֲגַם שֶׁאָמַר "וְעָשִׂית בִּגְדֵי" וְגוֹ', חָזַר ה' וּפֵרֵשׁ דְּבָרָיו כִּי לֹא הוּא יַעֲשֶׂה אֶלָּא עַל פִּיו יִהְיוּ נַעֲשִׂים. וּכְדֵי שֶׁלֹּא יָבִין שֶׁהָעִקָּר הוּא שֶׁיִּהְיוּ נַעֲשִׂים עַל פִּי מֹשֶׁה וְאֵין צָרֶךְ בַּדָּבָר שֶׁיְּדַבֵּר מֹשֶׁה מִפִּיו אֶל חַכְמֵי לֵב, לָזֶה בָּאָה הַמִּצְוָה וְאָמַר **וְאַתָּה** בְּפִיךָ **תְּדַבֵּר אֶל כָּל** וְגוֹ'.

וְדָקְדֵק לוֹמַר **אֶל כָּל**, כִּי זֶה הוּא אֶחָד מִסִּימָנִים הַמֻּבְהָקִים שֶׁהַדָּבָר הוּא מֻהַשְׁלָמַת הַדַּעַת וּמֵרָצוֹן הַלֵּב, שֶׁיְּדַבֵּר הַדְּבָרִים לְכֻלָּם יַחַד. שֶׁאִם הָיָה הַדָּבָר בָּא בְּדַאֲבוֹן נֶפֶשׁ, יִשְׁתַּדֵּל לוֹמַר הַדְּבָרִים שֶׁלֹּא בִּפְנֵי רַבִּים, וְכָל עוֹד שֶׁיָּכוֹל לְדַבֵּר דְּבָרָיו לִפְנֵי אֶחָד לֹא יְדַבֵּר בִּפְנֵי שְׁנַיִם, כִּי הַדָּבָר הוּא פְּחִיתוּת לְמֹשֶׁה שֶׁלֹּא יִהְיֶה הוּא רָאוּי לְשֶׁרֶת לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. אֲשֶׁר עַל כֵּן צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת סִימָן לְדָבָר "אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב", וּבָזֶה יִוָּדַע לְעֵינֵי הַכֹּל כִּי נֶפֶשׁ חֻפְּצָה וְלֵב שָׁלֵם.

עוֹד נִרְאֶה כִּי טַעַם שֶׁאָמַר ה' בַּחֲמִשָּׁה פְּסוּקִים אֵלּוּ שֵׁשׁ פְּעָמִים **וְאַתָּה**, כִּי בָא לָתֵת לוֹ מַעֲלָה בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים, וְהֵם: נִדְבַּת הַמִּשְׁכָּן בִּכְלָלוּתֵיהּ אֶחָד, וּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו וּבִגְדֵי כְּהוּנָּה אֶחָד, וַעֲבוֹדַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אֶחָד. וְאָמַר ה' אֵלָיו כִּי הוּא נוֹטֵל שָׂכָר כְּאִלּוּ הוּא עָשָׂה הַכֹּל. כְּנֶגֶד הֶבְאַת נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן אָמַר **וְאַתָּה תְּצַוֶּה** וְגוֹ', וְאֵלֶיךָ הֵם מְבִיאִין, וְהוּא מַה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר **וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, אֲנִי לְךָ מְצַוֶּה לְהָבִיא וְהֵם יְבִיאוּ אֵלֶיךָ לַעֲשׂוֹת. וּכְנֶגֶד מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן אָמַר **וְאַתָּה תְּדַבֵּר אֶל כָּל חַכְמֵי לֵב**, וּבָזֶה אֵינָם אֶלָּא שְׁלוּחֶיךָ. וְדָקְדֵק

לוֹמַר **אֶל כָּל** כְּדֵי שֶׁכָּל הַמַּעֲשִׂים שֶׁיִּהְיוּ נַעֲשִׂים בַּמִּשְׁכָּן יִהְיוּ נַעֲשִׂים בִּשְׁלִיחוּתְךָ וּכְאִלּוּ הוּא עֲשָׂאָם. וּכְנֶגֶד עֲבוֹדַת בֵּית ה' אָמַר **וְאַתָּה הַקְרֵב אֵלֶיךָ אֶת אַהֲרֹן** וְגוֹ', שֶׁיָּבֹא וְיַעֲבֹד בִּשְׁלִיחוּתְךָ, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **אֵלֶיךָ**. וּלְטַעַם זֶה מְצַוֶּה ה' אֶל מֹשֶׁה כָּל מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן וּמְלַאכְתּוֹ וַעֲבוֹדָתוֹ לְנוֹכֵחַ, כִּי אַחַר הָאֱמֶת עָלָיו הוּא הַמְצֻוֶּה, אֶלָּא שֶׁצִּוָּה לוֹ שֶׁהוּא יְצַוֶּה אֲחֵרִים בְּמְקוֹמוֹ.

פסוק ד

וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה לֹא מָנָה הַכָּתוּב אֶלָּא שִׁשָּׁה בְּגָדִים וְהַשְׁמִיט צִיץ הַקֹּדֶשׁ וּמִכְנָסַיִם? וְאוּלַי שֶׁרְמָזַם הַכָּתוּב שְׁנֵיהֶם, הַצִּיץ רְמָזוֹ בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה **וְעָשׂוּ אֶת בִּגְדֵי אַהֲרֹן לְקַדְּשׁוֹ**, שֶׁלֹּא הָיָה נִצָּרְךָ לוֹמַר אֶלָּא "וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים" וְגוֹ', אֶלָּא נִתְכַּוֵּן אֶל הַצִּיץ שֶׁלֹּא הִזְכִּיר בְּפָסוּק "וְאֵלֶּה הַבְּגָדִים". וְלָזֶה אָמַר "לְאַהֲרֹן" וְלֹא הִזְכִּיר לְבָנָיו כִּי לֹא נִתְכַּוֵּן אֶלָּא עַל הַצִּיץ. וְאָמְרוֹ לְשׁוֹן רַבִּים לְצַד שֶׁהוּא לֹא יוֹעִיל כִּי שְׁמוֹנָה בְּגָדִים מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, לָכֵן אָמַר עֲלֵיהֶם לְשׁוֹן רַבִּים. וּבְזֶה יְדַיֵּק גַּם כֵּן אָמְרוֹ **וְאֵלֶּה** שֶׁנִּרְאֶה כְּמוֹסִיף עַל בְּגָדִים אֲחֵרִים, לְצַד שֶׁכְּבָר קָדַם וְצִוָּה עַל קְצָת, וְלֹא הֻצְרַךְ לְבָאֵר כִּי סָמַךְ עַל מַה שֶּׁעָתִיד הוּא לְפָרְטָם אֶחָד אֶחָד, וּבִפְרָטָן תִּמְצָא מְבֹאָר הָרָמוּז. וּכְנֶגֶד הַמִּכְנָסַיִם, אַחַר שֶׁהִזְכִּיר "אֵלֶּה הַבְּגָדִים" וְגוֹ' אָמַר **וְעָשׂוּ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו**, וּפְסוּק זֶה מֵיֻתָּר הוּא, לוֹמַר עַל הַמִּכְנָסַיִם, וְלָזֶה הִזְכִּיר **אַהֲרֹן וּבָנָיו** כִּי הַמִּכְנָסַיִם צְרִיכִין בֵּין לְכֹהֵן גָּדוֹל בֵּין לְכֹהֲנִים הֶדְיוֹט. וְנִשְׁאַר לְדַעַת לָמָּה לֹא סִדְּרָם הַכָּתוּב יַחַד עִם הַשִּׁשָּׁה וְלֹא הָיָה צָרִיךְ לְכָל זֶה. וְאוּלַי שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ אֵינָם בְּגֶדֶר אֶחָד עִם הַשִּׁשָּׁה: הַצִּיץ לְצַד מַעֲלָתוֹ יוֹתֵר מִשִּׁשָּׁה בִּגְדֵי כֹּהֵן גָּדוֹל, וְלָזֶה הִקְדִּימוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְהַמִּכְנָסַיִם לְצַד הֱיוֹתָם בְּהַדְרָגָה פְּחוּתָה מִשִּׁשָּׁה בִּגְדֵי כֹּהֵן הֶדְיוֹט, וְלָזֶה אֹחֲרוֹ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְהַשִּׁשָּׁה הֵם הַדְּרָגָה שָׁוָה.

עוֹד נִרְאֶה טַעַם עֲשׂוֹתוֹ כָּכָה, שֶׁנִּתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹת בִּגְדֵי כְהוּנָּה לִשְׁמָן, לָזֶה פֵּרַט בַּפָּסוּק **וְעָשׂוּ בִּגְדֵי קֹדֶשׁ** שֶׁפֵּרְשְׁנוּהוּ בַּמִּכְנָסַיִם, וְאָמַר **לְאַהֲרֹן אָחִיךָ וּלְבָנָיו לְכַהֲנוֹ לִי**, פֵּרוּשׁ שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹתָם לְשֵׁם אַהֲרֹן לְשָׁרֵת לְפָנַי ה', וּמִזֶּה תִּלְמוֹד לִשְׁאָר בְּגָדִים. וּבְפָסוּק רִאשׁוֹן שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בַּצִּיץ אָמַר **לְקַדְּשׁוֹ** וְגוֹ', כִּי מִלְּבַד שֶׁיַּעֲשֶׂהוּ לְשֵׁם כְּהוּנָּה עוֹד יוֹסִיף לִכְתּוֹב בּוֹ "קֹדֶשׁ לַה'".

פסוק ט

וְלָקַחְתָּ אֶת שְׁתֵּי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר **אֶת** וְגוֹ'. וְאוּלַי שֶׁיִּכָּוֵן אֶל אַבְנֵי שֹׁהַם שֶׁכְּבָר הִזְכִּיר בִּתְחִלַּת הַמִּצְוָה בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה (שמות כה:ז). וְזֶה הוּא שְׁעוּר הַכָּתוּב "וְלָקַחְתָּ אֶת שְׁתֵּי אַבְנֵי שֹׁהַם אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְהָבִיא". וּבָזֶה נִתְכַּוֵּן בְּמֶתֶק דְּבָרָיו יִתְבָּרַךְ לְתֵת לוֹ טַעַם לָמָּה

פֵּרַט אַבְנֵי שֹׁהַם מִכְּלַל כָּל הָאֲבָנִים, כִּי אַבְנֵי שֹׁהַם יֵשׁ בָּהֶם מִצְוָה אַחַת פְּרָטִית מִלְּבַד אַבְנֵי הַמִּלּוּאִים, וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו **וְלָקַחְתָּ אוֹתָם אַבְנֵי שֹׁהַם** שֶׁפֵּרַטְתִּי לְךָ.

פסוק י

שִׁשָּׁה מִשְּׁמוֹתָם וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה אָמַר **מִשְּׁמוֹתָם** וְלֹא אָמַר שִׁשָּׁה שֵׁמוֹת וְגוֹ' וְשִׁשָּׁה שֵׁמוֹת עַל וְגוֹ' כְּתוֹלְדוֹתָם. גַּם לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "הַנּוֹתָרִים", כִּי רוֹאֶה אֲנִי שֶׁנּוֹתָרִים הֵם. וּבְהֶכְרֵחַ לְפָרֵשׁ **נוֹתָרִים** הַפְּחוּתִים, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ "עַל אֶלְעָזָר וְגוֹ' הַנּוֹתָרִים", וְדָרְשׁוּ זַ"ל (יומא פז,א; זהר ח"ג נו:) הַפְּחוּתִים כוּ', וּכְמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ גַּם כֵּן (בראשית רבה פג,ט) בְּפָסוּק "צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרוֹת" יְעַיֵּן שָׁם. וְזֶה יִבָּהֵיל, כִּי מֵאֲמָרוֹ **כְּתוֹלְדוֹתָם** מַשְׁמַע כַּסֵּדֶר שֶׁנּוֹלְדוּ לְיַעֲקֹב, וְאִם כֵּן לָמָּה הַנּוֹלָדִים בָּאַחֲרוֹנָה פְּחוּתִים מֵהָרִאשׁוֹנִים, וּמַה גַּם שֶׁיֵּשׁ בָּאַחֲרוֹנִים בְּנֵי הַגְּבִירוֹת, יוֹסֵף וּבִנְיָמִין, זְבוּלוּן וְיִשָּׂשכָר בֶּן תּוֹרָה, וְיֵשׁ בָּרִאשׁוֹנִים מִבְּנֵי הַשִּׁפְחוֹת, וְאֵיךְ יִקָּרֵא הַכָּתוּב לִבְנֵי הַגְּבִירָה נוֹתָרִים בְּעֵרֶךְ בְּנֵי הַשִּׁפְחוֹת.

וּלְהָבִין הָעִנְיָן אֶל זֶה אַבִּיט לְמַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסוֹטָה (לו,א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: תְּנוּ רַבָּנָן, שִׁתֵּי אֲבָנִים הָיוּ לְכֹהֵן גָּדוֹל עַל כְּתֵפוֹ וְכוּ', וּשְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּתוּב עֲלֵיהֶן, שִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ וְשִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר "שִׁשָּׁה" וְגוֹ', שְׁנַיָּה כְּתוֹלְדוֹתָם וְלֹא רִאשׁוֹנָה כְּתוֹלְדוֹתָם, מִפְּנֵי שֶׁיְּהוּדָה מֻקְדָּם, וַחֲמִשִּׁים אוֹתִיּוֹת – עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ עַל אֶבֶן זוֹ וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ עַל אֶבֶן זוֹ. רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר: לֹא כְּדֶרֶךְ שֶׁחֲלוּקִים בְּחֲמַשׁ הַפְּקוּדִים, אֶלָּא כְּדֶרֶךְ שֶׁחֲלוּקִים בְּחֲמַשׁ שָׁנִי, כֵּיצַד? בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן, בְּנֵי רָחֵל אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן, וּבְנֵי הַשִּׁפְחוֹת בָּאֶמְצַע. וְאֶלָּא מַה אֲנִי מְקַיֵּם "כְּתוֹלְדוֹתָם"? כְּשֵׁמוֹתָם שֶׁקָּרָא לָהֶם יַעֲקֹב, וְלֹא כַּשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם מֹשֶׁה "רְאוּבֵנִי שִׁמְעוֹנִי" וְגוֹ', עַד כָּאן. פְּשָׁטָן שֶׁל דְּבָרִים הוּא כִּי לְתַנָּא קַמָּא "כְּתוֹלְדוֹתָם" חוֹזֵר עַל שְׁמוֹת שִׁתֵּי הָאֲבָנִים, אֶלָּא שֶׁיַּקְדִּימוּ יְהוּדָה לִרְאוּבֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: יְהוּדָה, רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן, לֵוִי, דָּן, נַפְתָּלִי בְּאֶבֶן אַחַת, וּבָאֶבֶן הַשֵּׁנִיָּה: גָּד, אָשֵׁר, יִשָּׂשכָר, זְבוּלֻן, יוֹסֵף וּבִנְיָמִין כְּסֵדֶר לֵדָתָן. וּכְשֶׁתַּחְשׁוֹב הָאוֹתִיּוֹת תִּמְצָא עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ בְּאַחַת וְעֶשְׂרִים וְאַרְבַּע בְּאַחַת. וְאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס (סוטה לו,א): רַבִּי יִצְחָק אָמַר הוֹסִיף לוֹ יְהוֹסֵף, רַב נַחְמָן אָמַר בִּנְיָמִין מָלֵא. וְחָשְׁבוֹן זֶה לֹא נִרְמַז בַּפָּסוּק אֶלָּא שֶׁכְּבָר בָּאָה לָהֶם הַקַּבָּלָה – עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ בְּאַחַת וְעֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ בְּאַחַת. וְהַקְּדִמַת יְהוּדָה לִרְאוּבֵן אֲנִי אוֹמֵר כִּי מֵהַכָּתוּב דּוֹרֵשׁ לָהּ, מִמַּה שֶּׁכָּתַב "כְּתוֹלְדוֹתָם" בָּאַחֲרוֹנָה, וְלֹא כָּתַב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "וּפִתַּחְתָּ עֲלֵיהֶם שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּתוֹלְדוֹתָם", וְאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁבָּאָה מִצְוַת "כְּתוֹלְדוֹתָם" עַל סֵדֶר שְׁתֵּי הָאֲבָנִים.

וְאֵין לְהַקְשׁוֹת: מִי גִּלָּה כִּי מַה שֶּׁאֶבֶן רִאשׁוֹנָה אֵינָהּ כְּתוֹלְדוֹתָם הוּא לְצַד הַקְּדִמַת יְהוּדָה, וְדִלְמָא לוֹמַר שֶׁאֵין בָּהֶם סֵדֶר כָּל עִקָּר? זֶה אֵינוֹ, כִּי בְּהֶכְרֵחַ כְּשֶׁתִּבְוֹא לוֹמַר בְּאֶבֶן רִאשׁוֹנָה סֵדֶר אַחֵר שֶׁאֵינוֹ כְּתוֹלְדוֹתָם, תִּבְחַר בְּאֶחָד מֵהַסְּדָרִים שֶׁיֵּשְׁנָם בַּכָּתוּב, אוֹ סֵדֶר שֶׁכָּתוּב

בְּחֲמַשׁ הַפְּקוּדִים אוֹ בְּחֲמַשׁ שֵׁנִי. וּלְכָל אֶחָד מֵהֶם כְּשֶׁתִּבוֹא לְסַדֵּר אֶבֶן רִאשׁוֹנָה שֶׁלֹּא כְּתוֹלְדוֹתָם, תֵּצֵא בְּהֶכְרֵחַ אֶבֶן הַשֵּׁנִית שֶׁלֹּא כְּתוֹלְדוֹתָם. וְאִם כֵּן, הֲרֵי בִּטַּלְתָּ "כְּתוֹלְדוֹתָם" בִּשְׁתֵּי הָאֲבָנִים, אֲשֶׁר עַל כָּרְחֲךָ תִּתְחַיֵּב לוֹמַר שֶׁהַשִּׁנּוּי שֶׁמְּבַטֵּל "כְּתוֹלְדוֹתָם" בְּאֶבֶן רִאשׁוֹנָה הוּא בְּאֹפֶן שֶׁאֵינוֹ מְבַטֵּל גַּם בַּשְּׁנִיָּה. וְהֵיכִי דָּמֵי? בְּהֶכְרֵחַ בִּכְהַאי גַּוְנָא שֶׁיַּקְדִּים יְהוּדָה. וְדָבָר זֶה סְבָרָא הוּא, כִּי הוּא מֶלֶךְ וְלוֹ רָאוּי לְהַקְדִּים, וְגַם מָצִינוּ לוֹ שֶׁקִּדֵּם בְּהַקְרָבַת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ. וְהָגַם שֶׁגַּם יִשָּׂשכָר קָדַם, אִם בָּאנוּ לְהַקְדִּימוֹ כָּאן הֲרֵי בִּטַּלְנוּ "כְּתוֹלְדוֹתָם" שֶׁל אֶבֶן שְׁנִיָּה. וּלְדֶרֶךְ זֶה מַה שֶּׁדִּקְדְּקוּ בְּפֵרוּשׁוֹ בְּמִקוֹמוֹ מַנָּח. וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין הַסֵּדֶר מַפְסִיל בְּאַבְנֵי הָאֵפוֹד, שֶׁאִם הִקְדִּים שִׁמְעוֹן לְרְאוּבֵן אֵינוֹ מְעַכֵּב. לָזֶה אָמַר **שִׁשָּׁה מִשְּׁמוֹתָם** וְגוֹ', **וְאֶת שְׁמוֹת** וְגוֹ' **הַנּוֹתָרִים** – פֵּרוּשׁ, אֵין לִכְתֹּב אֶלָּא הַנּוֹתָר בְּיָדְךָ שֶׁלֹּא כַּתַּבְתָּ אוֹתוֹ עַל הָרִאשׁוֹנָה. וְיֵשׁ לְהוֹכִיחַ כֵּן מִמַּה שֶּׁלֹּא תָּנָא בְּתוֹסֶפְתָּא דִּמְנָחוֹת (תוספתא מנחות ה) סֵדֶר כְּתִיבַת הַשֵּׁמוֹת מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, כִּדְתָנֵי בִּגְדֵי כְּהֻנִּים מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, אַבְנֵי שֹׁהַם וְאַבְנֵי מִלּוּאִים מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה, כְּתָב שֶׁעַל גַּבֵּיהֶן מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה – הָיָה לוֹ לוֹמַר גַּם כֵּן סֵדֶר הַשֵּׁמוֹת מְעַכְּבִין זֶה אֶת זֶה. אֶפְשָׁר שֶׁסּוֹבֵר שֶׁאֵין מְעַכֵּב.

וְרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל סוֹבֵר: בְּאֶבֶן רִאשׁוֹן בְּנֵי לֵאָה כְּלָן כְּסִדְרָן, פֵּרוּשׁ – וְאֵין לְהַקְדִּים בְּנֵי זִלְפָּה הֶגֶם שֶׁקְּדָמוּ בַּלֵּידָה, וּבַשְּׁנִיָּה בִּנְיָמִין בְּרֹאשׁ הָאֶבֶן קוֹדֶם בְּנֵי הַשִּׁפָחוֹת, שֶׁכֵּן כָּתוּב בְּחֲמַשׁ שֵׁנִי, וְאַחֲרָיו בְּנֵי הַשִּׁפָחוֹת כְּסֵדֶר לֵידָתָן, וְיוֹסֵף בְּסוֹף הָאֶבֶן, וְהוּא אָמְרוֹ "אֶחָד מִכָּאן". וּלְפִי סֵדֶר זֶה נִמְצָא חֶשְׁבּוֹן הָאוֹתִיּוֹת אֵינָם חֲלוּקִים עֶשְׂרִים וְחֲמֵשׁ עַל אֶבֶן זוֹ וְעֶשְׂרִים וְחֲמֵשׁ עַל אֶבֶן זוֹ, כִּי אֶבֶן רִאשׁוֹנָה שֶׁבָּהּ בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן יֵשׁ בָּהּ עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה אוֹתִיּוֹת, וּבְאֶבֶן שְׁנִיָּה עֶשְׂרִים וְאַחַת, וְלִכְשֶׁתּוֹסִיף הָאוֹת אוֹ ה"א בְּיוֹסֵף אוֹ יו"ד בְּבִנְיָמִין יִהְיוּ עֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם. וְלִסְבָרָא זוֹ יִתְבָּאֵר מַה שֶּׁדִּקְדְּקוּ בַּכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **שִׁשָּׁה מִשְּׁמוֹתָם** – פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא כְּסִדְרָן, מֵהֶם שֶׁנּוֹלְדוּ תְּחִלָּה וּמֵהֶם שֶׁנּוֹלְדוּ אַחַר הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים, וְהֵם יִשָּׂשכָר וּזְבוּלֻן שֶׁנּוֹלְדוּ אַחַר כָּל בְּנֵי הַשִּׁפָחוֹת. וְאָמְרוֹ **הַנּוֹתָרִים** – פֵּרוּשׁ שֶׁנַּעֲשׂוּ נוֹתָר מִסֵּדֶר הַחֶשְׁבּוֹן, כְּשֶׁתָּבוֹא לְסַדֵּר סֵדֶר הַנּוֹלָדִים תְּחִלָּה תִּמְצָא שֶׁהַשְּׁנַיִם קָדְמוּ לִשְׁנֵי בְּנֵי לֵאָה וְהוֹתִירָם ה' אַחֲרֵיהֶם, וְלָזֶה קָרָא לָהֶם נוֹתָרִים. וַהֲגַם שֶׁעִמָּהֶם יוֹסֵף וּבִנְיָמִין, אָמַר "הַנּוֹתָרִים" לְצַד הָאַרְבָּעָה שֶׁבָּהֶם.

וְאִבּוֹא אֶל הָעַיִן מַה שֶּׁכָּתַב הָרַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ט' מֵהִלְכוֹת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ וְשִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ, וְכוֹתְבִין שֵׁם יְהוֹסֵף, וְנִמְצָא עֶשְׂרִים וְחֲמֵשׁ אוֹתִיּוֹת בְּאֶבֶן זוֹ וְעֶשְׂרִים וְחֲמֵשׁ אוֹתִיּוֹת בְּאֶבֶן זוֹ, וְכָךְ הָיוּ כוֹתְבִין, עַד כָּאן. וּדְבָרָיו זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה אֵינָם לֹא כְּתַנָּא קַמָּא וְלֹא כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל (סוטה לו,א), אֵין זֶה אֶלָּא בִּנְיָן חָדָשׁ, וְלֹא כִּסְבָרַת רַב כָּהֲנָא שֶׁהֵבִיא הַשַּׁ"ס וּדְחָאהּ, שֶׁהוּא אָמַר בְּאֶבֶן רִאשׁוֹנָה: רְאוּבֵן, גָּד, אָשֵׁר, זְבוּלוּן, דָּן,

נַפְתָּלִי, וּבָאֶבֶן הַשֵּׁנִית שִׁמְעוֹן, לֵוִי, יְהוּדָה, יִשָּׂשכָר, יוֹסֵף, בִּנְיָמִין וְגוֹ'. וּמַהֲרִי"ק (בכסף משנה) דָּחַק וּפֵרֵשׁ כִּי פָּסַק רַמְבַּ"ם כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל, וּמְפָרֵשׁ דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל עַל זֶה הָאוֹפֶן: בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן, פֵּרוּשׁ אֶחָד כָּאן וְאֶחָד כָּאן, בְּנֵי רָחֵל אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן בִּשְׁנֵי קְצוֹת הָאֲבָנִים מִלְמַטָּה, וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת בָּאֶמְצַע, פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצַע שְׁתֵּי הָאֲבָנִים, עַד כָּאן.

וְלִי נִרְאֶה שֶׁאֵין דְּבָרִים אֵלּוּ מִתְקַבְּלִים בְּלֵב כָּל חָכָם לֵב מֵאַרְבָּעָה טְעָמִים: א', אֵיךְ יַנִּיחַ תַּנָּא קַמָּא וְיִפְסוֹק כְּרִ' חֲנִינָא, וּמַה שֶּׁאָמַר הָרַב שֶׁטַּעְמוֹ שֶׁל ר' חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל מִסְתַּבֵּר, אַדְרַבָּה טַעְמוֹ דְּר' חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל לֹא מִסְתַּבֵּר כְּלָל, דְּמַפִּיק הַכָּתוּב מִמַּשְׁמָעוּתוֹ, שֶׁפֵּרֵשׁ "כְּתוֹלְדֹתָם" – כַּשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם אֲבִיהֶם וְלֹא כַּשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם מֹשֶׁה, כִּי מִנַּיִן יַעֲלֶה עַל דַּעַת אֱנוֹשׁ שֶׁיִּכְתּוֹב רְאוּבֵנִי וְנָדִי שֶׁיּוּצְרַךְ לְמַעֲטָם. וְעוֹד, "כְּתוֹלְדֹתָם" לֹא מַשְׁמַע שֶׁפִּיר שֶׁרְצוֹנוֹ לוֹמַר עַל שְׁמוֹתָם בְּלֵדָתָם, וְאֵין הֶכְרֵחַ לְהוֹצִיא הַתֵּבָה מִפְּשָׁטָהּ שֶׁהוּא כְּסֵדֶר לֵדָתָם כְּסִבָּרַת תַּנָּא קַמָּא, וְיוֹתֵר מִסְתַּבֵּר טַעְמֵיהּ דְּתַנָּא קַמָּא. וְקוּשְׁיָא זוֹ קָלָה מִמַּה שֶּׁלְּאַחֲרֶיהָ.

ב': לְסִבָּרַת הָרַב שֶׁאָמַר שֶׁבְּנֵי לֵאָה אֶחָד מִכָּאן כִּבְנֵי רָחֵל, לָמָּה אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל: בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן, בְּנֵי רָחֵל אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן, שֶׁמּוֹרֶה בְּאֶצְבַּע שֶׁבְּנֵי לֵאָה אֵינָם אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן? שֶׁאִם פֵּרוּשׁ "כְּסִדְרָן" הוּא אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן, גַּם בְּנֵי רָחֵל כְּסִדְרָן שֶׁל בְּנֵי לֵאָה הֵם, וְלֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא "בְּנֵי רָחֵל לְבַסּוֹף". וְעוֹד, מַשְׁמָעוּת "אֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן" לֹא יַגִּיד כִּדְבָרָיו, כִּי הָיָה לוֹ לוֹמַר "אֶחָד בְּאֶבֶן זוֹ וְאֶחָד בְּאֶבֶן זוֹ", כִּי "אֶחָד מִכָּאן" וְכוּ' יַגִּיד כִּדְבָרֵי רַשִׁ"י, שֶׁהוּא אֶחָד בְּרֹאשׁ הָאֶבֶן וְאֶחָד בְּסוֹפָהּ. וְקוּשְׁיָא זוֹ קָלָה מִשֶּׁלְּאַחֲרֶיהָ.

ג': כְּפִי פֵּרוּשׁ דִּבְרֵי הָרַב אֵין סֵדֶר זֶה בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי, כִּי בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי בְּנֵי לֵאָה בָּזֶה אַחַר זֶה וּבִנְיָמִין אַחֲרֵיהֶם, וּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת אַחַר בִּנְיָמִין, וְיוֹסֵף לְבַסּוֹף. וּלְרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל לְדִבְרֵי רַמְבַּ"ם יוֹסֵף אַחַר שְׁנֵי בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת בָּאֶבֶן הָרִאשׁוֹנָה, וּבִנְיָמִין מְאוּחָר אַחַר שְׁנֵי בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת הָאַחֲרוֹנִים בָּאֶבֶן הַשֵּׁנִית, וְאֵיךְ קָאָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל כְּדֶרֶךְ שֶׁחֲלוּקִים בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי, וַהֲלֹא בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי בִּנְיָמִין קוֹדֵם כָּל בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת? וְעוֹד לָמָּה הִקְדִּים יוֹסֵף לְבִנְיָמִין וַהֲלֹא בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי בִּנְיָמִין קוֹדֵם, וְאֵין לִדְחוֹת שֶׁהֲפָכָם כְּדֵי לְדַיֵּק חֶשְׁבּוֹן עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה בְּכָל אֶבֶן שֶׁהֲרֵי חֶשְׁבּוֹנָם שָׁוֶה הוּא חֲמִשָּׁה בְּכָל אֶחָד. וּבָאֱמֶת אִם יַעֲמֹד רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל וְיֹאמַר כִּי לְכָךְ נִתְכַּוֵּן, לֹא יַצְדִּיקוּ דְּבָרָיו, כֵּיוָן שֶׁתְּלָה הַדָּבָר וְאָמַר כְּדֶרֶךְ שֶׁחֲלוּקִים בְּחֻמַּשׁ שֵׁנִי, וְגַם אֵין דְּבָרָיו מִתְקַבְּלִין כִּי הַכָּתוּב הִקְדִּים בִּנְיָמִין לִבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת, וְלִדְבָרָיו הוּא בָּאַחֲרוֹנָה שֶׁבָּאַחֲרוֹנוֹת.

הַד׳: מִנַּיִן מָצָא רַמְבַּ״ם לְסַדֵּר בְּנֵי לֵאָה חֲצָיִם בְּאֶבֶן זוֹ וְחֲצָיִם בְּאֶבֶן זוֹ? הֲלֹא פַּשְׁטָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁאָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל ״בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן״ לֹא מַשְׁמַע כֵּן, וּמִנַּיִן נִתְהַוָּה לְרַמְבַּ״ם סְבָרָא זוֹ בְּדִבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל? וְאַחֲרוֹן הִכְבִּיד, מַה שֶּׁכָּתַב הַכֶּסֶף מִשְׁנֶה בְּטַעַם רַמְבַּ״ם שֶׁכָּתַב לְהַשְׁלִים הַחֲמִשִּׁים אוֹתִיּוֹת בְּתוֹסֶפֶת ה״א בְּיוֹסֵף, וְהִקְשָׁה עַל זֶה מֵהַשַּׁ״ס דְּקַאָמַר הָתָם (סוטה לו,א) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הֲנֵי חֲמִשִּׁים – חֲמִשִּׁים נְכֵי חֲדָא הֲוָיִין, אָמַר רַבִּי יִצְחָק יוֹסֵף הוֹסִיפוּ לוֹ אוֹת אַחַת, שֶׁנֶּאֱמַר (תהלים פא:ו) ״עֵדוּת בִּיהוֹסֵף״, מַתְקִיף לָהּ רַב נַחְמָן ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ בְּעֵינָן! אֶלָּא בְּכָל הַתּוֹרָה בִּנְיָמִן וְהֵכָא בִּנְיָמִין שְׁלֵם, דִּכְתִיב (בראשית לה,יח) ״וְאָבִיו קָרָא לוֹ בִּנְיָמִין״, עַד כָּאן. הֲרֵי שֶׁדָּחָה הַשַּׁ״ס תֵּרוּץ יְהוֹסֵף דִּלֹא מִתּוֹקְמָא יְהוֹסֵף, וְהֶעֱלָה אֶלָּא בִּנְיָמִין כָּתוּב בִּשְׁנֵי יוֹדִין. וְתֵרֵץ הָרַב כִּי קֻשְׁיַת הַשַּׁ״ס מִ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ לֹא הָוֵי אֶלָּא לִסְבָרַת תַּנָּא קַמָּא, אֲבָל לְדַעְתֵּיהּ דְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל לֹא מַקְשֶׁה, כִּי הוּא לֹא אָמַר שֶׁשָּׁלַל ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ אֶלָּא שֶׁלֹּא יִכְתֹּב רְאוּבֵנִי שִׁמְעוֹנִי, וְכֵיוָן שֶׁכֵּן אוֹקִימְתָּא רִאשׁוֹנָה דְּיהוֹסֵף בִּמְקוֹמָהּ עוֹמֶדֶת, וְרַבֵּינוּ פָּסַק כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל כַּנִּזְכָּר עַד כָּאן.

וּדְבָרָיו תְּמוּהִים בְּעֵינַי עַד לְמָאוֹד. הֲלֹא לְדַעַת תַּנָּא קַמָּא לֹא דְּקִדֵּק בַּשֵּׁמוֹת כְּלָל, וּמְפָרֵשׁ תֵּיבַת ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ עַל סֵדֶר לֵידָתָם, רְאוּבֵן רִאשׁוֹן, וּמַה מָקוֹם לְהַקְשׁוֹת הַשַּׁ״ס לְדַעַת תַּנָּא קַמָּא מִ״כְּתוֹלְדוֹתָם״? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלֹּא הִקְשָׁה מֵעִיקָּרָא אֶלָּא לְדַעַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל שֶׁמְּפָרֵשׁ ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ כַּשֵּׁמוֹת שֶׁקָּרָא לָהֶם אֲבִיהֶם, וְתֵרֵץ רַב נַחְמָן ״בִּנְיָמִין״ מָלֵא. וְלִכְשֶׁנַּיְחַ הַנָּחָה סוֹבֶרֶת כִּי תִּהְיֶה הַקֻּשְׁיָא לְדַעַת תַּנָּא קַמָּא, כָּל שֶׁכֵּן וְקַל וָחוֹמֶר שֶׁתִּהְיֶה לִסְבָרַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל שֶׁמְּדַיֵּק ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ עַל הַשֵּׁמוֹת. וְעוֹד מִדִּבְרֵי רַמְבַּ״ם מוּכָח שֶׁמְּפָרֵשׁ ״כְּתוֹלְדוֹתָם״ עַל הַסֵּדֶר וְלֹא עַל הַשֵּׁמוֹת, שֶׁכָּתַב וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: שִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ וְשִׁשָּׁה עַל אֶבֶן זוֹ כְּתוֹלְדוֹתָם, עַד כָּאן. וְאִם הָיְתָה כַּוָּנַת רַמְבַּ״ם לְפָסֵק כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל, לֹא הָיָה סוֹתֵם לוֹמַר ״כְּתוֹלְדוֹתָם״, שֶׁמָּצִינוּ רָאִינוּ כִּי הַשַּׁ״ס הִקְשָׁה אוֹתָהּ וְהֶצְרַךְ לְפָרְשָׁהּ, אֶלָּא וַדַּאי שֶׁלֹּא פָּסַק כְּרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל. אֲשֶׁר עַל כֵּן יוֹתֵר הָיָה נָכוֹן לְהַנִּיחַ הַדָּבָר בְּצָרִיךְ עִיּוּן מִלּוֹמַר כְּזֶה.

וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי רַמְבַּ״ם לֹא גָּרַס בְּמִילְּתֵיהּ דְּתַנָּא קַמָּא מִפְּנֵי שֶׁיְּהוּדָה רִאשׁוֹן, אֶלָּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: שְׁנֵיהֶ **כְּתוֹלְדוֹתָם**, פֵּרוּשׁ בְּהִצְטָרְפוּת שְׁנֵיהֶ הוּא שֶׁיִּהְיוּ נִמְצָאִים סְדוּרִים כְּתוֹלְדוֹתָם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: רְאוּבֵן בָּאַחַת, שִׁמְעוֹן בַּשְּׁנִיָּה, לֵוִי בָּאַחַת, יְהוּדָה בַּשְּׁנִיָּה, וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ. נִמְצֵאת כְּשֶׁאַתָּה בָּא לִקְרוֹתָם בְּסֵדֶר שְׁתֵּי שׁוּרוֹת יִהְיוּ כְּתוֹלְדוֹתָם. וְהוּא אָמְרוֹ שְׁנֵיהֶ כְּתוֹלְדוֹתָם אֲבָל רִאשׁוֹנָה אֵינָהּ כְּתוֹלְדוֹתָם, כִּי הֵם סְדוּרִים בָּהּ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: רְאוּבֵן, לֵוִי, יִשָּׂשכָר, וְאֵין זֶה כְּתוֹלְדוֹתָם בְּשׁוּם אֹפֶן. וּפֵרוּשׁ **כְּתוֹלְדוֹתָם** לְפָנֵינוּ שְׁנֵי דְּרָכִים: הָאֶחָד הוּא סֵדֶר חֲמַשׁ הַפְּקוּדִים שֶׁהוּא עַל זֶה הַדֶּרֶךְ – בְּנֵי לֵאָה יַחַד, בְּנֵי רָחֵל אַחֲרֵיהֶם, בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת

אַחֲרֵיהֶן. וְהַשֵּׁנִי הָאָמוּר בְּחֲמִשָּׁה שֵׁנִי – בְּנֵי לֵאָה רְאוּבֵנִים, בְּנֵי הַשִּׁפְחוֹת בָּאַחֲרוֹנָה, בְּנֵי רָחֵל – יוֹסֵף לְבַסּוֹף וּבִנְיָמִין בֵּין בְּנֵי לֵאָה וּבֵין בְּנֵי הַשִּׁפְחוֹת. וְתַנָּא קַמָּא לֹא בֵּאֵר בְּמַה בָּחַר, וְהַגַּם שֶׁאָמַר "כְּתוֹלְדוֹתָם" אֵין הוֹכָחָה לִסְבָרְתּוֹ, כִּי יָכוֹל לֵאָמֵר כְּתוֹלְדוֹתָם הֲגַם שֶׁיַּקְדִּים כָּל בְּנֵי לֵאָה לְצַד שֶׁלֹּא יַפְסִיק בֵּין בְּנֵי אֵם אַחַת, וַהֲגַם שֶׁהַמְּעוּט מֵהֶם נוֹלְדוּ אַחַר בְּנֵי בִלְהָה, יָכוֹל לֵאָמֵר "כְּתוֹלְדוֹתָם" בְּסֵדֶר הָאִמָּהוֹת – לֵאָה יָלְדָה רְאוּבֵנָה וְכָל הַבָּנִים יֵחָשְׁבוּ כְּבֶן אֶחָד לְהַקְדִּים כֻּלָּם יַחַד, אוֹ גַּם כֵּן לְצַד שֶׁרֹב הַבָּנִים הֵם קְדָמוּ. וְגַם לְצַד שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁנִּסְדְּרוּ בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ כְּסֵדֶר לֵידָתָן עַל זֶה הָאֹפֶן. וְדַיֵּק רַמְבַּ"ם דִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל שֶׁאָמַר לֹא כְּסֵדֶר שֶׁחֲלוּקִים בְּחֲמִשָּׁה הַפְּקוּדִים חֲלוּקִים וְכוּ', זֶה יַגִּיד כִּי דָּבָר זֶה יָכוֹל לִכָּנֵס בְּדִבְרֵי תַּנָּא קַמָּא שֶׁבָּא לִשְׁלֹל אוֹתוֹ. וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי כַּוָּנַת תַּנָּא קַמָּא בְּאָמְרוֹ "כְּתוֹלְדוֹתָם" שֶׁהוּא בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי הַדְּרָכִים: אוֹ כְּסֵדֶר חֲמִשָּׁה הַפְּקוּדִים אוֹ סֵדֶר חֲמִשָּׁה שֵׁנִי, וּבָא רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל וְשָׁלַל חֲמִשָּׁה הַפְּקוּדִים וּבָחַר בְּחֲמִשָּׁה שֵׁנִי. וְסָבַר רַמְבַּ"ם שֶׁאֵין הֶכְרֵחַ בְּדִבְרֵי תַּנָּא קַמָּא, וְאֶפְשָׁר שֶׁכְּךָ הִיא דַּעַת תַּנָּא קַמָּא לְפָרֵשׁ בּוֹ כְּסֵדֶר חֲמִשָּׁה הַפְּקוּדִים. וְהַגַּם שֶׁמִּדִּבְרֵי רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל נִרְאֶה כִּי תַּנָּא קַמָּא סוֹבֵר כֵּן, לֶהֱיוֹת שֶׁדִּבָּרָיו שְׁקוּלִים הֵם, לָזֶה הֻצְרַךְ לְבָאֵר, אֲבָל אָנוּ אֵין לָנוּ לְפָרֵשׁ בְּדִבְרֵי תַּנָּא קַמָּא אֶלָּא כְּדַעַת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל כָּל שֶׁלֹּא נִמְצָא בְּפֵרוּשׁ שֶׁחָלַק עָלָיו.

וּמַחְלוֹקֶת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל וְתַנָּא קַמָּא הִיא בְּמַשְׁמָעוּת **כְּתוֹלְדוֹתָם**. תַּנָּא קַמָּא סוֹבֵר שְׁנֵיָּה כְּתוֹלְדוֹתָם עַל דֶּרֶךְ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ, אֲבָל רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר בְּנֵי לֵאָה כְּסִדְרָן, פֵּרוּשׁ, בְּאֶבֶן אַחַת בְּנֵי רָחֵל, אֶחָד בְּרֹאשׁ הָאֶבֶן וְאֶחָד בַּסּוֹף, וּבְנֵי הַשִּׁפְחוֹת בְּאֶמְצַע הָאֶבֶן, אִם כֵּן אֵינָם כְּתוֹלְדוֹתָם וְהֻצְרַךְ לְפָרֵשׁ כַּשֵּׁמוֹת וְגוֹ'. וּפְסַק הָרַב כְּתַנָּא קַמָּא וְסִדֵּר בְּנֵי לֵאָה אֶחָד בְּאֶבֶן זוֹ וְאֶחָד בְּאֶבֶן זוֹ כְּדֵי שֶׁתְּבוֹא הַשְּׁנִיָּה כְּתוֹלְדוֹתָם, וּבְנֵי הַשִּׁפְחוֹת אַחֲרֵיהֶם כַּסֵּדֶר הַנִּזְכָּר. וְטַעַם שֶׁהִקְדִּימָם כִּי הֵם נִסְדְּרוּ בְּחֲמִשָּׁה שֵׁנִי קוֹדֶם יוֹסֵף, וְגַם בָּזֶה יִצְדַּק אָמְרוֹ "כְּתוֹלְדוֹתָם", שֶׁאִם יַקְדִּים יוֹסֵף וּבִנְיָמִין אָז אֲפִלּוּ הַשְּׁנִיָּה אֵינָם כְּתוֹלְדוֹתָם שֶׁהֲרֵי קָדְמוּ בְּנֵי רָחֵל לִבְנֵי הַשִּׁפְחוֹת. וְטַעַם שֶׁהִקְדִּים נַפְתָּלִי לְדָן לְהַשְׁלִים עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ אוֹתִיּוֹת כְּמוֹ שֶׁאָמַר תַּנָּא קַמָּא, כִּי לֹא רַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אָמַר דָּבָר זֶה, וַהֲגַם שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לוֹמַר כִּי מִן הַסְּתָם אֵינוֹ חוֹלֵק, מֵאֶמְצָעוּת הַדְּבָרִים תִּתְחַיֵּב לוֹמַר שֶׁחוֹלֵק, כֵּיוָן שֶׁחִלֵּק אוֹתָם בְּסֵדֶר שֶׁיִּהְיוּ עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנָה בְּאַחַת וְעֶשְׂרִים וּשְׁתַּיִם בְּאַחַת. וְאַחַר כָּךְ סִדֵּר יוֹסֵף וּבִנְיָמִין וְהִשְׁלִים הַמִּנְיָן בְּאוֹת בִּיהוֹסֵף, כִּי לֹא דָחָה הַתַּלְמוּד סְבָרָא זוֹ אֶלָּא לְרַבִּי חֲנִינָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אֲבָל לֹא לְתַנָּא קַמָּא, כִּי אֵינוֹ מְפָרֵשׁ "כְּתוֹלְדוֹתָם" עַל הַשֵּׁמוֹת. וְלֹא כָּתַב יְהוּדָה בִּתְחִלָּה כִּי לֹא גָּרַס לָהּ בַּשַּׁ"ס כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. זֶה הוּא מַה שֶּׁנִּרְאֶה לְדַחוֹק לְיַשֵּׁב הַבָּרַיְתָא לְסָבַרַת רַמְבַּ"ם. וְאוּלַי שֶׁנִּזְדַּמְּנָה לוֹ אֵיזֶה בָּרַיְתָא וּפָסַק אוֹתָהּ.

וְיהִי מָה לְדֶרֶךְ זוֹ שֶׁל רַמְבָּ"ם יִתְיַשְּׁבוּ הַדִּקְדּוּקִים שֶׁדִּקְדַּקְנוּ בַּכָּתוּב עַל נָכוֹן. אָמְרוֹ **שִׁשָּׁה מִשְּׁמוֹתָם** וְלֹא אָמַר שִׁשָּׁה שֵׁמוֹת, שֶׁאָז תָּבִין שֶׁהֵם כְּסִדְרָן כְּתוֹלְדוֹתָם בְּכָל אֶבֶן וְאֶבֶן, אֶלָּא **מִשְּׁמוֹתָם** פְּרוּשׁ, מִכָּל שְׁנַיִם וּשְׁנַיִם מֵהֶם תִּקַּח אֶחָד וְתִכְתְּבֵנוּ עַל הָאֶבֶן הָאַחַת, וְיִהְיֶה נוֹתָר אֶחָד, וְכֵן לְזוּג הַשֵּׁנִי וְהַשְּׁלִישִׁי וְכוּ', וְאַחַר כָּךְ תִּקַּח אוֹתָם הַשִּׁשָּׁה שֶׁנּוֹתְרוּ מִכָּל זוּג וְזוּג וְיִהְיֶה עַל הָאֶבֶן הַשֵּׁנִית, וְעַל זֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **וְאֶת שְׁמוֹת הַשִּׁשָּׁה הַנּוֹתָרִים** פְּרוּשׁ, שֶׁנּוֹתְרוּ בְּיָדְךָ כָּאֱמוּר. וּכְפִי זֶה אָמְרוֹ **כְּתוֹלְדֹתָם** הוּא עַל סִדְרָן בְּשִׁתֵּי הָאֲבָנִים, וְלָזֶה אַחַר לוֹמַר **כְּתוֹלְדֹתָם** אַחַר שֶׁהִזְכִּיר שְׁתֵּי הָאֲבָנִים, וְהָבֵן:

פסוק לה

וּבְצֵאתוֹ וְלֹא יָמוּת. נִרְאֶה שֶׁאִם לֹא הָיוּ לוֹ הַפַּעֲמוֹנִים שֶׁמַּשְׁמִיעִים אֶת הַקּוֹל, חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם. שֶׁאִם לֹא כֵן, וְלֹא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ אֶלָּא לְמֻחְסַר בְּגָדִים, הָיָה אוֹמֵר "וְלֹא יָמוּת" אַחַר תַּשְׁלוּם הַבְּגָדִים, אוֹ לְפָחוֹת אַחַר תַּשְׁלוּם אַרְבָּעָה בִּגְדֵי כֹּהֵן גָּדוֹל, וְלֹא בָּאֶמְצַע. אֶלָּא לְלַמֵּד עַל הַפְּרָט בָּא, שֶׁחַיָּב אֲפִלּוּ עַל הַפַּעֲמוֹנִים. וּבַפְּסוּק הָאָמוּר בְּסוֹף מַעֲשֵׂה הַבְּגָדִים דִּכְתִיב "וְהָיוּ עַל אַהֲרֹן וְגוֹ' וְלֹא יִשְׁאוּ עָוֹן וָמֵתוּ" (שמות כח:מג), שָׁם חַיֵּיב עַל הָעוֹבֵד מְחֻסַּר בְּגָדִים.

פסוק לו

קֹדֶשׁ לַה'. מַשְׁמַע שֶׁכָּל מְצִיאוּת שֶׁיִּכְתּוֹב "קֹדֶשׁ לַה'" כָּשֵׁר. וּמַה שֶּׁאָמְרוּ בַּגְּמָרָא (שבת סג:) שֶׁהָיָה כָּתוּב שְׁנֵי שִׁיטִין יו"ד הֵ"א לְמַעְלָה, "קֹדֶשׁ לַה'" לְמַטָּה – לֹא לְעִכּוּבָא. וְלָזֶה תִּמְצָא שָׁם שֶׁאָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בַּר' יוֹסֵי: אֲנִי רְאִיתִיו בְּרוֹמֵי כָּתוּב עָלָיו "קוֹדֶשׁ לַה'" בְּשִׁיטָה אַחַת וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁאֵין הַדָּבָר מְעַכֵּב, וַאֲפִלּוּ לְתַנָּא קַמָּא אֵינוֹ מְעַכֵּב. וּבָזֶה לֹא יִקָּשֶׁה בְּעֵינֶיךָ פְּסַק רַמְבָּ"ם (הלכות כלי המקדש פרק ט) יְעַיֵּן שָׁם.

פסוק לח

לָרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי ה'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה עִנְיָן יַגִּידוּ שְׁתֵּי תֵּיבוֹת אֵלּוּ שֶׁבָּהֶם יִהְיֶה לְרָצוֹן לִפְנֵי ה', וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **קֹדֶשׁ** עַל יִשְׂרָאֵל כְּאָמְרוֹ (ירמיה ב:ג) "קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל", וְתֵיבַת **לַה'** יִרְצֶה כִּי כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל הַנִּקְרָאִים, קֹדֶשׁ הֵם לַה', חֲשׁוּקִים דְּבוּקִים מְשֻׁעְבָּדִים, וְלָזֶה יִהְיֶה **לָרָצוֹן לִפְנֵי ה'** שֶׁיֵּשׁ לוֹ רָצוֹן בְּיִשְׂרָאֵל בְּאֶמְצָעוּת הַכָּתָב, וְהוּא סוֹד (שיר השירים ו:ג) אֲנִי לְדוֹדִי – וּבָזֶה יִתְרַצֶּה דּוֹדִי לִי.

פסוק מ

לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת. טַעַם שֶׁאָמַר כֵּן פַּעַם שְׁנִיָּה, לְרָמוֹז מַה שֶּׁאָמְרוּ בִּזְבָחִים (זבחים יח:) וְזֶה לְשׁוֹנָם: הָיוּ מְטוּשְׁטָשִׁין אוֹ מְקוֹרְעִין וְעָבַד – עֲבוֹדָתוֹ פְּסוּלָה. וְתָנְיָא עוֹד שָׁם: "בַּד" – שֶׁיִּהְיוּ חֲדָשִׁים. וְאָמְרוּ בַּשַּׁ"ס: חֲדָשִׁים אִין, שְׁחָקִים לֹא, וְהַתַּנְיָא: מְשׁוּחָקִים כְּשֵׁרִים וְכוּ',

אֶלָּא לְמִצְוָה וְכוּ'. וְהוּא אָמְרוֹ **לְכָבוֹד** כְּנֶגֶד קְרוּעִים וְזֶה לְעֻכּוּבָא, **וּלְתִפְאָרֶת** כְּנֶגֶד חֲדָשִׁים וְזֶה לְמִצְוָה. וְלָזֶה הֶצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר שְׁנֵיהֶם, וְזוּלַת זֶה הָיָה לוֹ לוֹמַר "לְתִפְאָרֶת" שֶׁהוּא יוֹתֵר מֵאָמְרוֹ "לְכָבוֹד".

פסוק מא

וְהִלְבַּשְׁתָּ אוֹתָם וְגוֹ' וּמָשַׁחְתָּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, אַחַר שֶׁיַּלְבִּישֵׁם בְּעוֹד הַבְּגָדִים עֲלֵיהֶם יִמְשָׁחֵם וְלֹא קֹדֶם, וּבָזֶה הִגִּיעָתָם הַכְהֲנָה לְיָדָם, וְהוּא אָמְרוֹ **וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם**. וְאוּלַי כִּי יְכַוֵּן בְּאָמְרוֹ **אֶת יָדָם** בָּזֶה לוֹמַר כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַמַּעֲשֶׂה הֵם נִשְׁפָּעִים בִּבְחִינַת הַחֶסֶד הַמִּתְיַחֶסֶת לַיָּד הַגְּדוֹלָה, וְהָבֵן:

וְקִדַּשְׁתָּ. פֵּרוּשׁ, בְּמַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת, כְּאָמְרוֹ "וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לָהֶם לְקַדֵּשׁ אֹתָם" (שמות כט:א). וְטַעַם שֶׁהִזְכִּיר הַדָּבָר כָּאן, לוֹמַר שֶׁלֹּא יְקַדֵּשׁ אוֹתָם עַד שֶׁיְּקַדִּים לַעֲשׂוֹת הַלְּבִישָׁה וְהַמְּשִׁיחָה, וְהָבֵן:

פסוק מב

וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד. קְשֶׁה לְמָה אֶחַר מִצְוַת הַמִּכְנָסַיִם? וְיֵשׁ לוֹמַר, לְצַד שֶׁאָמַר "וְהִלְבַּשְׁתָּ אוֹתָם אֶת אַהֲרֹן", לָזֶה אֶחַר הַמִּכְנָסַיִם לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר עָלָיו מִצְוַת "וְהִלְבַּשְׁתָּ" וְגוֹ'. וְאֵין לוֹמַר שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה לְבִישָׁתָם בָּאַחֲרוֹנָה, שֶׁהֲרֵי אָמַר הַכָּתוּב בְּמָקוֹם אַחֵר (ויקרא טז:ד) "וּמִכְנְסֵי בַד יִהְיוּ עַל בְּשָׂרוֹ", וְדָרְשׁוּ בְּיוֹמָא (יומא כג.) שֶׁלֹּא יְהֵא דָּבָר קוֹדֵם לַמִּכְנָסַיִם, אֶלָּא וַדַּאי לַטַּעַם שֶׁפָּתַבְנוּ.

עוֹד נִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְכָתְבוֹ בָּאַחֲרוֹנָה וּלְהַסְמִיךְ לוֹ מִצְוַת "וְהָיוּ עַל אַהֲרֹן" וְגוֹ' (שמות כח:מג) "וְלֹא יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ", וְאִם הָיָה כּוֹלְלוֹ עִם שְׁאָר בְּגָדִים וְאוֹמֵר "וְהָיוּ עַל אַהֲרֹן" וְגוֹ', תָּבֹא הַסְּבָרָא לוֹמַר כִּי לֹא בָּאָה הָאַזְהָרָה אֶלָּא עַל שְׁאָר בְּגָדִים, אֲבָל הַמִּכְנָסַיִם אֵינָם בָּאִים אֶלָּא כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּגָּלֶה עֶרְוָה וְאֵין בָּהֶם צֹרֶךְ קְדֻשַּׁת עֲבוֹדָה, לָזֶה אֲמָרָם לְבַסּוֹף וְסָמַךְ לָהֶם הָאַזְהָרָה וְהָעֹנֶשׁ, לוֹמַר כִּי מְעַכֵּב הוּא לִקְדֻשַּׁת הַכְּהֻנָּה כִּשְׁאָר בְּגָדִים.

פרק כט

פסוק א

וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה וְגוֹ'. הַכַּוָּנָה לֶהֱיוֹת שֶׁקֹּדֶם אֵלָיו מְנִיעַת הַמַּעֲשֶׂה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי (שמות כז:כ) שֶׁאֵין עָלָיו אֶלָּא מִצְוַת הַדִּבּוּר לְעוֹשִׂים, לָזֶה **וְזֶה הַדָּבָר** זֶה יָצָא מֵהַכְּלָל הַמֻּשְׂכָּל וְיֵשׁ לוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּנוֹתָיו שִׁבְעָה יָמִים, וְאָמְרוֹ **וְזֶה** לְצַד שֶׁקֹּדֶם וְצִוָּה שֶׁיַּלְבִּישֵׁנוּ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו, וְגָמַר אוֹמֵר **וְזֶה** גַּם כֵּן תַּעֲשֶׂה. וְאִם לֹא אָמַר **אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה** אֶלָּא "לְקַח פַּר" וְגוֹ', יֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר כִּי יְצִוָּה לְאַהֲרֹן אוֹ לְבָנָיו לַעֲשׂוֹת, לָזֶה אָמַר "אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה"

כִּי הוּא הָעוֹשֶׂה. וְלֶהֱיוֹת שֶׁיֵּשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁלֹּא הֻכְשַׁר לְהַקְרִיב אֶלָּא קָרְבַּן שָׁעָה שֶׁהֵם קָרְבְּנוֹת יְמֵי הַמִּלּוּאִים שֶׁל אַהֲרֹן וּבָנָיו, אֲבָל קָרְבַּן שֶׁהוּא קָבוּעַ לְדוֹרוֹת שֶׁהֵם הַתְּמִידִים שֶׁל כֶּבֶשׂ אֶחָד בַּבֹּקֶר וְכֶבֶשׂ אֶחָד בֵּין הָעַרְבַּיִם – לֹא, לָזֶה חָזַר וְאָמַר **וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה** וְגוֹ' **כְּבָשִׂים בְּנֵי שָׁנָה שְׁנַיִם לַיּוֹם תָּמִיד**. וְשֶׁלֹּא יָבִין כִּי הַתֹּר בְּמַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת תָּמִיד, לָזֶה אָמַר "וְזֶה", לוֹמַר אֵין לוֹ לְהַקְרִיב אֶלָּא שִׁבְעָה יָמִים הָאֲמוּרִים בָּעִנְיָן.

וְאָמְרוֹ **הַדָּבָר** תִּתְבָּאֵר לְמַאן דְּאָמַר בְּיוֹמָא (יומא ד,א) מִלּוּאִים כָּל הַכָּתוּב בָּהֶן מְעֻכָּב, לָזֶה אָמַר **וְזֶה הַדָּבָר** כָּל הַדָּבָר הָאָמוּר כָּאן לְעִכּוּב, וּלְמַאן דְּאָמַר דָּבָר שֶׁאֵין מְעַכֵּב לְדוֹרוֹת אֵין מְעַכֵּב בַּמִּלּוּאִים, אָמְרוֹ **הַדָּבָר** לוֹמַר וְלֹא כָּל דָּבָר מְעַכֵּב.

לְקַח פַּר וְגוֹ'. אוּלַי כִּי רְשׁוּת נְתוּנָה לְהָבִיא אוֹ מִשֶּׁל אַהֲרֹן וּבָנָיו אוֹ מִשֶּׁל מֹשֶׁה, וְאֵין עִכּוּבָה בַּדָּבָר.

פסוק ז

וְיָצַקְתָּ עַל רֹאשׁוֹ וּמָשַׁחְתָּ. פֵּרוּשׁ, צָרִיךְ יְצִיקָה עַל רֹאשׁוֹ וְצָרִיךְ מְשִׁיחָה בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וּכְמוֹ כֵן לְבָנָיו, כִּי הַכָּתוּב הִשְׁוָה אוֹתָם יַחַד, דִּכְתִיב "וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם" (שמות כח:מא), וּכְמוֹ כֵן בְּפָרָשַׁת פְּקוּדֵי (שמות מ:טו) כְּתוּב "וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם כַּאֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ אֶת אֲבִיהֶם", וְכֵן הוּא מְפֹרָשׁ בְּתוֹרַת כֹּהֲנִים (פרשת צו).

פסוק ט

וּמִלֵּאתָ יַד אַהֲרֹן וְיַד בָּנָיו. פֵּרוּשׁ, שֶׁיִּמְשַׁח אַהֲרֹן וּבָנָיו כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה (שמות כח:מא) "וּמָשַׁחְתָּ אוֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם", וְכָאן לֹא הִזְכִּיר הַמְּשִׁיחָה וּרְמָזָהּ בְּאָמְרוֹ "וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם".

פסוק י

וְסָמַךְ וְגוֹ'. וְלֹא אָמַר "וְסָמְכוּ", שֶׁאַהֲרֹן יִסְמֹךְ בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְאַחַר כָּךְ יִסְמְכוּ בָּנָיו. שׁוּב בָּא בְּיָדֵי תּוֹסֶפְתָּא בְּפֶרֶק י' דִּמְנָחוֹת וְזֶה לְשׁוֹנָם: חֲמִשָּׁה שֶׁהֵבִיאוּ זֶבַח אֶחָד, כֻּלָּן סוֹמְכִין עָלָיו, לֹא כֻלָּן כְּאֶחָד אֶלָּא כָּל אֶחָד סוֹמֵךְ וּמִסְתַּלֵּק, עַד כָּאן, וּפָסְקוֹ רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק ג' מֵהִלְכוֹת מַעֲשֵׂה הַקָּרְבָּנוֹת. וּכְפִי זֶה אָמַר הַכָּתוּב **וְסָמַךְ** לוֹמַר שֶׁיִּסְמְכוּ אֶחָד אֶחָד וְלֹא יַחַד. אֶלָּא שֶׁצָּרִיךְ לָדַעַת לָמָּה אָמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים וְלֹא הִסְפִּיק בְּאַחַת כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בַּמַּעֲשֶׂה בְּפָרָשַׁת צַו (ויקרא ח:יח). וְאוּלַי כִּי מֵאֶחָד הָיִיתִי אוֹמֵר כִּי לְצַד שֶׁבּוֹ תָּלוּי הַחֵטְא שֶׁעָלָיו בָּא הַקָּרְבָּן, כִּי הוּא עָשָׂה הָעֵגֶל וְלֹא בָּנָיו, לָזֶה פֵּרְטוֹ לְהַקְדִּימוֹ לְרָמְזוֹ עַל הַדָּבָר, וְאֵין לְמַדִּין מִמֶּנּוּ לְכָל זֶבַח, לָזֶה כְּפָל וְאָמַר שְׁתֵּי פְּעָמִים **וְסָמַךְ** לְשׁוֹן יְחִיד, וּמֵעַתָּה יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לָמָּה בְּפָרָשַׁת צַו בְּהוֹדְעַת הַמַּעֲשֶׂה לֹא אָמַר לְשׁוֹן יְחִיד אֶלָּא בָּרִאשׁוֹן, כִּי יַסְפִּיק לַלְּמוּד שֶׁאָנוּ צְרִיכִין לוֹ, כִּי לֹא הֻכְפַּל בַּמִּצְוָה אֶלָּא לְהָסִיר הַטָּעוּת, וְהָבֵן:

פסוק כז

מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר, וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא יֹאכַל מִכָּל חֶזְהֶ וְשׁוֹק הַנִּתָּנִים לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו זוּלַת אֵלּוּ.

פסוק לג

וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהֵם בְּעָלָיו וְלֹא לְצַד שֶׁהֵם כֹּהֲנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם**, כִּי אֲכִילַת שְׁלָמִים לַבְּעָלִים תַּפְעִיל הַכַּפָּרָה, וַאֲפִלּוּ לְמֹשֶׁה אֲסוּרִים הֲגַם שֶׁאוֹכֵל הֶחָזֶה שֶׁאָסוּר לְאַהֲרֹן.

פסוק לד

כִּי קֹדֶשׁ הוּא. פֵּרוּשׁ, וְלָזֶה יִשָּׂרֵף.

פסוק לט

אֶת הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְגוֹ'. אָמַר **אֶת הַכֶּבֶשׂ** כְּדֵי שֶׁלֹּא תִסְתַּפֵּק שֶׁהוּא זוּלַת שְׁנֵי כְּבָשִׂים הָאֲמוּרִים בְּסָמוּךְ, לָזֶה אָמַר **אֶת הַכֶּבֶשׂ** פֵּרוּשׁ אֶחָד מֵהַמְזֻכָּרִים. וְאָמְרוֹ **הָאֶחָד** נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁהַגַּם שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם אֶלָּא כֶּבֶשׂ אֶחָד בַּנִּמְצָא – יַקְרִיבוּהוּ בַּבֹּקֶר, וְאֵין כֶּבֶשׂ שֵׁנִי שֶׁל בֵּין הָעַרְבַּיִם מְעַכֵּב. וְהִנֵּה אָמְרוֹ **הָאֶחָד** פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁיֵּשׁ אֶחָד וְאֵין לוֹ שֵׁנִי, וַאֲפִלּוּ בַּחֲנוּפָּ שֶׁמְּעַכֵּב רִאשׁוֹן לַשֵּׁנִי כְּאָמְרָם בְּפֶרֶק הַתְּכֵלֶת (מנחות פד,ד), אֵין שֵׁנִי מְעַכֵּב לָרִאשׁוֹן.

פסוק מג

וְנוֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ וְגוֹ'. צָרִיךְ לָדַעַת כַּוָּנַת הַכָּתוּב מַה בָּא לְלַמְּדֵנוּ בְּאָמְרוֹ **וְנוֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**. וְיֵרָאֶה כִּי בָא לָתֵת טַעַם לְמַה שֶּׁאוֹמֵר בִּגְמַר דְּבָרָיו **וְנִקְדַּשׁ בִּכְבוֹדִי**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זבחים קטו:) שֶׁכָּאן נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה "בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ" (ויקרא י:ג), לָזֶה הִקְדִּים לוֹמַר **וְנוֹעַדְתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאֲנִי מְזַמֵּן שְׁכִינָתִי לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חוֹשְׁשֵׁנִי לָהֶם מִפְּרָצַת גָּדֵר וּמְעוּט כָּבוֹד מֵהֶם, לָזֶה צָרִיךְ לְקַדְּשׁוֹ בִּקְרוֹבַי כְּדֵי שֶׁיִּירְאוּ מִמְּקַדְּשִׁי. וְרָמַז לוֹ שֶׁלֹּא הֻצְרַךְ עֲשׂוֹת דָּבָר אֶלָּא לְצַד יִשְׂרָאֵל, אֲבָל לְצִדּוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ לְאֵיזֶה זֶה.

פסוק מו

אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם. טַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר כֵּן פַּעַם שְׁנִיָּה, אוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרַבּוֹת אֲפִלּוּ בִּזְמַן שֶׁאֵין שְׁכִינָתוֹ בְּתוֹכֵנוּ הוּא ה' אֱלֹהֵינוּ וְלוֹ אֲנָחְנוּ. אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ בִּידִיעָתָם וּבְהַכָּרָתָם הַדָּבָר, כְּאָמְרוֹ בַּתְּחִלָּה "וְיָדְעוּ" וְגוֹ', בָּזֶה יִהְיוּ רְאוּיִים לִקְרֹא שְׁמִי עֲלֵיהֶם לוֹמַר ה' אֱלֹהֵיהֶם, אֲבָל זוּלַת זֶה יִפָּרְקוּ עֹל וְיִהְיוּ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים בְּמָקוֹם אַחֵר:

פרק ל

פסוק א

וְעָשִׂית מִזְבֵּחַ וגו'. טַעַם שֶׁסִּדֵּר כְּלִי זֶה שֶׁל פְּנִים מְאוּחָר מִכָּל הַמִּשְׁכָּן וַעֲבוֹדָתוֹ, כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה בְּפָסוּק (שמות כה:ט) "וְכֵן תַּעֲשׂוּ". וְאָמְרוֹ **תַּעֲשֶׂה** לְמַעֵט מַעֲשֶׂה שֶׁעֲשָׂה שְׁלֹמֹה שֶׁלֹּא הָיָה עֲצֵי שִׁטִּים שֶׁהָיוּ כֻּלּוֹ זָהָב.

חסלת פרשת תצוה

פסוק יב

כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ וגו'. צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **תִשָּׂא** וְלֹא אָמַר תִּפְקוֹד כְּאָמְרוֹ בְּמַטֵּה לֵוִי (במדבר ג:טו). בְּ אָמְרוֹ **אֶת רֹאשׁ** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "כִּי תִשָּׂא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", שֶׁאֵין לוֹמַר שֶׁלֹּא יָצוּ ה' לִמְנוֹת אֶלָּא לְרָאשִׁים כִּי הָעִנְיָן יַכְחִישׁ זֶה, גְּ צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לִפְקֻדֵיהֶם**. וְיִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה, כִּי הַחוֹטֵא גּוֹרֵם בְּחֶטְאוֹ כְּפִיפַת רֹאשׁוֹ, כִּי בְּחִינַת הָרַע מַהוּתָהּ הִיא אֶל אֶרֶץ תַּבִּיט כִּי שְׁפֵלָה הִיא, וּבְחִינַת הַקְּדֻשָּׁה הִיא נְשִׂיאַת רֹאשׁ וַהֲרָמַת הַמַּהוּת וְהָאֵיכוּת. וְתִמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (בראשית כג:יז) "וַיָּקָם שְׂדֵה עֶפְרוֹן", וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה נח:ח) קִימָה הָיְתָה לוֹ. וְהִנֵּה לֶהֱיוֹת שֶׁמְּצָוָה זוֹ בָּאָה אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, וּכְמוֹ שֶׁדִּיֵּק הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ **וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבוֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (רש"י) מִכָּאן שֶׁנִּצְטַוָּה לִמְנוֹתָם אַחַר מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר **כִּי תִשָּׂא** לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת רֹאשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית מ:יג) "יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת רֹאשֶׁךָ" שֶׁהוּא לְשׁוֹן מַעֲלָה, שֶׁתִּשָּׂא רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁרֹאשָׁם נָמוּךְ לְצַד חֶסְרוֹנָם בְּמַעֲשֵׂה הָעֵגֶל. וְהוּא אָמְרוֹ **לִפְקֻדֵיהֶם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר לא:מט) "וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת סד.) שֶׁלֹּא נִמְצָא בָּהֶם אָדָם שֶׁחָטָא. **וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַה'** אֲשֶׁר חָטָא עַל הַנֶּפֶשׁ, **בְּפָקֹד אֹתָם** פֵּרוּשׁ כְּמַשְׁמָעוֹ.

וְטַעַם אָמְרוֹ **וְנָתְנוּ** בְּתוֹסֶפֶת וְאי"ו, לְצַד שֶׁצָּרִיךְ קוֹדֶם הַכָּרַת הַחֵטְא כִּי לֹא טוֹב עָשָׂה וְחָטָא בַּנֶּפֶשׁ, וְאַחַר כָּךְ יִתֵּן כּוֹפֶר נַפְשׁוֹ לַה'.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לִפְקֻדֵיהֶם** וגו', שֶׁאֵין לְךָ רְשׁוּת לִמְנוֹתָם אֶלָּא לִסְבַּת פְּקוּדֵיהֶם, פֵּרוּשׁ, לְצַד חֶסְרוֹנָם אִם נֶחְסְרוּ מֵהֶם וְתִרְצֶה לַעֲמֹד עַל הַנִּשְׁאָרִים, אוֹ שֶׁנִּכְנְסוּ בְּגֶדֶר הֲכָנַת הַחוֹסֶר, כְּאָמְרוֹ (במדבר לא:מט) "עֲבָדֶיךָ נָשְׂאוּ אֶת רֹאשׁ" וגו' לְצַד שֶׁיָּרְדוּ לַמִּלְחָמָה, אוֹ לְסִבַּת צֹרֶךְ הַמִּסְפָּר לַעֲרֹךְ מִלְחָמָה עִם אוֹיֵב וְכַדּוֹמֶה, וּבָא לִשְׁלֹל שֶׁאֵין לִמְנוֹתָם בְּלֹא סִבָּה כְּלָל. וְאָמְרוֹ **וְנָתְנוּ** בְּתוֹסֶפֶת וְאי"ו לִהְיוֹת הַדָּבָר תְּנַאי נוֹסָף עַל תְּנַאי רִאשׁוֹן, שֶׁצָּרִיךְ לִפְקוּדֵיהֶם עוֹד צָרִיךְ לָתֵת אִישׁ כֹּפֶר וגו'. וְדָבָר זֶה אֵינוֹ נוֹהֵג אֶלָּא לְאוֹתוֹ זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל חַיָּבִים עַל הָעֵגֶל, אֲבָל לְדוֹרוֹת אֵין צֹרֶךְ בִּנְתִינָה, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **בִּפְקֹד אֹתָם**. וְנִרְאֶה כִּי לְצַד שֶׁבָּאָה הַמִּצְוָה עַל זְמַן שֶׁהָיוּ חַיָּבִים לַשָּׁמַיִם לְסִבַּת עֲוֹן הָעֵגֶל, יֹאמַר הָאוֹמֵר שֶׁבִּזְמַן אַחֵר כְּשֶׁיִּרְצֶה לִמְנוֹת אֵין קְפִידָא בַּדָּבָר וְיָכוֹל לִמְנוֹתָם אֶחָד אֶחָד, לָזֶה אָמַר **וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם** רִבָּה מִנְיָן אַחֵר זוּלַת הָרִאשׁוֹן שֶׁגַּם עָלָיו בָּאָה הָאַזְהָרָה שֶׁאִם יִפְקֹד יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מִלְבַד שֶׁבַּנְּתִינָה הֵם מְכַפְּרִים עַל נַפְשָׁם, עוֹד "וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף" בְּסִבַּת פְּקוּד אוֹתָם, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הַמִּנְיָן מִצַּד עַצְמוֹ יְסוֹבֵב הַנֶּגֶף.

עוֹד יִרְצֶה כִּי יְצוּ ה' שְׁנֵי דְּבָרִים: הָאֶחָד שֶׁיִּהְיֶה הַמִּסְפָּר עַל יְדֵי נְתִינַת דָּבָר, כְּאָמְרוֹ **וְנָתְנוּ** וְגוֹ', וּכְמוֹ שֶׁבֹּאַר בְּאָמְרוֹ **זֶה יִתְּנוּ**, וְהוּא לְטַעַם כַּפֶּרֶת נַפְשָׁם. וְהַשֵּׁנִי שֶׁלֹּא יִמְנוּ אוֹתָם אֶחָד אֶחָד אֶלָּא עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר, וְהוּא אָמְרוֹ **וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם** אֶחָד אֶחָד, אֶלָּא עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר. וְדֶרֶךְ מִסְפָּר זֶה אֵין בּוֹ הַקְרֵבַת הַתּוֹעֶלֶת אֶלָּא הַרְחָקַת הַנֶּזֶק הַנִּמְשָׁךְ מֵהַמִּסְפָּר, וְהוּא מַה שֶּׁמָּצִינוּ לְשָׁאוּל דִּכְתִיב (שמואל א יא:ח) "וַיִּפְקְדֵם בְּבֶזֶק", פֵּרוּשׁ, בְּחַרְסִית. וְזוּלַת פֵּרוּשֵׁינוּ זֶה תִּקְשֶׁה מִי הִתִּיר לְשָׁאוּל לִפְקוֹד יִשְׂרָאֵל בְּחַרְסִית, וְהַתּוֹרָה אָמְרָה "זֶה יִתְּנוּ כָּל הָעוֹבֵר עַל הַפְּקוּדִים מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל"? וְלִדְבָרֵינוּ תִּמְצָא נַחַת רוּחַ בָּעִנְיָן. וְנָתַתִּי לִבִּי לְהַשְׂכִּיל בְּמַעֲשֵׂה דָּוִד (שמואל ב כד), כִּי לְפִי הַנִּשְׁמָע מֵהַכְּתוּבִים כִּי מָנָה יִשְׂרָאֵל אֶחָד אֶחָד בְּלֹא אֶמְצָעִי, נוֹסָף עַל שֶׁמָּנָאם לְלֹא דָּבָר, וְהֵם דְּבָרִים תְּמוּהִים שֶׁיַּעֲשֶׂה דָּוִד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשָּׁלוֹם דָּבָר זָר כָּזֶה. וּמָצִינוּ שֶׁרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות סב:) אָמְרוּ כִּי מִן הַשָּׁמַיִם הִכְשִׁילוּהוּ בְּדָבָר שֶׁאֲפִלּוּ תִּינוֹקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן וְכוּ', לְטַעַם אָמְרוֹ (שמואל א כו:יט) "אִם ה' הֱסִיתְךָ בִּי" יֵעָיֵן שָׁם דִּבְרֵיהֶם. פֵּרוּשׁ דִּבְרֵיהֶם, כִּי לְצַד שֶׁקָּרָא לַה' חָס וְשָׁלוֹם מֻסִּית נִבְרָא מַלְאָךְ רַע, לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם מִדִּבְרֵיהֶם (אבות ד,יא) "הָעוֹבֵר עֲבֵרָה אַחַת קוֹנָה לוֹ קָטֵיגוֹר אֶחָד", וְהוּא מִין הֶעָוֹן מַמָּשׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ, וְלָזֶה נִבְרָא מַלְאָךְ רַע מֻסִּית שְׁמוֹ, וֶהֱסִיתוֹ וְהִטָּעָהוּ לַעֲשׂוֹת כֵּן בְּסוֹד אָמְרָם (שם) "עֲבֵרָה גּוֹרֶרֶת עֲבֵרָה". וְתִמְצָא כִּי הֶעָוֹן עָשָׂה דּוּגְמָתוֹ, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁדִּבְרֵי דָּוִד שֶׁאָמַר "הֱסִיתְךָ" כִּשְׁגָגָה הָיְתָה מִמֶּנּוּ, וְחָס וְשָׁלוֹם שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְדַבֵּר מִלִּין לְצַד עִלָּאָה חָלִילָה, וּמִי עֶבֶד יָרֵא מֵאֱלֹהִים כְּדָוִד, אֶלָּא שְׁגָגָה הִיא, כְּמוֹ כֵן לֹא הוּסַת מֵהַמִּסְית לַעֲשׂוֹת דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן כְּמַזִּיד.

וַעֲדַיִן קָשֶׁה, תֵּנַח לְגַבֵּי דָּוִד אָמְרִינַן שְׁטָעָה, מַה נַּעֲנֶה בְּיוֹאָב? מִמָּה נַפְשָׁךְ תִּקְשֶׁה: אִם דִּבְרֵי דָּוִד בָּאוּ אֵלָיו סְתָם "פְּקוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", מִי אָמַר לוֹ שֶׁאֵין כַּוָּנַת דָּוִד לוֹמַר לוֹ שֶׁיִּפְקְדֵם עַל פִּי הַתּוֹרָה, וּמִן הַסְּתָם לֹא יוּצְרַךְ לוֹמַר אֲלֵיהֶם דָּבָר שֶׁתִּינוֹקוֹת יוֹדְעִים אוֹתוֹ. וְאִם נֹאמַר כִּי דָּוִד צִוָּה אֵלָיו בְּפֵרוּשׁ שֶׁיִּמְנֶה אוֹתָם אֶחָד אֶחָד וְלֹא עַל יְדֵי מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, קָשֶׁה אֵיךְ קִבֵּל דְּבָרָיו כְּשֶׁאָמַר לוֹ כֵּן, שֶׁהָיָה לוֹ לְמָאֵן כִּי "דִּבְרֵי הָרַב וְדִבְרֵי הַתַּלְמִיד דִּבְרֵי מִי שׁוֹמְעִין",

וַאֲפִלּוּ בְּמִצְוַת מֶלֶךְ, וְזֶה הֲלָכָה רוֹוַחַת (רמב"ם הלכות מלכים פ"ג). וְלוּ יְהִי שֶׁיּוֹאָב נֶעֱלָמָה מִמֶּנּוּ וּמִקָּרֶה אֶחָד קָרָה לְדָוִד וְיוֹאָב, מַה נַעֲנָה בַּסַּנְהֶדְרִין? מַה נַעֲנֶה בְּכָל אִישׁ כְּשֶׁרָאוּ שֶׁבָּאוּ לְמָנוֹתָם? הָיָה לָהֶם לַחֲרֹד חֲרָדָה גְדוֹלָה וְאֵימוֹת מָוֶת יִפְּלוּ עֲלֵיהֶם, וְיִצְעֲקוּ עַל הַדָּבָר לִפְנֵי יוֹאָב וְלִפְנֵי הַמֶּלֶךְ. גַּם כֵּן יְכוֹלִין לָבֹא בְּטַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת "וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם". וְאִם חָסוּ עַל מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל יוֹתֵר מִגּוּפָן, הָיָה לָהֶם לִטְעֹן שֶׁיִּמָּנוּ בְּחַרְסִית כְּמַעֲשֵׂה שְׁאוּל הַמֶּלֶךְ, וְאֵיךְ לֹא חָסוּ עַל נַפְשָׁם כָּל בְּנֵי אֵל חַי?

וְהַנָּכוֹן בְּעֵינַי כִּי דָּוִד אָמַר דְּבָרָיו סְתָם לְיוֹאָב, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט כִּי יוֹאָב יוֹדֵעַ סֵפֶר הָיָה וְלֹא מְנָאָם אֶלָּא עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר בְּבֶזֶק וְכַדּוֹמֶה לוֹ. וְתִמְצָא שֶׁדַּיִּק הַתַּלְמוּד בִּלְשׁוֹנוֹ (ברכות סב:) "לֹא שָׁקַל מִנַּיְיהוּ כּוֹפֶר", מַשְׁמַע כּוֹפֶר הוּא דְּלֹא שָׁקַל אֲבָל הַמִּנְיָן הָיָה עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר. וְהִנֵּה דִּיַּקְנוּ שֶׁלֹּא לְכָל מִסְפָּר יִתְחַיֵּב הַנְּתִינָה, וְהַטָּעוּת שֶׁטָּעָה הָיְתָה שֶׁהָיָה הַמִּסְפָּר לְלֹא דָּבָר, וּכְבָר פֵּרַשְׁנוּ מִדְּקְדּוּק הַכָּתוּב כִּי לֹא יִפְקְדוּ אוֹתָם אֶלָּא לְסִבַּת דָּבָר כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, אֲבָל לְלֹא דָּבָר לֹא. וְהִיא טַעֲנָה שֶׁתִּמְצָא שֶׁטָּעַן יוֹאָב לְדָוִד שֶׁאֵין צָרֵךְ בַּדָּבָר לִמְנוֹת יִשְׂרָאֵל. וְאוּלַי שֶׁאִם הָיָה מוֹנֶה אוֹתָם עַל יְדֵי מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל לוֹ יִהְיֶה שֶׁיִּתְחַיְּבוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִיתָה הִנֵּה הוּא כּוֹפֶר נֶפֶשׁ שֶׁל כָּל אֶחָד. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאִם הָיָה דָּוִד מוֹנֶה אוֹתָם עַל יְדֵי הַשְּׁקָלִים לֹא הָיָה בָּהֶם נֶגֶף. וְתִמְצָא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (שמואל ב כד:א) "וַיֹּסֶף ה' לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת דָּוִד בָּהֶם", הִרְאַתָ לְדַעַת כִּי יִשְׂרָאֵל הָיוּ חַיְּבִין עַל הַקּוֹדֶם, וְלָזֶה כְּשֶׁבָּא הַמִּסְפָּר בָּהֶם לְלֹא צָרֵךְ בְּאֵין רְשָׁיוֹן מֵאֲדוֹן הַכֹּל שָׁלַט בָּהֶם הַדִּין וְנִפְרַע מֵהֶם עָוֹנָם.

עוד אֶפְשָׁר לוֹמַר, כִּי כֵּיוָן שֶׁהוּזְכַּר בְּתָנְאֵי הַמִּנְיָן שֶׁצָּרִיךְ לְסִבַּת דָּבָר, כָּל שֶׁחָסֵר תְּנַאי אֶחָד הֲרֵי הֵם נִכְלָלִים בְּגֶדֶר הַנֶּגֶף בַּר מִנַּן, וְזוֹ הָיְתָה טָעוּתוֹ שֶׁל דָּוִד שֶׁטָּעָה. וְלָזֶה תִּמְצָא בְּתִשׁוּבַת יוֹאָב אֵלָיו "וַאדֹנִי הַמֶּלֶךְ לָמָּה חָפֵץ בַּדָּבָר הַזֶּה" (שמואל ב כד:ג), פֵּרוּשׁ, מִנְיָן לְלֹא צָרֵךְ, אֲבָל אִם הָיָה צָרֵךְ בַּדָּבָר יַסְכִּים גַּם הוּא. וְאִם הַמִּנְיָן הָיָה אֶחָד אֶחָד, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה צָרֵךְ בַּמִּנְיָן, לֹא יִפְקְדֵם בְּדֶרֶךְ זֶה, וְהָיָה צָרִיךְ לוֹמַר לוֹ אֵיךְ יָכוֹל לַעֲשׂוֹת דָּבָר זֶה. וּלְפִי שֶׁאֵין עִנְיָן זֶה מְפֹרָשׁ בַּכָּתוּב אֶלָּא מִדִּיּוּק הַכָּתוּב, לֹא מָצָא יוֹאָב לַחֲלֹק עִם דָּוִד. אוֹ אֶפְשָׁר שֶׁחָשַׁב כְּשֶׁרָאָה דְּבַר מֶלֶךְ חָזָק עָלָיו, אָמַר אוּלַי שֶׁיֵּשׁ לוֹ טַעַם נִכְמָס, וְחָשׁ עַל עַצְמוֹ מִמְּרוֹד בַּמַּלְכוּת, וּלְעוֹלָם לֹא מָנָאם אֶחָד אֶחָד. וּבָזֶה אֵין קֻשְׁיָא גַּם כֵּן עַל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא פִּקְּחוּ עַל נַפְשָׁם, כִּי הֵם לֹא נִמְנוּ אֶחָד אֶחָד, וְדָבָר זֶה שֶׁצָּרִיךְ לִמְנוֹתָם עַל יְדֵי סִבָּה אֵין עָלֵיהֶם מֻטָּל לְדַעַת אִם יֵשׁ סִבָּה לַמֶּלֶךְ, וְלֹא בָּדְקוּ אַחֲרָיו לְחֻזְקַת כַּשְׁרוּתוֹ.

נִמְצְנוּ אוֹמְרִים כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר: מִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נֶחְלַק לִשְׁלֹשָׁה דִּינִים. הָאֶחָד הוּא מִסְפָּר שֶׁהָיָה אַחַר הָעֶגֶל, זֶה הָיָה לְצָרֵךְ, גַּם הֶצְרֵךְ לָתֵת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל לְצַד שֶׁהָיוּ חַיָּבִים כַּנִּזְכָּר.

שֵׁנִי, כָּל שֶׁיֵּשׁ צֹרֶךְ בְּמִסְפָּרָם אֵין צָרִיךְ לִמְנוֹתָם עַל יְדֵי שְׁקָלִים אֶלָּא אֲפִלּוּ בְּחַרְסִית אֲדָמָה, וְזֶה מַעֲשֶׂה שָׁאוּל. שְׁלִישִׁי, כָּל שֶׁאֵין צֹרֶךְ לִמְנוֹתָם אֵין לִמְנוֹתָם אֲפִלּוּ עַל יְדֵי חַרְסִית, וְזוֹ הָיְתָה טָעוּתוֹ שֶׁל דָּוִד שֶׁהִטְעָהוּ ה' עַל שִׁגְיוֹנוֹ, וְעַל יְדֵי נְתִינַת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל מֻתָּר כִּי זֶה מוֹנֵעַ הַנֶּגֶף הַבָּאָה מֵהַמִּסְפָּר. וְאִם תֹּאמַר לָמָּה הֻצְרַךְ דָּוִד לְמִסְפָּר וְלֹא הִסְפִּיק לוֹ מִנְיַן שִׁקְלֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַמְּבִיאִים מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה, יֵשׁ לוֹמַר שֶׁאֵין הוֹכָחָה מֵהַשְּׁקָלִים כִּי יוֹאָב לֹא הֵבִיא אֶלָּא מִסְפַּר הָאֲנָשִׁים שׁוֹלְפֵי חֶרֶב (שמואל ב כד:ט), וְהַשְּׁקָלִים מְבִיאִים הַכֹּל וַאֲפִלּוּ הַקְּטַנִּים, כְּאָמְרָם (שקלים א,ג) אָדָם שׁוֹקֵל עַל יְדֵי בְּנוֹ וּבִתּוֹ הַקְּטַנִּים וְעַל יְדֵי אִשְׁתּוֹ וְכוּ', וְלָזֶה רָצָה לָדַעַת מִסְפַּר אַנְשֵׁי הַמִּלְחָמָה, וְדָבָר זֶה לֹא יָדַעְנוּ מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל הַמּוּבָא בְּבֵית ה'.

פסוק יג

זֶה יִתְּנוּ וְגוֹ'. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תנחומא) לָקַח כְּמִין מַטְבֵּעַ שֶׁל אֵשׁ מִתַּחַת כִּסֵּא הַכָּבוֹד וְהֶרְאָהוּ לְמֹשֶׁה. וְקָשָׁה, וַהֲלֹא יוֹתֵר תּוֹעִיל נְשָׂגֶת הַיְדִיעָה בַּאֲמִירָה כְּשֶׁיֹּאמַר לוֹ הַמִּשְׁקָל בְּפֵרוּשׁ מִמַּה שֶׁיְּכִיר בְּתַבְנִית אֵשׁ, כִּי הַשְׁעָרַת שִׁעוּר הַדְּמוּת לֹא תֵחָקֵק בְּצִיּוּר לְשַׁעֵר אֲלֵיהָ אֶלָּא בְּסִמְיכוּת.

וְנִרְאֶה בְּהָעִיר, לָמָּה נִתְרַצָּה ה' בְּמַחֲצִית הַשֶּׁקֶל לְבַד, וּלְפָחוֹת הָיָה לוֹ לוֹמַר שֶׁקֶל שָׁלֵם, גַּם לָמָּה יָצוּ ה' לְבַל יוֹסִיף הֶעָשִׁיר וּלְבַל יִגְרַע הֶעָנִי מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל.

וְלָתֵת טַעַם לִשְׁתֵּי הֶעָרוֹת נִתְכַּוֵּן ה' וְאָמַר לוֹ **זֶה יִתְּנוּ**, דַּע כִּי אֵין עִקַּר הָעִנְיָן הוּא הַנִּגְלֶה אֶלָּא הַנִּסְתָּר שֶׁזֶּה בָּא בְּדִמְיוֹנוֹ, וּכְבָר כָּתַבְנוּ בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת כִּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהִיא בְּחִינַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְסוֹבְבוּ הַפָּרָדָה, וְהוּא אָמְרוֹ (ישעיהו נ:א) "וּבְפִשְׁעֵיכֶם שֻׁלְּחָה אִמְּכֶם", גַּם אָמְרוֹ (משלי טז:כח) "וְנִרְגָּן מַפְרִיד אַלּוּף", וְעַל יְדֵי מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל שֶׁהוּא כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ יְסוֹבְבוּ הַפְּרָדַת הַשְׁכִינָה בְּשָׁרְשֵׁי בְּחִינַת כָּל נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל. לָזֶה צִוָּה ה' שֶׁיִּתְּנוּ מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל שֶׁהוּא סִימָן לְמַה שֶׁהִפְרִידוּ הֵם בְּמַעֲשֵׂיהֶם לָשׁוּב לְיַחֵדָם יַחַד, וּלְהַכְרַת הַדָּבָר הֶרְאָהוּ כְּמִין מַטְבֵּעַ שֶׁל אֵשׁ מִתַּחַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ כִּי שָׁם בְּחִינַת שָׁרְשֵׁי נִשְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַר לוֹ **זֶה יִתְּנוּ**, פֵּרוּשׁ, יַחְזֹר לָתֵת סוֹד מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל שֶׁהִפְרִיד וְהוּא זֶה יְסוֹד וְסוֹד הַדָּבָר, וְלָזֶה יְכַוֵּן כָּל נוֹתֵן וְרַחֲמָנָא לִבָּא בָּעֵי לְכַוֵּן אֶל הַמְכֻוָּן לְיַחֵד הַנִּפְרָד וְהַנֶּחְלָק, וְלָזֶה גָּמַר אוֹמֵר **אֶת תְּרוּמַת ה'** וְהוּא מַה שֶּׁרָמַזְנוּ בְּמַחֲצִית הַשֶּׁקֶל כִּי מִתְכַּוֵּנִית בְּחִינָה זוֹ בְּשֵׁם תְּרוּמַת ה'.

וּמֵעַתָּה אִם יַרְבֶּה הֶעָשִׁיר הִנֵּה הוּא מַפְסִיד הַכַּוָּנָה שֶׁהִיא הָעִקָּר. לָזֶה צִוָּה וְאָמַר **הֶעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט**, וְהַטַּעַם **לָתֵת אֶת תְּרוּמַת ה'** כַּנִּזְכָּר, שֶׁאִם יַרְבֶּה אוֹ יַמְעִיט אֵין רְשׁוּם תְּרוּמַת ה' נִכָּר. וּלְטַעַם זֶה הַקְּדִים הַכָּתוּב זִכְרוֹן הַשִּׁעוּר וְאַחַר כָּךְ זִכְרוֹן הַנְּתִינָה,

שֶׁהָיָה לוֹ לְהַקְדִּים זִכְרוֹן הַנְּתִינָה וְאַחַר כָּךְ שִׁעוּרָהּ, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לָתֵת טַעַם הַקִּצְבָּה לָמָּה קָצַב מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, וְאָמַר **לָתֵת** וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ. וְאוּלַי כִּי רָמַז גַּם כֵּן שֶׁאֵין הַקִּצְבָּה שָׁוָה אֶלָּא בִּבְחִינַת הַקִּצְבָּה, אֲבָל בִּבְחִינַת הַכַּוָּנָה – מִן הַנִּמְנָע כִּי יִשָּׁווּ כָּל יִשְׂרָאֵל בְּכַוָּנַת הַלֵּב, שֶׁכָּל אֶחָד כְּפִי בְּחִינַת חִבָּתוֹ בְּקוֹנוֹ יַעֲשֶׂה הַדָּבָר בְּחֵשֶׁק גָּדוֹל, וְהֶבֵן. וְלָזֶה סָמַךְ מִצְוַת הַהַשְׁוָאָה לֹא יַרְבֶּה הֶעָשִׁיר וְלֹא יַמְעִיט הֶעָנִי מִמַּחֲצִית הַשֶּׁקֶל, אֲבָל בִּבְחִינַת הַכַּוָּנָה אֵין מְצִיאוּת לְהַשְׁווֹת הַלְּבָבוֹת.

וּבְדֶרֶךְ רָמַז תִּתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי בָא הַכָּתוּב לְגַלּוֹת נִסְתָּרוֹת לַה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה בְּעוֹלָמוֹ, דָּבָר שֶׁכָּל רוֹאֶה יִתְמַהּ בְּהִלָּקַח אִישׁ צַדִּיק יָשָׁר קֹדֶם זְמַנּוֹ, יֶחֱצוּ יָמָיו כַּמִּשְׁפָּט הַמִּתְחַיֵּב לְאַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה. וְיִבָּהֲלוּ רַעְיוֹנֵי הָאָדָם לַחְשׁוֹב אֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: אוֹ יַכְחִישׁ בַּר מִנָּן אֹשֶׁר הַצַּדִּיקִים כִּי אֵין טוֹב בָּעֲמָל הָאֱלֹהִי, אוֹ יַחְשׁוֹב כִּי זֶה הָאִישׁ מַצְפּוּנוֹ אֵינוֹ כַּנִּגְלֶה מִמֶּנּוּ וְהוּרְעָה חֶזְקָתוֹ לְטוֹב. אֲשֶׁר עַל כֵּן אָמַר ה' **כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ, אִם תִּרְאֶה שֶׁיִּסְתַּלֵּק רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּלֹא עֵת וְלֹא יַעֲלֶה בְּכָלָּה כַּעֲלוֹת גְּדִישׁ בְּעִתּוֹ, הַטַּעַם הוּא **לִפְקֻדֵיהֶם**, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה א:יד:ב) בְּפָסוּק "אֶשְׁכּוֹל הַכֹּפֶר דּוֹדִי לִי" וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה: אִישׁ שֶׁהַכֹּל בּוֹ הוּא כּוֹפֶר נַפְשָׁם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְהוּא אָמְרוֹ **לִפְקֻדֵיהֶם** לְשׁוֹן חִסָּרוֹן, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר לא:מט) "וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ", כִּי לְצַד חִסָּרוֹן יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְחַיְּבוּ, לָזֶה אֲנִי נוֹטֵל אֶת רֹאשָׁם בַּעֲדָם לְכוֹפֶר נַפְשָׁם שֶׁלֹּא יָמוּתוּ כָּל יִשְׂרָאֵל. וְיִתְבָּאֵר גַּם כֵּן **לִפְקֻדֵיהֶם** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם בַּזּוֹהַר (זוהר חדש) בְּפָסוּק "כָּל הָעוֹבֵר עַל הַפְּקוּדִים" – כָּל הָעוֹבֵר עַל הַמִּצְוֹת, לוֹמַר כִּי טַעַם הַחִסָּרוֹן הוּא לְצַד עָבְרָם עַל מִצְוֹת ה'. וּמֵעַתָּה לֹא יַחְשׁוֹב אָדָם רַע לֹא עַל הַמְסַלֵּק לָמָּה וְלֹא עַל הַמִּסְתַּלֵּק כִּי נִסְתָּרוֹ בִּלְתִּי הָגוּן.

וְאָמַר ה' כִּי לְצַד שֶׁהַדִּוּר הוּא הַגּוֹרֵם לְלָקַח הַצַּדִּיק, לָזֶה צָרִיךְ לָתֵת כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל כּוֹפֶר נֶפֶשׁ הַצַּדִּיק שֶׁמֵּת בַּעֲדוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ** שֶׁל הַמִּסְתַּלֵּק אוֹ גַּם כֵּן שֶׁל הַנִּשְׁאָרִים שֶׁיַּרְגִּישׁוּ בִּפְטִירַת הַצַּדִּיק שֶׁנִּלְכַּד בִּשְׁחִיתוֹתָם, וְכָל אֶחָד יַשְׂכִּיל כִּי חַיָּב מִיתָה לַשָּׁמַיִם וְיִתַּקֵּן מַעֲשָׂיו, וְהוּא מַה שֶּׁמְּפֹרָשׁ בִּדְבְרֵי קַבָּלָה (ישעיהו נז:א) "מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק", פֵּרוּשׁ, אִם הַסּוֹבְבִים דָּבָר הִרְגִּישׁוּ בְּחִסָּרוֹנוֹ וְתִקְּנוּ מַעֲשֵׂיהֶם שֶׁלֹּא תָּבֹא, וְאִם לֹא הִרְגִּישׁוּ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּתוֹךְ הָרָעָה שֶׁתָּבֹא אַחֲרָיו, וְלָזֶה צִוָּה ה' כָּאן **וְנָתְנוּ אִישׁ** וְגוֹ'.

וְאָמְרוֹ **בִּפְקֹד אוֹתָם**, פֵּרוּשׁ, לֹא יֵאָחֲרוּ נְתִינַת הַכֹּפֶר אֶלָּא תֵּכֶף וּמִיָּד בִּפְקֹד אוֹתָם, בְּמַעֲשֶׂה זֶה שֶׁנִּטַּל רֹאשָׁם כָּל אֶחָד יְתַקֵּן מַעֲוֹתָיו. וְאָמְרוֹ **וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם** וְגוֹ', הוּא לְמַדְתָּ שֶׁאִם לֹא יַעֲשׂוּ כַּנִּזְכָּר יִהְיֶה בָהֶם וְגוֹ'. וְאָמַר **בִּפְקֹד אוֹתָם** רָמַז כִּי לֹא יֵאָחֵר הָעֹנֶשׁ אֶלָּא תֵּכֶף לַפְּקִידָה, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁבְּכָל עֵת שֶׁיִּסְתַּלֵּק הַצַּדִּיק רָעָה הַבָּאָה אַחֲרָיו הִיא סְמוּכָה לִפְטִירָתוֹ, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קיג:) וּכְמוֹ שֶׁרָאִינוּ בְּעֵינֵינוּ בַּדּוֹרוֹת הַלָּלוּ.

וְאָמְרוּ **זֶה יִתְּנוּ**, כָּאן פֵּרֵשׁ הַכָּתוּב מַה הוּא כֹּפֶר נֶפֶשׁ שֶׁצִּוָּה לָתֵת, וְאָמַר **זֶה יִתְּנוּ**, יְכַוֵּן אֶל סֵפֶר הַתּוֹרָה דִּכְתִיב (יהושע א:ח) "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ". גַּם אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה כִּי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְפָנָיו כָּל הַיּוֹם מוּנָח סֵפֶר תּוֹרָה כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר צִוָּה לְמֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל (דברים יז:יט) "וְהָיְתָה עִמּוֹ" וְגוֹ', וְהוּא מַה שֶּׁהֶרְאָהוּ בָּאֶצְבַּע "זֶה יִתְּנוּ", וּסְתָמוֹ כְּפֵרוּשׁוֹ שֶׁעַל הַמּוּנָח לְפָנָיו תָּמִיד צִוָּה ה', וּבְאֶמְצָעוּת מַה שֶּׁיִּלְמְדוּ בַּתּוֹרָה הִיא מְגִנָּה וּמְכַפֶּרֶת עָוֹן וּמַרְבָּה זְכֻיּוֹת, כְּאָמְרָם (מנחות קי,א) "וְתַלְמוּד תּוֹרָה כְּנֶגֶד הַכֹּל", וַאֲפִלּוּ הָיוּ בְּיַד הָאָדָם עֲבֵרוֹת רַבּוֹת "זֹאת הַתּוֹרָה לָעֹלָה לַמִּנְחָה וְלַחַטָּאת וְלָאָשָׁם" כְּאִלּוּ הִקְרִיב כָּל הַקָּרְבָּנוֹת הַמְכַפְּרִים. וְהוּא אָמְרוֹ **כֹּל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים** שֶׁהֵם הַמִּצְוֹוֹת, זֶה יִהְיוּ לוֹ לְתִקּוּן כָּל דָּבָר. וְנִמְשָׁךְ גַּם כֵּן אָמְרוֹ **כֹּל הָעֹבֵר** עִם שֶׁלְּמַטָּה, לוֹמַר תִּקּוּן לְמִי שֶׁאֵינוֹ בֶּן תּוֹרָה בְּמַה יִתֵּן כֹּפֶר נַפְשׁוֹ כִּי הוּא בּוֹר רֵיק אֵין בּוֹ מַיִם, לָזֶה אָמַר **כֹּל הָעֹבֵר** וְגוֹ' **יִתֵּן מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל**, כְּיִשָּׁשכָר וּזְבוּלוּן וְשִׁמְעוֹן אֲחִי עֲזַרְיָה (סוטה כא,א), וְרַבִּים כָּהֵם אֲשֶׁר יֶחֱצוּן כַּסְפָּם לַעֲמֵלֵי תּוֹרָה.

וְאָמְרוֹ **בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ** פֵּרוּשׁ בְּעַד שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שֶׁהוּא הַתּוֹרָה, אוֹ יִרְצֶה שֶׁבָּזֶה יִשְׁוֶה הוּא לְנוֹתֵן אִמְרֵי סֵפֶר, כְּאָמְרוֹ (קהלת ז:יב) "בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף". עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בכורות ה.) שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּפוּל הָיָה, וּבָא לְהוֹדִיעַ כִּי מַה שֶּׁיִּטֹּל מֵהַקֹּדֶשׁ בְּעַד מַחֲצִית כַּסְפּוֹ לֹא שֶׁיִּתְנַכֶּה מֵחֶלֶק הַלּוֹמֵד וְנִמְצָא כָּל אֶחָד אֵין בְּיָדוֹ אֶלָּא מַחֲצִית שָׁכָר, לֹא כֵן הוּא, כִּי שֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּפוּל הָיָה וְנִמְצָא כָּל אֶחָד בְּיָדוֹ שֶׁקֶל שָׁלֵם, וְהֶבֵן. וְאָמְרוֹ **עֶשְׂרִים גֵּרָה** וְגוֹ', רָמַז לִשְׁתֵּי עֶשְׂרִיוֹת שֶׁבַּשְּׁכִינָה, כִּסֵּא ה', וְהַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל הַכִּסֵּא, וְהֶבֵן. וְהִנֵּה בְּאֶמְצָעוּת הַלּוֹמֵד וְהָעוֹשֶׂה יִתְכַּוֵּן הַדָּבָר לְיִחוּד הַבְּחִינוֹת, וְרָשַׁם בְּאָמְרוֹ **מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל תְּרוּמָה לַה'** כִּי הִיא זֹאת שְׁכִינַת אֵל חַי וְהִיא הַנִּפְגֶּמֶת בְּמַעֲשֵׂה יִשְׂרָאֵל וּמִתְיַחֶדֶת בַּתּוֹרָה וּמַעֲשִׂים, וּמֵעַתָּה הֲגַם כִּי שְׁנַיִם עָשׂוּ הַדָּבָר כָּל אֶחָד יִטּוֹל כְּנֶגֶד הַשְּׁנַיִם כַּיָּדוּעַ הַטַּעַם.

וְאָמְרוֹ **הֶעָשִׁיר לֹא יַרְבֶּה**, פֵּרוּשׁ כִּי הַנּוֹתֵן מַחֲצִית שִׁקְלוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה לֹא יֵרָאֶה בְּעֵינָיו שֶׁהוּא דָּבָר מְרֻבֶּה וְיֵרַע בְּעֵינָיו לְחַלֵּק מַחֲצִיתוֹ, וְאָמַר **וְהַדַּל לֹא יַמְעִיט**, פֵּרוּשׁ לְצַד הֱיוֹתוֹ דַּל וּנְכָסָיו מְצֻמְצָמִים לֹא יַמְעִיט. וְטַעַם שֵׁנִי אָמַר **לְתֵת אֶת תְּרוּמַת ה' לְכַפֵּר עַל נַפְשׁוֹתֵיכֶם**, וּבְעֶרֶךְ הַמַּצָּג יְקֻטָּן כָּל הַנִּתָּן בַּעֲדוֹ. וְכָאן יֵשׁ שְׁתֵּי הַשָּׁגוֹת יְקָרוֹת: אַחַת שֶׁבָּזֶה יִתֵּן תְּרוּמַת ה' וְיִחוּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְאֵין עֵרֶךְ לַדָּבָר הַלָּז, וְעוֹד לְכַפֵּר בְּעַד הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר בַּעֲדָהּ יִתֵּן אָדָם "עוֹר בְּעַד עוֹר" וְגוֹ' (איוב ב:ד).

וְאָמְרוֹ **כֹּל הָעֹבֵר** וְגוֹ' מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה, כָּאן הוֹדִיעַ סוֹד מַה שֶּׁלֹּא חִיְּבָה הַתּוֹרָה לְאָדָם אֶלָּא עַד שֶׁהוּא בֶּן עֶשְׂרִים, שֶׁהוּא לְטַעַם עַד שֶׁיַּגִּיעַ לְגֶדֶר זֶה שֶׁתִּהְיֶה נַפְשׁוֹ שְׁלֵמָה מֵהַשָּׂגַת

הַמַּשְׂכָּל מֵהַהַדְרָגוֹת הָרוּחָנִיִּים הָאֱלֹהִיִּים אֲשֶׁר נֶפֶשׁ יִשְׂרָאֵל מִשָּׁם הוּא וְלִזְמַן הַנִּזְכָּר תַּשִּׂיג, וְהוּא סוֹד אָמְרוֹ (תהלים ב:ז) "ה' אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ", וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר (משפטים צח.). וְיֵשׁ טַעַם נִכְבָּד לָמָּה לֹא יֵעָנֵשׁ אָדָם עַד גְּבוּל זֶה, כִּי הוּא לְצַד שֶׁעֲדַיִן לֹא שָׁלְמָה דַּעְתּוֹ בְּהַכָּרַת הַמַּשְׂכָּל וּבְהַשְׂכָּלַת הַיְדִיעָה וּבְתִגְבֹּרֶת הַמַּסְפִּיק לְהַעֲרַכַת מִלְחָמָה לִשְׁבֹּר כֹּחַ הַמְּסִית וּלְנַצַּח תַּאֲווֹת הַטִּבְעִיּוֹת וּלְהַשְׂכִּיל בִּרְצוֹן הַנֶּפֶשׁ וּלְהַבְחִין אֶת אֲשֶׁר יְדַבֵּר בְּלִבּוֹ אִם לְאִשֶּׁר, וּבִהְיוֹתוֹ בֶּן עֶשְׂרִים הִנֵּה הוּא שָׁלֵם בְּדַעְתּוֹ לְהַחֲזִיק מָגֵן וְצִנָּה בְּתִגְבֹּרֶת הַשֵּׂכֶל וְהַהַבְחָנָה וְהַבְּחִירָה בְּדֶרֶךְ הַחַיִּים, וְהָבֵן.

פסוק יח

וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם. נִרְאֶה שֶׁאֵין חִיּוּב לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר עַל יְדֵי מֹשֶׁה, אֶלָּא הוּא הַדִּין זָר יָכוֹל לָתֵת מַיִם בַּכִּיּוֹר, וּכְשֵׁם שֶׁאָמַר בִּתְחִלַּת הַפָּסוּק "וְעָשִׂיתָ כִּיּוֹר" וְגוֹ' שֶׁאֵין הַכַּוָּנָה שֶׁיַּעֲשֶׂה הוּא.

פסוק יט

אֶת יְדֵיהֶם וְאֶת רַגְלֵיהֶם. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם, אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁאֵין רְחִיצָה לְיָדַיִם בְּלֹא רַגְלַיִם וְלֹא לְרַגְלַיִם בְּלֹא יָדַיִם, לָזֶה אָמַר **אֶת** פְּרוּשׁ עִם יְדֵיהֶם רַגְלֵיהֶם וְעִם רַגְלֵיהֶם יְדֵיהֶם, וְהֵם דִּבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בִּזְבָחִים (זבחים יט:) שֶׁצָּרִיךְ לְקַדֵּשׁ יָדַיִם וְרַגְלַיִם כְּאֶחָד.

פסוק כא

חָק עוֹלָם. אֲפִלּוּ עֹלָה מִבֵּית הַטְּבִילָה שֶׁנִּטְהַר מִטֻּמְאָה חֲמוּרָה, חֻקָּה חָקַק ה', וְלָזֶה הֻצְרַךְ לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה. **וְלֹא יָמֻתוּ** – הָא אִם לֹא רָחֲצוּ, הֲגַם שֶׁעָלוּ מִטְּבִילָה, הֲרֵי הֵם בְּמִיתָה וְלֹא תּוֹעִיל טְבִילָה.

פסוק כג

וְאַתָּה קַח לְךָ. פְּשַׁט הַכָּתוּב הוּא שֶׁיִּקַּח הוּא מִשֶּׁלּוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה, לָזֶה אָמַר **וְאַתָּה** פְּרוּשׁ, כִּי מִצְוָה זוֹ אַתָּה תַּעֲשֶׂנָּה וְאֵינוֹ כִּשְׁאָר מִצְווֹת שֶׁאֲנִי מְצַוְּךָ לְנוֹכֵחַ וְכַוָּנָתִי שֶׁהַזּוֹלֵת יַעֲשֶׂה. וַהֲגַם שֶׁכְּלַל הַכָּתוּב הַשֶּׁמֶן וְהַסַּמָּנִים בְּנִדְבַת רַבִּים, דִּכְתִיב (שמות כה:ג) "וְזֹאת הַתְּרוּמָה וְגוֹ' בְּשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה" וְגוֹ', כָּאן גִּלָּה לוֹ ה' כִּי יַחְפּוֹץ בְּשֶׁל מֹשֶׁה בִּפְרָטִים אֵלּוּ. **עוֹד** יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה דְּתַנְיָא בִּכְרֵיתוּת (כריתות ה,א) שֶׁמֶן שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בּוֹ שָׁלְקוּ וְכוּ', בּוֹ נִמְשְׁחוּ כֹּהֲנִים שִׁבְעַת יָמִים וְכוּ', וְכֻלּוֹ קַיָּם לֶעָתִיד, עַד כָּאן. הָא לְמַדְתָּ שֶׁלֹּא נַעֲשָׂה שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה זוּלָתוֹ. וְכֵן כָּתַב רַמְבַּ"ם בְּפֶרֶק א' מֵהִלְכוֹת כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ שֶׁמַּעוֹלָם לֹא נַעֲשָׂה שֶׁמֶן אַחֵר זוּלַת מַה שֶּׁעָשָׂה מֹשֶׁה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה קַח לְךָ** – אַתָּה תַּעֲשֶׂה וְלֹא זוּלָתְךָ. וְרָמַז בְּאָמְרוֹ קַח לְךָ עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם שֶׁאָמְרוּ (ילקוט שמעוני תשס"ד) שֶׁעָתִיד מֹשֶׁה לַעֲמֹד

לְשָׁרֵת לֶעָתִיד לָבֹא. וַהֲגַם שֶׁבְּפָרָשַׁת הַקְּטֹרֶת נֶאֱמַר (שמות ל:לד) "קַח לְךָ", שָׁם לֹא נֶאֱמַר "וְאַתָּה".

וְקִנָּמָן בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ. רַז"ל אָמְרוּ (כריתות ה,א) מַחֲצִית הֲבָאָתוֹ, נִמְצֵאתָ אוֹמֵר שֶׁצָּרִיךְ לְהָבִיא חֲמֵשׁ מֵאוֹת, וְהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא וְדִלְמָא קִנָּמָן בֶּשֶׂם מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים כִּקְנֵה בֹּשֶׂם, וּמְתָרֵץ אִם כֵּן לִכְתּוֹב קְרָא "קִנָּמָן בֶּשֶׂם וּקְנֵה בֹּשֶׂם מֶחֱצָה וּמֶחֱצָה מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים", עַד כָּאן.

וְאֶפְשָׁר לָנוּ לְתָרֵץ עוֹד, שֶׁאִם כֵּן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "מַחֲצִיתוֹ", כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁמָּאתַיִם וַחֲמִשִּׁים הֵם מַחֲצִית הַחֲמֵשׁ מֵאוֹת, אֲבָל אִי אְמְרִינַן מַחֲצִיתוֹ שֶׁל קִנָּמָן בָּא לוֹמַר שֶׁשּׁוֹקְלִים אוֹתוֹ שְׁתֵּי פְּעָמִים.

וּמַה שֶּׁרָאִיתִי לְרַבִּי אַבְרָהָם אִבְּן עֶזְרָא שֶׁכָּתַב שֶׁאֵין מִנְהַג הַיִּשְׁמְעֵאלִי לְהוֹסִיף אֲפִלּוּ כְּגַרְגִּיר חַרְדָּל בַּמִּשְׁקָל, אֵין זֶה אֱמֶת, שֶׁעַל כָּל פָּנִים צָרִיךְ הַכָּרַת הַהַכְרָעָה, וְאַף בְּמִשְׁקְלֵי הַזָּהָב הֲגַם שֶׁמִּתְחַכְּמִין לִשְׁקוֹל בְּעִיּוּן כַּף כְּנֶגֶד חֲבֶרְתָּהּ בְּלֹא הַכְרָעָה, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁיִּצְטָרֵךְ שְׁנֵי מִשְׁקָלִים יוּכַר הַהֶכְרֵעַ בְּיוֹתֵר. וְטַעַם שֶׁהַשַּׁ"ס לֹא בָּחַר לְתָרֵץ כִּדְבָרֵינוּ, כִּי יֵשׁ לוֹמַר לְעוֹלָם מָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים לְבַד הוּא אוֹמֵר, וְאָמְרוּ **מַחֲצִיתוֹ** שֶׁיָּבִיא מֵאָה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ לְבַד וּמֵאָה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ לְבַד.

פסוק לב

קֹדֶשׁ הוּא. פֵּרוּשׁ תְּכוּנָתוֹ, וַאֲפִלּוּ יַעֲשֶׂהוּ מֵחוּלִּין, וְהָעוֹשֶׂה בְּמַתְכֹּנְתּוֹ כְּמַעֲלֶה עוֹלָה וְחַטָּאת לְעַצְמוֹ, וְאִם עָשָׂאוֹ לְהִתְלַמֵּד בּוֹ אוֹ עַל מְנָת לִתְּנוֹ לַצַּבּוּר מֻתָּר, כֵּן אָמְרוּ בִּכְרֵתוֹת (ה.).

עוֹד נִרְאֶה אָמְרוֹ **קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: "קֹדֶשׁ הוּא" – זֶה שֶׁמָּן שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה שֶׁקִּדְּשָׁתוֹ יִתְרָה, שֶׁהַסָּךְ מִמֶּנּוּ חַיָּב כָּרֵת, וּכְמוֹ שֶׁאָמַר בְּסָמוּךְ "וַאֲשֶׁר יִתֵּן מִמֶּנּוּ", וְאָמְרוּ בִּכְרֵתוֹת (ו,א) "מִמֶּנּוּ" – פֵּרוּשׁ מִשֶּׁמָּן שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה וְלֹא מִשֶּׁמָּן הַמִּשְׁחָה זוּלָתוֹ. וְאָמְרוֹ **קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם** – זֶה שֶׁמָּן דּוֹרוֹת שֶׁאֵינוֹ שָׁוֶה לְקִדֻּשָּׁתוֹ שֶׁל שֶׁמֶן מֹשֶׁה, וְאֵין חַיָּב אֶלָּא הָרוֹקֵחַ כָּמוֹהוּ. וְתֵבַת "מִמֶּנּוּ" לְבַד לֹא תַּסְפִּיק, שֶׁזּוּלָתָהּ הָיִיתִי אוֹמֵר עַד שֶׁיִּמְשָׁחֵנוּ כֻּלּוֹ. וְרַז"ל (כריתות ו,א) דָּרְשׁוּ מִפָּסוּק זֶה שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹתָהּ בְּמָקוֹם קֹדֶשׁ. וּלְדִבְרֵיהֶם הָיָה לוֹ לוֹמַר כֵּן בְּמִצְוָתוֹ, לֹא בְּאַזְהָרַת "לֹא תֵעָשׂוּ כָּמוֹהוּ". וְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אֵינָם אֶלָּא אַסְמַכְתָּא לַהֲלָכוֹת שֶׁבְּיָדָם, וּדְבָרֵינוּ הֵם פְּשַׁט הַכָּתוּב.

פסוק לה

מְמֻלָּח טָהוֹר. נִרְאֶה כִּי פֵּרוּשׁ "טָהוֹר" הוּא שֶׁלֹּא יֵרָאֶה בּוֹ עֵרְבּוּב גְּוָנִים, כִּי לְצַד שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אֶחָד עָשָׂר סַמָּנִים יִתְרַבּוּ הַגְּוָנִים, וַהֲגַם שֶׁיִּעָרְבֵם יַחַד, לְצַד רִבּוּי הַסַּמָּנִים וְרִבּוּי הַכַּמּוּת שֶׁלֹּשׁ מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים וּשְׁמוֹנָה מָנִים, תִּשָּׁאֵר אֵיזֶה פִּנָּה בּוֹ שֶׁאֵין הַגָּוֶן שָׁוֶה בָּהּ. וַהֲגַם שֶׁיִּהְיֶה

שָׁוֶה, אַף עַל פִּי כֵן כְּשֶׁיְּדַקְדֵּק בְּחוּשׁ דַּקּוּת הָרְאוּת יַשְׂכִּיל כִּי אֵינָנוּ גָּוֶן אֶחָד, וְאֵינוֹ קָרוּי מְצִיאוּת זֶה "טָהוֹר". לָזֶה אָמְרוּ **מְמֻלָּח טָהוֹר**, פֵּרוּשׁ זֶה שֶׁיֵּרָאֶה גָּוֶן אֶחָד מַמָּשׁ בְּאֶמְצָעוּת הַתַּעֲרֹבֶת מַעֲשֵׂה אוּמָּן, וּבְאֶמְצָעוּת הֶיּוֹתָהּ דַּקָּה בְּיוֹתֵר.

פסוק לז

וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה. יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (כריתות ו.) שֶׁאָמְרוּ חֲכָמִים: כָּל יוֹם מְתַקֵּן בְּמַתְכֻּנְתָּהּ וְהָיָה מַכְנִיס, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהַקְּטֹרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה**, פֵּרוּשׁ, כָּל מַה שֶּׁיֶּשְׁנוֹ בְּהֶכְשֵׁר מַעֲשֵׂה בֵּית ה' – בְּמַתְכֻּנְתָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ, הָא לְמַדְתָּ הַמְפֻטָּם חֲצִי מָנֶה חַיָּב כָּרֵת.

לֹא תַעֲשׂוּ. פֵּרוּשׁ, אֲפִלּוּ שֶׁלֹּא לְהָרִיחַ אָסוּר בְּלָאו, אֲבָל בְּכָרֵת דַּוְקָא לְהָרִיחַ, וְלָזֶה לֹא רָשַׁם תְּנַאי לְהָרִיחַ בְּפָסוּק זֶה אֶלָּא בַּפָּסוּק שֶׁהִזְכִּיר בּוֹ עֹנֶשׁ כָּרֵת (שמות ל:לח).

פרק לא

פסוק ב

רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם. אוּלַי שֶׁיִּכָּוֵן לוֹמַר שֶׁיִּרְאוּ רֶמֶז הָעִנְיָן בִּשְׁמוֹ וְשֵׁם אָבוֹתָיו, **בְּצַלְאֵל** שֶׁעֹשָׂה צֵל לָאֵל, **בֶּן אוּרִי** שֶׁעָשָׂה מָקוֹם לַאֲשֶׁר אוֹר לוֹ, **בֶּן חוּר** שֶׁעָשָׂה יִשְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין מֵעֹון הָעֶגֶל, כְּאֶמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה נא,ד) בְּפָסוּק "מִשְׁכַּן הָעֵדוּת" – עֵדוּת לַכֹּל שֶׁנִּמְחַל לָהֶם עֲוֹן הָעֶגֶל, הֲרֵי שֶׁנִּרְשַׁם בּוֹ הַדָּבָר בִּשְׁמוֹ וְשֵׁם אֲבוֹתָיו. וּבָזֶה יָבֹא עַל נָכוֹן אָמְרוֹ **וָאֲמַלֵּא** בְּתוֹסֶפֶת וָא"ו, לוֹמַר מִלְּבַד זוֹ עוֹד אֲנִי מוֹסִיף בּוֹ מְלֹאי מֵהַחָכְמָה. וְאָמְרוֹ **בְּחָכְמָה** וְלֹא אָמַר חָכְמָה, וְאוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות נה,א) בְּפָסוּק (דניאל ב:כא) "יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין", שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא נוֹתֵן חָכְמָה אֶלָּא לְמִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חָכְמָה וְכוּ', וְהוּא אָמְרוֹ **וָאֲמַלֵּא** וְגוֹ' בְּחָכְמָה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ אוֹסִיף לְמַלְאוֹתוֹ יוֹתֵר, וְכֵן בִּתְבוּנָה וְגוֹ'.

פסוק יא

לַקֹּדֶשׁ. פֵּרוּשׁ, לְפִי שֶׁכָּל הַמַּעֲשִׂים הָרְשׁוּמִים בַּפָּרָשָׁה לֹא נֶאֱסַר מַעֲשֵׂיהֶם לַהֶדְיוֹט, זוּלַת שְׁנֵי דְּבָרִים אֵלּוּ שֶׁהֵם שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּקְטֹרֶת הַסַּמִּים, לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר בָּהֶם **לַקֹּדֶשׁ**, לוֹמַר אוֹתָם שֶׁתְּכוּנַת מַעֲשֵׂיהֶם מְיֻחָדִים לַקֹּדֶשׁ, וְהַקְּדֻשָּׁה חָלָה עַל מַתְכֹּנֶת הַדָּבָר לְצַד תְּכוּנָתוֹ לְבַד, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּכָל הַמַּעֲשִׂים שֶׁבָּעוֹלָם שֶׁכָּל שֶׁלֹּא קָרָא עָלָיו קֹדֶשׁ אֵינוֹ קֹדֶשׁ.

פסוק יב

וַיֹּאמֶר ה' וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה שִׁנָּה לוֹמַר כָּאן **וַיֹּאמֶר**. וְרָאִיתִי בַּמְכִילְתָּא שֶׁאָמְרוּ "וַיֹּאמֶר ה' לְמֹשֶׁה לֵאמֹר" – לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. וְצָרִיךְ לְדַעַת מַה נִּשְׁתַּנָּה פָּסוּק זֶה לִדְרוֹשׁ בּוֹ כֵּן, וְיוֹתֵר הָיָה נָכוֹן לוֹמַר הַדְּבָרִים בְּ"וַיְדַבֵּר" הָאָמוּר רֹאשׁוֹן בַּתּוֹרָה. וְאוּלַי

שֶׁהִרְגִּישׁוּ מִקּוּשְׁיָתֵנוּ וְאָמְרוּ כִּי "יֹאמַר" לְשׁוֹן מַעֲלָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיהו ג:י) "אִמְרוּ צַדִּיק כִּי טוֹב", וּמַה הִיא הַמַּעֲלָה – שֶׁאָמַר ה' אֵלָיו בְּלֹא אֶמְצָעִי, וּבְסָמוּךְ יִתְבָּאֵר הַטַּעַם בְּאֹפֶן אַחֵר.

פסוק יג

וְאַתָּה דַּבֵּר וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **וְאַתָּה** מַה שֶּׁאֵינוֹ רָגִיל לוֹמַר בִּשְׁאָר מִצְווֹת. גַּם תּוֹסֶפֶת וָא"ו. עוֹד לְמָה כָּפַל לוֹמַר **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר**, וַהֲגַם שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בִּתְחִלַּת פָּרָשַׁת תְּרוּמָה כִּי צָרִיךְ לוֹמַר "דַּבֵּר" וְלֹא תַּסְפִּיק "לֵאמֹר" לְבַד, כָּאן הוֹסִיף לוֹמַר תֵּיבַת לֵאמֹר פַּעַם שְׁנִיָּה מִלְּבַד לֵאמֹר רִאשׁוֹנָה. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **אַךְ**, וְאָמְרוֹ **שַׁבְּתוֹתַי** לְשׁוֹן רַבִּים. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ בְּפֶרֶק כְּלָל גָּדוֹל (שבת סט,א) שֶׁבָּא לִתֵּן שְׁמִירָה אַחַת לְשַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה, יֵעָיֵן שָׁם, וּבְמָקוֹם אַחֵר (מכילתא) דָּרְשׁוּ "שַׁבְּתוֹתַי" לְהָבִיא דְּבָרִים שֶׁהֵם מִשּׁוּם שְׁבוּת.

וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב, וְקוֹדֶם נַעֲמוֹד עַל כַּוָּנַת תֵּיבַת "אַךְ" אֶת שַׁבְּתוֹתַי", וְנַעֲלֶה דֶּרֶךְ שָׁם לְהַשְׁכִּיל אָמְרוֹ "וְאַתָּה" וְתוֹסֶפֶת "לֵאמֹר", וְיִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קכט,א) שֶׁמְּחַלְּלִים אֶת הַשַּׁבָּת לְצָרְכֵי חוֹלֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה וּלְכָל פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ וְכַדּוֹמֶה, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **אַךְ אֶת שַׁבְּתוֹתַי**, פֵּרוּשׁ יֵשׁ מְצִיאוּת שֶׁאֵין לְךָ לִשְׁמוֹר שַׁבָּת. וְדִקְדֵּק בְּאָמְרוֹ **אֶת שַׁבְּתוֹתַי** לִכְלוֹל כָּל הַנִּקְרָא שַׁבָּת, בֵּין שַׁבַּת בְּרֵאשִׁית בֵּין יוֹם הַכִּפּוּרִים בֵּין שְׁאָר מוֹעֲדוֹת לַמְּלָאכוֹת הָאֲסוּרוֹת בָּהֶם, גַּם לְרַבּוֹת אֲפִלּוּ שַׁבָּת אַחַר שַׁבָּת אִם עֲדַיִן הוּא מְסֻכָּן לֹא יֹאמַר אָדָם כְּבָר חִלַּלְתִּי עָלָיו שַׁבָּת אַחַת אֶלָּא הֲרֵי הוּא בְּהֶתֵּר עַד שֶׁיֵּצֵא מֵהַסַּכָּנָה.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לְרָמֹז עִנְיָן אֶחָד שֶׁהֶעֱלוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פד.) (הָאַחֲרוֹנִים), וְהוּא שֶׁאִם אָמְדוּהוּ לְחוֹלֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה שֶׁצָּרִיךְ לַעֲשׂוֹת לוֹ רְפוּאָה יְדוּעָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ מְלֶאכֶת שַׁבָּת שְׁמוֹנָה יָמִים, אֵין אוֹמְרִים שֶׁלֹּא לְחַלֵּל אֶלָּא שַׁבָּת אֶחָד, אֶלָּא יַעֲשֶׂה מִיָּד אַף עַל פִּי שֶׁמְּחַלְּלִין שְׁתֵּי שַׁבָּתוֹת, עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **אַךְ אֶת שַׁבְּתוֹתַי**:

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **אֶת שַׁבְּתוֹתַי** לָתֵת טַעַם לַמִּעוּט, לָמָּה אֲנִי אוֹמֵר לְךָ שֶׁתְּחַלֵּל שַׁבָּת עַל הַחוֹלֶה? אֵין זֶה קָרוּי חִלּוּל, אַדְרַבָּה זֶה קָרוּי שְׁמִירַת שַׁבָּת – חִלֵּל עָלָיו שַׁבָּת אֶחָד כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה. וְשִׁעוּר הַכָּתוּב כְּפִי זֶה הוּא עַל זֶה הַדָּרֶךְ: שִׁמְרוּ שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה עַל יְדֵי שֶׁתַּעֲשֶׂה מִעוּט שְׁמִירָה בָּהֶם, וּמְצִיאוּת הַדָּבָר הוּא לְחַלֵּל שַׁבָּת עַל הַחוֹלֶה, שֶׁבָּזֶה אַתָּה מְחַלֵּל שַׁבָּת אֶחָד לִשְׁמֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה. וְאֵין אוֹמְרִים בָּזֶה "אֵין אוֹמְרִים לְאָדָם חֲטָא בְּשָׁבִיל שֶׁיִּזְכֶּה חֲבֵרְךָ", כִּי דָּוְקָא בְּעוֹבֵר עֲבֵרָה וּמְחַלֵּל שַׁבָּת בְּיָדוֹ, כְּאוֹתָהּ שֶׁאָמְרוּ (שבת ד.) הִדְבִּיק פַּת בְּתַנּוּר שֶׁחִלֵּל שַׁבָּת וְחַיָּב מִיתָה עַל זֶה, אֵין אוֹמְרִים לוֹ חֲטָא וְכוּ', אֲבָל חוֹלֶה

אָמְרָה תּוֹרָה חַלֵּל, אֲפִלּוּ דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אִם יְזַדֵּמֵן הַדָּבָר לְיָדוֹ יְחַלֵּל, וְהַנִּמְנָע מֵהַדָּבָר אֵין זֶה אֶלָּא מְזַלְזֵל בְּמִצְוַת הָאֵל חָס וְשָׁלוֹם.

וְנָמַר אוֹמֶר **כִּי אוֹת הִיא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם**, פֵּרוּשׁ וְאִם כֵּן אִם אֵין שׁוֹמֵר אֵין שַׁבָּת.

וְאָמְרוֹ **לָדַעַת**, כָּאן נִתְחַכֵּם ה' לְהוֹדִיעַ שֶׁקְּדוּשַׁת נֶפֶשׁ יִשְׂרָאֵל גְּדוֹלָה מִקְּדוּשַׁת שַׁבָּת, שֶׁזֶּה נִדְחֶה מִפְּנֵי זֶה, וְדָבָר פָּשׁוּט הוּא שֶׁהַקָּטָן הוּא הַנִּדְחֶה מִפְּנֵי הַגָּדוֹל, וְהוּא אָמְרוֹ **לָדַעַת**, פֵּרוּשׁ בָּזֶה אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם, יִתְגַּדֵּל וְיִתְקַדֵּשׁ שְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ:

וְרַשִׁ"י ז"ל פֵּרֵשׁ "אַף" לְמַעֵט מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בְּשַׁבָּת, וּדְבָרָיו אֱמֶת, אֶלָּא שֶׁמִּשְׁמָעוּת הַמִּעוּט הוּא בְּשַׁבָּת לֹא חוּץ מִמֶּנּוּ. גַּם מִנַּיִן יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁיַּעֲשׂוּ מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן בְּשַׁבָּת שֶׁהֻצְרַךְ לְמַעֵט? וְאֵין כַּוָּנָתֵנוּ בְּפֵרוּשׁ זֶה לְהַקְשׁוֹת וּלְהַשִּׂיג עַל הַפֵּרוּשִׁים, וּבְפָרֵט דִּבְרֵי רַשִׁ"י הַמְקֻדָּשִׁים, וְאֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

וּלְדַרְכֵּנוּ נַשְׂכִּיל לְדַעַת כַּוָּנַת ה' בְּאָמְרוֹ **וְאַתָּה דַּבֵּר** וְגוֹ', שֶׁהַכַּוָּנָה הִיא לְצַד שֶׁרָמַז ה' מִעוּט אֶחָד בְּשִׁמְירַת שַׁבָּת, וּמִעוּט זֶה לֹא נוֹדַע מַעֲשֵׂהוּ מַה יַּגִּיד, וְאֶל מֹשֶׁה אָמַר בְּעַל פֶּה תְּבוּנָתוֹ וְלֹא בִּכְתָב מְפֹרָשׁ. כִּי תּוֹרָתֵנוּ שֶׁתִּתְעַלֶּה דְּבָרֶיהָ מְזֻקָּקִים וְאוֹתִיּוֹתֶיהָ סְפוּרוֹת, וְכָל אוֹת וָאוֹת מַגֶּדֶת הֲלָכוֹת וְנִפְלָאוֹת, כַּאֲשֶׁר יָסַד בְּהּ הָאָדוֹן בְּחָכְמָה רַבָּה בְּשִׁבְעִים פָּנִים וַאֲרָבָעָה אוֹפַנִּים וּשְׁלֹשִׁים וְאַחַת נְתִיבוֹת, וְכָל נָתִיב בְּכַמָּה שְׁבִילִין. וְצֵא וּלְמַד מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט,ג) בְּפָסוּק "שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים" וְגוֹ', וְהַכֹּל בְּמִקְרָא מוּעָט. אֶלָּא שֶׁיֵּשׁ לְךָ לָדַעַת שֶׁיֵּשׁ דְּרָשׁוֹת וְדִקְדּוּקִים בַּתּוֹרָה שֶׁהֵם חוֹבַת כָּל אָדָם נִבְרָא לְהַכִּירָם, וְהֵם דְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם הֲלָכוֹת, וְיֵשׁ שֶׁאֵין בָּהֶם חוֹבַת כָּל אָדָם.

וְאַל יִקָּחֵךְ לִבְּךָ לְדַבֵּר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים לְמָה יַּעֲשֶׂה כֹּה לַעֲבָדָיו, לְהַעֲלִים מֵהֶם תַּעֲלוּמוֹת חָכְמָה וְלֹא הוֹדִיעַ כָּל דְּבָר בִּכְתָב מְפֹרָשׁ. הִנֵּה תִּשּׁוּבָתְךָ לְנוֹכַח עֵינֶיךָ כִּי הֵם דְּבָרִים שֶׁלֹּא יְכִילֵם סֵפֶר, וְצֵא וּלְמַד מַאֲמַר קַדְמוֹנֵינוּ (אבות דרבי נתן כ"ה) שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: אִם יִהְיוּ הָרְקִיעִים גְּוִילִים וְכוּ' אֵינוֹ מַסְפִּיק לִכְתֹּב מַה שֶּׁלָּמַד מֵרַבּוֹ וְלֹא חִסֵּר מִמֶּנּוּ טִפָּה מֵהַיָּם, וְכֵן תַּלְמִידוֹ אָמַר עָלָיו. וְהַכֹּל רָמוּז יוֹשֵׁר בַּמִּקְרָא, גָּדוֹל אֲדוֹנֵינוּ וְרַב תְּבוּנוֹת אֲשֶׁר כָּתַב מִקְרָא מוּעָט וּבוֹ הִשְׁמִיעַ מַה שֶּׁאֵין כֹּחַ בַּנִּבְרָאִים לִכְתֹּב מִיּוֹם בְּרוֹא אֱלֹהִים אָדָם עַל הָאָרֶץ עַד סוֹף כָּל הַדּוֹרוֹת, וְהַכֹּל נִמְסַר לְמֹשֶׁה בְּסִינַי. וְלָזֶה, לְצַד שֶׁאָמַר בִּכְתָב מְעוּט בִּשְׁמִירַת שַׁבָּת וּבְעַל פֶּה נֶאֱמַר לְמֹשֶׁה כַּוָּנַת הַמִּעוּט, וְהִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה, לָזֶה צִוָּה ה' לְמֹשֶׁה לוֹמַר לְיִשְׂרָאֵל כַּוָּנַת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוֹ לְהַשְׁמִיעָם לְכָל עַם יִשְׂרָאֵל כִּי דָּבָר זֶה הוּא חוֹבָה לְהַשְׁמִיעַ לַכֹּל. וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה**, פֵּרוּשׁ, מִלְבַד הַמִּכְתָּב תּוֹסִיף אַתָּה לְדַבֵּר לָהֶם בְּעַל פֶּה כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר הַסָּתוּם, שֶׁהוּא מַה שֶּׁמְּמַעֵט בִּשְׁמִירַת הַשַּׁבָּתוֹת.

וְזֶה הוּא אָמְרוֹ **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר**, פֵּרוּשׁ, דַּבֵּר לָהֶם כַּוָּנַת הַמַּאֲמָר מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְךָ בּוֹ, כִּי הַמַּאֲמָר עַצְמוֹ כְּבָר אָמַר "לֵאמֹר", וְלֹא בָּא אֶלָּא עַל אֲמִירַת הַפֵּרוּשׁ הַנֶּאֱמָר לוֹ בְּעַל פֶּה כַּנִּזְכָּר, כִּי הוּא זֶה מֵהַדְּבָרִים שֶׁהֵם חוֹבַת אָדָם לִשְׁמֹעַ. וְעַל פִּי דֶּרֶךְ זֶה יֵשׁ לָנוּ לְהִתְהַלֵּךְ בְּאָרְחוֹת חַיִּים בְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יֹאמַר הַכָּתוּב **לֵאמֹר**, וְחָזַר לוֹמַר **דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** – אַחַת לִדְבָרִים שֶׁבִּכְתָב וְאַחַת לִדְבָרִים שֶׁבְּעַל פֶּה הַצְּרִיכִין לַהֲלָכוֹת אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אוֹתָם הָאָדָם. וְהֻגַּם שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּאֹפֶן אַחֵר, אֵלּוּ וְאֵלּוּ דִּבְרֵי אֱלֹהִים חַיִּים.

עוֹד נִרְאֶה לְפָרֵשׁ אָמְרוֹ **וְאַתָּה** וְגוֹ', עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת י,א) בְּפָסוּק "לְדַעַת כִּי אֲנִי ה'" וְגוֹ', שֶׁאָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: "מַתָּנָה טוֹבָה יֵשׁ לִי בְּבֵית גְּנָזַי" וְכוּ', מִכָּאן שֶׁהַנּוֹתֵן מַתָּנָה לַחֲבֵרוֹ צָרִיךְ לְהוֹדִיעוֹ, וְהַטַּעַם כְּדֵי לְהַחֲזִיק לוֹ טוֹבָה וַחֲנִינוּת. וְהִקְשׁוּ מִקָּרוֹן פְּנֵי מֹשֶׁה, וְאָמְרוּ כִּי שֶׁל מֹשֶׁה עֲבִידָא לְאִגְּלוּיֵי וְכוּ' עַד כָּאן. וְהוּא אָמְרוֹ **וְאַתָּה דַּבֵּר**, פֵּרוּשׁ, לֹא תִּקַּח שִׁעוּר מֵעַצְמְךָ כְּשֶׁיִּתְגַּלֶּה לְךָ מַתְּנַת קַרְנוֹת הוֹד וְלֹא הוֹדַעְתִּיךָ, תֹּאמַר כֵּן הַדְּבָרִים בְּמַתְּנַת שַׁבָּת שֶׁאֲנִי נוֹתֵן לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא תְּגַלֶּה – לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא דַּבֵּר וְגוֹ' וְלֹא תִּקַּח הַמִּשְׁפָּט מִמְּךָ. וְהַטַּעַם הוּא שֶׁאַתָּה עָתִיד לָדַעַת אֲבָל יִשְׂרָאֵל לֹא עֲבִידָא לְאִגְּלוּיֵי שֶׁיֵּדְעוּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם. וְאָמְרוֹ **אוֹת הִיא**, פֵּרוּשׁ, וְאַל תֹּאמַר וַהֲלֹא גַּם שַׁבָּת עֲבִידָא לְאִגְּלוּיֵי וְיֵדְעוּ מֵעַצְמָן שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בּוֹ מְנוּחָה וְעֹנֶג, גַּם הִתְכּוֹנְנוּת לַגּוּף לְבַל יֶחֱלֶה מִינְיעוֹת הַטִּרְדָּה וְכַמָּה פְּרָטֵי הַטּוֹבוֹת. לָזֶה אָמַר **כִּי אוֹת הִיא**, פֵּרוּשׁ, כָּל הַמְּנוּחָה וְהָעֹנֶג הַנִּרְגָּשׁ לְיִשְׂרָאֵל בְּיוֹם הַשַּׁבָּת אֵינוֹ אֶלָּא אוֹת הִיא בֵּינִי וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, סִימָן לַטּוֹבָה הַגְּנוּזָה, וְהִיא בְּחִינַת עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת, וְהוּא מֻשְׂכָּל הַהַשָּׂגָה זוּלַת עַל יְדֵי מִצְוַת שַׁבָּת, וְהִיא נְשָׁמָה יְתֵרָה הַבָּאָה מִמֶּנּוּ, וְהֶבֵן כִּי הוּא סוֹד עַתִּיק. וְאִם כֵּן לֹא עֲבִידָא לְאִגְּלוּיֵי, לָזֶה **דַּבֵּר** וְגוֹ' **לָדַעַת** וְגוֹ', כִּי צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ מַעֲלַת הַמַּתָּנָה לְאַחְזוּקֵי עֲלֶיהָ טוֹבָה וּלְבָרֵךְ לַנּוֹתֵן בָּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר מְקַדְּשָׁם בִּקְדֻשַּׁת שַׁבָּת לְהַשִּׂיג הָאשֶׁר הַמֻּפְלָג וְהַמֻּפְלָא.

פסוק יד

וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת. צָרִיךְ לְדַעַת לְמָה חָזַר לְצַוּוֹת עַל שְׁמִירַת שַׁבָּת וְלֹתֶת טַעַם חָדָשׁ "כִּי קֹדֶשׁ". וְנִרְאֶה כִּי לְפִי שֶׁקָּדֵם לְהַתִּיר חִלּוּל שַׁבָּת לְחוֹלֶה כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, וְחָשׁ שֶׁיִּטְעֶה הַטּוֹעֶה כִּי לְגַבֵּי חוֹלֶה זֶה נַעֲשָׂה שַׁבָּת חוֹל וְיֵשׁ לְחַלְּלוֹ אֲפִלּוּ לִפְרָטֵי הָרְפוּאָה שֶׁאֵין בָּהֶם פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, תַּלְמוּד לוֹמַר **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת כִּי קֹדֶשׁ הִוא**, פֵּרוּשׁ בִּקְדֻשָּׁתָהּ עוֹמֶדֶת לְכָל שְׁאָר הַפְּרָטִים שֶׁאֵין בָּהֶם פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות סד.) אֲמָדוּהוּ לִשְׁתֵּי גְּרוֹגָרוֹת וְכוּ', וְהָיוּ שְׁנֵי עוּקְצִים, אֶחָד יֵשׁ בּוֹ שְׁתֵּי גְּרוֹגָרוֹת וְאֶחָד יֵשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ, לֹא יִכְרְתוּ אֶלָּא עוּקָץ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שְׁתַּיִם וְלֹא שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ, עַד כָּאן. וְהִנֵּה בִּבְחִינַת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאָדָם אֶחָד

הוּא בֵּין אִם יִכְרוֹת בַּעַל שְׁתַּיִם אוֹ בַּעַל שָׁלֹשׁ, אֲבָל בְּעֵרֶךְ מַעֲשֶׂה הַנַּעֲשֶׂה בְּשַׁבָּת יִשְׁתַּנֶּה הֱיוֹת כְּרִיתַת שְׁתַּיִם לִכְרִיתַת שָׁלֹשׁ. וְהוּא אָמְרוֹ **וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יִהְיֶה נַעֲשֶׂה בָּהּ דְּבַר מְלָאכָה שֶׁאֵין צָרֵךְ בּוֹ לְאוֹתוֹ חוֹלֶה, **כִּי קֹדֶשׁ הִיא**, תְּלָה הַדָּבָר בְּשַׁבָּת, וְאִם כֵּן כְּשֶׁיִּכְרְתוּ עוֹקֶץ שֵׁשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ וְאֵינוֹ צָרִיךְ אֶלָּא לְשִׁתַּיִם, נִמְצֵאת שַׁבָּת מְחֻלֶּלֶת בְּעֵרֶךְ הַשָּׁלֹשׁ, וְזֶה הִיא חִלּוּל קְדֻשָּׁתָהּ, כִּי גַּם בְּעֵרֶךְ חוֹלֶה זֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ סַכָּנָה עוֹמֶדֶת שַׁבָּת בִּקְדֻשָּׁתָהּ.

מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת. אָמַר **מְחַלְלֶיהָ** לְשׁוֹן רַבִּים וְגָמַר אוֹמֶר בִּלְשׁוֹן יָחִיד, יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי יֵשׁ מְחַלֵּל בְּאוֹפֶן הַנִּזְכָּר שֶׁהוּתַּר לִכְרוֹת עוֹקֶץ שֶׁל שְׁתֵּי תְּאֵנִים לְחוֹלֶה וְכָרַת בַּעַל שָׁלֹשׁ, וְיֵשׁ שֶׁכָּרַת לְלֹא צֹרֶךְ, וּשְׁנֵיהֶם נִקְרָאִים מְחַלְּלִים, אֲבָל אֵינוֹ חַיָּב מִיתָה אֶלָּא אֶחָד מֵהֶם, אֲבָל הַכּוֹרֵת לִרְפוּאַת מְסֻכָּן שֶׁכָּרַת בִּמְקוֹם שֶׁל שְׁנַיִם שֶׁל שָׁלֹשׁ, וְהוֹאִיל וְעִקַּר הַמְּלָאכָה בִּרְשׁוּת נַעֲשֵׂית אֵינוֹ בֶּן מָוֶת.

וּלְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב יִרְצֶה, **מְחַלְלֶיהָ** – בֵּין עוֹשֶׂה בִּפְנֵי עֵדִים וְאַחַר הַהַתְרָאָה, בֵּין עוֹשֶׂה בֵּינוֹ לְבֵין עַצְמוֹ. אֶחָד מֵהֶם שֶׁהוּא הָעוֹשֶׂה בִּפְנֵי עֵדִים וְהוּתְרָה הוּא שֶׁיָּמוּת, אֲבָל הַשֵּׁנִי לֹא יוּמַת אֶלָּא **וְנִכְרְתָה** וְגוֹ' בְּמִשְׁפַּט אֵל עֶלְיוֹן.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קו:) יָשַׁב הָאֶחָד עַל הַפֶּתַח וְלֹא מִלְאָהוּ, וְיָשַׁב הַשֵּׁנִי וּמִלְאָהוּ – הַשֵּׁנִי חַיָּב. וְהוּא אָמְרוֹ **מְחַלְלֶיהָ**, פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁלֹּא הָיְתָה מְלָאכָה זוֹ נַעֲשֵׂית אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת שְׁנַיִם אֵלּוּ, שֶׁהֲרֵי זוּלַת הָרִאשׁוֹן לֹא הָיָה נִצּוֹד, וְנִמְצְאוּ שְׁנַיִם חִלְּלוּהָ, וְהוּא אָמְרוֹ **מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת** – אֶחָד מֵהֶם לְבַד הוּא שֶׁחַיָּב.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה לד.) וְזֶה לְשׁוֹנָם: אֶחָד מֵהֶם מֵבִיא אֶת הָאוּר, וְאֶחָד מֵבִיא אֶת הָעֵצִים, וְאֶחָד שׁוֹפֵת אֶת הַקְּדֵרָה, וְאֶחָד מֵבִיא אֶת הַמַּיִם. מַסִּיק בַּגְּמָרָא שֶׁאִם מֵבִיא הָאוּר הָיָה לְבַסּוֹף הוּא חַיָּב וְכֻלָּן פְּטוּרִים, וְהוּא אָמְרוֹ **מְחַלְלֶיהָ** אֶחָד מֵהֶם הוּא שֶׁחַיָּב מִיתָה וְכֻלָּן פְּטוּרִים:

מוֹת יוּמָת. כְּבָר פֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים (שמות כא:יב) טַעַם הַכֶּפֶל, כִּי זֶה הָאִישׁ בֶּן מָוֶת הוּא לַשָּׁמַיִם וּמָרְשָׁה ה' הַתַּחְתּוֹנִים לְהָמִית בֶּן מָוֶת זֶה, וְלִשְׁלוֹל בֶּן מָוֶת אַחֵר שֶׁלֹּא יִהְיֶה דִּינוֹ מָסוּר לַבְּרִיּוֹת אֶלָּא לַשָּׁמַיִם, וְהוּא מַה שֶּׁהִזְכִּיר בְּסָמוּךְ **כָּל הָעוֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה** וְגוֹ':

כִּי כָל הָעוֹשֶׂה. פֵּרוּשׁ, טַעַם שֶׁזָּכַרְתִּי לְךָ לְשׁוֹן יָחִיד בִּ"מְחַלְלֶיהָ", לֹא יַחְשֹׁב הַחוֹשֵׁב שֶׁהַמְחַלֵּל הָאַחֵר שֶׁאֵינוֹ בְּעֵדִים וְכוּ' אֵין לוֹ עֹנֶשׁ מִיתָה כָּל עִקָּר, אֶלָּא הוּא כְּעוֹבֵר עַל לְאוֹ וַעֲשֵׂה שֶׁל קְדֻשַּׁת שַׁבָּת – לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא כָּל הָעוֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ וַאֲפִלּוּ בְּלֹא עֵדִים וְהַתְרָאָה. וּמֵעַתָּה מַה שָּׁמַעְתָּ הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ לְשׁוֹן יָחִיד אֵינוֹ אֶלָּא לְעִנְיַן

עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט בְּבֵית דִּין שֶׁל מַטָּה. וּלְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק **מְחַלְלֶיהָ** כִּי מַה שֶּׁמִּעֵט הַכָּתוּב בְּאָמְרוֹ לְשׁוֹן יָחִיד הוּא מִי שֶׁכָּרַת עוֹקֶץ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ שָׁלֹשׁ לְחוֹלֶה שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ אֶלָּא שְׁתַּיִם, שֶׁאֲפִלּוּ הָיָה בְּהַתְרָאָה וְעֵדִים פָּטוּר, הֶצְרֵךְ לוֹמַר כִּי **כָּל הָעוֹשֶׂה** וְגוֹ', שֶׁלֹּא תַחְשֹׁב בְּמַשְׁמָעוּת הַמִּעוּט שֶׁבָּא עַל הָעוֹשֶׂה בְּמֵזִיד בְּלֹא עֵדִים כַּנִּזְכָּר וְאֵין בּוֹ עֹנֶשׁ, תַּלְמוּד לוֹמַר **כִּי** וְגוֹ'.

פסוק טו

שֵׁשֶׁת יָמִים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְצַוּוֹת עוֹד לָזֶה. עוֹד לָמָּה אָמַר **יֵעָשֶׂה** וְלֹא אָמַר תֵּעָשֶׂה כְּסֵדֶר שֶׁדִּבֵּר בּוֹ פְּעָמִים רַבּוֹת. עוֹד לָמָּה שִׁנָּה כָּאן לְהַזְכִּירוֹ בְּשֵׁם **יוֹם הַשְּׁבִיעִי** וְעַד עַתָּה לֹא הִזְכִּירוֹ אֶלָּא בְּשֵׁם שַׁבָּת, וְעוֹד רוֹאֲנִי שֶׁגָּמַר אוֹמֵר לְהַזְכִּירוֹ בְּשִׁנּוּי הַשֵּׁם **כָּל הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת**. גַּם לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "כִּי כָּל הָעוֹשֶׂה בּוֹ".

וְאוּלַי שֶׁרָמַז הַכָּתוּב כָּאן מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת סט,א): תָּנוּ רַבָּנָן, הָיָה מְהַלֵּךְ בַּדֶּרֶךְ אוֹ בַּמִּדְבָּר וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ אֵימָתַי שַׁבָּת, מוֹנֶה שִׁשָּׁה יָמִים וּמְשַׁמֵּר יוֹם אֶחָד, וְהֶעֱמִידוּהָ בַּשַּׁ"ס שֶׁבְּכָל יוֹם עוֹשֶׂה פַּרְנָסַת אוֹתוֹ יוֹם וַאֲפִלּוּ בְּשַׁבָּת, וְהִקְשׁוּ אִם כֵּן בַּמֶּה מִנְכַּר? וְתֵרְצוּ בְּקִדּוּשָׁא וְאַבְדַּלְתָּא, וְכָתְבוּ הַתּוֹסְפוֹת שֶׁלֹּא יְהַלֵּךְ בְּיוֹם שַׁבָּת, וְטַעַם שֶׁלֹּא אָמַר בְּשַׁ"ס מִנְכַּר בַּהֲלִיכָה מְשׁוּם שֶׁאֵין זֶה הֶכֵּר בְּשַׁבָּת, אִי נַמִּי שֶׁאֲפִלּוּ בְּיוֹם שְׁמִשַּׁמֵּר הוֹלֵךְ.

וְהִנֵּה לְדֶרֶךְ הָרִאשׁוֹן יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ', הַכָּתוּב מְדַבֵּר בְּמִי שֶׁהָיָה בַּמִּדְבָּר אוֹ בַּיָּם וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה יּוֹם מִיָּמִים, וְאָמַר **שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ יֵעָשֶׂה בָּהֶם הֶתֵּר מְלָאכָה לַעֲשׂוֹת דָּבָר הַמַּכְרִחַ שֶׁהוּא פַּרְנָסַת אוֹתוֹ יוֹם, וְלָזֶה לֹא אָמַר תֵּעָשֶׂה אֶלָּא **יֵעָשֶׂה**, פֵּרוּשׁ יָכוֹל הוּא לַעֲשׂוֹת לְחַיּוֹת נָפֶשׁ, **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי** פֵּרוּשׁ לְחֶשְׁבּוֹנוֹ, **שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן** פֵּרוּשׁ אֵינוֹ כְּפִי הָאֱמֶת שַׁבָּת אֶלָּא לְעִנְיַן שַׁבָּתוֹן כָּאָמוּר בְּמִצְוַת הַשְׁמִיטָה, דִּכְתִיב (ויקרא כה:ד) "שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ", שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה מְלָאכָה בָּאָרֶץ, גַּם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לְחֶשְׁבּוֹנוֹ יַעֲשֶׂה בּוֹ שְׁבִיתָה שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בּוֹ הֲלִיכָה, וְאָמְרוּ **קוֹדֶשׁ לַה'** שֶׁצָּרִיךְ לְקַדְּשׁוֹ בְּקִדּוּשׁ וְהַבְדָּלָה כְּאִלּוּ הוּא יוֹם שַׁבָּת.

וּלְדֶרֶךְ שֶׁפֵּרְשׁוּ שֶׁאֵין הֶפְרֵשׁ בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשְׁאָר שֵׁשֶׁת יָמִים אֶלָּא לְעִנְיַן קִדּוּשׁ וְהַבְדָּלָה, יִתְבָּאֵר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן** לְעִנְיַן קֹדֶשׁ לַה', פֵּרוּשׁ לְקַדְּשׁוֹ וְגוֹ', וְאָמְרוּ **כָּל הָעוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת** דְּקַדֵּק לוֹמַר בְּיוֹם הַשַּׁבָּת לִשְׁלֹל יוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבּוֹ מְדַבֵּר הַכָּתוּב שֶׁהוּא שְׁבִיעִי לְחֶשְׁבּוֹן יוֹם זִכְרוֹנוֹ, שֶׁאִם עָבַר עַל מַה שֶּׁצָּרִיךְ לְהִזָּהֵר בּוֹ אֵינוֹ חַיָּב, הֲגַם שֶׁיֵּעָשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה הֶרֵי זֶה פָּטוּר, הֲגַם שֶׁמְּקַדְּשׁוֹ בְּחֶזְקַת יוֹם שַׁבָּת.

פסוק טז

וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הוֹסִיף עוֹד שְׁמִירָה אַחֶרֶת. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה דָּרְשׁוּ מַה שֶּׁדָּרְשׁוּ.

וְאוּלַי כִּי בָא לְצַוּוֹת שֶׁיִּשְׁמְרוּ לְבַל יָבוֹאוּ לִידֵי מִכְשׁוֹל טָעוּת הַיּוֹם, כְּדֵי לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לַאֲמִתּוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת** כְּדֵי **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת** הַיְדוּעַ שֶׁלֹּא יָבֹא לִידֵי טָעוּת, וַהֲגַם שֶׁיְקֻדַּשׁ יוֹם שְׁבִיעִי כַּנִּזְכָּר בְּסָמוּךְ, זֶה אֵינוֹ יוֹם הַשַּׁבָּת כְּפִי הָאֱמֶת.

אוֹ יֵרָמֵז לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בַּפָּסוּק שֶׁלְּפָנֵי זֶה, שֶׁיְצַו ה' לְמִי שֶׁאָבְדָה לוֹ יְדִיעַת הַיּוֹם שֶׁיִּמְנֶה שִׁשָּׁה יָמִים וּמְשַׁמֵּר הַשְּׁבִיעִי, לָזֶה בָּא לָתֵת טַעַם וְאָמַר **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת** שֶׁהוּא יוֹם שֶׁמְּקֻדָּשׁ לְמִנְיָנוֹ, וְהַטַּעַם הוּא **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת** הָאֲמִתִּי כְּדֵי שֶׁלֹּא יִפָּקַע מִזִּכְרוֹנוֹ מִצְוַת יוֹם הַמְקֻדָּשׁ. וְטַעַם שֶׁהִזְכִּיר יוֹם שְׁבִיעִי בְּשֵׁם שַׁבָּת, לֹא חָשׁ עָלֶיךָ לִטְעוֹת מִמַּה שֶּׁנֶּאֱמַר אוֹמֶר "לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת", הֲרֵי זֶה מַרְאֶה בָּאֶצְבַּע כִּי שַׁבָּת רִאשׁוֹן הוּא שַׁבָּת אֲשֶׁר עוֹשֶׂה לְחֶשְׁבּוֹנוֹ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית לז:יא) "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר", פֵּרוּשׁ מַמְתִּין וּמְצַפֶּה מָתַי יָבֹא. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְצַוּוֹת שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַשַּׁבָּת כִּדְבָר טוֹרֵחַ לְצַד מְנִיעַת מְלֶאכֶת הָרְצוֹן וּמְצוֹא הַחֵפֶץ, אֶלָּא צְרִיכִין לִשְׁמוֹחַ בּוֹ בִּשְׁלֵמוּת הָרְצוֹן וְחֵפֶץ בַּדָּבָר, וְתָמִיד יִהְיֶה מַמְתִּין וּמְצַפֶּה מָתַי יָבֹא. וְאָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, לִשְׁלוֹל הַכַּוָּנָה כְּחֵפֶץ מִצְוַת הַשַּׁבָּת לְמַרְגּוֹעַ הַגּוּף וּלְעֹנֶג אֲשֶׁר יִתְעַנֵּג, אֶלָּא לְצַד עֲשִׂיַּת מִצְוַת הַשַּׁבָּת וְלֹא לְתַכְלִית הַמּוּרְגָּשׁוֹת.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא פא,א) שֶׁצָּרִיךְ לְהוֹסִיף מֵחוֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, וְלֹא לְמָנַע מִמְּלָאכָה אַחַר שֶׁיִּגִּיעַ וְיִתְנוֹצֵץ יוֹם הַשַּׁבָּת, אֶלָּא צָרִיךְ לְהָכִין עַצְמוֹ בְּקֶדֶשַׁת שַׁבָּת וְיֵצֵא כְּחָתָן לִקְרַאת כַּלָּה, וְיִהְיֶה יוֹשֵׁב וּמְשַׁמֵּר עַד שֶׁיַּגִּיעַ הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹתוֹ, פֵּרוּשׁ לְקַיֵּם מַעֲשִׂים הַצְּרִיכִין בּוֹ. עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת** כִּי מַה שֶּׁמּוֹסִיף מֵחוֹל עַל הַקֹּדֶשׁ יַסְכִּים ה' לִקְרוֹתוֹ שַׁבָּת, וְנִמְצָא זֶה הָאִישׁ עוֹשֶׂה שַׁבָּת מַמָּשׁ, כִּי שְׁעוֹת מִיּוֹם שִׁשִּׁי וְגַם שְׁעוֹת מִיּוֹם רִאשׁוֹן שֶׁהֵם חוֹל, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂים אוֹתָם שַׁבָּת.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה יא,ח): אָמְרָה שַׁבָּת לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, "לְכֻלָּם נָתַתָּ בֶּן זוּג וְלִי לֹא נָתַתָּ בֶּן זוּג!" אָמַר לָהּ: "הֲרֵי יִשְׂרָאֵל" וְכוּ' עַד כָּאן. הִנֵּה כִּי הַשַּׁבָּת חָסֵר פְּרָט אֶחָד מִפְּרָטֵי הַשְּׁלֵמוּת, וְתִקּוּנוֹ הוּא עַל יְדֵי שֶׁיִּשְׁמְרוּהוּ יִשְׂרָאֵל, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**. מַה טַּעַם – **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, לְשׁוֹן תִּקּוּן, שֶׁבָּזֶה יִתָּקֵן מַעֲשֵׂהוּ שֶׁל שַׁבָּת וְנִמְצָא לוֹ בֶּן זוּג.

עוד יִרְצֶה שֶׁצָּרִיךְ לִשְׁמֹר אֶת הַשַּׁבָּת לְבַל יִהְיֶה בּוֹ דָּבָר חוֹל, בֵּין מִמֶּנּוּ בֵּין מֵהַזּוּלַת. וְלֹא יֹאמַר אָדָם: "דַּי לִי בְּמַה שֶׁנִּשְׁמַר עַצְמוֹ מֵחַלְלוֹ, וְאִם יִתְחַלֵּל מֵהַזּוּלַת מַה בְּכָךְ", אֶלָּא צָרִיךְ שֶׁיִּהְיֶה שׁוֹמֵר אוֹתוֹ לְבַל יִתְחַלֵּל, כְּמוֹ שֶׁשּׁוֹמֵר גַּנּוֹ וּפַרְדֵּסוֹ. וּבְכָלַל גָּדֵר זֶה שֶׁיִּשְׁתַּדֵּל לִשְׁמֹר לְבַל יָבֹא לִידוֹ דָּבָר שׁוֹגֵג שֶׁיִּתְחַלֵּל בּוֹ שַׁבָּת, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת יא,א) לֹא יִקְרָא לְאוֹר הַנֵּר, וְכָל הַסְּיָגִים וְהַשְּׁמִירוֹת לְבַל יִתְחַלֵּל שַׁבָּת אֲפִלּוּ בְּמִצִּיאוּת שֶׁהוּא פָּטוּר עֲלֵיהֶם.

עוֹד יִרְצֶה לוֹמַר, כִּי מְשֻׁנֶּת שְׁמִירָה זוֹ מִכָּל שְׁאָר שְׁמִירוֹת הַמִּצְוָה, כִּי שְׁמִירָה זוֹ נֶחְשֶׁבֶת בְּגֶדֶר עֲשִׂיָּה, וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ** וְגוֹ' **לַעֲשׂוֹת**, הֲרֵי שֶׁלְּךָ לְפָנֶיךָ שֶׁקּוֹרֵא לִשְׁמִירָה עֲשִׂיָּה. וְאוּלַי כִּי הַטַּעַם הוּא עַל פִּי דִּבְּרִיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאָמְרוּ (קידושין לט:) יָשַׁב אָדָם וְלֹא עָבַר עֲבֵרָה נוֹתְנִין לוֹ שָׂכָר כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה, וְהֶעֱמִידוּהָ בַּגְּמָרָא בְּבָאָה עֲבֵרָה לְיָדוֹ וְלֹא עָבַר, עַד כָּאן. וּכְמוֹ כֵן בַּיּוֹם הַמְקֻדָּשׁ אֵין לְךָ בָּאָה עֲבֵרָה לְיָדוֹ שֶׁל מְלָאכוֹת כָּזֶה, כִּי בְּכָל עֵת מְזֻדָּמִנִים לְפָנָיו מְלָאכוֹת הָרְבֵּה מֵהָאַרְבָּעִים וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם בִּפְרָטֵי הַמַּחֲבָּר וּבִפְרָטֵי הַבִּשּׁוּל וּבִפְרָטֵי מֶקַח וּמִמְכָּר שֶׁהָאָדָם רָגִיל בָּהֶם כָּל הַיּוֹם וּמְזֻדָּמִנִים בְּאֵין מִסְפָּר, וְהוּא נִשְׁמָר מֵהֶם, לָזֶה יֶחְשַׁב לָהֶם כְּעוֹשֶׂה מִצְוָה.

עוֹד יִרְצֶה, לֶהֱיוֹת שֶׁקֹּדֶם וְצִוָּה עַל שְׁמִירַת הַשַּׁבָּת, תִּבֹּא הַסְּבָרָא לוֹמַר שֶׁכָּל הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת הִנֵּה הוּא נוֹטֵל שְׂכַר שַׁבָּת. לָזֶה צִוָּה ה' וְאָמַר **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל**, פֵּרוּשׁ דִּוְקָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם שֶׁיִּשָּׁנֶם בִּשְׁמִירַת שַׁבָּת וְלֹא שׁוּם אוּמָּה וְלָשׁוֹן. וְלָזֶה לֹא אָמַר "וּשְׁמַרְתֶּם", שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁבָּא לְצַוּוֹת עַל הַשְּׁמִירָה, וְהוּא בָּא לִשְׁלֹל חוּץ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יִשְׁמְרוּ שַׁבָּת. וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין נח,ב) גּוֹי שֶׁשָּׁבַת חַיָּב מִיתָה, שֶׁהֲרֵי מְעָטָם הַכָּתוּב וְאַזְהָרָתָם זוֹ הִיא מִיתָתָם.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ – כְּשֶׁיִּשְׁמְרוּ אֲפִלּוּ שַׁבָּת אַחַת, וְלָאו דַּוְקָא אִם יִשְׁמְרוּ, אֶלָּא גַּם אִם יַסְכִּימוּ בְּדַעְתָּם לַעֲשׂוֹת מִצְוַת הַשַּׁבָּת, וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עָשׂוּ לְדוֹרוֹתָם. וּכְפִי זֶה, אִישׁ יִשְׂרָאֵל שֶׁשָּׁמַר אֲפִלּוּ שַׁבָּת אַחַת וָמֵת, אֵין מְנַכִּין לוֹ מִשָּׂכָר הָעוֹלֶה לוֹ אִם הָיָה שׁוֹמֵר לְדוֹרוֹת עוֹלָם (מכילתא).

עוֹד יִרְצֶה לְפִי מַה שֶׁהִקְדַּמְנוּ בְּפָסוּק "אַךְ אֶת שַׁבְּתוֹתַי" כִּי צִוָּה ה' לְחַלֵּל שַׁבָּת בְּשַׁבִּיל פִּקּוּחַ נֶפֶשׁ, כָּאן בֵּאֵר הַכָּתוּב כִּי לֹא נִתְמַעֵט שַׁבָּת בִּשְׁמִירָה אֶלָּא בְּעֵרֶךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲבָל בְּעֵרֶךְ זוּלָתָם לְהַחֲיוֹת עַכּוּ"ם, הֲגַם שֶׁיִּהְיֶה גֵּר תּוֹשָׁב שֶׁשּׁוֹמֵר שֶׁבַע מִצְווֹת וְנִסְתַּכֵּן סַכָּנַת מָוֶת – לֹא יְחֻלַּל יִשְׂרָאֵל שַׁבָּת בִּשְׁבִילוֹ (רמב"ם הלכות שבת ב:כ). וְהוּא אָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל** לְבַל יָמוּת מֵהֶם, **אֶת הַשַּׁבָּת** פֵּרוּשׁ לְצַד אַזְהָרַת שַׁבָּת אֶלָּא יְחֻלְּלוּהוּ. אוֹ עַל זֶה

הַדֶּרֶךְ: שַׁבָּת וְיִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ, זֶה לְחַלֵּל וְזֶה לָמוּת – תִּשְׁמוֹר יִשְׂרָאֵל וְיִתְחַלֵּל הַשַּׁבָּת, אֲבָל עֲמָמִין לֹא. וְהַטַּעַם **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ כְּלוּם מַה טַּעַם אֲנִי מַתִּיר לְךָ לְחַלֵּל שַׁבָּת עָלָיו, הוּא **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם** – חִלֵּל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת כְּדֵי שֶׁיִּשְׁמוֹר שַׁבָּתוֹת הַרְבֵּה, אֲבָל עַכּוּ"ם שֶׁאֵינָם בְּנֵי שַׁבָּת – לֹא.

אוֹ יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֵימָתַי אָמַרְתִּי לְךָ לִשְׁמוֹר אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֲפִלּוּ בְּעֵרֶךְ כְּבוֹד שַׁבָּת? דַּוְקָא **לַעֲשׂוֹת**, פֵּרוּשׁ בְּאָדָם שֶׁיֵּשְׁנוֹ בְּגֶדֶר עָמוֹד לַעֲשׂוֹת, אֲבָל מִי שֶׁוַּדַּאי לֹא יָקוּם וְלֹא יַגִּיעַ לִשְׁבָּת לִשְׁמָרוֹ, הֲגַם שֶׁרְפוּאוֹת אֵלּוּ יוֹעִילוּ לְשָׁעוֹת אוֹ לְיָמִים, לֹא יְחַלֵּל עָלָיו שַׁבָּת.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ראש השנה לא.) שֶׁעוֹלָם הַבָּא נִקְרָא עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת, וְאָמְרוּ עוֹד (שמות רבה כה,יב) שִׁקּוּל שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, לָזֶה אָמַר **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת** וְהַטַּעַם **לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶת הַשַּׁבָּת** פֵּרוּשׁ, הָעוֹלָם הַמִּתְכַּנֶּה בְּשֵׁם שַׁבָּת שֶׁיִּהְיוּ בּוֹ לְדוֹרֵי דוֹרוֹת, וְהוּא אָמְרוֹ **לְדֹרֹתָם** לְשַׁלּוֹל עוֹלָם הַזֶּה שֶׁאֵין הָאָדָם קַיָּם בָּהּ לְדוֹרוֹת, **בְּרִית עוֹלָם** פֵּרוּשׁ בְּרִית כְּרוּתָה לְשׁוֹמֵר שַׁבָּת שֶׁיִּנָּחֵל עוֹלָם עֶלְיוֹן:

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה טז.) שֶׁאָמְרוּ שֶׁבְּיוֹם שַׁבָּת בָּאָה נְשָׁמָה יְתֵרָה לְיִשְׂרָאֵל, כָּרְמוּז בְּאָמְרוֹ **שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ**, וְהוּא סוֹד הַנֶּעְלָם שֶׁלֹּא גִּלָּהוּ ה' לְאוּמוֹת, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שם) נְשָׁמָה יְתֵרָה לָא אוֹדְעִינְהוּ. וְהַעִירוֹתִי בִּצְפוּנוֹ שֶׁל דָּבָר בְּמַה שֶׁהִקְשׁוּ בַּגְּמָרָא עַל הוֹדָעַת שַׁבָּת לְאוּמוֹת, שֶׁאִם לָא אוֹדְעִינְהוּ לָא לִטְעֹנְשׁוּ עֲלָהּ, וְאָמְרוּ: שַׁבָּת אוֹדְעִינְהוּ, נְשָׁמָה יְתֵרָה לָא אוֹדְעִינְהוּ, עַד כָּאן. וְקַשֶּׁה, וְלָמָּה לֹא יָבוֹאוּ בְּטַעֲנָה גַּם כֵּן וְיֹאמְרוּ אִם הָיָה מוֹדִיעָם נְשָׁמָה יְתֵרָה הָיוּ מְקַבְּלִין שַׁבָּת וְלֹא לִטְעֹנְשׁוּ עָלֶיהָ? וְנִרְאֶה כִּי לָזֶה נִתְחַכְּמוּ רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה וְאָמְרוּ (שבת י:) מַתָּנָה טוֹבָה וְכוּ', פֵּרוּשׁ כִּי אֵין דָּבָר זֶה אֶלָּא בְּגֶדֶר מַתָּנָה אֲשֶׁר נִתְרַצָּה ה' לְתֵת לְעַמּוֹ, וְאֵינָהּ שָׂכָר שֶׁיָּבוֹאוּ בְּטַעֲנָה הָאוּמוֹת כַּנִּזְכָּר, כִּי אֵין דֶּרֶךְ לוֹמַר לָמָּה לֹא נָתַתָּ לָנוּ מַתָּנָה גַּם אֲנַחְנוּ. עוֹד תִּמְצָא כִּי כְּבָר קִבְּלוּ יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהֶם שְׁמִירַת שַׁבָּת קֹדֶם נְתִינַת נְשָׁמָה יְתֵרָה, וּמֵעַתָּה עָנוֹשׁ יֵעָנְשׁוּ כָּל הָאוּמוֹת עַל הַשַּׁבָּת וְעֵינֵינוּ רוֹאוֹת.

וְעִנְיַן נְשָׁמָה זוֹ הַיְתֵרָה רָמְזוּ מְקוֹמָהּ רַבּוֹתֵינוּ בְּאָמְרָם "מַתָּנָה טוֹבָה בְּבֵית גְּנָזַי", וְיָדוּעַ הוּא מָקוֹם הַנִּקְרָא גְּנָזַי הַמֻּלָּךְ שֶׁהוּא בְּחִינַת עוֹלָם עֶלְיוֹן, וּנְשָׁמָה זוֹ מַחְצָבָהּ שָׁם הוּא. וְלָזֶה תִּקְרֵא שַׁבָּת, כְּאָמְרָם "וְשַׁבָּת שְׁמָהּ" כְּשֵׁם הָעוֹלָם שֶׁמִּמֶּנּוּ הִיא, שֶׁנִּקְרָא עוֹלָם שֶׁכֻּלּוֹ שַׁבָּת (ראש השנה לא.). וְעוֹלָם זֶה אֵין בּוֹ עִצָּבוֹן וְעָלָיו לֹא בָּא כְּדִבְרֵיהֶם בּוֹ אֶלָּא עֹנֶג וְשִׂמְחָה. וְלָזֶה צִוָּה ה' לְהַרְחִיק בְּיוֹם שַׁבָּת כָּל אוֹתָם בְּחִינוֹת הַחוֹל, הַמְּלָאכָה וְהָעִנּוּי, כִּי בְּאַחַת מֵהֵנָּה תִּגָּעֵל הַנְּשָׁמָה מִשֶּׁבֶת בְּקֶרֶב אִישׁ. וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁעִקַּר אִסּוּר אֲזָהֳרַת מְלָאכוֹת שַׁבָּת בֵּאֵר ה' שֶׁהֵם בַּמַּחְשָׁבָה, כְּאָמְרָם (ביצה יג.) "מְלָאכֶת מַחֲשֶׁבֶת אָסְרָה תּוֹרָה", וְאַפִלּוּ

דִּבּוּר שֶׁל חוֹל אָסוּר (שבת קיג:), דִּכְתִיב (ישעיה נח,יג) "מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר". וְהַכֹּל לְצַד תּוֹסֶפֶת נְשָׁמָה הָעֶלְיוֹנָה לַעֲשׂוֹת לְפָנֶיהָ כְּסֵדֶר עוֹלָם שֶׁבָּאָה מִמֶּנּוּ. וְהוּא מַה שֶּׁצִּוָּה ה' בְּאָמְרוֹ **וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ נְשָׁמָה הַנִּקְרֵאת שַׁבָּת, וְתַכְלִית שְׁמִירָה זוֹ הִיא הַשָּׂגַת עוֹלָם שֶׁשְּׁמוֹ שַׁבָּת. וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**. וְתֵדַע כִּי מִן הַנִּמְנָע הַחֶלְטִי שֶׁיַּשִּׂיג אָדָם עֲלוּת לְעוֹלָם עֶלְיוֹן זוּלַת בְּאֶמְצָעוּת הַשָּׂגַת עָנָף מִמֶּנּוּ בִּהְיוֹתוֹ בָּעוֹלָם הַזֶּה, וְלָזֶה אִם לֹא יַשִּׂיגוּ יִשְׂרָאֵל בְּחִינַת נְשָׁמָה זוֹ אֵין בָּהֶם יְכֹלֶת לַעֲמֹד בְּגֶדֶר עֶלְיוֹן. וְהוּא אָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת**, פֵּרוּשׁ, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ תַּעֲשׂוּ לָכֶם אֶת הַשַּׁבָּת שֶׁתּוּכְלוּ הַשָּׂג עָמוֹד שָׁם וּלְהִתְעַנֵּג נֶפֶשׁ בְּגִנְזֵי עֶלְיוֹן. וְאָמְרוֹ **לְדֹרֹתָם**, כִּי שָׁם יִתְקַבְּצוּ כָּל דּוֹרוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא בְּחִינַת עוֹלָם הַבָּא.

עוֹד יִרְצֶה לְשׁוֹן דִּירָה, וְלָזֶה כְּתוּבָה חֲסֵרָה בְּלֹא וָא"ו, וְהֵם דְּבָרֵינוּ שֶׁיִּרְמֹז אֶל מָקוֹם דִּירַת הַנְּשָׁמוֹת, וְהוּא עוֹלָם הַמְקֻוֶּה שֶׁכָּרַת ה' בְּרִית לָתֵת לָנוּ, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרִית עוֹלָם**. וְאוּלַי שֶׁיִּרְמֹז בְּאָמְרוֹ בְּרִית עוֹלָם לְתַרְיַ"ג מִצְוֹות, שֶׁחֶשְׁבּוֹן בְּרִית עוֹלָה תַּרְיַ"ב וְכֻלָּם תְּלוּיִים בְּשַׁבָּת הֲרֵי תַּרְיַ"ג, וְלָזֶה סָמַךְ תֵּיבַת "בְּרִית" לְ"עוֹלָם" לוֹמַר כִּי עַל יְדֵי שְׁמִירַת שַׁבָּת הוּא מְקַיֵּם כָּל תַּרְיַ"ג מִצְוֹות שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגְדָּם וְהִנֵּה עוֹלָמוֹ.

וְאָמְרוֹ **בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** – פֵּרוּשׁ, אֵין זָר אִתָּנוּ בָּעוֹלָם הַלָּז, וְאוּלַי שֶׁגַּם הַמַּלְאָכִים לֹא יֵשְׁבוּ בְּמִסְבָּתֵנוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה, כִּי הוּא לְמַעְלָה מֵעוֹלָם הַמַּלְאָכִים. וְעַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר כג:כג) "כְּעֵת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל מַה פָּעַל אֵל", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה כ,כ) שֶׁהַמַּלְאָכִים יִשְׁאֲלוּ לְיִשְׂרָאֵל הַקְּרוֹבִים לְאֵל מַה פָּעַל אֵל.

עוֹד יִרְצֶה **בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל** – יִהְיֶה סוֹד הַדְּבָרִים הָאֲמוּרִים וְלֹא יֵדָעֵם אָדָם בָּעוֹלָם, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ביצה טז.) שֶׁאָמְרוּ: נְשָׁמָה יְתֵרָה לֹא אוֹדְעִינְהוּ, כִּי אֵין חֵפֶץ לַה' שֶׁיֵּדְעוּ הָאֻמּוֹת סִתְרֵי אֵל חַי, וְהוּא אָמְרוֹ (תהלים קמז:יט-כ): "חֻקָּיו וּמִשְׁפָּטָיו לְיִשְׂרָאֵל לֹא עָשָׂה כֵן לְכָל גּוֹי", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (חגיגה יג:) וְכוּ'. וְאָמְרוֹ **אוֹת הִיא לְעוֹלָם** – פֵּרוּשׁ, כֵּיוָן שֶׁכָּל זֶה יִהְיֶה סוֹד לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא יֵגָלוּ הַדָּבָר, אִם כֵּן הַבָּא לִשְׁאֹל עַל מְצוַת הַיּוֹם: "מַה יּוֹם מִיָּמִים? מַה אוֹת נַעֲשָׂה בּוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ כָּל הַשִּׁנּוּיִים?" – מַה תִּהְיֶה תְּשׁוּבָתֵנוּ אֵלָיו? לָזֶה אָמַר "**אוֹת הִיא לְעוֹלָם**" – פֵּרוּשׁ שֶׁיִּהְיֶה נִגְלֶה לְבָאֵי עוֹלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים וְגוֹ' **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת** וְגוֹ'. טַעַם זֶה יִהְיֶה נִגְלֶה לְזוּלָתֵנוּ, וְעִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל טַעֲמָם כְּמוֹס עִמָּם חָתוּם בְּאוֹצְרוֹת הַחַיִּים.

פסוק יח

וַיִּתֵּן וְגוֹ' כְּכַלֹּתוֹ. צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הִפְסִיק בֵּין זִכְרוֹן הַנְּתִינָה לְזִכְרוֹן דָּבָר הַנִּתָּן בְּהוֹדָעַת הַזְּמַן, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה שְׁנֵי לוּחוֹת כְּכַלּוֹתוֹ", אוֹ הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים "כְּכַלּוֹתוֹ"

קֹדֶם זִכְרוֹן הַנְּתִינָה. עוֹד יֵשׁ לְהָעִיר לָמָּה אֹחֶר ה' נְתִינַת הַלּוּחוֹת עַד זְמַן זֶה, כֵּיוָן שֶׁלֹּא הָיָה בָּהֶם אֶלָּא עֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת, בְּיוֹם מַתַּן תּוֹרָה אוֹ לְמָחֳרָתוֹ הָיָה לוֹ לָתֵת הַלּוּחוֹת?

אָכֵן יִתְבָּרֵר הָעִנְיָן עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ב צג:) שֶׁאָמְרוּ שֶׁכָּל הַמִּצְוֹות הֲלֹא הֵמָּה בְּתוֹךְ תּוֹכָם שֶׁל עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּתֵּן אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינַי**, וּמַה דִּבֵּר אִתּוֹ? **שְׁנֵי לֻחוֹת הָעֵדֻת**, פֵּרוּשׁ כִּי הַדְּבָרִים בַּלּוּחוֹת שָׁם לוֹ אֵל עֶלְיוֹן, וְאֵינוֹ מִן הָרָאוּי לָתֵת לוֹ הַלּוּחוֹת עַד שֶׁיִּגְמֹר הָרְשׁוּם בָּהֶם, וְלָזֶה גָּמַר הַדְּבָרִים הַנִּרְמָזִים בָּהֶם בְּלּוּחוֹת הָעֵדוּת וּנְתָנָם לוֹ וְלֹא קֹדֶם. וּבָזֶה נִתְיַשְּׁבוּ שְׁנֵי הַדִּקְדּוּקִים כְּאַחַת עַל נְכוֹן, וּכְפִי זֶה מַאֲמַר "שְׁנֵי לוּחוֹת" נִמְשָׁךְ עִם "כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ" וְגוֹ', וְנִמְשָׁךְ עִם "וַיִּתֵּן" הָאֲמוּר בִּתְחִלַּת הַכָּתוּב.

כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים. הַכַּוָּנָה בָּזֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא, עקב) כִּי הַלּוּחוֹת נֶחְצְבוּ מִתַּחַת כִּסֵּא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ, וְאוּלַי כִּי זֶה הוּא שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ "מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים", פֵּרוּשׁ מַעֲשֵׂה (אֱלֹהִים) הוּא הַכִּסֵּא, וְהָבֵן. וּכְבָר נִתְפָּרֵשׁ כִּי יֵשׁ בְּחִינוֹת רַבּוֹת אוֹרוֹת הַקְּדֻשָּׁה בְּסוֹד (קהלת ה:ז) "כִּי גָבוֹהַּ מֵעַל גָּבוֹהַּ וְגוֹ' וּגְבוֹהִים", וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה הַנִּפְלָא שֶׁהוּבָא בְּסֵפֶר הַזֹּהַר הַקָּדוֹשׁ (זוהר ח"ב נב.) כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם וּפָגַע בְּמַלְאָךְ סַנְדַּ"ל וְכוּ', וְאַחַר כָּךְ בְּמַלְאָךְ מְטַ"ט וְהָיָה יָרֵא מַלְאָךְ מֵאִשּׁוֹ שֶׁל מַה שֶּׁלְמַעְלָה מִמֶּנּוּ פֵּן יִשְׂרְפֵהוּ וְכֵן וְכוּ', וְהִנֵּה אָמַר הַכָּתוּב (דברים ד:כד) "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אוֹכְלָה הוּא", כִּי אִשּׁוֹ הַקְּדוֹשָׁה הִיא אוֹכֶלֶת כָּל אֵשׁ זוּלָתָהּ.

וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב אֹפֶן כְּתִיבַת הַלּוּחוֹת בַּמֶּה נִכְתְּבוּ, וְאָמַר **כְּתוּבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים**, פֵּרוּשׁ כִּי הָיָה ה' מְצַיֵּר צוּרַת הָאוֹת בְּאֶצְבָּעוֹ כִּבְיָכוֹל, פֵּרוּשׁ בְּחִינַת אוֹר אֶחָד מֵאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ בְּדִמּוּת אֶצְבַּע כְּנֶגֶד הַלּוּחַ כְּשִׁעוּר שֶׁטַח אֲבְרֵי הָאוֹתִיּוֹת, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִהְיֶה חָרוּת אֶלָּא אֶת אֲשֶׁר יְצַיֵּר כְּנֶגְדּוֹ. וּלְצַד עֹצֶם תֹּקֶף אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ לֹא הָיָה אוֹר שֶׁל הַלּוּחוֹת יָכוֹל עָמֹד בְּכָל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יְכַוֵּן כְּנֶגְדּוֹ אֶצְבַּע אֱלֹהִים, וְהָיָה נֶאֱכָל אוֹ מִצְטַמְצֵם לַצְּדָדִין וְהָיָה נִשְׁאָר כָּל אֲשֶׁר יְצַטֵּיר כְּנֶגְדּוֹ חָלוּל. וְלָזֶה נִכְתְּבוּ מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם, וְהוּא אָמְרוֹ (שמות לב:טז) "חָרוּת עַל הַלֻּחֹת", וְלֹא אָמַר חָרוּת בַּלּוּחוֹת שֶׁיִּהְיֶה נִשְׁמָע שֶׁעָשָׂה הַחֲרוּת בַּלּוּחוֹת אֶלָּא עַל, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה מַנִּיחַ אֶצְבָּעוֹ בָּרוּךְ הוּא עַל הַלּוּחוֹת בִּדְמְיוֹן צוּרַת הָאוֹת, וּבָזֶה נֶחְרְתוּ הָאוֹתִיּוֹת שֶׁל עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים.

פרק לב

פסוק א

וַיַּרְא הָעָם וגו'. פֵּרוּשׁ בְּעֵינֵי הַשֵּׂכֶל, אוֹ עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פט,א) שֶׁבָּא שָׂטָן וְהֶרְאָה לָהֶם דְּמוּת חַשָּׁף וַאֲפֵלָה וְכוּי וּדְמוּת מִטָּתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁמֵּת, לָזֶה אָמַר **וַיַּרְא הָעָם** עִנְיָנִים הַנִּזְכָּרִים וְהִצְדִּיקוּ הָעִנְיָן מִטַּעַם כִּי בָּא שֵׁשׁ, שֶׁהוּא זְמַן שֶׁהִגְבִּיל לָהֶם, וְזוּלַת זֶה לֹא הָיוּ עוֹשִׂים חֶשְׁבּוֹן מִדִּבְרֵי הַשָּׂטָן הָרַמַּאי.

וַיִּקָּהֵל הָעָם עַל אַהֲרֹן. צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם אָמְרוֹ **עַל אַהֲרֹן**, וְאִם לְדַבֵּר אֵלָיו הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיִּקָּהֵל הָעָם וַיֹּאמְרוּ אֶל אַהֲרֹן". אוּלַי יְכַוֵּן לוֹמַר כִּי נִקְהֲלוּ עָלָיו לְהָרְגוֹ, **וַיֹּאמְרוּ קוּם** וְגוֹ' וְאִם לָאו וְגוֹ'. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (סנהדרין ז,א) שֶׁהָרְגוּ לְחוּר, וְזֶה לְךָ הָאוֹת לְדָבָרֵינוּ. וְטַעַם שֶׁלֹּא נִרְמַז בַּתּוֹרָה הֲרִיגַת חוּר, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִשָּׁאֵר רִשּׁוּמוֹ נָכָר בַּתּוֹרָה לְדוֹרוֹת עוֹלָם, וְהַשֵּׁם חָס עַל כְּבוֹד עַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא נִכְתַּב מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל אֶלָּא לְטַעַם שֶׁאִם חָטָא צִבּוּר אוֹמְרִים לָהֶם כַּלֵּךְ אֵצֶל צִבּוּר שֶׁנִּתְקַבְּלָה תְּשׁוּבָתָם עַל חֶטְאָם, כָּאָמוּר שָׁם (עבודה זרה ה,א). וְאוּלַי כִּי רָמְזָה הַתּוֹרָה הֲרִיגַת חוּר מִמַּה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב (שמות כד,יד) "וְהִנֵּה אַהֲרֹן וְחוּר עִמָּכֶם" וְלֹא הִזְכִּירוֹ בְּפָסוּק זֶה עִם אַהֲרֹן, הֲרֵי זֶה מַגִּיד כִּי טָרַף טֹרֶף. וּמְפֹרָשׁ הַדָּבָר בְּדִבְרֵי קַבָּלָה דִּכְתִיב (ירמיה ב,לד) "גַּם בִּכְנָפַיִךְ נִמְצְאוּ דַם נַפְשׁוֹת" וְגוֹ', כָּאָמוּר בְּוַיִּקְרָא רַבָּה (י,ג). וְנִרְאֶה לְתֵת טַעַם לְמָה שֶׁהֲרָגוּהוּ, וְאוּלַי כִּי כְּשֶׁלֹּא רָצָה לַעֲשׂוֹת, מַעֲשָׂיו מוֹכִיחוֹת כִּי חָפֵץ לִהְיוֹת הוּא אֶמְצָעִי כְּמֹשֶׁה, וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה. לָכֵן הֲרָגוּהוּ שֶׁלֹּא רָצוּ שֶׁיִּהְיֶה אֶמְצָעִי אָדָם, לְפִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בְּחִינַת הָרָצוֹן הַטִּבְעִי וְכוֹחוֹתָיו נִמְשָׁכִים בָּאַרְצִיּוּת, וְהֶבֵן.

אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵינוּ. דִּקְדֵּק לוֹמַר **לְפָנֵינוּ**, פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי ה' הַמּוֹצִיא אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הוּא נָעֳלָם וְגָבוֹהַּ מְאֹד, וְיִקַּר לָהֶם מִקְרֶה רַע בְּאֵין מַשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם, לָזֶה יַעֲשׂוּ כֹּחַ מִכֹּחוֹת צְבָא הַשָּׁמַיִם שֶׁיִּהְיֶה לְמַטָּה לְפָנֵיהֶם, וּלְעוֹלָם לֹא מָרְדוּ בְּסִבָּה רִאשׁוֹנָה אֶלָּא שֶׁרָצוּ בְּאֶמְצָעִי. וְאוּלַי שֶׁחָשְׁבוּ שֶׁלֹּא צִוָּה ה' עַל אִסּוּר הָאֶמְצָעִי אֶלָּא כָּל עוֹד שֶׁיִּהְיֶה מֹשֶׁה, וְלָזֶה אָמְרוּ **כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ** וְגוֹ'. וְאֶפְשָׁר כִּי טַעֲנַת טָעוּת טְרוּפָה בְּפִיהֶם בְּאָמְרָם "כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲרֵי לְךָ רְאָיָה כִּי צָרִיךְ אֶמְצָעִי, שֶׁלֹּא הוֹצִיאָנוּ ה' בְּלֹא אֶמְצָעוּת שְׁלִיחַ, אֱמוֹר מֵעַתָּה כִּי יֵשׁ צֹרֶךְ בְּאֶמְצָעִי. וּמַה שֶּׁקָּרְאוּהוּ **אֱלֹהִים** עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמות ז:א) "רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה", וּדְבָרִים אֵלּוּ טָעוּת גְּדוֹלָה הֵם, וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת יִתְרוֹ (שמות כ:ד).

פסוק ב

וַיֹּאמֶר. פֵּרוּשׁ, אֲלֵיהֶם הוּא שֶׁאָמַר כֵּן, וּלְבָבוֹ לֹא כֵן יַחְשׁוֹב.

פָּרְקוּ. פֵּרוּשׁ, אַתֶּם וְלֹא הֵם.

נִזְמֵי הַזָּהָב. וְלֹא זָהָב אַחֵר.
אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי. אִם יֶשְׁנָם וְלֹא מוּנָחִים בָּאַרְגָּז, וְלֹא שֶׁיִּלְבְּשׁוּ מֻחְדָּשׁ, וְאִם לֹא דָּבָר זֶה מְעַכֵּב. גַּם אָמַר **נְשֵׁיכֶם בְּנֵיכֶם וּבְנוֹתֵיכֶם** שֶׁלֹּא לְהַנִּיחַ זָהָב עַל כֻּלָּם, וּבְאֶמְצָעוּת כָּל זֶה יִתְעַכְּבוּ זְמַן מָה. גַּם אָמַר **וְהָבִיאוּ** פֵּרוּשׁ וְלֹא תִּשְׁלְחוּ עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, **אֵלַי** וְלֹא לְזוּלָתִי וְלֹא עַל יֶדְכֶם. וְטַעְמוֹ שֶׁדָּבָר הַנַּעֲשֶׂה עַל יְדֵי רַבִּים אֵין בּוֹ עִכּוּב וְעַל יְדֵי יָחִיד יִתְעַכֵּב קְצָת, וְהֵם לֹא נִתְעַכְּבוּ וְעָשׂוּ כָּל הַתְּנָאִים זוּלַת הַנְּזָמִים, אָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) שֶׁלֹּא רָצוּ הַנָּשִׁים, וְהֵבִיאוּ אֶת שֶׁלָּהֶם כְּדֵי שֶׁלֹּא לְהִתְעַכֵּב.

פסוק ד

וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל. פֵּרוּשׁ, בַּעֲבוּר שֶׁנַּעֲשָׂה עַל יָדוֹ, לֹא שֶׁעָשָׂאוֹ הוּא, דִּכְתִיב (שמות לב:כד) "וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה". אוֹ לְצַד שֶׁלָּקַח הַזָּהָב מִיָּדָם לְיָדוֹ, וְלֹא נִתְחַכֵּם שֶׁיַּנִּיחוּ הַזָּהָב בָּאָרֶץ לְבַטֵּל כְּשָׁפֵיהֶם (זוהר ח"ב קצב.), הֶעֱלָה עָלָיו הַכָּתוּב הַמַּעֲשֶׂה.
וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר וְגוֹ'. קָשֶׁה, אֵיךְ יֵאָמֵן הַטִּפְּשׁוּת וְהַבַּעֲרוּת לְדוֹר דֵּעָה, רַבִּים וְנִכְבָּדִים, לוֹמַר לְדוֹמֶם "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ" וְגוֹ'? וְלוּ יִהְיֶה שֶׁדִּבֵּר הָעֵגֶל בְּאֶמְצָעוּת מַעֲשֶׂה כְּשׁוּף כְּמַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא), אַף עַל פִּי כֵן זֶה יוֹעִיל לַחֻשּׁוֹב בּוֹ דָּבָר, אֲבָל לְהָעִיד עֵדוּת שֶׁקֶר שֶׁזֶּה הוּא הַמּוֹצִיא – לֹא.
אָכֵן הַנָּכוֹן הוּא כִּי אַדְרַבָּה בְּדִבְרֵיהֶם אֵלּוּ גִּלּוּ דַּעְתָּם שֶׁאֵינָם מִשְׁתַּחֲוִים וְעוֹשִׂים אֱלוֹהַּ אֶלָּא לְהַמּוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְנִתְכַּוְּנוּ בְּדִבּוּר זֶה לְהָכִין בּוֹ בְּחִינַת הָאֱלֹהוּת שֶׁהוּא הַמּוֹצִיא, וְתִהְיֶה הָעֲבוֹדָה לַחֵלֶק מֵהַכֹּל וַהֲרֵי הֵם כְּעוֹבְדִים לַכֹּל, וְהַחֵלֶק הָיָה הוֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם וְהוּא יַעֲנֶה לְהַנְקַם מִמֶּנּוּ. וְלֹא הָיָה בְּעֵינֵיהֶם לְזָרוּת כִּי הֲלֹא יֵשׁ בָּאָדָם חֵלֶק אֱלוֹהַּ מִמַּעַל, אֶלָּא כִּי לְצַד שֶׁהַרְכָּבָתוֹ אֵינָהּ מִמִּין הַמִּתְקַיְּם הָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים, וְנִתְחַכְּמוּ לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר לְהַמְשִׁיךְ כֹּחַ עֶלְיוֹן בְּדָבָר הַמִּתְקַיֵּם וְיִהְיֶה מָצוּי תָּמִיד לִפְנֵיהֶם, וּלְעוֹלָם לֹא עָקְרוּ "אָנֹכִי ה' וְגוֹ' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם" אֶלָּא אָמְרוּ **אֱלֹהֶיךָ**, וְאוּלַי כִּי לָזֶה אָמַר **הָעֶלְוּךָ** לְשׁוֹן רַבִּים לְרַמֵּז לְכֹחַ תַּחְתּוֹן כָּעֶלְיוֹן חָס וְשָׁלוֹם, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה פָּגְמוּ פְּגָמִים רַבִּים וְעָשָׂה ה' בָּהֶם שְׁפָטִים. וְעַיֵּן בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (שמות לב:ח) "סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ" וְגוֹ'.
וְנִרְאֶה בְּעֵינַי כִּי לֹא כָּל יִשְׂרָאֵל הִסְכִּימוּ עַל הַטָּעוּת, אֶלָּא חֵלֶק מֵהֶם וְחֵלֶק לֹא מִיחוּ, וּשְׁקוּלִים הָיוּ בַּדָּבָר, וְחֵלֶק לֹא הָיָה בָּהֶם כֹּחַ לְמָחוֹת. וְהִנֵּה מִדְּקְדּוּק אָמְרָם **אֱלֹהֶיךָ** וְלֹא אָמְרוּ חָס וְשָׁלוֹם אֱלֹהֵינוּ וְגוֹ' הוֹצִיאָנוּ, זֶה יַגִּיד כִּי קְצָת מֵהֶם אָמְרוּ זֶה לְכֻלָּם, וְיֵשׁ שֶׁהִצְדִּיק וְיֵשׁ שֶׁלֹּא הִצְדִּיק. וְרִבּוֹתֵינוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה מב,ו) שֶׁעֵרֶב רַב שֶׁעָלוּ עִם יִשְׂרָאֵל הֵם הָעוֹשִׂים, וּבְהֶכְרֵחַ לוֹמַר כִּי יִשְׂרָאֵל לֹא הִסְכִּימוּ בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה, שֶׁאִם הִסְכִּימוּ הֲרֵי גַּם הֵמָּה עָשׂוּ, שֶׁהַמַּחְשָׁבָה פּוֹעֶלֶת בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְגַם לֹא מִיחוּ, וְעַל זֶה נֶעֱנְשׁוּ כְּלָלוּת

יִשְׂרָאֵל זוּלַת מְעַטֵּי הַיְכֹלֶת שֶׁבָּהֶן ה' לִבָּם שֶׁלֹּא נָטָה אַחַר הָרַע, וְהַמְפֹרָסָמִים בַּדָּבָר הֵם בְּנֵי לֵוִי. וְהִנֵּה אַחַר שֶׁנַּעֲשָׂה הָעֵגֶל בְּהֶכְרַחַ לוֹמַר שֶׁחֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל טָעוּ אַחֲרָיו, דִּכְתִיב (שמות לב,כח) "וַיִּפֹּל מִן הָעָם כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ", וּבְהֶכְרַחַ שֶׁמִּיִּשְׂרָאֵל נָפְלוּ, כַּמּוּבָן מֵאָמְרוֹ (שמות לב,כז) "הָרְגוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְגוֹ' אֶת קְרֹבוֹ", אִם כֵּן בְּהֶכְרַחַ לוֹמַר שֶׁחֵלֶק מִיִּשְׂרָאֵל עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּעֵדִים וְהַתְרָאָה.

פסוק ה

וַיַּרְא אַהֲרֹן. פֵּרוּשׁ, רָאָה דְּבַר פֶּלֶא, כִּי לֹא עָשָׂה דָּבָר אֶלָּא הִשְׁלִיכוֹ בָּאֵשׁ וְיָצָא הָעֵגֶל מֵעַצְמוֹ. **וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו**. וְלֹא אָמַר "וַיִּבֶן לְפָנָיו מִזְבֵּחַ", שֶׁאָז יִהְיֶה נִשְׁמַע שֶׁלִּכְבוֹדוֹ עָשָׂה, וְהוּא לֹא עָשָׂה הַמִּזְבֵּחַ לְעֵגֶל אֶלָּא לְפָנָיו עָשָׂאוֹ וְכַוָּנָתוֹ לַמָּקוֹם. וּלְדִבְרֵי הַזֹּהַר (ח"ב קצג.) יְכֻוַּן גַּם כֵּן עַל נָכוֹן, כִּי עָשָׂה לְבַל יַפְלִיא חוּץ וְהָיָה לוֹ הַמִּזְבֵּחַ לְמַאֲסָר כָּכָל מְחֻיְבֵי מִיתָה.

וְאָמַר **חַג לַה' מָחָר**, נִתְכַּוֵּן לְדָחוֹת הַשָּׁעָה, וְכַוָּנָתוֹ וּמַחְשַׁבְתּוֹ בִּדְבָרָיו הָיְתָה לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֱמֶת, כִּי שֵׁם זֶה הוּא שֵׁם הַמְיֻחָד, וְיִשְׂרָאֵל גַּם כֵּן לְמָה שֶׁפֵּרַשְׁתִּי כִּי לֹא נֶעֱקְרָה מַחֲשַׁבְתָּם וֶאֱמונָתָם מֵה' אֱמֶת וְאֵלָיו יְכַוְּנוּ, אֶלָּא שֶׁרָצוּ לְקַחַת חֵלֶק מִמֶּנּוּ שֶׁיִּהְיֶה לִפְנֵיהֶם, אֵין דְּבַר נֶגְדִּיּוּת לְדַעְתָּם בְּדִבְרֵי אַהֲרֹן.

פסוק ו

וַיַּשְׁכִּימוּ מִמָּחֳרָת וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה לֹא עָשָׂה ה' בְּרוּחַ הוּא הַרְגָּשָׁה בְּשִׁעַת מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל תֵּכֶף וּמִיָּד לוֹמַר לְמֹשֶׁה רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ, עַד אַחַר שֶׁעָבַר יוֹם הַמַּעֲשֶׂה וּלְמָחֳרָת אַחַר שֶׁהֶעֱלוּ עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים? וְעוֹד, שֶׁאִם הָיָה מַקְפִּיד עַל הַדָּבָר תֵּכֶף וּמִיָּד לוֹמַר לְמֹשֶׁה רֵד וְגוֹ', לֹא הָיוּ בָּאִים לִידֵי זְבִיחָה לֵאלֹהִים אֲחֵרִים. וְאֵין לוֹמַר שֶׁקּוֹדֶם אָמַר אֵלָיו אֶלָּא שֶׁמֹּשֶׁה נִתְעַכֵּב לְהָשִׁיב חֲרוֹן אַף, שֶׁהֲרֵי בִּדְבְרֵי ה' נֶאֱמַר "וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ", הָא לָמַדְתָּ שֶׁדְּבָרָיו הָיוּ אַחַר שֶׁזָּבְחוּ לְמָחֳרַת הַמַּעֲשֶׂה. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (עבודה זרה ד,ב) לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל רְאוּיִים לְאוֹתוֹ מַעֲשֶׂה וְכוּ' אֶלָּא שֶׁאִם חָטָא צִבּוּר וְכוּ', אַף עַל פִּי כֵן יֶשְׁנוֹ לִלְמוּד זֶה גַּם אִם לֹא הָיוּ זוֹבְחִים, שֶׁבְּדִבּוּר רִאשׁוֹן שֶׁאָמְרוּ "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ" הֲרֵי קִבְּלוּהָ עֲלֵיהֶם לָאֱלוֹהַּ. וַהֲגַם שֶׁאָמַרְנוּ קְצָת מֵהֶם אָמְרוּ כֵּן וְלֹא כֻלָּם, וּלְהָאוֹמְרִים עֵרֶב רַב הֵם אָמְרוּ, עַל כָּל פָּנִים שָׁמְעוּ וְשָׁתְקוּ כֻּלָּם. וּבְהֶכְרַחַ לוֹמַר שֶׁהַמּוּעָטִים הוּא שֶׁלֹּא הִסְכִּימוּ, שֶׁאִם הָיוּ הָמְרַבִּים הָיוּ עוֹמְדִים עֲלֵיהֶם וְהוֹרְגִים אֶת הָאוֹמְרִים כֵּן, וְאִם כֵּן הֲרֵי הַמְרַבִּים מִתְחַיְּבִים מִדִּין עֵרֶב.

וְנִרְאֶה לוֹמַר, כִּי לְצַד שֶׁקָּדַם וְאָמַר ה' לְמֹשֶׁה כִּי שָׁם יֵשֵׁב אַרְבָּעִים יוֹם, וְאַחַר הָאַרְבָּעִים יִתֵּן לוֹ הַלּוּחוֹת, כְּמַאֲמָרָם זְכרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פט,א) בְּפָסוּק "כִּי בְשֵׁשׁ מֹשֶׁה" שֶׁבָּאוּ שֵׁשׁ שָׁעוֹת בְּיוֹם הַגְּבוּל שֶׁל אַרְבָּעִים, הָא לָמַדְתָּ כִּי נֶאֱמַר לוֹ מֵה' שֶׁשָּׁם יֵשֵׁב אַרְבָּעִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא אָמַר לוֹ ה' לְמֹשֶׁה לֵרֶדֶת מִן הָהָר קֹדֶם הָאַרְבָּעִים יוֹם עַד סוֹפָם, וְאָז אָמַר אֵלָיו

"לֵךְ מִן הָהָר", וְאָמְרוּ "יֵרֵד" אֲפָרְשָׁנוּ בִּמְקוֹמוֹ. וּכְפִי זֶה, הֲגַם שֶׁהִרְגִּישׁ ה' בְּמַעֲשֵׂה יִשְׂרָאֵל הָרַע מֵעֵת הִקָּהֲלָם עַל אַהֲרֹן, עִם כָּל זֶה דִּבֵּר אֱלֹהֵינוּ שֶׁאָמַר אַרְבָּעִים יוֹם יָקוּם לְעוֹלָם.
וְאִם תֹּאמַר לָמָּה לֹא חָשַׁב ה' מַחֲשָׁבוֹת לְבַל יִכָּשְׁלוּ, זוֹ חֲקִירָה כְּלָלִית בְּהַנְהָגוֹת הַבּוֹרֵא עִם בְּרוּאָיו, וּכְבָר כָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית (בראשית ו:ה) קְצָת מֵהַטְּעָמִים הַמַּשְׂגִּים אֶצְלֵנוּ, וּבְמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ אֵין אָנוּ צְרִיכִין לַטְּעָמִים כִּי טַעְמוֹ בְּצִדּוֹ, כִּי בְּהֶכְרֵחַ שֶׁיִּהְיֶה שָׁם מֹשֶׁה אַרְבָּעִים יוֹם לְקַבָּלַת הַלּוּחוֹת וְיֵשׁ טְעָמִים נִסְתָּרוֹת לַה' וְהַנִּגְלוֹת לָנוּ כְּנֶגֶד יְצִירַת הַוֶּלֶד, גַּם לְהוֹדִיעַ הַדְּרָגוֹת שֶׁל הַתּוֹרָה מִכָּל הָעוֹלָם, שֶׁכָּל הָעוֹלָם נִבְרָא בְּשִׁשָּׁה יָמִים וְהַלּוּחוֹת בְּרִיאָתָם לְאַרְבָּעִים יוֹם, וּכְמַאֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן לְרַבִּי חִיָּיא (שמות רבה מז:ה) עַל מַה שֶּׁזָּבַן שָׂדוֹת וּכְרָמִים וְזֵיתִים כִּי מָכַר דִּבֵּר הַנּוֹתֵן לְשִׁשָּׁה וְקָנָה דִּבֵּר הַנּוֹתֵן לְאַרְבָּעִים.
עוֹד יֵרָאֶה לִי טַעַם אַחֵר, כִּי לְצַד שֶׁהַתּוֹרָה יֵשׁ בָּהּ אַרְבַּע דְּרָכִים כְּלָלִיִּים, וְהֵן מִנְיַן פַּרְדֵּ"ס, וְיֵשׁ לְךָ לָדַעַת שֶׁהֵם מֵאַרְבָּעָה הַדְּרָגוֹת אוֹרוֹת עֶלְיוֹנִים הַמִּתְכַּנִּים בְּשֵׁם אֲצִילוּת בְּרִיאָה יְצִירָה עֲשִׂיָּה. הַפְּשָׁט אוֹרוֹ מֵאִיר בְּעוֹלַם הָעֲשִׂיָּה, רֶמֶז בְּעוֹלַם הַיְצִירָה, דְּרָשׁ בְּעוֹלַם הַבְּרִיאָה, סוֹד בְּעוֹלַם הָאֲצִילוּת. וּכְבָר הִקְדַּמְנוּ פְּעָמִים רַבּוֹת שֶׁאֵין לְךָ הַדְרָנָה בְּקֻדָּשָׁה שֶׁאֵין גְּבָהּ עֲשָׂרָה, וַהֲרֵי לְפָנֶיךָ אַרְבָּעִים, וְלָזֶה הָיָה שָׁם אַרְבָּעִים יוֹם שְׁלֵמִים, וְאִם הָיָה חָסֵר יוֹם אֶחָד הָיְתָה תּוֹרָה חֲסֵרָה אוֹתָהּ בְּחִינָה, וִישָׁרִים דַּרְכֵי ה'. וְעוֹד יֵשׁ טְעָמִים רַבִּים, וּבָזֶה אֵין קֻשְׁיָא לֵאלֹהֵינוּ. וְעַיֵּן בְּפָסוּק "לֵךְ רֵד" שֶׁאַחַר זֶה בְּאֹפֶן אַחֵר.

פסוק ז

לֵךְ רֵד כִּי וגו'. כְּפֵל לוֹמַר **לֵךְ רֵד**, אַחַת לְגוּפוֹ שֶׁיֵּלֵךְ וְאַחַת לוֹמַר לוֹ שֶׁיֵּרֵד מִגְּדֻלָּתוֹ. וְאִם הָיָה אוֹמֵר רֵד לְבַד, הָיִינוּ אוֹמְרִים כִּי לֶהֱיוֹתוֹ בָּהָר אָמַר לְשׁוֹן יְרִידָה, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות י"ט:י"ד) "וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הָהָר". וְצָרִיךְ לָדַעַת אֹפֶן יְרִידָה זוֹ מַה הִיא. וְאוּלַי שֶׁהוֹדִיעוֹ כִּי כָּל מַעֲלָתוֹ הָיְתָה בִּשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל, וּמֵעַתָּה שֶׁחָטְאוּ לֹא יַשִּׂיג הַנְּבוּאָה כַּמַּחֲזֶה הָרִאשׁוֹן. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי שָׁם בִּמְקוֹם עָמְדָתוֹ לֹא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לַעֲמֹד שָׁם כֵּיוָן שֶׁכָּשַׁל עוֹזֵר, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר לוֹ **רֵד**, פֵּרוּשׁ, לֹא תַעֲמֹד בַּמָּקוֹם הָרִאשׁוֹן, וְהַטַּעַם – **כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ** שֶׁמִּכֹּחָם בָּאתָה.
וְקֻשְׁיָה, אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר כֵּן מֵעֵת שֶׁאָמְרוּ יִשְׂרָאֵל "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", אִם לְצַד שֶׁיִּשְׂרָאֵל עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה תִּתְחַיֵּב יְרִידַת מֹשֶׁה מִגְּדֻלָּה שֶׁהָיָה בּוֹ. וְיֵשׁ לוֹמַר, בְּהָעִיר עוֹד לָמָּה הֻצְרַךְ ה' לְהַאֲרִיךְ הוֹדָעַת עָוֹן יִשְׂרָאֵל, וּמַה גַּם לְדִבְרֵי רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין מג:) שֶׁאָמְרוּ בְּמַעֲשֵׂה עָכָן שֶׁשָּׁאַל יְהוֹשֻׁעַ דָּבָר מֵאֵת ה' לְהוֹדִיעַ מִי הַמּוֹעֵל בַּחֵרֶם, וְהָיְתָה תְּשׁוּבַת ה' אֵלָיו: "דְּלָטוֹר אֲנִי לְךָ"? אִם כֵּן כָּאן בְּמַה שֶׁלְּפָנֵינוּ לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר לְמֹשֶׁה הַדְּבָרִים הָרָעִים שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל. וְהֵן אֱמֶת כִּי שָׁם הָיָה דָּבָר שֶׁאֵינוֹ עוֹמֵד לְהִתְגַּלּוֹת וְיֵשׁ בָּזֶה דְּלָטוֹרוּת, מַה

שֶׁאֵין כֵּן בִּמְצִיאוּת זֶה שֶׁהָיָה דָּבָר שֶׁעוֹמֵד לְהִתְגַּלּוֹת בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מִן הָהָר, עִם כָּל זֶה, בְּעֶרֶךְ מְקוֹר הַחֲסִידוּת וְטָהֳרַת הַלָּשׁוֹן, כֶּסֶף נִבְחָר לְשׁוֹן צַדִּיק לֹא יַגִּיד כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

אָכֵן טַעַם דִּבְרֵי ה' הוּא כִּי חָס וְשָׁלוֹם לֹא לְדַלְטֵר עַל עוֹשֶׂה עָוֶל בָּא הָאֱלֹהִים, אֶלָּא לְצַדֵּק דִּינוֹ הַצֶּדֶק. וְהוּא כִּי לְצַד שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה **רֵד** מִגְּדֻלָּתְךָ, הֻצְרַךְ לוֹמַר עַל מָה הֻכָּה בֵּית מְאֻהָבוֹ, מַה פִּשְׁעוֹ כִּי יוֹרִידֵנוּ אֱלוֹהַּ. וְלָזֶה אָמַר **כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ**, וְחָל עָלָיו לְהוֹדִיעוֹ אֹפֶן הַהַשְׁחָתָה שֶׁעָלֶיהָ נִתְחַיֵּב מֹשֶׁה הַיְרִידָה, וְסִדֵּר שִׁלְשָׁה דְּבָרִים: א' עָשׂוּ לָהֶם וְגוֹ', ב' **וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ** וְגוֹ', ג' **וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה** וְגוֹ', וְהֵם כְּנֶגֶד דִּבּוּר מַחְשָׁבָה וּמַעֲשֶׂה. וְהִתְחִיל בַּמַּחְשָׁבָה וְאָמַר **עָשׂוּ לָהֶם** הֵרֵי מַחְשָׁבָה, מֵעֵת שֶׁעָשְׂאוּהוּ חִשְׁבוּ בַּעֲבוֹדָה זָרָה, וְהוּא מַה שֶּׁדִּיֵּק בְּאָמְרוֹ **לָהֶם**. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָסוּק (שמות כ:ג) "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים" וְגוֹ'. כְּנֶגֶד הַמַּעֲשֶׂה אָמַר **וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ**, אֵין לְךָ מַעֲשֶׂה גָּדוֹל מִזֶּה. כְּנֶגֶד הַדִּבּוּר אָמַר **וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ** וְגוֹ'. וּלְצַד זֶה תִּשַּׁשׁ כֹּחַ מֹשֶׁה בְּשָׁלֹשׁ בְּחִינוֹת שֶׁהֵם נֶפֶשׁ רוּחַ נְשָׁמָה, וְלֹא יוּכַל עָמוֹד בְּמַדְרֵגָה רִאשׁוֹנָה. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי קוֹדֶם שֶׁעָבְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל שְׁלֹשָׁה פְּרָטִים עֲדַיִן הָיָה מֹשֶׁה יָכוֹל עָמוֹד בְּאֶמְצָעוּת בְּחִינָה הַנִּשְׁאֶרֶת בִּלֹּא פְּגָם, שֶׁאִם לֹא כֵּן וּבְאַחַת אוֹ בִּשְׁתַּיִם מֵהָאָמוּר יֵשׁ טַעַם לְמִשְׁפַּט הַיְרִידָה, לֹא הָיָה ה' מְנַלֶּה לְמֹשֶׁה כָּל הַמַּעֲשִׂים מְשׁוּם פְּגַם דַּלְטוֹרוּת כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וּמֵעַתָּה אֵין מָקוֹם לְקֻשְׁיָתֵנוּ לָמָּה לֹא יָרַד מֵעֵת אָמְרָם "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ" אוֹ מֵעֵת שֶׁאָמְרוּ לְאַהֲרֹן "עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים".

פסוק ח

סָרוּ מַהֵר מִן הַדֶּרֶךְ. יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם (חולין ה.) שֶׁאָמְרוּ הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **סָרוּ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם** הֵרֵי כָּל מַה שֶּׁצִּוָּה בִּכְלָל.

עוֹד יְרֻצֶּה לְפִי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ כִּי יִשְׂרָאֵל עוֹדָם בֶּאֱמוּנַת ה' הַשְּׁלֵמָה, אֶלָּא חָשְׁבוּ לִהְיוֹת לִפְנֵיהֶם כֹּחַ אֶחָד מֵאֵל עֶלְיוֹן, לָזֶה אָמַר **סָרוּ מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִם**, פֵּרוּשׁ, לְבַל עֲשׂוֹת אֶמְצָעִיִּים וְעָשׂוּ דֶּרֶךְ אֶמְצָעִיִּים, וְלָזֶה לֹא אָמַר מָרְדוּ בִּי אוֹ כָּפְרוּ בִּי כִּי עוֹדָם בֶּאֱמוּנָתָם.

עָשׂוּ לָהֶם וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ אֲחֵרִים עָשׂוּ לָהֶם הָעֵגֶל, כִּי הֵם נָתְנוּ הַזָּהָב וְיָצָא הָעֵגֶל מֵעַצְמוֹ, וְהוֹדִיעַ ה' כִּי לֹא מֵעַצְמוֹ יָצָא כְּמַאֲמַר אַהֲרֹן (שמות לב:כד) "וַיֵּצֵא הָעֵגֶל הַזֶּה", אֶלָּא עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה, וְהוּא מַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא) כִּי יוֹנוֹס וְיִמְבְּרוּס עָשׂוּ וְגוֹ':

וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה וְגוֹ'. קָשֶׁה לָמָּה [הִפְךְ] סֵדֶר הֶעְשׂוּי שֶׁהָיָה לוֹ לְהַקְדִּים אֲמִירַת "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ" קוֹדֶם הַזְּבִיחָה, שֶׁכֵּן מָצִינוּ שֶׁבְּיוֹם רִאשׁוֹן אָמְרוּ "אֵלֶּה" וְגוֹ' וּמִמָּחֳרָת זָבְחוּ וְגוֹ'. וְהִנֵּה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מב,ו) שֶׁעֵרֶב רַב הֵם הָעוֹשִׂים כָּל מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל וְלֹא יִשְׂרָאֵל, יְסֵדֵּר הַכָּתוּב הַדְּרָגוֹת הֶעָוֹן בְּעֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל לֹא בְּעֶרֶךְ עֵרֶב רַב, וְאָמַר הַדְּרָגָה אֶחָד **עָשׂוּ לָהֶם**, פֵּרוּשׁ, עֵרֶב רַב עָשׂוּ עֵגֶל מַסֵּכָה לְעַצְמָן וְלֹא מִחוּ יִשְׂרָאֵל. עוֹד הִשְׁתַּחֲווּ וְזָבְחוּ

עֵרֶב רַב וְלֹא מִחוּ יִשְׂרָאֵל, וְזֶהוּ הַדְּרָגָה גְּדוֹלָה יוֹתֵר מֵהָרִאשׁוֹנָה. וְעוֹד אָמְרוּ בְּפֵרוּשׁ "אֱלֶה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל" וְשָׁתְקוּ יִשְׂרָאֵל, וְזוֹ קָשָׁה מִכּוּלָּם.

וּלְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב, טַעַם שֶׁאַחַר אָמְרוֹ "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", הֲגַם שֶׁהוּא בְּחִינַת פְּגַם הַדִּבּוּר וְהוּא מַדְרֵגָה מְמֻצַּעַת בֵּין הַמַּחְשָׁבָה לַמַּעֲשֶׂה, לְצַד שֶׁיֵּשׁ בּוֹ בְּבְחִינַת דִּבּוּר זֶה הַדְּרָגָה גְּדוֹלָה שֶׁקִּבְּלוּהוּ לֶאֱלוֹהַּ לְעוֹלָם בְּאָמְרָם "אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ", וְטַעַם זֶה יַגִּיד הַהַתְמָדָה לִבְנֵי בָנִים וְהוּא פְּגָם מֻפְלָא, לָזֶה סִדְּרוֹ בָּאַחֲרוֹנָה כְּדֶרֶךְ "לֹא זוֹ אַף זוֹ".

עוֹד נִרְאֶה כִּי טַעְמוֹ הוּא, לְפִי מַה שֶּׁמַּגִּיד מִשְׁמְעוּת "אֱלֹהֶיךָ" לְנֹכַח כִּי לֹא יִשְׂרָאֵל הֵם הַמְדַבְּרִים, אִם כֵּן הַדְּבָרִים שְׁקוּלִים הֵם, אִם הַשּׁוֹמְעִים מַאֲמַר "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ" הִסְכִּימוּ לָזֶה אוֹ לֹא. לָזֶה לֹא אָמַר בַּתְּחִלָּה אֶלָּא "עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל", וְאַחַר שֶׁהִשְׁתַּחֲווּ וְזָבְחוּ לוֹ נִתְגַּלָּה לְמַפְרֵעַ כִּי שָׁמְעוּ וְהִסְכִּימוּ עַל הַדָּבָר, וְלָזֶה אַחַר שֶׁהִזְכִּיר ה' "וַיִּשְׁתַּחֲווּ וַיִּזְבְּחוּ לוֹ", אָמַר **וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה** וְגוֹ', לוֹמַר כִּי הַצְּדָקַת הַדָּבָר שֶׁהֵם הִסְכִּימוּ הוּא מִמַּה שֶּׁהִשְׁתַּחֲווּ וְגוֹ':

פסוק ט

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְגוֹ'. טַעַם שֶׁיִּחֵד אֱמִירָה אַחֶרֶת בְּאֶמְצַע עִנְיָן, לְהַצְדִּיק מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי, כִּי מֵאֱמֶת רֹאשׁוֹן שֶׁאָמַר **סָרוּ** וְגוֹ' **עָשׂוּ** וְגוֹ' לֹא בָּא אֶלָּא לָתֵת טַעַם לִירִידַת מֹשֶׁה מִמַּדְרֵגָתוֹ, וְעַכְשָׁיו בָּא לְדַבֵּר מַה שֶּׁנּוֹגֵעַ לְיִשְׂרָאֵל עַל חַטָּאתָם. לָזֶה אָמַר **וַיֹּאמֶר** וְגוֹ', וְזוֹלָתָהּ הָיָה נִשְׁמָע שֶׁעַל זֶה בָּאָה הוֹדָעַת סָרוּ מַהֵר, וְהָבֵן.

פסוק י

וְעַתָּה הַנִּיחָה לִי. אָמְרוֹ **וְעַתָּה** יְרָצֶה, לְצַד שֶׁהוּא מְרַצֶּהוּ בְּאָמְרוֹ **וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ** וְגוֹ', וּבָזֶה יַנִּיחֵהוּ לְכַלּוֹתָם, וְיֹאמַר מֹשֶׁה בְּלִבּוֹ: וּמָה הַבְטָחָה הוּא זֹאת, וְגַם לְבָנָיו יֵאָרַע כְּמוֹ כֵן וְהָיוּ כְּלֹא הָיָה? לָזֶה אָמַר שֶׁלֹּא יְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ לְהַנִּיחוֹ אֶלָּא עַתָּה, אֲבָל גּוֹי שֶׁיֵּעָשֶׂה מִמֹּשֶׁה לֹא יֹאמַר ה' עוֹד אֵלָיו "הַנִּיחָה לִי", אוֹ לְצַד שֶׁיִּהְיוּ מֵיטִיבִים דַּרְכָּם, אוֹ שֶׁמַּבְטִיחוֹ שֶׁלֹּא יֹאמַר לוֹ עוֹד "הַנִּיחָה", וְתָמִיד יְבַטֵּל מֹשֶׁה גְּזֵרָה מֵעֲלֵיהֶם.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז רָמַז שֶׁלֹּא צִוָּה עָלָיו **הַנִּיחָה** אֶלָּא בְּאוֹתוֹ עֵת וְלֹא תָּמִיד, וּמִמּוֹצָא דִּבֵּר אַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁיַּעֲמֹד תֵּכֶף וּמִיָּד בִּתְפִלָּה, כִּי יֹאמַר "וְעַתָּה" אֲפִלּוּ עַל שְׁעוּר רֶגַע, וְהִנֵּה עָבַר בְּמֶשֶׁךְ אָמְרוֹ **וְעַתָּה**, וְלָזֶה תֵּכֶף וּמִיָּד עָמַד בִּתְפִלָּה וְלֹא הִנִּיחוֹ לַחֲרוֹת אַפּוֹ.

עוֹד יְרָצֶה לְפִי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כא,ו) שֶׁאָמְרוּ, אֵין "וְעַתָּה" אֶלָּא תְּשׁוּבָה, רָמַז לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה עַל הַסּוֹבֵב מִמֶּנּוּ, כִּי הַטָּעוּת יָצָא מִדְּבָרָיו שֶׁאָמַר לָהֶם לְסוֹף אַרְבָּעִים אֲנִי בָּא, וְלֹא פֵּרֵשׁ לָהֶם שֶׁהוּא לְבַד מֵאוֹתוֹ יוֹם, שֶׁמִּזֶּה טָעוּ.

עוֹד יְרָצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פ"ב) שֶׁאָמְרוּ שֶׁקִּבָּלַת עֵרֶב רַב הָיְתָה מִצַּד מֹשֶׁה וְלֹא הִסְכִּים הַשֵּׁם עֲלֵיהֶם וְנִתְרַצָּה לַעֲשׂוֹת רְצוֹן מֹשֶׁה, וְלָזֶה אָמַר לוֹ **שַׁחֵת עַמֶּךָ**

אֵלּוּ עֵרֶב רַב, וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז בְּאָמְרוֹ **וְעַתָּה** שָׁעֲלָיו לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה וַחֲרָטָה עַל מַעֲשֶׂה בִּלְתִּי הָגוּן, וְאוּלַי כִּי הוּא מְתַקֵּן הַדָּבָר לֶעָתִיד לָבֹא שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יבמות כד:) אֵין מְקַבְּלִין גֵּרִים לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּמֹשֶׁה הוּא שֶׁיִּהְיֶה גּוֹאֵל וְיִתַּקֵּן הַדָּבָר.

הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר אַפִּי. קָשֶׁה, וְכִי מֹשֶׁה הָיָה מוֹנְעוֹ? וְאִדְרַבָּה לֹא עָמַד בִּתְפִלָּה אֶלָּא אַחַר כָּךְ! עוֹד קָשֶׁה, כִּי מֵאָמְרוֹ "וְיִחַר אַפִּי" מַשְׁמַע כִּי עֲדַיִן לֹא חָרָה אַפּוֹ וְהוּא רוֹצֶה בַּחֲרוֹת אַף, וַהֲלֹא אֵין זוֹ מִדָּתוֹ יִתְבָּרַךְ שֶׁהוּא מְבַקֵּשׁ תָּמִיד לְכַבּוֹשׁ כַּעֲסוֹ, וְצֵא וּלְמַד מִמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּבָא בַּתַּלְמוּד (ברכות ז,א) שֶׁאָמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל כֹּהֵן גָּדוֹל שֶׁנִּתְרַצָּה ה' בִּבְרָכָתוֹ אֲשֶׁר בֵּרַךְ ה' בָּרוּךְ הוּא שֶׁיִּכְבְּשׁוּ רַחֲמָיו אֶת כַּעֲסוֹ. וְאוּלַי כִּי זוֹ הִיא טַעֲנַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם בְּאָמְרוֹ **לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ** וְגוֹ', לְשׁוֹן עָתִיד, פֵּרוּשׁ כֵּיוָן שֶׁלֹּא חָרָה עֲדַיִן, וְעַל כָּל פָּנִים קוּשְׁיָא לֵאלֹהֵינוּ.

וְיִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּהַשְׁכֵּיל עַל דָּבָר, וְהוּא כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי שֹׁרֶשׁ הָאַף יִהְיֶה מֵהָעֶלְבּוֹן הַנִּרְגָּשׁ בַּלֵּב כְּפִי הַמַּעֲלִיבִין וְהָעֶלְבּוֹן, וְאַחַר שֶׁיִּגִּיעַ הַהֶרְגֵּשׁ לִבְחִינַת הַמַּרְגִּישׁ יְסוֹבֵב הָעִצָּבוֹן וְהַיָּגוֹן, וְתִהְיֶה תְּרוּפָתוֹ בְּאֶחָד מִשְּׁנֵי דְּרָכִים: הָאֶחָד בִּנְקוֹם נָקָם מֵהַסּוֹבֵב, הַשֵּׁנִי בְּדִבְרֵי רִצּוּי לְשַׁעוּר הַמַּסְפִּיק לְהֶרְגֵּשׁ הַקְּפֵדַת הָעֶלְבּוֹן.

וְהִנֵּה בַּעֲשׂוֹת יִשְׂרָאֵל מַעֲשֶׂה הַמְכֹעָר, אֵין לְךָ עֶלְבּוֹן לָאֵל עֶלְיוֹן גָּדוֹל מִזֶּה, וְהוּא אָמְרוֹ "סָרוּ מַהֵר" – עֲדַיִן כַּלָּה בְּחֶפְתָּהּ וְהִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים. וְהִנֵּה הִרְגִּישׁ אֱלֹהֵינוּ יִתְעַלֶּה שְׁמוֹ הֶרְגֵּשׁ גָּדוֹל, עַד שֶׁמֵּחֲמַת עֹצֶם הַהַקְפָּדָה חָשַׁב כִּי לֹא יוֹעִיל הָרִצּוּי, שֶׁהוּא אֶחָד מֵהַשְּׁנֵי הַמַּרְחִיקִין דַּאֲבוֹן הָעֶלְבּוֹן, זוּלַת דֶּרֶךְ הַנְּקָמָה כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ. וְהִנֵּה גַּם זֶה הוּא מְשֻׁלָּל מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ב,א) כִּי אֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא סוֹבֵל לְרָאוֹת צַעַר צַדִּיקוֹ וִידִידוֹ, וּמִימֵי עוֹלָם שְׁמַעְנוּהוּ שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה לב,ז) שֶׁלֹּא הֵבִיא מַבּוּל עַד אַחַר פְּטִירַת מְתוּשֶׁלַח, וְלֹא מְתוּשֶׁלַח לְבַד אֶלָּא כָּל צַדִּיקֵי הַדּוֹר, כָּרְמוּז בְּפָסוּק (בראשית ז,כב) "כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו" כְּבָר מֵתוּ קֹדֶם הֶבָאַת הַמַּבּוּל כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"א רו.). וְכֵן הוּא אוֹמֵר (ישעיהו נז,א) "מִפְּנֵי הָרָעָה נֶאֱסַף הַצַּדִּיק". וְהִנֵּה גָּלוּי וְיָדוּעַ לְפָנַי מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אֶת אֲשֶׁר יִצְטַעֵר נֶאֱמַן בֵּיתוֹ בְּאָבְדַן מוֹלַדְתּוֹ, יִתְבָּרַךְ יָוֹתֵר בְּנוֹגֵעַ לוֹ וְלֹא יָוֹתֵר בְּדָבָר הַנּוֹגֵעַ לִידִידָיו. וּבְרֹאוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ כִּי אֵין מָקוֹם לְהָנִיחַ דַּאֲגָתוֹ, בִּקֵּשׁ מִמֹּשֶׁה דָּבָר שֶׁיַּנִּיחַ לוֹ, וְהוּא לְבַל יִצְטַעֵר עַל הַדָּבָר, וְאָז יִהְיֶה מְצִיאוּת לַחֲרוֹת אַפּוֹ וְיִהְיֶה לוֹ נַחַת רוּחַ, וְכִבְיָכוֹל רְצָהוּ לְמֹשֶׁה עַל הַדָּבָר. וְאָמַר לוֹ **וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל**, דִּקְדֵּק לוֹמַר "לְגוֹי גָּדוֹל" וְלֹא אָמַר "וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ גּוֹי גָּדוֹל", לוֹמַר הֲגַם שֶׁאֵינְךָ הֵן עַתָּה בִּבְחִינַת נִשְׁמָתְךָ גּוֹי גָּדוֹל, אֲנִי אֲכוֹנֵן אוֹתְךָ וְאַשְׁפִּיעַ בְּךָ מִדָּה טוֹבָה

מְרֻבָּה הַפְּלֻגַת נְשָׁמוֹת קְדוֹשׁוֹת. וְלָזֶה לֹא אָמַר "וְיִהְיֶה מִמְּךָ גּוֹי גָּדוֹל" כִּי צָרִיךְ מַעֲשֶׂה בִּנְיָן חָדָשׁ בְּשֹׁרֶשׁ נִשְׁמָתוֹ.

עוֹד רָמַז לִסְתּוֹר טַעֲנַת "וְאֵיֵה הַבְטָחָתְךָ שֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ לָאָבוֹת", לָזֶה אָמַר **וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל**, פֵּרוּשׁ, לְקִיּוּם הַבְטָחַת גּוֹי גָּדוֹל שֶׁהִבְטַחְתִּי לָאָבוֹת (בראשית יב:ב).

וּבָאָה הַתְּשׁוּבָה שֶׁל מֹשֶׁה כִּי מִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּניַח לוֹ, וְהֶרְאָהוּ צַעֲרוֹ עַל הַדָּבָר בְּאָמְרוֹ **וַיִּחַל מֹשֶׁה**. וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות לב,א) אַחֲזַתּוּ אָחִילוּ, וְכַמָּה עִנְיָנִים שֶׁל מְרִירוּת נָפֶשׁ עָשָׂה לִפְנֵי קוֹנוֹ. זֶה כְּנֶגֶד "הַנִּיחָה לִי", וּכְנֶגֶד אָמְרוֹ **וַיִּחַר אַפִּי** שֶׁהִיא טַעֲנָה שֶׁעָלֶיהָ בָּא, כִּי זוֹלַת זֶה אֵין לָהֶם נַחַת רוּחַ מֵעִצְּבוֹן הָעֶלְבּוֹן, לָזֶה אָמַר **לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ**, פֵּרוּשׁ, לָמָּה לֹא מָצְאתָ תִּקּוּן לַדָּבָר אֶלָּא חָרוֹן אַף? כַּלֵּךְ לְדַרְכְּךָ זוֹ וְהוּא בְּחִינַת הִרְצוּי שֶׁכְּתַבְנוּ. טַעֲנָה רִאשׁוֹנָה שֶׁיֵּשׁ לְךָ לְחוּשׁ עַל קִנְיָנְךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּעַמֶּךָ**, וְאֵין אֲבֵדָה אֶלָּא לְבָעֲלֶיהָ. ב', אֲשֶׁר **הוֹצֵאתָ** וְעַל יְדֵיהֶם נִתְפַּרְסְמָה אֱלֹהוּתְךָ. ג', **לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם**. ד', **זְכֹר לְאַבְרָהָם** וְגוֹ'. וּבָזֶה יֵשׁ לְךָ דְּבָרִים וּטְעָמִים נְכוֹנִים הַמַּסְפִּיקִים לִבְחִינַת הִרְצוּי, וְעָלְתָה בְּיַד מֹשֶׁה הַטַּעֲנָה **וַיִּנָּחֶם ה'** וְגוֹ'. וְיִרְמְז תֵּבַת **וַיִּנָּחֶם** לְשׁוֹן נֶחָמָה וּלְשׁוֹן נַחַת, כִּי נָח תִּקֶּף הָרֹגֶז שֶׁהָיָה לוֹ, וּמֵאֶמְצָעוּת זֶה נִחַם עַל וְגוֹ'. וְעַיֵּן בַּפָּסוּק שֶׁאַחַר זֶה.

פסוק יא

לָמָּה ה' יֶחֱרֶה וְגוֹ'. עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מב,ו) שֶׁאָמְרוּ שֶׁעֵרֶב רַב לִבֵּד עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל, וְהוּא אָמְרוֹ (שמות לב:ז) "שִׁחֵת עַמְּךָ", וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּהֶכְרֵחַ לוֹמַר שֶׁהָיְתָה הַהַקְפָּדָה עַל כָּל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא מִחוּ, וּכְפִי זֶה יִהְיֶה כַּוָּנַת מֹשֶׁה בְּאָמְרוֹ **לָמָּה** טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת כִּי כֵּיוָן שֶׁעֵרֶב רַב הֵם הַמַּשְׁחִיתִים אֵין רָאוּי שֶׁיֵּחָרֶה אַפּוֹ בְּעַמּוֹ שֶׁהֵם יִשְׂרָאֵל, וַהֲגַם שֶׁיֵּשׁ לָהֶם דִּין וּמִשְׁפָּט, עִם כָּל זֶה לֹא לַחֲרוֹת אַפּוֹ בָּהֶם, וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי הִסְכִּים עַל הַשְׁמָדַת עֵרֶב רַב. וְאוּלַי כִּי זֶה דִּיֵּק בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם** וְלֹא עֵרֶב רַב שֶׁמֵּעַצְמָם יָצְאוּ. וְנִרְאֶה כִּי כָּל עֵרֶב רַב שֶׁהָיוּ אָז מֵתוּ, שֶׁאָפְלוּ פְּטוּרוֹן שֶׁקִּבְּלָם הִסְכִּים עַל כְּלָיָתָם וְגַם אֵין לוֹ פָּנִים לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עֲלֵיהֶם אִם עַל קַבָּלָתָם נֶעֱנַשׁ כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ לְמַעְלָה, גַּם אֵין לָהֶם זְכוּת אָבוֹת וְטַעֲנוֹת שֶׁהִזְכִּיר מֹשֶׁה בְּטַעֲנָתוֹ.

וּלְפִי פְּשַׁט הַכָּתוּב שֶׁיִּשְׂרָאֵל עָשׂוּ הָעֵגֶל וְהִשְׁתַּחֲווּ לוֹ, טָעַן מֹשֶׁה כְּנֶגֶד חֵלֶק שֶׁלֹּא עָשׂוּ, כִּי הֲלֹא תִּמְצָא שֶׁמֵּתוּ כָּל עוֹשֵׂי רִשְׁעָה וְהֵם שְׁלֹשָׁה: יֵשׁ שֶׁעָבְדוּ בְּעֵדִים וְהַתְרָאָה, וְיֵשׁ בְּעֵדִים לְבַד, וְיֵשׁ בְּהַתְרָאָה לְבַד, וְכָל אֵלּוּ מֵתוּ וְלֹא נִשְׁאֲרוּ אֶלָּא מִי שֶׁלֹּא הָיוּ בּוֹ אֶחָד מִשְּׁלֹשָׁה, וַה' אָמַר לְמֹשֶׁה "וַאֲכַלֵּם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל", זֶה יוֹרֶה שֶׁבִּקֵּשׁ לְעַקֵּר אֶת הַכֹּל, לָזֶה צָעַק לִבּוֹ אֶל ה' **לָמָּה ה' יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ**, פֵּרוּשׁ, בְּאוֹתָם שֶׁלֹּא עָבְדוּ כָּל עִקָּר וְלֹא מָרְדוּ בְּךָ, כִּי עַל טַעֲנַת הָעֲרָבָנוּת לֹא יֵעָקֵר מֵהֶם זִכְרוֹן עַמֶּךָ.

אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ וְגוֹ'. בְּטַעֲנָה בָּא לִסְתּוֹר מַה שֶּׁאָמַר **וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי** וְגוֹ', כִּי לֹא יִתָּכֵן שֶׁיִּמָּצֵא הֲכָנַת אוֹשֶׁר הַצְּדָקוּת כַּאֲשֶׁר יִמָּצֵא בְּעַם זֶה כִּי הֵם הוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּנֵי מֹשֶׁה אֲשֶׁר יָקוּם ה' אֵינָם בְּגֶדֶר זֶה. וַהֲלֹא תִּמְצָא כִּי תְּחִלַּת דְּבַר ה' בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת (שמות כ:ב) אָמַר "אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ" וְגוֹ', זֶה יוֹרֶה כִּי יְצִיאַת מִצְרַיִם הוּא דָּבָר הַמַּעֲמִיד הִשְׁתַּעְבְּדוּתָם לַבּוֹרֵא, וְלֵךְ נָא רְאֵה מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק זֶה. וְעוֹד בְּכָל הַמִּצְוֹות תִּמְצָא רָמֶז יְצִיאַת מִצְרַיִם, וְאִם אֵלּוּ לֹא יַעֲמְדוּ בַּעֲבוּדַת הַקֹּדֶשׁ מִכָּל שֶׁכֵּן הַבָּאִים מִמֹּשֶׁה אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ וְאֵינָם בְּגֶדֶר יְצִיאַת מִצְרַיִם. וּמַעֲתָּה הֻפְסַד זֶה אֵין לוֹ תִּקּוּן בִּבְנֵי מֹשֶׁה. וְאָמְרוּ **בְּכֹחַ גָּדוֹל** פֵּרוּשׁ, וְיֵשׁ לְחוּשׁ לְמַה שֶּׁבָּא בְּכֹחַ גָּדוֹל לְבַל יַפְסִידֵנוּ.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לְצַד כִּי ה' אָמַר אֵלָיו **שְׁחֵת עַמְּךָ** שֶׁלֹּא רָצָה לְכַנּוֹתָם אֵלָיו, אִם כֵּן אֵיךְ יָשׁוּב מֹשֶׁה לְהַזְכִּירָם לְפָנָיו בְּשֵׁם "עַמְּךָ" שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁשְּׁלָלוֹ ה'? אֲשֶׁר עַל כֵּן דִּקְדֵּק בִּלְשׁוֹנוֹ וְאָמַר **הוֹצֵאתָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא לְצַד שֶׁהֵם עַמְּךָ עֲדַיִן אֲנִי קוֹרֵא אוֹתָם עַמְּךָ, אֶלָּא לִבְחִינָה זוֹ אֲשֶׁר וְגוֹ'.

פסוק יב

לָמָּה יֹאמְרוּ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, יֵשׁ בָּזֶה חִלּוּל הַשֵּׁם, כִּי יֹאמְרוּ מִצְרַיִם: אֶתְמוֹל אָמַר (שמות ד:כב) "בְּנִי בְכוֹרִי יִשְׂרָאֵל שִׁלַּח וְגוֹ' וַיְעַבְדֵנִי", וְהֵן עַתָּה גִּלָּה סוֹפוֹ עַל תְּחִלָּתוֹ כִּי לֹא לְטוֹבָה יְכַוֵּן וְחָס וְשָׁלוֹם נִרְאֶה כְּשֶׁקֶר. עוֹד נִתְכַּוֵּן בָּזֶה, כִּי דָּבָר יָדוּעַ שֶׁיִּשְׂרָאֵל יַעַבְדוּ ה' וְכָל הָאֻמּוֹת יַעַבְדוּ עֲבוֹדוֹת אֲחֵרִים, וּמִמַּה שֶּׁיִּרְאוּ שֶׁהוֹצִיאָם ה' לְרָעָה מַה שֶּׁלֹּא עָשָׂה לְעוֹבְדֵי זוּלָתוֹ, אִם כֵּן חָס וְשָׁלוֹם פְּגָם גָּדוֹל מֻפְלָא לְעוֹבְדֵי ה', וְתֶחֱזַקְנָה יְדֵי עוֹבְדֵי אֱלִילִים חֲזָקָה שֶׁיֵּשׁ עִמָּהּ טַעֲנָה.

וְאָמְרוֹ תֵּיבַת **לֵאמֹר**, כִּי אֵין הֶכְרֵחַ שֶׁיֹּאמְרוּ הַדְּבָרִים כְּמוֹת שֶׁהֵן כְּסִדְרָן, אֶלָּא יֹאמְרוּ דְּבָרִים שֶׁזֶּה כַּוָּנָתָם. אוֹ יִרְצֶה לוֹמַר שֶׁאֵין הַדְּבָרִים אֲמִתִּיִּים חָס וְשָׁלוֹם אֶלָּא בִּבְחִינַת הָאֱמִירָה. עוֹד יִרְצֶה כִּי לֹא מִצְרַיִם לְבַד יֹאמְרוּ אֶלָּא יֹאמְרוּ הֵם וְיַשְׁמִיעוּ הַדְּבָרִים לַכֹּל, שֶׁבָּזֶה יִתְרַבֶּה חָס וְשָׁלוֹם חִלּוּל הַשֵּׁם.

פסוק יג

זְכֹר לְאַבְרָהָם וְגוֹ'. אֵין הַכַּוָּנָה עַל הַשְּׁבוּעָה, שֶׁזֶּה כְּבָר הֵשִׁיבוֹ ה' שֶׁיְּקַיֵּם שְׁבוּעָתוֹ בְּזַרְעוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְיִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְהוּא זֶרַע שֶׁל אָבוֹת גַּם כֵּן, אֶלָּא בָּא לוֹמַר כִּי יִתְעַצְּבוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד עַל הַמְּאוֹרָע. גַּם בָּא בְּטַעֲנָה שֶׁצָּרִיךְ לְזָכְרוֹ זְכוּתָם מִטַּעַם שֶׁאָמַר בַּעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת (שמות כ:ו) "וְעֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים לְאֹהֲבַי", וְהוּא אָמְרוֹ **עֲבָדֶיךָ**, וְאָמְרוֹ **אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ** וְגוֹ', כָּל זֶה לְהַגְדִּיל הַמּוּשָׂג לְאָבוֹת לְצַד הָאַהֲבָה.

וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְגוֹ'. רַבּוּ בָּזֶה הַדְּרָכִים, וְיֵשׁ מְפָרְשִׁים שֶׁהֵם דִּבְרֵי מֹשֶׁה שֶׁאָמַר לִפְנֵי ה' מַה שֶּׁאָמַרְתִּי לָהֶם וְגוֹ', וְאֶפְשָׁר לוֹמַר כִּי הוּא דִּבְרֵי ה', וּפֵרוּשׁ **אָמַרְתִּי** לְשׁוֹן מַעֲלָה, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ישעיה ג:י) "אִמְרוּ צַדִּיק", וְזֶהוּ פֵּרוּשׁ **כָּל הָאָרֶץ** וְגוֹ' אֲשֶׁר רוֹמַמְתִּי עַל כָּל הָאָרְצוֹת **אֶתֵּן** וְגוֹ', וְכֵן מָצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב (דברים יא:יב) "אֶרֶץ אֲשֶׁר וְגוֹ' עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ" וְגוֹ', וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה לְהַזְכִּיר מַעֲלָתָם לְפָנָיו.

פסוק יד

וַיִּנָּחֶם ה'. פֵּרוּשׁ, לִשְׁנֵי טְעָמִים נֶחָם: הָאֶחָד לְצַד הֱיוֹת הַדָּבָר רָע, הַשֵּׁנִי לֶהֱיוֹת הָרָע לְעַמּוֹ. **עוֹד** יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ – **וַיִּנָּחֶם עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר**, דָּוְקָא לְצַד הַדִּבּוּר, אֲבָל אִם נִשְׁבַּע – לֹא.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁלֹּא נֶחָם אֶלָּא עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֵּר, דְּהַיְנוּ לְכַלּוֹתָם, אֲבָל יֵשׁ עֲדַיִן רָעָה אַחֶרֶת שֶׁלֹּא נֶחָם עָלֶיהָ, וְהֵם הַדְּבָרִים הָרָעִים אֲשֶׁר סִפְּרָם הָעֵגֶל כַּיָּדוּעַ.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁלֹּא נֶחָם אֶלָּא עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְאוֹתָם שֶׁלֹּא חָטְאוּ, שֶׁמִּתְיַחֲסִים בְּשֵׁם עַמּוֹ, אֲבָל אוֹתָם שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה בְּעֵדִים אוֹ בְּלֹא עֵדִים, אֶלָּא בַּלֵּב הֶאֱמִינוּ בָּהּ – רָעָתָם עָמְדָה לְעוּמָּתָם: מֵהֶם נָגַף ה' וְכוּ', וּמֵהֶם הִשְׁקִם מֹשֶׁה, וּמֵהֶם הִכּוּם בְּנֵי לֵוִי.

פסוק טו

וַיִּפֶן וַיֵּרֶד. צָרִיךְ לְדַעַת אִמְרוֹ **וַיִּפֶן** שֶׁאֵינוֹ מֵהִלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁיִּפֶן מֹשֶׁה, וְאוּלַי כִּי לָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **מִן הָהָר** שֶׁלֹּא לוֹמַר שֶׁחָס וְשָׁלוֹם נָהַג מִנְהַג מְעוּט דֶּרֶךְ אֶרֶץ שֶׁפָּנָה עֹרֶף מִפְּנֵי הַשְּׁכִינָה אֶלָּא מִן הָהָר הוּא שֶׁפָּנָה, וְקָשֶׁה אִם כֵּן הָיָה לוֹ לוֹמַר "וַיִּפֶן מִן הָהָר", וְעוֹד קָשֶׁה שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "וַיִּפֶן" כָּל עִקָּר.

וְאוּלַי שֶׁיְּכַוִּין לוֹמַר שֶׁתֵּשֵׁשׁ כֹּחוֹ, וְהָיָה מִתְיָרֵא מֵהַמַּלְאָכִים, וְהָיָה מְפַנֶּה עַצְמוֹ לְצַדְדֵי הָהָר כְּאָדָם הַנֶּחְבָּא לְלֶכֶת.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (דברים רבה א') כִּי לְמָה דּוֹמָה דִּרְכּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, כְּשֶׁהָיָה מְדַבֵּר עִם הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הָיָה אוֹמֵר "לָמָּה ה' יֶחֱרֶה" וְגוֹ', וּכְשֶׁהָלַךְ אֵצֶל יִשְׂרָאֵל הָפַךְ הַסֵּדֶר וְאָמַר "אַתֶּם חֲטָאתֶם" וְגוֹ' עַד כָּאן, וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּפֶן**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִשְׁאַר כְּסֵדֶר פָּנִים הָרִאשׁוֹנִים שֶׁהָיָה מַרְאֶה כְּשֶׁהָיָה עוֹמֵד לִפְנֵי הַמָּקוֹם.

לוּחוֹת הָעֵדוּת. אוּלַי שֶׁרָמַז גַּם כֵּן בְּאָמְרוֹ **הָעֵדוּת**, שֶׁהֵם מְעִידִים כִּי הֵם כְּתוּבִים כְּתַב אֱלֹהִים, לְצַד הֱיוֹת כְּתָבָם מֻפְלָא מִזֶּה וּמִזֶּה בְּהַשְׁוָאָה, מַה שֶּׁאֵין מִכְתָּב זֶה יָכוֹל לִהְיוֹת עַל יְדֵי מַעֲשֵׂה אָדָם, כִּי הָאוֹת תִּשְׁתַּנֶּה צוּרָתָהּ מֵעֵבֶר הָאַחֵר. גַּם מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה ג.) שֶׁאָמְרוּ מֵ"ם וְסָמֶ"ךְ שֶׁבַּלּוּחוֹת בְּנֵס הָיוּ עוֹמְדִים, וְאוּלַי שֶׁהָאוֹת הַזֹּאת יִצְטָרֵף

עִם אוֹת מַעֲשֶׂה הַלּוּחוֹת וְהָיוּ שְׁנֵי הָאוֹתוֹת לְעֵדוּת, שֶׁאֵין עֵדוּת פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים** הֵרֵי עֵד אֶחָד, **וְהַמִּכְתָּב מִכְתַּב אֱלֹהִים** עֵד שֵׁנִי.

פסוק יז

וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ וְגוֹ' בְּרֵעֹה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת מַה הוּא כַּוָּנַת אָמְרוֹ **בְּרֵעֹה**, וּמַה קּוֹל זֶה שֶׁשָּׁמַע, גַּם תְּשׁוּבַת מֹשֶׁה צְרִיכָה נָבִיא לְהַגִּיד מַשְׁמָעוּת הַדְּבָרִים.

וְיִתְבָּאֲרוּ הַכְּתוּבִים עַל פִּי מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ירושלמי תענית פ"ד ה"ה) כִּי הַצַּדִּיקִים יַבְחִינוּ בַּקּוֹל אִם לְצֶדֶק אִם לְהוֹפְכוֹ, וְהַשָּׁגָה זֶה הוּא הַשָּׁגָה אֱלֹהִית אֲשֶׁר הִנְחִיל ה' לִגְדוֹלֵי עוֹלָם, וְהוּא מַה שֶּׁהֵרִיחַ יְהוֹשֻׁעַ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב **וַיִּשְׁמַע יְהוֹשֻׁעַ אֶת קוֹל הָעָם**, פֵּרוּשׁ הֶבְרֵת קוֹל שֶׁהָיְתָה נִשְׁמַעַת מִן הַמַּחֲנֶה שֶׁל יִשְׂרָאֵל שָׁמַע בּוֹ בְּחִינַת הֶרַע, וְהוּא אָמְרוֹ **בְּרֵעֹה**, **וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה** אָמַר לוֹ כִּי קוֹל זֶה שֶׁשּׁוֹמֵעַ הוּא קוֹל מִלְחָמָה, וּבְחִינָה זֶה הוּא בְּחִינַת הֶרַע שֶׁהִכִּיר בַּקּוֹל, אוֹ רָמַז בְּאָמְרוֹ **קוֹל מִלְחָמָה** עַל מִלְחֶמֶת הַצַּר שֶׁהוּא סמא"ל הַמְצוּי תָּמִיד בְּמַעֲרֶכֶת הַמִּלְחָמָה עִם הָאָדָם. וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה **אֵין קוֹל עַנּוֹת גְּבוּרָה**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא נִתְגַּבְּרוּ עַל יְצָרָם, **וְאֵין קוֹל עַנּוֹת חֲלוּשָׁה**, פֵּרוּשׁ לֹא בְּחִינַת חוּלְשָׁה לְבַד, **אֶלָּא קוֹל עַנּוֹת** כִּי שְׁבַר מַטֵּה עֹז תִּפְאָרָה, וְהַכַּוָּנָה שֶׁלֹּא הֵרְעוּ מַעֲשֵׂיהֶם בִּפְרָט אֶחָד מִפְּרָטֵי הַתּוֹרָה שֶׁיְּחֻלִּישׁ אָדָם וְלֹא יִגְוַע, אֶלָּא עָקְרוּ הַכֹּל, שֶׁשְּׁקוּלָה עֲבוֹדָה זָרָה כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ (חולין ה,א).

וְאוּלַי שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ סָמוּךְ לְ**עַנּוֹת** תֵּיבַת **אָנֹכִי** עַל הַשְּׁכִינָה בְּסוֹד (דברים לב:יח) "צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי", וְזֶה הוּא שִׁיעוּרָהּ: "קוֹל עַנּוֹת שֶׁל אָנֹכִי שׁוֹמֵעַ", וְתֵיבַת **שׁוֹמֵעַ** חוֹזֶרֶת עַל יְהוֹשֻׁעַ שֶׁאָמַר "קוֹל מִלְחָמָה **בַּמַּחֲנֶה**". אָמַר לוֹמַר כִּי קוֹל זֶה שֶׁשּׁוֹמֵעַ הוּא קוֹל שֶׁיַּגִּיד שִׁבְרוֹן הַשְּׁכִינָה, בְּסוֹד (משלי י:א) "וּבֵן כְּסִיל תּוּגַת אִמּוֹ". אַחַר שֶׁכָּתַבְתִּי זֶה מָצָאתִי מַאֲמַר הַזֹּהַר (זוהר חלק ב, קצה.) וְזֶה לְשׁוֹנוֹ: מַהוּ "בְּרֵעֹה" וְגוֹ', דְּהַהוּא קָלָא דְּסִטְרָא אָחֳרָא הוּא, וִיהוֹשֻׁעַ אִסְתַּכַּל בְּהַהוּא קָלָא דְּהוּא סִטְרָא דְּרָעָה, מִיָּד "וַיֹּאמֶר אֶל מֹשֶׁה", עַד כָּאן, וְהוּא כְּכָל הַכָּתוּב לַחַיִּים.

פסוק יט

וַיְהִי. אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מגילה י,א) לְשׁוֹן צַעַר, יְכֻוֵּן עַל מְאוֹרָע רַע שֶׁאֵרַע בַּלּוּחוֹת שֶׁפָּרְחוּ מֵהֶם הָאוֹתִיּוֹת כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה מו,א), וְזֶה גָּרַם לָנוּ כָּל מַה שֶּׁטָּעֲמוּ אֲבוֹתֵינוּ גַּם אֲנַחְנוּ מִכּוֹסוֹת הַמָּרִים, הַמִּיתָה עַצְמָהּ וּמַר מְמָוֶת, כִּי אִם הָיוּ הַלּוּחוֹת הָרִאשׁוֹנִים פְּסֻקָה צָרָה מִן הָעוֹלָם וְחֵרוּת אֶפְלוּ מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת (שמות רבה מא,ז), וְהֵן עַתָּה פְּסֻקָה טוֹבָה, וְלָזֶה יֵאוֹת קְרוֹת **וַיְהִי**. וִיכַוֵּן גַּם כֵּן עַל צַעֲרוֹ שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק, מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשָּׁלוֹם, שֶׁנִּצְטַעֵר הַרְבֵּה עַל מַה שֶּׁרָאָה, וִיכַוֵּן גַּם כֵּן עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְצְאוּ כִּבְשֶׁת גַּנָּב כִּי

יִמְצָא בְּבוּשָׁה גְּדוֹלָה כַּאֲשֶׁר קָרַב מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה, וְיִכָּוֵן גַּם כֵּן עַל בְּחִינַת הַקְּלִפָּה שֶׁקָּרַב לָהּ הַ"יַּי" לְהוּמָהּ וּלְאַבְּדָהּ דּוֹמֶם וְרוּחָנִיּוּת רַע שֶׁבָּהּ, שֶׁאֵלָיו נֶאֱמַר "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", סָר אֵלָיו מַר הַמָּוֶת, כֵּן יֹאבְדוּ אוֹיְבֵי ה'.

כַּאֲשֶׁר קָרַב וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיִּשְׁמִיעֵנוּ הַכָּתוּב שֶׁנִּזְדַּמֵּן רְאוֹת הָעֵגֶל לִפְנֵי מֹשֶׁה קוֹדֶם שֶׁיִּכָּנֵס לַמַּחֲנֶה, וְהַטַּעַם כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ הַלּוּחוֹת כְּתוּבִים לַמַּחֲנֶה שֶׁיֵּשׁ בּוֹ עֲבוֹדָה זָרָה, וְזֶה הוּא שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קָרַב** וְגוֹ' תֵּכֶף וּמִיָּד **וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל** מְזוּמָן לְפָנָיו.

וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחֹלוֹת. אוּלַי כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַזְּדַּמְּנוּת מֹשֶׁה פָּרְחָה לוֹ בְּחִינַת הַטֻּמְאָה שֶׁהָיְתָה מְדַבֶּרֶת בּוֹ וְאוֹמֶרֶת "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל", גַּם רוּחַ הַטֻּמְאָה שֶׁפְּעָלָה צוּרָתוֹ מִבְּלִי צוֹרֵךְ וְאוּמָן תֵּכֶף יָצָא בְּלִעוֹ שֶׁל עֵגֶל מִירְאַת מֹשֶׁה, כִּי הַקְּלִפָּה תַּכִּיר אֲדוֹנָהּ וְתִתְפַּחֵד וְתֵרָתַע, וְלָזֶה אָמַר **וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחֹלוֹת**, מַקִּישׁ עֵגֶל לִמְחוֹלוֹת מַה מְּחוֹלוֹת דּוֹמֶם גַּם עֵגֶל דּוֹמֶם, כִּי עֲבָרָה מִמֶּנּוּ רוּחַ הַמַּטְעֶה.

אוֹ יֹאמַר בְּדִקְדּוּק אָמְרוֹ **אֶת הָעֵגֶל** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "וַיַּרְא הָעֵגֶל", אֶלָּא נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁרָאָה הָעֵגֶל וְרוּחַ הַטֻּמְאָה שֶׁבּוֹ, כִּי הַצַּדִּיקִים יַכִּירוּ בְּחִינַת הָרַע, וּמִכָּל שֶׁכֵּן אָדָם כְּמֹשֶׁה עָלָיו הַשָּׁלוֹם שֶׁעָלָה וְדָרַךְ עַל בָּמֳתֵי כָּל הָרוּחוֹת בַּעֲלוֹתוֹ אֶל הָאֱלֹהִים. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (תיקונים קמב) שֶׁשָּׁאַל מֹשֶׁה לָעֵגֶל מִי עָשָׂאוֹ, וְהֵשִׁיב כִּי עֵרֶב רַב עָשָׂאוּהוּ, יְעַיֵּן שָׁם דְּבָרָיו, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט כִּי לֹא יָדַבֵּר הַדּוֹמֶם, וְתִמְצָא שֶׁבַּמְּחוֹלוֹת לֹא אָמַר "אֶת" כִּי לֹא הָיָה בָּהֶם רוּחַ הַטֻּמְאָה הַמְצַפְצֶפֶת כְּמוֹ שֶׁהָיָה בָּעֵגֶל כְּמַאֲמַר רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה הַנִּזְכָּר.

אוֹ יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ, כִּי בְּעֵת שֶׁקָּרַב מֹשֶׁה אֶל הַמַּחֲנֶה לֹא נִזְדַּמֵּן לְפָנָיו אָדָם מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה, וְלֹא רָאָה זוּלַת הָעֵגֶל וּמְחוֹלוֹת, אֲבָל מְסִבָּתוֹ וְתוֹפְשֵׁי מָחוֹל פָּנוּ מָקוֹם, וְלָזֶה אָמַר **וַיַּרְא אֶת הָעֵגֶל וּמְחֹלֹת**, לוֹמַר כִּי הוּא זֶה לְבַד מַה שֶּׁרָאָה.

וַיִּחַר אַף מֹשֶׁה וַיַּשְׁלֵךְ. צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם שֶׁל מֹשֶׁה בִּשְׁבִירַת הַלּוּחוֹת, וְלֹא חָשׁ לְהֶפְסֵד מָפְלָג, וּפְשִׁיטָא שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דְּבַר קַלְקוּל אִם לֹא בְּאוֹמֶד גָּדוֹל וּבְצִדְדֵי הַמּוֹעִיל אֲשֶׁר צַדִּד עָלָיו הַשָּׁלוֹם. וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (אבות דרבי נתן ב,ג) לֹא שָׁבַר עַד שֶׁנֶּאֱמַר לוֹ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְכֵן אָמַר רַבִּי מֵאִיר "וַיִּהְיוּ שָׁם כַּאֲשֶׁר צִוָּנִי" (דברים י:ה) שֶׁנִּצְטַוָּה וְשָׁבַר הַלּוּחוֹת עַד כָּאן. וְצָרִיךְ לָתֵת טַעַם לְאֵל עֶלְיוֹן לָמָּה מָנַע הַטּוֹב.

וְנִרְאֶה כִּי קוֹדֶם שֶׁעָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה פָּסְקָה זוּהֲמָתָן, כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קמו,א), וְלָזֶה עָשָׂה ה' לָהֶם מִשְׁפָּט כָּתוּב חֲרוּת עַל הַלּוּחוֹת, חֵירוּת מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת (שמות רבה פמ"א), כִּי כְּלוּם מִיתָה זוֹ לְמָה לְצַד הַפָּרְדַת הַזּוּהֲמָא אֵלּוּ כְּבָר פָּסְקָה זוֹהֲמָתָן. וְלָזֶה כְּשֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל הֲרֵי זוּהֲמַת הַחֵטְא דְּבָקָה בָּהֶם, וּמַעֲתָּה צְרִיכִים לְמַלְאַךְ הַמָּוֶת. הֲגַם

שֶׁלֹּא חָזְרָה הַזּוֹהֲמָא מִמָּשׁ עַל יְדֵי הָעֵגֶל לִכְמוֹת שֶׁהָיְתָה קוֹדֶם קַבָּלַת הַתּוֹרָה, אַף עַל פִּי כֵן שְׁבָרָם, כִּי אֵין דִּין זֶה לָהֶם עוֹד שֶׁיִּהְיוּ בְּנֵי חוֹרִין מִמַּלְאַךְ הַמָּוֶת וּמִשִּׁעְבּוּד מַלְכֻיּוֹת. וּלְטַעַם זֶה לוּ יְהִי שֶׁנֹּאמַר כִּי מֹשֶׁה מִדַּעַת עָצְמוֹ עָשָׂה מִתְּחִלָּה, אֵין כָּאן קֻשְׁיָא.

פסוק כ

וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ. לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "אֲשֶׁר עָשׂוּ", וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁהָעֵגֶל הָיוּ בּוֹ שְׁתֵּי בְּחִינוֹת: לְצַד רֹאשׁוֹ הָיָה דּוֹמֶה לְעֵגֶל, וּלְצַד זְנָבוֹ הָיָה דּוֹמֶה לַחֲמוֹר, כְּאָמוּר בְּדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ב קצב,א). לָזֶה לֹא יַסְפִּיק לוֹמַר "וַיִּקַּח הָעֵגֶל" לְבַד, שֶׁאָז יִטְעֶה הַטּוֹעֶה כִּי לֹא שָׂרַף אֶלָּא צַד הָעֵגֶל שֶׁבּוֹ וְלֹא צַד הַחֲמוֹר, לָזֶה אָמַר **אֲשֶׁר עָשׂוּ** לְרַבּוֹת כָּל הַמַּעֲשֶׂה אֲפִלּוּ חֵלֶק הַחֲמוֹר.

עוֹד יְרִצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ירמיה ב:יט) "תְּיַסָּרֵךְ רָעָתֵךְ", "וַתְּמוּגֵנוּ" וְגוֹ' (ישעיה סד:ו), כִּי הַחֵטְא בְּעַצְמוֹ הוּא יִפָּרַע מֵעוֹשֵׂהוּ, כִּי אֲחִיזַת הָרַע הִיא עַצְמוֹ תְּאַבֵּד אוֹהֲבֶיהָ וְשׂוֹנְאֵי הַקְּדֻשָּׁה, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲשֶׁר עָשׂוּ** וְגוֹ' "וַיִּשְׁקְ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל", וְדָבָר זֶה יִהְיֶה לְבֶן דַּעַת לִפְקוֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לִשְׁנוֹא בְּחִינַת הָרַע וְלֶאֱהוֹב מַדְרֵגַת הַקְּדֻשָּׁה אַהֲבַת הַטּוֹב בְּמַה שֶׁהוּא טוֹב. **עוֹד** אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לְרַמֵּז אֶל בְּחִינַת הָרַע שֶׁעָשׂוּ שְׁנֵי הַמְכַשְּׁפִים, שֶׁבְּאֶמְצָעוּתוֹ יָצָא הָעֵגֶל וְהָיָה מְדַבֵּר וְאָמַר "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", שֶׁגַּם אוֹתָהּ לָקַח. כִּי לְצַד בְּחִינַת שְׁלִיטַת הַקְּדֻשָּׁה בַּקְּלִפָּה יֵצְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן לְקִיחָה, שֶׁיִּשְׁלֹט עָלָיו לְבַל יִפְנֶה מִלְּפָנָיו עַד עֲשׂוֹת בּוֹ כַּטּוֹב בְּעֵינָיו. וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ מַעֲשֶׂה אַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוֹלָה (יומא סט,ב) אֲשֶׁר לָקְחוּ יִצְרָא דַּעֲבוֹדָה זָרָה וְגַם דַּעֲבֵרָה וְרָצוּ לְאַבְּדוֹ. וּמִזֶּה תַּשְׂכִּיל כִּי כְּמוֹ כֵן יִשְׁלֹט מֹשֶׁה בְּכַיּוֹצֵא בָּזֶה לְלָקְחוֹ וּלְבַעֲרוֹ בְּאֵשׁ אוֹכְלָתוֹ. וְהוּא אָמְרוֹ **וַיִּשְׂרֹף בָּאֵשׁ**, שֶׁיּוֹתֵר יֵצְדֵּק לוֹמַר לְשׁוֹן שְׂרֵפָה בִּבְחִינַת רוּחַ רָעָה שֶׁבְּתוֹךְ הָעֵגֶל מִלּוֹמַר כְּפִשְׁטוּ הַכָּתוּב שֶׁהוּא עַל גּוּף הָעֵגֶל שֶׁהוּא הַזָּהָב, כִּי לֹא יִשָּׂרֵף הַזָּהָב בָּאֵשׁ אִם לֹא שֶׁתֹּאמַר מַעֲשֶׂה נִסִּים אוֹ עַל יְדֵי אֶמְצָעִי, אֲבָל בְּחִינַת רוּחַ הָרָעָה שֶׁבּוֹ יוֹתֵר יֵצְדֵּק שְׂרֵפָה. וְהוּא סוֹד (ישעיהו יא,ד) "וּבְרוּחַ שְׂפָתָיו יָמִית רָשָׁע".

פסוק כא

מָה עָשָׂה לְךָ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאִסּוּר מַעֲשֶׂה עֲבוֹדָה זָרָה לָאֲחֵרִים אֵינוֹ אֶלָּא בְּלָאו (רמב"ם הלכות עבודה זרה פ"ג) וּמַלְקוּת לְבַד הוּא שֶׁחַיָּב, וְאֵין זֶה מִדְּבָרִים שֶׁנֶּאֱמַר בָּהֶם יֵהָרֵג וְאַל יַעֲבוֹר, וְכָל שֶׁאֲנָסוּהוּ הֲרֵי זֶה פָּטוּר, אֲבָל צָרִיךְ הֶכֵּר אוֹנֶס שֶׁאֲנָסוּהוּ, וְאִם לָאו הֲרֵי זֶה חַיָּב מַלְקוּת וַאֲפִלּוּ לֹא הִתְרוּ בּוֹ כִּי חָבֵר אֵינוֹ צָרִיךְ הַתְרָאָה (מכות ו:), וְלָזֶה אָמַר אֵלָיו **מָה עָשָׂה לְךָ הָעָם** הַזֶּה מֵהָאוֹנֶס **כִּי הֵבֵאתָ עָלָיו** וְגוֹ' בְּמַה שֶׁעָשִׂיתָ לָהֶם עֲבוֹדָה זָרָה.

וְעָנָהוּ אַהֲרֹן **אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת הָעָם כִּי בָּרָע הוּא**, פֵּרוּשׁ וַאֲזוֹרָם (וסורם) מוֹכִיחַ כִּי יֵרִיעוּ וְיַשְׁחִיתוּ. וְעוֹד, וְכִי סוֹבֵר אַתָּה שֶׁעָשִׂיתִי בְּיָדַי הָעֵגֶל? לֹא כֵן הוּא, אֶלָּא הִשְׁלַכְתִּי הַזָּהָב

וְיָצָא מֵעַצְמוֹ עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תנחומא כי תשא יט) שֶׁעָשׂוּ יוֹנוּס וְיִמְבְּרוּס. וּמֵעַתָּה לוּ יְהִי שֶׁלֹּא הָיָה אוֹנָס בָּעִנְיָן, הֲרֵי לֹא עָבַר עַל הַלָּאו כִּי לֹא עָשָׂה בְּיָדוֹ לֹא צוּרָה וְלֹא דְמוּת.

עוֹד יִרְצֶה אָמְרוֹ **מֶה עָשָׂה** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לוּ יִהְיֶה שֶׁאָנָסוּהוּ בְּאוֹנֶס הַמַּסְפִּיק לַעֲבוֹר עַל הַלָּאו, אַף עַל פִּי כֵן הָיָה לְךָ לְשַׁעֵר הַחֶטְאָה הַגְּדוֹלָה שֶׁתַּשִּׂיגֵם, וְהָיָה לְךָ לִסְבוֹל הַצַּעַר לְבַל תְּאַבֵּד עַם רַב, וְעָנָהוּ כִּי לֹא עָשָׂה דָּבָר כַּנִּזְכָּר.

פסוק כה

כִּי פָרֻעַ הוּא. פֵּרוּשׁ, סָר צִלָּם מֵעָלֵיהֶם, כִּי נוֹעַם ה' הָיָה עֲלֵיהֶם מִיּוֹם שֶׁקִּבְּלוּ הַתּוֹרָה וְהוּסַר מְסוּכָתָם.

כִּי פֵרָעֹה אַהֲרֹן. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁעַל יְדֵי תְּשׁוּבַת אַהֲרֹן נִשְׁאַר כָּל חוֹב הֶעָוֹן עֲלֵיהֶם, כִּי אַהֲרֹן לֹא עָשָׂה דָּבָר שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מַמָּשׁ בְּעִנְיַן הָעֵגֶל, וְהַכֹּל נַעֲשָׂה עַל יְדֵי נוֹתְנֵי זָהָב: נָתְנוּ הַזָּהָב וְעָשׂוּ בּוֹ מְכַשֵּׁפוּת לָצֵאת הָעֵגֶל שֶׁיָּצָא, וְלֹא עָשָׂה אַהֲרֹן אֶלָּא לִקִּיחַת הַזָּהָב וּנְתִינָתוֹ בָּאֵשׁ, וְאַף זֶה בְּאוֹנֶס כְּאָמְרוֹ "כִּי בָרַע הוּא", וּמֵעַתָּה מִתְיַחֵס כָּל הֶעָוֹן עֲלֵיהֶם וְאֵין לָהֶם מִכְסֶה הַשִּׂגְיוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ **כִּי פֵרָעֹה אַהֲרֹן** פֵּרוּשׁ בְּטַעֲנָתוֹ.

לְשִׁמְצָה בְּקָמֵיהֶם. כָּל שִׁעוּר קָטָן מִבְּחִינַת הַתִּעוּב יִקָּרֵא שֵׁם, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סנהדרין קב.) אֵין לְךָ צָרָה שֶׁעוֹבֶרֶת עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁאֵין בּוֹ מֵעֵין חֵטְא זֶה, גַּם יִרְצֶה כִּי הָאֻמּוֹת הַקָּמִים עָלֵינוּ תָּמִיד מַעֲנֶה בְּפִיהֶם: "כְּבָר הִתְעַבְתֶּם עַצְמְכֶם וְנִזְנַחְתֶּם".

פסוק כז

אִישׁ אֶת אָחִיו וְאִישׁ אֶת קְרוֹבוֹ. צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **וְאִישׁ אֶת קְרוֹבוֹ** אַחַר שֶׁאָמַר אֶת אָחִיו שֶׁהוּא קָרוֹב שֶׁבַּקְּרוֹבִים? אָכֵן יְכַוֵּן לוֹמַר שֶׁיֵּשׁ כַּמָּה אַחִים שֶׁדַּעְתָּם מְרֻחֶקֶת זֶה מִזֶּה, וְעִם אֲנָשִׁים אֲחֵרִים לֹא קְרוֹבִים הֵמָּה לָהֶם יֹאהֲבוּ אַהֲבַת נֶפֶשׁ, וְזֶה יִמָּשֵׁךְ מִשֹּׁרֶשׁ הַנְּשָׁמוֹת, כִּי יֵשׁ נְשָׁמוֹת שֶׁקְּרוֹבִים בְּשָׁרְשָׁם וְנִמְשָׁכִים בְּרִחוּק מוֹלִידִים, וְיֵשׁ נְשָׁמוֹת שֶׁהֵם מְרֻחָקִים בְּשָׁרְשָׁם וּבְאִים בְּקֶרוּב מוֹלִיד, וְיוֹתֵר יֹאהֲבוּ הַקְּרוֹבִים בְּקִרְבַת הַשֹּׁרֶשׁ מֵהַקְּרוֹבִים בִּבְחִינַת מוֹלִיד, וְלִקְרוֹבִים בִּבְחִינַת מוֹלִיד יִתְיַחֵס שֵׁם אַחְוָה וְלַקְּרוֹבִים בְּשָׁרְשָׁם יִתְיַחֵס שֵׁם קָרוֹב, וּכְפִי זֶה יְדַבֵּר הַכָּתוּב בִּשְׁתֵּי הַבְּחִינוֹת וְזוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ.

פסוק כח

בְּנֵי לֵוִי. וְלֹא אָמַר "כָּל", כִּי לֹא כֻלָּם בְּנֵי חַיִל לַעֲשׂוֹת הָאֱמוּר בָּעִנְיָן. וְצָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לְהַזְכִּירָם וְלֹא סָמַךְ עַל מַה שֶּׁבָּא זִכְרוֹנָם בְּסָמוּךְ. וְאוּלַי שֶׁבָּא לְמַעַט שֶׁלֹּא עָשָׂה עִמָּהֶם הַדָּבָר זוּלָתָם. וּמִפָּסוּק רִאשׁוֹן שֶׁאָמַר "וַיֵּאָסְפוּ אֵלָיו כָּל בְּנֵי לֵוִי" אֵין לִשְׁמֹעַ שֶׁמֵּעֵט

אִישׁ יִשְׂרָאֵל, אֶלָּא בָּא לוֹמַר שֶׁכָּל בְּנֵי לֵוִי בָּאוּ, וְיֵשׁ מָקוֹם לוֹמַר שֶׁבָּאוּ קְצָת מִיִּשְׂרָאֵל, לָזֶה אָמַר **וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי לֵוִי** לוֹמַר וְלֹא אִישׁ יִשְׂרָאֵל.

כִּדְבַר מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ, כִּי דִּבְרֵי מֹשֶׁה לְבַד יַסְפִּיק לְמַה שֶּׁעָשָׂאוּהוּ, אוֹ יִרְצֶה שֶׁלֹּא נִשְׁתַּהוּ אֶלָּא כְּכַלּוֹתוֹ לְדַבֵּר, סָמוּךְ לִגְמַר דְּבָרָיו עָשׂוּ.

פסוק כט

מִלְּאוּ. לֹא נוֹדַע מִלּוּאִים אֵלּוּ מַה יַּגִּידוּ, וְאִם עַל הֲרִינַת הַקְּרוֹבִים הֲלֹא כְּבָר עָשׂוּ מַה שֶּׁעָשׂוּ, וְהַמְפָרְשִׁים אָמְרוּ כִּי פְּסוּק זֶה מְדַבֵּר מַה שֶּׁאָמַר קֹדֶם הַמַּעֲשֶׂה, וְקָשֶׁה לָמָּה לֹא כְּתָבוֹ בִּמְקוֹמוֹ.

וְנִרְאֶה כִּי פְּסוּק זֶה בִּמְקוֹמוֹ מֻנָּח, וְהַכַּוָּנָה הִיא לְצַד שֶׁעָשׂוּ בְּנֵי לֵוִי מַעֲשֶׂה הָאָמוּר בְּסָמוּךְ שֶׁהָרְגוּ כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ וְהוּא מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר אֵינוֹ נַעֲשֶׂה כֵּיוֹצֵא בּוֹ עַל יְדֵי בְּחִינַת הַצַּדִּיקִים כַּיָּדוּעַ, וְצֵא וּלְמַד מֵאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות ז,א) שֶׁאָמְרוּ, בֵּית דִּין שֶׁהָיוּ הוֹרְגִים אֶחָד לְשִׁבְעִים שָׁנִים וְיֵשׁ אוֹמְרִים לְשִׁבְעִים שָׁנִים הָיְתָה נִקְרֵאת בֵּית דִּין קַטְלָנִית, וּבְנֵי לֵוִי הָרְגוּ בְּיוֹם אֶחָד כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ, וְיֵשׁ לָחוּשׁ בָּזֶה לְחֶסְרוֹן הָאֹשֶׁר וְסִימַן הַגְּרִיעוּת שֶׁיֶּחְסְרוּ אוֹרוֹת נִשְׁמַת הָעוֹשֶׂה כָּזֶה, לוּ יִהְיוּ שֶׁיַּהֲרֹג כְּפִי הַדִּין סוֹף כָּל סוֹף זֶה יַגִּיד הָאַכְזְרִיּוּת שֶׁהִיא בְּחִינַת הָרַע. לָזֶה בָּא אִישׁ הָאֱלֹהִים וְאָמַר לָהֶם **מִלְּאוּ יֶדְכֶם** אֵין פֵּרוּשׁוֹ לְשׁוֹן צִוּוּי אֶלָּא פֵּרוּשׁוֹ הוֹדָעָה, כִּי הֵן הַיּוֹם יִהְיוּ מִלּוּאֵכֶם יֶדְכֶם, פֵּרוּשׁ כֹּחֲכֶם, לַה', וְאֵין בְּמַעֲשֶׂה זֶה הַכָּרַת חוֹסֶר הָאֹשֶׁר אֶלָּא אַדְרַבָּא מִלּוּי אוֹרוֹת הַנֶּפֶשׁ, וְהַטַּעַם הוּא **כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ** וְגוֹ', וְזֶה הוּא מַעֲשֶׂה הַמְצֻיָּן לְאַבְרָהָם אָבִינוּ שֶׁבּוֹ הָיָה לוֹ הַשְׁלֵמוּת, דִּכְתִיב (בראשית כב:י) "וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת יָדוֹ" וְגוֹ' וּכְתִיב "עַתָּה יָדַעְתִּי וְגוֹ' כִּי בָרֵךְ אֲבָרֶכְךָ", וְהוּא אָמְרוֹ **וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה**, מִלְּבַד שֶׁבְּזֶה הִשַּׂגְתֶּם שְׁלֵמוּת יַד הַקֹּדֶשׁ עוֹד **לָתֵת עֲלֵיכֶם בְּרָכָה**.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר בְּדִקְדּוּק תֵּיבַת **עֲלֵיכֶם** וְלֹא אָמַר לָכֶם, שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר גַּם כֵּן שֶׁהַחִסָּרוֹן שֶׁנֶּחְסַר עַל יָדֵם אֵינוֹ קָרוּי חִסָּרוֹן, אֶלָּא אַדְרַבָּה בְּרָכָה גָּרְמוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם. וַהֲרֵי זֶה דּוֹמֶה לְאִילָן שֶׁזּוֹמְרִין אוֹתוֹ לְהַצְלָחָתוֹ בַּהֶסֶרַת עֲנָפִים הָרָעִים, כְּמוֹ כֵן בְּאֶמְצָעוּת הֲרִינַת עוֹשֵׂי רֶשַׁע מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּמְשְׁלוּ לַגֶּפֶן (תהלים פ:ט). וְהוּא אָמְרוֹ **וְלָתֵת עֲלֵיכֶם**, פֵּרוּשׁ, עַל סִבַּתְכֶם, **הַיּוֹם בְּרָכָה**, פֵּרוּשׁ, לְיִשְׂרָאֵל, שֶׁבָּהֶם הָיָה הַחִסָּרוֹן, שֶׁזּוּלַת זֶה הָיָה בֵּית מֻחוֹשׁ לְכָל יִשְׂרָאֵל. וּכְפִי זֶה, טַעַם שֶׁאָמְרוּ בֵּית דִּין הַהוֹרֶגֶת אֶחָד לְשִׁבְעִים שָׁנָה וְכוּ', הוּא בְּמִצִיאוּת שֶׁאֵינוֹ דּוֹמֶה לַמְּצִיאוּת שֶׁלְּפָנֵינוּ מִשְּׁנֵי טְעָמִים: הָאֶחָד, כִּי כָּאן הָרְגוּ חֲבִיבֵיהֶם, וְזֶה יַגִּיד בְּחִינַת הַפְלָגַת אַהֲבָתָם בַּבּוֹרֵא, וְעוֹד שֶׁהָיָה מְצִיאוּת שֶׁזּוּלַת זֶה תִּדְבַּק הָרָעָה לְכָל יִשְׂרָאֵל, וּבְאֶמְצָעוּת זֶה שָׁב ה' מֵחֲרוֹן אַפּוֹ.

פסוק לא

חָטְאָה הָעָם וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (סוטה ג,א) אֵין אָדָם עוֹבֵר עֲבֵרָה אֶלָּא אִם כֵּן נִכְנְסָה בּוֹ רוּחַ שְׁטוּת, וְזֶה הוּא חֶסְרוֹן הַנֶּפֶשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **חָטְאָה**, פֵּרוּשׁ, נָחְסַר מֵהֶאָרַת נַפְשׁוֹ, וּבְזֶה "עָשׂוּ לָהֶם" וְגוֹ', וְזֶה הוּא אֶחָד מִטְּעָנוֹת שֶׁבָּהֶם יִזְכֶּה הָאָדָם לְיוֹם הַדִּין, כִּי בַּעֲשׂוֹתוֹ הַחֵטְא לֹא הָיָה דִּעְתּוֹ שָׁלֵם, וַהֲגַם שֶׁיֵּעָנֵשׁ עַל אֲשֶׁר גָּרַם לְעַצְמוֹ הַחִסָּרוֹן בְּמַחְשָׁבוֹת הַכִּעוּר, אַף עַל פִּי כֵן לֹא יִדְמֶה לְאִם יִהְיֶה נִדּוֹן עַל מַעֲשֶׂה הָרַע בְּדַעְתּוֹ הַשְּׁלֵמָה.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ (קידושין מ,א) כִּי בַּעֲבוֹדָה זָרָה יֵעָנֵשׁ הָאָדָם גַּם עַל הַמַּחְשָׁבָה לְבַד, וְהוּא אָמְרוֹ כְּנֶגֶד הַמַּחְשָׁבָה **חָטְאָה הָעָם** הַזֹּאת, וּכְנֶגֶד הַמַּעֲשֶׂה אָמַר **וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם** וְגוֹ':

פסוק לב

וְעַתָּה וְגוֹ'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם (בראשית רבה כא,ו): אֵין "וְעַתָּה" אֶלָּא תְּשׁוּבָה, וְהוּא מַה שֶּׁטָּעַן מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' כִּי עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל תְּשׁוּבָה עַל הַדָּבָר הָרַע.

אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם. פֵּרוּשׁ, מוּטָב. וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה לֹא הִשְׁלִים דְּבָרָיו, וְאוּלַי שֶׁשִּׁעוּר דְּבָרָיו הֵם עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **וְעַתָּה** פֵּרוּשׁ, הִנֵּה יִשְׂרָאֵל חָזְרוּ בִּתְשׁוּבָה, וְזֶה כְּנֶגֶד מַה שֶּׁמֵּהֶם, אֲבָל כְּנֶגֶד מַה שֶּׁמִּמֶּנּוּ יִתְבָּרֵךְ אֵין יָדוּעַ אִם ה' יְקַבֵּל תְּשׁוּבָתָם עַל חֵטְא הַגָּדוֹל אִם לֹא, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם** כִּי הַתְּשׁוּבָה צְרִיכָה שָׁב וּמְקַבֵּל.

וְאִם אַיִן מְחֵנִי וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁבְּאֶמְצָעוּת כָּל מַה שֶּׁעָבַר בֵּין יִשְׂרָאֵל וּבֵין ה' בָּרוּךְ הוּא יִזְכֶּה הַסִּרְסוּר הַנֶּאֱמָן בַּזְּכוּת הַמַּגִּיעַ לוֹ בְּכָל מְצוָה, וּבִפְרָט בְּמַתַּן תּוֹרָה כַּמָּה זְכוּת יַעֲלֶה לְמֹשֶׁה בִּיגִיעָתוֹ עִם יִשְׂרָאֵל, וְהַכֹּל כָּתוּב בְּסֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו. וּמֵעַתָּה אִם לֹא יִשָּׂא לְחַטָּאתָם צָרִיךְ לִמְחוֹת מִסֵּפֶר כָּל זְכֻיּוֹתָיו שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁנִּכְתְּבוּ בְּאֶמְצָעוּת זְכוּתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל. וְהֵשִׁיבוֹ ה' כִּי אֵין דְּבָרָיו אֱמֶת בָּזֶה, כִּי דַּוְקָא הַחוֹטֵא עַצְמוֹ הוּא אֲשֶׁר יִמְחֶנּוּ ה' מִסִּפְרוֹ אַחַר שֶׁנִּכְתַּב בַּסֵּפֶר, אֲבָל מִי שֶׁזָּכָה בְּאֶמְצָעוּתוֹ לֹא יִפְקַע זְכוּתוֹ אֲשֶׁר זָכָה בּוֹ לְצַד שֶׁחָזַר בּוֹ הַלָּה וְהִרְשִׁיעַ.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר חלק ג רעג.) שֶׁאָמְרוּ כִּי כָּל נִשְׁמוֹת דּוֹר הַמִּדְבָּר הָיוּ עֲנָפֵי נִשְׁמַת מֹשֶׁה, וּמֵעַתָּה כְּשֶׁלֹּא יִשָּׂא חַטָּאתָם הִנֵּה הַחִסָּרוֹן נוֹגֵעַ לְמֹשֶׁה, לָזֶה אָמַר **מְחֵנִי** וְגוֹ'. וְהֵשִׁיב ה' כִּי לֹא יֵרְעוּ הָעֲנָפִים אֶלָּא לְעַצְמָן וְלֹא לִבְחִינַת שֹׁרֶשׁ הַנְּשָׁמָה, וְהוּא אָמְרוֹ **מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי** דַּוְקָא הוּא **שֶׁאֶמְחֶנּוּ מִסִּפְרִי**, אֲבָל בְּחִינַת נִשְׁמַת מֹשֶׁה לֹא. **עוֹד** יִרְצֶה, כִּי אִם לֹא יִשָּׂא חַטָּאתָם, הִנֵּה גַּם הוּא חָטָא הַרְבֵּה פְּעָמִים לְפָנָיו, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ לוֹ שֶׁאָמַר (שמות ה:כב) "לָמָּה הֲרֵעֹתָה" וְכַיּוֹצֵא בָּזֶה, וְאִם כֵּן גַּם חֶטְאוֹ לֹא יִשָּׂא וְצָרִיךְ לִמְחוֹת וְגוֹ' חָס וְשָׁלוֹם. וְהֵשִׁיב הַבּוֹרֵא **מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי**, פֵּרוּשׁ כִּי יִשְׁתַּנֶּה חֶטְאוֹ מֵחֵטְא

עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁכָּפְרוּ בֵּאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְחִסְרוּ הָאֱלֹהוּת כְּפִי מַה שֶּׁנִּצְטַוּוּ, כִּי מַעֲשֵׂה הָאֶמְצָעִי יִהְיֶה בְּעֵרֶךְ יִשְׂרָאֵל בְּגֶדֶר עֲקִירַת הַכֹּל, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **חָטָא לִי**, מַה שֶּׁאֵין כֵּן שְׁאָר חֲטָאִים שֶׁיִּמְחוֹל עַל יְדֵי תְּשׁוּבָה בְּלֹא עֹנֶשׁ.

וְהִנֵּה כָּל הִתְוַכְּחוּת מֹשֶׁה עִם ה' אֵינָהּ אֶלָּא לִמְחֹל מִיָּד וְיִהְיוּ נִכְתָּבִים בְּסֵפֶר צַדִּיקִים, אֲבָל לֹא לְעִנְיַן שֶׁיֵּשׁ לָהֶם תִּקְוָה אַחַר תּוֹכָחוֹת עַל עָוֹן כִּי זֶה פְּשִׁיטָא שֶׁיִּתְכַּפֵּר, וְהוּא מַה שֶּׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ**, פֵּרוּשׁ כִּי שִׁלְשָׁה סְפָרִים כְּתוּבִים לְמַעְלָה: אֶחָד שֶׁל צַדִּיקִים וְכוּ', וְאֶחָד שֶׁל רְשָׁעִים, וְאֶחָד שֶׁל בֵּינוֹנִים, וְהֵם הַנִּפְתָּחִים בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה. סֵפֶר שֶׁהוּא שֶׁל צַדִּיקִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא כּוֹתְבוֹ וּמַנִּיחוֹ לְפָנָיו, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר **מִסִּפְרְךָ**, פֵּרוּשׁ אוֹתוֹ שֶׁכָּתַבְתָּ אַתָּה, לֹא אוֹתָם שֶׁנִּכְתָּבִים עַל יְדֵי הַזּוֹלֶת, וְהַצָּרִךְ לְפָרֵשׁ **אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ** כִּי מִכְּנוּי מִסִּפְרְךָ אֵינוֹ מוּבָן שֶׁחוֹזֵר עַל סֵפֶר הַצַּדִּיקִים כִּי הַכֹּל הוּא שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁהוּא אֲדוֹן הַכֹּל.

וּבְמַסֶּכֶת רֹאשׁ הַשָּׁנָה (ר"ה טז:) דָּרְשׁוּ הַכָּתוּב עַל זֶה הַדָּרֶךְ: "מִסִּפְרְךָ" – זֶה סִפְרָן שֶׁל צַדִּיקִים, "אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ" – זֶה סִפְרָן שֶׁל בֵּינוֹנִים, עַד כָּאן. וּלְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה יִתְבָּאֵר עַל פִּי אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (קידושין מ:) לְעוֹלָם יִרְאֶה אָדָם עַצְמוֹ כְּאִלּוּ חֶצְיוֹ זַכַּאי וְחֶצְיוֹ חַיָּב, וְכֵן אָמְרוּ בְּמָקוֹם אַחֵר (ברכות סא:) שֶׁאֵין לְהַעֲרִיךְ אָדָם עַצְמוֹ אֶלָּא בְּבֵינוֹנִי. וּמֵעַתָּה יִתְבָּאֲרוּ דִּבְרֵי מֹשֶׁה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי מֹשֶׁה הָיָה מַעֲרִיךְ עַצְמוֹ בְּבֵינוֹנִי כְּמִשְׁפַּט כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל, וְלָזֶה אָמַר כִּי אִם לֹא יִשָּׂא לְפָשַׁע יִשְׂרָאֵל הִנֵּה נִגְרַע מֵעֵרֶךְ זְכֻיּוֹתָיו, וְלֹא מִבָּעְיָא מֵעֵרֶךְ צַדִּיק אֶלָּא אֲפִלּוּ מִבֵּינוֹנִי, כְּאָמְרוֹ "אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ".

אוֹ יִרְצֶה, כִּי בְּאֶמְצָעוּת יִשְׂרָאֵל אִם יַצְדִּיקוּ יַעֲמֹד חַי בְּמַדְרֵגַת צַדִּיק, כִּי רַבִּים זְכֻיּוֹתָיו. וְאִם לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעָם, לֹא מִלְּבַד שֶׁלֹּא יַרְוִיחַ תּוֹסֶפֶת זְכֻיּוֹת לְהַכְרִיעַ זְכֻיּוֹתָיו כְּדֵי שֶׁיִּקָּרֵא צַדִּיק, אֶלָּא אַדְרַבָּה יֶחְשֹׁב לוֹ זְכוּת הָרִאשׁוֹן לְגֵרִיעוּת כְּשֶׁיַּעֲנְשׁוּ, כִּי טוֹב הָיָה אִם לֹא הָיָה מַה שֶּׁקָּדַם מֵהַטּוֹב, וְהָבֵן:

עוֹד יְכַוֵּן רוֹעֶה נֶאֱמָן לוֹמַר כְּנֶגֶד מַה שֶּׁקָּדַם אֵלָיו בְּמַאֲמַר ה' "וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל", וְאָמַר לְפָנָיו שֶׁאִם לֹא יִרְצֶה ה' לִשָּׂא חַטָּאתָם בּוֹחֵר הוּא שֶׁיִּמְחֵהוּ מִסִּפְרוֹ אֲשֶׁר כָּתַב, פֵּרוּשׁ כִּי בְּעֵת אֲשֶׁר אָמַר אֵלָיו "וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל" הֲלֹא הִיא כְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַיָּשָׁר מֵעֵת שֶׁיְּצָאָה מִפִּי אֵל עֶלְיוֹן, וּבְהֶכְרֵחַ לְהִתְקַיֵּם, שֶׁאֲפִלּוּ בִּקְלָלָה אָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכות יא,א) קְלָלַת חָכָם אֲפִלּוּ עַל תְּנַאי, וּמִכָּל שֶׁכֵּן דָּבָר טוֹב שֶׁיֵּצֵא מִפִּי עֶלְיוֹן הֲרֵי הוּא כָּתוּב לְעַד וּלְאוֹת. וְלָזֶה מִתְפַּלֵּל שֶׁאִם לֹא יִמְחוֹל לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּמְחֵהוּ, וּמִמֵּילָא אֵין מָקוֹם לְקַיֵּם שְׁבוּעַת הָאָבוֹת. וְהֵשִׁיב ה' כִּי לֹא תָקוּם וְלֹא תִהְיֶה שֶׁיִּמְחֶה אֶלָּא וְגוֹ', אֲבָל מַה שֶּׁדִּבֵּר טוֹב

עַל מֹשֶׁה יָקוּם לְעוֹלָם. וְכֵן הָיָה, דִּכְתִיב (דברי הימים א כג:יז) "וּבְנֵי רְחַבְיָה רָבוּ לְמַעְלָה", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ברכות ז,א) לְמַעְלָה מִמֹּשִׁים רִבּוֹא.

פסוק לה

אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן אָמַר זֶה, וְאוּלַי שֶׁהִקְפִּיד ה' עַל שֶׁגָּרְמוּ לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה' לַחֲטֹא, כִּי חֵטְא אָדָם גָּדוֹל לוּ יִהְיֶה כְּחוּט הַשַּׂעָרָה יַקְפִּיד ה' עָלָיו לִמְאֹד. **אוֹ** יִרְצֶה לְהוֹצִיא הַלַּעַז מֵעַל אַהֲרֹן, כִּי יִשְׂרָאֵל הֵם שֶׁעָשׂוּ הָעֶגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן, כִּי מַעֲשֶׂה אַהֲרֹן עֲלֵיהֶם יֵחָשֵׁב, אוֹ לְצַד שֶׁאֲנָסוּהוּ אוֹ לְצַד שֶׁהֵם עָשׂוּ עִקַּר הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהוּא הַכִּשּׁוּף שֶׁבּוֹ יָצָא מְדַבֵּר.

פרק לג

פסוק א

לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה. הִזְכִּיר לְשׁוֹן עֲלִיָּה, אוּלַי שֶׁיִּרְמוֹז לְמַה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת פח,א) שֶׁהָעֲדֵי שֶׁהִתְנַצְּלוּ יִשְׂרָאֵל נָטַל מֹשֶׁה, וְהוּא הָעֲלִיָּה שֶׁרָמַז לוֹ בְּאָמְרוֹ **עֲלֵה מִזֶּה**, פֵּרוּשׁ מִזֶּה שֶׁעָבַר, וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר גַּם כֵּן תִּבֵּת **אַתָּה** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כֵּיוָן שֶׁעִמּוֹ הָיָה מְדַבֵּר, אֶלָּא לוֹמַר אַתָּה תַּעֲלֶה וְלֹא זוּלָתְךָ שֶׁאַדְרַבָּה יְרִידָה הָיְתָה לָהֶם, וְאָמְרוֹ **וְהָעָם** פֵּרוּשׁ יֶלֶךְ עִמָּךְ.

לְאַמֹּר. טַעַם אָמְרוֹ **לְאַמֹּר**, כִּי לְשׁוֹן זֶה הָאָמוּר בְּדִבְרֵי ה', לֹא הָיָה שָׁוֶה לְכֻלָּם. יֵשׁ מֵהֶם שֶׁאָמַר לוֹ בְּלָשׁוֹן זֶה, וְיֵשׁ מֵהָאָבוֹת שֶׁאָמַר לוֹ בְּלָשׁוֹן אַחֵר כַּמְבֹאָר מִן הַכְּתוּבִים, לָזֶה אָמַר **לְאַמֹּר**, פֵּרוּשׁ, שֶׁכַּוָּנַת הָאֱמִירָה לְכֻלָּם הוּא "לְזַרְעֲךָ" וְגוֹ':

פסוק ב

וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ. מִכָּאן מוּכָח כִּי עַד עַתָּה הִנַּה דַּעַת קָדוֹשׁ מַסְכֶּמֶת לִכְנִיסַת מֹשֶׁה לָאָרֶץ וּלְהַנְחִילָהּ לְיִשְׂרָאֵל, וְהֶגֶם שֶׁאָמַר (שמות ו:א) "עַתָּה תִּרְאֶה", שֶׁהֲרֵי הוּא אוֹמֵר "עֲלֵה" וְגוֹ' **וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ** לְגָרֵשׁ הַשֶּׁבַע אֱמוֹת. וְאוּלַי כִּי בִּשְׁבִיל שֶׁנִּתַּן נַפְשׁוֹ עַל יִשְׂרָאֵל בְּמַעֲשֵׂה הָעֶגֶל נִתְבַּטֵּל גְּזֵרַת "עַתָּה תִּרְאֶה" וְגוֹ':

פסוק ג

פֶּן אֶכְלְךָ וְגוֹ'. שֶׁאֵינוֹ דּוֹמֶה הַמַּכְעִיס אֶת רַבּוֹ בְּפָנָיו לְשֶׁלֹּא בְּפָנָיו. וְאָמְרוֹ **בַּדֶּרֶךְ** כָּאן רָמַז שֶׁלֹּא לְכָל הַזְּמַנִּים הוּא אוֹמֵר כֵּן אֶלָּא לְזְמַן הֱיוֹתָם בַּדֶּרֶךְ, אֲבָל בְּעִיר עֲז לָנוּ יַעֲלֶה בְּקִרְבֵּנוּ (ישעיהו כו:א).

אוֹ יִרְצֶה עַל פִּי מַאֲמַר אַנְשֵׁי אֱמֶת כִּי הַמִּדְבָּר הָיָה מָקוֹם מוֹשָׁבוֹ שֶׁל סמא"ל הָרָשָׁע, וְלָזֶה הָיָה כַּמָּה פְּעָמִים מִתְגַּבֵּר וְהוֹרֵג מֵהֶם לְסִבָּה הַמְזְדַּמֶּנֶת לָהֶם מֵהַחֵטְא. וְעַיֵּן בְּדִבְרֵי הַזֹּהַר

(ח"ב קנז.) בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק "הַמְדַבֵּר הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא" (דברים א:יז). וְלָזֶה אָמַר **פֶּן אֶכְלְךָ בַּדָּרֶךְ**, פֵּרוּשׁ בְּאֶמְצָעוּת הַמִּזְדַּמֵּן בַּדֶּרֶךְ, וְהָבֵן:

פסוק יא

וְדִבֶּר ה' וְגוֹ' פָּנִים אֶל פָּנִים. הַכַּוָּנָה בָּזֶה הוּא, כְּפִי שִׁעוּר הַהֲכָנָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מֹשֶׁה לְהַקְבָּלַת פְּנֵי שְׁכִינָה, לְאוֹתוֹ שִׁעוּר תִּהְיֶה הַהִשְׁגָּה מִפָּנִים הָעֶלְיוֹנִים, כִּי כְּפִי אֲשֶׁר יָכִין אָדָם עַצְמוֹ לְהַשְׁפָּעַת הַקְּדֻשָּׁה יַשִּׂיג.

וְאָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ**, יִתְבָּאֵר לְדַרְכֵּנוּ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (משלי כז:יט) "כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם", פֵּרוּשׁ כִּי הַלְּבָבוֹת יַשְׁכִּילוּ בַּנֶּעֱלָם אִם לָאֱהוֹב אִם לִשְׂנוֹא, כִּי כְּפִי אֲשֶׁר יָכִין הָאָדָם לִבּוֹ לָאֱהוֹב חֲבֵרוֹ כְּמוֹ כֵן יִתְבּוֹנֵן לֵב חֲבֵרוֹ לָאֱהוֹב אוֹתוֹ, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ** שֶׁלֹּא יֹאהֲבֵהוּ אִם לֹא יָכִין לִבּוֹ לִהְיוֹת גַּם הוּא רֵעֵהוּ, כְּמוֹ כֵן דִּבֶּר ה' פָּנִים אֶל פָּנִים. וּמֵעַתָּה יַבְחִין אָדָם מַה הוּא עִם קוֹנוֹ – אִם לְבָבוֹ יִתְאַוֶּה וְיִחְשׁוֹק בַּה' וּבַעֲבוֹדָתוֹ הִנֵּה זֶה סִימָן כִּי ה' אֲהֵבוֹ.

פסוק יב

רְאֵה אַתָּה אוֹמֵר וְגוֹ'. כַּוָּנַת הָעִנְיָן הוּא כִּי לְצַד שֶׁעָשָׂאוֹ שְׁלִיחַ לְהַעֲלוֹת יִשְׂרָאֵל אֶל הָאָרֶץ, וְהוּא אָמְרוֹ **אַתָּה אוֹמֵר אֵלַי הַעַל** וְגוֹ', וְשֻׁתַּף עִמּוֹ עוֹד שָׁלִיחַ אֶחָד מֵהָעֶלְיוֹנִים, דִּכְתִיב "וְשָׁלַחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ", וּמִן הָרָאוּי הָיָה לְהוֹדִיעוֹ לָדַעַת אֶת מִי יֵלֵךְ, לָזֶה אָמַר **וְאַתָּה לֹא הוֹדַעְתַּנִי** מִי הוּא הַמַּלְאָךְ אֲשֶׁר יֵלֵךְ עִמִּי, לָדַעַת אִם אַסְכִּים עַל הַדָּבָר אוֹ לֹא, כִּי אֵין אָדָם מִשְׁתַּתֵּף בְּדָבָר עִם מִי שֶׁאֵינוֹ מַכִּירוֹ. וְאִם תֹּאמַר שֶׁבְּעַל כָּרְחִי אַסְכִּים לָלֶכֶת עִם הַמַּלְאָךְ שֶׁתִּתֵּן לִי, בֵּין אִם יִהְיֶה נוֹחַ לִי אוֹ לֹא, הֲלֹא **אַתָּה אָמַרְתָּ יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם**, פֵּרוּשׁ, אָמַרְתָּ לִי שֶׁאוֹתִי גִּדַּלְתָּ מִכָּל אֲשֶׁר אָהַבְתָּ, מֵאָמְרוֹ (שמות ו:ג) "וָאֵרָא אֶל אַבְרָהָם וְגוֹ' וּשְׁמִי ה' לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם", הָא לְמַדְתָּ שֶׁאֲלֵי נוֹדַע בִּשְׁמוֹ יִתְבָּרַךְ הַמְיֻחָד, וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר כָּאן **יְדַעְתִּיךָ בְשֵׁם**, וְשִׁעוּר תֵּבַת **יְדַעְתִּיךָ** תְּאִיר לְמוּלְךָ כְּשִׁעוּר "נוֹדַעְתִּי" בְּמָקוֹמָהּ, וְהָבֵן.

וְאָמַר עוֹד וְגַם מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי, תִּתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ילקוט שמעוני קע"ג) שֶׁאָמְרוּ: כְּשֶׁעָלָה מֹשֶׁה לַמָּרוֹם מָצָא רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהָיָה דּוֹרֵשׁ וְכוּ', אָמַר מֹשֶׁה לִפְנֵי הַמָּקוֹם: "שָׁלַח שְׁלִיחוּת זֶה בְּיַד רַבִּי עֲקִיבָא שֶׁהוּא יוֹתֵר מִמֶּנִּי", וְהֵשִׁיבוֹ ה' כִּי אֵינוֹ חָפֵץ אֶלָּא בְּמֹשֶׁה. וְהִנֵּה הָעִנְיָן יַגִּיד שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא מְצִיאוּת חֵן וְלֹא לְצַד הַהַשָּׁגָה בַּמַּשְׁכָּלוֹת, שֶׁהֲרֵי הִכִּיר מֹשֶׁה בְּעֵינֵי שִׂכְלוֹ כִּי רַבִּי עֲקִיבָא עָצוּם הוּא מִמֶּנּוּ, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא רָצָה ה' אֶלָּא בְּמֹשֶׁה, וְזֶה סִימָן לְחֵן. וּמֵעַתָּה אֵיךְ תִּתְנַהֵג עִמִּי בְּמִדָּה זוֹ? אֵין זֶה אֶלָּא שֶׁעַדַיִן לֹא נוֹדַע לִי מִדּוֹתֶיךָ, לָזֶה שְׁאַל לְהוֹדִיעוֹ מִדּוֹתָיו.

פסוק יג

וְאַדַּעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא חֵן. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁאֵין מַהַמּוּסָר לוֹמַר עֶבֶד לַאֲדוֹנוֹ שֶׁרוֹצֶה לָדַעַת אוֹתוֹ, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **לְמַעַן** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ כְּדֵי שֶׁנַּעֲשֶׂה הַנְהָגָה יְשָׁרָה בְּתָמִידוּת לְפָנֶיךָ, וְהוּא מְצִיאוּת חֵן הַמּוּשָׂג בְּעֵינֵי ה':

וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה. כָּאן דִּבֵּר מֹשֶׁה בַּנֶּעְלָם מֵעֵינֵי אָדָם וְהוֹדַע אֵלָיו, וְהוּא טַעֲנָה הַנִּשְׁמַעַת לִפְנֵי הַבּוֹרֵא מִכָּל הַטְּעָנוֹת שֶׁאָמַר, וְהוּא כִּי נִשְׁמוֹת יִשְׂרָאֵל הֵם חֵלֶק ה', כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּשִׁירַת הָאֲזִינוּ בְּפָסוּק (דברים לב:ט) "כִּי חֵלֶק ה' עַמּוֹ", וְהוּא גַּם כֵּן מַה שֶּׁרָמַז ה' בְּאָמְרוֹ (שמות כ:ב) "אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ" וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם, וְהוּא מַה שֶּׁטָּעַן בְּאָמְרוֹ **וּרְאֵה** פֵּרוּשׁ, רְאֵה בִּפְרָט זֶה, **כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה** פֵּרוּשׁ, סְמוּכִים וּדְבוּקִים עִמְּךָ, וְאֵיךְ תִּמְאַס חֵלֶק עֶלְיוֹן, וְהָבֵן:

פסוק יד

וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וְנוּחֹ. הַרְבֵּה פֵּרוּשִׁים נֶאֶמְרוּ בְּפָסוּקִים אֵלּוּ. וְנִרְאֶה לְפָרֵשׁ הַכָּתוּב עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקונים י"ח) כִּי שְׁכִינָתוֹ יִתְבָּרַךְ תִּקָּרֵא "פְּנֵי ה'" לְצַד שֶׁהִיא הַנִּרְאֵית לִצְבָא הַשָּׁמַיִם, וְאֵלֶיהָ רוֹמֵז אָמְרוֹ (שמות כג:טו) "וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם". וְכָאן הֵשִׁיב ה' לְמֹשֶׁה עַל טַעֲנוֹתָיו וְהוֹדִיעוֹ כִּי הַהוֹלֵךְ עִמּוֹ הוּא **פְּנֵי ה'** שֶׁהוּא הַשְּׁכִינָה, וְעַל חֲשֶׁשַׁת שֶׁמָּא לֹא יִהְיֶה נוֹחַ לְמֹשֶׁה מְצִיאוּת זֶה, אָמַר **וַהֲנִחֹתִי לָךְ**.

וְנִתְכַּוֵּן עוֹד לוֹמַר לוֹ שֶׁיְּנוּחַ אוֹר עֶלְיוֹן עָלָיו וְלֹא יִפְסֹק מִמֶּנּוּ מַה שֶּׁנָּח עָלָיו עַד עַתָּה מִן הָרוּחַ, אֶלָּא שֶׁלִּבְחִינַת יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה הַשְׁכִינָה הוֹלֶכֶת לִפְנֵיהֶם, וּבְחִינָה זוֹ בְּחִינַת דִּין הוּא, וְהַשֵּׁם יַגִּיד עָלֶיהָ – אָדֹנָ"י, וְעַל זֶה הֵשִׁיב מֹשֶׁה וְאָמַר **אִם אֵין** וְגוֹ' (שמות לג:טו):

פסוק טו

אִם אֵין פָּנֶיךָ וְגוֹ'. לֹא נִתְרַצָּה בְּמַאֲמַר ה' וְאָמַר: וְכִי עַל דָּבָר זֶה אֲנִי מִתְפַּלֵּל? **אִם אֵין פָּנֶיךָ הוֹלְכִים** מֵעַתָּה אֲבוּדִים הֵם וְאֵין צוֹרֶךְ בַּעֲלִיָּתָם. **וּבַמֶּה יִוָּדַע אֲפוֹא כִּי מָצָאתִי חֵן** וְגוֹ' **הֲלֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ**, פֵּרוּשׁ, בְּחִינָה הָעֶלְיוֹנָה שֶׁהִיא סוֹד הַמָּאוֹר הַגָּדוֹל הַמִּתְכַּנֶּה בְּשֵׁם הַוָי"ה בָּרוּךְ הוּא, לֹא פָּנֶיךָ לְבַד שֶׁהוּא בְּחִינַת הַכִּסֵּא. וּמַה שֶּׁהִבְטַחְתַּנִי שֶׁבְּחִינָה זוֹ תִּהְיֶה לִי לְבַדִּי, כְּאָמְרוֹ **וַהֲנִיחוֹתִי לָךְ**, אֲנִי שׁוֹאֵל שֶׁתִּהְיֶה גַּם מַנְהֶגֶת כָּלְנוּ יַחַד אֲנִי וְעַמְּךָ, וְהוּא אָמְרוֹ **וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ** בְּמִדַּת הָרַחֲמִים וּמַעֲלָה עֶלְיוֹנָה שֶׁאֵין לְמַעְלָה מִמֶּנָּה. וְנִתְרַצָּה אֶל עֶלְיוֹן וְאָמַר אֵלָיו **גַּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה** אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶעֱשֶׂה, לְהַנְהִינָם בִּבְחִינַת שֵׁם שָׁלֵם הַמְיֻחָד בָּרוּךְ הוּא, **כִּי מָצָאתָ** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא לִזְכוּת יִשְׂרָאֵל אֶלָּא לִמְצִיאַת חִנּוֹ.

פסוק יז

כִּי מָצָאתָ חֵן וגו'. ומשֶׁה הקְדִים לוֹמַר **יָדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם** וְאַחַר כָּךְ אָמַר **וְגַם מָצָאתָ חֵן**, כְּאִן הוֹדִיעוֹ הַכָּתוּב כִּי מַעֲלַת הוֹדָעָה בְּשֵׁם הוּא עֶלְיוֹנָה מִבְּחִינַת הַשָּׂגַת הַחֵן, כִּי הֲלֹא נִחַ מָצָא חֵן בְּעֵינֵי ה' (בראשית ו:ח) וְלֹא יָדְעוֹ בְּשֵׁם. לָזֶה אָמַר בִּתְחִלָּה **מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי** וְלֹא זוֹ בִּלְבַד אֶלָּא **וְאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם**.

עוֹד נִתְכַּוֵּן לוֹמַר לוֹ כִּי מַה שֶּׁהוֹדִיעוֹ בַּשֵּׁם גַּם כֵּן הָיָה לְצַד מַה שֶּׁמָּצָא חֵן בְּעֵינָיו, לָזֶה הקְדִים לוֹמַר **מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי** וְאַחַר כָּךְ **וְאֵדָעֲךָ בְּשֵׁם**, לוֹמַר שֶׁזֶּה יָצָא מִזֶּה, מַה שֶּׁאֵין כֵּן נִשְׁמָע מִדִּבְרֵי משֶׁה שֶׁהקְדִים "יָדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם" קֹדֶם מְצִיאוּת חֵן, שֶׁזֶּה יַגִּיד שֶׁהִשִּׂיג הַדָּבָר לְצַד מַה שֶׁזָּכָה.

פסוק יח

הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ. וַהֲגַם שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא על שמות טו:ב) שֶׁרָאוּהוּ יִשְׂרָאֵל עַל שְׂפַת הַיָּם, וּכְתִיב (שמות לג:יא) "וְדִבֶּר ה' אֶל משֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים", אֵין זֶה אֶלָּא רְאוּת אֵשׁ אוֹכְלָה, וַהֲגַם שֶׁאָמַר ה' לְאַהֲרֹן וּמִרְיָם (במדבר יב:ז) "לֹא כֵן עַבְדִּי משֶׁה וְגו' וּמַרְאֶה וְגו' וּתְמוּנַת ה' יַבִּיט", אֵין זֶה אֶלָּא תְּמוּנַת אוֹר עֶלְיוֹן, וּמשֶׁה רָצָה שֶׁתִּהְיֶה לוֹ הַכָּרָה בּוֹ יִתְבָּרַךְ יְדִיעָה פְּרָטִית כְּדֵי שֶׁיּוּכַל שִׂכְלוֹ יַשְׂכִּיל בְּחִינַת הָאֱלֹהוּת, כִּי רָאָה שְׁעַת הַכּוֹשֶׁר וְהִרְחִיב פִּיו לִשְׁאוֹל.

פסוק יט

אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ. פֵּרוּשׁ, כָּל מִדּוֹת טוֹבוֹת שֶׁאֲנִי מֵטִיב בָּהֶם לִבְרִיּוֹתַי, וְאָמְרוּ **עַל פָּנֶיךָ**, פֵּרוּשׁ, טַעַם הַשָּׂגָתְךָ דָּבָר זֶה מִמֶּנִּי הוּא "עַל פָּנֶיךָ", פֵּרוּשׁ, פָּנִים אֲשֶׁר אַתָּה מַרְאֶה בְּעוֹצֶם הַפְלָגַת אַהֲבָתְךָ וְחֶשְׁקְךָ בִּי כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָסוּק "פָּנִים אֶל פָּנִים" (שמות לג:יא).

וְקָרָאתִי וגו'. פֵּרוּשׁ, אַעֲבִיר מִדּוֹתַי וְאֶקְרָאֵם כָּל אַחַת בִּשְׁמָהּ לְפָנֶיךָ, וְאוּלַי כִּי כָּל מִדָּה תִּקָּרֵא בִּשְׁמָהּ וְכוּלָּם יִקָּרְאוּ בְּשֵׁם הַוָיְ"ה בָּרוּךְ הוּא, וְאֵין לְךָ הוֹדָעָה גְּדוֹלָה מִזּוֹ שֶׁהִכִּיר בִּשְׁמִיעַת הָאוֹזֶן כָּל מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ כָּל אַחַת תִּקָּרֵא בְּאָזְנָיו.

וְאָמְרוּ **וְחַנֹּתִי** וְגו', הוֹדִיעוֹ כִּי אוֹתָהּ שָׁעָה הִיא שְׁעַת רַחֲמִים וַחֲנִינָה לִשְׁאוֹל מַאֲוָיו.

פסוק כ

וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל וגו'. פֵּרוּשׁ, לֹא שֶׁאֲנִי מוֹנֵעַ הַדָּבָר מִמְּךָ, אֶלָּא לְצַד שֶׁאֵין בְּךָ יְכֹלֶת הַמַּשִּׂיג כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם, וְאָמְרוּ **וָחַי** פֵּרוּשׁ וְיִשָּׁאֵר חַי, וַאֲנִי חוֹשֵׁשׁ לְחַיֶּיךָ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פד:יא) "כִּי טוֹב יוֹם בַּחֲצֵרֶיךָ מֵאָלָפִי".

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם** – פֵּרוּשׁ בְּשׁוּם אוֹפֶן, וַאֲפִלּוּ חַי – פֵּרוּשׁ אֲפִלּוּ יִהְיֶה צַדִּיק שֶׁיִּקָּרֵא עָלָיו חַי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (שמואל ב כג:כ) "בֶּן אִישׁ חַי", וְאוֹת וָא"ו תְּשַׁמֵּשׁ וָא"ו הַמּוֹסִיף.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, **כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם** – אֲפִילּוּ אַחַר מִיתָה וְאַתָּה מְבַקֵּשׁ לִרְאוֹת, וְעוֹד **וָחָי** – פֵּרוּשׁ בְּחַיִּים חַיּוּתְךָ. כָּאן רָמַז שֶׁאַחַר מִיתָה יַשִּׂיג מַה שֶּׁלֹּא הִשִּׂיג אָדָם בָּעוֹלָם, שֶׁהֲרֵי לֹא שָׁלַל אֶלָּא לְצַד הֱיוֹתוֹ חַי, וְהֻגַּם שֶׁהַצַּדִּיקִים מִסְתַּכְּלִים בְּאוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ אַחַר מוֹתָם, לֹא יַשִּׂיגוּ מַה שֶּׁשָּׂאַל מֹשֶׁה מִלְּפָנֵי ה'. אַשְׁרֵי יְלוּד אִשָּׁה!

פסוק כג

וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי וְגוֹ'. הִנֵּה בְּאֵל עֶלְיוֹן לֹא יִתְיַחֵס אֵלָיו פָּנִים וְאָחוֹר, אֶלָּא כַּוָּנָתוֹ יִתְבָּרַךְ הוּא לְצַד כִּי חַיּוּת הָעוֹלָמוֹת עוֹמֵד בְּחֹשֶׁק הִסְתַּכְּלוּת אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ וְקִיּוּמוֹ הוּא הָאָדוֹן חַי הָעוֹלָמִים, וְדָבָר זֶה הוּא מִן הַנִּמְנָע שֶׁיָּכוֹל שׁוּם נִבְרָא לְהַבִּיט אֶל אוֹרוֹ יִתְבָּרַךְ, לָזֶה הֵכִין ה' וְעָשָׂה מָסְוֶה אֲשֶׁר דֶּרֶךְ שָׁם יַבִּיט, וְהוּא שֶׁקָּרָא אֲחוֹרַיִם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה בְּחָכְמָתוֹ אֶת הָאָדָם הַגּוּף אֲחוֹרַיִם וְהַנֶּפֶשׁ פָּנִים לוֹ, וְהָרוּחַ פָּנִים לַנֶּפֶשׁ, וְהַנְּשָׁמָה פָּנִים לָרוּחַ, כְּמוֹ כֵן הֵכִין אוֹר מִמֶּנּוּ יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר דֶּרֶךְ שָׁם יַשְׁקִיפוּ וְיֶחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים וְלוֹ קָרָא אֲחוֹרַיִם, וְאוֹר עֶלְיוֹן שֶׁהוּא מְשֻׁלָּל מֵהַשְׂגַּת נֶפֶשׁ כָּל חַי יִקָּרֵא פָּנִים, וְהוּא אָמְרוֹ **וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ**. וְאֶפְשָׁר שֶׁרָמַז לוֹ בְּאָמְרוֹ סָמוּךְ **לַאֲחוֹרָי** תֵּיבַת **וּפָנַי**, לוֹמַר כִּי גַּם שָׁם הֵם פָּנִים, אֶלָּא שֶׁהֵכִין ה' אֲחוֹרַיִם כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ בַּמּוּשָׂג לַנִּבְיאִים כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְנוּ.

וְאוּלַי שֶׁדִּקְדֵּק בְּאָמְרוֹ **אֲחֹרָי** לוֹמַר שֶׁאֵין הַרְבֵּה פַּרְגּוֹדִים וּמְסָכִים מַפְסִיקִים כַּאֲשֶׁר הֵם בְּעֶרֶךְ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר נוֹכַח ה' יַבִּיטוּ, אֶלָּא אֶחָד דַּוְקָא, וְהוּא אָמְרוֹ **אֲחֹרָי** וְלֹא אֲחוֹרֵי אֲחוֹרָי, וְהַמַּשְׂכִּיל עַל דְּבַר אֱמֶת יִקּוֹד וְיִשְׁתַּחֲוֶה לָאֵל הַגָּדוֹל וִימַעֵט בְּעֵינָיו כָּל עֲבוֹדָתוֹ אֲשֶׁר יַעֲבֹד כְּפִי שִׁעוּר הַמּוּשָׂג הַמְקֻוֶּה לְנֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ.

פרק לד

פסוק ו

ה' ה' אֵל רַחוּם. רַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (ראש השנה יז:) כִּי שְׁתֵּי מִדּוֹת אֵלּוּ שֶׁל רַחֲמִים, אַחַת קוֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא אָדָם וְאַחַת אַחַר שֶׁיֵּחָטֵא. וְהִרְאָ"ש זִכְרוֹנוֹ לִבְרָכָה הִקְשָׁה: קוֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא לְמָה צָרִיךְ רַחֲמִים? וְתֵרֵץ כִּי צָרִיךְ רַחֲמִים לְצַד כִּי ה' יוֹדֵעַ שֶׁעָתִיד לַחֲטֹא, אוֹ מְדַבֵּר הַכָּתוּב בְּחוֹשֵׁב בַּעֲבוֹדָה זָרָה וְאֵלָיו יִקְרָא קוֹדֶם שֶׁיֵּחָטֵא, פֵּרוּשׁ קוֹדֶם שֶׁיֵּעָבֵר. וְאֵין דְּבָרָיו רְאשׁוֹנִים וְאַחֲרוֹנִים מוּבָנִים לִי, כִּי אִם יָבֹא ה' לְהַעֲנִישׁ עַל מַה שֶּׁעָתִיד, נֹאמַר לְפָנָיו גַּם כֵּן לָמָּה בָּרָאתָ אוֹתוֹ כֵּיוָן שֶׁאַתָּה יוֹדֵעַ שֶׁיֵּחָטֵא, וְיָדִין אוֹתוֹ עַל הֶעָתִיד, כִּי קוֹדֶם

לֵידָתוֹ וְקוֹדֶם חֶטְאוֹ יִשְׂוֶה בָּהֶם הַמִּשְׁפָּט וַאֲפִלּוּ סָמוּךְ לְמַעֲשֵׂה הַחֵטְא, וְהָבֵן. וּמַה שֶּׁכָּתַב בְּחוֹשֵׁב בַּעֲבוֹדָה זָרָה וַעֲדַיִן לֹא עָשָׂה, קָשֶׁה, כִּי זֶה יִקָּרֵא אַחַר מַעֲשֶׂה, כִּי הֲגַם שֶׁלֹּא עָבַד, חֵטְא הַמַּחֲשָׁבָה נִתְפָּס עָלָיו.

וַאֲנִי אוֹמֵר שֶׁיִּצְטָרֵךְ לְרַחֲמִים אֲפִלּוּ קֹדֶם שֶׁיֶּחֱטָא, אִם אֵין לוֹ זְכוּת שֶׁהוּא קִיּוּם מִצְוֹת עֲשֵׂה לֵיהָנוֹת מֵהֶם, הוּא הָאָדוֹן יָחֹן אוֹתוֹ בְּרַחֲמִים. וְהִנֵּה לְפָנֶיךָ מִקְרָא (דברים יא:יג): "וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ וְגוֹ' וְנָתַתִּי מְטַר" וְגוֹ', הֲרֵי שֶׁבִּשְׂכַר מַעֲשֶׂה הַטּוֹב יָבֹא הַטּוֹב, וְאִם הָיָה אָדָם אָנוּס וְלֹא לָמַד וְכוּ' אֵין לוֹ לֹא שָׂכָר וְלֹא עֹנֶשׁ וּבְמֶה יֵרָחֵם, לָזֶה אָמַר ה' קֹדֶם שֶׁיֶּחֱטָא, וְהוּא חִדּוּשׁ. וְעוֹד אֲפִלּוּ הִתְעִיב מַעֲשָׂיו וְעָבַר עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה יִתְנַהֵג עִמּוֹ בְּרַחֲמִים.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ כִּי כְּשֶׁיִּטְיב ה' בְּרַחֲמָיו לְאִישׁ, הֲגַם שֶׁיֶּחֱטָא לֹא יִפְחוֹת מִטּוּבוֹ דָּבָר, וְתִהְיֶה הַמִּדָּה שֶׁהָיָה בָּהּ קוֹדֶם מִתְנַהֶגֶת גַּם אַחַר שֶׁחָטָא. לָזֶה אָמַר רַחֲמִים שֶׁקּוֹדֶם שֶׁיֶּחֱטָא לְהַשְׁווֹת לָהֶם רַחֲמִים שֶׁיִּהְיוּ אַחַר שֶׁיֶּחֱטָא. וּבָזֶה נָחָה דַּעְתִּי בִּרְאוֹת כִּי לֹא יִשְׁתַּנֶּה טוּב הָרִשָּׁעִים וְלֹא כְלוּם כִּי כֵן הִיא הַמִּדָּה.

פסוק ט

יֵלֶךְ וְגוֹ' כִּי עַם וְגוֹ'. קָשֶׁה, כִּי בִּדְבְרֵי ה' (שמות לג:ג) נֶאֱמַר לוֹ "לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף", אִם כֵּן כִּי טַעַם עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא יִמְנַע עֲלוֹת ה' בְּקִרְבָּם, וְאֵיךְ נוֹתֵן מֹשֶׁה הַטַּעַם עַצְמוֹ כְּדֵי שֶׁיַּעֲלֶה? עוֹד קָשֶׁה, לְמָה הֻצְרַךְ לִשְׁאוֹל דָּבָר שֶׁכְּבָר נִתְרַצָּה לוֹ ה' כְּשֶׁשָּׁאַל מִמֶּנּוּ לְלֶכֶת עִמָּהֶם וֶהֱשִׁיבוֹ (שמות לג:יז) "גַּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה וְגוֹ' אֶעֱשֶׂה"?

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן בְּדִקְדּוּק עוֹד לָמָּה אָמַר מֹשֶׁה כָּאן שָׁם אַדְנוּת, וְתִגְדַּל הַקֻּשְׁיָא לְמַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה (שמות לג:ג) כִּי לֹא חָפֵץ מֹשֶׁה אֶלָּא בִּבְחִינַת הָרַחֲמִים.

וְאוּלַי כִּי כְּשֶׁגִּלָּה ה' לְמֹשֶׁה מִדּוֹתָיו יִתְבָּרַךְ וְרָאָה הַפְלָגָתָם, הִשְׂכִּיל כִּי אִם יִתְנַהֵג ה' עִם יִשְׂרָאֵל בְּמִדּוֹת אֵלּוּ בְּלֹא דִין כָּל עִקָּר, כְּמוֹ שֶׁשָּׁאַל קוֹדֶם הָעֲבָרַת הַטּוֹב לְפָנָיו, לֹא יוּכְלוּ עָמוֹד בְּדֶרֶךְ יָשָׁר לִפְנֵי ה' כִּי עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא. לָזֶה חָזַר בּוֹ וְשָׁאַל שְׁאֵלָה שֶׁהוּא לְצַד כְּבוֹד הַמֶּלֶךְ, לְבַל יְסוֹבֵב טוּבוֹ לְזִלְזֵל בְּמִצְוֹתָיו יִתְבָּרַךְ, כִּי בְּהִסְתַּלֵּק מֵהָרִשָּׁעִים בְּחִינַת הַדִּין כָּל עִקָּר יִהְיוּ פּוֹקְרִים. לָזֶה אָמַר **יֵלֶךְ נָא אֲדֹנָי** שֶׁהִיא בְּחִינַת הַדִּין, וְשָׁאַל מִדָּה שֶׁהָיָה צָרִיךְ לָהּ כְּאָמְרוֹ **וְסָלַחְתָּ לַעֲוֹנֵנוּ**, וּמִדָּה זוֹ אֵינָהּ בִּבְחִינַת אֲדֹנוּת, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות כג:כא) "כִּי לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם" אֶלָּא בְּמִדַּת הָרַחֲמִים. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר כִּי יַחְפּוֹץ מֹשֶׁה בְּרַחֲמִים וְדִין, כִּי טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן הָאֶחָד.

וּנְחַלְתָּנוּ. פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא יַחְלִיפֵם בְּאוּמָּה אַחֶרֶת, אֶלָּא יִהְיוּ לוֹ נַחֲלַת עוֹלָם.

פסוק יא

שְׁמָר לְךָ. צָרִיךְ לְדַעַת מַה יִּשְׁמֹר בָּזֶה, וְאִם יִּשְׁמֹר הַדְּבָרִים כִּדְבָרֵי רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא, לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַזְהִירוֹ עַל מִצְוָה בִּפְרָטוּת מִכָּל מִצְוֹת הַתּוֹרָה, וּפְשִׁיטָא שֶׁלֹּא יִכְבּוֹשׁ הַנֶּאֱמָר לוֹ בִּנְבוּאָה. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁעֲבָדוּ יִשְׂרָאֵל אֶת עֲבוֹדָה זָרָה, לָזֶה מִתְחַכֵּם ה' לְרַפֵּא שִׁבְרָם בְּמַה שֶּׁיְּצוֹרְרוּ אֶת עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה וִיקַוּוּ לְאַבְדָם וּלְהַרְחִיקָם בַּל קְרוֹב אֲלֵיהֶם, עַל יְדֵי זֶה יִתְכַּפֵּר עֲוֹנָם וְתִתְרַצֶּה תְּשׁוּבָתָם. וְהֲגַם שֶׁעֲדַיִן לֹא הִגִּיעוּ לָאָרֶץ, יוֹעִיל הַחֵפֶץ וְהָרָצוֹן בָּזֶה לְכַפָּרָה עַל הַדָּבָר. וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמָר לְךָ**, פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (בראשית לז:יא) "וְאָבִיו שָׁמַר אֶת הַדָּבָר", שֶׁיִּהְיוּ מְשַׁמְּרִים מָתַי יָבֹא עֵת לַעֲשׂוֹת כָּל הַכָּתוּב לְהַתְעִיב אוֹתוֹ דָּבָר שֶׁבּוֹ נִכְשְׁלוּ.

אוֹ יֹאמַר, כִּי מְקוֹדֶם שֶׁעָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל לֹא צִוָּה ה' כָּל הַהַרְחָקָה מֵהָאוּמּוֹת וְהַתְעָבָתָם, וּלְצַד שֶׁקָּדַם מַעֲשֵׂה הָרַע הוֹסִיף ה' לָהֶם מִצְוָה זוֹ כְּדֵין הַרְחָקַת הַנִּכְשָׁל בַּעֲבֵרָה שֶׁצָּרִיךְ לְהַגְדִּיר עִצְמוֹ בְּגֶדֶר חָדָשׁ, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמָר לְךָ**, פֵּרוּשׁ, מִצְוָה זוֹ לְמָה שֶּׁאֵלֶיךָ בָּאָה לְצַד מַה שֶּׁעָשִׂיתָ אֶת הָעֵגֶל.

אוֹ אֶפְשָׁר כִּי קוֹדֶם מַעֲשֵׂה הָעֵגֶל לֹא הָיָה ה' מְצַוֶּה עַל הַדָּבָר הָאָמוּר בָּעִנְיָן, כִּי תֹּכֶף הָיָה ה' גּוֹרֵשׁ מִפָּנֵיהֶם כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ וְאֵין מָקוֹם לְמִצְוָה, וְלֹא הָיָה בֵּית מֵחוּשׁ לְחַיַּת הָאָרֶץ, אוֹ לְצַד אֵימָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהָיָה נִפְסָק מֵהֶם יֵצֶר הָרַע וְחַיַּת הַשָּׂדֶה תַּעֲבֹדֵם, אוֹ לְצַד כִּי יִרְבּוּ עַד מְאֹד וּמָלְאוּ הָאָרֶץ. וְאַחַר הָעֵגֶל בָּטַל הָעִנְיָן וְהֻצְרְכוּ לְצִוּוֹת לָזֶה, וְהוּא אָמְרוֹ **שְׁמָר לְךָ**.

וּבְדֶרֶךְ רֶמֶז אֶפְשָׁר שֶׁתִּבֵּית **לְךָ** חוֹזֶרֶת אֶל מֹשֶׁה, וְרָמַז לוֹ כִּי מַה שֶּׁאוֹמֵר לוֹ **הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ** וְגוֹ', אֵינוֹ לִזְמַן הַמִּזְדַּמֵּן אֶלָּא לִזְמַן רָחוֹק, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה יט,יג) מֹשֶׁה שֶׁגָּאַל אוֹתָנוּ הוּא יִגְאַל אוֹתָנוּ לֶעָתִיד לָבֹא, וְעַל אוֹתוֹ זְמַן הוּא אוֹמֵר **שְׁמָר לְךָ**, וְתַדַּע כִּי לֹא נִתְקַיְּמוּ דִּבְרֵי ה' שֶׁאָמַר כָּאן לְמֹשֶׁה "הִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ" וְגוֹ', לָזֶה אָמַר **שְׁמָר לְךָ** לְאַחֲרִית הַיָּמִים אֵת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם.

פסוק טו

פֶּן תִּכְרֹת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁבִּשְׁעַת כְּרִיתַת בְּרִית יְקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם שֶׁבַע מִצְווֹת, אַף עַל פִּי כֵן לֹא תִכְרֹת, וְהַטַּעַם כִּי **וְזָנוּ** פֵּרוּשׁ, יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם, כִּי אֵין אֱמוּנָה בָּהֶם כַּנִּגְלוּי לְיוֹדֵעַ נִסְתָּרוֹת, **וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם וְקָרָא לְךָ** וְגוֹ', וְאָמְרוּ בְּמַסֶּכֶת עֲבוֹדָה זָרָה (ע"ז ח.) כִּי מִשְּׁעַת קְרִיאָה מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ אָכַל. וְאָמְרוּ **מִזִּבְחוֹ** כָּתַב רַמְבַּ"ם בְּהִלְכוֹת שְׁחִיטָה (פ"ד) שֶׁבָּא לֶאֱסֹר שְׁחִיטַת גּוֹי, מִמַּה שֶּׁהִזְכִּירָם בְּאִסּוּרֵי גּוֹיִם, הָא לְמַדְתָּ שֶׁבְּחִינַת הַזְּבִיחָה לְבַד יִתְעַב ה' הֲגַם שֶׁאֵין בָּהּ אֶחָד מִפְּסוּלֵי שְׁחִיטָה:

פסוק יח

אֶת חַג הַמַּצּוֹת תִּשְׁמֹר. טַעַם מִצְוָה זוֹ כָּאן לְצִיּוּן כִּי הֵן אֵלֶּה תִּקּוּנֵי הַחֵטְא שֶׁקּוֹדֶם, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (זוהר ח"ב מ.) כִּי הֶחָמֵץ הוּא בְּחִינַת אֵל אַחֵר, וְלָזֶה צִוָּה ה' בְּיֶתֶר שְׂאֵת לִשְׁמוֹר אֶת הַדָּבָר, וְצִוָּה כָּאן עַל כְּלָלוּת הַמּוֹעֲדִים. אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁנֶּאֱמַר בָּעֵגֶל (שמות לב:ד) "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הֶעֱלוּךָ" וְגוֹ', וְכָל הַמּוֹעֲדִים תְּלוּיִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם, לָזֶה חָזַר ה' עַל הַדְּבָרִים כְּדֵי שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם הַפְּרָטִים שֶׁיֵּשׁ נֶגְדִּיּוּת לָהֶם בְּמַשְׁמָעוּת מַאֲמַר הַכְּפִירָה, וְזֶה אֶחָד מִפְּרָטֵי הַתְּשׁוּבָה הַצְּרִיכִין. וְהִזְכִּיר שְׁמִירַת שַׁבָּת לְפִי שֶׁהֵם עָבְדוּ עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁהִיא שְׁקוּלָה כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, לָזֶה אָמַר ה' מִצְוֹת שַׁבָּת שֶׁהִיא גַּם כֵּן שְׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה, שֶׁבָּזֶה יִתָּקֵן הַמְּעָוָת. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בִּתְחִלַּת פָּרָשַׁת וַיַּקְהֵל.

פסוק כד

אוֹרִישׁ גּוֹיִם מִפָּנֶיךָ. דְּקְדֵּק לוֹמַר **מִפָּנֶיךָ**, פֵּרוּשׁ לְבַל תִּצְטַעֵר בִּרְאִיָּתָם, עַל דֶּרֶךְ מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נו:) בְּמַעֲשֶׂה רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי עִם אַסְפַּסְיָנוּס, הִבְטִיחַ ה' כִּי לֹא יֵרָאוּ לְפָנֵינוּ כָּל עִקָּר.

וְהִרְחַבְתִּי וְגוֹ'. עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ירמיה ג:יט) "אֶרֶץ צְבִי", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (גיטין נז:) כְּעוֹר שֶׁל צְבִי זֶה וְכוּ':

פסוק כח

לֶחֶם לֹא אָכַל וְגוֹ'. הֻצְרַךְ לְפָרֵט **לֶחֶם וּמַיִם** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר לֹא אָכַל וְלֹא שָׁתָה, לְדַיֵּק בִּדְבָרָיו בָּא כִּי דַּוְקָא לֶחֶם וּמַיִם הוּא שֶׁלֹּא אָכַל וְשָׁתָה, אֲבָל אָכְלָה אַחֶרֶת וּשְׁתִיָּה אַחֶרֶת אָכַל וְשָׁתָה, כְּאָמְרוֹ (תהלים מ:ט) "וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי", גַּם נִמְשְׁלָה לְמַיִם (תענית ז.), וְאִם הָיָה אוֹמֵר לֹא אָכַל וְלֹא שָׁתָה יֵשׁ בְּמַשְׁמָע כָּל מִין אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה:

פסוק כט

וַיְהִי בְּרֶדֶת וְגוֹ'. אָמַר **וַיְהִי** לְשׁוֹן צַעַר, לְרָמוֹז מַה שֶּׁנִּכְוּוּ כָּל הַצַּדִּיקִים שֶׁבְּמַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל מִמַּעֲלַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר עָנְתָה בְּפָנָיו, דִּכְתִיב "וַיִּרְא אַהֲרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן" וְגוֹ' (שמות לד:ל).

בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר וְגוֹ'. לֹא נוֹדַע גִּזְרַת הַכָּתוּב אַיֵּה מְקוֹמָהּ, עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לָמָּה כָּפַל לוֹמַר **בִּרְדָתוֹ מִן הָהָר** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַה שֶּׁאָמַר בְּסָמוּךְ "בְּרֶדֶת מֹשֶׁה" וְגוֹ'. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שְׁלִילַת יְדִיעַת מֹשֶׁה בַּדָּבָר קוֹדֶם שֶׁיּוֹדִיעֵנוּ תְּחִלָּה עִנְיָן קָרוֹן פָּנִים שֶׁיֵּשְׁנוֹ. עוֹד צָרִיךְ לְדַעַת מִי הוֹדִיעוֹ לְמֹשֶׁה כֵּיוָן שֶׁלֹּא יָדַע מֵעַצְמוֹ, וְאִם הוֹדִיעוּהוּ לָמָּה לֹא הוֹדִיעַ הַכָּתוּב סֵדֶר הַהוֹדָעָה.

אָכֵן יִתְבָּאֵר הָעִנְיָן לְפִי מַה שֶּׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב אַחַר זֶה כִּי נָתַן מֹשֶׁה מַסְוֶה עַל פָּנָיו בְּתַמִּידוּת, זוּלַת בְּעֵת לְמוּדוֹ. אִם כֵּן יֹאמַר הָאוֹמֵר: לָמָּה לֹא נָתַן מֹשֶׁה מַסְוֶה עַל פָּנָיו בְּרִדְתּוֹ מִן הָהָר בִּזְמַן שֶׁלֹּא הָיָה מְלַמֵּד אֶת יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה? לָזֶה אָמַר הַכָּתוּב **וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע** – זֶה הָיָה סִבָּה שֶׁלֹּא נָתַן עַל פָּנָיו מַסְוֶה קֹדֶם, וְרָאֲהוּ אַהֲרֹן וְיִשְׂרָאֵל וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו. וַעֲדַיִן יִקָּשֶׁה עַל זֶה אֵיךְ יִהְיֶה הַדָּבָר שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁ בַּעַל חַי בְּדָבָר נוֹסָף בְּפָנָיו, וּבִפְרָט קֶרֶן עוֹר פָּנִים. לָזֶה הַקְּדִימִים הַכָּתוּב לוֹמַר הַסִּבָּה שֶׁמְּמָנָּה מִמֶּנָּה הַיְדִיעָה וְאָמַר **בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר** – פֵּרוּשׁ, כִּי בִּהְיוֹתוֹ בָּהָר לוֹ יִהְיֶה שֶׁיַּרְגִּישׁ בְּהוֹד פָּנָיו יִתְלֶה הַדָּבָר כִּי יַבְהִיקוּ פָּנָיו מֵאוֹר פְּנֵי אֵל הַמְדַבֵּר עִמּוֹ, וּבְרִדְתּוֹ מִן הָהָר נִסְתַּלֵּק תְּלִית הָרַגָּשַׁת אוֹר פָּנָיו. וַעֲדַיִן תִּקָּשֶׁה לָמָּה לֹא הִרְגִּישׁ בְּמֶשֶׁךְ יְרִידָתוֹ? לָזֶה אָמַר **וּשְׁנֵי לֻחוֹת הָעֵדֻת בְּיַד מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן הָהָר** – פֵּרוּשׁ, בְּכָל מֶשֶׁךְ רִדְתּוֹ מִן הָהָר, וְלָזֶה הָיָה תּוֹלֶה כִּי מַה שֶּׁהָיָה מַרְגִּישׁ בְּפָנָיו הָיָה מֵאוֹר הַלֻּחוֹת אֶל מוּל פָּנָיו יָאִירוּ, וְלֹא יָדַע כִּי קֶרֶן פָּנִים הָיָה קָבוּעַ בּוֹ בְּעוֹר פָּנָיו. וְהוּא אָמְרוֹ **לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו**, פֵּרוּשׁ, יָדַע בְּקֶרֶן פָּנִים אֲבָל לֹא חָשַׁב שֶׁהָיָה אוֹר קָבוּעַ בְּעוֹר פָּנָיו וְהָיָה תּוֹלֶה בַּלּוּחוֹת שֶׁבְּיָדוֹ, וְזֶה הָיָה סִבָּה שֶׁלֹּא עָשָׂה מַסְוֶה וְרָאֲהוּ אַהֲרֹן. וּכְפִי זֶה גְּזֶרֶת הַכָּתוּב הִיא **וַיִּרְא אַהֲרֹן** וְגוֹ', כִּי זוּלַת כָּל הַכָּתוּב לֹא הָיוּ רוֹאִים אַהֲרֹן וְיִשְׂרָאֵל קֶרֶן פָּנִים קוֹדֶם שֶׁיִּקָּרֵאם, שֶׁהָיָה שָׁם מַסְוֶה כַּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחַר כָּךְ כְּשֶׁהִנִּיחַ מִיָּדוֹ הַלּוּחוֹת וְלֹא נִשְׁאַר בְּמֵה לְתְלוֹת, מֵעַצְמוֹ הִרְגִּישׁ מַתַּת אֱלֹהִים כִּי קֶרֶן עוֹר פָּנָיו וְנָתַן הַמַּסְוֶה תֵּכֶף, בְּסוֹד (משלי כה:ב) "כְּבוֹד אֱלֹהִים הַסְתֵּר דָּבָר".

וּבַמִּדְרָשׁ (שמות רבה מז,ו): רַבִּי יְהוּדָה בַּר נַחְמָן אָמַר, כְּשֶׁכָּתַב מֹשֶׁה הַתּוֹרָה נִשְׁתַּיֵּר בַּקּוּלְמוֹס קִמְעָא, וְהֶעֱבִירוֹ עַל רֹאשׁוֹ, וּמִשָּׁם נַעֲשָׂה קַרְנֵי הוֹד, עַד כָּאן. וְדִבְּרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה סְתוּמִים וַחֲתוּמִים. וְאוּלַי שֶׁיְּכַוְּנוּ לוֹמַר כִּי מָצִינוּ שֶׁמִּדַּת הָעֲנָוָה לְמַעְלָה מִכֹּל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שיר השירים רבה פ"א): מַה שֶּׁעָשְׂתָה חָכְמָה עֲטָרָה לְרֹאשָׁהּ שֶׁהוּא הַיִּרְאָה, דִּכְתִיב (תהלים קיא:י): "רֵאשִׁית חָכְמָה יִרְאַת ה'", עָשְׂתָה עֲנָוָה עֶקֶב לְסַנְדָּלָהּ, דִּכְתִיב (משלי כב:ד): "עֵקֶב עֲנָוָה יִרְאַת ה'". וּמְצִינוּ שֶׁהֵעִידָה הַתּוֹרָה עַל מֹשֶׁה (במדבר יב:ג) שֶׁעֲנָיו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם, וּכְשֶׁאָמַר ה' לִכְתֹּב הַדְּבָרִים מָצִינוּ לוֹ שֶׁלֹּא כָּתַב "עֲנָיו" אֶלָּא "עָנָו" חֲסֵרָה יו"ד, וְאַף זֶה מִן הָעֲנָוָה. וּבִשְׁכַר זֶה זָכָה לְקַרְנֵי הוֹד, כִּי הִפְלִיא בְּרִצּוֹנוֹ יִתְבָּרַךְ, גַּם ה' הִפְלִיא חַסְדּוֹ לוֹ בְּשַׁנּוֹתוֹ מִכָּל הָאָדָם. וְהוּא מַה שֶּׁרָמַז רַבִּי יְהוּדָה בְּאָמְרוֹ נִשְׁתַּיֵּר בַּקּוּלְמוֹס קִמְעָא, וְהוּא אוֹת יו"ד שֶׁהָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב וְלֹא כָּתַב לְרֹב עֲנָוָתוֹ, וּמִמֶּנָּה זָכָה כַּנִּזְכָּר.

פסוק לה

וְרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְאֵיזֶה עִנְיָן חָזַר הַכָּתוּב לְהוֹדִיעַ זֶה, וְאוּלַי כִּי יִשְׁמִיעֵנוּ שֶׁהֶצְרְכוּ יִשְׂרָאֵל לִרְאוֹת הַדָּבָר פְּעָמִים אֲחֵרִים לְהַצְדִּיק כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו, לְצַד שֶׁהָיָה מֵחוּשׁ שֶׁהָאוֹר הַלָּז הָיָה לְצַד עַכָּבָתוֹ אֶת ה' נוֹצְצוּ אוֹרוֹת בְּפָנָיו, וּבְהַאֲרִיךְ הַזְּמַן יַחְזֹר הַדָּבָר לְכְמוֹת שֶׁהָיָה, לָזֶה הָיוּ מִסְתַּכְּלִים בְּפָנָיו בְּכָל עֵת לְהַצְדִּיק כִּי קָרַן וְגוֹ'. וְאוּלַי כִּי חָזְרָה עֲטָרָה לְיִשְׁנָהּ בִּבְחִינַת פָּנָיו, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה כ,יב) בְּסִפְרוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר כָּתוּב "כָּתְנוֹת אוֹר", כְּמוֹ כֵן מֹשֶׁה נַעֲשָׂה עוֹר פָּנָיו אוֹר.

עוֹד יִרְצֶה, כִּי הֶגֶם שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה הַמַּסְוֶה, לֹא דָּנוּ מִפְּנֵי זֶה לֶאֱסוֹר לִרְאוֹת פָּנָיו בִּזְמַן שֶׁאֵין מַסְוֶה, אֶלָּא **וְרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֵי מֹשֶׁה**, וְהַדָּבָר מוּבָן כִּי לֹא בְּדֶרֶךְ אִסּוּר הָיוּ רוֹאִים, מִמַּה שֶׁלֹּא הִקְפִּיד עֲלֵיהֶם, וְחֵפֶץ ה' לִרְאוֹת בְּאוֹר הַחַיִּים.

חסלת פרשת כי תשא

פרק לה

פסוק א

וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת טַעַם שֶׁהֶצְרַךְ לוֹמַר **וַיַּקְהֵל**, אַחַר שֶׁהוּא דָּבָר הָרָגִיל בְּכָל עֵת אֲשֶׁר יְצַוֶּה דְּבַר ה'. וְנִרְאֶה כִּי לְצַד שֶׁרָאוּ כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו, לָזֶה הֶצְרַךְ לְהַקְהִיל אֶת כֻּלָּן לְבַל יִמָּנְעוּ קְצָת מֵהַמּוֹרָא, וְזֶה שֶׁדִּקְדֵּק לוֹמַר **אֶת כָּל עֲדַת**.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **אֶת כָּל**, עַל פִּי מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה בְּפָסוּק "מֵאֵת כָּל אִישׁ אֲשֶׁר" וְגוֹ' (שמות כה:ב) שֶׁבָּא לְרַבּוֹת יְתוֹמִים, קְטַנִּים וְנָשִׁים יְעַיֵּן שָׁם, וְהוּא אָמְרוֹ **אֶת כָּל** שְׁנֵי רִבּוּיִים, וְטַעַם שֶׁלֹּא הִזְכִּיר הַשְּׁלִישִׁי שֶׁהוּא שׁוֹעֵ, זֶה אֵינוֹ צָרִיךְ לִקְרֹא לוֹ, כִּי מֵעַצְמוֹ בֹּא יָבֹא בְּרִנָּה בִּכְלַל כָּל יִשְׂרָאֵל.

וּבְסֵפֶר הַזֹּהַר (זוהר ח"ג קצו:) אָמְרוּ שֶׁהִקְהִיל הָאֲנָשִׁים לְהַפְרִידָם מֵהַנְּקֵבוֹת, לְצַד שֶׁהָיָה הַשָּׂטָן מָצוּי בֵּינָם לְבַל יַזִּיקֵם חָס וְשָׁלוֹם, עַד כָּאן. וּמִן הַסְּתָם לֹא יַכְחִישׁ שֶׁלֹּא נִזְדַּמְּנוּ הַנָּשִׁים לִשְׁמֹעַ דְּבַר ה', וּבִפְרָט לְהָבִיא נִדְבַת הַמִּשְׁכָּן, וְכֵן הוּא אוֹמֵר (שמות לה:כב) "וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים", אֶלָּא יְכַוֵּן לוֹמַר כִּי הִקְהִיל הָאֲנָשִׁים בִּפְנֵי עַצְמָן וְהַנָּשִׁים בִּפְנֵי עַצְמָן, וְלֹא בָּאוּ יַחַד וְלֹא עָמְדוּ בְּמִסְבָּה אַחַת. וְהַכָּתוּב רָמַז הַדְּבָרִים בְּיִתּוּר תֵּבַת **בְּנֵי** שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר אֶלָּא "אֶת כָּל עֲדַת יִשְׂרָאֵל":

אֵלֶּה הַדְּבָרִים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת אָמְרוֹ **אֵלֶּה הַדְּבָרִים**, וּבְמַסֶּכֶת שַׁבָּת (שבת צז:) דָּרַשׁ מִכָּאן רַבִּי ל"ט מְלָאכוֹת כְּמִנְיַן אֵלֶּה ל"ו, דְּבָרִים שְׁנַיִם, הַדְּבָרִים שְׁלֹשָׁה, הֲרֵי ל"ט, וְזֶה דֶּרֶךְ דְּרָשׁ.

עוֹד צָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה הֻצְרַךְ לוֹמַר **לַעֲשׂוֹת אוֹתָם** וְלֹא הִסְפִּיק בְּאָמְרוֹ "אֲשֶׁר צִוָּה ה'", וְעוֹד כֵּיוָן שֶׁלֹּא אָמַר בְּמִצְוָה זוֹ אֶלָּא עִנְיַן שַׁבָּת אֵיךְ יֻצְדַּק לֵאָמֵר עָלָיו "תַּעֲשׂוּ".

אָכֵן יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (הוריות ח,א) שֶׁאָמְרוּ בְּפָסוּק (במדבר טו:כב) "כִּי תִשְׁגּוּ" וְגוֹ', שֶׁכָּל הַמּוֹדֶה בַּעֲבוֹדָה זָרָה כְּכוֹפֵר בְּכָל הַתּוֹרָה. וּמֵעַתָּה הִנֵּה צְרִיכִין כָּל יִשְׂרָאֵל לְתַקֵּן כָּל תרי"ג מִצְווֹת אֲשֶׁר פָּגְמוּ בְּכֻלָּן, וְדָבָר זֶה הוּא רָחוֹק מְגֻדָּר הַהַשָּׂגָה. אֲשֶׁר עַל כֵּן בָּאָה מִצְוַת ה' לָהֶם שֶׁיִּזָּהֲרוּ בְּמִצְוַת שַׁבָּת, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פכ"ה) שְׁקוּל שַׁבָּת כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה, וּבָזֶה יִתְקְנוּ פְּגָם שֶׁפָּגְמוּ בְּכָל הַתּוֹרָה. וְהוּא מַאֲמַר מֹשֶׁה כָּאן **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אֹתָם**, פֵּרוּשׁ לְשׁוֹן תִּקּוּן, בָּזֶה יִתְקְנוּ פְּגָמֵיהֶם שֶׁל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וּמָה הֵם הַדְּבָרִים? **שֵׁשֶׁת יָמִים** וְגוֹ' **וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי** וְגוֹ'. וּבָזֶה יִתְיַשֵּׁב מַה שֶּׁקָּשֶׁה עוֹד, לָמָּה חָזַר עוֹד לְצַוּוֹת עַל הַשַּׁבָּת אַחַר שֶׁכְּבָר צִוָּה כַּמָּה פְּעָמִים, וְעוֹד לָמָּה צִוָּה עָלָיו סָמוּךְ לְמִצְוַת מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן. וְלִדְבָרֵינוּ יָבֹא עַל נָכוֹן, כִּי יְצָו ה' עַל תִּקּוּן הָעָבָר כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ מֻכְשָׁרִים לִשְׁכֹּן בְּתוֹכָם, וּבְמִצְוַת שַׁבָּת שֶׁשְּׁקוּלָה כְּכָל הַתּוֹרָה הִיא תַּקָּנַת עֲבוֹדָה זָרָה, כְּאָמְרוֹ (ישעיהו נו:ב) "אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת", וְדָרְשׁוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת קיח,ב) כָּל הַשּׁוֹמֵר שַׁבָּת כְּהִלְכָתוֹ, אֲפִלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה כְּדוֹר אֱנוֹשׁ מוֹחֲלִין לוֹ.

עוֹד יִתְבָּאֵר עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מכילתא פרשת תשא): רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר פְּרָטָא אוֹמֵר, מִנַּיִן שֶׁכָּל הַמְשַׁמֵּר שַׁבָּת מַעֲלִין עָלָיו כְּאִלּוּ עָשָׂאוּ? דִּכְתִיב "וְשָׁמְרוּ" וְגוֹ' "לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת" עַד כָּאן. וְהִנֵּה בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא פֵּרַשְׁתִּי דְּרָכִים רַבִּים בְּאָמְרוֹ "לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת", וּדְרָשָׁה זוֹ זֶה מְקוֹמָהּ, וְהוּא אָמְרוֹ **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אֹתָם** – פֵּרוּשׁ הַדְּבָרִים עַצְמָן שֶׁהֵם שַׁבָּתוֹת אַתֶּם עוֹשִׂים אוֹתָם, וְהָבֵן.

עוֹד יְרֻצֶּה לוֹמַר, כִּי הֲגַם כִּי מִצְוַת שַׁבָּת הִיא שְׁמִירָה מֵהַמְּלָאכוֹת וּשְׁבִיתָה וְאֵין כָּאן מַעֲשֶׂה לְטוֹל עָלֶיהָ שָׂכָר, **אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה'** שֶׁיִּהְיוּ בְּגֶדֶר מַעֲשֶׂה לְטוֹל עֲלֵיהֶם שָׂכָר. וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת כִּי תִשָּׂא (שמות לא:טז) טַעַם לָזֶה. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **אֵלֶּה** לִשְׁלוֹל הַדּוּגְמָא שֶׁיֶּשְׁנוֹ בִּבְחִינַת שְׁמִירָה לְבַד אֵינוֹ כִּבְחִינַת הַמַּעֲשֶׂה לְטוֹל עָלָיו שָׂכָר.

וְעַל פִּי הַמִּדְרָשׁ (יקלוט שמעוני תח) שֶׁאָמְרוּ כִּי אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְמֹשֶׁה: הַקְהֵל קְהִלּוֹת וּדְרֹשׁ בְּרַבִּים כְּדֵי שֶׁיִּלְמְדוּ לְדוֹרוֹת הַבָּאִים לְהַקְהֵל בְּכָל שַׁבָּת וְכוּ', יִתְבָּאֵר הַכָּתוּב עַל נָכוֹן: **וַיַּקְהֵל מֹשֶׁה** וְגוֹ' **וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֵלֶּה הַדְּבָרִים**, פֵּרוּשׁ הַקְהָלַת הָעֵדָה וּדְרָשַׁת הַתּוֹרָה **צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אֹתָם**. אוֹ יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **לַעֲשׂוֹת אֹתָם** עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי בְּאֶמְצָעוּת הַדְּבָרִים מִתְכַּפְּרִים כָּל עֲוֹנוֹתָם כְּמַאֲמַר רַבִּי יִשְׁמָעֵאל שָׁם.

פסוק ב

שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה. טַעַם זִכָּרוֹן עֲשִׂיַּת מְלָאכָה בִּימֵי הַחוֹל, אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁאִם יִהְיֶה יוֹם שִׁבְיעִי קֹדֶשׁ, תֵּעָשֶׂה הַמְּלָאכָה הַצְּרִיכָה לְךָ בְּשֵׁשֶׁת יָמִים.

אוֹ יִרְצֶה הַכָּתוּב לֶאֱסוֹר מְלֶאכֶת שַׁבָּת בֵּין עַל יְדֵי עַצְמוֹ בֵּין עַל יְדֵי גּוֹי, וְהוּא אָמְרוֹ **שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה** בְּצֵירֵי״ תַּחַת הַתִּי״ו, פֵּרוּשׁ תִּהְיֶה נַעֲשֵׂית, אֲבָל בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אֶפְלוּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים אֵין לְךָ לַעֲשׂוֹת, וְזֶה כְּהָאוֹמֵר אֲמִירָה לְגוֹי אֲסוּרָה דְּבַר תּוֹרָה (מכילתא פרשת בא).

וְטַעַם אָמְרוֹ **שֵׁשֶׁת** וְלֹא בְּשֵׁשֶׁת כְּדֵי שֶׁלֹּא תִטְעֶה כִּי יֵשׁ מִצְוָה בַּעֲשִׂיַּת מְלָאכָה בָּהֶם.

עוֹד יִרְמוֹז כִּי לֹא יָקוּמוּ שֵׁשֶׁת יָמִים בִּמְלַאכְתָּם אֲשֶׁר הֻכִינָם ה׳ לַעֲשׂוֹת, אֶלָּא אִם יוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ, אֲבָל אִם לֹא יִשְׁמְרוּ שַׁבָּת לֹא יִהְיוּ הַשֵּׁשֶׁת יָמִים, כִּי שַׁבָּת הוּא נֶפֶשׁ קִיּוּם הָעוֹלָם, וּכְמוֹ שֶׁהִקְדִּימְנוּ בְּפָרָשַׁת בְּרֵאשִׁית בְּפֵרוּשׁ פָּסוּק (בראשית ב:ב) ״וַיְכַל וגו׳ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי״ יְעַיֵּן שָׁם.

פסוק ד

אֶל כָּל עֲדַת וגו׳ לֵאמֹר וגו׳. צָרִיךְ לְדַעַת לְמִי יֹאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְאוּלַי כִּי לְצַד שֶׁלֹּא יְדַבֵּר מֹשֶׁה עִם הַנָּשִׂים וְהַקְּטַנִּים הֲגַם שֶׁיִּהְיוּ שָׁם וְצִוָּה לֵאמֹר לָהֶם הַדְּבָרִים.

וְאָמְרוֹ **זֶה הַדָּבָר** וגו׳ **לֵאמֹר** יִתְבָּאֵר עַל פִּי מַה שֶּׁאָמְרוּ בְּסִפְרֵי (פרשת תצא) רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר: ״טוֹב אֶשֶׁר לֹא תִדֹּר״ – טוֹב מִזֶּה וּמִזֶּה שֶׁלֹּא תִדֹּר כָּל עִקָּר, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר: טוֹב מִזֶּה וּמִזֶּה נוֹדֵר וּמְשַׁלֵּם, עַד כָּאן. וְאָמְרוּ בְּפֶרֶק א׳ דִּנְדָרִים (נדרים ט.) שְׁתֵּי אוֹקִימְתּוֹת: א׳ שֶׁחוֹלְקִים בְּנֶדֶר, אֲבָל בִּנְדָבָה מוֹדֶה רַבִּי מֵאִיר שֶׁיְּהֵא נוֹדֵב וּמְשַׁלֵּם, וּכְגוֹן שֶׁהָיָה בְּאֹפֶן שֶׁאֵינוֹ בָּא לִידֵי תַּקָּלָה, וּכְמַעֲשֶׂה הִלֵּל שֶׁהָיָה מֵבִיא קָרְבָּנוֹ כְּשֶׁהִיא חֻלִּין לְעֲזָרָה וְשָׁם הָיָה מַקְדִּישָׁהּ. וְהַבי שֶׁחוֹלְקִים בִּנְדָבָה, וְלֹא אָמַר רַבִּי יְהוּדָה אֶלָּא נוֹדֵב אֲבָל נוֹדֵר לֹא, וְנוֹדֵב עַצְמוֹ דַּוְקָא בְּאֹפֶן שֶׁאֵינוֹ בָּא לִידֵי תַּקָּלָה כַּנִּזְכָּר, יְעַיֵּן שָׁם. לְפִי זֶה יְכֻוַּן הַכָּתוּב לוֹמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ, כִּי לְצַד שֶׁקָּדַם לוֹמַר ״קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה כֹּל נְדִיב לִבּ״, אִם כֵּן בִּנְדָבָה מְדַבֵּר הַכָּתוּב. לָזֶה אָמַר **זֶה הַדָּבָר** פֵּרוּשׁ, הַנִּדְבָה צִוָּה ה׳ **לֵאמֹר** אוֹתָהּ, פֵּרוּשׁ, דַּוְקָא בְּמִצְיאוּת זֶה שֶׁהוּא שֶׁצִּוָּה ה׳ שֶׁתֵּאָמְרוּ נוֹדֵב וּמְשַׁלֵּם, וְהוּא בְּסֵדֶר שֶׁאֵינוֹ בָּא לִידֵי תַּקָּלָה. לְאוֹקִימְתָּא רִאשׁוֹנָה יַעֲלֶה דַּרְכֵּנוּ כְּרַבִּי מֵאִיר וּלְאוֹקִימְתָּא שְׁנִיָּה כְּרַבִּי יְהוּדָה.

פסוק ה

יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת ה׳. פָּסוּק זֶה מַרְאֶה בְּאֶצְבַּע כִּי לְבַד הַמּוּרְגָּשׁ יֵשׁ הַמּוּשְׂכָּל, וְהוּא מַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (תיקונים תיקון כא) כִּי מַעֲשֶׂה הַתְּרוּמָה מוּשְׂכָּל הִיא בְּחִינַת הַשְּׁכִינָה, כִּי לָהּ יִקָּרֵא תְּרוּמַת ה׳, וְעַל יְדֵי מַעֲשֶׂה הַתְּרוּמָה יַפְעִיל בָּהּ דָּבָר טוֹב וְיִתְחַבֵּר אוֹהֶל בַּל יְמוֹט, וְעִקַּר הָרָצוֹן בַּמַּעֲשֶׂה הוּא הַמּוּשְׂכָּל, וְהוּא אָמְרוֹ **יְבִיאֶהָ** פֵּרוּשׁ יָבִיא לַבְּחִינָה

הַנֶּעֱלָמֶת עִם תְּרוּמַת ה', וּבֵאֵר הַכָּתוּב מִי הוּא אֲשֶׁר יְבִיאֶהָ, וְאָמַר **כֹּל נָדִיב לִבּוֹ**, פֵּרוּשׁ, הָעוֹשֶׂה דָּבָר מִנְּשִׁיאוּת הַלֵּב אֲשֶׁר יְדָבֶנּוּ לְצַד הִתְנוֹעֲעוּת הָרוּחָנִית הַשּׁוֹכֵן בַּלֵּב בְּחֵשֶׁק הַדָּבָר יַפְעִיל בַּמּוּשְׂכָּל נֶעְלָם, אֲבָל אִם יָבִיא הַתְּרוּמָה בְּלֹא נְדִיבוּת לֵב אֵין זֶה פּוֹעֵל בַּמּוּשְׂכָּל.

זָהָב וָכֶסֶף וְגוֹ'. רָאִיתִי לָתֵת לֵב בְּכָל הַפָּרָשָׁה בְּסֵדֶר הִתְחַבְּרוּת הַשֵּׁמוֹת וּפְרָטֵי הַדְּבָרִים, כִּי לֹא הִשְׁוָה מִדּוֹתָיו בָּהֶם. לִפְעָמִים יֹאמַר וָא"ו בְּכָל פְּרָט הַנּוֹסָף, כְּמַעֲשֵׂהוּ בְּסֵדֶר י"ג דְּבָרִים הַבָּאִים בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן שֶׁאָמַר וָא"ו בְּכָל נוֹסָף, וְלִפְעָמִים יֹאמַר וָא"ו בְּהִתְחַבְּרוּת הַג', כְּאָמְרוֹ "אֶת הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ וְאֶת מִכְסֵהוּ", וְתֵכֶף חָזַר בּוֹ בַּכָּתוּב עַצְמוֹ וְלִקַּח סֵדֶר הִתְחַבְּרוּת אַחֵר וְאָמַר "אֶת קְרָסָיו וְאֶת קַרְשָׁיו", וְכֵן עַל זֶה הַדֶּרֶךְ עַד סוֹף סֵדֶר פְּרָטֵי הַמִּשְׁכָּן, כַּמָּה שִׁנּוּיִים בִּפְרָט זֶה.

וְנִרְאָה לְיַשֵּׁב בְּהַקְדִּים דִּבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה ל,ג) כִּי הַוי"ו יַגִּיד הִתְקַשְּׁרוּת הַנּוֹסָף עִם הָרִאשׁוֹן, וְחֶסְרוֹן הַוָּא"ו יַגִּיד כִּי הוּא גְּבוּל בִּפְנֵי עַצְמוֹ. וּמִזֶּה נַשְׂכִּיל עַל כָּל דָּבָר וְדָבָר וְנֵלֵךְ לְיַשֵּׁב כָּל פְּרָט וּפְרָט בִּמְקוֹמוֹ, וְזֶה יָצָא רִאשׁוֹנָה בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן: אָמַר ו' בְּרֹאשׁ כָּל פְּרָט כְּדֵי לְהַסְמִיךְ וּלְהַשְׁווֹת כָּל הַי"ג דְּבָרִים, לוֹמַר שֶׁכֻּלָּם שָׁוִים לְקֶרְאוֹת תְּרוּמַת ה' וּזְכוּתָן שָׁוָה, מֵבִיא הַנַּחֹשֶׁת כְּמֵבִיא זָהָב, כְּמוֹ שֶׁמָּצִינוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּעוֹלַת הַבְּהֵמָה "רֵיחַ נִיחוֹחַ" וּבְעוֹלַת הָעוֹף "רֵיחַ נִיחוֹחַ", וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (מנחות קי,א) לוֹמַר לְךָ אֶחָד הַמַּרְבֶּה וְאֶחָד הַמַּמְעִיט וְכוּ', וְעַיֵּן מַה שֶּׁפֵּרַשְׁתִּי בָּעִנְיָן בְּפָרָשַׁת וַיִּקְרָא (ויקרא א,יז).

גַּם נִתְכַּוֵּן לוֹמַר שֶׁכָּל הַי"ג דְּבָרִים חוֹבָה הֵם לְצָרְכֵי הַמִּשְׁכָּן, דָּבָר קָטָן כְּדָבָר גָּדוֹל מְעַכְּבִין, אֲשֶׁר עַל כֵּן חִבְּרָם בְּמַחְבֶּרֶת הַוָּוי"ן. כָּל זֶה בְּעֶרְכְּךָ דָּבָר הַנִּתָּן, אֲבָל בְּעֶרְכְּךָ הַנַּעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ יֵשׁ בָּהֶם הַדְּרָגוֹת הַקְּדֻשָּׁה, כַּמָּה קְדֻשּׁוֹת הֵם זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, וְלֹא תִדְמֶה שׂוּם קְדֻשָּׁה לְמַה שֶּׁלְּמַעְלָה מִמֶּנָּה.

פסוק יא

אֶת הַמִּשְׁכָּן וְגוֹ'. הִנֵּה הַדְּרָגַת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁהֵם יְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת, לֶהֱיוֹת שֶׁמְּסַכְּכִין עַל הַקֹּדֶשׁ הֵם בְּהַדְרָגָה מְעֻלֶּה מֵאָהֳלוֹ וּמִכְסֵהוּ הָעֲשׂוּיִים מֵהָעוֹרוֹת שֶׁאֵינָם רוֹאִים פְּנֵי הַקֹּדֶשׁ. לָזֶה לֹא אָמַר "וְאֶת אָהֳלוֹ" לְהַשְׁווֹת אֵלָיו, אֲבָל כָּל מַה שֶּׁעַל יְרִיעוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת הִשְׁוָה אוֹתָם הַכָּתוּב בְּמַדְרֵגָה אַחַת, וְאָמַר **וְאֶת מִכְסֵהוּ** לְהַשְׁווֹתוֹ בְּגֶדֶר אֶחָד עִם אָהֳלוֹ. וְלוּ יִהְיֶה שֶׁתִּהְיֶה גְּדוֹלָה קְצָת הַדְּרָגַת הָאֹהֶל מֵהַמִּכְסֶה, יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי אֵין הֶפְרֵשׁ כָּל כָּךְ וּבְהַדְרָגָה אַחַת תֵּחָשֵׁב. וְאָמְרוֹ **אֶת קְרָסָיו** וְלֹא אָמַר "וְאֶת", לוֹמַר כִּי הַדְּרָגָה זוֹ שֶׁל הַקְּרָסִים אֵינָהּ בְּגֶדֶר הַשְׁוָאָה עִם אֹהֶל וּמִכְסֵהוּ. וְאָמַר **וְאֶת קַרְשָׁיו** כִּי שָׁוִים הֵם בְּגֶדֶר עִם הַקְּרָסִים. וְאָמַר **אֶת בְּרִיחָיו** כִּי אֵינָם בְּגֶדֶר קְדֻשַּׁת הַקְּרָשִׁים. וְאָמַר **אֶת עַמּוּדָיו** שֶׁאֵינָם בְּגֶדֶר הַבְּרִיחִים.

וְאָמַר **וְאֶת אֲדָנָיו** כִּי שָׁוִים בְּהַדְרָגָה עַמּוּדִים לָאֲדָנִים. וְהַמַּשְׂכִּיל עַל דָּבָר יִרְאֶה כִּי הַשֵּׂכֶל יַכִּיר הַהַדְרָגוֹת שֶׁהֵם כְּמוֹ שֶׁכָּתַבְתִּי.

פסוק יב

אֶת הָאָרֹן. הִתְחִיל הַכָּתוּב בַּמַּעֲלָה שֶׁבַּכֵּלִים, כְּמוֹ שֶׁהִתְחִיל בַּמִּשְׁכָּן בִּירִיעוֹת שֶׁל שֵׁשׁ, שֶׁהֵם גֶּדֶר הַקְּדֻשָּׁה הַמְעֻלֶּה שֶׁבַּבַּיִת. וְאָמְרוֹ **וְאֶת בַּדָּיו**, יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי שָׁוִים הַבַּדִּים לְגוּפוֹ שֶׁל אָרוֹן בַּקְּדֻשָּׁה, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁצִּוָּה הַכָּתוּב (שמות כה:טו) "לֹא יָסוּרוּ מִמֶּנּוּ". וְאָמְרוֹ **אֶת הַכַּפֹּרֶת**, כִּי לֹא שָׁוָה לְקָדֵשַׁת הָאָרוֹן, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁלֹּא הָיָה קָבוּעַ בָּאָרוֹן וְגַם אֵין אַזְהָרָה שֶׁלֹּא לַהֲסִירוֹ. וְאָמְרוֹ **וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ**, הִשְׁוָה הַכָּתוּב קְדֻשָּׁתוֹ לִקְדֻשַּׁת הַכַּפֹּרֶת שֶׁהֵם בְּגֶדֶר אֶחָד.

פסוק יג

אֶת הַשֻּׁלְחָן. אֵין קְדוּשַׁת הַשֻּׁלְחָן שָׁוָה לִקְדוּשַׁת הַקּוֹדֶם לוֹ, לָזֶה אָמַר **אֶת**, וְאָמַר בְּכָל פְּרָטָיו **וְאֶת** כִּי מַדְרֵגַת כֻּלָּם שָׁוָה בִּקְדוּשָׁה, **וְאֶת מְנוֹרַת הַמָּאוֹר** בְּתוֹסֶפֶת וְאי"ו לוֹמַר כִּי זוֹ קְדוּשָׁתָהּ וּקְדוּשַׁת כֵּלֶיהָ שָׁוִים לִקְדוּשַׁת שֻׁלְחָן וְכֵלָיו, וְאָמַר **וְאֶת מִזְבַּח** הַזָּהָב כְּמוֹ כֵן בְּגֶדֶר שָׁוֶה לַמְּנוֹרָה וְלַשֻּׁלְחָן הוּא וְכֵלָיו וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְגוֹ' עַד מָסַךְ הַפֶּתַח, בְּכָל פְּרָט אָמַר הַכָּתוּב **וְאֶת** לוֹמַר שֶׁכֻּלָּן בְּגֶדֶר אֶחָד הֵם, וְאָמַר **אֵת מִזְבַּח הָעוֹלָה** בְּלֹא וְאי"ו לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ בְּגֶדֶר קְדוּשַׁת הַקּוֹדֶם וּמְקוֹמוֹ מוֹכִיחַ עָלָיו, וְאָמַר **וְאֶת מִכְבַּר** שֶׁהוּא בְּגֶדֶר עַמּוֹ, וְאָמַר **אֶת בַּדָּיו** שֶׁאֵינוֹ בְּגֶדֶר עַמּוֹ, **וְאֶת כָּל כֵּלָיו** בְּגֶדֶר אֶחָד עִם בַּדָּיו, **אֶת הַכִּיּוֹר** אֵינוֹ בְּגֶדֶר מִזְבַּח הַנְּחֹשֶׁת, **וְאֶת כַּנּוֹ** בְּגֶדֶר אֶחָד עִם הַכִּיּוֹר, **אֵת קַלְעֵי הֶחָצֵר** אֵינָם בְּגֶדֶר מִזְבַּח הָעוֹלָה וְכֵלָיו, **אֶת עַמּוּדָיו** גֶּדֶר לְמַטָּה מֵהַקְּלָעִים, **וְאֶת אַדְנֵיהֶ וְאֵת מָסַךְ** בְּגֶדֶר אֶחָד עִם עַמּוּדֶיהָ, **אֶת יִתְדֹת** גֶּדֶר בִּפְנֵי עַצְמוֹ, **וְאֶת יִתְדֹת הֶחָצֵר וְאֶת מֵיתְרֵיהֶם** כֻּלָּן שָׁוִים בְּגֶדֶר אֶחָד, **אֶת בִּגְדֵי הַשָּׂרָד** הֵם דְּבָרִים שֶׁמְּכַסִּים הַקֹּדֶשׁ בְּפֶרֶק הַנְּסִיעָה, וּמַדְרֵגָתָם לְמַטָּה מִמַּדְרֵגַת יְתֵדוֹת וְגוֹ', **אֶת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ** הֵם מַדְרֵגָה בִּפְנֵי עַצְמָן, וְעַיֵּן מַה שֶּׁכָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה (שמות כה:ז) כִּי אֵין מוֹעֲלִים בְּבִגְדֵי כְּהוּנָּה וּמוֹעֲלִים בְּכָל כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ, **וְאֶת בִּגְדֵי בָנָיו** שָׁוִים הֵם לִקְדוּשַׁת בִּגְדֵי אַהֲרֹן אֲבִיהֶם, לָזֶה חִבְּרָם בָּוא"ו הַמְחַבֶּרֶת.

פסוק כ

וַיֵּצְאוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. פֵּרוּשׁ, שֶׁיָּצְאוּ כּוּלָּם כְּאֶחָד בִּזְרִיזוּת לְהָבִיא, וְלֹא הָיָה בָּהֶם אֶחָד שֶׁנִּתְעַכֵּב מֵחֲבֵרוֹ.

מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה. פֵּרוּשׁ מִלִּפְנָיו, קוֹדֶם שֶׁיִּתֵּן לָהֶם רְשׁוּת לַעֲמוֹד מִלִּפְנָיו, וַהֲגַם דְּאָמְרִינַן בְּיוֹמָא (נג,א) שְׁאֵין רְשׁוּת לְתַלְמִיד לַעֲמוֹד מִלִּפְנֵי רַבּוֹ אֶלָּא עַד שֶׁיִּתֵּן לוֹ רְשׁוּת, דְּנוּ יִשְׂרָאֵל כִּי כְּשֶׁאָמַר לָהֶם "קְחוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה" וְגוֹ' וְגָמַר דְּבָרָיו כְּאִלּוּ אָמַר לָהֶם עֲמוֹדוּ. אוֹ אֶפְשָׁר כִּי

אַהֲבַת הַדָּבָר קִלְקְלָה הַשּׁוּרָה. עוֹד נִרְאֶה שֶׁנִּתְכַּוְּנוּ לְהַקְדִּים לְבַל יֵלֵךְ מֹשֶׁה וְיַקְדִּים לְהָבִיא כָּל הַצּוֹרֶךְ מִשֶּׁלּוֹ, כִּי עָשִׁיר גָּדוֹל הָיָה וְחֵשֶׁק גָּדוֹל הוּא בַּעֲשׂוֹת מִצְוֹת ה', לָזֶה יָצְאוּ מִלְּפָנָיו, פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (רות ד:ז) "וְזֹאת לְפָנִים", קוֹדֶם לוֹ.

פסוק כא

וַיָּבֹאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ אָמְרוֹ **נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְנָדְבָה** וְגוֹ', דַּע כִּי יֵשׁ שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת בַּמִּתְנַדְּבִים: הָאַחַת הוּא הַמִּתְנַדֵּב בִּרְצוֹן נַפְשׁוֹ כְּפִי יְכָלְתּוֹ וְעֶרֶךְ מָמוֹנוֹ, וְלָזֶה יִקָּרֵא "נָדְבָה רוּחוֹ", לְשׁוֹלֵל שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה הַדָּבָר כְּמוֹ צַעַר בְּנַפְשׁוֹ, וְהַשֵּׁנִי הוּא הַמִּתְנַדֵּב יוֹתֵר מִיְּכָלְתּוֹ מִגֹּדֶל טוֹבִיּוּת לִבּוֹ, וְלָזֶה יִקָּרֵא "נְשָׂאוֹ לִבּוֹ", פֵּרוּשׁ, שֶׁהַלֵּב מְנַשְּׂאֵהוּ וּמַעֲרִיכוֹ בְּעֶרֶךְ עָשִׁיר יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁהוּא, לָתֵת דָּבָר יָקָר. וְלָזֶה אָמַר כִּי בְּיִשְׂרָאֵל נִמְצְאוּ שְׁנֵי סוּגִים הַנִּזְכָּרִים, וּפָתַח בַּמַּעֲלֶה שֶׁבִּשְׁנֵיהֶם וְאָמַר "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ", וְדִקְדֵּק לוֹמַר תֵּבַת **אִישׁ** לְשׁוֹן חֲשִׁיבוּת, וּכְנֶגֶד הַשֵּׁנִי אָמַר **וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ** וְלֹא אָמַר "אִישׁ" כִּי אֵינוֹ חָשׁוּב בְּעֶרֶךְ הָרִאשׁוֹן. וּמִמּוֹצָא דָּבָר אַתָּה יוֹדֵעַ כִּי לֹא הָיוּ בְּכָל הַמִּתְנַדְּבִים אֶלָּא שְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת וּשְׁתֵּיהֶן לִשְׁבָח שֶׁנָּדְבוּ בְּלִבָּם וְלֹא עָשׂוּ הַדָּבָר בְּחֶסְרוֹן רְצוֹן הַלֵּב, אֶלָּא שֶׁאֶחָד גָּדוֹל מֵחֲבֵרוֹ. וְלָזֶה דִּקְדֵּק לוֹמַר **הֵבִיאוּ אֶת תְּרוּמַת ה'** לִרְמֹז לַבְּחִינָה הַנַּעֲלָמֶת שֶׁרָמַז בְּאָמְרוֹ (שמות לה:ה) "יְבִיאֶהָ אֵת תְּרוּמַת ה'" וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ שָׁם שֶׁיְּכַוֵּן אֶל הַמֻּשְׁכָּל, וְדָבָר זֶה עִקְּרוֹ בִּנְדֶבַת הַלֵּב וְהַנָּה הוּא.

וּלְכָל עֲבוֹדָתוֹ וְגוֹ'. יוֹדִיעַ הַכָּתוּב כִּי כָּל צָרְכֵי הַמִּשְׁכָּן, פֵּרוּשׁ, כָּל הי"ג דְּבָרִים שֶׁצְּרִיכִין לַמִּשְׁכָּן וְכוּ', בָּאוּ בְּעַצְמָן בִּנְדָבָה, וְלֹא הֻצְרְכוּ לִקְנוֹת דָּבָר מֵהֶם בְּכֶסֶף וְזָהָב הַמּוּבָא בַּתְּרוּמָה, וְהָבֵן:

פסוק כב

וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת כַּוָּנַת אָמְרוֹ **עַל הַנָּשִׁים**. עוֹד, לָמָּה כָּפַל לוֹמַר פַּעַם אַחֶרֶת **כֹּל נְדִיב לֵב**. וְאוּלַי כִּי יוֹדִיעַ הַכָּתוּב אֹפֶן נִדְבַת לֵב אֲשֶׁר עָשׂוּ אַנְשֵׁי הַחַיִל, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא שֶׁיֵּשׁ הַדְּרָגוֹת בְּאַהֲבַת הַנְּכָסִים, וְהֵם אַרְבַּע: הָרִאשׁוֹנָה שֶׁבְּרִאשׁוֹנוֹת הֵם כְּלֵי תַּכְשִׁיטֵי בְּנֵי בֵיתוֹ שֶׁל אָדָם וּכְלֵי הַבַּיִת, דְּבָרִים אֵלּוּ יִגְדַּל עֶרְכָּם בְּעֵינֵי הָאָדָם מִכָּל קִנְיָן כַּסְפּוֹ, וְהַדָּבָר פָּשׁוּט הוּא. שְׁנִיָּה – הַזָּהָב, כִּי מִכָּל קִנְיָנִים שֶׁיֶּשְׁנָם בָּעוֹלָם יֹאהַב הַזָּהָב יוֹתֵר מִכֻּלָּם. שְׁלִישִׁית – דְּבָרִים שֶׁאֵינָם בִּנְמְצָא זוּלַת אֶצְלוֹ, יִגְדַּל מַעֲלָתָם בְּעֵינָיו יוֹתֵר מִשִּׁעוּר שָׁוְיָם. רְבִיעִית – הֵם שְׁאָר קִנְיְנֵי הָאָדָם, כֶּסֶף וּשְׁוֵה כֶּסֶף.

וְסִדֵּר הַכָּתוּב הַדְּרָגוֹת הַמִּתְנַדְּבִים בָּעָם, וְרִאשׁוֹן בַּקֹּדֶשׁ הִתְחִיל בּוֹ וְאָמַר **וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים**, פֵּרוּשׁ, מַה שֶּׁעַל הַנָּשִׁים כָּל נָדִיב לֵב הֵבִיאוּ אוֹתָם. וְסִדֵּר הַכָּתוּב הַתַּכְשִׁיטִים שֶׁהֵבִיאוּ לְהַרְאוֹת חִבַּת הַמִּתְנַדְּבִים, שֶׁלֹּא רָצוּ לְהָבִיא אֶלָּא דָּבָר הַיּוֹתֵר מְעֻלֶּה וְחָבִיב אֶצְלָם,

הֲגַם שֶׁעוֹמְדִים לִשְׁבִירָה וּלְקַלְקֵל, אַף עַל פִּי כֵן אַהֲבָה נַפְשָׁם חִבַּת הַקֹּדֶשׁ מִכָּל יְקָר רָאֻתָה עֵינָם, וְהֵבִיאוּ כָּל תַּכְשִׁיטֵי נְשֵׁיהֶם חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְגוֹ'. וְדִקְדֵּק לוֹמַר **נָדִיב לֵב**. דַּע כִּי יֵשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין יְדֵבֻנּוּ לִבּוֹ לִנְדִיב לֵב, כִּי יְדֵבֻנּוּ לִבּוֹ יֵאָמֵר עַל כָּל אֲשֶׁר יִתְנַדֵּב מִלִּבּוֹ, וְיֵשׁ שֶׁיְּדֵבֻנּוּ הַרְבֵּה וְיֵשׁ שֶׁיְּדֵבֻנּוּ מְעַט, אֲבָל נָדִיב לֵב יֵאָמֵר עַל לֵב נָדִיב, וְהוּא הָרָמוּז בְּאָמְרוֹ **אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ**, כִּי מִי שֶׁלִּבּוֹ נָדִיב יִתְנַדֵּב יוֹתֵר מֵהַיְכֹלֶת וְלֹא יַקְפִּיד עַל הַחֶסְרוֹן אֲשֶׁר יִמְצָאֻנּוּ, כִּי שָׂמֵחַ בַּנְּתִינָה יוֹתֵר מֵהַקְּנָיָן אֲצָלוֹ. וְאָמְרוֹ **כָּל כְּלִי זָהָב**, פֵּרוּשׁ, לֹא תֹּאמַר כִּי לְצַד שֶׁהָיוּ לָהֶם הַתַּכְשִׁיטִין הוּא שֶׁהֵבִיאוּ לַה' הַכֶּפֶל, לָזֶה אָמַר **כָּל כְּלִי זָהָב** שֶׁלֹּא הִנִּיחוּ לָהֶם כְּלִי זָהָב. וְאָמְרוֹ **חָח וָנֶזֶם** שֵׁם הַמִּין. אוֹ יִרְצֶה **כָּל כְּלִי זָהָב** לוֹמַר שֶׁלֹּא הִנִּיחוּ בְּבֵיתָם כָּל מִין כְּלִי זָהָב שֶׁבָּהֶם יִשְׁתַּעֲשֵׁעַ אָדָם, לְקַיֵּם אָמְרוֹ (שיר השירים א:ד) "נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בָּךְ". וְאוּלַי כִּי רָמַז בְּאָמְרוֹ **עַל הַנָּשִׁים** שֶׁהֵבִיאוּם עֲלֵיהֶם, וּבְבוֹאָהּ לִפְנֵי מֹשֶׁה הוֹרִידוּ עֲדָיִם מֵעֲלֵיהֶם וְנָתְנוּם לְתִרוּמַת ה', חִבָּה יְתֵרָה נוֹדַעַת לָהֶם בָּזֶה לַאֲדוֹנֵינוּ בָּרוּךְ הוּא.

הַדְּרָגָה שְׁנִיָּה הִיא הַזְּהָב שֶׁאֵינוֹ עָשׂוּי תַּכְשִׁיט, כְּנֶגֶד הַמֵּבִיא מִבְּחִינָה זוֹ אָמַר **וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת זָהָב לַה'**. שְׁלִישִׁית דְּבָרִים שֶׁאֵינָם בְּנִמְצָא, כִּי הָיוּ בַּמְדְבָּר וְאֵין שָׁם בְּנִמְצָא תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן וְכוּ', וּכְנֶגֶד הַמֵּבִיא מֵהֶם אָמַר **וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר** וְגוֹ' **תְּכֵלֶת וְאַרְגָּמָן** וְגוֹ'. רְבִיעִית וְהוּא מַדְרֵגָה שֶׁלְּמַטָּה מִכּוּלָּן בִּבְחִינַת הַקְּנָיָנִים כֶּסֶף וּשְׁוֵה כֶּסֶף, אָמַר **כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת** וְגוֹ'.

וְאָמְרוֹ **וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים**, אֲלוּ אֵין לָהֶם כְּנוּי נָדָבָה, וְהַטַּעַם עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבָּרָכָה (תנחומא, תרומה) כִּי צָפָה יַעֲקֹב אָבִינוּ וְכוּ' צָוָה וּנְטָעוּם לְצָרְכֵי הַמִּשְׁכָּן, וְלָזֶה לֹא אָמַר אֶלָּא **וְכֹל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים** וְגוֹ' **הֵבִיאוּ**, וְדִקְדֵּק לוֹמַר **לְכָל מְלֶאכֶת הָעֲבוֹדָה** לְצַדֵּק דִּבְרֵינוּ, כִּי מְצִיאַת עֲצֵי שִׁטִּים בְּיָדָם הָיָה לְצָרְכֵי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, שֶׁאִם לֹא כֵן לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר כֵּן, וְעוֹד הָיָה לוֹ לְהַקְדִּים לוֹמַר **הֵבִיאוּ** וְאַחַר כָּךְ יֹאמַר **לְכָל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן**, אֶלָּא לוֹמַר כִּי מְצִיאוּתָם בְּיָדָם הוּא לִמְלֶאכֶת וְגוֹ' וְהֵם לֹא עָשׂוּ אֶלָּא הַהֲבָאָה וַהֲוֵי כְּדָבָר שֶׁאֵין בּוֹ חֶסְרוֹן כִּיס לָהֶם, וְהָבֵן. וּלְפִי מַה שֶּׁהִצַּעְנוּ יֵשׁ טַעַם נָכוֹן לָמָּה אָמַר בְּכָל פָּרָט וּפָרָט "הֵבִיאוּ" וְלֹא הִסְפִּיק בְּאַחַת, כִּי אֵין הַדְּרָגַת הַהֲבָאָה שָׁוָה.

פסוק כז

וְהַנְּשִׂאִם וְגוֹ'. לְצַד שֶׁבָּאוּ בָּאַחֲרוֹנָה, נִכְתְּבוּ אַחַר מַטָּוֶה הָעִזִּים בְּחָכְמַת נָשִׁים.

פסוק כט

הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַה'. הַתּוֹרָה מְעִידָה עַל כְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵבִיאוּ נִדְבַת ה', פֵּרוּשׁ, דָּבָר הָרָאוּי לִקָּרֵא נְדָבָה.

פסוק לד

וּלְהוֹרֹת נָתַן וגו'. פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁיֵּשׁ חֲכָמִים רַבִּים שֶׁתִּהְיֶה חָכְמָתָם בְּלִבָּם לְבַד שֶׁלֹּא יֵדְעוּ לְלַמֵּדָהּ, לָזֶה אָמַר **וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ** הִשְׂכִּיל חָכְמַת הַלִּמּוּד. עוֹד בָּא לִשְׁלֹל מַה שֶּׁכָּתוּב בְּיוֹמָא לח,א שֶׁל בֵּית גַּרְמוּ לֹא רָצוּ לְלַמֵּד עַל מַעֲשֵׂה לֶחֶם הַפָּנִים, שֶׁל בֵּית אַבְטִינָס לֹא רָצוּ וְכוּ', וְהוֹדִיעָנוּ הַכָּתוּב כִּי עַל אֵלּוּ יֵאָמֵר (משלי י:ז) "זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה", כִּי הָיוּ מוֹרִים וּמְלַמְּדִים כָּל הָרוֹצֶה.

פרק לו

פסוק א

וְעָשָׂה בְצַלְאֵל וגו' אֶת כָּל מְלָאכֶת וגו'. קָשֶׁה, וַהֲלֹא אֲפִלּוּ לְקִיחַת הַנְּדָבָה עֲדַיִן לֹא לָקַח לַעֲשׂוֹת, וְאֵיךְ יֶצְדַּק לוֹמַר **וְעָשָׂה** וגו'? אֶכֶן הַכַּוָּנָה הִיא שֶׁהֵכִין כְּלֵי אוּמָנוּת הַצְּרִיכִין לַעֲשׂוֹת בָּהֶם כָּל פְּרָטֵי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת, כִּי צְרִיכִין כַּמָּה פְּרָטֵי כְּלֵי אוּמָנוּת. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב: **וְעָשָׂה בְצַלְאֵל** וגו' **אֶת כָּל מְלָאכֶת**, פֵּרוּשׁ, כֵּלִים שֶׁהֵם מְלֶאכֶת מַעֲשֵׂה **עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה'**, כִּי יֵשׁ עֲבוֹדַת הַמַּתָּכוֹת וַעֲבוֹדַת כְּלֵי עֵץ וַעֲבוֹדַת הָאֲבָנִים וְהָאֲרִיגָה. וְצֵא וּלְמַד מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שבת מט:) כִּי הַמִּ' מְלָאכוֹת כֻּלָּן הָיוּ בַּמִּקְדָּשׁ, וּמֵהַנִּשְׁמָע מֵהַכְּתוּבִים מוּבָן כִּי בְּיוֹם אֶחָד הֵכִינוּ כָּל כְּלֵי אוּמָנוּת.

פסוק ג

וְהֵם הֵבִיאוּ אֵלָיו עוֹד וגו'. פֵּרוּשׁ, מִדְּבָרִים הַנַּעֲשֹׂת בָּהֶם מְלָאכָה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר מַטְוֶה שֶׁל תְּכֵלֶת וגו' וְשֶׁל עִזִּים וְכָל הַפְּרָטִים אֲשֶׁר תֵּעָשֶׂנָּה בַּיְרִיעִים, וְזֶה סִבַּת עַכְּבָתָם שֶׁלֹּא הֵבִיאוּ עַד אַחַר יוֹם אוֹ יוֹמַיִם, כִּי עֲסוּקִים הָיוּ וּמְבִיאִים מְלַאכְתָּם יוֹם יוֹם, אֲבָל נִדְבַת מָמוֹן הַצְּרִיכָה כְּבָר הֵבִיאוּ בְּיוֹם רִאשׁוֹן בְּפַעַם אַחַת.

פסוק ה

מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא. קָשֶׁה, וְכִי רַע הַדָּבָר שֶׁיִּהְיֶה בֵּית אֱלֹהֵינוּ בְּאוֹצָרוֹת זָהָב לְכָבוֹד וּלְתִפְאֶרֶת? אֶכֶן לֹא בָּאוּ לְקַבּוֹל עַל הַמּוּבָא בֵּית ה' מֵהַזָּהָב וְכֶסֶף וגו', אֶלָּא עַל הַמּוּבָא עֲשׂוּי מְלָאכָה, שֶׁהוּא דָּבָר שֶׁאֵין צוֹרֶךְ בּוֹ גַּם עוֹמֵד לְהִתְקַלְקֵל, כָּל שֶׁיֵּשׁ דֵּי מַחְסוֹר, וְהוּא אָמְרוֹ **מַרְבִּים** וגו' **מִדֵּי הָעֲבוֹדָה לַמְּלָאכָה**, פֵּרוּשׁ, מַרְבִּים לְהָבִיא יוֹתֵר מִשֵּׁעוּר הָעֲבוֹדָה הַצְּרִיכָה לַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה'. הָא לְמַדְתָּ שֶׁעַל פְּרָטֵי הָעֲבוֹדָה הִקְפִּידוּ. וְהָעֵד לְדָבָרֵינוּ מַאֲמַר הַכָּרוּז **אַל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה לִתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ**, וְאָמְרוּ **וַיִּכָּלֵא הָעָם מֵהָבִיא** וְלֹא אָמַר מֵעֲשׂוֹת, כִּי יֹאמַר הַכָּתוּב דָּבָר שֶׁהוּכַר לַחֲכָמִים הָעוֹשִׂים בַּמְּלָאכָה וְהִיא הַהֲבָאָה.

פסוק ז

דַּיָּם וְגוֹ' וְהוֹתֵר. הֵם שְׁנֵי דְּבָרִים הַפְּכִיִּים: אִם דַּיָּם אֵינוֹ הוֹתֵר, וְאִם הוֹתֵר אֵינוֹ דַּיָּם, וְכָאן אֵין מָקוֹם לוֹמַר "לֹא זוֹ אַף זוֹ" לְצַד שֶׁשְּׁנֵיהֶם סוּג אֶחָד וּבְחִינָה אַחַת, וְאֵין דֶּרֶךְ לַעֲשׂוֹת סוּג אֶחָד שְׁנֵי סוּגִים כִּי יֵשׁ בַּנִּשְׁמָע הַכְחָשָׁה. וְעוֹד, לֹא הָיָה צָרִיךְ לוֹמַר "דַּיָּם" אֶלָּא "וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה הוֹתֵר לְכָל הַמְּלָאכָה". וְעוֹד, כָּל הַכָּתוּב מְיֻתָּר, שֶׁהֲרֵי אָמַר לְמַעְלָה "מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבוֹדָה לַמְּלָאכָה", וּפְשִׁיטָא שֶׁלֹּא אָמְרוּ כֵן עַד שֶׁשִּׁעֲרוּ, וּמַה צָּרִךְ עוֹד לוֹמַר "וְהַמְּלָאכָה" וְגוֹ'?

וְאוּלַי שֶׁיַּשְׁמִיעֵנוּ הַכָּתוּב חִבַּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּעֵינֵי הַמָּקוֹם, כִּי לְצַד שֶׁהֵבִיאוּ יִשְׂרָאֵל יוֹתֵר מִשִּׁעוּר הַצָּרִיךְ, חָשׁ ה' לִכְבוֹד כָּל אִישׁ שֶׁטָּרְחוּ וְהֵבִיאוּ, וְנִכְנַס כָּל הַמּוּבָא בֵּית ה' בִּמְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן. וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **וְהַמְּלָאכָה** אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת בַּמִּשְׁכָּן הִסְפִּיקָה לְהַכְנֵס בְּתוֹכָהּ כָּל הַמְּלָאכָה שֶׁעָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, הֲגַם שֶׁהוֹתֵר, פֵּרוּשׁ שֶׁהָיָה יוֹתֵר מֵהַצָּרִיךְ, הִסְפִּיק הַמְקַבֵּל לְקַבֵּל יוֹתֵר מִשִּׁעוּרוֹ עַל יְדֵי נֵס. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וְהַמְּלָאכָה** שֶׁהֵבִיאוּ **הָיְתָה דַּיָּם**, לֹא חָסֵר וְלֹא יוֹתֵר, הֲגַם שֶׁהָיְתָה יוֹתֵר כְּפִי הָאֱמֶת, וְהוּא אָמְרוֹ **וְהוֹתֵר**, כִּי נַעֲשָׂה נֵס וְלֹא הוֹתִיר.

פסוק ח

וַיַּעֲשׂוּ כָּל חֲכַם לֵב. פֵּרוּשׁ, הֲגַם שֶׁהָעוֹשִׂים רַבִּים הֵם, אַף עַל פִּי כֵן הָיְתָה הַמְּלָאכָה נַעֲשֵׂית כְּאִלּוּ עֲשָׂאָהּ אָדָם אֶחָד. וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה, כִּי כְּשֶׁיַּעֲשׂוּ הַמְּלָאכָה רַבִּים, עַל כָּל פָּנִים יִשְׁתַּנֶּה תֹּאַר מְלֶאכֶת זֶה מִזֶּה, וְלֹא תִּדְמֶה לְמְלָאכָה שֶׁיַּעֲשֶׂנָּה כֻּלָּהּ אוּמָן אֶחָד. וְהִשְׁמִיעֵנוּ הַכָּתוּב כִּי מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן שְׁלֵמָה הָיְתָה גַּם בִּבְחִינָה זוֹ, כִּי הִנּוֹתַן חָכְמָה בָּהֶמָּה הִשְׁוָה אוֹתָם בְּהִתְבּוֹנְנוּת הַחָכְמָה שָׁוָה, וְדוֹמִים כֻּלָּם לְאִישׁ אֶחָד. וּלְזֶרֶךְ זֶה יִתְיַשֵּׁב טַעַם אָמְרוֹ בְּכָל פְּרֻטֵי הַמַּעֲשִׂים לְשׁוֹן יָחִיד, וְלֹא פֵּרַשׁ מִי הוּא, וּפְשִׁיטָא שֶׁאֵינוֹ חוֹזֵר עַל בְּצַלְאֵל כִּי לֹא הוּא עָשָׂה הַכֹּל, וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן (שמות לז:א): "וַיַּעַשׂ בְּצַלְאֵל אֶת הָאָרוֹן", אֶלָּא יְכַוֵּן אֶל עוֹשֵׂי הַמְּלָאכָה, וְהִזְכִּירָם בִּלְשׁוֹן יָחִיד לְטַעַם שֶׁכָּתַבְתִּי.

חֲכַם לֵב בְּעוֹשֵׂי וְגוֹ'. אוּלַי שֶׁיִּרְמוֹז שֶׁבְּאֶמְצָעוּת עֲשִׂיָּתָם הַמְּלָאכָה וּבְסִבָּתָהּ נַעֲשׂוּ חֲכַם לֵב. **וַיַּעֲשׂוּ וְגוֹ'**. טַעַם אֲשֶׁר הֶחְזִיר הַכָּתוּב כָּל הַפְּרָטִים וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "וַיַּעַשׂ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה", עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בראשית רבה ס) בְּכָפָל פָּרָשַׁת אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבְרָהָם, כִּי מִתּוֹךְ שֶׁחֲבִיבָה עֲלֵיהֶם שִׁחֵי פְּעָמִים, וּכְמוֹ כֵן גִּלָּה הַכָּתוּב בְּעִנְיָן מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן כִּי חָבִיב עֲלֵיהֶם, וְלָזֶה נִכְתַּב שְׁתֵּי פְּעָמִים.

פרק לז

פסוק ה
עַל צַלְעוֹת הָאָרוֹן. שָׁלֹשׁ פְּעָמִים נִזְכַּר **הָאָרוֹן** בְּפָרָשָׁה זוֹ, כְּנֶגֶד שְׁלֹשָׁה אֲרוֹנוֹת שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל, כְּאָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (יומא עב:).

פסוק ח
מִשְׁנֵי קְצוֹתָיו. אוּלַי שֶׁיְּכַוֵּן לוֹמַר שֶׁלֹּא עָשָׂה הַכַּפֹּרֶת שָׁוָה וְהָיָה מַכֶּה בְּקוּרְנָס בְּכָל רֹחַב הַכַּפֹּרֶת וְכוּ', אֶלָּא בְּשָׁעַת הַהַתָּכָה הִתִּיךְ בְּמָקוֹם רָחָב כְּשִׁיעוּר הַכַּפֹּרֶת, וּבִשְׁנֵי קְצוֹתָיו הִרְבָּה זָהָב שִׁיעוּר שֶׁיַּסְפִּיק לַכְּרוּבִים, וּבָזֶה יְדוּיַק אָמְרוֹ **מִשְׁנֵי קְצוֹתָיו**.

פסוק יז
וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּנוֹרָה וְגוֹ'. תִּמְצָא בְּכָל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁיִּדַּיִק לְשׁוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּלְשׁוֹן הַמִּצְוָה, וְצָרִיךְ לָדַעַת לָמָּה שִׁנָּה בַּמְּנוֹרָה, שֶׁבַּמִּצְוָה אָמַר **מְנוֹרַת זָהָב** וְכָאן אָמַר **אֶת הַמְּנוֹרָה**.
וְאוּלַי כִּי לְפִי מַה שֶּׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה בְּהַקּוֹמֵץ רַבָּה (מנחות כח:) כִּי הַמְּנוֹרָה בָּאָה גַּם מֵהַמַּתָּכוֹת, דִּכְתִיב "תֵּעָשֶׂה" לְרַבּוֹת, לָזֶה אָמַר ה' **מְנוֹרַת זָהָב** לוֹמַר כִּי מַה שֶּׁהִתִּיר בְּרִבּוּי **תֵּעָשֶׂה** אֵינוֹ אֶלָּא לְדוֹרוֹת, אֲבָל בַּמִּשְׁכָּן מְעַכֵּב לִהְיוֹת זָהָב, וְלָזֶה הִסְמִיךְ **מְנוֹרַת זָהָב** בְּלֹא הַפְסָקָה לוֹמַר שֶׁאֵין מַעֲשֶׂיךָ בַּמְּנוֹרָה אֶלָּא שֶׁל זָהָב. אוֹ עַל זֶה הַדֶּרֶךְ "מְנוֹרַת זָהָב" וְלֹא מְנוֹרַת שְׁאָר מַתָּכוֹת הֲגַם שֶׁהִכְשַׁרְתִּים לְךָ, וְדִקְדּוּק זֶה אֵין שַׁיָּכוּת לְהוֹדִיעַ בַּמַּעֲשֶׂה אֶלָּא הוֹדִיעַ שֶׁקִּיֵּם מִצְוַת ה' וַעֲשָׂאוּהּ זָהָב, וְהָבֵן:

פסוק כה
וַיַּעַשׂ אֶת מִזְבַּח הַקְּטֹרֶת. זֶה הוּא מְקוֹם זִכְרוֹנוֹ, כִּי פְּנִימֵי מֵהָאָמוּר אַחֲרָיו. וּמַה שֶּׁצִּוָּה ה' עָלָיו מֵאָחַר מֵהַכֹּל, כָּתַבְתִּי בְּפָרָשַׁת תְּרוּמָה בְּפָסוּק "וְכֵן תַּעֲשׂוּ" (שמות כה:ט).
חסלת פרשת ויקהל

פרק לח

פסוק כא
אֵלֶּה פְקוּדֵי וְגוֹ'. אָמְרוּ **אֵלֶּה** לִפְסוֹל כָּל מִנְיָנִים שֶׁבָּעוֹלָם, כִּי כָּל מַה שֶּׁימָּנֶה אָדָם מִקְנְיָנִים הַמְּדֻמִּים אֵין מִנְיָנוֹ מִנְיָן, וּשְׁמוֹ מוֹרֶה עָלָיו מַה אַתָּה מוֹנֶה, אֲבָל מִנְיָן זֶה עוֹמֵד לְעוֹלָם, וְהַטַּעַם לְהֱיוֹת מִנְיַן הַמִּשְׁכָּן הַמְּפֻלָּא אֲשֶׁר שָׁכַן שָׁם אֱלֹהֵי עוֹלָם ה'.
עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (בבא מציעא מב.): אֵין בְּרָכָה שׁוֹרָה לֹא בְּדָבָר הַסָּפוּר וְלֹא בְּדָבָר הַמָּנוּי, וְכָאן אָמַר **אֵלֶּה פְקוּדֵי**, פֵּרוּשׁ, לְאֵלֶּה יֵשׁ מִנְיָן וְאֵין הַקְּפָדָה, כִּי

מִנַּיִן זֶה אַדְרַבָּא מִנֵּינוֹ תְּבִיא הַבְּרָכָה, כִּי כָל פְּרָט שֶׁיִּרְבֶּה בַּמִּסְפָּר תַּגְדִּיל הַזְּכוּת וּתְסוֹבֵב הַבְּרָכָה לַמַּרְבֶּה, וְהַטַּעַם לִהְיוֹתוֹ שֶׁל הַמִּשְׁכָּן.

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **אֵלֶּה** עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (ויקרא רבה כא,ה) אִם עָשִׂיתָ חֲבִילוֹת וְכוּ' עֲשֵׂה כְּנֶגְדָּן חֲבִילוֹת שֶׁל מִצְווֹת, כִּי צָרִיךְ הָאָדָם לְתַקֵּן הַחֵטְא בְּדוּגְמָא. וְהִנֵּה יִשְׂרָאֵל חָטְאוּ וְאָמְרוּ (שמות לב,ד) "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", לָזֶה בָּאָה **אֵלֶּה** זֹאת בִּבְחִינַת הַזְּכוּת לְכַפֶּרֶת עָוֹן זֶה. וְתִמְצָא כִּי אָמְרוּ (שמות רבה) הָעֵדוּת שֶׁעֵדוּת הוּא לָהֶם שֶׁנִּתְכַּפֵּר עָוֹן הָעֵגֶל. וּכְשֶׁתְּדַקְדֵּק תִּמְצָא כִּי כָּל פְּרָטֵי עָוֹן הָעֵגֶל בָּא כְּנֶגְדָּן בַּמִּשְׁכָּן: הֵם הִתְאַוּוּ תַּאֲוָה (שמות לב,א) אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לְפָנֵיהֶם, הִנֵּה הִנָּם הֵכִינוּ מָקוֹם לַה' אֱלֹהִים אֱמֶת לִהְיוֹת לְפָנֵיהֶם. הֵם בָּנוּ מִזְבֵּחַ וְהֶעֱלוּ עוֹלוֹת (שם ו), הִנֵּה הִנָּם הֵכִינוּ מִזְבֵּחַ לְהַעֲלוֹת עוֹלוֹת וּשְׁלָמִים לַה'. הֵם נָתְנוּ זְהָבָם, הִנֵּה הִנָּם נָתְנוּ זְהָבָם וְכַסְפָּם וְכָל כְּלֵי חֶמְדָּתָם לַה'. הֵם פָּרְקוּ נִזְמֵיהֶם, הִנֵּה הִנָּם הֵבִיאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים לֹא נָזֶם לְבַד אֶלָּא כָּל עֲדָיִם מֵעֲלֵיהֶם וְכָל כְּלֵי חֶמְדָּה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָרָשַׁת וַיַּקְהֵל (שמות לה,כב). הֵם עָשׂוּ מְמוּנִים עָלָיו לַעֲשׂוֹתוֹ, הִנֵּה הִנָּם פְּקִדוּ בְּצַלְאֵל לַעֲשׂוֹת וְכוּ'. אָמְרוּ "אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ", הִנֵּה **אֵלֶּה פְּקוּדֵי** לְכַפָּרָה.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לֶהֱיוֹת שֶׁמִּשֶּׁה עָשָׂה הַמִּסְפָּר לְיִשְׂרָאֵל הַמּוּבָא בֵּית ה', לָזֶה בָּאָה הַתּוֹרָה וְהִצְדִּיקָתּוּ וְאָמְרָה **אֵלֶּה פְּקוּדֵי** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (ויקרא כג:ב) "אֵלֶּה הֵם מוֹעֲדַי", מַה הוּא הַמִּסְפָּר שֶׁה' מַצְדִּיק, "אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה", דְּקֻדַּק לוֹמַר **עַל פִּי מֹשֶׁה** וְלֹא אָמַר "אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה", הַטַּעַם כִּי לֹא הָיָה הַזּוֹלֶת עִמּוֹ לְהִצְטַדֵּק אֶלָּא מִפִּיו אָנוּ חַיִּין, שֶׁכֵּן כְּתִיב (שמות לו:ג) "וַיִּקְחוּ מִלִּפְנֵי מֹשֶׁה" שֶׁהוּא לְבַדּוֹ לָקַח הַכֹּל.

וְטַעְמוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהֵבִיא עַצְמוֹ לִידֵי חֶשְׁד, אוּלַי שֶׁלֹּא עָלָה בְּדַעְתּוֹ חֶשְׁד זֶה לְהִשָּׁמֵר מִמֶּנּוּ, כִּי אֵיךְ יַחְשְׁדוּ אוֹתוֹ וַה' מְדַבֵּר עִמּוֹ בְּכָל עֵת, אִם חָס וְשָׁלוֹם יִמְצֵא בּוֹ עָוֶל יִמְאָסֶנּוּ אֱלוֹהַּ הַיּוֹדֵעַ נִסְתָּרוֹת, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁלֹּא יְדַבֵּר אִתּוֹ עוֹד אֱלֹהִים. אוֹ דְּקֻדַּק מַאֲמַר ה' שֶׁאָמַר לוֹ (שמות כה:ב): "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ לִי" וְגוֹ' כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּהָ בִּמְקוֹמָהּ, כִּי צִוָּה לוֹ לִהְיוֹת הוּא גִּזְבָּר לְבַדּוֹ, וְיִשָּׂרִים דַּרְכֵי ה' וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם אַף עַל פִּי שֶׁפּוֹשְׁעִים יִכָּשְׁלוּ בָם.

עוֹד יִרְצֶה עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: **אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן** – וּמִי יַצְדִּיק שֶׁכֵּן הוּא וְלֹא יוֹתֵר? לָזֶה אָמַר "מִשְׁכַּן הָעֵדוּת", פֵּרוּשׁ, הַמִּשְׁכָּן הוּא יָעִיד עַל הַדָּבָר, עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה פנ"ב) בְּפָסוּק "וַיָּקֶם מֹשֶׁה אֶת הַמִּשְׁכָּן" שֶׁלֹּא הָיָה אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל יָכוֹל לְהַעֲמִידוֹ, וְזֶה לְשׁוֹנָם: כַּמָּה חֲכָמִים הָיוּ שָׁם וְלֹא הָיוּ יְכוֹלִין לְהָקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן וְכוּ', וְלֹא הָיוּ יוֹדְעִים לְיַשֵּׁב אוֹתוֹ, כָּל אֶחָד נָטַל מְלַאכְתּוֹ וְהָלַךְ אֵצֶל מֹשֶׁה וְכוּ', וְשָׁרְתָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עַל מֹשֶׁה וְהֵקִים אֶת הַמִּשְׁכָּן, עַד כָּאן. זֶה הוּא עֵדוּתוֹ הֱיוֹתוֹ נְקִי כַּפַּיִם שֶׁאֵין חָמָס בְּכַפָּיו, שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עוֹשֶׂה נֵס לְעוֹשֵׂי עָוֶל, וּבִפְרָט בַּמָּקוֹם עַצְמוֹ שֶׁנַּעֲשָׂה בּוֹ הָעָוֶל חָס וְשָׁלוֹם.

וְאִם תֹּאמַר: וּמַה עֵדוּת הוּא זוֹ? יֵשׁ לִתְלוֹת כִּי לְצַד כִּי מֹשֶׁה הָיָה גִּבּוֹר חַיִל, גְּבוּרָתוֹ עָמְדָה לוֹ שֶׁהֶעֱמִידוֹ מַה שֶּׁלֹּא הָיָה כֹּחַ כְּמוֹ כֵן בְּזוּלָתוֹ, לָזֶה גָּמַר אוֹמֶר **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, הֲלֹא תִמְצָא שֶׁעֲבוֹדַת הַלְוִיִּם שֶׁהִיא בְּיַד אִיתָמָר הִיא קָרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעַמּוּדָיו וַאֲדָנָיו, וְהֵם הַמּוֹרִידִים אוֹתוֹ בְּנָסְעָם וּמְקִימִין אוֹתוֹ בַּחֲנוֹתָם, דִּכְתִיב בְּפָרָשַׁת בַּמִּדְבָּר (במדבר א:נא): "וּבַחֲנֹת הַמִּשְׁכָּן יָקִימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם", הֲרֵי שֶׁהַלְוִיִּם הָיוּ מְפָרְקִין וּמְקִימִין אוֹתוֹ, אִם כֵּן לֹא מְנִיעַת הַכֹּחַ הִיא הַסִּבָּה; וּכְפִי זֶה הִרְוַחְנוּ כַּוָּנַת אָמְרוֹ **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם** וְגוֹ' **בְּיַד אִיתָמָר** שֶׁאֵין יָדוּעַ מַה בָּא לְלַמֵּד וּמַה שַׂיְכוּת לְמַאֲמָר זֶה כָּאן, וְלָמָּה לֹא אָמַר אֶלָּא אִיתָמָר וְלֹא אֶלְעָזָר הַגָּדוֹל, וּלְדַרְכֵּנוּ יָבֹא עַל נָכוֹן.

וַעֲדַיִן יֵשׁ לִתְלוֹת לְצַד הַחָכְמָה כִּי מֹשֶׁה חָכָם וְחָרִיף הָיָה וְיָדַע לַהֲקִימוֹ, וּלְעוֹלָם לֹא נַעֲשׂוּ מַעֲשֶׂה נִסִּים. לָזֶה אָמַר **וּבְצַלְאֵל בֶּן אוּרִי** וְגוֹ' **עָשָׂה אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה'**, וְאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה שֶׁאֶפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ מֹשֶׁה הִסְכִּימָה דַּעְתּוֹ, **וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב** וְגוֹ' **חָרָשׁ** וְגוֹ', וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא עָמְדָה לוֹ חָכְמָתוֹ, וּכְאָמְרָם בַּמִּדְרָשׁ (שמות רבה פנ"ב) שֶׁגַּם אוּמָּנוּת הָאוּמָּנִים לֹא הוֹעִילָה. וּכְפִי זֶה הִרְוַחְנוּ כַּוָּנַת הַכָּתוּב בְּהוֹדַעַת מַעֲשֵׂה בְצַלְאֵל אַחַר שֶׁכְּבָר יָדַעְנוּ זֶה פַּעֲמַיִם וְשָׁלֹשׁ בְּפָרָשַׁת וַיַּקְהֵל, אֶלָּא בָּא לְחַזֵּק עֵדוּת נַס הַמִּשְׁכָּן לוֹמַר הָא לְמַדְתָּ שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא נֵס, וְזוֹ הִיא עֵדוּת הַמִּשְׁכָּן עַל פְּקוּדָיו. וּלְדֶרֶךְ זֶה, אָמְרוֹ **אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה**, לוֹמַר שֶׁעַל זֶה בָּאָה הָעֵדוּת לְהָסִיר הַחֲשַׁד מִמֶּנּוּ.

עוֹד יִרְצֶה עַל דֶּרֶךְ אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (שמות רבה נ"א) שֶׁהַמִּשְׁכָּן הָיָה כַּפָּרָה עַל מַעֲשֵׂה הָעֶגֶל. עוֹד אָמְרוּ בְּחוּלִּין (חולין ה.) כִּי שְׁקוּלָה עֲבוֹדָה זָרָה כְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, וְהוּא אָמְרוֹ "אֵלֶּה פְקוּדֵי", פֵּרוּשׁ, עַל דֶּרֶךְ שֶׁתִּרְגֵּם אוּנְקְלוֹס (ויקרא כ"ז:ל"ד) "אִלֵּה הַמִּצְוֹת" – "אִלֵּין פִּקּוּדַיָּא", הַמִּצְוֹת שֶׁתְּלוּיִם בַּמִּשְׁכָּן. **מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, כָּל הַמִּצְוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה שֶׁנִּצְטַוָּה מֹשֶׁה כֻּלָּם יֶשְׁנָם בְּמִצְוֹת הַמִּשְׁכָּן, וּבָזֶה יְכֻפַּר הַמִּשְׁכָּן עַל הָעֶגֶל שֶׁשָּׁקוּל כְּנֶגֶד כָּל הַתּוֹרָה. וְאוּלַי שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְרַמֵּז הָעִנְיָן בְּחֶשְׁבּוֹן פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן שֶׁעוֹלֶה תרי"ה וְהֵם תרי"ג מִצְוֹת וּשְׁנֵי הַלּוּחוֹת, וּמֵעַתָּה אֵלֶּה תִּשְׁכַּחְנָה כִּי נִתְקַן בִּפְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן.

וְאָמְרוֹ **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם** בָּא לִשְׁמוֹר אֶת הַדָּבָר, לְבַל תֹּאמַר כֵּיוָן שֶׁנִּתְכַּפֵּר עֲוֹן הָעֶגֶל אֲשֶׁר הוּא יְסוֹבֵב הֶסֵּרַת עֲבוֹדָה מֵהַבְּכוֹרוֹת כְּמַאֲמָרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה י"ב), אִם כֵּן תַּחְזוֹר הָעֲטָרָה לְיִשְׁנָהּ וְיַעַבְדוּ הַבְּכוֹרוֹת עֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן. לָזֶה אָמַר סָמוּךְ לַדָּבָר **עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם** פֵּרוּשׁ, עֲבוֹדָה זוֹ אֵינָהּ אֶלָּא לַלְוִיִּם, כָּאן כְּלַל כָּל שֶׁבֶט לֵוִי, בֵּין הַכֹּהֲנִים בֵּין הַלְוִיִּם, כִּי גַּם הַכֹּהֲנִים יִקָּרְאוּ לְוִיִּם דִּכְתִיב (דברים כז:ט) "וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם".

וְאָמְרוֹ **בְּיַד אִיתָמָר** וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, לֹא מִבָּעְיָא עֲבוֹדוֹת הַמְּעֻלּוֹת שֶׁל הַכֹּהֲנִים, וְלֹא מִבָּעְיָא עֲבוֹדוֹת הַלְוִיִּם הַמְּעֻלּוֹת שֶׁל בְּנֵי קְהָת וּבְנֵי גֵּרְשׁוֹן, אֶלָּא אֲפִלּוּ עֲבוֹדָה הַקַּלָּה שֶׁל הַלְוִיִּם

בְּיַד אִיתָמָר שֶׁהֵם הַקְּרֹשִׁים וְהָאֲדָנִים, הַדָּבָר בִּמְקוֹמוֹ עוֹמֵד, וּמִזֶּה אַתָּה לָמֵד כִּי לֹא נִמְחַק עָוֹן הָעֵגֶל מֵחָק שֶׁאֵין רִשּׁוּמוֹ נִכָּר, וְהָעֵד הַנֶּאֱמָן (שמות לב:לד) "וּבְיוֹם פָּקְדִי" וְגוֹ':

עוֹד יִרְמֹז בְּאָמְרוֹ **פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן** לְשׁוֹן מִנּוּי, עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (במדבר ד:טז) "וּפְקֻדַּת אֶלְעָזָר" שֶׁהוּא לְשׁוֹן מִנּוּי עַל הַדָּבָר, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב כָּל מִנּוּיֵי הַמִּשְׁכָּן, מֵהֶם מְמֻנִּים עַל הַמִּשְׁכָּן עַצְמוֹ לְהִתְקַיֵּם אוֹ לְהִתְבַּטֵּל חָס וְשָׁלוֹם, וּמֵהֶם עַל עֲבוֹדָתוֹ, וּמֵהֶם עַל עוֹבְדָיו, וּמֵהֶם עַל מְלַאכְתּוֹ. וְהִתְחִיל בְּמִנּוּי קִיּוּם הַמִּשְׁכָּן וְאָמַר **מִשְׁכַּן הָעֵדֻת**, פֵּרוּשׁ, פְּקֻדַּת הַמִּשְׁכָּן הוּא הָעֵדוּת שֶׁהִיא הַתּוֹרָה, כִּי כָל זְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה וּמְקַיְּמִין מִצְוֹתֶיהָ יִתְקַיֵּם הַמִּשְׁכָּן, וְזוֹלֶת זֶה אֵין מִשְׁכָּן. וְהוּא אָמְרָם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה לב) בְּפִסּוּק (תהלים עח:ס) "אֹהֶל שָׁכַן בָּאָדָם", וְכִי בָּאָדָם שָׁכַן אֹהֶל? אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת אָדָם, אִם יְכִינוּ לִבָּם לִלְמֹד תּוֹרָה וּלְקַיֵּם מִצְוֹתֶיהָ. וְלָאו דַּוְקָא עֵדוּת הַכְּתוּבָה בַּלּוּחוֹת וּבַסֵּפֶר כְּתוּבָה, אֶלָּא **אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל פִּי מֹשֶׁה**, פֵּרוּשׁ, תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה שֶׁנִּמְסְרָה לְמֹשֶׁה לַפֶּה וְלֹא לִכְתָבָה. ב', יְכַוֵּן עַל פְּקֻדַּת מֹשֶׁה שֶׁפָּקִיד הוּא בְּדָבָר זֶה לְצַוּוֹת מִשְׁפָּטָיו וְדִינָיו שֶׁל מִשְׁכָּן. מִנּוּי ג' הֵם הָעוֹבְדִים בַּמִּשְׁכָּן "עֲבוֹדַת הַלְוִיִּם", פֵּרוּשׁ, הֵם מְמֻנִּים עַל עֲבוֹדַת הַמִּשְׁכָּן. מִנּוּי ד' הֵם אַהֲרֹן וּבָנָיו, וּשְׁלִשְׁתָּם רָמַזְתָּ הַכָּתוּב **אִיתָמָר וְאַהֲרֹן**, הֲרֵי נֶאֱמְרוּ בְּפֵרוּשׁ, וְאֶלְעָזָר רָמַזְתָּ בְּאָמְרוֹ **בֶּן אַהֲרֹן**, כִּי אֲנִי יוֹדֵעַ כִּי אִיתָמָר בְּנוֹ שֶׁל אַהֲרֹן הוּא, אֶלָּא לְרָמְזֹ עַל אֶלְעָזָר. וְאוּלַי שֶׁלֹּא הִזְכִּירָה הַתּוֹרָה אַהֲרֹן כָּל עִקַּר בְּמִנּוּי הַמִּשְׁכָּן אֶלָּא בָּנָיו, וְאָמְרוֹ **בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן** יְכַוֵּן אֶל אֶלְעָזָר, וְלֹא הִזְכִּיר אַהֲרֹן לְצַד שֶׁעֲדַיִן חָסֵר תִּקּוּן מַעֲשֶׂה הָעֵגֶל שֶׁעָשָׂה, כִּי אַחֲרֵי כֵן מֵתוּ שְׁנֵי בָּנָיו וְהֵבִיא כַּפָּרָתוֹ בְּיוֹם שְׁמִינִי לַמִּלּוּאִים, אֲשֶׁר עַל כֵּן לֹא הִזְכִּיר פְּקֻדָּתוֹ אֶלָּא הִזְכִּיר שְׁמוֹ עִם בָּנוֹ. מִנּוּי ה' הוּא הָעוֹשֶׂה מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן, וְהוּא שֶׁאָמַר **וּבְצַלְאֵל** וְגוֹ' **עָשָׂה** וְגוֹ' **וְאִתּוֹ אָהֳלִיאָב** וְגוֹ'. נִמְצֵאתָ אוֹמֵר שֶׁהַמְמֻנִּים בִּפְרָט זֶה שֶׁל הַמִּשְׁכָּן הֵם ה': א', הַתּוֹרָה הִיא מוֹשֶׁלֶת עַל קִיּוּמוֹ אִם יִתְקַיֵּם אִם לָאו. ב', מֹשֶׁה מְמֻנֶּה עַל מִצְוָתוֹ בְּאֵיזֶה אֹפֶן יֵעָשֶׂה וְיִתְנַהֵג. ג', הַלְוִיִּם לַעֲבֹד לִפְרֹק וְלִטְעֹן וְכוּ'. ד', הַכֹּהֲנִים לַעֲבֹד הָעֲבוֹדוֹת וּלְהִתְמַנּוֹת עַל הַלְוִיִּם בַּעֲבוֹדָתָם. ה', וּבְצַלְאֵל וְאָהֳלִיאָב עַל הַמְּלָאכָה, וְעַל אֵלֶּה אָמַר **אֵלֶּה פְּקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן**.

פסוק כד

כָּל הַזָּהָב הֶעָשׂוּי וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת גְּזֵרַת הַכָּתוּב אַיֵּה מְקוֹמָהּ, וְאִם אָמְרוֹ "תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים כִּכָּר" אִם כֵּן לָמָּה חָזַר לוֹמַר **וַיְהִי זְהַב** וְגוֹ', וְאוּלַי כִּי גְּזֵרַת הַכָּתוּב הוּא **בְּכָל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ** וְכַוָּנַת הַכָּתוּב הִיא לוֹמַר שֶׁכָּל הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה לֹא נֶחְסַר וְלֹא נִפְשַׁע וְלֹא נִגְנַב מִמֶּנּוּ דָּבָר, אֶלָּא הַכֹּל נִכְנַס בְּכָל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ, וּבָזֶה הוֹצִיא הָאוּמָנִים הָעוֹשִׂים בַּמְּלָאכָה מֵהַחֶשֶׁד.

עוֹד יִרְצֶה לְהוֹדִיעַ נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּזֹהַב הַמִּשְׁכָּן, כִּי דָּבָר יָדוּעַ הוּא כִּי בַּעֲשׂוֹת הָאָדָם כְּלִי מִזָּהָב אוֹ מִשְׁאָר הַמַּתָּכוֹת, עַל כָּל פָּנִים יִתְמַעֵט מִשִּׁעוּר מִשְׁקַל הַזָּהָב שֶׁנַּעֲשָׂה מִמֶּנּוּ הַכְּלִי, וְלֹא יַעֲמֹד הַכְּלִי בַּמִּשְׁקָל הָרִאשׁוֹן לְצַד הַהִתְחַלְּקוּת וּפְעֻלּוֹת הַמְלָאכוֹתָיו, וּמַה גַּם כְּשֶׁיִּהְיֶה בַּמְלָאכָה רִבּוּי הִתְחַלְּקוּת וַחֲלָקִים דַּקִּים פְּשִׁיטָא שֶׁיִּתְמַעֵט בְּאֶמְצָעוּת כֵּן. וְעוֹד, בְּהָכִין הָאָדָם מַעֲשֶׂה הַמְלָאכָה, כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר שְׁתֵי וְעֶרֶב לֶאֱרוֹג בֶּגֶד פְּתִילֵי זָהָב לַעֲשׂוֹת מֵהֶם הַמְלָאכָה, מִן הַנִּמְנָע שֶׁיְּדַקְדֵּק בַּמּוּכָן לֹא פָּחוֹת וְלֹא יוֹתֵר. וְכָאן הוֹדִיעַ הַכָּתוּב שֶׁנַּעֲשָׂה נַס שֶׁכָּל הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה הָיָה **בְּכֹל מְלָאכֶת הַקֹּדֶשׁ**. מֵאֲמָרוֹ **כָּל** הוֹדִיעֲךָ שֶׁלֹּא נִתְמַעֵט מֵאֶמְצָעוּת הַמְּלָאכָה כַּנִּזְכָּר, וּמֵאֲמָרוֹ **הֶעָשׂוּי** רָשַׁם גַּם כֵּן שֶׁכָּל הַמּוּכָן לַמְּלָאכָה לֹא נוֹתַר מִמֶּנּוּ דָּבָר לְבַטָּלָה וְהַכֹּל נִכְנַס בְּכָל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ. וְדַקְדֵּק לוֹמַר **בְּכֹל** וְלֹא אָמַר "בִּמְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ", נִתְכַּוֵּן לוֹמַר גַּם כֵּן שֶׁהִסְפִּיק הֶעָשׂוּי לְכֹל. וְזֶה הוּא עִקַּר הַנֵּס, שֶׁזּוּלַת זֶה אֵין נֵס בְּמַה שֶּׁלֹּא הוֹתִיר, כִּי אֶפְשָׁר שֶׁשִּׁעֵר שִׁעוּר שֶׁוַּדַּאי לֹא יוֹתִיר, וְלֹא הֵכִר הַנֵּס אֶלָּא בְּאֶמְצָעוּת שֶׁלֹּא הוֹתִיר וְלֹא הֶחְסִיר.

פסוק כח

וְאֶת הָאֶלֶף וּשְׁבַע וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, הַנִּשְׁאָרִים, וְרַבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה נא,ה) שֶׁשְּׁקָלָם, וּכְשֶׁזָּכַר אוֹתָם אָמַר "וְאֶת הָאֶלֶף" וְגוֹ' הֵם מַמָּה שֶׁעָשָׂה וְוִים וְגוֹ'.

וְהִנֵּה לְהַסּוֹבְרִים מֵהַחָכְמִים (אבן עזרא על שמות כה:ג) כִּי לֹא הָיָה כֶּסֶף בְּנִדְבַת הַמִּשְׁכָּן זוּלַת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, יִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וְאֶת הָאֶלֶף** עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: לְפִי שֶׁמָּצִינוּ שֶׁצִּוָּה ה' בְּתְרוּמַת הַכֶּסֶף מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל, וּבְכָל מְלֶאכֶת הַמִּשְׁכָּן לֹא מָצִינוּ שֶׁצִּוָּה ה' מַעֲשֵׂה כֶּסֶף זוּלַת הָאֲדָנִים וְהַווִין וַחֲשׁוּקֵיהֶם, וּבֵאֵר בָּאֲדָנִים שֶׁצָּרִיךְ כִּכָּר לָאֶדֶן, וְהַווִין לֹא הוֹדִיעַ ה' שִׁעוּרָן וְשִׁעוּר חֲשׁוּקֵיהֶן. לָזֶה נִתְחַכֵּם בְּצַלְאֵל וְחִלֵּק הַנִּשְׁאָר מֵהָאֲדָנִים וַעֲשָׂאָן וָוִין, שֶׁהֲנַם שֶׁלֹּא צִוָּה ה' שִׁעוּרָן, מִמַּה שֶׁנָּתַן שִׁעוּר לָאֲדָנִים הִשְׁכִּילוּ כִּי הַווִין וַחֲשׁוּקֵיהֶם יִהְיוּ מֵהַנִּשְׁאָר. וְלָזֶה אָמַר **וְאֶת הָאֶלֶף** וְגוֹ' **עָשָׂה וָוִים**, פֵּרוּשׁ שֶׁחִלֵּק הַסַּךְ לַווִין. וְאֵין הָכִי נַמִּי אִם הָיָה נִשְׁאָר יוֹתֵר אוֹ פָּחוֹת הָיָה מְחֻלָּק הַנִּשְׁאָר. וְאִם הָיָה אוֹמֵר הַכָּתוּב "וַיַּעַשׂ וָוִין" וְגוֹ', יִהְיֶה נִשְׁמָע כִּי נֶאֱמַר מִפִּי אֵל עֶלְיוֹן שִׁעוּר זֶה, וְלֹא כֵן הוּא, אֶלָּא מִכְּלָלָן שֶׁל דְּבָרִים הֲבִין כַּנִּזְכָּר.

וְדַעְתִּי אֵינָהּ כִּסְבָרָא זוֹ, כִּי וַדַּאי כִּי כֶּסֶף אַחַר הָיָה בִּתְרוּמַת הַמִּשְׁכָּן מִלְּבַד הַבָּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת, כִּי מִקְרָא מָלֵא דִּבֶּר הַכָּתוּב בְּוַיַּקְהֵל (שמות לה:כד): "כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת", וּבְפָסוּק זֶה לֹא יַצְדִּיקוּ דִּבְרֵי רַבִּי אַבְרָהָם אִבֶּן עֶזְרָא שֶׁיִּשֵּׁב בְּפָסוּק (שמות כה:ג) "וְזֹאת הַתְּרוּמָה", וְהַמַּשְׂכִּיל יָבִין. וְיִתְבָּאֵר אָמְרוֹ **וְאֶת הָאֶלֶף** עַל דֶּרֶךְ מַה שֶּׁפֵּרַשְׁנוּ בְּפָסוּק (שמות לח:כד) "כָּל הַזָּהָב" וְגוֹ', פֵּרוּשׁ, שֶׁלֹּא נֶחְסַר בְּאֶמְצָעוּת הַהַתָּכָה וּפְרָטֵי הַמְּלָאכָה, שֶׁהֲנַם

שֶׁעָשָׂה כַּמָּה פְּרָטֵי מְלָאכָה בְּמַעֲשֵׂה כַּמָּה וָוִין וְחַשּׁוּקֵיהֶן, אַף עַל פִּי כֵן הַמִּסְפָּר עַצְמוֹ בִּשְׁלֵמוּת הָיָה בַּוָּוִין וְלֹא נֶחְסַר מִמֶּנּוּ כְּלוּם, וְהוּא אָמְרוֹ **וְאֶת הָאֶלֶף** וְגוֹ' **עָשָׂה וָוִים**, וְהָבֵן:

פרק לט

פסוק א

כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. טַעַם אָמְרוֹ כֵּן בְּכָל פְּרָט וּפְרָט, עַל פִּי מַה שֶּׁכָּתַבְנוּ בְּפָרָשַׁת תְּצַוֶּה (שמות כז:כ) כִּי חֶלֶק ה' לְמֹשֶׁה חֵלֶק בְּכָל מְלָאכוֹת וַעֲבוֹדוֹת הַנַּעֲשׂוֹת בַּמִּשְׁכָּן, כִּי חֶלְקוֹ בַּמַּעֲשֶׂה הוּא הַמִּצְוָה אֲשֶׁר יְצִוָּה ה' הַדָּבָר עַל יָדוֹ, לְזֶה מַזְכִּירוֹ בְּכָל פְּרָט וּפְרָט שֶׁהֲגַם שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה הֲרֵי הוּא מְצַוֶּה לַעֲשׂוֹת.

עוֹד יִרְצֶה, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים בִּשְׁעַת הַמְּלָאכָה: "הֲרֵי אָנוּ עוֹשִׂים דָּבָר זֶה **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה**".

עוֹד נִרְאֶה לְפִי מַה שֶּׁקָּדַם לָנוּ, כִּי אֵין לְךָ מִצְוָה שֶׁאֵין בָּהּ פְּרָטֵי הַהַשְׁכָּלָה, וְלֹא נִכְתַּב בַּתּוֹרָה אֶלָּא מְעוּט, כְּמַאֲמַר רַבִּי יוֹחָנָן בְּהַנִּזְקִין (גיטין ס,ב), וּמִלְּבַד זֶה יֵשׁ בְּכָל מַעֲשֶׂה מִמַּעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן מוּשְׂכָּל, וְהוּא פְּנִימִיּוּת הַדְּבָרִים. וְאֵלֶּה יֵעָשׂוּ בְּכַוָּנַת הַלֵּב וּבְשִׂכְלִיּוּת הַנֶּעְלָם, וְיֵעָשׂוּ דָּבָר בְּמִינוֹ כַּיָּדוּעַ לְיוֹדְעֵי דַּעַת וְהַבְנָיָן, וְהוּא מַה שֶּׁרָמְזָה הַתּוֹרָה בְּכָל פְּרָט וּפְרָט **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה**, פֵּרוּשׁ, בְּעַל פֶּה וְאֵינוֹ מְפֹרָשׁ בַּתּוֹרָה לְצַד יְקַר הַדָּבָר. וְאַשְׁכִּילְךָ כִּי הַמִּכְתָּב הוּא מִבְּחִינַת הַמּוּפְעָל, וְהַמּוּשְׂכָּל מְשֻׁלָּל מֵהִתְקַבֵּל מִקְצָתוֹ בִּבְחִינַת הַהֶפְעֵל, וּמִקְצָתוֹ גַּם מִבְּחִינַת הַנִּדְבָּר כִּי רָחוֹק הוּא בִּשְׁתֵּי הַדְּרָגוֹת. וּקְצַת רָמַז ה' בַּנִּפְעָל, נִרְאֶה וְאֵינוֹ נִרְאֶה, בְּסוֹד צוּרַת הָאוֹתִיּוֹת וְטַעֲמֵיהֶם וַעֲטָרוֹת שֶׁעַל רָאשֵׁיהֶם הַתְּגִין וּמַעֲשֵׂיהֶם בְּחִינַת מַחְשָׁבָה יִקָּרְאוּ, וְנִגְלָה לְמֹשֶׁה בְּסִינַי פִּלְאֵי פְּלָאוֹת. וְצֵא וּלְמַד מִדְּרָשַׁת רַבִּי עֲקִיבָא (סנהדרין קו,א) שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הֲלָכוֹת בְּעֻלְיוֹנוֹ שֶׁל לָמֶ"ד, הֵמָּה רָאוּ מַעֲשֵׂה ה'. וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּכָל פְּרָטֵי הַמִּשְׁכָּן כִּי עֻשָּׂאוּהוּ **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה** כְּכָל נִפְלָאוֹת אֲשֶׁר יְכַוֵּן עֲלֵיהֶם.

פסוק כד

עַל שׁוּלֵי וְגוֹ'. מִכָּאן אֲנִי מְדַיֵּק שֶׁהָאֱמֶת הוּא כְּהַסּוֹבְרִים שֶׁהַפַּעֲמוֹנִים הֵם בְּשׁוּרָה עִם הָרִמּוֹנִים וְלֹא בְּתוֹכָם מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי הִקְדִּים הַכָּתוּב נְתִינַת הָרִמּוֹנִים עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל, וְאַחַר כָּךְ אָמַר מַעֲשֵׂה הַפַּעֲמוֹנִים בְּקִנֵּי עַצְמָן "וַיִּתְּנוּ אוֹתָם תּוֹךְ הָרִמּוֹנִים". וּמֵעַתָּה אִם הַפַּעֲמוֹן תּוֹךְ הָרִמּוֹן מַמָּשׁ, לָמָּה הֻצְרַךְ הַכָּתוּב לוֹמַר "עַל שׁוּלֵי" אַחַר שֶׁכְּבָר קָדַם וְאָמַר שֶׁהָרִמּוֹנִים הֵם עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל? זֶה בָּזֶה תָּלוּי. וְתָמֵהַּ אֲנִי עַל רַמְבַּ"ן שֶׁפָּנָה מִדֶּרֶךְ זֶה, וּמַה שֶּׁיִּשֵּׁב שֶׁלֹּא נָתַן הָרִמּוֹן בַּמְּעִיל עַד שֶׁנָּתַן בְּתוֹכוֹ הַפַּעֲמוֹן – הַכָּתוּב יַגִּיד הֵפֶךְ זֶה. וּמִמַּה שֶּׁאָמַר כִּי לְזֶה כָּפַל לוֹמַר "בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים" פַּעֲמַיִם, קָשֶׁה לָמָּה הִקְדִּים הַכָּתוּב לְצַוּוֹת שֶׁיִּתֵּן הָרִמּוֹנִים

עַל שׁוּלֵי הַמְעִיל קוֹדֶם שֶׁיַּעֲשֶׂה הַפַּעֲמוֹנִים וְיִצְטָרֵךְ לַחֲזֹר לוֹמַר פַּעֲמִים "בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים" לְרַבּוֹת שֶׁיִּתְּנֵם קוֹדֶם. וּפָשׁוּט הוּא שֶׁהָרַב לֹא דָק יָפֶה כְּמִנְהַג זְכוּת עִיּוּנוֹ הַקָּדוֹשׁ.

פסוק כה

בְּתוֹךְ הָרִמֹּנִים. טַעַם שֶׁכָּפַל לוֹמַר כֵּן, לוֹמַר שֶׁיִּהְיוּ מְכֻוָּנִים הַפַּעֲמוֹנִים כְּנֶגֶד הָרִמּוֹנִים, שֶׁלֹּא יִהְיֶה הַפַּעֲמוֹן מֻשׁוּךְ לְצַד מַטָּה אוֹ לְצַד מַעְלָה, אֶלָּא גּוּפוֹ שֶׁל פַּעֲמוֹן לִפְנֵי הָרִמּוֹן וְעוֹמֵד בְּשׁוּרָה, לֹא לְמַעְלָה וְלֹא לְמַטָּה. וְדָבָר זֶה אֵינוֹ מִתְחַיֵּב מֵאָמְרוֹ פַּעַם רִאשׁוֹנָה "הַפַּעֲמוֹנִים בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים", כִּי זֶה בָּא לִשְׁלֹל שֶׁלֹּא יִהְיוּ הָרִמּוֹנִים בְּתוֹךְ הַפַּעֲמוֹנִים. עַל זֶה הָאוֹפֶן תַּתְחִיל הַשּׁוּרָה בְּפַעֲמוֹן וּלְפָנָיו רִמּוֹן, כְּפִי זֶה יִהְיוּ הָרִמּוֹנִים בְּתוֹךְ הַפַּעֲמוֹנִים, כִּי הַמְעִיל לֹא הָיָה מְחֻבָּר מִלְּמַטָּה סָבִיב לוֹמַר שֶׁתָּמִיד יִהְיוּ אֵלּוּ תּוֹךְ אֵלּוּ כָּל שֶׁיִּהְיוּ שָׁוִים בְּמִסְפָּר, אֶלָּא מְחֻלָּק הָיָה לִשְׁנַיִם, וְלָזֶה תִּמְצָא שֶׁלֹּא עָשָׂה בַּבְּרִיתָא מִסְפַּר הָרִמּוֹנִים כַּפַּעֲמוֹנִים כִּי הֵם יוֹתֵר מֵהֶם (זבחים פח,ב).

פסוק כו

פַּעֲמוֹן וְרִמּוֹן. הֶצְרֵךְ לְכְתּוֹב זֶה שֶׁלֹּא תְּבִין שֶׁיְּכוֹל לַעֲשׂוֹת שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה פַּעֲמוֹנִים בְּתוֹךְ שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה רִמּוֹנִים, וְקוֹרֵא אֲנִי בָּהֶם "בְּתוֹךְ הָרִמּוֹנִים". לָזֶה אָמַר **פַּעֲמוֹן וְרִמּוֹן**, פֵּרוּשׁ שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה שְׁנֵי פַּעֲמוֹנִים וְרִמּוֹן, וְחָזַר לוֹמַר **פַּעֲמוֹן וְרִמּוֹן** בָּא לִשְׁלֹל שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה שְׁנֵי רִמּוֹנִים לְכָל פַּעֲמוֹן וְיִהְיֶה כָּל פַּעֲמוֹן בֵּשְׁנֵי רִמּוֹנִים, וְלֹא תַּעֲלֶה רִמּוֹן שֶׁבִּימִינוֹ שֶׁל פַּעֲמוֹן זֶה לִשְׂמֹאלוֹ שֶׁל פַּעֲמוֹן הַבָּא אַחֲרָיו, לָזֶה אָמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **פַּעֲמוֹן וְרִמּוֹן**, פֵּרוּשׁ, סָמוּךְ לְרִמּוֹן שֶׁל פַּעֲמוֹן רִאשׁוֹן יִהְיֶה פַּעֲמוֹן שֵׁנִי, וְהָבֵן:

פסוק לב

וַתֵּכֶל כָּל עֲבוֹדַת וְגוֹ'. פֵּרוּשׁ, לֹא הֵם כִּלּוּ, שֶׁאִם הָיָה ה' מְצַוֶּה עוֹד בַּעֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרֵךְ יֵעָשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל אַוַּת נַפְשָׁם, אֶלָּא שֶׁכָּלְתָה הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר צִוָּה ה'.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **וַתֵּכֶל**, לְצַד שֶׁהָיָה בָּהּ מְלָאכוֹת שֶׁנַּעֲשׂוּ מֵעַצְמָן, שֶׁהִיא מְנוֹרָה שֶׁאָמְרוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פט"ו) שֶׁנַּעֲשֵׂית מֵעַצְמָהּ, לָזֶה לֹא כְּנָה הַכֹּל עֲלֵיהֶם, כִּי יֵשׁ חֵלֶק בַּמְּלָאכָה שֶׁהוּא לֹא נַעֲשָׂה אֶלָּא הַכָּאָה בְּקוּרְנָס וְהִיא מֵעַצְמָהּ כָּלְתָה.

עוֹד יִרְמֹז עַל דֶּרֶךְ אָמְרוֹ (תהלים פד:ג) "נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לְחַצְרוֹת ה'", כִּי עָשׂוּ כָּל הָעֲבוֹדָה חֲשׁוּקָה וּכְלֵילַת יְפִי.

וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגוֹ'. וַהֲגַם שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא בְּצַלְאֵל וְחַכְמֵי לֵב, שְׁלוּחוֹ שֶׁל אָדָם כְּמוֹתוֹ וּכְאִלּוּ כָּל יִשְׂרָאֵל עָשׂוּ. וַהֲגַם שֶׁלֹּא מָצִינוּ שֶׁעָשָׂה בְּצַלְאֵל אֶלָּא בְּמַאֲמַר ה' וְלֹא הֵם שְׁלָחוּהוּ, אַף עַל פִּי כֵן הֲרֵי הִסְכִּימוּ עָלָיו.

עוֹד נִרְאֶה כִּי כָּאן עָשָׂה הַכָּתוּב מַחְבֶּרֶת הַכְּלָלוּת בְּקִיּוּם הַתּוֹרָה, וְהֶרְאָה כִּי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְזַכּוּ זֶה לָזֶה, וְהַתּוֹרָה נִתְּנָה לְהִתְקַיֵּם בַּכְּלָלוּת יִשְׂרָאֵל, כָּל אֶחָד יַעֲשֶׂה הַיְכֹלֶת שֶׁבְּיָדוֹ וְיִזְכּוּ זֶה לָזֶה. וְאוּלַי כִּי לָזֶה רָמַז בְּאָמְרוֹ (ויקרא יט:יח): "וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ", פֵּרוּשׁ, לְצַד שֶׁהוּא כָּמוֹתְךָ, כִּי בִּשְׁלוֹמוֹ יֵיטִיב לְךָ וּבְאֶמְצָעוּתוֹ אַתָּה מַשְׂלִים שְׁלֵמוּתְךָ, וְאִם כֵּן אֵינוֹ אַחֵר אֶלָּא אַתָּה עַצְמְךָ וּכְאֶחָד מֵחֲלָקֶיךָ.

וּבָזֶה מָצָאנוּ נַחַת רוּחַ, כִּי ה' צִוָּה תרי"ג מִצְוֹת, וּמִן הַנִּמְנָע שֶׁיִּמְצֵא אָדָם אֶחָד שֶׁיֶּשְׁנוֹ בְּקִיּוּם כֻּלָּם. וְזֶה לְךָ הָאוֹת: כֹּהֵן וְלֵוִי וְיִשְׂרְאֵל וְנָשִׁים - יֵשׁ מִצְוֹת עֲשֵׂה בַּכֹּהֲנִים שֶׁאֵין מִצִיאוּת לְיִשְׂרְאֵל לַעֲשׂוֹתָם, וְיֵשׁ מִצְוֹת לְיִשְׂרְאֵל שֶׁאֵינָם בַּכֹּהֲנִים, וְכֵן בַּלְוִיִּם, וְכֵן בַּנָּשִׁים. וּמַה מְּצִיאוּת יֵשׁ לְיַחִיד לְקַיְּמָם לְהַשְׂלִים תִּקּוּן לִרְמ"ח אֵיבָרָיו וְשס"ה גִּידָיו אֲשֶׁר יְכֻוְּנוּ לָהֶם? אֶלָּא וַדַּאי שֶׁתִּתְקַיֵּם הַתּוֹרָה בְּמַחְבֶּרֶת הַכְּלָלוּת וְיִזְכּוּ זֶה מִזֶּה. וְהוּא מַה שֶּׁאָמַר הַכָּתוּב כָּאן **וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה'** – כִּנָּה לְכֻלָּם יַחַד מַעֲשֵׂה כֻּלָּם, הֲגַם שֶׁמֵּהֶם הֵבִיאוּ הַנְּדָבָה, מֵהֶם עָשׂוּ מְלָאכָה, יֹאמַר עַל כְּלָלוּתָם שֶׁעָשׂוּ הַכֹּל. וְסָמַךְ מַאֲמָר זֶה לִמְלֶאכֶת הַבְּגָדִים אֲשֶׁר עָשׂוּם יְחִידִים מִיִּשְׂרָאֵל, לְהַעִירְךָ כִּי עַל פְּרָט זֶה יֹאמַר שֶׁעָשׂוּהוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֵין הֶבְדֵּל. וּמֵעַתָּה כָּל אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל הֵבִיא כָּל הי"ג מִינִים שֶׁבַּנְּדָבָה וְעָשָׂה כָּל הַמְּלָאכוֹת הָאֲמוּרוֹת.

כְּכֹל אֲשֶׁר וגו'. נִתְכַּוֵּן בָּזֶה לְהָסִיר הַחֶשֶׁד מֵהֶם, כִּי יִרְאֶה הָרוֹאֶה שֶׁצִּוָּה ה' עַל הַמִּשְׁכָּן וְנַעֲשָׂה וְקִפְּלוּהוּ שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים (שמות רבה נב,ב), יֹאמַר כִּי הָיְתָה סִבָּה מִצַּד הַמַּעֲשֶׂה שֶׁהָיָה בּוֹ דָּבָר בִּלְתִּי הָגוּן אוֹ שֶׁיִּשְׂרָאֵל עִכְּבוּ דָּבָר מִכָּל הָאֲמוּר בְּמִצְוָתוֹ, לָזֶה אָמַר **וַתֵּכֶל** וגו' **וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל**. וּמָה טַּעַם הִמְתִּין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַד חֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן שֶׁהוּא חֹדֶשׁ הַמִּשְׁכָּן שֶׁנִּקְרָא רִאשׁוֹן, וְהוּא אָמְרוֹ בִּגְמַר הַמְּלָאכָה (שמות מ:ב) "בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן תָּקִים" וגו'. וְרִבּוֹתֵינוּ זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה אָמְרוּ (שמות רבה שם) לְצַד שֶׁנִּתְבַּשֵּׂר אַבְרָהָם בְּיִצְחָק.

אֲשֶׁר צִוָּה וגו' כֵּן עָשׂוּ. טַּעַם אָמְרוֹ **עָשׂוּ** וְלֹא הִסְפִּיק בְּמַאֲמַר "וַיַּעֲשׂוּ", אוּלַי כִּי הֶעֱלָה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב שֶׁקִּיְּמוּ כָּל מַה שֶּׁצִּוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה בַּתּוֹרָה, וְזֶה שִׁעוּר הַכָּתוּב **וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל** וגו' הָאָמוּר בָּעִנְיָן, וּבָזֶה הֶעֱרִיכָם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה כְּכָל הַתּוֹרָה כֵּן עָשׂוּ, וּבָזֶה נִשְׁרַף וְנִפְזַר אֶפְרוֹ שֶׁל חֵטְא הָעֵגֶל.

פסוק לג

וַיָּבִיאוּ אֶת הַמִּשְׁכָּן. פֵּרוּשׁ, הִזְמִינוּהוּ לְפָנָיו.

פסוק מב

כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה'. וְחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה דְּבָר זֶה, וְגַם בְּסָמוּךְ פַּעַם שְׁלִישִׁית, אוּלַי כִּי לְצַד שֶׁחָטְאוּ בָּעֵגֶל בְּמַחְשָׁבָה וּבְדִבּוּר וּבְמַעֲשֶׂה, וּכְמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שָׁם, וּבִבְחִינַת כָּל אַחַת כְּפָרוּ בְּכָל הַתּוֹרָה כֻּלָּהּ, אֲשֶׁר עַל כֵּן בַּתִּקּוּן הָיוּ שְׁלֹשְׁתָּם יַחַד: הַנְּדָבָה הוּא הַמַּעֲשֶׂה, הַמַּחְשָׁבָה הִיא בְּחִינַת הַחָכְמָה שֶׁבַּמְּלָאכָה, הַדִּבּוּר הוּא שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים בִּשְׁעַת מַעֲשֶׂה לְשֵׁם מִצְוַת ה', כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בַּקּוֹדֶם, וּכְנֶגֶד שְׁלָשְׁתָּם אָמַר הַכָּתוּב שֶׁעָשׂוּ **כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה** כִּי תִּקְנוּ שָׁלֹשׁ הַדְּרָגוֹת הָרַע.

פסוק מג

וְהִנֵּה עָשׂוּ וְגוֹ' כֵּן עָשׂוּ. טַעַם שֶׁחָזַר לוֹמַר פַּעַם שְׁנִיָּה **כֵּן עָשׂוּ**, כִּי אָמְרוֹ "וְהִנֵּה עָשׂוּ" נִמְשָׁכַת לְמַעְלָה "וַיַּרְא וְגוֹ' וְהִנֵּה הִיא עָשׂוּיָה", פֵּרוּשׁ גּוּף הַמַּעֲשֶׂה, וְהַכַּוָּנָה בָּזֶה שֶׁלֹּא הָיָה שִׁעוּר בַּזְּמַן וְרָאָה שֶׁהִנֵּה עֲשָׂאוּהוּ בִּזְמַן מוּעָט.

עוֹד יִרְצֶה בְּאָמְרוֹ **עָשׂוּ אוֹתָהּ** לְשׁוֹן תִּקּוּן, שֶׁתִּקְּנוּ אוֹתָהּ כַּמִּצְטָרֵךְ. וְעוֹד מוֹדִיעַ שֶׁהִשְׂכִּיל בָּהּ שֶׁעָשָׂאוּהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' בִּפְרָטֵי הַמִּשְׁפָּט, וְהוּא אָמְרוֹ **כַּאֲשֶׁר** וְגוֹ' **כֵּן עָשׂוּ**.

עוֹד יִרְצֶה עַל פִּי דִּבְרֵיהֶם ז"ל (זבחים סב.) כִּי יֵשׁ פְּרָטֵי הַמִּצְוֹות שֶׁאֵינָם לְעִכּוּב אֶלָּא לְמִצְוָה, וּמָנוּ חֲכָמִים דְּבָרִים הַמְעַכְּבִים זֶה אֶת זֶה, וְהוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּכָפָל הַמַּעֲשֶׂה לוֹמַר שֶׁעָשׂוּ כָּל אֲשֶׁר צִוָּה, אֲפִלּוּ דְּבָרִים שֶׁאֵינָם אֶלָּא לְמִצְוָה מִן הַמֻּבְחָר:

וַיְבָרֶךְ אֹתָם מֹשֶׁה. טַעַם שֶׁהֻצְרַךְ לוֹמַר **מֹשֶׁה** וְלֹא סָמַךְ עַל זִכְרוֹנוֹ בְּסָמוּךְ, לוֹמַר לֹא תִּהְיֶה בְּרָכָה זוֹ קַלָּה בְּעֵינֶיךָ, כִּי מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים בֵּרְכָם, וְדָבָר גָּדוֹל הוֹדִיעַ הַכָּתוּב בְּדָבָר זֶה. וּלְטַעַם זֶה הוּא שֶׁהוֹדִיעַ הַכָּתוּב וְאָמַר **וַיְבָרֶךְ אֹתָם**, וְזוֹלַת הֱיוֹת מֹשֶׁה אֵין הַתּוֹרָה מַגֶּדֶת אִם יְבָרֵךְ אָדָם לַחֲבֵרוֹ.

פרק מ

פסוק ב

בְּיוֹם הַחֹדֶשׁ וְגוֹ'. הֻקְמָה זוֹ הָיְתָה אַחַר שִׁבְעַת יְמֵי מִלּוּאִים לְדִבְרֵיהֶם זִכְרוֹנָם לִבְרָכָה (במדבר רבה פי"ג), וְכֵן מוֹכִיחִים הַכְּתוּבִים כִּי שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים לֹא נַעֲשָׂה בָּהֶם אֶלָּא מִלּוּאֵי יְדֵי אַהֲרֹן, וְלָזֶה צִוָּה ה' מַעֲשֵׂה שִׁבְעַת יְמֵי מִלּוּאִים קֹדֶם מִצְוַת הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן וְהַעֲרָכָתוֹ, וְגַם בְּפָרָשַׁת צַו כְּשֶׁמָּשַׁח אַהֲרֹן וּבָנָיו יוֹם רִאשׁוֹן שֶׁל מִלּוּאִים שָׁם הִזְכִּיר מְשִׁיחַת הַמִּשְׁכָּן וְכֵלָיו, וְלֹא הִזְכִּיר שָׁם הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן וְסִדּוּרוֹ. הָא לָמַדְתָּ כִּי הַמִּלּוּאִים הָיוּ קֹדֶם הֲקָמַת הַמִּשְׁכָּן וְהַעֲרָכַת כֵּלָיו, וְיוֹם רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן הוּא שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ הַמִּשְׁכָּן וְסִדֵּר מֹשֶׁה מַעֲרֶכֶת הַמִּשְׁכָּן וְהִקְרִיב בּוֹ אֶת הָאָמוּר בָּעִנְיָן. הָא לָמַדְתָּ שֶׁלֹּא שִׁמֵּשׁ מֹשֶׁה בַּמִּשְׁכָּן בְּסֵדֶר

כָּל הָאָמוּר בְּפָרָשָׁה זוֹ אֶלָּא בְּיוֹם אֶחָד, שֶׁהוּא יוֹם הַשְּׁמִינִי שֶׁל מִלּוּאִים. וַאֲפִלּוּ לְהַסּוֹבְרִים שֶׁכָּל שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּלּוּאִים הָיָה מֹשֶׁה בּוֹנֶה מִשְׁכָּן וְסוֹתְרוֹ (ירושלמי יומא א,ה), בְּהֶכְרֵחַ לוֹמַר כִּי מִשְׁכָּן הוּא שֶׁהָיָה בּוֹנֶה וְסוֹתֵר אֲבָל סֵדֶר הֲכָנָתוֹ לֹא הָיְתָה אֶלָּא בְּיוֹם רֹאשׁ חֹדֶשׁ נִיסָן, כָּאָמוּר בָּעִנְיָן "בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ וגו' וְשַׂמְתָּ שָׁם וגו' וְהֵבֵאתָ אֶת הַשֻּׁלְחָן" וגו'. הֲרֵי כִּי מֻחְדָּשׁ הוּא מוֹדִיעוֹ הַתּוֹרָה וּמְקוֹם כָּל דָּבָר וְסֵדֶר הַנְּחָתוֹ, וְאִם זֶה לוֹ שִׁבְעַת יָמִים וְהוּא מַעֲרִיךְ, מַה מָּקוֹם לְהוֹדִיעַ מֻחְדָּשׁ? אֶלָּא וַדַּאי זֶה הַיּוֹם תְּחִלַּת סֵדֶר מַעֲשֵׂה הַמִּשְׁכָּן וְתִקּוּנוֹ, וְהִקְרִיב מֹשֶׁה בּוֹ בַּיּוֹם כָּל הָאָמוּר בָּעִנְיָן בְּמִצְוַת ה' אֵלָיו, כָּאָמוּר לְפָנֵינוּ.

פסוק יט

כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה. הֶצְרֵךְ לוֹמַר **אֶת מֹשֶׁה** וְלֹא הִסְפִּיק לוֹמַר "כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה'" וְהַדָּבָר יָדוּעַ כִּי אוֹתוֹ צִוָּה ה'? כַּוָּנַת הַכָּתוּב הוּא לְהוֹדִיעַ שֶׁהַתּוֹרָה מְעִידָה עַל הַמַּעֲשֶׂה שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ שִׁנּוּי מֵהַמִּצְוָה, וְשִׁעוּר אָמְרוֹ "כַּאֲשֶׁר" הוּא עַל גּוּפוֹ שֶׁל מַעֲשֶׂה, וְאִם הָיָה אוֹמֵר "כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ ה'" הָיָה בְּנִשְׁמָע שֶׁחוֹזֵר עַל הָעוֹשֶׂה שֶׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ, וְהֶבֵן. וְטַעַם כָּפֶל הַדָּבָר בְּכָל פָּרָט וּפָרָט, לְהַרְאוֹת שֶׁכָּל פָּרָט הוּא חָשׁוּב מִצְוָה בִּפְנֵי עַצְמוֹ וְרָאוּי לֵיאָמֵר עָלָיו לְבַדּוֹ "צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה".

פסוק לה

וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה וְגוֹ'. וְהֻגַּם שֶׁאָמַר הַכָּתוּב בְּפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים (שמות כד:יח) "וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן", שָׁם הָיָה אַחַר שֶׁקָּרָא אֵלָיו ה' נָתַן בּוֹ כֹּחַ. אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדֶּרֶךְ **וְלֹא יָכֹל מֹשֶׁה** וגו', וְהַטַּעַם **כִּי שָׁכַן עָלָיו הֶעָנָן** וְאֵין מְצִיאוּת זֶה כִּמְצִיאוּת הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת מִשְׁפָּטִים, כִּי כָאן **כְּבוֹד ה' מָלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן**, מַה שֶּׁאֵין כֵּן הֶעָנָן שֶׁבָּא בּוֹ בְּהַר סִינַי, שָׁם נֶאֱמַר (שמות כד:יז): "וּמַרְאֵה כְּבוֹד ה' כְּאֵשׁ אוֹכֶלֶת בְּרֹאשׁ הָהָר", וְסָמוּךְ לֵיהּ: "וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הֶעָנָן וַיַּעַל אֶל הָהָר", פֵּרוּשׁ – מָקוֹם שֶׁאֵין שָׁם שׁוֹכֵן כְּבוֹד ה', מַה שֶּׁאֵין כֵּן בְּמַה שֶּׁלְּפָנֵינוּ שֶׁהָיָה כְּבוֹד ה' מָלֵא הַמִּשְׁכָּן, וְלֹא יָכוֹל לְכָנֵס בְּמָקוֹם מְלֹא כְּבוֹדוֹ יִתְבָּרַךְ.

חסלת פרשת פקודי סליק ספר שמות

חסלת פרשת פקודי סליק ספר שמות